

NEVŞEHİR
HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

CİLT:12 SAYI:1

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SBE DERGİSİ

MART 2022

2022 – Mart Sayısı

E-ISSN: 2149-3871

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published twice a year. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.

Cilt 12, Sayı 1, Mart 2022
Volume 12, Number 1, March 2022

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbederji@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behaviour, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal and published four times in a year.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbederji@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU

Editör (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Editör Yardımcısı (Assistant Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Barış ERİÇOK

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Öğr. Gör. Mustafa Cihan YARALI

Kapak Tasarım

Öğr. Gör. Bülent BİLGİN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan HİRİK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ERSOY	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan YALAP	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan ARAS	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa TAHİROĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk AKPINAR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk ULUTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sevtap Günay KÖPRÜLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer KUŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru TOPCU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şefika Dilek GÜVEN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner METE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Serkan DERİCİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cesur PEHLEVAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YAVUZER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutı
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sekreteryaya (Secretary)

Habip İDİZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi
Cilt 12, Sayı 1, Mart 2022 - Volume 12, Number 2, March
2022

<http://dergipark.gov.tr/nevsosbilen>, e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Bu Sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Volume 11 Number 1)

Prof. Dr. Ali Eraslan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Özdemir	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Sena Gürşen Otacıoğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent Nuri Kılavuz	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Enbiya Yıldırım	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hanife Dilek Batıslam	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif Özer	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Melike Gökcan	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Öntuğ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat Topal	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan Öztürk	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar Ülgen Tokat	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri Sidekli	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Toka	Mardin Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Timur	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz Karadeniz	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Genç	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökcalp	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Atli	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulvahap Özsoy	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Atıf Akgün	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz Muslu	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Beşir Mustafayev	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Betül Pazarbaşı	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu Doğanalp	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Emin Erdem Kaya	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ertuğ Can	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan Masal	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin Korkmaz	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Torun Çelik	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Gürsel Güler	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Hamdi Gökçe Zabunoğlu	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Said Tortop	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsniye Akıllı	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Doç. Dr. İlhan Aras	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih Öçal	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Özcan	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mert Topcu	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Avaroğulları	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Güçlü	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Sedat Karaçam	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk Akpınar	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel Akova	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Şerif Onur Bahçecik	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncer Önder	Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz Okay
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Ekici
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Günay
Dr. Öğr. Üyesi Aygül Oktay
Dr. Öğr. Üyesi Aylin Akyol
Dr. Öğr. Üyesi Bengü Aksu Ataç
Dr. Öğr. Üyesi Berna Yüner
Dr. Öğr. Üyesi Betül Hande Gürsoy Haksevenler
Dr. Öğr. Üyesi Derya Alımanoğlu Yemişçi
Dr. Öğr. Üyesi Derya Sürmelioglu Parlar
Dr. Öğr. Üyesi Emine Atalay
Dr. Öğr. Üyesi Fadime Işıl Demirtaş
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Sarı Gerşil
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim İskender
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Şahna
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Çemberlitaş
Dr. Öğr. Üyesi İkbâl Bozkurt Avcı
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Uygun
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Özdoğru
D. Öğr. Üyesi Mehri Banu Erdem
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Sat
Dr. Öğr. Üyesi Okan Kuzu
Dr. Öğr. Üyesi Osman Taşkın
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Çayıldak
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Çiğdem Gören
Dr. Öğr. Üyesi Samet Taşçı
Dr. Öğr. Üyesi Seda Donat Bacıoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Seda Erkoç Yeni
Dr. Öğr. Üyesi Sedef Bulut
Dr. Öğr. Üyesi Sergender Sezer
Dr. Öğr. Üyesi Seval Koçak
Dr. Öğr. Üyesi Tunay Karakök
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ERSOY
Dr. Belgin Aksoy
Dr. Gonca Zeynep Tunçbilek
Dr. Hazal Akbal
Dr. Ozan Alevli
Dr. Serdar Çakmak
Dr. Sevgi Ötünç
Dr. Tolgahan Karaimamoğlu

Yalova Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Tarsus Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Samsun Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Milli Eğitim Bakanlığı
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Mersin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	Sayfa / Page
E-DEVLET UYGULAMALARININ YOLSUZLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ / INVESTIGATION OF THE EFFECT OF E-GOVERNMENT APPLICATIONS ON CORRUPTION BY THE METHOD OF DATA ENVELOPMENT ANALYSIS: THE CASE OF OECD COUNTRIES	1
Banu BOLAYIR Nazlı KEYİFLİ	
TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ’İ GÜVENLİKLEŞTİRMESİ: 2018 – 2020 ARASI İNCELEME / TURKEY’S SECURITIZATION OF THE EASTERN MEDITERRANEAN 2018 – 2020 REVIEW	19
Bedir SARICI	
BYZANTINE CONTROL STAMPS APPLIED ON THE SILVER OBJECTS FROM THE SION TREASURE / SİON HAZİNESİNE AİT GÜMÜŞ ESERLERİN ÜZERİNDEKİ BİZANS DÖNEMİ’NE AİT KONTROL DAMGALARI	34
Ahmet ARI	
ÇEVRECİ HAREKETLER KONULU GAZETE HABERLERİNİN MUKAYESELİ İNCELEMESİ / COMPARATIVE ANALYSIS OF NEWSPAPER NEWS ON ENVIRONMENTAL MOVEMENTS	56
Zeynep Nur ÖZMEN Rüveyda KIZILBOĞA ÖZASLAN	
KAÇARLAR DÖNEMİNDE İRAN’DA İDARE, ORDU ve TOPLUMSAL YAPIDA MODERNLEŞME / MODERNIZATION IN ADMINISTRATION ARMY AND SOCIAL STRUCTURE IN THE QAJARS PERIOD	76
Hüseyin SARAÇ Barış DURSUN	
FİRÛZ U DİLEFRÛZ MESNEVİSİNDE ÂŞIKLIK HÂLLERİ: PARODİ Mİ, DERLEME Mİ? / THE VARIOUS STATES OF BEING IN LOVE IN THE MASNAVİ FİRÛZ U DİLEFRÛZ: A PARODY OR A COMPILATION?	86
Sibel KOCAER	
YENİ İPEK YOLU’NUN İLHAM KAYNAĞI “ANTİK İPEK YOLU”:ÇİN’İN İPEK YOLU YÖNETİMİ TEMELİNDE “BİR KUŞAK BİR YOL” GİRİŞİMİNE BAKIŞ / THE INSPIRATION OF THE NEW SILK ROAD “ANCIENT SILK ROAD”:AN OVERVIEW OF “ONE ROAD ONE BELT” INITIATIVE ON THE BASIS OF CHINA’S SILK ROAD GOVERNANCE	98
Sema GÖKENÇ GÜLEZ	

“KADEH DUASI” ÇEVRESİNDE GELİŞEN İNANIŞLARIN SANAL DÜNYADAKİ YANSIMALARI /
THE CYBERSPACE REFLECTIONS OF BELIEFS THAT GREW AROUND THE “CUP PRAYER” 113

Erol ERSOY

MUZAFFERİLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE MÜBARİZÜDDİN MUHAMMED DÖNEMİNDE
MUZAFFERİLER (H 718 - H 765) / *THE EMERGENT OF MUZAFFARIDS IN HISTORY AND THE
MUZAFFARIDS IN THE ERA OF MUBAR AL-DIN MUHAMMAD (H 718 - H 765)*..... 128

Samet ALIÇ

ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK İKİLEMİ VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KOLLUĞUN
TOPLUMSAL OLAY YÖNETİMİ / *POLICING SOCIAL MOVEMENT IN THE CONTEXT OF FREEDOM-
SECURITY DILEMMA AND HUMAN RIGHTS*..... 140

İbrahim İRDEM

Reha BAYANSAR

RUS ÇARLIK BÜROKRASİSİNDEKİ SON MUHAFAZAKÂR: KONSTANTİN POBEDONOSTSEV /
*THE LAST CONSERVATIVE IN THE RUSSIAN TSARIST BUREAUCRACY: KONSTANTIN
POBEDONOSTSEV* 156

Aslı YİĞİT

SANATSAL DÜŞÜNCELERİN YAPI TASARIMLARINA YANSIMASININ KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ: TATLİN KULESİ VE EINSTEIN KULESİ / *A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE
REFLECTION OF ARTISTIC THOUGHTS ON BUILDING DESIGNS: TATLIN TOWER AND EINSTEIN
TOWER* 170

İzzettin KUTLU

Ruşen ERGÜN

AZERBAIJAN MİLLİ MÜCADELESİNİN ÖNCÜLERİNDEN MİRZA BALA MEHMETZADE VE
AÇIK SÖZ GAZETESİ / *AZERBAIJAN NATIONAL STRUGGLE ONE OF THE PIONEERS OF THE
MIRZA BALA MEHMETZADE AND AÇIK SÖZ NEWSPAPER* 187

Telli KORKMAZ

PRIORITIZING CHALLENGES IN AI APPLICATIONS IN HEALTHCARE: MULTI-CRITERIA
DECISION MAKING APPROACH / *SAĞLIK SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINDA
KARŞILAŞILAN ZORLUKLARIN ÖNCELİKLENDİRİLMESİ: ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME
YAKLAŞIMI*..... 194

Gülper BASMACI

BALKANLARDAKİ TÜRK DİASPORASINDA BASININ ROLÜ: BALKAN GÜNLÜĞÜ GAZETESİ ÖRNEĞİNDE / THE ROLE OF THE PRESS IN THE TURKISH DIASPORA IN THE BALKANS: IN THE CASE OF THE BALKAN GUNLUGU NEWSPAPER..... 207

Göksel BASMACI

OVERVIEW OF “EMPLOYEE THEFT IN TURKEY AND IN THE WORLD”: TYPES, CAUSES, COSTS AND PREVENTION STUDIES / “TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ÇALIŞAN HIRSIZLIĞI”NA BAKIŞ: TÜRLERİ, NEDENLERİ, MALİYETLERİ VE ÖNLEMENE YÖNELİK ÇALIŞMALAR..... 223

Mehtap ARACI KAZICI

YARATICI DÜŞÜNMENİN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAN ÇIKARILMASI: YENİLİKÇİ DÜŞÜNME YETERLİ Mİ? / REMOVING CREATIVE THINKING FROM THE SOCIAL STUDIES CURRICULUM: IS INNOVATIVE THINKING ENOUGH?..... 239

Ahmet Galip YÜCEL

Bariş ÇİFTÇİ

Ahmet DURMAZ

PİYANO ÖĞRETMENLERİNİN LİSANS ÖĞRENİMLERİ SIRASINDA GÖRDÜKLERİ PİYANO DERSLERİNİ DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA / A STUDY ON THE EVALUATION OF PIANO TEACHERS' PIANO LESSONS DURING THEIR UNDERGRADUATE EDUCATION..... 254

Alper AKGÜL

UZAKTAN EĞİTİM İLE YÜRÜTÜLEN ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNE İLİŞKİN PAYDAŞ GÖRÜŞLERİ / STAKEHOLDER OPINIONS ABOUT THE TEACHING PRACTICE COURSE BY DISTANCE EDUCATION..... 271

Aslıhan AYGÜNEŞ

Ayşe Dilşad MİRZEOĞLU

Burak GÜNEŞ

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON FINANCIAL MARKETS ON SELECTED DEVELOPED COUNTRIES / SEÇİLİ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE COVID-19 PANDEMİSİNİN FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ..... 293

Ayhan KULOĞLU

ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ORAN VE ORANTI KONUSUNDA ALAN VE ÖĞRETME BİLGİSİ / MIDDLE-SCHOOL MATHEMATICS TEACHERS' KNOWLEDGE OF CONTENT AND TEACHING IN THE SUBJECT OF RATIO AND PROPORTION..... 309

Ceylan ŞEN

İBN ABBÂS'IN SAHÂBEYE YÖNELİK İSTİDRÂKLERİ: İBADETLER ÖZELİNDE BİR İNCELEME /
IBN ABBAS' CORRECTIONS (ISTIDRĀK) REGARDING THE COMPANIONS: A CASE STUDY ON
WORSHIP 329

Emine DEMİL

KRİPTO PARALARIN MUHASEBE VE RAPORLAMA SİSTEMİNDE GÖSTERİMİ / DISPLAY OF
CRYPTO COINS IN ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM..... 344

Fatih Ömür BİNİCİ

Yakup ASLAN

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YENİ NESİL SORULARA YÖNELİK
DEĞERLENDİRME PUANLARININ BELİRLENEN DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ /
EXAMINATION OF EVALUATION SCORES OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES IN RELATION TO
NEW GENERATION QUESTIONS AS PER DETERMINED VARIABLES 355

Mehmet POLAT

İNGİLİZ BAROĞU: LONDRA ST. PAUL KATEDRALI'NİN CEPHE TASARIMI / BRITISH BAROQUE:
FACADE DESIGN OF ST. PAUL CATHEDRAL IN LONDON 381

Nadire Tuba YİĞİTPAŞA

TÜRK SİNEMASINDA MİLLÎ MÜCADELE VE ATATÜRK DÖNEMİ FİLMLERİ / THE NATIONAL
STRUGGLE IN TURKISH CINEMA AND ATATURK PERIOD MOVIES..... 397

Necdet AYSAL

Hürol ERBAY

VELİ İLE YAŞANAN ÇATIŞMANIN ÖĞRETMEN PERFORMANSINA ETKİSİNE İLİŞKİN
ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ / TEACHERS 'VIEWS ON THE EFFECT OF THE CONFLICT ON THE
TEACHING PERFORMANCE..... 2098

Nuray Özge SAĞBAŞ

Cengizhan ÖZKAN

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE EĞİTİM GÖREN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN
OKUMA MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ / AMINATION OF READING MOTIVATIONS OF
SPECIAL TALENTED STUDENTS EDUCATED IN SCIENCE AND ART CENTERS434

Osman ASLAN

Rabia YILAR

Hamdi KARAMAN

HACI BEKTAŞ-I VELİ VE YAŞADIĞI DÖNEMDE ANADOLU'NUN SİYASİ VE SOSYAL DURUMU /
HACI BEKTAŞ VELİ AND THE POLITICAL AND SOCIAL STATUS OF ANATOLIA IN HIS PERIOD448

Seyhun ŞAHİN

ENGELLİ VE ENGELLİ SORUNLARINDA YENİ BİR PERSPEKTİF: SOSYAL DIŞLANMADAN SOSYAL ENTEGRASYON VE SOSYAL İÇERMEYE YÖNELİM / A NEW PERSPECTIVE ON DISABILITY AND DISABILITY ISSUES: FROM SOCIAL EXCLUSION TO SOCIAL INTEGRATION AND SOCIAL INCLUSION	457
Sümeyye Beyza ABAY ALYÜZ	
COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN KEMAN EĞİTİMİ DERSLERİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ / STUDENT OPINIONS ON VIOLIN EDUCATION LESSONS HELD WITH DISTANCE EDUCATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS	472
Şenol AFACAN	
ACEMHÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III BOYAZ BEZELİ SERAMİK GRUPLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME / AN OVERVIEW OF ACEMHÖYÜK EARLY BRONZE AGE III PAINTED POTTERY GROUPS	488
Tuğçe ŞENER	
AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GİRİŞİMCİLİK POLİTİKASI ANALİZİ / ANALYSIS OF TURKEY'S ENTREPRENEURSHIP POLICY IN THE EUROPEAN UNION CANDIDACY PROCESS	503
Erkan TUNCER	
TÜRKİYE'DEKİ KONUT SATIŞI İLE TCMB POLİTİKA FAİZ ORANI VE KONUT FİYAT ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ / ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HOUSING SALES IN TURKEY, TCMB POLICY INTEREST RATE AND HOUSING PRICE INDEX	523
Hayal ÖZÇİM	
BOYLAMSAL VERİLER YARDIMIYLA ÖRGÜTSEL HİZMET ODAKLILIĞIN BAĞLAMSAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ALGILANAN DIŞSAL PRESTİJİN ARACI ROLÜNÜN ANALİZİ (2011-2021) / ANALYSIS OF THE MEDIATING ROLE OF PERCEIVED EXTERNAL PRESTIGE ON THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL SERVICE ORIENTATION ON CONTEXT PERFORMANCE BY THE HELP OF LONGITUDINAL DATA (2011-2021)	534
Seher ULU	
Şevki ÖZGENER	
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK VE ALGILANAN AŞIRI NİTELİKLİLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ / THE EFFECTS OF THE WORK ENGAGEMENT AND PERCEIVED OVERQUALIFICATION ON ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOUR	549
Metin KAPLAN	
Ebru FIRAT	
NEVŞEHİR İLİNDE MARKALAŞMA SÜRECİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA / BRANDING PROCESS IN NEVŞEHİR PROVINCE: AN APPLICATION IN BANKING SECTOR	565
Ebrucan İSLAMOĞLU	
Mustafa Mert PINAR	

ATTITUDES AND PERCEPTION OF LANGUAGE LEARNERS REGARDING MOBILE LEARNING / DİL ÖĞRENERLERİN MOBİL ÖĞRENME İLE İLGİLİ TUTUMLARI VE ALGILARI	579
Bora BAŞARAN	
SİNEMA EDEBİYAT İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA MAVİ SÜRGÜN / THE BLUE EXILE IN THE CONTEXT OF CINEMA-LITERATURE RELATIONS	591
Derya ÇETİN Yeliz OKAY Göksel ŞİMŞEK	
KISA SÜRELİ DİNAMİK PSİKOTERAPİ YAKLAŞIMININ FİLM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ / INVESTIGATION OF SHORT-TERM DYNAMIC PSYCHOTHERAPY APPROACH WITH THE METHOD OF FILM ANALYSIS	601
Oğuzhan YILDIRIM Hatice KUMCAĞIZ	
KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KURUMSAL YÖNETİM VE İŞLETME PERFORMANSI / CORPORATE GOVERNANCE AND FİRM PERFORMANCE IN LODGİNG FİRMS	619
Şerban BAKAY ERGENE Erdoğan KARADENİZ	
TÜRKİYE'NİN SAĞLIK TURİZMİ PERFORMANSININ TOPSIS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ (2004-2019) / EVALUATION OF TURKEY'S HEALTH TOURISM PERFORMANCE BY TOPSIS METHOD (2004-2019)	638
Onur ÇETİN	

E-DEVLET UYGULAMALARININ YOLSUZLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF E-GOVERNMENT APPLICATIONS ON CORRUPTION BY THE METHOD OF DATA ENVELOPMENT ANALYSIS: THE CASE OF OECD COUNTRIES

Banu BOLAYIR

Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri
Bölümü
banubolayir@gumushane.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3818-1989

Nazlı KEYİFLİ

Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü
nazlikeyifli@gumushane.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-0589-8089

ÖZET

Geliş Tarihi:

05.04.2021

Kabul Tarihi:

4.2.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

E-Devlet
Yolsuzluk
Veri Zarflama
Analizi
Etkinlik Ölçümü
OECD Ülkeleri

Keywords

E-Government
Corruption
Data Envelopment
Analysis
Effectiveness
Measurement
OECD Countries

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimine bağlı olarak; kamu hizmetlerinin kontrolü, etkin ve verimli sunumu, kamu gelirlerinin artırılması, yolsuzluğun azaltılması, vatandaş memnuniyetinin sağlanması gibi hedeflere ulaşılmasında iyi bir denetim mekanizmasına gereksinim duymuştur. Bu çerçevede e-devlet uygulamaları, devletlerin politika hedeflerine ulaşmada önemli imkanlar sağlamıştır. Bu noktadan hareketle, e-devlet kullanımında etkinliğin yüksek olabilmesi, düşük seviyede girdi değişkenleri kullanılmasına bilhassa yolsuzluğun düşük olmasına ve yüksek seviyede çıktı değişkenlerinin elde edilmesine bağlıdır. Bu çalışma kapsamında 2018 yılı için OECD ülkelerinin seçilmiş e-devlet göstergeleri üzerinden yolsuzluk düzeyinin e-devlet uygulama etkinlikleri üzerindeki etkisinin girdi yönelimli veri zarflama analizi ile araştırılması amaçlanmıştır. Veri zarflama analizi için kurulan modeller LINDO paket programında çözdürülmüştür. Veri zarflama analizi uygulaması sonucunda, etkin olan ülkeler; ABD, Danimarka, Estonya, İspanya, İtalya, Kore Cumhuriyeti, Meksika, Norveç, Slovak Cumhuriyeti, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda, etkin olmayan ülkeler; Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, İsrail, İsveç, Kanada, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovenya ve Yunanistan'dır.

ABSTRACT

Depending on the rapid development of information and communication technologies; in order to achieve such goals as control of public services, effective and efficient provision, increasing public revenues, reducing corruption, and ensuring citizen satisfaction, a good audit mechanism was required. In this framework, e-government applications provided important opportunities for the states to reach their policy targets. From this point, the high effectiveness in e-government use depends on the low level of input variables, especially the low level of corruption and high level of output variables. Within the scope of this study, the effect of the level of corruption on the e-government application effectiveness of the OECD countries for 2018 over the selected e-government indicators was aim to investigated with the data envelopment analysis method. The models established for data envelopment analysis were solved in LINDO package program. As a result of the data envelopment analysis application, the effective countries; USA, Denmark, Estonia, Spain, Italy, Korea Republic, Mexico, Norway, Slovak Republic, Chile, Turkey and New Zealand, the ineffective countries; Germany, Australia, Austria, Belgium, the United Kingdom, Czech Republic, Netherlands, Ireland, Israel, Sweden, Canada, Hungary, Poland, Portugal, Slovenia and Greece.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.909925>

Atıf/Cite as: Bolayır, B. ve Keyifli, N. (2022). E-Devlet Uygulamalarının Yolsuzluk Üzerindeki Etkisinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 1-18.

Giriş

Yolsuzluk derecesi ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte günümüzde dünya genelinde birçok ülkenin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biridir. Yolsuzluk milli gelir, yatırımlar, kamu hizmetlerinin kalitesi üzerinde aşındırıcı etkiler meydana getirirken ülke ekonomilerine olan güveni de aşındırmaktadır. İlave olarak yolsuzluk, tüm ekonomiler özelinde bireyleri kayıt dışı sektörlere yönelterek kamu gelirlerinin azalmasına, harcamalarda israfçı eğilimleri teşvik ederek aşırı kamu harcaması yapılmasına, harcama bileşenlerinin bozulmasına, kaynak dağılımında etkinliğin kaybolmasına ve devletin üstlenmiş olduğu fonksiyonların amacına uygun ve etkin yerine getirilmesini engellemek gibi pek çok olumsuz etkiye de neden olmaktadır (Giray, 2010: 162). Bu doğrultuda hükümetler yolsuzlukla mücadelede geleneksel yöntemlerin verimli sonuçlar ortaya koymadığı anlayışından yola çıkarak bilgi ve enformasyon alanlarına ilişkin yatırımlarını arttırmışlardır. Böylelikle pek çok ülkede kamu hizmet sunumunda bilgi ve enformasyon temelli e-devlet uygulamaları yaygınlaşmıştır.

Ekonomiler açısından yıkıcı sonuçları olan yolsuzluk kavramının literatürde birçok tanımı bulunmasına rağmen herkes tarafından kabul gören net bir tanımı yoktur. Ülkelerin sosyo-ekonomik, kurumsal ve politik yapılarındaki farklılıklar bu durum üzerinde etkilidir. Dünya Bankası raporunda yolsuzluk, kamu görevinin özel çıkar adına kötüye kullanılması olarak ifade edilmiştir (Kaufmann, 2005: 82). Gizli bir eylem olarak adlandırılan yolsuzluk; dolandırıcılık, rüşvet gibi sorunlara neden olabileceği gibi ekonomik ayrıcalıkların kötüye kullanılmasına da sebep olarak kamusal hizmetlerin en çok ihtiyacı olanlardan uzaklaşmasına da yol açmaktadır. Dolayısıyla, yolsuzluk, kamu hizmetlerinin yozlaşması olarak da ifade edilebilir.

Yolsuzluk tüm ülkeler açısından önemli bir sorundur. Bu sorun ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile de ilişkilidir. Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme üzerinde olumsuz etkileri çok sayıda çalışmayla ortaya konulmuş olan yolsuzluk, ülkelerin mücadele etmesi gereken temel sorunlar arasında yerini almıştır (Shim ve Eom, 2008: 301). Dolayısıyla pek çok ülke yolsuzlukla mücadelede bürokrasiyi iyileştirme, kamu çalışanlarının yetkilerini sınırlama, yasal uygulamalar, regülasyon ve yüksek denetim kurumları oluşturma gibi geleneksel politikalar geliştirmişlerdir (Demirbaş, 2006: 77). Kamu görevinin özel çıkar için kullanılmasını önlemeye yönelik bu geleneksel uygulamaların etkileri sınırlı olduğundan ülkelerin önemli bir başarı elde edemedikleri görülmüştür.

Şüphesiz, yolsuzluğun en yaygın olduğu alan kamu kesimi olmasına rağmen sadece kamu kesiminde değil özel kesimde de varlığı söz konusudur. Yolsuzlukla mücadelede geleneksel uygulamaların etkisizliği ülkeleri yeni arayışlara yöneltmiştir. Bilgi ve enformasyon teknolojilerinin gelişmesiyle beraber e-devlet kavramı devletlerin kamu yönetimi anlayışları içerisinde yerini almıştır (Giray, 2010: 155). Böylelikle, e-devlet yolsuzluğu ortadan kaldırmada ya da azaltmada kullanılacak etkin araçlar olarak görülmüştür.

Genel olarak bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmenin sonucu ortaya çıkan e-devlet uygulamaları vatandaş ile devlet arasındaki etkileşimin boyutlarını da değiştirmektedir. Bu değişim neticesinde vatandaşların devlete, devletinde vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerin internet ortamına taşınmasına neden olmuştur (Akman ve diğerleri, 2005: 239). Kısacası, vatandaş ve devlet tarafından yapılan işlemlerin bilişim teknolojileriyle özellikle de web tabanlı internet uygulamalarıyla gerçekleştirilmesidir (Abramson ve Means, 2001: 353).

Bu çerçevede 1990'lerden itibaren gelişmiş ülkeler başta olmak üzere pek çok ülke vatandaşlarına bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkânlarından yararlandırmak için e-devlet projelerine yatırımlar yapmaya başlamışlardır (Chen ve Gant, 2002: 342). İnternetin kullanımının hızlı bir şekilde yaygınlaşmasıyla beraber devletin sunduğu hizmetlerde bilgi teknolojilerinin kullanılması yaygınlaşmıştır (Çevik, 2004: 14). Kısacası, kamu hizmetlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak sunulması e-devlet uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Nitekim ülkelerin ekonomik ve sosyal kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmesi adına ülkelerin etkili bir yönetim anlayışı benimsemesine neden olmuştur (Lupu ve Lazar, 2015: 365). Daha da önemlisi, iletişim alanında yaşanan bu gelişmeler hem toplumların hem de devletlerin yaşayış biçimini kökten değiştirmiştir. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemini anlayan ve bu doğrultuda politikalar üreten ülkelerin diğer ülkelere kıyasla rekabet gücü artmaktadır (Şentürk ve Karakurt, 2019: 546).

Devletler bilhassa vatandaşlar ile hükümet arasındaki ilişkiyi geliştirmek, kamu gelirlerinin artırılması, yolsuzluğun azaltılması, kamu yönetiminin işleyişini iyileştirmek, kamu hizmetlerinin kontrolü, etkinlik ve verimliliğin artırılması, hesap verilebilirlik ve saydamlığın sağlanabilmesi gibi birçok alanda e-devlet uygulamalarını kamu denetim mekanizması olarak kullanmayı amaçlamışlardır (DPT, 2007: 26). Ayrıca maliyet, zaman ve mekan unsurlarının optimal kullanımını sağlayan e-devlet uygulamalarıyla devletin sunmuş olduğu hizmetlerin etkinliği artırılmış olmaktadır (Pybutok ve diğerleri, 2008: 144). Böylelikle devletin sunmuş olduğu herhangi bir kamu hizmetini aynı anda talep eden vatandaşlar eş zamanlı ve aynı kalitede hizmet alabilmenin yanı sıra hızlı ve kolay iletişim kurabilmektedir (Kırçova, 2003: 28).

Çok sayıda çalışmanın da ortaya koyduğu gibi ekonomik ve sosyal kalkınmanın en büyük engellerinden biri olan yolsuzluğun azaltılmasında e-devlet uygulamaları stratejik bir öneme sahiptir (Pathak ve diğerleri, 2008: 68). Dolayısıyla devletler, devlet ile vatandaş arasında iletişimi kolaylaştıran bu uygulamalar sayesinde kamu hizmetlerinin sunumunda ahlaki çöküntüye neden olan yolsuzluk sorunuyla daha etkin mücadele edebilecekleri varsayılmaktadır.

Genel olarak e-devlet uygulamalarıyla saydamlık artacağından idari işlemlerin daha kolay izlenmesi sağlanabilmekte, kamu hizmetlerinin sunumunda aracılara olan ihtiyaçlar azalmakta, kamu hizmetlerinin sunumu online sistemle gerçekleştirileceğinden hizmetlerin sunumunda ihtiyarilik azalmakta, kamu hizmetlerinin maliyetlerini azaltarak daha yüksek kalitede sunulmasını sağlamakta, dijitalleştirilmiş verilerle yolsuzluklar daha kolay ortaya çıkabilmekte, hem devlet ile vatandaş arasındaki ilişkileri geliştirmekte hem de çalışanların davranışlarını denetlemesi sağlanabilmektedir (Bhatnagar, 2003: 37; Shim ve Eom, 2008: 300). Özetle, e-devlet uygulamaları, kamu hizmetlerinin hesap verilebilirliğini ve saydamlığını arttırarak yolsuzluğu azaltabilmektedir. Bu çerçevede e-devlet uygulamalarının sağlamış olduğu faydalarından hareketle OECD'ye üye ülkelerin uyguladıkları e-devlet hizmetlerinin yolsuzlukla mücadelede etkili olup olmadığı sorusu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, OECD üyesi olan 28 ülke için 2018 yılına ait verileri kullanılarak; e-devlet uygulamaları ve yolsuzluk arasındaki ilişki söz konusu ülkeler arasında belirlenen girdiler ve çıktılar aracılığıyla kıyaslanarak ortaya konulmuştur. Ülkelerin kamu hizmetlerinin sunumunda yolsuzluğu azaltabilmede e-devlet uygulamalarını etkin kullanıp kullanmadıklarını hususu değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda etkin olmayan ülkelerin belirlenmesi ve bu ülkelerin etkin olabilmeleri için etkinliklerini ne kadar arttırması gerektiği tespit edilerek e-devlet uygulamasının etkin bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. Değerlendirmenin yapılmasında ise etkinlik ölçme yöntemlerinden veri zarflama analizi (VZA) kullanılmıştır.

Literatür Araştırması

Literatürde e-devlet ve e-devlet yolsuzluk ilişkisini inceleyen pek çok çalışma söz konusudur. Bu çalışmalarda araştırmacılar farklı değişkenler kullanarak ve konuyu farklı açılardan ele alarak değerlendirmişlerdir. Bu çalışmalardan, Cho ve Choi (2004) ve Kim ve diğerleri (2009), 1999 yılında Güney Kore hükümetinin Seul kentinde yolsuzlukla mücadeleye yönelik geliştirilen bir e-devlet uygulaması olan OPEN sisteminin etkisini incelemişlerdir. Yapılan anket değerlendirmeleri sonucunda bu sistemin vatandaşlar ve kamu görevlileri arasında yolsuzluğu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Öte yandan, Tolbert ve Mossberger (2006) ABD üzerine, Pathak ve Prasad (2006), Kumar ve Best (2006) gibi yazarların Hindistan üzerine yaptıkları çalışmalarda e-devlet uygulamalarının vatandaşlarda devlete olan güveni arttırdığı ve yolsuzluğu azalttığı görülmüştür.

Boskin ve Lau (2000) tarafından yapılan çalışmada G-7 ülkelerine ilişkin bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin ekonomik değişkenler üzerindeki etkisine yönelik ampirik analiz yapılmıştır. Analiz sonucuna göre bilgi teknolojileri ile verimlilik arasındaki ilişkinin güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilgi teknolojileri üzerine yapılan bir başka çalışmada da Leydesdorff ve diğerleri (2006), Hollanda'da orta seviyede bilgi teknolojilerinden faydalanan sektörlerin yüksek düzeyde bilgi teknolojisi kullanan sektörlerle göre bilgi teknolojilerine daha fazla katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır.

E-devlet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi araştıran Barata ve Cain (2001) ve Singh ve diğerleri (2010) tarafından yapılan çalışmalarda e-devlet uygulamalarının aracı hizmetlerin kaldırılmasına katkı sağladığını ve vatandaşların kendi başlarına işlem yapmalarına izin vermesinden ötürü kamu görevlisinin takdir yetkisini ortadan kaldıracaklarını savunmuşlardır. Andersen ve Rand (2006) ve Andersen (2009) ise farklı ülke grupları ve farklı dönemler için e-devlet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştırmışlardır. Çalışmaların sonucunda, iyi tasarlanmış BİT politikalarının yolsuzlukla mücadelede etkili olacağını tespit etmişlerdir.

DiRienzo ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışmada 2002 dönemi için gelişmiş ve gelişmekte olan 85 ülke üzerine yapılan çalışmada Dijital Erişim Endeksi ile Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yolsuzluk endeksi arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, ülkeler arası dijital eşitsizliğin azaltılmasının yolsuzluk düzeyini azaltacağı kısacası bilgiye erişim arttıkça ülkelerin yolsuzluk düzeyinin azaldığını tespit etmişlerdir.

Yaylalı ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye ve AB'ye üye ülkelerin bilgi ekonomisi değişkenleri kullanılarak bilgi ekonomisi verimlilikleri VZA yöntemiyle araştırılmıştır. Analiz sonucunda; Çek Cumhuriyeti, Almanya, Estonya, Danimarka, Hollanda, Finlandiya, İtalya, İsveç, Macaristan, İrlanda, Malta, Kıbrıs, Portekiz, Yunanistan, Slovenya, Romanya, Türkiye ve Bulgaristan gibi ülkelerin girdi değişkenlerini çıktı değişkenlerine dönüştürmede % 100 verimliliği yakaladığı sonucuna ulaşmışlardır.

Pathak ve diğerleri (2008) tarafından yolsuzluğun azaltılmasında e-devletin rolünün araştırıldığı çalışma 2007 döneminde Etiyopya ve Fiji'deki 400 katılımcıyı kapsamaktadır. Çalışmanın sonucuna göre e-devlet uygulamalarının hem kamu hizmetlerinin hem de devlet-vatandaş arasındaki ilişkilerin iyileşmesinde önemli katkılarının olduğu görülmüştür.

Andersen ve diğerleri (2011) tarafından ABD eyaletleri üzerine yapılan çalışmada 1991-2006 dönemi için internet kullanımı ve yolsuzluk arasındaki ilişki yatay kesit yöntemi ile araştırılmıştır. Buna göre internet kullanımının yolsuzluğu azalttığı bulunmuştur.

Koyuncu ve Ünver (2017) tarafından yapılan bir başka çalışmada da bilgi iletişim teknolojilerinin yolsuzluğu azaltıp azaltmadığı araştırılmıştır. 177 ülke üzerine yapılan çalışma 2002-2012 dönemini kapsamaktadır. Analiz sonucuna göre bilgi iletişim teknolojilerinin yolsuzluk üzerinde bir azalışa neden olduğu görülmüştür.

Linhartova (2017) tarafından yapılan çalışmada e-devletin yolsuzluğu azaltmasındaki rolü araştırılmıştır. Çalışma 117 ülke ve 2003-2014 dönemini kapsamaktadır. Ampirik analiz sonucunda söz konusu ülkelerde bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılmasının yolsuzluğu azaltıcı etkilerinin olduğu bulunmuştur.

Çetin (2020) tarafından yapılan çalışmada internet kullanımının yolsuzluk üzerindeki etkisi dinamik panel veri analizi ile araştırılmıştır. 164 ülke üzerine yapılan çalışma 2012-2018 dönemini kapsamaktadır. Analiz sonucuna göre internet kullanımının yolsuzluğu azalttığı görülmüştür.

Konuya ilişkin literatür değerlendirildiğinde çalışmaların genel olarak yatay kesit ve panel veri yöntemleriyle ele alındığı görülmektedir. Ayrıca yazarlar, ülkelerin yolsuzluğu azaltmada e-devlet uygulamalarını etkin bir şekilde kullanılabileceklerini tavsiye etmektedirler. Ancak literatür araştırmasında e-devlet uygulamalarını VZA yöntemi ile ele alan girdi ve çıktılar arasındaki ilişkiye dayalı özellikle yolsuzluk değişkenine ilişkin etkinlik veya performans değerlendirmesi yapan bir çalışma olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın ulusal ve uluslararası literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Veri Seti

Bu çalışmada, 28 OECD'ye üye ülke karar verme birimi olarak belirlenmiştir. Örneklem grubunun 2018 yılına ait üç adet girdi (kamu araştırma geliştirme harcamaları, yolsuzluk endeksi, yetişkin okur-yazar oranı) ve üç adet çıktı (e-devlet gelişmişlik endeksi, internet kullanan bireyler, mobil telefon abone sayısı) değerleri kullanılmıştır. Veriler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Veri Seti

Birim Kodu	Ülke İsmi	GİRDİLER			ÇIKTILAR		
		Kamu Araştırma Geliştirme Harcamaları (x1)	Yolsuzluk (x2)	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (x3)	E-Devlet Gelişmişlik Endeksi (y1)	İnterneti Kullanan Bireyler (Nüfusun Yüzdesi) (y2)	Mobil Telefon Abone Sayısı (100 Kişi Başına) (y3)
A1	Almanya	3,133	80	97,977	0,877	89,739	129,324
A2	Amerika Birleşik Devletleri	2,826	71	94,033	0,877	87,266	123,688
A3	Avustralya	1,789	77	98,135	0,905	86,545	113,579
A4	Avusturya	3,175	76	97,285	0,830	87,710	123,535
A5	Belçika	2,764	75	96,964	0,808	88,655	103,439
A6	Birleşik Krallık	1,706	80	97,316	0,900	94,897	117,549
A7	Çek Cumhuriyeti	1,930	59	99,581	0,708	80,688	119,174
A8	Danimarka	3,033	88	97,479	0,915	97,644	125,119
A9	Estonya	1,404	73	98,913	0,849	89,357	145,438
A10	Hollanda	2,164	82	97,386	0,876	94,712	124,270
A11	İrlanda	1,146	73	97,376	0,829	84,522	103,171
A12	İspanya	1,243	58	97,343	0,842	86,107	115,871
A13	İsrail	4,941	61	97,500	0,800	81,581	127,662
A14	İsveç	3,309	85	95,456	0,888	92,142	125,120
A15	İtalya	1,392	52	96,985	0,821	74,387	137,467
A16	Kanada	1,563	81	96,396	0,826	91	89,231
A17	Kore Cumhuriyeti	4,528	57	97,107	0,901	95,898	129,673
A18	Macaristan	1,533	46	98,383	0,727	76,074	103,445
A19	Meksika	0,313	28	98,012	0,682	65,773	93,008
A20	Norveç	2,073	84	94,475	0,856	96,492	107,174
A21	Polonya	1,213	60	98,746	0,793	77,542	134,748
A22	Portekiz	1,350	64	96,138	0,803	74,661	115,636
A23	Slovak Cumhuriyeti	0,837	50	97,352	0,716	80,660	132,802
A24	Slovenya	1,950	60	98,209	0,771	79,750	118,674
A25	Şili	0,355	67	97,620	0,735	82,327	134,437
A26	Türkiye	0,960	41	96,379	0,711	71,043	97,301
A27	Yeni Zelanda	1,366	87	95,371	0,881	90,811	134,932
A28	Yunanistan	1,177	45	98,166	0,783	72,952	115,667

Not. Veriler, Dünya Bankası (World Bank), Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (UNDESA) ve Kamu Yönetimi ve Kalkınma Yönetimi (DPADM) Bölümü ve Uluslararası Şeffaflık Örgütü (International Transparency) veri tabanlarından Şubat 2021'de elde edilmiştir. Tüm ondalıklı sayılar tamsayıya yuvarlanarak modellerde kullanılmış ve çözüm yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Veri Zarflama Analizi Yöntemi

Doğrusal programlamayı çözüm tekniği olarak kullanan VZA, parametrelî yöntemlere alternatif olarak kullanılmaktadır. VZA, üretim fonksiyonunu analitik bir yapıda varsaymadığından verimlilik ölçümlerine esneklik kazandırmaktadır. VZA, çoklu girdili-çıkıtlı üretim ortamlarında verimlilik ölçümü için ideal bir yöntemdir (Yolalan, 1993: 234). Girdilerin hangi aşamaya kadar kullanıldığına belirlenmesinde verimlilik ve etkinlik analizleri istenilen çıktıların belirlenmesinde kullanılan önemli yönetim araçlarıdır. VZA yöntemi, çok girdili ve çok çıkıtlı durumlarda parametrelî ve oran analizi yöntemlerinin yetersiz kaldığında çözüme yönelik geniş olanaklar sunabilmektedir (Bircan ve diğerleri, 2006: 330).

VZA özü itibarıyla karar verme biriminde etkin olmama miktarı ve buna neden olan kaynakları tanımlayarak yönetici ve karar vericilere alınması gereken önlemler konusunda yol gösterici olabilmektedir (Ertuğrul ve Işık, 2003: 206). VZA, farklı ölçü birimlerinde farklı araçlarla ölçülebilen çoklu girdiyi ve çoklu çıktıyı karşılaştırarak görece verimliliği ölçebilen doğrusal programlama teorisine dayanan parametresiz bir yöntemdir (Gök, 2017: 32).

Son yıllarda hem kamu hem de özel sektörde VZA etkinlik ölçüm teknikleri arasında en yaygın kullanılan yöntemdir. Farrell'in 1957 yılında "The Measurement of Productive Efficiency" adlı çalışması VZA ile yapılan ilk çalışmadır. Farrell çalışmasında etkinlik ölçümü için ilk kez doğrusal programlamayı kullanmış, birden çok girdi ve tek çıktısı olan birimleri incelemiştir. 1978 yılında Farrell'in çalışmasından yola çıkarak Charnes, Cooper ve Rhodes "Measuring The Efficiency of Decision Making Units" adlı makalelerinde ölçüğe göre sabit getiri modeli olarak tanımlanan CCR modelini kullanmışlardır (Uzgören ve Şahin, 2013: 96). 1984 yılında Charnes, Cooper ve Rhodes'in çalışmasından yola çıkarak Banker, Charnes ve Cooper "Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis" adlı makalelerinde ölçüğe göre azalan, sabit ve artan getiri varsayımını geliştirmişlerdir (Banker ve diğerleri, 1984: 1078). Günümüzde pek çok alanda karşılaştırma yapmak için söz konusu yöntemler sıklıkla kullanılmaktadır. VZA analizinde Charnes, Cooper ve Rhodes'in (CCR) ve Banker, Charnes ve Cooper'in (BCC) modelleri en çok kullanılan modeller arasında yer almaktadır. Günümüzde VZA yöntemi, benzer karar verme birimlerini aynı girdi ve çıktı değerlerine göre birbirleriyle karşılaştırmak amacıyla pek çok alanda sıklıkla kullanılmaktadır.

VZA'nın uygulanabilmesi için gerekli olan bazı adımların izlenmesi gerekmektedir. Bunlar (Kayalidere ve Kargın, 2004: 204):

- i. Karar verme birimlerinin seçimi
- ii. Girdi ve çıktı kümelerinin belirlenmesi
- iii. VZA etkinlik ölçümü
- iv. Her bir karar verme biriminin analizi
- v. Sonuçların yorumlanması

VZA'nın kullanılmasıyla elde edilecek avantajlar; karar vericilere belli bir modele bağlı kalmadan etkin birimlerin iyileştirilmesine imkân sağlaması, bireysel gözlemlere dayanan sonuçlar vermesi, karar birimlerinin etkinsizliğinin kaynağının belirlenmesi, ideal çıktı üretmek için en uygun girdi bileşimini dönemler bazında tek bir toplamda verebilmesi, hesaplamalarda gölge değişkenlerin kullanılmasına imkan sunması sayılabilmektedir (Charnes ve diğerleri, 1994: 8). Ancak bu yöntemin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar; karar birimlerinin etkinlik değerlendirmesi açısından yetersiz olması, büyük boyutlu problemlerin çözümünde uygun paket programlar kullanılmadıkça çözümün bulunmasının uzun zaman alabilmesidir. Ayrıca, kalitatif girdi ve çıktı ölçüleri sonuçları zayıflatabilir, parametrik olmayan bir teknik olduğundan istatistiksel test araçlarının kullanımına imkan tanımaz ve yöntem statik bir analiz yapılabilmesine rağmen dinamik analize elverişli değildir (Temür ve Bakıcı, 2008: 270).

Veri Zarflama Analizi Modelleri

VZA ile ilgili zaman içinde birçok model geliştirilmiştir. Bunlardan ikisi Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) ve Banker-Charnes-Cooper (BCC) modelleridir. CCR modeli, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında toplam etkinliği, BCC modeli ise değişken getiri oranları altında teknik etkinliği ölçmektedir. Kısacası, BCC modelinde gözlem biriminin etkin olabilmesi için hem teknik hem de ölçek etkin olması gerekirken CCR modelinde ise gözlem biriminin etkinliğinde teknik etkin olması yeterlidir (Demir, 2014: 37). VZA’da modeller, girdi yönelimli ise mevcut çıktılara optimum girdi bileşimi, çıktı yönelimli ise mevcut girdilere optimum çıktı bileşimi kullanılarak ulaşılmaktadır. Böylece kıyaslanacak karar verme birimleri etkin hale gelecektir (Ertuğrul ve Sarı, 2017: 71).

Çalışmada e-devlet kullanan ülkelerin yolsuzluk açısından etkinlikleri değerlendirilecektir. Bu çerçevede yolsuzluk girdi olarak belirlendiğinden çalışmanın girdi yönelimli olarak yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmada girdi yönelimli CCR ve BCC modelleri kullanılacağından CCR ve BCC modellerinin girdi yönelimli formülleri verilecektir.

CCR (Charnes, Cooper, Rhodes) Modeli

VZA olarak ifade edilen parametrik olmayan programlama yaklaşımı temel olarak kesirli programlama şeklindedir (Kaynar ve diğerleri, 2005: 41). CCR modeli olarak adlandırılan model Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilmiştir. Etkinliği ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında ölçmektedir (Ertuğrul ve Sarı, 2017: 72). VZA modellerinde, birbirleriyle karşılaştırılacak “n” tane karar birimi ve her karar biriminin “m” adet girdi kullanarak “s” adet çıktı ürettiği varsayılmaktadır. Tablo 2’de girdi yönelimli CCR modellerinin primal ve dual durumlarıdaki matematiksel gösterimleri yer almaktadır.

Tablo 2. Girdi Yönelimli CCR Modelleri

Primal	Dual
Amaç Fonksiyonu: $\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rk}$	Amaç Fonksiyonu: $\min q_k$
Kısıtlayıcılar: $\sum_{r=1}^s u_{rj} y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ij} x_{ij} \leq 0, j = 1, 2, \dots, n$ $\sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ik} = 1$ $u_{rk} \geq 0, r = 1, 2, \dots, s$ $v_{ik} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$	Kısıtlayıcılar: $\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} y_{rj} \geq y_{rk}, r = 1, 2, \dots, s$ $q_k x_{ik} - \sum_{j=1}^n \lambda_{kj} x_{ij} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ $\lambda_{kj} \geq 0, j = 1, 2, \dots, n$ $-\infty \leq q_k \leq +\infty$

Not. Cooper ve diğerleri, 2004: 13; Özden, 2008: 173.

Tablo 2’deki girdi yönelimli CCR modellerinin primal ve dual durumlarında kullanılan değişkenlerin tanımları aşağıda verilmektedir (Özden, 2008: 171):

u_{rk} : k-ıncı karar biriminin r-inci çıktısının ağırlığı

v_{ik} : k-ıncı karar biriminin i-inci girdisinin ağırlığı

y_{rk} : k-ıncı karar birimi tarafından üretilen r-inci çıktı

x_{ik} : k-ıncı karar birimi tarafından kullanılan i-inci girdi

y_{rj} : diğer (j-inci) karar verme birimi tarafından üretilen r-inci çıktı

x_{ij} : diğer (j-inci) karar verme birimi tarafından kullanılan i-inci girdi

m: girdi sayısı

s: çıktı sayısı

n: karar verme birimi sayısı

Tablo 2'deki girdi yönelimli CCR modellerinden primal modele ek olarak dual modelde λ ve q değişkenleri bulunmaktadır. Dual modeldeki q_k değişkeni primal modeldeki h_k değişkenine eşittir. Primal ve dual modellerin çözümü aynı olacağından q_k , k 'nın etkinliğini vermektedir (Doğan, 2010: 53-54).

BCC (Banker, Charnes, Cooper) Modeli

1984 yılında ölçeğe göre değişen getiri durumuna sahip sistemlerin etkinliklerini belirleyebilmek amacıyla Banker, Charnes ve Cooper kendi isimlerinin baş harfleri ile anılan BCC modelini geliştirmişlerdir (Peker ve Baki, 2009: 77). Bu model, girdi ve çıktı yönlü olarak iki şekilde incelenmekte olup CCR modeline göre daha esneklerdir (Banker ve diğerleri, 1984: 1079). Tablo 3'de girdi yönelimli BCC modellerinin primal ve dual durumlardaki matematiksel gösterimleri verilmektedir.

Tablo 3. Girdi Yönelimli BCC Modelleri

Primal	Dual
<p>Amaç Fonksiyonu:</p> $\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} y_{rk} - u_0$ <p>Kısıtlayıcılar:</p> $\sum_{r=1}^s u_{rj} y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ij} x_{ij} \leq 0, j = 1, 2, \dots, n$ $\sum_{i=1}^m v_{ik} x_{ik} = 1$ $u_{rk} \geq 0, r = 1, 2, \dots, s$ $v_{ik} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$	<p>Amaç Fonksiyonu:</p> $\min q_k$ <p>Kısıtlayıcılar:</p> $\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} y_{rj} \geq y_{rk}, r = 1, 2, \dots, s$ $q_k x_{ik} - \sum_{j=1}^n \lambda_{kj} x_{ij} \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} = 1$ $\lambda_{kj} \geq 0, j = 1, 2, \dots, n$ $-\infty \leq q_k \leq +\infty$

Not. Cooper ve diğerleri, 2004, 13; Uzgören ve Şahin, 2013, 100-101.

Tablo 2 ve tablo 3'de de görüldüğü gibi girdi yönelimli BCC primal modelinde, girdi yönelimli CCR primal modeline ek olarak u_0 değişkeni kullanılmaktadır. u_0 değişkeni, BCC modelinde amaç fonksiyonunu maksimum yapan ağırlıktır. u_0 değişkeni üç farklı değer almaktadır. Bunlar; $u_0 < 0$, $u_0 = 0$ ve $u_0 > 0$ 'dır. $u_0 < 0$ ise ölçeğe göre artan getiriyi başka bir ifadeyle girdide meydana gelen 1 birimlik artışın çıktıda 1'den büyük bir artış meydana getirmesini, $u_0 = 0$ ise ölçeğe sabit getiriden başka bir ifadeyle girdide meydana gelen 1 birimlik artışın çıktıda 1 birimlik artış veya girdide meydana gelen 1 birimlik azalışın çıktıda 1 birimlik azalış meydana getirmesini, $u_0 > 0$ ise ölçeğe göre azalan getiriden başka bir ifadeyle girdide meydana gelecek 1 birimlik bir artışın çıktıda 1'den küçük bir artış meydana getirmesini ifade etmektedir (Doğan, 2010: 54).

Araştırmanın Bulguları

Çalışmada tüm karar verme birimleri için CCR-VZA modelleri kurulmuş ve çözümlenmiştir. CCR-VZA sonuçları doğrultusunda etkin olmayan karar birimleri için dual CCR-VZA modelleri kurulmuş ve çözümlenmiştir. Çözümleme sonucunda referans seti oluşturulmuş ve referans setine göre etkin olmayan karar birimleri için yeni girdi değerlerinin değişim oranları bulunmuştur. Ayrıca, ölçeğe göre azalan, sabit ve artan getiri değerlerini görmek amacıyla BCC-VZA modelleri kurulmuş ve çözümlenmiştir. Kurulan CCR-VZA, dual CCR-VZA ve BCC-VZA modelleri LINDO paket programında çözdürülmüştür.

Tablo 1'deki OECD'ye üye 28 ülkenin 2018 yılına ait girdi (kamu araştırma geliştirme harcamaları, yolsuzluk endeksi, yetişkin okur-yazar oranı) ve çıktı (e-devlet gelişmişlik endeksi, internet kullanan bireyler, mobil telefon abone sayısı) verileri kullanılarak CCR-VZA modelleri oluşturulmuştur. Oluşturulan CCR-VZA modelleri

LINDO paket programında çözümlenmiştir. Tablo 4’de çözümlene sonucunda elde edilen sonuçlar ve etkinlik değerleri yer almaktadır.

Tablo 4. CCR-VZA Sonuç Tablosu

Birim Kodu	Kamu Araştırma Geliştirme Harcamaları (x1)	Yolsuzluk (x2)	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (x3)	E-Devlet Gelişmişlik Endeksi (y1)	İnterneti Kullanan Bireyler (Nüfusun Yüzdesi) (y2)	Mobil Telefon Abone Sayısı (100 Kişi Başına) (y3)	Etkinlik Değeri
A1	-	0,000355	0,009914	0,681377	0,002387	0,000549	0,967
A2	0,000779	0,000890	0,009941	0,704514	0,000964	0,001706	1
A3	0,007902	0,000641	0,009539	0,879191	0,000997	-	0,966
A4	-	-	0,010309	0,784895	0,001622	0,000348	0,971
A5	-	0,000792	0,009697	0,793767	0,002000	-	0,972
A6	0,027262	0,002968	0,007299	0,000000	0,009067	0,001101	0,991
A7	0,005604	0,001372	0,009078	0,781576	0,002135	0,000002	0,955
A8	-	-	0,010204	0,039572	0,008213	0,001244	1
A9	-	0,000546	0,009698	-	0,004647	0,004044	1
A10	0,024553	0,002532	0,007662	-	0,008793	0,001279	0,994
A11	0,015109	0,000944	0,009443	0,839660	0,001700	-	0,984
A12	0,012064	0,000981	0,009598	0,849078	0,001702	0,000039	1
A13	-	0,001143	0,009493	0,902442	0,000055	0,000534	0,975
A14	-	-	0,010417	0,793071	0,001639	0,000351	0,988
A15	-	0,001166	0,009684	0,920651	0,000056	0,000545	1
A16	0,008035	0,000651	0,009700	0,893956	0,001013	-	0,986
A17	-	0,000986	0,009730	0,740667	0,000748	0,001442	1
A18	-	0,001398	0,009548	0,881934	0,000734	0,000411	0,981
A19	-	0,002032	0,009624	0,885922	0,001045	0,000485	1
A20	0,024807	0,002558	0,007742	-	0,008884	0,001292	1
A21	0,013886	0,000570	0,009616	0,915842	0,000108	0,000379	0,976
A22	0,014427	0,000533	0,009911	0,950405	-	0,000385	0,995
A23	-	0,001665	0,009451	0,909383	0,000008	0,000677	1
A24	0,007128	0,000575	0,009707	0,917624	0,000109	0,000383	0,972
A25	0,030485	0,001123	0,009437	0,775626	0,002736	-	1
A26	0,006907	0,000223	0,010250	1,000000	-	-	1
A27	0,024807	0,002558	0,007742	-	0,008884	0,001292	1
A28	-	0,001663	0,009440	0,908361	0,000008	0,000676	0,987

Tablo 4’deki CCR-VZA ayrıntılı sonuç tablosundaki etkinlik değerlerine göre; çalışmada incelenen 28 ülkeden 12 tanesi olan A2, A8, A9, A12, A15, A17, A19, A20, A23, A25, A26 ve A27 karar birimlerinin etkin değere ulaştığı yani tam etkin olduğu, 16 tanesi olan A1, A3, A4, A5, A6, A7, A10, A11, A13, A14, A16, A18, A21, A22, A24 ve A28 karar birimlerinin tam etkin olmadığı söylenebilmektedir. Ayrıca tam etkin olmayan karar birimleri çok yüksek bir etkinlik değerine sahiptirler. Etkin olmayan A1, A3, A4, A5, A6, A7, A10, A11, A13, A14, A16, A18, A21, A22, A24 ve A28 karar birimlerini etkin hale getirebilmek için dual modellerde çözümlene yapılarak referans seti belirlenebilir.

CCR-VZA sonuçlarına göre etkin olmayan karar birimleri için etkin olan karar birimleri referans alınarak girdi değerleri yeniden hazırlanmıştır. Bu çerçevede etkin olmayan karar birimlerini etkin hale getirmek adına OECD’ye üye 28 ülkeye ait CCR-VZA modellerinin dual alınarak dual CCR-VZA modelleri oluşturulmuştur. Oluşturulan dual CCR-VZA modelleri LINDO paket programında çözümlenmiştir. Tablo 5’de çözümlene sonucu elde edilen referans seti değerleri ve etkinlik değerleri yer almaktadır.

Tablo 5. Dual CCR-VZA Etkinlik Değerleri ve Referans Setleri Tablosu

Birim Kodu	Etkinlik Değeri	Referans Seti	Karar Değişkeni
A1	0,967	K15, K18, K19, K28	0,094853-0,453912-0,033068-0,418168
A2	1	K28	-
A3	0,966	K18, K19, K26, K28	0,409981-0,019221-0,114508-0,456290
A4	0,971	K18, K19, K28	0,095506-0,061798-0,842697
A5	0,972	K15, K19, K28	0,027996-0,174804-0,797200
A6	0,991	K8, K15, K19, K24	0,242954-0,075224-0,681312-0,000795
A7	0,955	K15, K19, K22, K26, K28	0,021014-0,002518-0,282529-0,282446-0,411493
A8	1	K7	-
A9	1	K8	-
A10	0,994	K8, K15, K18, K19	0,066035-0,135524-0,371118-0,436504
A11	0,984	K16, K18, K24, K26	0,015864-0,646783-0,076244-0,261109
A12	1	K24	-
A13	0,975	K14, K22, K26, K28	0,177675-0,316461-0,049466-0,456398
A14	0,988	K18, K19, K28	0,533708-0,286517-0,179775
A15	1	K14	-
A16	0,986	K18, K19, K26, K28	0,354904-0,284618-0,016612-0,343865
A17	1	K15	-
A18	0,981	K15, K22, K26, K28	0,168920-0,005984-0,780273-0,044822
A19	1	K16	-
A20	1	K19	-
A21	0,976	K14, K16, K18, K22, K26	0,654116-0,024493-0,214624-0,086764-0,020004
A22	0,995	K14, K16, K18, K26	0,007163-0,004955-0,492793-0,495088
A23	1	K22	-
A24	0,972	K14, K18, K22, K26, K28	0,156243-0,019912-0,058190-0,293709-0,471945
A25	1	K5	-
A26	1	K26	-
A27	1	K18	-
A28	0,987	K14, K16, K22, K26	0,330154-0,130669-0,166288-0,372890

Tablo 5 dual CCR-VZA sonuç tablosundaki çözümleme sonuçlarına göre; CCR-VZA sonuç tablosundaki gibi çalışmada incelenen 28 ülkeden 12 tanesi olan A2, A8, A9, A12, A15, A17, A19, A20, A23, A25, A26 ve A27 karar birimlerinin etkin değere ulaştığı yani tam etkin olduğu, 16 tanesi olan A1, A3, A4, A5, A6, A7, A10, A11, A13, A14, A16, A18, A21, A22, A24 ve A28 karar birimlerinin tam etkin olmadığı söylenebilmektedir. Ayrıca tam etkin olmayan karar birimleri çok yüksek bir etkinlik değerine sahiptirler. Tablo 5’de karar birimlerinin etkinliklerinin yanı sıra dual CCR-VZA modellerinin çözümü sonucunda elde edilen etkin olmayan 16 karar biriminin etkin olabilmesi için bu karar birimlerinin referans seti ve referans setine karşılık gelen karar değişkenleri verilmektedir. Bu durum etkin olmayan karar biriminin, girdilerinin atıl olarak kullanılıp kullanılmadığı hakkında bilgi vermektedir. Yani etkin olmayan karar biriminin belirlenen oran kadar girdilerinin azaltılması karar birimini etkin hale getirecektir. Bunun için her karar biriminin referans setine göre etkin olmayan karar birimlerinin azaltılması veya artırılması gereken oranların hesaplanması gerekmektedir. Çalışmada girdi yönelimli modeller kullanılarak uygulama yapıldığından tablo 6’da, tablo 5’de verilen referans setine göre etkin olmayan 16 karar birimi için girdi miktarlarındaki olması gereken değişim oranları verilmektedir.

Tablo 6. Etkin Olmayan Karar Birimleri İçin Yeni Girdi Değişim Oranları Tablosu

Birim Kodu	Ülke İsmi	Kamu Araştırma Geliştirme Harcamaları (x1)	Yolsuzluk (x2)	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (x3)
A1	Almanya	0,250	0,030	0,030
A3	Avustralya	0,030	0,030	0,030
A4	Avusturya	0,250	0,040	0,030
A5	Belçika	0,040	0,030	0,060
A6	Birleşik Krallık	0,009	0,009	0,009
A7	Çek Cumhuriyeti	0,050	0,050	0,050
A10	Hollanda	0,006	0,006	0,006
A11	İrlanda	0,020	0,160	0,020
A13	İsrail	0,620	0,030	0,030
A14	İsveç	0,450	0,020	0,010
A16	Kanada	0,010	0,010	0,010
A18	Macaristan	0,510	0,020	0,020
A21	Polonya	0,030	0,030	0,030
A22	Portekiz	0,005	0,005	0,005
A24	Slovenya	0,030	0,030	0,030
A28	Yunanistan	0,130	0,110	0,010

Tablo 6'da görülmektedir ki etkin olmayan ülkelerin girdilerinde atıl kullanım bulunmaktadır. Çalışma yolsuzluk ile ilgili olduğundan tablo 6'daki yolsuzluk (x2) girdisinin karar birimlerine yani ülkelere göre atıl kullanım oranları; Portekiz % 0,5, Hollanda % 0,6, Birleşik Krallık % 0,9, Kanada % 1, Macaristan ve İsveç % 2, Almanya, Avustralya, Belçika, İsrail, Polonya ve Slovenya % 3, Avusturya % 4, Çek Cumhuriyeti % 5, Yunanistan % 11, İrlanda % 16'dır. Bu ülkeler girdilerinde verilen oranlarda azaltmaya giderlerse etkin hale gelecektir. Daha öncede bahsedildiği gibi ekonomik ve sosyal açıdan pek çok olumsuzluğa neden olan yolsuzluğun etkin olmayan ülkeler özelinde yolsuzluğu azaltmaya yönelik her türlü tedbirin alınması gerekmektedir. Böylelikle kamu yönetim mekanizması içinde yer alan e-devlet uygulamaları etkin kullanılmış olacak ve kamu gelirlerinin artmasını sağlayarak ülkelerin gelir-gider dengeleri sağlıklı bir yapıya kavuşturulmuş olacaktır.

BCC-VZA modeli, CCR-VZA modeline göre etkinlik sınırları daha esnektir. Dolayısıyla, BCC-VZA modeli, artan ve azalan getirili ölçek durumlarını hesaba kattığından değerlerde farklı çıkabilmektedir. OECD'ye üye 28 ülkeye ait BCC-VZA modelleri oluşturulmuştur. Oluşturulan BCC-VZA modelleri LINDO paket programında çözümlenmiştir. Tablo 7'de çözümlene sonucu elde edilen etkinlik ve u_0 değerleri yer almaktadır.

Tablo 7. Karar Birimleri İçin BCC-VZA Etkinlik Sonuçları Tablosu

Birim Kodu	Etkinlik Değeri	u_0	Birim Kodu	Etkinlik Değeri	u_0
A1	0,967	0	A15	1	0
A2	1	0	A16	0,986	0
A3	0,966	0	A17	1	0
A4	0,971	0	A18	0,981	0
A5	0,972	0	A19	1	0
A6	0,991	0	A20	1	0
A7	0,955	0	A21	0,976	0
A8	1	0	A22	0,995	0
A9	1	0	A23	1	0
A10	0,994	0	A24	0,972	0
A11	0,984	0	A25	1	0
A12	1	0	A26	1	0
A13	0,975	0	A27	1	0
A14	0,988	0	A28	0,987	0

Tablo 7 BCC-VZA sonuç tablosundaki etkinlik değerlerine göre; CCR-VZA ve dual CCR-VZA sonuç tablolarındaki gibi çalışmada incelenen 28 ülkeden 12 tanesi olan A2, A8, A9, A12, A15, A17, A19, A20, A23,

A25, A26 ve A27 karar birimlerinin etkin değere ulaştığı yani tam etkin olduğu, 16 tanesi olan A1, A3, A4, A5, A6, A7, A10, A11, A13, A14, A16, A18, A21, A22, A24 ve A28 karar birimlerinin tam etkin olmadığı söylenebilmektedir. Ayrıca tam etkin olmayan karar birimleri çok yüksek bir etkinlik değerine sahiptirler. CCR modellerine göre BCC modellerine her karar birimi için u_0 değişkeni eklenmiş ve BCC modellerinin çözümü sonucunda $u_0 = 0$ olarak bulunmuştur. Bu durum tüm karar birimleri için ölçüğe göre sabit getiri durumu söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile bütün karar birimleri için girdilerde meydana gelecek değişimin çıktılarını aynı oranda etkileyeceğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile girdide meydana gelecek artış çıktıda aynı oranda artışı veya girdide meydana gelecek azalış çıktıda aynı oranda azalışı sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası kuruluşların son zamanlarda ülkelerin mücadele etmesi gereken temel sorunlar arasında gördüğü yolsuzluk olgusu başta kamu gelirlerinin azaltılması olmak üzere ekonomik kalkınma, gelir dağılımı, kamu harcamaları, işsizlik gibi pek çok olumsuz etkiyi ortaya çıkarmaktadır. Yapısı, işleyişi, takdir gücünün varlığı, saydamlığın ve hesap verilebilirliğin yetersizliği gibi özelliklerinden dolayı yolsuzluk ağırlıklı olarak kamu kesiminde ortaya çıkmaktadır. Ancak ülkelerin yapısal özelliklerinden dolayı da yolsuzluk düzeyleri farklılık gösterebilmekte ve bu farklılıklar da e-devlet uygulamalarını etkileyebilmektedir.

Literatürde e-devlet uygulamaları ve yolsuzluk arasındaki ilişki farklı istatistikî yöntemler kullanılarak çok sayıda ülke ve ülke grupları için inceleme konusu yapılmıştır. Söz konusu çalışmalarda ağırlıklı olarak e-devlet uygulamalarının yolsuzluğu azaltıcı ve kamu gelirlerini arttırıcı etkiler ortaya çıkardığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, e-devlet uygulamalarının vatandaşların kamu hizmetlerinden sağladıkları memnuniyet üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın literatüre katkısı bahsi geçen değişkenler arasındaki ilişkiyi daha önce kullanılmamış bir yöntemle ele almasıdır.

Bu çerçevede e-devlet uygulamalarının etkinliğinin yüksek olabilmesi düşük seviyede girdi değişkenleri kullanarak özellikle yolsuzluğun düşük olması ve yüksek seviyede çıktı değişkenlerinin yani e-devlet uygulamalarının etkin bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Çalışma girdi odaklı yapılmış ve çalışma neticesinde bazı önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bunlar aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir:

- OECD'ye üye 28 ülkenin verilerine girdi yönelimli CCR-VZA modelinin uygulanması sonucunda 28 ülkeden 12 ülke tam etkin iken 16 ülke tam etkin çıkmamıştır. Daha açık bir ifade ile etkin çıkmayan ülkeler etkin çıkan ülkelere göre girdilerini etkin kullanamamıştır. Etkin çıkan ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, Estonya, İspanya, İtalya, Kore, Meksika, Norveç, Slovakya, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda'dır. Etkin çıkmayan ülkeler; Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, İsrail, İsveç, Kanada, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovenya ve Yunanistan'dır.
- Girdi yönelimli CCR-VZA modelinin uygulanması sonucunda bulunan tam etkin olmayan ülkeleri etkin hale getirebilmek için referans seti oluşturabilmek amacıyla dual CCR-VZA modeli oluşturulmuştur. Dual CCR-VZA modelinin uygulanması sonucunda, girdi yönelimli CCR-VZA modelinin uygulanması sonucunda elde edilen sonuçlardaki gibi 28 ülkeden 12 ülke tam etkin iken 16 ülke tam etkin çıkmamıştır. Etkin çıkan ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, Estonya, İspanya, İtalya, Kore, Meksika, Norveç, Slovakya, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda'dır. Etkin çıkmayan ülkeler; Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, İsrail, İsveç, Kanada, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovenya ve Yunanistan'dır. Dual CCR-VZA modelinin uygulanması sonucunda da etkin çıkmayan ülkeler etkin çıkan ülkelere göre girdilerini etkin kullanamamıştır. Referans seti kullanılarak etkin olmayan ülkelerin girdi miktarlarındaki değişim oranları bulunmuştur. Girdi miktarlarındaki değişim oranları tablosunda elde edilen pozitif değerler, bu pozitif değerler kadar atıl kapasitenin mevcut olduğunu göstermiştir. Girdi oranları tablosu incelendiğinde etkin olmayan ülkelerin girdilerinde özellikle yolsuzluk girdisi incelendiğinde tablodaki oranlar kadar azaltma yaptıklarında etkinlik değeri 1 olacak yani etkin olmayan ülkeler de tam etkin olacaktır. Böylece etkin olmayan ülkelerde kaynaklarını etkin kullanmış olacaklardır.

- Her karar birimi için girdi yönelimli BCC-VZA modeli oluşturularak artan getiri, sabit getiri ve azalan getiri durumları incelenmiştir. Girdi yönelimli BCC-VZA modelinin uygulanması sonucunda girdi yönelimli CCR-VZA ve dual CCR-VZA modellerinin uygulanması sonucunda elde edilen sonuçlardaki gibi 28 ülkeden 12 ülke tam etkin iken 16 ülke tam etkin çıkmamıştır. Etkin çıkan ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, Estonya, İspanya, İtalya, Kore, Meksika, Norveç, Slovakya, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda'dır. Etkin çıkmayan ülkeler; Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, İsrail, İsveç, Kanada, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovenya ve Yunanistan'dır. Ayrıca girdi yönelimli BCC-VZA modelinin çözümü sonucunda bütün karar birimleri için $u_0 = 0$ bulunmuştur. Böylece her ülke için ölçeğe göre sabit getiri sonucu elde edilmiştir. Bu durum her karar biriminin yani ülkelerin girdilerinde meydana getireceği değişim çıktılarında da aynı oranda meydana getireceği değişimi ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile girdilerde meydana gelecek 1 birimlik azalış çıktılarda da 1 birimlik azalışa, benzer şekilde girdilerde meydana gelecek 1 birimlik artış çıktılarda da 1 birimlik artışa neden olacaktır. Dolayısıyla yolsuzluk girdisindeki azalışlar çıktıdaki değişkenleri etkileyerek ilgili çıktı değişkeninin aynı oranda azalışlarına neden olacaktır.

Birçok çalışmada yolsuzluk seviyesi düşük olan ülkelerin e-devlet uygulamalarının daha yaygın ve gelişmiş olduğu görülmektedir. Ancak, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkeler tam etkinliği yakalayarak sıralamada geride kalmaktadır. Kamu hizmetlerinin etkin sunumunda e-devlet uygulamalarının umut vaat eden projeler olduğu görülmektedir. Bu uygulamaları sekteye uğratabilecek makroekonomik değişkenleri olumsuz yönde etkileyecek faktörlerin minimize edilmesi, gerekirse de ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu olumsuz faktörlerin başında da yolsuzluk olgusu gelmektedir. Dolayısıyla, etkin çıkmayan ülkelerin e-devlet uygulamalarındaki etkinliklerinin artırılabilmesi için girdi miktarlarında bilhassa yolsuzluk girdisinin söz konusu ülkeler özelinde azaltılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abramson, M. A. & Means, G. (2001). *E-government 2001*. New York: Rowman and Littlefield.
- Akman, I., Yazıcı, A., Mishra, A. & Arifoğlu, A. (2005). E-government: A global view and an empirical evaluation of some attributes of citizens. *Government Information Quarterly*, 22(2), 239-257. doi: 10.1016/j.giq.2004.12.001
- Andersen, T. B. & Rand, J. (2006). *Does e-government reduce corruption*. University of Copenhagen, Department of Economics, Working Paper. Erişim Adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/2854/ab54b65a26236ab0e7752bdd89794eaf3ed6.pdf>
- Andersen, T. B. (2009). E-government as an anti-corruption strategy. *Information Economics and Policy*, (21), 201–210. doi: 10.1016/j.infoecopol.2008.11.003
- Andersen, T. B., Bentzen, J., Dalgaard, C.-J. & Selaya, P. (2011). Does the internet reduce corruption? Evidence from U.S. states and across countries. *The World Bank Economic Review*, 25(3), 387-417. doi: 10.1093/wber/lhr025
- Banker, R. D., Charnes, A. & Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Barata, K. & Cain, P. (2001). Information, not technology, is essential to accountability: Electronic records and public-sector financial management. *Information Society*, 17(4), 247-258. doi: 10.1080/019722401753330841
- Bhatnagar, S. (2003). *Transparency and corruption: Does e-government help?*. DRAFT Paper Prepared for The Compilation of CHRI Report OPEN SESAME: Looking for The Right to Information in The Commonwealth, Commonwealth Human Rights Initiative, 1-9. Erişim Adresi: <http://www.iimahd.ernet.in/~subhash/pdfs/CHRIDraftPaper2003.pdf#search='can%20egovernance%20curb%20corruption%20in%20tax%20departments>
- Bircan, H., İskender, A. & Babacan, A. (2006). Sivas ilindeki hastanelerin veri zarflama analizi yöntemi ile verimlilik analizi. *EKEV Akademi Dergisi*, 10(27), 323-340. doi: 10.18493/kmusekad.43485

- Boskin, M. J. & Lau, L. J. (2000). *Generalized, solow-neutral technical progress and postwar economic growth*. NBER Working Paper No: 8023. Erişim Adresi: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w8023/w8023.pdf
- Charnes, A., Cooper, W.W. Lewin & Seiford L. M. (1994). *Data envelopment analysis theory, methodology, and applications*. New York: Springer. doi:10.1007/978-94-011-0637-5
- Chen, Y.-C. & Gant, J. (2002). Transforming local e-government services: The use of application service providers. *Government Information Quarterly*, 18(4), 343-355. doi: 10.1016/S0740-624X(01)00090-9
- Cho, Y. H. & Choi, B.-D. (2004). E-government to combat corruption: The case of Seoul metropolitan government. *International Journal of Public Administration*, 27(10), 719-735. doi: 10.1081/PAD-200029114
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. & Zhu, J. (2004). Data envelopment analysis: History, models and interpretations. In W. W. Cooper, L. M. Seiford and J. Zhu (Ed.), *Handbook on data envelopment analysis* (pp. 1-39), Chapter 1. Boston: Kluwer Academic Publisher.
- Çetin, C. N. (2020). İnternet kullanımı yolsuzluğu azaltır mı? BİT çerçevesinde panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 41-61.
- Çevik, H. (2004). *Türkiye’de kamu yönetimi sorunları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demir, E. (2014). A comparison of classical and fuzzy data envelopment analysis in measuring and evaluating school activities. *Turkish Journal of Fuzzy Systems*, 5(1), 37-58.
- Demirbaş, T. (2006). Yolsuzlukla mücadelede ulusal dürüstlük sisteminin temel direği: Yüksek Denetleme Kurumları. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 71-95.
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) (2007). *E-devlet proje ve uygulamaları*. Erişim Adresi: <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/e-Devlet-Proje-ve-Uygulamaları> Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- DiRienzo, C. E., Das, J., Cort K. T. & Burbidge, J. (2007). Corruption and the role of information. *Journal of International Business Studies*, 38(2), 320–332. doi: 10.1057/palgrave.jibs.8400262
- Doğan, Z. (2010). *1992 yılında kurulan devlet üniversitelerinin etkinliğinin veri zarflama analizi ile araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Ertuğrul, İ. & Işık, A. T. (2003). İşletmelerin VZA ile mali tablolarına dayalı etkinlik ölçümü: Metal ana sanayiinde bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(1), 201-217.
- Ertuğrul, İ. & Sarı, G. (2017). Veri zarflama analizi ile bir üniversitede lisans bölümlerinin etkinlik analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(3), 65-85. doi: 10.29131/uiibd.340673
- Farrell, M. J. (1957). The measurement of productive efficiency. *Journal of The Royal Statistical Society, Series A (General)*, 120(3), 253-290. doi: 10.2307/2343100
- Giray, F. (2010). Yolsuzlukla mücadelede e-devlet ve Türkiye’deki durum. *Sosyoekonomi*, 13(13), 154-178. doi: 10.17233/se.79218
- Gök, B. (2017). *Üniversitelerde uzaktan eğitim programlarının hizmet kalitesi ve etkinliğinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kaufmann, D. (2005). *Myths and realities of governance and corruption*. World Economic Forum Global Competitiveness Report 2005/6, 81–98. Erişim Adresi: <http://www.scribd.com/doc/147284030/Myths-Realities-Gov-Corruption>
- Kayahdere, K. & Kargın, S. (2004). Çimento ve tekstil sektörlerinde etkinlik çalışması ve veri zarflama analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 196-219.

- Kaynar, O., Zontul, M. & Bircan, H. (2005). Veri zarflama ile OECD ülkelerinin telekomünikasyon sektörlerinin etkinliğinin ölçülmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 37-57.
- Kırçova, İ. (2003). *E-devlet uygulamaları ve ekonomiye etkileri*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2003-38, İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Kim, S., Kim H. J. & Lee H. (2009). An institutional analysis of an e-government system for anti-corruption: The case of OPEN. *Government Information Quarterly*, 26(1), 42–50. doi: 10.1016/j.giq.2008.09.002
- Koyuncu, C. & Ünver, M. (2017). Information and communication technologies (ICTs) and corruption level: Empirical evidence from panel data analysis. *The Journal of International Scientific Researches*, 2(6), 1-10. doi: 10.23834/isrjournal.322734
- Kumar, R. & Best M. L. (2006). Impact and sustainability of e-government services in developing countries: Lessons learned from Tamil Nadu, India. *The Information Society*, 22(1), 1–12. doi: 10.1080/01972240500388149
- Leydesdorff, L., Dolfsma, W. & van der Panne, G. (2006). Measuring the knowledge base of an economy in terms of triple-helix relations among “technology, organization and territory”. *Research Policy*, 35(2), 181-199. doi: 10.1016/j.respol.2005.09.001
- Linhardtová, V. (2017). The role of e-government in mitigating corruption. *Scientific Papers of the University of Pardubice*, Series D, Faculty of Economics and Administration, 40, 120-131.
- Lupu, D. & Lazar, C. G. (2015). *Influence of e-government on the level of corruption in some EU and non-EU states*. 7th International Conference on Globalization and Higher Education in Economics and Business Administration, GEBA 2013, 365-371. doi: 10.1016/S2212-5671(15)00085-4
- Özden, Ü. H. (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye’deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 167-185.
- Pathak, R. D. & Prasad, R. S. (2006). Role of e-governance in tackling corruption: The Indian experience. In R. Ahmad (Ed.), *The role of public administration in building a harmonious society* (pp. 434-463). Manila, Philippines: Asian Development Bank.
- Pathak, R. D., Singh, G., Belwal, R., Naz, R. & Smith, R. (2008). E-governance, corruption and public service delivery: A comparative study of Fiji and Ethiopia. *JOAAG*, 3(1), 65-79.
- Peker, İ. & Baki, B. (2009). Veri zarflama analizi ile Türkiye havalimanlarında bir etkinlik ölçümü uygulaması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 72-88.
- Shim, D. C. & Eom T. H. (2008). E-government and anti-corruption: Empirical analysis of international data. *International Journal of Public Administration*, 31(3), 298–316. doi: 10.1080/01900690701590553
- Singh, G., Pathak, R., Naz, R. & Belwal R. (2010). E-governance for improved public sector service delivery in India, Ethiopia and Fiji. *International Journal of Public Sector Management*, 23(3), 254-275. doi: 10.1108/09513551011032473
- Şentürk, S. H. & Karakurt, B. (2019). Türkiye’de e-maliye uygulamaları: Tarihsel bir bakış. B. Parlak ve K. C. Doğan (Ed.), *E-yönetişim, kavramsal/kuramsal çerçeve, ülke incelemeleri ve Türkiye’ye yansımaları* (ss. 547-572) içinde. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Temür, Y. & Bakırçı, F. (2008). Türkiye’de sağlık kurumlarının performans analizi: Bir VZA uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 261-282. Erişim Adresi: <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867205.pdf>
- Tolbert, C. J. & Mossberger, K. (2006). The effects of e-government on trust and confidence in government. *Public Administration Review*, 66(3), 354–369. doi: 10.1111/j.1540-6210.2006.00594.x

Uzgören, E. & Şahin, G. (2013). Dumlupınar Üniversitesi Meslek Yüksekokulları'nın performanslarının veri zarflama analizi yöntemiyle ölçümü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 91-110. doi: 10.11122/ijmeb.2013.9.18.148

Yaylalı, M., Oktay, E., Akan, Y. & Kaynak, S. (2007). Türkiye ve Avrupa Birliğine üye ülkelerin bilgi ekonomisi performanslarının veri zarflama analizi metoduyla karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 1-25.

Yolalan, R. (1993). *İşletmeler arası göreceli etkinlik ölçümü*. Ankara: MPM Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The purpose of this study is to investigate the effect of corruption level on e-government application effectiveness through selected e-government indicators of OECD countries for 2018 with input-oriented data envelopment analysis.

Data envelopment analysis (DEA), one of the effectiveness measurement methods, was used in the evaluation. The models in the analysis were solved in LINDO package program. In the study, input variables, public research and development expenditures, corruption, adult literacy rate, e-government development index, individuals using the internet (percentage of the population) and mobile phone subscribers (per 100 people) were used as output variables.

According to the results of the analysis, as a result of the application of the input-oriented CCR-DEA model to the data of 28 OECD member countries, 12 countries from 28 countries were fully effective and 16 countries were not fully effective. Effective countries; the United States, Denmark, Estonia, Spain, Italy, Korea, Mexico, Norway, Slovakia, Chile, Turkey and New Zealand. Ineffective countries; Germany, Australia, Austria, Belgium, United Kingdom, Czech Republic, Netherlands, Ireland, Israel, Sweden, Canada, Hungary, Poland, Portugal, Slovenia and Greece. A dual CCR-DEA model was created in order to create a reference set in order to activate the fully ineffective countries found as a result of the application of the input oriented CCR-DEA model. As a result of the application of the Dual CCR-DEA model, 12 countries from 28 countries are fully effective and 16 countries are not fully effective, as the results obtained as a result of the application of the input-oriented CCR-DEA model. As a result of the implementation of the Dual CCR-DEA model, the countries that were not effective could not use their inputs effectively according to the countries that were active. The positive values obtained in the table of change rates in input amounts showed that there was as much idle capacity as these positive values. In addition, the input-oriented BCC-DEA model was created for each decision unit and the cases of increasing return, fixed return and decreasing return were examined. As a result of the application of the input oriented BCC-DEA model, the results obtained as a result of the application of the input oriented CCR-DEA and dual CCR-DEA models, 12 countries from 28 countries were fully effective and 16 countries were not fully effective.

Reducing corruption, which is one of the biggest obstacles to economic and social development in e-government applications, has a strategic importance. In addition, due to the rapid development of information and communication technologies, states needed a good control mechanism in many areas such as aiming to increase the efficiency and effectiveness of their services, increasing tax revenues, reducing corruption, ensuring citizen satisfaction and controlling public services. Therefore, it is assumed that states will be able to combat the problem of corruption that causes moral degradation in the provision of public services, thanks to these practices that facilitate communication between the state and citizens. Thus, e-government applications provided important opportunities for states to achieve their policy goals.

Undoubtedly, as the transparency will increase with e-government applications, it is possible to monitor administrative procedures more easily, the need for intermediaries in the provision of public services decreases, the eligibility in the provision of services decreases as the delivery of public services will be carried out through the online system, it reduces the costs of public services and provides higher quality, and corruption occurs more easily with digitized data. It both improves the relations between the state and the citizen and enables the employees to control their behavior. In this context, high effectiveness in the use of e-government depends on using low level of input variables, especially low level of corruption and achieving high level of output variables.

According to the results of the analysis, as a result of the application of the input-oriented CCR-DEA model to the data of 28 OECD member countries, 12 countries from 28 countries were fully effective and 16 countries were not fully effective. Effective countries; the United States, Denmark, Estonia, Spain, Italy, Korea, Mexico, Norway, Slovakia, Turkey, Chile and New Zealand. Ineffective countries; Germany, Australia, Austria, Belgium, United Kingdom, Czech Republic, Netherlands, Ireland, Israel, Sweden, Canada, Hungary, Poland, Portugal, Slovenia and Greece. A dual CCR-DEA model was created in order to create a reference set in order to activate the fully ineffective countries found as a result of the application of the input oriented CCR-DEA model. As a result of the application of the Dual CCR-DEA model, 12 countries from 28 countries are fully effective and 16 countries are not fully effective, as the results obtained as a result of the application of the input-oriented

CCR-DEA model. As a result of the implementation of the Dual CCR-DEA model, the countries that were not effective could not use their inputs effectively according to the countries that were active. The positive values obtained in the table of change rates in input amounts showed that there was as much idle capacity as these positive values. In addition, the input-oriented BCC-DEA model was created for each decision unit and the cases of increasing return, fixed return and decreasing return were examined. As a result of the application of the input oriented BCC-DEA model, the results obtained as a result of the application of the input oriented CCR-DEA and dual CCR-DEA models, 12 countries from 28 countries were fully effective and 16 countries were not fully effective.

It is observed that e-government applications of countries with low levels of corruption are more common and developed. However, countries with a high level of socio-economic development do not achieve full efficiency and fall behind in the ranking. It is seen that e-government applications are promising projects in the effective delivery of public services. The factors that will adversely affect the macroeconomic variables that will impede these practices should be minimized and, if necessary, eliminated. Therefore, in order to increase the effectiveness of inefficient countries in e-government applications, it is necessary to reduce the entry amount of corruption especially in the countries in question.

TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ’İ GÜVENLİKLEŞTİRMESİ: 2018 – 2020 ARASI İNCELEME TURKEY’S SECURITIZATION OF THE EASTERN MEDITERRANEAN 2018 – 2020 REVIEW

Bedir SARICI

Anadolu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Doktora Adayı

bedirsarici@anadolu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8693-280X

ÖZET

Geliş Tarihi:

22.8.2021

Kabul Tarihi:

24.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Türkiye
Doğu Akdeniz
Güvenlikleştirme
Dış Politika

Keywords

Turkey
Eastern
Mediterranean
Securitization
Foreign Policy

Türkiye'nin yakın zamanda dış politikada yaşadığı sorunlara Doğu Akdeniz'de yaşanan hidrokarbon arama anlaşmazlığı eklenmiştir. Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama anlaşmazlığı Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında devam eden kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlarının belirlenememesi sorununun bir uzantısı olarak görülebilir. Lakin Doğu Akdeniz'de varlığı kanıtlanmış hidrokarbonların olması, bu hidrokarbonların Avrupa'ya taşınması için planlanan Eastmed Boru Hattı projesi, Libya ve Suriye'de devam eden iç karışıklıklar; Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama anlaşmazlığını daha karmaşık hale getirmektedir. Bunların neticesinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik politikalar geliştirmesi ve güvenleştirmesi önlemler alması kaçınılmazdır. Bu makale, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i 2018 – 2020 arasında nasıl güvenleştirdiğini bulmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın Doğu Akdeniz'deki anlaşmazlığa yönelik söz edimleri incelenmiş ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i güvenleştiren iki tane güvenleştirmesi önlem aldığı tespit edilmiştir. Makalede ayrıca Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik aldığı güvenleştirmesi önlemler sonrası bölgeye yönelik şu an için sabit bir dış politikası olduğu ve artık Doğu Akdeniz hidrokarbon arama anlaşmazlığının güvenlik-dışlaştığı iddia edilmektedir.

ABSTRACT

The hydrocarbon exploration conflict in the Eastern Mediterranean has been added to the problems Turkey has recently experienced in foreign policy. The hydrocarbon exploration dispute in the Eastern Mediterranean can be seen as an extension of the ongoing problem of the inability to define the continental shelf and exclusive economic zone boundaries between Turkey and Greek Administration of Southern Cyprus. However, the presence of proven hydrocarbons in the Eastern Mediterranean, the Eastmed Pipeline project planned to transport these hydrocarbons to Europe, and the ongoing internal turmoil in Libya and Syria make the hydrocarbon exploration conflict in the Eastern Mediterranean more complex. As a result of these, it is inevitable for Turkey to develop policies towards the Eastern Mediterranean and take securitizing measures. This article aims to find out how Turkey securitized the Eastern Mediterranean between 2018 and 2020. For this purpose, the speech acts of the President of the Republic of Turkey, Recep Tayyip Erdoğan, regarding the conflict in the Eastern Mediterranean were examined and it was determined that Turkey took two securitizing measures while securitizing the Eastern Mediterranean. In the article, it is also claimed that Turkey has a fixed foreign policy towards the region after the securitization measures taken towards the Eastern Mediterranean, and that the Eastern Mediterranean hydrocarbon exploration conflict has become desecuritized.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.985860>

Atıf/Cite as: Sarıcı, B. (2022). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenleştirmesi: 2018 – 2020 Arası İnceleme*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12(1),19-33.

Giriş

Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında yarım yüzyılı geçkin süredir anlaşmazlıklar sürmektedir. 1960'ların başında Kıbrıs adasının bağımsız bir ülke olması ve 1974 yılına kadar adada süre gelen Türk ve Rum tarafı arasındaki çatışmalar ve anlaşmazlıklar Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtını yapmasına sebep olmuştur (Eroğlu, 2002). Belirtilen tarihten sonra Kıbrıs meselesi Türkiye'nin en önemli dış politika gündemlerinden biri haline gelmiştir. Kıbrıs adasında Türk ve Rum taraflarının birleşmesini öngören Annan Planı, 2004 yılında yapılan referandumlarda Türk tarafının birleşmeyi kabul etmesine karşın Rum tarafının kabul etmemesi sebebiyle hayata geçmemiştir (Dinçer, 2019). Türkiye'nin yakın tarihteki Kıbrıs'a yönelik politikası adada iki devletli çözüm şeklindedir. Kıbrıs adasının güneyinin Türkiye hariç diğer devletlerce egemen bir devlet olarak tanınması ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının uluslararası toplumda işgal olarak değerlendirilmesi Türkiye'ye Kıbrıs'a yönelik kısıtlı hareket alanı sağlamakta ve sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır (Günel, 2010).

Türkiye ile Yunanistan arasında ise hali hazırda Ege denizindeki kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası ve uçuş bilgi bölgesi (FIR) anlaşmazlıkları ve Doğu Akdeniz'deki adaların silahlandırılması sorunları güncelliği korumaktadır (Heraclides, 2010). Türkiye'nin GKRY ile Kıbrıs adasının ve Kıbrıslı Türklerin statüsü ile ilgili sorunlara ek olarak kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge sınırlarının çizilmesi gibi Yunanistan ile yaşadığı sorunlara benzer sorunlar bulunmaktadır. Yakın geçmişte ise Türkiye'nin yaşadığı tüm bu sorunlara Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama ve çıkarma sorunu eklenmiştir.

Bu çalışma yakın geçmişte ortaya çıkan Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama ve çıkarma anlaşmazlığına ve Türkiye'nin bu duruma karşı hangi güvenlikleştirici önlemleri aldığına odaklanmıştır. Çalışma teori olarak Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisini, araştırma yöntemi olarak eleştirel söylem analizini kullanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma ilk olarak "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme" bölümü ile başlamış ve sonra sırasıyla "Eleştirel Söylem Analizi", "Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Arama Anlaşmazlığı", "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenliklestirmesi" bölümleri ile devam etmiş ve sonuca bağlanmıştır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma 2018 – 2020 arası dönemi kapsamaktadır. Bunun sebebi Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama anlaşmazlığının başlangıcının 2018 yılı olması ve Türkiye'nin aldığı güvenlikleştirici önlemlerini 2018 ve 2019 yıllarında almış olmasıdır. İkinci olarak, çalışmada güvenlikleştirici aktör olarak Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Dolayısıyla güvenlikleştirici söylem olarak sadece Sayın Cumhurbaşkanı'nın açıklamalarına yer verilmiştir. Bu noktada belirtmekte fayda var ki Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ya da konuyla alakalı hükümetteki diğer görevlilerin açıklamalarına çalışmanın yapılabirliği açısından yer verilmemiştir.

Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme

Barry Buzan ilk baskısı 1983 yılında yapılan *People, States and Fear* kitabı ile Kopenhag Okulu'nun temellerini atmıştır. Buzan kitabında Soğuk Savaş'ın geleneksel devlet merkezci ve askeri güvenlik anlayışını eleştirmiş, güvenlik meselelerinin sadece askeri konular olmasından ziyade ekonomik, toplumsal ve hatta çevresel olabileceğini öne sürmüştür (Buzan, 1983). Buzan güvenliğin referans nesnelere ilgili bu düşüncelerini daha sonra Ole Wæver ve Jack de Wilde ile geliştirerek Okulun en önemli kavramlarından biri olan Güvenlik Sektörlerine dönüştürmüştür. Buzan ve diğerleri askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere beşe ayrılan güvenlik sektörleri ile güvenliğin referans nesnesini sadece devlet olmaktan çıkarmış toplum, birey ve yerküreyi de dahil etmiştir (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998). Diğer taraftan Ole Wæver 1995 yılında "güvenlikleştirme" (securitisation) kavramını (Wæver, 1995) akademik dünyaya tanıttıktan sonra Barry Buzan ve Jaap de Wilde ile birlikte kavramı detaylandırarak günümüzdeki formuna ayrıntılı bir şekilde yerleştirmiştir (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998). Buzan, Weaver ve de Wilde'in Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü adına yaptığı bu çalışmaları hem bütün olarak eleştirmek hem de bahsedilen yazarların buldukları yere istinaden "Kopenhag Okulu" denmiştir (McSweeney, 1996).

Wæver'in güvenlikleştirme kavramının başlangıç noktası "güvenlik" kavramının iki problematik yönüne bakmayı tercih etmesidir. Bunlardan birincisi, güvenliğin siyasi tartışmalara bakılmaksızın sanki gerçek, sabit bir varoluşa sahip şekilde tasvir edilmesidir. İkincisi ise doğal ya da yapılması gereken bir siyasi hedef olarak güvenlik maksimizasyonunun iyi bir şey olarak lanse edilmesidir (Wæver, 1989). Kopenhag Okulu yaptığı çalışmalarla "güvenlik" kavramına ontolojik ve epistemolojik olarak yeni bir yaklaşım getirmektedir. Güvenlik nesnel bir şey

değildir ve söz edimiyle (speech act) ortaya çıkar. Söz edimi böylece güvenliğin birincil gerçekliğini ortaya çıkarır. Söylenen sözlerden herkesin ne anlam çıkardığı ya da ne anlatmak istediği değişebileceği için söz edimi öznel-arası (intersubjective) olarak gerçekleşir (Akgül-Açıkmeşe, 2011; Hisarlıoğlu, 2019).

Buzan ve Wæver güvenikleştirmeyi, siyasi bir topluluk ya da elitin bir şeyi varoluşsal bir tehdit olarak görmek adına, öznel-arası bir anlayışın inşa edildiği söylemsel bir süreç olarak tanımlamaktadır ve bu varoluşsal tehditle başa çıkmak için acil, istisnai veya olağanüstü tedbirler alma çağrısında bulunulmalıdır (Buzan ve Wæver, 2003). Güvenikleştirme doğrusal ve dinamik bir güvenlik inşası mekanizması sunar ve birkaç ana bileşenden oluşur. İlk adımda, güvenikleştirici aktör, kendisinin konu ettiği referans nesnesinin hayatta kalmasını tehdit eden bir tehdidin varlığını iddia eder ve bir tehdit anlatımı oluşturur. Güvenikleştirici aktör, tehdit seviyesinin kritik olduğunu iddia ederek var olan düzenin ya da statükonun değişmesi için olağandışı acil durum önlemlerinin alınmasını öneren söz edimini dinleyicilere ya da kamuoyuna sunar. Şu ana kadar ki bu süreçte güvenikleştirme hamlesi ya da çabası denir. Eğer son adımda dinleyiciler güvenikleştirici aktörün söz edimini makul bulup kabul ederse güvenikleştirme başarıyla tamamlanmış olur (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998; Buzan ve Wæver, 2007). Referans nesnelere, varoluşunun tehdit edildiği düşünülen ve bu sebeple hayatta kalması meşrulaştırılan şeylerdir. Uygulamada, güvenikleştirici aktörler herhangi bir şeyi referans nesnesi olarak inşa etmeye çalışabilirler (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998). Bunun yanında referans nesnenin inşası, diğerlerinin ötekileştirilmesiyle toplumlara kimlik kazandıran da bir süreçtir (Wæver, 2007).

Güvenikleştirici aktör; güvenikleştirici söz edimini gerçekleştiren, varoluşsal olarak tehdit altındaki bir referans nesnesini güvenikleştirmeye çalışan bir birey veya gruptur (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998). Hiç kimse bir referans nesnesini güvenikleştirme konusunda dışlanmasa da güvenikleştirici aktörler arasındaki ilişkiler eşit veya simetrik olmadığından, toplumda geniş kitlelerce tanınmış birinin güvenikleştirme süreci diğerlerine göre daha olumlu sonuçlanır. Güvenlik alanında farklı çevrelerden aktörler güvenikleştirici rollere bürünmek istemesine rağmen genel kanı güvenliği zaten elinde tutan siyasi elitlerin güvenikleştirme konusunda daha ayrıcalıklı olduğudur (Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998; Salter, 2008). Bununla birlikte, devlet dışı aktörler yeterli toplumsal destek ve sermayeye sahip olmaları koşuluyla, belirli amaçlar için güvenikleştirici dili kullanabilirler. Ancak bu aktörlerin halk tarafından ciddiye alınma ve dinlenme olasılıkları daha azdır (Vuori, 2008).

Güvenikleştirme konseptinin bir diğer önemli unsuru, güvenikleştirilmeye çalışılan konuya dair olağanüstü önlemler almak için yapılan çağrıdır. Güvenikleştirme bu yönüyle siyaset üstü bir yöne evrilir. Lakin Kopenhag Okulu, neyin normal siyasi eylem olduğu neyin siyaset üstü bir eylem olarak güvenikleştirildiği konusunda net bir açıklama getirmekte zorlanmaktadır (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998). Burada devreye güvenlik-dışılaştırma (desecuritisation) girmektedir. Güvenlik-dışılaştırma güvenlik meselesi haline getirilmeye çalışılan konunun acil ya da hayati hâlden çıkarılıp siyasal alana normal politikalar olarak taşınması anlamına gelmektedir (Baysal ve Lüleci, 2015). Genel olarak güvenikleştirme konsepti, bir meselenin güvenikleştirilmesi sürecine odaklanır; “güvenikleştirme uygulaması analizin merkezidir” (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998). Sonuç olarak, herhangi bir güvenikleştirme süreci; varoluşsal bir tehdit, tehdit edilen bir referans nesnesi ve referans nesnesini korumak için olağandışı tedbirlerin alınmasının önerilmesini gerektirir. Bu üç unsur, güvenikleştirme teorisinin ampirik uygulaması için gerekli unsurlardır. Güvenikleştirmede son olarak tekrar belirtilmesi gereken nokta söz-edimidir ve söz-edimi güvenikleştirme eyleminin kilit noktasıdır. Söz-ediminde güvenlik meselesi güvenikleştirici aktör tarafından dinleyicilere ya da genelde halka bir güvenlik sorunu içinde olduklarını ve bu güvenlik sorununa karşı ciddi ve acil önlemler almaları gerektiğini ikna etmeye çalışır. Burada güvenikleştirici aktörün siyasi konumu, güvenlik meselesini gramer olarak nasıl ele aldığı ve güvenlik meselesini gerçekten ciddi bir mesele olarak kanıksayıp bunu yansıtmaya çok önemlidir (Wæver, 1995; Buzan, Wæver ve Wilde, 1998; Açıkmeşe-Akgül, 2011).

Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel Söylem Analizi'nin (ESA) kökenleri İngiltere'deki East Anglia Üniversitesi'nde çalışan Roger Fowler, Robert Hodge, Gunter Kress ve Tony Trew'in 1979 yılında yazdıkları kitabındaki “Eleştirel Dilbilim” kavramına (critical linguistics) dayanmaktadır. Eleştirel Dilbilim, dil ve dilbilgisinin (gramer) ideolojik araçlar olarak nasıl kullanılabileceğini göstermeye çalışmıştır. Eleştirel Dilbilimcilere göre metinler; insanları, olayları, yerleri ve eylemleri kategorize etme biçimleri açısından incelenebilir ve hangi tür olay ve kişilerin ön plana çıktığını ve hangilerinin arka planda kaldığını veya tamamen dışlandığını ortaya çıkarabilir. Farklı türde seçimler metinlerin anlamını etkileyebileceği için metinlerin yakından analizinin yapılması, metinlerin altında yatan ideolojiyi belirleyebilir (Fowler vd., 1979).

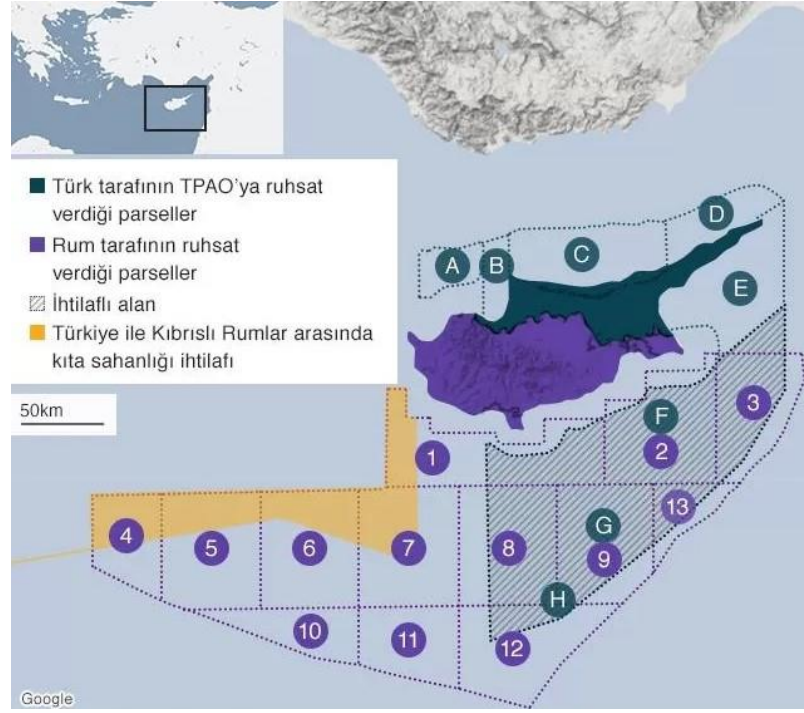
Eleştirel Dilbilim'e getirilen ana eleştirilerinden biri; dil, iktidar ve ideoloji arasındaki bağlantının doğasını çok irdelememiş veya onu geliştirmemiş olmasıdır. ESA üzerine çalışanlar, bu karşılıklı ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için özellikle politik ve ideolojik eylemleri ortaya çıkaran metinlerin içindeki ve arkasındaki pratikleri ve gelenekleri ortaya çıkaracak ve betimleyecek yöntemler ve teoriler geliştirmeye çalışmışlardır (Fairclough, 1992; Fairclough ve Wodak, 1997). Norman Fairclough, Ruth Wodak ve Teun van Dijk gibi ESA üzere yazan yazarların ayrıldığı birçok nokta olsa dahi ortak görüşleri, dilin bir sosyal inşa aracı olduğu ve dilin toplumu şekillendirdiği ve şekillendirmeye devam ettiği yönündedir. ESA, dilin kendisi ile değil sosyal süreçlerin ve yapıların dil ile nasıl inşa edildiğine bakmaktadır. Bu nedenle güç ve iktidar ilişkilerinin söylemsel olduğunu varsayar (Fairclough ve Wodak, 1997).

Fairclough'ın Üç Boyutlu Eleştirel Söylem Analizi

Fairclough'ın dili sosyal bir pratik olarak ifade eden üç boyutlu eleştirel söylem analizinin ilk boyutu, metnin yapısı ve dilbilgisel özelliklerini incelemeyi içerir. Fairclough'ın Michael Halliday'ın "sistemik fonksiyonel dilbilimine" dayandırdığı bu ilk boyuta "metin olarak söylem" denir ve daha çok metnin betimlenmesi ile ilgilenir (Fairclough, 1992; Chouliaraki ve Fairclough, 1999). Örneğin metinde kullanılan kelime seçimleri, edilgen yapılar ya da hangi bağlaç, edat vb. kullanıldığı bu boyutta incelenir. "Söylemsel pratik olarak söylem" olarak adlandırılan ikinci boyut, metnin yorumlanmasıyla ilgilidir ve toplumda üretilen, tüketilen, dağıtılan veya dolaşıma sokulan söylemi inceleyen söylemsel pratiğe atıfta bulunur (Fairclough, 1992). Söyleme söylemsel pratik olarak yaklaşmak, kelime dağarcığı, dilbilgisi, bağdaşım ve metnin yapısını analiz ederken söz edimlerine, tutarlılığa, metinler-arasılığa (intertextuality) ve söylemler-arasılığa (interdiscursivity) dikkat edilmesi gerektiği anlamına gelir. Metinler-arasılık ile kastedilen metinlerin alıntılanmasında kullanılan sözlerin nasıl seçildiği, değiştirildiği ve bağlamsallaştırıldığıdır. Bir diğer belirtilmesi gerek nokta ise söylemler-arasılığdır. Bir metinde birden fazla söylemin olması ve aynı söylemi paylaşan farklı metinlerin bulunmasına söylemler-arasılık denir. Üçüncü boyut olan "sosyal pratik olarak söylem" ise söylem ile sosyal bağlam arasından nasıl bir ilişki olduğuna odaklanır ve söylemin ne kadar sosyal bağlamı etkilediğini inceler (Chouliaraki ve Fairclough, 1999). Fairclough'ın Gramsci ve Althusser'den esinlendiği bu boyutta söylemin hegemonik ve ideolojik süreçlerin bir aracı olduğunu ifade eder. Fairclough, toplumsal değişim ile ilgili yaklaşımlarını bu üçüncü boyutta inşa eder. Ona göre, hegemonyalar değişir ve bu değişim metinler-arası açıdan bakıldığında söylemsel değişimde görülebilir. Söylemin temsil edilme, yeniden söylenme veya yeniden yazılma biçimi, yeni söylem düzenlerinin ve türlerinin ortaya çıkışına, düzgüsellik üzerindeki mücadelelere, gücü kontrol girişimlerine ışık tutar (Catalano ve Waugh, 2020).

Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Arama Anlaşmazlığı

Doğu Akdeniz ile ilgili anlaşmazlıklar Türkiye ile GKRY ve Yunanistan arasındaki geçmişten gelen kronik sorunların bir yansımasıdır. Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama anlaşmazlığının başlangıç tarihinin 2007 yılı alınması çok yanlış bir tercih olmayacaktır. GKRY'nin 2007 yılında tek taraflı olarak çevresini hidrokarbon arama için 13 parsel bölmesi ve bu parsellerin bir kısmının Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesi (MEB) ile bir kısmının ise Türkiye'nin kıta sahanlığı ile çakışıyor olması Doğu Akdeniz sorununun günümüze kadar gelmesine sebep olmuştur. Daha sonra bu ihtilaflara, GKRY'nin 2011 yılında tek taraflı olarak MEB belirlemesi ve buna karşılık Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) doğalgaz aramak için kendi parsellerini belirlemesi ve bu parsellerin GKRY'nin belirlediği parsellerle çakışması eklenmiştir. Diğer bir mesele de KKTC'nin belirlediği parsellerde Türkiye Petrol Anonim Ortaklığına (TPAO) doğalgaz arama ruhsatı vermesi durumudur (T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020). GKRY'nin belirlediği 13 parselden sadece 10 ve 11 numaralı parsellerde teknik olarak bir ihtilaf söz konusu olmasa dahi Türkiye bu parselleri tanımamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Şekil 1. Türkiye ile GKRY Arasındaki İhtilafı Parseller (BBC, 2019)

Doğu Akdeniz sorunun tırmanmasının sebebi ise GKRY'nin 2010 yılında Doğu Akdeniz'de doğalgaz keşfettiğini ilan etmesi gösterilebilir. Sorunun tırmanmasına verilebilecek diğer bir sebep ise GKRY'nin belirlediği parsellerde Noble Energy, Eni, Total, Kogas, Shell, ExxonMobil gibi çok uluslu enerji şirketlerine keşif ve sondaj yapma ruhsatı vermesidir (Tiryakioğlu, 2019). Yakın geçmişte Doğu Akdeniz anlaşmazlığının tekrar gün yüzüne çıkmasının sebebi ise verilen bu ruhsatlarla yakından ilişkilidir. 9 Şubat 2018 tarihinde Eni şirketine ait "Saipem 12000" adlı sondaj gemisinin GKRY'nin tek taraflı ilan ettiği MEB kapsamındaki 3'üncü parselde giderken Türkiye'ye ait savaş gemileri tarafından durdurulması gerilimin fitilini ateşlemiştir. Sondaj gemisine yapılan ikinci müdahale sonrası gemi, 23 Şubat 2018'de adanın güneydoğusundaki bölgeden ayrılmıştır (BBC, 2018). Doğu Akdeniz yaşanan anlaşmazlıklar 2007 yılından sonra 2018'e kadar belli aralıklarla çok gündem oluşturmadan hala yerinde kalsa da 9 Şubat 2018'deki olay sonrası sorun Türkiye gündemine ve dış politikasına oturan konulardan biri olmuştur.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i Güvenlikleştirme

Güvenlikleştirme daha önce de bahsedildiği gibi referans nesnesine varoluşsal bir tehdidin varlığı ile başlar. En azından güvenlikleştirici aktörün bunu böyle ifade etmesi gerekir. Bu çalışmada güvenlikleştirici aktör olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Dolayısıyla güvenlikleştirici söz-ediminde Sayın Cumhurbaşkanı'nın ifadeleri kullanılmıştır. Bu çalışmada Sayın Cumhurbaşkanı'nın seçilmesinin birinci sebebi çalışmanın yapılabirliği ile ilgilidir. Sayın Cumhurbaşkanı Türkiye Cumhuriyeti'nde yürütme erkinin başı olmasından ötürü açıklamaları diğer hükümet yetkililerine göre daha ulaşılabilir haldedir. Sayın Cumhurbaşkanı'nın seçilmesinin ikinci sebebi ise yürütme erkinin başında olması kendisini güvenlikleştirme eyleminde "dinleyicileri" en fazla etkileme ve onlara en fazla ulaşma kapasitesine sahip kişi yapmasıdır.

Bu araştırma 2018 ve 2019 yıllarını kapsamaktadır. Bunun sebebi Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama anlaşmazlığının başlangıcının 2018 yılının ilk ayları olması ve konuya yönelik güvenlikleştirici önlemlerin 2018 ve 2019 yıllarında alınmış olmasıdır. Dolayısıyla bu yıllarda yapılan güvenlikleştirici söz-edimleri incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz ile ilgili politikası alınan bu güvenlikleştirici önlemler çerçevesinde belirlenmektedir. Yani bu güvenlikleştirici önlemler sonrası Doğu Akdeniz meselesinin artık güvenlik-dışlaştığını söylemek ise yanlış bir gözlem olmayacaktır. Aşağıda 2018 ve 2019 yılında Sayın Cumhurbaşkanı'nın Doğu

Akdeniz ile ilgili açıklamalarına yani güvenlikleştirici söz-edimlerine yer verilmiş ardından yıl yıl alınan güvenlikleştirici önlemler açıklanmıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i 2018 Yılında Güvenlikleştirme Hamleleri

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 9 Şubat 2018'de İtalyan Eni şirketine ait sondaj gemisine ait Türkiye'nin müdahalesine verdiği ilk tepki 13 Şubat 2018'deki AK Parti TBMM Grup Toplantısı'nda yaptığı konuşmada sorulan soru üzerine "İtalyan gemisinin, bir defa orada ne işi var?" şeklinde olmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018a). Aradan tam bir hafta sonra 101 Yerleşim Yeri Doğal Gaz Hizmete Alım Töreni'nde yaptığı açıklaması ise şu şekildedir:

"(...) Tabii bu arada ülkemizin güvenlik hassasiyetlerinin başka yerlere kaymasından yararlanarak, Ege ve Kıbrıs başta olmak üzere yakın çevremizde fırsatçılık yapmaya kalkanlara da asla izin vermedik, vermeyeceğiz. Kıbrıs açıklarında Türkiye'ye rağmen yürütülmeye çalışılan sondaj faaliyetleri konusundaki net tavrımız umarım birilerine ders olmuştur. Özellikle münhasır ekonomik bölgelerde uluslararası hukuk neye amirse herkes bunu görecektir ve buna katlanacak. (...) Bundan sonra da Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları üzerinde ülkemizin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarını koruma noktasında aynı kararlılığı göstereceğimizin bilinmesini istiyorum." (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018b).

30 Mayıs 2018'de Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu sonrası "Ege ve Doğu Akdeniz'deki kışkırtmalar karşısında; Türkiye'nin uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan haklarını sonuna kadar kullanmakta tereddüt etmeyeceği" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018c) şeklindeki açıklamanın ardından yaklaşık beş ay sonra 19 Ekim 2018'de İzmir'deki STAR Rafinerisinin açılışındaki konuşması ise şöyledir:

"(...) Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarına yönelik tek taraflı oldu-bittiler gibi başarısızlığa mahkûm çeşitli girişimlerden üzüntü duyuyoruz. Bu durum bölgemizde hâlâ istikrarsızlık ve gerilimden beslenme politikalarından vazgeçemeyenler bulunduğuna da işaret ediyor. Türkiye olarak bu tür dayatmalara karşı cevabımızı hem sahada hem de diplomatik alanda en güçlü şekilde vermeyi sürdüreceğiz. Ülkemizi ve kardeşlerimizi yok sayan hiçbir teşebbüsün başarı şansı olmadığını eninde-sonunda tüm taraflar görecektir (...)" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018ç).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2018 yılı içerisinde verdiği son Doğu Akdeniz ile ilgili açıklama ise 27 Kasım 2018'deki AK Parti TBMM Grup Toplantısı'nda olmuştur. Açıklama şu şekildedir:

"Arkasına kimi Avrupalı devletleri alan Yunanistan'ın ve onunla birlikte hareket eden Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin pervasız davranışları en başta kendileri için bir tehdit ve tehlike kaynağı hâline gelmiştir. (...) Uluslararası hukuktan ve teamüllerden kaynaklanan haklarımızı sonuna kadar kullanmakta, buna engel olmak isteyenlere de hadlerini bildirmekte kararlıyız. (...) Akdeniz'de kimi ülkelerin kendi iç meseleleriyle uğraşmasını fırsat bilerek hakları olmayan alanlarda ekonomik ve siyasi hâkimiyet kurmak isteyenlere fırsat vermeyeceğiz. (...) Türkiye olarak ne Doğu Akdeniz'de ne de diğer bölgelerde kendi tezlerimizden en küçük bir taviz vermeyecek, milletimizin ve dostlarımızın haklarını sonuna kadar savunacağız." (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018d).

Bu çalışmanın "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme" bölümünde bahsedildiği gibi bir güvenlikleştirme süreci ilk olarak bir referans nesnesine yönelik varoluşsal tehdidin varlığı ile başlar. Sayın Cumhurbaşkanının yukarıda belirtilen açıklamaları neticesinde referans nesnesinin Türkiye Cumhuriyeti ve dolayısıyla KKTC olduğu açıktır. Referans nesnesine yönelik varoluşsal tehdit ise GKRY'nin hidrokarbon arama faaliyetleridir. Sayın Cumhurbaşkanı GKRY'nin bu faaliyetlerine karşı Türkiye ve KKTC'nin haklarının sonuna kadar savunulacağını belirtmiştir. Güvenlikleştirmeye dair son adım ise varoluşsal tehdiye karşı acil ve olağanüstü önlemlerin alınmasıdır. GKRY'nin hidrokarbon arama çalışmalarına karşı Türkiye'nin aldığı ilk önlem "Fatih" adlı ilk operasyonel sondaj gemisinin Akdeniz'de bulunan "Alanya-1" kuyusunda 29 Ekim 2018 tarihinde faaliyetlere başlamasıdır (Anadolu Ajansı, 2018). TPAO envanterindeki Fatih sondaj gemisinin Türkiye'nin sahip olduğu diğer sismik araştırma gemileri olan "Barbaros Hayrettin Paşa" ve "Oruç Reis" gemilerinden farkı sadece hidrokarbon aramak değil ayrıca çıkarmaya yönelik ekipman ve teknolojiye sahip bir gemi olmasıdır. Bu yönüyle Fatih sondaj gemisi daha sonra Türkiye'nin denizlerde hidrokarbon arama filosuna katılacak olan "Yavuz" ve "Kanuni" adlı iki gemiye öncülük etmiştir (Temizer, 2020).

Sayın Cumhurbaşkanı'nın 2018 yılında yaptığı Doğu Akdeniz ile ilgili yaptığı açıklamalar Fairclough'ın eleştirel söylem analiziyle incelendiğinde Türkiye ve KKTC ile ilgili söylemler-arasılığın doğru kullanıldığı söylenebilir. Bu durumu açıklamak gerekirse: Sayın Cumhurbaşkanı'nın her açıklamasında muhakkak Türkiye'nin ve KKTC'nin haklarının savunulacağı net bir şekilde belirtilmiştir, dolayısıyla tutarlılık bulunmaktadır.

Açıklamalarda KKTC ile ilgili metinler-arasığa bakıldığında ise ilk açıklamada direkt KKTC'ye ismiyle ile hitap edilirken daha sonra "kardeş" ve "dost" ifadeleri kullanılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i güvenleştirmesinde KKTC'ye verilen önemin arttığını göstermektedir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'i 2019 Yılında Güvenleştirme Hamleleri

Dönemin Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras ile 5 Şubat 2019'da Türkiye ziyaretinde görüşen Cumhurbaşkanı Erdoğan, görüşme sonrası Doğu Akdeniz ile ilgili herhangi bir ifade kullanmamıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019a) lakin 2 Mart 2019'da Rize'de yaptığı konuşma Doğu Akdeniz meselesinin hala sıcak olduğunu göstermektedir:

"Türkiye olarak, Doğu Akdeniz'deki ve Karadeniz'deki doğal gaz ve petrol haklarımızı en iyi şekilde değerlendirmekte kararlıyız. Fatih ve Yavuz adlı gemiler bu doğrultuda atılmış önemli birer adımdır. (...) Gemilerimizin çalışmalarından müjdeli haberler alacağımız günlerin inşallah çok yakın olduğuna inanıyorum" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019b).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 7 Haziran 2019 günü Cuma namazı çıkışı yaptığı açıklamalar daha önce bahsedilen alınan güvenleştirme önlemini destekler niteliktedir:

(...) Münhasır ekonomik bölgelerde biz özellikle Kuzey Kıbrıslı kardeşlerimizin, Türk soydaşlarımızın haklarını sonuna kadar korumakta kararlıyız. Onun için de şu anda yeni aldığımız sondaj gemileri olsun, arama noktasındaki gemilerimiz olsun, bunlar da bölgeye intikal ediyor, onların da çalışmaları var. Tabii onların korumaları noktasında bütün yine Silahlı Kuvvetlerimizin ilgili fırkateynler olsun, hepsi bölgedeler. Ve bölgenin bir defa çıkacak olan tüm neması, yani bu petrol noktasında olabilir, başka olabilir, bunların hepsinden Güney Kıbrıs'ın nasıl hakları varsa, aynı şekilde uluslararası hukuka göre Kuzey Kıbrıs'taki Türk soydaşlarımızın da hakları var. Bu hakları, kimse kusura bakmasın, biz hiç ilgisi, alakası olmayanlara da yedirtmeyiz (...)" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019c).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 18 Haziran 2019 tarihinde Trabzon Yaşlıları Koruma Derneği Akşam Yemeği'nde yaptığı açıklamalar ise Doğu Akdeniz ve hidrokarbon arama meselesinin ne kadar önemli bir noktaya taşındığını göstermektedir. Keza Sayın Cumhurbaşkanı bu açıklamasında konuyu Türkiye'nin bekası ve Türk milletinin istikbali ile ilişkilendirmiştir:

"(...) Bizim daha önce ne sondaj gemimiz vardı ne de arama noktasında gemimiz vardı. Ne yapıyorduk? Sağdan soldan kiralyorduk. Onlarla bu işi yapmaya çalışıyorduk. Ama şimdi bizim dört tane gemimiz var. İki tane sondaj, iki tane arama. Bazen bize fedailik yapıyorlar. Biz de bütün bu noktada, Deniz Kuvvetlerimiz ile oralarda yerimi alıyoruz, aramaya devam ediyoruz. (...). Şu anda gemilerimiz bölgede. Diğerleri de gidiyor. Dördü de bölgede çalışmalarını sürdürecektir. Bu çalışmaları kararlı bir şekilde yapacağız. Kuzey Kıbrıs'taki kardeşlerimizin hakkını, hukukunu kimseye yedirmeyiz. (...) Vatanımızın bekası ve milletimizin istikbali bizim için her türlü hesabın üzerindedir. Açık ve net söylüyorum: Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerinin takipçisi olmaktan bizi hiç kimse alkoyamaz. Gerekirse baş veririz, ama hukuksuzluk karşısında asla başımızı eğmeyiz (...)" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019ç).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 22 Ağustos 2019 tarihinde KKTC Başbakanı Ersin Tatar ile görüşmesi sonrası basın mensuplarına verdiği demeçler Ağustos ayında vereceği diğer demeçlerin göstergesi niteliğindedir. Güvenleştirmeye söz ediminin yoğunlaştığı bu dönemde millî mesele olan KKTC'nin hakları konusu ve Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama faaliyetleri ile ilişkilendirilmeye devam edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sayın Tatar ile görüşmesindeki açıklamalar ise şöyledir:

"(...) Türkiye olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'yle birlikte her alanda kendi yol haritamıza uygun adımlar atmaya devam edeceğiz. Doğu Akdeniz'de ne Türkiye'yi ne de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni yok sayan hiçbir proje hayata geçirilemez. (...) Türkiye Doğu Akdeniz'de asla haksız, adaletsiz bir yaklaşıma müsaade etmeyecektir. Bölgede hak ve iddia sahibi diğer tüm ülkelerle de doğrudan veya dolaylı yakın ilişki içindeyiz. Kıta sahanlığımızı koruma ve Kıbrıs Türklerinin üzerinde hakkı olan hidrokarbon kaynaklarına sahip çıkma konusundaki çabalarımızı meşruiyet sınırları içinde sürdürüyoruz. (...) Biz orada bu çalışmalarımızı yürütüyoruz, yürütmeye de devam edeceğiz. Çünkü millî davamız olarak gördüğümüz Kıbrıs meselesinin peşini, oradaki kardeşlerimizin güvenliğinden başlayarak siyasi ve ekonomik hakları tamamen kendilerine teslim edilene kadar bırakmayacağız (...)" (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019d).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Sayın Tatar ile görüşmesinden bir gün sonra AK Parti 18. Kuruluş Yılı Dönümü Programı'nda yaptığı konuşmada Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerine yönelik şunları ifade etmiştir:

“Herkes şu anda ‘Burada ne iş var Türklerin’ derken, biz orada çalışmalarımızı sürdürüyoruz ve sürdüreceğiz. Öyle oradan çekilmek, çıkmak, böyle bir şey yok. Biz haklarımızı biliyoruz. Kuzey Kıbrıs’taki soydaşlarımızın haklarını sonuna kadar koruyacağımız gibi, kendi haklarımızı da sonuna kadar koruyacağız. İşte bizlere düşen bu büyük sorumluluğun gereklerini yerine getirmektir. Her kim ki kendi bireysel çıkarını, grup veya cemaat taassubunu bu büyük davanın önüne koyuyorsa bilsin ki sadece 82 milyon Türk milletine değil kendi evlatlarına, torunlarına, geleceğine de ihanet ediyordur” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019e).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 24 Ağustos 2019 günü hem Artvin Yusufeli’nde bir konuşma yapmış hem de Rize’de toplu açılış gününe katılmıştır. Sayın Cumhurbaşkanı’nın Artvin’deki konuşması daha önceki Doğu Akdeniz ile ilgili konuşmaları ile benzerlik gösterse dahi Rize’deki konuşması Doğu Akdeniz konusunda güvenlikleştirici söz edimi açısından dikkat çekicidir: “Soruyorum size, Türkiye’de bundan (Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de hidrokarbon arama faaliyetlerini ve KKTC’nin haklarını kastederek) daha millî bir mesele olabilir mi? İçerideki tüm tartışmaların ötesinde, etrafında kenetlenmesi gereken daha önemli bir konu olabilir mi?” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019f). Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Rize’deki konuşmasından 2 gün sonra Malazgirt Zaferi’nin 948. yıl dönümü kutlama programında yaptığı konuşma ise Artvin’de yaptığı konuşma ile paralellik göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 1 Eylül 2019’da Konya’da toplu açılış töreninde yaptığı konuşma Doğu Akdeniz meselesinin Türkiye için ehemmiyetinin ne kadar doruk noktasına ulaştığının göstergesidir:

“Terörden ekonomiye, dış politikadan iç siyasete, savunmadan enerjiye kadar tarihimizin en kritik meseleleriyle yüzleşiyoruz. Gündemimizde olan konular, milletimizin sadece bugününe değil gelecek bir asrına damga vuracak mahiyettedir. Suriye ve Doğu Akdeniz’de yaşanan hadiseler bile ülkemiz için adeta bir beka meselesidir. Türkiye’nin bu meselelerin hiçbirini tribünden seyretme lüksü yoktur. Sahada varlık gösterilmeden masada olunmayacağını bilhassa Suriye konusunda yaşayarak gördük” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019g).

Sayın Cumhurbaşkanı’nın 14 Eylül 2019’da Reuters haber ajansına yaptığı değerlendirmeleri, daha önce verilen “GKRY’nin Doğu Akdeniz’deki hamleleri adaletsizlik ve hukuksuzluk yaratıyor” ifadeleri ile benzerlik göstermiş olup 21 Ekim 2019’da TRT World Forum’da yaptığı konuşma ise adeta 1 Eylül’de Konya’da yaptığı konuşmanın devamı niteliğindedir. Sayın Cumhurbaşkanı’nın Batılı devletlerin Türkiye’ye yönelik oryantalist bakış açısına karşı tarihi bir bakış açısıyla yaklaşması gerekliliğine dair açıklamaları şu şekildedir:

“Aksi takdirde sürekli yanlış hesaplar içine girilmesi kaçınılmazdır. Bu yanlış hesapları milletimizin çelikten iradesi, devletimizin çoğu defa görülmek ve kabul edilmek istenmeyen gücüyle bozmak zorunda kalıyoruz. Suriye ve Doğu Akdeniz’de son dönemde yaşadığımız gelişmeler yanlış hesapların bozulmaya mahkûm olduğunun güncel birer örneğidir” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019ğ).

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Türkiye ile Libya arasında yapılan mutabakatlardan bir gün önce 26 Kasım 2019 tarihinde AK Parti TBMM Grup Toplantısı’nda yaptığı konuşmada Türkiye’nin içinde bulunduğu silah ambargosuna ve Türkiye’nin savunma sanayisindeki gelişmelere dikkat çekmiştir:

“(…) Daha açık bir ifadeyle Türkiye, örneğine ancak savaş durumunda rastlanabilecek sertlikte bir ambargoya karşı karşıyadır. Özellikle Suriye’deki son harekâtlarımızdan ve Doğu Akdeniz’deki gelişmelerin ardından bu uygulama daha da sertleşti. Ancak, hamdolsun savunma sanayimiz tüm bu kuşatmaları etkisiz hâle getirebilecek kabiliyete ulaşmıştır” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019h).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 30 Kasım 2019 tarihinde Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı projesinin Avrupa bağlantısı açılış töreninde yaptığı konuşmada Libya ile yapılan mutabakat hakkında sorulan soruya, mutabakatın meclisten geçeceğine belirttikten sonra şunları söylemiştir:

“Bizim sondajlarımızdan çatışma ve kan değil, barış ve refah fışkıracaktır. Ben bu inançla sizlerin vasıtasıyla Doğu Akdeniz’deki tüm taraflara samimi bir çağrıda bulunmak istiyorum. Gelin, enerjiyi bir çatışma aracı yerine iş birliği zeminine dönüştürelim. Diplomasinin imkânlarını kullanmak varken, bölgeye yeni bedeller ödeyecek yollara tevessül etmeyelim” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019ı).

Bu noktadan itibaren belirtmekte fayda var ki Türkiye’nin Doğu Akdeniz ile ilgili aldığı ikinci güvenlikleştirici önlem Türkiye ile Libya arasında yapılan Akdeniz’de “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat”tır. Bu durumu güvence altında tutmak isteyen bir diğer Libya ile yapılan mutabakat ise “Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakatı”dır. Dolayısıyla Sayın Cumhurbaşkanı’nın bundan sonraki Doğu Akdeniz ile ilgili açıklamalarında Libya ile yapılan mutabakatlara önem gösterilmiş ve mutabakatlar Doğu Akdeniz meselesi ile direkt olarak ilişkilendirilmiştir. Bu durum Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 3 Aralık 2019 günü NATO Liderler Toplantısına gitmeden önceki Esenboğa Havalimanında yaptığı konuşmada net bir şekilde görülebilir. Sayın

Cumhurbaşkanı konuşmasında, NATO Toplantısında Suriye ve Libya meselesini dile getireceğini belirtmiş ve Fransa'nın mutabakatlar sonrası hoşnutsuzluğu üzerine şunları söylemiştir:

“Kendilerinin bunu gündeme getirmeleri hâlinde de attığımız adımın, bu Libya'nın Türkiye'nin egemenlik hakkıdır, bu egemenlik hakkını biz sizinle tartışmayız; bunu kendilerine çok açıkça söyleyeceğiz. Dolayısıyla egemenlik haklarımızla doğan hakkımızı da sizinle tekrar masaya yatırmayız” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019i).

Sayın Cumhurbaşkanı aynı konuşmada Yunanistan, Mısır, GKRY'nin Libya'ya yönelik baskıcı açıklamalarına karşı ise şunları söylemiştir:

“Yunanistan adımlarını atabilir. Bizim de tabii adım atma hakkımız saklıdır, biz de adımlarımızı atarız. Gereği neyse, gereğini de anında yaparız. (...) Yani Yunanistan, Mısır, öbür tarafta yani şu an itibarıyla Güney Kıbrıs, böyle bir üçlü çalışmayı yapmaları bizim Libya ile ilgili attığımız adımı asla etkilemez. Çünkü biz Libya ile bu noktada yazılı anlaşmamızı yaptık, imzayı attık ve şimdi de Meclisimize gelecek ve Meclisimizin de inaniyorum ki bu kahir ekseriyetle geçecektir (...)” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019i).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Esenboğa Havalimanındaki bu konuşmasından 4 gün sonra AK Parti İstanbul İl Başkanlığı Genişletilmiş İl Danışma Meclisi Toplantısı'nda yaptığı konuşma ise şöyledir:

“(…) Şu anda biz Libya'daki bu kararlı duruşumuzu devam ettiriyoruz, devam ettireceğiz. Ama dikkat edin, şimdi Libya ile Türkiye arasında hamdolsun gayet ilginç, gayet güzel bir hat inşa edildi ve bu hat üzerinde, çevresinde münhasır ekonomik bölge diye ifade ettiğimiz o bölgede bizim geçmişten bugüne garantör ülke olarak haklarımız var, Suriye'deki soydaşlarımızın hakları var, bu hakları sonuna kadar savunmakta kararlıyız. (...) Biz uluslararası deniz hukuku, uluslararası hukuktan doğan haklarımız neyse, bu haklarımızı sonuna kadar savunacağız, takipçisi olacağız” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019j).

Türkiye ile Libya arasında imzalanan “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Mutabakatı” 5 Aralık 2019 günü meclisten geçmiş ve 7 Aralık 2019 günü Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sayın Cumhurbaşkanı'nın bu tarihten itibaren 2019 yılı içerisinde birkaç tane daha Libya ve Doğu Akdeniz bağlantılı açıklaması olmuştur. Bunların ilki 22 Aralık 2019 tarihinde Gölcük Tersane Komutanlığı'nda düzenlenen törende yaptığı konuşmadır:

“(…) Masa başında, çizilen haritalarla çevre hassasiyeti veya bilimsel faaliyet kisvesi altında ülkemize emrivaki yapılmasına izin veremeyiz. Bizim gerek kıta sahanlığı gerek münhasır ekonomik bölge ve deniz yetki alanları meselesinde yerleşik uygulamalara aykırı hiçbir adımımız yoktur. (...) Türkiye ile Libya denizden komşudur. Deniz yetki alanlarımızın çakıştığı nokta itibarıyla biz Libya ile Akdeniz'de her türlü iş birliğine, her türlü ortak çalışma yürütmeye hak sahibiyiz. (...) Netice itibarıyla Türkiye ne Suriye'de attığı adımlardan ne de Libya ile vardığı mutabakattan kesinlikle geri dönmeyecektir. Meşru Libya hükümetini yıkmaya yönelik çabaların yoğunlaşmasının sebebini gayet iyi biliyoruz. Son dönemde meşru Libya yönetimine çok ciddi desteklerimiz oldu. Gerekirse bu desteklerin askeri boyutunu arttıracak karada, denizde ve havada her türlü imkânı değerlendireceğiz” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019k).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye ile Libya arasında yapılan “Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakatı”nın 26 Aralık 2019'da Resmi Gazete'de yayımlandığı gün AK Parti Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısında Libya ile olan mutabakatın uluslararası hukuka uygunluğundan bahsetmiş ama asıl önemli konuşmayı 2019 yılının son günü yeni yıl tebrik konuşmasında yapmıştır:

“Bu muhtıralarla, daha önce Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile yaptığımız anlaşma ile başlattığımız süreci, çok daha genişletmiş ve yaygınlaştırmış olduk. Türkiye'yi Akdeniz'den tamamen dışlama projeleri, attığımız son adımlarla tümüyle akamete uğramıştır. İnşallah Libya'daki meşru Trablus Hükümeti'ne vereceğimiz destekle, bu anlaşmaların tüm unsurlarıyla hayata geçirilmesini sağlayacağız” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019l).

Sayın Cumhurbaşkanı'nın 2019 yılındaki açıklamalarından anlaşılacağı üzere referans nesnelere bir değişiklik yoktur yani halen Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC'dir. Lakin Suriye'ye yapılan Barış Pınarı Harekâtı ve Libya ile yapılan mutabakatlar sonrası bu referans nesnelere Suriye ve Libya da eklenmiştir. Libya'nın referans nesnesi olarak eklenmiş olmasını 2 Ocak 2020'de Meclisten geçen Libya Tezkeresi destekler niteliktedir. Tezkere ile ilgili eski Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın yaptığı açıklama şöyledir: “Türkiye, tezkerenin kabulü hâlinde uluslararası toplumda Libya'da meşruiyetin korunması için daha kararlı bir pozisyon alacaktır. Libya, sadece duygusal bağımızın olduğu bir coğrafya değildir; sahip olduğu kaynaklardan dolayı teröre bulanmış, meşru hükümeti tehdit altına alınmış olan Libya Türkiye'nin de içinde olduğu bölgeye istikrarsızlık yayar” (Sayın, 2020). Libya Tezkeresinin meclisten geçtiği günün Eastmed Boru Hattı projesinin sözleşmesinin Atina'da imzalandığı gün ile aynı olması Türkiye'nin Libya'ya verdiği önemi göstermektedir. Libya ile yapılan “Deniz Yetki Alanlarının

Sınırlandırılması Mutabakatı” ve “Güvenlik ve Askeri İş birliği Mutabakatı” ise Doğu Akdeniz’de hidrokarbon arama anlaşmazlığına dair 2019 yılında Türkiye’nin aldığı güvenlikleştirici önlemdir. Bu durum şöyle açıklanabilir: Libya ile yapılan “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Mutabakatı” Türkiye’nin Akdeniz’de uluslararası olarak tanınan bir devletle yaptığı ilk kıta sahanlığı ve MEB sınırı anlaşmasıdır. Böylelikle Türkiye Doğu Akdeniz’e yönelik tezlerini uluslararası hukuka uygun hale getirmiştir (Acer, 2019). Diğer bir önlem ve önem ise İsrail ve GKRY’nin Doğu Akdeniz’de bulduğu doğalgazın Avrupa’ya taşınma projesi olan Eastmed Boru Hattı projesinin hayata geçmesini engellemeye yöneliktir. Türkiye, kendisini Doğu Akdeniz’de dışlamaya çalışan bu projeyi Libya Mutabakatları ile engellemeye çalışması, 2018 – 2020 yılları arasında aldığı Doğu Akdeniz’i güvenlikleştirme önlemlerinin son halkasıdır denilebilir.

Sayın Cumhurbaşkanı’nın 2018 yılında yaptığı açıklamaların söylemler-arasılığı incelendiğinde öne çıkanlar 2019 yılı içinde geçerlidir. Açıklamalarda halen Türkiye, kendisinin ve KKTC’nin Doğu Akdeniz’deki haklarını koruyacağı, bundan taviz vermeyeceği ve bunları yedirmeyeceği ekseriyetle açıklamalara yansımıştır. Lakin dikkat edilmesi gereken noktalar Libya ve Suriye ile ilgili noktalardır. Türkiye, Suriye’ye 20 Ocak 2018’de Zeytin Dalı ve 9 Ekim 2019’da Barış Pınarı askeri hareketleri düzenlemiştir. Zeytin Dalı Harekâtı sonrası açıklamalar ne kadar Doğu Akdeniz’ ile ilgili olmasa da Barış Pınarı Harekâtı öncesi ve sonrası açıklamalar Doğu Akdeniz ile ilgili söylemleri ilgilendirmiştir. Sayın Cumhurbaşkanı, Barış Pınarı Harekâtı öncesi 1 Eylül 2019’daki açıklamasında Suriye ve Doğu Akdeniz’de olan gelişmelerin adeta beka meselesi olduğunu belirtmiş ve daha sonraki açıklamalarında Doğu Akdeniz’in güvenliği ile Suriye’nin güvenliğini bir tutmuştur. Bu duruma daha sonra 27 Kasım 2019’da yapılan Libya Mutabakatları sonrası Libya’nın da güvenliği eklenmiştir. Yani söylemler-arasılık incelendiğinde Türkiye’nin Doğu Akdeniz’in güvenliğini sağlaması için hem kendinin hem KKTC’nin hem Suriye’nin hem de Libya’nın güvenliğini sağlaması, başka bir ifadeyle haklarını koruması söylemi 2019 yılının sonuna doğru pekişmiştir.

Sonuç

Türkiye, 2011 yılında başlayan Arap Baharından beri oldukça yoğun bir dış politika gündemine sahiptir. Arap Baharının Suriye’ye sızması sonrası çıkan iç savaş halen devam etmekte olup Türkiye’nin güney komşuları ve Ortadoğu politikalarına yön vermektedir. Suriye İç Savaşı, Suriyelilerin Türkiye’ye göçü, DAESH terör örgütünün ortaya çıkması, PYD-YPG’nin Suriye’nin kuzeyini kontrol etme çabaları, Rus uçağının Türk hava sahası içinde düşürülmesi, Rusya ile yapılan S400 hava savunma sistemi anlaşmasının ABD ve NATO tarafından hoşnutsuzluğu Türkiye’nin yakın geçmişte dış politikada yaşadığı sorunlara sadece birer örnektir. Tüm bu sorunlara eklenenlerin en yenisi ise Doğu Akdeniz’de hidrokarbon arama anlaşmazlığıdır. Doğu Akdeniz’de hidrokarbon arama anlaşmazlığı Türkiye ile GKRY ve Yunanistan arasındaki görüş farklılıklarını bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır. Türkiye çevresinde olan biten bunca olay karşısında direkt olarak etkilendiği için Doğu Akdeniz’in güvenlikleştirilmesi süreci doğal bir dış politika süreci olarak görülebilir.

Bu çalışmada belirtildiği üzere Türkiye’nin Doğu Akdeniz’i güvenlikleştirme sürecinde iki güvenlikleştirme önlemi aldığı görülmektedir. Bunların ilki, Fatih sondaj gemisinin Doğu Akdeniz’de hidrokarbon arama ve çıkarma faaliyetlerine başlamasıdır. Fatih sondaj gemisinin önemi, Türkiye’nin denizlerde kendi başına hidrokarbon arama ve çıkarma kapasitesine ulaşmış ve bunu o an için Türkiye’nin denizlerde en fazla gerilim yaşadığı bölgede yapmış olmasıdır. Fatih sondaj gemisinin çalışmaları Yavuz sondaj, Kanuni sondaj, Oruç Reis sismik araştırma ve Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemilerine öncülük etmiştir. Böylece Türkiye bu güvenlikleştirme önlemi ile sadece Doğu Akdeniz’deki ihtilaflı bölgelerde değil kıyısı olduğu tüm denizlerdeki gücünü pekiştirmiştir. Alınan ikinci güvenlikleştirici önlem, Türkiye ve Libya arasında yapılan mutabakatlardır. Bu mutabakatların önemi ise Türkiye’nin Akdeniz’de ilk defa bir devlet ile kıta sahanlığı ve MEB sınırı anlaşması yapmış olmasıdır. Türkiye bu mutabakatlardan özellikle “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat” ile Doğu Akdeniz’deki tezlerini uluslararası hukuka uygun hale getirmiştir. Bu güvenlikleştirici önlemin önemi şu şekilde de anlaşılabilir: Türkiye Akdeniz ama özellikle Doğu Akdeniz’deki anlaşmazlıklarda sadece kendisinin değil başka bir devletin de kabul ettiği bir mutabakat ile elini güçlendirmiş ve kendini uluslararası alanda daha haklı bir şekilde savunabileceği bir ortam yaratmıştır.

Türkiye’nin Doğu Akdeniz’i güvenlikleştirme süreci ileride yaşanacak gelişmelere göre devam edeceği açıktır. Lakin alınan güvenlikleştirici önlemlerin sonuç vermesi sayesinde Doğu Akdeniz meselesinin artık güvenlik-dışlaştığını söylemek çok yanlış bir ifade olmayacaktır.

Kaynakça

- Acer, Y. (2019). *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler*, 8 (30): 43-73.
- Anadolu Ajansı. (2018). *Milli sondaj gemisi Fatih Akdeniz'de ilk sondajına başlıyor*. Erişim Tarihi: 05.05.2021 <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/milli-sondaj-gemisi-fatih-akdenizde-ilk-sondajina-basliyor/1297748>
- Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11 (22): 61-96.
- BBC. (2018). *Kıbrıs, Türkiye'yi ikinci kez İtalyan sondaj gemisini engellemekle suçuyor*. Erişim Tarihi: 01.05.2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43168271>
- BBC. (2019). *Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?*. Erişim Tarihi: 24.03.2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Londra: Wheatsheaf Books.
- Buzan, B. ve Wæver, O. (2007). *Regions and Powers. The Structure of International Security* (5. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. ve de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- Catalano, T. ve Waugh, L. R. (2020). *Critical Discourse Analysis, Critical Discourse Studies and Beyond*. Cham: Springer.
- Chouliarakis, L. ve Fairclough, N. (1999). *Discourse in Late Modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dinçer, M. (2019). Kıbrıslı Rumlar ve Annan Planı. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 3 (5): 57-68.
- Eroğlu, H. (2002). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç Ve Son Gelişmeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18 (54): 735-793.
- Fairclough, N. (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. Teun van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction* içinde (s. 258-285). Londra: Sage.
- Fowler, R., Hodge, R., Kress, G. ve Trew, T. (1979) *Language and Control*. Londra: Routledge.
- Günel, A. (2010). Kıbrıs ve Kosova Sorunlarının Uluslararası Hukuk Açısından Karşılaştırılması. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 16 (38): 111-177.
- Heraclides, A. (2010). *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Hisarlıoğlu, F. (2019). *Güvenlikleştirme*. Güvenlik Yazıları Serisi, No: 24. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Guvenliklestirme_FulyaHisarli%C4%B1oglu_v.1.pdf
- McSweeney, B. (1996). Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School. *Review of International Studies*, 22 (1): 81-93.
- Salter, M. B. (2008). Securitization and Desecuritization: A Dramaturgical Analysis of the Canadian Air Transport Security Authority. *Journal of International Relations and Development*, 11 (4): 321-349.
- Sayın, A. (2020). *Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, Genel Kurul'da neler yaşandı?*. Erişim Tarihi: 01.05.2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50978212>

- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2018a). Erişim Tarihi: 05.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/90400/golgesinde-dogdugumuz-bayragin-altinda-olmek-bizim-icin-sereflerin-en-buyugudur>
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2018b). Erişim Tarihi: 05.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/92012/-ege-ve-kibris-basta-olmak-uzere-yakin-cevremizde-firsatcilik-yapmaya-kalkanlara-izin-vermeyiz->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2018c). Erişim Tarihi: 05.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/94105/mgk-bildirisi-proje-teror-orgutlerine-acik-veya-gizli-destek-veren-ulkelerin-uluslararası-hukuka-uygun-hareket-etmeleri-gerek->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2018ç). Erişim Tarihi: 05.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/99238/-star-rafinerisi-turkiye-nin-en-buyuk-yerlilestirme-projesidir->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2018d). Erişim Tarihi: 05.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/99808/-akdeniz-de-ekonomik-ve-siyasi-h-kimiyet-kurmak-isteyenlere-firsat-vermeyecegiz->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019a). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/101848/-yunanistan-dan-beklentimiz-feto-pkk-dhkp-c-gibi-teror-orgutu-mensuplarının-sigindiği-guvenli-bir-ülke-h-line-gelmemesidir->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019b). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/102238/-dogu-akdeniz-ve-karadeniz-deki-dogal-gaz-ve-petrol-haklarimizi-en-iyi-sekilde-degerlendirmekte-kararliyiz->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019c). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/105622/-kuzey-kibrisli-kardeslerimizin-turk-soydaslarimizin-haklarini-sonuna-kadar-korumakta-kararliyiz->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019ç). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/105712/-vatanimizin-bekasi-ve-milletimizin-istikbali-bizim-icin-her-turlu-hesabin-uzerindedir->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019d). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/108302/-dogu-akdeniz-de-turkiye-yi-ve-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti-ni-yok-sayan-hicbir-proje-hayata-gecirilemez->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019e). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/109309/-artik-sahada-sozunu-soyleyen-ve-bunun-gereklerini-yaparak-netice-alabilen-bir-turkiye-var->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019f). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/109324/-dogu-akdeniz-de-kuru-gurultuye-pabuc-birakmadik->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019g). Erişim Tarihi: 12.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/109455/-sinirlarimizda-kurulan-teror-tuzaklari-ve-ekonomimize-yapilan-saldirilar-bizi-hedeflerimize-ulasmaktan-alikoyamaz->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019ğ). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112209/-turkiye-nin-hicbir-ülkenin-topraginda-hicbir-toplumun-ozgurlugunde-veya-cikarlarinda-gozu-yoktur->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019h). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113667/-savunma-sanayimiz-tum-kusatmalari-etkisiz-h-le-getirebilecek-kabiliyete-ulasmistir->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019ı). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113744/-tanap-ülkemizin-bariscil-vizyonunun-en-somut-nisanesidir->

- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019i). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113760/-dayanisma-ve-beraberlik-ruhu-nato-yu-ayakta-tutan-sutunlardir->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019j). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113822/-uluslararası-deniz-hukuku-uluslararası-hukuktan-dogan-haklarimiz-neyse-sonuna-kadar-takipcisi-olacagiz->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019k). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/114055/-turkiye-ne-suriye-de-attigi-adimlardan-ne-de-libya-ile-vardigi-mutabakattan-kesinlikle-geri-donmeyecektir->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2019l). Erişim Tarihi: 19.05.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/114144/-bugun-turkiye-gelecegine-dun-oldugundan-cok-daha-guvenle-ve-umutla-bakiyor->
- T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2018). Erişim Tarihi: 01.05.2021. https://www.mfa.gov.tr/no_-265_-gkry-nin-sozde-ruhsat-sahasi-icin-uluslararası-sirketlere-daveti-hk.tr.mfa
- Temizer, M. (2020). Türkiye'nin denizlerdeki enerji filosu. Erişim Tarihi: 01.05.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-denizlerdeki-enerji-filosu/1949802>
- Tiryakioğlu, M. B. (2019). *Doğu Akdeniz'de enerji denklemi-1*. Erişim Tarihi: 01.05.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137>
- Vuori, J. A. (2008). Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-democratic Political Order. *European Journal of International Relations*, 14 (1): 65–99.
- Wæver, O. (1989). *Security, the Speech Act: Analysing the Politics of a Word*. Kopenhagen: Center for Peace and Conflict Research.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. Ronnie D. Lipschutz (Ed.), *On Security* içinde (s. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Wæver, O. (2007). *Climate Change: The Security Issue of the Future?*. Coventry: University of Warwick.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to investigate how Turkey securitized the Eastern Mediterranean (EM) after the hydrocarbon exploration conflict between Turkey and the Greek Administration of Southern Cyprus (GASC) in the EM.

Methodology

The theory used in this study is the theory of securitization and belongs to the Copenhagen School, and Critical Discourse Analysis was used as a research method. In the Critical Discourse Analysis, Fairclough's Three-Dimensional Critical Discourse Analysis was highlighted. The concept of securitizing speech act in securitization theory and Fairclough's Three-Dimensional Critical Discourse Analysis were found to be compatible with each other in terms of the feasibility of this study. The President of the Republic of Turkey, Mr. Recep Tayyip Erdoğan, was taken as the securitizing actor in the study. Therefore, securitizing speech acts were obtained from the statements of the President.

Findings

Turkey has long-standing disputes with the GASC in the EM. The first of these disagreements is about the political status of the Turks living in the north of Cyprus. Turkey recognizes the northern part of Cyprus as a separate state and claims it has rights as a state. The south side of the island claims that it is the only representative of the whole island. Another problem is the conflict between the continental shelf and the exclusive economic zone (EEZ) borders between Turkey and the GASC. The hydrocarbon exploration dispute in the EM is a continuation of this problem. The hydrocarbon exploration conflict in the EM, which started in 2018, has pushed Turkey to create new policies for the region. These new policies were created with the securitization of the EM. In the study, it was stated that both Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus would never give up their rights in the EM, and it was explained what securitizing measures were taken in this direction.

This study covers the period between 2018 and 2020. As a result, the securitizing measures taken were announced year by year. The GASC has divided its surroundings into 13 parcels that it claims to belong to. Most of these 13 parcels coincide with both Turkey's continental shelf and its exclusive economic zone. In addition, the GASC granted hydrocarbon exploration licenses to international companies in these parcels. Turkey has not remained incurious to hydrocarbon exploration attempts in these regions, which it also stakes out a claim. As a matter of fact, the hydrocarbon exploration conflict in the EM started with the removal of the drilling ship belonging to the ENI company licensed by the GASC from the region by warships belonging to Turkey. After this incident in February 2018, there has been an increase in the discourse of securitizing the EM the first securitizing measure taken by Turkey regarding the hydrocarbon conflict in the EM was the acquisition of the "Fatih" drilling ship. Until the Fatih drilling ship was purchased, Turkey did not have a ship in its inventory that could both search and extract hydrocarbons. After the Fatih drilling ship was purchased, it started its first mission in the EM. The securitizing measure taken in 2019 is the agreements made with Turkey and the Libyan Government of National Accord. The "Maritime Jurisdiction Limitation Agreement" and the "Security and Military Cooperation Agreement" with Libya are the securitizing measures taken by Turkey in 2019 regarding the hydrocarbon exploration dispute in the Eastern Mediterranean. This situation can be explained as follows: The "Maritime Jurisdiction Limitation Agreement" with Libya is the first continental shelf and EEZ border agreement between Turkey and a government recognized by the United Nations in the Mediterranean. Thus, Turkey aimed to make its theses on the EM compatible with international law.

Conclusion and Discussion

Turkey has had an intense foreign policy agenda since the Arab Spring that started in 2011. The civil war that broke out after the Arab Spring's leap to Syria still continues and shapes Turkey's policies towards the Middle

East and its southern neighbors. The Syrian Civil War, the migration of Syrians to Turkey, the emergence of the DAESH terrorist organization, the PYD-YPG's efforts to control northern Syria, the downing of the Russian plane within the Turkish airspace, the S400 air defense system agreement signed with Russia, negative reception of the S400 agreement by the USA and NATO are just a few examples of the problems Turkey has experienced in foreign policy in the recent past. The most recent addition to all these problems is the hydrocarbon exploration dispute in the EM. The hydrocarbon exploration dispute in the EM has once again brought to light the differences of opinion between Turkey, the GASC and Greece. The process of securitization of the EM can be seen as a natural foreign policy process, as Turkey is directly affected by all the events going on around it.

As stated in this study, it is clearly seen that Turkey took two securitization measures in the process of securitizing the EM. The first of these is the Fatih drilling ship's start of hydrocarbon exploration and extraction activities in the EM. With the Fatih drill ship, Turkey has reached the capacity to explore and extract hydrocarbons in the seas on its own, and it has done this in the region where Turkey is experiencing the most tension in the seas at that time, which is what makes the Fatih drill ship so important. The second securitizing measure taken is the agreements between Turkey and Libya. The importance of these agreements is that Turkey has signed a continental shelf and EEZ border agreement with a state for the first time in the Mediterranean. With these agreements, especially with the "Agreement on the Limitation of Maritime Jurisdiction in the Mediterranean", Turkey has made its theses in the EM compatible with international law.

It is clear that Turkey's securitization process in the EM will continue according to the future developments. However, it would not be wrong to say that the EM issue has become de-securitized, thanks to the results of the securitizing measures taken.

**BYZANTINE CONTROL STAMPS APPLIED ON THE SILVER OBJECTS FROM THE SION
TREASURE***
**SION HAZİNESİNE AİT GÜMÜŞ ESERLERİN ÜZERİNDEKİ BİZANS DÖNEMİ'NE AİT
KONTROL DAMGALARI**

AHMET ARI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

ahmetari@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-4151-1870

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

29.1.2022

Kabul Tarihi:

7.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Sion Hazinesi,
İmparatorluk
Damgaları, Comes
Sacrarum
Largitionum,
İmparator I.
Justinianus

Keywords

Sion Treasure,
Imperial Stamps,
Comes Sacrarum
Largitionum,
Emperor Justinian I.

Bu makalede 6. Yüzyıla tarihlenen Sion hazinesine ait gümüş eserlerin üzerinde bulunan Bizans imparatorluk kontrol damgaları incelenecektir. Sion hazinesi, tanımlanamayan ve diğer objelerle birleşmeyen parçaların yanı sıra 57 tanımlanabilmiş gümüş eserden oluşan bir koleksiyondur. Bu hazine 1963 yılında Antalya ilinin Kumluca İlçesine bağlı Hacıveliler köyünün kuzeyindeki Büyük Asar olarak adlandırılan tepesinde kaçak kazı sonucu bulunmuştur. Kontrol damgaları sayesinde bu eserler 6. Yüzyıla tarihlendirilebilmektedir. Aynı zamanda üzerlerinde bulunan yazıtların bazılarında 'Sion' ibaresinin geçmesi bizlere bu eserlerin o dönemde yeni inşa edilmiş olan ve antik Myra kentinin dağlık bölgesinde konumlanmış olan Sion Manastırına bağışlandığını işaret etmektedir. Eserlerden bazıları liturjik amaçla kullanılmak için, bazıları aydınlatma gereci olarak bazıları ise kaplama amaçlı olarak manastıra bağışlanmıştır. Bu eserlerden 25 tanesinin üzerinde kontrol damgaları bulunmaktadır. Bunlardan 24 tanesi imparatorluk kontrol damgalarıdır. İmparatorluk kontrol damgaları, 5 farklı şekilden oluşmaktadır. Bunlar; daire, altıgen, kare, at nalı ve haç formunda olanlardır. Daha önceki çalışmalarda bu damgalar ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir. Bu nedenle bu makalede bu damgalar bütün ayrıntılarıyla incelenecektir. Aynı zamanda makalenin sonunda referans olması amacıyla, her damganın ayrıntılı açıklamasını yapan bir tablo hazırlanmıştır.

This article will present Byzantine imperial control stamps applied on silver objects from the sixth-century Sion treasure. The Sion treasure is a collection of 57 silver vessels alongside various fragments and miscellaneous pieces. It was discovered by illegal excavations in 1963 in Büyük Asar in the north of Hacıveliler village of Kumluca district of Antalya Province. According to their imperial stamps these objects can be dated to the sixth century. And the inscriptions on some of the objects mentioning the name of 'Sion' indicates that these objects were presented to the Sion monastery situated in Karabel-Asarcık Village in the mountains of Myra. Some of these objects were given to the monastery to be used as liturgical objects, some of them to be used as lighting equipment and some as revetments. 25 of these objects have control stamps. 24 of these control stamps are imperial since they bear the monograms and bust of the reigning emperor. Imperial control stamps are in 5 sorts: round, hexagonal, square, oblong with an arched top and cruciform. The imperial stamps on the objects were not studied in detail, therefore this article will examine each stamp considering the inscriptions, busts, and monograms of the objects by providing a table at the end of the article for reference.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064997>

Atıf/Cite as: Ari, A. (2022). *Byzantine Control Stamps Applied On The Silver Objects From The Sion Treasure*. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 34-55.

* This study is based on author's unpublished PhD thesis. Ari, A. (2019). *The Biography and Multivalence of sacred Silver Objects from Sixth-Century Sion Treasure* [Unpublished PhD Thesis]. University of Sussex.

INTRODUCTION: THE SION TREASURE

The 'Sion treasure', a collection of fifty-seven silver vessels, alongside various unidentified fragments and pieces, was discovered in 1963 during illegal excavations in Büyük Asar Hill in the north of Hacıveliler village of Kumluca district of Antalya Province, in Turkey. Following the discovery of the objects, some were taken to Antalya Museum, but others were smuggled and sold to private collections, which means that the Treasure is now divided between five collections: Antalya Museum in Turkey; Dumbarton Oaks in the United States of America; a private collection in Geneva; and the Digby-Jones and Hewett collections in London (Boyd, 1992: 5-38; Arı, 2019: 16-24; Acara, 1989: 74-76; Acara-Eser, 2020: 160-226; Arkan, 2012: 129-86; Fıratlı, 1969: 524-25). The inscriptions bear the name of 'Sion' on some of the objects indicated that they had been given to the Sion Monastery which was founded in the sixth century in the mountains of Myra, in Karbel-Asarcık village (Ševčenko, 1992: 39-56; Harrison, 1963: 131-35; Harrison, 2001: 38; Alkan, 2011: 99-124; İşler, 2010: 186-96; İşler, 2017: 161-82). It is situated a few kilometres north of the well-known monastery of Nicholas of Myra, the modern town of Demre, and 40 km from Kumluca, where the objects were discovered (Hellenkemper, 1992: 65-70; Ševčenko, 1992: 51). And the silver stamps, which bear the monogram and bust of Justinian I, date the treasure to the 6th century (Dodd, 1992a: 57-64; 1992b: 217-24).

When the treasure reconstructed, it consists of 57 identifiable objects, along with various unidentified fragments and pieces that are now detached from the vessels and cannot be matched with other fragments. These are; six patens (one with asterisk), twelve polycandela, two censers, seven chalices, two amphorae, one ewer, four standing lamps, eight openwork lamps that can be employed in either suspended or standing form, one suspension bracket, three pairs of book covers, two lampstands, rim sheeting set for an altar table, set of plain sheets for the top of an altar, two inscribed plain sheets, and pieces of a candlestick. Along with these there are also one pincer, two gold staffs, and one silver ring set (Boyd, 1992: 5-38; Arı, 2019: 16-24; Acara-Eser, 2020: 160-226).

In total, 25 of the 57 objects in the Sion Treasure were stamped; eight of them are held in Antalya Museum, and the others in the Dumbarton Oaks collection. All of the stamped objects were given to the monastery by Bishop Eutychanos, and each object generally includes five stamps, although some have six stamps as a result of the same stamp being applied twice (Appendix 1, Table 1: Nos. 7, 9 and 12).¹ Meanwhile, some of the objects only have one or four surviving stamps, which may be due to the objects' fragmentary state (nos. 10, 11, 13, 18, 19, 20 and 21). These five stamps on each object applied in 5 different shapes: round, hexagonal, square, long and cruciform. The long stamp is actually in oblong form with an arched top, but Dodd designated it as 'Long' to make it simple. I will also define this stamp as 'long' in this article to avoid confusion and to simply define it (Dodd, 1991: 6). And on these 5 stamps there are busts and monograms of Justinian I surrounded by inscribed name and cross-shaped monograms of individuals surrounded with inscribed name. Although some of the inscriptions on stamps are illegible, especially the stamps on paten (No. 13), polycandela (Nos. 3, 9 and 12), standing lamp (no. 17), openwork lamps (Nos. 18-22) the busts and monograms of Emperor Justinian I and on some of them the cross-shaped monograms can be recognised. However, the stamps of one object (no. 25) are completely different from others. There are 2 stamps on this object, one is rectangular in shape the other is a rosette.

The stamps on the objects in the Sion Treasure were first examined by Dodd. She was unable to publish her full work on the Sion Treasure's silver stamps, and only produced two papers discussing the possible workshop origins of the objects, which mentioned the stamps, without providing detailed information (Dodd, 1992a; 1992b). She explained that although she was able to view the objects in Antalya Museum, and to combine them with the objects in the Dumbarton Oaks collection, she was not able to publish her paper on the stamps on the objects in the Sion Treasure, because she believed that it would be inappropriate to publish only the objects in the Dumbarton Oaks collection. Therefore, only the symposium paper she produced is available, and it does not explain the stamps in detail. There is not any detailed explanation about why she was not allowed to publish the objects from Antalya, but she explains that there was conflict between Antalya Museum and Dumbarton

¹ These numbers and following numbers in brackets refers to the numbers of objects listed in appendix table 1.

Oaks about repatriation of the Sion Treasure back to Antalya Museum. At that time there was an agreement between Dodd and Firatli to publish the vessels together, but Antalya Museum did not allow Dumbarton Oaks scholars to publish work about the Sion objects in the Antalya Museum, and so this agreement foundered (Dodd, 1992a: 57). Therefore, Dodd examined the stamps on the Sion objects by referring to her previous study on Byzantine silver stamps (Dodd, 1961). She presented important information about the appearance of the stamps, and the information they provide about the date of the Treasure, and its circulation. However, in both of her articles about the stamps on the silverware from the Sion Treasure, Dodd did not provide detailed information on the inscribed names on stamps and what information we can gain from each stamp due to the conflict mentioned, only discussing the sequence of the donation of objects considering the inscribed names and monograms on objects and making assumptions about where they might have been produced (Dodd, 1992a; 1992b).

This article then will present stamps applied on objects from Sion treasure by giving information on the number of stamps applied on each object and the inscriptions, monograms, and busts of the emperor on these stamps by building on the studies have been done by Dodd. This article will also discuss that at what stage of the production of objects these stamps were applied and reconsider the purpose and place of stamping silver objects by relying on the material evidence from the Sion objects and assumptions made by earlier scholars (Dodd, 1992a; 1992b; Mango, 1992; Mango, 2009; Feissel, 1986; Baratte, 1975).

Stamps On The Objects From The Sion Treasure

Since the stamps on Sion objects -except the ones on no. 25- include the bust and monogram of the reigning emperor and names and monograms of the officials working under the emperor, these stamps can be defined as imperial stamps. In her examination of the stamps on the silver objects from different treasures, Dodd divided them into two different kinds: imperial, and non-imperial or irregular. Imperial stamps are of five sorts: round, hexagonal, square, long, and cruciform. She defined them as imperial because they include the bust and monogram of the reigning emperor (Dodd, 1961: 8-15). As she states, on these five imperial stamps in 5 different shapes there are busts and monograms of the reigning emperor, the inscribed names and cross-shaped monograms of the officials. While the round stamps bear the busts of the reigning emperor, and the inscribed name, the hexagonal and square stamps bear the monograms of the reigning emperor, and the inscribed name, the long stamps bear the bust of the reigning emperor, cross-shaped monogram and inscribed name and the cruciform stamps bear the cross-shaped monogram, and inscribed name. These arrangements are the same in all imperial stamps. In other words, imperial stamps have basic format which it can be seen on the objects with stamps examined (Dodd, 1961: 8-15).

The inscribed names on the stamps were generally common personal names or a title (Dodd, 1961 17). These names are belong to officials who worked under or as the Comes Sacrarum Largitionum, in whose offices mines and materials such as silver, gold, and other commodities were controlled for the purpose of taxation, and were stamped with hallmarks (Dodd, 1961: 35-46; Hendy, 1989: 1-18; Cutler and Kazhdan, 1991: 486). Those inscribed names belong to officials can give us information on how the system worked and how many officials were responsible for stamping silver. On these 5 stamps in different shapes we see 4 or 5 different names which suggest approximately 5 officials worked in the stamping process of the objects. Therefore these were the persons who worked as designated group representing imperial authority in the capital. The officials whose names were inscribed with the busts and monograms were responsible to the emperor to use his stamps. In other words these officials were applying the stamps of the emperor under his authority (Dodd, 1961 17).

Cross-shaped monograms are different from those belong to the emperor (Dodd, 1961, 25-27). In order to differentiate them, Dodd identified these monograms as 'secondary' monograms (Dodd, 1961, 15). These secondary monograms were belong to a person whose position were higher than the other officials whose names inscribed on the stamps. These secondary monograms which were found on the long and cross stamps indicate that these stamps were applied under the authority of the official whose monograms appears on these stamps. And the officials whose names appears on these stamps applied these stamps under the authority of this person.

Dodd states that he might have been one of the senior fiscal officials who is responsible for the administration of silver, therefore it can be said that the owner of the secondary stamps was the CSL² (Dodd, 1961: 27-28).

When the stamps from the Sion Treasure are compared with those from other treasures from the sixth century, it is possible to observe similarities between their shapes and numbers, and even between the secondary monograms and names inscribed on them. The twenty-four pieces all bear the busts or monograms of the Emperor Justinian, and the inscribed names and monograms of sixth-century officials (Dodd, 1961, tables I-V). Therefore, it can be said that the same basic arrangement we have seen in other objects from other treasures applied to the stamped objects in Sion treasure, since the stamps on these objects are also in five sorts and bear the bust and monograms of reigning emperor and monograms and names of the officials.

Only one object which is mentioned above (no. 25), has stamps which are totally different than the other stamps. Since it has inscription and rosette instead of busts and monograms of the emperor, these stamps, according to catalogue made by Dodd, can be considered as non-imperial or irregular stamps. As it can be seen in Dodd's catalogue and classifications the 'irregular stamps' are completely different from those called 'imperial stamps'. As Dodd mentioned, in these irregular stamps we see different kinds of stamps such as two or one rectangular stamps with inscriptions and stamps in rosette form or five circular stamps bearing the figure of Christ (Dodd, 1961: nos. 96 and 100; 1992: 61).

When the imperial stamps on Sion objects are examined, except the missing ones due to the fragmentary conditions of objects, it can be seen that all these five different shapes are applied on the objects.

Round Stamps in all stamped objects are with a bust of Justinian I, and the inscribed name of an official. The bust of emperor is nimbed, and described beardless, wearing chlamys with pendants. This type of bust is identified by Dodd as Type I and is used during the reigns of Anastasius I (491-518), Justinian I (527-565) and Justin II ((565-578) (Dodd, 1961: table I). This bust can be seen in all round stamps and long stamps. Only the inscribed names of the officials are different. As it has been detailed in table at the end of this article, only on the 4 of the round stamps on 25 stamped objects are missing (Nos. 11, 13, 18, 19) and only 2 inscribed names on 21 survived round stamps are illegible (nos. 3 and 12).

Hexagonal stamps in all stamped objects are with the monogram of Justinian, and an inscribed name. Hexagonal stamps on (nos. 10,11, 18 and 19) are not survived due to the fragmentary conditions of objects. Monogram of Justinian I appears on all survived hexagonal stamps but 5 of the inscribed names on 20 survived hexagonal stamps are illegible (nos. 3, 9, 16, 17, 20).

Square stamps bear the monogram of Emperor Justinian, and an inscribed name. Square stamps on (nos. 11, 18 and 19) are not survived and 5 of the inscribed names on (nos.13, 15, 17, 21, 22) are illegible.

The long stamp bears the bust of Emperor Justinian, the secondary monogram of senior official of finance (CSL), and an inscribed name. 5 stamped objects (nos. 11, 18, 19, 20 and 21) lack the long stamp. Monograms on (nos. 3, 9, 10, 15 and 17) and inscribed names on (nos. 3, 9, 13, 15 and 17) are illegible.

The cruciform stamp bears the monogram of a chief finance officer, and an inscribed name. 2 stamped objects (nos. 20 and 21) lack the cruciform stamp. Monogram and inscribed name on (no. 22) are illegible. There are different secondary monograms on the stamps applied on objects in the Sion treasure, this suggests that the silver for these objects were stamped under different officials within different time ranges. In other words, some group of objects has same

² From this page till the end of the article, Comes Sacrarum lagitionum will be mentioned as CSL.

secondary stamps belong to one chief official indicates that these objects were stamped under the supervision of these officials and possibly within short amount of time and other objects which has secondary monograms of other official were stamped some other time. However, the inscribed names changes more frequently than the person who has secondary stamps. Even though some objects were stamped under the authority of same CSL, it can be seen that on some objects the inscribed names are different. This might suggest that the officials worked under the CSL sometimes replaced by other official. (Dodd, 1992: 27-35).

The 8 of 12 polycandela (nos. 1-8; Appendix 3, Figures 1-5) have same imperial control stamps. Inscribed names, secondary monograms are same in all 8 polycandela. These are three cruciform polycandela (nos. 1-3), three circular polycandela (nos. 4-6) and two rectangular polycandela with tri-lobed end pieces (nos. 7 and 8). On the round stamp there is a bust of Justinian surrounded by an inscribed name: ICJAN-NOV (Ioannou). On Hexagonal stamp, there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name: ITA –AOV (Italou). On square stamp there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name: ΔCPCJ- ΘEOV (Dorotheou). On the long stamp there is Bust of Emperor Justinian -same type with the bust on the round stamp-, secondary monogram of senior official and inscribed name: ICJAN-NOV (Ioannou). The letters on the monogram are; I-CJ-A-N-OV which can be read as (Ioannou). On cruciform stamp there is a monogram of Iohannes as in the long stamp and inscribed name: ΠΑΥΛΟV (Paulou). As it can be seen from these stamps that silver for these eight polycandela were stamped under the supervision of Iohannes and might have been stamped at the same time or within short amount of time. And the base of a vessel has also stamps applied under the supervision of Iohannes.

Similarly the other 4 polycandela with semi-circular end pieces (nos. 9-12; Appendix 3, Figure 6) have same imperial control stamps. However, no 11 has only the cruciform stamp. The other stamps are missing, this is because of the fragmentary condition of object. It can be suggested that since the cruciform stamps is same with the other cruciform stamps applied on other 3 polycandela, the missing stamps might have also been same. Because as I mentioned earlier we generally see the same secondary monogram on both and cruciform and long stamps. As aforementioned the inscribed names change more frequently than the person who has secondary stamps but as it can be seen on the 8 polycandela with same stamps the names might also have been the same on this polycandela. The same applies to the polycandela no 10 on which the hexagonal stamp is missing. It certainly bears the monogram of Justinian and inscribed name as in other three polycandela. On the round stamp there is a bust of Justinian surrounded by an inscribed name: ΛEON – TIOV (Leontiou). On hexagonal stamp there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name: ITA –AOV (Italou). On square stamp there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name: EVCE – TEIC (Eucetis). On the long stamp there is Bust of Emperor Justinian -same type with the bust on the round stamp-, secondary monogram of senior official and inscribed name: ΔIOM – IΔOV (Diomidou). The letters on the secondary monogram are A-Δ-E-OV which can be read as Addeou. On cruciform stamp there is a monogram of Addeus and inscribed name: EVΦPONIOV (Eufroniou).

The paten (no. 13; Appendix 3, Figure 7) in Antalya Museum has 4 imperial stamps and the round stamp is missing. The names and secondary monograms on these stamps are close to the ones on the 4 polycandela with semi-circular end pieces (nos. 9-12). On the round stamp there is a bust of Emperor Justinian, and the inscribed name of an official. The inscribed name is illegible. On Hexagonal stamp, there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name of official: ΛEON – TIOV (Leontiou). On square stamp there is monogram of Justinian surrounded by an illegible inscribed name of official. On the long stamp there is Bust of Emperor Justinian I. -same type with the bust on the round stamp-, secondary monogram of senior official and illegible inscribed name. The letters on the secondary monogram are A-Δ-E-OV which can be read as Adeou. On cruciform stamp there is a monogram of Addeus and inscribed name: EVTENIOV (Eugeniou).

The censer (no. 14; Appendix 3, Figure 8) in Antalya Museum has 5 imperial stamps. According to the secondary stamps the silver for this object is stamped under the supervision of Adeus. On the round stamp there is a bust of Justinian surrounded by an inscribed name: ΛEON – TIOV (Leontiou). On hexagonal stamp there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name: XPICTO- ΦOPOV (Christoforou). On square stamp

there is monogram of Justinian surrounded by an inscribed name: EVCE – TEIC (Euceteis). On the long stamp there is Bust of Emperor Justinian -same type with the bust on the round stamp-, secondary monogram of senior official and inscribed name: ΔΙΟΜ – ΙΔΟΒ (Diomidou). The letters on the secondary monogram are Α-Δ-Ε-ΟΒ which can be read as Adeou. On cruciform stamp there is a monogram of Addeus and inscribed name: ΕΥΦΡΟΝΙΟΒ (Eufroniou). The stamps on the Antalya censer were repeated on the amphora in Dumbarton Oaks Collection. The silver for this object was also stamped under the supervision of Addeus. Only the inscribed name on the hexagonal stamp is illegible and the others are same.

6 of the 8 openwork lamp in the Sion treasure were stamped (nos. 18-23). The one which is now in London Digby Jones Collection (no. 23) bears the monogram of Iohannes which indicates the silver for this object was stamped under the supervision of CSL Iohannes. The bust and monograms of Justinian and inscribed names are same with the ones applied on the polycandela stamped during the time of Iohannes.³ The other openwork lamp (no. 21) which its secondary monogram legible was stamped within the time of Addeus. The bust and monograms of Justinian and inscribed names are same with the ones applied on the polycandela (nos. 9-12), one paten (no. 13), one Censer (no. 14) and one amphora (no. 16). The other openwork lamps (18 and 19) have secondary monograms but they are illegible. Stamps bearing the secondary monograms on nos. 20 and 21 are missing. Therefore it is hard to suggest in which group these objects can be placed. But the fact that they have same inscribed names with the ones stamped under the supervision of CSL Addeus, indicates that these objects were also stamped during the time of Addeus. For example, openwork lamps (nos. 20 and 22) has inscribed names ΛΕΟΝ – ΤΙΟΒ on round stamp surrounding the bust of Justinian, ΙΤΑ – ΛΟΒ on hexagonal stamps. Openwork lamps (nos. 18 and 19) have only one cruciform stamp surviving. The monogram of the official is illegible but the inscribed name ΕΥΦΡΟΝΙΟΒ can be read. This inscribed name can also be seen on the cruciform stamps applied to the Censer, Amphora and 4 polycandela. Therefore, it can be said that these objects were also stamped under the supervision of Addeus.

The censer (No. 15) and standing lamp (no. 17) in Dumbarton Oaks Collection have same situation since the secondary monograms applied on the round and cruciform stamps on these objects are also illegible. Some of the names are also different from the ones mentioned before. The round stamp on the censer bears the bust of Justinian and surrounded by inscribed name ΧΡΙΣΤΟ- ΦΟΡΟΒ which can be seen on the hexagonal stamp of the censer (No. 14). On the hexagonal one there is monogram of Justinian and inscribed name (ΙΤΑ – ΛΟΒ) which can be seen on the hexagonal stamps of all polycandela including the ones stamped under the supervision of CSL Iohannes and Addeus. The inscribed names on the square and long stamps are illegible but the monogram of Justinian on square one and bust of Justinian on long one can be seen. The cruciform stamp has inscribed name: СЕРΓΙΟΒ (Cergiou) which is a different name than the names mentioned above. However, this name can be seen on the list of inscribed names provided by Dodd (Dodd, 1961: Table IV, nos. 16-17b). The names on the Dodd's list are on the objects which were dated to the reign of Justinian and their stamps were applied under the supervision of Julianus. The same applies to the standing lamp (no. 17) since it has also same inscribed names on the round and cruciform stamps. The other inscribed names applied on hexagonal, square and long stamps are illegible. Therefore, it is plausible to say that these two objects were stamped under the supervision of Julianus, since the inscribed names are same with the objects stamped under the Julianus from other treasures.

Discussion On The Purpose And Places Of Stamping

The series of imperial stamps with the bust and monograms of reigning emperor and monograms and inscribed names of the officials was applied from the reign of Anastasius I (AD. 491-518) to Constans II (AD. 641-668) on silver objects. Dodd argued that silver bearing the stamps with the busts and monograms of emperor and names of the officials was authorised by the government – effectively, these stamps were the hallmarks demonstrating the control of state over valuable materials. They were the control marks applied on silver objects

³ This openwork lamp is not examined, the information gained on the stamps on this object from Dodd's article. (Dodd, 1992a: 61).

by state officials (Dodd, 1961: 5-6; Mango, 1992: 204). The stamps indicate that the silver used for the object was controlled and owned by the state. Marlia Mundell Mango also states that the stamped objects indicate that they were not made for private sale they were made for imperial sale. She also states that stamped silver objects, when silver was not used for coinage between 400 and 615, the silver objects owned by the state were sold as an exchange with solidi (Mango, 1992: 214). This might have been true because the stamps might indicate that the object was both authorised and sold by state. This also indicates that since 24 objects from the Sion treasure bear imperial stamps, they were stamped for authorisation. They were authorised and sold by state.

Since Imperial stamps do not give any information on where they were applied, there are different ideas on where these stamps might have been applied. The important and may be the best possible suggestion has been made by Dodd as she argues that these stamps were applied in Constantinople under the CSL. The names inscribed and monogrammed on the stamps might have been the names whose had position in the imperial taxation service and responsible for the stamping of valuable materials. The fact that these stamps applied under the supervision of these officials, means that these stamps were applied in Constantinople. Therefore, as she argues that these objects were stamped in Constantinople and sold directly to silversmiths or the donors themselves (Dodd, 1961: 23).

Conversely, Marlia Mundell Mango came to a different conclusion in her examination of the stamps which were applied to the silver objects in the Kaper Koraon Treasure (Mango, 1986: 6-15). She argued that not all imperial stamps were applied in Constantinople, for it was a long journey from Syria to Constantinople just for buying stamped objects. Stamps might have been applied in other centres of Byzantine at the same time. Mango believes that there were other officials at different centres, using Syria as an example. She likens this to coinage, where different centres used the stamps of officials in Constantinople (Mango, 1992: 210-212; Mango, 2009: 221-36).

However, as Dodd puts it since the imperial stamps bear the names of officials who worked under the Comes Sacrarum Largitionum, the stamps were the personal guaranty of these people and the fact that there were no signs for the mints suggests that the imperial stamp 'itself indicated the workshop' (Dodd, 1992b: 222). If we suppose that the person whose monogram appears on the stamp was the CSL supervised the stamps and the fact that his name appeared on stamps on objects which were found in different places suggests that this person could not be in different places at once (Dodd, 1992b: 218-222). This is a similar issue with the names on the stamps on the Sion objects, for example the Ioannou appears both on Sion objects and on the stamps on the objects from Kaper Koraon. So Ioannes cannot be in both Lycia and Syria. Dodd also added that if we suppose the stamp dies might have been sent to other places, it would be wrong because the names of the officials changes frequently-as it can be seen from the objects donated in sequence- which makes it hard to send dies to different places when the official replaced by another official (Dodd, 1992b: 222). Therefore, this means, the authority of the Byzantine state over silver did not spread to all places of the Empire, instead they were controlled and stamped in Constantinople, and they were not stamped in local workshops as the coins. The fact that the imperial stamps do not bear any indication for the mint mark and the officials whose names appear on the stamps worked in Constantinople, means that the imperial stamps were applied in Constantinople (Dodd, 1992b: 222).

Assumptions have been made that these stamps were also to guarantee the purity of the objects. Dodd argued that the stamps on the objects indicate that the object was pure in terms of material. And that the stamped silver of the Sion Treasure was finer than the unstamped silver, in terms of quality of the silver material and the decoration. She illustrated this by comparing the two patens from the Sion Treasure; she argued that the silver in the stamped paten donated by Eutyhianos, was purer than the silver in the unstamped paten which was donated 'for the memory of Maria' (Dodd, 1992a: 60). But, on further technical examination of these objects, the unstamped paten weights 8000 grams and the stamped paten weights 4300 grams; approximately 87% of both patens are made of silver, the remaining 10% being made of iron, gold and copper related to ores and to increase the hardness of silver (Appendix 2, Table 2). This examination proves that both objects were 'fine' in terms of material (Meyers, 1992: 169-77). Mango also states that 'the stamps themselves are not simply guaranteeing purity –as contemporary unstamped silver was equally pure- but an authorization of the release of

state silver and only incidentally an indication of metallic purity' (Mango, 1992: 215). This is true because recent analysis shows that Antalya objects have silver percentage between 87-89 and the analysis made in 1980s on Dumbarton oaks objects gives a percentage of silver between about 87-99 (Meyers, 1992: Table 1). And it is also important to mention that the fact that the percentage of silver is between %87 and %89 does not mean they were not pure silver. Because as Hendy mentions, we can consider the object as pure silver if it has silver higher than %85 (Hendy, 1989: 13). The rest of the material found in the objects are iron, gold, copper and mercury might be because of the cupellation process, which the lead heated and vaporised therefore the silver extracted or the ores which silver extracted (Meyers, 1992; Yener, 1992: 157). The reason these materials rather than silver found in the objects might also be intentionally, as they put copper for the hardness of object, they might have put iron as well. As Snow explains, after the extraction of silver with cupellation it is alloyed with other metals such as copper to make it harder and durable before shaping and working on the object (Snow, 1992: 198). On the gilded surfaces there is also high percentage of mercury. This might be because of the mercury amalgamating method, in which mercury and gold alloyed and they produce pasty solution of gold. Some of the mercury is vaporized and it enables gold attach silver strongly and burnish the gilded surface (Neman and Lie, 1992: 81). These results indicate that it is impossible to say that stamped object was produced from finer silver than unstamped object.

In similar vein to Dodd, Nesbitt proposed that the stamps were the hallmarks to guarantee the purity, and moreover, the proof of authorisation. But he also discusses that the stamps were used for the recycled silver as guarantee that the object was assayed in terms of its purity in terms of material. As he admits, the reused silver is required to be guaranteed by the state while the silver especially brought by the donors themselves did not require any authorisation (Nesbitt, 1992: 225-227). In contrast to Nesbitt and Dodd, Hendy argued that recycled objects may have been stamped to prove their purity in terms of material; however, he adds that it cannot be assumed that all stamped silver is recycled. Silver stamps are simply the hallmarks showing the authorization of silver and for tax purposes (Hendy, 1989: 13).

Conclusion

This article has examined the stamps applied on the objects from the Sion treasure. As it can be seen in section 2, the stamps on 24 objects were imperial stamps. All stamps bear the monograms and busts of Justinian which suggest that the stamps were applied during the reign of Justinian I. There are also secondary monograms on the long and cruciform stamps. When these secondary stamps are examined, it can be said that there were three different CSL who supervised the control of silver which used for the production of Sion objects. Three different secondary monograms indicate that the silver for these objects were stamped under the supervision of three different officials; Iohannes, Addeus and Julianus. This means that the silver for the objects given to the monastery of Sion were not stamped all at once. They were stamped in different periods. Therefore, it can be said that as well as the bust and monograms of Justinian, the secondary stamps can also give us important information about the dates of the objects (Dodd, 1961: 15). Dodd used the list of Comites Sacrarum Largitionum provided by John Kent (1961: 35-45, Table V) in order to date secondary stamps. This list indicates who worked as CSL under which emperor and the possible dates they worked. However, as she also noted there are uncertainties on the names of CSL and dates they are work as CSL. For example, According to table showing this list during the reign of Justinian I there are only 5 names; Elias (528-529), Strategius (533-538), Petrus Barysimes (539-542), Ioannes of Palestine (?), Petrus Barysimes (547-550) and Julianus (?). Therefore it can be seen that there are gaps between the dates. There are no names listed between the dates 529 and 533 and between 550 and 565. Julianus might have been CSL sometimes between 550 and 565. And Ioannes of Palestine is known as the finance officer in 546 and he came back during the later reign of Justinian (Dodd, 1992a: 59). And the name Addeus was not listed among these comites but since the monogram is applied with the bust of Justinian I, it is certain that Addeus was the senior finance official during the reign of Justinian. Addeus was a Syrian and was in control of shipping in Constantinople and he was also Praetorian Prefect in 551 (Justinian, 1928: 647, Procopius 138, Dodd, 1992a: 59). This information might enable us to say that he might also have been CSL sometime after 550. The name Iohannes can be seen among the comites. According to this list Iohannes might have been John of Palestine who work as CSL in 546 and came back around 560. However, it

is not certain that whether these objects were stamped when Ioannes was CSL in 546 or after he came back as CSL during the later reign of Justinian which might be around 550-565. We also do not know when Julianus was CSL, he might also have been CSL between 550 and 560.

The comparison of the inscribed names between the objects dated to the emperor Justinian I (A.D. 527-565) and Justin II (A.D. 565-578), might also be helpful to understand whether these objects were stamped before 550 or after. It can be seen that some of the names such as (ICΩAN-NOV), (ITA –ΛOV), (ΔOΠO- ΘEOV) appear on both the stamps from the near the end of the reign of Emperor Justinian I. and beginning of the reign of Justin II. These names are together with the monograms Emperor Justinian I on Sion objects as it can be seen on polycandela (nos. 1-8) and the objects from Hermitage museum dated to the later reign of Justinian (Dodd, 1961: nos. 16-18). These names were also affixed to the Riha paten and flabellum, and the Stuma Flabellum, all of which are dated to the beginning of the reign of Emperor Justin II (Dodd, 1961: nos. 20-22). This explains that these officials whose inscribed names appear both on the stamps with the bust and monogram of Justinian and Justin, might mean that these officials worked during the reigns of both emperors. This relationship might enable us to suppose that the objects bearing stamps with those inscribed names surrounding the bust and monogram of Justinian was stamped during the end of Justinian I's reign (Dodd, 1992a: 59, Feissel, 1986: 119-42). Since these officials worked under the supervision of CSL Iohannes, he probably was chief official during the end of Justinian I's reign. When it comes to Addeus, it can be said that since he was Praetorian Prefect in 551, he might have been CSL after this time. And Julianus then possibly was the CSL before Addeus when he was Praetorian Prefect. It should also be noted that the inscribed names worked under the supervision of Addeus and Julianus can also be seen on the stamps on objects dated to the later reign of Justinian (Dodd, 1961: nos. 11-18). And the objects bearing the monograms of Julianus was dated before the objects bearing the monograms of Addeus (Dodd, 1961: table III). Therefore it can be said that the stamps applied under the supervision of Julianus was the first stamps in the treasure. The objects with these stamps are; censer (No. 15) and standing lamp (No. 17) in Dumbarton Oaks Collection. These were followed by the stamps applied under the supervision of Addeus. The objects with these stamps are; four polycandela with semi-circular end pieces (Nos. 9-12), one censer in Antalya museum (no. 14), one amphora (no. 16), and three openwork lamps (nos. 18, 19 and 21). The latest stamps were the ones applied under the supervision of Iohannes which were applied on; eight polycandela (nos. 1-8), one openwork lamp (no. 23) and one base of a vessel (no. 24) (Dodd, 1992a: 59).

The dates of the donation of these objects might have been close to their stamping dates. However, it should also be noted that the dates of the objects, and when they were given to the church, cannot be determined by examining the stamps alone, since they were applied to the objects before they were shaped or cut for decoration. The examples provided in the illustrations of the stamps demonstrates that some of the stamps were cut in half during their decoration, the rivets were put on some of them, and some of the stamps were burnished, which suggests that these objects were completed sometime after they were stamped (Appendix 3, Figure 6). Dodd also states that the objects decorated and reached their final shape after they were stamped. She used Riha flabellum as an example, as in some Sion objects, in Riha flabellum too the part of cruciform stamp was erased during decoration and the bust of the emperor on the long stamp due to the making a hole in the handle of flabellum. Hence the object was roughly shaped before and decorated after it was stamped (Dodd, 1961: 1-3). Therefore, it is plausible to say that objects were donated to the church sometime after they were stamped. It is hard to know the dates of donation of two openwork lamps (nos. 20 and 21) since they lack the secondary monogram. Dodd states that since these objects were given to the monastery in the memory of Himeria and Eutychanus-without a title of bishop- by Bishop Eutychanus, he might have given these objects for the memory of his grandparents which suggests that these objects could be given earlier (Dodd, 1992a: 58; Boyd, 1988: 191-209).

In the section 3, this article discussed the purpose and places of stamping to understand why and where the Sion objects might have been stamped. It has been pointed out that since the officials who worked as or under the CSL were probably in Constantinople, the stamps also might have been applied in Constantinople. And it has been also examined that it is impossible to mention the stamped object has the finer silver than the

unstamped object. As the examination shows there are no big difference between stamped and unstamped objects. As table 2 in appendix 2 indicates, according to results of XRF which have been made to one stamped paten and one unstamped paten, there are no big differences between them in terms of the amount of silver used in their production.

Therefore, it is plausible to say that the stamps on Sion objects too were neither for guarantying the purity of silver since they are recycled, nor indicating that the finest silver used when manufacturing objects. They were indicating that these objects were controlled by officials who worked under emperor Justinian I, and might have been sold by state to silversmiths.

References

Acara-Eser, M. (2020). *Bizans Maden Sanatı: Dini Törenlerde Kullanılan (Litürjik) Eşyalar*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Acara, M. (1989). Kumluca/Corydalla Definesi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6, 74-76.

Alkan, M. (2011). Parerga to the Stadiasmus Patavensis (8): On the Named Places in the Journeys of Sacrifice Recorded in the Vita of Saint Nicholas of Holy Sion. *Gephyra* 8, 99-124.

Ari, A. (2019). *The Biography and Multivalence of sacred Silver Objects from Sixth-Century Sion Treasure* [Unpublished PhD Thesis]. University of Sussex.

Arıkan, C. (2012). Lykia'da Erken Bizans Devri'ne Ait Bir Define: Korydalla Hazinesi. In N. E. Akyürek-Şahin & A. V. Çelgin (Eds.), *Eskiçağ Yazıları* (pp. 129-86). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Baratte, F. (1975). Les ateliers d'argenterie au Bas-Empire. *Journal des Savants*, 193-212.

Boyd, S. (1988). A Bishop's Gift: Openwork Lamps from the Sion Treasure. In F. Baratte (Ed.), *Argenterie Romaine et Byzantine: Actes de la Table Ronde* (pp. 191-209). Paris.

Boyd, S. (1992). A "Metropolitan" Treasure from a Church in the Provinces: An Introduction to the Study of the Sion Treasure. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 5-38). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Cutler, A. & Kazhdan, A. (1991). Comes Sacrarum Largitionum. In A. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium* (p. 486). (Oxford: Oxford University Press).

Dodd, E.C. (1961). *Byzantine Silver Stamps*. Washington, DC: Dumbarton Oaks.

Dodd, E.C. (1992a). The Question of Workshop: Evidence of the Stamps on the Sion Treasure. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 57-64). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Dodd, E.C. (1992b). The Location of Silver Stamping: Evidence from Newly Discovered Stamps. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 217-24). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Feissel, D. (1986). Le Préfet de Constantinople, les poids étalons et l'estampillage de l'argenterie au VIe et au VIIe s. *Revue Numismatique*, 28, 119-142.

Fıratlı, N. (1969). Un Trésor du VI e siècle a Kumluca en Lycie. *Akden Des VII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, Trier 5-11 September 1965* (pp. 524-25) Vatican City.

Harrison, M. (1963). Churches and Chapels of Central Lycia. *Anatolian Studies*, 13, 117-51.

Harrison, M. (2001). *Mountain and Plain: From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period*. Michigan: University of Michigan Press.

Hellenkemper, H. (1992). Ecclesiastical Silver Hoards and their Findspots: Implications for the Treasure Found at Korydella, Lycia. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 65-70). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Hendy, M.F. (1989). The Administration of Mints and Treasuries, Fourth to Seventh Centuries, with an Appendix on the Production of Silver Plate. In M. F. Hendy (Ed.), *The Economy, Fiscal Administration and Coinage of Byzantium* (pp. 1-18). Northampton: Variorum.

İşler, B. (2010). Sionlu Aziz Nikolaos'un Batı Asarcık Yerleşimi'ndeki Mezar Yapısı. In M. Kadiroğlu & S. Duğan (Eds.), *Bizans ve Çevre Kültürler: Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan* (pp. 186-96). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.

İşler, B. (2017). Karabel Asarcık'taki Sion Manastırı Mezar Odası ve Bizans Lahitleri, *Selencia*, 7, 161-85.

Mango, M. M. (1986). *Silver from Early Byzantium: The Kaper Koraon and Related Treasures*. Maryland: A Walters Art Gallery Publication.

Mango, M. M. (1992). The Purpose and Places of Byzantine Silver Stamping. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 203-16). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Mango, M. M. (2009). Tracking Byzantine Silver and Copper Metalware, 4th-12th Centuries. In M. M. Mango (ed.), *Byzantine Trade, 4th-12th Centuries: The Archaeology of Local, Regional and International Exchange* (pp. 221-36). Farnham: Ashgate.

Meyers, P. (1992). Elemental Compositions of the Sion Treasure and Other Byzantine Silver Objects. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 169-90). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Newman, R. & Lie, H. (1992). The Technical Examination and Conservation of Objects in the Sion Treasure. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 77-88). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Ševčenko, I. (1992). The Sion Treasure: the Evidence of the Inscriptions. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 39-56). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Snow, C.E. (1992). From Ingot to Object: Fabrication Techniques Used in the Manufacture of the Hama Silver. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 197-201). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Yener, K. A. (1992). Byzantine Silver Mines: And Archaeometallurgy Project in Turkey. In S. A. Boyd & M. M. Mango (Eds.), *Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium* (pp. 155-168). Washington DC: Dumbarton Oaks.

Appendix 1

Table 1. Stamps on Sion Objects

NO	OBJECT	ROUND	HEXAGONAL	SQUARE	LONG	CRUCIFORM
1	POLYCANDELON (Cruciform) ANT. 1051	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
2	POLYCANDELON (Cruciform) ANT. 1052	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
3	POLYCANDELON (Cruciform) DO. BZ. 65.1.1	Illegible	Illegible	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Illegible	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
4	POLYCANDELON (Circular) ANT. 1053	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
5	POLYCANDELON (Circular) ANT. 1054	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
6	POLYCANDELON (Circular) DO. BZ. 63.36.4	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
7	POLYCANDELON (rectangular, Tri-lobed end pieces) DO. BZ. 63.36.5	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV). Applied twice.	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
8	POLYCANDELON (rectangular, Tri-lobed end pieces) DO. BZ. 63.36.6/ ANT 1033-31-28	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN-NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA-ΛOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωPω-ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N-OV. Inscribed: ΠΑΒΛΟV
9	POLYCANDELON (rectangular, semi circular end pieces and pired dolphins) DO. BZ. 63.36.7-BZ.79.14.4	Bust of Justinian I. Inscribed: (AEON-TIOV). Applied twice	Illegible	Monogram of Justinian I: inscribed 'EV.....'.	Illegible	Cut in Half during decoration. Monogram of official. (Letters on monogram: AΔEOU). Inscribed: (EVΦPONIOV).

NO	OBJECT	ROUND	HEXAGONAL	SQUARE	LONG	CRUCIFORM
10	POLYCANDELON (rectangular, semi circular end pieces and foliate design decoration.) DO. BZ. 65.1.7-ANT.1030	Bust of Justinian I. Inscribed (AEON – TIOV).	NOT SURVIVING	Monogram of Justinian I. Inscribed name: (EVCE – TEIC).	Bust of emperor Justinian I. Monogram is Illegible. Inscribed: (ΔΙΟΜ - ΙΔΟV).	Monogram of the official (Letters on monogram: Α-Δ-Ε-ΟU. Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV).
11	POLYCANDELON (rectangular, semicircular end pieces with paired dolphins decoration.) DO.BZ.65.1.8	NOT SURVIVING	NOT SURVIVING	NOT SURVIVING	NOT SURVIVING	Monogram of the official (Letters on monogram: Α-Δ-Ε-ΟU. Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV).
12	POLYCANDELON (rectangular, Semicircular end pieces and foliate design decoration) ANT. 2018/74- DO.BZ.79.14.1	Illegible.	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA –ΑΟV)	Monogram of Justinian I. Inscribed: (EVCE – TEIC).	Bust of the emperor Justinian I, Monogram of the official (Letters on monogram: Α-Δ-Ε-ΟU Inscribed: (ΔΙΟΜ - ΙΔΟV).	Monogram of the official (Letters on monogram: Α-Δ-Ε-ΟU. Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV). Applied Twice
13	PATEN ANT.1020	NOT SURVIVING	Monogram of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV)	Monogram of Justinian I. Inscription is Illegible	Bust of Emperor Justinian I. Insc. Illegible. Cruciform monogram of official: Α-Δ-Ε-ΟV (addeou)	Cruciform monogram of official: Α-Δ-Ε-ΟV (addeou). Inscribed: ΕVΤΕΝΙΟV
14	CENCER ANT. 1019	Bust of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (XPICTO-ΦΟΡΟV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (EVCE – TEIC).	Bust of Justinian I. Monogram of the official (letters on Monogram; Α-Δ-Ε-ΟU). Inscribed: (ΔΙΟΜ - ΙΔΟV).	Monogram of the official (Letters on monogram: Α-Δ-Ε-ΟU). Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV).
15	CENCER DO.BZ.65.1.5	Bust of Justinian I. Inscribed:(XPICTO-ΦΟΡΟV)	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA –ΑΟV)	Monogram of Justinian I. Insc Illegible	Bust of emperor Justinian I. Monogram and inscription are illegible.	Monogram of the official is illegible. Inscribed: (CEPTIOV).
16	AMPHORA DO.BZ. 65. 1.4	Bust of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV).	Monogram of Justinian I. Insc Illegible	Monogram of Justinian I. Insc (EVCE – TEIC), Euceteis	Bust of emperor Justinian I. Monogram of the official. (Letters on monogram: Α-Δ-Ε-ΟU). Inscribed: (ΔΙΟΜ - ΙΔΟV).	Monogram of the official is illegible. Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV).
17	STANDING LAMP DO. BZ. 63. 36. 17	Bust of Justinian I. Insc (XPICTO-ΦΟΡΟV).	Monogram of Justinian I. Inscription is illegible.	Monogram of Justinian I. Inscription is illegible.	Bust of Justinian I. Monogram and inscription are illegible.	Monogram of the official is illegible. Inscribed: (CEPTIOV).
18	OPENWORK LAMP DO. BZ. 63.36.25/21	not surviving	not surviving	not surviving	not surviving	Monogram of the official is illegible. Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV).
19	OPENWORK LAMP DO. BZ. 63.36.25a/65.1.14	not surviving	not surviving	not surviving	not surviving	Monogram of the official is illegible. Inscribed: (ΕVΦΡΟΝΙΟV).
20	OPENWORK LAMP DO. BZ. 65.1.19 a-c/79.11/63.36.22	Bust of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV). Applied Twice	Monogram of Justinian I. Inscription is illegible. Applied Twice	Monogram of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV)	NOT SURVIVING	NOT SURVIVING

NO	OBJECT	ROUND	HEXAGONAL	SQUARE	LONG	CRUCIFORM
21	OPENWORK LAMP DO. BZ. 79.10/63.36.23-32	Bust of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA –AOV).	illegible	NOT SURVIVING	NOT SURVIVING
22	OPENWORK LAMP DO. BZ. 65. 1. 12	Bust of Justinian I. Inscribed: (AEON – TIOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA –AOV).	Monogram of Justinian I. Inscription is illegible.	Bust of emperor Justinian I. Monogram of the official. (Letters on monogram: A-Δ-E-OU. Inscribed: (ΔIOM - IAOV).	illegible.
23	OPENWORK LAMP London Digby Jones Collection	NOT EXAMINED	NOT EXAMINED	NOT EXAMINED	NOT EXAMINED	NOT EXAMINED
24	BASE OF A VESSEL DO. BZ. 63. 36. 24	Bust of Justinian I. Inscribed: (IωAN- NOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ITA –AOV).	Monogram of Justinian I. Inscribed: (ΔωΡω- ΘEOV).	Bust of emperor Justinian I. Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω- A-N-OV. Inscribed: (IωAN-NOV).	Cruciform monogram of Ioannes (official) I-ω-A-N- OV. Inscribed ΠΑΥΛΟV
IRREGULAR STAMPS						
NO	OBJECT	RECTANGULAR	rosette			
25	STANDING LAMP ANT. 1050-1042	inscription is illegible	no inscription			

Appendix 2

Table 2. XRF Results of Stamped Paten (No. 1 (ANT. 1020) and Unstamped Paten (ANT 1021)

ANTALYA RESTORASYON VE KONSERVASYON BÖLGE LABORATUVARI MÜDÜRLÜĞÜ	DOKÜMAN NO	
	YÜR. TARİHİ	05.10.2020
	REV.NO	
	REV.TARİHİ	
	SAYFA NO	85

1020 Numaralı Eser

TEST RESULT

Test İd:19.08.20#60

El	%	+/- 3σ
Ag	88.722	0.080
Fe	9.091	0.005
Au	1.120	0.021
Cu	0.527	0.018
Pb	0.193	0.007
V	0.192	0.061
Rb	0.059	0.008
Sb	0.046	0.037
Mn	0.033	0.022
Br	0.016	0.013
Sr	0.0014	0.0010

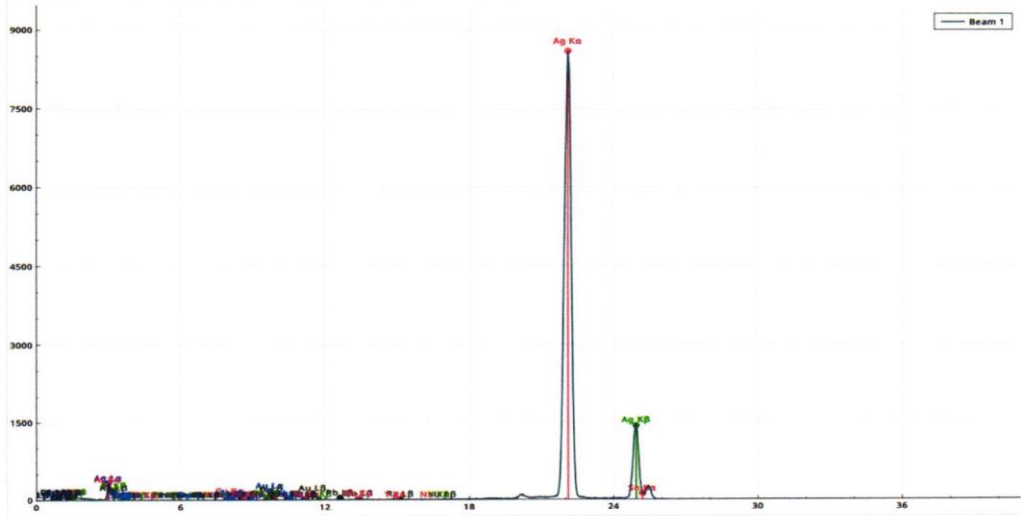
TEST İNFORMATION

Analysér Mode: Alloy Plus

Analysér Serial: 800616

SPECTRUM

Bahçelievler Mahallesi, Konyaaltı Caddesi. No:88, 07050 Muratpaşa/Antalya
Tel: 0242 238 10 88 / Fax: 0242 238 10 87 e-posta:antalyarestorasyon@kultur.gov.tr

Bu rapor , yazılı izin olmadan kısmen veya tamamen kopyalanıp çağaltılamaz.
İmzasız ve mühürsüz raporlar geçersizdir.

ANTALYA RESTORASYON VE KONSERVASYON BÖLGE LABORATUVARI MÜDÜRLÜĞÜ	DOKÜMAN NO	
	YÜR. TARİHİ	05.10.2020
	REV.NO	
	REV.TARİHİ	
X-RAY FLORESANS SPEKTROSKOPİ ANALİZ RAPORU	SAYFA NO	107

1021 Numaralı Eser

TEST RESULT

Test id:19.08.20#82

El	%	+/- 3σ
Ag	89.392	0.033
Fe	9.144	0.019
Cu	0.424	0.016
Br	0.370	0.014
Au	0.320	0.012
Pb	0.260	0.009
Rb	0.030	0.006
Zn	0.028	0.005
Sr	0.017	0.001
Pd	0.011	0.011
Mo	0.002	0.001
Nb	0.001	0.001

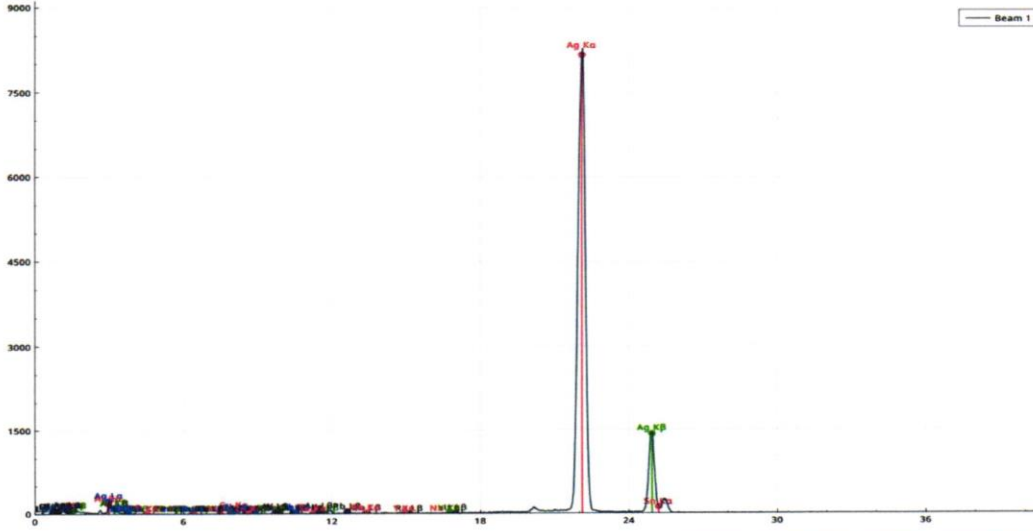
TEST İNFORMATION

Analyser Mode: Alloy Plus

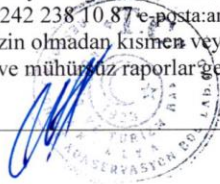
Analyzer Serial: 800616

SPECTRUM

Bahçelievler Mahallesi, Konyaaltı Caddesi, No:88, 07050 Muratpaşa/Antalya
 Tel: 0242 238 10 88 / Fax: 0242 238 10 87 e-posta:antalyarestorasyon@kultur.gov.tr
 Bu rapor , yazılı izin olmadan kısmen veya tamamen kopyalanıp çoğaltılamaz.
 İmzasız ve mühürlü raporlar geçersizdir.

Not: documents was sent by Antalya Museum to the Author. Permission to publish these documents have been granted.

Appendix 3

Illustrations

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 1. 5 Imperial Stamps of Curciform Polycandelon (No. 1) from Antalya Museum

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 2. 5 Imperial Stamps of Curciform Polycandelon (No. 2) from Antalya Museum

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 3. 5 Imperial Stamps of Circular Polycandelon (No. 4) from Antalya Museum

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 4. 5 Imperial Stamps of Circular Polycandelon (No. 5) from Antalya Museum

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 5. 2 Imperial Stamps (Round and Lond) of Rectangular Polycandelon (No. 8) from Antalya Museum

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 6. 5 Imperial Stamps of Rectangular Polycandelon (No. 12) from Antalya Museum.

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 7. 5 Imperial Stamps of paten (No. 13) from Antalya Museum

Not: Photo by Author, permission is granted from Antalya Museum.

Figure 8. 5 Imperial Stamps of censer (No. 18) from Antalya Museum

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Makalenin amacı 6. Yüzyıla tarihlenen Sion hazinesine ait gümüş eserlerin üzerinde bulunan Bizans imparatorluk kontrol damgalarını, üzerlerinde bulunan yazıtlar, imparator büstleri ve damgaları ile birlikte ayrıntılı olarak incelemektir. Sion Hazinesi toplamda 57 parça gümüş eserden oluşmaktadır ve bu eserlerin 25 tanesinde kontrol damgası bulunmaktadır. Bunlardan 24 tanesinin üzerinde, Erica Cruikshank Dodd tarafından 1961 yılında yayınlanan *Byzantine Silver Stamps* adlı kitapta belirtilmiş olan ve yazar tarafından imparatorluk damgaları olarak adlandırılan damgalar bulunmaktadır. Bu imparatorluk damgaları 5 farklı formdan oluşmaktadır ve imparatorluk damgalarının uygulandığı bütün eserlerde aynı formları görmek mümkündür. İmparatorluk damgalarında karşımıza çıkan ve hiç değişmeyen bu formlar; daire, altıgen, kare, at nalı ve haç formlarıdır. Bu damgaların üzerinde imparator büstü, imparator monogramı, yazıtlar ve ikinci bir kişiye ait monogram görülmektedir. Daire olanda imparator büstü ve onu çevreleyen bir yazıt, yazıtta imparatorun damgasını uygulamaktan sorumlu olan memurun ismi yazılıdır, altıgen olanda ise imparatorun monogramı ve memurun ismi olan yazıt bulunmaktadır. Kare olanda altıgen formundaki damgada olduğu gibi imparatorun monogramı ve memurun isminin yazılı olduğunu görürüz. At nalı ve haç formunda olanlarda diğerlerinden farklı bir uygulama söz konusudur. At nalı olanda kemerli alan içerisinde imparatorun büstü, daire alan içerisinde baş memura ait olan monogram ve damgayı uygulayan kişinin isminin bulunduğu yazıt bulunmaktadır. Haç formunda olanda, haç kollarının kesiştiği noktada at nalı formundaki damgada karşımıza çıkan baş memura ait monogramın aynısı uygulanmış, haç kollarının her birine 1-3 arasında harf yerleştirmek suretiyle damgayı uygulayan memurun adı yazılmıştır. Bahsi geçen monogramın sahibi olan baş memurun Bizans İmparatorluğunda gümüş ve altından yapılan değerli eserler ve sikke gibi eşyaların kontrolünden sorumlu olan Comes Sacrarum Largitionum olduğu bilinmektedir. Bu Comes Sacrarum Largitionum unvanı taşıyan kişiler kontrol damgalarının yapıldığı ve çalışan kişilerin organizasyonundan sorumlu kişilerdir. Bir imparator döneminde basılan damgalarda bulunan baş memur monogramlarının farklı olması, damgaların farklı Comes Sacrarum Largitionum döneminde uygulandığı anlamına gelir. Bu sayede eserlerin hem hangi imparator döneminde damgalandığı hem de bu imparator döneminde hangi Comes Sacrarum Largitionum'un kontrolü altında uygulandığı saptanabilir ve eserlerin üzerlerine uygulanan damgaların yaklaşık tarihleri hakkında çıkarım yapılabilir.

Bu bilgilerden yola çıkılarak Sion hazinesine ait eserlerin üzerlerindeki damgalar da incelendiğinde, bu damgaların da aynı sistemle uygulandığını söylemek mümkündür. Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi, Sion hazinesine ait eserlerin bazıları bulduktan sonra yurtdışına kaçırılmış ve şu an 5 farklı koleksiyonda sergilenmektedir. Bunlardan Washington'da bulunan Dumbarton Oaks Koleksiyonu hazineye ait en fazla eserin yer aldığı yurtdışı koleksiyonlarından biridir. Damgalı eserlerin birçoğu bu koleksiyonda bulunmaktadır. Damgalı eserlerin bir tanesi de şu an Londra Digby Jones özel koleksiyonundadır. Türkiye'de kalan ve kurtarılmış olan eserler ise şu an Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir. Damgalı eserlerden yaklaşık adedi burada bulunmaktadır. Ve bu eserlerin bazıları parça halindedir. Bu parça halinde olanların bazı parçaları Antalya müzesinde bulunurken bazıları Washington Dumbarton Oaks Koleksiyonunda bulunmaktadır. Bu eserlerle ilgili ilk çalışmalar Dumbarton Oaks araştırmacıları tarafından yapılmış ve bulunan buluntular 1992 yılında yayınlanan sempozyum kitabında sunulmuştur. Yapılan bu çalışmalar sayesinde eserler hakkında önemli bilgilere ulaşabilmekteyiz fakat bu çalışmalarda özellikle Antalya Müzesi'nde bulunan eserlerin ayrıntılı bir şekilde incelenememesinden dolayı birçok eksik bulunmaktadır. Araştırmacıların da belirttiği gibi Türkiye'deki eserler ayrıntılı olarak incelenmemiş, sadece eserlerin o dönem İstanbul Arkeoloji müzesi müdürü olan Nezih Fıratlı tarafından paylaşılan fotoğrafları üzerinden çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda özellikle parça eserlerin hangi objeye ait olduğu saptanamamış ve hazineye ait toplam eser sayısı ve damgalı eserlerin sayısı kesin olarak belirlenememiştir. Sion Hazinesine ait eserlerde bulunan damgaların incelemesi Dodd tarafından yapılmıştır fakat yazarın kendisinin de ifade ettiği üzere bazı problemlerden dolayı Sion hazinesine ait damgaların çalışması tamamlanıp taslağı hazırlanmış fakat yayınlanamamıştır. Antalya Müzesi'nde bulunan eserlerin üzerindeki damgalar ayrıntılı incelenememiş, sadece Dumbarton Oaks Koleksiyonu'nda bulunan eserler üzerindeki damgalar incelenebilmiştir. Bu sebeple sadece bir koleksiyondaki eserlerin damgalarının yayınlanmasının yerinde olmayacağını düşünmüştür. Bundan dolayı, Sion hazinesiyle ilgili yayınladığı makalede eserlerin üzerindeki damgalardan yüzeysel olarak bahsetmiştir ve bu eserlerin üzerinde bulunan büst ve monogramların I. Iustinianos (527-565)'a ait olduğunu söylemiştir. Eserlerin üzerinde bulunan isimlerden yola çıkarak da eserlerin 550 ila 565 yılları arasında damgalandığını vurgulamıştır. Buna ek olarak eserlerin nerede ve hangi tarih aralığında bu eserlerin damgalandığı, eserlerin damgalanma amacı ve üzerlerindeki damgalardan yola çıkarak her bir eserin

hangi tarih aralığında manastıra bağışlandığı hakkında çıkarımlar yapmıştır. Fakat hangi eserde hangi damgaların yer aldığı ve bu damgaların üzerindeki yazıtların ve monogramların bulunduğu hakkında ayrıntılı bilgi verememiştir. Böylece bu yazı, daha önce yapılmış çalışmaların üzerine yeni bilgiler ve eserlerin damgaları üzerinde bulunan yazıtlar ve monogramlar ile ilgili kesin veriler sunarak Sion hazinesine ait verilerin doğrulanmasını, yenilenmesini ve geliştirilmesini amaçlamaktadır. Hazinesinin daha ayrıntılı ve doğru bir şekilde incelenebilmesi için bir bütün halinde toplu olarak incelenmesi gerekmektedir. Bunun için iki koleksiyonda bulunan eserlerin ayrıntılı incelemesi yapılmış, parça eserler birleştirilmiş ve hangi eserlerin üzerinde damgalar bulunduğu saptanabilmiştir. Damgalı eserler sıralanıp bir tablo içerisinde üzerinde bulunan damgaların ayrıntılı bilgileri sunulmuştur.

Bu çalışma sonucunda hazineye ait damgalı eserlerin sayısı tespit edilmiş ve hangi damganın hangi Comes Sacrarum Largitionum döneminde uygulandığı saptanabilmiştir. Eserlerin bazılarında yazıtlar veya monogramlar okunmamakta bazılarında ise damgaların eksik olduğu gözlemlenmektedir. Damgaların eksik olması eserlerin bazı parçalarının kaybolmasından kaynaklanmaktadır. Fakat var olan damgaların ve üzerlerindeki yazıtların incelenip karşılaştırılması sayesinde damgaların diğer damgalarla ilişkisi ve tarihlendirmesi yapılabilmektedir. Eserler üzerindeki damgalar ve monogramlar incelendiği zaman 3 farklı Comes Sacrarum Largitionum (CSL) tespit edilmiştir. Buna göre monogramlarda karşımıza çıkan 3 Comes Sacrarum Largitionum; Iohannes, Julianus ve Addeus'tur. Bu üç isim de tam tarihleri kesin olmasa da 550 tarihinden sonra CSL olarak görev yapmışlardır. Bu çalışmada Julianus sorumluluğunda basılan damgaların ilk damgalar olduğu ve Addeus ve Iohannes tarafından kontrolü sağlanan damgaların ise daha sonraki dönemlerde uygulandığı vurgulanmıştır. Fakat şunu da söylemek gerekir ki objelerin kesin olarak tarihlendirmesini damgalara göre yapmak zordur, çünkü Dodd tarafından da bahsedildiği gibi, eserler tamamlanmadan bu eserler damgalanmıştır. Damgalandıktan sonra dekorasyonu yapılmıştır. Resimlerde de görüldüğü gibi, özellikle polykandelonlarda ajur tekniğinde süsleme yapılırken bazı damgaların kesilmiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu da eserlerin damgalandıktan sonra atölyelerde dekorasyonunun yapıldığı ve daha sonra manastıra bağışlandığını gösterir. Damgalandıktan sonra bu eserler kısa zaman içerisinde tamamlanıp manastıra bağışlanmış olabilir ya da uzun bir zaman sonra da bağışlanmış olabilir.

Bu makalede değinilen diğer bir konu da bu eserlerin damgalanma amacıdır. Eserlerin üzerlerindeki damgaların imparatorluk tarafından kontrol edildiğinin bir kanıtı olarak uygulandığı, bazı araştırmacılar tarafından savunulduğu gibi eserlerde kullanılan gümüş oranının yeterli seviyede olduğunun ve damgalı eserin damgalanmayan esere göre daha kaliteli gümüşten üretildiğini kanıtlamak için yapılmadığını savunmaktadır. Bir eserin kaliteli gümüşten yapıp yapılmadığını belirleyebilmek için eserdeki gümüş oranına bakmak gerekir. İçerisinde %85 ve üzeri gümüş bulduran eser kaliteli gümüşten yapılmıştır. Çünkü gümüş yumuşak bir malzeme olduğu için bakır ve altın gibi malzemelerle karıştırılarak sertleştirilmekte ve bir eser üretilebilecek seviyeye getirilmektedir. Bunun sonucunda da eserlerdeki gümüş oranı azalmaktadır. Bu tezi kanıtlamak için Antalya müzesinde bulunan damgalı ve damgasız eserler üzerinde yapılan XRF çalışması sonucunda iki eserde de gümüş oranı açısından farklılık olmadığı ve eserlerin %87-%89 arasında gümüş oranı gösterdiği tespit edilmiştir. Bu da damgalı ve damgasız eserlerin arasında kullanılan gümüşün kalitesi açısından bir farklılık olmadığını ve damgaların bunu belirlemek için kullanılmadığını kanıtlamaktadır.

ÇEVRECI HAREKETLER KONULU GAZETE HABERLERİNİN MUKAYESELİ İNCELEMESİ¹ COMPARATIVE ANALYSIS OF NEWSPAPER NEWS ON ENVIRONMENTAL MOVEMENTS

Zeynep Nur ÖZMEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi
ozmenzeynepnur@gmail.com
0000-0001-9337-480X

Rüveyda KIZILBOĞA ÖZASLAN

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi,
Yerel Yönetimler Bölümü
ruveyda.kizilboga@marmara.edu.tr
0000-0001-7468-0844

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

4.11.2021

Kabul Tarihi:

20.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Çevre Hakkı

Çevreci Hareketler

Medya

Keywords

Environmental Right

Environmental
Movements

Media

Çevresel kaynakların sonsuz olmadığına ilişkin farkındalığın artması ve çevresel sorunların küreselleşmesi ile birlikte 21. yüzyılda önem kazanmaya başlayan çevre hakkı, çevrenin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınmasına hem hukuksal olarak hem de toplumsal boyutta destek sağlamayı hedefleyen önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Canlıların en tabii ve vazgeçilmez hakkı olan yaşam hakkının desteklenmesinin, çevre hakkına erişim düzeyi ile doğrudan bağlantılı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle diğer canlıların da yaşam alanı olan çevre hakkına erişim için gerekli mücadeleyi verecek olanlar insanlardır. Mücadele yöntemlerinden biri de çevreci hareketlerdir. Bu bağlamda çalışmada Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin belli bir tarih aralığındaki çevreci hareketleri konu edinen haberleri içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmektedir. Araştırma neticesinde gazetelerin çevreci hareketleri gündeme taşımayı tercih edip etmemelerinden, haberleri yayımlama sıklığına ve çevreci hareketlere yönelik söylemlerine değin önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

The environmental right, which started to gain importance in the 21st century with the increasing awareness of the fact that environmental resources are not infinite and the globalization of environmental problems, emerges as an important phenomenon that aims to support the taking of measures to protect, develop and ensure sustainability of the environment, both legally and socially. It is known that supporting the right to life, which is the most natural and indispensable right of living things, is directly related to the level of access to the right to the environment. For this reason, it is humans who will fight for the right to the environment, which is also the habitat of other living things. One of the methods of struggle is environmental movements. In this context, the news of Sabah, Hürriyet and Sözcü newspapers, which are about environmental movements in a certain date range, are analyzed by using content analysis method. As a result of the research, it has been determined that there are significant differences from whether the newspapers prefer to bring environmentalist movements to the agenda and their discourses on environmental movements.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1019065>

Atıf/Cite as: Özmen, Z.N. ve Kızılboğa Özaslan, R. (2022). Çevreci Hareketler Konulu Gazete Haberlerinin Mukayeseli İncelemesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 56-75.

¹Bu çalışma, *Çevre Hakkı Kapsamında Türkiye’de 2013 ve 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Çevreci Hareketler Konulu Gazete Haberlerinin Mukayeseli İncelemesi* başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Giriş

Canlıların var oldukları andan itibaren içerisinde hayat buldukları çevre, gerek insanlar gerekse diğer tüm canlılar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Doğal çevrenin, insan eliyle tahribatının dikkat çeker boyutlara ulaşması ve ortaya çıkan yapay çevrenin yaşam hakkını olumsuz etkilemeye başlaması ile temel bir insan hakkı olarak kabul gören çevre hakkı, hem devletlerin anayasalarında, kanunlarında vd. hukuki metinlerinde hem de uluslararası örgütlerin şart/sözleşmelerinde yer alması ile hak olmanın yanında taraflara sorumluluk ve ödevler yükleyen bir boyut kazanmıştır. Bu kapsamda; çevreyi kirletmemek ve korumak, çevrenin gelişimi için kararlar almak ve uygulamak, gerekli durumlarda yargıya başvurmak ve kamuoyu oluşturarak çevre bilincinin kazandırılmasına destek vermek gibi ödev ve sorumluluklar yer almaktadır. Çevreci hareketler ise, bu ödev ve sorumlulukların özellikle merkezi ve yerel aktörlerce yerine getirilmediği ya da eksik yerine getirildiği durumlarda gerçekleştirilen eylemlerdir. Çevreci hareketlerin ortaya çıkışının, ne sıklıkla gerçekleştirildiğinin ve bir çözüm mekanizması olarak karşılık bulma durumunun ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini, bunun ise ülkelerin demokratik ve sosyo-ekonomik gelişimi ile bağlantılı olduğunu vurgulamak gerekir. Bu nedenle Türkiye özelinde yapılan bu çalışmanın ülkenin bu özellikleri de dikkate alınarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Çevre hakkının destekleyicisi konumunda olan çevreci hareketleri konu alan bu çalışmanın inceleme alanını, Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetesinin 01.01.2013-31.12.2017 tarihleri arasındaki çevreci hareketleri işleyen haberleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda üç gazetede yer verilen çevreci hareketlerin sebep, tür ve aktörlerini belirten kavramlar kodlanarak tablolashırılmakta ve üç gazetenin de tek ortak haberleri olan Gezi, ODTÜ ve Cerattepe konulu haberlerinin içerik söylem analizi yapılmaktadır. Böylece gazetelerin aynı haberlere yönelik söylem farklılıkları, aktörlere yükledikleri sorumluk ve ödevler tespit edilmeye çalışılarak Türkiye'deki çevreci hareketlerin kamuoyuna aktarılmasında ve çevreci hareketlere konu olan olay ve/veya durumlara çözüm bulunmasında yayın kuruluşların önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır.

1. Çevre Hakkı: Kavramsal Çerçeve ve Dayanakları

Çevre hakkının tanımı, odağında insan ve çevre kavramlarını barındırmaktadır. Buradan yola çıkarak Bilir ve Hamdemir'e (2011: 145) göre çevre hakkı, *'tüm canlıların sağlıklı bir çevrede yaşama yetisi'* anlamına gelmektedir. Ancak çoğu tanımlamalar, insan odaklı yapılmıştır. Bu açıdan Kaboğlu (1992: 20) çevre hakkını *'yaşam şartlarını olumsuz etkileyen faktörleri engellemek amacıyla her bireyin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşaması için doğayı sürdürülebilir bir şekilde kullanma yükümlülüğü'* şeklinde tanımlamaktadır. Aynı bakış açısı ile Tekeli (2005: 6), çevre hakkının insan hakları kapsamında yer alması sebebiyle bu konu hakkındaki yorumunu *'çevre hakkı artık yaşam hakkına göre değil, kaliteli yaşam hakkını sağlamak için uygulanmalıdır'* şeklinde yapmaktadır.

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere çevre hakkı, odağına çevreyi ve insanı yerleştiren sağlıklı ve dengeli bir çevrenin varlığının önemine dikkat çekmeyi amaçlayan bir kavramdır. Bu hakkın uluslararası metinler, anayasalar ve kanunlar ile güvence altına alınması, çevrenin korunması açısından önemlidir. Çünkü bu durum sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının idari ve adli alanlarda savunulabilmesine olanak sağlamaktadır (Olgun & Işık, 2017: 34). Bu kapsamda ulusal anlamda T.C. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde çevre hakkı: *'Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.'* şeklinde tanımlanmaktadır. Çevre hakkı, uluslararası düzlemde atılan ilk adım olarak bilinen ve 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı ile başlayan bu sürecin belirli periyotlarla gerçekleşen Rio Konferansları ile devam ettiği bilinmektedir. Hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı gibi insan haklarına ilişkin belgelerde hem de çevre sorunlarına çözüm önerilerinin sunulduğu ve tarafları bağlayıcı hükümlerin yer aldığı Dünya Doğa Şartı, Bruntland Raporu, Kyoto Protokolü, Espoo Sözleşmesi, Aarhus Sözleşmesi, Paris İklim Anlaşması, Avrupa Kentsel Şartı gibi birçok belgede çevre hakkına ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir.

Bu belgeler içerisinde çevre hakkına erişim ve hakkın korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması hususunda çevresel usuli haklar olarak sınıflandırılan 'bilgiye erişim, katılım ve başvuru hakkını'düzenleyen Aarhus Sözleşmesi, ayrı bir öneme sahiptir. Bilgiye erişim hakkı, vatandaşın çevresel konularda 'yönetilen'

konumundan 'hak sahibi vatandaş' konumuna geçebilmesini sağlar ve çevresel demokrasinin önemli bir parçasını oluşturur. Temel mevzuat incelendiğinde çevresel bilgiye erişim hakkı, bilgi edinme hakkının bir türevidir ve sosyal hukuk devletinin önemli bir ilkesi olan şeffaflık ilkesinin bir gereğidir (Güneş, 2012-2013: 27). Türkiye ise, Aarhus Sözleşmesi'ne taraf değildir. Ancak çevresel usuli hakları koruma altına alan mevzuata sahiptir. 1982 Anayasa'sının 74. maddesinde, '*Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkı vardır.*' olarak belirtilen başvuru hakkı yer almaktadır. Ayrıca Türkiye, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile '*demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarını*' amaçlamaktadır (md.1). Türkiye, Aarhus Sözleşmesi'ne taraf olmasa da bu haklara ilgili mevzuat çerçevesinde yer vermektedir.

Çevre hukuku içerisinde katılım kavramı, vatandaşların çevre yönetimi sürecinde rol oynamalarını ve böylece kendi yaşam koşullarını belirleyebilmeleri anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında hakkın kullanımını sağlayan en önemli koşul katılımdır. Çünkü vatandaşların kendi yaşamlarını sağlıklı ve dengeli bir şekilde devam ettirebilmeleri için çevresel politikalara katılım göstermeleri elzemdir. Katılımın, vatandaşların bir araya gelerek oluşturdukları çevre odaklı örgütlerin hareketlenmeleri ile birlikte resmiyet kazandığı bilinmektedir (Turgut, 2012: 149). Çünkü bir kişiden ziyade çok kişinin sağlayacağı etki ve bilgi bir araya geldiğinde daha verimli sonuçlar elde edilmektedir. Aynı zamanda idarenin karar ve uygulamalarına yönelik katılımın örgütlü bir şekilde yapılması da diğerlerini teşvik etmede ve sonuç almadaki başarı olasılığını artırmaktadır (Abdülhakimoğulları & Sezer & Akpınar, 2011: 83). Başvuru hakkı ise hak arama özgürlüğünün çevre hakkı kapsamında kullanılmasına imkân sunmaktadır. Bu kullanım, vatandaşların veya toplulukların çevrede oluşabilecek bir olumsuzluğu durdurmak veya oluşan zararların giderilmesini sağlamak amacıyla idari ve yargısal alanlara başvurabilmelerini içermektedir. Böylece başvuru hakkı, çevreye karşı sorumluluklarını aksatanlara ve çevreye zarar verenlere karşı idari, hukuki ve cezai anlamda yaptırımların söz konusu olmadığı durumlarda çevre hakkının bağlayıcılığını ön plana çıkarmaktadır (Olgun & Işık, 2017: 40).

2. Toplumsal Hareketler Özelinde Çevreci Hareketlerin Gelişim Serüveni

Toplumsal hareket, belirli bir dayanışmayı temel alan, bir çatışması olan ve bulunduğu sistemin sınırlarını zorlayan kolektif bir davranış şeklidir (Melucci, 1996: 98). Toplumsal hareketler, değişim ve gelişimin çıktısı olarak değerlendirilmektedir. Bunlara, sonuçları küresel çapta etki yaratan Rönesans ve Reform Hareketleri, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi en temel örnekler olarak verilebilir. Toplumsal değişim ve gelişim, 1960'larda kişisel haklar ve ifade özgürlüğü; 1970'lerde kadın hakları, barış ve çevre; 1980'lerde ise nükleer silahlara karşıtlık çerçevesindeki hareketler olarak karşılık bulmaktadır. 20.yüzyılın sonlarında başlayan ve 21. yüzyılda küresel olarak yaygınlaşan ve derinleşen sorunlar ve krizler karşısında türlü amaç ve aktörlerle var olan toplumsal hareketler ise 'yeni toplumsal hareketler' olarak adlandırılmaktadır (Topal Demiroğlu, 2014: 134-135). Kentsel toplumsal hareketler olarak da bilinen yeni toplumsal hareketler, çoğunlukla kentsel mekânda ve kentli bireyler tarafından gerçekleştirildiğinden ayrıcalıklı bir yapıya sahiptir. Gösteri yürüyüşü, miting, grev gibi hareketler kent hayatının dinamikleri arasında yer almaktadır (Kökalan Çımrın, 2010: 52).

Yeni toplumsal hareketler içerisinde yer alan ve çevre sorunlarına karşı ortaya çıkan çevreci hareketler; genel anlamda toplumsal ve siyasi değerleri, kararları, mevzuatı ve uygulamayı hedef almaktadır. Var olan sistem içerisinde çevrenin korunması için üretilen politikaların uygulanmasına dâhil olmak kadar, bu politikaların denetimini sağlamak da çevreci hareketlerin amaçları arasında yer bulmaktadır (Wapner, 2002: 48). Çeşitli amaçlarla ortaya çıkan çevreci hareketler, tek ve homojen bir yapıda değildir. Bu çeşitlilik, kaynakları ve eğilimleri açısından üç grupta sınıflandırılmaktadır (Porritt, 1989: 20). Ekonomik bireyciliğe karşı çıkan doğa korumacıların ve gelenekçilerin oluşturduğu birinci grup, sanayileşmeye karşı çıkmaz. Ancak sanayileşme sürecinde oluşabilecek çevresel zararların toplumu ve doğayı etkileyebilecek durumlarını kanuni yollarla baskı yaparak korumayı amaçlar. Radikal çevreciler olarak adlandırılan ikinci grup, sanayileşen sisteme karşı çıkar. Doğa ile insan ilişkisinde rasyonel olmayan duygusal bir bağın olduğuna inanırlar. Radikal çevrecilerin temel özellikleri arasında; sorunlara doğrudan tepki göstermeleri, sorunu

ortaya çıkaran kurum ile muhatap olmaları, sabotaj uygulamaları veya yasal olmayan yöntemlere başvurmaları, buldukları toplumların sınıfları arasında düşük sosyal statülerde yer almaları ve bunu bilinçli olarak yapmaları sayılmaktadır (Scarce, 2007: 5). Üçüncü grubu temsil eden ve çevre konusunda köklü bir geçmişe sahip olmayan reformistler ise, birinci ve ikinci grup gibi sistem karşıtı değildirler. Genellikle siyasi parti (İşçi Partisi, Liberal Parti, vb.) çatısı altında bir araya gelerek, çevre konulu politika ve uygulamalara dâhil olurlar.

Çevreci hareketler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkmaktadır. ‘Bilinçlenme dönemi’ olarak da ifadelendirilen bu süreçte amaç, doğanın korunmasını sağlamaktır. 1890 – 1930 yılları arasında ‘romantik korumacılık’ olarak adlandırılan avcılık, balıkçılık ve yeşil alanları koruma faaliyetlerinin devam ettiği gözlenmektedir. 1960 sonrasında ise çevrecilik akımının siyasi arenada rol almaya başlaması ile çevreci hareketlerin kapsamı da gelişmiştir (Keleş, 2016: 151). Ancak, ulusal politikalara yön verecek güce erişilemediği değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Heywood, 2013: 273). 1970’ler çevre sorunlarının etkilerinin küresel boyutta hissedilmeye başlandığı ve bunun neticesinde çevrenin uluslararası kuruluşların çalışma temalarından biri haline geldiği bir dönem olup, çevreci hareketlerin gelişimini de destekleyen bir dönemin başlangıcı olmuştur (Balkaya, 2012: 151). Tekeli’ye (2000: 10) göre 1971 yılı, dünya çapında çevreci eylemleri ile ses getiren Greenpeace’in kurulmasıyla bir dönüm noktası olma özelliği taşımaktadır. Devamında artan sanayileşme, kontrolsüz nüfus artışı ve ekonomik kalkınma uğruna ihmal edilen çevresel değerlerin her geçen gün artması ve etkilerinin küresel çapta yankı bulması ile çevresel hareketler varlığını artırarak sürdürmeye devam etmektedir.

Çevreci hareketlerin kullandığı yöntemler arasında; yürüyüş, sokak gösterisi, oturma eylemi, imza kampanyası, eğitim, medyanın kullanımı gibi yöntemler yer almaktadır (Turgut, 2012: 19). Bunlar arasında mesaj ve haberleri farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip toplumlara hızlıca iletme özelliği olan medya (Mora, 2008: 5-6), geleneksel tanımlama ile ‘yasama, yürütme ve yargı’dan sonra ve onlardan bağımsız dördüncü güç olarak ifade edilmektedir. Kitleleri harekete geçirebilme, istenen olayı veya kişiyi gündeme getirebilme, toplumu asıl sorunlarından uzaklaştırıp bireylere ‘sanal’ bir dünya oluşturabilmesiyle birlikte medyanın etki alanı ve gücü her geçen gün artmaya devam etmektedir (Gezgin, 2012: 15). Bir medya aracı olan gazeteler de, süreli yayınlar olma özelliği ile kitlelerin dikkatini istenen tarafa çekebilmektedir. Bu bağlamda çevreci hareketlerin de etkisini artırmada önemli bir iletişim aracı olan gazetelerin incelenmesi, çalışmanın araştırma kısmını oluşturmakta ve alt başlıklarda ele alınmaktadır.

3. Çalışmanın Metodolojisi

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çevre hakkı, en temel insan haklarından olma özelliği ile canlıların gündelik hayatında somut karşılık bulmaktadır. Ancak bu temel hakka, hakkıyla ulaşabilme konusunda dünya çapında her geçen daha da derinleşen farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle dünyanın nüfus artış hızının yüksekliği, tüketim alışkanlıklarının artması, doğanın sınırsız bir kaynakmışçasına tüketimi, yönetimlerin ekonomik kalkınma uğruna çevresel değerleri tahrip etmesi ve hatta gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin çevresel değerlerini sömürmeye devam etmesi gibi nedenler dünya genelinde çevre hakkına adil erişim imkânını ortadan kaldırmaktadır. Gerek hakkın karşılık bulması ve bu bağlamda ortaya çıkan ödev ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinin sağlanması gerekse çevrenin küresel bir değer olması hasebiyle dünya genelinde yaşanan çevresel sorunlara dikkat çekip, kamuoyu oluşturmak amacıyla örgütlü ya da örgütsüz gruplarca kitlesel ve hatta bireysel bazda çevreci hareketler düzenlenmektedir. Çevreci hareketlerin hızlıca kamuoyu oluşturup, yasama, yürütme ve yargı mercilerinin karar ve uygulamaları üzerinde etki yaratabilmesi hedeflenir. Bunu kolaylaştıran en etkili araçlardan biri ise gazetelerdir.

Bu kapsamda çalışmada, incelendiği dönem itibariyle (01.01.2013-31.12.2017) farklı ideolojilere sahip medya kaynakları olan Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin Türkiye’deki çevreci hareketlerini işleyiş şekli ve sıklığı ele alınmaktadır. Bu konu çerçevesinde çalışmanın temel amaçları arasında aşağıdaki sorulara cevap bulunması yer almaktadır:

- 1) Bir çevresel hareketin gerçekleştiği tarihte üç gazete de bunu haberleştirmiş midir?
- 2) Gazetelerin aynı çevresel hareketi kamuoyuna aktarmada kullandıkları dil arasında farklılık var mıdır?
- 3) Çevresel harekete konu olan olay veya durumdan sorumlu tutulanlara yönelik gazetelerin tutumları arasında farklılık var mıdır?
- 4) Çevresel hareketi haklı ya da haksız bulma noktasında üç gazete arasında farklılık var mıdır?
- 5) Gazeteler çevreci hareketleri; aktörleri, türleri ve sebepleri açısından nasıl değerlendirmiştir?

Bilgi Toplama Aracı

Çalışmada çevre hakkının kavramsal çerçevesi ve dayanakları ile toplumsal hareketler ve yeni toplumsal hareket sınıfında değerlendirilen çevresel hareketlerin ortaya çıkış ve gelişim süreci literatür tarama yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Çevreci hareketleri konu alan gazete haberlerinin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılmakta ve terminolojik bir analiz içermektedir. Çoğunlukla söz konusu kaynaklardaki temalar, sık kullanılan kelimeler, kalıplar gibi araştırılan konunun temel kavramlarını belirlemek ve analiz etmek için kullanılmaktadır. Medya kaynaklarında yer alan çevreci hareketler konulu haberler incelendiğinde yalnızca üç başlığın ortak olduğu gözlenmiştir. Bunlar Gezi Parkı Olayları², Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)³ ve Cerattepe Olayları⁴dir. Bu nedenle aynı haberlerin nasıl farklı şekilde yansıtıldığını araştırarak söylem farklılıkları daha net ortaya konmuştur. Bu yöntem, gözlem yapmaktan ziyade incelenen kaynakları ele alarak analiz yapılmasını amaçlamaktadır. İçerik analizine yönelik gazete taraması 01.03.2021-31.03.2021 tarihleri arasında Ankara'daki Milli Kütüphanenin arşivinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, 01.01.2013-31.12.2017 yılları arasında Türkiye'de gündeme gelen çevreci hareketler ile sınırlandırılmıştır. Bunun toplumsal, çevreci ve medyatik birtakım sebepleri bulunmaktadır. Toplumsal-çevreci sebepler arasında Gezi Parkı olaylarının tarihsel süreçte eylem dalgalarının yoğunlaştığı dönemlerden biri olarak ele alınması yer almaktadır. Gezi Parkı olayları kimine göre ağaçların ve yeşil alanların korunması, kimilerine göre ise hükümeti karalama kampanyaları yürütmek amacıyla başlamıştır. Çevre perspektifinden değerlendirildiğinde Türkiye tarihinde önemli bir çevresel harekete dönüştüğü dikkate alınarak araştırmanın tarihi Gezi Parkı olayları ile başlatılmıştır. Gezi Parkı olaylarının, devam eden süreçte siyasi toplumsal bir harekete dönüşmesi ile ulusal medyayı içeriden ve dışarıdan etkilemesi araştırmanın 2013 yılından başlatılmasının bir diğer nedenidir. Hürriyet gazetesinin 22.03.2018 tarihinde aynı zamanda Sabah gazetesinin sahibi olan Demirören Medya'ya satılması ve böylece iki gazetenin aynı ideolojiyi benimsemesi ile araştırmada son tarih 31.12.2017 olarak belirlenmiştir. Sözcü gazetesi ise, Hürriyet gazetesine kıyasla daha radikal bir muhalif olması sebebiyle araştırmaya dâhil edilmiştir. Sabah ve Hürriyet gazetelerinin bir aylık baskı haberleri iki ciltten, Sözcü gazetesinin bir aylık baskı haberleri ise bir ciltten oluştuğundan araştırma tarihleri, günlük taranan gazetelerin cilt sayısına göre hesaplanarak belirlenmiştir. Bir aylık süre zarfında tamamlanan tarama işleminde; çevreci hareketlerin konularını, türlerini

²Gezi Parkı Olayları: İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan ve sadece umumi hizmette kullanılmak koşulu ile tapuda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilmiş olan Taksim Gezi Parkının, İstanbul 6. İdare Mahkemesi ve 2 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararolduğu hâlde Taksim Yayalaştırma Projesi çerçevesinde imar izni olmadan yeniden inşa edilmesini engelleme eylemidir.

³ODTÜ Olayları: Ankara'nın Batı Anadolu Bulvarı'nı Konya Yolu'na bağlayacak ve (ODTÜ) ormanı içinden geçmesi planlanan yol çalışmalarına öğrencilerin ve derneklerin bir araya gelerek çeşitli yöntemlerle tepki göstermesi olaylarıdır.

⁴Cerattepe Olayları: Artvin ili Merkez ilçesinin sınırları içerisindeki Cerattepe mevkiinde yer alan ormanlık alanlarda gerçekleştirilmesi planlanan madencilik faaliyetlerini engellemek üzere 21 Haziran 2015'ten itibaren sürdürülen eylemler ve iş makinelerinin maden sahasına girişini sağlamak üzere 16 Şubat 2016'da asker ve polisin yaptığı müdahale sonucu meydana gelen olaylardır.

ve aktörlerini belirten kavramların yer aldığı haberler seçilerek değerlendirilmiştir. Haberlerin analizini kolaylaştırmak amacıyla Tablo 1’de yer verilen kodlama yapılmıştır.

Tablo 1.Çevreci Hareketler Konulu Haberleri Analiz Etmek Amacıyla Belirlenen Kodlar

Kodlar	Çevreci Hareketlerin Sebebi	Kodlar	Çevreci Hareketlerin Türleri	Kodlar	Çevreci Hareketlerin Aktörleri
S1	Çevre Kirliliği	T1	Farkındalık Çalışmaları	A1	Özel Kişiler
S2	Taş ve Maden Ocakları	T2	Yargıya Başvuru	A2	Sivil Toplum Kuruluşları
S3	Hidroelektrik, Nükleer, Jeotermal ve Rüzgâr Enerji Santralleri	T3	Eylem, Yürüyüş, Protesto, Basın Açıklaması	A3	Üreticiler
S4	Ağaçların Kesilmesi	T4	Nöbet Tutmak	A4	Gönüllüler, Çevreciler
S5	Yeşil Alanların Korunması	T5	Fidan Dikmek	A5	Yerel Sakinler
S6	Kimyasal Atıklar	T6	Çöp Toplama	A6	Öğrenciler
S7	Kıyı ve Sahillerin Korunması	T7	İmza kampanyaları	A7	Vatandaş, halk
		T8	Açlık Grevi	A8	Eylemciler

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de yer alan kavramlar, gazetelerde çevreci hareketleri konu alan haberlerde sıkça yer bulmaktadır. Bu bağlamda çevreci hareketlerin sebepleri, türleri ve aktörleri ile kodlanan kavramların bazıları aynı gibi görünse de tablo, haberlerin içerdiği kavramların çeşitliliği göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Böylece karşılaştırılan haberler, tabloda belirtilen çevreci hareketlerin sebebi, türü ve aktörlerinin tümünü içermektedir.

Belirlenen kavramlar çerçevesinde haberler, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Haberlerin tüm kavramları karşılaması şartı aranmıştır. Çalışmanın devamında Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetesinde yer alan çevreci hareketleri konu alan haberler, Tablo 1’deki kodlama kriterlerine uygun olarak tablolaştırılmış ve haberler bu tablolar üzerinden karşılaştırılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Tablo 1’de belirlenen kavramlar etrafında seçilen haberler, kodları ile birlikte her gazete için ayrı bir tablo ile gösterilmiştir. Böylece gazetelerin çevreci hareketler konulu haberleri hangi sıklıkla yayımladığı tespit edilmiştir. Bunun dışında içerik analizi yöntemi ile haber içeriğinde hangi kavramların kullanıldığı ve yayımlanan ortak haberlerin (Gezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Cerattepe Olayları) ne tür söylem farklılıkları içerdikleri belirlenmiştir.

Tablo 2.Sabah Gazetesi Haberlerinde Çevreci Hareketlerin Sebep, Tür ve Aktörleri

Tarih	Çevreci Hareketlerin Sebebi (S)	Çevreci Hareketlerin Türü (T)	Çevreci Hareketlerin Aktörleri (A)
2 Mart 2013	Çevre kirliliği (S1)	Farkındalık çalışmaları (T1)	Özel kişiler (A1)
31 Mayıs 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Eylemci (A8)
11 Haziran 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
24 Haziran 2013	Çevre kirliliği (S1)	Farkındalık çalışmaları (T1)	Sivil toplum örgütleri (A2)
20 Ekim 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5) ve Öğrenciler (A6)
18 Şubat 2016	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
17 Mayıs 2016	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
12 Haziran 2016	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
1 Kasım 2016	Çevre kirliliği (S1)	Farkındalık çalışmaları (T1) ve Çöp toplamak (T6)	Gönüllüler (A4)

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sabah gazetesinde Tablo 2’de yer alan kavramlardan oluşan haberlerde, gerçekleşen çevreci hareketlere sıklıkla yer verilmemekle birlikte (5 yılda 9 haber), çoğunlukla çevreci hareketlerin gereksiz olduğu yorumu yapılmaktadır. Çevreci hareket sebebi olarak ‘ağaçların kesilmesi’ kavramını içeren haberlerin öznesinde CHP yönetiminde bulunan iller olduğu gözlenmektedir.

Bunun dışında Sabah gazetesinin çevre kirliliğine dikkat çeken etkinliklere yoğunlaştığı ve ülke çapında yankı getiren çevreci hareketleri, gerçekleştiren aktörler açısından değil, hükümet ya da proje yöneticileri açısından değerlendirdiği görülmektedir. Sabah gazetesi çevreci hareketleri, çeşitli muhalif grupların kışkırtması ile gerçekleştirilen gereksiz eylemler olarak yorumlamaktadır.

Sabah gazetesi, Gezi Parkı Olayları hakkındaki ilk haberini 31 Mayıs 2013 tarihinde ‘Gezi Gazisi’ başlığı ile yayımlamış ve polisin müdahalesine eylemcilerin taş ile karşılık verdiğini ve bu eylemin başarıya ulaşmadığını belirtmiştir. Ayrıca dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Bakanların Gezi Parkı Olayları hakkındaki söylemlerine ve yorumlarına sıklıkla yer vermiştir. 11 Haziran 2013 tarihinde yayımlanan ‘Gezi Parkı Köylüleri Harekete Geçirdi’ başlıklı haberde ise vatandaşların köylerine yapılması planlanan taş ocağı projesine yönelik ‘Gezi Parkı’ndaki iki ağaç için Türkiye ayağa kalktı, burada binlerde ağaç kesiliyor.’ söylemi ile yer vermiştir. Bu noktada Sabah gazetesinin desteklediği bir çevreci hareket karşımıza çıksa da haberin dikkat çektiği nokta, Gezi Parkı Olayları’nın ülke çapında büyümesini gerektirecek kadar önemli olmadığı konusudur. Aynı zamanda gazetede, Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) idaresinde bulunan belediyelerin sorumlu tutulduğu çevre sorunları kaynaklı çevreci hareketleri haber yapıp, bunların dışındaki bir çevreci hareket haberine yer vermemiş olması dikkati çekmiştir.

Sabah gazetesinde 20 Ekim 2013 tarihinde ODTÜ’de *Ağaçlar Taşındı, Yollar Açıldı* başlığı ile yer bulan haberin içeriğinde *‘çok sayıda iş makinesi ve ağaç kesim araçlarıyla devam eden çalışmalar sebebiyle eylem yapan ODTÜ’lü öğrenciler ile mahalle sakinlerine çevik kuvvet ekipleri tazyikli su ve biber gazı ile müdahale etti’* ifadesine yer verilmiştir. Haberin devamında bu projeyi gerçekleştiren Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin *‘güzergâh üzerindeki ağaçların büyük bir kısmını ağaç nakil araçları ile taşıdığı, işe yaramayacak çok az sayıdaki ağaç ve çalı grubunun ise kaldırıldığı’* belirtilmiştir.

Sabah gazetesi, Cerattepe olayını projeden sorumlu olan kişilerin bakış açısı ile ele almıştır. 18 Şubat 2016 tarihinde *‘Çevre Tabirata Olmayacak’* başlığı ile yayımlanan haberde projeyi yürütmesi planlanan Eti Bakır A.Ş.’nin (Anonim Şirketi) *‘Proje, kurulacak teleferik hattı nedeniyle son derece çevrecidir. Tabirata neden olmayacaktır.’* açıklamalarını sayfasına taşımıştır. Bu bağlamda Cerattepe’deki çevreci hareketlerin dayanağının çevrecilik olmadığı, ‘Paralel Yapı-Aydın Doğan ve PKK Medyasının algı operasyonu halkın kışkırtıldığı’ belirtilmiştir. Bu olayların muhalefet tarafından abartıldığı ve yaşanan olaylara gerek olmadığına yer veren ifadeler kullanılmıştır.

Tablo 3.Hürriyet Gazetesi Haberlerinde Çevreci Hareketlerin Sebep, Tür ve Aktörleri

Tarih	Çevreci Hareketlerin Sebebi (S)	Çevreci Hareketlerin Türü (T)	Çevreci Hareketlerin Aktörü (A)
2 Mart 2013	Çevre kirliliği (S1)	Farkındalık çalışmaları (T1)	Gerçek kişi (A1)
11 Mart 2013	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
5 Mayıs 2013	Çevre kirliliği (S1)	Farkındalık çalışmaları (T1) ve Çöp toplamak (T6)	Sivil toplum örgütleri (A2)
29 Mayıs 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Gönüllüler, çevreciler (A4)
30 Mayıs 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4) ve Fidan dikmek (T5)	Eylemci (A8)
22 Temmuz 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
18 Ekim 2013	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Yargıya başvuru (T2)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
20 Ekim 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Öğrenciler (A6) ve Vatandaş, halk (A7)
30 Ekim 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Açlık grevi (T8)	Gerçek kişi (A1) ve Üreticiler (A3)

3 Şubat 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
22 Şubat 2014	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Gönüllüler, çevreciler (A4)
24 Şubat 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
2 Mart 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
4 Mart 2014	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	İmza kampanyaları (T7)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
12 Eylül 2014	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
21 Eylül 2014	Kıyı ve sahillerin korunması (S7)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Eylemci (A8)
18 Şubat 2015	Maden ve taş ocakları (S2) ve Ağaçların kesilmesi (S4)	Yargıya başvuru (T2)	Sivil toplum örgütleri (A2)
15 Mart 2015	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
3 Haziran 2015	Kıyı ve sahillerin korunması (S7)	Yargıya başvuru (T2)	Sivil toplum örgütleri (A2)
12 Temmuz 2015	Yeşil alanların korunması (S5)	Nöbet tutmak (T4)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
14 Temmuz 2015	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
18 Ekim 2015	Ağaçların kesilmesi (S4)	Yargıya başvuru (T2)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
17 Şubat 2016	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)

22 Nisan 2016	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
25 Nisan 2016	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Yargıya başvuru (T2)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
17 Mayıs 2016	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
5 Şubat 2017	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
11 Eylül 2017	Ağaçların kesilmesi (S4)	Fidan dikmek (T5)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Öğrenciler (A6)

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sabah gazetesinden farklı olarak çevreci hareketlerin sebep, tür ve aktör açısından Hürriyet gazetesinde daha kapsamlı (5 yılda 28 haber) ele alındığı tespit edilmiştir. Çevreci hareketlerin konu edildiği haber başlıklarının, çoğunlukla muhalif bir dille ve çevreci hareketleri gerçekleştiren aktörlerin odağa alınarak yazıldığı belirlenmiştir. Hürriyet gazetesinin 2013–2017 yılları arasında çevreci hareketleri içeren haberleri incelendiğinde çoğunlukla bilginin direkt olarak aktarıldığı ve yoğun bir yorumla karşılaşmamakla birlikte haberlerde muhalif bir dil kullanıldığı gözlenmektedir.

Gezi Parkı Olayları'nı ilk olarak '*Gezi Parkı Arbedesi*' başlığıyla 29 Mayıs 2013 tarihinde sayfalarına taşımıştır. Eylemciler ile kolluk kuvvetlerinin çatışması öne çıkarılmıştır. Ancak Sabah gazetesinden farklı olarak '*Gezi Parkı'nın Taksim'deki tek yeşil alan*' olması sebebiyle vatandaşların tepki gösterdiğini belirtmiştir. 30 Mayıs 2013 tarihli haber ise '*Onlar kesti, halk dikti*' başlığı ile yayımlanmış ve *eylemciler doğayı korumak için nöbetlerine devam ettiler*' ifadesine yer vermiştir. Hürriyet gazetesi Gezi Parkı ile ilgili haberlerinde muhalif bir söylem kullanmış ve haberleri, eylemcilerin bakış açısı ile ele almıştır.

Hürriyet gazetesi, 20 Ekim 2013 tarihinde '*İşinsiz Girdiler*' başlığı ile yayımladığı haberde, ODTÜ'lü öğrencilerle birlikte vatandaşların da projeye tepki gösterdiğini belirtmiştir. Gazete, yapılan basın açıklamasına yer vermiş ve bu açıklamada '*Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı İ. Melih Gökçek, sopayla kuşandırdığı paralı askerleri ve çelik kuvvet ordusu ile ODTÜ ormanına girdi.*' ifadelerini kullanmıştır. Aynı zamanda eylemcilerin bu projeyi fidan dikerek protesto ettiği ifade edilmiştir. Son olarak bu konuyu 11 Eylül 2017 tarihinde '*ODTÜ Yolu*' başlığı ile tekrar gündemine alan Hürriyet gazetesi, CHP'li milletvekillerinin ODTÜ Mezunlar Derneği, Yeşil Ankara Platformu ve ODTÜ'lü öğrencilerle birlikte eyleme katıldıkları ve grubun, bu projenin kente zararlı olduğunu belirten bir basın açıklaması yaparak fidan diktiği ifadeleriyle sayfasına taşımıştır. Hürriyet gazetesinin bu olayı bir çevreci hareket olarak ele aldığı ve haberi aktörlerin bakış açısıyla sunduğu gözlenmiştir.

Hürriyet gazetesi, Cerattepe'de yaşananlar ile ilgili olarak ilk haberini 17 Şubat 2016 tarihinde '*Artvin'e Gaz*' başlığı ile paylaşmış ve halk ile kolluk kuvvetleri arasında yaşanan çatışmaya dikkat çekmiştir. Bu çatışmaya özellikle projeyi yürütecek olan şirketin neden olduğunu ve Artvinlilerin engellemelere rağmen sokaklara döküldüğünü belirtmiştir. Hürriyet gazetesi, olayları aktörlerin bakış açısı ile değerlendirmiş ve yaşanan şiddet olaylarına dikkat çekmiştir.

Tablo 4: Sözcü Gazetesi Haberlerinde Çevreci Hareketlerin Sebep, Tür ve Aktörleri

Tarih	Çevreci Hareketlerin Sebebi (S)	Çevreci Hareketlerin Türü (T)	Çevreci Hareketlerin Aktörü (A)
10 Şubat 2013	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Yargıya başvuru (T2)	Gerçek kişi (A1)
29 Mayıs 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Eylemci (A8)
31 Mayıs 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
20 Temmuz 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Yargıya başvuru (T2) ve Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
20 Temmuz 2013	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
25 Temmuz 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
28 Temmuz 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
13 Ağustos 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
26 Ağustos 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Öğrenciler (A6)
8 Eylül 2013	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Gönüllüler, çevreciler (A4)
12 Eylül 2013	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
14 Eylül 2013	Kimyasal atıklar (S6)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Üreticiler (A3)
21 Ekim 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Öğrenciler (A6)
25 Ekim 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)

27 Ekim 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Öğrenciler (A6)
4 Kasım 2013	Ağaçların kesilmesi (S4)	Açlık grevi (T8)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
21 Şubat 2014	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Yargıya başvuru (T2)	Gönüllüler çevreciler (A4)
23 Şubat 2014	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
5 Haziran 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Vatandaş, halk (A7)
30 Temmuz 2014	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
30 Ağustos 2014	Maden ve taş ocakları (S2)	Yargıya başvuru (T2)	Vatandaş, halk (A7)
24 Ekim 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
28 Ekim 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
18 Kasım 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
25 Kasım 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
1 Aralık 2014	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
8 Aralık 2014	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
9 Aralık 2014	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3) ve Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Vatandaş, halk (A7)
20 Aralık 2014	Yeşil alanların korunması (S5)	Nöbet tutmak (T4)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
6 Mart 2015	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Nöbet tutmak (T4)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)

25 Mart 2015	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
27 Mart 2015	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
30 Mart 2015	Çevre kirliliği (S1)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
15 Nisan 2015	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
26 Nisan 2015	Kıyı ve sahillerin korunması (S7)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
2 Mayıs 2015	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
5 Mayıs 2015	Ağaçların kesilmesi (S4) ve Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
20 Haziran 2015	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
22 Haziran 2015	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
30 Haziran 2015	Maden ve taş ocakları (S2)	Nöbet tutmak (T4) ve Yargıya başvuru (T2)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
3 Temmuz 2015	Maden ve taş ocakları (S2)	Nöbet tutmak (T4)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
1 Ağustos 2015	Çevre kirliliği (S1)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
21 Aralık 2015	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
26 Ocak 2016	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3) ve Ağaçların kesilmesi (S4)	Yargıya başvuru (T2)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)

25 Mart 2016	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Yargıya başvuru (T2)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
30 Nisan 2016	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3) ve Ağaçların kesilmesi (S4)	Nöbet tutmak (T4)	Vatandaş, halk (A7)
18 Mayıs 2016	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Farkındalık çalışmaları (T1)	Sivil toplum örgütleri (A2)
22 Mayıs 2016	Çevre kirliliği (S1) ve Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
2 Nisan 2016	Hidroelektrik, nükleer, jeotermal ve rüzgar enerji santralleri (S3)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
25 Nisan 2016	Maden ve taş ocakları (S2)	Yargıya başvuru (T2)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
19 Mayıs 2016	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)
24 Mayıs 2016	Maden ve taş ocakları (S2) ve Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
20 Haziran 2016	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
11 Temmuz 2016	Ağaçların kesilmesi (S4) ve Kimyasal atıklar (S6)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
28 Ocak 2017	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4)
15 Temmuz 2017	Maden ve taş ocakları (S2)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Gönüllüler, çevreciler (A4) ve Semt, mahalle, köy sakinleri (A5)
22 Temmuz 2017	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Öğrenciler (A6)
11 Eylül 2017	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2) ve Öğrenciler (A6)
31 Ekim 2017	Ağaçların kesilmesi (S4)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Vatandaş, halk (A7)

29 Kasım 2017	Yeşil alanların korunması (S5)	Eylem, yürüyüş, protesto, basın açıklaması (T3)	Sivil toplum örgütleri (A2)
---------------	--------------------------------	---	-----------------------------

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çevreci hareketler konulu haberlere sıkça yer veren (5 yılda 60 haber) Sözcü gazetesinde, çevre sorunlarına neden olan kişiler ve/veya projeler sert bir dille eleştirilmektedir. Özellikle çevreci hareketlerin sebebi olarak ‘ağaçların kesilmesi’nin ve çevreci hareket türünde ise ‘eylem, yürüyüş, protesto ve basın açıklaması’nın sıkça haber yapıldığı belirlenmiştir. Çevreci hareketlere konu olan faaliyetlerin ortaya çıkmasından çoğunlukla hükümet sorumlu tutulmuş ve sert bir dille eleştirilmiştir. Haber başlıkları incelendiğinde çevreci hareketlerin aktörlerinin bakış açısıyla değerlendirmeler yapıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda çevre kirliliğine yol açabilecek faaliyetleri ve bu faaliyetlerden sorumlu kişileri suçlayıcı yorumlarla karşılaşmıştır. Sözcü, incelenen haber kaynakları arasında en muhalif söyleme sahip olan gazete olarak karşımıza çıkmıştır.

Sözcü gazetesi, Gezi Parkı Olayları ile ilgili ilk haberi, 29 Mayıs 2013 tarihinde ‘*Gezi Parkı’ndaki Nöbete Biber Gazı*’ başlığı ile yayımlamış ve diğer iki gazetede olduğu gibi eylemciler ile kolluk kuvvetleri arasında yaşanan çatışmaya dikkat çekmiştir. Ancak ‘*iş makinelerinin önüne geçen ve ağaçların kesilmesine izin vermeyen çevrecilere, polis bol bol biber gazı sıktı*’ ifadesi ile eylemcilerin gözünden durumu haberleştirdiği değerlendirilmesinde bulunulabilir. Sözcü gazetesi, Gezi Parkı Olayları ile ilgili tüm haberlerinde çevrecilerin ve halkın haklarına sahip çıktığını belirtmiş ve merkezi yönetimi sıklıkla eleştirmiştir. 31 Mayıs 2013 tarihinde ‘*Gezi Parkı Nöbetinde Şafak Operasyonu*’ başlığı ile yayımladığı haberden sonra tamamıyla eylemci, kolluk kuvvetleri ve yönetim arasından yaşanan gerilime odaklanan haberler yapılmıştır.

Sözcü gazetesi 28 Ağustos 2013 tarihinde ‘*ODTÜ Çevre Bakanlığı Önünde Eylem Yaptı*’ başlığı ile protestocuların basın açıklamasına yer vermiştir. Bu açıklamada, ‘*Ankara Büyükşehir Belediyesinin otoyol projesinin, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile bölgenin 1. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmesi sebebiyle geçersiz olduğu*’ belirtilmiştir. 21 Ekim 2013 tarihinde ‘*Fidanını Kapan Halk ODTÜ’ye Akın Etti*’ başlığıyla yayımlanan haber ile projenin fidan dikerek protesto edildiği belirtilmiştir. 27 Ekim 2013 tarihinde ‘*Ne Fidan Kaldı Ne Sakı*’ başlığıyla projenin devam ettiği ve tepkilerin giderek büyüdüğü ifadelerine yer verilmiştir. Hürriyet gazetesine benzer bir şekilde, son olarak 11 Eylül 2017 tarihinde ‘*Öğrencilerden Fidanlı Tepki*’ başlığı ile yayımlanan haberde, projenin ODTÜ Mezunları Derneği, Yeşil Ankara Platformu ve ODTÜ’lü öğrenciler tarafından kampüs önünde protesto edildiği belirtilmiştir. Sözcü gazetesinin konu ile ilgili haberleştirmeyi, aktörlerin bakış açısı ile yaptığı ve protestocuların tepkilerini odağa alan bir yaklaşım ile haberleri sunduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir.

Sözcü gazetesinde Cerattepe Olayları ise ilk olarak 30 Temmuz 2014 tarihinde ‘*Maden İsyanı*’ başlığı ile yayımlanmıştır. Haber ‘*başlaması planlanan*’ proje olarak belirtilmiş ve ‘*vatandaşların, bakır ve altın maden yolunun köyün ortasından geçirilmek istenmesini protesto ettiği*’ ifadesine yer verilmiştir. Devamında 20 Haziran 2015, 30 Haziran 2015 ve 3 Temmuz 2015 tarihli gazetelerde bu konuda, Eti Bakır A.Ş.’nin sahibi Mehmet Cengiz yargı kararlarını ihlal eden olarak yansıtılmıştır. Vatandaşın eylem yapması ve yargıya başvurmasına rağmen şirketin projeye devam ettiği, hükümetin bunu onayladığı, ancak eylemcilerin yolu kapatarak buna izin vermediği vurgulanmıştır. Sözcü gazetesinin bu konu ile ilgili haberlerinde de aktörlerin bakış açısıyla durumu ele aldığı ve muhalif dil kullandığı tespitinde bulunulabilir.

Sonuç

Çevre hakkı, içerisinde çeşitli usuli hakları barındıran ve tüm kişilere yetki veren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre sorunlarına çözüm olarak öne çıkmasının nedeni ise herkesin kendi yaşam alanına ve doğaya sahip çıkması gerektiğini vurgulamasından ve sunduğu yetkinin yanında birtakım sorumluluklar da barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda tüm kişilerin, çeşitli şekillerde çevre hakkına sahip çıkmasıyla birlikte çevreci hareketlilikler meydana gelmektedir. Özellikle çevresel usuli haklara (bilgi edinme, katılım ve başvuru) dayanarak gerçekleşen çevreci hareketler, çevrenin zarar

görmesini engellemeyi amaçlamakta ve kişilerin sağlıklı yaşam hakkını savunma yöntemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Çevresel usuli haklar içerisinde yer alan bilgi edinme hakkı, çevreci hareketlerin meydana gelmesi için ilk adımı oluşturmaktadır. Çevre ile ilgili olaylar hakkında bilgi edinilmesini sağlayan en önemli araç ise medyadır. Bu noktada çevre sorunlarını ve bu sorunlara tepki niteliği taşıyan çevreci hareketleri bildirmek amacıyla kullanılan medya araçlarının bu bilgileri kendi yorumlarını katarak yayımlaması çeşitli söylem farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bilgi edinme hakkının ve genel anlamda çevre hakkının vermiş olduğu yetki ile çevre sorunlarından haberdar olarak harekete geçen kişilerin oluşturduğu çevreci hareketler, medya sahipliklerinin dünya görüşüne göre yorumlanmaktadır.

Çalışma içerisinde 2013-2017 yılında yayımlanan çevreci hareket haberleri, içerik analizi yöntemi ile karşılaştırılmıştır. Çevreci hareketlerin sebebini, türünü ve aktörlerini belirten kavramlar kodlandıktan sonra Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerindeki çevreci hareketleri içeren haberler seçilmiştir. Bu doğrultuda belirlenen kavramların kullanıldığı haberler ele alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır. Belirlenen üç gazetede yer alan ortak çevreci hareket haberlerinde kullanılan söylemlerin farklılığı ve konuların farklı bakış açıları ile değerlendirildiği öne çıkmaktadır. Çevre hakkının öznelere olan bilgiye erişim hakkının özellikleri, çevre hakkının varlığını ve kullanılmasını sağlarken bu farklılıkların çevre söz konusu olduğunda en aza indirgenmesi beklenmektedir. Böylece bilginin açık, anlaşılır ve zamanında ulaştırılması belki de çevre sorunlarını engellemek için önemli bir adım olacaktır.

Medya sahipliklerinin farklı ideolojilere sahip olması gerekli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda yer alan ideoloji çeşitliliğinin yansıtılması ve bireylere kendi fikirlerini yansıtan bir medya kaynağının sunulması demokrasinin getirilerinden biri sayılmaktadır. Çünkü ülke ve dünya gündeminde meydana gelen siyasi, toplumsal ve kültürel olayları aktarıırken aynı zamanda bu olayın yorumlanması, haber kaynaklarından beklenen bir durumdur. Bu anlamda haber kaynağı sahiplerinin, kendi ideolojilerini katarak haberleri yorumlamaları ve toplumdaki bireylerin de bu kaynaklardan kendilerine yakın olan haber kaynağını seçerek gündemi takip etmesi beklenmektedir. Ancak çevre sağlığı söz konusu olduğunda ideolojik ve siyasi kaygıların bir önemi kalmamaktadır.

Çalışmanın öznesini oluşturan gazetelerin yer verdiği çevreci hareketler konulu haberlerin farklılaştığı ve/veya yorum katılarak yayımlandığı gözlenmiştir. Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te görüldüğü üzere üç gazetenin farklı haberlere yer verdiği, özellikle Sabah gazetesinin belirlenen kavramlar etrafında yayımlanan haber sayısının Hürriyet ve Sözcü gazetelerine oranla daha az sayıda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çevre hakkı konulu haberler, çalışmada incelenen tüm gazetelerde yer almakla birlikte yayımlanma sıklıkları ve aktarılış biçimleri birbirinden farklıdır. Bu farklılıkların haberin yayımlandığı gazetelerin ideolojisine göre değişiklik gösterdiği gözlenmiştir. Sabah gazetesinin, 2013-2017 yılları arasında belirlenen kavramlar etrafında yayımladığı çevreci hareketler konulu haber sayısının 9 olması ve bu haberleri çoğunlukla gerçekleştirilen hareketlerin gereksiz olduğu şeklinde aktarması Hürriyet ve Sözcü gazetelerinden farklı bir bakış açısına sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. 2013-2017 yılları arasında Hürriyet gazetesinin yayımladığı haber sayısı 28, Sözcü gazetesinin ise 60'tır. Bu anlamda çevreci hareketlilik konulu haberlere en sık yer veren Sözcü gazetesi aynı zamanda belirlenen gazeteler arasından çevreci hareketlilik haberlerini haklı bularak destekleyici söylemler ile aktaran haber kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece belirlenen haber kaynaklarının çevreci hareket konulu haberleri haklı ya da haksız bulmasının, yayımlanan haber sıklığı ile doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Çalışma içerisinde yapılan haber araştırmasında ortaya çıkarılan bir diğer sonuç ise ulusal sivil toplum kuruluşlarının çevreci hareketleri gerçekleştiren aktörler arasında yoğun bir şekilde yer almamasıdır. Bu doğrultuda ulusal ve çevreci sivil toplum kuruluşları, belirlenen aktörler arasında A2 olarak kodlanmış ve haberler incelendiğinde Sabah gazetesinde yayımlanan 9 haberden 1'inde, Hürriyet gazetesinde yayımlanan 28 haberden 10'unda ve Sözcü gazetesinde yayımlanan 60 haberden 11'inde sivil toplum kuruluşlarının öne çıktığı gözlenmiştir. Bu çıktılara göre sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanlarını arttırması gerektiği ve özellikle çevre söz konusu olduğunda daha fazla faaliyet gerçekleştirmeleri beklenmektedir.

Çevre kirlilikleri, çevre sorunları, küresel ısınma, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik gibi kavramlar söz konusu olduğunda çevre hakkının önemli bir parçası olan bilgi edinme hakkı kendini göstermektedir. Bu anlamda geliştirilen politikalar ve kanunlar ile talep edilen bilgilerin sağlanacağı garanti edilmektedir. Ancak eski adıyla kitlesel iletişim araçları olarak bilinen medya, bireysel bir talep olmaksızın bilgi sağlamaktan sorumludur. Bu doğrultuda haber kaynaklarının çevresel bir sorun söz konusu olduğunda kişilerin çevre hakkına sahip olduğunu bilerek açık, anlaşılır ve doğru bilgiyi aktarmaları beklenmektedir. Çünkü kişilerin çevrenin zarar görebileceği bir durumdan haberdar olmaması ve devamında çevre hakkının savunulamaması durumunda, ideolojilerin savunulabileceği bir dünyadan söz etmek pek mümkün olmayacaktır.

Kaynakça

- Aarhus Sözleşmesi - (bilgiye erişim, karar vermede kamu katılımı ve çevresel konularda adalet erişim Sözleşmesi), Sekreteryası: <https://www.unece.org/env/pp/introduction.html>, 10.02.2021
- Abdülhakımoğulları, E., & Sezer, Ö., & Akpınar, M. (2011). Küresel, Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14), 61 – 88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23234/248080>
- Balkaya, F. (2012). Çevreci Hareketlerin Ekolojik Yurttaş Oluşturmadaki Rolü. *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 148 – 158.
- Bilir, F., Hamdemir, B. (2011). Çevre Hakkı ve Uygulaması. *International Conference on Eurasian Economies*, 2, 143 – 149. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25891/272823>
- Gezgin, S. (2012). MEDYANIN TOPLUMSAL İŞLEVİ VE KAMUOYU OLUŞUMU . İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | İstanbul University Faculty of Communication Journal, 1 (12) . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22891/244940>
- Güneş, A. (2012 – 2013). Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 17-18, 25 – 40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/23027/246193>
- Heywood, A. (2016). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, Levent Köker (Çev.). Ankara: BB1010 Yayınları.
- Kaboğlu, İ. (1992). *Özgürlükler Hukuku*. İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2016). Çevre ve Siyaset. Ruşen Keleş (Ed.), *İnsan Çevre Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kökalan Çımrın, F. (2010). Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 2, 45 – 58.
- Melucci A (1996). *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mora, N. (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. (5) 1. https://www.researchgate.net/publication/26502762_Media_and_cultural_identity.
- Olgun, H., Işık V. (2017). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Hukukundaki Yeri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. 1, 34 – 52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/icps/issue/41258/498407>
- Porrirt, J. (1989). *Yeşil Politika*. Alev Türker (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Scarce, R. (2007). *Eco-Warriors: Understanding the Radical Environmental Movement*. Chicago: The Noble Press.
- T.C. 1982 Anayasası, 09.11.1982 tarihli 17863 sayılı Resmi Gazete.

Tekeli, İ. (2005). Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/c/e/cevre-hakkina-yerelden-yaklasamak-ilhan-tekeli.pdf> (Erişim:13.07.2020).

Tekeli, İ. (2000). Türkiye Çevre Tarihçiliğine Açılırken, Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, (Yay. Haz: Zeynep Boratav), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 1–14.

Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması . Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi , 2 (1) , 133-144 .

Turgut, N. (2012). *Çevre Politikası ve Hukuku*. İmaj Yayınevi.

Wapner, P. (2002). Horizontal Politics: Transnational Environmental Activism and Global Cultural Change, *Global Environmental Politics*, 2(2). 37-62.

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 24.10.2003 tarihli 25269 sayılı Resmi Gazete.

Gazeteler

Hürriyet gazetesi, (2013 – 2017).

Sabah gazetesi, (2013 – 2017).

Sözcü gazetesi, (2013 – 2017).

EXTENDED SUMMARY

The right to the environment, as one of the most basic human rights, finds a concrete response in the daily life of living things. However, there are deep differences around the world in terms of accessing this fundamental right properly and this difference is getting deeper day by day. The reasons such as the high population growth rate of the world, the increase in consumption habits, the consumption of nature as if it is an unlimited resource, the destruction of environmental values for the sake of economic development by the administrations, and even the continued exploitation of the environmental values of the developing countries by the developed countries eliminate the opportunity of fair access to the right to environment throughout the world. Mass and even individual environmental movements are organized by organized or unorganized groups in order to draw attention to the environmental problems experienced around the world and to create public opinion, both to ensure that the right is met and the duties and obligations arising in this context are fulfilled, and because the environment is a global value. It is aimed that environmental movements can quickly form public opinion and have an impact on the decisions and practices of the legislative, executive and judicial authorities. Newspapers are one of the most effective tools that facilitate this.

In this context, the study deals with the way and frequency of environmental movements in Turkey by Sabah, Hürriyet and Sözcü Newspapers, which are media sources with different ideologies as of the period of analysis (01.01.2013-31.12.2017). Within the framework of this subject, the main aims of the study are to answer the following questions:

- 1) At the time of an environmental movement, did all three newspapers report on it?
- 2) Is there a difference in the language used by the newspapers to convey the same environmental movement to the public?
- 3) Is there a difference between the attitudes of the newspapers towards those held responsible for the event or situation that is the subject of environmental action?
- 4) Is there any difference between the three newspapers in terms of finding the environmental movement right or wrong?
- 5) How did newspapers evaluate environmental movements in terms of actors, types and causes?

In the study, the conceptual framework and foundations of the environmental right and the emergence and development process of the environmental movements evaluated in the social movements and new social movement class were prepared by using the literature review method. Content analysis method was used in the analysis of newspaper news about environmental movements. This method is frequently used in the field of social sciences and includes a terminological analysis. It is mostly used to identify and analyze the basic concepts of the researched subject, such as themes, frequently used words, and patterns in the sources in question. This method aims to analyze the sources examined rather than making observations. Newspaper scanning for content analysis was carried out in the archive of the National Library in Ankara between 01.03.2021 and 31.03.2021.

The right to the environment emerges as a concept that includes various procedural rights and empowers all persons. The reason why it stands out as a solution to environmental problems is that it emphasizes that everyone should protect their own living space and nature, and that it has some responsibilities as well as the authority it offers. In this direction, environmental movements occur with all people claiming the right to the environment in various ways. In particular, environmental movements based on environmental procedural rights (acquiring information, participation and application) aim to prevent damage to the environment and are considered as one of the methods of defending people's right to a healthy life.

The right to information, which is included in environmental procedural rights, constitutes the first step for the emergence of environmental movements. The most important tool that provides information

about environmental events is the media. At this point, the publication of this information by the media tools used to report environmental problems and the environmentalist movements reacting to these problems, by adding their own interpretations, reveals various discourse differences. Environmental movements, which are formed by people who are aware of environmental problems with the authority given by the right to information and the environmental right in general, are interpreted according to the world view of media owners.

Conclusion and Discussion

In the study, the environmental movement news published in 2013-2017 were compared with the content analysis method. After the concepts indicating the reason, type and actors of environmental movements were coded, news containing environmental movements in Sabah, Hürriyet and Sözcü newspapers were selected.

It has been observed that the news about environmental movements in the newspapers that constitute the subject of the study differed and/or were published by adding comments. As can be seen in Table 2, Table 3 and Table 4, it is seen that three newspapers include different news, and the number of news published around the determined concepts in Sabah Newspaper is less than Hürriyet and Sözcü Newspapers. Therefore, although the news on the right to the environment take place in all the newspapers examined in the study, the frequency of their publication and the way they are conveyed are different from each other. It has been observed that these differences vary according to the ideology of the newspapers in which the news is published. The fact that Sabah Newspaper has 9 news about environmental movements published between 2013-2017 around the concepts determined and that these news mostly conveys that the actions taken are unnecessary proves that it has a different point of view than Hürriyet and Sözcü Newspapers. Between 2013 and 2017, the number of news published by Hürriyet Newspaper is 28, and Sözcü Newspaper has 60. In this sense, Sözcü Newspaper, which gives the most coverage to the news on environmentalist mobility, also appears as a news source that conveys the news of environmentalist mobility with supportive discourses by justifying it among the specified newspapers. Thus, it can be said that the determined news sources' finding the news about the environmental movement right or wrong is directly proportional to the frequency of the news.

Another result of the news research carried out in the study is that national non-governmental organizations are not heavily involved in the actors that carry out environmental movements. In this direction, national and environmental non-governmental organizations were coded as A2 among the identified actors, and when the news was examined, it was found that in 1 of 9 news published in Sabah Newspaper, 10 of 28 news published in Hürriyet Newspaper and 11 out of 60 news published in Sözcü Newspaper. It was observed that non-governmental organizations came to the fore. According to these outputs, it is expected that non-governmental organizations should increase their fields of activity and carry out more activities, especially when it comes to the environment.

When it comes to concepts such as environmental pollution, environmental problems, global warming, climate change and biodiversity, the right to information, which is an important part of the environmental right, manifests itself. With the policies and laws developed in this sense, it is guaranteed that the requested information will be provided. However, the media, formerly known as mass media, is responsible for providing information without individual demand. In this respect, news sources are expected to convey clear, understandable and accurate information, knowing that people have the right to the environment in case of an environmental problem. Because if people are not aware of a situation where the environment can be harmed and the right to the environment cannot be defended, it will not be possible to talk about a world where ideologies can be defended.

**KAÇARLAR DÖNEMİNDE İRAN'DA İDARE, ORDU ve TOPLUMSAL YAPIDA
MODERNLEŞME**
**MODERNIZATION IN ADMINISTRATION ARMY AND SOCIAL STRUCTURE IN THE
QAJARS PERIOD**

Hüseyin SARAÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü

huseyinsarac@nevsehir.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7007-1571

Barış DURSUN

Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi

barisdursun0103@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6610-1355

ÖZET

Geliş Tarihi:

7.7.2021

Kabul Tarihi:

28.12.2021

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

İran

Kaçarlar

İdare

Ordu ve

Modernleşme.

Keywords

Iranian

Qajars

Administration

Army and

Modernization

İran'da egemenlik kuran son Türk Devleti olma özelliği taşıyan Kaçar Devleti 1795 yılında Tahran merkezli olarak Ağa Muhammed Han tarafından kurulmuştur. Kurulduktan kısa bir süre sonra sanayisi gelişmiş, sanatta ilerlemiş ve güçlü orduları olan Avrupa Devletleri ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşma ile Kaçarlar, Avrupa Devletlerinin kendilerinden çok üstün olduğunu anlamıştır. Geç de olsa geri kalmışlığının farkına varan İranlı yöneticiler Avrupa'yı örnek alarak modernleşme faaliyetlerine başlamışlardır. Böylece Avrupa ile çok yönlü (ticaret, ekonomi, sosyal, siyasi ve kültürel) bir etkileşim sürecine girilmiştir. İlk reformlar ordu ve bürokrasi alanında başlatılmış olup daha sonra siyasi, sosyal, ekonomi ve eğitim alanlarında da yaygınlık kazanmıştır. İran'da modernleşme çalışmaları Safevilere kadar götürülse de asıl mimarı veliaht şehzade Abbas Mirza'dır. Veliaht şehzade güçlü bir ordu kurmak ve İran'ın modernleşmesi için Fransa, Avusturya, İtalya ve İngiltere gibi ülkelerden danışman ve uzmanlar getirmişse de ömrü buna yetmemiştir. Kendisinden sonra gelen Mirza Taki Han ve Mirza Hüseyin Sipahsalar gibi sadrazamlar İran'da modernleşme sürecini devam ettirmişlerdir. Bu çalışmada Kaçarların kuruluşundan meşrutiyet devrimine (1795-1905) kadar ki süreç içerisinde idare, ordu ve toplumsal yapısının mevcut durumu ve modernleşme faaliyetleri literatür taraması yapılarak değerlendirilecektir.

ABSTRACT

The Qajars, which are the last Turkish State to establish sovereignty in Iran, were founded in 1795 by Aga Muhammed Khan, based in Tehran. Shortly after its establishment, its industry developed, advanced in art, and encountered European States with strong armies. With this encounter, the Kaçars realized that European States were far superior to them. Realizing its backwardness, albeit late, Iranian administrators started modernization activities by taking Europe as an example. Thus, a multi-dimensional (trade, economic, social, political and cultural) interaction with Europe has started. The first reforms were initiated in the field of the army and bureaucracy, and later became widespread in the fields of politics, social, economy and education. Although modernization efforts in Iran are carried back to the Safavids, the architect of the real modernization is the crown prince Abbas Mirza. Although he wanted to establish a strong army and country by bringing military experts from France, Austria, Italy and England in order to modernize his country, his life was not enough. Successors such as Mirza Taki Khan and Mirza Hussein Sipahsalar continued the modernization process in Iran. In this study, the current state of the administration, army and social structure and modernization activities during the period from the establishment of the Qajars to the constitutional revolution (1795-1905) will be evaluated by literature review.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.964180>

Atf/Cite as: Saraç, H. ve Dursun B. (2022). Kaçarlar Döneminde İran'da İdare, Ordu ve Toplumsal Yapıda modernleşme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 76-85.

Giriş

Modernleşme kavramı dilimize batıdan geçmiş olup, batılılaşma, çağdaşlaşma manalarına gelmekle birlikte, geleneksel toplumlar açısından Batı Avrupa toplumlarını örnek alarak kendilerini değiştirme ve geliştirme sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, Batı Avrupa toplumlarında içsel bir olgu olması ve zamana yayılmasından dolayı yıkıcı etkileri az olmuştur. Doğu ve Ortadoğu toplumlarında ise modernleşme tepeden inme bir yöntemle ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmek istenmesi nedeniyle Avrupa toplumlarına oranla daha yıkıcı olmuştur. Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu modernleşme süreci buradan tüm dünyaya yayılmıştır. (İpekeşen, 2013, s. 2).

İran'da modernleşme süreci Kaçarların ikinci hükümdarı olan Feth Ali Şah Dönemi'nde, Rusya'yla yapılan savaşlar sonucunda İran'ın büyük miktarda toprak kaybetmesi ve İran aleyhine imzalanan Gülistan (1813) ve Türkmençay Antlaşmaları (1828) ile başlamıştır. İranlılar bu antlaşmalardan sonra Avrupa'dan geri kaldıklarının farkına vararak modernleşme çalışmalarını başlatmışlardır. Rusya'yla yapılan savaşlarda, Rus askeri sistemini ve modern silahlarına bizzat tanıklık eden Feth Ali Şah'ın büyük oğlu, veliaht Abbas Mirza komuta ettiği ordusunu modernleştirerek *Nizam-ı Cedid*¹ adında yeni bir ordu kurmuştur (Garthwaite, 2019, s. 178). Abbas Mirza sadece askeri alanda değil, idari ve kültürel yönden de ilerleme sağlanabilmesi gerektiğini düşünerek bu doğrultuda ilk olarak matbaa teşkilatını kurmuş, ilk kez kitap tercümeletti yaptırmış ve posta teşkilatı kurulması için çaba sarf etmiştir. Ayrıca diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmek adına dışişleri bakanlığı bu dönemde kurulmuş ve ilk dışişleri bakanı da atanmıştır. Bunlarla da yetinmeyen Abbas Mirza yeniliklerin köklü ve kalıcı olabilmesi için İran'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Harford Jones vasıtasıyla 1811'de iki öğrenciyi eğitim almak üzere İngiltere'ye göndermiştir (Karacan, 2013, s. 84). Böylelikle İran'da modernleşmeye yönelik adımlar atılmıştır.

İran Avrupa devletlerini yakından takip ettiği gibi sınır komşusu aynı zamanda Avrupa'yla yakın ilişkiler kurmuş olan Osmanlı Devleti'ni de yakından takip etme gereği duymuştur. Öyle ki Nasırüddin Şah Avrupa seyahati sonrası Osmanlı coğrafyasını gezmiş ve buradaki kurumları (idari, sosyal ve siyasi) yakından inceleme fırsatı bulmuştur (İzzeddevle, 1996, s. 233). Kaçarlar Hanedanlığı Dönemi'nde modernleşme yolunda atılan mühim adımlara rağmen klasik kurumlar da varlığını devam ettirmiştir.

1. Modernleşme Kavramı

Fransızca moderne kelimesinden türetilen modernleşme kelimesi asri, çağdaş ve zamana uygun manalarına gelmektedir. Kelimenin refere ettiği zamana uygun kavramından geleneksele karşıt olarak ortaya çıkmış olduğu sonucuna varmak mümkündür. Hristiyanlığın Avrupa'da yayılması sırasında Hristiyan olanlar, kendilerini paganlardan ayırmak için *Modern* kelimesini kullanmışlardır. Böylece paganlar eskiyi temsil ederken Hristiyanlar ise *modern* yani yeniyi temsil etmişlerdir (Demirhan, 2004, s. 17). Modern kelimesi günümüzdeki anlamını ise Rönesans'la değişen dünya algılaması ile almıştır. Avrupa için modernlik ne bir hareket ne de bir akım olarak doğmuştur. Belirli bir program veya düşünürleri olmadan, Avrupa'nın coğrafi keşifler sonucu zenginleşmesi ve aydınlanma çağı ile rasyonel düşüncenin gelişmesine paralel olarak seküler dünya görüşünün yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Böylece Batı-Hristiyan dünyası zihniyet ve yaşam şekilleri bakımından köklü değişime uğramıştır. Bu değişim yeni bir durum olarak algılanmış ve daha çok bilimsel bilgi, yeni teknik, ekonomik refah, istihdam artışı, iş bölümü, boş vakit, siyasal katılım, özgürlük ve benzeri yeni ilgi alanları olarak zihinlere yerleşmiş ve yeni bir çağ olarak görülmüştür (Metin, 2006, s. 14). Batı bu zihni ve yaşamsal değişim ve dönüşümü kendi iç dünyasına bakarak, içinde olduğu durumu kavrayarak hiçbir örnek olmadan kendisini eleştirerek geliştirmeye başlamıştır. Batı toplumlarında modernleşme içsel ve tabandan tavana doğru bir hareket ile seyrederken Doğu toplumlarında bunun tam aksi yönünde olmuştur. Siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik yönden gelişen Batılı toplumlar, gelişimlerini sağlamak için sömürge arayışına girmiş ve bu arayışta Doğu toplumları ile temasta bulunmuşlardır. Daha önceleri Batı hakkında az bir bilgi birikimine sahip olan Doğu toplumları böylece Batı'yı tanımış ve onun üstünlüğünü kabul etmiştir. Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Doğu toplumları da kendilerini modernleştirmek istemişler ve Batı'yı yakından takip etmeye başlamışlardır. Doğu toplumları için modernleşme; batılılaşma, sanayileşme, çağdaşlaşma, ilerleme ve yenileşme anlamlarına gelmektedir (İpekeşen, 2013, s. 2) (Garthwaite, 2019, s. 203).

¹ Nizam-ı Cedid: Yeni düzen, yeni kanun, yeni sistem asker anlamlarına gelir.

Batı'nın gelişmişlik seviyesini yakalamak isteyen Rusya, Osmanlı, İran, Japonya ve Çin gibi devletler öncelikle bürokrasi ve ordularını modernleştirerek tavandan tabana bir uygulamayla toplumu hızlı bir şekilde dönüştürmeyi amaçlamışlardır. Bu hızlı dönüşüm talepleri toplumlarında hemen kabul görmemiş ve çatışmalara dönüşmüştür. Böylece Batı'da gösterilen başarı yakalanamamıştır. Bunun temel nedeni daha önceleri kadim kültürlerle ve devlet geleneklerine sahip toplumlar kısa bir zaman aralığında kendini oluşturan siyasi, toplumsal, ekonomik gibi değerleri göz ardı edememesidir. Ayrıca modernleşmenin dışsal bir baskı şeklinde toplumlara dayatılarak gerçekleştirilmek istenmesi de bu değişim ve dönüşüme hazırlıklı olmayan milletler tarafından modernleşmeye karşı direnci arttırmıştır. Geleneksel toplumların en önemli özelliklerinden bir tanesi de yeniye karşı tavır alıp eskiyi korumaya çalışmasıdır (Akyıldız, 2018, s. 16).

2. Kaçarlar Döneminde İdari Yapı

İran yönetimini ele geçiren (1795) Kaçarlar selefleri gibi idari bir sistem kurmuşlardı. Tüm idarenin ve devletin başında şah bulunuyordu. Teoride; idare, vergilendirme ve yargılama araçları şahın elindeydi. Her şey şah ile başlıyor şah ile bitiyordu. Şah kanun demekti. Mahkeme başkanlarından, genel valilere, aşiret reislerine köy ve mahalle muhtarlarına kadar bütün memurlar onun tarafından atanır ve azledilirdi. Terfiler ve rütbelere dağıtılır, nişan ve unvanları geri alabilirdi. Ülkeyi kendi özel mülkü gibi görürdü (Abrahamian, 2008, s. 12). Hâlbuki şahın gücü sınırlıydı ve onu sınırlayansa güçlü bir ordu ve bürokratik kadrolardan mahrum olmasıydı. Şah'ın başkent ve şehir merkezleri dışında herhangi bir gücü yoktu. Şah'ın vermiş olduğu herhangi bir karar bölgesel liderler tarafından desteklenmediği zaman şah tüm meşruiyetini kaybedebilmekteydi. Bunu çok iyi bilen şah yerel otoritelerle antlaşmaya giderek ülkeyi yönetmeye çalışmıştır. Ayrıca şah feodal beylerle evlilik yoluyla ilişkiler kurarak nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. Şah'ın ölümünden sonra büyük oğlu şah oluyordu. Kaçar şahları bu hakkın Tanrı tarafından verildiğine inanırdı. Bu nedenle Allah'ın gölgesi anlamına gelen *şallullah*, dünya padişahı anlamına gelen *alempenab* veya *cihanpenab*, şahların şahı anlamına gelen *şahin şah* gibi unvanlar kullanmışlardır. Şecerelelerini Hz. Ali'ye kadar dayandırarak, halk üzerinde meşruiyet sağlamaya çalışmışlardır (Karadeniz, İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, 2013, s. 25).

Şah'ın en büyük oğlu ve veliaht şehzade Tebriz'de (Darussaltana) ikamet ederdi (Kılıç, 2002, s. 145). Kendisine ait küçük bir sarayı ve hükümeti vardı. Böylece veliaht tahta geçmeden yönetim deneyimi elde etmiş olurdu. Şah'tan sonra ülke yönetiminde etkili kişi sadrazamdı. Kaçarlar selefleri olan Safeviler gibi sadrazamlarına *itimadiüdevle* unvanını vermişlerdir. Kaçar idaresinde sadrazam, doğrudan şahın yanına çıkıp devlet işlerini görüşebiliyor ve yazışmalarda bulunabiliyordu. Sadrazamdan sonra devlet yönetiminde en yetkili kişi Veliaht şehzadenin veziri Ka'immakamdır (Cezani, 2014, s. 47). Ka'immakamlar veliaht şehzadeler şah olunca sadrazam olmuşlardır. Sadrazamların idari işlerde kendisine yardım eden devlet görevlileri vardı. Bunlar *müştef-i memalik* (maliyeden sorumlu), *münşi-i memalik* (iç ve dış yazışmalardan sorumlu), *vezir-i cenk* (ordudan sorumlu), *sahib-i divan* (ferman ve belgelerden sorumlu), *mu'ayyerü'l memalik* (hazineden sorumlu) ve *kitabü'l memalikitir* (şah adına hutbe okur) (Karadeniz, İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, 2013, s. 32). Devletin yönetici kesimini; *vezirler* (bakanlar), *derbariler* (saraylılar) *mirzalar* (beyler), *mustavfiler* (muhasibeciler) ve *esraf* (soylular) oluşturmaktadır. Buna karşın ülkenin geri kalanı; *âyan* (ileri gelenler), *hanlar* (aşiret şeyhleri), *erbab* (toprak sahipleri), *tüccarlar* (zengin iş adamları) ve *müctebidler* (dini liderler) tarafından yönetilmekteydi (Abrahamian, 2008, s. 13).

Devletin kurulduğu ilk yıllarda valiler Kaçar boyu içerisinde seçilirken, Feth Ali Şah döneminde merkezleşmeye gidilerek şehzadeler vali olarak atanmıştır. Nasırüddin Şah döneminde sadrazamlar güçlenerek valileri atamaya başlamıştır. İran 1840 yılında 12 büyük eyalete bölünmüştür; Mazenderan, Gilan, Azerbaycan, Irak-ı Acem, Kürdistan, Astrabad, Horasan, Kuzistan, Sistan, Luristan, Fars ve Kerman'dır. Eyaletler bölüklere, bölükler mahallelere, mahalleler köylere bölünmüştür. Ayrıca şehirler de mahallelere bölünmüştür. Eyaletlerde vergi toplama memurları mustavfiler, şehirlerde tahsildarlar, köylerde kethüdalardı. Kabilelerde vergileri mübaşirler çoğu zaman da hanlar kendileri kabile yönetimi aracılığı ile toplayarak hazineye teslim ederlerdi. Sınır bölgelerindeki eyaletlere askerî valiler *beylerbeyi* olarak atanırdı. Beylerbeyi, hem idari hem askerî yetkileri elinde bulundurmaktaydı. Yönettikleri eyaletteki memurları atama haklarına sahiptirler. Beylerbeyi görevine getirilenlere han unvanı verilirdi. Bölge halkının beylerbeyini kabul etmesi için beylerbeyi yerli unsurlardan seçilirdi. Beylerbeylik makamında görev sıralaması şöyleydi: Beylerbeyi, şeyhülislam, şeriat hâkimleri (kadı ve mollalar), sadr (vilayetin vakıf

mülkleri ile ilgilenir) ve vezirdir. Vezir gelen vergilerden sorumlu olup sadrazama tabidir (Yenisey, 2008, s. 95).

Kaçar hanedanı döneminde devlet ve hükümet kurumları, bugünkü manada sistemli ve örgütlü değil feodalitenin hâkim olduğu hanlıklardan meydana gelmiştir. Neticede Kaçar devletini kuran Ağa Muhammed'in kendisi de bir boy hanıydı. Hanlıklar ve merkez arasındaki bağ, çıkar ilişkileri üzerine kurulmuş ve karşılıklı meşruiyet sağlamaktaydı. Yönetimini meşru kılmak isteyen bir boy beyi belli bir ödeme karşılığında merkezden menşur alır ve böylece diğer boyları ve reisleri de yönetirdi. Her ne kadar devlet hanlıklar bütünü olsa da yargı, yürütme ve yasama hakkı şahın tekelindeydi (Pehnadayan, 1397, s. 177).

Şah ülkede dengeleyici ve düzenleyici rolü üstlenmiştir. Kaçarlar; *Memalik-i Mabrusa-i İran* (İran Korunmuş Memleketleri) sistemi ile yönetmekteydi. Bu sistem kendilerine Safevilerden kalmıştı. Ancak aynı zamanda Avrupa'da sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel değişimler olmuş ve Avrupa'nın dünyaya bakış açısı değişmiştir. Avrupa kendi dışındaki bütün alanları sömürü veya pazar sahası olarak görmüştür. Modern sanayisi ve güçlü ordularıyla diğer devletleri de değişime zorlamıştır. Bu devletlerden bir tanesi de Kaçar Devleti'dir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi klasik sistemle yönetilen İran, Rusya ve İngiltere'nin çıkar çatışma sahasına dönmüştür. Bu durumdan kurtulmak isteyen İranlı elitler, Avrupa'ya benzeyerek kurtulacaklarını düşündükleri için Avrupa tarzı hükümet şekli, idari teşkilat ve ordu birimleri kurulması için Kaçar şahlarını teşvik etmeye başladılar. Feth Ali Şah döneminde İran'ın Rusya karşısında aldığı yenilgiler nedeniyle de Avrupa rol model alınarak devlet kurumlarında modernleşme başlatılmıştır (Karadeniz, İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, 2013, s. 42). Bu kapsamda eski kurumlarda ıslahat yapılmış ve yeni kurumlar ihdas edilmiştir. Feth Ali Şah dönemi sonlarında 1823'te *Vezaret-i Düvel-i Hariciye* kurulduktan sonra fevaid-i amme, hariciye ve maliye bakanlıkları (vezarethâne) tesis edilmiştir. İlk hükümet dört bakanlık ve bir sadrazamdan oluşmuştur (Şemim, 1387, s. 322).

Nasırüddin Şah, Mirza Taki Han'ın telkinleri dolayısıyla Avrupa tarzı idari sistem kurmak için 1859 yılında altı bakandan (dışişleri, içişleri, maliye, savaş, adliye ve çalışma) oluşan bir kabine kurmuştur. Bir yıl sonra bir ayan meclisi oluşturmuştur. 1870 yılında bir danışma meclisi ve 1871 yılında dokuz bakandan oluşan bir kabine kurmuştur. 1875 yılında yerel konseyler kurarak Avrupa tarzı bakan ve başbakanlar atamıştır (Garthwaite, 2019, s. 185).

Bakanlıkların sayısı şartlara bağlı olarak değil şahın ve dönemin yöneticilerin isteğine göre zamanla artmış veya azalmıştır. 1866 yılında sayıları yediye çıkmıştır. 1872 yılında Mirza Hüseyin Han Kazvini'in (Müşirüddeve) isteğiyle bakanlık sayısı dokuz çıkarılmıştır. Bunlar dâhiliye, hariciye, maliye, adliye, savaş, ul'um, fevaid-i amme, ticaret ve ziraat bakanlıklarıdır. Avrupa seyahati dönüşünde ise bakanlıkları birbirine katarak kendi uhdesine almıştır. 1881 yılında adliye, hariciye, savaş, büyük saray, hazine ve gümrük, dâhiliye ve maliye, vazifeler ve efkaf, posta, asker defteri, felahat ve ticaret, ulûm ve telgraf, maden ve fevaid-i amme, sanayi, intibaat ve darü't tercüme-i hassa ve bekaya olmak üzere sayıları on üçe çıkarılmıştır. Modernleşmenin etkisiyle bakanlıklar şahın kontrolünden çıkıp sadrazam ve vezirlerin kontrolüne geçmiştir. Böylece yönetimde şahın nüfuzu azalmış, bürokratların gücü artmaya başlamıştır (Karadeniz, İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, 2013, s. 43).

3. Kaçarlar Döneminde Ordu

İran'da askeri alanda ilk modernleşme çabası Azerbaycan eyaleti valisi veliaht şehzade Abbas Mirza tarafından yapılmıştır. Abbas Mirza, Rus-İran ve Osmanlı-İran savaşlarında ordunun yetersizliğini görmüş ve Avrupa tarzı düzenli bir ordunun gerekliliğine karar vermiştir (Karadeniz, İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, 2013, s. 63). Klasik İran ordusu, İran'da yaşayan kabilelerin verdiği asker desteği ile sarayı koruyan Gürcü gulamlardan oluşuyordu. İran 1801 yılında İngiltere, 1807 yılında Fransa, 1809 yılında tekrar İngiltere ile askeri ve ekonomik antlaşmalar imzalanmıştır. İranlılar böylelikle, İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya arasında denge siyaseti güderek ülkelerini modernleştirmek istemişlerdir. 1807 yılında İran Fransa ve İtalya ile *Finkestein Antlaşmasının* imzalanmasından sonra General Gardane yanında mühendis ve subayların bulunduğu yetmiş kişilik bir heyetle İran'a gelerek Abbas Mirza'nın askerlerini eğitmeye başlamıştır. Gardane'nin İran'a geldiği sırada Kaçar ordusu 60.000 piyade, 144.000 süvari ve 2.500 topçudan oluşmaktaydı (Nücumi, Abbas Mirza, 1374, s. 76). Ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen bu askerler kendi yerel kıyafetleri ve dillerine sahiplerdi.

Aralarında tam manasıyla uyum ve birlik söz konusu değildi. Fransızlar, İran ordusunun modernizesi için ilk iş olarak Abbasabad kalesi inşa ettirmiş, daha sonra Tebriz’de silah fabrikası, top dökümhanesi, tekstil fabrikası ve kurşun imalathanesi kurmuşlardır (Markham, 1368, s. 61). Ayrıca Bkz. (Sarıkaya, 2008, s. 60). 1812 yılına gelindiğinde Abbas Mirza’nın Fransız ve İngiliz uzmanlar tarafından eğitilmiş, piyade, süvari ve topçu birliklerinden oluşan 13 bin kişilik bir ordusu vardı. İran ordusu kısa süre içerisinde bir Avrupa ordusu görünümüne kavuşmuştur. Yeni oluşturulan ordu birimlere ayrılarak askerlerin rütbeleri (sultan, yaver, serhenk vb.) yeniden tanımlanmıştır (Nücumî, Abbas Mirza ve İran Rusya Savaşları, 1326, s. 12).

Rusya karşısında aldığı yenilgileri telafi etmek ve modern ordusunu test etmek isteyen Abbas Mirza 1821 yılında Beyazıt, Bitlis ve Muş sancaklarını istila edip Diyarbakır’a kadar uzanan bölgeyi yağmalamıştır. Karşısına çıkan Osmanlı kuvvetlerini bozarak ilerleyen Abbas Mirza’nın ordusunda kolera salgını başlayınca mecburen Tebriz’e geri çekilip Osmanlı Devlet’i ile 23 Temmuz 1823 yılında *Erzurum Antlaşması* imzalayarak eski sınırlarına geri dönmüştür (Aydoğmuşoğlu, 2011, s. 132).

İran ordusunda gerçek anlamda ilk teşkilatlanma Mirza Taki Han tarafından yapılan reformlarla başlamıştır. İran’ın güçlü bir orduya ihtiyacı olduğunun farkında olan Mirza Taki Han, savaş zamanlarında toplanan, barış zamanlarında dağılan ve toplanması güç olan ordu sistemini değiştirmek için *Kanun-u Bonîç* adıyla zorunlu askerlik hizmeti kanunnamesini yayınlamıştır (Ka’immakami, 1392, s. 69-70). Bu kanunnameye göre askere alınma hususları şöyledir. Her köy bir çift öküzün sürebildiği toprak miktarı başına, iki asker vermekle yükümlüydü. Daha sonraki yıllarda bu kural değişerek her on kişiden birinin askere alınması kararlaştırılmıştır. Askere alınacak kişinin toprağı yoksa geriye kalan dokuz kişi (askere gitmeyen) kendi aralarında topladıkları parayla bu kişiye *alake* denilen bir toprak parçası (Bir çift öküzün sürebildiği kadar) ve askeri teçhizat almışlardır. Bu toprağın mülkiyeti askerlik süresinin bitimine kadar devletin güvencesi altındaydı. Bu süre zarfında toprağın kullanım hakkı ise asker ve ailesine aitti. Ayrıca savaş zamanlarında geriye kalan dokuz kişi her yıl asker ailesine bir eşek yükü buğday vermek zorundaydılar. Bununla birlikte askerler görev yerlerine ulaşınca kadar, devlet tarafından yayaalara her fersah için 1 riyal, süvarilere ise 1,5 riyal harcırah verilmiştir (Yetiş, 2017, s. 42-43).

Mirza Taki Han Rusya ve Osmanlı memuriyetleri sırasında her iki ülkeyi yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bu ülkelerdeki deneyimlerinden sonra ordu ve bürokraside modern bilgilerle donatılmış uzman kişiler yetiştirmek için İran’da batı tarzı eğitim veren ilk politeknik yükseköğretim kurumu olan Dârü’l Fünûn’u 28 Aralık 1851 yılında açmıştır. Pozitif bilimlerin okutulduğu bu kurumun öncelikli amacı ordunun modernizasyonu kapsamında batı tarzında eğitim almış askeri personel yetiştirmektir. Bunun yanı sıra orduda görev yapan asker ve memurlara yeteri kadar maaş ve ödenek verilmesi, ordunun Avrupa tarzında sınıflara ayrılması, silah ve top döküm fabrikalarının açılması, askerler için özel üniformalar hazırlanması, askeri konularda yeni kitapların yayınlanması, Tahran’da bir tophanenin açılması, başkent ve diğer önemli şehirlerde stratejik noktalara istihkâm, askeri karakol ve kışların yapılması gibi yenilikler yapmıştır. Mirza Taki Han her ne kadar ordunun ihtiyacı ülke içinde temin etmeye çalışsa da yeterli olmamıştır. Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelere silah, barut gibi askeri malzemeler satın almıştır. Mirza Taki Han hem ordunun ihtiyaçlarını karşılamak hem de askerlere düzenli maaş verebilmek için 1.680.000 tuman (735.758 İngiliz Lirası) bütçe oluşturmuştur (Ademiyat, 1362, s. 300).

Mirza Taki Han, Osmanlı Devleti’nin Nizam-ı Cedid ordusuna benzer bir şekilde oluşturulan Nizam birliklerini yeniden modernize ederek 16 alaya bölmüştür. Bu alaylardan bir tanesi Hristiyan birliklerden oluşmaktaydı. Bu düzenlemeler sonucunda İran ordusu 100 bin piyade, 30 bin süvari ve bir miktar topçuyla yaklaşık 140-150 bin askerden oluşmaktaydı (Bolat, 2013, s. 167-168).

Kaçarların ilk zamanında askerlerin toplanması, kayda geçirilmesi ve gerekli yerlere sevki gibi konulara eyalet yöneticileri ve “*Şu’abad-ı İdareyi Askeriye*” denilen kurum yerine getirmekteydi. Bu uygulamalar eyaletten eyalete farklılık gösteriyordu. Bazı eyaletler topçu ve piyade çıkarmakla mükellefken bazı eyaletler ise ödedikleri vergi miktarınca asker göndermek zorundaydı. Azerbaycan, Tahran, Mazenderan, Irak ve İsfahan gibi eyaletler daimi ordu için asker gönderirken, Fars, Kürdistan ve Arabistan eyaletleri savaş zamanlarında süvari birlikleri yolluyordu. 1886-1887 yıllarında çıkartılan kanunnameye göre askerlik yaşı 21 olarak belirlendi. Tüm sağlam erkeklere askerlik zorunlu hale getirildi. Böylece bu zamana kadar askerlikten muaf tutulan Kaşan, Reşt ve Gilan gibi eyaletlerin ayrıcalıkları bitirilmiş oldu. Askerlik süresi toplamda 25 yıl olmak üzere 2 yıl ön birliklerde 4 yıl geri hizmette çalışmak suretiyle 6 yıl oldu. Muvazafılığı biten askerler yedek asker olmak üzere terhis ediliyordu. Bu kanunnameyle getirilen diğer bir uygulama “*Daire-i Serbazgiri ve Nizam-ı İcbar-i*” kurumunun kurulmasıdır. Askerlik çağına ulaşmış

kişilerin belirlenmesi için “*İdare-i Sebt Ehvâl*” kuruldu (Yetiş, 2017, s. 44). 1877-1878 yıllarında “*Daire-i Serbazgiri*” ve “*Nizâm-ı İcbarî'nin*” adı “*Daire-i Nizâm-ı Vazife*” olarak değiştirildi. Ayrıca Tebriz, İsfahan, Meşhed ve Reşt gibi birçok büyük şehirde şubeleri açıldı. 1889-1890 yılında Daire-i Nizâm-ı Vazife'nin ismi “*İdare-i Nizâm ve Vazife-i Umumi*” olarak tekrar değiştirildi (Ka'immakami, 1392, s. 89).

Kaçarlar zamanında modernleşen İran ordusu fevçlere (Tabur) bölünmüştü. Her fevçde asker sayısı değişmekle birlikte genelde 1000 asker bulunmaktaydı. Ordunun en küçük askeri birime “*cube*” denilmektedir. Cuheler 10 askerden oluşmakta olup başlarında “*onbaşı*” veya “*sercube*” denilen askeri bir personel bulunmaktaydı. İki cuhenin birleştirilmesiyle “*karâğölğane*” birliği meydana getirilmiştir. Karâğölğanelere “*çavuş*” adı verilen askeri personel komutanlık yapmıştır. Beş karâğölğanenin birleşmesiyle “*bölük*” meydana gelmiştir. Bölüklerin başında “*sultan*” adı verilen yüzbaşı rütbesinde bir subay bulunmaktaydı. Sekiz veya on karâğölğanenin bir araya gelmesi ile “*fevçler*” meydana gelmekteydi (Yetiş, 2017, s. 47).

Fevçler İran ordusunda oluşturulmuş en büyük birliklerdir. Fevç birliklerinin emir ve komutası “*emir-i komutan* ya da *general*” denilen askeri personelin sorumluluğundaydı. Lord Curzon İran ve Kazıye İran adlı eserinde İsfahan fevçinin komuta zinciri ve asker sayısı hakkında bilgiler vermiştir. Bu fevç; bir sertip (tuğgeneral), bir serheng (albay), bir nâzım (müdür muavini), iki yaver (binbaşı), dört sultan (yüzbaşı), bir acudan (astsubay), bir bayraktar, sekiz birinci naip, sekiz ikinci naip, bir polis, bir tabip (doktor), bir muhasebeci, bir yardımcı naip, dört vekilbaşı, on altı birinci vekil, on altı ikinci vekil, sekiz sercuhe (onbaşı) ve 625 askerden oluşmuştur (Curzon, 1349, s. 751).

4. Kaçarlar Döneminde Toplumsal Yapı

Kaçarlar döneminde (1795-1925) İran'da yaşayan insanlar hâkim kesim ve mahkûm kesim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hâkim kesimin (yöneten kesim) en tepesinde şah yer alıyordu. Şah'tan sonra şehzadeler ve sadrazam bulunuyordu. Valiler, aşiret reisleri ve komutanlar ve mirzalar da (kalem ehli) hâkim kesimin içerisinde yer almaktaydı. Mahkûm kesim yani yönetilen kesim ise şehirliler, köylüler, göçebe aşiretler, işçiler, tüccarlar, esnaf ve zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Ayrıca ne hâkim kesime ne de mahkûm kesime mensup olmayan ruhban sınıfı bulunmaktaydı. Ruhban sınıfı (mollalar) her iki kesimin de saygı duyduğu ve işlerine pek karışmadığı sınıftır. Safevilerden itibaren güçlenerek gelen ruhban sınıfı kıtlık, savaş ve yönetimin baskılarına karşı toplumu koruduğu için, toplum tarafından saygı duyulan ve itibar edilen kimseler olarak içtimai yapıda yerlerini almışlardır. Afgan saldırılarından sonra nüfusu azalan İran'da Kaçarlarla birlikte nüfus artmaya başlamıştır. Şehirlerde üretim ve ticaret oldukça gelişmiş olup refah seviyesi nispeten yüksekti. Halkın çoğunluğunu oluşturan köylüler ise erbabların baskılarına maruz kalmaktaydı. Lord Curzon'a göre halkın %25'i şehirlerde, %50'si köylerde ve geriye kalan %25'i göçebe olarak yaşıyordu (Issawi, 1362, s. 48). Ayrıca Schindler'in tespitlerine göre 1884 yılında 5.744.000 kişinin yerleşik hayat sürdüğü, bunun 1.984.000'in şehirlerde, 3.780.000'i köylerde ikamet etmekteydi. 1.910.000 kişi göçebe olarak hayatını idame ettiriyordu. Böylece Schindler İran'ın toplam nüfusunu 7.654.000 olarak vermiştir (Karadeniz, İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, 2013, s. 104).

İran kendi içerisinde göçebe-yerleşik veya din ve mezhepler üzerinden de ayrılmıştır. Ülkenin coğrafi yapısının çöl ve dağlardan oluşması nedeniyle de halk tam olarak örgütlenememiştir. 1888 yılında yine Schindler vermiş olduğu bilgilere göre İran'da 6.860.600 kişinin Şii, 700.000 Sünni, 8.000 Zerdüş, 119.000 Yahudi, 43.000 Ermeni ve 23.000 Nasturi ve Keldani yaşamaktadır (Ravendi, 1357, s. 11). XIX. yüzyılda İran'ın Rusya ve İngiltere karşısında almış olduğu yenilgiler ve toprak kayıplarıyla Türklerin yoğun olarak yaşadığı (Azerbaycan, Gürcistan ve Türkmenistan vb.) bölgeler elden çıkmıştır. Böylece Farslar İran'da dominant etnik grup olmuşlardır. Kaçarlar döneminde net olmamakla birlikte İran'ın etnik yapısı şöyledir (Issawi, 1362, s. 51). Bkz: Tablo-1.

Tablo 1. Kaçarlar Döneminde İran'ın Etnik Yapısı

Topluluklar	%
Fars	55
Türk	20
Lur	10
Kürt	8
Arap	3.5
Türkmen ve Sair Boylar	3.5

Avrupa ile ilişkileri sıklaştırmadan önce İran'da herkes kendi ihtiyacı olan ürünleri üretiyor ve tüketiyordu. Devlet ise ihtiyaç fazlası ürünleri vergi olarak topluyordu. Kaçarlar dönemi İran sanayisi gelişmiş, şehirleşmesini tamamlamış ve sanatta ileri seviyelere ulaşmış Avrupa devletleri ile hem karşı karşıya kalarak savaşmış hem de ticaret ve dostluk yaparak siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşim sonucunda Kaçar Devleti ve halkı her alanda Avrupa'yı örnek alarak kendini modernleştirmeye başlamıştır. Bu modernleşme çalışmaları idealist devlet adamları tarafından başlatılıp devam ettirilmiştir. Bu devlet adamlarından bir tanesi de Mirza Taki Han olmuştur. Meşrutî yönetim kurarak halkı yönetime dâhil etmek istemişse de başarılı olamamıştır. Ama ülkede büyük reformlar yapmıştır. Can ve mal güvenliğini dile getiren ilk kişi olmuştur. Ayrıca sadrazamlığı sırasında ülkede güvenliği sağlamak için *şerhbani* denilen emniyet teşkilatı ile *sazman-ı hafîye* denilen istihbarat teşkilatını kurmuştur. Böylece ülkede suç oranları düşmüş ve güvenli bir hava oluşmuştur. Sabilerin zorla İslam'a döndürülmesini yasaklamış ve ülkede din adamları dâhil herkesin uyacağı kuralları, kurmuş olduğu Ruzname-i Vekâyî İttifakiye gazetesinde yayınlarak toplum içerisinde standart bir kültür oluşturmaya çalışmıştır (Bolat, 2013, s. 173-174).

İran'da ilk Farsça gazete Mirza Salih Şirazi tarafından 1834 yılında çıkarılmış daha sonra 7 Şubat 1851 yılında Mirza Taki Han tarafından ilk resmi gazete "Ruzname-i Vekâyî İttifakiye" çıkarılmıştır. Bu ilk gazetelerden sonra Kaçar dönemi boyunca birçok gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Abbas Mirza döneminde başlayan çeviri faaliyetleri, Nasirüddin Şah döneminde *Tercüme Odası* kurularak kurumsallaştırılmıştır. 1848 yılında Fransa'dan 293 kitap ve 323 harita getirilerek bunların çoğu Farsça'ya tercüme ettirilmiştir. Darwin'in Canavarname adlı eseri, Molier'in Firar Eden Halk ve Newton, Kopernik'in kitapları bunlardan bazılarıdır (Karadeniz, İran'da Tercüme faaliyetleri ve Tercüme Edilen İlk Kitaplar (1830-1904), 2012, s. 181).

Abbas Mirza ile başlayan Avrupa'ya öğrenci gönderme geleneği zamanla sayıları artarak devam etmiştir. Yukarıda bahsedilen olayların gerçekleşmesinden sonra İran halkı Avrupa ve Dünya'yı tanıma fırsatı bulmuştur. Mirza Taki Han'ın sadrazamlığı döneminde posta hizmetlerinin kurulması ve telgrafın İran'da tesisi ile toplumsal haberleşme daha hızlı sağlanmıştır. Bir yıl içerisinde teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Posta kurumu İranlıların mektup ve emanetlerini taşımanın yanı sıra yabancıların da mektup ve emanetlerini taşımıştır (Sadri, 2012, s. 83). Ayrıca Mirza Taki Han 1851 yılında Darülfünunu açarak ülkede eğitimin yaygınlaşmasını amaçlamıştır. 1865 yılında Dârül Fünûn bünyesinde ilk kız okulu açılmıştır. Amin Ol Sultan Parkı, Tophane Meydanı, dini merasimlerin sergilenmesi için Takiye Devlet Tiyatrosu açılmıştır (Kiren, 2017, s. 108). Ayrıca Bkz. (Khiyabani, 2016, s. 12). Bu dönemde Avrupa'dan sadece teknoloji alınmamış 1867 yılında Nasirüddin Şah'ın isteği üzerine Fransa'dan Alfred Jean-Baptoste Lemaire İran'a gelmiştir. İran'da yaklaşık kırk yıl kalan Lemaire modern anlamda besteler yaparak ve Farsça eserleri nota sistemine uyarlamıştır. Öğrencisi Mirza Abdullah daha da ileriye giderek klasik Fars müziğinin bestelerini toplamış ve tasnif ederek notaya dökmüştür. Takiye-i Devlet tiyatrolarında taziye gösterilerinde müzikle fon yapılmıştır (Kiren, 2017, s. 106).

Mirza Taki Han ve Mirza Hüseyin Han Sipahsalar gibi devlet adamları ülkenin modernleşmesi ve halkın bilinçlenmesi adına yaptığı çalışmalar zamanla gelişerek ülkenin her kesimine yayılmıştır. Ülkede milli bilinci oluşturmak ve refah seviyesini arttırmaya yönelik çeşitli gazeteler, dergiler çıkarılmıştır. Ülkede pasaport uygulaması başlatarak İran halkına vatan bilinci aşılamaya çalışılmıştır. Yine bu dönemlerde Belçikalı uzmanlar getirilerek modern anlamda gümrük sistemi geliştirilmiştir. Bu bağlamda fabrikalar açılarak yerli üretim desteklenmiş ve tarımda makineleşmeye geçilmiştir. Yeni yol ve tüneller inşa edilmiştir. Ülkeye otomobil ve fotoğraf makineleri getirilmiştir. Böylece refah seviyesi artan ve Avrupa'yı yakından tanıyan aydın bir kesim ortaya çıkmıştır. Aydın kesimin yönlendirmesi ile insan hakları ve yönetim şekilleri hakkında bilgi sahibi olan İran milleti de daha özgür yaşamak ve yönetime dâhil olmak için 5 Eylül 1906 yılında meşrutiyeti ilan etmiştir (Razi, 1347, s. 544).

Sonuç

Tarih boyunca büyük devletlere ev sahipliği yapan İran, 19. yüzyıla geldiğinde, kendi çağının gerisinde kalmış ve neredeyse yapmış olduğu bütün savaşları kaybetmiştir. Savaşların yenilgiyle sonlanması nedeniyle geri kaldığını anlayan İran yöneticileri; siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda kendisinden çok ileride olan Avrupa'yı yakından takip etmeye başlamışlardır. İran yöneticileri Avrupa'dan birçok uzman getirerek ordu, idari, eğitim ve ekonomide reformlar yapmaya çalışarak İran'ı modernleştirmek istemişlerdir. Bunun yanında Avrupa'ya da birçok öğrenci göndermişlerdir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ülkelerine geri döndüklerinde devlet kademelerinde istihdamları sağlanmıştır. Böylelikle öğrenciler Avrupa'da edindikleri tecrübeleri uygulama alanları bulmuşlardır.

İran'da modernleşmeye yönelik ilk girişimler Safevi hükümdarı Şah Abbas tarafından başlatılsa da bu çalışmaların sürekli ve kalıcı hale getirilmesi yönünde ilk ciddi girişimler Kaçarlar döneminde veliaht şehzade Abbas Mirza tarafından gerçekleştirilmiştir. Abbas Mirza, Rusya ile yaptığı savaşlar sonucu, ülke çapında bir modernleşme hareketi başlatılması gerekliliğine inanmıştır. Böylece ülkede modernleşme çalışmaları başlamıştır. Abbas Mirza'dan sonra Mirza Taki Han ve Mirza Hüseyin Sipahsalar gibi sadrazamlar askeri, sosyal, eğitim ve ekonomi gibi alanlarda reformlar yaparak İran'ı modernleştirmeye çalışmışlardır. Böylece İran'da birçok yeni kurum ihdas edilmiştir. Kaçar dönemi yeninin ve eskinin yan yana yaşadığı dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde Avrupa devletleri özellikle Rusya ve İngiltere çıkarları gereği dost veya düşman ülkeler olmuşlardır. Her iki devlette İran'ın dostu olduğunu ilan ederek İran'ı sömürmüşlerdir.

Her ne kadar Avrupa'dan teknoloji ürünleri getirilip İran'da üretilmeye veya kullanılmaya başlansa da Kaçar hanedanı mensuplarının isteksiz olması ve modernleşmenin kendi yönetimlerine zarar vereceği düşüncesi, reform yapmak isteyen devlet adamlarının görevden alınması, Rusya ve İngiltere'nin güçlü bir İran istememesi, uygulanan kapitülasyonlar ve bunun yanında ülkeye gelen yabancı uzmanların kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda çalışmaları gibi nedenlerden dolayı İran modernleşmesi tam anlamıyla istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Sonuç olarak İran'ın mevcut yapısı bozulmuş ve savunmasız kalmıştır. Rus ve İngiliz orduları kolay bir şekilde İran'ı işgal etmişlerdir. Kaçar Devleti'nin modernleşme süreci Osmanlı ve Mısır modernleşmesiyle benzerlik göstermektedir. İran, Osmanlı ve Mısır'da olduğu gibi önce orduda daha sonra sosyal, siyasi, eğitim ve ekonomi gibi alanlarda modernleşme çalışmaları yürütmüşse de yukarıdaki nedenlerden dolayı başarılı olamamıştır. İran modernleşmesi Osmanlı ve Mısır ile karşılaştırılınca çok sınırlı kaldığı görülür.

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2008). Modern İran Tarihi. (D. Şendil, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ademiyat, F. (1362). Emir Kebir ve İran. Tahran: Harezmi İntişarat.
- Akyıldız, A. (2018). Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2011). Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi. Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, 4(19), s. 127-137.
- Bolat, G. (2013). Mirza Taki Han (Emir Kebir) ve Reformları (1848-1851). Belleten, LXXVII(278), s. 152-181.
- Cezani, B. (2014). İran Meşrutiyet Devrimi Güçler ve Amaçlar (1906-1911). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Curzon, G. N. (1349). İran ve Kaziye-i İran (Cilt I). (G. A. Mazenderani, Çev.) Tahran: Kültür ve İlmi Yayınlar Şirketi.
- Demirhan, A. (2004). Modernlik. İstanbul: İhsan Yayınları.
- Garthwaite, G. R. (2019). İran Tarihi (F. Aytuna, Çev.). içinde İstanbul: İnkılap Yayınları.
- İpekeşen, S. S. (2013, Ocak-Şubat). Batı Dışı Modernleşme Afganistan ve İran Örneği. Akademik Bakış Dergisi(34), s. 1-15.
- Issawi, C. (1362). Tarih-i İktisadi-i İran. (Y. Ajend, Çev.) Tahran: Kestire Neşriyat.
- İzzeddevle, A. M. (1996). Sefername. Tahran: Nanak Neşriyat.
- Ka'immakami, S. C. (1392). Tarihçe-yi Serbazgiri Der İran. Mecelle-i Berresiha-ye Tarih, Şomare-i 2, Sal-e 2, s. 64-93.

- Karacan, O. (2013). 1906 İran Meşrutiyeti. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karadeniz, Y. (2012). İran'da Tercüme faaliyetleri ve Tercüme Edilen İlk Kitaplar (1830-1904). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(21), s. 179-191.
- Karadeniz, Y. (2013). İran (1795-1925) İdari, askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Khiyabani, N. (2016). 19. YY. Doğu-Batı Kültürel Etkileşimi Bağlamında İran Kaçar Dönemi Kent Konutları: Kaşan Örneği. İstanbul: Başakşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kılıç, S. (2002). İran'da İlk Anayasal Hareket (1906 Meşrutiyeti). A.Ü. DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi, 20(32), s. 143-161.
- Kiren, A. (2017). Nasıruddin Şah Dönemi İran'ında (1848-1896) Modernleşme ve Meşrûiyet araçlarından Biri Olarak Müzik. Sosyoloji Dergisi(37), s. 101-118.
- Markham, C. (1368). Tarih-i İran Der Devre-i Kaçar. (M. R. Ferzane, Çev.) Tahran: İran Kültür Yayınları.
- Metin, C. (2006). Türk Modernleşmesi ve İran (1890-1936). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Nücumî, N. (1326). Abbas Mirza ve İran Rusya Savaşları. Tahran: Çaphane-i Teceddüt-i İran.
- Nücumî, N. (1374). Abbas Mirza. Tahran: İntişarat-ı İlmi.
- Pehnadayan, Ş. (1397). Mürûr-ı Ber Sahtar-ı İçtima-i ve İktisadi-i İran Asr-ı Kaçar. Fasilname-i Tahsisi Ulum-u Siyasi, XIII.(38), s. 173-194.
- Ravendi, M. (1357). Tarih-i İçtimai İran . Tahran: Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir.
- Razi, A. (1347). Tarih-i Kamil-i İran. Tahran: Çaphane-i İkbâl.
- Sadri, M. (2012). İran Yenileşme Hareketinde Osmanlı Etki ve Katkısı. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sarıkaya, Y. (2008). Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şemim, A. A. (1387). İran Der Devre-i Saltanat-ı Kaçar. Tahran: Müşehesat Yayınları.
- Yenisey, G. (2008). İran'da Etnopolitik Hareketler (1922-2004). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yetiş, İ. (2017, Ağustos). Kaçar Hanedanlığı Döneminde İran Ordusu. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(41), s. 35-67.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of our study named Modernization in Administration, Army and Social Structure in Iran in the Qajar Period; The aim is to bring the information about the modernization processes and current situation in Iran (administrative, army and social structure) between 1795-1905, which played an important role in the shaping of today's Iran, with an impartial point of view. In addition, the work done by Iranian elites and statesmen in the modernization process is to show the roles they have undertaken and the difficulties they have faced.

Methodology

The main materials of our study consist of primary and secondary sources. Persian sources were translated into Turkish and evaluated. The obtained data were first recorded and then the writing phase was started. Our study consists of abstract, introduction, conclusion and four main titles.

Findings

Iran, which has hosted great states throughout history, fell behind its age in the 19th century and lost almost all the wars it had fought. Realizing that the wars ended in defeat, the Iranian rulers, who realized that they were behind, closely followed Europe, which was far ahead of them in political, economic, cultural and social areas. Iranian rulers wanted to modernize Iran by bringing many experts from Europe and trying to reform the army, administration, education and economy. In addition, they sent many students to Europe

Although the first attempts to modernize Iran were initiated by the Safavid ruler Shah Abbas, the first serious attempts to make these efforts permanent and permanent were made by the crown prince Abbas Mirza during the Qajars Period. Abbas Mirza believed in the necessity of starting a nationwide modernization movement as a result of his wars with Russia. Thus, the modernization efforts in the country began. The Qajar Period can be characterized as the period when the new and the old lived side by side. In this period, European states, especially Russia and England, became friendly or enemy countries due to their interests. Both states have exploited Iran by declaring that they are friends of Iran.

Although technology products were brought from Europe and started to be produced or used in Iran, the members of the Qajar Dynasty were reluctant and thought that modernization would harm their own administration, the dismissal of the statesmen who wanted to reform, Russia and England not wanting a strong Iran, the capitulations implemented. In addition to this, the modernization of Iran could not reach the desired level due to reasons such as foreign experts coming to the country working in line with the interests of their own countries. When the modernization efforts of the Qajar State are compared with the Ottoman and Egyptian, it is seen that they are very limited.

Conclusion and Discussion

In order to understand today's Iranian State, we must first know how it was shaped and in which processes it went. Throughout history, many states have been established and destroyed in Iran. One of these states is the Qajar state. The Qajars were a Turkish state and lived between 1795-1925. In this period, they carried out modernization activities as well as the administrative system, army and social structure they took over from their predecessors, the Safavids. As a result of the data and analyzes obtained in our study, we got information about both the current situation of Iran during the Qajar period and the modernization process it went through. We think that we have advanced in understanding and recognizing today's Iranian State.

FÎRÛZ U DİLEFRÛZ MESNEVİSİNDE ÂŞIKLIK HÂLLERİ: PARODİ Mİ, DERLEME Mİ? THE VARIOUS STATES OF BEING IN LOVE IN THE MASNAVİ FÎRÛZ U DİLEFRÛZ: A PARODY OR A COMPILATION?

Sibel KOCAER

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
skocaer@bandirma.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2024-6350

ÖZET

Geliş Tarihi:

7.3.2022

Kabul Tarihi:

28.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

âşık

Fîrûz u Dilefrûz

gazel

mesnevi

parodi

derleme

Keywords

lover

Fîrûz u Dilefrûz

ghazal

masnavi

parody

compilation

On yedinci yüzyıl şairi Vadî'nin (öl. 1682) çerçeve hikâye tekniğiyle yazdığı *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi edebiyat kanonunun dışında kalmış ve tek bir akademik çalışma dışında araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin günümüzde bilinen tek nüshası vardır. Mesnevinin içeriği, ilk bakışta, bu mesnevinin klasikleşmiş tema, motif ve epizotları bir araya getiren sıradan bir hikâyeler derlemesi veya popüler hikâyelerin basit bir taklidi olduğu izlenimi verir. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisini yakın okuma yöntemiyle metinlerarası ilişkiler açısından inceleyen bu makale, mesnevideki betimlemeler ve epizotlar ile on yedinci yüzyılın tarihsel ve kültürel olayları arasındaki bağlamsal ilişkilere de dikkat çekmektedir. Bu makalenin odağında, hem çerçeve hikâyede hem de iç hikâyelerde yer alan âşıklık hâlleri vardır. Mesnevi geleneğindeki birbirinden hiçbir durumda vazgeçmeyen ve kavuşmak için tüm engelleri aşan âşıkların aksine, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde Dilefrûz, aralarında hiçbir engel yokken Fîrûz'u terk eder. Bu ayrılığa ağyaran sözleri neden olur. Ayrıca, her ne kadar âşıklar yüzyıllardır tekrar edilen bilindik benzetmelerle betimlenseler de, bu betimlemelerin yer aldığı epizotların veya hikâyelerin kurgusu geleneksel anlatılardan farklıdır. Bu makale, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin, çeşitli hikâye kitaplarında ve mesnevilerde anlatılagelen çift kahramanlı aşk hikâyelerinin ve gazellerde anlatılan âşıklık hâllerinin bir parodisi olduğunu ileri sürmektedir.

ABSTRACT

Fîrûz u Dilefrûz by the seventeenth century poet Vadî (d. 1682), is a frame story composed in the masnavi form. It is outside the literary cannon and except one single academic study, it did not attract the attention of researchers. Currently only one manuscript copy of the masnavi *Fîrûz u Dilefrûz* is known. At first sight, its content gives the impression that the text is either an ordinary compilation of stories which include classical themes, motifs and episodes, or it is a simple imitation of popular stories. This article examines the masnavi *Fîrûz u Dilefrûz* with a particular emphasis on intertextual relations and close reading. It also looks at the contextual relations between the descriptions and episodes in the whole narrative and the historical and cultural landscape of the seventeenth century. This article focuses on the states of being in love both in the frame story and substories. Unlike the lovers in the masnavi tradition who never abandon each other and overcome all the obstacles, in *Fîrûz u Dilefrûz*, Dilefrûz abandons Fîrûz although there is not any obstacle between them. The reason for their separation is slanderers and gossipmongers. Also, while the text uses the wellknown metaphors which have been repeated for centuries to describe lovers, the plot of the episodes and stories which include these metaphors differs from the traditional narratives. This article argues that the *Fîrûz u Dilefrûz* is a parody both of love stories which include two protagonists and have been narrated in story books and masnavis, and states of being in love which have been repeated in ghazals.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1083806>

Atf/Cite as: Kocaer, S. (2022). *Fîrûz u Dilefrûz Mesnevisinde Âşıklık Hâlleri: Parodi mi, Derleme mi? Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 86-97.

GİRİŞ

Bu makalenin odağında on yedinci yüzyılda yazılan *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi vardır. Mesnevinin yazarı Vadi (öl. 1682), ünü günümüze ulaşmayan şairlerdendir. Kendisi ve eserleri hakkındaki akademik çalışmaların toplam sayısı ikidir. Bunların birincisi bir yüksek lisans tezidir ve Vadi'nin divanının tenkitli metnini içerir (Yücel, 2001). İkinci çalışma ise Vadi'nin *Fîrûz u Dilefrûz* adlı mesnevisinin çeviri yazılı metnini, tıpkıbasımını ve incelemesini içerir (Sabuncu, 2005). Vadi'nin hem divanı hem de *Fîrûz u Dil-efrûz* mesnevisi 2000'li yılların başında neşredilmiş olmasına rağmen, tespit edilebildiği kadarıyla her iki eser üzerinde de başka bir inceleme yapılmamış ve sonraki yıllarda bu eserler akademik çalışmalara doğrudan veya dolaylı bir şekilde konu olmamıştır.

Mevcut kayıtlara göre *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin günümüze ulaşan tek nüshası vardır. Bu nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde TY 285 numarada kayıtlıdır, *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*'nda ise kayıt numarası 2852'dir (Sabuncu, 2005: 115). Mesnevinin çeviri yazılı metnini ve tıpkıbasımını yayımlayan Zeynep Sabuncu, mesnevi incelemelerinde kullanılan klasik inceleme şablonu doğrultusunda *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin karakteristik özellikleri hakkında tanıtıcı bilgiler verir. Mesnevinin konusu, yapısı, şahıs kadrosu, mesnevideki motifler ve olağanüstü unsurlar, mesnevide adı geçen efsanevi, tarihî ve dinî kişilikler, mesnevinin biçimsel özellikleri, mesnevide kullanılan edebî sanatlar ile mesnevinin dil ve anlatım özellikleri bu inceleme bölümünün alt başlıklarını oluşturur (Sabuncu, 2005: 17-118). Günümüz okurlarına önemli bir başlangıç noktası sunan bu bilgiler sonrasında *Fîrûz u Dilefrûz*'un hiçbir araştırmacının dikkatini çekmemiş olması düşündürücüdür. *Fîrûz u Dilefrûz*'un iç yapısını oluşturan bölüm başlıkları doğrultusunda yapılan bir okuma bu eserin yüzyıllardır tekrar edile gelen konuları bir araya getiren sıradan bir mesnevi olduğunu düşündürse de, bu çalışmada gösterileceği üzere, yakın okuma ile yapılan ayrıntılı bir incelemede ortaya çıkan veriler, *Fîrûz u Dilefrûz*'un metinlerarası ilişkiler ve on yedinci yüzyılda aşkın ve âşıkların nasıl tanımlandığı ve anlatıldığı ile ilgili önemli bilgiler içerdiğini ortaya koymaktadır.

Fîrûz u Dilefrûz mesnevisinin kurgusu, mazisi çok eskilere giden çerçeve hikâye tekniği ile oluşturulmuştur. Günümüzde çerçeve hikâye külliyatlarının en ünlüsü *Binbir Gece Masalları* olmakla birlikte, Türkçenin yazı dili olarak Anadolu'da yaygınlaşması sonrasında, özellikle çeviriler yoluyla, bu teknik kullanılarak çok sayıda eser yazılmıştır (*Binbir Gece Masalları*, 2018; Yılmaz, 2021). *Kelile ve Dimne* ve *Heft Peyker* çevirileri Anadolu sahasında yazılan Türkçe çerçeve hikâyelerin en bilinen örnekleridir. Bu eserler en genel tabirle birer çeviri (*terceme/tercüme*) olarak tanımlansalar da kendi dönemlerinin çeviri anlayışı günümüzden çok farklıdır (Paker, 2014), bu nedenle bu eserler, *Fîrûz u Dilefrûz*'a giden yolda Türkçenin Anadolu sahasındaki yazılı edebiyatını biçimlendiren ve metinleri birbirine bağlayan önemli yapıtaşlarıdır. Bu yazın geleneğinin bir devamı olarak okunduğunda, *Fîrûz u Dilefrûz*'un kendi dönemi için tanıdık bir kurgusal yapıyla tasarlandığı görülür. Bilindiği üzere, çerçeve hikâye tekniğinde, bir ana izleğin altında anlatılan iç içe geçmiş çok sayıda hikâye yer alır. Bu hikâyeler bazen birbirine atıfla ilerler, bazen de birisinin bittiği yerden diğeri başlar veya birisine dâhil olan bir yan karakter diğer hikâyenin ana karakteri olur. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde de benzer bir yapı vardır, iç hikâyeler anlatıldıktan sonra konu tamamen kapanmaz, ilerleyen bölümlere bağlanır. Diğer çerçeve hikâyelerden farklı olarak ise, *Fîrûz u Dilefrûz*'da bu bağlantılar dikkat çekici bir kurguya sahiptir. Çerçeve hikâyenin ana kahramanı Fîrûz, hikâyelerini dinlediği kişiler ile mesnevinin ilerleyen bölümlerinde tanışır, iç hikâyeler doğrudan çerçeve hikâyedeki izlekle birleşir.

Fîrûz u Dilefrûz'un içeriği ve olay örgüsü, mesnevi geleneğinde yer alan klasikleşmiş tema, motif ve epizotlarla ortaklıklar içerir. Örneğin, aşk mesnevilerinin neredeyse tamamında yer alan eğlence meclisinde buluşma, mektuplaşma, deniz yolculuğu, resimde gördüğü güzele âşık olma, rüyada gördüğü güzele âşık olma, büyü ve sihir yoluyla âşığı esir alma ve Kaf dağına yolculuk gibi konu ve motifler *Fîrûz u Dilefrûz*'daki çeşitli hikâyelerde yer alır. Bu ortaklıklar ilk bakışta, on yedinci yüzyılda yazılan bu mesnevinin önceki yüzyıllarda yazılmış olan mesnevilerin bir tekrarı olduğu izlenimi verir. Öte yandan, tekrar edile edile ezberlenmiş bu hikâyelerde Vadi'nin yaptığı değişiklikler, bu mesnevinin özgün yönlerini belirler.

Bu çalışmanın odağında, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde Vadi'nin klişeleşmiş konu, motif ve temalarda yaptığı değişiklikler vardır. Bu noktada şu soru anlamlıdır: Edebiyat tarihi içinde konumlandırıldığında, bu değişiklikler on yedinci yüzyılda mesnevide, hikâye anlatımında ve aşk algısında yaşanan bir değişimin veya kırılmanın bir yansıması olarak okunabilir mi? Bu soruya verilecek evet cevabı *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisini klasik mesnevilerin bir paradosu olarak gösterirken, hayır cevabı *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisini bir hikâyeler derlemesi olarak

tanımlamayı gerektirir. Bu soruya cevap verebilmek için, bu çalışmada *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi, metinlerarası ilişkiler gözetilerek dönemin tarihsel ve kültürel bağlamı içinde yakın okuma yöntemiyle incelenecektir.

TARTIŞMA

Parodi mi, Derleme mi? *Fîrûz u Dilefrûz* Mesnevisi Okuruna Ne Anlatır?

Fîrûz u Dilefrûz mesnevisi, adının da ifade ettiği üzere, çift kahramanlı bir aşk hikâyesi üzerine kuruludur. *Talibli* ve *muzaffer* anlamlarına gelen *Fîrûz* ile *gönül aydınlatan* anlamına gelen *Dilefrûz*, çerçeve hikâyedeki âşıkların adlarıdır. Bununla birlikte, *âşık* sözcüğünün her iki karakteri de tanımladığı şüphelidir. Mesnevi geleneğindeki iki kahramanlı aşk hikâyelerinde iki taraf arasında sarsılmaz bir aşk ve bu aşkla gelen bağlılık vardır. *Fîrûz u Dilefrûz*'de ise, mesnevinin başından sonuna kadar *Fîrûz*'un aşkı anlatılırken, *Dilefrûz* mesnevinin yarısında *Fîrûz*'dan vazgeçer ve onu terk eder. Hatta, mesnevinin son bölümlerinde yeniden *Fîrûz*'la buluşsa da onu her seferinde yarı yolda bırakır ve sonunda *Fîrûz*'u tamamen terk eder. Ayrıca, geleneğin aksine, *Fîrûz u Dilefrûz*'da âşıklar birbirilerine kavuşmak için engeller aşmazlar, çünkü zaten aralarında hiçbir engel yoktur. Bu mesnevide âşıkların ayrılma sebebi ikisinden birisinin fikrini değiştirmesidir. Bunun sebebi olarak ise ağyar gösterilir, kem sözlüler ve dedikoducular *Dilefrûz*'u *Fîrûz*'dan uzaklaştırır. Bu durumda akla ilk gelen soru şudur: olay örgüsü klasikleşmiş mesnevi şablonunun dışında kalan *Fîrûz u Dilefrûz*'da gazellerdeki aşk anlayışı mı hikâyelenmektedir?

Fîrûz u Dilefrûz'de mesnevi şablonunun dışına çıkan kurgusal yapı âşıkların tavrı ile sınırlı değildir. Mesnevinin henüz başında, çerçeve hikâye başlamadan önce yer alan *Fîrûz*'un fiziksel özelliklerinin anlatıldığı on altı beyitten oluşan bölüm oldukça dikkat çekicidir. “Hüsni-i *Fîrûz*” başlığını taşıyan bu bölüm, okurlarını *Fîrûz*'un güzelliğinin övüleceği zannına düşürür, ne de olsa *Fîrûz* bu mesnevinin baş kahramanıdır, fakat beyitler ilerledikçe tam tersi bir durumla karşılaşılır, *Fîrûz*'un bu dünyada varlık gösterecek kadar bile fiziksel bir varlığının olmadığı görülür:

Bâr-ı ğam itmişdi dü-tâ kâmetin
Derd ü belâ almış idi âfetin (b. 214)

Olmuş idi yâ gibi kıddi dü-tâ
Sinesi şandükâ-i tır-i belâ (b. 220)

Dâ'im olup 'ışk ile ol bî-mecâl
Nergis-i hûbân gibi hasta-ğâl (b. 221)

Şöyle na'îf olmuş-idi fi'l-meşel
Tâb-ı teb-i 'ışk-ile ol bî-bedel (b. 222)

İtse verâ-yı ser-i müyyi penâh
Şa'şımı ta'yim idemezdi niğâh (b. 223)

Hem yine ol şehrde pür-i'tibâr
Var idi bir mürşid-i kâmil-'ayâr (b. 224)

Hzret-i şeyh ile katı yâr idi
Ma'rifet-i sâbıkası var idi (b. 225)

Bir gün o terkib ile ol nâ-tüvân
İtmiş idi şeyh eşiğin mekân (b. 226)

Pîr hürûc itdi haremnden o dem
Anı 'aşâsı şanup ol pür-kerem (b. 227)

Çöp gibi aldı eline hemân

Oldı sa'âdet-ile yolına revân (b. 228)

Bilmeyüp ol hâleti ammâ fakır
Şandı ki uçurdu kereminle pîr (b. 229)

(Vadî, 2005: 142-143)

“Fîrûz’un Güzelliği” başlığını taşıyan bu bölümde başlığın hemen altındaki ilk beyit Fîrûz’un boyunun iki büklüm olduğunu söyleyerek başlar. Çektiği dertler Fîrûz’un güzelliğini alıp götürmüştür. Güzelliğe yapılan vurgunun altında çirkinliğin betimlenmesi okurda oluşturulan beklentileri boşa çıkararak, şaşkınlık yaratan bir kurgusal yapıdır. İzleyen beyitler Fîrûz’un hiçbir güzelliği olmadığını vurgulamaya devam eder. Fîrûz aşk derdi nedeniyle hep hastadır, hiçbir şeye mecali yoktur, tanınmayacak durumdadır. Fîrûz’un fiziksel durumu bu şekilde ifade edildikten sonra, son altı beyitte gülünç bir hikâye anlatılır. Fîrûz’un şehrinde, itibarı çok olan kâmil bir şeyh vardır, Fîrûz da o şeyhin eşiğini mekân tutmuştur. Bir gün şeyh kapıdan dışarı çıkarken Fîrûz yine oradadır, fakat şeyh Fîrûz’u görünce asası zanneder ve Fîrûz’u bir çöp gibi eline alıp kaldırarak yoluna devam eder. Fîrûz ise ne olduğunu anlamaz ve şeyhinin keramet gösterip kendisini uçurduğunu düşünür.

Fîrûz’un boyunun iki büklüm olduğunu söyleyerek başlayan ve anlattığı bu güldürücü hikâye ile Fîrûz’un bu dünyada varlığının bile olmadığını ima ederek güzellikten yokluğa uzanan abartılı bir anlatımla çerçeve hikâyesinin baş kahramanını ortadan kaldıran bu bölüm, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisini klasikleşmiş aşk mesnevilerinin tam tersi bir şekilde açar. Bilindiği üzere, aşk mesnevilerindeki tasvirler, doğumlarından itibaren kahramanların eşsiz güzellikte olduklarını anlatırlar ve sahip oldukları güç ve zekâlarıyla yenilmez olduklarını vurgularlar. Fîrûz’u bu kahramanlardan ayıran en önemli fark ise tasavvuf yolunun bir müridi olmasıdır. Bununla birlikte, bu bölümü dikkat çekici hâle getiren ve aşk mesnevilerinin kahraman tasvirlerinin bir parodisi hâline dönüştüren sadece Fîrûz’un fiziksel yokluğu değil, aynı zamanda tasavvufi aşkın da güldürücü bir şekilde anlatımıdır. Vadî, böyle bir anlatımla, hem gazel geleneğindeki âşıklık hâllerinin hem de tasavvufi aşkın yolundan ilerleyenlerin hâllerinin istihzai bir biçimde eleştirisini yapmaktadır. Diğer ifadeyle, Fîrûz’un güzelliğinden bahsedeceğini belirten bir başlık taşıyan ve şeyhinin Fîrûz’u asa sanıp havaya kaldırdığı, Fîrûz’un ise şeyhinin kendisini uçurduğunu zannettiği bu bölüm, geleneksel anlatıların bir parodisi olarak durmaktadır.

Bu bölüm, *Fîrûz u Dilefrûz*’da komedi unsurlarının en fazla olduğu bölüm olmakla birlikte, çerçeve hikâyesinin böyle bir anekdotla başlatılması mesnevinin devamına dair okurun beklentilerini muzip hikâyeler yönünde değiştirir. Ayrıca, bu bölüm, tasavvuf yolunda kendini yok etmeyi başarmış Fîrûz’un başından geçecek aşk hikâyesinin nasıl olacağına dair de bir merak uyandırır. Bu bölümden önce tanıtılan Halka Dûn adlı cennete benzeyen şehirde yaşayan ve “Hüsn-i Dilefrûz” ve “Hüsn-i Sîret-i Dilefrûz” başlıklı iki bölümde dillere destan güzelliği övülen Dilefrûz, varlığını tasavvufi aşkla yok etmiş Fîrûz için uygun bir sevgili olarak görünmemektedir. Vadî, klasik mesnevi kurgusunun dışına çıkar ve ayrı dünyalara ait bu iki kişinin yollarını birleştirir. Dilefrûz’a rastlayan Fîrûz, görür görmez ona âşık olur. Bu aşk, kâmil şeyhin Fîrûz’u asası sanıp havaya kaldırdığı parodinin bir devamı olarak görünmektedir, demek ki Fîrûz’un yok ettiği sadece fiziksel varlığıdır, Fîrûz, ruhani yolculuğunda hiçbir aşama katedememiştir. Dilefrûza âşık olan Fîrûz, şeyhinin eşiğini bırakır ve Dilefrûz’un peşine düşer, şeyhinin eşiği yerine Dilefrûz’un yaşadığı yerde yatıp kalkmaya başlar. Açık havada yeşillikler içinde düzenlenen bir eğlence meclisi dönüşü Fîrûz, Dilefrûz’un gözüne çarpar. Dilefrûz, önce Fîrûz’dan etkilendiğini kabul etmek istemez, bu duruma öfkelenir, fakat sonra onu aramaya başlar ve Fîrûz’u, kendi eşiğinin taşına yüzünü sürerken bulur. Fîrûz’un Dilefrûz’a âşık olduktan sonraki hâlleri gazel geleneğinde anlatılan âşıklık hâllerinin aynısıdır. Bilindiği üzere, gazel geleneğinde âşık, her daim perişan ve sefil bir hâldedir; yemez içmez, bu nedenle bir deri bir kemik kalmıştır; zayıflığı nedeniyle vücudu kıla benzetilir; mecalsiz ve hastadır, hastalıktan vücudu sararmıştır; içinde saklayamadığı aşkı nedeniyle her daim ağlayıp feryat eder; aklını zaten çoktan terk etmiştir; çevresi tarafından ayıplanır ve hor görülür (Şentürk, 2016: 372-379). Kıl kadar ince olmak, sevgilinin belî söz konusunda olduğunda bir güzellik unsudur, hatta sevgilinin güzelliğini en iyi şekilde övmek için ağzının küçüklüğü ve belinin inceliği abartılarak yokluk derecesine getirilir (Şentürk, 2017: 162-165). Söz konusu âşığın bedeni olduğunda ise durum tam tersidir, kıl kadar ince bir beden daima hasta, mecalsiz ve sefildir. Ayrıca, âşığın her daim bulunduğu yer sevgilinin eşiğidir; “eşik âşığın başının yeridir”, buraya yüzünü sürer ve eşik, “âşık için

dünyadaki en güzel yer”dir (Şentürk, 2020: 241-245). Bu mesnevide, şeyhinin eşliğini terk ederek tasavvuf yolundaki aşkı yalan çıkan Fîrûz, gazellerde anlatılan beşerî aşkta samimi görünmektedir.

Dilefrûz’un Fîrûz’u saraya davet etmesinden sonra mesnevi, iki âşık ve beraberindeki iki arkadaşının eğlence meclisleri, av sahneleri ve birbirilerine anlattıkları iç hikâyelerle devam eder. Birinci iç hikâye, sevgilisi kendisine yüz vermediği için hançerle vücudunda yaralar açarak canına kasteden bir âşığın hikâyesidir. Açtığı yaralar âşığı öldürmeye yetmez, bir süre sonra kendine gelen âşık bu hâlde sevgilisinin yanına gider ve aşkına karşılık alamadığı için kendisini öldürmeye çalıştığını sevgilisine anlatır. Hikâyenin sonunda sevgili insafa gelir ve âşıktan özür diler. Bu, mutlu sonla biten bir aşk hikâyesidir. İkinci hikâyeden önce gece tasviri yer alır. Kayıkla denize açılan Fîrûz, Dilefrûz, Müşfik ve Mihribân, Sedd-i emîn adlı bir yerde bir içki meclisi kurarlar. Müşfik, burada ikinci hikâyeyi anlatır. Bu hikâye, Şam’da yaşayan âbid ve zâhid bir âlimin hikâyesidir. Bu âlimin ününü duyan Şam valisi, oğluna bu âlimden ders aldırma ister. Âlim bu isteği kabul eder, fakat Şam valisinin oğlunun yüzüne baktığı bir sabah, birden ona âşık olur. Valinin oğlu bu durumu garipsemez ve âşktan kaçış olmadığını ifade eder. Bir süre sonra bu durumu herkes fark edince, dile düşmüş olmaktan utanan âlim, valinin oğluna ders vermeyi bırakır. Âlimin yokluğunu fark eden vali, oğlundan bir cevap alamaz fakat işin aslını âlimin kendisinden öğrenir. Valinin âlimin dürüstlüğüne takdir etmesiyle iki âşık yeniden kavuşurlar. Hikâyenin sonunda, Vadî’nin meşhur Şeyh-i Sanân hikâyesine atıf yapması dikkat çekicidir. Üçüncü iç hikâye, Mısır’da yaşayan Cihângîr adındaki bir kahraman hakkındadır. Cihângîr, güzelliğinin getirdiği gururla âşıklarına dert çektiren bir güzele âşık olur. Bu güzel, buluşma vaadiyle Cihângîr’i kandırır, fakat yanına gelmez. Cihângîr tüm isteklerini yerine getirirse de her seferinde bu güzelin oyununa gelir. Son olarak bu güzel, Cihângîr’den, Nil ırmağındaki korkunç ejderhayı öldürmesini ister. Cihângîr bu isteği de yerine getirir, fakat sevgilisi yine sözünü tutmaz. Tüm bunlardan sonra sevgili, Cihângîr’den aşkı uğruna kendisini öldürmesini isteyince, hikâye Cihângîr’in kalbinde yer etmiş olan kinden bahseder. Klasik şiir geleneğinde, sevgilinin âşığa yüz vermemesi ve her daim ona eziyet etmesi, sevgilinin en asli özelliğidir. Bu hikâyede ise, gazellerdeki sevgilinin âşığın kalbinde kine sebep olduğu anlatılmaktadır. Böyle bir hikâye ile Vadî, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisini bir kez daha klasik edebiyatta yüzyıllardır işlenegelen aşk algısının dışına çıkarmış görünmektedir. Bu hikâye, Fîrûz, Dilefrûz, Müşfik ve Mihribân’ın bir araya geldikleri meclislerde anlatılan son hikâyedir. Mesnevi bu hikâyeden sonra baharın betimlenmesi ile devam eder ve mesnevi şablonuna uygun bir şekilde, baharın gelişi aşkı da beraberinde getirir, Dilefrûz, Fîrûz’a aşkı ilan eder, fakat bu mutluluk çok kısa sürer, ertesi sabah Fîrûz, Dilefrûz’un artık kendisini görmek istemediğini öğrenir. Dilfrûz’un bu kararının sebebi ise çevresindeki kişilerin sözleridir.

Dilefrûz’un Fîrûz’u terk etmesi sonrası mesnevi, Fîrûz’un aşk acısıyla devam eder. Fîrûz önce Mecnûn ile özdeşleştirilir, onun gibi yollara düşer, çöllerde gezer, hayvanlarla konuşur ve sonunda Dilefrûz’un hayâliyle konuşur hâle gelir. Fîrûz, bir kez daha Dilefrûz’a ulaşmayı dener, fakat yine reddedilir. Bunun üzerine, kerametiyle kendisini uçurduğunu düşündüğü şeyhine gider ve şeyhinin tavsiyesi üzerine yolculuğa çıkar. Mesnevinin bundan sonrası ise, Fîrûz’un yolda karşılaştığı kişilerden dinlediği iç hikâyelerle ilerler. Mesnevinin dördüncü iç hikâyesi, Aden şahı hakkındadır. Bu hikâyede Aden şahı, âşık olduğu Çin hükümdarının kızını zalim bir şahın elinden kurtarır. Beşinci iç hikâye, bir padişahın rüyasında gördüğü güzele âşık olmasını anlatır. Fîrûz’un yolu Bağdat’a kadar gider. Bağdat’tan ayrıldıktan sonra Halka-be-gûş adında birisiyle tanışır ve onunla yol arkadaşı olur. Mesnevinin altıncı iç hikâyesini Halk-be-gûş anlatır, bu hikâye Halk-be-gûş’un kendi hikâyesidir. Çok zengin olan Halka-be-gûş, bir gün bir misafirlige gider ve ev sahibi onu güzelliğiyle kandırıp alıkoyar. Bu güzelin annesi bir büyücüdür. Hikâyenin sonunda Halka-be-gûş kendisini baştan çıkararak güzeli ve büyücü annesini öldürerek ikisinin de ellerinden kurtulur. Dinlediği bu hikâyeden sonra yoluna devam eden Fîrûz, Şam’a varır ve burada, mesnevinin ikinci iç hikâyesinin kahramanı olan âlim ile karşılaşır. Yoluna devam eden Fîrûz, kendisi gibi aşk derdine düşmüş, Dîvâne-i kûhsâr adlı bir âşıkla karşılaşır. Bu âşık, mesnevinin yedinci iç hikâyesini anlatır. Bu hikâye, Halk-be-gûş’un hikâyesi gibi, Dîvâne-i kûhsâr’ın kendi başından geçmiş bir hikâyedir. Dîvâne-i kûhsâr, bir gün âşık olduğu sevgilinin başkalarıyla gönül eğlendirdiğini duyar. Sevgili, bu kişilerin korkusundan Dîvâne-i kûhsâr’ın yanına gelememektedir. Dîvâne-i kûhsâr bu kişileri kılıçtan geçirir, artık sevgilisiyle arasında bir engel kalmamıştır. İki âşık birlikte başka bir şehre giderler, fakat bir süre sonra aralarındaki aşk biter ve ayrılırlar. Mesnevi geleneğine uymayan bir sonla biten bu hikâyeden sonra Fîrûz’un yolculuğu Mısır’da devam eder. Fîrûz burada, üçüncü iç hikâyenin kahramanı olan Cihângîr ile karşılaşır. Fîrûz’un hâlini gören Cihângîr, perişanlığının sebebini sorar ve aşk acısıyla bu hâle düştüğünü öğrenince, bu durumun aşkın doğasında olduğunu ve âşıklara her zaman dert ve bela gerektğini söyler, Fîrûz yanından ayrılırken

arkasından ona dua eder. Cihângîr'in yanından ayrılan Fîrûz'un yolculuğu bir gemide devam eder. Bu gemide, aynı kendisi gibi aşk derdi çekenler vardır. Bu kişilerden Humsüvâr adlı bir âşık, mesnevinin sekizinci ve son iç hikâyesini anlatır. Bu hikâye de, Humsüvâr'ın kendi başından geçmiş bir maceranın hikâyesidir. Rum diyarında bir büyücü kadının tuzağına düşen Humsüvâr, bu büyücü kadın ile evlenir. Bir gün, büyücü kadının devamlı yer değiştiren küpünün içine saklanır, büyücü kadın küple birlikte havalandığında kendisi de küpün içinde onun gittiği yere gider. Yolun sonunda Kaf dağına varırlar. Büyücü kadın, durumu fark edince Humsüvâr'ı cezalandırır, fakat sonra Humsüvâr onu aşkına inandırınca büyü yoluyla Humsüvâr'ı evine döndürür. Büyücü kadının güvenini kazanan Humsüvâr, büyücü kadının güvercin kılığına girdiği bir gün onu yakalar ve öldürür. Vadî, bu son hikâyede, sevgiliyi cadı olarak tanımlayan şiir geleneğindeki benzetmeleri kurgusal bir anlatıya dönüştürmüştür (Onay, 2007: 79). Bu iç hikâyede, şiir geleneğinden farklı olarak cadıların özellikleri bir benzetme unsuru olarak kullanılmaz, düz anlamlarıyla hikâyenin bir parçası olarak yer alır ve sevgili, gerçek bir cadıdır.

Bu iç hikâyelerle birlikte Fîrûz'un yolculukları biter ve Fîrûz, Dilefrûz'un şehrine döner. Fîrûz'un döndüğünü haber alan Dilefrûz, onunla yeniden görüşmek ister, fakat sözünü tutmaz ve buluşmaya gelmez. Hikâye burada Cihângîr'in duasından bahseder ve Fîrûz'un Dilefrûz'a kavuşmamasını bu duaya bağlar:

Virdi haber geldi o mihr-i felek Beklediler ol mehi aştâma dek	(b. 1353)
Gelmedi o serv-i dil-ârâ meger Sedd-i reh olmuş aña bir bed-güher	(b. 1354)
Old[ı] hebâ hûn-ı dil ü eşk-i âl Olmadı Fîrûza müyesser vişâl	(b. 1355)
Var ise ol bâbda iy pür-uşül Oldı Cihân-gîr du'âsı kabûl	(b. 1356)

(Vadî, 2005: 253-254)

Bu bölüm, Fîrûz ile Dilefrûz'un hikâyesinin sonuna gelindiğini düşündürse de Fîrûz aşkıdan vazgeçmez ve mesnevinin devamında, ikisinin de ortak arkadaşları olan Müşfik ve Mihribân, Dilefrûz'u Fîrûz'la buluşması için ikna eder. Dilefrûz bu buluşmaya gelir, fakat gelmekteki amacı kendi şanını yüceltmektir. Çevrede dedikodular başlayınca Dilefrûz, Fîrûz'u tekrar terk eder, çünkü sevgilinin huyu âşıklarına cefa çektirmektedir. Çerçeve hikâye, Dilefrûz'un Fîrûz'u terk edişyle sona erer, fakat klasik mesnevî şablonundan farklı olarak, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi, Vadî'nin açıklamalarını ve görüşlerini içeren mensur bölümler ile devam eder. Mensur bölümler süslü nesir ile yazılmıştır, bu nedenle hikâyelerin anlatıldığı manzum bölümlerin dili ile bu bölümlerin dili arasında sözcüklerin seçimi, ifadelerin açıklığı ve tamlamaların kullanımı açısından büyük farklar vardır. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisini izleyen ve onu kapatan bu mensur bölümlerde iki konu dikkat çeker. Bu konuların birincisi âşıkların akıbeti ile ilgilidir. Vadî, âşıkların hiçbir zaman vuslatın mutluluğuna ulaşamayacağını söyler. İkinci konu ise devşirme şairler hakkındadır. Vadî, devşirme şairleri "bostâniyân-ı hadîka-i 'îrfândan olmayup manz ūr-ı naz ar-ı üstâd olmadan Türk üstüne şâ'ir geçinen devşirmeler belâhet-i nihâdlarından kabâhatlerin idrâk idemezler iken" cümlesiyle eleştirir (Vadî, 2005: 260).

Fîrûz u Dilefrûz mesnevisini neşreden Zeynep Sabuncu, hazırladığı inceleme bölümünde bazı yorum ve saptamalarda bulunur. Mesnevinin genel temasını vuslatın imkânsızlığı olarak tanımlayan Sabuncu, mesnevideki hikâyelere ve Vadî'nin mesnevinin sonuna eklediği açıklamalarına göre bu imkânsızlığın sebebinin maşukların sözünde durmaması, vefasızlığı ve kaypaklığı olduğunu, ayrıca maşukların rakibin fitne ve fesadı yüzünden âşıkların yanından uzaklaştığını belirtir (Vadî, 2005: 46-47). Sabuncu ayrıca, Vadî'nin mensur bölümlerdeki aşk ve âşıklar hakkındaki açıklamalarına dayanarak, Vadî'nin görüşlerinin kendi hayat tecrübelerinin bir yansıması olabileceğini ileri sürer ve bu görüşü her ne kadar bir varsayım olsa da, çağdaşı Nergisi'nin (öl. 1635) kendi başından geçmiş bir aşk hikâyesini yazmış olduğuna dikkat çeker (Vadî, 2005: 13; 114). Vadî'nin edebî yönü hakkındaki yorumlarında ise Sabuncu, "*Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisine dayanarak Vadî'yi, eski şiirin geleneksel hayâl

dünyasını, mazmunlarını, edebî sanatlarını kullanan tipik bir Divan şairi olarak” tanımlar (Vadî, 2005: 113). Sabuncu’ya göre Vadî, konu, motif ve ifadede döneminde görülen yenilik arayışına ayak uyduramamış, fakat “kendinden önceki yüzyılda çoktan mükemmellik düzeyine erişmiş bir söyleyiş tarzını başarıyla tekrar eden bir şair”dir (Vadî, 2005: 11). Sabuncu, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin içeriği hakkında da benzer bir yorumda bulunur ve bu mesnevinin “daha önceki yüzyıllarda yazılmış benzerlerinden konu ve işleyiş açısından pek farklı [olmadığını]”, “mahallileşme akımının bir tezahürü olarak”, meddahların anlattığı hikâyelerdeki motiflerin veya bu motiflerin benzerlerinin *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisine dâhil edilmiş olabileceğini belirtir (Vadî, 2005: 12). Sabuncu’nun bu yorum ve saptamaları, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin içeriği ile ilgili yol gösterici bilgiler içermekle birlikte, mesnevide yer alan parodi unsurları Vadî’yi kendisinden önce yazılmış mesnevileri tekrar eden bir şair olmaktan çıkarır ve Vadî’yi, geleneksel anlatıları kullanarak kendi döneminin tarihsel bağlamında yeni ve özgün bir metin oluşturan bir şair konumuna getirir.

Vadî’nin iç hikâyeleri, içerdikleri konu, motif ve tiplerle kendi döneminde iyi bilinen, yaygın olarak dolaşımda olan hikâyelerdir. İç hikâyelerin birincisi, sevgilisi kendisiyle ilgilenmediği için canına kasteden, hançerle vücudunda yaralar açan, fakat bu yaralar yeterince öldürücü olmadığı için ölmek yerine bir süre sona ayılıp sevgilisinin yanına giden bir âşığın hikâyesidir. Buradaki hikâyede okurun dikkatini çeken, âşığın kalbindeki aşkın şiddeti değil, akılsız davranışıyla kendini düşürdüğü gülünç durumdur. Âşığın bu şekilde hikâyesini mesnevi geleğinde yoktur, gazelerde ise âşığın canını sevgilinin uğruna feda etmeye hazır olması sürekli tekrar eder, fakat bu her zaman âşığın dilindedir, eyleme geçmiş hâli hiçbir zaman görülmez. Bu nedenle, ilk iç hikâyede yer alan kendini gülünç duruma düşüren akılsız âşık tiplmesi ya döneminin bir özelliği ya da Vadî’nin özgün bir hikâyesi olarak düşünülmelidir. On yedinci yüzyılın eserleri arasında, Nergisî’nin 1632/33 yılında son hâlini hazırlayarak IV. Murad’a (öl. 1640) sunduğu *Nihâlistân*, bu yüzyılda dolaşımda olan aşk hikâyelerini ve bu hikâyelerdeki aşk algısını anlamada bugünün okurlarına önemli ipuçları sunar. *Nihâlistân*’ın son şeklini alması 1630’lu yılları bulmuştur, fakat Nergisî’nin 1624/25’te tamamladığı *Meşâke’l-Uşşâke*, bazı değişikliklerle *Nihâlistân*’ın beş bölümünden bir tanesini oluşturur (Nergisî, 2010: 122-196). Çerçeve hikâye tekniğiyle yazılmış olan *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin aksine, *Nihâlistân*, tematik bölüm başlıklarının altında birbirinden ayrı hikâyelerin yer aldığı bir yapıyla yazılmıştır. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisindeki canına kasteden fakat ölmeyi beceremeyen âşığın hikâyesi, *Nihâlistân*’daki aşkı ve âşıkları anlatan altı hikâyenin yer aldığı ikinci bölümdeki üçüncü hikâye benzer unsurlar içerir (Nergisî, 2010: 178). Bu hikâyedeki âşık, sevgilisinin mesire yerinde başkalarıyla sohbet ettiğini ve dolaştığını duyunca öfkeli bir şekilde mesire yerine gider. Mesire yerine alınmayınca yüksek bir köprüye çıkar ve köprüünün üzerinde gezinmeye başlar. O sırada âşığın yanına muzip bir arkadaşı gelir ve bu muzip arkadaş, ağyarın yanında vakit geçiren sevgilinin derdiyle yanıp tutuşan âşığı teselli etmek yerine, ona, derdinin hiçbir çaresi olmadığını, tek çözümünün köprüden atlaması olduğunu söyler. Akılsız âşık bu sözleri ciddiye alır ve köprüden aşağıya atlar. Mesire yerindekiler koşarak âşığın yanına giderler, onu sudan çıkarırlar ve yuttuğu suları çıkarması için ayaklarından baş aşağı ağaca asarlar. Birkaç saat baygın kalan âşık kendine gelince sevgilisini yanında görür ve bu akılsız âşığın gülünç hikâyesi, tıpkı *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisindeki akılsız âşığın hikâyesi gibi mutlu sonla biter. *Nihâlistân*, IV. Murad döneminin (1623-1640), *Fîrûz u Dilefrûz* ise IV. Mehmed döneminin (1648-1687) eseridir. On yedinci yüzyılın birer ürünü olan her iki kitapta da sevgilisi için canına kıyan fakat bunu bile beceremeyip gülünç durumlara düşen âşıkların hikâyeleri vardır. Bu durum, yüzyıllar boyunca metinler aracılığıyla aktarılagelen yazınsal aşk algısında on yedinci yüzyılda bir kırılmanın veya değişimin ortaya çıktığını gösterir. Benzer şekilde, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisindeki üçüncü iç hikâyede, çektiği eziyetler sonrasında sevgili, Cihângîr’den canına kıymasını isteyince Cihângîr’in kalbinin kinle dolu olduğunu ifade edilmesi de bu kırılma ve değişimin bir yansıması olmalıdır. Sevgilinin eziyetleri nedeniyle kalbinde kin oluşan âşıklar klasik edebiyatta mesnevi ve gazel geleneğinin bir parçası değildir.

On yedinci yüzyılda dolaşımda olan hikâyeler ile *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi arasında bağ kuran diğer bir örnek, iç hikâyelerden ikincisidir. Ders verdiği valinin oğluna âşık olan âlimin hikâyesinin sonunda, ünlü Şeyh-i Sanân hikâyesine gönderme yapılır. Bu hikâye, Ferîdüddîn Attâr’ın (öl. 1221?) *Mantuku’t-tayr* (1187) adlı eserinde yer almakla birlikte, *Mantuku’t-tayr*’dan ayrılarak bağımsız bir hikâye olarak dolaşımını sürdürmüştür (Ferîdüddîn Attâr, 2017; Yazar, 2015). Bu hikâyede de *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde olduğu gibi âbid ve zâhid bir şeyh vardır. Bu şeyh bir gün bir Hristiyan kıza âşık olur ve doğru yoldan sapar. İki hikâye arasında kurduğu bu bağlantı ile Vadî, kuralcılığın ve şekilciliğin aşk karşısındaki acizliğini anlatır. Bu doğrultuda, *Fîrûz*’un tasavvuf yolunda yok olup gidişini fakat beşeri aşka düşünce bu yolu terk edişini anlatan, şeyhinin kendisini asa sanıp havaya kaldırdığı

hikâye de öğrencisine âşık olan âlimin hikâyesiyle benzer göndermeler içerir. Bununla birlikte, aşka düşen âlimin hikâyesiyle birlikte *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi hem *Nihâlistân*'a hem de ona kaynaklık eden *Gülistân* (1258) ve *Bahâristân*'a (1487) bağlanır. *Nihâlistân*'ın iç yapısı ve konuları, Osmanlı coğrafyasında yaygın bir şekilde okunan ve okutulan *Gülistân* ve *Bahâristân* ile yakın benzerlikler içermektedir. On üçüncü yüzyılda Şirazlı Sadî (öl. 1292?) tarafından yazılan *Gülistân* sadece İran coğrafyasında değil, Osmanlı coğrafyasında da en tanınan eserlerin başında gelir. Ünü kendi çağını aşan ve sonraki yüzyıllarda artarak devam eden bu eserin farklı dillere çevirileri yapılmış, şerhleri yazılmış, sözlükleri hazırlanmıştır (Ergene 2017; Sadî 2018; Kartal, 2001). On beşinci yüzyıl şairi Câmî (öl. 1492) de *Bahâristân*'ı *Gülistân*'ı örnek alarak yazmıştır (Molla Câmî, 2018). Benzer şekilde, Nergisî de *Nihâlistân*'ın sebep-i telif bölümünde, *Gülistân*'ın medrese öğrencilerine ders kitabı olarak okutulmakta olduğunu ve yazdığı eserin adını her yerde okunmakta olan *Gülistân* ve *Bahâristân*'a nazire olarak *Nihâlistân* koyduğunu belirtir (Nergisî, 2010: 155-156; 159-162; 308-309). Nergisî'nin bu açıklaması, on yedinci yüzyılın en çok tanınan ve okunan kitaplarını göstermesi açısından önemlidir. Bu kitaplardaki hikâyeler, aynı yüzyılda yazılmış olan *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisine de kaynaklık etmiş olmalıdır. Örneğin, *Fîrûz u Dilefrûz*'daki âlimin hikâyesi, *Gülistân*'da aşk ve gençlik hakkındaki beşinci bölümde yer alan Hemedan kadısı hakkındaki hikâye ile yakın benzerlikler içerir. Hemedan kadısı, bir güzel yüzlüye âşık olur ve bu aşk ile başkalarının sözlerine aldırış etmez olur. Din kurallarına ve kadılık makamına uygun olmayan bu âşıklık hâlleri, kendisine kötülük etmek isteyenlerin elinde güçlü bir koz hâline gelir (Ergene, 2017: 462-480).

Bu örneklerde görüldüğü üzere, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi on yedinci yüzyılda dolaşımda olan popüler hikâyeler ve kitaplar ile ortak veya benzer konular içerir (Kut, 2010). Aynı zamanda, *Fîrûz u Dilefrûz*, gazellerde anlatılan âşık ve sevgili imgesinin temel özelliklerini kullanarak, gazellerde anlatılan aşkı, âşıkları ve sevgilileri dolaşımda olan bu hikâyeler ile birleştirir ve yüzyıllardır anlatılagelen aşkın ve âşıkların bir parodisini yapar. Sevgilisi için canına kasteden fakat gülünç durumlara düşen âşıkların hikâyeleri buna bir örnektir ve *Fîrûz u Dilefrûz*'dan çok daha önce, Nergisî'nin *Nihâlistân*'ında da benzer bir hikâye anlatılır. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde, gazellerdeki aşkı ve âşıklık hâllerini istihzai bir şekilde anlatan başka bir örnek ise, Fîrûz'un ayrılık acısıyla yol alırken ulaştığı sahilde düştüğü hâli betimleyen epizotta görülür. Bu epizotta, Fîrûz bir kayığa biner ve rüzgâr kayığını alıp götürür. Bir pir çıkagelir ve kendinden geçmiş olan Fîrûz'u uyandırır. Fîrûz başına gelenleri pire anlattıktan sonra kayık ve deniz bir anda yok olur. Pir, Fîrûz'a, deniz sandığı şeyin döktüğü göz yaşları olduğunu, kayığın ise gözyaşlarının kabarcıkları olduğunu söyler. Aşk acısının yarattığı şaşkınlıkla Fîrûz, kendi gözyaşlarını deniz ve kayık sanmıştır (Vadî, 2005: 214-217). Humsüvâr'ın anlattığı ve sevgilinin gerçek bir cadı olduğu hikâyede olduğu gibi, burada da benzetme unsurları hikâyenin bir parçası olarak düz anlamıyla yer alır. Bu mesnevîde geleneğin dışına çıkan başka bir örnek ise kahramanlık mesnevîlerinde sıkça yer verilen ejderha motifinin yer aldığı üçüncü iç hikâyede görülür. Bilindiği üzere ejderha, kökeni çok eskilere giden ve farklı coğrafyalarda şekillenen mitlerde farklı betimlemelerle yer alan mitolojik bir figürdür. Ejderha, *Şahnâme* gibi eski İran destanlarında olduğu kadar Anadolu'daki hikâyelerde ve mesnevîlerde de sıklıkla yer alır (Çoruhlu, 2019; Firdevsî, 2016; Pancaroğlu, 2004). Üçüncü iç hikâye olan Cihângîr'in hikâyesinde, eziyet çekirtmeyi seven burnu havada sevgili, Cihângîr'den kendisi için bir ejderhayı öldürmesini ister. Cihângîr de bu isteği gerçekleştirir, fakat yine de sevgiliye yaranamaz ve kalbindeki aşk bir kine dönüşür. Bu hikâyede de Vadî, ünlü mesnevî konulardan birisi olan ejderha öldürmeyi alır ve bunu ters yüz ederek, ejderha öldürmeyi sevgiliye kavuşmayı sağlayan bir aşama olarak değil, âşığın kalbindeki aşkı kine döndüren sürecin bir parçası olarak hikâyeler.

Vadî'nin gazel, mesnevî ve hikâye külliyatlarında yüzyıllardır anlatılagelen konu, motif ve betimlemelerle aşkı ve âşıklık hâllerini farklı bir biçimde yeniden yazması, *Fîrûz u Dilefrûz*'un okurlarına ne anlatır? Bilindiği üzere, hilekâr, sözünde durmayan ve âşıklarına eziyet eden sevgili imgesi, mazisi çok eski zamanlara uzanan edebî geleneklerle ilişkilidir. Çerçeve hikâye tekniği ile yazılmış eserler arasında, kadınları bu şekilde betimleyen en ünlü örnek *Binbir Gece Masalları* olsa da Hindistan coğrafyasının Sanskritçe yazılmış eski çerçeve hikâye külliyatlarında da benzer anlatımlar vardır (*Binbir Gece Masalları*, 2018; Şukasaptati, 2020). Bu durumda, Vadî, kadınları vefasız ve hilekâr olarak betimleyerek kendi başından geçen bir maceraya gönderme yapmamış, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevîdeki sevgili imgesinde, bu çok eski gelenek ile gazellerdeki eziyet çekirtmeyi seven vefasız sevgili imgesini birleştirmiş görünmektedir. Şairlerin kendi başlarından geçtiğini iddia ederek anlattıkları aşk hikâyeleri farklı yüzyıllarda çeşitli mesnevîlere konu olmuştur. Mâşîzâde Fikrî Çelebi (ö. 1574/75) tarafından 1566 yılında yazılan *Ebkâr-ı Eşkâr* bu mesnevîlerden bir tanesidir (Özyıldırım, 2017) ve *Nergisî*'nin *Nihâlistân*'daki iddiası da bu tarz anlatımın bir devamı olarak görünmektedir. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevîsindeki üç iç hikâyede de, kurgunun

bir parçası olarak anlatıcılar kendi başlarından geçmiş olayları anlattıklarını belirtirler, fakat Vadi'nin böyle bir gerçeklik iddiası yoktur. Bu durumda, *Fîrûz u Dilefrûz*, yazı aracılığıyla aktarılarak ve yeni benzetme ve söz oyunlarıyla işlenerek gelenekselleştirilen aşk algısının ve âşıklık hâllerinin parodisini yapan bir metin olarak düşünülmelidir. Metinlerarasılık, metinler örgüsü, ironi, hiciv ve gülünç anlatım tarzı parodinin temel öğeleridir. Parodi tek bir eseri esas alabilir veya Don Quijote örneğinde olduğu gibi, tüm bir edebî türün de parodisi yapılabilir. Her durumda, okurun parodiyi tam olarak anlayabilmesi için parodisi yapılan eseri veya eserleri en iyi şekilde bilmesi gereklidir, çünkü parodi bir anlamda, eskinin yeni bir ifadesidir. Bu nedenle, parodi aynı zamanda eskinin bir taklidi olarak da görünür ve hatta bu durum, parodi ile intihal arasındaki ayrımın hukuksal boyutta nasıl saptanması gerektiğine dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bir metinde parodi öğeleri ortadan kalktığında, o metin, başka bir eserin kopyası ya da mevcut eserlerin bir derlemesi olarak belirir (Dentith, 2002; Göksel 2006; Hannoosh, 1989; Posner 1992). Tüm bu nedenlerle, parodinin anlaşılabilmesi ve yerini bulabilmesi çift edimli bir iştir, yazar kadar okurların da parodisi yapılan eseri, eserleri veya bu eserlerin ait oldukları yazın geleneklerini iyi bilmeleri gereklidir. Vadi, *Fîrûz u Dilefrûz*'u kendi döneminin yazın geleneğini oluşturan metinlere göndermelerle biçimlendirmiştir ve okurları da bu geleneğin bir parçasıdır. Bu durumda, *Fîrûz u Dilefrûz*, kendi dönemindeki okurlarına bilindik göndermelerle hitap eden bir parodi metnidir, onlara eskiyi ironik ve güldürücü bir biçimde yeniden anlatır.

Fîrûz u Dilefrûz mesnevisi ile farklı türlere ve dönemlere ait metinler arasında çeşitli bağlar kuran örnekler, *Fîrûz u Dilefrûz*'un zengin bir kaynak birikimiyle biçimlendirildiğine işaret eder. Bununla birlikte, *Fîrûz u Dilefrûz*'da, kendi döneminin tarihsel bağlamında özellikle anlam kazanan bazı bölümler ve tasvirler de vardır. Örneğin, avlanma sahneleri ve içki meclisleri, mesnevinin girişinde Vadi'nin övgüyle bahsettiği IV. Mehmed'in (öl. 1693) saray hayatı ile doğrudan ilişkilidir. Vadi'nin hayatı hakkında günümüze ulaşan detaylı bilgiler yoktur. İstanbul'da doğduğu ve Üsküdar mahkemesinde katiplik yaptığı bilinmektedir (Vadi, 2005: 9). Eserini ithaf ettiği IV. Mehmed ise, dönemindeki tüm iç ve dış karışıklıklara, isyanlara ve savaşlara rağmen bağımlılık derecesinde av düşkünlüğü ile tanınmaktadır. Sultan İbrahim (1640-1648) ile Hatice Turhan Sultan'ın oğlu olan IV. Mehmed, Sultan İbrahim dengesiz davranışları nedeniyle tahttan indirilince yedi yaşında tahta çıkar. Bu yaştaki küçük bir çocuğun devlet yönetmesi mümkün değildir, bu nedenle saltanatının ilk yıllarında devlet yönetimi büyük annesi Kösem Sultan (öl. 1651) ve annesi Hatice Turhan Sultan tarafından yürütülür. Sultan Ahmed Camii Vakası (1648) olarak da bilinen sipahilerle iç oğlanların çıkardığı isyan sonrasında yeniçerilerin ve Kösem Sultan'ın devlet idaresindeki nüfuzu artar. İlerleyen yıllarda saraydaki dengeler Hatice Turhan Sultan lehine değişir ve IV. Mehmed'i tahttan indirip yerine kardeşi Süleyman'ı tahta çıkarma planı yapan Kösem Sultan, saray ağaları tarafından öldürülür. Çınar Vakası olarak da bilinen Vaka-yı Vakvakiyye (1656) sonrasında IV. Mehmed Edirne'de oturmaya başlar. Bunun nedeni Edirne'de geniş av sahalarının olmasıdır. IV. Mehmed'in uzun yıllar süren avcılık hayatında devlet idaresi önce Köprülü Mehmed Paşa, daha sonra ise oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından yürütülür. Köprülüler döneminin ilk yılları zaferlerle geçer, 1664'te Uyvar fethedilir, 1669'da Kandiye alınır. İstanbul'a nadiren uğrayan IV. Mehmed ise vaktinin çoğunu avcılıkla geçirmektedir. Bununla birlikte, 1672'deki Kamanıçe seferi, IV. Mehmed'in bizzat katıldığı önemli bir seferdir. Otağını kalenin yakınına kurduran IV. Mehmed'in askerlerle birlikte kale kuşatmasına katıldığı da rivayet edilir. IV. Mehmed, sefer sonrası Edirne'ye döner ve av eğlencelerine devam eder. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa dönemi, IV. Mehmed'in saltanatının sıkıntılı yıllarıdır. Başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatması (1683) sonrası Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki topraklarını birer birer kaybetmeye başlar. Toprak kaybına rağmen IV. Mehmed av eğlencelerinden vazgeçmeyince giderek artan tepkiler başlar. 1686 yılında Budin Kalesi düşünce halk galeyana gelir, bunun üzerine IV. Mehmed, avcılıktan vazgeçtiğini duyurur. IV. Mehmed, saltanatını kaybetmemek için ilerleyen dönemde tazılarını ve av malzemelerini dağıtır ve tövbe ettiğini duyurur, fakat çok geç alınmış bu karar bir işe yaramaz, tahtını kaybeder (Özcan, 2003). *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin girişinde yer alan ve IV. Mehmed ile askerlerinin kahramanlıklarının övüldüğü bölüm ile mesnevinin yirmi beşinci bölümü olan avcılık hakkındaki bölüm, IV. Mehmed'in zaferlerle geçen yılları ve av eğlenceleri ile doğrudan ilişkili görünmektedir. Ayrıca içki meclisleri de hem mesnevinin çeşitli bölümlerinde hem de avcılık ile ilgili bu bölümde kurgunun merkezinde yer alır. İşret meclisleri, saray kültürünün önemli bir parçasıdır, eski bir gelenektir ve hem mesnevilerde hem de kahramanlıkla ilişkili aşk hikâyelerinde sıkça yer alır (İnalçık, 2015). *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisindeki eğlence meclisleri bu geleneğin bir devamıdır, fakat IV. Mehmed'in av eğlencelerine ve işret meclislerine düşkünlüğü, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisindeki bu bölümlerin tarihsel bağlamıyla doğrudan ilişkili olmalıdır. Avcılık hakkındaki

bölümde, Dilefrûz'un isteği üzerine dört arkadaş birlikte ava çıkarlar. Uzun bir süre avlanırlar, sonrasında karşlarına bir kurt çıkar. Fîrûz kurtla savaşır ve onu yener. Arkasından işret meclisi kurulur (Vadî, 2005: 179-181). Benzer şekilde, on yedinci yüzyılın siyasi ve sosyal hayatını belirleyen en önemli hareketlerden olan Kadızadeliler hareketi de *Fîrûz u Dilefrûz*'un içeriğini biçimlendiren tarihsel olaylar arasında görülmektedir. Akademik kaynaklar, IV. Mehmed'in çevresinde Kadızadeli taraftarlarının olduğuna ve bu kişilerin IV. Mehmed üzerinde etkili olduğuna dikkat çekerler (Özcan, 2003). Bu nedenle, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde tasavvufi aşkla ilişkili bölümler ve öğrencisine âşık olan âlimin hikâyesi, özellikle Kadızadelilerin tasavvufi aşk konusundaki görüşleri bağlamında incelenmelidir (Çavuşoğlu, 2001; Sarıtaş, 2020).

SONUÇ

On yedinci yüzyılda yazılmış fakat günümüzde unutulmuş olan *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi, bu dönemdeki aşk anlatıları, âşıklık hâlleri, sevgilinin özellikleri, mesnevi geleneği, hikâyelerdeki dönüşüm gibi edebiyat tarihinin merkezinde yer alan konular için önemli bilgiler içeren düşündürücü bir mesnevidir. Şu ana kadar *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi hakkında tek bir akademik çalışma yapılmış, bu çalışmanın dışında bu mesnevi hiçbir araştırmacının dikkatini çekmemiştir. İstanbullu bir şair olan Vadî, dönemin padişahı IV. Mehmed'i övdüğü bu mesnevide, gazellerde anlatılagelen aşk algısını, daima cefa ve dert çeken âşık imgesini, âşıklarına eziyet eden ve ayyar ile vakit geçiren sevgili imgesini ve gazel geleneğindeki âşık ve sevgili betimlemelerini mesnevi geleneğinin hikâyelerinde yeniden yazmıştır. Ayrıca, tasavvufi metinler, *Gülîstân*, *Babâristân* ve *Nihâlîstân* gibi hikâye ve öğüt kitapları ile mazisi eski Hint coğrafyasına kadar uzanan çerçeve hikâye külliyatları da *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin kaynakları arasındadır. Bununla birlikte, IV. Mehmed'in iflah olmaz av merakı ve Kadızadeliler hareketi de *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinin içeriğini biçimlendiren tarihsel gerçeklikler arasındadır.

Varlığını tasavvufi aşk yolunda yok etmiş Fîrûz, mesnevide güldürücü bir hikâye ile okura tanıtılır. Fîruz, kendisinden o kadar bihaberdir ki, şeyhi onu asası sanıp havaya kaldırdığında şeyhinin keramet göstererek kendisini uçurduğunu düşünür. Bu çarpıcı hikâye, bu mesnevinin, tasavvufi aşk ve âşıklık hâllerini anlatan klasikleşmiş metinlerin bir parodisi olduğunu gösterir. Parodi unsurları mesnevinin ilerleyen bölümlerinde de devam eder. Bununla birlikte, canına kastedip de ölmeyi beceremeyen âşığın hikâyesinde olduğu gibi, gazel ve mesnevi geleneğindeki âşık imgesini ters yüz eden hikâyeler, *Fîrûz u Dilefrûz*'dan daha erken bir tarihte, on yedinci yüzyılın başında dolaşıma girmiştir. Bu hikâyeler, âşıkları bir dert yumağına çeviren aşkın parodisini yaparlar. *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde Fîrûz'un kendi gözyaşlarını deniz ve gemi sanması da bu parodinin bir parçası olarak durmaktadır. Bununla birlikte, *Fîrûz u Dilefrûz*'daki parodi unsurları mesnevinin kahramanlarının adları ile başlar. Sözlük anlamı *gönül aydınlatan* olan Dilefrûz, gönül karartır, sözlük anlamı *bahtı açık*, *muzaffer* olan Fîrûz ise mutsuzluktan kurtulamaz, bahtsızlığın bir örneği olur. Bütün bu bilgiler sonrasında, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisi için bir parodi mi yoksa bir derleme mi olduğu sorusu tekrar sorulduğunda, cevap açık bir şekilde parodidir. Vadî, *Fîrûz u Dilefrûz* mesnevisinde, klasik edebiyatın farklı türlerine ve dönemlerine ait konuları, motifleri ve imgeleri bir araya getirmiş ve bunları ters yüz ederek yazınsal olarak anlatılagelen aşk algısının ve âşıklık hâllerinin bir parodisini yazmıştır.

KAYNAKÇA

- Binbir Gece Masalları* (2018). A. Ş. Onaran (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Çavuşoğlu, S. (2001). Kadızadeliler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24, 100-102.
- Çoruhlu, Y. (2019). Ejderha. *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi I* içinde (ss. 53-81). Ötüken Neşriyat.
- Dentith, S. (2002). *Parody*. Routledge.
- Ergene, O. (2017). *Sadî, Gülîstan Tercümesi / Gülîstan: [Şîraz 1257]: Giriş – Dil İncelemesi – Metin – Çeviri – Dizginler – Tıpkıbasma* (Sibîcâbî, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Feridüddin Attâr (2017). *Mantık al-Tayr* (A. Gölpınarlı, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Firdevsî (2016). *Şahnâme II* (M. Kanar, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Göksel, N. (2006). Unutma, Parodi ve İroni. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 131-140.

- Hannoosh, M. (1989). The Reflexive Function of Parody. *Comparative Literature*, (41), 113-127.
- İnalçık, H. (2015). *Has-bağçede 'Ays u Tarab: Nedimler Şâirler Mutrûbler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kartal, A. (2001). Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân İsimli Eserinin Türkçe Tercümeleeri. *Bilgi*, (16), 99-125.
- Kut, G. (2010). 16. ve 17. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış. F. Büyükkaracı Yılmaz (Haz.), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II: Acâibü'l-mablûkât* içinde (ss. 102-124). Simurg.
- Molla Câmî (2018). *Babaristan* (A. Karaismailoğlu, Çev.). Akçağ Yayınları.
- Nergisî (2010). *Nergisî ve Nihâlistân'ı (İnceleme – Metin)*. S. Çaldak (Haz.). Kesit Yayınları.
- Onay, A. T. (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. C. Kurnaz (Haz.). Birleşik Yayınevi.
- Özcan, V. (2003). Mehmed IV. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (28), 414-418.
- Özyıldırım, A. E. (2017). *Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı: On Altıncı Yüzyıldan Sıradışı Bir Aşk Hikâyesi*. Dergâh Yayınları.
- Pancaroğlu, O. (2004). The Itinerant Dragon-Slayer: Forging Paths of Image and Identity in Medieval Anatolia. *Gesta*, (43), 151-164.
- Paker, S. (2014). Terceme, te'lif ve özgünlük meselesi. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, A. E. Özyıldırım (Ed). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmalar IX: Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh* içinde (ss. 36-71). Klasik Yayınları.
- Posner, R. A. (1992). When Is Parody Fair Use? *The Journal of Legal Studies*, (21), 67-78.
- Sadî (2018). *Gülistan* (A. Karaismailoğlu, Çev.). Akçağ Yayınları.
- Santaş, E. (2020). *Cinsel Normalliğin Kuruluşu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Heteronormatiflik ve İstikrarsızlıklar*. Metis Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu – 1 (Âb – Azrail)*. Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu – 2 (Bâb – Çüsteri)*. Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu – 4 (Ebabel – Füsûn)*. Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şukasaptarı (2020). *Papağanın Yetmiş Masalı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Vadî (2005). *Va'dî'nin Fîrûz u Dil-efrûz Mesnevisi [İnceleme – Metin – Tıpkıbasım]*. Z. Sabuncu (Haz.). Simurg.
- Yazar, S. (2010). Mütercimi Belirsiz Bir Şeyh-i San'ân Mesnevisi. *Turkish Studies*, (5), 1571-1631.
- Yılmaz, B. (2021). *Çerçeve Hikâye Külliyatlarında Metinlerarasılık: Hayvan Hikâyeleri (İnceleme)*. [Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yücel, M. (2001). *Va'dî Divanı, Tenkitli Metin*. [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED SUMMARY

This study examines *Fîrûz u Dilefrûz* by Va'dî (d. 1682), a love story composed in the form of masnavi poetry in the seventeenth century. Va'dî is not a famous poet for today's readers, and according to library records, only one manuscript copy of *Fîrûz u Dilefrûz* survived. The main plot of *Fîrûz u Dilefrûz* is a frame story consisting of various substories. It contains wellknown themes, motifs and episodes, which are common to the masnavi tradition, such as: falling in love with a beauty by glancing at a picture; falling in love with a beauty who appears in a dream; capturing a lover by magic; or travelling to imaginary places like Mount Qaf. It also draws content from mystical literature, story and advice books such as the *Gülîstân* (1258), the *Babâristân* (1487), and the *Nibâlistân* (1632/33), and, even earlier texts with frame stories. Without a close reading of the whole text, the components common to other texts give the impression that *Fîrûz u Dilefrûz* is not an original work but a replication and compilation of earlier narratives. However, this would be a quick judgement since the author, Vadî, has made significant changes in stock descriptions of lovers and plots of wellknown stories. Therefore, the differences which distinguish this text from the traditional narration of love and lovers indicate its original features. This article focuses on the original features of *Fîrûz u Dilefrûz* which are based on the alterations in the stock themes, motifs and descriptions. Accordingly, the main question is this: When examined within literary history, could these alterations be interpreted as the reflection of change and transformation in the masnavi tradition, popular narratives and the perception of love in the seventeenth century? If the answer is yes, then *Fîrûz u Dilefrûz* appears as a parody of traditional love stories which had been narrated in both poetry and prose for centuries. If the answer is no, then the masnavi *Fîrûz u Dilefrûz* could be described as a kind of compilation of famous narratives. To answer this question, this study examines *Fîrûz u Dilefrûz* with a particular focus on intertextual relations and close reading of the text within its historical and cultural context.

While Fîrûz and Dilefrûz appear as the lovers in the frame story, the word *lover* does not define both of them completely and properly. In the masnavi tradition, both lovers are unwaveringly attached to and in love with each other. However, while the love of Fîrûz to Dilefrûz is narrated in the entire text, Dilefrûz changes her mind in the middle of the narrative, stops loving Fîrûz and abandons him. Also, contrary to the masnavi tradition, the lovers do not face any obstacles to come together. In this narrative, the reason for their separation is a change of mind. Responsible for Dilefrûz's decision to separate from Fîrûz are slanderers and gossipmongers. The first question rising at this point is whether, apart from deviating from the masnavi tradition, *Fîrûz u Dilefrûz* follows the ghazal tradition of love perception.

This study argues that the masnavi *Fîrûz u Dilefrûz* is a parody of descriptions of love and the various states of lovers which had been repeatedly used in literary works for centuries. For example, in the part with the title "The Beauty of Fîrûz", not even one specific beautiful feature of Fîrûz is mentioned, and he is even described as unnoticeable. Also, this part includes a short but funny story about Fîrûz, which is apparently a parody of the narration of mystical love and the descriptions of dervishes on the mystical path. As is explained in the story, Fîrûz is one of the dervishes who follow the teachings of the famous sheikh in the city. Fîrûz keeps living at the threshold of the household of this sheikh. One day, as the sheikh is about to go out, he sees Fîrûz at the threshold, but poor Fîrûz is in such a thin and weak condition that he does not recognise Fîrûz, and he perceives the body of Fîrûz as his walking stick. Then he takes hold of Fîrûz, but Fîrûz is in such a condition that he does not recognise what his sheikh is doing, and thinks that he is working a miracle and that thanks to this miracle, he can now fly in the sky. While the entire text of the masnavi *Fîrûz u Dilefrûz* is a parody of the narration of love and the features of lovers in the traditional literature, even the names of the lovers and the titles given to each section of the narrative constitute the significant elements of this parody. This study argues that *Fîrûz u Dilefrûz*, which bears the names of the lovers in the story, not only deviates from the masnavi tradition in drawing from the ghazal tradition but also parodies the existing perception of love in literary text even in their very names. Dilefrûz which means the one who makes hearts bright and happy makes the heart of Fîrûz dark and unhappy; likewise Fîrûz, which means successful, prosperous and lucky, in this narrative becomes a symbol for the unhappy and unfortunate lover.

**YENİ İPEK YOLU'NUN İLHAM KAYNAĞI “ANTİK İPEK YOLU”:ÇİN’İN İPEK YOLU
YÖNETİMİ TEMELİNDE “BİR KUŞAK BİR YOL” GİRİŞİMİNE BAKIŞ
THE INSPIRATION OF THE NEW SILK ROAD “ANCIENT SILK ROAD”:AN OVERVIEW OF
“ONE ROAD ONE BELT” INITIATIVE ON THE BASIS OF CHINA’S SILK ROAD
GOVERNANCE**

Sema GÖKENÇ GÜLEZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çin Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı

gokencsema@nevsehir.edu.tr

ORCID:ID/0000-0002-1787-9328

ÖZET

İpek Yolu tarihten bugüne doğu ve batı medeniyetleri arasında ticari ve kültürel etkileşimlerin yaşandığı kadim bir yoldur. Adını ipekten alan İpek Yolu, güzergâhında başta ipek olmak üzere her türlü eşyanın transfer ve ticaretinin yapıldığı, insanlar arasında din, ideoloji, düşünce ve kültür alanlarında etkileşimlerin yaşandığı bir yol olmuştur. Antik dönemde birçok ulus İpek Yolu’nu yönetmek için birtakım stratejiler belirlemiştir. Bu uluslardan birisi de şüphesiz ki İpek Yolu’nun başladığı toprakların sahibi Çin ulusudur. Antik dönemde İpek Yolu güzergâhında oluşturulan stratejiler, özellikle Çin’in dış politikasını belirlediği Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde oluşturulmuştur. Zaman içerisinde gelişen deniz ticareti sayesinde keşfedilmiş olan yeni pazarların da etkisi ile Antik İpek Yolu eski gücünü ve etkisini yitirmiş, ancak günümüz Çin devletinin bu kadim yolu canlandırma planlarını hayata geçirmeye karar vermesi ile Çin devlet başkanı Xi Jinping 2013 yılında yaptığı bir konuşmasında “Yeni İpek Yolu” projesini duyurmuştur. Antik İpek Yolu’nu canlandırmak amacıyla ileri sürülen bu proje “Bir Kuşak Bir Yol Girişimi” olarak da adlandırılmakta olup, güzergâh üzerinde bulunan ülkeler ile ikili işbirliklerine dayanan önemli bir ekonomi ve kültür projesidir. Antik dönemde Çin’in, İpek Yolu güzergâhlarının geçtiği bölgelerde ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda izlediği stratejiler, günümüz Yeni İpek Yolu projesinin temel kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışma; Çin’in antik dönemdeki İpek Yolu yönetimi ve stratejisi ışığında, günümüz Yeni İpek Yolu projesinin temellerini, kazanımlarını ve beklentilerini tarihi perspektiften analiz etmektedir.

ABSTRACT

The Silk Road is an ancient route where commercial and cultural interactions have occurred between eastern and western civilizations. On the Silk Road route all kinds of goods, especially silk were transferred. Also religion, ideology, thoughts and cultural interactions have also occurred. In ancient times, many nations determined strategies to manage Silk Road routes. One of these nations undoubtedly is China, which is the owner of the lands where the Silk Road started. Strategies on the Silk Road in ancient times were composed especially during the Han and Tang Dynasties when China determined foreign policy. After the ancient Silk Road had lost its impact on world trade, in today’s 21st-century Chinese president Xi Jinping underlined the “New Silk Road Project” in 2013. That project which was put forward to revive the ancient Silk Road is also called the “One Road One Belt Initiative” is an important economic and cultural project based on bilateral cooperation on the routes. The strategies followed on the ancient Silk Road are the ideological source of today’s New Silk Road project. In this study, will be analyzed and dealt with the foundations, achievements and expectations of today’s New Silk Road project in the light of ancient Silk Road management of China in ancient times from a historical perspectives.

Geliş Tarihi:

29.1.2022

Kabul Tarihi:

14.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Yeni İpek Yolu,
Bir Kuşak Bir Yol
Antik İpek Yolu
İpek Yolu Ekonomik
Kuşağı
21. yy Deniz İpek Yolu

Keywords

New Silk Road,
One Road One Belt
Ancient Silk Road
Silk Road Economic Belt
21st Century Maritime
Silk Road

DOI: <https://doi.org/10.30783/neysosbilen.1065010>

Atf/Cite as: Gökenç Gülez, S. (2022). Yeni İpek Yolu’nun İlham Kaynağı “Antik İpek Yolu”: Çin’in İpek Yolu Yönetimi Temelinde “Bir Kuşak Bir Yol” Girişimi’ne Bakış. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),98-112.

Giriş

İpek Yolu (Seidenstrassen) adı ilk olarak Alman Coğrafyacı Ferdinand von Richthofen'ın 1877 yılında yayımlanan "China (Volume III)" isimli kitabında geçmiş (Ferdinand, 1998: 499) ve tarih boyunca doğu ve batı arasında bir köprü vazifesi görmüştür. İpek Yolu'nda gerçekleşen ticari faaliyetler; doğu ve batıyı birbirine bağlayan kara ve deniz geçiş yolları ile insanlık tarihinde her türlü eşya ve malın ticaretinin ve sirkülasyonunun yapılmasını sağladığı gibi (Schafer, 2015), aynı zamanda farklı kültürlerle sahip olan ulusların uyum içerisinde etkileşimde bulunmalarına da fırsat tanımıştır. Antik İpek Yolu güzergâhında ipek dışında farklı uluslar tarafından hayvan, bitki, el sanatları, tekstil, baharatın yanı sıra, birçok farklı eşyanın ticareti yapılmış ve bu eşyaların altın, fildişi ve cam gibi objelerle değiş tokuşu yapılmıştır. Maddi değeri olan ticari faaliyetlerin yanında aynı zamanda farklı kültürel değer, inanç ve öğretilerin de aktarıldığı bu güzergâhta tam anlamıyla çoklu kültür değişimi yaşandığını söylemek yanlış olmaz. (Rong, 2014:3) İpek Yolu, sınırlarından geçtiği her ülkenin ticari faaliyetlerinde kâr elde etmesini sağlarken, aynı zamanda çoklu kültür çeşitliliği ve etkileşiminden de pay almasını sağlamıştır.

İpek Yolu güzergâhlarının geçtiği bölgeler, antik dönemden beri birçok ulusun odak noktası olmuştur. Söz konusu uluslar güzergâh üzerinde ticaret yapan kervanlardan kâr sağlamak ve bu hat üzerindeki ticari faaliyetlerde söz sahibi olabilmek ve en nihayetinde İpek Yolu güzergâhlarını kontrolleri altına almak için mücadele etmişlerdir. Bu mücadele sonucunda İpek Yolu güzergâhları farklı dönemlerde farklı ulusların kontrolü altında olmuştur. İpek Yolu hatlarının kavşak noktası konumunda olan ve Çin'in tarihi kaynaklarında *Batı Bölgesi*¹ olarak adlandırılan bölge; elverişli iklim koşulları, geniş arazileri ve değerli maden kaynaklarına sahip olan bir bölgedir. Batı Bölgesi terimi geniş anlam olarak Orta Asya'ya işaret ederken, dar anlamda günümüz *Xinjiang*² topraklarına işaret etmektedir. Birçok ulusun Batı Bölgesi'ni kontrol altına almak için girdiği mücadelede, Çin de yer almıştır. Çin, farklı dönemlerde Batı Bölgesi'ni ve İpek Yolu yönetimini kontrolü altına almak için bazı stratejiler belirlemiştir. Antik dönemde Çin'in Batı Bölgesi ve İpek Yolu yönetimine dair stratejilerini belirlediği en önemli dönemler; Han ve Tang Hanedanlığı dönemleridir. Batı Han Hanedanlığı döneminde, imparator Han Wu Di'nin, Zhang Qian'i Batı Bölgesi topraklarına elçi olarak göndermesiyle, Çin özellikle bu dönemden itibaren İpek Yolu hatlarının kavşak noktası olan Batı Bölgesi'ne odaklanmıştır. (G. Gülez, 2018: 61) Farklı alanlarda birçok gelişmelerin yaşandığı Tang Hanedanlığı döneminde ise, Çin sınırlarını genişletmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda iç ve dış politikasını oluşturmuştur. Bu dönemde Çin, İpek Yolu yönetimi ve bu yol üzerindeki ticari ve askeri faaliyetleri kontrol altına almak için önemli stratejiler izlemiştir. Çin belirlediği dış politikasını, karşı karşıya geldiği uluslara karşı da oluşturmuştur. Nitekim Çin, bu uluslar ile Batı Bölgesi ve İpek Yolu güzergâhlarını kontrol altına almak için mücadele etmiştir. Dolayısıyla hanedanlık bu dönemde stratejik davranarak, İpek Yolu güzergâhlarında ve buna bağlı olarak güzergâh üzerinde gerçekleşen ticareti faaliyetlerde söz sahibi olmak için harekete geçmiştir. Bu bağlamda Batı Han Hanedanlığı döneminde Batı Bölgesi ile diplomatik ilişkiler kurulmuş, İpek Yolu yönetim ve stratejisinin temelleri oluşturulmuşken, Tang Hanedanlığı döneminde iç ve dış siyasette yeni politikalar belirlenmiş, İpek Yolu ve güzergâhları üzerindeki ticari faaliyetlerin yönetimine dair önemli stratejiler izlenmiştir.

İpek Yolu üzerinde gerçekleşen faaliyetler, o dönemde ulusların izledikleri yönetim stratejisi doğrultusunda gelişmiştir. Örneğin; Tang Hanedanlığı döneminde hanedanlıkta farklı alanlarda gelişmelerin yaşanması sonucunda, başkent Chang-an farklı uluslardan gelen tüccar, bilim insanları, zanaatkarlar, entelektüeller gibi birçok kişiye ev sahipliği yapmış ve İpek Yolu güzergâhındaki ticari ve kültürel faaliyetler artmıştır. (Xiang,

¹ Batı Bölgesi Çin kaynaklarında Xiyu (西域) olarak geçmektedir. Çin kaynaklarında "Batı Bölgesi" olarak geçen terimi Yıldırım şu şekilde açıklamaktadır: "Çinlilerin kullandıkları Hsi-yü yani "Batı Toprakları" adını Han sülalesi devrinde (M.Ö. 206-M.S. 220) daha çok Tanrı dağlarının güneyinden kıvrılan yol üzerindeki Yü-men yani "Yeşim taşı Kapısı'nın batısındaki topraklar için kullandığı görülmektedir." (Yıldırım, 2014: 21) Batı Bölgesi terimine dair Ekrem doktor tezinde: "Hsi-Yü adı, yabancı toplulukların memleketine, özellikle Han Sülalesi'nin batı sınırının dışındaki memleketlere verilen genel bir isimdir. Han Sülalesi Tarihi'nde yer alan "Batı Bölgesi Monografisi'nin" açıklamasına göre bu bölge Hunların batısı ile Wusun'ların doğusu (Doğu Türkistan'ın İli Bölgesi) güneyinde yer almaktadır." Şeklinde açıklamıştır. (Ekrem: 1999: 12-14)

² Bugünkü Doğu Türkistan Coğrafyası Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yer almakta ve Çin idari yapısı içinde "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" olarak adlandırılmaktadır. Doğu Türkistan'ın batısında Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan ve Tacikistan; güneybatısında Pakistan ve Hindistan; güneyinde Tibet; kuzeyinde Rusya ve Moğolistan ve doğusunda Çin ile komşudur. (Yıldırım:2015, 14)

2017:8) Bölgede farklı amaçlar için yabancı elçiler ve tüccarlar (hu shang, 胡商) bulunmuş ve bunlardan bazıları şehrin vatandaşı olarak sürekli orada ikamet etmişlerdir. Chang-an (günümüz Xian şehri) Sui Hanedanlığı döneminde de başkent olmuş ve Tang Hanedanlığı döneminde ticaret rotalarının en önemli başlangıç noktalarından biri olmuştur. Ticaret rotalarının başlangıç noktası olmasının yanında, aynı zamanda İpek Yolu güzergâhları boyunca uluslararası ticaret ve kültür merkezi olmuştur. “Chang-an’da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bölgede bulunan buluntular, bölgenin ticaret ve kültür merkezi olduğunun bir göstergesidir. Bu buluntular arasında en dikkat çeken, Doğu Roma İmparatorluğu, Sasani İmparatorluğu ve Japonlar’a ait altın ve gümüş sikkelerdir.” (Lin, Ran: 2018, 260)

Öte yandan 21. yüzyılda Çin tarafından öne sürülen *Yeni İpek Yolu Projesi (Bir Kuşak Bir Yol Girişimi)*³ İpek Yolu güzergâhı üzerinde yer alan ülkelerin işbirliği ve ortak çabası ile gerçekleştirebileceği bir girişimdir. Çin öncüsü olduğu bu proje ile antik İpek Yolu’nu canlandırmayı ve hat üzerindeki ticari ve kültürel faaliyetleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin kaynaklarını da kullanarak, izlediği stratejiler ile öncelikle bu hat üzerinden fayda sağlamak, ticari ve ekonomik faaliyetlerde söz sahibi olmak ve işbirliği içinde olduğu taraflara da karşılıklı olarak fayda sağlamayı hedeflemektedir. “Söz konusu proje, güzergâh üzerinde bulunan ülkelere birçok fırsatı beraberinde getirirken, öte yandan projenin başarılı olması için birçok engel de bulunmaktadır. Bu noktada Çin, bu projenin güzergâh üzerindeki ülkelerin işbirliği olmadan başarılı olamayacağını vurgulamaktadır.” (Ferdinand: 2016, 956) Bu bağlamda Çin’in güzergâh üzerinde bulunan ve işbirliği yapmak istediği ülkelere yönelik, her iki tarafın da lehine olabilecek stratejiler izlemesi gerekmektedir.

1. Çin’in Antik Dönemde İpek Yolu Ve Yönetimi

Antik dönemde Çin’in çok miktarda ticaretini yaptığı, uzak bölgelere transfer ettiği ve farklı ulusların eşyaları ile değiş tokuş yaptığı en değerli ürünü ipekti. Çin ilk olarak M.Ö. 5.yüzyılda, İlkbahar ve Sonbahar Dönemi ile Savaşan Beylikler Dönemi’nde ipekböceği yetiştirip, ipek dokumacılığını geliştirerek, ipeği Hindistan ve Batı uluslarına tanıttı. Daha sonra ipeğin batıya ticaretini yaptı. Batı ulusları ipeği tanımalarından önce, Çin’in farkında değillerdi. Öyle ki bu uluslar Çin’i, Yunanca’da ipek ülkesi anlamına gelen *Seres* olarak anmaya başladı. Hatta Bazı Yunanlar’ın doğuda ipek üreten bir ülke olduğunu duydukları ve Yunan fizikçi ve tarihçi Ctesias’ın bu ülkeye *Seres* adını veren ilk kişi olduğu söylenmektedir. (Yang; 2009, 15) O dönemin klasik yazarları için Seres’in yeri tam olarak net değildi. Ancak, bu yerin Uzakdoğu’da bir yer olduğu ve bu yerin Çin olabileceği tahmin ediliyordu. (Yule, Cordier: 1913, 14) İpek ve ipeğin üretim yeri ile özdeşleşen Çin için İpek Yolu, Çin’in eşyalarını dış dünyaya tanıttığı ve farklı uluslar ile değiş tokuş yaptığı atardamarıdır. Bu anlamda Çin’den başlayan ipek üretimi, uluslararası ticaret ve değiş tokuş faaliyetleri ipek ticareti sayesinde başlamıştır.

Antik dönemde Çin dış dünya ile eşya değiş tokuş ve transferini, Kara İpek Yolu ve Deniz İpek Yolu ile gerçekleştirmiştir. Fransız Sinolog Edouard Chavannes, *Documentes sur les Tou-Kine (Turks) Occidentaux* kitabında İpek Yolu’nu kara ve deniz İpek Yolu olarak ele almıştır. (Chavannes: 1900) Kara İpek Yolu; Kuzey İpek Yolu ve Güney İpek Yolu olarak iki kola ayrılmaktadır. Kuzey İpek Yolu; Luoyang ve Chang-an’dan başlayan ve Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde şekillenen nakliye transfer rotalarıdır. Doğu, merkez ve batı kısımlarına ayrılan Kuzey İpek Yolu’nun, doğu kısmı Luoyang ve Chang-an’dan başlayarak Hexi Koridor’u aracılığıyla Yumen Guan ve Yang Guan’a ulaşır; merkez rotası içerisinde güney, merkez ve kuzey yolu olarak ayrılmıştır. Batı kısmı Pamir (Congling) sınırlarından geçerek Avrupa’ya kadar ulaşmıştır. Güney İpek Yolu ise Chengdu, Yibin’den başlayarak, Minjiang Nehri, Jinsha Nehri, Lancang Nehri, Nujiang Nehri ve Hengduan Dağları’nı geçerek Myanmar ve Hindistan’a ulaşmıştır. Yunnan bu yolun kavşak noktası olup, Çin’in merkez bölgesi ile Güneydoğu Asya ve Güney Asya’yı birbirine bağlamıştır. (Feng: 2014, 107-112)

Deniz İpek Yolu, Çin ve yabancı uluslar arasında ticaret ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği bilinen en önemli nakliye deniz yoludur. Bu yol iki deniz yoluna ayrılmaktadır. Bunlardan birisi; Doğu Çin Denizi’nden diğeri de Güney Çin Deniz’den başlamaktadır. Erken Qin Hanedanlığı ve Han Hanedanlığı dönemlerinde, güneydoğu Asya ve güney Asya gibi bölgelerde değiş tokuş ticari faaliyetleri oldukça yaygındır. Tang Hanedanlığı döneminde ise çoğunlukla ipek taşıyan filolar Quanzhou ve Guangzhou’dan yola çıkararak, Güney Çin Denizi,

³ Yeni İpek Yolu projesi aynı zamanda Bir Kuşak Bir Yol Girişimi olarak da adlandırılmaktadır. Çince de Yi Dai Yi Lu (一帶一路) olarak adlandırılırken, İngilizce’de “The Belt and Road”, “One Belt One Road” olarak adlandırılır. (Peter: 2017, 1)

Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Avrupa'ya doğru yelken açmıştır. Ming Hanedanlığı dönemindeki ünlü denizci Zheng He'nin filolarının aynı bölgelere ulaşmasıyla, doğu ve batıya birbirine bağlayan deniz yolu, Deniz İpek Yolu olarak adlandırılmaktadır. Çin'in Song ve Yuan Hanedanlıkları döneminde ise ihraç edilen ipeğin yerini porselenin almasıyla, bu yol Deniz Porselen Yolu olarak da bilinmektedir. Japon bir araştırmacı; Deniz İpek Yolu'nun Qin Hanedanlığı ve Han Hanedanlığı erken dönemlerinde ortaya çıktığını ve Tang Hanedanlığı ile Song Hanedanlığı dönemlerinde ise hızlı bir şekilde geliştiğini, aynı zamanda Deniz İpek Yolu'nun Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi iki deniz yolu olarak ayrıldığını vurgulamaktadır. (Lin: 2015, 5)

Çin'in dış dünya ile ticari ve kültürel etkileşimi, Han Hanedanlığı ve Tang Hanedanlığı dönemlerinde Çin'in Kara İpek Yolu ve Deniz İpek Yolu'na dâhil olmasıyla gelişmiştir. Öte yandan tarihin erken dönemlerinde Batı ve Çin arasında bir ticaret yolunun varlığı da söz konusudur. Çin ipeğinin Orta Asya ve hatta Avrupa'ya kadar bu ticaret yolu ile ulaştığı düşünülmektedir. M.Ö. 5.yüzylda Çin ipeğinin Yunan soylu sınıfına satılmış olması ve heykeli yapılmış portelerde yumuşak ve şeffaf ipek kalıntılarının olması bunun kanıtı niteliğindedir. (Jin: 2002, 2) Bahsi geçen her iki İpek Yolu da Çin ile yabancı uluslar arasında kültürel etkileşimlerin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Zhang Qian'in Batı Bölgesi'ne gönderilmesinden önce açılmış olan İpek Yolu, Batı Han Hanedanlığı döneminde Çin'in Batı Bölgesi ulusları ile etkileşime geçmesi ve mevcut İpek Yolu hattına dâhil olması ile gelişim sürecine girmiştir. Tang Hanedanlığı döneminde ise izlenen dış politika ve bu doğrultudaki stratejiler sonucunda İpek Yolu güzergâhlarında kültürel ve ticari faaliyetler daha da gelişerek hız kazanmıştır.

Han Hanedanlığı'nın kurulması ve kuzey sınırlarındaki Hunlar'dan gelen uzun süren akınlardan sonra, M.Ö. 138 yılında Batı Han Hanedanlığı imparatoru Wu Di, hanedanlıkta görevli diplomat Zhang Qian'i Batı Bölgesi'nde bulunan uluslar ile iletişime geçmek için bölgeye göndermiştir. Zhang Qian Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği iki seyahatten sonra, bölgenin coğrafyası, Batı Bölgesi ulusları ve ilişkileri hakkında önemli bilgileri içeren bir rapor⁴ sunmuştur. Zhang Qian tarafından oluşturulan bu rapor, Çin'in daha önce yabancı olduğu bu bölgeye yönelik birtakım stratejiler belirlemede çok önemli bir rol oynamış ve sonuç olarak Han Hanedanlığı ile Batı Bölgesi arasında diplomatik ilişki kurulmuştur. Bu süreçten sonra İpek Yolu güzergâhları şekillenmeye başlamıştır. (Yiming, Yeli: 2017, 690) Batı Han Hanedanlığı döneminde, İpek Yolu Chang-an'dan başlayarak Hexi Koridoru aracılığıyla Dunhuang'a kadar uzanmıştır. Bu yol Dunhuang'da kuzey ve güney olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Güney Yol; Dunhuang'dan başlayarak, Loulan, Yutian (Hoten), Shache üzerinden Congling'i (Pamir) de geçerek, Da Yuezhi (günümüz Afganistan), Parthia'ya (günümüzde İran toprakları) ulaşmıştır. Kuzey Yol; Dunhuang'dan başlayarak, Jiaohe, Qiuci (Kuça), Shule (Kaşgar) üzerinden Congling ve Da Yuan'i (Fergana) geçerek İran üzerinden batıya, Roman İmparatorluğu'na ulaşmıştır. 618 yılında imparator Tang Gaozu (Li Yuan) tarafından kurulan Tang Hanedanlığı ile Çin'de yeni bir dönem başlamış, ekonomi, siyasi ve kültürel alanlarda birçok gelişme yaşanmıştır. Çin'in en parlak dönemlerini yaşadığı Tang Hanedanlığı döneminde, halka yönelik olarak zorunlu askerlik hizmeti gibi konularda halkın refahını arttıracak iç politika oluşturulmuştur. Çin'in iç kesimlerinde gelişmeler yaşanırken; Çin, dışı açılma politikasında Batı Bölgesi'nde bulunan uluslar ile etkileşime geçerek sınırlarını genişletmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda Batı Han Hanedanlığı'ndan beri odaklandığı Batı Bölgesi ve sınırlarına yönelik dış politikasını oluşturmuştur. Çin dışında, farklı uluslar antik İpek Yolu güzergâhlarını ve bu hat üzerindeki ticari faaliyetleri kontrol altına almayı amaçladığı için karşı karşıya gelmiş ve bu doğrultuda Batı Bölgesi stratejilerini belirlemişlerdir. "Tang Hanedanlığı Batı Bölgesi stratejisinde, Batı Göktürkler, Araplar ve Tibet ile karşı karşıya gelmiştir." (Beckwith, 1993: 37-55) Bu dönemde Çin'in Batı Bölgesi'nde izlediği strateji, aynı zamanda bölgeyi kontrol altına almak için karşı karşıya geldiği uluslara yönelik oluşturduğu stratejiye de dayanmaktadır. Bu sebeple Çin, Tang Hanedanlığı döneminde söz konusu uluslara karşı oluşturduğu Batı Bölgesi stratejisi ile Batı Bölgesi toprakları ve İpek Yolu ticaret güzergâhlarını kontrol almayı amaçlamıştır.

İmparator Gaozu iç ve dış siyasette barışçıl bir politika izlemiştir. Kendisinden sonra gelen ve imparator olan oğlu Taizong'un da yönlendirmesiyle Batı Bölgesi ve sınır bölgelerde izlenecek stratejinin temellerini oluşturmaya başlamıştır. İmparator Gaozu'dan sonra tahta geçen imparator Taizong, tahtta kaldığı sürede iç ve dış siyasette birçok siyasi ve askeri başarılar elde etmiştir. (Yu Tianheng, 2017: 39) Akılcı stratejileri ile hanedanlığı yöneten imparator Taizong, antik dönemden beri imparator ve yöneticilerin sadece Zhongyuan'e odaklandığını, diğer

⁴ Zhang Qian'in sunduğu bu rapor: Shiji'de Dayuan Monografisi, Han Shu'da Batı Bölgesi Monografisi ile Zhang Qian Biyografisi gibi Çince kaynaklar da geçmektedir. (Gökenç Gülez, 2019: 66)

azınlıkları önemsemediği ve hor gördüklerini, ancak kendisinin ise hepsini önemseyerek eşit bir şekilde davranacağını vurgulamıştır. (Yiming, Yeli: 2017, 691) İmparator Taizong iç politikasında halkın huzur ve refahı için politika belirlerken, aynı zamanda sınırları ötesinde olan topraklara da odaklanarak etkileşim içinde olmuştur. Taizong'un iç siyasette başarılı sonuçlar elde etmesinden sonra, dış siyasetinde de izlediği stratejiler ile öne çıkmıştır. Nitekim Tang Hanedanlığı döneminde ekonomi, siyasi ve deniz aşırı ticaret ile dış politikada izlenen strateji, diğer hanedanlıklardan büyük ölçüde farklılık göstermiştir. (Xia, Sun: 2001)

Çin'in sınır bölgeleri stratejilerinin belirlendiği bu dönemde, imparator Taizong Batı Bölgesi ve İpek Yolu yönetim politikası belirlemiş, bölgede askeri ve idari yönetim birimleri kurmuştur. Taizong; 640 yılında Xizhou eyaletini ve daha sonra eyalete bağlı olarak Kuça (Qiuci) merkez olmak üzere Anxi Genel Valilik (Anxi Duhufu) birimini kurmuştur. (Liu Xu, 1975: 5296) İmparator Taizong sınır bölgelerde kurduğu idari yönetim birimleri ile hanedanlığın askeri ve sivil işlerini yönetmeyi amaçlasa da, asıl olarak önce bölgeyi ve daha sonra İpek Yolu güzergâhları üzerinde gerçekleşen ticari faaliyetleri kontrol altına almayı amaçlamıştır. Öte yandan Tang Hanedanlığı'nın Batı Bölgesi'nde izlediği stratejileri sürekli olarak karşı karşıya geldiği Batı Göktürkler'e karşı oluşturduğu ve bölgede askeri faaliyette bulunarak sınırlarını genişletmek sureti ile yine İpek Yolu güzergâhlarını kontrol altına almayı amaçladığı görülür. İmparator Taizong'un Batı Bölgesi'ndeki idari yönetim biriminin merkezini Kuça olarak belirlemesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle Kuça bulunduğu coğrafi konum sebebiyle antik İpek Yolu güzergâhlarının kavşak noktasında yer almaktadır. Bu sebeple İpek Yolu güzergâhları burada birleşmekte ve Kuça İpek Yolu ticari faaliyetlerinde kilit bir noktada yer almaktadır. Dolayısıyla imparator Taizong'un söz konusu sebeplerden ötürü, Batı Bölgesi stratejisi altında bölgede idari yapılar kurması yine Çin'in İpek Yolu güzergâhlarında gerçekleşen ticari faaliyetlerin yönetimini kontrol altına alma amacıyla olduğunu gösterir niteliktedir.

İmparator Taizong'un Batı Bölgesi'nde Genel Valilik gibi idari yapılar kurmasının yanında, aynı zamanda bölgede askeri savunma amaçlı garnizonlar da kurduğunu görmekteyiz. Nitekim imparator Taizong Anxi Genel Valilik birimi altında *sizhen* (四镇) olarak adlandırılan Qiuci (Kuça), Yutian (Hoten), Yanqi (Karaşehir), Shule (Kaşgar) Dört Garnizon'u kurmuştur. (Li, 2012: 8) İzlediği stratejilerde akılcı davranan ve stratejik düşünen Taizong'un askeri savunma amaçlı olarak garnizonları söz konusu dört bölgede kurması stratejik sebeplere dayanmaktadır. Bu stratejik sebepleri ise şu şekilde açıklayabiliriz: “Valilik biriminin ve askeri garnizonun kurulduğu Qiuci (Kuça), İpek Yolu kültürel ve ticaret faaliyetlerinde merkez nokta konumunda olup, aynı zamanda tarıma elverişli toprakları ve doğal kaynaklara sahip olan bir bölgedir. Güneyinde Tarım Havzası, kuzeyinde ise Taklamakan Çölü bulunan Yutian (Hoten) ise İpek Yolu'nun güney hattına odaklanan uluslar için önemli bir bölgedir. Aynı zamanda bölge yeşim taşı üretim ve ticaretinin aktif olarak yapıldığı yerdir. İpek Yolu orta geçiş hattı üzerinde yer alan ve transfer noktası olarak kullanılan Yanqi (Karaşehir) ise tarım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için elverişli iklim koşullarına sahip bir bölgedir. İpek Yolu'nun en önemli güzergâhı olan kuzey hattı üzerinde yer alan Shule (Kaşgar) ise Pamir'den ötürü sahip olduğu stratejik konumu sebebiyle, doğu ve batı arasında kültürel ve ticaret faaliyetlerinde önemli bir bölgedir. (Yu, Xiyu Tongshi, 172.) Söz konusu sebepler; Tang Hanedanlığı'nın İpek Yolu güzergâhlarını ve güzergâhlar üzerindeki ticari faaliyetleri kontrol altına almayı amaçladığının bir göstergesi iken, öte yandan stratejik konumda yer alan bölgelerde askeri savunma yapıları kurması da Batı Bölgesi'nde izlediği stratejinin de karşı karşıya geldiği uluslara yönelik oluşturduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilir. Nitekim Tang Hanedanlığı döneminde Anxi Valilik merkezinin Xizhou ve Qiuci arasında sürekli olarak taşınarak yer değiştirmesi, Çin'in kurduğu idari birimin sabit olmayarak farklı uluslarla karşı karşıya geldiğinin de bir göstergesi olarak görülür.

Tang Hanedanlığı döneminde Batı Bölgesi'nde oldukça faal olarak yer alan Çin, İpek Yolu güzergâhlarında ticaret yönetmeliği oluşturarak hat üzerinde ticari faaliyetlere yeni düzenlemeler getirmiştir. İmparator Taizong'un İpek Yolu'ndaki ticari faaliyetleri yönetimi sonucunda, hanedanlık bölgede çok sayıda dağıtım merkezi ve posta teşkilatı kurmuştur. (Skaff, 2009) Aynı zamanda Tang Hanedanlığı'nın Batı Bölgesi yönetim birimi Kuça merkez olmak üzere, İpek Yolu güzergâhları üzerinde çok sayıda gözetleme ve işaret kuleleri, antik kentler, geçiş kontrol sistemleri gibi yapılar da inşa edilmiştir. Bu dönemde yabancı tüccar ve elçilere yönelik de yönetim politikası belirlenmiştir. Ticaret yapmak isteyen tüccarların ve yabancıların giriş ve çıkışlarını kontrol etmek ve bunları kayıt altına almak amacıyla “guosuo (过所)” olarak adlandırılan bir geçiş sistemi kurulmuştur. Ticari faaliyetin kim tarafından yapıldığı, ticaretini ya da değiş-tokuş yaptığı malın türü veya cinsi, ticari amaçla

gittiği bölgede ne kadar süre kalacağı gibi detaylar kayıt altına alınmıştır. (G. Gülez, 2019: 235 - 236) Antik İpek Yolu güzergâhında ticari faaliyetlerini gerçekleştirmek isteyen kişiler ya da kervanlar Tang Hanedanlığı tarafından oluşturulan geçiş sisteminin kurallarına tabi olmuştur. Bu dönemde imparator Taizong'un izlediği stratejiler sayesinde; siyasi, ekonomik ve kültürel alanda gelişmeler yaşanırken, aynı zamanda diğer uluslar ile olan ticari ve kültürel etkileşimler de artmıştır.

Tang Hanedanlığı'nın Batı Bölgesi stratejisi kapsamında İpek Yolu güzergâhlarını ve hat üzerindeki ticari faaliyetleri kontrol altına almak amacıyla izlediği “Antik İpek Yolu güzergâhlarının yönetim politikası” hat üzerinde gerçekleşen ticari faaliyetlere bir düzen getirmiştir. Hanedanlığın oluşturduğu geçiş izni sisteminden önce farklı uluslardan gelen kervanlar herhangi bir kurala tabi olmaksızın ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken, bu durum hat üzerinde kargaşaya sebep oluyordu. Aynı zamanda ticari faaliyetlerde bulunan tüccar veya kervanlar için güzergâh her zaman güvenli olmazken, hırsızlık ya da yağmalama gibi olaylar da yaşanabiliyordu. Tang Hanedanlığı bölgede izlediği stratejilerle İpek Yolu güzergâhlarında ticari faaliyetlerde söz sahibi olduğu gibi hat üzerinde ticaret yapan tüccar ve kervanların ticari faaliyetlerini daha güvenli bir platformda gerçekleştirmesini; hırsızlık, kargaşa gibi olayları da önlemeyi sağlamıştır. (G. Gülez: 2019, 237) Dolayısıyla, Çin'in antik dönemde izlediği stratejiler, hem güzergâhları kontrol altına alma amacına ulaşmasını sağlarken, aynı zamanda hat üzerindeki ticari faaliyetlere de bir düzenleme getirmiştir. Öte yandan İpek Yolu'ndaki ticari faaliyetlerin sürdürülebilir olmasını sağlamış ve hat üzerindeki ticari ve kültürel etkileşimlerin de canlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu da Tang Hanedanlığı'nın, her iki tarafında fayda sağlayacağı kazan-kazan prensibini benimsemiş ve izlemiş olduğunun bir göstergesidir.

2. Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol Girişimi

1978 yılında Çin, başlattığı reform ve dışa açılım ile temelde dış dünyaya açılmayı, yabancı sermaye, ileri teknoloji ve yönetim deneyiminden faydalanmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, Çin dünya ekonomisindeki ticaret kurallarına göre, dünyadaki ekonomik yönetmeliklere ayak uydurmak için öncelikle iç işlerinde değişiklik yapmıştır. Daha sonra yabancı sermaye, teknoloji vs. gibi konularda aktif olması sebebiyle, 2001 yılında Çin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) resmen üye olmuştur. Reform ve dışa açılımın 35. Yılında, Çin ulusunun ekonomisi hız kesmeden gelişmeye başlamıştır. 1979 ile 2012 yılları arasında, dünyadaki yıllık ortalama gayri safi yurtiçi hasılası (GDP) artışı sadece %2.8 iken, Çin'in gayri safi yurtiçi hasılası yıllık ortalama %9.8 oranında artış göstermiştir. Çin, ekonomik yapı ve dönüşüm ile gelişim modelini izleyerek hızlı bir ekonomik büyüme ve kalkınma göstermiştir. Reform ve dışa açılım girişimlerini başlattığı dönemlerde, düşük seviyede ekonomik gelişme gösteren Çin, acil olarak yabancı sermaye, teknoloji ve yönetim modeline ihtiyaç duyarak harekete geçmiştir. Çin, ekonomisinin hızlı bir büyüme göstermesinde dıştan getirme ve yabancı sermayelerden faydalanma ilkelerini temel almıştır. Antik dönemde tarıma dayalı bir ülke olan Çin, başlattığı reform ve dışa açılım politikaları ile endüstriyel verimlilikte gelişme göstererek dünya üreticisi konumuna gelmiştir. İstatiklere göre 1979'dan 2012 yılına kadar, Çin 763,278 adet yabancı yatırım projesi almıştır.⁵ Söz konusu rakam, reformdan sonra Çin'in ekonomik kalkınma ve gelişme yolunda, yabancı sermaye ve teknolojilerini ülkesine çekme ve getirme amacında olduğu ve bunu başardığının bir göstergesidir.

Ekonomik gelişme, kalkınma ve dünya ekonomisinde lider olma yolunda olan Çin, bu doğrultuda yeni stratejiler belirlemeye devam etmiştir. Bu bağlamda Çin devlet başkanı Xi Jinping bir dizi yeni dış politika başlatmıştır. Başkan Xi Jinping'in oluşturduğu dış politikalar arasından üçü dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, başkan Xi Jinping'in Obama ile buluşmasından itibaren Çin-Amerika ilişkilerini şekillendiren “Yeni Tıp Büyük Güç İlişkileri” politikasıdır. İkincisi ise Çin'in sınırlarındaki devletler ile olan ilişkilerine dair politikadır. Üçüncüsü ve en dikkat çeken ise büyük öneme sahip ve uzun vadeli olan *Bir Kuşak Bir Yol* projesidir. (Ferdinand: 2016, 949) Yeni İpek Yolu Projesi Çin'in reform ve dışa açılım girişiminin uzun vadede getirdiği sonuçlardan biridir. Asya, Avrupa ve Afrika arasında yeni bir ekonomik ve bölgesel bağlantı yaratmayı amaçlayan Yeni İpek Yolu projesinin temelini; kazan-kazan yaklaşımı, eşitlik, karşılıklı fayda, karşılıklı yardım ve işbirliği kavramları oluşturmaktadır. Bu proje temelde iki ayağı olan bir girişim olarak tasarlanmıştır. Bunlardan ilki İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve ikincisi de 21. yy Deniz İpek Yolu'dur. (Marangoz ve Tuncer, 2020:4)

⁵ Detaylı bilgi için bakınız: National Development and Reform Commission European Commission Directorate-General for Regional Policy (https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=PDB_LV)

Antik İpek Yolu'nun ticaretteki etkisini kaybetmesinden sonra, 21. yüzyılda modernleşme ve küreselleşmenin bir sonucu olarak yeni ticaret yolları oluşturulmaya başlanmış ve bu noktada Çin antik İpek Yolu'nu yeniden canlandırmak için Yeni İpek Yolu Projesi'ni başlatmıştır. Yeni İpek Yolu Projesi'ni ilk kez Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 7 Eylül 2013'de Kazakistan Nur-Sultan Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada dile getirmiştir. Başkan Xi Jinping yaptığı konuşmada: “Avrasya bölgesindeki bütün ülkeler arasındaki ekonomik bağlantıları daha da yoğunlaştırmak, karşılıklı işbirliğini daha da derinleştirmek ve gelişme için daha geniş bir ufuk açmak için yaratıcı bir ruhla işbirliği modelini geliştirerek “İpek Yolu Ekonomik Kuşağını” ortaklaşa oluşturabiliriz. Bu; güzergâhta yer alan bütün ülkelerin mutluluğuna hizmet edecek muhteşem bir dava olacaktır.” diyerek projenin önemini ve amacını açıklamıştır. (Turkish Cri, 2017) Xi Jinping konuşmasında paydaşlarına projeyi kapsayıcı küreselleşme vaadi sunan *yüzyılın projesi* olarak tanıtmıştır. Endonezya ziyaretinde daha önce proje hakkında söylediklerine vurgu yapan Xi Jinping aynı yıl Asya Altyapı Geliştirme Bankası'nın (Asian Infrastructure Development Bank-AIIB) kurulması ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun inşası yönünde ek bir çağrıda bulunmuştur. (Marangoz ve Tuncer, 2020:4) Başkan Xi Jinping'in öne sürdüğü İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21.yy. Deniz İpek Yolu projeleri, Çin'de ve dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır. Söz konusu proje, güzergâh üzerinde bulunan ilgili ülke ve bölgelerin aktif olarak yer alacağı bir proje olmasından ötürü, projenin kapsamı, getirileri, kazanımları, riskleri gibi konular uluslararası platformlarda yakından takip edilen konular arasında olmuştur.

5 Mart 2014 tarihinde gerçekleşen 12. Çin Ulusal Halk Kongresi açılışında, Başbakan Li Keqiang'ın divana sunduğu hükümet çalışma raporunda; Li Keqiang, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21.yy Deniz İpek Yolu girişimlerini planlama ve uygulamaya geçmek için kaybedecek zamanları olmadığını ve bir an önce harekete geçmeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Kuşağı ile Çin-Pakistan Ekonomik Kuşağı inşasının oluşturulmasını, bu bağlamda bir dizi destekleyici işbirlikçi projeler yapılarak altyapı bağlantısını hızlandırılmasını ve uluslararası ekonomik ve teknolojik işbirliklerinde yeni bir alanın keşfedilmesi gerektiğini vurgulamıştır. (gov.cn.archive)⁶ Yine 4 Kasım 2014 tarihinde gerçekleşen Finansal ve Ekonomik İşler Lider Grup toplantısında, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21.yy. Deniz İpek Yolu projelerine dair yol haritası ve planın incelenmesi konusunda özel bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda, Asya Altyapı Geliştirme Bankası ve İpek Yolu Fonu'nun kurulması kararı alınmıştır. Başkan Xi Jinping çağın ihtiyaçlarını karşılayarak, proje kapsamında bulunan ülkelerin gelişmesi temennisinde bulunmuş, bunun yanında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21.yy. Deniz İpek Yolu projelerinin derin tarihi ve kültürel temel üzerinde, muazzam kapsayıcılık yaklaşımı ile gelişim platformu sunduğunu, Yol ve Kuşak Girişimi güzergâhları üzerinde bulunan ülkelerinde kar sağlayacağını ve Çin'in hızlı ekonomik gelişmeleri beraberinde getireceğini vurgulamıştır. Başkan Xi Jinping konuşmasında, proje kapsamında bulunan tarafları işaret ederek, hep birlikte dostluk, karşılıklı fayda prensipleri doğrultusunda projenin başarılı olması için tarafların gerekeni üstlenmeleri gerektiğinin altını çizmiştir. (China.org)

Yeni İpek Yolu projesi altmıştan fazla ülke ve bölgede global ekonomi ve ticaretin uzun vadede gelişmesini hedeflemekte ve aynı zamanda dünya ekonomisi ve işbirlikçi tarafların ekonomik olarak fayda sağlamalarını amaçlamaktadır. Söz konusu proje endüstri ve üretim piyasasında bölgesel olarak uluslararası ikili işbirliği fırsatlarını yakalamayı hedeflemenin yanında, bölgenin jeopolitik konumları doğrultusunda doğal kaynakların kullanımı, kesintisi, iklim değişikliği, gıda güvenliği, siber saldırı, çevre kirliliği, salgın hastalıklar gibi farklı sorunlara da (Tang, 2021: 77) çözüm arayışını misyon edinmektedir. Çin ileri sürdüğü bu proje ile öncü olarak ülke gelişmesini amaçlarken, aynı zamanda hattın geçiş güzergâhı üzerinde bulunan ülkelerin de fayda sağlayacağı bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Çin temelde kazan-kazan stratejisi ile oluşturduğu bu projede, güzergâh üzerindeki ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlamayı, istikrarı korumayı, ülkenin mevcut kaynak taleplerini iyileştirmeyi, küresel yönetim sistemindeki reformların doğal gereksinimlere uymasını hedeflemektedir. Çin'in Yeni İpek Yolu projesine dair uzun vadedeki amaç ve kazanımları Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında “Zhōngguó Fāng'àn (中国方案)” olarak adlandırılan “Çin Planı'nın” temelini oluşturmaktadır.

⁶ 12. Çin Ulusal Halk Kongresi, Başbakan Li Keqiang'ın sunduğu Hükmet Çalışma Raporu'nun tamamına ulaşmak için bakınız: http://english.www.gov.cn/archive/publications/2014/08/23/content_281474982987826.htm

Mayıs 2017’de düzenlenen *Uluslararası İşbirliği için Kuşak ve Yol Forumu* açılışında, konuşma yapan Xi Jinping: “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21.yy Deniz İpek Yolu İnşasında Birlikte Çalışalım” ana fikrini vurgulamıştır. Xi Jinping konuşmasında; Yeni İpek Yolu projesinin Çin ve işbirlikçi taraflar açısından önemini, uzun ve kısa vadede kazanım ve getirilerini dile getirerek, bu projenin güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin işbirliği içinde olmaları halinde başarıya ulaşabileceğinin altını çizmiştir. Xi Jinping, Yeni İpek Yolu projesi ile güzergâh üzerindeki ülkelerle işbirliği içinde olmayı ve dünya barışını vurgulamıştır. Tıpkı tarihte, antik İpek Yolu’nda Çin ve diğer uluslar arasında ticari ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği gibi, Yeni İpek Yolu’nun da Doğu ve Batı arasındaki barışçıl işbirliklerine dayandığını açıklamıştır. İkinci olarak; Yeni İpek Yolu projesinin temelinde yeni fikirleri dile getirmede açıklık ve kapsayıcılık ilkelerinin yattığını açıklamıştır. Antik İpek Yolu rotaları Nil, Dicle ve Fırat, İndus ve Ganj ile Sarı Irmak ve Yangtze Nehirlerinin vadilerini kapsadığını, bu rotaların Mısır, Babil, Hint ve Çin uygarlıklarının doğum yerlerinin yanı sıra Budizm, Hristiyanlık ve İslam topraklarını ve farklı uluslardan gelen insanları ve ırkları birbirine bağladığını vurgulamıştır. Dolayısıyla tarihin bu kısmı, medeniyetin açık fikirlilikle büyüdüğünü ve ulusların etkileşim yoluyla zenginleştiğinin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Üçüncü olarak; Yeni İpek Yolu projesinin karşılıklı olarak öğrenme ve karşılıklı olarak fayda sağlama ilkeleri ile öne çıktığını dile getirmiştir. (mfa.gov.cn)⁷ Yeni İpek Yolu ile alakalı düzenlenen toplantılarda, Antik İpek Yolu’nu referans alan Xi Jinping, tıpkı antik İpek Yolu güzergâhlarında olduğu gibi, bu yolun ekonomik ve ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir güzergâh olmasının yanı sıra, aynı zamanda bilgi akışının da sağlandığı ve kültürel etkileşimlerin yaşandığı bir yol olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla İpek Yolu güzergâhları kapsamında işbirlikçi taraflar ekonomik kazanımları yanında, karşılıklı olarak birbirlerinden bir şeyler öğreneceği bir yol olarak da önemlidir. Yeni İpek Yolu’nun temel ilkelerinden birini de karşılıklı fayda sağlamak ilkesinin oluşturduğunu, kazan-kazan prensibi sadece girişimi başlatan Çin’in değil aynı zamanda işbirliği içinde oldukları tarafların da karşılıklı olarak fayda sağlayacağı bir proje olduğunu her fırsatta altını çizmiştir.

Yeni İpek Yolu Projesi’nin uzun vadede ekonomik, siyasi, jeopolitik ve kültürel etkileri Çin ve işbirliği içinde olunan ülkeler tarafından, farklı açılardan değerlendirilerek ele alınması gerekmektedir. Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi’nin ileri sürülmesine dair bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeler arasında Çin’in batı bölgesini geliştirmek istemesi öne çıkmaktadır. “Öncelikle Çin, Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ile son kırk yıldır doğuya doğru ihracata yönelik stratejisi ile geride bıraktığı batı bölgelerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bölgeler kıyıda en uzak olan bölgeler olmakla beraber, aynı zamanda daha doğudaki eyaletlere kıyasla büyük zorluklar yaşamıştır. Ayrıca bu bölge, batıdaki komşularıyla yaşanan siyasi anlaşmazlıklardan da çok çekmiştir. Tüm bu faktörler Çin’in batı bölgesinin gelişmesine engel olmuştur.” (Ferdinand: 2016, 951) 2013 yılında Gansu, Guizhou, Qinghai ve Xinjiang gibi batı eyaletlerindeki kişi başına düşen milli gelir, Guangdong, Fujian ve Zhejiang (sadece dörtte biri Shanghai ve Beijing’e ait) gibi doğu eyaletlerindeki kadar değildi. (China Statistical Yearbook 2014) Daha sonra 2000 yılında, Beijing ülkenin batı bölgelerini dışa açmak için yol haritasını duyurmuş ve bunun neticesinde Çin, 2013 yılında Yeni İpek Yolu projesini öne sürmüştür. Dolayısıyla Çin, Bir Kuşak Bir Yol girişiminin amaçları arasında batı bölgelerinde bulunan eyaletlerin dışa açılım sürecini hızlandırmanın bulunduğunu da vurgulamaktadır. Ayrıca jeopolitik konuma sahip olan Çin’in batı bölgesi, Çin’in Batı’ya açılmasında büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple Çin, batı bölgesini batıya açılan bir kapı olarak görmesinden ötürü, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgeye odaklanmaktadır.

Günümüzde Kuşak ve Yol Girişimi’ne dair yapılan akademik çalışma ve araştırmalar çoğunlukla projenin ekonomik ve siyasi etkileri üzerinedir. Antik dönem ve günümüzdeki İpek Yolu güzergâhları dikkate alındığında, Doğu ve Batı arasında sosyal ve kültürel farkları incelemek adına çift yönlü çalışma ve araştırmaların yapılması gerekmektedir. Nitekim Kuşak ve Yol Girişimi basit doğrusal bölgede aktif olan bir projeden ziyade daha çok bölgesel odaklı çoklu kültür etkileşimi ve çeşitliliği ile de öne çıkan bir projedir. (Liu, 2015: 538) Kuşak ve Yol girişimi kapsamında taraflar Çin ile işbirliği yapmaları durumunda global büyümeden payını alacaklar ve aynı zamanda kendi kültürlerinin taşıyıcı elçileri olarak da çoklu kültür etkileşiminde bulunacaklardır. Yeni İpek Yolu projesinin temelini kazan-kazan, karşılıklı fayda sağlama ilkeleri oluşturduğu gibi işbirliği içindeki taraflar arasında Çince’de “rén duì rén (人对人)” olarak adlandırılan *insandan insana bağ* ilkesi ile de kültürlerarası etkileşim

⁷ Uluslararası İşbirliği için Kuşak ve Yol Forumu, Xi Jinping’in açılış konuşmasının tamamı için bakınız: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cena/eng/sgxw/t1461872.htm>

yaşanacaktır. (gov.cn) “İnsandan insana bağ: Kültürel, akademik değişim ve diyalogun, medya işbirliğinin ve gönüllü hizmetlerin yaratılması ile Bir Kuşak Bir Yol’a dostane işbirliği ruhunun kazandırılması amaçlanmıştır. Çin bu doğrultuda paydaş ülkelerle kültürel değişim programlarını hayata geçirirken eğitim, bilim ve teknoloji, kültür, spor, turizm vb. alanlarda işbirliğini teşvik ederek karşılıklı anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda partner ülkelere ortak yönetilen okulların, düşünce kuruluşlarının kurulması planlanmaktadır.” (Marangoz ve Tuncer, 2020:8)

Tarihsel perspektiften bakıldığında, İpek Yolu ticaretteki etkisini yitirmiş fakat hiç bir zaman yok olmamıştır. Yeni İpek Yolu projesi mevcut olan ticaret yolunu daha da genişletmiştir. Aynı zamanda Çinli ve Batılı araştırmacılar İpek Yolu’nun düz bir yol olmadığına, aksine karmaşık ulaşım ağlarına sahip olan bir güzergâha sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. “Yeni İpek Yolu projesi de çoklu ulaşım ağlarının iç içe geçtiği, yüksek yoğunluk ve frekansın hâkim olduğu ulaşım modelleri ve güzergâhları ile daha karmaşıktır. Bu proje kapsamında inşa edilen her bir ekonomik koridor tek bir ulaşım rotasına dayanmamaktadır. Deniz, kara ve hava ulaşım yollarıyla entegre olarak çoklu ulaşım rotaları mevcuttur.” (Liu, 2015:542) Söz konusu Ekonomik Koridorlar’ın gelişmesi Kuşak ve Yol Girişimi güzergâhında bulunan bölge ve şehirlerin gelişmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Örneğin; Yeni İpek Yolu projesinin Türkiye ayağını oluşturan *Orta Koridor Girişimi* ile antik İpek Yolu’nun canlandırılması ve bu girişim ile Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilerek yeni ekonomik koridorların oluşturulması hedeflenmektedir. Orta Koridor Girişimi ile Türkiye ve Çin arasındaki iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi ve aynı zamanda ticari, ekonomi, siyasi, kültürü gibi alanlarda ikili işbirlikleri kurulması açısından oldukça önemlidir.

Sonuç

Kadim İpek Yolu tarih boyunca adını aldığı başta ipek olmak üzere birçok farklı emtianın transferinin yapıldığı, farklı kültürler arasında çoklu kültür etkileşiminin yaşandığı bir yol olmuştur. Tarihin farklı dönemlerinde aktif olan ticaret yollarının amacı aynı olup, bulunduğu dönemin yönetimine göre yol üzerinde çeşitli stratejiler izlenmiştir. Antik İpek Yolu güzergâhlarının kavşak noktası konumunda olan ve stratejik konuma sahip olan Batı Bölgesi tarihte Çin ve diğer ulusların odaklandığı bir bölgedir. Antik dönemde Çin erken dönemlerinde ipek üretimi yaparak ipeği diğer uluslara tanıtmıştır. Daha sonra Çin’in dış siyasetini oluşturmaya başladığı Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde Çin’in sınırları ötesindeki ülkeleri tanıyarak, diğer ülkelerle ticari ve kültürel etkileşimi başlamıştır. Batı Han Hanedanlığı döneminde Wu Di’nin Zhang Qian’i Batı Bölgesi (Orta Asya) topraklarına göndermesiyle başlayan etkileşim sonucunda Çin, mevcut İpek Yolu hattına dâhil olmuştur. Antik dönemde Çin’in en güçlü olduğu Tang Hanedanlığı döneminde ise oluşturulan dış siyaset doğrultusunda, Çin’in diğer uluslar ile olan etkileşimi daha da artmıştır. Özellikle Çin’in Altın Çağı’nı yaşadığı imparator Taizong döneminde, sınır bölgeler ve Batı Bölgesi’nde bir takım stratejiler izlenmiştir. Bu dönemde Çin’in Batı Bölgesi politikası doğrultusunda Bölgede Kuça merkez olmak üzere idari ve savunma amaçlı askeri birimler kurması, Çin’in Batı Bölgesi’ni ve İpek Yolu güzergâhları ve güzergâh üzerindeki ticari faaliyetlerin yönetimini kontrol altına almak amacıyla olduğunun bir göstergesidir.

1978 yılında başlattığı reform ve dışa açılım politikası ile beraber, Çin’in ekonomik gelişmeleri ve dış dünya olan etkileşimi epey hız kazanmıştır. Xi Jinping’in Çin’in devlet başkanı olarak göreve gelmesinden sonra, Çin riskten kaçınan önlemlerin aksine, daha iyi bir dünya oluşturmak adına dış dünya ile işbirliği içinde olarak harekete geçmiştir. Xi Jinping Çin’in reform kapısının hiçbir zaman kapanmadığını ve bu kapının giderek daha da açılacağını vurgulamıştır. Dolayısıyla 2013 yılında Çin tarafından öne sürülen *Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol Girişimi* dışa açılan kapının önemli bir sonucu olarak görülür. Proje kapsamında işbirliği içinde olan farklı ülkelerden birçok katılımcının katıldığı toplantılarda yaptığı konuşmalarda, Xi Jinping Antik İpek Yolu’nu referans olarak göstermektedir. Xi Jinping, Yeni İpek Yolu projesi ile antik İpek Yolu’nu canlandırmayı, gelişim ve yenilikçi felsefeyi ideoloji edinen yeni bir yol oluşturmayı ve günümüz İpek Yolu projesinin temellerinin antik İpek Yolu’na dayandığını, tarihin bir ders niteliğinde görülerek deneyimlerinden faydalanmak gerektiğini vurgulamaktadır. Tarihi perspektiften bakıldığında Yeni İpek Yolu projesi strateji olarak, antik İpek Yolu güzergâhlarında oluşturulan temel üzerine inşa edilmekle beraber, antik İpek Yolu projesinin devamı niteliğindedir. Söz konusu her iki İpek Yolu, tarihin farklı dönemlerinde aktif olmasına rağmen, Çin’in antik dönemdeki İpek Yolu yönetimi, stratejisi ve uygulanan stratejinin getirdiği sonuçlar, günümüz Yeni İpek Yolu projesinin oluşturulması, geliştirilmesi ve bir adım öteye taşınması açısından oldukça önemlidir. Nitekim Çin’in

Yeni İpek Yolu projesini antik İpek Yolu'nu canlandırma ve yeniden harekete geçirme aracı olarak görmesi bu durumun bir göstergesidir.

Günümüzden 2000 yıl önce, Batı Han Hanedanlığı döneminde, Zhang Qian'in Batı Bölgesi'ne elçi olarak gönderilmesiyle gerçekleştirdiği seyahatler sonucunda, doğu ve batı arasında etkileşimlerin başlamasını sağlarken, tarihin farklı dönemlerinde Marco Polo, İbn Battuta gibi seyyahların yanında, 15.yy erken dönemlerinde Çin'in ünlü denizcisi Zheng He'nin Batı Denizleri'ne yaptığı yedi seyahat ile kara ve deniz İpek Yolu üzerine ayak izlerini bırakmışlardır. Bu sebeple İpek Yolu tarihin farklı dönemlerinde aktif olmasına rağmen, bu yol nesilden nesile doğu ve batı arasında ticari ve kültürel etkileşimlerin yaşandığı bir yol olmakla beraber zaman zaman etkisini yitirse de hiç bir zaman yok olmamıştır. Tarihte Çin, özellikle Han ve Tang hanedanlıkları döneminde Batı Bölgesi topraklarına odaklanılırken, günümüzde Çin, Yeni İpek Yolu projesi kapsamında stratejik konuma sahip olan batı bölgesine odaklanarak sunduğu avantajlardan yararlanmak ve bölgeyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Çin Yeni İpek Yolu projesi ile karşılıklı fayda, eşitlik, kazan-kazan ilkeleri doğrultusunda güzergâh üzerinde bulunan ülkeler ile işbirliği yaparak sadece Çin'in değil diğer ulusların da kazanmasını amaçlayarak global bir büyüme hedeflediğini söyleyebiliriz. Çin antik dönem İpek Yolu yönetimini kazan-kazan prensibini dikkate alarak oluşturduğu gibi, Çin'in Yeni İpek Yolu projesi de kazan-kazan prensibi ve tarafların karşılıklı fayda sağlamasına dayanmaktadır. Nitekim Çin'in Tang Hanedanlığı döneminde Batı Bölgesi'nin kontrol altına alınması sonucunda İpek Yolu güzergâhlarında geçiş sistemi gibi alınan tedbirler neticesinde, farklı uluslar ticaretlerini daha güvenli bir şekilde gerçekleştirirken, öte yandan Çin güzergâh üzerinde gerçekleştirilen ticari faaliyetleri yöneterek payını almıştır. Bu sebeple Çin'in antik dönemde İpek Yolu yönetiminde uyguladığı stratejiler, günümüz Yeni İpek Yolu'nda izlediği stratejilerde bir temel ve rehber niteliğindedir.

Son olarak; Çin'in öne sürdüğü 21. yüzyıl İpek Yolu projesine, tarihte Çin'in stratejilerini uyguladığı antik İpek Yolu perspektifinden bakmak önemlidir. Antik dönemde ve günümüzde Çin'in odaklandığı bölge olan Batı Bölgesi, İpek Yolu'nu canlandırma stratejisi olan Yeni İpek Yolu projesi için oldukça önemli bir bölgedir. Tarihte olduğu gibi, günümüz Yeni İpek Yolu Projesi'nde de güzergâh üzerinde bulunan ülkeler ile işbirliği içinde olup, kaynak dağılımlarını bir araya getirerek tarafların karşılıklı olarak kâr ve fayda sağlayacağı ekonomik bir koridor oluşturulurken, aynı zamanda farklı uluslar arasında kültürel etkileşimler gerçekleştirilecektir. Antik İpek Yolu'nda farklı uluslar arasında oluşturulan ticari ve kültürel etkileşim ruhu günümüz Kuşak ve Yol girişiminin kaynağı ve rehberi niteliğinde görülmekte ve Bir Kuşak Bir Yol stratejisi antik İpek Yolu ruhunu devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada tarihten ders çıkarıp deneyimlerinden yararlanarak, Yeni İpek Yolu projesi kapsamında ticari, siyasi işbirliklerinin yanı sıra taraflar arasındaki çoklu kültür uyumunun sağlanması, işbirliği içinde bulunan ülkelerin birbirlerinin kültürlerini daha iyi anlamaya çalışmaları projenin uzun vadede başarılı olması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Beckwith, C.I. (1993). *The Tibetan Empire In Central Asia: A History Of The Struggle For Great Power Among Tibetans, Turks, Arabs And Chinese During The Early Middle Ages*. Princeton University Press, Princeton.
- Chavannes, Ed. (1900). *Documents sur les Toukie (Turks) Occidentaux*. Librairie d'Amérique et d'Orient. Paris.
- Ekrem, N. H. (1999). *Çin Elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Feng, T. (2014). *Three Major Motive Forces for Carving Out the Silk Road*. Hubei Social Sciences, Issue 9, 107-112.
- G. Gülez, S. (2018). *İpek Yolu'nun Öncüsü Zhang Qian'in Batı Bölgesi Seyahati ve Hun-Çin İlişkilerine Etkisi*. 18. Türk Tarih Kongresi Bildiri Özetleri kitabı içinde (s.61),Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- G. Gülez, S. (2019). *Çin Kaynaklarında Tang Hanedanlığı Dönemi Anxi (Kuça) Genel Valiliği ve Antik İpek Yolu'na Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Han, M. (2015). *Historical Geography of China: Fifteen Lectures*. Beijing: Peking University Press.

- Henry, Y. and Henri C. (1913-1916). *Cathay and the Way Thither: Being a Collection of Medieval Notices of China*. New rev. ed. 4 vols. Works issued by the Hakluyt Society, 2nd ser. nos. 38, 33, 37, 41. London: The Hakluyt Society.
- Jin, Q. (2002). *The History of Musical and Dance Cultural Exchanges on the Ancient Silk Road*. Shanghai, Shanghai Music Publishing House.
- Li, D. (2012). *Dubu Zhidu Yanjiu*. , Heilongjiang Jiaoyu Chubanshe, Harbin.
- Lin, M. And Ran. Z. (2018). *The Silk Road: International Trade and the Tang Empire*. The University of Chicago Press, 2018.
- Lin, Y. (2015). *The Conception of the Belt and Road: Challenges and Countermeasures*. Journal of Hunan Finance and Economics University, , Issue 154, Vol.31, 5-17.
- Liu, W. (2015). *Yi Dai Yi Lu Zhanlue de Kexue Neihan yu Kexue Wenti*. Dili Kexue Jinzhan (Progress in Geography), 34 (5), 538-544.
- Liu, X. (1975). *Jiu Tang Shu*. Beijing: Zhonghua Shuju.
- Marangoz, M. ve Tuncer, B. (2020). *Yeni İpekyolu Projesi Ve Türkiye – Kazakistan - Çin İlişkileri Kapsamında Ulaştırma Koridorları*. Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 221-241.
- Peter, C. (2017). *Understanding China's Belt and Road Initiative*. Lowly Institute.
- Peter, F. (2016). *Westward ho—the China dream and “one belt, one road”*: Chinese foreign policy under Xi Jinping. The Royal Institute of International Affairs, , 956.
- Richthofen, F. V. (1876). *China*. Berlin, Germany: Dietrich Reimer.
- Rong, X.J. (2014). *Zhongguo Gudai yu Wailai Wenming*. Beijing: San Lian Shu Dian.
- Schafer, E.H. (1985). *The Golden Peaches of Samarkand, A Study of Tang Exotics*. California: University of California Press.
- Skaff, J. K. (2009). *Military Culture in Imperial China*. London: Harvard University Press.
- Tan, Qixiang (1996). *Zhongguo Lishi Dituji*. Beijing: Zhongguo Ditu Chubanshe.
- Tang, G. (2021). *50 Years of China and the United Nations: Experiences, Lessons and Future Prospects*. Journal of North China Electric Power University(Social Sciences), (6), 77 - 87.
- Xia, X. & Sun, Y. (2001). *History of Chinese Foreign Trade*. Beijing: University of International Business and Economics Press.
- Xiang, D. (2017). *Tang Dai Chang-an yu Xiyu Wenming*. Shanghai: Xuelin Chubanshe.
- Xinjiang Bowuguan (1986). *Heshuoxian Wenhua Guan, Heshuoxian Xin Tale, Qubui Yuanshi Wenhua Yizhi Diaocha*. Xinjiang: Xinjiang Wenwu, 1986,(1), 1-5.
- Yang, J. (2009). *Alexander the Great and the Emergence of the Silk Road*. The Silk Road, Vol. 6, No.2, s. 15-23.
- Yıldırım, K. (2014). *İlk Çin Yüklüklerinde Geçen Doğu Türkistan Tarihine Dair Bazı Hususi Terimler I*. Avrasya Terim Dergisi, 2(2): 20- 25, s. 21.
- Yıldırım, K. (2015). *Çin Kaynaklarına Göre Hunlar ve Gök-Türkler Döneminde Türkistan'ın Tarihî Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Yu, Tianheng (2017). *Xiyu Wenhua Shi* (G. Shimin. Çev). Beijing: Sino Culture Press.
- <http://turkish.cri.cn/1781/2017/05/16/1s183050.htm> (09.12.2021)

<https://www.cfr.org/background/bldg-new-silk-road> (27.11.2021)

http://www.xinhuanet.com//world/2015-09/18/c_128243383.htm (05.12.2021)

http://www.gov.cn/xinwen/2021-09/27/content_5639549.htm (07.12.2021)

<http://cpc.people.com.cn/n1/2016/0501/c64094-28317430.html> (11.12.2021)

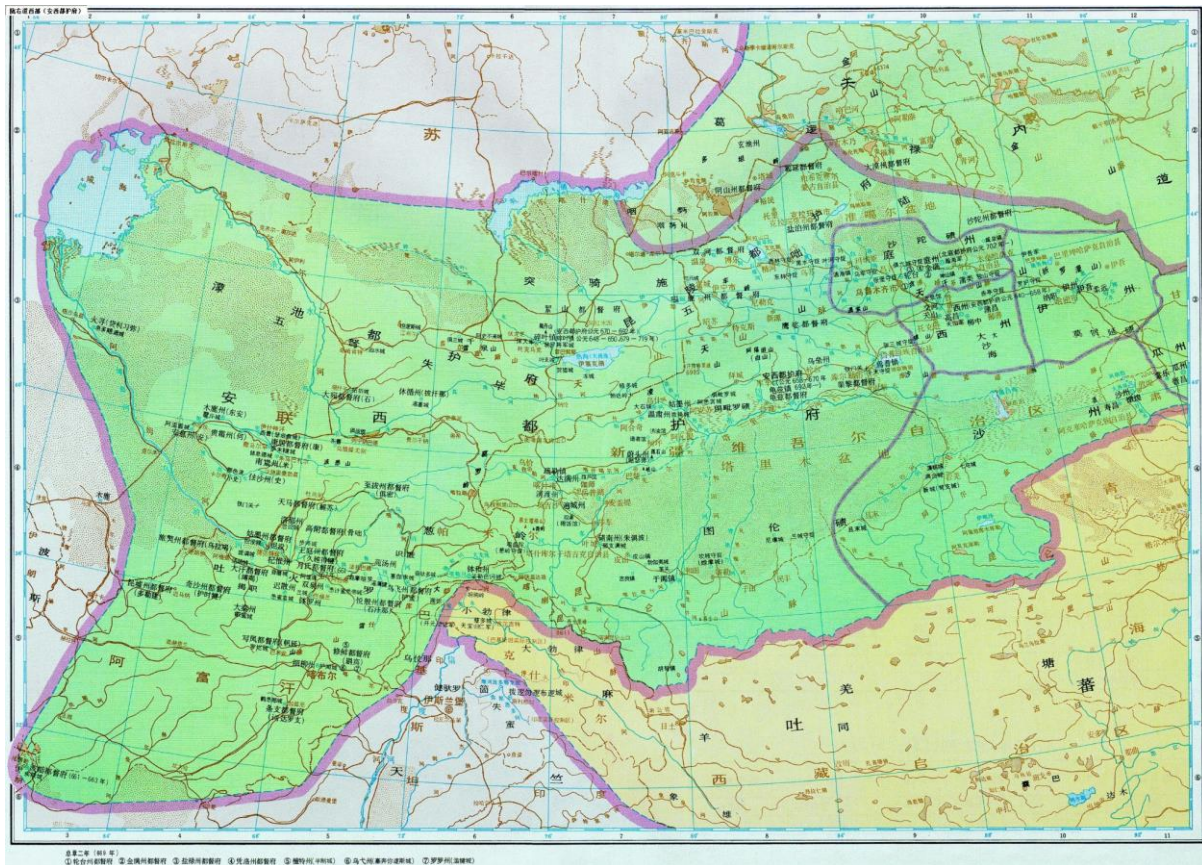
http://english.www.gov.cn/archive/publications/2014/08/23/content_281474982987826.htm (10.12.2021)

http://www.china.org.cn/china/2017-01/05/content_40044651.htm (16.12.2021)

<https://www.mfa.gov.cn/ce/cena/eng/sgxw/t1461872.htm>

China Statistical Yearbook (Beijing: China Statistics Press, 2014), table 6-20,

<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>. (16.12.2021)

Harita 1: Tang Hanedanlığı Dönemi Anxi Genel Valilik Haritası (陇右道东部, 安西都护府)
(Kaynak: Tan Qixiang (谭其骧), Zhongguo Lishi Ditu Ji, s. 61.)

Harita 2: Çin'in Yeni İpek Yolu Güzergâhları (Kaynak: Council On Foreign Relations)

(<https://www.cfr.org/backgrounder/building-new-silk-road>)

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The main purpose of this study is to analyze the New Silk Road project that was created in the 21st century, from a historical perspective on the basis of China's foreign policy about Western Region and Silk Road management in ancient times. The Ancient Silk Road strategy of China is directly related to China's Western Region strategy where this route passed and had been the crossroads. Today's New Silk Road Project that includes Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road also known as One Road One Belt Initiative is the newly developed version in accordance with the terms and conditions of China's Western Region policy and Silk Road strategy. Therefore, the New Silk Road project is important in terms of aiming to create new trade routes and revive the ancient Silk Road which was very active in world trading in ancient times. This article, based on primary and secondary sources, aims to analyze the foundation, purpose, and scope of today's New Silk Road project in defiance of China's Silk Road policy in ancient times. At the same time, China's Silk Road policy and management in ancient times especially Han–Tang periods, are regarded as guides for today's Silk Road project.

Methodology

In this study, analysis of historical studies and interpretation were used as the basis. China, which started historiography in the early periods, has a tradition of record-keeping and historiography tradition. We can learn about China's border regions policy and Western Region (today's Xinjiang) strategy in ancient times like Han–Tang periods from the written historical texts of China. At the same time, from the historical background, Zhang Qian's Western Region Report that was presented to the emperor is very important to understand China's Western Region policy in ancient times. We can discuss and analyze China's foreign policy, commercial and cultural interaction with border nations, and the administrative structure systems that were established as Western Region strategy from the Chinese historical texts. In this study, Chinese historical texts have been analyzed as a primary source and at the same time also have been analyzed the studies of Western Chinese researchers. In this study aimed to discuss and analyze the 21st-century project, the New Silk Road project from the sources and materials written by Chinese and Western researchers.

Findings

China as a country of Silk Road routes started, started to form foreign policy in Western Han Dynasty and developed in Tang Dynasty in ancient times. After Emperor Wu Di sent Zhang Qian's to the Western Region in order to get in contact in Western Regions nations, the real interaction started between China and Western Region nations. The main foundation of China's foreign policy was established after Zhang Qian's twice journey to the Western Regions. Also according to the Zhang Qian's travels report that submitted to the Wu Di, China started to include in Silk Road trades. During Tang Dynasty that was China's most powerful period in ancient times as called Golden Age, was occurred political, cultural, and economic developments occurred in China. Also, China has interacted with many different nations. As a matter of fact, the capital Chang-an hosted many intellectuals, scientists, merchants at that time. During the Tang period, the emperors of the period followed their strategies in the region called the Western Region of China. Especially during the *Zhenguan* period of emperor Taizong's, in accordance with foreign policy, China followed important strategies on Western Region. Due to its geographical location, different nations apart from China focused on the Western Region and ancient Silk Road routes and struggled to dominate the Silk Road routes. Tang Dynasty set up administrative and military system in region and controlled the Silk Road trade routes. Also the strategies that Tang Dynasty followed in Tang Dynasty supported trading and cultural activities on Silk Road.

After the ancient Silk Road lost its activity, the New Silk Road project was put forward by China in 21st century. The project is based on bilateral cooperation with the countries on the route. Also New Silk Road Project also focused on China's Western Region as in the history. In this project, which is based on the win-win principle, mutual learning, cross culture communication, mutual respect, China aims to provide regional development, economic development, and global development in the countries it cooperates with. It is very important to understand the strategy pursued by China and to evaluate it in the light of historical experience. As a matter of fact, the New Silk Road project is described as the revival of the ancient Silk Road project. So it is very important to analyze the New Silk Road project with historical perspectives from the China's Silk Road policy in ancient times.

Conclusion and Discussion

After the Ancient Silk Road project lost its influence in world trade, the New Silk Road Project, which was put forward in the 21st century, brings new opportunities with it. The project put forward by China basically adopts the win-win principle based on bilateral cooperation with the countries on the route. With China's New Silk Road project, China aims to distribute all kinds of goods through new trade routes with transfer methods. Also China are primarily aimed to develop Western parts of China that have been left behind. As the owner of the project, China stresses that not only China will gain benefit from the New Silk Road project but also it provides global growth, regional and economic development to the countries on the routes. Project's both parties will benefit mutually from the economic and commercial corporations through win-win principle, also with the people to people bounds multicultural interactions will be experienced with countries that cooperate. At this point, the countries that cooperated will meet on the common benefit denominator, respect their culture and understand the culture and ideology of the country which they cooperate with. Society and culture are inseparable concepts.

In this context, history shows that besides trading and exchange activities on the ancient Silk Road also there have been transfers and interactions between different nations about culture, thought, religion, etc. President Xi Jinping mostly referring the ancient Silk Road in meeting that held about New Silk Project and also emphasize like the ancient Silk Road routes, New Silk Road is a route where economic and commercial activities are carried out and information flow is provided and cultural interactions are experienced. Also emphasize that New Silk Road project firstly aim to revive ancient Silk Road trade and cultural routes. Therefore, it is important to look at today's New Silk Road project from a historical perspective in terms of China's ancient Silk Road strategy and its management in the region. The strategy followed by China in the Western Region in ancient times, the measures that were taken, and the results of these are also extremely important in terms of the viability and sustainability of today's Silk Road Project: One Belt One Road Initiative. On the other hand, the Middle Corridor Initiative, which is the Turkey branch of the New Silk Road Project, is a project that will have a positive impact on the development of relations between Turkey and China. Due to its strategic location between Asia and Europe, Turkey has a very important place in this project. In this context, Turkey and China, which will be in partnership in different fields within the scope of the project, should get to know each other's culture more closely. This is very important for the realization of the project as well as commercial and economic cooperation.

**“KADEH DUASI” ÇEVRESİNDE GELİŞEN İNANIŞLARIN SANAL DÜNYADAKİ
YANSIMALARI***
**THE CYBERSPACE REFLECTIONS OF BELIEFS THAT GREW AROUND THE “CUP
PRAYER”**

Erol AKSOY

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

erol@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2553-4052

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
29.9.2021
Kabul Tarihi:
4.1.2022
Yayın Tarihi:
31.3.2022
Anahtar Kelimeler:
Kadeh Duası,
Sözlü Kültür,
İnanış.
Keywords:
The Cup Prayer,
Oral Culture,
Faith.

Bir toplumun üyelerinin ya da toplumsal grupların yaşam biçimlerine göndermelerde bulunan kültür, bir milletin tarihî gelişim seyri içerisinde meydana getirdiği maddi ve manevi değerler bütünüdür. Öncelikle sözlü ortamda yüzlerce yıllık bir süreç içerisinde oluşan kültürün bir yönü inançlar ve bu inançlara bağlı uygulamalarla ilgilidir. Yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgulara göre yeryüzünde inançsız bir toplumun olmadığı görülmektedir. Her toplumun kendine göre bir inanç sistemi vardır. Toplum hayatını yönlendiren bu inançların bir yönünü de dualar oluşturmaktadır. Müslüman Türk kültüründe de duaya büyük bir önem verilmiştir. Türkler, hayatlarının pek çok safhasında ve ihtiyaç duydukları durumlarda dualardan yardım almışlardır. İşte toplum hayatımızı ve inanç dünyamızı şekillendiren dualardan biri de halk arasında “Kadeh Duası” olarak bilinen duadır.

Kadeh Duası'nın ülkemizdeki çeşitli yazma eser kütüphanelerinde beş nüshası bulunmaktadır. İşte bu çalışmada önce inanç-inanış-dua-toplum ilişkisi üzerinde durulacak ardından şahsi kitaplığımızda bulunan yazma bir “Kadeh Duası Şerhi” tanıtılarak bu dua çevresinde gelişen halk inanışlarının sanal dünyadaki yansımaları irdelenecektir.

Culture, reflecting on the lifestyles of the members of a society or to the lifestyles of the communities, is a total of materialistic and spiritual values a nation constitutes throughout its course of historical development. Culture, which primarily occurs in oral medium through hundreds of years, has an aspect related to beliefs and their applications. According to studies and pieces of evidence obtained, it is observed that there is not one society without belief. Each society has its own belief system, and prayers make up for a part of these beliefs that directs social life. In Turkish-Muslim culture, prayers are considered valuable as well. The Turks have received assistance from prayers in many stages of their lives and in the situations where they have felt in need. And one of the prayers that shape our social life and belief is the prayer known generally as “the Cup Prayer” (In Turkish, Kadeh Duası).

The Cup Prayer has 5 issues in various manuscript libraries in our country. In this study, the relationship between belief, faith, prayer, society will be accentuated, and after presenting a written “Cup Prayer Commentary” kept in our private library, the cyberspace reflections of beliefs that grew around the prayer will be discussed.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1002090>

Atıf/Cite as: Aksoy, E. (2022). “Kadeh Duası” Çevresinde Gelişen İnanışların Sanal Dünyadaki Yansımaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 113-127.

* Bu makale, 04-06 Eylül 2019 tarihinde Ukrayna'nın Kiev şehrinde düzenlenen “Bilimde Yeni Ufuklar 4. Uluslararası Bilim Sempozyumu”nda sunulan “Yeni Bir Yazma ‘Duâ-yı Şerh-i Kadeh’ Nüshası ve Kadeh Duası Çevresinde Gelişen İnanışların Sanal Dünyadaki Yansımaları” başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş hâlidir.

Giriş

Toplumları ayakta tutan kültürün birbirinden farklı, pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan hareketle kültür, bir milletin tarihî gelişim seyri içerisinde meydana getirdiği maddî ve manevî değerler bütünüdür, denilebilir. İşte bu maddî ve manevî değerler vasıtasıyla toplum, başka toplumlardan ayrılır, gelecek kuşaklara kendi ruhundan değerler aşılayabilir ve böylece de ayakta kalabilir. Toplumlar kültürel değerlerini yeni nesillere dil vasıtasıyla aktarır. Dil bir kültürün en önemli unsurlarından biri, belki de birincisidir. Çünkü dil, ait olduğu toplumun yüzyıllar boyunca ürettiği bütün soyut ve somut kavram ile değerleri içinde barındırır. Dil, onu konuşan milletin sosyo-kültürel düzeyi, tarihsel birikimi ve macerası açısından vazgeçilmez bir kaynaktır. Kültür, dil aracılığı ile kendisini ifade eder. Bu yüzden dil ve kültür arasında derin bir ilişki vardır (Üçüncü, 2004, s. 1). Kültür, yazının olmadığı dönemlerde sadece dil vasıtasıyla sözlü ortamda nesilden nesile aktarılmıştır. Dursun Yıldırım, sözlü ortamı şu şekilde tanımlar: “Yazı öncesi, toplum hayatının, etkinliklerinin oluştuğu, bilgi, teknoloji ve tecrübe ile işin aktarıldığı, ilişkilerin ve kurumların belirginleştiği, düzenin işlediği, iletişim dilinde sabit anlatım biçimlerinin ortaya çıktığı ve kendilerine özgü içerik kazandıkları, estetik anlayışın ve bunun yansımalarının, bilinmeyen ve ilgili açıklamaların, inanç ve ahlâk normlarının oluşturduğu ortam Sözlü Ortam”dır (1998, s. 95). Sözlü ortamda yaratılan, yaşatılan ve yayılan kültür de sözlü kültürdür. Walter Ong’a göre sözlü kültür henüz yazıyla karşılaşmamış toplulukların söylem ve anlatmalarından ibarettir. Ong, insanların dünya üzerinde 30.000 ila 50.000 yıl öncesine kadar var olduğunu düşünmektedir. Fakat insanoglu ilk yazıyı 6000 yıl önce kullanmaya başlamıştır. Bundan dolayı binlerce yılda elde edilen bilgi ve tecrübe ancak sözlü gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılabilmiştir (Ong, 2007, s. 13). Bu bilgi ve tecrübe aktarımı ise kolektif bellekte depolanır. Çünkü nasıl bireysel bellek varsa kolektif bellek de vardır (Connerton, 1999, s. 7). İnsanlar belleklerini toplum içinde edinirler ve o toplumla birlikte hatırlarlar. Bir topluma dâhil olmak insanlara belleklerinde tutacakları malzemeyi sunmaktadır. Bireylerin içinde buldukları toplumun belirlediği bağlam dışında tutarlı ve sürekli hatırlamaları mümkün değildir. Kolektif bellek bir anlamda toplum üyelerinin bireysel hatıraları, toplumsal sembolleri, resmî anmaları ve ortak kimlik niteliklerinin toplamından meydana gelmektedir (Olic, 2014, s. 178-185). Nesiller arasındaki bilgi akışını ve sürekliliği devam ettirerek kolektif belleği diri tutarlarsa toplumların büyükleri yani yaşlı bilgeleridir. “Bilgi çok değerli ve ona yetişmek çok güç olduğu için toplum, onun korunmasında uzmanlaşmış, eski günleri bilip, öykülerini anlatabilecek yaşlı bilgelere büyük saygı göster[mektedir].” (Baldini, 2000, s. 14-15). Sözlü kültürlerde her şey büyüklerin zihinlerinde saklandığı için onlar, toplumun kültürünü oluşturan bilgilerin depolarıdır (Goody, 2009, s. 130). Bu yaşlı bilgiler yoluyla aktarılan ve önce sözlü ortamda yüzlerce yıllık bir süreç içerisinde oluşan kültürün bir yönünü inançlar ve inanışlar ile bunlara bağlı uygulamalar oluşturmaktadır. İnanç ve inanış iç içe girmiş iki kavramdır. Benzer kavramlar gibi görünmesine rağmen aralarında birtakım farklar vardır. Bu noktada inanç ve inanış kavramları üzerinde durmak gerekir.

İnanç ve İnanış

“İnanç”, sözlük anlamı ile “Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; birine duyulan güven, inanma duygusu; inanılan şey, görüş, öğreti; Tanrı’ya, bir dine inanma, iman, itikat” (TDK, 2005, s. 965), “yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma; us yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan, başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku duymaksızın onaylama; öznel olarak yeterli olan, ama nesnel olarak yeterli olmayan gerekçelerden ötürü bir şeyi doğru sayma; bütün yapıp etmelerimizin temelinde bulunan yaşamadan gelen zorunlulukla dış dünyanın (nesnelere, başka benlerin, Tanrının) var olduğunu kabul etme; bilimsel, ahlaksal, estetik ve fizikötesi açıklamalarda, önermelerin doğruluğunu onaylama” (Akarsu, 1994, s. 104) demektir. Dolayısıyla inanç, iman temeline dayanmaktadır ve yaşanılan dönemin dinî sistemi ile arasında bir ilgi olduğu söylenebilir. Bunun yanında inançların çeşitli pratiklerle yaşatıldığını belirtmekte fayda vardır. Bu inanma ve pratiklerse zamanla bütün bir halka yayılıp genelleşerek inanç sistemi hâline gelmeye başlar (Ergun, 1997, s. 42). Dünya üzerindeki hemen her toplumun mutlaka bir düşünceye ve inanç sistemine sahip olduğu görülmektedir (Tatlıoğlu, 2000, s. 152).

Sosyolojik olarak inanışlar, içerisinde bir toplumsal kabulü barındırır. İnanışlar da inançlar gibi insanların hayatlarını çeşitli bakımlardan etkilemekte hatta onları bütün hayatları boyunca yönlendirmektedir. Çünkü insanlar hastalıklardan, kaza ve belalardan kurtulmak, dertlerine derman aramak, evlenmek, mutlu bir yuva kurmak, para kazanmak gibi kimi durumlar karşısında inanışlarına sığınır. Dolayısıyla inanışların ve bu inanışların çevresinde gelişen çeşitli uygulamaların bazı toplumsal işlevlerinin olduğunu söylemek yerinde

olacaktır. Bu bağlamda inanış “tabiatüstü, insanüstü bir gücün, varlığın, varlıkların mevcudiyetine, bunlarla ilgili görev ve kaçınmaların bulunduğu, bunlara riayet edildiğinde yarar sağlanabileceğine, ihlal veya ihmal edildiğinde zarar görüleceğine inanmadır.” (Eroğlu, 2017, Bölüm 1, s. 21) şeklinde tanımlanabilir. Bu inanmalar “toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inanmalardır. Toplumlarda hayatlarını derinlemesine etkileyen, âdet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin, kültürün özelliklerine eski âdet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar.” (Artun, 2008, s. 271). Çünkü halk bir yandan bu inanışlarıyla kendi dinini tamamladığını düşünmekte ve onlara sıkı sıkıya bağlanmaktadır (Ak, 2018, s. 47). Bu bilgiler ışığında halk inanışlarının inançlarla karışarak varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Yani toplumlar, tarihin derinliklerinden gelen, inanış konusu olan bazı hususları ve uygulamaları zaman içerisinde inançlarının içine karıştırarak yaşatırlar. Bu inanç ve inanışların karışarak vücuda getirdiği dinî pratiklerden biri de dualardır. İşte bu duaların da pek çok toplumun inanç dünyası içerisinde çeşitli ve zengin bir dua kültürü oluşturduğu görülür.

Dua Kültürü ve Kadeh Duası

İnsan, tanrıyla ilişkisinde istediği bir şeye ulaşabilmek için karşılığında ona bir şeyler vermesinin gerektiği bilincindedir (Stark, 2005, s. 18), bunu da genellikle kurban ve dua yoluyla yapmaktadır. Dua kitaplarında bir kısmı ayetlere, büyük bir kısmı da hadislerle dayandırılmış duaların önemli bir bölümü insanın temel istek ve ihtiyaçlarıyla ilgilidir (Adam, 2017, Bölüm 10, s. 289). Kur’an-ı Kerim’de Furkan Suresi 77. ayette geçen “(Ey Muhammed) De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin.”, Bakara Suresi 186. ayette geçen “Kullarım beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakıным. Bana dua edince dua edenin duasına cevap veririm.” mealindeki ayetler üzerine Müslüman Türkler, duaya büyük bir önem vermişler, hayatlarının bütün safhalarında ve ihtiyaç duydukları durumlarda dualardan yardım almışlardır.

“Osmanlılar zamanında halk arasında geniş bir dua kültürü gelişmiştir. Taşrada yaşayan, okuma yazma bilen Osmanlı vatandaşlarının oluşturdukları cönkler ya da medrese eğitilmiş münevver Osmanlı yurttaşlarının kaleme aldıkları mecmualar gözden geçirildiğinde inanılmaz derecede zengin bir dua mozağının olduğu görülecektir. Kur’an, hadis, siyer gibi meşru kaynaklara dayalı, İslamî sıhate sahip dualarla beraber, dönemin mental ve teknolojik eksikliklerinden dolayı bilgilerin süzgeçten geçirilememesi nedeniyle İslamî kaynaklara dayanmayan dualar bu mozağın içerisinde kendine yer bulmuştur.” (Donuk, 2012, s. 1605). Bu dualar mozağı içerisinde olup İslami kaynaklara dayanmadığı düşünülen dualardan biri de “Kadeh Duası”dır. Kadeh Duası’nın ortaya çıkışıyla ilgili olarak yazma eserlerde şu rivayete ulaşılmaktadır: Hz. Muhammed, miraca çıktığında gökte asılı hâlde bir kadeh ve bu kadehin üzerinde yeşil hatla bir duanın yazılı olduğunu görür. Bu kadehin nuru bütün göklere ve yerlere saçılmıştır. Miraçta Allah Teâlâ, Hz. Muhammed’e miraca gelene kadar perdelerden ve göklerden geçtiğini, kendisine neyin hoş geldiğini sorar. Hz. Muhammed de en çok o kadehin kendisine hoş geldiğini söyler. Allah Teâlâ ise o kadehi Hz. Muhammed’in nurundan yarattığını, yerleri ve gökleri yaratmadan beş yüz yıl önce üzerinde yazılı olan o duayı yarattığını, bu duanın kuvvetiyle göklerin ve yerin durduğunu, Cebrâil’in inip çıktığını, İsrâfîl’in sura üfürdüğünü, denizde balıkların karar tuttuğunu söyler.¹

İnternet sayfalarında yapılan aramalarda Kadeh Duası’nın halk arasında “Kenzü’l-arş Duası” olarak da bilindiği görülmektedir. Aslında Kenzü’l-arş ve Kadeh duaları birbirinden farklı dualardır ancak; yüzyıllar içerisinde bu iki duanın birbirine karıştırıldığı ve sözlü kültür içerisinde aynı dualar olduğuna dair bir bilgi yayıldığı görülmektedir. Özellikle sanal ortamda Kadeh Duası araştırıldığında karşımıza Kenzü’l-arş Duası ya da tam tersi olarak Kenzü’l-arş Duası araştırıldığında Kadeh Duası çıkmakta, çeşitli dua sitelerinde de bu iki duanın aynı dua olduğu belirtilmektedir.² Bazı dua kitaplarında da bulunan Kadeh ve Kenzü’l-arş dualarının, Kur’an-ı Kerim ve hadis kaynaklı sahih dualardan olmadığı görülmektedir. *Büyük Dua Ansiklopedisi*’nin Kadeh Duası maddesinde de bu duaya özellikle kadınların düşkün olduğu, bu duanın İslamî hiçbir kaynağının olmadığı, uydurma ve hurafe olduğu belirtilmektedir (Pehlivan, 1997, s. 295). Yine aynı şekilde Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Kadeh Duası’yla karıştırılan Kenzü’l-arş Duası’nın da birçok ayet ve hadisten devşirilerek edebî bir metin hâlinde

¹ Şerh-i Du’â-yı Kadeh, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, No: 06 Mil Yz A 5727/5, 126a-126b.

Dua-i Kadeh, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 42 Kon 1341, 2b.

² Bkz. 19.02.2021 tarihinde <https://www.gizlilikler.org/Kenz.ue.l-Ars-ve-Kadeh-Duasi.htm> adresinden erişildi.

19.02.2021 tarihinde <https://sites.google.com/view/huzuryolum/ana-sayfa/kategoriler/dualar/kenz%C3%BCl-ar%C5%9F-duas%C4%B1> adresinden erişildi.

oluşturulduğu, sahih kaynaklarda karşılığı olmayan ifadelerle süslediği ve dolayısıyla sahih bir dua olmadığı, ancak okunmasında bir sakınca bulunmadığı konusunda bilgiler vermektedir (<http://kurul.diyaret.gov.tr> Erişim tarihi 30.08.2019). Bunların yanında sahih dua kaynakları olarak bilinen Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin *Mecmû'atü'l-Abzâb*, İmam Nevevi'nin *El-Eşkâr Resulullah'ın (sav) Dilinden Dualar ve Zikirler*, Yusuf Tavaslı'nın *Tam Dua* ve Mustafa İloğlu'nun *Büyük Zırrlı Sırlı Dualar* gibi başlıca dua kitaplarında da bu duaların yer almadığı görülmektedir.

Şimdiye kadar Kadeh Duası'nın edebiyatımızdaki yeri ve önemini inceleyen tespit edebildiğimiz kadarıyla dört çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki Ahmet Talat Onay'a aittir. Onay, çalışmasında Kadeh Duası'nın eskiden var olan bir dua olduğunu, bu duanın Divan şiirinde yer almasına rağmen tam olarak neye işaret ettiğinin anlaşılamadığını, sarhoşların şarabın sürahidene kadehe dökülürken duyulan sesi duaya benzettiklerini, rintlerin de kadehler doldurulurken aldıkları hazzın ve ihtimamın duayı dinleme ve duaya iştirak etme manzarası gösterdiğini belirtmektedir (Onay, 2000, s. 268-269). Duayla ilgili ikinci çalışma Ömür Ceylan'a aittir. Kadeh Duası ve şerhi hakkında bilgi verilen bu makalede, Divan Edebiyatı şairlerinin şiirlerinde geçen Kadeh Duası terkininin kullanımı ve ifade ettiği anlamlar üzerinde durulmuştur (Ceylan, 1997). Bir başka çalışma ise Suat Donuk'a aittir. Bu çalışmada da mazmun kavramı açıklanmış, Kadeh Duası ve yazma nüshaları hakkında bilgiler verilerek Divan Edebiyatında kullanılan Kadeh Duası mazmunu açıklanmaya çalışılmıştır. Donuk, yüzün üzerinde divan taramış ve Kadeh Duası'nın doğrudan yer aldığı otuz iki beyit tespit etmiştir (Donuk, 2012). Bir diğer çalışma ise Özlem Çayıldak'a aittir. Sâkî-nâme metinlerinde kadeh isim ve çeşitlerinin incelendiği bu çalışmada Kadeh Duası'nın Divan şiirinde mazmun olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Çayıldak, 2018). Bu çalışmalarda bilgileri Kadeh Duası'nın edebiyatımızdaki yeri bağlamında önemli verileri ortaya koymaktadır. Zira Divan şairlerinin bu duayı mazmun hüviyetinde yaygın denebilecek derecede kullanmış olması bu duanın Divan şiir geleneği eksenindeki değeri ve önemini de gösteren hususlardandır. Donuk'un da belirttiği gibi Kadeh Duası ifadesinde dua kelimesi dinî bir anlam ifade ediyorken kadeh kelimesi şarap ve şarap meclisi kavramlarını sezdirmektedir. Bunun yanında zahit tipinin dinî hayatı, rint tipinin de dünyevî hayatı sembolize etmesi ve bu tiplerin mücadelesinin Divan şiirinde bir metafor hâlini alması ile Kadeh Duası'nın Divan şairlerince mazmun hâline dönüşmesinde etkisi olmuştur (Donuk, 2012, s. 1606), görüşü kabul edilebilir. Bunun yanında bu veriler aynı zamanda bu duanın Osmanlı döneminde tanınırlık, bilinirlik ve toplumsal kabul noktasında karşılığının olduğunu da göstergesi kabul edilebilir.

Bu çalışmanın yukarıda Kadeh Duası'yla ilgili olarak zikredilen çalışmalardan farkı ise öncelikle kendi kitaplığımızda bulunan yazma Kadeh Duası şerhini tanıtmayı, bunun yanında yüzlerce yıldır Müslüman Türk kültürü içerisinde kendine yer bulmuş olan bu duanın bugün elektronik kültür ortamında toplum düzleminde kullanım ve işlev durumunu tespit etmeye çalışmasıdır. Bugün halk arasında Kadeh Duası adıyla bilinen bu dua şimdiye kadar elde edilen bilgilere göre Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 HK 4899 numarada kayıtlı yazma Kur'an-ı Kerim'in sonunda, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 42 Kon 1341 numaralı yazma eserde ve kitaplığımızda bulunan yazma Kadeh Duası nüshasında bulunmaktadır. Bunun yanında Kadeh Duası'nın şerh edildiği eserler de mevcuttur. Ülkemiz yazma eser kütüphanelerinde Kadeh Duası şerhinin bulunduğu beş yazma eser görülmektedir:

1. Şerh-i Du'â-yı Kadeh, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, No: 06 Mil Yz A 5727/5.
2. Şerh-i Du'â-yı Kadeh, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, No: 06 Mil Yz A 4466/8.
3. Şerh-i Du'â-yı Kadeh, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, İzmir, No: 1464/2.
4. Mecmû'atü'r-Resâ'il, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No: 2811.
5. Dua-i Kadeh, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 42 Kon 1341.

Kitaplığımızda bulunan yazma Kadeh Duası nüshası ise toplam seksen yedi varaktır. Yazma, 7x8.5x2 cm ebadındadır ve deriyle kaplanmıştır. Özellikle son yaprakları çok yıpranmıştır ve bazı yaprakları kopuktur. Eserin kim tarafından, nerede ve ne zaman yazıldığı ile ilgili bir bilgi yoktur. Harekeli bir metindir. Dua şerhi ve dua metninin tek elden çıktığı görülmekte, duadan sonraki bölümlerin ise farklı kişiler tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eserde bir başka dikkat çekici yön ise Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerinin görülmesidir.

Elimizdeki nüsha, Esmâü'l-Hüsna'yla başlamaktadır. Esmâü'l-Hüsna'dan sonra Kadeh Duası'nın şerhi gelmektedir. Dua şerhinin ilk yaprağından sonraki üç yaprağı kopuktur. Dua şerhi; Enes İbn-i Malik radiyallâhu anh'tan rivayet olunduğuna dair bir bilgiyle başlamakta, sırasıyla Âdem, Nuh, Eyüp, İbrahim, Yakup ve Musa peygamberlerin kıssalarıyla devam etmekte, duanın Hz. Muhammed'e hediye edildiği anlatılmakta son olarak Kadeh Duası'nın çeşitli faydalarından bahsedilmekte ve bitmektedir. Eser daha sonra Kadeh Duası'yla devam etmektedir. Kadeh Duasının son yapraklarının kopuk olduğu görülmektedir. Eserde Kadeh Duası'ndan sonra yetmiş iki türlü ağrıdan kurtulmak; cinden, periden emin olmak; cümle kazalardan, belalardan kurtulmak; büyüden, sıtmadan korunmak; devlet kemaliyle karar almak için okunması gereken duaların yanında ok ve kılıç kesmemesi ve bir kişinin âşık olmasının sağlanması için okunacak dualar bulunmaktadır. Ardından eser, kısa surelerle devam ederek Yasin suresiyle bitmektedir.³ Çalışmamızın önemli noktalarından biri sözlü kültür geleneği içerisinde Kadeh Duası'nın ortaya çıkış ve şekilleniş durumudur. Bu nedenle tarafımıza ait olan yazma Kadeh Duası nüshası hakkında bu tanıtıcı bilgilerden sonra sözlü kültür geleneği-Kadeh Duası ilişkisi üzerinde durulması uygun görülmüştür.

Sözlü Kültür Geleneği ve Kadeh Duası

Toplumsal kimliği temsil ettiği düşünülen kültür kavramı içerisinde yazılı ve sözlü unsurlar bulunmaktadır. İşte bunlardan sözlü olanlar toplumsal bilgi ve tecrübeyi yazı bulunana kadar koruyarak nesilden nesile aktaran kültür unsurlarıdır (Ersoy, 2004, s. 103). Bu bağlamda “sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile, ve tamamen sözsüz yaratılan, ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurlar, yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun, sözlü kültür” (Yıldırım, 1998, s. 39) kapsamında değerlendirilmektedir. Oluşumu ve yaygınlığı bağlamında toplumu oluşturan kültür unsurlarının temelini sözlü kültüre dayandığı (Çobanoğlu, 2000, s. 125) ve milletlerin müşterek kabulleri noktasında sözlü olanların yazılı olanlara nispetle daha geniş bir katılımcı kabule sahip olduğu söylenebilir (Yıldırım, 1998, s. 39). Her ne kadar yazının bulunması ve el yazması eserlerin varlığı söz konusu olsa da Ong, yazılı kültürün aslında matbaanın bulunuşuyla başladığını ileri sürer. Zira ona göre matbaa, yazının düşünme ve anlatıma etkisini hem pekiştirmiş hem de şekillendirmiştir. Ong ayrıca el yazması eserlerin kültürün sözlü niteliğini devam ettirdiğini düşünür. Çünkü bu eserlerde ses-kulak üstünlüğü yitirilmemiştir. Matbaa standartlarına göre el yazmasını okumak zordur. Bu nedenle okuyucu, yazmada elde ettiği bilgiyi yeniden arayıp bulmak bir bakıma zor olduğu için belleğinde tutmaya çalışır. Bu ezberi kolaylaştıran olgu ise el yazması eserlerin sözlü belleği güçlendiren kalıpları korumuş olmasıdır (Ong, 2007, s. 140-143). Sözlü bellekte ezberi kolaylaştıran bu kalıplar, anlatma esasına dayanan bir folklor eserinin bünyesindeki kalıplaşmış ifadeler olarak tanımlanmaktadır. İşte bu kalıp ifade kullanımları çalışmamızın konusunu oluşturan Kadeh Duası şerhinin sözlü kültürle olan ilişkisini gösteren hususlardan biridir. Örneğin, dua şerhinin peygamber kıssalarının anlatıldığı bölümünde bir peygamberle ilgili kısaca anlatılıp diğer peygamberle ilgili kısaca geçilirken hep kalıplaşmış olarak “tâ ...rûzigârına degin” ya da “tâ ...rûzigârına irişdi” ifadelerinin tekrar ettiği görülmektedir: “tâ Nûh peygamber aleyhisselâm rûzigârına degin”, “tâ Eyyüb peygamber aleyhisselâm rûzigârına degin”, “tâ Yâkub peygamber rûzigârına irişdi”, “tâ Mûsa peygamber aleyhisselâm rûzigârına irişdi” gibi. Metinde sık sık geçen bu kalıp ifadenin tıpkı masallardaki ve halk hikâyelerindeki geçiş formellerine benzer bir işlevinin olduğu ve bir yerden bir yere ya da bir olaydan bir başka olaya geçişi sağladığı görülmektedir.

Kadeh Duası şerhindeki kalıplaşmış kullanımlara bir başka örnek yine peygamber kıssalarında karşımıza çıkmaktadır. Dua şerhine göre kıssası anlatılan her peygamber, henüz Kadeh Duası'nı okumadan yaşadığı zorluk ve sıkıntıyla ilgili olarak Allah'tan af veya yardım dilemekte ancak her durumda Allah Teâlâ, Cebrail (A.s.)'e aynı kalıplaşmış ifadeyi tekrar ederek seslenmektedir: “Yâ Cebrâ'il; var, Nûh'a ayıt kim, eger kırk yıl dahı ağlasa tevbesin kabul kılmazın. Ol vakt kabul kılam kim, Kadeh Duâsı'n bana şefi' getürsin.”, “Yâ Cebrâ'il; var, İbrahim'e ayıt kim, odı ol vakt sovuk kılam kim, Kadeh Duâsı'n bana şefi' getüre.”, “Yâ Cebrâ'il; var, Yâkûb'a ayıt kim, eger kırk yıl dahı ağlasa duâsın kabul kılmazın. Ol vakt kabul kılam kim, Kadeh Duâsı'n bana şefi' getürsin.”.

Cebrail (A.s.)'in Allah Teâlâ'nın bu sözünü peygamberlere iletmesinden sonra peygamberler, Kadeh Duası'nı okuyarak ondan af ve yardım dilerler. Bunun sonucunda da Allah Teâlâ'nın yine bir başka kalıplaşmış ifadeyle

³ Bkz. Ek1: Kadeh Duası ve şerhi.

“Kadeh Duâsı hürmetiçün” duaları ve tövbeleri kabul ettiği belirtilir. Bu noktada kişiler ve olayların niteliği değişse de anlatı iskeletinin değişmediği, anlatının yapısal olarak kendi içinde zincirleme bir şekilde tekrar ettiği dikkati çekmektedir. Burada olduğu gibi iç içe geçen çerçeveler ya da birbirine eklenen kısa anlatılar şeklindeki yapısal özelliği Binbir Gece Masalları ve Dede Korkut Hikâyeleri gibi sözlü kültür ürünleri ile özdeşleştirmek mümkündür (Çobanoğlu, 1999, s. 71).

Bunların yanında sözlü kültür ürünlerinde karşılaşılan üç, kırk, yedi, yetmiş bin gibi formel sayıların eserde “ve dahı **yitmiş bin** ferişte turmuş ola her feriştenin bir tabak tolu nûr ola”, “**kırk** yıl dünyada yürüdi. Feryad iderdi, kendü günâhı üzerine tevbesin kabul olmadı. Çün **kırk** yıl tamam oldu. Tanrı azze buyurdi: Yâ Cebrâ’îl; var, Nûh’a ayıt kim, eger **kırk** yıl dahı ağlasa tevbesin kabul kılmazın.”, “Tanrı tebâreke ve teâlâ ekber cümle peygamberi diri kılsa ve **toksan bin** yıl diri kalsalar Kadeh Duâsı şerhin ve faziletini yazsalar yüz bininde birin yazamayalar.”, “**yitmiş bin** kez Hazret-i izzet ol kula nazar kıla.” örneklerinde görüldüğü gibi sıkça geçmesi dua şerhinin sözlü kültürle olan ilişkisini gösteren bir başka husus olarak dikkati çekmektedir.

Yine aynı şekilde bir masal motifi olan Kaf Dağı’nın eserde yüksekliği sebebiyle anlamı güçlendirmek ve çokluk ifadesini vurgulamak için kullanıldığı görülmektedir: “Eger bir kişi şol kadar günâh işlese kim, anun günâhı yidi bin kez Kaf Tağı’na olsa, bu duâyı bir kez okusa, Hak Teâlâ anun günâhın avf ide.”. Kaf Dağı bir masal motifi olmasının yanında mitolojide, dünyayı kuşattığına, yeryüzünün çivisi olduğuna ve onu sabit tuttuğuna ayrıca dünyadaki bütün dağların köklerinin de yerin altında ona bağlandığına inanılan bir dağdır (Demirci, 2001, s. 144). Kaf Dağı muhtemelen mitolojide yüklenen bu anlam bağlamıyla halk arasında “baştanbaşa, tamamen” anlamlarına gelecek şekilde “Kaf’tan Kaf’a” biçiminde deyimleşmiş olarak kullanılmaktadır. İşte bu kalıp ifadenin de dua şerhinde “Tûfân kopdı. Gökden ve yirden cümle cihân Kaf’dan Kaf’a tûfân oldu.” şeklinde geçtiği görülmektedir.

Kalıplaşmış ifadelerin dışında metnin sözlü kültürle olan ilişkisini gösteren bir başka husus ise dil ve üslup boyutudur. Metnin dilinin oldukça sade olduğu dolayısıyla eserin kaleme alındığı dönemde okuyanlar tarafından rahatlıkla anlaşılabilir bir nesir diline sahip olduğu görülmektedir. Esere anlatım üslubu yönünden bakılacak olursa sanki bir bilge, bir aksakalın sohbet meclisinde bu peygamber kıssalarını insanlar ibret alsınlar ve bu duanın faziletine inansınlar diye topluluk huzurunda açık bir dille, tane tane anlattığı görülmektedir. “Bu üslup, sohbet meclislerinin görmüş geçirmiş, yaşını başını almış, başköşeye oturtulmuş hikmetli, gönül ehli ve söz söylemede maharetli kişilerinin üslubudur.” (Öcal, 2012, s. 121). Üsluba dair bu özellik sözlü kültürün anlatım yapısına ait önemli hususlardan biridir.

Bu bilgilerin yanında Kadeh Duası ve şerhinin eserin başındaki eksik kısımdan anlaşılan Enes ibn Mâlik Radiyallâhu anh’tan rivayet edildiği bilgisi, eserin sözlü kaynaklardan dinlenilerek yazıya aktarıldığını gösteren önemli hususlardan biridir. İşte sıralanan bu örnekler Kadeh Duası şerhinin sözlü kültür ortamında doğduğunu, bu ortamın malzemelerine ait unsurlar ile yapısal üslup özelliklerini bünyesinde barındırdığını ve bunlarla bina edildiğini ortaya koymaktadır. Kadeh Duası’nın bugün toplumsal düzlemde hangi işlev, anlam ve bağlam katmanlarıyla kullanıldığını açıklamak için de duanın sanal ortamda kullanım ve yayılım durumunu incelemek gerekmektedir.

Sanal Dünyada Kadeh Duası

İletişim, toplum ve kültür kavramları birbirinden ayrı düşünülemez. Teknoloji dünyasında meydana gelen değişiklikler, insanlar ve toplumlar arasındaki o dönemde var olan iletişimi de etkilemektedir. Televizyon, teyp, radyo, telefon, internet gibi teknolojik gelişmeler de kuşkusuz kişisel ve toplumsal iletişimi oldukça etkilemiştir. “Çağımız; iletişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanıldığı, bilginin giderek önem kazandığı, yeni bir çağ (post/endüstriyel/bilgi/enformasyon çağı) olarak tanımlanmaktadır. Bu çağın en önemli bileşeni kuşkusuz sürekli gelişen iletişim teknolojileri ve özellikle internettir.” (Demircioğlu, 2017, s. 621). İnternet kullanımının giderek yaygınlaşması onun insan hayatında bir iletişim aracı olmasından çok öte yeni bir kültürel, siyasal ve ekonomik alan olmasını da beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2012, s. 13). İnsanoğlu bugün kültürü metinsel bağlamından çıkartıp yeni bir sosyal mekân olan sanal dünyada bir yandan üretmek dönüştürmekte bir yandan da tüketmektedir. Teknoloji ile birlikte internet sayfaları kültürün sanal ortamda da devam etmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle internet sayfaları, birçok kültür unsurunun olduğu gibi inanışların ve duaların da modern hayattaki yeni üretim ve yayılım yerleri konumuna gelmiştir. Bu bağlamda küçük bir araştırma yapıldığında

internetteki çeşitli sitelerde Kadeh Duası'yla ilgili olarak yüzlerce sayfa bilgi ve yoruma ulaşılabilir. İşte bu bilgi ve yorumlar bugünün toplumunun inanç ve inanış yapısıyla ilgili fikirler vermesi açısından önemlidir. Bu forum sitelerinden derlenen Kadeh Duası'nın işlevini, etkisini ve okunma şeklini açıklayan bilgi ve yorumlar şu şekilde sıralanabilir:

Kadeh Duası, hangi murada ermek isteniyorsa okunabilir ancak bu dua aslında giden sevgilinin veya eşin geri getirilmesi ve bir insanın bir başkasına âşık edilmesi için okunmaktadır.⁴ Bu dua muazzam etkili bir dilek duasıdır ve hayırlara vesiledir. Bereketeye nail olmak, özel hayatta mutluluğa kavuşmak, kötü alışkanlıklardan kurtulmak, şifa bulmak, hayırlı evlatlara sahip olmak, hayırlı kısmet bulmak gibi sebeplerle okunmaktadır.⁵ Uzak bir yerden bir kişinin gelmesi için Kadeh Duası'nı akarsu kenarında 41 defa okumak o kişinin tez elden gelmesini sağlayacaktır. Bir mum üzerine okunarak bir kimse niyetine o mum yakılırsa o kişi mum gibi yanacaktır. Yaprağın üzerine okunarak ateşe atıldığında o kişi divane olacaktır. Bahtı olan kadın ya da erkek bu duayı üzerinde taşırsa bahtı tez elden açılacaktır. Bir kadın sürme üzerine okuyarak gözüne çektiğinde kim onu görürse ona âşık olacaktır. Kadın ve erkek bu duayı on defa okursa, muhabbetleri güzel olacaktır. Herkesin muradına nail olması için kadeh duası okunmalıdır.⁶ Bu duanın yanar mumum üzerine okunmasıyla insanların çektikleri aşk ve sevdâ dertlerine kesin çözüm bulunmaktadır.⁷ Kadeh Duası, Hz. Muhammed (Sav)'den rivayet edilmiştir. Bu dua birçok isteğin yerine gelmesine vesiledir.⁸ Kadeh Duası'nın tesirli olması için özel bir şekilde okunmalıdır. Perşembeyi cumaya bağlayan gece bir kâğıt parçasının üzerine bir yemek kaşığı toz şeker dökülmeli, kişi bu şekeri yanına alarak iki rekât namaz kılmalı. Kadeh Duasının hikmetini düşünerek kimi kendisine bağlamayı düşünüyorsa onu hayal etmeli, sonra o şekerin üzerine Yâ Basîr, Yâ Mühemîn, Yâ Azîz, Yâ Fettâh, Yâ Mübîn esmaları yedişer kez okunmalı ardından yedişer kez Fatıha ve İhlas sureleri okunup kâğıt katlanarak gizli bir yerde saklanmalıdır.⁹ Kadeh Duası'nın işlevleri ve uygulanışı doğrultusundaki bu bilgi ve yorumların yanında bazı internet sitelerinde de bu duanın sahih hadislerde geçen bir dua olmadığı, sonradan bazı dua ayetlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu belirtilmekte onun yerine ayet ve hadislerle tavsiye edilen duaları okumanın faydalı olacağı ifade edilmektedir.¹⁰

İnternet sayfalarında Kadeh Duası'yla ilgili olarak pek çok yorum da yer almaktadır. Bir yorumda bu duanın on beş gün boyunca sabah namazından sonra okunduğu ve on beşinci günün akşamına okuyan kişinin isteklerinin yerine geldiği; bir başkasında bu dua sayesinde okuyanın hastalığının iyileştiği ve içindeki sıkıntının geçtiği belirtilmekte, herkesin hayatında mutlaka en az bir kere okuması tavsiye edilmektedir. Yine bir diğer yorumda çok güzel ve etkili bir dua olduğu üzerinde durularak sabah namazlarından sonra bu duanın okunmasıyla hastanın iyileştiği dile getirilmiştir. Başka bir yorumcu ise bu dua ile ilgili şüphelerinin olmasına rağmen yine de okuduğunu söylemektedir. Bir başka yorumda ise bu duanın Allah'ın Müslümanlara bir hediyesi olduğu vurgulanmaktadır. Diğer bir yorumda da bu duayı okuyan kişi ne zaman, ne için okuduysa istediklerinin kendisine verildiğini belirtmektedir.¹¹

Görüldüğü gibi çeşitli internet sitelerinde bu duanın sağlam bir kaynağa dayanmadığının belirtilmesine rağmen forum sitelerinde çok etkili ve faydalı bir dua olduğu üzerine birçok yorum yapılmıştır. Bu yorumlar da toplumun bu dua hakkındaki inancının ne kadar güçlü olduğunun ipucunu vermektedir. Bu açıklama ve yorumlardan

⁴ 19.02.2021 tarihinde <https://pozitivenerji.com/yazilar/duakapisi/742-kadeh-duasi-giden-sevgilinin-veya-esin-geri-getirilmesi-.html> adresinden erişildi.

19.02.2021 tarihinde <https://www.gizlibuyulerdualar.com/en-etkili-kadeh-duasi-budur-okumayan-pisman-olur/> adresinden erişildi.

19.02.2021 tarihinde <https://www.tesirlidualar.com/cok-kisa-surede-etki-eden-ozel-bir-kadeh-duasi-ogreneceksiniz/> adresinden erişildi.

⁵ 19.02.2021 tarihinde <https://www.herderdedua.net/kadeh-duasi-gunde-2-defa-okunan-muazzam-etkili-dilek-duasidir-hayirlara-vesiledir/> adresinden erişildi.

⁶ 19.02.2021 tarihinde <https://www.nazarduasi.gen.tr/kadeh-duasi.html> adresinden erişildi.

⁷ 19.02.2021 tarihinde <https://www.duasozleri.com/muma-okunan-ozel-kadeh-duasi-ile-harika-sonuc/> adresinden erişildi.

⁸ 19.02.2021 tarihinde <https://gizlilikler.tr.gg/Kenz.ue.l-Ars-ve-Kadeh-Duasi.htm> adresinden erişildi.

⁹ 19.02.2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=QyGnvuLQx5A> adresinden erişildi.

¹⁰ 19.02.2021 tarihinde <https://www.dua.gen.tr/kadeh-duasi.html> adresinden erişildi.

19.02.2021 tarihinde <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kenzul-ars-ve-kadeh-dualarinin-asli-var-midir.html> adresinden erişildi.

¹¹ 19.02.2021 tarihinde <https://gizlilikler.tr.gg/Kenz.ue.l-Ars-ve-Kadeh-Duasi.htm> adresinden erişildi.

anlaşıldığına göre Kadeh Duası bugünün toplumu tarafından her derde şifa olması için okunmasının yanında özellikle bir kişinin bir başka kişiye âşık edilmesi veya giden sevgilinin geri getirilmesi için okunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmayla ülkemizdeki yazma Kadeh Duası ve şerhi envanterine yeni bir eser kaydedilmiştir. Bunun da genelde dualar, özelde de Kadeh Duası'yla ilgili olarak yapılacak yeni çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. Kadeh Duası ve şerhinin, İslamî yönden sahih kabul edilebilecek bir kaynağının olmadığı görülmektedir. Bunun yanında bu duanın sözlü kültür dairesi içerisinde dua ile ilgili rivayetlerden derlenerek yazıya geçirildiği, bu nedenle şerhinin de sözlü kültür ürünü bir halk anlatısı yapısı ve üslubu içinde ele alındığı görülmektedir.

İnsan yaşamında inanışlar ve bu inanışlara bağlı ritüeller birer olgu olarak tarih boyunca fazla bir değişim yaşamamıştır. Değişim, iletişim sistemlerindeki değişimlere bağlı olarak bu inanışların ve ritüellerin farklı düzlemlerde farklı araçlarla yenilenmesinden, yayılmasından, dönüştürülmesinden ve uygulanmasından ibarettir. Burada bir süreklilik söz konusudur. Günümüzün elektronik kültür ortamında kolektif olarak yaratılma ve icra ediliyor olma bu sürekliliği canlı kılmaktadır. Böylece sözlü kültür ortamında ortaya çıkan bir dua ve bu dua şerhi, yüzlerce yıllık bir süre içerisinde sözlü ortamlarda yayılıp yaşatılmaya devam etmiş, yazılı kültür ortamında sözlü kültürden derlenerek yazıya geçirilmiş, elektronik kültür ortamında da internet sayfalarında çok daha hızlı bir şekilde yayılmaya ve yaşatılmaya devam etmektedir. Aynı zamanda Kadeh Duası'nın sanal dünyada zaman zaman büyü ile ilişkilendirildiği ve İslami kaidelere aykırı olan uygulamalarının ritüel boyutta hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Kadeh Duası ve diğer dualarla ilgili inanç ve uygulamalar, duaların halk inançları içindeki yerinin belirlenmesi itibarıyla çok önemlidir. Sözlü kültür içerisinde dualar, işlevleri ve ikincil sözlü kültür içerisindeki yayılımları ile ilgili bu ve benzeri yeni çalışmalar, Türk halk dini ve dindarlığının daha da açıklığa kavuşmasına, kaynaklarının anlaşılmasına ve inanç sisteminde eğer varsa değişim ve dönüşümlerin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Adam, B. (2017). Dua, rukye, havas ilmi, tılsım ve büyü. D. Arık, A. H. Eroğlu (Ed). *Halk İnanışları el kitabı* içinde (ss. 285-306). Grafiker Yayınları.
- Ak, M. (2018). *Ziyaret fenomeni ve Türk popüler dindarlığı*. Kriter Yayınları.
- Akarsu, B. (1994). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkılâp Yayınevi.
- Artun, E. (2008). *Türk halkbilimi*. Kitabevi Yayınları.
- Baldini, M. (2000). *İletişim tarihi* (G. Batuş Çev.). Avcıol Yayınları.
- Ceylan, Ö. (1997). Kadeh Duası'na dair. *Dergâh*, 8(87), s. 8-10.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?*. Ayrıntı Yayınları.
- Çayıldak, Ö. (2018). Sâkî-nâmelerde kadehe dair. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), s. 66-83.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). Sözlü kültürden yazılı kültür ortamına geçiş bağlamında erken dönem Osmanlı tarihlerinden Âşık Paşazâdenin epik karakteri üzerine tespitler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(Özel Sayı), s. 65-82.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demirci, K. (2001). Kaf Dağı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, (24), s. 144-145.
- Demircioğlu, Z. (2017). İnternet kullanımının toplumsal ilişkilerin dönüşümü üzerine etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 621-627. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1922>
- Donuk, S. (2012). Şerh-i du'a-yı kadeh ve kadeh duası mazmunu. *Turkish Studies*, 7(4), 1599-1629. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3985>
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi* (C.1). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eroğlu, A. H. (2017). Halk inanışlarına giriş. D. Arık, A. H. Eroğlu (Ed). *Halk inanışları el kitabı* içinde (ss. 19-42). Grafiker Yayınları.
- Ersoy, R. (2004). Sözlü kültür ve sözlü tarih ilişkisi üzerine bazı görüşler. *Milli Folklor*, 8(61), 102-110.
- Goody, J. (2009). Sözlü Kültür (Çev. ?). *Milli Folklor*, 11(83), 128-132.
- İmam N. (2017). *El-Ezğâr resulullah'ın dilinden dualar ve zikirler* (H. Ünal, A. Y. Eroğlu Çev.). Ravza Yayınları.

- Oğuz, Ö. (2012). Bir sözlü anlatım tekniği olarak Evliyâ Çelebi'nin ara sözleri. (M. Ö. Oğuz, Y. Özay Hz.). *Enliyâ Çelebi'nin Sözlü Kaynakları* içinde (ss. 115-122). UNESCO Türkiye Milli Yayınları.
- Olick, J. K. (2014). Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür (M. Güneşdoğmuş Çev.). *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 175-211. <https://doi.org/10.17572/mj2014.2.175211>
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izabı*. Akçağ Yayınları.
- Ong, W. J. (2007). *Sözlü ve yazılı kültür: sözün teknolojileşmesi*. (S. P. Banon Çev.). Metis Yayınları.
- Özdemir, İ. (2012). Sanal kültür: yanılsama mı, gerçeklik mi?. *Folklor/Edebiyat*, 18(71), 13-34.
- Pehlivan, R. (1997). *Büyük dua ansiklopedisi*. Gonca Yayınevi.
- Stark, R. (2005). *Tek Gerçek Tanrı Tektanrıcılığın Tarihsel Sonuçları*. (Ç. Özüer Çev.). Literatür Yayınları.
- Tatlıhoğlu, D. (2000). Türkmen ırımları (halk inançları). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 151-166.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üçüncü, K. (2004). Sözlü kültür/tarih bağlamında edebî bir metin olarak Otman Baba Vilâyetnamesi. *Bilgi*, (28), 1-29.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk bitigi araştırma/inceleme yazıları*. Akçağ.
- Yıldırım, H. (Hzl.) (2013). *Ayet ve hadislerle sahib dualar*. Sağlam Yayınevi.
- <https://pozitivenerji.com/yazilar/duakapisi/742-kadeh-duasi-giden-sevgilinin-veya-esin-geri-getirilmesi-.html>
- <https://www.gizlibuyulerdualar.com/en-etkili-kadeh-duasi-budur-okumayan-pisman-olur/>
- <https://www.herderdedua.net/kadeh-duasi-gunde-2-defa-okunan-muazzam-etkili-dilek-duasidir-hayirlara-vesiledir/>
- <https://www.tesirliDUALAR.com/cok-kisa-surede-etki-eden-ozel-bir-kadeh-duasi-ogreneceksiniz/>
- <https://www.dua.gen.tr/kadeh-duasi.html>
- <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kenzul-ars-ve-kadeh-dualarinin-asli-var-midir.html>
- <https://www.nazarduasi.gen.tr/kadeh-duasi.html>
- <https://www.duasozleri.com/muma-okunan-ozel-kadeh-duasi-ile-harika-sonuc/>
- <https://gizlilikimliler.tr.gg/Kenz.ue.l-Ars-ve-Kadeh-Duasi.htm>
- <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/765/kenzu-l-ars-isminde-me-sur-bir-dua-var-midir->

“Şer~i æade~

[14b] Enes ibn Mâlik Ra~iyallâhu úanh Pey°amber'den aç~aba¹² [18a] ve otuz biè kez daΔı gördüm ≠olındı. Bu duúânuè yüz biè yüz cüzöinden eyidimeyem ammâ duúâ fajlını [19b] hajretüèe eyidivirem. Evvel şar#ıla kim Pâ-işâh-ı úâlemden destûr dileyessin. Çün münâcatdan fâri° oldum, [19a] geldüm. Bunca günler inti@âr oldum. Bir gün Cebrâöil şâçılı°ıla eyitdi: “El-beşâret el-beşâret kim æade~ [20b] Duúâsı'n getürdüm saèa ve senüè ümmetüèe. Hıç senden ilerü gelen pey°amberlere getürmedüm. Yâ Mu~ammed, Taèri tebâreke [20a] ve teúâlâ eger cümle pey°amberi diri øılsa ve ≠oksan biè yıl diri øalsalar æade~ Duúâsı şer~in [21b] ve fajiletini yazsalar yüz bièinde birin yazamayalar. Yâ Mu~ammed eger bir kimse bu duúâyı oøısa, kendüye oøudsa ol kişi øanøı [21a] göz üzerine u°rasa anuè úaçâbi götürüle. Eger bu æade~ Duúâsı'n oøusalar demüre üfürseler øu bigi eriye. Bu duúâ [22b]ya her kim şek getürse kâfir olur “*Neúuçú billâhi min zevâli'l-imâni*”. Yâ Mu~ammed, eger od üzerine oøusalar od yakmaya [22a] ve her kim bu duúâyı kendüde getürse æâf'dan æâf'a vara øuş bigi. Hıç Taèri Teúâlâ ~ajretinde bu duúâdan yigrek [23b] ve uluraø nesne yoødur ve eger bir kişi şol øadar günâh işlese kim anuñ günâhı yidi biñ kez æaf Tağrı'nca olsa [23a] bu duúâyı bir kez oøusa ~aø Teúâlâ anuñ günâhın úavf ide. Yâ Mu~ammed bu duúâyı `ayru üzerine oøusalar ~aø Teúâlâ [24b] şifâ vire ve eger bir kişi ølse bu duúâyı anuñ kefenine yazsalar çün ol kişiyi gürına kosalar ~aø Teúâlâ bir ferişte [24a] viribiye anuñ gürına kim uçmaødan bir deste gül elinde ola. Ol øadar [ki] tamâmet dünyâ gurıstâni tolu nûr ola.” [25b] Pey°amber ~ajreti úaleyhi's-selâm buyurur kim “Bu duúâyı oøuyalar su üzerine, ølü øabrine saçalar, øiyâmete degin ~isâb andan [25a] ve úaçâbdan olmaya.” Resûlullâh úaleyhi's-selâm buyurur: “Her kim bu duúâyı cemîú úömrinde bir kez oøumış olsa gerek kim baş [26b] Øopraødan øaldurdu°ı vaøıt, biñ ferişte anuñ øabri üzerinde Øura. Her bir feriştenüñ elinde bir nûrdan Øabaø ola. [26a] Örtülü ve daΔı yitmiş biñ ferişte Øurmuş ola. Her ferişteniñ [elinde] bir Øabaø Øolu nur ola. Ol kulıñ üzerine saçalar [27b] ve şarabları iç[i]reler ve uçmaø ~ullelerin ol øula geydüreler. Şöyle kim ol øuluñ nûri øiyâmet [günü] úAra [27a]`âtda münevver ü rûşen øala. Cemîú-i ∆alâyöiø eyideler: Bu ne øuldur kim bunuñ bigi kerâmet vardur. ~aø'dan nidâ gele kim [28b] dünyâda bir kez æade~ Duúâsı'n ~ürmetlemişdür, anuñ úıvajıdur. Çün ol øul baş Øopraødan øaldura, ~ajret-i [ølzzet] [28a] bir ta~tı anuñ gürı üzerine viribiye. Yüz biñ feriştelere ol øulıla anuñ taΔtınıñ üzerinde [29b] oturalar. Ol feriştelere anuñ øñince ardınca yüriyeler. øiyâmet gününde bu øulıla ol aradan uçma°a degin gideler. [29a] Yitmiş biñ kez ~ajret-i úlzzet ol øula naøar kıla.” Bu duúâ berekâtında Enes bin Mâlik ra~iyallâhu úanh eyitdi: [30b] “Bu duúânuñ şer~i bî-nihâyedür ve bu duúâ úaøımdür.” Pey°amber ~ajreti buyurur kim “Bu æade~ Duúâsı'nuñ [30a] şer~ini eydür olsam âdem o°lanları úömrü müddetince râst [u] tamâm olmaya.” Cebrâöil úaleyhi's-selâm eyitdi: [31b] “Yâ Mu~ammed bu æade~ Duúâsı'nuñ ululı°ı ve kerâmeti oldur [ki] bir ad Tağrı Teúâlâ adlarından bu duúâ içinde ki ola [31a] ol cümle adlarıñ ulusıdur.” Bu duúâ şöyle muúallaø-ı úarş altında durmuşdır tâ rûzigâr-ı [32b] Âdem'e degin. Çün Âdem uçmaødan Øaşra çıødı. Ulu günâh söyledi. Andan iki yüz yıl dünyâda yüridi [32a] eydürdi ki: “*Rabbenâ @alemnâ enfüsenâ ve in lem tağfirlenâ ve ter~amnâ lenekûnenne mine'l-∆âsirîn*”¹³, hıç fâide itmedi. ~ajret-i [33b] úlzzet, Cebrâöil'e buyurdu “Âdem øatına var.” diye. Eyitdi: “Yüz daΔı “*Rabbenâ @alemnâ*” diseñ øabül øılmazın tevbeñi. [33a] Ol vaøıt kim øabul øılam æade~ Duúâsın baña şefîú getüresin.” Ben Âdem øatına vardum, eyitdüm: Yâ Âdem, eyit: [34b] `uYâ`yâ æade~ Duúâsı ~ürmetiçün günâhım úaf øıl. Tağrı tebâreke ve teúâlâ bu duúâ berekâtında Âdem'üñ duúâsın [34a] øabül itdi ve günâhın úaf øıldı tâ Nû~ pey°amber úaleyhi's-selâm rûzigârına degin. Nûh Øokuz [yüz] elli yıl¹⁴ pey°amberliø [35b] dâúvâsın øıldı. `aløı `alıø'a dâúvet øıldı. Yitmiş kişiden artuø kimse aña îmân getürmedi. Pes Nû~ pey°amber [35a] dermânde øaldı, eyitdi: “*Rabbi lâ teYer úale'l-ar-ı mine'l-kâfirine deyyârâ*”¹⁵. Tûfân øopdı. Gökden ve yirden [36b] cümle cihân æaf'dan æaf'a tûfân oldu. Kâfirler helâø oldu. Pes Nû~ pey°amber úaleyhi's-selâm baş [36a] yire øodı, eyitdi: Şükür ol Tağrıya kim benüm düşmânlarım helâø øıldı. Nidâ geldi kim ~ajret-i úlzzet'den: [37b] “Yâ Nûh, øullarım sen mi yaratdıñ ya bunlarıñ rızını sen mi virdiñ?”. Eyitdi: “İy Pâdişâh'um, yaradıcı ve rızıø verici [37a] sensin.” didi. Allâhu Teúâlâ buyurur kim: “Yâ Nûh, gerçi kâfirler benüm øullarımdur, niçün duúâ øıldın helâk oldılar?”. Nûh [38b] bildi kim yavuz iş işledi. Eyitdi: “*Rabbenâ @alemnâ enfüsenâ ve in lem tağfirlenâ ve ter~amnâ lenekûnenne mine'l-∆âsirîn*”¹⁶ didi. [38a] æırıø yıl dünyâda yüridi. FeryâY iderdi kendü günâhı üzerine. Tevbesin øabul olmadı. Çün øırıø yıl tamâm [39b] oldu. Tağrı úazze buyurdu: “Yâ Cebrâöil,

¹² Eserde 15a-18a arası kopuktur.

¹³ A'râf 7/23.

¹⁴ Orijinal metinde “dokuz yıl elli yıl” yazılıdır.

¹⁵ Nuh 71/26.

¹⁶ A'râf 7/23.

var Nûh'a eyit kim eger  ır  yıl dağı a'lasa tevbesin  ab l  ilmazın. Ol va ıt [39a]  ab l  ılam kim  ade≈ Du  sı'n ba a  eff  get rsin.". ~a  Te  l 'nu  kel mın N h  aleyhi's-sel m aldı. N h eyitdi: [40b] " ll h ,  ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n tevbemi  ab l  il. Ba a ra met eyle." didi. ~a  Te  l , N h'ue tevbesin  abul  ıldı. [40a] T  Eyy b pey amber  aleyhi's-sel m r zig rı oldu. On iki bi  del k anu  teninde bel rmi  idi. Her bir [41b] del kde iki bi  [ urt]¹⁷ varidi. Eyy b n li   ıllurdi. ~a  Te  l  beni viribidi kim var "Tevbe it kim bunca  urtlar [41a] arasında  almı sın. Anca dağı  ilsa  tevbe   ab l  ilmazın. Ol va ıt  ab l  ılam kim  ade≈ Du  sı'n ba a [42b]  eff  get rsin."   n ~a  Te  l  kel mın Eyy b'a vird m. Eyitdi: " ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n bu va ıt bu bel y  benden [42a] gider.". Hen z dağı du  y  tamam  ılmadı Ta r   urt bel sından  al  [i]-r z   ıldı.  br him  aleyhi's-sel m r zi[43b]g rına degin iri di. Hav da oda na ar eyledi,  or di. Eyitdi: " l hi, bu odı ben m  zerime  ovu   il." didi. ~a  [43a] Te  l  ba a buyurdi: "Y  Cebr  il; var,  br him'e eyit kim, odı ol va ıt  ovu   ılam kim  ade≈ Du  sı'n ba a  eff  get re." [44b]  br him eyitdi: " l h ,  ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n bu odı ba a  ovu   il.". Nid  geldi ~a ret-i  z[44a]zet'den: "Y  n ru k n  berden ve sel men  l   br him"¹⁸ Ey od  ovu  ol  br him  zerine. Od i inde [45b] bir  i me rev n oldu ve ya  a'   itdi bu du   berekatında. T  Ya  b pey amber r zig rına iri di. [45a] Y suf kim o'li[y]di, andan ayrıldı.  ıro  yıl anu   zerine a'ladı.  ki g zi g rmez oldu. Bir [46b] g n se er va tinde nid  geldi kim: "Y  Cebr  il; var, Ya k b'a eyit kim eger  ıro  yıl dağı a'lasa du  sın [46a]  ab l  ilmazın. Ol va ıt  ab l  ılam kim  ade≈ Du  sı'n ba a  eff  get rsin.". Eyitdi: " ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n [47b] bu ben m g z m  r  en eyle ve Y suf'u ba a irgir.". Der  l iki g zi g r r oldu ve Y suf'un mu tıcısı [47a] a a iri di. T  M s  pey amber  aleyhi's-sel m r zig rına iri di kim Fir avn la in e elinde derm nde  almı ıdı. [48b] Yitmi  c z  yara lanmı  idi yiyeler. M s 'dan ya a y zlerin  utmu larıdı. M s  diledi kim  a a. Nid  geldi kim ~a  [48a] Te  l   a retinden "Y  Cebr  il, var, M s 'ya eyit kim  ade≈ Du  sı'n ba a  eff  get rsin kim anu  berekatında [49b]  al   r z   ılam.".   n pey ambere degird m. M s  eyitdi: " ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n bu bel y  benden def  eyle.". [49a] Fas  dilile eyitdi: "L  il he illall h.". M s -y  kel mull h t  r zig rı Mu ammed Mu  afa'ya iri di  allall hu  aleyhivesellem. "Bu du  y  [50b] sen e  atu a get rd k ve hediyye virdik. Y  Mu ammed, hi  bu du  y  m n f a  gretme. Eger m n f  bu du  y  cem i [50a]  mrinde bir kez o ursa ben kim    avendem,  y met g ninde andan utanıram. A a ra met  ılluram.". Pey amber  aleyhi's[51b]sel m  ld gi va t  smarladı: Siz n boynun za ve benim  mmetler m boynına olsun. Bu du  y  m n f lara  gretmeyeler. [51a] Her ki i kim bu du  y  n  a yire dutsa  or udur kim g l bıla ve misk   z fer nıla bir [tegen?]  zerine ya [52b] bir alt n  zerine ya bir g mi   zerine ya Y dursa  uyıla anı yusa, bir  i eye  oysa geyik derisiyle ol  i eni  [52a] a'zın ba'laya ve her ki i kim ba ı a'rısa ya  arnı a'rısa ya bir  illeti olsa hi  otıla ayılmasa ol  udan biraz [53b] i se ~a  Te  l   udretiyle  o  ola ve eger  ula'ı a'rısa ol  udan biraz damzura kula'ı i id r ola [53a] ve eger bir kimse bir   lim p  i ah elinden  or sa biraz ol  udan i se em n ola ve eger bir  avrat o'lan get r rken [54b] bu alsa ol  udan biraz i se emin ola, fi'l-  l  urtıla ve eger bir kimse  ız  r sı eylese bu du  y  kend   ninde [54a]  oya, iki rek at nam z  ıla, andan  o ra eyide kim " l h  bu  ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n   cet mi sen rev   il." diye [55b] eyide, fi'l-  l   ceti  ab l ola ve eger bir kimsen n yiri ve bost nı olsa ya bir a'  yimi  virmese bu du  y   oprak  zerine [55a] o uya. Ol yire ve ol a'   zerine sa a, der  l yimi  vire ve eger bir ki i zind na girse  ld rmege  a d eyleseler [56b] ol ki i " ade≈ Du  sı ≈ rmeti  n ba a  al   vir." dise Ta rı Te  l  ol  ula  al   vire. Andan Cebr  il eyitdi: [56a] "Bu du  , ulu du  dur kim ve eger bir  ul bu du  y  yazd sa ya kend de bile g t rse ya o usa her kim Ta rı Te  l  c n [57b] virmi  ola a a hi  kimse  afer bulmayalar ve eger bir keskin  ilicila  alsalar kesmeye ve ziy n eylemeye. Y  Mu ammed, bu du  n n [57a] fa leti ve ker meti fehme ve   r ra  ı maz. Y z bi  eyitdigimiz  adardur amm  biz mu ta ar  ıllud . Vall hu   lem bi' - av b. [58b] **Ol Du  -y   ade≈ budur**, Bismill hi'r-ra m ni'r-ra  m. Bismill hi bismih l-m bted  Rabb l-  reti ve l- l  l   ayeten leh  vel  m nteh  [58a] Leh  fi's-sem v ti'l- aliyy r-ra m nu  ale'l- ar i'steva leh  m  fi's-sem v ti ve m  fi'l- ar i ve m  beynehum  ve m  ta te' - er  All hu [59b]  a  mun el- l il d  im 'n-nu em i ve   hir 'l- ud i er-ra m nu    ifun  al   al ih  bi riz ih  ma r fun bi lu fihi   dilun fi  ukmihi [59a]   lim n fi m lkihi ra  mu'r-r em i  al m 'l- ulem i ba' r 'l-ba'ar i  af r 'l- ufer i mu n 'l-enbiy i  ad r n  al  [60b] m  ye  'u  ub ana' l hi'l-meliki'l- am di Y 'l- ar i'l- me di fe  l n lim  yur du rabb 'l-erb bi ve m sebbib 'l-esb bi ve s ' u'l [60a] -esb bi ve r zi u'l-erz i ve   li u'l- l  i ve   diru'l-ma d ri ve   hiru'l-ma h ri ve   dil  yevmi'l- a ri [61b] ve'n-n   r c mi u'n-n si yevmi'l-v  i ati il h 'l-elfheti ra  mun  al mun  ek run ve'l-hamdu li' l hi rabbi'l- a  mi ve'l- amdu li' l hi rabbi'l- a  mi ve'l- amdu li' l hi meliki' [61a] r-ra  mi'l-evvel 'l- ad mi   li 'l- ar i'l- a  mi ve's-sem v ti ve'l-era' ne ve h ve's-sem f 'l- al mu   biletit-tevbete  ek run [62b]

¹⁷ Orijinal metinde "kırk" yazılmı tır.

¹⁸ Enbiya 21/69.

raʿîmun ʾafûrun raʿîmun hüve'l-evvelü ve'l-âdiru ve'®-®âhiru ve'l-bââinu'd-dâ'imü'r-râziou li'l-Δalâyî ve'l-behâ'imü 'â'ibu' [62a] 'l-úaââya ve mâniúu'l-belâya yeşfü's-seðime ve ya'firü'l-Δââi'îne (...) nâzimîne ve ya'fû úani'l-hâdimîne ve yu'ibu'-'â [63b] li'îne ve yesturü'l-müdbirîne ve ye'minü'l-Δâ'iffine 'ubâne lâ ilâhe illâ ente'l-kerîmü'l-maúbûdu ʾafûru'l-Δaââya ve yesturü'l-úuyûbe şekûrun [63a] ʾakîmun úâlimun fi'l-ʾsudûdi menbitu'ÿ-Yürûúa ve'l-eşçara müdebbirü'l-leyle ve'n-nehâra ve yâ Δâliou'l-ʾsubûbi ʾaniyyun úani'l-Δalâi ʾâsimu' [64b] l-erzâi úallâmu'l-úuyûbi mü'hibü'l-humûmi ente'leÿî secede leke sevâdü'l-leyle ve nûru'n-nehâri ve ʾav'ü'l-ðameri ve şuúâúu' [64a] 'ş-şemsi ve Δafifu'r-riʾi ve deviyü'l-mâ'i ilâhi ente taulemu's-sirra ve'l-iúlâni ve mâ fi'l-ðulûbi ilâhi leyse kemişlihî şey'un [65b] ve ente úalâ Ýâlike şehîdün ilâhi ente'leÿî taufû úani'l-úâ'î baúde en ya'riou fi'ÿ-®ünûbi ilâhi ente Δâliou [65a] ve ente Δalaøtehu yan'arifu ileyke bi'l-mensûbi ileyke yevme'n-nüšûri ilâhi e'firü Δaâ'eti yâ rabbi ið-ri ʾâcetî mine'l-ʾammi ve'l-hemmi [66b] ve'l-kerbi ve'l-rið-i ve'd-deyne ve's-sicne ve'l-ʾranke ve'ş-şiddete ve'l-meraʾe ente 'iyâşu külli mekrûbin ve ma-rûbin ve ma'ólumin [66a] ilâhi ente'leÿî ʾulte "*Lâ teønââú min raʾmeti'llâhi*"¹⁹ ve ente bi ʾavlike ʾadiou leşte bi mekÿûbin iʾfi'óni yâ müvâlâyî min âfâti' [67b] 'd-dünyâ ve ʾvâliha ve hevli'n-nuʾúdi ve lâ tef-ʾaʾni seyyidi úalâ ru'úsi'l-Δalâ'î fi'l-yevmi'l-mevúúdi Allâhu ekber [67a] ekber kebîran ve'l-ʾamdu lillâhi ʾamden keşîran fe sub-ânallâhi búkraten ve e'len lâ ʾidde lehu ve lâ búdde lehu ve lâ va'fe lehu ve lâ [68b] teşbîhe lehu ve lâ şibhe lehu ve lâ şibhe lehu ve lâ ʾadde lehu ve lâ ʾudúde lehu ve lâ mişle lehu ve lâ küfüvve lehu ve lâ vezîra [68a] lehu es'elúke yâ úazizü yâ Allâhu yâ rahmânu yâ raʾimu en türiyeni fi menâmî mâ racavte minke ve ekrimní bi ma'firatike [69b] Δaâ'eti ente rabbî inneke úalâ külli şey'in ʾadâdün úalâ mâ teşâ'u ʾadârun ve lâ ʾavle ve lâ ʾuvvete illâ bi'llâhi'l-úaliyyi'l-úa'îmi [69a] yâ ʾannânu yâ mennânu ferric hemmi ve ʾammî ve'rif úannî şerra cemîúî Δaløike bi raʾmetike yâ erʾame'r-râ'imîn [70b] bâb-ı pâÿubend rasûl'llâh úaleyhi's-selâm ve bu pey'amber pâÿubendir. "Na'run min'allâhi ve fetʾün ʾarîbün ve beşşiri'l-mü'minîn"²⁰ [70a] Yâ Muʾammed bi'smi'llâhi'r-raʾmani'r-raʾim Allâhu müfettiʾu'l-ebvâbi bâbü yetmiş iki dürlü rence keffâret için bi'smi'llâhi'r-raʾmani'r-raʾim [71b] "*El-ʾamdu lillâhi'leÿî Δalaøa's-semâvâti ve'l-arʾa ve ceúale ʾulümâti ve'n-nûra şümme'leÿîne keferü bi rabbihim yaúdilün*. [71a] *Hüvellerÿî Δalaøaküm min ânin şümme ʾar-â ecelen ve ecelün müsemmen úindehü şümme entüm temterün*. *Ve hüve'llâhu fi's-semâvâti* [72b] *ve fi'l-arʾi yaúlemu sirraküm ve cehraküm ve yaúlema ma teksibün*. *Ve mâ te'tihim min âyetin min âyâti rabbihim* [72a] *illâ kânü úanhâ muúri'in*. *Feðad keÿÿebü bi'l-haøøi lemmâ câ'ehüm fesevfe ye'tihim enbâúu mâ kânü bihi* [73b] *yestehziün*"²¹ Bâb: Dîvden perîden emîn olmaø için yazıla getirüle "*Innehü min Süleymâne ve innehü min* [73a] *bi'smi'llâhi'r-raʾmani'r-raʾim*. *Ellâ taúlú úaleyve ve'tûni müslimîn*."²² Bâb: Cümle belâlardan ve cümle ka-âlardan emîn ola [74b] yaza götüre bi emri'llâhi teúâlâ "*Ve nünezzilü mine'l-ður'âni mâ hüve şifâ'un ve raʾmetün li'l-mü'minîne ve lâ yezidü'®-®âlimîne illâ Δasâra*."²³ [74a] Bâb: Pey'ambere siʾr eyleyicek bunı getürdi emîn oldı. "*Bi'smi'llâhi erøike* [min] *külli şey'in yü'ÿike*"²⁴ [75b] Vallâhu yâ Δafiyye'l-elââfi neccinâ mimmâ neΔâfu. Bâb: İstimâ'yiçün bâdeme yaza yidüre. Eger bâdem bulamazsa üç pare kâ'ida [75a] yaza. Su birle içe, şifâ vire bi emri'llâhi teúâlâ. *Bi'smi'llâhi ebra'úma bi'smi'llâhi heyâ'úma ʾamâ meʾmâ meʾmâ* Bâb: [76b] Pey'amber buyurmuş her kim rencü ola ki bu duúâyı yazalar, içireler bi emri'llâhi teúâlâ. Bi'smi'llâhi'l-úî®âmi ve hiye ramîm [76a] bi úizzeti'llâhi úskün bi úa®ameti'llâhi úskün ve bi ʾudreti'llâhi úskün bi emri'llâh. Bâb: Ademü veyâ ʾayvanü [77b] sidi olmasa bu duúâyı yaza, boynuna daøa, sidi gele bi emri'llâhi teúâlâ. Bismillâhi'r-raʾmani'r-raʾim eúüzü bi kelimâti'lletî²⁵ [77a] bir pâre etmeøe²⁶ yazalar, yiyeler bi emri'llâhi teúâlâ. "*Elleÿîne ye'ÿkurüne'llâhe ʾoyâmen ve ʾuúúden* [78b] *ve úalâ cunûbihim ve yetefekkerüne fi Δaløi's-semâvâti ve'l-arʾi rabbenâ mâ Δalaøte hâza bââila süb-âneke feðinâ* [úaÿâbe'n-nâr]"²⁷

¹⁹ Zümer 39/53.

²⁰ Saff 61/13.

²¹ En'âm 6/1-5.

²² Neml 27/30.

²³ İsra 17/82.

²⁴ Hz. Peygamber'in şifa dualarından olan bu hadis, eksik bırakılmıştır.

²⁵ Buradan sonraki varak koðu için dua yarım kalmıştır.

²⁶ Ekmeøe.

²⁷ Âli İmrân 3/191. Buradan sonraki varak koðu için ayet yarım kalmıştır.

EK2: Fotoğraflar

Kadeh Duası 1

Kadeh Duası 2

Kadeh Duası 3

Kadeh Duası 4

EXTENDED SUMMARY

Culture is a total of materialistic and spiritual values a nation constitutes throughout its course of historical development and it was handed on from one generation to the next in an oral medium in the time period when writing had not been invented. The culture that is created, cherished and spread in an oral medium is referred to as oral culture. A component of oral culture consists of beliefs, faiths, and the applications relevant to them. Belief is based on faith, and its correlation with the dogma of a time period can be conveyed. Faith, however, is to believe in the existence of a metaphysical power, a metaphysical being, in the existence of missions and avoidances regarding the being, to believe in complying with such missions and avoidances can bring benefits, and neglecting them may cause harm. Beliefs, infused with faiths, are cherished through a variety of practices. One of the religious practices such beliefs and faiths bring to an individual is prayers. The Turkish Muslims have received assistance from prayers in the circumstances where they needed it. Therefore, a rich culture of prayer has come to be in the geography of the Turkish Muslims. One of the prayers in this culture that is not thought to be based on Islamic resources is the “Cup Prayer”. In this study, a written “Cup Prayer Commentary” kept in our private library will be presented; and the spread of the Cup Prayer, which has found its place in the Turkish-Muslim culture, in cyberspace through transformation and metamorphosis will be examined.

This prayer, today known in public as “the Cup Prayer”, is located in Ankara Adnan Ötügen Provincial Public Library, at the end of a holy Quran manuscript registered as 06 HK 4899, in Konya District Manuscript Library, in a handicraft registered 42 Kon 1341, and at the end of an issue of the handicraft Cup Prayer Commentary which is located in our private library. Additionally, there are handicrafts where the Cup Prayer was commentated. There are 5 manuscripts of the Cup Prayer Commentary in the manuscript libraries of our country. The Cup Prayer Commentary issue that is in our private library has a total of eighty-seven paper sheets. The writing is coated in leather and the size of its papers is 7x8.5x2 centimetres. Particularly the last sheets are highly worn out and some of its sheets are detached. There is no information about where, when and by whom the handicraft was written. It is an expressive text. The text of the commentary and the prayer is observably written by one person, and the chapters after the prayer are deduced to be penned by different people. Another striking detail of the work is that the language features of the old Anatolian Turkish can be noticed. In this study, primarily the written text of the Cup Prayer and its commentary that exists in our private library was transcribed, and then, the tradition of oral culture and its relation to the Cup Prayer are put forth by detecting the elements of oral culture in the commentary of the prayer. Afterwards, the places of the Cup Prayer in cyberspace and in the belief system of Turkish society are attempted to decide.

The patterns that ease memorizing in the oral memory are defined as the stereotyped expressions within a folklore work based on the basis of narration. These uses of stereotyped expressions are one of the elements that demonstrate the connection between the oral culture and the Cup Prayer Commentary, which is the subject matter of our study. The stereotyped expressions such as “ta Nuh peygamber aleyhisselam ruzigarına degin”, “ta Eyyüb peygamber aleyhisselam ruzigarına degin” which exist in the text frequently are observed to have a similar function to the transition styles of fairytales and folk tales and to provide the transition from a place to a different place or from an event to a different event. Furthermore, the stylistic numbers like three, forty, seven, and seventy thousand encountered in the products of oral culture, and the Mount Qaf which is a fairytale motif for its height are seen to be used to enforce the meaning and stress the expression of a multitude.

Aside from the stereotyped expressions, another element that displays the relationship between the text and the oral culture is the element of language and style. It is seen that the text is quite simple, thus, it has a prosaic language that can easily be comprehended by the readers of the time period it was written in. If the work is examined in terms of narration style, it can be seen as if a sage is narrating slowly, in clear language the parables of prophets in a chatting assembly so that people can learn a lesson and believe in the benefits of these prayers.

It is impossible to regard the concepts of communication, society and culture separately. The changes in the world of technology affect the communication between the people and society of that period as well, and the internet is one of the most efficient means of communication in the world today. In this context, hundreds of

pages of information and comments about the Cup Prayer on various websites on the internet can be accessed. Those comments and that information are valuable as they can give clues about the belief and the nature of faith of the society of today. Even though varied websites point out the fact that this prayer is not based on a solid origin, there are large numbers of comments in forums saying expressing it is a highly effective and favourable prayer, and these comments hint at how powerful faith the society has in this prayer.

In human life, the beliefs and the rituals related to these beliefs have not experienced many alterations throughout history. The change barely consists of the renewal, spread, transformation and application of these beliefs and rituals on different surfaces and with different devices depending on the shifts in the communication systems. There is continuity. Collectively being created and used in the secondary medium of oral culture today keeps this continuity alive. Thus, the prayer and its commentary that came to exist in an oral culture medium were kept alive and spreading through a period of hundreds of years, transcribed in a written culture medium after being collected from the oral culture, and are still being kept alive and spreading much rapidly on the websites today.

Thus, a new handicraft is added to the inventory of the manuscript Cup Prayer and its commentary. Besides, the facts that the Cup Prayer and its commentary has no origin of Islamically authenticity, moreover, this prayer was, as a matter of fact, transcribed by collecting from the rumours about the prayer inside the circle of oral culture, thus its commentary was also approached within the structure and wording of an oral culture product; folktale, were revealed. The Cup Prayer Commentary and the believings around this prayer emerged by the oral transfers from one person to another within the primary oral culture. The expansion and the distribution of the prayer and its commentary being carried on, sometimes being associated with magic, potently through new applications on the ritual formats can be witnessed. The beliefs and applications regarding the Cup Prayer and other prayers are essential for determining the place the prayers hold in public beliefs. New studies, like this one, on the prayers in the oral culture, their functions and their expansion in secondary oral culture, will make a contribution to better explaining the religion and the piety of Turkish people, grasping its origins and whether there is transformation and metamorphosis in the belief system.

**MUZAFFERİLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI VE MÜBARİZÜDDİN MUHAMMED
DÖNEMİNDE MUZAFFERİLER (H 718 - H 765)**
**THE EMERGENT OF MUZAFFARIDS IN HISTORY AND THE MUZAFFARIDS IN THE
ERA OF MUBAR AL-DIN MUHAMMAD (H 718 - H 765)**

Samet ALIÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü

sametalic@hotmail.com.tr

ORCID No: 0000-0002-5618-1213

ÖZET

Bu çalışmada, Orta Çağ İnan tarihinde iz bırakan Muzafferilerin tarih sahnesine çıkışı ve devletin asıl müessisi olarak kabul edilen Mübarizüddin Muhammed'in faaliyetleri incelenmiştir. Muzafferiler, İlhanlı Devleti'nin zayıflamasıyla ortaya çıkan tevâif-i mülûktan biridir. Ekseriyetle bu hanedanın menşeinin Araplara dayandığı kabul edilmektedir. Bu hanedanın üyeleri henüz siyasi bir teşekkül tesis etmeden önce XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Yazd, Maybud ve Neduşen'da siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunmuşlardır. Muzafferilerden Şerefüddin Muzaffer; İlhanlı hükümdarlarından Argun, Geyhatu ve Gazan Han ile iyi münasebetler kurmuştur. Şerefüddin Muzaffer'e atfen bu hanedana Muzafferiler denilmiştir. Şerefüddin Muzaffer'in oğlu Mübarizüddin Muhammed, Olcaytu Han ve Ebu Said Bahadır Han ile iyi ilişkiler kurmuş ve Ebu Said Bahadır Han'ın vefatından sonra bağımsız bir hanedan tesis etmeyi başarmıştır. Sınır komşuları İncülulara son vererek, geniş bir hâkimiyet sahasına sahip olmuştur. Onun döneminde Muzafferî sınırları batıda Luristan'a, doğuda Sind nehrine, kuzeyde Sultaniye'ye ve güneyde Umman denizine kadar genişlemiştir. Mübarizüddin Muhammed, hâkim olduğu beldelerde bayındırlaştırma faaliyetlerinde bulunarak, sosyal hayatın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

ABSTRACT

In this study, the emergence of the Muzaffarids that left a mark in the history of medieval Iran, and the activities of Mubar al-Din Muhammad who is accepted as the real founder of the state, were examined. The Muzaffarids are one of the tawaif-i muluk that emerged with the weakening of the Ilkhanid State. It is generally accepted that the origin of this dynasty is based on the Arabs. Before establishing a political organization the members of this dynasty had political and military activities in Yazd, Maybud and Nedusen from the first quarter of the 13th century. Sharaf al-Din Muzaffar from the Muzaffarids, established good relations with Ilkhanid rulers Arghun, Gaykhatu and Ghazan Khan. Referring to Sharaf al-Din Muzaffar, this dynasty was called Muzaffarids. Mubar al-Din Muhammad, son of Sharaf al-Din Muzaffar established good relations with Oljei Khan and Abu Said Bahadır Khan and succeeded in establishing an independent dynasty after the death of Abu Said Bahadır Khan. After the destruction of the Injuids, he had a wide area of domination. During his reign, the Muzaffarids borders expanded to Luristan in the west, to the Sind River in the east, to Sultaniye in the north and to the Oman Sea in the south. He contributed to the development of social life by carrying out public works in the towns he ruled.

Geliş Tarihi:

14.02.2022

Kabul Tarihi:

25.02.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

**Anahtar
Kelimeler**

Muzafferiler
İnan
Şerefüddin
Muzaffer,
Mübarizüddin
Muhammed.

Keywords

Muzaffarids,
İnan,
Sharaf al-Din
Muzaffar,
Mubar al-Din
Muhammed

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1073400>

Atf/Cite as: Alıç, S. (2022). Muzafferilerin Tarih Sahnesine Çıkışı ve Mübarizüddin Muhammed Döneminde Muzafferiler (H 718 - H 765). *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 128-139.

Giriş

XIV. yüzyılın başlarından itibaren İlhanlı Devleti'ndeki merkezi otorite bozulmaya başladı. Özellikle Ebu Said Bahadır Han'ın vefatından ardından merkezi otorite tamamen sarsıldı. Bu durum yerel emirlerin siyasi ve askeri faaliyetlerini arttırarak yerel hanedanlar tesis etmesine olanak sağladı. Çeşitli kaynaklarda bu dönem *Yerel Hanedanlar Devri*, *Rakip Hanlar Devri*, *Siyasi Parçalanmışlık Dönemi* ve *Herc u Merç Devri* gibi isimlerle adlandırılmaktadır (bk. Alıç, 2021). Bu devirde İlhanlı topraklarında birçok yeni siyasi teşekkül ortaya çıkmıştır. Muzafferîler de bu hanedanlardan biridir (İbn Batuta, 2004, s. XXVI; Abbas & Âbad, 1390, s. 117; Ahmedî, 1399, s. 44; Seyyid Ali, 1399).

Muzafferî Hanedanı hakkında yapılmış olan Türkçe ve yabancı dillerdeki çalışmaların sayısı ile içeriği oldukça kısıtlıdır. Muzafferîlerin siyasi, iktisadi ve sosyal hayatının bütün yönlerini açıklamak bu çalışmanın hacmini aşacağından dolayı bu çalışmanın sınırları içerisinde Muzafferîlerin tarih sahnesine çıkışı ve Mübarizüddin Muhammed dönemi incelenmiştir. Çalışma oluşturulurken, ana kaynaklar ve araştırma eserler incelenerek mümkün olduğu kadar kronolojik düzene dikkat edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Muzafferîlerin tarih sahnesine çıkışı, ikinci bölümde Mübarizüddin Muhammed'in siyasi hayatı, üçüncü bölümde onun vefatı ve şahsiyeti, dördüncü bölümde ise dönemindeki imar faaliyetleri aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan *Mübarizüddin Muhammed Döneminde Muzafferî-İncü Münasebetleri* başlığı tarafımızdan yapılan başka bir çalışmada detaylandırıldığı için burada bahsi geçen konu genel hatları ile aktarılmıştır.

Orta Çağ İran tarihi hakkında son dönemlerde yapılan çalışmalar artmasına rağmen hala ülkemizde bu dönem ile ilgili yeterli seviyede yayın bulunmamaktadır. Bu çalışma, XIII. yüzyılın ortalarından H 765 (M 1363/1364) yılına kadar Muzafferîlerin hâkimiyet sahasında bulunan Maybud, Yezd, Şiraz, Kirman vb. şehirlerin siyasi hayatı hakkında bilgiler içermektedir. Yine Muzafferîlerin münasebetlerde bulunduğu, İlhanlılar, Yezd Atabeyleri, Lur Atabeyleri, Neküderîler, İncülular, Kutluğhanlılar ve Şebankareliler gibi bazı siyasi teşekküller hakkında birtakım bilgiler sunmaktadır.

1. Muzafferîlerin Tarih Sahnesine Çıkışı

Muzafferî ailesinin bilinen ilk ismi Gıyaseddin Hacı'dır (Lane-Poole, 2020, s.349; Wing, 2014). Uzun boylu ve fiziksel kuvveti ile meşhur olan Gıyaseddin Hacı'nın ataları Arap olup¹ İslam ordularının Horasan'ı ele geçirmesinden sonra Horasan'a geldiler. Gıyaseddin Hacı bir görüşe göre Horasan'ın Secavend² nahiyesinde başka bir görüşe göre ise Hafın³ Nuştugan nahiyesinde ikamet ediyordu. Moğollar, H 618 (M 1221/1222)'de Horasan'a girince Gıyaseddin Hacı ile Ebubekir, Muhammed ve Mansur isimindeki üç oğlu önce Yezd'e sonra Maybud'a⁴ gitti. Gıyaseddin bir müddet sonra burada vefat etti. Oğullarından Muhammed ve Ebubekir; Yezd Atabeyi Alaüddeve'nin (H 639-662 /M 1241-1264) hizmetinde yer aldılar. Askeri sahadaki cesareti ile tanınan Ebubekir, maiyetindeki üç yüz kişi ile beraber Hülâgû'nun H 656 (M 1258)'daki Bağdat kuşatması sırasında görev aldı. Bağdat kuşatmasının ardından Şam tarafına hareket edip Beni Hafeceliler ile mücadeleye girişen Ebubekir bu mücadele sırasında hayatını kaybetti. Gıyaseddin'in diğer oğlu Muhammed, Alaüddeve'nin hizmetindeyken eceli ile vefat etti (Hafız Ebru, 2001, s. 94; Kutbî, 1364, s.30; Sotodeh 1346, s. 58; Bosworth, 1996, s. 453; Seyyid Ali el Davud, 1399; Merçil, 1982, s. 380; Tuysuz, 2021, s. 421).

Muzafferî Hanedanı'nın nesli Gıyaseddin'in vefatından sonra Maybud'da ikamet etmeye devam eden Mansur'dan devam etti. Mansur'un Zeyneddin Ali, Mübarizüddin Muhammed ve Şerefüddin Muzaffer isimde üç oğlu vardı. Bunlardan Şerefüddin Muzaffer, askeri sahada başarılı bir şahsiyeti ve Yezd civarındaki bir grup eşkiyayı ortadan kaldırdı. Onun bu başarısı üzerine Yezd Atabeyi Yusuf Şah, ona Maybud ve Neduşen bölgesinin idaresini verdi. Ancak daha sonra Şerefüddin Muzaffer ile Yusuf Şah'ın arası açılınca Şerefüddin Muzaffer, H 683 (M 1284-1285)'te Karahitaylılardan Celaleddin Suyurgatmış'ın huzuruna giderek onunla iyi münasebetler kurdu ve daha sonra da Yezd'e döndü (Hafız Ebru, 2001, s. 94; Kutbî, 1364, s.30-31,35; Sotodeh 1346, s. 59; Wing, 2014; Merçil, 1982, s. 38; Özgüdenli, 2009, s. 179).

¹ Kaynaklar genel kabule göre Gıyaseddin Hacı'nın atalarının Arap olduğunu zikrederler. Başka bir ihtimale göre ise Gıyaseddin Hacı'nın ataları Horasan'ın Fars halkındandır (Parmaksızoğlu, 1977, s. 7).

² Gazne ile Kabil arasında bir yerleşim yeridir (Altıkulaç, 2009, s. 268). Sekâvend ve Segâvend olarak da kaydedilmiştir. (Özel, 2009, s. 366).

³ Nesa yakınlarında küçük bir şehirdir (Piyadeoğlu, 2012, s. 18).

⁴ Bazı kayıtlarda Maybuz, Meybüz, Meybod ve Meybed olarak da kaydedilen bu şehir günümüzde Şehristan'ın merkezidir.

Şerefüddin Muzaffer, Yezd'e döndükten sonra Muhammed Cuşi vasıtasıyla Argun Han ile tanışma fırsatı buldu. Argun Han, Şerefüddin Muzaffer'e iltifat gösterdiği gibi onu Yezd ve çevresindeki yolların himayesi ile görevlendirdi. Şerefüddin Muzaffer, Argun Han'ın varisi Geyhatu Han (1291-1295) ile de iyi münasebetler kurmayı başardı. Bu dönemde meydana gelen Büyük Lur Atabeyi Afrasiyab'ın isyanı bastırmak için Geyhatu'dan izin aldı ve Afrasiyab'ı isyandan vazgeçirerek onu Geyhatu'nun huzuruna çıkarıp isyanı sona erdirdi. Bu başarısından dolayı Geyhatu'nun takdirini kazandı. Baydu Han'dan sonra İlhanlı tahtına çıkan Gazan Han (M 1295-1304) döneminde İlhanlılardaki itibarı arttı. Gazan Han, Şerefüddin Muzafferî *binler emiri* yaptığı gibi ona hilat, kılıç, çomak, alem ve tabl verdi. Gazan Han'dan sonra İlhan olan Olcaytu (M 1304-1316), Şerefüddin Muzaffer'i Maybud'dan Herat'a ve Eberkuh'tan Yezd'e kadar olan yolların güvenliğinden sorumlu hale getirdi. Olcaytu'nun H 706 (M 1306-1307) yılındaki Gilan seferinde yer alan Şerefüddin Muhammed, Olcaytu ile olan münasebetlerini daha da geliştirdi (Hafız Ebru, 2001, s. 96; Sotodeh 1346, s. 60; Kutbî, 1364, s. 32; Bertold, 1957, s. 436; Kurtuluş, 2020, s. 417; Seyyid Ali el Davud, 1399; Şerefüddin Ali Yezdî, 2013, s. 135; Coşkun, 2020, s. 202; Şahin, 2017, s. 47; Özgüdenli, 2009, s. 343). Bugünlerde Şerefüddin Muhammed ve dönemin güçlü veziri Reşidüddin Fazlullah'ın arası açıldı. Reşidüddin Mübarizüddin Muhammed'in bütün mallarına el koydu (Kutbî, 1364, s. 34). Ancak vezir naibi Seyyid Celal Kaşî'nin aracılığı ile ikili arasındaki huzursuzluk giderildi.

Gilan seferinin ardından Şerefüddin Muhammed, H 707 (M 1307/1308)'de Yezd'e tekrar döndü; ancak Yezd'de karşılaştığı muhalefet sonucu buradan ayrılarak Şiraz'a gitti. Takribi dört yıl Şiraz'da kaldı. H 711 (M 1311/1312)'de Olcaytu'nun Bağdat üzerine sefere gittiğini öğrenen Şerefüddin Muzaffer, Şiraz'dan hareketle Kohgiluyeh üzerinden Hanegin'e ulaştı ve burada Olcaytu ile görüştü. Şiraz'dan Maybud'a dönmek için Olcaytu'dan izin alan Şerefüddin Muzaffer, Şebankareli Nizameddin Hasan'ın üzerine görevlendirildi. Nizameddin Hasan'ı mağlup eden Şerefüddin Muzaffer, bu sıralarda hastalandı. Hastalığı yaklaşık üç ay sürdü ve bu hastalıktan kurtulamayarak 13 Zilkade 713 (1 Mart 1314) günü vefat etti. Cenazesi Maybud'da kendi yaptırdığı Muzafferîye Medresesi'ne defnedildi (Sotodeh 1346, s. 61-62; Kutbî, 1364, s. 32).

2. Mübarizüddin Muhammed Döneminde Muzafferiler

Şerefüddin Muzaffer, vefat ettiğinde Tacik kökenli hanımından bir kızı ve Türk olan hatunundan bir kızı ve bir oğlu vardı. Annesi Türk olan Mübarizüddin Muhammed, H 700 yılı Cemaziyelahir'inin son günlerinde (M 1301 Mart'ı) doğdu. Babasının vefatı sırasında takribi on üç yaşında bulunuyordu. Şerefüddin Muzaffer, vefat ettiğinde arda kalan emlakı Reşidüddin Fazlullah'ın emri ile istimlak edildi. Bu gelişme üzerine Mübarizüddin Muhammed, ablası ve yanındakiler ile beraber babasının emlakının kendilerine tahsis edilmesini talep etmek için Sultan Olcaytu'nun huzuruna gitmeye karar verdi (Hafız Ebru, 2001, s. 97; Sotodeh 1346, s. 63). Mübarizüddin Muhammed ve yanındakiler Yezd'e yaklaştıklarında, bölgeye yağma için gelen Neküderiler⁵ ile karşılaştılar. Bu sıralarda çocuk yaşta olan Mübarizüddin Muhammed ve yanındakiler, Neküderiler ile mücadele ederek bunlardan bir kısmını öldürüp, maktullerin kesik başlarını da yanlarına alarak Olcaytu'nun huzuruna çıkıp kesik başları ona takdim ettiler. Olcaytu, Mübarizüddin Muhammed'in cesaretini takdir ederek ona babasından kalan emlakı verdiği gibi Maybud ve Yezd civarındaki yolların güvenliği görevini tahsis etti (Kutbî, 1364, s. 34; Wing, 2014). İlhanlılarda H 716 (M 1317)'de Olcaytu Han vefat etti ve yerine oğlu Ebu Said Bahadır Han geçti. Mübarizüddin Muhammed, Şevval 718 (Kasım/Aralık 1318)'de Ebu Said Bahadır Han'ın huzuruna çıkarak onun elini öptü. Ebu Said Bahadır Han da Mübarizüddin Muhammed'in üzerinde bulunan görevlere devam etmesine karar verdi (Yezdi, 1326, s. 85; Ebru, 2001, s. 98; Kutbî, 1364, s.36).

Mübarizüddin Muhammed, Maybud'da ikamet edip kendisine ait yolların güvenliğini tesis etmek ile uğraşırken Moğolların itaati altındaki Yezd Atabeyi Hacı Şah'ın huzursuzluk çıkardığı haberini aldı (Kutbî, 1364, s. 32; Sotodeh 1346, s. 64). Ebu Said Bahadır Han'dan aldığı izin ile Hacı Şah'ın üzerine yürüdü. Mübarizüddin Muhammed ve müttefiki Gıyaseddin'in H 718 (M 1318-1319)'daki harekâtı üzerine Hacı Şah kaçtı. Böylece Yezd Atabeyleri sona erdi. Yezd'in idaresi ise Ebu Said Bahadır Han tarafından Mübarizüddin Muhammed'e tahsis edildi (Kutbî, 1364, s. 34; Sotodeh 1346, s. 65; Seyyid Ali el Davud, 1399; Bertold, 1957, s.165; Parmaksızoğlu, 1977, s. 7; Merçil, 2013, s. 510).

Mübarizüddin Muhammed, Yezd'in idaresini ele aldıktan sonra onun ilk işi Neküderiler ile mücadele oldu (Reomer, 2006, s. 11). H 718 (M 1318-1319)'de Neküderilerden, büyük bir ordu Nevruz'un önderliğinde Yezd'e gelip yağma faaliyetlerinde bulundular. Mübarizüddin Muhammed, bu gelişme üzerine Neküderiler ile mücadele etmek için harekete geçti. Mehricerd (Mehricerd) yolundaki Abdülmelik mevkiinde Neküderiler bölgeyi yağmaladılar. Bu gelişme üzerine Mübarizüddin Muhammed, altmış kişilik süvari birliği

⁵ Neküderiler hakkında detaylı bilgi için bk. Subaşı, 2019.

ile Neküderilerin üzerine yürüdü. Bu karşılaşma sırasında daha 18 yaş civarında olan Mübarizüddin Muhammed, dokuz yerinden yaralanmasına rağmen Neküderileri mağlup etmeyi başardı (Yezdi, 1326, s. 80; Kutbî, 1364, s.36; Sotodeh 1346, s. 65; Seyyid Ali el Davud, 1399). Nevruz'u öldürdüğü gibi Neküderilerin ileri gelenlerinden Gorbe'yi de esir etti. Gorbe'nin boynuna Nevruz'un başını asarak diğer esir ve maktulleri de yanına alıp galibiyetini ilan etti. Bafek Boğazı'na kadar ilerledikten sonra Yezd'e tekrar döndü. Mübarizüddin Muhammed'in Yezd'e dönüşünün ardından ondan intikam almak isteyen Neküderiler, Yezd'e bir kez daha saldırdılar. Mübarizüddin Muhammed, Neküderileri bir kez daha mağlup ederek onların reisi Tuman'ı katletti. Maktullerin bir kısmının başlarını da Tebriz'e gönderdi (Kutbî, 1364, s. 36-37; Sotodeh 1346, s. 66). Mübarizüddin Muhammed'in Neküderiler karşısında aldığı bu başarılar onun İlhanlılar nezdindeki değerini arttırdı (Wing, 2014).

Mübarizüddin Muhammed, H 729 (M 1328/1329)'da Kutluğhanlılardan, Kirman Karahitay padişahı Kutbüddin Şah Cihan b. Sultan Celeleddin Suyurgatmış'ın kızı "validetü's-selâtin" unvanlı Şah Han Kutluk ile evlendi (Yezdi, 1326, s. 58-60; Sotodeh 1346, s. 66,87; Wing, 2014; Taşağıl, 2002, s. 462). Bu evlilik Kutluğhanlılar ile olan münasebetlerin gelişmesine vesile oldu. Bu evlilikten Şah Şüca, Şah Mahmud ve Sultan Ahmed dünyaya geldi (Sotodeh 1346, s. 66).

Mübarizüddin Muhammed, Yezd ve çevresindeki hâkimiyetini tesis edip bölgedeki otoritesini kabul ettirdikten sonra H 734 (M 1333/1334)'te oğlu Şerefüddin Muzaffer'i yanına alarak Sultaniye'de bulunan Sultan Ebu Said Bahadır Han'ın yanına gitti. Sultan ona iltifatlarda bulundu ve murassa kemer, özel elbiseler, alem, tabl, yüz bin dinar hediye ve emirzade lakabını verdi (Wing, 2014; Sotodeh 1346, s. 67). Ayrıca ona 100.000 dinar maaş bahşedildi (Seyyid Ali el Davud, 1399). Mübarizüddin Muhammed, kışı Sultaniye'de geçirdikten sonra Yezd'e tekrar döndü. Yezd'e geldikten kısa süre sonra Fars Şahnesi Seyyid Aded, Yezd'i ele geçirmek için kuşattı. Mübarizüddin Muhammed'in savunmasını aşamayacağını anlayan Seyyid Aded, kuşatmayı kaldırarak kaçtı (Sotodeh 1346, s. 67).

2.1. Mübarizüddin Muhammed'in İstiklalini İlanı

Ebu Said Bahadır Han'ın idaresinin son dönemlerinden itibaren İlhanlıların merkezi otoritesi bozulmaya başladı. Onun H 736 (M 1335)'daki vefatının ardından İlhanlılarda iç mücadele ve merkezi otorite boşluğu meydana geldi. Bu otorite boşluğu İlhanlı topraklarında birçok siyasi teşekkülün istiklalini ilan etmesine neden oldu.

Ebu Said Bahadır Han'ın vefat haberi, Mübarizüddin Muhammed'e ulaştığında o Maybud'da bulunuyordu. Haberi alır almaz yanına aldığı iki yüz adamıyla Yezd'e gidip buradaki saltanat hazinesine el koydu. Hutbe ve sikkeyi de kendi adına çevirtti. Oğlu Şerefüddin Muzaffer'i Maybud'a göndererek Maybud'un emniyetinin sağlanmasını istedi (Sotodeh 1346, s. 68). Böylece Muzafferîler, müstakil bir siyasi teşekkül halini aldı.⁶

2.2. Mübarizüddin Muhammed'in Kirman'ı Ele Geçirmesi

Çobanîlerden Şeyh Hasan Küçek, H 740'ta Emir Pir Hüseyin'i İncüluların elinde bulunan Şiraz'ı ele geçirmek ile görevlendirdi. Pir Hüseyin, İncülulardan Celeleddin Mesud'u Servistan bölgesinde mağlup etti ve Şiraz'a girdi (Farsname-i Nasrî, 1378, s. 290-293; Limbert, 2004, s. 40; Sotodeh 1347, s. 77; Reomer, 2006, s. 12; Seyyid Ali el Davud, 1399). Şerefüddin Mahmud İncü'nun Türk olan hatunu Taşi'yi ve oğullarını tutuklattı. Ancak sonra Şiraz halkının özellikle Taşi Hatun'un esaretine karşı gösterdiği tepki ile başlayan şehir müdafaası karşısında direnemeyerek Şiraz'dan çıkarıldı (Şebankarei, 2021, s. 269; İbn Batuta, 2004, s. 289; Sotodeh 1347, s. 77; Limbert, 2004, s. 40; Seyyid Ali el Davud, 1399).

Pir Hüseyin, Şiraz'dan çıkarıldıktan takribi bir yıl sonra Şiraz'ı ele geçirmek için yeni bir harekât tertip etti. Bu sefer için Mübarizüddin Muhammed'den de yardım talep etti. Mübarizüddin Muhammed, bu teklifi kabul etmek istemedi; ancak daha önce Çobanîler ile yaptığı ahide istinaden sefere iştirak etmek zorunda kaldı. Pir Hüseyin ile Mübarizüddin Muhammed, İstahr'da bir araya gelerek sefer üzerine istişare yapıp Şiraz'a hareket ettiler. Şiraz'ın savunmasını üstlenen Celeleddin Mesud Şah, direnemeyeceğini anlayınca Şiraz'ı terk edip Kazerun'a kaçtı (Hafız Ebru, 2001, s. 110; Yezdi, 1326, s. 107-115; Sotodeh 1346, s. 71; Seyyid Ali el Davud, 1399; Tuysuz, 2004, s. 169). Mübarizüddin Muhammed, elli gün kadar şehri muhasara ettikten sonra Şiraz'ı ele geçirdi. Pir Hüseyin, Şiraz ele geçirildikten sonra Mübarizüddin Muhammed'i Kirman'ın idaresini ile ödüllendirdi (Yezdi, 1326, s. 115; Limbert, 2004, s. 41; Şerefüddin Ali Yezdi, 2013, s. 135).

⁶ Mübarizüddin Muhammed, H 739 (M 1338/1339)'da İlhanlıların son hükümdarı Toga Timur adına para bastırmıştır (Wing, 2014). Ancak bu durumun bir gelenek olduğu düşünülebilir. Çünkü Mübarizüddin Muhammed'in Ebu Said Bahadır Han'ın vefatından sonra müstakil hareket ettiği görülmektedir.

Mübarizüddin Muhammed, Kirman'a gittiğinde Kirman'ın idarecisi Kutbüddin Nikruz'du. Nikruz, Mübarizüddin Muhammed'in Kirman'a gelişi üzerine Herat'a gidip Hüseyin Kert'e sığındı. Mübarizüddin Muhammed, Kirman'da iktisadi ve idari düzenlemeler yaptıktan sonra Yezd civarındaki Belukenar'a gitti. Nikruz ise Hüseyin Kert'ten aldığı askeri yardım ile Kirman'ın idaresini yeniden alabilmek için Kirman üzerine sefer düzenledi. Bu haber üzerine Mübarizüddin Muhammed, Kirman'ı yeniden ele geçirmek için Pir Hüseyin'den yardım istedi; ancak gelecek yardımı dahi beklemeden Kirman'a gidip şehri muhasara etti. Muhasara devam ederken Pir Hüseyin'in adamlarından Mevlana Şemseddin Sain Gazi maiyetindeki askerleriyle beraber Mübarizüddin Muhammed'e yardıma geldi. Mübarizüddin Muhammed şehri uzun süre muhasara etti. Muhasaranın uzaması şehir halkının yaşamını çok zor bir hale getirince şehrin önde gelen isimlerinden Hâce Taceddin Irakî'nin arabuluculuğu ile Kert kuvvetleri şehirden ayrıldı ve Cemaziyelahir 741 (Kasım/Aralık 1340)'de⁷ Kirman şehri tekrar Muzafferîlerin idaresine girdi (Hafız Ebru, 2001, s. 113-116; Yezdi, 1326, s. 115-116; Sotodeh 1346, s. 74; Seyyid Ali el Davud, 1399; Bazın, 2002, s. 62; Demir, 2002, s. 380).

2.3. Mübarizüddin Muhammed'in Bam Kalesini Ele Geçirmesi

Mübarizüddin Muhammed'in Kirman'ı ele geçirdiği günlerde Bam kalesinin idaresi Ahi Şücaüddin Horasanî'nin elindeydi. Şücaüddin Horasanî, Ebu Said Bahadır Han döneminde şehrin idaresine getirilmişti. Ebu Said Bahadır Han'ın vefatından sonra Bam kalesini tahkim edip, Kirman idarecilerine olan itaatinden çıkarak müstakil bir şekilde hareket etmeye başladı. Mübarizüddin Muhammed, Şücaüddin Horasanî'nin kendisine itaat etmesi için haber gönderdi; ancak Şücaüddin Horasanî ona itaat etmeyi kabul etmedi. Bu gelişme üzerine Mübarizüddin Muhammed, Kirman'ın güneydoğusunda yer alan Bam kalesi üzerine sefer düzenledi. Şehri muhasara eden Mübarizüddin Muhammed, muhasaranın uzaması üzerine oğlu Şerefüddin Muzaffer'e muhasaranın komutasını verip kendisi Kirman'a döndü.

Şerefüddin Muzaffer, kış boyunca kaleyi muhasara etti; ancak kaleyi ele geçiremedi. Bu gelişme üzerine Mübarizüddin Muhammed, Pir Hüseyin'den aldığı bin kişilik destekle H 743 (M 1343) baharında Bam kalesini bir kez daha kuşattı. Kale halkı kuşatma sırasında iâşe kıtlığı çekmeye başlayınca, Şücaüddin Horasanî, şehrin şeyhülislamının aracılığı ile Emir Mübarizüddin'e bir mesaj gönderdi. Bu mesajda Şücaüddin Horasanî, Emir Mübarizüddin'in muhasarayı kaldırarak şehirden uzaklaşmasını, eğer şehirden uzaklaşırsa gelip teslim olacağını belirtti. Mübarizüddin Muhammed, bu teklif üzerine muhasarayı kaldırarak geri çekildi. Onun geri çekilmesi ile Şücaüddin Horasanî, kaleye lazım olan erzakı tedarik ederek, verdiği sözden vazgeçip kalede kalmaya devam etti. Mübarizüddin Muhammed, durumu haber alınca Bam kalesini etrafına askerlerini yerleştirip kendisi Kirman'a gitti. Bir süre sonra Bam kalesini yeniden kuşattı. Kalenin surlarını ve hisar duvarının altındaki suyu tahrip ederek muhasaranın şiddetini arttırdı ve şehri ele geçirdi. Af dileyen Şücaüddin Horasanî'yi de affederek, onu Hürmüz adasının fethiyle görevlendirdi. Ancak Şücaüddin daha sonra Mübarizüddin Muhammed'e ihanet etti ve Mübarizüddin Muhammed'in emri ile katledildi (Hafız Ebru, 2001, s. 154-160; Yezdi, 1326, s. 123-128; Sotodeh 1346, s. 75).

Mübarizüddin Muhammed, Bam kalesini aldıktan sonra Rikan, Besa ve Nermeşir'i de idaresi altına aldı (Şebankarei, 2021, s. 271). Bam kalesini kuşatması sırasında Fuladî Bedevileri Herat, Merust, Rudan, Refsencan ve Babek'te huzursuzluk çıkarıp halkın mallarını yağmaladılar. Mübarizüddin Muhammed, Bam kalesi meselesini hallettikten sonra H 744 (M 1343/1344)'te oğlu Şerefüddin Muzaffer ve Vezir Rükneddin Mahmud Reşid'i Fuladî Bedevilerinin üzerine gönderdi. Fuladîlerin lideri Hasan Fulad öldürülerek Fuladîler tedip edildi ve isyan sona erdi. (Hafız Ebru, 2001, s. 160-163; Sotodeh 1346, s. 76).

2.4. Mübarizüddin Muhammed Döneminde Muzafferî-İncü Münasebetleri⁸

Muzafferîler ile İncülular arasındaki ilk münasebetler Muzafferîlerin bağımsızlığından önce başladı. Başlangıçta Muzafferîler ile İncüluların ilişkileri dostane bir mahiyetteydi (Kazvinî, 1913, s. 155). Bu iki sınır komşusu siyasi teşekkülün aynı coğrafya üzerinde çıkarları çatıştığından dolayı Muzafferîler ve İncülular karşı karşıya geldiler. Pir Hüseyin'in Şiraz'ı ele geçirmesi sırasında Mübarizüddin Muhammed'in ona yardım etmesi Muzafferîler ile İncülular arasında uzun yıllar devam edecek mücadelelerin başlangıcı oldu (Limbert, 2004, s. 41).

İncülulardan Ebu İshak'ın Yezd'i kuşatmasının ardından Ebu İshak ile Mübarizüddin Muhammed arasında bir dostluk anlaşması yapıldı (İbn Batuta, 2004, s. 289-291). Ancak bu anlaşma kısa süre sonra Ebu İshak'ın

⁷ Bertold Spuler, bu tarihi Temmuz 1340 olarak vermektedir (Bertold, 1957, s. 165).

⁸ Tarafımızdan yapılan başka bir çalışmada Muzafferîler-İncülular münasebetleri detaylı olarak incelenmeye çalışıldığından burada iki siyasi teşekkül arasındaki münasebetlerin detaylarına girilmemiştir.

ihanetiyle son buldu (Kazvinî, 1913, s. 162; Kutbî, 1364, s. 54; Kurtuluş, 2000, s. 280). Ebu İshak, Mübarizüddin Muhammed'in elinde bulunan Kirman'ı ele geçirmek için 1343-1350 yılları arasında birçok defa Kirman'a sefer düzenledi; ancak şehri ele geçirmeyi başaramadı (Kazvinî, 1913, s. 159; Kutbî, 1364, s. 50-51; Sotodeh 1346, s. 86). 1350 yılında iki taraf arasında yeniden bir barış anlaşması yapıldı; ancak bu anlaşmada kısa sürede bozuldu (Tuysuz, 2004, s. 186). Bu yıl içerisinde Ebu İshak, Yezd'i dört ay muhasara etti. Ordusunun bir kısmını kaybederek geri çekildi. 1352 yılında da Kirman'ı bir kez daha kuşattı; başarı sağlayamadı (Farsname-i Nasrî, 1378, s. 297; Kutbî, 1364, s. 58; Kazvinî, 1913, s. 164; Limbert, 2004, s. 45; Kurtuluş, 2000, s. 280).

Ebu İshak'ın Muzafferîler üzerine düzenlediği başarısız seferler, İncüluları idari, askeri ve ekonomik olarak zayıflatırken Mübarizüddin Muhammed'in aynı ölçüde güç kazanmasını sağladı (Sotodeh 1346, s. 92; Kazvinî, 1913, s. 166). Güç dengesi lehine değişen Mübarizüddin Muhammed, savunma politikasını bırakarak taarruza başladı. İlk olarak Serbend kalesini ele geçiren Mübarizüddin Muhammed, daha sonra da Şah Şüca'yı Sorh kalesini ele geçirmek için görevlendirdi (Kutbî, 1364, s. 61-62; Sotodeh 1346, s. 93). Sorh kalesi ele geçirildikten sonra Mübarizüddin Muhammed, Şiraz'ı altı ay boyunca kuşatma altına aldı (Limbert, 2004, s. 45; Kutbî, 1364, s. 61; Wing, 2014). İncülulara küskün olan devlet adamları ve halkı da yanına çekmeyi başaran Mübarizüddin Muhammed, 3 Şevval 754 (1 Kasım 1353) günü şehre girerken Ebu İshak yanına aldığı birkaç adamıyla Kale-yi Sefid'e kaçmayı başardı (Hafız Ebru, 2001, s. 254-257; Kutbî, 1364, s. 60-61; Sotodeh 1346, s. 92-97; Şebankarei, 2021, s. 273; Kazvinî, 1913, s. 166; Limbert, 2004, s. 47).

Mübarizüddin Muhammed, İncülulara son verip Fars bölgesinin hâkimi olduktan sonra, Irak-ı Acem ve Azerbaycan'ı da ele geçirmek istiyordu. Bu emelinin gerçekleşmesi için önce İsfahan'ı ele geçirmesi gerekiyordu. İsfahan'ı kuşatmak amacıyla Marvanan köyünde konakladı. Hâkimiyetini meşru hale getirmek için H 755 (M 1354)'te (Manz, 2011, s. 159; Üstündağ, 2016, s. 40.) Mısır'da bulunan Abbasî Hanedanı'na mensup Halife Mutazid Billah'a biat etmek istedi. Biatın gerçekleşmesi için Halife'nin vekili Marvanan'a geldi. Ayrıca Kirman ve Fars uleması da bu toplantıya katıldı. Mübarizüddin Muhammed, Mutazid Billah'a biat etti hutbede halifenin adını okutturup sikkelerine de onun adını dâhil etti. Böylece İran'da Sünni İslam'ın koruyuculuğunu da üstlendi (Kutbî, 1364, s. 67-68; Sotodeh 1346, s. 100; Wing, 2014).

Mübarizüddin Muhammed, Şiraz'ın ardından İsfahan'ı da kuşattı; ancak kışın yaklaşmasıyla şehri alamadan kuşatmayı kaldırdı (Hafız Ebru, 2001, s. 274-275; Kazvinî, 1913, s. 169; Şebankarei, 2021, s. 273). Ebu İshak, ordusunu tertip edip, Mübarizüddin Muhammed'e karşı koymaya çalıştı; ancak Muzafferîleri mağlup etmeyi başaramadı. Mübarizüddin Muhammed, Ebu İshak'ın İsfahan'da bulunduğunu öğrenince 1357 yılında İsfahan'a ilerleyip şehri kuşattı. Kış boyunca şehri kuşatan Mübarizüddin Muhammed, bahar gelince kuşatmanın şiddetini artırdı ve şehri ele geçirdi. Irak şeyhülislamı Mevlana Nizamüddin'in evine sığınan Ebu İshak da ele geçirildi (Kazvinî, 1913, s. 173; Özgüdenli, 2003, s. 76). Ebu İshak İncü, 21 Cemaziyevvel 758 (12 Mayıs 1357) günü Mübarizüddin Muhammed'in huzurunda katledildi (Sotodeh 1346, s. 105; Limbert, 2012; Kurtuluş, 2000, s. 280). İncülulara son verilmesi ile Muzafferîlerin başkenti Şiraz'a taşındı (Petrushevsky, 1968, s. 14; Reomer, 2006, s. 14). Şiraz ve İsfahan'ın ele geçirilmesi ile Mübarizüddin İran'ın siyasi ve ekonomik hayatında baskın bir konuma ulaştı (Reomer, 2006, s. 13).

2.5. Şebankarelilerin Yıkılması

Şebankareliler⁹; merkez İyk (İyc) olmak üzere Tarem, Darabgird, Istahbanad, Ferg ve Niriz gibi beldelerde Fars'ın bir kısmının idaresini ellerinde tutuyorlardı. Şebankare emiri Melik Erdeşir özellikle İyg kalesinin müstahkemliğine güvenerek Mübarizüddin Muhammed'e muhalefet etti. Mübarizüddin Muhammed, oğlu Şah Mahmud'u Şebankare üzerine gönderdi. H 756 (1355/1356)'da Şah Mahmud, İyg'i kuşattı ve kaleyi ele geçirdi. Melik Erdeşir ise şehri terk etti ve böylece Şebankare melikleri yıkıldı (Kutbî, 1364, s. 69; Sotodeh 1346, s. 102).

2.6. Luristan'ın Fethi

Luristan Atabeyi Nur Avard (Elvend) , müttefiki Kayumers b. Takla ile Muzafferî-İncü mücadelelerinde İncüluların yanında yer aldı. Ancak Muzafferîler ile bir savaş yapmak da istemiyordu. Bu nedenle H 756 (1355/1356)'da Nasrüddin Hunci, Emir Kemaleddin Hüseyin Reşidî, Hacı Sadrüddin Enarî ve Hacı Rükneddin Amidülmülk'ü arabuluculuk yapmaları için Mübarizüddin Muhammed'e gönderdi. Ancak bahsi geçen emirlerin telkinleri Mübarizüddin Muhammed'in Nur Avard'a olan tavrını değiştirmede. Ebu İshak İncü'nun da Luristan'ı ele geçirmek niyetinde olduğunu bilen Mübarizüddin Muhammed, H 757 (Ocak 1356)'de Nur Avard'ın üzerine yürüme kararı aldı. Yanına oğulları Şah Şüca ve Şah Mahmud'u alan

⁹ Bk. Şebankarei, 2021.

Mübarizüddin Muhammed, Behbahan'a ulaştı. Burada Ebu İshak İncü ve Kayumers'in 10.000 kişilik bir orduyla üzerlerine geldikleri haberini aldılar. Ordusunu hazırlayan Mübarizüddin Muhammed, torunu Şah Yahya ile beraber ordunun merkezine yerleşti. Ordunun sol kanat komutanlığını da Şah Mahmud'a verdi. Meydana gelen savaşta Kayumers mağlup oldu. Mübarizüddin Muhammed, bu galebenin ardından Luristan'a ilerledi ve Nur Avar'dın ordusunu mağlup etti. Nur Avar'd ise kaçmayı başardı. Muharebenin ardından Nur Avar'dın kuzeni ve Mübarizüddin Muhammed'in damadı Atabek Şemseddin Peşeng b. Melik Yusuf, maiyetindeki bir gurup emir ile Mübarizüddin Muhammed'in huzuruna gelerek itaatini arz etti ve Lur-ı Büzürg, Mübarizüddin Muhammed'e bırakıldı. Luristan ele geçirilince bu durumdan memnun olan Mübarizüddin Muhammed, Raşabad'da bir zafer şöleni tertip etti.

Mübarizüddin Muhammed, oğlu Şah Şüca'yı Nur Avar'dı yakalamak için görevlendirdi. Nur Avar'dın saklandığı kale Şah Şüca'nın adamları tarafından kuşatıldı. Ancak Şah Şüca, Nur Avar'dı ele geçiremedi ve babasının yanına döndü. Nur Avar daha sonra Atabek Peşeng tarafından ele geçirilerek kör edildi (Kazvinî, 1913, s. 172-173; Kutbî, 1364, s. 72-73; Sotodeh 1346, s. 103).

2.7. Vezir Şemseddin Sain Gazi, Vezir Taceddin Irakî'nin ve Vezir Burhaneddin Ebu Nasır'ın Katledilmeleri

Sain Gazi, Pir Hüseyin'in Şiraz valisiydi. Daha sonra Mübarizüddin Muhammed'in hizmetine girdi. Sain Gazi'nin oğlu Amidülmülk bu dönemde Sircan kalesinin sahibiydi. Mübarizüddin Muhammed, bu kalenin kendisine bırakılması karşılığında Sain Gazi'yi vezir olarak atadı. Ayrıca onun yıllık yüz bin dinar elde etmesine izin verdi. Sain Gazi'nin vezir olması Mübarizüddin Muhammed'in diğer veziri Taceddin Irakî'yi rahatsız etti. Taceddin Irakî, Sain Gazi'nin Şiraz'a gönderilip Eberkuh ve Şebankare'yi Fars'tan ayırarak buraların Muzafferîlere bağlanması için çaba göstermesini Mübarizüddin Muhammed'e telkin ederek Sain Gazi'yi yönetim merkezinden uzaklaştırdı. Sain Gazi, H 746 (M 1345/1346)'da Şiraz'a gitti. Ancak burada Mübarizüddin Muhammed'in hizmetinden çıkarak Ebu İshak İncü'nün hizmetine girdi.

Sain Gazi, Şiraz'a gidişinden bir süre sonra Germşir ve Hürmüz'de bazı düzenlemeler yapmak için Şiraz'dan ayrıldı. Daha sonra oğlu Amidülmülk'ten aldığı yardımla bir ordu meydana getirdi. Ayrıca Evgani ve Cerma kabileleri ile de ittifak yaparak Kirman'ı ele geçirmek için sefere çıktı.¹⁰ Mübarizüddin Muhammed ile yaptığı savaşta yakalanarak 4 Safer 746 (6 Haziran 1345) Çarşamba günü katledildi (Yezdi, 1326, s. 165; Sotodeh 1346, s. 79). Sain Gazi'nin katledilmesinin ardından onun Şiraz'a gönderilerek itaatten çıkmasında Taceddin Irakî'nin payı olduğunu anlayınca Taceddin Irakî'yi de katlettirdi.

Mübarizüddin'in vezirlerinden olan Burhaneddin Ebu Nasır'ın babası Kemaleddin Ebul Meali, İlhanlı devlet adamları arasında değerli bir şahsiyetti. Reşidüddin Fazlullah'ın vefatından sonra da kendisine vezirlik teklif edilmiş; ancak o kabul etmemiştir. Onun oğlu Burhaneddin yetiştiği çevre itibarıyla devlet işlerinden anlayan eğitilmiş biriydi. Mübarizüddin Muhammed, Evgani ve Cermalıları tedip edip Kirman'a döndükten sonra Burhaneddin, kendi mal varlığından hazırlattığı deve, at, gümüş ve altın kapları Mübarizüddin Muhammed'e hediye etti. Burhaneddin bu tavrından hoşnut olan sultan onu önce çeşitli devlet kademeleri ile görevlendirdi ve H 742 (1341/1342)'de onu vezirlik makamına yükseltti. Takribi on yıllık vezirliğinin ardından istifa etti; ancak H 756'da yeniden Mübarizüddin Muhammed'in vezirliğine getirildi. Bu dönemde boşta olan Şiraz Kadıkkudatlığı görevi de ona verildi. H 760 (M 1358/1359)'ta Emir Mübarizüddin'in yeğeni Şah Sultan tarafından katledildi (Sotodeh 1346, s. 80-82).

2.8. Mübarizüddin Muhammed'in Azerbaycan Seferi

Mübarizüddin Muhammed, İncülulara son verip Yezd, Kirman, İsfahan ve Fars'ın idaresini ele geçirdikten sonra Azerbaycan'ı da Muzafferî topraklarına katmak için harekete geçti. Muharrem 758 (Aralık 1356/ Ocak 1357)'de Şiraz'dan İsfahan'a gitti. İsfahan'da bulunduğu sırada Melik Eşref'in elinden Tebriz'i alıp Azerbaycan'ı ele geçiren Deşt-i Kıpçak hâkimi Cani Bek Han'ın elçisi geldi. Elçiler, İlhanlılar tarafından Cani Bek'in yasavulluğunun tanındığını ve Mübarizüddin Muhammed'in de bu durumu kabul etmesini istediler. Bu durum karşısında Mübarizüddin Muhammed, pek memnun olmadı (Hafız Ebru, 2001, s. 303-304; Sotodeh 1346, s. 116).

Cani Bek, Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra bölgenin idaresini oğlu Berdi Bey'e bırakarak Deşt-i Kıpçak'a gitti. Daha sonra Berdi Bey de Deşt-i Kıpçak'a gidince bölgenin idaresi Ahi Cuk'a geçti. Aynı günlerde Tebriz'e yürüyen Sultan Üveys İlkanî, Ramazan ayında şehrin idaresini ele geçirdi ve daha sonra da Bağdad'a gitti. Sultan Üveys, Tebriz'den ayrıldıktan sonra Ahi Cuk, tekrar Azerbaycan'a gelerek bölgenin idaresini bir

¹⁰ Mübarizüddin Muhammed, Kirman'ı ele geçirdikten sonra Evgani ve Cermalıların askeri gücünden faydalanmak için onlarla ittifak yapıp, oğlu Şah Şüca'yı kabile reislerinden birinin kızı ile evlendirdi (Wing, 2014).

kez daha ele geçirdi (Sotodeh 1346, s. 117). Azerbaycan'daki bu otorite boşluğundan faydalanmak isteyen Mübarizüddin Muhammed, Azerbaycan üzerine harekete geçti. Şehr-i Meyane civarında Mübarizüddin Muhammed ile Ahi Cuk'un kuvvetleri karşı karşıya geldi. Mübarizüddin Muhammed'in oğulları Şah Şüca ve Şah Mahmud, mağlup olan Ahi Cuk'u Nahcivan'a kadar kovalayıp sonra Tebriz'e geri döndüler. Mübarizüddin Muhammed, yanına gelen oğullarına iltifat etmek yerine şarap içip eğlence düzenledikleri gerekçesiyle onları suçladı. Hazırlattığı fetihnameden de onların ismini çıkarıp torunu Şah Yahya'nın cesaretine atıfta bulundu.

Mübarizüddin Muhammed, Tebriz'i ele geçirdikten sonra ilk Cuma namazında bizzat kendisi hutbe okudu. Yaklaşık iki ay Tebriz'de kaldıktan sonra Sultan Üveys'in Tebriz üzerine yürüdüğü haberini alınca onunla bir muharebeye girmeden şehirden ayrıldı (Hafız Ebru, 2001, s. 305; Sotodeh 1346, s. 118; Tuysuz, 2004, s. 192; Yılmaz, 2002, s. 128).

3. Mübarizüddin Muhammed'in Vefatı ve Şahsiyeti

Mübarizüddin Muhammed Tebriz seferinden döndükten sonra 15 Ramazan 760 (10 Ağustos 1359) Salı günü İsfahan'a gitti. Sert mizacı ve çocuklarına karşı sergilediği tavırları oğulları ile arasının açılmasına neden oldu. Ayrıca Mübarizüddin Muhammed, daha önce veliaht ilan ettiği Şah Şüca'yı veliahtlıktan azlederek onun yerine Sultan Ebu Yezid'i veliaht tayin etti. Bu gelişmeler üzerine Şah Şüca ile Şah Mahmud, ittifak yaparak 17 Ramazan 760 (12 Ağustos 1359) günü babaları Mübarizüddin Muhammed'i yakalayıp tahttan indirdiler ve onu Taberek kalesine gönderdiler. 19 Ramazan 760 (14 Ağustos 1359) Cuma günü Sultan Şah tarafından Mübarizüddin Muhammed'in gözlerine mil çekildi (Kutbî, 1364, s. 80; Sotodeh 1346, s. 117; Devletşah, 1997, s. 311; Wing, 2014; Tuysuz, 2004, s. 67).

Devletşah, Mübarizüddin'in gözlerine mil çekilmesi hususunda Şirazi'nin şu kıtayı yazdığını belirtir:

Dünya ve dünya malına gönül bağlama; çünkü ondan kimse vefa yüzü görmemiştir. Kimse bu dükkândan iğnesiz bal yememiş ve hiç kimse bu bahçeden dikensiz taze hurma koparmamıştır. Felek tamamiyle parladıktan sonra rüzgarla söndürmediği hiçbir çerağı yakmamıştır. Kılıcından kan damlayan, bir hamlesiyle orduları bozan, bir narasıyla düşman askerinin merkezini yaran dünya hâkimi Şah Gazi, büyükleri sebepsiz hapseder, iktidar sahiplerinin, hiç söyletmeden kafalarını keserdi. Çöllerdeki arslanlar onun adın işittikleri vakit, korkudan pençeleri tutmaz bir hale gelirdi. Şiraz, Tebriz ve Irak'ı ele geçirdiyse de eceli geldi. Dünyayı gören gözünün nuru olan kimse (oğlu), onun dünyayı gören gözüne mil çekti (Devletşah, 1997, s. 311).

Mübarizüddin Muhammed, gözlerine mil çekilirken şu cümleleri sarf etti: "Ben, devletin direği millerce uzanan, Hint kapılarından Nil'e kadar hâkim olan bir kimseyim. Devlet kadehim ağzına kadar dolunca, gözümün nuru gözüme mil çekildi" (Devletşah, 1997, s. 311).

Mübarizüddin Muhammed'in gözleri kör edildikten sonra Kale-yi Sefid'de hapsedildi (Şebankarei, 2021, s. 275; Reomer, 2006, s. 14) ve yaklaşık bir ay burada tutsak kaldı. Şah Şüca ve Şah Mahmud, babalarına karşı yaptıklarından pişman olarak onu Şiraz'a getirip hutbe ve sikkeye adını koydurdular. Bu gelişmeden iki üç ay sonra Mübarizüddin Muhammed'in adamlarının Şah Şüca'yı yakalayıp yerine Sultan Ebu Yezid'i getirmek için plan yaptıklarını öğrenen Şah Şüca, Mübarizüddin Muhammed'in adamlarını katletti ve babasını Cehrem yakınlarındaki Taber kalesine hapsedirdi. Taber kalesindeki olumsuz koşullardan dolayı hastalanan Mübarizüddin Muzaffer, Şah Şüca'nın emri ile Bam kalesine götürüldü. Ancak yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak H 765 yılı Rebiülevvel ayının son günlerinde (Aralık 1363/Ocak 1364) vefat etti. Cenazesi Maybud'da bulunan Muzafferîye medresesine defnedildi. Mübarizüddin Muhammed öldüğünde iki kız ve beş oğlu vardı. Bunlar: Şah Şüca, Şah Mahmud, Sultan Ahmed, Mahdumzade, Ebu Yezid ve Bediülcemal'dir (Kutbî, 1364, s. 82; Sotodeh 1346, s. 120-121).

Mübarizüddin Muhammed, uzun süren emareti boyunca birçok sefer düzenleyip sayısız beldeyi Muzafferî Hanedanı'na kattı. Muzafferî topraklarını İsfahan ve Tebriz'e kadar genişletti (Kutbî, 1364, s. 80; Seyyid Ali el Davud, 1399; Abbas, & Âbad, 1390, s. 118; Morgan, 2016, s. 83). İran'ın güneyinin tamamı ve İran'ın merkezinin bir kısmını ele geçirmeyi başardı. Onun döneminde Muzafferîlerin doğu sınırı Sind Nehri'ne kadar genişledi. Batıda Bahtiyari ve Luristan'da bulunan Küçük ve Büyük Lur Atabeylikleri ona itaat etti. Güneyde ise Hürmüz meliklerini kendisine tabi hale getirdi. Böylece güneydeki hâkimiyet sahası Umman denizine kadar genişledi. Kuzeyde de Sultaniye'ye kadar olan topraklar Muzafferîlerin hâkimiyetine girdi. Mübarizüddin Muhammed, H 759 (1357/1358)'da kısa süreliğine Azerbaycan ve çevresini de ele geçirdi (Sotodeh 1346, s. 130; Bosworth, 1996, s. 436). Onun vefatından sonra baş gösteren iç mücadeleler ile Muzafferîlerin idari sınırları yavaş yavaş daralmaya ve idari vaziyetleri de zayıflamaya başladı (Sotodeh 1346, s. 130).

Mübarizüddin Muhammed; çocuk yaştan itibaren iyi eğitilmiş, gelenek-göreneklere hâkim ve idare usulünü de öğrenmişti. Ayrıca cesaretli ve güçlü bir fiziğe sahipti. Daha çocuk yaşlarından itibaren babası ile seferlere katıldı ve Moğol saraylarında vakit geçirdi. Babası vefat ettiğinde on üç yaşında olup bu yaştaki askeri başarısı ile Olcaytu'nun dikkatini çekmeyi başardı. İdari ve askeri anlamda dirayetli biriydi. Kendisine bir hedef belirlediğinde kararlılıkla uygulamaya çalışırdı. 18 yaşından itibaren de Ebu Said Bahadır Han'ın nezdinde saygın bir konuma geldi. İlhanlıların saray pehlivanı Ebu Müslim ile yaptığı yarışmalarda sağladığı başarı üzerine ona Emirzade Muhammed Muzaffer unvanı verildi. Ayrıca Ebu Said Bahadır Han, Mübarizüddin'i tebrik ederek ona hilat verdi.

Mübarizüddin Muhammed, gençlik yıllarında Yezd'de bulunurken Şeyhülislam Şerefüddin Hazer, Şihabüddin Ali ve Mevlana Takiyüddin Dada gibi isimlerin yanında vakit geçirerek onlardan dini eğitim aldı. İktidarı zamanında ilim ehli olanları himaye etti. Bir sıbyan mektebinde rastladığı Seyyid Celal'in hat sanatına olan yeteneğini görünce onu iki bin dinar ile ödüllendirdi. Sonra da onu hizmetine aldı. Ayrıca Mevlana Muinüddin Muallim Yezdi'yi de himayesine alarak ona Muzafferlerin tarihi üzerine bir kitap yazma görevi verdi (Sotodeh 1346, s. 122-124).

Mübarizüddin Muhammed, Sünni İslam'a mensuptu ve bu mezhebin savunucusu oldu. Özellikle 40 yaşından itibaren dini akidelere daha çok riayet etmeye başladı. Her cuma camiye yürüyerek giderdi. Şiraz'ı ele geçirdikten sonra burada dini kurallara riayet etmeyenleri uyardı. Tebriz'e gittiği sırada hutbeyi kendisi okudu. Putperest olan Evgani ve Cermalılar ile mücadelesini gaza olarak nitelendirdi. Bu sebeple Mübarizüddin'e "Şah-ı Gazi ve Mübarizüddin-i Dünya" lakapları verilmiştir (Sotodeh 1346, s. 125; Wing, 2014). Seyyidlere hürmet gösteren Mübarizüddin Muhammed, adaletli davranır ve şeriat hükümlerini uygulamaktan çekinmezdi (Kutbî, 1364, s. 34). Örneğin H 745 (M 1344/1345)'te yeğeni Şah Sultan, Maybud'da haksız yere birini öldürünce şikâyet üzere kısas hükmü verdi. Şah Sultan'ın annesi, babası ve Yezd eşrafının araya girmesine rağmen kısas hükmünden vazgeçmedi. Ancak şikâyetçilerin diyete razı olmasıyla Şah Sultan, 20.000 dinar karşılığında idam edilmekten kurtuldu (Sotodeh 1346, s. 124-127). Onun döneminde İslami kurallara göre meyhaneler kapatıldı ve içki ile ilgili yasaklar getirildi (Wing, 2014; Üstündağ, 2016, s. 44).

Mübarizüddin Muhammed, karakter olarak sert ve agresif bir kişiliğe sahipti. Bir rivayete göre kendi eliyle katlettiği kişi sayısı 700-800 civarındaydı. Bu sebeple çevresindekilerin çekindiği ve nefret ettiği biriydi. Uzun süre hükümdarlık yapmasına rağmen sahip olduğu sert mizacı yüzünden Hacuyı Kirmanî, Mir Kirmanî, İmad Fakih, Hafız ve Rükneddin Herevi gibi birkaç isim dışında onun adına methiye yazılmamıştır (Sotodeh 1346, s. 128-129).

4. Mübarizüddin Muhammed Döneminde İmar Faaliyetleri

Kaynaklar, Mübarizüddin Muhammed'in, uzun hâkimiyeti döneminde önemli eserler yaptırdığını belirtmektedir. Ancak bunların birçoğu hakkında detaylı bilgiye erişilememektedir. Mübarizüddin Muhammed ilk olarak yönetim merkezi olan Yezd'in sınırlarında düzenlemeler yaptırarak şehir dışındaki bazı mahalleleri şehrin sınırları içine kattı (Seyyid Ali el Davud, 1399). Mübarizüddin Muhammed ve oğulları, Mübariz Abad, Türkan Abad, Şah Abad-ı Rüstak, Bedr Abad, Muzaffer Abad Maybud, Hatun Abad, Muzaffer Abad Zerec, Deylem Abad, Ahmed Abad, Sultan Abad Toft, Ali Abad Kuhistan, Muhammed Abad gibi beldelerin bayındırlaştırılması için faaliyetlerde bulundular. Mübarizüddin Muhammed, Yezd'in şehir kapılarında da düzenleme yaparak şehre yedi adet demir kapı inşa ettirdi. Hisar kenarlarına hendek kazdırıp etrafına burçlar diktirdi. Saadet kapısının yanına çinili bir minaresi olan hangâh inşa ettirdi. Ayrıca Yezd'de hamam ve pazar yaptırdı. Mübarizüddin Muhammed'in kızı Hanzade de, cümle kapısının dışına bir medrese inşa ettirdi. Daha sonra bu medreseye büyük bir kubbe yapıldı (Sotodeh 1346, s. 131).

Mübarizüddin Muhammed, H 740 (1339/1340) yılında devlethane isminde meşhur bir ev inşa ettirdi. Ayrıca ahfadı için de ihtişamlı saraylar yaptırdı. H 752 (M 1351/1352)'de Kirman'da Zerend cümle kapısı civarına bir mescid yaptırdı. Sarayının civarında bulunan Ser-i Meydan mahallesine eşrafın ve seyidlerin menzili olan bir darü's-siyade¹¹ inşa ettirdi (Sotodeh 1346, s. 132; Wing, 2014). Mübarizüddin Muhammed'in Emir-i Ahurbaşısı Muhammed, H 759 (1357/1358)'de Yezd'de Emir-i Ahuriye medresesini inşa ettirerek, medreseye bağlı mescit, hizmetli odası, misafirhane yaptırıp buralara sıcak su temin etti.

Mübarizüddin Muhammed'in önemli devlet adamlarından Hacı Burhaneddin, Yezd'de yer altı kanalları inşa ettirdi. Emir Mübarizüddin'in kızları Hanzade Hatun ve Mahdumzade Hatun Türkan Abad'da yer altı kanalı

¹¹ Seyyidlerin konaklaması için inşa edilen yapılardır (Özgüdenli, 2003, s. 92).

yaptırdı. Hacı Kemaleddin de, yine Yezd'de Kemaliye medresesini inşa ettirip yanına da bir hangâh ve hamam yaptırdı (Sotodeh 1346, s. 132).

Sonuç

Gıyaseddin Hacı'nın Horasan'a gelişinden sonra oğulları Ebubekir, Muhammed ve Mansur'un siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunması vesilesi ile Muzafferîler tarih sahnesinde yer almaya başlamışlardır. Mansur'un oğlu Şerefüddin Muzaffer, askeri başarıları ile İlhanlı hükümdarlarından Argun, Geyhatu ve Gazan Han'ın takdirini kazanmayı başarmıştır. Şerefüddin Muzaffer'in Gazan Han tarafından hilat, alem ve tabl gibi hakimiyet alametleri ile ödüllendirilmesi ve Eberkuh'tan Yezd'e, Maybud'dan Herat'a kadar olan yolların güvenliğinin ona tahsis edilmesi Muzafferîlerin siyasi bir teşekkül haline gelmesinde önemli bir adım sayılabilir. Ancak devletin asıl müessisi Mübarizüddin Muhammed olmuştur. Mübarizüddin Muhammed, babası vefat ettiğinde daha çocuk yaşta idi; fakat onun cesareti ve kabiliyeti Olcaytu Han tarafından takdir edilmesini sağlamış ve İlhanlı devlet kademelerinde görev almaya başlamıştır. Olcaytu Han'dan sonra Ebu Said Bahadır Han'ın da takdirini kazanan Mübarizüddin Muhammed, Yezd'in idaresi ile ödüllendirilmiştir. Bu görevlendirme de Muzafferîlerin siyasi teşekkül oluşturmadaki önemli gelişmelerden biri olarak kabul edilebilir.

Mübarizüddin Muhammed, yirmi sekiz yılı müstakil olmak üzere takribi kırk beş yıl idarecilik yapmıştır. Bağımsızlığını elde ettikten sonra hızlı bir şekilde Muzafferî topraklarını genişletmiştir. Özellikle İncülulara son vermesi, kudretini nüfuzunu ve ekonomik zenginliğin arttırmıştır. Onun döneminde Yezd, Kirman, Şiraz, Maybud, İsfahan gibi önemli şehirler Muzafferî hâkimiyeti ile tanışmıştır. Mübarizüddin Muhammed, İlhanlılar, Çobanîler, İncülular, Neküderîler, Yezd Atabeyleri, Lur Atabeyleri, Şebankareliler ve Kutluğhanlılar gibi siyasi teşekküller ile münasebetlerde bulunmuştur. Sünni İslam'ı benimseyen Mübarizüddin Muhammed, Sünni İslam'ı hâkim olduğu topraklarda yaymak için çaba sarf etmiştir. Hâkim olduğu topraklarda yaptığı imar faaliyetleri ile halkın sosyal yaşam seviyesini yükseltmiştir. Netice olarak Mübarizüddin Muhammed, XIV. yüzyılda hâkim olduğu beldelerin siyasi, askeri ve sosyo-kültürel hayatında iz bırakmayı başarmıştır.

Kaynakça

- Abbas, C. Âbad, F. (1390). Guzar ez münasebat-ı cihanî be münasebet-i mahallî muntaka-i der İran kurun-ı heştem-i hicri. *Fasılname-i Tarîh Revabet-i Haricî*, 12 (45), 115-137.
http://www.hfrjournal.ir/article_85044.html
- Ahmedî, M. (1399). Şehrsaz-yi Şiraz der kurun-ı heşt-i hicri kameri nemune moredi. *Fasılname-i İlmi Tahsisi Mütalalat-ı Tarabi Şebri ve Pejuheşbay-ı Şebri*, 2 (3/1), 43-50.
<http://ensani.ir/fa/article/429899/%D8%B4%D9%87%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%B4%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D8%B2-%D8%AF%D8%B1-%D9%82%D8%B1%D9%86-8-%D9%87%D8%AC%D8%B1%DB%8C-%D9%82%D9%85%D8%B1%DB%8C-%D9%86%D9%85%D9%88%D9%86%D9%87-%D9%85%D9%88%D8%B1%D8%AF%DB%8C-%D8%AF%D9%88%D8%B1%D9%87-%D8%A2%D9%84-%D8%A7%DB%8C%D9%86%D8%AC%D9%88>
- Alıç, S. (2021). İran'da yerel hanedanlar dönemi (XIV.-XV. yüzyıl). *Atlas International Congress on Social Sciences* 8. Ankara. https://www.atlasconference.org/_files/ugd/614b1f_b8230e3885404de9a468fdfeb9f9276.pdf
- Altıkulaç, T. (2009). Secâvendî, Muhammed b. Tayfur. *DİA*, C.36. (ss. 268-269). TDV Yayınları.
- Bazın, M. (2002). Kirman. *DİA*, C.26. (ss. 62-63). TDV Yayınları.
- Bertold, S. (1957). *İran Moğolları*. (C. Köprülü, Çev.). TTK. (Orijinal yayın tarihi 1939).
- Bosworth, C. R. (1996). *The new Islamic dynasties*. Edinburgh University.
- Coşkun D. (2020). *Kertler*, Kitabevi.
- Demir, M. (2002). İlhanlı Devleti'nin yıkılış sürecindeki siyasi gelişmeler. *Türkler*. C.8. (ss. 376-385). Yeni Türkiye Yayınları.
- Devletşah. (1997). *Tezkiretü's-suarâ*, C.2. (N. Lugal, Çev.). Tercüman Yayınları. (Orijinal yayın tarihi XV. yüzyıl).
- Farsname-i Nasrî* (1378). C.1. (H. Fesai, Haz.). Müesses-i İntişaratı Emir Kebir.

- Hafız Ebru. (2001). *Zübde'ti-tevarih. C.1.* (S. Javadi, Haz.) (Orijinal yayın tarihi XV. yüzyıl)
- İbn Batuta. (2004). *İbn Batuta seyahatnâmesi, C.1.* (A. S. Aykut, Çev.). YKY. (Orijinal yayın tarihi XIV. yüzyıl).
- Kazvinî. (1913). *The tarikih-i guşida.* (E. G. Browne, Haz.). E.J. Brill. (Orijinal yayın tarihi XIV. yüzyıl).
- Kurtuluş, R. (2000). İncülular. *DİA. C.22.* (ss. 280-281). TDV Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2020). Muzafferiler. *DİA. C.31.* (ss. 417-418). TDV Yayınları.
- Kutbî. (1364). *Tarih-i Al-i Muzaffer.* (A. Nevai, Haz.). Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir.
- Lane-Poole, S. (2020), *İslam devletleri tarihi başlangıçtan 1927 yılına kadar.* (Halil Edhem, Çev.). (S. Alıç, Haz.). Selenge Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1927)
- Limbirt, J. (2004). *Shiraz in the age of Hafez.* University of Washington Press.
- Limbirt, J. (2012). Inju dynasty. *Encloaedia Iranica, V.13.* Online Edition, <https://www.iranicaonline.org/articles/encyclopaedia-iranica> (21.06.2021).
- Manz B. F. (2011). The rule of the infidels: the Mongols and the Islamic World. *The New Cambridge History Of Islam, V.3.* (ss. 128-168). David M., Anthony R. (Ed), Cambridge University Press.
- Merçil. E. (1982). Yezd atabegleri. *Tarih Enstitüsü Dergisi, 12,* 367-386.
- Merçil. E. (2013). Yezd. *DİA, C.43.* (ss. 510-512). TDV Yayınları.
- Morgan D. (2016). *Medieval Persia (1040-1797).* Roudledge.
- Özel, A. (2009). Secâvendî, Muhammed b. Muhammed. *DİA. C.36.* (ss. 266-268). TDV Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2003). Bir Ortaçağ İran şehrinin anatomisi: İsfahan (650-1500), *Name-i Aşina, 5(11),* 56-96.
https://www.academia.edu/19885499/_Bir_Orta%C3%A7a%C4%9F_%C4%B0ran_%C5%9Eehrinin_Anatomisi_%C4%B0sfah%C3%A2n_650_1500_Name_i_A%C5%9Fina_Y%C4%B1_5_Say%C4%B1_1_2003_s_57_96?auto=download
- Özgüdenli, O. G. (2009). *Gazan Han ve reformları (1295-1304).* Kaknüs Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (1977). Muzafferiler. *Türk Ansiklopedisi. C.25.* (ss. 7-8). MEB Yayınları.
- Petrushevsky, P. (1968). The socio-economic condition of İran under the İl-Khans. *The Cambridge History of Iran. Vol.5.* (pp. 483-537). Cambridge University Press.
- Piyadeoğlu, C. (2012). *Güneş ülkesi Horasan.* Bilge Kültür Sanat Yay.
- Roemer, H. R. (2006). The Jalayirids, Muzafferids and Sarbadârs. *The Cambridge History of Iran. Vol.6.* (pp. 1-42). Cambridge University Press.
- Seyid Ali El Davud. (1399). Al-i Muzaffer. *Dairet'ül-Maarif-i Büzürg-i İslami.* Online Edition.
<https://www.cgie.org.ir/fa/article/222419/%D8%A2%D9%84-%D9%85%D8%B8%D9%81%D8%B1-%D8%B3%D9%84%D8%B3%D9%84%D9%87>
- Sotodeh, H. (1346). *Tarih-i Al-i Muzaffer. C.1.* İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran.
- Sotodeh, H. (1347). *Tarih-i Al-i Muzaffer. C.2.* İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran.
- Subaşı, Ö. (2019). Moğol Neküderilerinin kökeni ve faaliyetleri. *Belleten, 83(298),* 853-886. [10.37879/belleten.2019.853](https://www.belleten.net/belleten/2019/853)
- Şahin, M. (2017). *Serbedariler,* İdeal Yayınları.
- Şebankarei, (2021). *Mecma'u'l-Ensab.* (F. Unan, Çev.). TTK Yayınları. (Orijinal yayın tarihi XIV. yüzyıl).
- Şerefüddin Ali Yezdi. (2013). *Emir Timur,* (A. Batur, Çev.). Selenge Yayınları (Orijinal yayın tarihi XV. yüzyıl).
- Taşgâil, A. (2002), Kutluğhanlılar, *DİA. C.22.* (ss. 462-464). TDV Yayınları.
- Tuysuz Ş. C. (2021). Muzafferiler tarihinde Şah Şüca (1358-1384). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (67),* 419-441. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2090354>
- Tuysuz, C. (2004), *İlhanlı Tarihinde Çobanoğulları.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Üstündağ, M. (2016). *Orta Çağ İran tarihinde yerel bir hanedan: Muzafferiler.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Wing, P. (2014). Mozaffarids. *Encyclopaedia Iranica,* Online Edition, <https://iranicaonline.org/articles/mozaffarids>

Yezdi. (1326). *Me'abib-i İlahi*, (Siad-i Nefisî, Neş.). İkbâl. (Orijinal yayın tarihi XIV. yüzyıl).
Yılmaz, B. (2002). *Celayirliler kabile-devlet*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to examine the emergence of the Muzaffari Dynasty in Iran in the Middle Ages and the political, economic and socio-cultural activities of Mubariz al-Din Muhammad who was one of their most important rulers.

Methodology

While creating this study, research works and the main sources of the period were examined. The events have been transferred chronologically as much as possible, provided that the integrity of the subject is not disturbed. In this context, in the first part of the study the emergence of the Muzaffarids on the stage of history, in the second part the political life of Mübarizüddin Muhammed, in the third part his death and personality and in the fourth part the reconstruction activities in his period are tried to be explained.

Findings

After the migration of Gıyas Al-Din Hacı, who is generally accepted as having Arab ancestors, to Khorasan, his sons Abubakr, Muhammad and Mansur were involved in political and military activities. Thus, the Muzaffarids appeared on the stage of history. Mansur's son Shrafa Al-Din Muzaffer succeeded in gaining the appreciation of Ilkhanid rulers Arghun, Gaykhatu and Ghazan Khan with his military successes. He was rewarded by Gazan Khan with the signs of administration such as hilat, flag and drum. In addition, he was assigned as the security of the roads from Eberkuh to Yazd, from Maybud to Herat. This situation can be considered as an important step in the Muzaffarids becoming a political organization. However, the real founder of the state was Mubariz Al-din Muhammad. He was a child when his father died; but his courage and ability made him appreciated by Oljei Khan and he started to take task in the Ilkhanid state ranks. Mubariz Al-Din Muhammad, who was also appreciated by Abu Said Bahadur Khan, who ascended to the Ilkhanid throne after Oljei Khan, was rewarded with the administration of Yazd. This assignment can be considered as one of the important developments in the establishment of a political organization by the Muzaffarids.

Mubariz Al-din Muhammad served as an administrator for approximately forty-five years, of which twenty-eight years were independent. After obtaining his independence, quickly expanded his territory. Especially the destruction of the Injuids increased his power, influence and economic wealth. During his reign, important cities such as Yazd, Kirman, Shiraz, Maybud and Isfahan came under the rule of Muzaffarids. Mubariz Al-din Muhammad had relations with political organizations such as the Ilkhanid State, the Incjuids, the Neküderids, the Yazd Atabegs, the Lor Atabegs, the Shebankare and the Kutlughans. During his reign, the Muzaffarids borders expanded to Luristan in the west, to the Sind River in the east, to Sultaniye in the north and to the Oman Sea in the south.

Mubariz Al-din Muhammad, who adopted Sunni Islam, made an effort to spread Sunni Islam in the lands he dominated. During his reign, buildings such as palace, Turkish bath, bazaar, madrasah, masjid and underground water channels were built in various parts of the country. He increased the social life level of the people with the zoning activities.

Mubariz Al-din Muhammad was deposed by his sons on 17 Ramadan 760 (12 August 1359). He was imprisoned after he was blinded. He died in the last days of Rebiülevvel in H 765 (December 1363/ January 1364).

Conclusion

Shrafa Al-Din Muzaffer is one of the small states that emerged with the weakening of the Ilkhanid State. First, Şerefüddin Muzaffer and then his son Mubariz Al-din Muhammad had a primary influence on the emergence of this dynasty. Both of them established good relations with the Ilkhanid rulers during the powerful periods of the Ilkhanate State. They both supported and served them. Thanks to their success in their services, they were rewarded by the Ilkhanid rulers. In this way, Mubariz Al-din Muhammad became the administrator of the city of Yazd. After the death of Ebu Said Bahadur Khan, the central authority in

the Ilkhanid State was broken. Mubariz Al-din Muhammad, who turned this situation into an opportunity, declared his independence in Yazd. He, one of the most important rulers of the Muzaffarids, became an influential ruler with military and political success. Mubariz Al-din Muhammad left a mark in the political, military and socio-cultural history of the cities he dominated in Iran and its surroundings in the 14th century. His body was buried in the Muzaffariye Madrasa in Maybud.

**ÖZGÜRLÜK-GÜVENLİK İKİLEMİ VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KOLLUĞUN
TOPLUMSAL OLAY YÖNETİMİ**
**POLICING SOCIAL MOVEMENT IN THE CONTEXT OF FREEDOM-SECURITY DILEMMA
AND HUMAN RIGHTS**

İbrahim İRDEM

Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü,
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Ana Bilim Dalı
ibrahim.irdem@pa.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0559-3418

Reha BAYANSAR

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Adalet Meslek
Yüksekokulu
rbayansar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0967-5365

ÖZ

Geliş Tarihi:

10.8.2021

Kabul Tarihi:

19.2.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Özgürlük,
Güvenlik,
İnsan Hakları,
Toplumsal Olay
Yönetimi

Keywords

Freedom,
Security,
Human Rights,
Social Movement
Management

Bu çalışma toplumsal olay yönetiminde özgürlük-güvenlik ilişkisini ele almakta; insan hakları çerçevesinde toplumsal olay yönetimini değerlendirmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde özgürlük ve güvenliğin kavramsal anatomisine yer verilerek, her iki kavrama ilişkin çeşitli yaklaşımlara değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde özgürlük-güvenlik ikilemi tartışması üzerinde durulmuştur. Kamu düzenini ve güvenliğini sağlamaya yönelik çabaların temelinde bireylerin ve toplumun hayat kalitesini yükseltmek, onların hak ve hürriyetlerini korumak fikri yattığı vurgulanarak; özgürlüğü koruyamayan, onu gerektiği gibi yaşatamayan, bir başka ifadeyle özgürlüğün hizmetinde olmayan güvenlik anlayışının temel hedefinden sapacağı vurgulanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise kolluk kuvvetlerinin insan hak ve hürriyetlerine riayet ederek nasıl bir toplumsal olay yönetimi icra etmesi gerektiği ilgili mevzuat ve uygulamalar temelinde tartışılmıştır.

ABSTRACT

This study deals with the relationship between freedom and security in social event management and evaluates social event management within the framework of human rights. In this context, the conceptual anatomy of freedom and security is included in the first part of the study, and various approaches related to both concepts are mentioned. In the second part of the study, the debate on the freedom-security dilemma is discussed. It is emphasized that the idea of increasing the quality of life of individuals and society and protecting their rights and freedoms lie behind the efforts to ensure public order and security. In addition, it is stated that the understanding of security, which cannot protect freedom, cannot keep it alive properly, in other words, is not at the service of freedom, will deviate from its main goal.

DOI: <https://doi.org/10.30783/neysosbilen.981206>

Atıf/Cite as: İrdem, İ. ve Bayansar, R. (2022). Özgürlük-Güvenlik İkilemi ve İnsan Hakları Bağlamında Kolluğun Toplumsal Olay Yönetimi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 140-155.

Giriş

Devletin en temel görevi bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasıdır. Bireylerin herhangi bir zorlama ya da baskı altında olmadan kendi hür iradesiyle bir düşünceyi ya da fikri benimsemesi veya belli bir davranışta bulunması, özgürlüğünün garanti altına alınmasıyla mümkündür. İnsanlar, ancak özgürlükleri muhafaza altına alındığında, başkalarının özgürlüğünü ihlal etmemek kaydıyla, özgürlüklerini yaşayıp arzu ettiği davranış ve tutumda bulunabilirler. Bu nedenle, bireylerin ve toplumun hak ve özgürlüklerinin korunmasında güvenlik önemli bir rol oynamaktadır. Güvenliği sağlayan temel aktör ise devlettir. Devlet, güvenliği öncelikle kolluk kuvvetleri aracılığıyla sağlamaktadır ve temel hedef; vatandaşların huzur, barış ve refah içinde hayatlarını idame ettirmeleri, kısacası kamu düzeninin tesisidir. Dolayısıyla özgürlük ve güvenlik arasında yakın bir ilişki vardır.

Güvenlik ve özgürlük birbirlerinin rakibi değil, daha ziyade, birbirleriyle ilişkili, etkileşim içinde olan ve birbirlerini güçlendiren kavramlardır. Esasında güvenlik, özgürlüğün sağlanmasında bir araçtır. Demokratik bir hukuk devletinde ihmal edilmemesi gereken en önemli husus; özgürlük-güvenlik denkleminde bir denge aramaktan ziyade, her ikisinin de birbirini tamamladığı gerçeğinden hareketle özgürlüğü birincil değer olarak benimsemek gerekliliğidir. Çünkü güvenliği sağlamak pahasına özgürlüğün heba edilmesi, temel hak ve hürriyetlerin Anayasa'da belirtilen hallerden bağımsız olarak kanun dışında sınırlandırılması ya da katı güvenlik önlemleri alınması sonucunda bireysel özgürlüklerin tehdit altına girmesi halleri, güvenliğin kendisi için bizatihi tehdit ortamı yaratmaktadır. Bu itibarla, uygulanan güvenlik önlemleri özgürlükleri tehdit eder hale gelmişse, güvenliğe ilişkin alınan önlemler artık güvenliğe yönelik tehdit haline dönüşmektedir. Bu nedenle, temel hak ve özgürlükleri koruyan, hukuken var olan hak ve hürriyetlerin uygulamada da varlığını idame ettirmesini sağlayan ve özgürlüğün hizmetinde olan bir güvenlik anlayışı önemini korumaktadır.

Kolektif bir şekilde organize olan grupların bir konu ya da düşünce hakkında kamuoyunu bilgilendirmek, etkilemek veya bir konuya tepki göstermek amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin devlet tarafından yönetiminde özgürlük-güvenlik ikilemi tartışmalarındaki “özgürlük” boyutuna birincil derecede önem atfedilmelidir. Ancak toplumsal bir olay aynı zamanda güvenlikçi yaklaşım çerçevesinde değerlendirildiğinde, toplumdaki diğer vatandaşların hak ve hürriyetlerini tehdit eden, zamanla şiddete ve yasadışı yollara başvuru bir olay haline alma potansiyeli ve niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, bir yandan bireysel hak ve özgürlükler korunurken diğer yandan da kamu düzeni dikkatlice gözetilmelidir. Çünkü toplumsal olay yönetimindeki temel amaç, kamu düzeninin bozulmasının önlenmesidir. Kolluk kuvvetleri, kamu düzenini bozucu nitelikteki toplumsal olaylarla karşı karşıya kaldığında, bu olayların yönetimi sırasında kamu düzeni ile demokratik haklar ve özgürlükler arasındaki dengeyi iyi bir şekilde gözetmelidir. Toplumsal olaylarda güvenliği sağlamakla yükümlü görevliler; her kitlesel eylemin, gösterinin veya yürüyüşün kamu güvenliğine tehdit oluşturmadığının bilincinde olmalı, toplumsal olaylara müdahalede kuvvet kullanılması gerekiyorsa aşamalı, orantılı ve kontrollü bir şekilde güç kullanılmalıdır. Bu gerçekleşmediği takdirde telafisi güç sonuçlarla karşılaşılabilen; bir yandan kamu düzeni tehdit altına girmekte diğer taraftan da insan hakları ihlalleri yaşanabilmektedir.

Bu çalışmada; toplumsal olay yönetiminde özgürlük-güvenlik ilişkisi ele alınmakta, insan hakları çerçevesinde toplumsal olay yönetimi tartışılmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle özgürlük ve güvenliğe ilişkin kavramsal açıklamalara ve değerlendirmelere yer verilmekte; akabinde özgürlük-güvenlik ikilemi üzerine yapılan tartışmalardan ve mevcut hukuki düzenlemelerden hareketle toplumsal olay yönetimi sürecinde başta polis olmak üzere kolluk kuvvetleri tarafından benimsemesi gereken hususlar ele alınmaktadır.

Özgürlük ve Güvenliğin Kavramsal Anatomisi

Günlük yaşantımızda her daim sözü edilen özgürlük ve güvenlik kavramları, akademik literatürü de uzun yıllar meşgul etmekte ve en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. Özgürlük ve güvenlik kavramları, yıllar boyunca farklı bakış açıları çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmış ancak üzerinde mutabık kalınmış net bir tanım yapılamamıştır. Bunun yanında, bilhassa devletlerin güvenliği sağlarken kişilerin özgürlüklerini ihlal edip etmediği meselesi de daima sorgulanmıştır. Özgürlük-güvenlik ikilemi üzerine tartışmalara değinmeden önce özgürlük ve güvenlik kavramlarının detaylı bir şekilde ele alınması, toplumsal olay yönetimi sırasında kamu düzenini korumaya yönelik çabaların kavrama yüklenen anlam çerçevesinde değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Özgürlük

Özgürlük kavramının rasyonel teorik çerçevesi Antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Platon; *Devlet* adlı eserinde ilk defa özgürlük konusuna dolaylı göndermede bulunmuş, özgürlüğü bir mit çerçevesinde tanımlamıştır. Platon'a göre özgürlük; yaşamın belirleyicisi, insanların hayata dair seçimleriyle ilgilidir. Özgürlük;

Platon için insanın kendi yapısını tercih etmesi, nasıl bir insan olarak hayatını sürdüreceğine kendisinin karar vermesidir (Adugit, 2013:65). Antik Yunan döneminde özgürlük tartışmasına eğilen bir başka felsefeci ise Aristoteles'tir. Aristoteles'e göre özgürlük üç farklı şekilde ele alınmaktadır: 1) Toplumsal, siyasal açıdan özgürlük, 2) Kişi açısından özgürlük, 3) Tür olarak insan açısından özgürlük. Toplumsal ve siyasal açıdan özgürlükten kasıt, köleliğin zıddıdır. Bir başka ifadeyle, özgürlük bir başkasına bağlı ve bağımlı olmamaktır. Ancak aşırı özgürlük isteği, hem Platon tarafından hem de Aristoteles tarafından benimsenmemiştir. Çünkü isteyen her istediğini yapabildiği aşırı özgürlük ortamı insanları köleliğe götürmektedir (Özcan, 2016:333). Aristoteles'e göre özgürlük, bir kişi özelliği olarak erdemli insanlara özgüdür ve bu tür insanlar yapısı gereği özgürdürler. Yani, Aristoteles için ruhu ile bedeni, aklı ile arzu ve istekleri arasındaki dengeyi sağlayan, kendi kendisine egemen olan, kendi kendisinin efendisi olan kişi (akıl, arzu ve isteklerini yöneten) özgürdür (Özcan, 2016:334). Aristoteles ayrıca; tür olarak insanın özgür olduğunu, arzu ve tutkuları dışında rasyonel ilkeler çerçevesinde eyleyebilme olanağına sahip olduğunu ve eğitim, araştırma ve deneyim sonucunda erdem kazanabileceğini de dile getirmektedir (Özcan, 2016:337).

Özgürlük kavramı, Eski Atina'da siyasal hayata aktif katılma ve polise yani kent devletine aidiyet olarak nitelendirilmiştir ve kentle bütünleşik bir anlam taşımıştır. Eski Atina'da özgürlük, kente ve siyasete özgü bir kavramdır. Sartori; Antik Çağ kent topluluklarında devlet iktidarına karşı koyabilme düşünülemediğinden ve devlet olgusu olmadığından özgürlüğün de bu anlama gelmeyeceğini, iktidarın kolektif kullanımına katılım olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir (Akkoc, 2014:36).

İlkçağda akıl üzerine inşa edilen özgürlük Orta Çağ döneminde hem sosyal hem de kültürel yapının etkisiyle daha farklı bir anlama bürünmüştür. Özgürlük, erdem, ahlâk, özgür irade gibi kavramlar dinle temellendirilmiş ve dini motifler çerçevesinde açıklanmaya başlamıştır. İnançın akılla birlikte temellendirildiği ve vahyin felsefe ile uyumlu bir şekilde dinin merkezine yerleştirildiği Orta Çağ felsefesinde, insanın nereye kadar özgür olduğu fikri tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu dönemde; insanın özgür iradesinin sınırının neresi olduğu, geleceği bilen bir Tanrı varken insanların özgür iradesinden nasıl bahsedilebileceği ve Tanrı'nın gelecek bilgisi varken insanların eylemlerinden sorumlu tutulup tutulamayacağı gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Dönemin en etkili temsilcilerinden olan Augustinus; insanların doğru, adaletli ve mutlu bir şekilde yaşamlarını idame ettirebilmeleri için özgür iradeye sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Augustinus'a göre adaletli ve doğru bir yaşamdan kastedilen şey ise; dinin icaplarının yerine getirilmesi, bedensel hazların peşinde koşmak yerine dinle temellendirilmiş ahlaki değer yargılarına uygun bir hayat sürmek olmuştur (Akgün, 2013:22).

Orta Çağ dönemi boyunca uzun yıllar etkisini sürdüren dünya görüşü, Aydınlanma dönemi ile birlikte sarsılmaya başlamış ve eski düşünce ve değerler önem kaybederek yerini yeni düşünce ve değerlere bırakmıştır. Yeni keşiflerin ve icatların gerçekleştiği 15. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, karanlıktan aydınlığa doğru geçişin yaşandığı yeni bir döneme tanıklık etmiştir. Rönesans dönemiyle din temelli devlet anlayışından vazgeçilmeye başlanarak ulus devlet anlayışı öne çıkmış, insanlar kul ya da ümmet anlayışından ziyade ulus devletin bir bireyi olarak görülmeye başlanmış ve birey olarak kişi olma hakkına kavuşmuştur (Çüçen, 2005:26). Kökeninde ilk Hristiyanlığa dönme arzusu olan Reformasyon da Ortaçağ Kilisesi'ne ve kilisenin temel felsefesi olan Skolastisizme karşı çıkışla mistik halk bilinci çerçevesinde orijinal mistik kaynağa ulaşmayı hedeflemiş, Batı'da dini ve siyasi yapıyı oldukça etkilemiştir (Yıldırım, 2020:192-193). 15. yüzyılın ortalarında Orta Çağ'daki skolastik düşüncesinin sonunu getiren Rönesans ve dinde reform hareketi, Aydınlanma Çağı'nın habercisi olmuştur. Akıl Çağı olarak bilinen Aydınlanma, batıl inançlar ve hurafeler yerine akli ve bilimi öne çıkarmıştır. 18. yüzyılda kültürel ve entelektüel bir harekete vurgu yapan Aydınlanma; rasyonalizm, deneycilik, ilerlemecilik, insan merkezli evren, sekülerleşme, bireycilik, insan hakları ve özgürlük, kozmopolitizm gibi ilkelerin ortaya çıkmasına da kaynaklık etmiştir.

Özgürlük, dinsel zorlamaları bertaraf etme çağı olarak bilinen Aydınlanmanın en temel kavramıdır (Coşkun, 2019:466). Aydınlanma düşüncesi, özgürlüğün doğal bir insan hakkı olduğunu savunmuş ve insanlığın ilerlemesi için kiliseden ziyade akıl ve bilimsel bilgiye önem atfetmiştir. Dolayısıyla Aydınlanmanın özgürlüğe biçtiği önemli rol, aklın herhangi bir çekince olmadan aşıkâr biçimde dilendiği gibi kullanılması olmuştur.

Aydınlanma döneminde özgürlük anlayışı, mübadele değerine dayalı üretim biçiminin gelişmesiyle şekillenmiştir. Mübadele yalnızca özgür ve eşit taraflar arasında olacağı için özgür bireyin var olması ekonomik zorunluluk temelinde gerçekleşmiştir. Yani Aydınlanma Çağı'nda özgürlüğün ortaya çıkışının pazarın hızla gelişmesine ve genişlemesine bağlı olduğu, özgürlüğün ekonomik saiklerle ve burjuvazinin menfaati doğrultusunda ortaya

çıktığı değerlendirilmesi yapılabilmekte ve bu değerlendirme özgürlüğü talep edebilecek düşüncenin de burjuva düşüncesi ile sınırlı olduğu sonucuna kaynaklık etmektedir (Ümit, 2007:143).

Aydınlanma doğal haklar felsefesi, liberalizm ve faydacılık konusunda bazı temel çıkarımlarda bulunmuştur. Aydınlanma; haklarla ilgili olarak tüm bireylerin haklarının doğal hukuk tarafından korunduğunu, ideal bir devletin mülkiyet haklarını ve birey özgürlüğünü garanti eden devlet olduğunu, insan haklarına ilişkin insancıl ve insancillaştırıcı saygının varlığını öne çıkarmıştır (Erdem, 2013:49).

Modern hukuk ise özgürlüğü iki temel çerçevede ele almaktadır: Bunlardan ilki, bireylerin devletin insanların kendi aralarındaki ve devlet karşısındaki haklarını yasal olarak güvence altına alan ortamda hukuksal özgürlüğe sahip olacağı fikrine dayanmaktadır. Bu tanımlama, liberal bir hukuk devletinde özgürlüğe biçilen rolü izah etmektedir. İkinci yaklaşımda ise özgürlük, sosyal hukuk devleti kapsamında bir yorumlamaya tabi tutulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireylerin kişisel haklarının onların toplumda ortaklaşa sahip oldukları haklardan fazla olmayacağından hareketle topluma öncelik verilmektedir. Liberal hukuk devletinde bireye öncelik verildiği için fikir ve vicdan özgürlüğü, din ya da felsefe seçme özgürlüğü gibi tinsel / düşünsel özgürlükler; kişisel güvenlik, yer değiştirme, göç etme ve konut dokunulmazlığı gibi maddi / bedensel özgürlükler ile mülkiyet hakkı, ticaret özgürlüğü gibi ekonomik özgürlükler öne çıkmaktadır. Sosyal hukuk devletinde ise liberal anlayıştaki ekonomik özgürlük toplumda eşitsizliklere yol açacağından, işçi hareketleri, örgütlenme ve grevler aracılığıyla kamusal özgürlüklerin sağlanacağı düşünülmektedir (Özlem, 2014:91-92).

Klasik liberal öğretisi özgürlüğü, ‘negatif özgürlük’ anlayışı çerçevesinde tanımlamaktadır. Negatif özgürlük; bireylerin dışarıdan herhangi bir baskı ya da zorlama ile karşılaşmadan davranmasını ifade etmektedir. Bu anlayışa göre özgürlük; bireye bir şey tedarik edilmesinde ya da sağlanmasında değil, ona herhangi bir müdahalede bulunulmamasına ve zorlanmamasına ilişkindir. Bunun yanında pozitif özgürlük ise Sosyalist ve Marksist öğretilerle geliştirilmiş bir anlayışı resmetmekle birlikte devlete önemli görevler yüklemektedir (Erdem, 2013:155). Pozitif ve negatif özgürlük kavramı arasındaki farka ilk defa dikkat çeken Isaiah Berlin’e göre pozitif özgürlük, bireyin kendisinin efendisi olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Berlin; eğer “*Ne yapmaya veya olmaya özgürüm?*” yerine “*Kim tarafından yönetiliyorum?*” veya “*Benim ne yapacağımı veya yapmayacağımı yahut ne olacağımı veya olmayacağımı kim söylüyor?*” sorusuna cevap aranırsa pozitif özgürlükle karşılaşılacağını söylemektedir (Berlin, 2007:69). Pozitif özgürlük; bireyin kendi hayatını kontrol etmek amacıyla sahip olduğu özgürlük şeklindedir. İnsan kendi hayatını kontrol edebildiği durumda özgür olmaktadır. Ancak; liberal teorideki atomistik birey yaklaşımını reddeden pozitif özgürlük anlayışına göre; bireyin özgürlüğünün ve kapasitesinin gelişmesi tek başına bireysel inisiyatif sonucu olmayıp, sosyal koşulların bir ürünüdür. Bireyin tam anlamıyla özgürleşebilmesi için devletin topluma olan müdahalesi gerekebilme, bu şekildeki bir müdahale mubah ve meşru olmaktadır. Söz konusu bu bakış açısı; pozitif özgürlük anlayışının paternalist devlet biçiminde sosyal ve siyasal bir örgütlenmeye neden olabileceği tartışmasına neden olmaktadır (Bal, 2014:67). Nihai olarak Berlin’in negatif özgürlük açıklaması bireyin başkaları tarafından bir engelle karşılaşmadan bulunabileceği alanı nitelerken; pozitif özgürlük ise kendi kendisinin efendisi olmayı arzulayan bireyin öz hâkimiyetine sahip olmasıyla ve bireyin tercih ettiği şeylere onu yönlendiren müdahalenin kaynağını sorgulamakla ilgilidir (Aksoy, 2020:122).

Güvenlik

Güvenliğin ne olduğu, nasıl tanımlanması gerektiği konusunda alan yazında fikir birliği bulunmamaktadır. Güvenlik, bireylerin herhangi bir zarara karşı fiziksel olarak güvenliği; kişinin mülkünün güvenliği, gıda güvenliği, çevre güvenliği, ekonomik güvenlik vb. gibi farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Güvenlik ayrıca birey güvenliği, devlet güvenliği, ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik, iç güvenlik, dış güvenlik, uluslararası güvenlik şeklinde sınıflandırmaya tabi tutularak incelenmektedir. Dolayısıyla güvenlik kavramı farklı boyut ve sınıflandırmalarla tartışıldığı için üzerinde mutabık kalınmış bir tanımlama mevcut değildir.

Etimolojik olarak Latince kökenli olan güvenlik kavramı, ‘olmaksızın’ anlamına gelen “se” ve ‘endişe’, ‘kaygı’ gibi anlamlara gelen “cura” kelimesinin birleşmesiyle ortaya çıkan “*securitas*” sözcüğüne dayanmaktadır. Güvenlik; en yalın tanımlama ile endişeden, kaygıdan uzak bulunmak anlamına gelmektedir. Bu tanıma göre güvenlik hissi bir kavramdır ve güvende olma ve endişeden uzak olma hissidir (Collins Dictionary, 2021). Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre güvenlik; “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” demektir (TDK, 2021).

Güvenlik, tehdit algılarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu yüzden güvenlikle tehdit arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur ve güvende olmama durumu belirli bir tehdidin var olduğunu göstermektedir. Bu tehdit ise kimi zaman gerçek olgu ve olaylarla ilişkili iken, kimi zaman ise algı ve tahmin düzeyinde kalmaktadır (Dedeoğlu, 2018:22). Bunun yanında güvenlik objektif ve sübjektif açıdan da değerlendirilmeye tabi tutulmakta ve iki farklı tanım geliştirilmektedir. Arnold Wolfers'e göre objektif güvenlik, kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması olarak tanımlanırken; sübjektif güvenlik ise elde edilen değerlere yönelik bir saldırı korkusunun bulunmaması olarak tanımlanmıştır (Wolfers, 1962:150).

Güvenlik; geleneksel olarak başlangıçta devletlerin ve sınırlarının askeri olarak korunması, gelen saldırılara karşı ülkenin savunulması olarak değerlendirilirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise güvenlik farklı boyutlarla ele alınmaya başlamıştır (Payam, 2018:16). Soğuk Savaş döneminde güvenlik; devleti merkeze alan, askeri gücü öne çıkaran, ulusal çıkarlar ekseninde değerlendirilen realizm temelli bir bakış açısı çerçevesinde ele alınmıştır. Soğuk savaş sırasında süper güç olma rekabeti ve kapitalist güçlerin Sovyetler Birliği aleyhine paylaştığı ortak askeri ve siyasi güvenlik endişesi (Buzan, 1997:8) devletlerin güvenliğin diğer boyutlarıyla ilgilenmesine imkân tanımamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin hız kazanması, teknolojik ilerlemeler ve gelişmeler güvenliğe ilişkin tehditlerin de artmasını beraberinde getirmiştir. Nüfus hızla artmış, göç, küresel felaketler ve çevresel bozulmalar yaşanmış ve etnik çatışmalarla karşılaşmıştır. Doğu-Batı ideolojik çatışmasının çöküşüyle ortak uluslararası normlar ve değerler, devletler arasındaki çatışmayı bastırıcı rol oynamış ve yeni bir dünya düzenine doğru geçiş için dönüm noktası olmuştur (Patman, 1999:4). Güvenlik kavramı, uluslararası meseleleri de içerecek şekilde askeri kaygıların ötesinde anlam içererek siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel pek çok unsuru bünyesine dâhil etmiştir (Baylis, 2020:241). Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik anlayışı devleti temel alan, devlet güvenliğini öne çıkaran anlayıştan bireysel ve toplumsal güvenliğe doğru değişim geçirmiştir (Bakan, 2018:145).

Soğuk Savaş döneminde devletlerin güvenlik algısındaki sınırlılıklar gibi insan hakları da kapsam olarak dar bir çerçevede ilerleme kaydetmiştir. Soğuk savaş döneminde insan hakları savaş diplomasisinin bir aracı olarak kullanılmış, insan haklarından blokların ideolojik mücadelesinde birbirleri üzerinde üstünlük sağlamak amacıyla yararlanılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte, güvenliğin tanımı değişerek güvenliğin ve barışın yalnızca devletlerin insan hakları ve demokrasiye saygı göstermesiyle mümkün olacağı inancı önem kazanmış ve insan hakları uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Türmen, 2021). Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde, Soğuk Savaş'taki ideolojik kutuplaşmanın aksine insan hakları kapsayıcı bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmiş; sosyal, kültürel, siyasal ve iktisadi haklar bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Özgürlük-Güvenlik İkilemi

Güvenlik ve özgürlük arasındaki ilişki tarih boyunca süregelen bir sorundur. Bireylerin güvenliğinin sağlanmasının en temel amacı insan hak ve hürriyetlerinin korunmasıdır. Özgürlük; felsefi ya da psikolojik manasının ötesinde hakları ifade ederken; güvenlik ise haklardan ziyade bir durumu, özgürlüklere karşı şiddet, zorlama, terör veya tehdidin bulunmaması anlamını yansıtmaktadır (Kunig, 2017:17). Bu noktada devletlerin yükümlülüğü toplumsal düzenin sağlanması, birey güvenliğinin ve toplumsal güvenliğin muhafaza edilmesidir. Devletler birey ve toplum güvenliğini sağlarken özgürlükleri daraltmamaya, özgürlüklerin kullanılmasını imkânsız hale getiren koşulların oluşmamasına dikkat etmelidirler.

Özgürlük ve güvenlik, çoğu zaman birbirlerini tamamlayan ve aralarındaki simbiyotik ilişkiden hareketle bir arada ele alınması gereken kavramlardır. Özgürlük ve güvenlik arasındaki ilk değerlendirme; güvenliğin yalnızca özgürlük pahasına ya da tam tersi şekilde özgürlüğün de sadece güvenlik pahasına temin edilebileceğidir. Bir başka ifadeyle, bu değerlendirmeye göre bireylerin özgürlüğünde kısmi bir artış sağlamanın yolu, güvenlik önlemlerinde aynı oranda kısmi bir azalma yapmaktan kaynaklanmaktadır. Fakat özgürlük ve güvenlik arasındaki bu ters orantı üzerinde net bir çıkarımda bulunulması güç olan “güvende olmak için ne kadar özgürlükten vazgeçilmesi gerekmektedir?” ya da “güvenliğe olan ihtiyaç hangi açılardan özgür bir topluma sahip olabilmeyi aşındırmaktadır?” sorusunu gündeme getirmektedir.

Güvenlik- özgürlük ilişkisi konusunda bir başka görüş; özgürlük ve güvenliğin birbirine bağımlı olsalar da, kimi zaman birbirleri için tehdit oluşturduğu hususudur. Buna göre; bireyin özgürlük ve güvenlik menfaatleri bir arada yer aldığından, nispeten az tedbir uygulanması kişiyi güvende kılarken onu daha az özgür yapmaktadır (Erdoğan, 2013:23).

Özgürlüğün olmaması güvenliğin de yokluğunu beraberinde getireceğinden ya da güvenliğin bazı önemli şartları oluşmadan bireylerin özgür olması pek mümkün olmayacağından esasında birisi diğerinden bağımsız düşünülemez (Erdoğan, 2013:21). Ancak her ne kadar özgürlük ve güvenlik birbirini tamamlasa da, özgürlük güvenlik uğruna feda edilmemesi gereken birincil bir değerdir. Güvenlik; özgürlüğü teminat altına alan bir araç olarak düşünülmelidir (Kavıracı, 2020: 5328). Güvenlik ve özgürlük, birbirlerinin rakibi değildir; daha ziyade, birbirleriyle ilişkili, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren şeylerdir ve güvenlik, özgürlüğün en ön koşuludur (Dinh, 2005:106). Zaten özgürlük ve güvenliğin eşit değerler olduğu fikri yanlıcıdır. Demokratik bir hukuk devletinde iki kavram arasında denge aramak yerine özgürlük ve güvenliği birbirini bütünleyen kavramlar olarak değerlendirip, özgürlüğün kural olduğu gerçeğinden hareketle özgürlüğü öncüleyen bir yaklaşım tarzı benimsenmesi gerekmektedir (Çelik, 2015: 237-238).

Güvenlik önlemlerinin bireysel özgürlükleri tehdit etmesi durumunda, bozulan şey dengeden ziyade güvenliğin kendisi olmaktadır. Bu tür durumlarda yapılması gereken husus, güvenlik ve özgürlük arasında bir denge kurmak yerine bozulan huzur ve güvenliğin tesis edilmesidir. Bir başka ifadeyle, eğer güvenlik önlemleri özgürlükleri tehdit eder hale gelmişse, güvenliğe ilişkin alınan önlemler güvenliğe yönelik tehdit haline dönüşmektedir (Kuyaksil, 2017:54). Dolayısıyla güvenlik önlemlerinin temel hedefi bireylerin ve toplumun hayat kalitesini yükseltmek olmalıdır. Eğer can güvenliğini korumak için gerçekleştirilen güvenlik önlemleri bireylerin önem verdiği değerleri tehlikeye sokup, hayat kalitesini olumsuz açıdan etkiliyorsa söz konusu bu uygulamalar güvenlik önlemi olmaktan çıkıp güvenlik tehdidi haline gelmiştir (Kuyaksil, 2017:55). Keza demokratik bir düzende özgürlükler kural, güvenlik önlemleri ise istisnadır. Demokrasiyi hayati tehditlere karşı savunurken alınacak güvenlik önlemleri gerekli olmakla beraber alınan tedbirler ölçünün kaçınılmasıyla beraber demokrasiye zarara uğratabilmektedir (Ergül, 2014:71). Özgürlüğü koruyamayan, onu gerektiği gibi yaşatamayan, özgürlüğün hizmetinde olmayan bir güvenlik anlayışı amacından uzaklaşmış, hedefini kaybetmiş, kendini koruma refleksi ile bizzat kendisi tehlide dönüşmektedir (Pınar, 2015:452). Bu duruma Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) önemli bir tartışma konusu olan ve halkın belli bir kısmının ciddi endişe içinde olduğu ABD Vatandaşlık Kanunu örnek gösterilebilir. 2002 yılında yapılan bir kamuoyu yoklamasında özellikle terör konusunda "Amerikalılar kişisel özgürlükler lehine kısıtlamaları kabullenmelidirler" önermesine katılımcıların yüzde altmış ikisi bu önermeye katıldığı yönünde görüş bildirmiş; yüzde altmış üçü caddelerin ve kamusal alanların kamara ile donatılmasını, kamusal alanlarda denetim yapılmasını onayladıklarını söylemişlerdir. Ancak 11 Eylül saldırılarından sonra bu oranlarda ciddi değişimler gözlenmiştir. Mart 2002'de Time/CNN kamuoyu yoklamasında katılımcıların yüzde altmış ikisi anti-terörizm konusundaki yasal düzenlemelerin bazı kişisel özellikleri ortadan kaldıracığından endişe duyduklarını dile getirmişlerdir (Golden, 2012: 131-132).

Bir toplumun psikolojik olarak güven içerisinde olmasının veya fiziki olarak güvenli bir ortamın sağlanmasının yolu kişilerin özgürlüklerin güvence altına alınmasından geçmektedir. Bu yüzden devletlere iç güvenlik yönetiminde düşen en temel görev güvenlik hizmeti sağlarken birey özgürlüğünü göz önünde bulundurması, özgürlük-güvenlik arasındaki ortak yaşam ilişkisine dikkat etmesidir.

İnsan Hakları Çerçevesinde Kolluğun Toplumsal Olay Yönetimi

Kamu düzenini ve güvenliğini doğrudan ilgilendiren toplumsal olaylar belirli bir yerde başlayıp belirli bir yerde sona eren, belli bir zaman aralığında süren eylemleri ya da faaliyetleri kapsamaktadır. Toplumsal olaylar bir yandan kendisinden önceki olaylardan etkilenmekte diğer yandan da kendisinden sonraki olayları etkileyebilme rolüne sahiptir. Toplumsal olaylarda nihai amaç, belirli bir düşünce ya da konu hakkında kamuoyunu haberdar etmek, bilgilendirmek ya da etkilemektir.

Toplumsal olaylarda devlet ile vatandaş çıkarının kesiştiği noktada yer alan polis; özgürlük-güvenlik ikilemine dikkat etmeli ve dengeye özen göstermelidir. Yani, polis bir yandan bireysel özgürlükleri güvence altına alırken; diğer taraftan da devletin güvenliğini ve kamu düzenini gözetmekle yükümlüdür ve bu yükümlülüğünü kanunlar çerçevesinde yerine getirmelidir (Özyıldız, 2018:152). Dolayısıyla bireysel özgürlükler korunurken kamu düzeninin mutlaka gözetilmesi gerekmektedir. Zira kolluk faaliyetlerinin somut ve en yakın amacı kamu düzeninin temin edilmesidir (Nohutçu, 2018:401). Kamu düzeni ise toplumda maddi düzenin sağlanması, bu düzende de bireylerin canlarının ve mallarının her türlü tehdit ve tehlikelerden uzak tutulmasıdır (Çağlayan, 2017:165). Eğer yetkili kolluk makamı bir eylemi ya da işlemi kamu düzenini sağlama ve koruma amacı ile ifa ediyorsa, söz konusu işlem ya da eylem hukuka uygun olmaktadır (Gözler ve Kaplan, 2017:166). Kamu düzeni;

kamu güvenliği, dirlik ve esenlik, kamu sağlığı ve genel ahlâk gibi temel unsurlardan oluşmaktadır (Nohutçu, 2018:402-404). Bu unsurlar kısaca şu şekilde açıklanabilir (Çağlayan, 2017:165-166; Nohutçu, 2018:402-404).

- *Kamu güvenliği*: Bireylerin umumi veya umuma açık yerlerde can, mal ve ırz güvenliklerinin korunması; bunlara yönelik saldırı, tehdit ve tehlikenin olmaması durumunun kanıksanmasıdır. Kamu güvenliği kavramı genellikle milli güvenlik kavramı ile karıştırılmakta ama ondan farklı bir anlam barındırmaktadır. Örneğin; bir ayaklanma gerçekleşmesi durumunda hem milli güvenliğin hem de kamu düzeninin bozulduğu değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Bunun yanında sağlıksız koşullarda üretim yapan bir yiyecek firması düşünüldüğünde kamu düzeninin zarar gördüğü ya da risk altında olduğu tespiti yapılabılırken milli güvenliğin tehdit altında olduğu belirtilemez. Kamu düzeni ile ilişkili olan milli güvenlik kavramı iç ve dış güvenliği de içerisinde barındırmakta; devletin hem dışardan gelebilecek tehlikelere karşı korunmasını hem de devletin iç sınırları içerisinde karşılaşılabilecek isyan, ayaklanma tahrik ve yıkıcı eylemlere karşı korunmasını içermektedir (Çetindağ, 2004:21).
- *Dirlik ve esenlik*: Kamu huzuru olarak da bilinmektedir. Bireylerin toz, duman, ışık, gürültü, koku vb. rahatsızlık verici unsurlarla karşılaşmadan hayatlarını sürdürmesidir.
- *Kamu sağlığı*: Bireylerin bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunması, genel yaşantının sağlık koşulları altında sürdürülmesidir. Bir kısmı 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çerçevesinde bulunmakla birlikte; suların, yiyeceklerin, içeceklerin vb. maddelerin sağlık kurallarına uygun olarak üretilip üretilmediği, salgın hastalık tespit edilen yerlerde gerekli önlemlerin alınması gibi kolluk faaliyetleridir.
- *Genel ahlâk*: Ahlâka aykırı olan bir davranışın kişisel ve öznel tercihler dışında maddi kamu düzenini bozması durumunda kolluk ahlâka aykırı olan bu davranışları engellemekle yükümlüdür.

Kolluk tarafından kamu düzeninin sağlanabilmesinin yegâne koşulu kamu düzenine ilişkin her bir unsurun birbirleri ile ilişkilerinin dikkate alınmasıdır. Bir başka ifadeyle bu unsurlar birbirinden bağımsız olarak nitelendirilmemeli, aralarındaki illiyet bağı dikkatten kaçırılmayarak kabul edilmelidir. Örneğin; kolluk tarafından genel güvenliğin temin edilemediği durumda genel ahlâk, dirlik ve esenlik de tam olarak sağlanamayacak ve bunların korunmasına yönelik zaafklar ortaya çıkacaktır (İsbir, 2020:150).

Soğuk Savaş sonrası dönem demokratik rejimi benimsemiş ülkelerde, uluslararası demokratik sistemle entegrasyon çabalarının bir sonucu olarak hem polislik uygulamalarında hem de polis kuruluşlarının örgütlenme biçimlerinde insan hakları konusunu ön plana çıkararak demokratik ilkelerin tatbikini gerekli kılmıştır (Özyıldız, 2018:153). İnsan hakları meselesi gerek uluslararası örgütlerin çabası olarak ortaya çıkartılan düzenlemelerde gerekse de devletlerin kolluk kuvvetleri ve polislikle ilgili iç düzenlemelerinde oldukça vurgulanmıştır. Örneğin; Birleşmiş Milletler'in (BM) İnsan Hakları ve Kolluk Kuvvetleri başlıklı Polis İçin İnsan Hakları Eğitim Kılavuzu dokümanında polisin insan hakkı ihlali yapması durumunda halkın polise karşı güveninin kaybolacağına, mahkemede etkili kovuşturmaların yapılmasının engelleneceğine, polisin toplumdan izole olacağına, suçluların serbest kalmasına ve masumların cezalandırılmasına sebebiyet verileceğine, suç mağdurlarını çektiği sıkıntılar nedeniyle adaletsiz bırakacağına, polis teşkilatlarını suça yaklaşımlarında önleyici olmaktan çok tepkisel olmaya iteceğine, kamu otoritesinin ve kurumlarının itibarının zedeleneceğine ve iç huzursuzluğun şiddetleneceğine yer verilmiştir. Kolluk kuvvetlerinin insan haklarına saygı göstermesi durumunda ise onların daha etkili bir şekilde görev icra edeceklerine; suçu çözme, önleme ve kamu düzenini koruma yaklaşımlarında profesyonelliklerinin artacağına değinilerek; insan haklarına saygı duyulmasının ahlaki, yasal ve etik bir zorunluluk olmasının yanında pratik bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir (Office of United Nations High Commissioner for Human Rights, 2002). Ayrıca BM Polis İçin İnsan Hakları Eğitim Kılavuzu'nun toplumsal kargaşa, olağanüstü haller ve silahlı çatışmayla ilgili durumları içeren dokuzuncu bölümünde, 10 Aralık 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 29. Maddesi ve BM tarafından 1990'da Küba'da gerçekleştirilen Suçun Önlenmesi ve Suçluların İslahına İlişkin Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresi'nde benimsenen kolluk kuvvetlerinin kuvvet ve ateşli silah kullanımına ilişkin temel ilkelerle uyumlu bir şekilde şu standartlardan bahsedilmektedir:

“Düzenin yeniden tesis edilmesine yönelik tüm önlemler insan haklarına saygı göstermelidir.

Düzenin yeniden onarımı ayırım gözetmeksizin sağlanacaktır.

Haklara ilişkin herhangi bir sınırlama, yalnızca yasa ile belirlenenler olacaktır.

Yapılacak her türlü işlem ve haklara ilişkin sınırlamalar, yalnızca başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı güvence altına almak ve ahlak, kamu düzeni ve genel refahın adil gerekliliklerini karşılamak amacıyla olacaktır.

Yapılacak herhangi bir işlem ve haklara ilişkin herhangi bir sınırlama, yalnızca demokratik bir toplumun gereklerine uygun olanlardır.

Yaşam hakkı konusunda hiçbir istisnaya izin verilmez; işkenceye maruz kalmama hakkı; köleliğin yasaklanması; sözleşmeden doğan bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi nedeniyle hapis cezası; geçmişte yürürlüğü olan yasaların yasaklanması; herkesin kanun önünde bir kişi olarak tanınması; veya düşünce, vicdan ve din özgürlüğü.

Güç kullanmadan önce şiddet içermeyen yollara başvurulacaktır.

Kuvvet, yalnızca kesinlikle gerekli olduğu takdirde kullanılacaktır.

Kuvvet yalnızca kanuni yaptırımların uygulanması amacıyla kullanılacaktır.

Uygulanan kuvvet kanunun uygulama hedefleriyle orantılı olacaktır.

Hasar ve yaralanmayı sınırlandırmak için her türlü çaba gösterilecektir.

Farklılaştırılmış güç kullanımı için bir dizi araç mevcut olacaktır.

İfade özgürlüğü, toplanma, örgütlenme veya dolaşım haklarına gereksiz sınırlamalar getirilemez.

Fikir özgürlüğüne hiçbir sınırlama getirilemez.

Yargının bağımsız işleyişi korunur.

Yaralı ve travma geçirmiş tüm kişilere derhal bakılacaktır.” (Office Of United Nations High Commissioner for Human Rights, 2002, 113-114; 2004, 29-30).

BM İnsan Hakları ve Kolluk Kuvvetleri Eğitimci Kılavuzu’nda silahlı çatışmayı da içerecek şekilde toplumsal kargaşa ve olağanüstü hallerle ilgili belirtilen, kolluk kuvvetlerinin gözetmesi gereken söz konusu standartlar uluslararası bağlamda kolluk kuvvetlerinin görevleri, eylemleri ve yaptıkları işlemler için bir rehber niteliğindedir. Toplumsal olaylara müdahale sırasında sayılan ilkelere kolluk kuvvetleri tarafından uygun tutum ve davranış sergilenmesi insan haklarının korunmasında kolluk kuvvetlerini temel hak ve özgürlükleri bozmaya çalışanlara karşı ilk bariyer ve öncü aktör yapmaktadır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 19 Eylül 2001 tarihinde tavsiye kararı ile kabul edilen “Avrupa Polis Etiği Kuralları” polisin görevlerini, hedeflerini, hukuk devleti içerisindeki yasal dayanaklarını, eylem ve müdahalelerini ve polis etik değerlerini anlatmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi üye devletlerin hükümetlerine Avrupa Polis Etiği Kurallarını iç mevzuatında, uygulamalarında ve polis davranış kurallarında rehber almalarını tavsiye etmektedir. Geniş bir çerçeveden değerlendirildiğinde polisin toplumsal olay yönetimine karşı davranışlarını ve tutumlarını da içerecek şekilde eylemlerini ve müdahalelerini konu eden öneriler iki bölüme ayrılmıştır. Bunlardan ilki hemen her durumda geçerli olan demokratik polisliğin genel ilkelerini ele almakta; ikincisi ise belirli durumlar için tüm üye devletlerde etik ve insan hakları açısından bazı ilkeler ortaya koymaktadır (Kavıracı, 2018:1868). Genel ilkeler kapsamında polisin herkesin yaşam hakkına saygı göstermesi gerektiği; polisin hiçbir koşulda herhangi bir işkence eylemine veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye karşı kısıktıcı olmayacağı ve bunları hoş görmeyeceği; güç kullanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda meşru bir hedefe ulaşmak için gerektiği ölçüde güç kullanabileceği; amaçlanan eylemlerin hukuka uygunluğunun doğrulanması gerektiği; amirleri tarafından verilen yasa dışı emirlerin yerine getirilmesinden kaçınılabileceği ve bu emirleri bildirme görevinin olduğu; tarafsızlık ve ayrımcılık yapmama ilkelerine göre adil bir şekilde görev ifa etmesi gerektiği; bireyin mahremiyet hakkına yalnızca kesinlikle gerekli olduğunda ve yalnızca meşru bir hedefe ulaşmak için gerekli ölçüde müdahale edebileceği; kişisel verilerin toplanması, saklanması, kullanılması gibi durumların uluslararası veri koruma ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği ve bunların özellikle yasal, meşru ve özel amaçların yerine getirilmesi için yalnızca gerekli olan kapsamla sınırlandırılabilmesi; halka karşı dürüst, saygılı davranması, özellikle hassas gruplara mensup bireylerin durumunu gözeterek hareket etmesi gerektiği; olaylara müdahale sırasında statülerini ve profesyonel kimliklerini kanıtlayabilmesi zorunluluğu; kendi içlerinde de dahil olmak üzere her türlü yolsuzluk biçimine karşı çıkmaları ve üstlerini bildirmesi gerektiği belirtilmiştir (Council of Europe, 52-67). Tutuklama ve özgürlükten mahrum bırakmayla ilgili maddelerin yer aldığı ikinci bölümde ise kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakılmasının mümkün olduğunca sınırlı olacağından; özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarının nedenlerini ve kendilerine yöneltilen suçlamaların derhal bildireceğinden; gözaltında tutulan kişilerin gözaltında tutuldukları sırada güvenliğinin, sağlığının, hijyeninin ve uygun şekilde beslenmesinin sağlanacağından; nezarethane ile ilgili uygun fiziksel koşullardan; özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin hukuki yardıma erişmelerinden vb. bahsedilmektedir (Council of Europe, 64-67). Dolayısıyla polisten ve kolluk kuvvetlerinden

beklenen temel şey; ilgili aktörlerin gerek görevleriyle ilgili yapığı sıradan iş ve işlemlerde gerekse de toplumsal olaylar sırasında her daim insan hak ve hürriyetlerini gözetmesi gerektiğidir. Bu nedenle kolluk kuvvetlerinin insan haklarına duyarlı bir şekilde görev icra etmeleri istenmekte, bireylerin hak ve özgürlüklerin korunması esasında faaliyet yürütmesi arzulanmaktadır. Kamu düzenine, milli güvenliğe, genel sağlığa, genel ahlaka, başkalarının hak ve özgürlüklerine tehdit oluşturan toplumsal olayların bastırılması sırasında öncelikle şiddet içermeyen yollara başvurulmalı, kuvvet uygulanması gerekmesi durumunda ise tatbik edilen kuvvet yasaların hedeflediğı amaçla uygun ve orantılı olmalıdır.

Türkiye’de 1934 tarihinden itibaren yürürlükte olan 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu’nda (PVSK) da BM’nin ve Avrupa Konseyi’nin uluslararası standartlardaki düzenlemeleriyle benzer şekilde polisin orantılı kuvvet kullanması gerektiğine yer verilmiştir. PVSK’nın 16. maddesinde “Zor ve Silah Kullanma” başlığı altında polisin görev icra ettiği sırada herhangi bir direnişle karşılaşması durumunda söz konusu direnişi bastırmak amacıyla direnişi kırarak ölçüde zor kullanmaya yetkili olduğu; bu yetkiyi direnmenin mahiyeti ve derecesiyle uygun ve direnci etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak yerine getireceğı belirtilmiştir. Kanunun bahse konu maddesine göre polis; zor kullanma eylemine geçmeden önce ilgili kişilere direnmeye devam etmeleri takdirde zor kullanacağı uyarısını yapmak zorundadır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir mesele polisin toplu kuvvetle müdahalede bulunulan olaylar hariç olmak üzere direnmeyi etkisiz hale getirirken kullanacağı araç ve gereç ile zor kullanmanın derecesini kendi tasarrufu çerçevesinde belirleyeceğidir. Ancak; polis tarafından toplu kuvvet biçiminde bir müdahalede bulunuluyorsa araç, gereç ve zor kullanmanın derecesinin tespiti ilgili kuvvet amiri tarafından yapılmaktadır. Zor kullanma yetkisi kapsamında polis direnmenin mahiyeti ve derecesine göre öncelikle bedeni kuvvet (beden gücü), sonra maddi güç (kelepçe, cop, basınçlı su, göz yaşartıcı gaz, fiziki engeller vb.), en son kertede de kanuni şartların oluşması koşuluyla silah kullanabilmektedir. Polis; a) Ceza Kanunu’nda hükmü bulunan meşru müdafaa hakkı kapsamında, b) herhangi bir direnişi bedeni kuvvet ve maddi güç kullanarak bastıramadıysa direnişi kırmak maksatlı ve kırarak ölçüde c) kişi hakkında tutuklama, gözaltı, zorla getirme kararı alınmış ya da yakalama talimatı verilmiş kişilerin veya suçüstü durumunda şüphelinin yakalanmasını sağlamak maksadıyla ve sağlayacak ölçüde, d) hem kendisine hem de başkalarına, iş yerlerine, meskene, kamu binasına, okullara, yurtlara, ibadethanelere, araçlara, bireylerin tek başına ya da toplu olarak bir arada bulunduğu açık veya kapalı alanlara molotof, patlayıcı, yanıcı, yakıcı, boğucu, yaralayıcı ve benzeri silahlarla saldıran ya da saldırıya teşebbüste bulunanlara karşı saldırıyı etkisiz kılmak amacıyla ve etkisiz kılacak ölçüde silah kullanma yetkisine sahiptir.

PVSK’nın 16. maddesinden çıkartılacak sonuç; polisin zor ve silah kullanma yetkisi çerçevesinde görevini yerine getirirken ölçülülük ilkesini gözetmesi gerektiğidir. Dolayısıyla polis, karşı karşıya kaldığı olayı değerlendirip zor ve silah kullanmaya karar verirken bunun saldırıyı gerçekleştiren şahısları etkisiz hale getirecek ölçüde olmasına dikkat etmekle yükümlüdür. Zor kullanımı direnci kırmaya yeterli olacak ölçüde ve amacı gerçekleştirmeye yetecek biçimde tatbik edilmelidir. Polis somut olayı iyi algılamalı, yasal mevzuat ve düzenlemelere vakıf olmalı, zor ve silah kullanımına kendi otoritesini pekiştirmek yerine bireysel hak ve özgürlüklerle kamu düzeni ve barışın muhafazası için başvurmalıdır (Şen, 2021). Ayrıca silah kullanımı en son çare olarak düşünölmeli, kanunun cevaz vermesi durumunda ateşli silah kullanması gerekirse ve imkân varsa ıhtarda bulunulmalıdır.

Toplumsal olaylara müdahalede bulunan polis birimine ilişkin düzenleme olan Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliğinin (PÇKY) 4. maddesi de zor kullanma kavramından bahsetmiştir. PÇKY m. 4’e göre zor kullanma; *“kanunsuz toplu hareket haline gelen bir toplumsal olayın etkisiz hale getirilmesi veya önlenmesi veya dağıtılması için; toplu hareketin niteliğine veya dağıtma sırasında meydana gelen cebir ve şiddet veya saldırı veya direnişin derecesine ve gereğine göre kademeli şekilde artan ölçüde bedeni kuvvet, maddi güç ve silah kullanılması halı”* olarak tanımlanmaktadır. 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu’nun (ETK) Ek 13. maddesinde de polis çevik kuvvet birimlerine gerekirse zor kullanma yetkisi verildiğı görölmektedir. Polis çevik kuvvet birimleri topluluğa müdahale sırasında güvenlik kuvvetlerinin fiili bir saldırıyla karşılaşması durumunda veya karşı koyma ya da korumuş oldukları yer ve kişilere yönelik saldırı olması durumunda ıhtarda bulunmaksızın zor kullanabilmektedirler (Güner, 2011:71-72).

Kişinin dokunulmazlığını, maddi ve manevi varlığını ele alan 1982 Anayasasının 17. Maddesinde meşru müdafaa halinin varlığı söz konusuysa, yakalama ve tutuklama kararının yerine getirilmesi gerekirse, bir tutuklunun ya da yükümlünün kaçmasının önlenmesi amaçlanıyorsa, bir ayaklanmanın ya da isyanın bastırılması veya olağanüstü hallerde yetkili mercii tarafından verilen emrin uygulanması sırasında kanun tarafından icazet verilen zorunlu durumlarda öldürme fiili gerçekleşmişse bu durumun kişinin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma

ve geliştirilmesi hükmünün dışında olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 'Hak ve Özgürlükler' bölümünü içeren 'Yaşam Hakkı' başlıklı ikinci maddesinde de herkesin yaşama hakkının yasayla korunduğundan bahsedilmiş; mahkeme tarafından hükmedilen ölüm cezasının uygulanmasının kasıtlı olmayacağı dile getirilmiş ve a) bir kişinin yasadışı şiddete karşı korunmasının sağlanması, b) kişilerin usulüne uygun bir biçimde yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutuklu bulunan birinin kaçmasını önleme, c) bir ayaklanma ya da isyanın yasaya uygun olarak bastırılması durumlarında mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda ölüm olayı ile karşılaşılırsa ihlal olmayacağı söylenmiştir. Yukarıda belirtilen Anayasa, kanun ve yönetmelik maddeleri dışında Türk mevzuatında 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda ve 1481 Sayılı Asayiş Müessir Bazı Fıillerin Önlenmesine Hakkında Kanunda da meşru savunma hali, zorunluluk hali gibi hususlarla tehlikeyi bertaraf etmek için ölçülülük ve orantılılık ilkeleri çerçevesinde silah kullanımı ile ilgili ibarelere yer verilmiştir.

Toplumsal olaylarla ilgili değinilmesi gereken ve polis tarafından sıkça karşılaşılan önemli bir konu toplantı ve gösteri yürüyüşleridir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün tezahürü olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri demokratik toplumlarda kaçınılmaz bir şeydir (Yurtlu, 2016: 426). 1982 Anayasasının 34. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre "*Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir*" hükmü bulunmaktadır. Anayasanın ilgili maddesi incelendiğinde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmanın temel bir hak olduğu görülmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması konusunda en önemli düzenleme 2911 Sayılı "*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*"dur. Söz konusu kanun, Anayasa'nın 34. maddesine dayanak oluşturmaktadır.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu (1983)'nin 3. maddesine göre herkesin önceden izin alma şartı olmaksızın, silahsız ve saldırsız bir şekilde kanunların izin verdiği ve suç olarak nitelendirmediği amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı bulunmaktadır. Anayasanın 34. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı çerçevesinde önceden izin alma zorunluluğu olmamasına rağmen; 2911 Sayılı Kanun'un 10. maddesinde bildirimde bulunulması usulüne yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre; toplantının yapılmasından en az 48 saat önce, mesai saatleri içerisinde, toplantının gerçekleştirileceği yerin bağlı bulunduğu valilik ya da kaymakamlığa, düzenleme kurulu üyelerinin her birinin imzasıyla bildirimde bulunulur ve toplantının amacı, yeri, günü, başlayış-bitiş saatleri; düzenleme kurulunda bulunan başkan ve üyelerin açık kimlik bilgileri, meslekleri, ikametgâh adresleri ve çalışıyorlarsa çalışma yerleri belirtilerek yönetmelikte gösterilen ilgili belgeler eklenmelidir. Demokratik bir toplumda bildirim usulü ile toplantı ve gösteri yürüyüşünde bulunma hakkının aslında söz konusu hakkı güvenli bir şekilde yerine getirme amacına yönelik olduğu söylenebilir (Ekinci, 2019:755). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre bildirim usulündeki gerekçe, toplantının gerçekleştirilmesinden önce yetkililer tarafından gerekli önlemlerin alınması ve toplanma özgürlüğünün uygulanmasının etkin bir şekilde sağlanmasıdır (Ekinci, 2019:789).

Anayasa Mahkemesi toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale konusunda ancak zorlayıcı nedenlerin varlığı halini şart koşmaktadır. Anayasa Mahkemesi, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde dile getirilen görüşler ya da eleştiriler her ne kadar sert ya da rahatsız edici olursa olsun barışçıl niteliğini koruduğu sürece yetkili makamlar tarafından tahammül edilmesi ve hoşgörülle yaklaşılması gerektiğini, bunun demokrasinin gereği olduğunu değerlendirmektedir (AYM, E. 2014/101, K. 2017/142, T. 28.9.2017, Par. 24, R.G. Tarih ve Sayı: 27.12.2017 – 30283). Fakat Anayasa Mahkemesi kamu düzeninin bozulması ya da bozulma tehlikesi taşınması durumunda belli nedenlerden ötürü toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahalelerde bulunulabileceğini belirtmektedir. Anayasa Mahkemesine göre cezai yaptırımlar kamu düzeninin bozulmasının ya da bozulma tehlikesinin varlığı durumunda gerçekleşmekte, toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanlar anayasal haklarını kullanırken bu haklardan kaynaklanan ödev ve sorumluluklara uygun davranış sergilemiyorlarsa ve bu durum adli ve hukuki belgelerde belirtilmişse müdahale gerekçesi oluşmaktadır (Ekinci, 2019:790).

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyeti kamu düzeninin korunması, genel sağlığın ve genel ahlakın korunması gerekçesiyle sınırlandırılabilir. Böylece başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin korunması amaçlanmaktadır (Özgenç, 2018: 179). Herhangi bir toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında bazı göstericilerin şiddet eylemi içinde bulunması toplantının barışçıl niteliğini ortadan kaldırmamaktadır. Ancak kişilerin hayatına,

mal varlığına, vücut bütünlüğüne ya da malvarlığına bir saldırı varsa somut bir tehlike söz konusuysa barışçıl karakteri ortadan kalkmaktadır (Akt: Özgeç, 2018: 181).

Toplumsal olay yönetiminde olayın hangi saiklerle gerçekleştiğini iyi tespit etmek gerekmektedir. Olaylara hızlı müdahale gerekiyorsa karşılaşılması muhtemel risklerin iyi bir şekilde analiz edilmesi olayın bastırılması açısından önemlidir. Kolluk kuvvetleri ellerindeki imkânları, insan kaynağı gücünü, teçhizatları iyi bir şekilde hesap etmelidir. Kolluk kuvvetlerine ek olarak diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplumun, medyanın, kanaat önderlerinin, özel sektör kuruluşlarının ve yerel yönetimlerinde kendi faaliyetleri çerçevesinde toplumsal olay yönetimine yönetim mekanizması çerçevesinde müdahil olması kamu düzenini bozucu nitelikteki büyük çaplı toplumsal eylemlerin bastırılmasında etkin rol oynamaktadır.

Toplumsal olay yönetiminde temel amaç kamu düzeninin bozulmasının önlenmesidir. Ancak diğer yandan da bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına azami derecede önem gösterilmelidir. Yani kamu düzeni ile demokratik haklar, özgürlükler arasındaki denge iyi gözetilmelidir. Toplumsal olaylarda güvenliği sağlamakla yükümlü görevliler her kitlesel eylemin, gösterinin veya yürüyüşün kamu güvenliğine tehdit oluşturmadığını bilerek hareket etmelidir. Toplumsal olaylara müdahalede kuvvet kullanılması gerekiyorsa aşamalı, orantılı ve kontrollü güç kullanılmalıdır. Aksi takdirde kitleler karşılaştığı olumsuz davranış neticesinde tahrik olup, kamu düzenini bozmak amacıyla daha hızlı ve kolay bir şekilde örgütlenebilirler. Ayrıca bir toplumsal olay şiddet çağrısı ve hareketi içeriyorsa bile, diğer bir deyişle barışçıl bir tutuma sahip olmayan toplumsal olaylarda dahi, gereklilik ve orantılılık dikkate alınmalı, kolluğun mutlak suretle uluslararası insan hakları hukuku standartlarına uygun bir davranış sergilemesi gerekmektedir (Zabunoğlu, 2017:654). Çünkü orantısız ve kontrolsüz güç kullanılması kamu otoritesinin meşruiyetini de halk nezdinde sorgulanır hale getirmektedir. Bu duruma uluslararası bağlamda önemli bir örnek olarak 2011'de Arap ülkelerinde yaşanan ayaklanmalar verilebilir. 2011 yılında gerçekleşen ayaklanmalarda sivil halk arasında silahlanma yaşanmış, orantısız şiddet uygulanmış, buna paralel olarak güvenlik güçlerinin meşruiyeti sorgulanmaya başlanmış, polisin ve askerin gerçek mermi kullanması nedeniyle ölümcül şiddetler gerçekleşmiş; son kerte de polis ve göstericilere ek olarak silahlı milisler olarak üçüncü tarafın ortaya çıkması iç savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir. Hatta Tunus'ta olduğu gibi ordu ve polis kısmen göstericilerin tarafına geçmiştir (Taştan, 2018:141). İşte bu nedenlerle devlet ve göstericiler arasında iletişim zafiyetinin yaşanması, kontrolsüz ve orantısız biçimde şiddete başvurulması, halk nezdinde güvenlik kuvvetlerinin meşruiyetini yitirmesi gibi hususlar protestocuların sayısının geometrik olarak artmasına kaynaklık etmekte (Taştan, 2018:141) ve kolluk kuvvetlerinin toplumsal olay yönetimi sürecini başarısız sonuçlandırmaktadır. Dolayısıyla toplumsal olay yönetimi sırasında halkla diyalog kurulmalı, kitlelerle etkili iletişim kurularak doğru mobilize edilmeli ve yönetilmelidir. Keza; toplumsal olaylara müdahalede bulunanlar ve toplumsal olaya katılanlar arasında paylaşılan bir sosyal kimlik geliştirilmesi, kitlesel acil durumlarla karşılaşılması halinde kitlesel eylemlere katılanların müdahale ekiplerinin yönlendirmelerine ve eylemlerine uyumunu artıracaktır (Carter, Durry ve Amlôt, 2018:934).

İçinde yaşadığımız çağda dijital kitle iletişim araçlarının kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. 2020 yılında dünya genelinde internet, sosyal medya ve mobil kullanım istatistiklerine göre dünya nüfusunun %59'u internet; %49'u sosyal medya kullanmakta, %67'si ise mobil kullanımda bulunmaktadır (We're Social, 2020). Toplumsal olay yönetiminde kitlelerin sadece fiziksel olarak bir araya gelen kişiler olmadığı göz önünde bulundurulmalı, dijital kitle iletişim araçlarının kullanımı sağlanmalıdır. Çünkü insanlar evlerinde oturarak ve sosyal medyayı etkin kullanarak da kitle oluşturabilmektedir. Bu nedenle sosyal medyanın etkin kullanılması yoluyla karşı argümanlar geliştirilmeli ve toplumsal olay yönetiminde bilgi teknolojilerinden maksimum derecede istifade edilmelidir. Sosyal medya gibi dijital kitle iletişim araçları üzerinden geliştirilecek stratejiler yanında; televizyon, radyo vb. gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının profesyonel bir şekilde kullanılması da toplumsal olaylarda yer alan kitleleri etkilemek ve davranışlarını değiştirmek açısından önem taşımaktadır.

Sonuç

Kolluk kuvvetlerinin görev yaparken karşılaştığı en önemli zorluklardan birisi toplumsal olay yönetimi konusudur. Bu nedenle başta polis ve jandarma birimleri olmak üzere kolluk görevlileri toplumsal olay yönetimi konusunda gerekli bilgiye, hazırlığa ve stratejiye sahip olmalıdır.

Devletin en asli görevlerinin başında temel hak ve hürriyetlerin korunması gelmekte; bu nedenle kolluk görevlileri tarafından kamu düzeni tesis edilmeye çalışılırken; kamu düzeni ile demokratik haklar ve özgürlükler arasındaki denge iyi bir şekilde gözetilmelidir. Devletin toplumda görünen yüzü olan, devletle vatandaş arasında

bir köprü görevi gören ve kamu otoritesini yansıtan kolluk personelinin güvenlik uygulamaları bireylerin ve toplumun hak ve özgürlükleri açısından bir ihlal sorunu doğurmamalıdır. Çünkü tatbik edilen pro-aktif güvenlik önlemlerinin veya reaktif düzeydeki uygulamaların özgürlükleri tehdit eder hale gelmesi, aynı zamanda güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle temel hak ve özgürlükleri göz ardı etmeyen, özgürlük-güvenlik denkleminde, her ikisinin de birbirini bütünleyen unsurlar olduğunun bilincinden hareketle; özgürlüğünü öne çıkaran, özgürlüğün hizmetinde olan bir güvenlik anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır.

İsyan, ayaklanma, şiddet içeren eylemler ve gösteriler gibi kamu düzenini bozucu nitelikteki toplumsal olaylarla karşılaşıldığında nasıl tavır takınılacağı ve bu tür olayların nasıl yönetileceği bir kriz durumunun varlığı nedeniyle kolluk kuvvetleri açısından oldukça önemlidir. Kamu düzenine, milli güvenliğe, genel sağlığa, genel ahlaka, başkalarının hak ve özgürlüklerine tehdit oluşturan toplumsal olayların bastırılması sırasında öncelikle şiddet içermeyen yollara başvurulmalı, kuvvet uygulanması gerekmesi durumunda ise tatbik edilen kuvvet yasaların hedeflediği amaçla uygun ve orantılı olmalıdır. Kamu düzenini korumak özgürlükleri ve hakları da korumak anlamına gelmektedir. Çünkü özgürlük bir düzen içerisinde anlamlıdır. Dolayısıyla kitle hareketlerine veya toplantı ve gösteri yürüyüşlerine sınırlamalar getirmek kamu düzenini korumayı amaçladığından özgürlüğe yönelik bir kısıtlama olarak da algılanmamalıdır. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin sağlanması hukuk devletinin en temel yükümlülüklerinden birisidir. Ancak kolluk kuvvetleri toplumsal olaylara müdahalede bulunurken toplumdaki diğer bireylerin haklarını da gözetmek durumundadır. Bu durum toplumsal eylemlerde ve aktivitelerde bulunan vatandaşlar açısından da geçerlidir. Kitleler başka vatandaşların hak ve özgürlüklerine engel olmamaları gerektiğinin bilincinde hareket etmeli, düşünce ve ifade özgürlüğünün tezahürü olarak gerçekleştirdikleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerini hukukun kendilerine tanıdığı sınırlar dâhilinde gerçekleştirilmelidir.

Toplumsal olay yönetiminde kolluk kuvvetleri kadar diğer kurum ve kuruluşlara, sivil topluma, özel sektöre, vatandaşlara da rol düşmektedir. Yönetişim mekanizması çerçevesinde, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki güncel gelişmeleri yakalayarak gerçekleştirilecek toplumsal olay yönetimi kamu düzenini bozan olayların bastırılmasında başarılı sonuç verecektir. Sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl yönünü destekleyen faaliyetler ortaya koyulmalıdır. Anayasaya ve kanuna aykırı, kamu düzenini bozan eylem ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Gönüllü bir örgütlenme alanı olan sivil toplum kuruluşları toplumsal düzeni korumak misyonuyla hareket etmeli, demokrasinin olgunlaşmasına ve kurumsallaşmasına zemin hazırlamalıdır. Hoşgörü, farklı görüşlere ve ideolojilere saygı, tahammül kültürü içerisinde örgütlenerek bireyleri temel hak ve sorumluluklar konusunda bilgilendirmelidir.

Sivil toplum kuruluşları yanında özel sektör organizasyonları da özgürlük-güvenlik arasındaki ilişkiyi gözetlemek ve korumak açısından oldukça önemli görevler üstlenmektedir. Bilhassa neoliberalizmin etkisiyle artan bir eğilim görülen devlet dışı kurumlara devredilen iç ve dış güvenliği sağlama misyonu ile temel insani ihtiyaçların karşılanması hususu özel güvenlik ve askeri şirketlerin sorumluluk alanına insan haklarına uygun bir şekilde davranma yükümlülüğünü beraberinde getirmektedir. Her ne kadar özel güvenlik kuruluşları veya özel askeri şirketler özel hukuk kapsamında faaliyet gösterebilirler de, insan haklarına saygılı bir şekilde ulusal ve uluslararası hukuku dikkate almalı, istihdam ettiği personellere yönelik eğitim müfredatında insan hakları konusuna özel önem göstermeli ve bu konuda belli standartlar oluşturmalıdır. Böylece güvenlik alanında faaliyet gösteren özel sektör kuruluşlarının insan hakları ihlalleri ile ilgili uygulamadaki sorunlar azalacak ve ihlal davalarında azalış yaşanacaktır.

Toplumsal olay yönetiminde önemli aktörlerden birisi de vatandaşlardır. Esasında kolluk kuvvetlerinin sadece suç gerçekleştikten sonra suçu tespit etme ya da suçluyu yakalama gibi bir sorumluluğu yoktur. Kolluk kuvvetlerinin bir başka görevi de önleyici ve proaktif bir suç önleme stratejisi izlemektir. Vatandaşın güvenlik yönetimi sürecine dahil edilmesi, kolluk ile vatandaş arasında iyi bir bağ kurulması toplumun tüm kesimlerinin problem çözmede aktif olarak iş birliği içinde bulunduğu güvenilir bir platform yaratmaktadır. Böyle bir durum ise gelecek projeksiyonu açısından şiddet içeren, kamu düzenini bozan, barışsal niteliği olmayan toplumsal olayların ortaya çıkmasını engelleyecektir.

Kaynakça

- Adugit, Y. (2013). Özgürlüğün kısa tarihi. *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 63-93.
- Akgün, E. (2013). Ortaçağ'da özgürlük anlayışı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 120-134.
- Akkoç, A. (2014). Yunan demokrasisinin kavramsal yönü ve toplumsal arka planı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 31-42.
- Aksoy, B. (2020). *Cumhuriyetçi ve liberal düşüncede özgürlük kavramı: Pettit ve Rawls üzerine karşılaştırmalı bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (1950). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Strazburg. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 135-152.
- Bal, H. (2014). Pozitif Özgürlük'ün zorunlu paternalizmi. *Turkish Studies*, 9(1), 63-75.
- Baylis, J., Owens, P., & Smith, S. (2020). *The globalization of world politics: An introduction to international relation* (7th ed.). Oxford University Press.
- Berlin, I. (2007). İki özgürlük kavramı. *Liberal Düşünce*, 12(45), 59-72.
- Buzan, B. (1997). Rethinking security after the Cold War. *Cooperation and Conflict*, 32(1), 5-28.
- Carter, H., Durry, J., & Amlot, R. (2018). Social identity and intergroup relationships in the management of crowds during mass emergencies and disasters: Recommendations for emergency planners and responders. *Policing*, 14(4), 931-944.
- Collins Dictionary. (2021). *Definition of "Security"*. Collins Dictionary. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/security>
- Coşkun, C. (2019). Aydınlanma Dönemi'nin dönemin entelektüel tavrı açısından bilim kültürü tarihi içindeki yeri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 463-478.
- Council of Europe. (2002). *The European Code of Police Ethics, Recommendation Rec (2001) 10-Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001 and Explanatory Memorandum*, Strasbourg.
- Çağlayan, R. (2017). *İdare hukuku dersleri* (4. Baskı). Adalet Yayınevi.
- Çelik, A. (2015). Özgürlük ve güvenlik bağlamında iç güvenlik paketinde yer alan bazı maddelerin değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(5), 235-263.
- Çetindağ, F. (2004). *Türk anayasa sisteminde temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması bağlamında kamu düzeni* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çüçen, K. (2005). Batı aydınlanmasının düşünsel kökenleri ve eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 25-34.
- Dedeoğlu, B. (2018). *Uluslararası güvenlik ve strateji* (4. Baskı). Yenyüzyıl Yayınları.
- Dinh, D. V. (2005). Freedom and security after September 11. In M. Katherine, B. Darmer, R. M. Baird, & S. E. Rosenbaum (Eds.), *Civil liberties vs. national security in a post 9/11 world* (pp. 105-113). Prometheus Books.
- Ekinci, E. B. (2019). Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı bakımından bildirim usulünün kapsamı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), 753-794.
- Erdem, T. (2013). Feodaliteden sanayi toplumuna. T. Erdem (Ed.), *Feodaliteden küreselleşmeye temel kavram ve süreçler* içinde (ss. 31-61). Lotus Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2013). Anayasal-demokratik bir rejimde özgürlük ve güvenlik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 21-29.
- Ergül, E. (2014). Özgürlük ve güvenlik dengesi bağlamında uluslararası terörle mücadele stratejileri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), 63-98.

- Golden, R. D. (2012). Güvenliğin maliyeti nedir? ABD Vatandaşlık Kanunu ve Amerika'nın özgürlük ve güvenlik arasındaki dengesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 109-134.
- Gözler, K., & Kaplan, G. (2017). *Kısa idare hukuku* (11. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Güner, S. (2011). *Kolluğun zor ve silah kullanması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- İsbir, B. (2020). İç güvenlik teşkilatı. İ. İrdem (Ed.), *İç güvenlik yönetimi ve polislik* içinde (ss. 147-177). Polis Akademisi Yayınları.
- Kavsıracı, O. (2020). Toplumsal değerler çerçevesinde kamu hizmetleri ve profesyonel polislik. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5308-5337.
- Kavsıracı, O. (2018). Polis faaliyetlerinde gri alanlar ve etik. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1851-1882.
- Kunig, P. (2017). Özgürlük ve güvenlik. *Anayasa Yargısı*, 34, 17-23.
- Kuyaksil, A. (2017). *Demokratik polislik ve insan hakları*. Hukuk Yayınları.
- Nohutçu, A. (2018). *İdare hukuku* (21. Baskı). Savaş Yayınevi.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCR). (2004). *Human Rights Standards and Practice for the Police-Expanded pocket book on human rights for the police. Professional Training Series No. 5*. UNHCR Publications.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCR). (2002). *Human Rights and Law Enforcement-A trainer's guide on human rights for the police. Professional Training Series No. 5*. UNHCR Publications.
- Özcan, M. (2016). Aristoteles felsefesi ve hukukun önkabulleri: Akıl, özgürlük ve eşitlik. H. Ökçesiz, G. Uygur, E. İ. Akı & N. Özdemir (Eds.), *Hukuk felsefesi ve sosyolojisi arşivi* içinde (ss. 326-341). İstanbul Barosu Yayınları.
- Özgenç (2018). Toplantı ve Gösteri yürüyüşü hürriyeti ile seyahat hürriyeti bağlamında özgürlük ve güvenlik ilişkisi. *Anayasa Yargısı*, 35(1), 175-194.
- Özlem, D. (2014). Ahlâkta, hukukta ve siyasette özgürlük kavramı üstüne. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 87-94.
- Özyıldız, S. (2018). Demokratik ülkelerde toplumsal olay yönetimi polisliği ilkeleri. C. Taştan & E. Soysal (Eds.), *Toplumsal hareketler ve kitle psikolojisi* içinde (ss. 147-167). Polis Akademisi Yayınları.
- Patman, R. G. (1999). *Security in a post-Cold War context*. Palgrave Macmillan .
- Payam, M. M. (2018). Emniyet, güvenlik, kent emniyeti ve kent güvenliği: Kavramsal bir analiz. *Eurasscience Journals Avrasya Terim Dergisi*, 6(1), 15-25.
- Pınar, A. (2015). Terörle mücadelede özgürlük ve güvenlik dengesi/hukuk ve sevgi evrenseldir. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 445-457.
- Şen, E. (2012). *Polisin zor ve silah kullanma yetkisi*. Hukuki Haber. <https://www.hukukihaber.net/polisin-zor-ve-silah-kullanma-yetkisi-makale,2579.html>
- Taştan, C. (2018). Kolektif eylemler ve toplumsal değişim: 2011 Arap ayaklanmaları. C. Taştan & E. Soysal (Eds.), *Toplumsal hareketler ve kitle psikolojisi* içinde (ss. 115-146). Polis Akademisi Yayınları.
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu. (1983). 2911 sayılı ve 06.10.1983 tarihli, Madde 3 ve 10. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2911.pdf>
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2021). *Güvenlik*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *Madde 17 ve 34*. Türkiye Büyük Millet Meclisi. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>
- Türmen, R. (1998). *İnsan hakları ve demokratik güvenlik*. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/the-others/insan-haklari-ve-demokratik-guvenlik-5346646>
- Ümit, E. (2007). Aydınlanma çağı ve burjuva devrimlerinde düşünce özgürlüğü. H. Ökçesiz (Ed.), *Hukuk felsefesi ve sosyolojisi arşivi* içinde (ss. 137-147). İstanbul Barosu Yayınları.
- We're Social. (2021). *Digital in 2020*. We are Social. <https://wearesocial.com/digital-2020>

- Wolfers, A. (1962). National security as an ambiguous symbol, discord and collaboration. In A. Wolfers (Ed.), *Essays on international politics* (pp. 147-166). The Johns Hopkins Press.
- Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve reform. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 184-210.
- Yurtlu, F. (2016). Suç örgütünün propagandasını yapma suçu ve Türkiye açısından AIHM kararlarına yansımaları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(3), 411-435.
- Zabunoğlu, H. G. (2017). AIHM kararlarında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ve kolluğun zor kullanma yetkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66(3), 627-658.

EXTENDED SUMMARY

This study aims to address the freedom-security relationship in social event management and to evaluate social event management within the framework of human rights. It is discussed that how the law enforcement officers should perform a social event management by respecting human rights and freedoms on the basis of the relevant legislation and practices in the normative context.

The study is carried out with the qualitative research method. In this context, printed and electronic materials related to the subject are examined and document analysis is used as a qualitative data analysis method. In addition to scientific books, textbooks, articles and theses, legal regulations of both Turkey and international organizations and institutions such as the Council of Europe, European Court of Human Rights and the United Nations are included. Through the instrument of documents examined, first of all, conceptual explanations and evaluations about freedom and security are given. Then, it is shed light on how the process of social event management should be carried out by law enforcement officers, especially the police, based on the discussions on the freedom-security dilemma and current legal regulations.

Social events that directly concern public order and security include actions or activities that start and end in a certain place and and continue in a certain time period. Social events, on the one hand, are affected by the events before them, and on the other hand, they have the role of influencing the events that follow. The ultimate aim in social events is to inform or influence the public about a certain thought or issue. In social event management, it is necessary to determine the motives of social event well. If rapid intervention is required, it is important to analyze the possible risks well in terms of event suppressing.

Law enforcement officers should make a good account of their opportunities, human resources and equipment. In the process of social event management, the involvement of other public institutions and organizations such as civil society, media, opinion leaders, private sector, local governments in addition to law enforcement authorities play an active role in suppressing large-scale social actions that disrupt the public order.

The main purpose of social event management is to prevent disruption of public order. But the protection of individual rights and freedoms should be given utmost importance by law enforcement officers. In other words, the balance between public order and democratic rights and freedoms should be well observed in social events. Officials who are responsible for providing security in social events should act with the awareness that every mass action such as demonstrations does not pose a threat to public security. If it is necessary to use force by law enforcement officers to intervene in social events, gradual, proportional and controlled force should be used.

Law enforcement officers, who are the visible face of the state in society, act as a bridge between the state and the citizen and reflect the public authority. One of the most important challenges faced by the law enforcement officers while performing their duties is the issue of social event management. For this reason, the security practices of law enforcement officers should not cause violation to the rights and freedoms of individuals and society. Because if the implemented pro-active security measures or reactive-level practices threaten freedoms, this also poses a threat to security. Therefore there is a need for an understanding of security in the service of freedom. This can be achieved through social event management that emphasizes freedom, acting with the awareness that fundamental rights and freedoms are not ignored, and that both are complementary elements in the freedom-security equation. In addition, law enforcement officers have to observe the rights of other individuals in the society while intervening in social events. This is also true for citizens involved in social actions and activities. The masses should act with the awareness that they should not interfere with the rights and freedoms of other citizens. Besides, the meetings and demonstrations organized by the masses as a manifestation of freedom of thought and expression should be held within the limits of the law.

In the process of social event management, other institutions and organizations, civil society, private sector and citizens have a role as well as law enforcement officers. Within the framework of the governance mechanism (participatory management approach), the social event management that will be carried out by catching the current developments in information and communication technologies will give successful results in suppressing the events that disrupt the public order.

RUS ÇARLIK BÜROKRASİSİNDEKİ SON MUHAFAZAKÂR: KONSTANTİN POBEDONOSTSEV THE LAST CONSERVATIVE IN THE RUSSIAN TSARIST BUREAUCRACY: KONSTANTIN POBEDONOSTSEV

Aslı YİĞİT

Atılım Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

asliyigit.tr@gmail.com

0000-0002-9325-2965

ÖZ

Geliş Tarihi:

29.1.2022

Kabul Tarihi:

25.2.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

K. Pobedonostsev
Rus Muhafazakarlığı
Rus Bürokrasisi
III. Aleksandr

Keywords

K. Pobedonostsev
Russian conservatism
Russian bureaucracy
Alexander III

On dokuzuncu yüzyıl Rus muhafazakar bürokrat ve aydın çevreleri Rusya İmparatorluğunda 1860'lar ve 1870'lerde büyük reform hareketinin bir uzantısı olarak hızla liberalleşen bürokratik ve entelektüel çevrelerden rahatsızlık duymaktaydı. Bu muhafazakarlar arasında önde gelen ve reform karşıtlığının sembol isimlerinden biri olan Konstantin Pobedonostsev de Batı modelindeki reform hareketinin bürokraside ve toplumda yozlaşmanın kaynağını oluşturduğunu savunmaktaydı. Pobedonostsev, Çar III. Aleksandr'a mektuplarında bürokrasideki liberal dönüşümün durdurulmasını tavsiye ederek, liberal yozlaşmış bürokratlar hakkında Çarın görüşlerini etkilemek amacıyla detaylı bilgiler sunmaktaydı. Çarlık yönetimi ile sıradan Rus halkı arasındaki bağı kurmakla görevli olan kişi olarak ön plana çıkan Pobedonostsev, Rus bürokrasisinde liberal reformları engellemek için yoğun bir mücadele vermekteydi. Bu yolda Çar III. Aleksandr ile olan yakın ilişkisinden faydalanarak Çara sık sık mektuplar ve raporlar göndermekteydi. Ayrıca, Pobedonostsev'in *ober-prokurorluk* (Kilise yüksek temsilciliği) dönemindeki faaliyetleri Rus siyasi yaşamında Kilise'nin etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu makalede, Pobedonostsev'in Rus muhafazakarlığının önde gelen bir temsilcisi olarak on dokuzuncu yüzyıl Rus siyasi düşüncesi üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılacaktır. Türkçe literatürde bu güne kadar çalışılmamış olan bu konunun literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

Nineteenth-century Russian conservative bureaucratic and intellectual circles were not comfortable with the bureaucratic and intellectual circles that were rapidly liberalizing as an extension of the great reform movement in the Russian Empire in the 1860s and 1870s. Konstantin Pobedonostsev, a leading conservative figure and one of the symbols of opposition to reforms, argued that the reform movement in the Western model was the source of corruption in the bureaucracy and society. In his letters to Tsar Alexander III, Pobedonostsev advised to stop the liberal transformation in the bureaucracy and provided detailed information about liberal corrupt bureaucrats in order to influence the views of the Tsar. Pobedonostsev, who came to the forefront as the person responsible for establishing the link between the tsarist administration and the ordinary Russian people, was struggling to prevent liberal reforms in the Russian bureaucracy. On this road, taking advantage of her close relationship with Tsar Alexander III, he often sent letters and reports to the Tsar. In addition, the activities of Pobedonostsev during his *ober-procuratorship* (the chief representative of the Church) are important in terms of showing the influence of the Church in Russian political life. In this article, the influence of Pobedonostsev, a prominent representative of Russian conservatism on the nineteenth century Russian political thought will be examined. It is thought that this subject, which has not been studied in Turkish literature until today, will make a significant contribution to the literature.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064933>

Atf/Cite as: Yiğit, A. (2022). *Rus Çarlık Bürokrasisindeki Son Muhafazakâr: Konstantin Pobedonostsev*. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 156-169.

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Rusya İmparatorluğu'nda Çar I. Aleksandr imparatorluğun Avrupalılaştırma ve milli değerleri muhafaza etme çelişkisinin çözümünü Avrupa liberalizmini Rusya'ya adapte etmekte bulmuştu. Onun ölümü sonrası başa geçen Çar I. Nikolay selefinin aksine otuz yıllık hükümlerini boyunca otokrasi ve dinin harmanlanması şeklinde mutlak bir yönetim tarzı uygulamıştı. I. Nikolay'ın ölümüyle sonuçlanan Kırım Harbi yenilgisinden sonra imparatorluğu tekrar ayağa kaldırmak ve hem içeride hem de dışarıda prestijini artırmak isteyen Çar II. Aleksandr reform hareketlerine girişti. 1860'lar ve 1870'ler II. Aleksandr dönemindeki serflerin özgürleştirilmesi de dahil olmak üzere birçok konuda kapsamlı reform girişimlerinin olduğu bir dönemdi. Bu dönemde tekrar Avrupa liberalizmi temelinde reform programları izlenmeye başlanmış ve önceki Çar I. Nikolay döneminde geri planda kalan liberal görüşlü aydınlar bürokratik kadrolara girmeye başlamışlardı. Bu aydınların odak noktası köklü reformların yapılabilmesi için yenilikleri yürütebilecek bürokratik yapılanmanın tesisi, yani kurumların dönüşümüydü. Fakat zaman içinde bürokratik dönüşümün önündeki ekonomik ve sosyal engeller muhafazakar kesimin itirazlarının daha yüksek sesle dillendirilmesine mahal verdi.

Rus siyasi düşünce geleneğinin ana akımı içinde bir bürokrat ve akademisyen olan Konstantin Petroviç Pobedonostsev muhafazakar düşünce çizgisinin en ünlü ve etkili siyasi temsilcilerinden biriydi. Pobedonostsev Rusya'da 1860'lar ve 1870'lerde hızla liberalleşen bürokratik ve entelektüel çevrelerden rahatsız oluyor ve reformların devletin kurumlarını iyileştirmekten ziyade daha da yozlaştıracağına inanıyordu. Bu yozlaşmanın kaynağı olarak da liberal fikirleri göstererek, Batı'dan gelen reform modellerinin Rus toplumu ve bürokratik yapılanması için yıkıcı olacağına inanıyordu. Kısacası, Pobedonostsev on dokuzuncu yüzyıl sonundan başlayarak bugüne kadar Rus siyasal hayatında muhafazakarlığın ve reform karşıtlığının sembol isimlerinden biri olarak anılmaktadır.

Pobedonostsev 1827 yılında, Moskova Üniversitesi'nde görevli bir edebiyat profesörünün oğlu ve de bir bölge rahibinin torunu olarak dünyaya geldi. 1846'da Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Çarlık Senatosunda görev aldı. Yirmi yıl içinde kariyerinde önemli adımlar atan Konstantin Pobedonostsev hukuk alanına ilgi duydu ve bu konuda eserler verdi. Moskova Devlet Üniversitesinde profesörlük de yapan Pobedonostsev yazdığı yetmişden fazla makale, on yedi kitap, ve on dokuz kitap tercümesi ile adını entelektüel çevrelerde de duyurdu. Bu vesileyle 1881 yılına gelindiğinde, Pobedonostsev Çarlık ailesinin hukuk alanındaki eğitmeni oldu. *Tsareviç* yani Rus Çar veliahdı olan Nikolay'a, ve de onun ölümünden sonra Çar seçilecek olan III. Aleksandr'a, ve çarlık ailesindeki birkaç ferde daha öğretmenlik yaptı. Çarlık ailesinin yanı sıra ünlü bürokrat ve aristokrat ailelerle de ilişkileri gelişen Pobedonostsev 1868'de Senato'ya ve 1872'de Danıştay'a katılarak önemli komisyonlarda görev aldı. 1880 yılına gelindiğinde Kutsal Sinod'a¹ *ober-prokuror* (kilise yüksek temsilcisi) ve Bakanlar Kurulu üyesi olarak atandı. Pobedonostsev'in Çarlık ailesiyle yakınlaşması ve kariyerinde zirveye çıkması Çar II. Aleksandr ve III. Aleksandr zamanında olmuştu. 1905 Ekim Manifestosunun yayınlanmasından hemen sonra ise istifasını veren Pobedonostsev 1907'de vefat etmiştir (Polunov, 2001: 8-10). Pobedonostsev'in Çar III. Aleksandr'a olan yakınlığını 1865-1882 yılları arasında ona gönderdiği mektuplarında da görmek mümkündür. Bu mektupların on dokuzuncu yüzyıl Rus iç politikasına dair önemli izlenimler ve bilgiler içermesi açısından önemleri haizdir. Pobedonostsev bu mektuplarında liberal kimlikleriyle ön plana çıkan birçok Rus bürokrati, Batılı yozlaşmış fikirleri olduğu ve Rus devletinin bekasını reformlarla tehlikeye atmak üzere oldukları gerekçesiyle rapor etmiş ve Çarın görüşlerini etkilemek amacıyla detaylı bilgiler sunmuştur.

¹ Rusya'da, 1721 yılı öncesinde, Rus Ortodoks Kilisesinin devletin içişleri üzerinde etkili bir yapıya sahipti. Siyasi konularda Kilise önde gelenlerinin söz sahibi olduğu bir sistem mevcuttu. 1721'de Çar I. Pyotr'un Patriklik makamını kaldırması ve Kutsal Sinod'u kurmasıyla yeni bir sisteme geçildi. Çara yakın isimlerden birisinin *ober-prokuror* (kilise yüksek temsilcisi) olarak atanması ile ve Kilise'nin yönetimi ve kontrolü bu temsilciye bırakılmış oldu ve Rusya'da Sinodal dönem başladı. 1917 ihtilali ile sekülerizmin siyasete hakim olmasıyla Kilisenin kamusal alanda önemini tamamen yitirmesine kadar da Sinodal sistem Rus politik kültürünün bir parçası olmaya devam etti. Daha fazla detay için bkz. Mikhail Antonov, Church-State Symphonia: Its Historical Development and Its Applications by the Russian Orthodox Church, *Journal of Law and Religion*, Vol.35, No.3 (2020), ss. 477-479.

Konstantin Pobedonostsev hakkında Türkçe literatürde bu güne kadar hiç bir çalışma bulunmamakla birlikte, siyasi ve entelektüel kariyeri hakkında da çok az kapsamlı çalışma yer almaktadır. Kariyerinin belirli yönleri hakkında özel meseleler üzerinden literatürde bir anlatı gelişse de, temsil ettiği muhafazakar görüş ve Rus siyasal hayatına katkıları hakkında genel bir bakış sunulmamıştır.

Bu makalenin amacı Pobedonostsev'in Rus muhafazakarlığını hangi fikirleriyle temsil ettiği ve on dokuzuncu yüzyıl Rus siyaseti üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada ilk olarak, 1860 ve 1870'li yıllardaki reformların kapsamı ve Rus liberal aydınların bu reformlardaki etkinlikleri konu alınacaktır. Daha sonra Rus muhafazakarların söz konusu reformlara tepkisi ele alınarak Konstantin Pobedonostsev'in liberal reformlar hakkındaki görüşleri incelenecektir. Takip eden bölümde, Pobedonostsev'in Rus bürokrasisi ve bürokratlarına dair fikirleri ele alınacak ve sıradan Rus halkı ile bu bürokratları nasıl kıyasladığı ortaya konacaktır. Ayrıca, Pobedonostsev'in bürokrasinin yeniden yapılanması için sunduğu çözüm yoluna değinilecektir. Bunun yanı sıra, Pobedonostsev'in devletin bekası için büyük önem atfettiği Kilise'nin kurumsal öneminden bahsedilerek, *ober-prokurorluğu* döneminde Kilise ile ilgili bizzat yürüttüğü sansür faaliyetleri ele alınacaktır. Sonuç kısmında ise Pobedonostsev'in on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, liberal reformlara karşı ortaya koyduğu muhafazakar duruş ile Rusya İmparatorluğunun siyasal yaşamına etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

1860'lar ve 1870'lerde Rusya'da Büyük Reformlar

1860'lar ve 1870'lerin Büyük Reformları, Rus Çarı I. Pyotr'un 1725'teki ölümü ile 1905 Devrimi arasında Rusya'da gerçekleşen en geniş sosyal ve ekonomik yenilik dönemine işaret eder. Söz konusu on yıllık süreçte reform eylemleri Rusya'nın serflerini özgürleştirmekle kalmadı, ordu ve yargı sistemini yeniden düzenledi ve yerel özyönetim kurumları kurdu. Ayrıca önceki dönemde siyasal hayatın merkezinde olan sansürcü yönetim anlayışını gevşeterek basına dayatılan kısıtlamaları değiştirdi.

I. Aleksandr'ın ölümü sonrası I. Nikolay başa geçeceği sırada patlak veren *Dekabrist* ihtilali ile Nikolay'ın ihtilal korkusu pekişmişti ve bu durum Çarın 30 yıllık hükümlerini boyunca devlet politikasının önemli bir unsurunu oluşturacaktı (Edwards, 1967: 44-48). I. Aleksandr kendi döneminde imparatorluğun Avrupalılaştırma ve millî değerleri muhafaza etme çelişkisini çözmeye odaklanmıştı. Bunu yaparken de Avrupa liberalizminin geleneklerini ve bireysel özgürlüğü ön plana çıkarmayı anahtar unsur saymıştı. Onun aksine, varisi I. Nikolay'ın bu çelişkiye bulduğu çözüm otokrasi ve dinin harmanlanması şeklinde mutlak bir yönetim tarzıydı. Bu tarzı siyaset felsefesinin temelini koyan I. Nikolay, devlete karşı görevini eksiksiz yerine getirdiğini ve devlet otoritesine karşı gelen hiç kimseye geçit vermeyeceğini en başından ilan ediyordu (Firsov, 2004: 36).

1855'te Kırım Harbinin yenilgisinden sonra Çar II. Aleksandr hükümeti gerek dışarıda gerekse içeride imparatorluğu yeniden ayağa kaldırmak için siyasal düzenlemelere girişmişti. Avrupa kamuoyunda Rusya'nın imajını iyileştirmek için atılan diplomatik adımların yanı sıra yurtdışında çıkarttığı dergilerde imparatorluğun medeniyet seviyesini yükseltecek büyük reformlar yapılacağını ilan ediyordu. II. Aleksandr döneminde dış politikada Rusya'nın prestijini geri kazanmanın yanında Çarlık hükümetinin bir diğer misyonu ise iç politik reformlardı. Fakat bu süreç bir önceki dönemde Çarlık rejiminin muhafazakar eğilimlerinden dolayı bir kriz havasında başlamıştı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun Eğitim Bakanı olan Kont Sergey Uvarov'un ortaya koyduğu ünlü "Ortodoksluk-Otokrasi-Halkçılık" (*Pravoslavie, Samoderzhvie, Narodnost*) üçlü doktrini Çarlık rejiminin sonuna kadar Rus devletinin kurumsal işleyişinin muhafazakar çerçevesini oluşturmuştu (Krindatch, 2006: 269). Bu doktrine dayanan I. Nikolay (1796-1855) döneminin baskıcı polis rejimi Rus aydınlarının seslerini iyice kısımış ve yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını engellemişti. Terör çağı olarak da nitelenen (1848-1855) dönem sona erdikten sonra Çarlık polis rejiminin nihayet sonlanacağını ümit eden liberal görüşlü aydınlar bürokratik kadrolara girmeye başlamışlardı (Zaharova, 1994: 20-22). Esasen bürokraside reform meselesi daha eskiye dayanıyordu. Henüz 1840'larda St. Petersburg aristokratları arasındaki entelektüel sohbetlerde potansiyel reform projeleri tartışmaların odak noktasındaydı. Bu sohbetlerde özellikle

Pyotr Valuev² ismi öne çıkıyordu. 1860'lerden itibaren Rus bürokrasisinin önemli liberal figürlerinden biri haline gelen Valuev Rus bürokrasisinin başarısızlığının en sert eleştirisini yapıyordu. Ona göre yönetimin aşırı merkezi yapısı, var olan tüm yasal önlemler ve hiyerarşi, aslında devlet yönetiminin değişiminin ve gelişiminin önündeki asıl engellerdi. Rus bürokrasisindeki kurumlar ise, sorumlu oldukları konuların özünden çok iç çekişmelerle meşgullerdi. St. Petersburg soyluları ve bürokratik çevreden bir grup aydın devlet mekanizmasında reformun gerekliliğini tartışırken, 1848 yılında Avrupa'da devrimlerin patlak vermesiyle devlet eliyle sansür ve istibdat politikaları baş gösterdi. Bu dönemde bile bazı liberal bürokratlar bir reform programının gerekliliği üzerinde tartışıyorlardı. Reformun gerçekleşmesi için çıkış noktası aslında oldukça yıpranmış durumda olan merkezi bürokrasiydi. Nikolay Milyutin bürokrasi içindeki reformcu bürokratların, otokrata tavsiyede bulunmak suretiyle, düzeni değiştirebileceklerine inanıyordu. Fakat asıl mesele daha kendisi köklü bir değişime ihtiyaç duyan bürokratik yapılanmanın sosyo-ekonomik durumu dönüştürebilecek reformları nasıl yürütebileceği konusuydu. Nikolay Milyutin'e³ göre bu aydın liberal bürokratlar asıl meseleye odaklanarak tepeden dayatmacı bir reform programı hazırlamalıydılar (Byrnes, 1968: 236-237; Brisku, 2017: 111-112).

1840'ların sonunda Milyutin bu reformun serflik üzerinde olacağını öngördü. Zira, ona göre serflik Rusya'daki her türlü gelişmenin önündeki ana engeldi. Rusya'nın kırsal ekonomisinin iyileştirilmesi ancak serflerin özgürleşmesiyle mümkün olabilecekti. Ayrıca, İmparatorluğun sanayileşmesi ve gerekli sermayeyi biriktirmek için tarımın iyileştirilmesi gerekiyordu, ve bu konuda da serflerin kurtuluşu kilit rol oynuyordu. II. Aleksandr henüz Çar olmadan önce serflerin özgürleştirilmesi konusunda bürokratların fikirlerini dinliyor ve aldığı tavsiyelere kulak veriyordu. Milyutin'in aksini düşünen bir grup bürokrata göre serflerin özgürlüğü otokrasinin yara alması anlamına gelecekti ve muhafazakar değerleri zedeleyecekti. Milyutin bu özgürleşme sürecinin başarılı ve sağlıklı yürümesi bir yerel yönetim (*zemstvo*) reformu hayata getirmeyi teklif etti. Buna göre, aristokratlar il komitelerinde danışman rolünde temsil edileceklerdi, ve yerel koşullarla ilgili bilgi sağlayacaklardı. Fakat muhafazakar çevreler, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırımını anlamına gelecek, bu projenin rejimin merkezi otoritesini sarsabileceğinden endişeliydiler (Smirnov, 2008: 127-130; Muraveva, 2012).

Aslında 1860'lar ve 1870'lerde etkin olan liberal aydın kesim on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan reform yanlısı bürokratlardı. Bunlar arasında Nikolay Milyutin, Pyotr Valuev ve Mihail Loris-Melikov ön plana çıkıyordu. Bu liberal aydınlar, baskıcı iç politika ve Kırım Savaşı'ndaki yenilginin gölgesinde siyasi reform mücadelesine giriyorlardı. Zira, bu yenilgiden sonra Rusya'nın içine düştüğü ekonomik kriz bir kez daha reformların önemini ortaya çıkarmıştı. Bu liberal aydınlar içinde Milyutin ve Valuev Rus bürokrasisinde reformun gerekliliğini her fırsatta vurgulayan isimler olmanın yanı sıra, her ikisi de değişim için Çarın siyasi desteğinin olmazsa olmaz olduğunu biliyorlardı. On dokuzuncu yüzyıl ortasında, I. Nikolay'ın baskıcı rejiminden yeni çıkmış bir Rusya'da Çarın tüm güvenini, hükümet politikalarını belirleyecek olan bakana bağlaması çok da şaşırtıcı değildi. Çarlık otokrasisinde siyaseti yürütmek için bir bakanlık gücü esastı. Hatta, Valuev Rus otokrasisini “bakanlık oligarşisi” olarak nitelendiriyordu. Milyutin ise otokrat Çarın desteğini almak için bürokratik kurumları kullanarak siyasi hedeflere ulaşmaktan yanaydı. Bu siyasi hedeflerin temelinde ise aynı Valuev ve Loris-Melikov'un belirttiği gibi Avrupalı kurumların yapısına göre tasarlanmış bürokratik bir sistem yatmaktaydı (Hildermayer, 2012; Brisku, 2017: 119,130-132, 141).

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine girildiğinde, bir yandan Avrupalı reformlar tartışılırken diğer yandan yaşanan gelişmeler Çarlık rejimini zora sokuyordu. 1877-78 Türk-Rus Harbi sonrasında Rusya'nın içine düştüğü ekonomik çıkmazda, hem köylülerin huzursuzluğu hem de devlet görevlilerine düzenlenen suikastlar

² Pyotr Valuev (1815-1890), 1850'lerden itibaren aktif siyaset hayatını içinde olmuş ve valilik (1853-1858), İçişleri bakanlığı (1861-1868), Bakanlar Kurulu Başkanlığı (1879-1890) yapmıştır. Ayrıca Danışma Meclisinde aktif üye olarak bulunmuştur.

³ Nikolay Milyutin (1818-1872), II. Aleksandr zamanındaki serflik kaldırması reformunun mimarı olarak anılır. 1860'dan itibaren aktif siyasal yaşam içinde yer almıştır. Kardeşi Savaş bakanı Mareşal Dimirti Milyutin'in aksine Nikolay Milyutin sivil bürokraside görev yapmıştır. Meclis üyeliği (1860), Senatörlük (21 Nisan 1861), Dışişleri Bakanlığı (1 Ocak 1864) ve Danıştay üyeliği (1865-1872) görevlerinde bulunmuştur. Bkz. Brisku, Adrian (2017). *Political Reform in the Ottoman and Russian Empires*, London: Bloomsbury, 107-111.

Çar II. Aleksandr'ı ikileme düşürüyordu. Ya babası I. Nikolay gibi despot bir yönetime geri dönecekti ya da anayasal normlara bağlı kalacaktı. Bu noktada, Valuev Çar II. Aleksandr'a kapsamlı bir anayasa değişikliği öneriyordu. Fakat, mutlak monarşiyi korumak hedefinde olan Çar, anayasal değişikliklerin Rusya'nın kademeli gelişimi ve refahına yönelik inisiyatifini zayıflatacağını düşünüyordu. Ona göre, Avrupa modelinde bir anayasal dönüşüm Rusya'da devletin birliği ile değil, imparatorluğun parçalara ayrılması ile sonuçlanacaktı. Neticede, Valuev'in istediği gibi 'Avrupa medeniyetini Rusya'ya uyarlama' yolundaki reformlar gerçekleşmemişti. Zira, II. Aleksandr'ın büyük reformları yerel düzeyde kalmıştı. Çarın suikasta uğrayıp öldürülmesiyle de daha kapsamlı reformlar hayata geçecek zaman bulamamıştı. III. Aleksandr (1881-1894) babasının öldürülmesinin ardından onun tüm politik reformlarını geri plana attı. O dönemde Loris-Melikov'un yerine İçişleri Bakanlığına gelen Nikolay İgnatiev⁴ selefinin politikalarını devam ettirme yolunda, özellikle yerel yerinden yönetim projesine odaklanmayı tercih etti. Rusya'daki 1860'lı ve 1870'li yıllardaki reformlar bürokratik kurumlar tarafından planlı bir gelecek vizyonuyla hazırlanmış olmaktan ziyade, iç ve dış krizlere yanıt olarak ortaya çıkan projelerdi. Bu projeler, başlangıçtaki bağlamlarından ziyade, bürokrasideki temsilcilerinin başarılarıyla doğru orantılı olarak ilerlediler. Bu siyasi reformlar toplumun dönüştürülmesinden ziyade öncelikle statükonun korunmasına yönelikti (Brisku, 2017: 133-141).

Konstantin Pobedonostsev ve Liberal Reformlar

1860'lar ve 1870'lerdeki reform dönemi Rus muhafazakarların tepkisini çekerek onları harekete geçirmişti. Bu süreçte bir grup muhafazakar bürokrat siyasal düzene dair fikirleriyle öne çıkmıştı.⁵ Esasen, bu muhafazakar politik hareket, Çar II. Aleksandr döneminin liberal girişimlerine bir tepki olarak doğmuştu. Bu tepki Batı düşüncesine de yönelmiş ve aristokratlar ile bürokrasinin üst kademelerinden kendine destek bulmuştu (Nureeva, 2012: 16-17). II. Aleksandr zamanındaki büyük reform hareketi döneminde Konstantin Pobedonostsev görece liberal fikirleriyle ön plana çıkıyordu. O dönemde adalet mekanizmasının yeniden yapılandırılmasını savunarak muhalif ve bağımsız bir yargıdan yana tercihini kullanıyordu (Polunov, 2001: 11-12). Tüm reform sürecinin en sistematik ve liberal değişikliği olan 1864 yargı reformunun hazırlanmasında Pobedonostsev de destek vermişti ve bu reformların devletin istikrarlı bir yapıya evrilmesinde önemli olduğuna kanaat getirmişti (Freeze, 1983: 409-410). Ancak reformlardan sonraki dönemde, Pobedonostsev'in fikirleri tam tersi istikamette değişti; muhafazakar tarafı ön plana çıktı.⁶ Pobedonostsev'in muhafazakar fikirler içinde bulunduğu dönem Çarlık doktrini anlayışıyla da örtüşüyordu. Pobedonostsev'in çalışmalarında Uvarov'un üçlü doktrininin yansımaları sıklıkla görülürdü. Özellikle otokrazi, Ortodoksluk ve devlet yönetimi ile ilgili ideallerini çalışmalarına yansıtan Pobedonostsev statükonun ve Rus kimliğinin destekçisiydi. Ayrıca, Rus toplumunun reformlarla birlikte girilen süreçte liberal Batı değerlerinin etkisiyle devrimci ayaklanmalara maruz kalabileceğini öngörmüş ve bunun panzehri olarak muhafazakar değerleri önermişti. Uvarov'un temelini attığı, Ortodoksluk, otokrazi ve halkçılık bu anlamda devrimleri engelleyecek ve statükoyu koruyacak yegane doktrindi. Pobedonostsev de, tüm muhafazakarlar gibi geleneklerin ne kadar eskilerse toplum için o kadar değerli olduklarına inanıyordu. Ona göre, geçmişi hesaba katmadan sıfırdan yeni bir sistem yaratmaya çalışmak geçmişle bugünün ve geleceğin bağlantısını kopararak, toplumda düzensizliğe ve istikrarsızlığa yol açabilirdi (Nureeva, 2012: 14-15).

⁴ Kont Nikolay Ignatiev (1832- 1908) siyasi kariyerine Pekin ve Konstantinopolis elçilikleriyle başlamış daha sonra İçişleri Bakanlığı (1881-1882) görevi yürütmüştür. İgnatiev hakkında detaylı bilgi için bkz. V.M. Hevrolina (2009). *Nikolai Pavlovich Ignatyev, Rossiiskii Diplomat*. Moscow: Kvadriga; D. MacKenzie (2002). *Count N.P. Ignat'ev: The Father of Lies?*. New York: Columbia University Press.

⁵ Esasen bu muhafazakar grup önceleri, kuramsal anlamda Slavofillerle benzer felsefeyi paylaşıyorlardı, zamanla Slavofil görüşlerinden uzaklaştılar ve devletin statükosunu korumada dini öğretilerden destek almaya başladılar. Bkz. Nureeva, S. V. (2012). K voprosu o Etatizme K. P. Pobedonostseva i Evolyutsii Monarhičeskoj Formi Pravleniya v Rossii, *Aktualne Problemi Rossijskogo Prava*, (1), 16-17.

⁶ Pobedonostsev arkasında otobiyografik bir çalışma bırakmadığı için, ideolojik görüşleri hakkında bilgi alabildiğimiz en önemli kaynaklar 1896'da yayınlanan *Moskovskij Sbornik*'teki makaleler, konferanslar, monografiler ve III. Aleksandr, II. Nikolay'a mektuplarıdır. K. P. Pobedonostsev (1896) *Moskovskij Sbornik*. Moskva: Sinodalnaya Tipografiya; K. P. Pobedonostsev (1924). *Pisma Pobedonostseva k Aleksandru III*, Tom 1, Moskva: Novaya Moskva; K. P. Pobedonostsev (1926). *Pisma Pobedonostseva k Aleksandru III*, Tom 2, Moskva: Novaya Moskva.

Önceleri reformları destekler açıklamalar yapan Pobedonostsev, 1870'lerde Danıştay üyesi olarak yaptığı açıklamada, reformların kaosa yol açtığını iddia ederek yargı sisteminin, hiçbir kararın sonuna kadar götürülmediği bir kargaşaya teslim olduğunu itiraf ediyordu (Pobedonostsev, 1924: 236-237, 23 Eylül 1879). Aynı zamanda Pobedonostsev, mevcut rejimin kendi otoritesini sağlamlaştırmayı bir kenara bırakarak, var olan karmaşayı daha da derinleştirdiğini savunuyordu. Bunun en büyük yan etkisi olarak da hükümete halk tarafından duyulan güven ve inancın ortadan kaybolmaya başlamasını gösteriyordu (Pobedonostsev, 1824: 267-268, 31 Aralık 1880). Ona göre bu kaostan çıkış Çarlık otoritesinin yeniden tesisi ile mümkün olabilecekti (Pobedonostsev, 1924: 250-252, 17 Aralık 1879).

Pobedonostsev ile aynı dönemde yaşayan Rus sosyalist, yayıncı ve akademisyen Aleksandr Herzen⁷, Rus modernleşmesinin kendi içinde kusurları olduğunu yazıyordu. Bunlardan en öne çıkanı ise Rus bürokrasinin yapısı ile ilgiliydi. Çar I. Pyotr ve Çariçe Yekaterina zamanında Çarın toplum ve siyasal sistem üzerindeki otoritesi ön plana çıkarken, reformlarla birlikte bu durum değişmeye başlamıştı. Rusya'da bakanlıkların ve kadrolarının ön plana çıkmasıyla Çarın ve İmparatorluk makamının etkisi zaman içinde azalmıştı. Çar artık yetkisini bakanlara emanet ediyor ve onlar da kendilerinden kaynaklanan aksaklıkları Çarın adını kullanarak örtüyorlardı. Bu durum Çarlık otoritesini gitgide zayıflatırken devletin statükosunda da bozulmalara ve belirsizliklere sebep oluyordu (Teslya, 2017: 152-153).

Pobedonostsev'e göre reform sonrası dönemdeki bu belirsizlik toplumdaki yozlaşmanın ana kaynağıydı ve bu durumdan kurtulmak için Rus toplumunun tekrar katı kuralları olan bir sistemle yönetilmeye başlanması gerekiyordu. Aleksandr'a mektuplarında belirttiği gibi, Rus toplumu yönetilmek isterdi ve bu sebeple tüm gücün monarşinin elinde toplanması gerekirdi. Bunun için de hükümet var olan ilkelere sıkı sıkıya bağlı olmaktan öteye gitmemeliydi (Pobedonostsev, 1926: 144-145, 25 Mart 1887). Aslında, Pobedonostsev Rusya'da 1860'lar ve 1870lerdeki hızla liberalleşen bürokratik ve entelektüel çevrelerin etkisiyle alışıldık ataerkil sistemin dönüşmeye başlamasından rahatsız olmuştu. Özellikle bu liberal fikirlerin bürokratik çevrelerde yozlaşmaya sebep olduğunu düşünüyordu. ,O'na göre Rus toplumu için yıkıcı etkiler Batı'dan gelen liberal fikir modellerinde saklıydı, ve bunların Rusya'daki taşıyıcıları ise aydınlar ve bürokratlardı (Pobedonostsev, 1896: 59). Pobedonostsev siyasal kariyerinin önemli bir kısmında, Batı Avrupa ülkelerindeki siyasal kültürü ve devlet yapısını sert bir şekilde eleştirmenin yanı sıra, demokrasi ve parlamentarizm kavramlarını kınayan beyanlarda da bulunmuştu. Hatta, radikal değişimlerin devlet yapısını geri dönüşü olmayacak şekilde değiştirmesinden o derece korkuyordu ki, anayasaya da karşıydı; zira kabul edilecek radikal bir anayasa mevcut devlet biçiminde devrim niteliğinde değişikliklere yol açabilirdi. Bu sebeple, otokrasinin temel dayanaklarından biri olarak anti-anayasacılığı savunmuştu (Polunov, 2001: 12-13, 15; Nureeva, 2017: 16-17). Pobedonostsev'in döneminde tüm anayasa önerileri Batılı anayasa modelleri üzerinden yapıyordu. Esasen, Pobedonostsev'in anti-anayasacılığı savunmasının altında yatan bir sebep de buydu. Bir mektubunda Pobedonostsev Çara şöyle yazmıştı: "Birişi size devlette her şeyin kendiliğinden yürüyeceğini, ve şu ya da bu hüküm ya da yasa [varlığında] içinizin rahat edebileceğini söylediğinde inanmayın. Bu doğru değil. Belki de insanları pohpohlayanların - kralları sadece hoş şeyler söyleyerek uyutmaktan hoşlananların- tek yapmanız gerekenin Rus devletine Batılı tarzda sözde bir anayasa vermek olduğuna dair, [ve böylelikle] her şeyin sorunsuz ve makul olacağına ve devletin tamamen sakinleşebileceğine dair sizi temin etmeye başlayacakları bir zaman gelecek. Bu bir yalandır ve Tanrı, gerçek bir Rus insanının bu yalanın gerçekleşeceği günü yaşamasını yasaklar." (Pobedonostsev, 1924: 51-54, 12 Ekim 1876).

Pobedonostsev'e Göre Rus Bürokratlar ve Sıradan İnsanlar

Pobedonostsev'in Rusya ile ilgili haberleri içeren Çarlık veliahdına mektupları on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sının bu çalkantılı döneminde Çarın en önemli siyasal haber kaynaklarından birini oluşturuyordu. Bu mektuplar sayesinde Pobedonostsev, Çara, liberal bürokratlar tarafından yönetilen devlet dairelerindeki

⁷ Aleksandr Herzen Rusya'da on dokuzuncu yüzyılda Narodnik hareketinin temsilcisi ve de Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde profesörüyüdü. Hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Martin Malia (1961) *Alexander Herzen and the Birth of Russian Socialism, 1812-1855*. Cambridge: Harvard University Press.

yolsuzluk ve düzensizlikten bahsediyordu. Pobedonostsev'in hususiyetle suçladığı isimler arasında 1860'lı ve 1870'li yılların ünlü liberal bürokratlar vardı (Pobedonostsev, 1924: 338, 4 Mayıs 1881; Pobedonostsev, 1924: 316, 6 Mart 1881; Pobedonostsev, 1924: 194, 2 Nisan 1879).

Bu bürokratlar Pobedonostsev'in kariyerinde yükselmeye başladığı dönemlerde onun ileride müstakbel Çara kendilerini şikayet edebilecek kadar muhalif görüşte bir isme dönüşebileceğini hesaba katmamışlardı. 1878'de Pobedonostsev'e veliht prens III. Aleksandr'ın himayesinde kurulan gönüllü orduda resmi bir görev verilmişti. Bu dönemde liberal bürokratlar Pobedonostsev'in Çara daha da yakınlaşmasını ve yükselişini görmezden gelmişlerdi; bu muhafazakarın görüşlerinin kendileri için bir tehdit oluşturmayacağını düşünüyorlardı. 1881 Nisan ayında hükümet üyelerinin katıldığı bir toplantıda, liberal bürokratlar Rusya'nın sorunlarının kaynağını Rusya'daki reformların yarım kalmışlığına bağladılar. Pobedonostsev ise bu iddiaları tamamen reddediyor ve bütün sıkıntıların kaynağının bürokratların kolay kazanma hırsından, sahtekarlığından, toplumun üst tabalarındaki inançsızlıktan ve de sıradan halkın sarhoşluk sorunlarından kaynaklandığını savunuyordu. 29 Nisan 1881 tarihli manifestosunda⁸ ise iman ve ahlakın esas olduğunun altını çizen Pobedonostsev, otokrasiyi sınırlamaya dönük tüm girişimlerin karşısında duruyordu. Ayrıca, Pobedonostsev, hükümetin içine düştüğü karmaşıklığı liberal reformlar sonrası bozulan istikrara bağlıyordu. Reformların kurumların yapısal işleyişini dönüştürmekten öteye gidemeyeceğini düşünmesinin yanı sıra Rus toplumuna refah getirmeyen bu reformları kaldırmanın da toplum için ayrı bir tehdit olduğunu vurguluyordu. Pobedonostsev'e göre asıl olan kurumlar değil insanlardı. Önerdiği çözüm yolu ise kurumların statükosunun korunmasını ve ehil insanların kadrolara yerleştirilmesiydi. Özetle, Pobedonostsev, Rus devletinin kurumlar aracılığıyla değil, insanlar aracılığıyla yönetilmesi arzusundaydı (Stepanov, 2012: 7-10; Kukuşkina, 1996: 233-235; Teslya, 2017: 165).

Pobedonostsev'e göre otokrasinin ve Çarlık rejimine duyulan güvenin yeniden tesisi devletin ve onun kaynağı olan hükümdarın sıradan insanların sesini ve ihtiyaçlarını duyabilmesinde saklıydı. Pobedonostsev liberal Rus aydınlarından bahsederken, onların kendilerini soyut düşüncelere, felsefelere hapsederek halkla bağlarını kaybetmelerinden yakınıyordu. III. Aleksandr'a yazdığı mektubunda ise bürokrasi ile sıradan insanlar arasında da bir bağ kaybı olduğundan bahsediyor ve Rus devletinin başına gelen bütün kötülüklerin aşağıdan yani halktan değil yukarıdan, bürokrasiden geldiğini söylüyordu (Pobedonostsev, 1924: 250-252, 17 Aralık 1879).

Pobedonostsev, II. Aleksandr öldüğünde Çara hitaben yazdığı mektupta sıradan insanların sesi olarak konuşuyordu ve devletin içine düştüğü çıkmazdan sadece kendisi değil sıradan insanların da kaygı duyduğunu dile getiriyordu. (Pobedonostsev, 1924: 314-315, 3 Mart 1881) Buna ek olarak, Narodnaya Volya terörist grubu tarafından üstlenilen III. Aleksandr'a suikast girişiminden bir süre sonra 4 Mart 1887'de imparatora yazdığı mektupta yine Rus halkı adına Çara seslenerek "Biz, sıradan Rus halkı, sizi ve sizinle birlikte fakir, acı çeken ve inanan Rusya'yı, O'nun [Tanrı'nın] bırakmayacağına inanıyoruz!" diyordu. (Pobedonostsev, 1926: 140, 4 Mart 1887).⁹ Pobedonostsev Rusya'nın çok farklı yerlerini dolaşmış, ve gittiği her yerde hem sıradan insanlarla hem de Rus bürokratlar ve idari kadrolarla görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde amacı sıradan insanların sorunlarını tespit etmeye çalışmak, ve Rus idarecilerde halkın sorunlarına ve ihtiyaçlarına dönük bir farkındalık yaratmaktı. Fakat Pobedonostsev'in bu çabaları sonuç vermedi, ve günün sonunda bürokratik yapı sisteme hakim yapı olarak, kişileri değil, kurumları ön plana çıkardı (Teslya, 2017: 162, 165).

Pobedonostsev Batı karşıtı fikirlerini ve sıradan Rus insanına olan hayranlığını St. Petersburg'da kaldığı süre boyunca da dillendirmişti. St. Petersburg Pobedonostsev için yozlaşmanın simgesiydi. Burada, diğer Rus şehirlerinden daha fazla memur ve eğitilmiş kesimle irtibatlı olan Pobedonostsev aristokrasi ve sıradan insanların karşılaştırmasını yapıp sıradan Rus halkını yücelten açıklamalarda bulunuyordu. Bu şehrin net bir fikri ve faaliyeti olmayan, kendi küçük çıkarlarıyla meşgul olan insanlardan müteşekkil olduğunu savunuyordu.

⁸ Pobedonostsev'in manifestosu için bkz. , K. P. Pobedonostsev. "Vısoçayshiy manifest 29 aprelya 1881 g.", *Gosudarstvo Rossiyskoye: vlast' i obshchestvo. S drevneyshih vremen do naših dney. Sbornik dokumentov.* (red. Yu. S. Kukuşkina), Moskva: Izd-vo Mosk. universiteta, 1996, 233-235.

⁹ Makale boyunca Rusça metinlerin çevirileri yazarın kendisi tarafından yapılmıştır.

St. Petersburg'u Rusya'nın kırsalıyla kıyaslayarak, ülkenin kurtuluşunun bu şehirde değil, kırsalda olduğunu savunuyordu. (Pobedonostsev, 1924: 269, 31 Aralık 1880; Pobedonostsev, 1924: 275-276, 10 Mart 1880; Pobedonostsev, 1924: 275, 8 Mart 1880). Ayrıca St. Petersburg'da kaldığı süre boyunca, yozlaşmış bürokratik çevrelerden ziyade yazar Mihail Dostoyevski ile sık sık vakit geçiren Pobedonostsev'in fikirlerinin ne derece Dostoyevski'nin muhafazakar duruşundan etkilendiği veya kendisinin Dostoyevski'nin fikir dünyasına ne derece etki ettiği akademik çalışmalara konu olmuştur (Byrnes, 1961).

Pobedonostsev'in Gözünden Bürokraside Kadro Meselesi ve Çözümü

Pobedonostsev on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rus bürokrat ve aydın kesimi meşgul eden, kurumların yeniden yapılandırılmasına dair reformlara ihtiyatlı yaklaşmıştı. Ona göre reformlar devletin bekası için gerekli statükoya bir müdahaleydi ve buna gerek kalmaksızın devletin işleyişi iyileştirilebilirdi. Eski kurumlardaki aksaklık kurumların yapısından değil, içindeki kadroların işleri yapması gerektiği gibi yapmadığından kaynaklanıyordu. Kısacası Pobedonostsev'e göre kurumlardan ziyade onları yürüten insanların iş bilirliği ve liyakati önemliydi. Eğer bir karşı-reform yapılacaksa bu, kurumların yapısından ziyade içindeki insanların değişmesi şeklinde olmalıydı. Kısacası, Pobedonostsev muhafazakar fikirlerini hükümet kadrolarının oluşturulmasına da yansıttı: Önemli hükümet bakanlıklarına aday seçiminde Çar üzerinde etkili oldu. Kontrol mekanizmasının iyi işlemesine verdiği önemi de polis ve sansür dairesi başkanlığı ile sınır bölgelerinin genel valilerinin atamalarını takip ederek gösterdi.¹⁰ Tüm gelişmeler olurken, özellikle devlet düzenini konu alan meselelerde, Pobedonostsev Çar ile mütemedi irtibat içindeydi. Çara sık sık yazdığı mektuplar yanında ayrıca eyaletlerdeki idari işleyiş ve yerel yönetimin özellikleri hakkında ayrıntılı raporlar gönderiyordu (Polunov, 2001: 20-21).

Sık sık karşı-reform yanlısı olarak adı anılsa da Pobedonostsev aslında hem liberal reformlara hem de karşı-reformlara karşı çıkıyordu. Yeniliğin her türüsünde, otokrasinin eşit derecede tehlikeye düşeceğine dair bir kaygı içindeydi. İşte bu nedenle, gerek siyasal karar alma mekanizması gerekse kurumların yapısal işleyişi konusunda, devlet bürokrasisinde olacak tüm değişikliklerin kademeli ve sınırlı şekilde yapılmasını savunuyordu. Her zaman vurguladığı gibi kurumlar değil, insanlar önemliydi ve değişimi onlar başlatacaktı. Ona göre, yeni kadrolar yeni uygulamalar yaratır veya mevcut olanları geliştirir, değiştirir, daha sonra onların deneyimleri tekrarlanır, ve ortaya çıkan ilişkiler kurumsallaşır; sistemin dönüşümü ancak bu yolla sağlıklı şekilde işleyebilirdi. Ona göre Rus devletinin bir sistemi yoktu, sadece insanlar vardı, ve ikincisinde bir değişiklik, birincisinde de bir değişiklik anlamına geliyordu (Freeze, 1983: 409-410; Teslya, 2017: 165-166).

Pobedonostsev'in Çara olan yakınlığı onu ve tavsiyelerini her daim fazlaca görünür kılıyordu. Dönem dönem devlet işlerinde etkisi yoğun olarak hissedilse de Çarın en çok güvendiği kişi olarak ün salmıştı. Çarın yakın çevresindeki bürokratları rahatsız etmeye başlamıştı. Zamanla Çar devlet işlerinde tecrübe kazandıkça ve farklı bürokratların fikirlerini dinlemeye başladıkça Pobedonostsev, tavsiyelerine başvurulana ama fazlaca ciddiye alınmayan eski bir akıl hocası olarak algılanmaya başlandı (Taranovski, 1984: 216-218). Pobedonostsev ile ilgili eleştirilerden biri önerilen reform planlarını reddettiğinde bunların yerine ne koyacağına dair bir alternatif önermemesiydi. Onun vurguladığı tek nokta kişilere odaklanmak ve kadroyu yenilemekti. Bunun yanında, muhafazakar olarak nitelendirilebilecek reform projelerini de eleştirmekten geri durmadı. O dönemde karşı reform politikasının önemli bir unsuru olan 'zemstvo şefleri yasası' (*zakon o zemskih načalnikah*)¹¹ da Pobedonostsev'in muhalefetine maruz kalmıştı. *Ober-prokurorluğu* döneminde otokrasiyi sınırlamaya yönelik tüm girişimlerin bastırılmasında önemli bir rol oynamıştı: Loris-Melikov'un devreye sokmaya çalıştığı yeni

¹⁰ Pobedonostsev *ober-prokuror* olduğu dönemde, sansür dairesi başkanı E. M. Feoktistov ve içişleri bakanı N. P. Ignatyev gibi yöneticilerin günlük faaliyetlerine doğrudan müdahale etti. Ignatyev'in İçişleri bakanı olarak hizmet ettiği yıl (1881-82) Pobedonostsev ona yetmiş dokuz talimat mektubu gönderdi. Polunov, A. Iu. (2001). Konstantin Petrovich Pobedonostsev—Man and Politician, *Russian Studies in History*, 39(4), 21.

¹¹ Zemstvo şefleri yasası, 1889'da Rusya'nın batı kısımlarında işlerlik kazanacak şekilde yürürlüğe giren zemstvo şefleri yasası, kırsal nüfusla ilgili idari, mali ve adli konularda zemstvo şeflerinin yetkilerini genişletmeyi ve köylü ve yerli nüfusun bu yetkililere tabi olmasını ön görüyordu. Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. L. M. Dameshek, I. L. Dameshek (2016). Zakon 1898 g. o krestyanskih i «inorodçeskih» načalnikah Sibiri, *Gumanitarnyye nauki v Sibiri*, (23) 1, 58-63.

anayasa, Nikolay İgnatyev'in yerel yönetimlere odaklanan *Zemstvo* Meclisi gibi reform projelerini engellemek için yoğun çaba sarf etmiş ve Çarı etkilemeye çalışmıştı. Hatta, Çara mektuplarında İgnatyev'in ilerisi için zararları olabilecek bir bürokrat olduğunu söylüyordu (Pobedonostsev, 1924: 338-339, 4 Mayıs 1881). Kısacası, Pobedonostsev, ilerici veya muhafazakar, her türlü yeniliği eleştirdi, çünkü onun vizyonuna göre mevcut kurumlar olan yapılarıyla korunmalıydı. Özellikle *ober-prokurorluğu* döneminde, idari ve yargı konularındaki reformlara getirdiği eleştiriler onu bakanlar arasında dışlanan biri yapmaya yetti.

Pobedonostsev muhafazakar fikirlerini pratiğe uygularken iki önemli sorunla karşılaştı: zaman faktörü ve eğitimli kesim ile arasındaki temel çatışma. Pobedonostsev kendi muhafazakar görüşleri çerçevesinde kademeli değişimleri hayata geçirmek için neredeyse sınırsız bir zaman öngörüyordu. Fakat, on dokuzuncu yüzyıl özelinde değerlendirdiğimizde, dünyada ve Rusya'da meydana gelen değişimlerin her geçen gün artan hızı Pobedonostsev'in bu konuda haksız çıkması için yeterliydi. Bu noktada Pobedonostsev statükoyu hiçe sayan değişimleri yavaşlatmak için, reform tasarılarını askıya aldırma stratejisine eğilmeye başladı. Çarla olan münasebetinde özellikle bu konunun altını çiziyordu (Teslya, 2017: 166-167).

Pobedonostsev'e göre St. Petersburg'daki yozlaşmış seçkin sınıfın entrikalarına karşı, muhafazakarların da siyasi kurnazlık konusunda taktik geliştirmeleri gerekiyordu. Ama her şeyden önce Çarın iradesini güçlendirmek ve otoriteyi yeniden tesis etmek, kurumların yeniden tasarlanmasından daha mühimdi.

1885 tarihinde yayınlanan bir bildirisinde, düzenin yeniden tesisi için gerekenin yapılmasını vurgularken, 1864 yargı sisteminin Rus halkının ihtiyaçlarını karşılamada ne derece yetersiz kaldığını belirtiyordu. Ayrıca, söz konusu otokratik düzenin yeniden eski gelenekçi düzenine dönmesi için birdenbire yapılacak hiçbir düzenlemenin başarı vermeyeceğine inanıyordu. Yapılması gereken yavaş bir dönüşümdü. Fakat, Pobedonostsev'in tüm bu serzenişleri entelektüel ve bürokratik çevrelerde sadece bir şikayet olarak algılanıyor ve somut bir çözüm önerisi sunmadığı için tavsiyeden öteye geçemiyordu. Diğer bürokratlar kurumları yeniden şekillendirmek için dinamik bir bürokratik sistem inşa etmeye çalışırken, Pobedonostsev'in bürokrasiye olan güvensizliği onu hızlı dönüşen Rusya'da yavaş adımlarla yerinde sayan bir akıl hocası statüsünden öteye götürmüyordu (Freeze, 1983: 411-412).

Pobedonostsev'in Kiliseye Atfettiği Önem ve Sansür Meselesi

Pobedonostsev'in ülke yönetimi için en önem atfettiği kurum Kilise idi. Ona göre, özellikle post-reform döneminin kaosu içinde, halkın otoriteye bağlanmasında ve ülke sorunlarının çözümünde en kilit rolü oynaması Kilise'nin oynaması gerekiyordu. Onun Kilise baş temsilciliği, yani *ober-prokurorluğu* döneminde (1881-1905) çok sayıda manastır ve kilise inşa edildi, rahiplerin sayısı neredeyse üç katına çıktı. Kilise okullarının sayısı on kat artarken, bu okullara kaydolan öğrenci sayısı yirmi kat arttı. Bu politikaları sebebiyle Kilise-devlet ilişkilerinde Kiliseyi devlet kontrolüne daha sıkı şekilde almak ve daha indirgemeci bir yaklaşımda bulunmak istediği düşünüldü. O dönemde Kilisenin bağımsızlığını kazanması gerektiğine inanan din adamlarının sayısı artmaktaydı (Polunov, 2001: 22-23).

Dönemdaşlarından onu yakından tanıyanlara göre selefi Dmitri Tolstoy'un *ober-prokurorluktan* ayrılması ve yerine onun gelmesi daha olumlu olmuştu. Zira, Tolstoy liberal eğitim reformlarını durdurmasının yanı sıra, sert önlemleriyle tanınıyordu. Kilise işlerinde ise din adamlarının üzerinde kontrol sağlamak için despot bir yöntem benimsiyordu (Pospelovsky, 1998: 176). Pobedonostsev kiliseye bağlı bir kişiydi ve Tolstoy'un izlediği sert politikaları izlemesi beklenmiyordu. Pobedonostsev bir yandan inanç özgürlüğünü savunurken diğer yandan da kilisede *sinodal* vesayetin devam etmesini destekliyordu. Bir başka ifadeyle Kilisenin bir Patrik başkanlığında bağımsız olmasından ziyade Çarlık otoritesi altında kalması gerektiğine inanıyordu (Teslya, 1983: 155-156, 159).

Kilise konusunda Pobedonostsev'in önemli gördüğü bir diğer konu ise, Piskoposların otoritesinin yeniden tesis edilmesiydi. 1870'lerde yerel din adamları arasında ortaya çıkan liberal akımlar nedeniyle üst ruhban sınıfında bir düzenlemeye gidilmesi gerektiği kararı alınmıştı. Büyük reformlar döneminde, özellikle 1870'li yıllarda Piskoposların kendi yerel amirlerini seçmesi sistemi muhafazakarların tepkisine sebep olmuştu.

Pobedonostsev 1880'li yıllarda, *ober-prokurorluk* döneminde, din adamlarının kendi yerel amirlerini seçme hakkını ortadan kaldırmak için adımlar attı. Hatta bu yolda Çar II. Aleksandr'ı etkileyerek onun kişisel olarak olaya müdahale etmesini de sağladı. II. Aleksandr'ın bu meseleye müdahalesi basına da yansımıştı. Bu konudaki düzenlemeler tam da Pobedonostsev'in istediği gibi giderken, 1881 yılının Mart ayında Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesinin ardından Kilisenin liberal çevreleri Çarın Piskoposlarla ilgili kısıtlayıcı kararının gözden geçirilmesini önerdiler (Freeze, 1983: 413-414). Bunun yanında, Pobedonostsev Kilise'nin basın üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmak için de adımlar attı. Ona göre Çarlık otokrasisine en çok zarar veren basındı ve özellikle de Kilisenin otoritesi konusunda sarsıcı haberler yapılıyordu. Yevgeni Feoktistov'a¹² göre Pobedonostsev ile ilgili yazılarında onun en önemsiz gazeteleri bile günü gününe okuduğu ve reklamları dahi detayına kadar incelediğinden bahsediyordu. Pobedonostsev bu kadar ayrıntılı bir inceleme sonucunda basının eleştireliliğinden ve devletin buna karşı yeterli önlemleri almadığından şikayet ediyordu (Feoktistov, 1929/1991, 220-221). Bu sebeple Pobedonostsev'in önceliği basının Kilise üzerindeki çarpıtmalarının ortadan kaldırılmasıydı. Yine aynı dönemde Pobedonostsev, Loris-Melikov'un Rus kamuoyunda liberal bir açılım unsuru olarak sansürü yumuşatma girişimlerine karşı çıkmış ve hükümeti basının denetimini elden bırakmamak konusunda sert şekilde uyarıyordu. Şubat 1881'de Loris-Melikov'un Kilise sansürü konusunda yeni bir düzenleme teklifi yapması, ve Basın Yasalarını İnceleme Komisyonu'nun bu teklifi ciddiye alması üzerinde Pobedonostsev kaygılanmıştı. Nihayet, Mart 1881'de Çarın suikasta kurban gitmesi sonrasında bu reform planı rafa kaldırıldı (Freeze, 1983: 415). Bu gelişme ile kaygıları hafifleyen Pobedonostsev, 1882'den itibaren *ober-prokuror* olarak Yüksek Basın Komisyonu'nda söz sahibi olarak her türlü yayını kapatma hakkına sahip olmuştu. On dokuzuncu yüzyıl sonuna gelindiğinde Pobedonostsev'in kişisel girişimleriyle on iki gazete ve dergi kapanmış, herhangi yeni bir yayının reklamı da ciddi şekilde kısıtlanmıştı. Kilise Sansür Komitesi basın üzerindeki denetimini daha da sıkılaştırmıştı (Feoktistov, 1929/1991: 220-221).

Sonuç

Konstantin Pobedonostsev Rusya'da 1860'lar ve 1870'lerdeki hızla liberalleşen bürokratik çevrenin devlet kurumlarının yapısında yarattığı tahribattan şikayet ediyor ve Batı'nın yıkıcı liberal fikirlerinin aksine geleneksel kurumların yapısının korunması gerektiğinin altını çiziyordu. Pobedonostsev, Çarlık hükümetinin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında içine düştüğü karmaşayı liberal reformlar sonrası bozulan istikrara bağlıyordu. Ona göre asıl olan kurumlar değil insanlardı ve yozlaşmayı geri çevirmenin tek yolu ise kurumların statükosunun korunması ve bürokratik kadrolara ehil insanların yerleştirilmesiydi. Ayrıca, kurumların dönüşümünün birden değil de yavaş adımlarla olması gerektiğinin de altını çiziyordu. Pobedonostsev, her ne kadar liberal bürokratik çevrelerde eleştirilere maruz kalıp dışlansa ve Çara olan yakınlığında salt bir akıl hocası muamelesi görse de, faaliyetleri dikkate alındığında Rus siyasal hayatındaki etkisinin azımsandığı görülmektedir. Pobedonostsev Çara olan yakınlığından istifade ederek ona düzenli mektuplar ve raporlar yollamış, ve bu mektuplarında devlet kadrolarında dönen tüm entrika ve yozlaşmış ilişkileri ifşa etmiştir. Bu bağlamda Çarın iç politikada etkili olan şahısların faaliyetlerinden haberdar olmasını sağlayarak Çarın fikirlerini etkilemeye çabalamıştır. Ayrıca, valilikler, polis ve sansür dairesine kadro oluşturma ve de önemli bakanlıklara bürokrat seçimi aşamalarında etkili olmuştur. Özellikle *ober-prokurorluğu* döneminde Kilise işlerine bir çok yenilik getirmiş ve Kiliseye dair liberal reformların hayata geçmemesi için yoğun çaba sarf etmiş, ve bunda kısmen başarılı da olmuştur. Pobedonostsev'in düşünce ve eylemleri, on dokuzuncu yüzyıl Rus liberal düşüncesinin bertaraf edilmesi ve sansürlenmesinde Kilise ve dinin ne kadar etkin olarak kullanılabileceğini göstermesi açısından da önemlidir. Ayrıca Pobedonostsev III. Aleksandr'a mektuplarında kendini Çarlık yönetimi ile sıradan Rus halkı arasındaki bağı kurmakla görevli olan kişi olarak yansıtmış ve kendi fikirlerinin dikkate alınması için her türlü argümanı öne sürmüştür. Bu açıdan bakıldığında, Rus bürokrasisinde liberal reformları engellemek için tek kişilik bir mücadele verdiği ve bu yolda da Çar III. Aleksandr ile olan yakın ilişkisinden faydalandığı söylenebilir. Aynen kendisinin de mektuplarında sık sık belirttiği gibi, asıl olan

¹² Evgeny Feoktistov (1828-1898) - yazar, gazeteci, ve dergi editörlüğü yapmış ve 1883'ten ölümüne kadar sansür komitesinde görev almıştır. Aynı zamanda Meclis Üyesi, senatörlük ve İçişleri Bakanlığı'nın ana basın departmanı başkanlığını da yürütmüştür (1883-1896).

kurumlar değil kişilerdir, ve Rus otokrasisinin korunması için en büyük etki yaratacak kişi faktörü olarak ise bizzat kendisini öne sürmüştür. Özetle, her ne kadar dönemdaşları tarafından fikirlerinin eleştiriden öteye geçmediği dillendirilse de, özellikle mektupları aracılığıyla Çar ile kişisel iletişim çabaları göz önüne alındığında, belirli dönemlerde Çar III. Aleksandr'ın kararlarına tesir edebildiği ve hükümetin karar mekanizmasını yönlendirmede etkili olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Pobedonostsev, K. P. (1896). *Moskovskiy Sbornik*. Moskva: Sinodalnaya Tipografiya.

Pobedonostsev, K. P. (1924). *Pisma Pobedonostseva k Aleksandru III*, Tom 1, Moskva: Novaya Moskva.

Pobedonostsev, K. P. (1926). *Pisma Pobedonostseva k Aleksandru III*, Tom 2, Moskva: Novaya Moskva.

Pobedonostsev, K. P. "Vısoçayshiy manifest 29 aprelya 1881 g.". *Gosudarstvo rossiyskoye: vlast' i obščestvo. S drevneyşih vremen do naših dney. Sbornik dokumentov*. (red. Yu. S. Kukuşkina) 1996, Moskva: Izd-vo Mosk. universiteta.

İkincil Kaynaklar

Antonov, Mikhail (2020). Church-State Symphonia: Its Historical Development and Its Applications by the Russian Orthodox Church, *Journal of Law and Religion*, 35(3), 477-479.

Brisku, Adrian (2017). *Political Reform in the Ottoman and Russian Empires*, London: Bloomsbury.

Bryes, Robert F. (1961). Dostoevsky and Pobedonostsev. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas , Neue Folge*, 9(1), 57-71.

Bryes, Robert F. (1968). Russia and the West: The Views of Pobedonostsev. *The Journal of Modern History* , 40(2), 234-256.

Dameshek, L.M., I.L. Dameshek (2016). Zakon 1898 g. o krestyanskih i «inorodçeskih» naçalnikah Sibiri, *Gumanitarnyye nauki v Sibiri*, (23) 1, 58-63.

Edwards, David Wayne (1967). *Orthodoxy During The Reign of Tsar Nicholas I: A Study in Church-State Relations*. Unpublished PhD Thesis, Kansas State University.

Feoktistov, E. M. (1929/ 1991). Za Kulisami Politiki i Literaturı (1848-1896), Moscow: Novosti. (İlk basım: 1929, Leningrad: Priboy)

Firsov S. L. (2004). Pravoslavniy Absolyutizm. Svetskaya vlast i pravoslavnyaya tserkov v epohu imperatora Nikolaya I. *Vestnik Sankt Peterburgskogo Universiteta*, 6(4), 36-43.

Freeze, Gregory L. (1983). *The Parish Clergy in Nineteenth Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform*. Princeton: Princeton University Press.

Hevrolina, V.M. (2009). *Nikolai Pavlovich Ignatyev, Rossiiskii Diplomat*. Moscow: Kvadriga

Hildermayer, Manfred, Rossiyskiy "Dolgiy XIX vek": "Osobyı Put" Evropeyskoy Modernizatsii?. *Ab Imperio*, (1), 2012, 85-101.

Krindatch, Alexey D. (2006). Changing relationships between Religion, the State, and Society in Russia. *GeoJournal*, (67), 267-282.

MacKenzie, David (2002). *Count N.P. Ignat'ev: The Father of Lies?*. New York: Columbia University Press.

Malia, Martin (1961). *Alexander Herzen and the Birth of Russian Socialism, 1812-1855*. Cambridge: Harvard University Press.

Muraveva, L. A. (2012). Otmena krepostogo prava v Rossii: priçini, mehanizm realizatsii, znaçenie. *Gumanitarnyye nauki*, 2 (6), 42-53.

Nureeva, S. V. (2012). K voprosu o Etatizme K. P. Pobedonostseva i Evolyutsii Monarhiçeskoı Formı Pravlениya v Rossii. *Aktualnye Problemy Rossiyskogo Prava*, (1), 14-22.

- Polunov, A. Iu. (2001). Konstantin Petrovich Pobedonostsev, Man and Politician, *Russian Studies in History*, 39(4), 8–32.
- Pospelovsky, Dimitry (1998). *The Orthodox Church in History of Russia*. New York: St Vladimir's Seminary Press.
- Smirnov, A. G. (2008). Komisiya N. A. Milyutina o Normah İzbratelnogo Prava v Zemskie Učrejdeniya Pri Podgotovke Zemskoy Reformi. *Pravo i Gosudarstvo: Teoriya i Praktika*, (5), 127-130.
- Stepanov, Valerii L. (2012). An Autocrat at the Crossroads. Nicholas II Between Pobedonostsev and Bunge. *Russian Studies in History*, 50(4), 7-32.
- Taranovski, Theodore (1984). Alexander III and his Bureaucracy: The Limitations on Autocratic Power. *Canadian Slavonic Papers*, 26 (2/3), 207-219.
- Teslya, Andrey (2017). Russkiy Konservator: O sisteme Političeskikh Vozzreniy K. P. Pobedonostsevai 1870-1890 godov. *Sotsiologičeskoe Obozrenie*, 16 (1), 151-172.
- Zaharova, Larissa (1994). Autocracy and the Reforms of 1861-1874 in Russia. Choosing Paths of Development. (trans.: Daniel Field). In Ben Eklof et. al. (ed.), *Russia's Great Refoms, 1855-1881* (pp. 19-39). Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Despite the fact that there are a few comprehensive studies about political and intellectual career of Konstantin Pobedonostsev in non-Turkish literature, there is not a single study about him in the Turkish literature until now. Although a narrative has developed in the literature on specific issues about certain aspects of his career, an overview of the conservative vision he represented and his contributions to Russian political life has not been examined thoroughly.

The purpose of this article is to examine the ideas of Pobedonostsev that represented Russian conservatism and his influence on nineteenth century Russian politics. In the study, first of all, the scope of the reforms in the 1860's and 1870's and the role of Russian liberal intellectuals in these reforms will be discussed. Then, the reaction of the Russian conservatives to those reforms will be examined and Konstantin Pobedonostsev's views on liberal reforms will be analyzed. In the following section, Pobedonostsev's ideas about the Russian bureaucracy and bureaucrats will be discussed and how he compares these bureaucrats with the ordinary Russian people will be pointed out. In addition, the solutions offered by Pobedonostsev for the restructuring of the bureaucracy will be mentioned. Also, the institutional importance of the Church, which Pobedonostsev attributes great importance for the survival of the state, will be mentioned, and the censorship activities that were carried out regarding the Church during his ober-procurorate period will be discussed. In the conclusion part, the conservative stance that Pobedonostsev put forward against liberal reforms in the second half of the nineteenth century and his influence on the political life of the Russian Empire will be revealed.

Methodology

This study has been prepared by making use of the letters of Pobedonostsev to the Tsar Alexander III as well as the secondary sources in English and Russian languages. Some of the secondary sources selected in the study are the works of people who lived during the time of Pobedonostsev. It was during the time of Tsar Alexander II that Pobedonostsev became close to the Tsarist family and peaked in his career. In this regard, the letters of Pobedonostsev to the Tsar Alexander III are of utmost importance in terms of reflecting the debates revolving around the 1860-1870 reforms.

Findings (Results)

In the first half of the nineteenth century, the Tsar Alexander I found the solution to the Russian empire's contradiction of Europeanization and preserving national values by means of adapting European liberalism to Russia; contrary to his predecessor, the Tsar Nicholas I, who applied an absolute management style in the form of a blend of autocracy and religion. 1860's and 1870's was a period of extensive reform initiatives in many areas. In this period, Russian government started to follow reform programs modeled though European liberalism and liberal-minded intellectuals began to enter bureaucratic cadres. The focus of these intellectuals was the establishment of bureaucratic structuring, that is, the transformation of institutions that could carry out innovations. However, in time, the economic and social obstacles in front of the bureaucratic transformation caused the objections of the conservative segment to be voiced more loudly.

Konstantin Petrovich Pobedonostsev, a bureaucrat and academic, was one of the most famous and influential political representatives of the conservative line of thought in Russia. He was troubled by the rapidly liberalizing bureaucratic and intellectual circles in Russia in the 1860s and 1870s, and believed that reforms would corrupt the institutions of the state rather than to improve it. He believed that reform models coming from the West would be destructive for Russian society and bureaucratic structure. In short, since the end of the nineteenth century, Pobedonostsev has been mentioned as one of the eminent conservative people, who oppose the reforms in Russian political life.

Conclusion and Discussion

Konstantin Pobedonostsev complained about the destruction caused by the rapidly liberalizing bureaucratic environment in Russia in the 1860s and 1870s. Pobedonostsev attributed the turmoil of the Tsarist government in the second half of the nineteenth century to the deteriorated stability after liberal reforms. According to him, the main asset was people, not institutions, and the only way to reverse corruption was to preserve the status quo of institutions and to place skilled people in bureaucratic cadres. He also underlined that the transformation of institutions should not be abrupt, but in slow steps. Pobedonostsev was criticized and excluded in liberal bureaucratic circles and was treated as a mere mentor in his closeness to the Tsar.

However, when his activities are taken into account, his influence in Russian political life seems to be underestimated. Pobedonostsev, taking advantage of his closeness to the Tsar, sent him regular letters and reports, revealing in these letters all the intrigues and corrupt relations in the government cadres. In this context, he tried to influence the ideas of the Tsar by making the Tsar aware of the activities of those who were influential in domestic politics. Pobedonostsev's thoughts and actions are also important in terms of showing how effectively the Church and religion can be used in the elimination and censorship of nineteenth century Russian liberal thought. In addition, In his letters to Alexander, Pobedonostsev reflected himself as the person in charge of establishing the link between the Tsarist administration and the ordinary Russian people, and put forward all kinds of arguments for his own ideas to be taken into account. From this point of view, it is seen that he fought a one-man fight to prevent liberal reforms in the Russian bureaucracy. Just often stated in his letters, the main issue is not institutions but persons, and he has asserted himself as the person factor that will have the greatest impact on the preservation of the Russian autocracy. In summary, although his contemporaries expressed that his ideas do not go beyond criticism, especially considering his personal communication efforts with the Tsar through his letters. It can be said that he was able to influence the decisions of the Tsar Alexander III and was effective in directing the decision mechanism of the government.

SANATSAL DÜŞÜNCELERİN YAPI TASARIMLARINA YANSIMASININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: TATLİN KULESİ VE EINSTEIN KULESİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REFLECTION OF ARTISTIC THOUGHTS ON BUILDING DESIGNS: TATLIN TOWER AND EINSTEIN TOWER

İzzettin KUTLU

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık
Fakültesi, Mimarlık Bölümü
izzettinkutlu@artuklu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5546-5548

Ruşen ERGÜN

Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
rusen.ergun@dicle.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5253-324

ÖZ

Geliş Tarihi:
20.8.2021
Kabul Tarihi:
28.1.2022
Yayın Tarihi:
31.3.2022
Anahtar Kelimeler
20.yüzyıl mimarlığı,
Modern mimarlık,
Yapı teknolojisi,
Mendelsohn,
Tatlin.
Keywords
20th century
architecture,
Modern architecture,
Building technology,
Mendelsohn,
Tatlin.

20.yüzyıl mimarlığının erken dönemlerinde bakış açıları ve mimari üslupları ile fark yaratan Vladimir Tatlin ve Erich Mendelsohn, öncüleri olduğu iki farklı sanat akımı ile 20. ve 21. yüzyıl mimarlığında birçok mimarı etkilemiştir. Bu çalışma, iki mimarın mekân ve tasarım anlayışlarındaki farkındalıkları ve birikimleri sonucu ortaya koydukları eserleri inceleyerek farklılıkları ve benzerlikleri açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Belirlenen amaç doğrultusunda çalışmanın yöntemi, mimarların iki önemli eserinin biçimsel kompozisyonlarını tablolaştırarak çoklu düzeylerde karşılaştırmaktır. 20.yüzyılın başında aynı dönemlerde, farklı yerlerde yaşamış ve iki farklı kültürü temsil eden Konstrüktivist mimar Tatlin ile Ekspresyonist mimar Mendelsohn arasındaki tasarım anlayışlarını, Tatlin'in Tatlin Kulesi ve Mendelsohn'un Einsteinsin Kulesi eserleri üzerinden incelenecektir. Bu eserler, her iki mimarın literatürde ve mevcut çalışmalarda en sık karşılaşılan eserleridir. Her ne kadar iki önemli akım arasındaki farklılığı temsil etseler de Tatlin ve Mendelsohn birbirlerinin çağdaşı olmakla birlikte, tasarımlarına ve bakış açılarına uyan temel tasarım hedeflerinde de ortak noktada buluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda, mimarlık tarihindeki iki etkili mimarın iki farklı kültürü temsil etmelerine rağmen tasarım anlayışlarının yapısında ortak yaklaşım paylaştıkları ortaya konmuştur. Tatlin ve Mendelsohn örneğinden yola çıkarak; farklı mimari akımlara öncülük ederek birbirinden farklı tasarımlar ürettiği düşünülen mimarların, bakış açılarının ve tasarım anlayışlarının benzerlik gösterebildiği sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

Vladimir Tatlin and Erich Mendelsohn, who made a difference with their perspectives and design styles in the early 20th century architecture, are discussed in the study. It is aimed to reveal the differences by examining the buildings created by the two architects as a result of their awareness and knowledge in their understanding of space and design. The method of the study is based on comparing the design approaches between Tatlin and Mendelsohn, who lived in the same periods, in different places and represented two different cultures at the beginning of the 20th century, by tabulating their formal compositions through Tatlin Tower and Einstein Tower. In the findings of the study, it has been seen that Tatlin and Mendelsohn, who are architects of the same period and represent two different art movements in the history of architecture, share a common approach in the structure and perspectives of their design understanding. Based on the example of Tatlin and Mendelsohn; It has been concluded that architects, who are thought to produce different designs by pioneering different architectural movements, can have similar perspectives and realize different productions with the same design understanding.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.985474>

Atıf/Cite as: Kutlu, İ. & Ergün, R. (2022). Sanatsal Düşüncelerin Yapı Tasarımlarına Yansımasının Karşılaştırmalı Analizi: Tatlin Kulesi ve Einstein Kulesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),170-186.

Giriş

Mevcut yapıların tasarımlarını analiz etmek, uygulamada çalışan kişiler ve eğitimciler için önemli ölçüde bilgilendirici olmaktadır. Prensipite, bu tür bir analiz, mevcut inşa edilmiş bir eserin tasarım yöntemlerini ortaya çıkarmaya yönelik olduğu için “tersine mühendislik/reverse engineering” olarak düşünülebilir. Bu yöntem, daha önce yapılmış bir cihazın, sürecin, yapının, vb., bir sistemin parçasının bir görevi nasıl yerine getirdiğini tündengelim ile anlaşılmasına çalışıldığı bir süreçtir (Demirci, 2020). Mimari tasarım sürecinde ise bu yöntem, tasarımcıların tasarım ilkelerinin ve üretme prensiplerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olabilmektedir (Eilouti, 2017). Beraberinde mimari eserler üzerine yapılacak olan karşılaştırmalı analiz alanı, tasarım pratiğine yardımcı olmak için güçlü bir potansiyele sahiptir (Eilouti, 2009; Zarzar ve Güney, 2008). Karşılaştırmalı tasarım çalışmalarının amacı mimari tasarım bilgi birikimine, eğitime ve uygulamaya katkı sağlamaktadır. Karşılaştırmalı tasarım çalışmalarında ele alınan yapılar, farklı coğrafi ve zamansal bağlamlarda geliştirilmiş olsalar bile, ortak tasarım ilkelerini ortaya çıkarabilmektedir. Bir tipolojiyi veya stili paylaşan bina gruplarının karşılaştırmalı eleştirel analizi, verimli bir alıştırmaya/eleştirme sürecini temsil edebilir. Öneme rağmen, inşa edilmiş yapıların karşılaştırmalı analizi, son dönem mimarlık literatüründe yeterince ilgi görmemiştir. İlgili literatür örnekleri arasında modern mimarinin eleştirel bir çalışması (Frampton ve Simone, 2015), İtalyan mimar Andrea Palladio'nun planlarının karşılaştırmalı okuması (Eisenman ve Roman, 2015), Palladio ve Sinan yapılarının tasarım şemalarının analizi ve karşılaştırmalı bir çalışması (Eilouti, 2012), Palladio ile Sinan yapılarının morfolojik analiz çalışması (Eilouti, 2017), Sinan ile Palladio'nun mekansal sınırlamaya getirdikleri yenilikler çalışması (Özkan ve Aksöz, 2015), ve Cumhuriyet dönemi mimarlarından Sedat Hakkı Eldem ile Frank Lloyd Wright'ın tasarladıkları evlerinin karşılaştırmalı çalışması (Korkmaz, 2008) yer almaktadır. Bu birkaç örnek mimari tasarım literatürüne katkıda bulunsa da mimari tasarımların bilimsel karşılaştırmalı eleştirel analizi alanı yeterince araştırılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı yaklaşık 100 yıl önce aynı dönemlerde, farklı yerlerde yaşamış, iki farklı sanat akımını temsil ettiği düşünülen mimar Vladimir Tatlin ve mimar Erich Mendelsohn'un mimari tasarımlarındaki tasarım olgularını karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve değerlendirmektir. Mimarların ilki 1885-1953 yılları arasında yaşamış, Rus mimarisinde en büyük etkiye sahip olduğu ve Konstrüktivist olarak düşünülen Tatlin'dir. İkincisi, Tatlin'e benzer şekilde 1887-1953 yılları arasında yaşamış ve farklı coğrafi konumlarda yaşamasına rağmen bulunduğu bölgelerde büyük etkiye sahip Ekspresyonist mimar Mendelsohn'dur. Yukarıda değinilen aynı dönem (çağdaş) mimarlar üzerine yapılan mevcut çalışmalar incelendiğinde, genellikle Rönesans dönemine uzanan geçmiş mimarlar hakkında yapıldıkları belirlenmiştir. Tatlin ve Mendelsohn gibi 20. yüzyıl mimarlığında büyük etkileri olan mimarlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları inceleyen tasarımlarının karşılaştırmalı analizi üzerine yapılmış çalışma tespit edilememiştir. Ayrıca Tatlin'in ve Mendelsohn'un tasarım süreçlerini ele alan çalışmaların da yetersiz olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışma, bu alandaki bilgilere katkıda bulunmak için hazırlanmıştır ve iki mimarın tasarımlarının bir örneğinin karşılaştırmalı çalışmasını ele almıştır. Bu çalışmada özellikle, tasarımlarını etkilemiş olabilecek kültürel veya sosyal faktörlerden ziyade yapılar, görsel olarak analiz edilmiştir. İki mimarın çalışmalarının incelenmesinin, aynı zamansal çerçevede içinde iki farklı tasarım dilini temsil eden yapılarının ve mimari kompozisyon ilkelerinin belgelenmesine ve karşılaştırılmasına katkı sağlamaktadır.

Materyal ve Metot

Çalışma kapsamında aynı dönem içerisinde tasarımlar üretmiş 20.yüzyıl mimarlığında Konstrüktivizm akımının öncüsü olarak kabul edilen Tatlin ile Ekspresyonizm akımının öncüsü olarak kabul edilen Mendelsohn ele alınmıştır.

Konstrüktivist mimari veya 'konstrüktivizm', 1920'lerde Sovyetler Birliği'nde geliştirilen bir modern mimarlık biçimidir. Konstrüktivizmin temel özelliği, üç boyutta kübizm'in soyut ve nesnel olmayan öğelere uygulanmasıdır. Düz çizgiler, silindireler, küpler ve dikdörtgenler ile gergi kablolar, beton çerçeveler ve çelik kirişler gibi modern çağın birleştirilmiş unsurlarını içermektedir. Mimari stil olarak farklı formlar arasındaki karşıtlığın yanı sıra farklı yüzeyler arasındaki ölçek ve varlık hissini yaşatan yüksek katı duvarlar ve pencereler arasındaki karşıtlığı ele almışlardır. 1917 Ekim Devrimi'nden önce konstrüktivizmin öncüsü olarak kabul edilen Vladimir Tatlin'in çalışmaları ile ortaya çıkmıştır (Gintoff, 2015). Ekspresyonizm (dışavurumculuk) ise özellikle Almanya'da gelişen ve egemen olan dışavurumcu görsel ve sahne sanatlarına paralel olarak 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan mimari harekettir. Ekspresyonist mimarlar, duygusal bir bakış açısını ifade etmek için bazen çarpıtılmış ve parçalanmış, yeni heykelsi formlar ve yığınlar oluşturmak için tuğla, beton ve cam gibi malzemeleri

kullanmışlardır. Ekspresyonist mimarlar genellikle tarihsel stilleri, simetrik formları ve geleneksel tasarımları reddetmiş ve bunun yerine soyutlamayı benimsemişlerdir. Yenilikçi inşaat tekniklerini kullanmaya çalışmış ve sıradan olmayan bina biçimleri tasarlamışlardır (James, 1994).

İki farklı mimari sürecin tasarım anlayışlarını ele alan çalışmada, Tatlin'in tasarımı Tatlin Tower (Kule) ile Mendelsohn'un tasarımı Einstein Tower (Kule) üzerinden karşılaştırmalı analiz yapılmış ve elde edilen verileri net bir şekilde ortaya çıkarmak adına tablolaştırılmıştır. Karşılaştırmalı analiz için ele alınan yapılar, mevcut literatürde yer alan kaynaklarda ve sanal ortamda "Tatlin" veya "Mendelsohn" hakkında yapılan araştırmalarda en çok karşılaşılan eserlerdir. Çalışmanın yapıldığı tarih itibarı ile Google Görseller kullanılarak yapılan "Valdimir Tatlin" araştırması sonucu ilk sayfada karşılaşılan 15 görselin 11'inde Tatlin Tower'ın olduğu; "Erich Mendelsohn" araştırması sonucu ilk sayfada karşılaşılan 15 görselin 6'sında Einstein Tower'ın olduğu görülebilir. Bu sayılar Tatlin için %73'lük, Mendelsohn için %40'lık orana karşılık gelmektedir. Her iki mimar için de bu oranlar, seçilen yapıların mimarlar hakkında yapılan araştırmalarda sıkça karşılaşılan mimari eserleri olduğunu doğrular niteliktedir.

Vladimir Tatlin

Moskova şehrinde doğan Vladimir Tatlin (1885-1953), doğa sevgisini de kazandığı Ukrayna'nın kırsal bir bölgesinde büyümüştür. İlerleyen yaşlarında zamanını yelkenci olarak geçirmiş, denizdeki yılları, materyallere yaklaşımı hakkında ve yıllar sonra tasarladığı projelerde somutlaşacak doğal süreçler, çalışmalarında etkili olmuştur (Fredrickson, 1999: 54). Denizdeki kariyer planlarını vazgeçilmez gördüğü sanat için terk eden Tatlin'in "erkenci bir denizci" olarak deneyimi çalışmalarına yansımıştır. Donanma/denizcilik ile ilgili az sayıdaki üretimlerinden biri 1911 tarihli 'Sailor' adlı eseridir (Şekil 1, Rowell, 1978: 86). Milner, yelkencilik, Tatlin'e onu diğer sanatçılardan ayıran malzemeleri kullanmanın yönteminde katkı sağladığını ifade etmiştir (Milner, 1983: 7).

Şekil 1. Tatlin denizcilik yıllarından etkilenecek oluşturduğu 'Sailor' tablosu (Url-1)

Tatlin, dönemin sanat anlayışının içinde olmakla yetinmeyip özgün yorumu ile ayrı bir pozisyonda da yer almıştır. 1918'den 1930'a kadar olan çalışmaları çoğunlukla "konstruktivizm" ile özdeşleşmiş olsa da eğrisel formları ve dayandıkları fikirlerin altında yatan organiklik, konstruktivizm ilkeleriyle çelişen bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Tatlin'in "ütopik" sanat programı, günlük yaşamın ve nesnelerin yeniden tasarlanmasını ve dönüştürülmesini de önermiştir; ancak, çağdaşlarının çoğunun aksine, tamamen işlevsel bir estetiği reddetmiştir. Eski yöntem ve malzemeleri reddeden konstruktivistlerin aksine, Tatlin tasarımlarında doğa ile uyum ve geçmiş ile bağlantı da aramıştır (Fredrickson, 1999: 49). Teknolojik ilerleme çağı olarak adlandırılan bu dönemde Tatlin, insan yapımı ile doğal olanı daha karmaşık bir kozmik bağlantı düzeninde; sembolik ve işlevsel olarak birleştirmeye çalışmıştır (Strigalev, 1988: 15). Böyle bir yaklaşım Tatlin'i konstruktivistlerden ayırmıştır. Geometri ile ilişkilendirdiği çizgileri kullanıp, faydacı nesnelere tasarlayarak ve sanatçının rolünü "konstrükte eden kişiye/constructor" dönüştürerek sanatsal ilkeleri endüstriyel amaçlarla birleştirmeye çalışmıştır (Fredrickson, 1999: 50). Tasarımlarından bazılarında endüstriyel prototipler olarak kararlar alınmış olsa da hiçbiri seri üretilmemiştir. Bu durum sonucunda Tatlin'in tasarımları, pratik üretimi yapılamayan ve imalatı imkânsız olan ürünler olarak görülmesine ve Tatlin'in tasarım anlayışının eleştirilmesine neden olmuştur (Rickey, 1967: 23). Süprematizm ressam Kazimir Malevich ile Tatlin arasında tasarım anlayışı farklılığı o dönem yoğun olarak hissedilmiştir. Bu durumun nedeni devrim öncesi Rusya'da geometrik soyutlamaya dayalı iki radikal sanat hareketinin "Konstruktivizm" ve "Süprematizm" olmasıdır. Malevich Konstruktivizm'in doğrudan karşısında yer almıştır. Konstruktivizm ise sanatın bir toplumsal amaca hizmet etmesi gerektiğine inanan ve Vladimir Tatlin'in

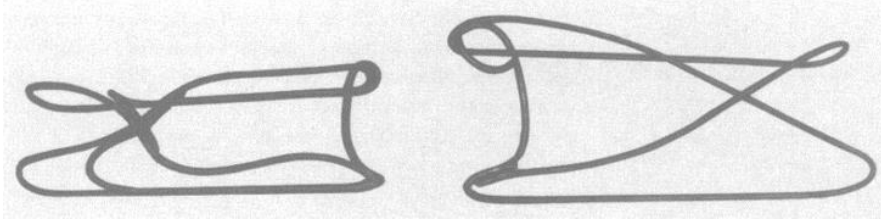
öncülük ettiği düşünölen bir akım olmuştur. Malevich, Konstrüktivist sanatçılarının mühendis ve bilim adamı olması fikrine karşı çıkarak, hür bir sanatçı tipi oluşturmayı hedeflemiştir (Url-2).

Tasarım Anlayışı

Sovyet iktidarının ilk on yılında, “Üçüncü Enternasyonal Anıtı” ile Rus avangard sanatçısı olarak tanınmaya başlanan Vladimir Tatlin, Bolşevik Devrimi sonrası Rusya'daki sanatın en yeni ve en iyi bilinen sanatçısı olmuştur (Kachurin, 2012: 19). Tatlin'in sanatının radikal biçimi ile siyasi faaliyeti arasındaki belirgin tutarsızlık görölmektedir (Nisbet, 2010). Sanatını politik bir faaliyet olarak ele alan Tatlin'in kariyerinin özgün ve önemli eserleri, 1914'te heykel yapmaya başladığı dönem ile 1932'de kalıcı olarak resim sanatına geçtiği dönemi kapsar. Bu dönemler;

- 1917 dönemi, üretilen “Ressamî Rölyefler, Karşı Rölyefler ve Köşe Karşı Rölyefler” olarak adlandırılan heykel dönemidir.
- 1918'de Moskova Güzel Sanatlar Bölümü'ne başkanlık etmek için atanmasını takiben hem kurumunu denetlemiş hem de devlet anıtlarını planladığı dönem olmuştur.
- Son olarak, çeşitli sanat enstitülerinde öğretim yaparken ve çalışırken 1920'li yıllarda tasarladığı soba ve çaydanlık gibi günlük nesneler için ürettiği prototipler dönemi olarak değerlendirilebilir (Nisbet, 2010: 110-111). Sanatçının en titiz heykellerinin ve tasarımlarının büyük kısmı artık sadece eski fotoğraflarda görölebilmektedir.

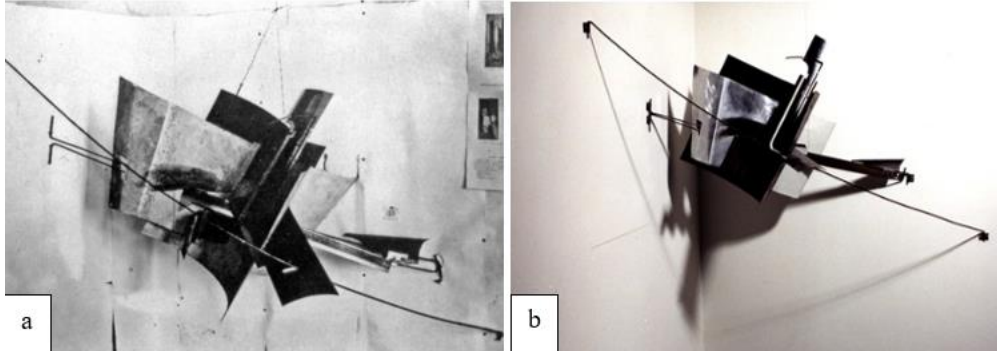
Tatlin, günlük yaşamı iyileştirme arzusu ile yaşamış ve teknolojiye benzer şekilde ilgi duysa da onun çalışmalarını tamamen konstrüktivizm sınıfında ele almamak gerekir (Lodder, 1983: 205). Zhadova (1988), yazısında Tatlin'i, konstrüktivizm ile birlikte geçmişi geride bırakmak için geleceğe yönelen rasyonel bir modernist olarak görmenin mümkün olduğuna değinmiştir (Zhadova, 1988; 146). Çaydanlık ve kızak tasarımları, onu görünüşte iki farklı yerde konumlandıran eserlerin en belirgin örneklerindedir (Şekil 2, Fredrickson, 1999: 51).

Şekil 2. Tatlin kızak çizimleri (Fredrickson, 1999: 51)

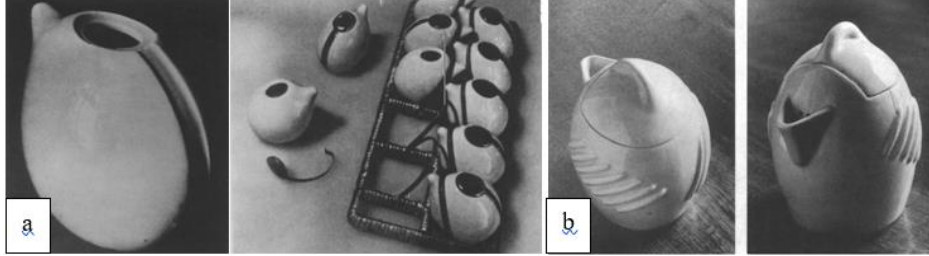
Üretimleri

Tatlin'in erken dönemlerde inşa etmeye başladığı birçok rölyef tasarımı bulunmaktadır. Rölyeflerinde farklı malzemeleri birbirine entegre etme çabasında olduğu görölmektedir ve genellikle gergin metal kablolar, büyük metal artıkları kütesinin merkezinden veya ön düzleminden geçmektedir (Şekil 3a-b).

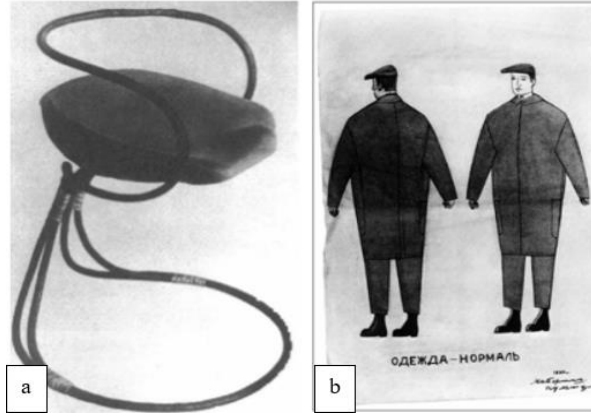
Şekil 3. a) Vladimir Tatlin, köşe kabartma, no. 133, 1915. Alüminyum ve kalay kaplama, yağlı boya pigment, astar boya, tel, sabitleme elemanları (Nisbet, 2010: 110), b) Vladimir Tatlin, köşe kabartma rekonstrüksiyonu (Annely Juda Fine Art)

Tatlin üniversite bölümlerinde verdiği dersler sonrasında öğrencileri ile beraber çalışmalarına devam etmiştir. Öğrencisi Sotnikov ile beraber Tatlin, “Nursing Vessel/Kreşlerde kullanılmak üzere şişe” insan yapımı ve doğal dünyaları bütünleştirme arzusuna uygun olarak insan göğsünü andıran yuvarlak bir form kullanmıştır (Şekil 4a, Fredrickson, 1999: 64). Aynı yıl Tatlin ile Sotnikov, kulpsuz bir çaydanlık tasarlamış; yanlarındaki oluklar, başparmak ve işaret parmağı ile kavrama için düşünülmüştür (Şekil 4b). Bu tasarım, Tatlin'in geleneksel objeleri modern özelliklerle dönüştürme yaklaşımı ve insan formunu dikkate alması sonucu elde edilmiştir (Zhadova, 1988; 146).

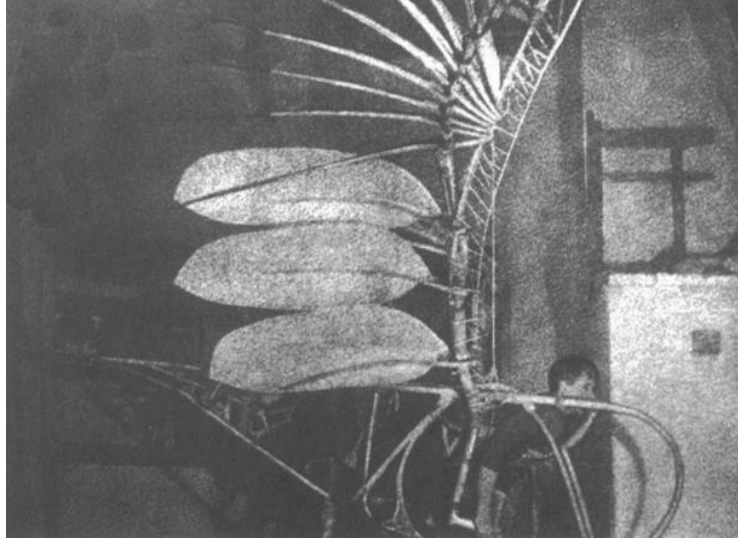
Şekil 4. Tatlin'in öğrencisi Sotnikov ile tasarımları, a) şişe, b) çaydanlık (Fredrickson, 1999)

1927'de başka bir öğrencisi olan Rogozin, sandalye tasarımı için Tatlin ile birlikte çalışmıştır. Sandalye, masrafsız ve minimum maliyetle seri olarak üretilecek şekilde tasarlanmıştır (Zhadova, 1988: 140). Tasarımcılar, geleneksel sandalyelerin geometrik ve dikey yapısının aksine insan vücudunun organik formuna karşılık gelen eğrisel formda bir destek kullanmışlardır (Şekil 5a, Zhadova, 1988: 141). 1920'den sonra Tatlin neredeyse sadece kıyafetler, ev aletleri ve mobilyalar olmak üzere günlük kullanım için nesnelere tasarlamaya başlamıştır. Tatlin'in günlük nesnelere için tasarımları “akışkan, organik formlar” ve “sade, geometrik olanlar” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İlk grup için 1923 yılında tasarladığı kızak çerçevelerinin kıvrımlı çizgileri örneklenirken, ikinci grup için tasarladığı erkek paltosu örnek gösterilmektedir (Şekil 5b, Strigalev ve Harten, 1993: 274).

Şekil 5. Tatlin'in öğrencisi Sotnikov ile tasarımları, a) şişe, b) çaydanlık (Fredrickson, 1999)

Tatlin'in yaratıcı ve yenilikçi duyguları eseri LeTatlin Ütopyası'nda en büyük ifadelerini bulmuştur. İnsan gücüyle çalışan bir uçan makine olan Letatlin, sanat ve tasarıma yaklaşımının doğasında var olan tüm istek ve çelişkileri somutlaştırmış; pratik ve imkânsız olan bir tasarım denemiştir (Şekil 6). Letatlin ile antik bireysel ulaşım sorununa lirik bir çözüm önermiştir. 1929 ve 1932 arasında Tatlin ve yardımcıları Alexei Sotnikov ve Giorgii Pavil'onov, kuş benzeri bu planörün sandalyesi ve kazağının inşaatı üzerine birkaç model üretmiştir (Fredrickson, 1999: 68). Ham pres, ipek, ahşap, mantar malzeme, çelik kablo ve duralumin ile buhar kullanarak ve parçaları birleştirerek ahşabı eğriler haline getirmiş, en büyük stres taşıyan bağlantı noktalarında ekstra güç için balina kemiği eklemiştir. Daha sonra modellerini güçlü ve hafif ipek ile kaplayarak tamamlamışlardır. Tatlin, Letatlin'in eklemli yapısını uçmayı öğrenen yavru kuşlardan yaptığı gözlemlere dayandırmıştır. Kuş kanatlarının mukavemetini, esnekliğini ve havada kalma yeteneğini arttırmayı mümkün kılacak, vücut kütesinin kanat açıklığına gerekli oranını hesaplamak için kuşların kemik yapılarını ve kas yapılarını analiz etmiştir (Lodder, 1983: 214). Ayrıca bu tasarımdaki Tatlin'in emelleri, binalarına uçuşla erişilecek ideal bir gelecek şehri anlayışına karşılık gelmektedir.

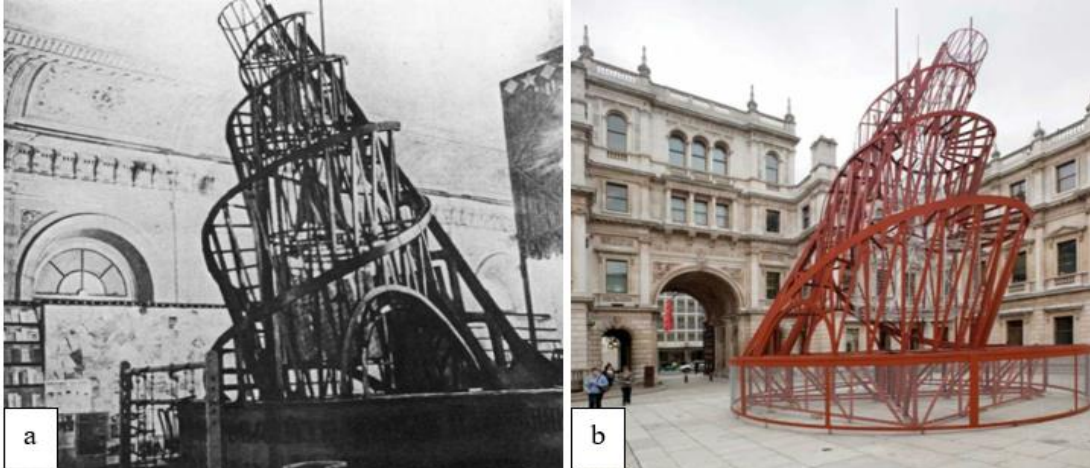

Şekil 6. Vladimir Tatlin, Letatlin tasarımı (Fredrickson, 1999: 67)

Tatlin Kulesi

Tatlin, cam, metal ve ahşap kullandığı soyut kompozisyonların ardından, Üçüncü Enternasyonal Anıtı için devasa bir proje üretmiştir. Çelik konstrüksiyon içerisinde, devrimlerin hızı ile çeşitli siyasi işlevleri ifade edecek cam montaj salonları olmak üzere 300 m yüksekliğinde anıt tasarlamıştır (Şekil 7, Magnago Lampugnani, 1988). Tatlin'in Anıtı olarak anılan kule, oldukça dikkat çekici olarak tasarlanmış ve Eyfel Kulesi'nden çok daha yüksek planlanmıştır. Ancak Tatlin'in böyle yüksek bir anıtı gerçekleştirme planları, 8 Kasım 1920'de sekizinci Sovyet Kongresi'nde sergilenen birkaç çizimin ve yaklaşık üç metrelik bir modelin ötesine geçmemiştir. Tatlin, böyle büyük bir yapının nasıl inşa edilebileceğini asla gösterememiştir. Kulenin tamamlanması durumunda nasıl çalışacağını önermiştir. En alt bölüm yasama işlevleri için bir küp olarak şekillenmiş, bir sonraki bölüm yürütme işlevleri için piramit, üçüncü bölüm bilgi merkezleri için silindir ve son seviye de bir radyo sinyali yayın alanı için yarım küre şeklinde planlanmıştır (Kurbanovsky, 2008: 895).

Tatlin'in anıtsal kulesi, o dönem ve öncesinde tasarlananlara benzememektedir. Kule, geçmişi bugüne bağlayan bir nesne olarak değil, geleceğe bağlanan bir nesne olarak görülmektedir. Anıt, planlanan biçimde hiçbir zaman bir topluluğun ortasında fiziksel bir alan olarak inşa edilememiştir, ancak sayısız topluluklar için mevcut bir anıt fikri olarak geliştirilmiştir. 1925 yılında Tatlin, Paris'teki Uluslararası Sergi'de Sovyet pavyonu için ikinci bir model oluşturmuştur. Zaman içerisinde kulenin başka bir basitleştirilmiş versiyonları da inşa edilmiştir (Anderson, 2017: 9).

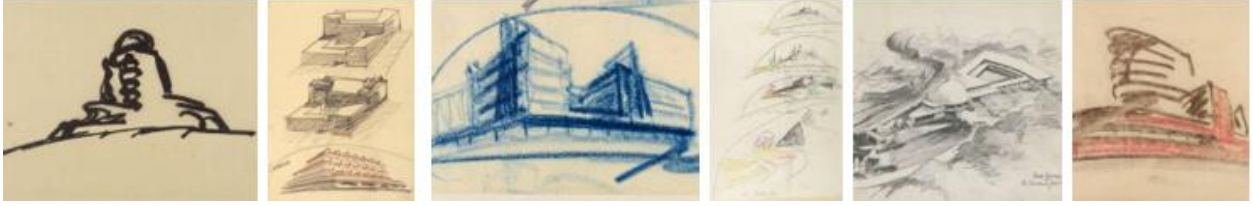

Şekil 7. Vladimir Tatlin, Üçüncü Uluslararası Anıtı modeli, a) 1920, Paris, b) Basitleştirilmiş versiyon (Nisbet, 2010)

Erich Mendelsohn

Mendelsohn, günümüzde Polonya sınırları içinde olan Doğu Prusya şehri Allenstein'da büyümüştür. Mendelsohn'un doğduğu 1887 yılında, Allenstein sıkıca Alman kültürünün etkisi altında kalmış ve Mendelsohn bu baskın kültürle, Almanca konuşarak ve Almanya'daki mesleki eğitimi alarak yetiştirilmiştir. Alman Yahudi kimliği, mimarın mesleki yaşamı büyüdükçe yoğunlaşan belirli sonuçlar doğurmuştur (Whittick, 1956: 37). Erich Mendelsohn eserlerini, görünüşte üç uyumsuz coğrafi konuma karşılık gelen Avrupa (Almanya 1914-1933, Büyük Britanya 1933-1939), Filistin (1934-1941) ve ABD (1941-1953) bölgelerinde üretmiştir (Mendelsohn, Beyer ve Strachan; 1967: 167). Eserlerindeki ticari yapı tasarımları ile dışavurumcu eskizlerini ve Einstein kulesini uzlaştırmada zorluk yaşanmaktadır (Şekil 8). Mendelsohn 1934 ve 1941 arasında tasarımlarında, merkezi olarak teknolojik ilerleme ile yerel kültürel değerler arasındaki boşluğa odaklanmıştır. Mendelsohn yalnızca modern mimarları meşgul eden mimari form ve teknoloji arasındaki boşluğu değil, aynı zamanda mimari form ve kültür arasındaki boşluğu da ele almıştır (Nitzan-Shiftan, 1993: 6).

Mendelsohn, "duyguların serbest bırakılması ile oluşan" ifadesini üretimlerinde uygun motivasyon olarak benimsemiştir ve 1948'de çağdaş mimarinin gelişimine olan katkısını değerlendirirken, sözlerini: "Çağdaş mimarlığın otomatik olarak ürettiği ve istemeyerek yayınladığı düşüncelere ve tartışmalara; yazarın teorileri olarak değil, sanatının felsefi arka planı olarak dokundum." ifadeleri ile tamamlamıştır. (Mendelsohn, Beyer ve Strachan; 1967: 172).

Şekil 8. Mendelsohn'un eskizleri (Wilson, 2013)

Tasarım Anlayışı

1910-12 yılında Münih'te eğitimini tamamlayan Mendelsohn'un 'farklı olma' düşüncesi okul yürütücüleri tarafından desteklenmiştir. Burada Theodor Fischer'in stüdyosuna katılmıştır. Fischer ile olan stüdyo eğitiminden sonra, Mendelsohn'un kendine özgü yaklaşımını ve fikirlerini, teknolojik olarak gelişmiş bir ofise katılmış olması etkilemiştir (Nerdinger ve Schickel, 1988: 56-61). Mendelsohn'un kendine özgü yaklaşımlarını yalnızca dışavurumcu olarak tanımlamamak gerekmektedir. Çalışmalarının çoğu, 1929-30 yıllarında Bauhaus tarafından savunulan beyaz sıva duvarları, düz çatı ve bant pencereleri örnekleyen "rasyonel işlevsellik" kategorisi ile de uyum göstermektedir. Mimarlık tarihçisi Bruno Zevi, Mendelsohn Evi'ni "ekspresyonizmin en uzak aşaması" olarak tanımlamaktadır (Şekil 9, Zevi, 1985: 190).

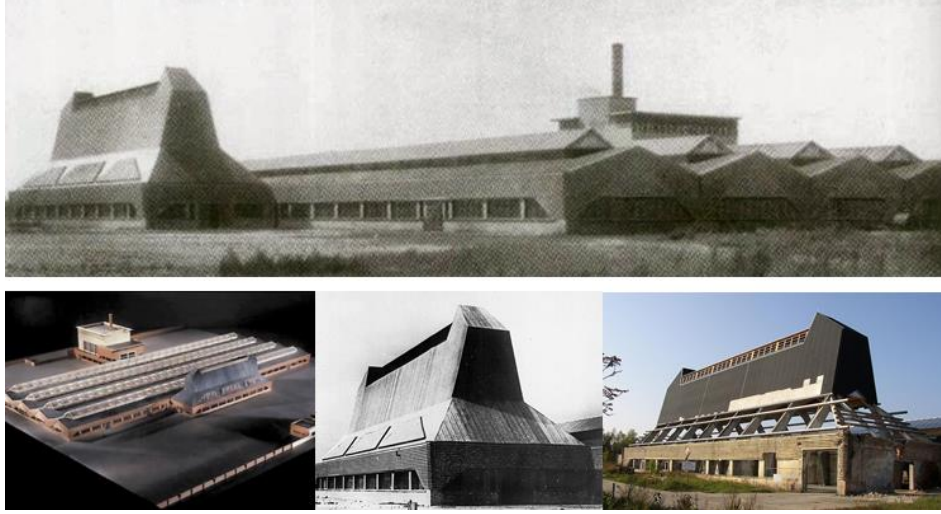
Şekil 9. Erich Mendelsohn tasarımı olan Russell Evi görünümüleri (Cazorla, 2011)

Mendelsohn, mimari pratiğinden önce estetik hedeflerini tamamlayan, mevcut sanatsal eğilimlere olan duyarlılığını simgeleyen bazı yaratıcı hareketlerle uğraşmıştır. Başlangıçta, çelik ve camdaki mimari vizyonların yanı sıra kostüm ve poster tasarımları bulunmaktadır. O dönem arkadaşları Paul Klee, Wassily Kandinsky, Franz Marc ve şair Hugo Ball "Der Blaue Reiter" grubunun dışavurumcu sanatçıları oluşturmaktadır (Gössel ve Leuthäuser, 2001). Mendelsohn'un kişisel soyutlama yönteminin ve genç mimar olarak bilgilerinin katıldığı bu tarz sanatsal hareketlerden etkilendiği görülmektedir (Herman, 1988: 24). 1923 yılında Hollanda'da

gerçekleştirdiği dersinin sonunda, Mendelsohn izleyicilerine “Dünyayı ele geçir, inşa et ve dönüştür! / Seize, construct, and convert the earth!” tavsiyesinde bulunmuştur. Elbette, Mendelsohn'un doğal dünyayla olan büyüünün bir ölçüsü olan söylemleri; sonrasında ‘küçümseyen’ olarak algılanmıştır. Ancak mimari ve peyzaj arasında kritik bir uzlaşma yöntemi için bir motivasyon cümlesi olarak sözleri ilham verici olmaktadır (Kargon, 2017: 896).

Üretimleri

1921'de Almanya'nın Luckenwalde kentindeki üretim yapısının ihtiyaçlarını ele alan Mendelsohn, Steinberg, Hermann & Şirket Şapka Fabrikasında yatay form anlayışını baskın olarak kullanmamış ve bir modülasyon olarak konik formlar tasarlamıştır. Bu fabrika kompleksindeki en dikkat çekici bölüm, şapka benzeri yüksek sivri havalandırma bacası ve geniş kenarlı taban alanı ile ünlü ‘Dying Vat’'tır. Bu küçük bina dış cephesi ile oldukça heykelsi görünmektedir (Şekil 10, Herman, 1988: 76).

Şekil 10. Erich Mendelsohn tasarımı Steinberg, Hermann & Şirket Şapka Fabrikası görünümü (Cazorla, 2011)

Mossehaus Gazete Binası, özgün halinde bir matbaa ve gazete bürolarından oluşan yapı bugün en beğenilen Mendelsohn eserlerinden biridir. Köşeyi saran pencerelerde uzun yatay çizgiler bu binayı ‘Streamline Moderne (Geç Art Deco)’nin önemli bir çalışması haline getirmektedir. Mossehaus Berlin'deki en yüksek bina olarak tasarlanmıştır ancak o zamandan günümüze kadar yakınlarında daha yüksek yapılar inşa edilmiştir (Nicholson, 2016). Mendelsohn, modernizmden giderek daha fazla etkilenmiş ancak ayırt edici tasarım öğelerini de korumuştur. Vurgulanan yatay çizgiler ve kavisli köşe, binaya aerodinamik bir his vermiş ve binanın perspektifte uzamasına yardımcı olmuştur (Şekil 11, Berman, 1999). Mendelsohn tasarımına hareketin dinamiğini yansıtmaya çalışmıştır.

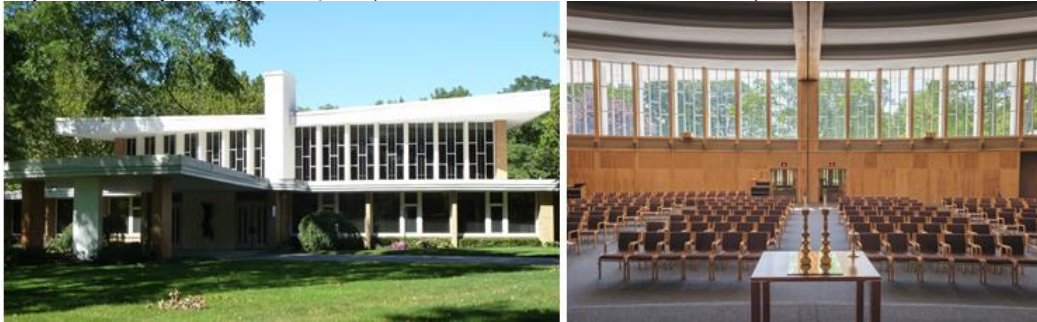
Şekil 11. Erich Mendelsohn Berlin'deki tasarımı Mossehaus (Berman, 1999)

Mendelsohn, 1922 Charlottenburg'daki Karolingerplatz villasında, eğri bir parsel sınırında yer alan çapraz simetrik bir villa tasarlamıştır. Zevi, binanın kaba dış tuğla cephesini "binanın hareketsiz yapısını fethetmeye" çalışmak olarak tanımlamaktadır (Zevi, 1985: 56). Bu pürüzlü tuğla, Mossehaus'un kenarlarını anımsatmaktadır. Küçük ev delikli pencerelere sahiptir, ancak bunlar, derin yivli tuğla tarafından kurulan doğrusallık ile tasarlanmıştır. Erken Mendelsohn ifadesi olarak yataylık, cephe üzerinde düz ve zikzaklı yatay bant pencereler şeklinde kendini göstermektedir (Şekil 12a). Cephenin merkez kütesi, "kütesel bir kule" söylemi ile dikeyliği ifade ederek kütlelerin geri kalanından yüksekte yer almaktadır (Şekil 12b, Herman, 1988: 87).

Şekil 12. Erich Mendelsohn Karolingerplatz'taki villa tasarımı, a) Yatay bant pencereler, b) Merkez kütlelerin geri kütlelerden yüksekte konumlandığı görünüm

Mendelsohn'un geç dönem Amerikan projelerinden biri olan 1948-1952 yılları arasında Michigan-Grand Rapids'deki Emanu-El Toplum Merkezi, Einstein Kulesi ile ilginç bir zıtlık barındırmaktadır (Şekil 13). Emanu-El Center'ın en dikkat çekici unsuru yataylıdır. Uzun pencereleri, ibadet mekanını çok sayıda doğal ışıkla aydınlatmaktadır. Hareketli duvarlar da genişleyen cemaatinde çeşitli etkinlikler için çok amaçlı bir oda olarak hizmet edebilecek şekilde kurulmuştur. Düz çatı, Einstein Kulesi ile keskin bir tezatlık oluşturmaktadır (Luckmann, 2013: 17). Mendelsohn'un düz çatıyı kullanması, kısmen Amerika'ya olan sevgisinden ve önemli mimarın etkisinde kaldığı vizyondan kaynaklanmaktadır. Düz çatı, son derece yatay kompozisyonlar kullanan Frank Lloyd Wright'ın ilk çalışmalarını yansıtmaktadır. Wright, 1910-11 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ünlü olmadan çok önce Almanya'da proje çalışmaları yürüttüğü için tüm Avrupalı modernistler üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur (Kostof, 1995: 685; Zevi, 1985: 61).

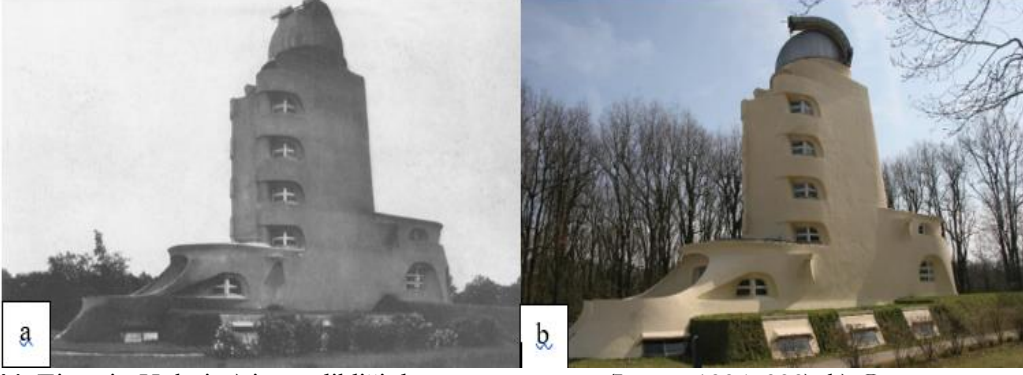

Şekil 13. Mendelsohn Emanu-El Toplum Merkezi (İbadethane) tasarımı günümüz

Einstein Kulesi

1917-1920 yılları arasında Erich Mendelsohn tarafından tasarlanan ve 1920-1919 yılları arasında Berlin yakınlarındaki Potsdam'da inşa edilen Einstein Kulesi, Alman dışavurumcu mimarisinin en bilinen örneklerinden biridir (Şekil 14a-b). 1921'de tamamlanmasından bu yana dışavurumculuğun bir örneği olarak ele alınan kule, endüstri ve bilime karşı akılcı olmayan bir yaklaşım olarak ifade edilmiştir. Einstein'ın genel görecelik teorisini araştırmak için bir gözlemevi/laboratuvar olarak tasarlanan yapıda Mendelsohn, görecelik programının hem mecazi hem de edebi düzeyleri üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmıştır. Ayrıca Mendelsohn'un

dışavurumculuğa son derece kişisel yaklaşımını ve göreceliğin mimarlık hakkındaki düşüncesini ne ölçüde etkilediğini kule üzerinden incelemek mümkündür. Kule dışavurumcu akımın, biçimsel ve entelektüel mesafeye bakış açısını göstermektedir (James, 1994; s392).1920'lerde bina “bireysel ifade ve işlev” arasındaki uygun denge hakkındaki Alman mimari tartışmalarının merkezinde yer almıştır. Mendelsohn, Einstein Kulesi'nin gövdesinin organik, sürekli ve kıvrımlı doğal formlarında; 20. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan kuantum fiziğinden, görelilik ve yerçekimi teorisinde modern fiziğin getirdiği paradigma değişimlerinden ilham almıştır (Steinmetz vd., 2018: 3).

Şekil 14. Einstein Kulesi, a) inşa edildiği dönem görünümü (James, 1994: 393), b) Günümüz görünümü (Steinmetz vd., 2018: 3)

Einstein Kulesi, 0.6 metrelik net bir açıklığa sahip güçlü bir ışık toplayan güneş teleskopu ile yüksek çözünürlüklü bir spektrograf ile donatılmış bir optik laboratuvar olarak hala kullanılmaktadır (Şekil 15, Steinmetz vd., 2018: 3).

Şekil 15. Einstein Kulesi günümüz görüntüleri (Steinmetz vd., 2018: 4-5)

Mendelsohn'un eserlerinde Einstein kulesinin, dışavurumcu formlarının tekrarı bulunmamaktadır. Çalışmalarında kavisli çizgiler tekrarlanmıştır ancak Einstein Kulesi'nin aynı aşırı, dinamik tarzında olmamıştır. Mimarlık eleştirmeni Reed Kroloff; Mendelsohn'un ilk binalarının ve mağazalarının çoğunun güçlü bir şekilde 'Art Deco' düzeninden etkilendiğini ifade etmiştir (Luckman, 2013: 15). Einstein Kulesi, Mendelsohn'un erken çalışmalarından sonra modernizmin baskın biçimlerinden daha fazla etkilenen bir estetiğe geçme ihtiyacı ile tasarladığı bir tür doruk noktası denilmektedir. Mendelsohn, ömrünün sonuna doğru Einstein Kulesi'nde “formu yapı üzerinde yanlışlıkla vurguladığını” yazmıştır (James, 1994: 403). Modernist tasarımın 1910'lardaki deneysel ve romantik bir aşamadan; Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok daha rasyonel bir yaklaşıma evrilmesi, Mendelsohn'un kendi çalışmalarına da yansımıştır (James, 1994: 410).

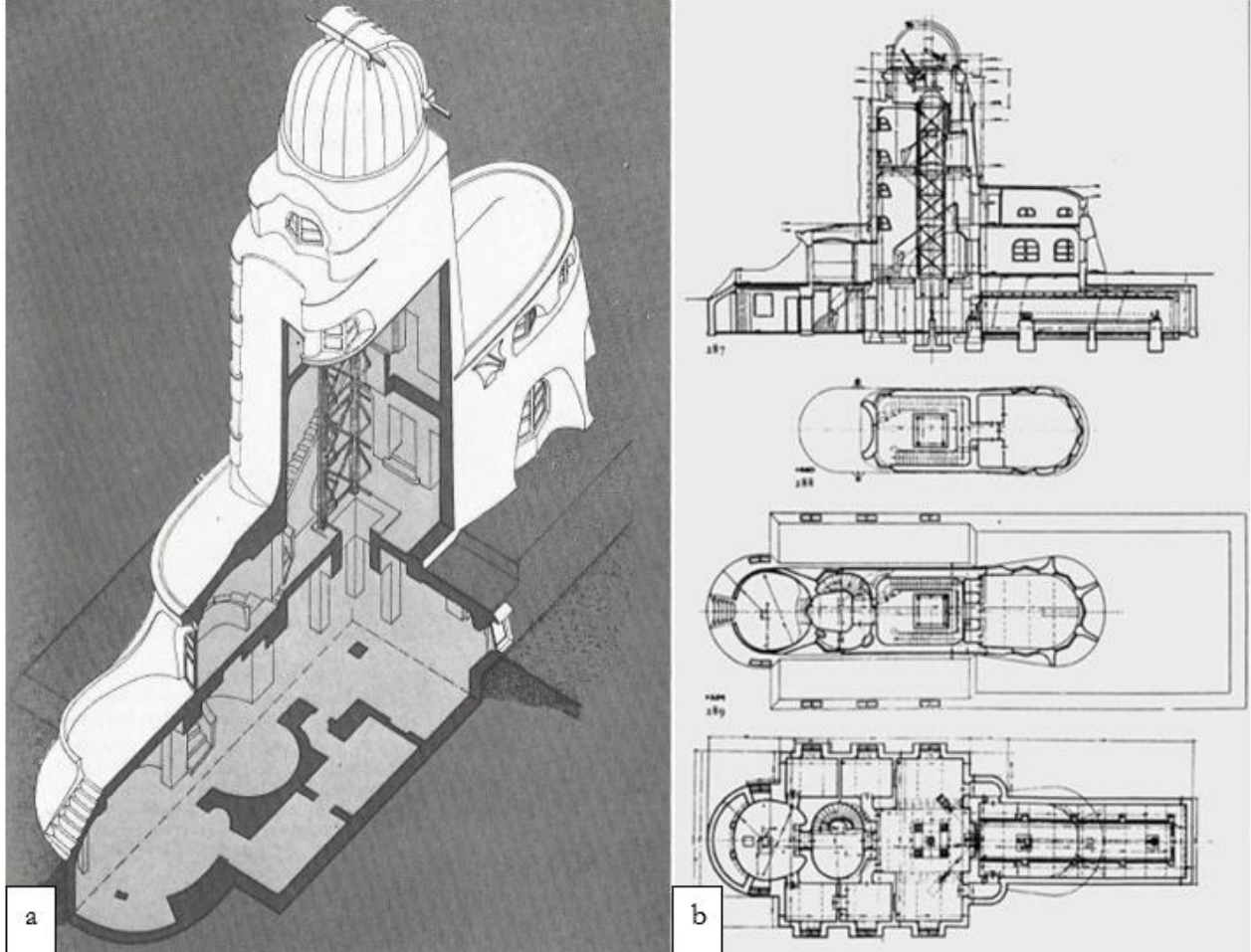
Bulgular ve Değerlendirme - İki Çağdaş Mimar: İki Özgün Tasarım

Çalışma kapsamında ele alınan iki mimari eser hakkında temel bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir. Tipolojisi, mimari stili ve yapım tarihi açısından bağlamsal düzenlemeleri ve yapı malzemeleri hakkında verileri içermektedir (Tablo 1):

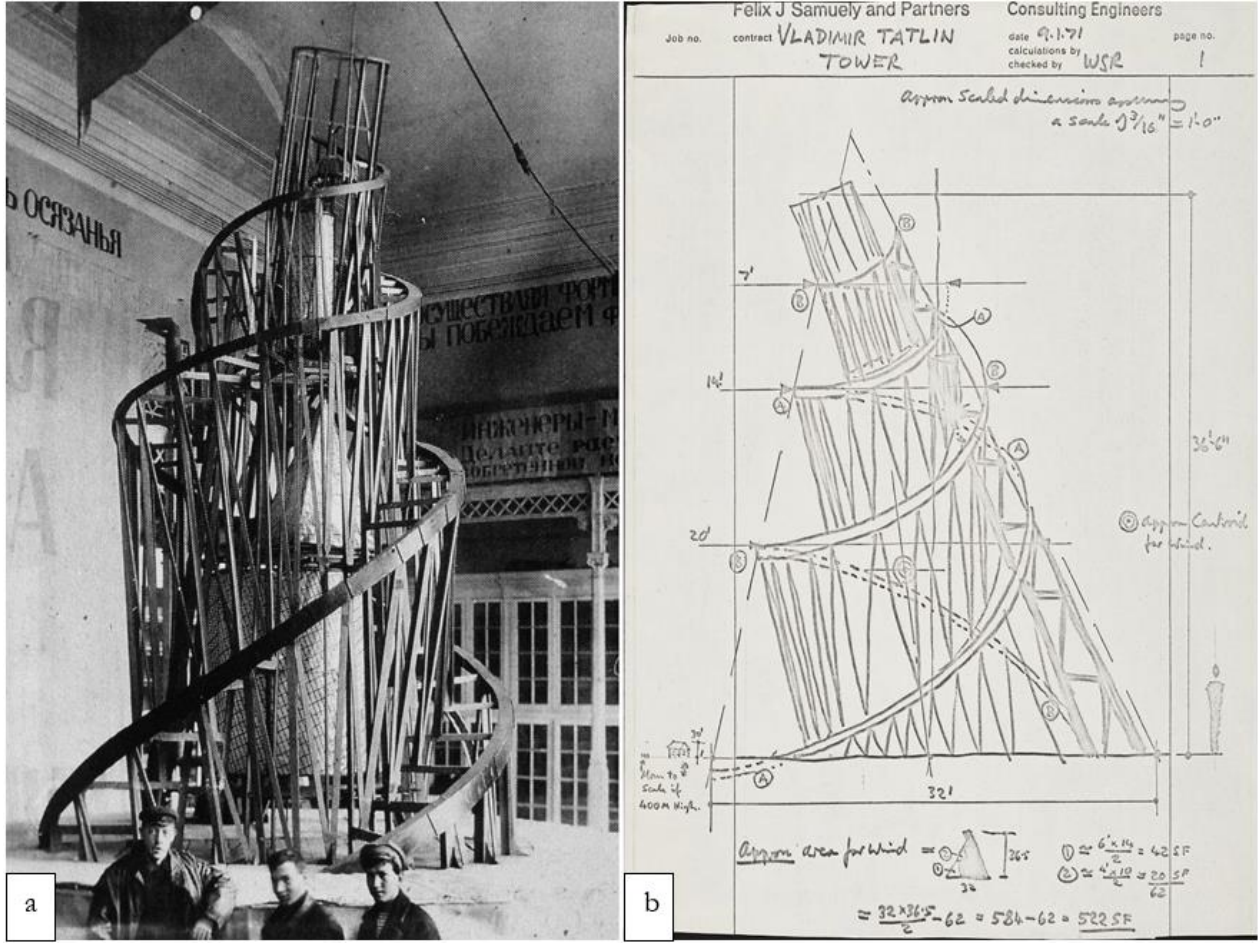
Tablo 1. Tatlin ve Einstein Kule yapılarının künyesi

Özellik/Eser	Tatlin Kulesi	Einstein Kulesi
Mimar	Vladimir Tatlin	Erich Mendelsohn
Tipoloji	Anıt	Gözlem Kulesi
Stil	Konstrüktivizm	Ekspresyonizm
Yapım Tarihi	1919-1920	1920-1923
Malzeme	Çelik-Cam	Betonarme
Yükseklik	300 m	20 m

- İki mimari örneğin tipolojileri ve yapım tarihleri benzerlik göstermekte ancak mimari stil ve malzeme olarak farklılık göstermektedir. Yapıların çizim ve görünüşleri incelendiğinde bu durum okunabilmektedir (Şekil 16-17).

Şekil 16. Einstein Kulesi, a) Aksonometrik kesit (Url-3), b) Plan ve kesitlerin bulunduğu çizimler (Url-4)

Şekil 17. Tatlin Kulesi, a) Tatlin ve öğrencileri kule maketinin önünde (Url-5), b) Kulenin Vladimir Tatlin tarafından çizilen cephesi (Hayvard Gallery)

- İki mimari eserin karşılaştırılması görsel morfolojik analizlere bağlı olarak yapılmıştır (Tablo 2). Bu kapsamda temel olarak yapı formları göz önünde bulundurulmuştur. Form analizleri kapsamında yapılar; iki boyutlu şekiller, üç boyutlu geometrik kütleler, yapısal bileşenler, mimari söz varlığı, dekoratif öğeler, işlevsel varlıklar, çizgiler, yapı taşları, desenler ve tasarım merkezleri açısından ele alınmıştır (Eiloti, 2017).
- İki boyutlu şekillerin çoğu temelde iki örnekte de benzerdir. Bu şekiller arasında kareler, daireler ve dikdörtgenler bulunmaktadır. Tatlin Kulesi'nde, genellikle eğrisel olmayan şekiller görülüyor olsa da çelik konstrüksiyon içerisinde düşünülen birimlerde silindirik bilgi merkezi ve yarım küre bir radyo sinyal yayın alanı bulunmaktadır. İki yapının genelinde 3 boyutlu geometrik yapı elemanlarının çoğu küp, silindirik ve yarım küreden oluşmaktadır.
- Taşıyıcı sistem özelliği olarak iki yapı birbirinden tamamen farklılaşmıştır. Tatlin'in düşündüğü anıtta farklı malzeme arayışları ve anıt için düşünülen yüksekliğin fazla olması nedeniyle çelik taşıyıcılar düşünülmüştür. Mendelsohn ise betonarme malzeme ile ekspresyonizmi birleştirmiş, betonarme ile heykelsi bir cepheye sahip kule tasarlamayı başarmıştır. Kullanılan malzemeler her iki kulede de cephelere yansımış ve Tatlin Kulesi'nde dikey taşıyıcılar yapının keskin hatlı ceph görünümüne sebebiyet verirken; Einstein Kulesi'nde betonarmenin heykelsi kullanımı hareketli ve eğrisel hatlı cephenin görünümüne sebebiyet vermiştir.

Dönemlerinin önemli mimarları arasında bulunan Tatlin ve Mendelsohn'un tasarımlarını kuleleri üzerinden değerlendirildiğinde, çok farklı iki mimari akımın öncüsü olarak görülmelerine rağmen tasarımlarında ortak

birçok nokta görülebilmektedir (Tablo 1-2). Tatlin ve Mendelsohn'un modern mimarinin etkisinin entegre ve kapsamlı bir görünümüne uygun bir şekilde tasarımlarını gerçekleştirdiği ve ayrıca tasarladıkları yapılar ile kentsel odak noktası oluşturma hedeflerinin olduğu görülebilir.

Tablo 2. Tatlin ve Einstein Kule yapılarının biçimsel özelliklerinin karşılaştırılması

Özellik/Eser	Tatlin Kulesi	Einstein Kulesi
İki boyutlu geometrik şekiller	Kare, daire, üçgen	Kare, daire, dikdörtgen, elips
Üç boyutlu geometrik kütleler	Küp, silindir, üçgen piramit, yarım küre	Küp, silindir, yarım küre (kubbe)
Taşıyıcı terimler	Çelik düşey taşıyıcılar	Betonarme perde duvarlar ve kolonlar
Mimari terimler	Keskin yüzeyler, temel geometrik formlar	Eğrisel yüzeyler, süslemeli ve hareketli cephe
Merkez Odak	300 metre olarak düşünülen taşıyıcı sistem	Ekspresyonist cephe

Tatlin'in yaklaşımı, idealist mistisizm (süprematizm) ile konstrüktivistlerin işlevsel materyalizmi arasında bir yerde görülebilir. Tatlin doğanın ötesinde bir anlam aramamış, ancak konstrüktivistlerin aksine sadece sosyal yaşam ile de ilgilenmemiştir. Tatlin'in tasarımlarında idealar metafiziğinin yerini maddelerin, malzemelerin fiziği almaktadır. Tatlin formları idealara dönüştürerek değil, maddeye dönüştürerek tasarlamıştır. Bütün bu düşünceler sonunda, maddenin işlendiği üretim sürecinin ve bu sürecin kilidi olan makinenin yüceltilmesini savunmuştur. Tatlin makineler ile üretimin, sanatın egemenliği altına alınması gerektiğini savunmuş; aksi durumda sanatsız bir teknolojinin üreteceği formların etkisiz kalacağını belirtmiştir Mendelsohn ise tasarımlarında; çok fazla kullanılan kutulu ve farklılaşmamış, sıradan binaların aksine daha hareketli ve dinamik kütleler tasarlamıştır. Mendelsohn hakkında önemli olan bir diğer durum, malzemede betonarme plastik olasılıklarını kullanmasıdır. Tasarım sürecinde Einstein Kulesi gibi bir yapı tasarlamamasına rağmen, görelilik hareketi, ışık ve alandan etkilendiği; Weimar yıllarındaki mimari tasarımlar düşüncesinde de ön plana çıkmıştır. Mendelsohn, 'hipertrofik hayalin/aşırı gelişmiş hayalin' tezahürü olarak, mimaride bir dönem tuhaflık ve mistisizm ile tasarımı savunan mimar olarak görülebilen; Tatlin için kendine özgü "idealist materyalist" veya "romantik materyalist" uygun olabilmektedir. Her iki mimar da tasarımlarına, düşüncelerinin ve yaptıkları analizlerin karmaşıklığına derinlik katmıştır ve üretimler gerçekleştirmiştir.

Sonuç

20.yüzyılın en etkili ve özgün mimarları arasında bulunan Tatlin ve Mendelsohn'un ele alındığı bu çalışmada görüldüğü üzere, Tatlin'in yaklaşımının (Letatlin anlayışı ve tasarımı) konstrüktivistlerin yaklaşımından farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca farklı dönemlerde farklı akımlar ile ilişkilendirilen ve farklı tasarımlar üreten Mendelsohn'u da yalnızca dışavurumcu bir mimar olarak tanımlamamak gerektiği açıktır. Mendelsohn'un mimarisine ilişkin yapılan eleştirilerde fikir birliği oluşmamaktadır, çünkü eserlerini kendisinde yer alan duyguları ve iç dünyasını ön plana çıkararak tasarlamıştır. Aynı durum çoğu zaman, Tatlin için de geçerlidir ve tasarımları konstrüktivizm başlığı altında net bir şekilde bir araya getirilememektedir.

Tasarım anlayışı olarak çok farklı iki akımın önemli temsilcileri olarak görülen Tatlin ve Mendelsohn'un tasarım anlayışları incelendiğinde; her ikisinin de tasarım anlayışında ortak olan özgün olanı yakalamak, tasarımlarına yenilikçi olanı eklemek ve sosyal hayatın ilgi odağı olabilmektir. Genel olarak, Tatlin ve Mendelsohn, özellikle Tatlin Kulesi ve Einstein Kuleleri'nde yapılarını inşa etmek için hem malzeme, doğa, kütle, kavisli çizgiler ve diğer nitelikler açısından hem de binaları ile kullanıcılarda oluşturacakları etkiyi arttırmak amacıyla tasarımlarını gerçekleştirmiştir. Formun işlevselliği ve estetiği bağlamında mimarlık tarihinde önemli yer edinmişlerdir. Her ne kadar iki sanatsal düşünce (Konstrüktivizm – Ekspresyonizm) arasındaki farklılığı temsil ettiği düşünülse de Tatlin ve Mendelsohn, çağdaş olmanın yanı sıra tasarımlarına uygun temel araçları kullanmada da ortak noktada buluşmaktadır. Bu makale ile birlikte, bu iki önemli mimarın tasarım kriterlerinde ortak bir anlayış paylaştıklarına dair bir yaklaşım ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Anderson, R. (2017). Monument to the Third International: Vladimir Tatlin. *Companion to the History of Architecture*, 1-13.
- Berman, J. (1999). Mossehaus, Berlin. Erich Mendelsohn 1922. <http://www.galinsky.com/buildings/mossehaus/index.html>, adresinden 30.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Bois, Y. A. (1992). The semiology of cubism. In Picasso and Braque: A symposium, 169-208. New York: Museum of Modern Art.
- Cazorla, R. (2011). Russell House, San Francisco. <http://www.galinsky.com/buildings/russell/index.html>, adresinden 30.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Demirci, B. (2020). Tersine Mühendislik Nedir?. <https://blog.tekyaz.com/tersine-muhendislik>, adresinden 26.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Eilouti, B. H. (2009). Design knowledge recycling using precedent-based analysis and synthesis models. *Design Studies*, 30(4), 340-368. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2009.03.001>
- Eilouti, B. (2012). Sinan and Palladio: two cultures and nine squares. *International Journal of Architectural Heritage*, 6(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/15583058.2010.495821>
- Eilouti, B. (2017). Sinan and Palladio: A comparative morphological analysis of two sacred precedents. *Frontiers of Architectural Research*, 6(2), 231-247. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2017.03.003>
- Frampton, K. & Simone, A. (2015). *A Genealogy of Modern Architecture: Comparative Critical Analysis of Built Form*. Lars Muller.
- Eisenman, P. & Roman, M. (2015). *Palladio Virtuel*. Yale University, Press, New Haven.
- Fredrickson, L. (1999). Vision and material practice: Vladimir Tatlin and the design of everyday objects. *Design Issues*, 15(1), 49-74. <https://doi.org/10.2307/1511788>
- Gintoff, V. (2015). A Short History of Yekaterinburg's Constructivist Architecture <https://www.archdaily.com/775681/a-short-history-of-yekaterinburgs-constructivist-architecture>, adresinden 30.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Gössel, P. & Leuthäuser, G. (2001). *Architecture in the twentieth century (Vol. 1)*. Taschen.
- Herman, G. S. (1988). *Erich Mendelsohn and discontinuity of expression (Germany, Architecture)*, [Doctoral dissertation, Rice University], Texas.
- James, K. (1994). Expressionism, relativity, and the Einstein Tower. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 53(4), 392-413. <https://doi.org/10.2307/990909>
- Kachurin, P. (2012). Working (for) the State: Vladimir Tatlin's Career in Early Soviet Russia and the Origins of The Monument to the Third International. *Modernism/modernity* 19(1), 19-41. <https://doi.org/10.1353/mod.2012.0001>
- Kargon, J. (2017). Critique of an 'Artefactual' landscape: Erich Mendelsohn's engagement with the built and natural environment, 1919–1931. *The Journal of Architecture*, 22(5), 875-898. <https://doi.org/10.1080/13602365.2017.1351771>
- Korkmaz, A. P. (2008). Sedat Hakkı Eldem "Türk Evi" Ve Frank Lloyd Wright "Prairie Evleri" Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(14), 35-51.
- Kostof, S. (1995). *A history of architecture: settings and rituals*. New York: Oxford.
- Kurbanovsky, A. A. (2008). Freud, Tatlin, and the Tower: How Soviet Psychoanalysts Might Have Interpreted the Monument to the Third International. *Slavic Review*, 67(4), 892-906. <https://doi.org/10.2307/27653029>
- Lodder, C. (1983). *Russian constructivism*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Luckman, A. (2013). Erich Mendelsohn: an Investigation into the Likeability of Buildings. http://www.headroyce.org/uploaded/Global_Ed/likeability_of_buildings.pdf adresinden 25 Ocak 2022 tarihinde erişilmiştir.

- Magnago Lampugnani, V. (1988). *The Thames and Hudson encyclopaedia of 20th century architecture*. Thames and Hudson, London.
- Mendelsohn, E., Beyer, O., & Strachan, G. (1967). *Eric Mendelsohn: Letters of an Architect*. Edited by Oskar Beyer. Translated by Geoffrey Strachan, Etc.[With Illustrations, Including Portraits.]. London; printed in USA.
- Milner, J. (1983). *Vladimir Tatlin and the Russian avant-garde*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Nerdinger, W., & Schickel, G. (1988). *Theodor Fischer*. Ernst Publishing, Germany.
- Nicholson, T. (2016). Architect Erich Mendelsohn | The Father of Streamline Moderne. <https://theculturetrip.com/europe/germany/articles/architect-erich-mendelsohn-the-father-of-streamline-moderne>, adresinden 30.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Nisbet, J. (2010). Material Propositions on the Individual/Collective: The Work of Vladimir Tatlin. *Modernism/modernity*, 17(1), 109-134. <https://doi.org/10.1353/mod.0.0167>
- Nitzan-Shiftan, A. (1993). *Erich Mendelsohn: From Berlin to Jerusalem*, [Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology] Cambridge.
- Özkan, H. ve Azsöz, G. (2015). Mimar Sinan ve Çağdaş Andrea Palladio'nun Mekansal Sınırlamaya Getirdikleri Yenilikler Üzerine Bir Analiz Çalışması. *9. Uluslararası Sinan Sempozyumu*, Edirne.
- Rickey, G. (1967). Constructivism: Origins and evolution. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 27 (3):364-365 <https://doi.org/10.2307/428688>
- Rowell, M. (1978). Vladimir Tatlin: Form/Faktura. *October*, 7, 83–108. <https://doi.org/10.2307/778388>
- Steinmetz, M., Denker, C., Rendtel, J., Pitz H., Grunewald, J., Petzold, H., Sprenger, D., Wolfsdorf, M., Krüger, T. ve Bauer, S.M. (2018). *The Einstein Tower in Potsdam Final Report 2018*. Denker, C. (ed.) Leibniz Institute for Astrophysics Potsdam (AIP).
- Strigalev, A. A. E. (1988). *From Painting to the Construction of Matter*. Zhadova L. A. (Ed.) Tatlin, Thames and Hudson, London.
- Strigalev, A. A. E., & Harten, J. (1993). *Vladimir Tatlin: Retrospektive*. DuMont.
- Tatlin, V. (1988). *The work ahead of us. Russian Art of the Avant-Garde Theory and Criticism*, ed. John Bowlt. New York: Thames and Hudson.
- Url-1: Description of the painting by Vladimir Tatlin “Sailor”, <https://en.opisanie-kartin.com> adresinden 23.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Url-2:<https://kavrakoglu.com> adresinden 24.03.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Url-3:<https://tr.pinterest.com> adresinden 15.08.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Url-4:<https://en.wikiarquitectura.com> adresinden 15.08.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Url-5:<https://sites.google.com/site/vannasobakamhk/vladimir-tatlin> adresinden 15.08.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Whittick, A. (1956). *Eric Mendelsohn*. New York: L. Hill.
- Wilson, R. (2013). Man in a Hurry: A show of Erich Mendelsohn's Drawings in Berlin. <http://www.uncubemagazine.com/blog/11669621>, adresinden 07.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Zarzar, K. M., & Guney, A. (Eds.). (2008). *Understanding Meaningful Environments: Architectural precedents and the question of identity in creative design (Vol. 4)*. IOS Press.
- Zevi, B. (1985). *Erich Mendelsohn*. Architectural Press.
- Zhadova, L. A. (1988). *Organizer of Material Into Objects*. Tatlin, Thames and Hudson, London.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of this study is to comparatively analyze and evaluate the design phenomena in the architectural designs of architects Vladimir Tatlin and architect Erich Mendelsohn, who lived in different places about 100 years ago and were thought to represent two different art movements. The first of the architects was Tatlin, who lived between 1885 and 1953, had the greatest influence on Russian architecture and was considered a Constructivist. The second is the Expressionist architect Mendelsohn, who lived between 1887-1953, similar to Tatlin, and who, despite living in different geographical locations, had a great influence in the regions he was in.

Methodology

Analyzing the designs of architectural works is highly informative for practitioners and educators. This method can help designers externalize design principles and design derivation principles. The aim of comparative design studies is to contribute to architectural design knowledge, education and practice. Comparative design studies can reveal common design principles of buildings belonging to a particular class, even if they are developed in different geographical and temporal contexts.

The method of study is to compare the formal compositions of two important works of architects on multiple levels by tabulating them. The concept of design between Constructivist architect Tatlin and Expressionist architect Mendelsohn, who lived in different places and represented two different cultures at the beginning of the 20th century, will be examined through Tatlin's Tatlin Tower and Mendelsohn's Einstein Tower structures. In this research, their designs were analyzed visually rather than cultural or social factors that might have influenced their designs.

Findings

In the findings of the study, it has been seen that although the architects of the same period, Tatlin and Mendelsohn, represent two different art movements in the history of architecture, they share a common approach in the structure of their design understanding and the basic design goals that fit their perspectives.

Tatlin argued that production with machines should be dominated by art; Mendelsohn stated that otherwise, the forms produced by an artless technology would be ineffective. In contrast to the boxed and alike ordinary buildings that are used a lot, he designed more mobile and dynamic masses.

When the designs of Tatlin and Mendelsohn, who were among the important architects of their time, are evaluated over their towers, many common points can be seen in their designs, although they are seen as the pioneers of two very different architectural movements. It can be seen that Tatlin and Mendelsohn designed their designs in accordance with an integrated and comprehensive view of the influence of modern architecture, and they also aimed to create an urban focal point with the buildings they designed.

Conclusion and Discussion

As seen in this study, which deals with Tatlin and Mendelsohn, who are among the most important architects of the 20th century, Tatlin's understanding and design show how Tatlin's approach differs from that of the constructivists; It also shows that Mendelsohn, who was seen to produce different designs associated with different movements in different periods, should not be defined only as an expressionist architect. There is no consensus in the criticisms of Mendelsohn's architecture, because he designed his works with the emotions in him. The same is often true of Tatlin, and his designs cannot be brought together clearly under the heading of constructivism. When the design approaches of Tatlin and Mendelsohn, who are seen as the important representatives of two very different movements in terms of design, are examined; it can be seen that both of them are to catch the different in their design understanding, to add the innovative to their designs and to be the center of attention of social life.

As a result of the study, it has been seen that the two great influential architects in the history of architecture, although they represent two different cultures, share a common approach in the structure of their design understanding. Based on the example of Tatlin and Mendelsohn; It has been concluded that architects, who are thought to produce different designs by pioneering different architectural movements, can have similar perspectives and realize different productions with the same design understanding. The design criteria and ideas of the studied works of the two architects are still widely used in today's new buildings. In general, Tatlin and Mendelsohn carried out their designs to build their structures, especially in Tatlin and Einstein Towers, both in terms of materials, nature, mass, curved lines and other qualities, as well as to increase the impact they will create

on their buildings and users. They have gained an important place in the history of architecture in the context of the functionality and aesthetics of the form.

**AZERBAIJAN NATIONAL STRUGGLE ONE OF THE PIONEERS OF THE MIRZA BALA
MEHMETZADE AND AÇIK SÖZ NEWSPAPER**

Telli Korkmaz

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

telli.k@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8513-706X

ÖZET

Geliş Tarihi:

10.2.2022

Kabul Tarihi:

29.3.2022

Yayın Tarihi:

31.3.2022

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan,
Mirza Bala,
Açık Söz Gazetesi,
Azerbaycan
Türkleri, Müsavat
Partisi.

Keywords

Azerbajjan,
Mirza Bala,
Açık Söz Journal,
Azerbajjan Turks,
Musavat Party.

Azerbaycan milli hareketinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Mirza Bala Mehmetzade (1898-1959) yazarlığa çok genç yaşlarda başlamıştır. Müsavat Partisi'nin ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu M. E. Resulzade'nin tavsiyesi üzerine Ekim 1915 yılında yayın hayatına başlayan "Açık Söz" gazetesinde kaleme aldığı yazılar, onun basındaki ilk makaleleridir. Azerbaycan Türklerinin milli bilincin gelişmesinde önemli katkıları olan "Açık Söz" gazetesi toplumun ümmet devrinden millet devrine geçişindeki öncülerden olmuştur. Mirza Bala ilk yazılarında daha ziyade milli ideal, kültür, eğitim, tarih ve edebiyat konularını ele almıştır. Sonraları ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilanı, bağımsız bir devlet oluşu gibi tarihi hadiselerin şevkiyle, yazılarında çağdaş, sosyal ve siyasi sorunlar üzerine eğilmiştir.

Çalışmada Azerbaycan'ın milli uyanışında öne çıkan şahsiyetlerden olan Mirza Bala Mehmetzade'nin yazarlığına değinilmiş ve bu bağlamda "Açık Söz" gazetesinin önemi vurgulanmıştır. Mirza Bala'nın muharrirliğe başladığı "Açık Söz" gazetesinde yayımlanan makalelerinden biri sadeleştirilerek araştırmacılara sunulmuştur.

ABSTRACT

Mirza Bala Mehmetzade (1898-1959) who is one of the important figures of the Azerbaijani national movement began writing at an early age. Articles which he wrote in the journal of "Açık Söz" which started broadcasting in October, 1915 on the recommendation of Resulzadewere who was the founder of Musavat Party and the Republic of Azerbaijan were his first articles. The journal of "Açık Söz" which had important contributions to be developed national consciousness of Azerbaijani Turks had been one of the pioneers of the transition of the society from Pan-Islamism to nationalisms. Mirza Bala mainly focused on national ideal, culture, education, history, and literature in his earlier articles. Owing to occurrence of important historical events such as declaration of independence of the Republic of Azerbaijan and its being an independent state, he also focused on contemporary social and political issues in his articles.

In this study, the authorship of Mirza Bala Mehmetzade who was one of the prominent figures of Azerbaijani national awakening was mentioned and, in this context, importance of the journal of "Açık Söz" was emphasized. One of Mirza Bala's articles published in the journal of "Açık Söz" in which began his career as a correspondent summarized and presented to readers.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1071316>

Atıf/Cite as: Korkmaz, T. (2022). Azerbaycan Millî Mücadelesinin Öncülerinden Mirza Bala Mehmetzade ve Açık Söz Gazetesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),187-193.

Giriş

19. yüzyılda Kuzey Azerbaycan, Bakü'nün dünya petrol merkezlerinden biri haline gelmesiyle Rusya'nın önemli sanayi bölgelerinden biri olmuştur. Bu gelişmelerin etkisiyle ülkede tüccar sınıfı oluşmuştur. Zengin ve tüccar aileler ise çocuklarını Kafkasya'daki Rus okullarında okutmaya başlamıştır. Bu okullarda eğitim alan gençler Batı medeniyetini ve tekniğini öğreniyorlardı. Böylece ticaret sayesinde zenginleşen Azerbaycan'da din adamlarının tepkilerine rağmen yenileşme hareketleri hızla yayılmaya başlamıştır. Bu süreçte Azerbaycan'da okul, gazete ve tiyatronun temellerini atan dört büyük reformcunun (Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Mirza Fetali Akhundov, Seyid Azim Şirvani ve Hasan Bey Melikzade Zerdabi) çok büyük katkıları olmuştur (Devlet 1999, 21-24). Bunlardan Hasan Bey Melikzade Zerdabi, Azerbaycan'ın ilk milli gazetesi olan "Ekinçi" gazetesini 22 Temmuz 1875 yılında yayınlamaya başlamıştır. Milli basının oluşmasında öncü rol oynayan Ekinçi gazetesi Çarlık hükümetinin baskılarına dayanamamış ve 1875-1877 yılları arasında sadece 56 sayı çıkararak kapanmıştır (Yeşilot 2012, 130-140). Fakat 1904-1905 tarihli Rus ihtilaline kadar Azerbaycan'da yaşanan milli uyanış henüz hazırlık aşamasındadır. İhtilalin getirdiği yenilikler milli uyanışı hızlandırmıştır. Bu süreçte basın, Azerbaycan Türklerinin medeni ve gerçek milli uyanışında büyük görev üstlenmiştir. Diğer Türk illerinde olduğu gibi Azerbaycan Türkleri de ihtilalden yararlanarak Türklük mücadelesine başlamıştır. Nitekim bu yıllarda Bakü ve Gence merkezli milli şuur ve varlığı himaye eden "Sosyal-Federalist Devrim Komitesi", "Gayret" örgütü, "Himmet", "Difai" gibi yeni siyasi Türk partileri ve teşekkülleri kurulmuştur (Mustafayev 2014, 2577-2578). Kurulan hayır müesseseleri, maarif cemiyetleri ve difai teşkilatları, kültürel uyanışla birlikte milli hareket hazırlığını da himaye etmişlerdir.

Bu dönem kurulan parti teşkilatlarından biri Azerbaycan Türklerine milli şuur bilincini aşıl原因 ve Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilan eden Müsavat Partisi olmuştur. Mehmet Emin Resulzade'nin direktifleri ile kurulan Müsavat Partisinin basın organı "Açık Söz" gazetesi idi. Gazetenin esas amacının Azerbaycan'ın milli şuur bilincinin gelişmesi yolunda çalışmak olduğunu M. E. Resulzade ilk sayıdaki "Tutacağımız Yol" başlıklı yazısında açıklamıştır. Fakat gazete sadece Azerbaycan Türklerinin sorunları ile sınırlı kalmamış, bütün Rusya Türklerinin ve Kafkasya halklarının ihtiyaçlarını da dile getirmiştir. "Açık Söz" gazetesi çar rejiminin ikiyüzlü siyasetini çekinmeden eleştirmiştir.

Rus zulmü altında ezilen Türk halklarının din, dil ve hukuki meseleleri "Açık Söz" gazetesinde daima gündemde tutulmuştur. M. E. Resulzade ve arkadaşlarının Türklük ruhunda kaleme aldıkları makaleleri ise Azerbaycan Türklerinin milli ideolojilerinin gerçekleşmesi yolunu aydınlatmıştır. Gazetede milli ruhta yazılar yazan M. E. Resulzade'nin en yakın arkadaşlarından biri de Mirza Bala Mehmetzade olmuştur.

1. Azerbaycan'ın Siyasi Şahsiyetlerinden Mirza Bala'nın Muharrirliği

Mirza Bala denince, onun milli davadaki muharrirliği akla gelmektedir. Gerçek manada Mirza Bala'nın şahsiyeti yazarlığı ile belirmiştir. O, alelade bir muharrirlikten ziyade belli bir siyasi kanaatle, inançla bağlı bulunduğu ideale şuurlu olarak hizmet düşüncesiyle fikirlerini yaymağa çalışan yetenekli milli bir dava yazarı olmuştur. Mirza Bala, Azerbaycan'ın kuruluşuna giden yolda, kuruluş yıllarında ve Sovyet işgaline uğradıktan sonra fikri planda önemli bir şahsiyet olmuştur.

Bakü'de Abşeron'un Zire köyünde 1898 yılında dünyaya gelen Mirza Bala, ilkokul yıllarında ailesine destek için yaptığı gazete satıcılığından muhabirliğe ve yazarlığa yükselmiştir (Türkoğlu 2016, 273). Mirza Bala Azerbaycan toplumunun millileşme dönemine yeni geçtiği bir dönemde yazarlığa başlamıştır. Zira bu dönem, M. E. Resulzade'nin kalemi, sözü ve işi ile yaydığı yeni milliyetçi, Türkçü görüş, milli varlık ve kültürünü ortaya koymak için fırsat ve imkân kollayan Azerbaycan gençlerini harekete geçirerek milli yolda çalışmak amacıyla dernek ve cemiyetler etrafında birleştirdiği ve milli ideale hizmet etmelerini sağladığı bir dönemdi. Bu idealistler arasında milli cereyana katılan gençlerden biri idi Mirza Bala. Nitekim muharrirliğe de M. E. Resulzade tarafından kurulan "Açık Söz" gazetesinin "Açık Sütunlar" bölümünde üstadın teşvikiyle yazdığı yazılarla başlamıştır (Resulzade, Bolşeviklerin Şark Siyaseti 1994, 124). Yazarlığa başladığı yaklaşık 1915 yılından 1920 Sovyet Rusya'nın Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne son verdiği tarihe kadar Mirza Bala sadece "Açık Söz" gazetesinde değil, çeşitli gazete ve dergilerde muharrirlik ve başyazarlık yapmıştır. "Açık Söz" gazetesinde yazmaya başladığı yıllarda haftada bir defa çıkan Basiret dergisinin de yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür (Ebülhesenli 1991, 43). Hatta Tiflis'te yayımlanan Azerbaycan Türkçesindeki dergi ve gazetelerde de makaleler yazmıştır. Onun, 27 Haziran 1918 tarihinde Sosyal-Demokrat "Himmet" İşçi Partisi Tiflis şubesinin yayın organı olan "Gelecek" gazetesindeki yazılarından, burada kurulan "Müslüman Gençler Cemiyeti"nin esas rehberlerinden biri olduğu anlaşılıyor. Çünkü daha sonra Tiflis'te Mirza Bala'nın çabaları ile bu cemiyetin yayın organı olan "Gençler Yurdu" dergisi yayımlanmaya başlamıştır (Memmedli 1999, 36-38).

Türklük idealine bağlı bir siyasi yazar olarak yetişmiş bulunan Mirza Bala, Rus istilasından sonra muharrirliğe daha çok memleket dışında devam etmiştir. Bu dönem yazdığı yazılarda milliyetçilik hareketini, milli istiklal ve hürriyet mücadelesini hararetle savunmuş ve Bolşeviklerin Azerbaycan'da milli varlık, milli kültürü ortadan kaldırmak için almış oldukları insanlık dışı tedbir, terör, baskı sistemini tahlil ve tenkit etmiştir. O, fikir ve görüşlerini dönem içerisinde yayımlanan "Yeni Kafkasya", "Azeri Türk", "Odlu Yurt", "Kurtuluş" gibi dergiler ile "Bildiriş" ve "İstiklal" gazeteleri vasıtasıyla okuyucularına ulaştırıyordu. 1939 yılında II. Dünya Savaşının başlaması ile Varşova'dan İstanbul'a gelen Mirza Bala'nın bundan sonraki yazıları artık ilmi bir metot ve düşünceye doğru ileri bir seyir takip etmiştir. Nitekim bu yıllarda İslam Ansiklopedisi'nde çalışarak elliye yakın ilmi makale kaleme almış ve 1955 yılına kadar burada çalışmıştır (Arat 1959, 11). Bu tarihten sonra ise Amerika'nın maddi desteği ile Münih'te kurulan Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü'nün yayın organı olan "Dergi'de, "Sovyet Sömürgeciliğinin Tarihi-İdeolojik Kaynağı ve Mukadder Akıbeti", "Sovyet Devlet Sisteminde Mahkûm Türkler" gibi yazıları ile Sovyet Rusya'nın gerçek siyasetini bütün dünyanın gözleri önüne sermiştir (Azertekin 1959, 31-34). Bunun dışında, Türkiye'de bulunduğu sırada Milliyet gazetesinde "Sovyetlerin Beşinci Kolu" (Bala, Sovyetlerin Beşinci Kolu 1953, 2), "Kafkasya ve Türkistan" (Bala, Kafkasya ve Türkistan 1954, 2), Cumhuriyet gazetesinde "Sovyet Rusya'daki Türklerin Tehciri" (Bala, Sovyet Rusya'daki Türklerin Tehciri 1949, 2), "Komintern Asya Milletleri İçin Neler Düşünüyor" (Bala, Komintern Asya Milletleri İçin Neler Düşünüyor 1949, 2) gibi ve aynı zamanda Sebilürreşad mecmuasında çok değerli makaleler kaleme almıştır. Bu yazılarında Sovyet istilasından sonra Azerbaycan'da ve bütün Türk dünyasında değişen sosyal-siyasi hayat ile ilgili düşüncelerini dile getirerek Sovyet rejiminin yaptırımlarını eleştirmiştir. Özellikle eğitim ve gençlerin yetiştirilmesi konusuna önem veren Mirza Bala, 1959 yılında Sebilürreşad Mecmuasında "Sovyetlerin Dini Bir Müracaatnamesi" başlıklı yazısında camilerin ve cami yanındaki mektep ve medreselerin kapatılmasının ortaya çıkardığı sıkıntıları şu ifadelerle dile getirmiştir, "... Camilerin ve cami yanlarındaki mektep ve medreselerin kapanması ve ruhanilerin içtimâî vazîfelerden uzaklaştırılması onları münasip bir iş aramağa sevk etmişti. Resmî halk mekteplerinde muallimlik en münasip iş olarak intihap edilmiş ve muhtelif kademedeki din badimi ruhaniler mekteplere dolmuştu. Kızıldor'du'nun istilasından sonra kurulan kukla Azerbaycan Sovyet hükûmetinin ilk reisi doktor Neriman Nerimanov'un ifadesine göre, istilânın ikinci yılında bütün ruhaniler muallim oluvermişlerdi..." (Poyraz 2017, 31).

Mirza Bala Mehmetzade muharrirliğinin ilk yıllarından itibaren eğitim, eğitimci ve gençlerin yetiştirilmesi meselelerine önem vermiş ve bu içerikte yazılar kaleme almıştır.

2. Müsavat Partisi'nin Resmi Basın Organı "Açık Söz" Gazetesindeki Yazıları

1911 yılında kurulan Müsavat Partisinin kurucuları ve üyeleri çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazarak partinin siyasi ideolojisini dile getirmeğe çalışmışlardır. Fakat bununla yetinmeyerek halk ile parti arasında direk irtibata ihtiyaç duymuşlardır. Bu sebepten partinin basın organı olmasa da, 1912 yılında müsavatçılık ideolojisine hizmet eden "İkbal" gazetesini yayımlamaya başlamışlardır. Hatta 1913 yılında İstanbul'dan Bakü'ye dönen parti lideri M.E. Resulzade "İkbal" gazetesinin editörü olmuştur. Esasen milli ideolojiyi yaymaya yönelik "İkbal" gazetesi, Müsavat Partisinin lider ve faalleri tarafından yayımlansa da partinin resmi basın organı olarak faaliyet göstermemiştir. (Aşırılı 2009, 99) Lakin müsavatçıların bu gazete etrafında birleşmesi yönetimi rahatsız etmiş ve 1915'te gazete kapatılmıştır. (Yakup 2005, 38)

Müsavat partisinin resmi yayın organı "Açık Söz" gazetesi olmuştur. Gazete 2 Ekim 1915 Cuma günü Bakü'de (Resulzade, Tutacağımız Yol 1915, 1) yayın hayatına başlamıştır. Müsavat Partisinin kurucu başkanı, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin banisi M. E. Resulzade önderliğinde yayımlanan bu gazetenin ana başlığının altında "siyasi-içtimai, edebi Türk gazetesi" ibaresi yer almaktadır. Bu ifadelerden gazetenin dönemin siyasi ve toplumsal olaylarını çekinmeden dile getirdiği anlaşılmaktadır. Rus hâkimiyeti altında yaşayan Türkler arasında "Tercüman" gazetesi milli bilincin oluşumunda önemli rol oynadığı gibi, "Açık Söz" gazetesi de Azerbaycan Türklerinin milli şuurlarının gelişmesinin öncülerinden olmuştur. "Açık Söz" ilk defa "Müslüman" ve "Tatar" kelimesinin yerine çekinmeden "Türk" kelimesini kullanmıştır. Bu tarihe kadar muhafazakârlara göre Azerbaycan halkı millet bile değildi, kendilerine "Müslüman" diyorlardı (Swietochowski 1988, 49,52,85). Devlet ve yönetime göre ise Azerbaycan halkı Tatar'dı. Uzun zamandır başlamış olan Azerbaycan milli hareketi ise henüz adını almamıştı. Yayımlanan gazetelerin başında "Müslüman gazetesi", okulların üzerinde ise "Rus-Tatar mektebi" ibareleri yazılmaktaydı (Milli Azerbaycan Hareketi 1991, 46).

Kendini "günlük Türk gazetesi" şeklinde ilan eden "Açık Söz" gazetesi millete "sen Türksün" Rus hükûmetine ise "biz Türküz!" şeklinde hitap ediyordu. Bununla gazetenin yayıncısı, başyazarı ve Azerbaycan milli mücadelesinin lideri M.E. Resulzade, "ümme" ve "ümmeçilik" devrini resmen kapatmış, "millet" ve "Türk milliyetçiliği" çağının başladığını ilan etmiştir (Mehmetzade, Azerbaycan Milli Hareketi 1992, 246).

Çünkü ümmetçilik her ne kadar Rus hâkimiyeti altındaki milletlere yönelik Ruslaştırma siyasetine karşı birlik için bir reçete olarak görülse de aynı zamanda Müslümanların milli düşüncelerinin oluşumunu da zorlaştıran bir etken olmuştur (Açıkçaya 2010, 418). Adresi Bakü, Nikolayevski Caddesi, No 357 (M. Aleksandrov'un evi) olan gazetenin esas amacı Azerbaycan halkının milli mefkûresinin gelişmesini sağlamak, bu yolda öne çıkan şahsiyetleri birleştirmek, genç nesli milli ruhta yetiştirmek ve gelecekte milli devletin kurulması için gereken ortamı sağlamak olmuştur (Yagublu 2015, 51-52).

Mirza Bala "Açık Söz" gazetesindeki ilk yazılarında daha ziyade milli ideal, kültür, eğitim, tarih, edebiyat konularını ele almıştır. Sonraki yıllarda ise yaşanan Rusya'daki 1917 Ekim ihtilali, istiklalın ilanı sonucu Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi gibi olayların şevkiyle yazılarında daha çok çağdaş sosyal ve siyasi meselelere değinmiştir. Gazetede yazıları genelde bu içeriktedir. Aşağıda sunulan "Mekteplerin Millileştirilmesi ve Muallimlerimiz" (Cuma 29 Eylül 1917) başlıklı makalesinde eğitimin millileşmesindeki sorunlara değinerek neler yapılması konusunda fikirlerini belirtmiştir.

MEKTEPLERİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ VE MUALLİMLERİMİZ

Nice ki malumdur bu erveli ilinin başından mektepler millileşmiştir. Bu barede tedbirler görülmüş. Zakaşkaşya Komisarlığı tarafından emir olunmuştur. Gerek bütün ibtidai mektepler ve ali ibtidai mekteplerin aynı sınıfları tamamilen millileşsinler. Ecnebi mekteplerde milli şubeler açılın yukarı sınıflarda milli dersler çoğalsın. Bütün bunlar gerek olsun fakat bu da var ki bu hususta bu vakitte kimisi lazım olan çareler görülmüştür. Mektepleri millileştirecek kitaplarımız yok. Milli terbiye verecek muallimlere de malik değiliz.

Maalumdur ki, bunlarsız da mektepler millileşmez. Gerek milli mektepler için kitaplar hazırlana idi. Gerek milli mektepler için muallimler yetiştirile idi. Fakat mekteplerin hiç biri olmamıştır. Mektepler de millileşmelidir. Bes ne olsun? Zan ediyorsam bu meseleler başına da bırakılmamış. Bu barede düşünen hazırlanan milli komisiyalar vardır. Onlar ibtidai ali ibtidai mektepler için geç de olsa kitaplar hazırlayacaklar. Muharebe vaktinden sonra muallim ve kitap baresindeki ihtiyacımız rayı olunacaktır.

Fakat aynı vakit iş talep ediyor. Ortalığa idadi mekteplerinin millileştirilmemesi ve yukarı sınıflara ana dili ve milli derslerin artırılması gibi meseleler atılıyor. Bu meseleleri halletmek çalışmak lazım geliyor. Zira ibtidai mekteplerde ne cür olsa talibi öz elimizdedir. İdadilerde ise iş bambaşkadır. Oraya muallim kitap hazırlamak lazımdır. Başlıcası orada milli derslerin artmasını kanuni etmek Şuuradan geçirtmek gerektir. Bu abirinci muallim kitap müesiselerinde daha büyük çetinlik teşkil ediyor. Zira bütün ecnebilere ibaret olan şurayı muaminler bu barede çalışmamış. Mektebe dersler için kaide düzeltilmiş oldukları halde bunu ilave etmemişler ve bir de bazı mektepler gab mutealimlerin azlığı gab muallim ve kitap yokluğunu bahane gösteriyorlar. Hatta bir nece idadilerde müdürler "kim bilir ne olacak" diye muallimlerimiz mahalleliye Rus dersleriyle kanaat etmeyi maslahat görüyorlar. Bütün "her mekteplerin" köbne muallimlerinin Türk mutealimlerine böyle itinasızlığı ve başlıca olarak millileştirmek eğinin başka milletler eliyle icrası Türk mutealimlerini rahat koymuyor. Odur ki onlar tez tez toplaşiyorlar dertleşiyorlar. Kararname ve nizamnameler çıkarıyorlar.

O cümleden Bakü sanayi mektebinin Türk mutealimleri cem olup Ermeni ve Gürcü gibi gayri milletlerle beraber olmasa da yalnız özleri Şurâ-yı Muallimîn'e müracaat etmeyi kat etmişler. Onlar mekteplerinde ana dili ve şeriat dersi ve Türkçe kütüphane istiyorlar. Hamu mekteplerde bu gibi şeyler müşahade olunmaktadır. Mekteplerin millileşmesi münasibetiyle mütealimlerimizin son iclasları çok ehemmiyetlidir.

"Bakü ve etrafının Müslüman mütealim ve mütealimlerinin ittifakı" abirinci iclasında 23'ünde mekteplerin millileşmesini ve bu yolda kitap ve muallim yokluğundan başka bir de köbne müdür ve muallimlerin münafaatını müzakere edip bu karara gelmişler ki, mekteplerin millileşmesi ve idaresi milli mefkûremizin öz elinde olsun. Hükümetin bütün emri encama yetirilsin.

Bir de yeni açılmış milli şubelere Müslümanlar öz uşaklarını korku ile koyurlar. Sebebi de budur ki, mektepteki muallimler onları korkutuyor. "Eğer milli şubeye koysanız evladınız avare kalar. Çünkü kim biliyor gelecekte ne olacak!" diye onları Rus şubesine çağırıyorlar. Bu barede "mütealimler ve mütealimeler ittifakı" kat ediyor ki, milli mekteplerin faide ve ehemmiyetini cemaate bildirmek için mahallelerde hususi mitingler düzelderek bu hususu cemaate etrafıca anlatsınlar. Ve bir de muallimlerin korkusu altında Rus şubelerine yazılan Müslüman çocuklarını milli şubeye geçirtmek için tedbirler görüldüğü teşebbüsler edilsin.

Mehmetzade Mirza Bala (Mehmetzade, Mekteplerin Millileşmesi ve Muallimlerimiz 1917, 3).

Bu yazısından az sonra 4 Ocak 1918 yılında gazetenin "Açık Sütunlar"nda yayımlanan "Azerbaycan Çağırıyor" başlıklı makalesinde ise millileşme konusundaki bütün eksiklikleri dile getirerek Azerbaycan halkına ve bütün Türk dünyasına sesleniyor:

“Bu son günlerde gazetelerimizde milli mektep, milli edebiyat ve milli matbuat hakkında çok bahis olunur. Mekteplerimiz millileşmedi deyilir gimnazyalarımız unutuldu söylenir. Edebiyat, matbuat ve kendi dilimize ehemmiyet verilmiyormuş. Bunlar düzdür.

... Okumak için kitaplarımız yoktur. Okutacak muallimimiz yoktur. Edebiyat ve milli fennin neşrine çalışacak bir müessesese de tapılmıyor...

Bu böyledir.

Milli, bütün manasıyla milli bir rüştüye sağlamağa kuvvemiz yoktur. Milli muallimler yetiştirecek darul-muallimin açılmadı...

Güzel dilimizi, güzel edebiyata hem de bütün Türk kavimlerinin anlayacağı edebiyata malik etmek lazım imiş.

Bu pek haklıdır.

Güzel dilimiz hâsılı muhkem ve zarif bir dilimiz vardır... Güzel edebiyatımızı kurak sözlerden azat etmek lazımdır.

... Ey Türk dünyası uyan yüzyıllardan beri esaret ve ezizet kendi kendine gitmiş.

Uyan, ayıll! Eğer uyanmazsan başında bir zindanban seni yakalar yine. Fakat esaret edip alar...

(Mehmetzade, Azarbaycan Çağırıyor 1918, 3).

Mirza Bala'nın kültür, eğitim, edebiyat ve sanat alanlarındaki milli sorunları ele aldığı en hacimli makalesi 26 Ekim-3 Kasım 1918 tarihleri arasında “Gelecek” gazetesinde yayımlanan “İki İnkılap Arasında” başlıklı makalesidir. Sunuş bölümü ile birlikte bu makale “Matbuatımız”, “Maarif İşleri”, “Edebiyatımız”, “Tiyatromuz”, “Ruhaniler ve Kadın Meselesi” adlı altı bölümden oluşmaktadır.

Sonuç

Mirza Bala'nın yurtiçinde ve yurtdışındaki basın faaliyetlerinde, Mehmet Emin Resulzade önderliğinde yayımlanan dergi ve gazetelerde binin üzerinde makalesi yayımlanmıştır. Yazmayı ve çalışmayı çok seven Mirza Bala, milli suurun oluşumunda basının önemini şu ifadelerle dile getirmiştir, “Konuştuğu lisanda ilk gazeteye sahip olan cemiyet bir milliyet iken milli olmaya başlamış demektir. Basın geleneğine sahip olan bir halk ise artık teessüs etmiş bir millettir” (Mehmetzade, Azerbaycan Milli Hareketi 1992, 247).

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Rus ihtilallerinin etkisi ile milli dilde gazete ve dergilerin sayı artmıştır. Ulus bilincinin oluşumunda bu yayınların müstesna yeri olmuştur. Bağımsızlık mücadelesi boyunca Azerbaycan gazeteleri zaman zaman sansür baskılarına maruz kalsa da, faaliyetlerini sürdürmüş ve milli uyanışın adeta taşıyıcıları olmuşlardır. 1911 yılında kurulan Müsavat Partisinin yayın organı olan “Açık Söz” gazetesi bu dönem yayın hayatına başlayan diğer yayınlardan farklı özelliklere sahipti. Öncelikle Türk kelimesini kullanarak Azerbaycan Türklük bilincinin oluşumunu hızlandırmıştır. Mehmet Emin Resulzade geleneğinin sesi olan “Açık Söz” gazetesinin Mirza Bala'nın hayatında önemli yeri olmuştur. Nitekim basın hayatına bu gazetede başlayan Mirza Bala, yazıları ile kısa zamanda okuyucuların dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Azerbaycan muhaceret neşriyatının en kuvvetli yazarı olarak değerlendirilen Mirza Bala çok yönlü bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada sadece muharrirliği üzerinde durulan Mirza Bala'nın siyasi kişiliğinin ve muharrirliğinin yanında şairliği de vardı. Mehmet Emin Resulzade'nin vefatından sonra Müsavat Partisi'nin Genel Başkanlığı görevini üstlenerek siyasi faaliyetlerini ömrünün sonuna kadar devam ettiren Mirza Bala, muharrirlikten ve yazmaktan da asla vazgeçmemiştir. Genelde yazılarında dönemin problemlerini dile getirerek çözüm önerileri sunmuştur. “Mekteplerin Millileştirilmesi ve Muallimlerimiz” başlıklı yazısında milli okulların olmamasından ve halk arasında “çocukları milli okullara gönderirsek işsiz kalır” düşüncesiyle milli okullara rağbetin de az olmasından yakınmaktadır. Bu bakımdan okulların millileşmesi için birçok alanda çalışmalar yapılmasının altını çizmektedir. Nitekim bir sonraki makalesinde milli dilde yazılmış müfredatların ve bu dersleri işleyecek eğitim kadrosunun yokluğundan kaynaklanan problemlere değinmiştir. Yaklaşık yüz yıl önce eğitimde milliliğin önemini vurgulayan Mirza Bala, günümüzde yeniden anlaşılması beklemektedir. Bu yönüyle o yıllarda Türk Dünyasında milli eğitime ve Türk Dünyası idealine yönelik yazdığı ısrarcı makaleleri ne kadar çok ileri görüşlü bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Açıkaya, Savaş, (2010), “Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri”, *Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, s. 403-420.

- Arat, Reşit Rahmeti, (Mart 1959), “Mehmet Mirza Bala, *Azerbaycan Dergisi*, Yıl 7, Sayı 12 (84), Ankara, s. 10-12.
- Aşırılı, Akif, (2009), *Azerbaycan Metbuatı Tarihi*. Bakı: Elm Ve Tehsil Yayınları.
- Azertekin, Ali, (Mart 1959), “Mirza Bala’yı Düşünürken”, *Azerbaycan Kültür Dergisi*, Yıl 7, Sayı 12 (84), Ankara, , S. 31-34.
- Bala, Mirza, (10 Nisan 1954), “Kafkasya ve Türkistan”, *Milliyet*, S. 2.
- Bala, Mirza, (29 Şubat 1949), “Komintern Asya Milletleri İçin Neler Düşünüyor?”, *Cumhuriyet*, S. 2.
- Bala, Mirza, (15 Eylül 1949), “Sovyet Rusya’daki Türklerin Tehciri”, *Cumhuriyet*, S. 2.
- Bala, Mirza, (12 Eylül 1953), “Sovyetlerin Beşinci Kolu”, *Milliyet*, S. 2.
- Devlet, Nadir, (1999), *Rusya Türklerinin Millî Mücadelesi (1905-1917)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ebülhesenli, Elşen, (Aralık 1991), “Mirza Bala Mehmetzade’nin Hayatı ve Eserleri”, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 60, s. 42-44.
- Mahmudov, Yakup, (2005), *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ensiklopediyası*. Bakı: Lider Neşriyat.
- Mehmetzade, Mirza Bala, (Perşembe 4 Ocak 1918), “Azerbaycan Çağırıyor”, *Açık Söz*, No: 646, S. 3.
- Mehmetzade, Mirza Bala, (Cuma 29 Eylül 1917), “Mekteplerin Millileşmesi ve Muallimlerimiz”, *Açık Söz*, No: 577, S. 2-3.
- Mehmetzade, Mirza Bala, (1992), *Azerbaycan Millî Hareketi*, Bakü, Nicat Yayını.
- Memmedli, Razim, (1999), “Mirza Bala “Gelecek” Gazetesinin Sayfalarında”, *Elturan Dergisi*, Sayı 1-2 (15), Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Millî Münasebetler Enstitüsü Yayını, Bakü, S. 36- 40.
- Millî Azerbaycan Hareketi*, (1991), Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları No:40, Ankara.
- Mustafayev Beşir, (Eylül-Aralık 2014), “Rus Ve Ermeni Tehdidine Karşı Kuzey Azerbaycan’da Kurulan İlk Türk Siyasi Teşekküller”, *Yeni Türkiye Yayınları Ermeni Sayısı Özel Sayı (YTSAM)*, Yıl. 20, Sayı 62, C. 3, Ankara, S. 2575-2584.
- Poyraz Mehmet, (Nisan 2017), “Mirza Bala Mehmetzade Kimdir?”, *Sebilürreşad Dergisi*, Sayı 1015, S. 30-31.
- Resulzade, M. E., (1994), *Boşeviklerin Şark Siyaseti*, Bakü.
- Resulzade, Mehmet Emin, (Cuma 2 Ekim 1915), “Tutacağımız Yol”, *Açık Söz*, No: 1, S. 1.
- Türkoğlu, İsmail, (2016), “Mirza Bala Mehmetzade”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Ek 2, İstanbul, S. 273-274.
- Swietochowski, Tadeusz, (1988), *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan’ı 1905-1920*, (Çev. N. Mert), İstanbul.
- Yagublu, Nesiman, (2015), *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*, Ankara.
- Yeşilot, Okan, (2012), *Hasan Melikzade Zerdabi ve İkinci Gazetesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

The Republic of Azerbaijan became one of the important industrial regions of Russia, with Baku becoming one of the world oil centers in the 19th century. Renewal movements began to spread rapidly in Azerbaijan, which became rich with the effect of these developments. In this process, the foundations of school, newspaper and theater were laid in Azerbaijan. “Ekinçi” newspaper, the first national newspaper of Azerbaijan, started to be published by Hasan Bey Melikzade Zardabi on July 22, 1875 in this process. The national awakening in Azerbaijan until the Russian revolution of 1904-1905 is still in the preparatory stage.

The innovations brought by the revolution accelerated the national awakening. In this process, the press has undertaken a great task in the civilized and real national awakening of the Azerbaijani Turks. After the revolution, many parties were formed. One of these party organizations was the Musavat Party, which instilled national consciousness in the Azerbaijani Turks and declared the Republic of Azerbaijan. The press organ of the Musavat Party, which was established with the directives of Mehmet Emin Resulzade, was the "Açık Söz" newspaper. M. E. Resulzade explained in his article titled "The Way We Will Take" in the first issue that the main purpose of the newspaper is to work towards the development of Azerbaijan's national consciousness. The newspaper "Açık Söz" without hesitation criticized the hypocritical policy of the tsarist regime. The religion, language and legal issues of the Turkish peoples who were oppressed under the Russian oppression have always been kept on the agenda in the "Açık Söz" newspaper. One of the closest friends of M. E. Resulzade, who wrote articles in the newspaper in a national spirit, was Mirza Bala Mehmetzade.

Mirza Bala is an important writer on the way to the establishment of Azerbaijan, in the foundation years and after the Soviet occupation. Mirza Bala, who was born in Zire village of Absheron in 1898, rose from being a newspaper seller to support his family during his primary school years to being a reporter and writer. He started his writing career with the articles he wrote in the "Open Columns" section of the "Açık Söz" newspaper, founded by M. E. Resulzade, with his encouragement. From about 1915, when he started to write, until 1920, when Soviet Russia ended the Azerbaijan Democratic Republic, Mirza Bala worked as a writer and editor-in-chief not only in "Açık Söz" newspaper, but also in various newspapers and magazines. He also worked as the editor-in-chief of Basiret magazine, which was published once a week during the years he started to write for the "Açık Söz" newspaper. Mirza Bala, who was brought up as a political writer devoted to the ideal of Turkishness, continued to work mostly abroad after the Russian invasion. In the articles he wrote during this period, he fiercely defended the nationalist movement, the struggle for national independence and freedom, and analyzed and criticized the inhuman measures, terror and oppression system that the Bolsheviks had taken to destroy the national existence and national culture in Azerbaijan. He conveyed his ideas and views to his readers through magazines such as "new Caucasus", "Azeri Turk", "Odlu Yurt", "Kurtuluş" and newspapers "Bildiriş" and "İstiklal". In 1939, II. The next writings of Mirza Bala, who came to Istanbul from Warsaw with the start of World War II, have now followed an advanced course towards a scientific method and thought. As a matter of fact, he worked in the Encyclopedia of Islam during these years and wrote nearly fifty scientific articles and worked there until 1955. Apart from this, while he was in Turkey, he wrote valuable articles in the journals of Milliyet, Cumhuriyet and Sebilürreşad. In his articles, he criticized the sanctions of the Soviet regime in Azerbaijan and the entire Turkish world after the Soviet occupation. Mirza Bala Mehmetzade has given importance to education, educators and training of young people since the first years of his writing and has written articles in this context.

The official media organ of the Musavat party became the "Açık Söz" newspaper. Published under the leadership of M. E. Resulzade, the founder of the Republic of Azerbaijan, the phrase "political-social, literary Turkish newspaper" is under the main title of this newspaper. It is understood from these statements that the newspaper expressed the political and social events of the period without hesitation. "Tercüman" newspaper played an important role in the formation of national consciousness among Turks living under Russian rule, and "Açık Söz" newspaper was one of the pioneers of the development of national consciousness of Azerbaijani Turks. In his first articles in the "Açık Söz" newspaper, Mirza Bala mostly dealt with the national ideal, culture, education, history and literature. In the following years, with the enthusiasm of the events such as the 1917 October Revolution in Russia, the declaration of independence, and Azerbaijan's becoming an independent state, he mostly touched on contemporary social and political issues in his writings.

**PRIORITIZING CHALLENGES IN AI APPLICATIONS IN HEALTHCARE: MULTI-CRITERIA
DECISION MAKING APPROACH**
**SAĞLIK SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLARIN
ÖNCELİKLENDİRİLMESİ: ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YAKLAŞIMI**

Gülper BASMACI

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı

gulper.basmaci@deu.edu.tr

0000-0002-8038-9639

ABSTRACT

Artificial Intelligence (AI) applications have become increasingly popular in recent years as technological capabilities have evolved. AI applications in healthcare are one of the areas that need to adapt quickly in order not to lose touch with the times. Focusing only on the opportunities that AI applications bring to healthcare can make this adaptation process problematic. Instead, it is important for the efficiency of the adaptation process to identify the challenges that may arise with AI applications in healthcare and prioritize these challenges. This study used the Analytical Hierarchy Process (AHP) method, which is the most widely used Multi-criteria Decision Making (MCDM) method. For the study, the opinions of 5 experts were obtained, 3 of whom are medical doctors and 2 are faculty members working on AI applications. The aim of the study is to provide guidance to policy makers and practitioners on the challenges they should focus on when adopting Artificial Intelligence in healthcare. The result of the study shows that the most important challenge is "Ethical Problems". Among the "Ethical Problems", the "Principle of Ethical Double Effect" is the most important with a value of 0,569.

ÖZET

Yapay Zekâ (AI) uygulamaları teknolojik imkanların gelişmesiyle son yıllarda giderek daha fazla popülerlik kazanmaktadır. Sağlıkta AI uygulamaları ise çağın gerisinde kalmamak adına hızla adapte olunması gereken alanlardan bir tanesi olmaktadır. Yalnızca sağlıkta AI uygulamalarıyla elde edilecek fırsatlara odaklanmak, bu adaptasyon sürecinde sorunlara yol açabilmektedir. Bunun yerine sağlıkta yapay zekâ uygulamalarında karşılaşılabilecek zorlukların tespiti ve bu zorlukların önceliklendirilmesi adaptasyon sürecinin verimliliği açısından önemli olmaktadır. Bu çalışmada en yaygın olarak kullanılan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada 3'ü tıp doktoru 2'si AI uygulamaları konusunda çalışmaları bulunan öğretim üyeleri olmak üzere 5 uzmanın görüşü alınmıştır. Çalışmanın amacı sağlıkta yapay zekâ uygulamaları sırasında karşılaşılan hangi zorluklara odaklanmaları gerektiği konusunda politika yapıcılara ve uygulayıcılara rehberlik etmektir. Çalışmanın sonucunda en önemli zorluğun "Etik Problemler" olduğu görülmektedir. "Etik Problemler" in içerisinde de en önemlisi 0,569 değeri ile "Etik Çift Etki Prensipleri"dir.

Geliş Tarihi:

08.02.2022

Kabul Tarihi:

29.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Yapay Zekâ
Çok Kriterli Karar Verme
Sağlık Sektörü

Keywords

Artificial Intelligence
Multi Criteria Decision Making
Healthcare

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1070191>

Atf/Cite as: Basmacı, G. (2022). Prioritizing Challenges in AI Applications in Healthcare: Multi-criteria Decision Making Approach. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 194-206.

Conceptual Framework

As technology has evolved, the definition of "Artificial Intelligence" in the literature has changed. In its most general definition, Artificial Intelligence is a general term for the technology used to develop machines that can exhibit human-like behaviors and movements without being assisted by living organisms. Artificial Intelligence (AI) is the ability of computers or computer-controlled robots to perform tasks generally associated with intelligent organisms. The term is often used to describe the development of systems equipped with human intellectual processes, such as reasoning, meaning acquisition, generalization, or learning from previous experience. The first research on Artificial Intelligence technology dates back to 1950. In the early 1950s, Alan Turing posed the question "Can Machines Think?". Computer scientist and cognitive scientist "John McCarthy" used the term "Artificial Intelligence" at the first Artificial Intelligence conference "Dartmouth Conference" in 1956.

Because Artificial Intelligence can identify meaningful relationships in raw data, it can be used to aid diagnosis, treatment, and prediction for many medical conditions. Artificial Intelligence has the potential to be used in almost all areas of medicine, including drug development, monitoring patients, and creating personalized treatment plans.

AI has many benefits, such as increasing efficiency and flexibility and lowering the cost of healthcare applications. It is common to look more at the positives when paradigm shifts occur. Focusing too much on the benefits that can be achieved when adopting new technological trends like AI overlooks the challenges that come with technological change. In addition to the opportunities, there are also several challenges that need to be considered by practitioners and policymakers when adopting AI applications in healthcare. Identifying these challenges, determining their importance, and prioritizing them will both facilitate the transition to AI applications in healthcare and lead to clearer opportunities.

Healthcare institutions and healthcare professionals will need to adapt to the AI shift to avoid being behind the times. In addition, from a national perspective, awareness of the challenges and the ranking of the importance of these challenges that arise in AI applications in healthcare will provide a sustainable competitive advantage. Moreover, greater awareness of this information across the country is expected to promote and accelerate the successful application of AI. Therefore, the objective of this work is to prioritize the challenges that arise in AI applications in healthcare. The challenges that were used to conduct this empirical study were identified through literature review. From the review of literature, it was found that the challenges in AI applications in healthcare are identified as data problems, human problems and ethical problems (Sunarti et al., 2021; Vellido, 2019; Lee and Yoon, 2021; Briganti, Le, 2020; Verghese et al., 2018).

Data Problems

Data Bias: For an AI model to be valid and reliable, the dataset must be of the right quality. For example, a dataset consisting only of women or people over 50 years old may have low coverage, depending on the application domain. So, if the dataset is not of the right quality, the results will be biased.

Insufficient Data: Big data is needed to run AI models. If a sufficiently large dataset is not available during the creation of a model or during the testing phase of the created model, it is not possible to obtain healthy results from the created model.

Interpretability: Interpreting the results obtained by using AI technology is not always easy. Developing human-machine interaction and strengthening the communication between these two actors requires a certain amount of training and time. Instead of conducting the human-machine relationship directly with medical professionals, data scientists should also be used.

Privacy and Anonymity: Healthcare data is some of the most private data. Due to this sensitive nature of healthcare data, accessing it without an individual's consent can lead to negative consequences. Accordingly, great attention should be paid to the confidentiality of healthcare data. There are trust issues with AI technology when it comes to protecting the anonymity and privacy of individuals, which is challenging.

Cybersecurity: Cybersecurity aims to protect against malicious attacks. AI applications also require a high level of cybersecurity with respect to sensitive healthcare data. Achieving this high level of cybersecurity is a challenge.

Human Factor Problems

The Need for Human Interaction: In fields such as healthcare, where empathy with people evokes a sense of trust, the need for human interaction is inevitable. This human cognitive threshold is a challenge for the adoption of AI technology in healthcare.

Training/Education Needs: Creating a well-trained workforce that can harmonise with the technology is an important issue for any new technology. Departments of medical engineering and biomedical engineering are being opened in some universities around the world to meet this need. In addition, some universities are adding new courses to the medical education curriculum to train a workforce that can harmonise with AI technologies. But all this means a transformation process that will take many years. Training the existing medical workforce is quite costly. In this regard, the need for training is a challenge for the use of AI technology in healthcare.

Loss of Managerial Control: There is a bureaucratic management system that has been embedded in the healthcare system for decades. This system, where medical experts are consulted and responsibilities are shared with practitioners, breaks down with the integration of AI technology, which can lead to a sense of loss of control.

Resistance to Change: The question of whether healthcare professionals will be replaced by AI evokes resistance to change. Although there are academic studies in the literature stating that AI technology will not replace medical staff, e.g. (Topol EJ., 2019), (5), there is a general prejudice about this situation. Accordingly, it is a challenge for medical professionals. This may lead them to slow down the adoption of AI technology.

Job Loss: While AI will not replace medical staff, it will indeed create systems to support healthcare decision-making that will reduce the number of healthcare workers needed to do the same job. As a result, it is normal for medical staff to be at risk of unemployment.

Ethical Problems

The Principle of Ethical Double Effect: Some inventions in the field of healthcare may harm humanity instead of having positive effects. In this regard, ethical values should always be observed. The ethical principle of double effect is important in the field of healthcare. The ambiguity about AI technology's adherence to this principle poses a challenge.

Ethical Problems Associated with Research and Biomedical Medicine: Ethical principles such as autonomy, utility, innocence, and justice must be respected by AI in healthcare applications. All applications to be performed with AI must also meet the criteria of consent, privacy and safety, voluntary participation and autonomous decision making.

Multi-criteria Decision Making (MCDM) and Analytic Hierarchy Process (AHP)

Multi-criteria Decision Making (MCDM) methods are used to optimize the decision problem under the influence of multiple decision criteria (Yu, 2013). Decisions are often not made based on a single criterion. The

decision problem faced in daily life, as well as in academic or business life, is solved by considering more than one criterion (Ustinovichius et al., 2007). In decision-making problems, there may be conflicting goals. Also, the same decision problem may require maximizing some criteria and minimizing others (Kumar et al., 2017). MCDM is used to solve all these problems where other methods are inadequate (Zeleny, 2011). In an increasingly complex business world, it is obvious that decisions and projects must be based on professional and scientific data (Doğan and Dericci, 2019).

In MCDM problems, decision makers make their decisions based on decision variables called "decision criteria". In MCDM problems, the objective may be to weight the decision criteria to be used in decision making, i.e., to determine their importance, as well as to select the optimal decision alternative (Vinogradova et al., 2017). Determining the importance of decision criteria in MCDM problems is a necessary step. In particular, MCDM provides a useful set of methods for decision makers and practitioners to determine which criteria are more important and should be prioritized (Triantaphyllou et al., 1998).

The Analytic Hierarchy Process (AHP) method, which is easy to implement for the solution of the MCDM problems, is widely used (Ersoy and Doğan, 2020). AHP was first discussed in the work of Myres and Alpert in 1968. Later, in 1977, it was developed by Professor Thomas Lorie Saaty and started to be used in solving decision problems (13). In solving decision problems, the lack of adoption of complex abstract modeling approaches has led to the development of a mathematically simpler method that is easier to understand and apply. Finally, in the early 1970s, Saaty developed the AHP method, one of the modern decision support methods. AHP is a method that can be applied to many problems. One of the most common applications of the method is to decision problems where there are many decision criteria. AHP can be used to weight and rank the decision criteria appropriately (Saaty, 1980). The decisions to be made involve many subjective criteria that need to be explained as well as the objective criteria. To realize this, the measurement of the subjective data along with the measurement of the objective data should provide the decision maker with the optimal solution to the decision problem to be solved. AHP is a theory of pairwise comparison based on the priority ratings of expert opinions. In this theory, subjective criteria and objective criteria can be evaluated together in the same decision problem. This evaluation is done depending on which criterion the decision maker evaluates as more dominant than the other when comparing between the given measurements (Saaty, 2008). By reducing complex decisions to a series of pairwise comparisons and synthesizing their results, the AHP helps to capture the subjective and objective aspects of the decision (Triantaphyllou et al., 1998). In addition, the AHP contains a useful technique for checking the consistency of the decision maker's judgments, thereby reducing bias in the decision-making process (Saaty, 1980).

One of the most critical stages of the decision-making process is the selection and ranking of criteria that are important to the decision problem (Kumar and Parimala, 2020). In AHP, these criteria are arranged in a hierarchical structure. In this context, AHP identifies the priorities among the criteria and helps in decision making. (Shapira and Goldenberg, 2005) Based on pairwise comparison, AHP combines both the importance of the criteria and the preference distances of the alternatives into a single overall score for ranking the alternatives (Ngai, 2003).

AHP uses a 9-point scale developed by Saaty. This scale is used to determine the significance of the numbers. The numbers also indicate the ratio of the benchmarks being compared. Studies have shown that approximately 7 ± 2 states of the human brain can be assessed in short-term memory in this way. Based on this experience, Saaty and many AHP practitioners estimate that the 1 to 9 scale is appropriate for understanding people's preferences (Saaty, 1986).

Table 1. Pairwise Comparison Scale of The AHP Method (Saaty, 1986)

<i>Values</i>	<i>Definition</i>
1	Equally important
3	Moderately important to one over the other
5	Very important
7	Significantly very important
9	Extremely important
2,4,6,8	Consensus values

According to AHP, the structure of a multi-criteria decision problem is modeled as shown in Figure 1:

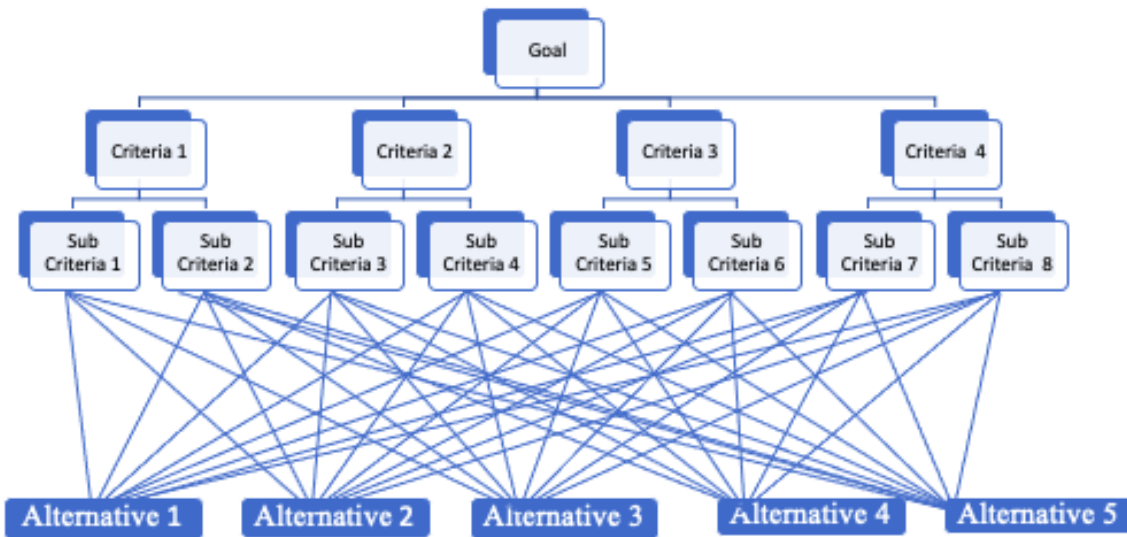

Figure 1. General Hierarchical Structure Of The AHP Method

The application steps of the AHP method are as follows:

Step 1 - Hierarchical Structure: For the purpose of making a decision, a decision hierarchy is created from top to bottom. At the middle level are criteria and at the lowest level are alternatives (Saaty, 2008).

Step 2: Formation of Pairwise Comparison Matrices and Superiority: At this stage, the criteria are compared by forming the A matrix as in Equation 1. The purpose is to determine the importance levels of the criteria and sub-criteria among themselves after the criteria and sub-criteria have been determined. The relative importance of each criterion in Equation 1 with respect to its contribution to the purpose is determined by pairwise comparison, according to the experts' judgments. In this step, the importance scale developed by Saaty and given in Table 1 should be used for pairwise comparisons. The size of the matrix is nxn (Saaty, 1990).

$$\begin{bmatrix} 1 & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/x_{1n} & \dots & 1 \end{bmatrix} \quad (1)$$

Step 3: Eigenvector (Relative Significance Vector): The next step after creating the pairwise comparison matrices is to calculate the eigenvector that indicates the importance of each element in the corresponding matrix relative to the other elements, as in Equation 2. The size of the matrix is $nx1$. To determine the percentage importance distributions of the criteria, the column vectors $w = [w_i]nx1$ must be calculated. The column vector w is the arithmetic mean of the row elements of the matrix formed by the b_{ij} values given in Equation 3 (Saaty, 1990).

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (2)$$

$$w_{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n} \quad (3)$$

$$i = 1,2,3, \dots, n \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n$$

Step 4: Consistency of Eigenvector: The consistency ratio (**CR**) is calculated for each pairwise comparison matrix and the upper bound for this ratio must be 0,10 (Xu, 2000). The **CR** above 0,10 indicates inconsistency in the decision maker's pairwise comparisons. In this case, it is necessary to improve the pairwise comparisons or make a group decision by obtaining the opinions of more decision makers (Baby, 2013). To calculate the value **CR**, the largest eigenvector (λ_{max}) of the **A** matrix must first be calculated as in Equation 5.

$$D = [a_{ij}]_{n \times n} \times [w_i]_{n \times 1} = [d_i]_{n \times 1} \quad (4)$$

$$\lambda_{max} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{d_i}{w_i}}{n} \quad (5)$$

$$i = 1,2,3, \dots, n \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n$$

Another value needed to calculate the consistency ratio is the randomness index (**RI**). The data with **RI** values, which consist of constant numbers and are determined as a function of **n** value, are given in Table 2 (Lin et al., 2008). Accordingly, the calculation of **CR** value is given in Equation 6 (Saaty, 1990).

Table 2. Randomness Index (Lin et al., 2008)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

$$CR = \frac{\lambda - n}{(n-1) \times RI} \quad (6)$$

Step 5: Overall Conclusion: The calculations from the previous four steps are repeated for the entire hierarchical structure. In this step, the **mx1** large superiority column vectors created by each of the n criteria in the hierarchical structure are merged into the **mxn** size **DW** decision matrix. The result vector **R** is obtained by multiplying the **DW** matrix by the vector **W** as in Equation 8 (Saaty, 1990).

$$DW = [w_{ij}]_{m \times n} \quad (7)$$

$$R = DW \times W \quad (8)$$

$$i = 1,2,3, \dots, n \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n$$

Data Analysis

This study uses The Analytic Hierarchy Process (AHP) method, the most commonly used MCDM method. The reason for choosing AHP is that it provided successful results despite the small number of expert opinions. Moreover, AHP is the most commonly used method when it comes to weighting decision criteria. Moreover, AHP is a relatively simple method to understand and implement. The method allows decision makers to arrive at a solution through simple comparisons.

In this study, the opinions of 5 experts were obtained to prioritize the challenges in AI applications in healthcare. The experts were asked to make their pairwise comparisons on a scale of 1-9. The study identifies 12 challenges through literature review. The 12 challenges are analyzed under 3 main headings according to literature review (Sunarti et al., 2021; Vellido, 2019; Lee and Yoon, 2021; Briganti, Le, 2020; Verghese et al., 2018). The hierarchical structure created for the research problem can be seen in Figure 2.

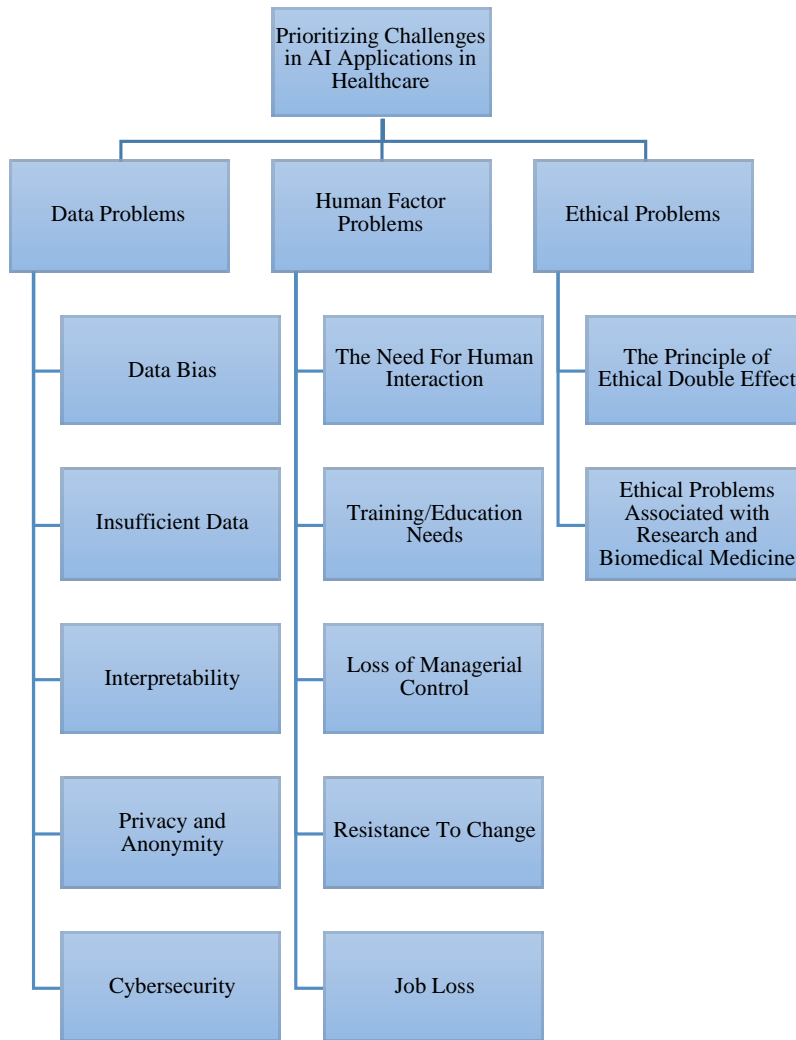

Figure 2. The Hierarchical Structure of The Research Problem

The review of the literature shows that the number of experts consulted depends on the nature of the topic studied and the number of experts that can be reached. The literature includes both studies in which the opinion of a single expert is obtained and studies in which the opinion of three or more experts is obtained , e.g. (Al-Harbi, 2001), (Shapira and Goldenberg, 2005),. In the study, AHP, one of the MCDM, was chosen as the method and 12 challenges were prioritized by obtaining the opinions of 5 experts, 3 of whom are medical doctors and 2 are academicians working in the field of AI. After the hierarchical structure of the decision problem is created, the second step of the AHP method is to create decision matrices. Table 3, Table 4, Table 5, and Table 6 summarize the pairwise comparisons made by the experts whose opinions were obtained, according to the scale in Table 1.

Table 3. Pairwise Comparison of Criteria

	<i>Data Problems</i>						<i>Human Factor Problems</i>						<i>Ethical Problems</i>							
Expert No:	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.		
<i>Data Problems</i>	1	1	1	1	1	1	3	3	5	3	5	3,7	0,2	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2		
<i>Human Factor Problems</i>	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3	1	1	1	1	1	1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2		
<i>Ethical Problems</i>	5	5	5	3	7	4,8	5	6	5	3	3	4,2	1	1	1	1	1	1		
						Sum						Sum	8,9						Sum	1,4

Table 4. Pairwise Comparison of Data Problem's Sub-criteria

Data Problems																														
	Data Bias						Insufficient Data						Interpretability						Privacy and Anonymity						Cybersecurity					
Expert No:	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.
Data Bias	1	1	1	1	1	1	2	0.5	1	1	1	1	0.3	0.3	0.5	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.5	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2
Insufficient Data	0.5	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0.5	0.3	0.5	0.3	0.3	0.3	0.5	0.2	0.5	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.1	0.3	0.2	0.2
Interpretability	3	3	2	4	3	2.9	2	4	2	4	3	2.9	1	1	1	1	1	1	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Privacy and Anonymity	3	4	2	3	3	2.9	2	6	2	3	3	2.9	3	4	4	3	4	3.6	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Cybersecurity	5	6	4	5	5	5	4	7	4	5	5	4.9	6	6	5	5	5	5.4	2	3	3	2	2	2.4	1	1	1	1	1	1
	Sum 13						Sum 13						Sum 11						Sum 4.3						Sum 2					

Table 5. Pairwise Comparison of Human Factor Problem's Sub-criteria

Human Factor Problems																														
	The Need For Human Interaction						Training/Education Needs						Loss of Managerial Control						Resistance To Change						Job Loss					
Expert No:	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.
Human Interaction	1	1	1	1	1	1	1	0.5	0.3	0.3	0.5	0.5	3	2	3	3	3	2.8	2	2	3	3	3	2.6	0.3	0.3	0.2	0.2	0.3	0.2
Training/Education Needs	1	2	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	3	4	3	3	3	3.2	2	2	2	3	3	2.4	0.3	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2
Loss of Managerial Control	0.3	0.5	0.3	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	1	1	1	1	1	1	1	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Resistance To Change	0.5	0.5	0.3	0.3	0.3	0.4	0.5	0.5	0.5	0.3	0.3	0.4	1	2	2	2	2	1.7	1	1	1	1	1	1	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Job Loss	4	4	5	5	4	4.4	4	5	5	5	4	4.6	5	6	5	6	6	5.6	3	4	4	4	4	3.8	1	1	1	1	1	1
	Sum 8.2						Sum 6.8						Sum 14						Sum 10						Sum 1.9					

Table 6. Pairwise Comparison of Ethical Problem's Sub-criteria

Ethical Problems												
	The Principle Of Ethical Double Effect						Ethical Problems Associated with Research and Biomedical Medicine					
Expert No:	1	2	3	4	5	G.M.	1	2	3	4	5	G.M.
Ethical Double Effect	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1.3
Res. and Biomedical Medicine	0.5	1	1	1	1	0.5	0.8	1	1	1	1	1
	Sum 1,8						Sum 2,3					

It may be necessary to benefit from the experience, knowledge and judgments of group members when making a group decision consisting of experts in evaluating alternatives and criteria. In this case, group members may reach a consensus on the issue or methods such as combining different judgments with the geometric mean may be used. The most commonly used method in the literature is reaching consensus through the geometric mean. There are basically two approaches to group decision making. In the first method, opinions are combined and a single decision is made. In the second method, the geometric mean is used. In this study, the opinions of 5 experts whose opinions were obtained were reconciled using the geometric mean (Liberatore and Nydick, 1997; Saaty and Shang, 2007). These results are shown in Tables 3-4-5 and 6 by the G.M. column.

Table 7. The Weights of The Criteria

	Data Problems	Human Factor Problems	Ethical Problems	Criteria Weight
Data Problems	0.164	0.413	0.150	0.242
Human Factor Problems	0.045	0.112	0.171	0.109
Ethical Problems	0.792	0.474	0.725	0.664
	Sum			1

Table 8. The Weights of The Data Problem's Sub-criteria

	Data Bias	Insufficient Data	Interpretability	Privacy and Anonymity	Cybersecurity	Criteria Weight
Data Bias	0.078	0.079	0.032	0.079	0.100	0.074
Insufficient Data	0.078	0.079	0.033	0.079	0.101	0.074
Interpretability	0.229	0.226	0.094	0.065	0.092	0.141
Privacy and Anonymity	0.229	0.231	0.335	0.232	0.211	0.247
Cybersecurity	0.387	0.386	0.506	0.545	0.496	0.464
	Sum					1

Table 9. The Weights of The Human Factor Problem's Sub-criteria

	The Need For Human Interaction	Training/Education Needs	Loss of Managerial Control	Resistance To Change	Job Loss	Criteria Weight
Human Interaction	0.078	0.039	0.260	0.591	0.113	0.216
Training/Education Needs	0.160	0.079	0.299	0.545	0.108	0.238
Loss of Managerial Control	0.028	0.025	0.094	0.133	0.089	0.074
Resistance To Change	0.031	0.034	0.164	0.232	0.131	0.118
Job Loss	0.341	0.361	0.525	0.875	0.496	0.519
	Sum					1

Table 10. The Weights of The Ethical Problem's Sub-criteria

	<i>The Principle Of Ethical Double Effect</i>	<i>Ethical Problems Associated with Research and Biomedical Medicine</i>	<i>Criteria Weight</i>
<i>Ethical Double Effect</i>	0,569	0,569	0,569
<i>Res. and Biomedical Medicine</i>	0,431	0,431	0,431
	Sum		1

In order to compare the expert opinions of the decision makers, the relative comparisons in the decision matrices should take a value between 0 and 1. For this purpose, the decision matrices were normalized using Equations 2 and 3. As a result of these calculations, the weights of the criteria in Table 7 and the local weights of the sub-criteria in Table 8, 9, 10 were calculated.

Table 11. Calculation of CR

	<i>Consistency</i>	<i>Number of Comparision</i>	3
<i>Data Problems</i>	3,228308964	<i>Average Consistency</i>	3,111627116
<i>Human Factor Problems</i>	2,6460913	<i>CI</i>	0,055813558
<i>Ethical Problems</i>	3,460481084	<i>RI</i>	0,58
Sum	9,334881348	<i>CR</i>	0,096230272
	<i>Consistency</i>	<i>Number of Comparision</i>	5
<i>Data Bias</i>	5,078345675	<i>Average Consistency</i>	5,265925313
<i>Insufficient Data</i>	5,081851398	<i>CI</i>	0,066481328
<i>Interpretability</i>	5,133489303	<i>RI</i>	1,12
<i>Privacy and Anonymity</i>	5,57733888	<i>CR</i>	0,059358329
<i>Cybersecurity</i>	5,458601309		
Sum	26,32962656		
	<i>Consistency</i>	<i>Number of Comparision</i>	5
<i>Human Interaction</i>	4,425488671	<i>Average Consistency</i>	5,312760422
<i>Training/Education Needs</i>	5,487511963	<i>CI</i>	0,078190106
<i>Loss of Managerial Control</i>	5,255947706	<i>RI</i>	1,12
<i>Resistance To Change</i>	4,825653542	<i>CR</i>	0,069812594
<i>Job Loss</i>	6,569200229		
Sum	26,56380211		
<i>Ethical Double Effect</i>	2	<i>Number of Comparision</i>	2
<i>Res. and Biomedical Medicine</i>	2	<i>Average Consistency</i>	2
Sum	4	<i>CI</i>	0
		<i>RI</i>	0
		<i>CR</i>	0

In order for the AHP method to be interpretable, all pairwise comparison matrices created by the decision makers should be consistent. To this end, CR was calculated for each pairwise comparison matrices using Equations 4 and 5 and Table 2. The results are presented in Table 11. Examination of Table 11 shows that the value CR calculated for all pairwise comparison matrices satisfies the $CR < 0,10$ condition. Thus, the results are interpretable.

Table 12. Calculation of The Local Weights of The Criteria

Weights of Criteria		Local Weights of Sub-Criteria		Local Weights of Criteria	Rank
<i>Data Problems</i>	0,242	<i>Data Bias</i>	0,074	0,018	9-10
		<i>Insufficient Data</i>	0,074	0,018	9-10
		<i>Interpretability</i>	0,141	0,034	6
		<i>Privacy and Anonymity</i>	0,247	0,060	4
		<i>Cybersecurity</i>	0,464	0,112	3
<i>Human Factor Problems</i>	0,109	<i>Human Interaction</i>	0,216	0,024	8
		<i>Training/Education Needs</i>	0,238	0,026	7
		<i>Loss of Managerial Control</i>	0,074	0,008	12
		<i>Resistance To Change</i>	0,118	0,013	11
		<i>Job Loss</i>	0,519	0,057	5
<i>Ethical Problems</i>	0,664	<i>Ethical Double Effect</i>	0,569	0,377	1
		<i>Res. and Biomedical Medicine</i>	0,431	0,286	2
Sum				1	

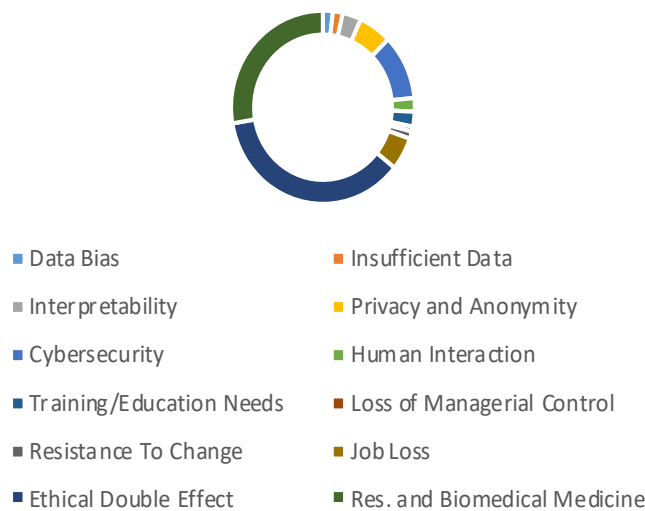

Figure 3. Pie Chart of Local Weights

Equations 7 and 8 are used in this phase, where the hierarchical structure is integrated and the final results are obtained. In this step, the local weights of the criteria are calculated and the ranks are determined. The results are given in Table 12. The highest local weight of the criteria indicates the most important challenge, while the lowest local weight of the criteria indicates the least important challenge. The distribution of the weights is shown in Figure 3.

Conclusions and Recommendations

AI applications in healthcare are at an early stage, both in terms of adaptation, development and research. There are no quantitative studies in the literature on the challenges that AI applications in healthcare may face. Accordingly, policy makers and practitioners do not have a proper understanding of the challenges that may arise.

Examination of the results of the study shows that the challenge with the highest weight according to the criteria weighting is "Ethical Problems". This challenge is followed by "Data Problems". "Human Factor Problems" are ranked last. The ranking was done according to the local weights of the criteria and can be seen in Table 12 and Figure 3. Accordingly, it can be seen that the challenge to focus on the most is "The Principle of Ethical Double Effect" with a weighting of 0,377. The second challenge is "Ethical Problems Associated with Research and Biomedical Medicine" which is also an ethical problem with a weight of 0,268. Examination of these results shows that studies should be conducted to clarify the uncertainties associated with ethical issues in the application of AI in healthcare. The third most important challenge is "Cybersecurity" with a weighting of 0,112. "Privacy and Anonymity" is the next challenge with a weighting of 0.060. The fact that these two challenges related to data come together in order of importance shows that, data in healthcare is sensitive. Protecting this data is costly, difficult and risky. In this regard, it is necessary to pay attention to the challenges in data area. The fifth challenge is "Job Loss" with 0,057. The fear that AI applications in healthcare will lead to unemployment emerges as a challenge. These challenges are followed by "Interpretability", "Training/Education Needs", "Human Interaction", "Insufficient Data", "Data Bias", "Resistance To Change" and "Loss loss of Managerial Control".

In order to obtain more comprehensive results in future studies, a contribution to the literature can be made by integrating the qualitative and quantitative approaches. Accordingly, it is recommended to use in-depth

interviews and nominal group techniques to identify challenges and replicate prioritization with other MCDM methods such as BWM and ANP.

References

Al-Harbi, K. M. A. S. (2001). Application of the AHP in project management. *International journal of project management*, 19(1), 19-27.

Baby, S. (2013). AHP modeling for multicriteria decision-making and to optimise strategies for protecting coastal landscape resources. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 4(2), 218.

Briganti, G., & Le Moine, O. (2020). Artificial intelligence in medicine: today and tomorrow. *Frontiers in medicine*, 7, 27.

Doğan, N. Ö., & Derici, S. (2019). Project Management and Efficiency of the Projects in the Industry 4.0 Era. In *Agile Approaches for Successfully Managing and Executing Projects in the Fourth Industrial Revolution* (pp. 188-209). IGI Global.

Ersoy, Y., & Dogan, N. Ö. (2020). An integrated model of fuzzy AHP/fuzzy DEA for measurement of supplier performance: A case study in textile sector. *International Journal of Supply and Operations Management*, 7(1), 17-38.

Kumar, A., Sah, B., Singh, A. R., Deng, Y., He, X., Kumar, P., & Bansal, R. C. (2017). A review of multi criteria decision making (MCDM) towards sustainable renewable energy development. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 69, 596-609.

Kumar, G., & Parimala, N. (2020). An integration of sentiment analysis and MCDM approach for smartphone recommendation. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 19(04), 1037-1063.

Lee, D., & Yoon, S. N. (2021). Application of artificial intelligence-based technologies in the healthcare industry: Opportunities and challenges. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 271.

Liberatore, M. J., & Nydick, R. L. (1997). Group decision making in higher education using the analytic hierarchy process. *Research in Higher Education*, 38(5), 593-614.

Lin, C. C., Wang, W. C., & Yu, W. D. (2008). Improving AHP for construction with an adaptive AHP approach (A3). *Automation in construction*, 17(2), 180-187.

Ngai, E. W. T. (2003). Selection of web sites for online advertising using the AHP. *Information & management*, 40(4), 233-242.

Saaty, T. L. (1980). *The analytical hierarchy process, planning, priority. Resource allocation*. RWS publications, USA.

Saaty, T. L. (1986). Axiomatic foundation of the analytic hierarchy process. *Management science*, 32(7), 841-855.

Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *European journal of operational research*, 48(1), 9-26.

- Saaty, T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International journal of services sciences*, 1(1), 83-98.
- Saaty, T. L., & Shang, J. S. (2007). Group decision-making: Head-count versus intensity of preference. *Socio-Economic Planning Sciences*, 41(1), 22-37.
- Shapira, A., & Goldenberg, M. (2005). AHP-based equipment selection model for construction projects. *Journal of construction engineering and management*, 131(12), 1263-1273.
- Sunarti, S., Rahman, F. F., Naufal, M., Risky, M., Febriyanto, K., & Masnina, R. (2021). Artificial intelligence in healthcare: opportunities and risk for future. *Gaceta Sanitaria*, 35, S67-S70.
- Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature medicine*, 25(1), 44-56.
- Triantaphyllou, E., Shu, B., Sanchez, S. N., & Ray, T. (1998). Multi-criteria decision making: an operations research approach. *Encyclopedia of electrical and electronics engineering*, 15(1998), 175-186.
- Ustinovichius, L., Zavadkas, E. K., & Podvezko, V. (2007). Application of a quantitative multiple criteria decision making (MCDM-1) approach to the analysis of investments in construction. *Control and cybernetics*, 36(1), 251.
- Vellido, A. (2019). Societal issues concerning the application of artificial intelligence in medicine. *Kidney Diseases*, 5(1), 11-17.
- Vergheze, A., Shah, N. H., & Harrington, R. A. (2018). What this computer needs is a physician: humanism and artificial intelligence. *Jama*, 319(1), 19-20.
- Vinogradova, I., Podvezko, V., & Zavadskas, E. K. (2018). The recalculation of the weights of criteria in MCDM methods using the bayes approach. *Symmetry*, 10(6), 205.
- Xu, Z. (2000). On consistency of the weighted geometric mean complex judgement matrix in AHP. *European journal of operational research*, 126(3), 683-687.
- Yaralıoğlu, K. (2001). Performans değerlendirilmede analitik hiyerarşi proses. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1).
- Yu, P. L. (2013). *Multiple-criteria decision making: concepts, techniques, and extensions* (Vol. 30). Springer Science & Business Media.
- Zeleny, M. (2011). Multiple criteria decision making (MCDM): From paradigm lost to paradigm regained?. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 18(1-2), 77-89.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Sağlık hizmetlerinde yapay zeka uygulamaları adaptasyon ve ar-ge bakımından henüz erken aşamada yer almaktadır. Bu duruma bağlı olarak da literatürde sağlık hizmetlerinde yapay zeka kavramına ilişkin literatürde nicel uygulama içerecek az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sağlık hizmetlerinde yapay zeka uygulamaları gerçekleştirilirken uygulayıcıların ya da politika yapıcıların karşılaşmaları olası zorlukların önceliklendirilmesidir. . Bu ampirik çalışmayı yürütmek için analizde karar kriteri olarak yer alan zorluklar zorluklar literatür taraması yoluyla belirlenmiştir. Literatür taramasından sağlık hizmetlerinde yapay zeka uygulamalarında karşılaşılan zorlukların veri sorunları, insan sorunları ve etik sorunlar ana başlıkları altında toplandığı görülmektedir Sunarti vd., 2021; Vellido, 2019; Lee ve Yoon, 2021; Briganti, Le, 2020; Verghese ve diğerleri, 2018).

Çalışmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi kullanılmaktadır. AHP'nin seçilmesinin nedeni, az sayıda uzman görüşüne rağmen başarılı sonuçlar vermesidir. Ayrıca, AHP önceliklendirme konusunda en sık kullanılan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemidir. AHP, anlaşılması ve uygulanması nispeten basit bir yöntemdir. Yöntem, karar vericilerin basit karşılaştırmalar yoluyla bir çözüme ulaşmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada 5 uzmanın görüşü alınmıştır. Uzmanlardan ikili karşılaştırmalarını 1-9 arası bir ölçekte yapmaları istenmiştir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde en önemli zorluğun "Etik Sorunlar" olduğu görülmektedir. Bu zorluğu "Veri Sorunları" takip etmektedir. "İnsan Faktörü Sorunları" en son sırada yer almaktadır. AHP sonuçlarına göre en çok üzerinde durulması gereken zorluk 0,377 ağırlıkla "Etik Çift Etki Prensibi" olduğu görülmektedir. İkinci zorluk ise 0,268 ağırlığı ile yine bir etik sorun olan "Araştırma ve Biyomedikal Tıpla İlişkili Etik Sorunlar"dır. Bu sonuçların incelenmesi, sağlık hizmetlerinde yapay zekanın uygulanmasında etik konularla ilişkili belirsizliklerin netleştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerektiğini göstermektedir. Üçüncü en önemli zorluk ise 0,112 ağırlık ile "Siber Güvenlik" zorluğu olmaktadır. "Gizlilik ve Anonimlik" zorluğu 0.060 ağırlıkla bir sonraki önem sırasında yer almaktadır. Verilerle ilgili bu iki zorluğun önem sırasına ön sıralarda arka arkaya yer almaları, sağlıkta verilerin hassas olduğunu göstermektedir. Sağlık verilerini korumak maliyetli, zor ve risklidir. Bu bağlamda veri alanındaki zorluklara dikkat edilmesi gerekmektedir. Beşinci zorluk ise 0,057 ağırlık ile "İş Kaybı"dır. Sağlık hizmetlerinde yapay zeka uygulamalarının işsizliğe yol açacağı korkusu, sağlıkta yapay zeka uygulamaları açısından bir zorluk meydana getirmektedir. Bu zorlukları "Yorumlanabilirlik", "Eğitim İhtiyaçları", "İnsan Etkileşimi", "Yetersiz Veri", "Veri Önyargısı", "Değişime Direnç" ve "Yönetimin Kontrolü Kaybı" zorlukları takip etmektedir.

İleride yapılacak çalışmalarda daha kapsamlı sonuçlar elde edebilmek için nitel ve nicel yaklaşımlar bütünleştirilerek literatüre katkı sağlanabilir. Çalışma BWM ve ANP gibi diğer ÇKKV yöntemleriyle tekrarlanabilir.

BALKANLARDAKİ TÜRK DİASPORASINDA BASININ ROLÜ: BALKAN GÜNLÜĞÜ GAZETESİ ÖRNEĞİNDE

THE ROLE OF THE PRESS IN THE TURKISH DIASPORA IN THE BALKANS: IN THE CASE OF THE BALKAN GUNLUGU NEWSPAPER

Göksel BASMACI

İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

gokselbasmaci@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-4640-9819

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

28.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Gazetecilik

Diaspora

Balkanlar

Balkan Günlüğü

Keywords

Journalism

Diaspora

Balkans

Balkan Günlüğü

Günümüzde devletler ülke sınırları içerisindeki yurttaşların yanı sıra yurt dışında çeşitli sebeplerden dolayı ikamet eden soydaşlara yönelik de politikalar üretmektedirler. Küreselleşme ve teknolojik alandaki gelişmelerle birlikte daha belirgin hale gelen faaliyetlerin hedefinde diasporaları etkilemek ve koordine etmek bulunmaktadır. Gerek devlet kurumları gerekse özel girişimler tarafından ortaya konulan uygulamalar diaspora politikalarında belirleyici olmaktadır. Nitekim bu çalışmada diaspora politikaları üzerinde etkili olduğu varsayılan basının rolüne odaklanılmıştır. Bu doğrultuda örneklem olarak seçilen *Balkan Günlüğü* gazetesi 01.02.2021-28.02.2021 tarihleri arasındaki üç sayı üzerinden incelenmiştir. Çalışmada yayının Balkanlardaki Türk diasporasına etkisini saptamak hedeflenmiştir. Türkiye'nin Balkanlardaki soydaşlarıyla olan iletişimini bir gazete üzerinden irdeleyen çalışma bu yönüyle önemlidir. İçerik analizi yönteminin kullanıldığı araştırmada haberler üç farklı çözümleme kategorisi üzerinden analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, gazetenin diasporaları etkilemek adına kültürel ve tarihsel gelişmelerle birlikte, Türklük ve Müslümanlık gibi temel fıkirlere ağırlık verdiği görülmüştür. Bu yönüyle gazetenin Balkanlardaki Türk diasporası ile Türkiye arasında köprü görevi gördüğünü söylemek mümkündür. Öte yandan gazetenin diasporalara yönelik planlı bir yayıncılık yürütmediği de saptanmıştır.

ABSTRACT

Currently, states produce policies for citizens within the borders of the country, as well as for descendants residing abroad for various reasons. The purpose of the activities, which have become more important with developments in the field of globalization and technology, is to influence and coordinate the diaspora. The practices of government agencies and private companies are decisive in the politics of the diaspora. In fact, in that study, the role of the press, which is supposed to have an impact on diaspora policies, was emphasized. The sample of the selected *Balkan Gunlugu* newspaper was reviewed in three issues between 01.02.2021 and 28.02.2021. The objective of the study is to determine the effect of publishing on the Turkish diaspora in the Balkans. Research examining Turkey's communication with its descendants in the Balkans through a newspaper is significant in this regard. In the research where the content analysis methodology is used, the news has been analysed across three different categories of analysis. As a result of the study, it was seen that the newspaper focuses on basic ideas such as Turkishness and Islam, along with cultural and historical developments in order to influence diasporas. The newspaper reportedly acted as a bridge between the Turkish diaspora in the Balkans and Turkey. On the other hand, it has also been determined that the newspaper does not carry out any planned publishing activities for diasporas.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064888>

Atf/Cite as: Basmacı, G. (2022). Balkanlardaki Türk Diasporasında Basının Rolü: Balkan Günlüğü Gazetesi Örneğinde. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 207-222.

Giriş

Stratejik açıdan önemli bir coğrafyada yer alan Balkanlar kültürel, tarihsel ve etnik açıdan Türkiye ile yakın ilişki içindedir. Müslüman ve Türk nüfusunun etkili olduğu Balkanlarda önemli bir diaspora potansiyeline sahip olan Türkiye soydaşlarına ilişkin çeşitli politikalar geliştirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin Balkanlardaki ülkelerle dostane ilişkiler içinde olmayı önemseydiği ve Türk diasporasını güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

Balkan ülkelerindeki Türkler için birleştirici değerleri ön plana çıkaran birtakım projeler geliştiren Türkiye, kültür merkezleri ve eğitim kurumları üzerinden diasporayı etki altına almaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda kitle iletişim araçlarından da faydalanılmakta ve Balkanlar özelinde birtakım yayınlar ortaya konulmaktadır. Öyle ki medyanın gücünden yararlanan Türkiye'nin gerek devlet gerekse özel girişimler üzerinden çeşitli faaliyetler içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Nitekim bu çalışmada önemli olduğu varsayılan *Balkan Günü* gazetesi diaspora üzerindeki rolü bağlamında analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan yayının Balkanlardaki Türk diasporasına etkisini ortaya koymak hedeflenmiştir. Balkan ülkelerinde yaşayan Türkler için çıkarılan gazetenin diasporalar üzerindeki rolünü yansıtan araştırma bu yönüyle önemlidir. 01.02.2021-28.02.2021 tarihleri arasındaki gazetelerin incelenmesi üzerinden sınırlandırılan çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma soruları ise şu şekildedir:

1. *Balkan Günü* gazetesi Balkanlardaki Türk diasporasına yönelik nasıl içerikler üretmektedir?
2. *Balkan Günü* gazetesinde yer alan söylemlerde hangi değerler öne çıkmaktadır?
3. *Balkan Günü* gazetesi Balkanların geneline yönelik haber üretmekte midir?

Söz konusu çerçevede hazırlanan çalışmalara bakıldığında Balkanlar, diaspora ve basın üzerine araştırmaların son derece sınırlı olduğu ve bu yöndeki metinlerin genellikle kamu diplomasisi üzerinden ele alındığı görülmektedir. Eren (2019) tarafından yapılan bir çalışmada *TRT'nin* Balkanlara yönelik tutumu incelenmiş ve *TRT'nin* Balkan dillerinde yaptığı yayınlara ve coğrafyadaki etkinliklerine dikkat çekilmiştir. Bu yönüyle kurumun önemli bir kamu diplomasisi ve yumuşak güç aracı olduğu görülmüştür. Bayraktar (2012) tarafından yapılan çalışmada ise Türk kimliği ve yumuşak güç ilişkisine odaklanılmış ve Türklük'ün Balkanlarda ciddi bir kamu diplomasi ve yumuşak güç unsuru olduğu saptanmıştır. Beşgül (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin Makedonya, Kosova ve Bosna Hersek gibi Müslüman nüfusunun yoğun olduğu yerlere odaklandığı görülmüş ve Türkiye'nin bölgedeki yumuşak güç unsurlarını aktif şekilde kullandığına işaret edilmiştir. Genel (2017) ise Avrupa'daki Türk diaspora medyasını ele almış ve Türk medyasının olumlu bir etkisinin olmadığı ve yetersiz kaldığı sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada ise Balkanlara yönelik yayınlanan bir gazeteye odaklanılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak diaspora kavramsal ve tarihsel bağlamda ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye'nin Balkanlardaki diaspora faaliyetlerine yer verilmiştir. Ardından kamu diplomasisi-yumuşak güç kavramlarına ve medya-diaspora ilişkisine odaklanılmıştır. Son olarak üç farklı kategori üzerinden *Balkan Günü* gazetesinin incelenmesine geçilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Diasporaya Kavramsal Bir Bakış

Türkçe'de kopuntu anlamına karşılık gelen diaspora kavramının kelime kökenine bakıldığında "dia" saçılmak ile "spora" tohumlar sözcüklerinden meydana geldiği görülmektedir. Diaspora botanik bilimiyle ilgili olmasına rağmen zaman içinde yurttaşların yaşadıkları yerlerden taşınmasını ve farklı ülkelere yerleşmesini tanımlamak adına tercih edilmeye başlanmıştır. Metaforik bir anlama karşılık gelen terim, diaspeiro sözcüğünden hareketle ilk olarak Grekler tarafından kullanılmış ve Sophocles, Herodotus ve Thucydides tarafından ortaya atılmıştır (Dufoix, 2008: 4).

İlk olarak Peleponnez Savaşı'nın ardından Ege toplumundaki sürgünü tarif etmek adına geliştirilen kavram daha sonra çeşitli anlamlara karşılık gelmiştir. Tarihsel süreç içinde şartlara göre güncellenen diasporayı Safran (1991: 83-85) bir topluluğa ait yurttaşların yabancı yerlere göç etmesi olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda diasporaların ortak bir belleğe sahip olmasının önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Ev sahibi olan topluluklar tarafından öteki ve yabancı olarak tanımlanan ortamın bulunmasını diasporanın unsurlarından saymıştır. Diaspora kapsamında bulunan kişilerin göç ettikleri ülkeleri yurtları olarak kabullenmesini, kendilerinin ve daha sonraki kuşakların fırsat oluştuğunda vatanlarına döneceklerini benimsemesini diasporanın unsurları arasında göstermiştir. Ayrıca yıkım ya da felaket durumlarında ülkeyi terk etmek zorunda kalan kişilerin ana yurdunu geliştirme yönünde bir bilince sahip olmasının önemine de vurgu yapmıştır.

Cohen'e (1996: 515) göre ise insanların yaşadıkları yerlerden kötü bir biçimde birden fazla bölgeye dağılması, kişilerin iş bulma ve ticaret yapma hedefleri için yaşadığı coğrafyadan yayılması, yurttaşların ortak bir geçmişe ve kahramanlık öyküsüne sahip olması, etnik bilincin birtakım duygular etrafından uzun süre devam ettirilmesi, farklı ülkelerdeki ırktaşlarıyla birlik içinde olunması, yaşanan bölge insanıyla sorunlu bir iletişim ortamının var olması ve geri dönüş fikri üzerinde ortak bir heyecanın bulunması gibi unsurlar diasporanın öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır.

Önceleri Yahudilerin ülkelerinin dışındaki topluluklarını tanımlamak için tercih ettiği bir terim olan diaspora daha sonrasında bir topluluğun yaşadığı bölgeden göç etmesini veya zorunlu olarak sürülmesini belirtmek için de kullanılmıştır (Cohen, 2019: 6). 1970'li yıllardan sonra farklı ülkelerdeki yurttaşları ifade etmek için kullanılan diaspora ile birlikte göçmen topluluklar ülkeleriyle yakın bir ilişki kurmaya başlamıştır. 1990'lardaki teknolojik gelişmelerin etkisiyle ise iletişim daha rahat bir hale gelmiş ve diasporanın kapsamı da değişime uğramıştır (Helly, 2006: 5-6). Tölölyan'a (1991: 4) göre; vatansız, etnik topluluk, misafir işçi, sürgün ve yurt dışı topluluğu gibi kavramları içine alan diaspora ulus ötesi bir anlama sahip olmuştur. Bu bağlamda dağılma gibi kavramlardan sıyrılan diaspora; göçmen, mülteci ve siyasetçi ilişkilerini tanımlar bir hale dönüşmüştür (Clifford, 1994: 303).

Yemini & Berthomiere'a (2005: 263) göre, bir topluluğun diaspora olarak tanımlanabilmesi için çeşitli unsurlar gerekmektedir. İlk olarak grubun kimliğinin muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi en önemli kriterler arasında yer almaktadır. Göç edilen veya vatan olarak görülen topraklardaki işleyişi sürdüren yapının bulunması önemlidir. Buna ilaveten toplulukların vatan toprağı ile iletişimin sağlanması ve ilişkilerin sürdürülmesi de en temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Bir ülkeye yatırım yapılmasında arabulucu rol oynayan diasporalar anavatan ile yaşanan coğrafya arasındaki işbirliğini sağlayan ve devamlılığı sürdüren bir etkiye sahiptir. Öyle ki ülkenin değerlerini ve algılanma biçimini ortaya koyan diasporalar kritik bir görevi yerine getirmektedirler (Bulwaka, 2009: 8). Küresel siyasette birtakım rollere sahip olan diasporaların etkilerini üç başlık altında ele almak mümkündür. Bu doğrultuda pasif diasporalar, kontrolü dışındaki küresel olaylara dâhil olmaktadır. Bir diğerinde diasporalar aktif olarak bulunduğu ülkenin dış siyasetine etki edebilmektedir. Son türde aktif şekilde bir role sahip olan diasporalar ise vatanının dış politikası üzerinde etkili olmaktadır (Shain & Aharon, 2003: 452-454).

Günümüzde ise diasporalar küreselleşmeyle birlikte bambaşka işleve sahip olmuşlardır. Devletler ülkelerinden uzakta yaşayan soydaşlarının yaşadıkları yerle bağlarını arttırmaları ve vatanlarına aynı zamanda katkı sağlamaları için siyasi katılım ve çifte vatandaşlık gibi haklar sağlamaktadırlar (Okuy, 2015: 42). Ortaya çıktığından beri çağın şartlarına göre dönüşüm içinde olan diaspora, eriştiği nokta itibarıyla daha kapsayıcı bir hale gelmiştir. Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler diasporanın işleyişini ve ülkelerin söz konusu topluluklara ilişkin yaklaşımını değişime uğratmıştır. Öte yandan teknolojik alandaki dönüşümlerle birlikte diasporalar güçlenmiş ve soydaşların asimile olma ihtimali zayıflamıştır. İletişimin küresel çapta yürütülebilmesiyle yurt dışında yaşayanlar ülkeleriyle ilişkilerini rahatlıkla sürdürülebilmişlerdir. Teknolojiden faydalanılarak etkili projelerin yürütüldüğü günümüz diplomasisinde diasporanın vatanları için aktif şekilde çalışması ve bir yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilmesi fikri öne çıkmaktadır. Nitekim bu doğrultuda diasporalara yönelik birtakım projeler geliştirilen Türkiye'nin uygulamalarına değinmek çalışma açısından faydalı olacaktır.

Türkiye'nin Diaspora Politikası ve Balkanlardaki Faaliyetleri

Uluslararası ilişkilerde önemini her geçen gün daha da arttıran diasporalar, devletlerin bu alanda aktif olmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki küresel arenadaki soydaş kişiler için projeler geliştirmek ve çağdaş politikalar üretmek günümüzdeki devletlerin yerel ve evrensel görevlerinden olmuştur (Akhundova, 2014: 40).

Türkiye'nin diaspora diplomasisi bağlamındaki etkinliklerine bakıldığında ülke dışındaki Türkler ile iletişim halinde olunmasının geçmişte pek önemsenmediği görülmektedir. Daha çok klasik teknikleri tercih eden yetkililer diplomatik temsilcilikler üzerinden ilerlemiştir. Ülke dışındaki soydaşlara dair politika geliştirmenin tehlikeli olduğunu düşünen yöneticiler pek fazla eylemde bulunmamışlardır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk döneminde izlenen politikalara ise dikkat çekmek gerekmektedir. Öyle ki bu dönemde ülke dışında yaşayan soydaşlarla iletişim halinde olmak önemsenmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi içindeki bu süreci olumlu bir örnek olarak değerlendirmek mümkündür (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017: 119). Ancak Türkiye'nin sonraki yıllarda diaspora açısından genel itibarıyla etkili olamadığını da belirtmek gerekmektedir.

Türkiye'nin diaspora faaliyetlerini dört temel dönem üzerinden sınıflandırmak mümkündür. Bu doğrultuda Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte 1923-1960 yılları arasındaki zorunlu nüfus mübadeleleri dönemi, 1960-1980 yıllarında yurtdışına çalışmak için giden işçiler dönemi, 1980 sonrasındaki liberalleşme ve siyasi iltica dönemi, 2000'li yıllardaki siyasi kadrolarda yaşanan AKP dönemi şeklinde kategorize edilebilir (Sağlam, 2020: 754-757).

1920'li yıllardaki nüfus hareketi çerçevesinde Ermeni, Yunan ve Yahudi toplulukları Türkiye dışına göç etmiştir. Buna karşılık Balkan coğrafyasındaki Türkler Anadolu'ya dönmüşlerdir. Gayri-Müslim nüfusun sınır dışındaki ülkelere göç etmesinin ardından Türkiye'nin diaspora siyaseti takip etmediği görülmektedir. 1960'lı yıllarda Avrupa'ya yaşanan işçi göçü çerçevesinde ise yoğun bir Türk nüfusu ülkeden ayrılmıştır. Bu soydaşların yurt dışındaki işlere yönelmesini destekleyen Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye süreci ülkeye maddi ve manevi kazançları yönüyle değerlendirse de etkili bir diaspora politikasının ortaya konulmadığı görülmüştür. 1980'li yıllardaki göç hareketinde ise siyasi ilticalar öne çıkmış ve Avrupa'ya özgürlük fikirleri temelinde yönelim dalgası yaşanmıştır. 1982 Anayasası'nda dışarıda yaşayan Türklerin çıkarlarının gözetilmesi güvence altına alınmış ve böylece diaspora siyasetindeki en önemli adımlardan biri atılmıştır. Bu bağlamda soydaşlar için Türkçe öğrenimi ve dini hizmetler vermeye başlanmıştır. 2000'li yılların başıyla birlikte AKP döneminde ise Türk diasporasına yumuşak güç unsurları da eklenmiş ve kamu diplomasisi faaliyetleri kapsamında birtakım yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Diaspora politikalarının yürütülmesinde etkili olan söz konusu kuruluşlar dönemin önemli araçları olarak dikkat çekmiştir (Sağlam, 2019: 51-57).

Günümüzde Türkiye'nin diaspora gücüne bakıldığında; Avrupa'daki işçiler, Balkanlar'daki Türkler, Amerika'da iş ya da eğitim için bulunan kişiler öne çıkmaktadır (Öktem, 2014: 8). Yapılan anlaşmalar kapsamında Almanya, Belçika, Fransa, Avusturya ve Hollanda'daki Türkleri diaspora gücü olarak değerlendirmek mümkündür. 6,5 milyonluk bir nüfusa karşılık gelen bu topluluklar, kültür ve sanat, ekonomi, bilim ve spor alanlarında görünür hale gelmiştir (YTB, 2020: 2). Ancak söz konusu grupların ne kadar etkili olduğu bir tartışma konusudur.

Türkiye'nin Avrupa'daki diaspora politikasına yönelik eleştirel bir yaklaşım ortaya koyan Kurnaz'a (2021) göre Türk diasporası Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde yoğunlaşmıştır. Bu coğrafyadaki azınlığı oluşturan Türk nüfusu nicel açıdan fazla olsa da etkili Türk diasporası geliştirememiştir. Avrupa'daki sivil toplum kuruluşlarında ve medyada yeterli düzeyde yer alamayan Türkler toplumsal algının şekillenmesinde belirleyici olmamaktadırlar. Bu noktada nitelikli insan gücünün planlı kullanımı oldukça önemlidir. Söz konusu etkiyi oluşturmak için tepkisel yaklaşımların yerine bilinçli diaspora politikalarının geliştirilmesi ve sabırlı olunması gerekmektedir.

Türkiye'nin diaspora politikalarını içeriksel açıdan inceleyen Ulusoy'a (2017: 154-147) göre, Türkiye'nin diaspora çalışmalarında eğitim ve din üzerine geliştirilen çalışmalar dikkat çekmektedir. Bunlara ekonomi ve sivil toplum kuruluşlarını da dâhil etmek mümkündür. Yurtdışında yaşayan nüfusa Türkçe öğretmeyi hedefleyen projeler ortaya koyan Türkiye bu doğrultuda eğitimciler göndermektedir. Türk kültürüne ve tarihine dair bilgiler öğreten eğitimciler Türkiye'ye bağlılığın sağlanmasında etkili olmaktadır. Bu çerçevedeki diğer grup din görevlileridir. Yurt dışındaki soydaşların ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılayan bu oluşumlar, dini ve kültürel yapının sağlanması ve korunması noktasında önemlidirler. Diaspora kapsamında ele alınması gereken bir diğer grup ise çalışma ataşeleridir. Ülke sınırları dışındaki yurttaşların çalışma hayatındaki sorunlarını çözme noktasında önemli olan kuruluşlar iş ortamındaki hukuki, sosyal, fiziki koşullarla ilgilenmektedir. Bunlara ek olarak, ekonomi ve sivil toplum örgütleri de önemlidir. Bir ülkenin diasporadaki etkinliğinde rol oynayan söz konusu unsurlar, günlük yaşama doğrudan etki etmesi nedeniyle günümüz diplomasisindeki en temel araçlar arasında yer almaktadır.

Bu noktada Türkiye'nin diaspora politikalarında elini güçlendiren kurumlara kısaca değinmek yararlı olacaktır. 1992'de kurulan ve aktif şekilde çalışan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) bu bağlamda en önemli kuruluşlardandır. Sosyal, kültürel, ekonomik, ticari, eğitim ve teknik ilişkileri geliştirmek gibi amaçlar etrafında hareket eden TİKA, kritik bir görev icra etmektedir. Bu çerçevede çeşitli sosyal ve kültürel uygulamaları hayata geçiren kurum ortak kimlik fikri temelinde çalışmalarına devam etmektedir.

Ülke sınırları dışında kültürel projeler ortaya koymak ve Türk kültürü üzerine çalışan yapılarla koordinasyon halinde olmak gibi birtakım hedeflere sahip olan topluluk, Türk kültürünün ve tarihinin muhafaza edilmesini sağlamaktadır. Bu yönde projeler geliştiren TİKA, Türkiye'ye karşı önyargılı bakış açısını gidermek ve olumlu bir imaj yaratmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bunlara ilaveten kurum yabancı ülkelere insani yardım hizmeti de vermektedir (TİKA, 2020: 20).

2009 yılında kurulan Yunus Emre Enstitüsü'nü ise kültürel diplomasi aracı olarak değerlendirmek mümkündür. Yurt dışında faaliyet gösteren 58 kültür merkezine sahip olan topluluk Türk diasporası adına önemli görevler yürütmektedir. Türkçe dilinin eğitimi, Türkiye'nin tanıtımının yapılması ve Türkiye hakkında akademik faaliyetler yürütülmesi gibi projelerden sorumlu olan Yunus Emre Enstitüsü sınır dışındaki en aktif kurumlardan biri olarak dikkat çekmektedir.

Türk sanatını ve kültürünü tanıtmak, diğer ülkelerle ilişkileri geliştirmek gibi çeşitli amaçlar etrafında faaliyetlerini yürüten enstitü, kültür merkezleri aracılığıyla özellikle Türk kültürü üzerine eğitimler sağlamaktadır. 31 ülkede 500'ten fazla kurumla ortaklaşa çalışmalar yürüten Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'nin yurtdışındaki etkin güçleri arasında yer almaktadır (YEE, 2019: 9).

2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) da önemli kurumlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin küresel ölçekte olumlu bir imaj oluşturmasını ilke edinen YTB, diasporayla bağların güçlendirilmesi amaçları etrafında hareket etmektedir. Topluluğun Türk kültürü üzerine geliştirmiş olduğu aile ve sosyal çalışmaları, iletişim ve insan hakları etkinlikleri Türkiye'ye değer katmaktadır (YTB, 2020: 3-6). Bu yönüyle YTB'nin Türkiye'yi kendi vatani olarak gören Türklerin sorunlarını çözüme kavuşturmak, soydaşları koordine etmek ve topluluklar arasındaki iletişimi sağlayıp ilişkileri kuvvetlendirmek hedeflerine sahip olduğunu söylemek mümkündür (Aydın, 2014: 178). Öte yandan yurtdışındaki öğrencilerin vatan bağlarını güçlendirmek ve mezuniyet sonrasındaki ilişkilerin sürekliliğini sağlamak gibi hedeflere sahip olan YTB, Türkiye'ye öğrenim görmek için gelen öğrencilere sigorta, konaklama ve burs gibi destekler de vermektedir (YTB, 2020: 12).

Görüldüğü üzere, Türkiye çeşitli kurumlar üzerinden gerek kendi yurttaşları gerekse farklı ülkelerin halkları için projeler ortaya koymaktadır. Söz konusu kurumlar üzerinden oluşturulan güçle diasporaların kültürlerine ve tarihlerine sahip çıkması ve uluslararası platformlarda da etkili olmaları hedeflenmektedir. Bu noktada diaspora politikalarının ne denli etkili olduğu önemlidir. Bu nedenle Türkiye'nin diaspora politikalarında kendi değerlerine yer verdiği ve kapsayıcı fikirlere odaklandığı sistemli çalışmalara ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Olay merkezli yaklaşımlardan ziyade soydaşların beklentileri, talepleri ve sıkıntıları dikkate alınarak kalıcı çözümler üretilmelidir. Diaspora gücü olarak bir potansiyele sahip olan Türkiye'nin içerideki siyasi çıkarlarından bağımsız bir şekilde soydaşları anlaması ve atılan adımlarda onların beklentilerini karşılaması Türkiye'ye önemli bir katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin genel bağlamda diaspora uygulamalarına yer verdikten sonra Türkiye'nin Balkanlarda ortaya koyduğu diaspora faaliyetlerine değinmek çalışma açısından faydalı olacaktır.

Geçmişten günümüze coğrafi olarak önemli bir geçiş alanı olan Balkanlar siyasal, kültürel ve tarihsel açıdan köklü geçmişe sahiptir. Çeşitli güçler tarafından bir hâkimiyet alanı olarak görülen coğrafyada dini, siyasi ve kültürel açıdan farklı özelliklere sahip devletler kurulmuştur. Nitekim Balkan topraklarında uzun yıllar süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bu topraklara farklı kimliklerden ve dinlerden kişiler yerleştirilmiştir. Özellikle de Anadolu'dan, Orta Asya'dan ve çeşitli bölgelerden gelen Türkler, Balkan coğrafyasının dönüşümünde etkili bir rol oynamışlardır.

Tarihsel ve kültürel olarak Balkan ülkeleriyle yakın ilişkiye sahip olan Türkiye, söz konusu unsurlar ve Trakya bölgesindeki toprakları nedeniyle Balkan ülkesi olarak da tanımlanmaktadır. Balkan Harbi öncesine kadar bir Türk hâkimiyetinin görüldüğü coğrafyada Müslüman ve Türk nüfusu çoğunluğu oluşturmuştur. Türklerin bu bölgeden zorunlu bir şekilde göçe tabii tutulduğu dönemlerden sonra ise Balkanlardaki Türk kültürü ve kimliği eskisi kadar olmasa da devam etmiştir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017: 118). Resmi kayıtlara göre, Bulgaristan'da 600 bin, Yunanistan'da 150 bin, Kuzey Makedonya'da 78 bin, Romanya'da 70 bin ve Kosova'da 29 bin civarında Türk nüfusu bulunmaktadır (Maskan, 2020). Görüldüğü üzere Balkanlar'ın geneline yayılan bir Türk nüfusu gücünden söz etmek mümkündür. Bu nedenle Balkanlarda Türkler'in sayısal açıdan var olmalarının diasporanın etkinliği açısından da önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Ülke sınırları dışında yaşayan yurttaşların buldukları yerde ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan iyi durumda olmaları kadar bu kişilerin kimliklerini, değerlerini, dillerini ve kültürlerini korumaları da oldukça önemlidir (YTB, 2020: 3). Bu çerçevede birtakım projeler ortaya koyan Türkiye, Balkan coğrafyasındaki Türklere yönelik diasporayı canlı tutmak ve genişletmek adına da çeşitli girişimlerde bulunmaktadır.

48 ülkede 58 kültür merkezi kuran Yunus Emre Enstitüsü, bu doğrultuda önemli bir görevi yerine getirmektedir. Merkezlerin 15'ini Balkan şehirlerinde açan YEE; Belgrad, Bükreş, Foynitsa, İpek, İşkodra, Komrat, Köstence, Mostar, Podgoritsa, Priştine, Prizren, Saraybosna, Tiran, Üsküp ve Zagreb'de birtakım etkinlikler yapmaktadır.

Ek olarak 50 ülkede 101 Türkoloji Bölümü açan enstitü, bu bölümlerin 17'sini Balkan coğrafyasında faaliyete sokmuştur (YEE, 2019: 14-17).

Balkanlarda çeşitli projeler üreten bir diğer kurum YTB'dir. Balkanlardaki soydaşlara yönelik kültür, dil, din ve tarih üzerine birtakım çalışmalar ortaya koyan YTB, Türkiye ile Balkanlar arasındaki bağı güçlendirmek ve geçmişten günümüze uzanan ilişkileri koruyup canlandırmak çerçevesinde adımlar atmaktadır. Bu doğrultuda akademik ve kültürel girişimlerde bulunan YTB, "Balkan Gençlik Forumu, Balkan Diaspora Çalıştayı, Balkan Gençlik Okulu Programı, Tarihimizi Boyayalım Balkan Projesi" gibi çeşitli projeleri uygulamaktadır (YTB, 2020: 6-30).

Balkanlardaki Türk diasporasına yönelik önemli projeler geliştiren bir diğer kuruluş ise TİKA'dır. Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı çerçevesinde çeşitli girişimlerde bulunan TİKA, söz konusu coğrafyadaki kalkınma ve işbirliğini geliştirmek gibi hedefler etrafında hareket etmektedir. TİKA hizmet birimlerinin toplam harcamaları içerisindeki oranları kapsamında, faaliyet gösterilen bölgeler içinde yüzde 22,94'lük harcama oranıyla ikinci sırada yer alan Balkanlar, TİKA'nın en fazla ödenek ayırdığı bölgeler arasındadır. Özellikle tarım alanında birtakım destekler veren TİKA, Balkan ülkelerinde 330 küçük aileye ekipman hizmeti vererek, bölgenin tarımsal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Balkanlardaki yaşam standardını, kültürel ve tarihsel birlikteliği güçlendirmek ve barış temelli bir ortamın inşa edilmesine yarar sağlamak hedefleri çerçevesinde girişimlerde bulunan topluluk Balkanlardaki Türk diasporası politikalarında ön plana çıkan kurumlar arasında yer almaktadır (TİKA, 2020: 26-151).

Söz konusu kurumların yürütmüş olduğu projeler Balkan ülkelerindeki soydaşlar için büyük öneme sahiptir. Öyle ki ana vatanlarının tarihsel, siyasal, kültürel değerlerini öğrenmeleri adına yararlı olan bu girişimlerle birlikte Balkanlarda Türkler'in etkili bir diaspora gücü oluşturabileceğini söylemek mümkündür. Bu noktada diaspora politikaları çerçevesinde atılan adımların hangi değerler üzerinden kurgulandığının başarılı olabilmek adına en önemli unsur olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Öte yandan diasporayı güçlendirmek için çeşitli yapılarının aktif bir şekilde çalıştığı Balkanlarda başarılı yumuşak güç unsurunun yaratılması da olasıdır. Kamu diplomasi çerçevesinde önemli güce karşılık gelen diasporalar uluslararası politikaların belirlenmesinde kritik öneme sahip olmuştur. Bu nedenle önemli bir yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilen diasporanın kapsamı devletler tarafından önemsenir hale gelmiştir. Bu noktada diasporanın kamu diplomasisi ve yumuşak güçle olan ilişkisine değinmek çalışma açısından önem arz etmektedir.

Diaspora, Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İlişkisi

Bir ülkenin sınırları dışındaki uluslara kendisini anlatması, onları bilgilendirmesi ve etki oluşturma süreci olarak görülen kamu diplomasisinde çeşitli kurumlar ve araçlar kullanılmaktadır. Bu noktada diasporalar, elçilikler, hükümet, sivil toplum örgütleri, devlet ve devlet dışı güçler, kültürel örgütler, kültür ve dışişleri bakanlıkları kamu diplomasisinin temel aktörleri olarak tanımlanabilir (Szondi, 2018: 17-18).

Kamu diplomasisinin araçlarından biri olan diaspora bir ülkenin projelerinin uluslara aktarılmasında, sahada çalışmalar yapılmasında, bir topluluğa ilişkin bilgiler toplanmasında stratejik bir role sahiptir. Yaşadıkları ülke ile vatanları arasında köprü görevi gören kişiler, başta dilsel ve kültürel olmak üzere engelleri ortadan kaldırdıkları için önemli bir misyonu yerine getirmektedirler. Kamu diplomasisi faaliyetlerinin etkili şekilde yürütülmesindeki rolleri nedeniyle kritik olan diasporaların yaşadıkları yerdeki insanlarla iletişim içinde olması önemli bir avantajdır (Hatipoğlu, 2014: 238-239).

Kamu diplomasisi bağlamında değerlendirilebilecek bir kavram olan yumuşak güç ise siyasal aktörler tarafından küresel ölçekteki hedefleri gerçekleştirmek amacıyla kullanılan çoğunlukla ideolojik ve kültürel zemin üzerinden şekillendirilen değer olarak tanımlanabilir. Yumuşak gücün unsurlarını; kültür-sanat, turizm, eğitim, uluslararası ilişkiler, ülkenin siyasal yapısı ve popüler kültür uygulamaları olarak sıralamak mümkündür (Nye, 2005: 5-9). Söz konusu unsurlar üzerinden rızanın esas alınarak yürütüldüğü bir sistem olan süreçte zorlamak ya da tehdit yer almamaktadır. Ülkenin öne çıkan değerlerini kullanmak ve karşı tarafları cezbedip yanına çekmek esastır (Çavuş, 2012: 25). Bu noktada evrensel değerlerle örtüşen kültürlerle sahip olan, küresel ölçekte öne çıkabilen kitle iletişim araçlarını elinde bulunduran ve haber akışında itibarı bulunan devletlerin yumuşak güç kapasitesinin de gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür (Snow, 2009: 4).

Gerek diaspora diplomasisinde gerekse kamu diplomasisinde etkili bir güç olan kitle iletişim araçları, uluslararası ölçekteki hedeflerin gerçekleştirilmesinde belirleyici bir role sahiptir. Bu noktada ülkelerin sınırlarının ötesindeki soydaşlarına ulaşmasında etkili olan medya gücünün diaspora ile bağına değinmek çalışmaya katkı sağlayacaktır.

Diaspora ve Medya İlişkisi

Düşüncelerin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olan medya, çeşitli konular hakkındaki fikirleri ve bilgileri küresel ölçekte dolaşıma sokarak kritik bir görevi yerine getirmektedir. Gazete, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçları üzerinden iletiler göndererek halkla iktidar arasındaki iletişimi sağlamaktadırlar (Lawrance, 2009: 102-103). Bu yönüyle herhangi bir konuyla ilgili kamuoyunun oluşmasında etkili olan medya topluma sunduğu içeriklerle günümüz toplumlarında belirleyici bir role sahiptir. Çeşitli fikirlerin ve görüşlerin yayılmasını mümkün kılan araçlar bu bağlamda insanların tutumlarının yönlendirilmesinde oldukça etkilidirler (Budak, 2007: 131).

Gerek ülke sınırları içinde gerekse yurtdışındaki yayınlarla kitlelerin ve otoriterlerin fikirlerini biçimlendiren kitle iletişim araçları bir ülkenin dış kamuoyuna kendisini tanıtmaya, sıcak bir ilişki kurmaya, kendisine karşı yürütülen eylemlere yanıt verip destekçi toplaması açısından önemli bir role sahiptir (Akarca, 2003: 3-4). Bu yönüyle çeşitli ulusları hedefleyen medya yurtdışındaki vatandaşlarına yönelik de benzer çerçevede eylemlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede basın aracılığıyla kültürel ve tarihsel içerikler üzerinden projeler ortaya koyan ülkeler diasporalarına sahip çıkmakta ve bu kesimin uluslararası arenada güçlenmesini sağlamaktadırlar. Ülkenin imajına katkı sunan söz konusu işleyiş günümüz diplomasisi açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

Bu noktada diasporaların hareketleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan kitle iletişim araçları 21. yüzyılda erişmiş olduğu konum itibarıyla yeni bir iletişim sistemi ortaya koymuştur. Sınır kavramının sarsıldığı süreçte internetin sunmuş olduğu olanaklarla ülke dışındaki soydaşlarla farklı bir iletişim ortamı görülmeye başlanmıştır. Diasporaların kapsamı üzerindeki dönüşümü beraberinde getiren bu sistem ana vatanla ülke dışındaki soydaşlar arasındaki bağın güçlenmesini sağlamıştır (Büyükaslan, 2021: 21).

Nitekim Türkiye de bu doğrultuda Balkan coğrafyasına yönelik çeşitli projeler ortaya koymakta ve diasporanın güçlendirilmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Bu eylemlerin gerek özel sermayeler gerekse devlet tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede 2006'da kurulan *Rumeli TV*, "Rumelilerin ilk ve tek televizyonu" sloganıyla yayın hayatına başlamıştır. Balkan göçmenlerine ve Balkanlardaki Türklere ilişkin yayınlar yapan kanal, örf ve adetlere uygun içerik üretmektedir. 2009 yılında kurulan *TEK Rumeli TV* ise Trakya ve Balkan bölgelerine özel yayınlarıyla öne çıkmaktadır. Haber, eğlence, ekonomi, kültür-sanat, spor, belgesel alanlarında içerik üreten kanal uydu üzerinden yayın yapmakta ve Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan, Kosova ve Bosna Hersek ülkelerinde takip edilmektedir. Söz konusu kanalların Türkiye'nin Balkanlardaki diaspora gücüne etki eden araçlar olduğunu ifade etmek mümkündür. 2018 yılında ise *Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nun (TRT) Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na* bağlanması sonrasında 4 numaralı Kararname'nin 534. maddesi çerçevesinde *TRT'nin* görevlerine; "Yurt dışında yapılacak yayınlarla; devletin her alanda tanıtılmasına ve yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinin sürdürülmesine yardımcı olmak" ifadesinin eklenmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Maddeye göre *TRT'nin* sınır dışındaki Türklere yönelik diaspora diplomasisi yürütmesi yasalaştırılmıştır. Bu çerçevede öne çıkan yayın *TRT Türk'te*, Balkan coğrafyasında çeşitli ülkelerde izlenebilen kanal üzerinden haber, kültür ve sanat içerikli yayınlar yapılmakta ve bölgede yaşayan Türklerin ana vatanla bağına işaret eden çeşitli içerikler ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda yayın yapan kanalın Atina, Saraybosna ve Üsküp'te merkezleri de bulunmaktadır (Kılıç, 2015: 377-382). *TRT World* üzerinden de Balkanlara ilişkin içerik üreten *TRT*, 2021 yılında ise *TRT Balkans* isimli yeni bir kanalın kurulum çalışmalarına başladığını duyurmuştur. Söz konusu gelişme Balkanlarda Türk diasporanın güçlendirilmesi için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Görüldüğü üzere, günümüzde diasporalarla iletişimin sağlanmasında kitle iletişim araçları önemli bir role sahiptir. İletişim teknolojilerindeki dönüşüm sonrasında internette ya da klasik medya aygıtları aracılığıyla sınır ötesinde yaşayan yurttaşlara erişmek ve onlara yönelik yayınlar geliştirmek içinde bulunulan çağın temel gerekliliklerinden olmuştur. Bu noktada kitle iletişim araçları içinde köklü geçmişe sahip olan gazeteler, diasporalara ulaşmada ve kitleler üzerinde etki oluşturmada önemlidir. Nitekim araştırmanın bu bölümünde böylesi bir etkiye sahip olduğu varsayılan *Balkan Günüğü* gazetesi diaspora politikaları kapsamında incelenmiştir.

Balkan Günüğü Gazetesi

Haftalık süreli bir yayın olan *Balkan Günüğü* gazetesi 23 Aralık 2007 tarihinde kurulmuştur. *Balkan Haber Ajansı* isimli ajansa sahip olan gazete, www.balkangunlugu.com adresinden internet gazetesi olarak da yayınlanmaktadır.

Türkiye’de 18 milyon civarındaki Balkan-Rumeli göçmenleri ve Balkan coğrafyasındaki 10 milyon soydaşlar için yayınlar yapan *Balkan Günlüğü* geniş bir topluluğa hitap etmektedir. Haftalık 5 bin basılan gazete İstanbul, İzmir, Sakarya, Edirne, Manisa, Bursa, Manisa şehirlerinde okurlarla buluşmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Romanya, Bosna Hersek, Hırvatistan ülkelerinde dağıtılan gazete, Türk Hava Yolları’nın Priştine, Tiran, Sofya, Üsküp, Belgrad, Sarayevo, Atina, Bükreş ve Varna uçuşlarında ise yolculara da sunulmaktadır. THY’nin dağıtım standından ücretsiz olarak verilen yayın Büyük Anadolu Birliği tarafından 2008 yılında Türkiye’nin en iyi uluslararası gazetesi seçilmiştir. Balkanlar ve dış politika üzerine çalışan yazar, tarihçi, sivil toplum kuruluşu yöneticisi, akademisyenin görev aldığı gazetenin internet sitesinde ise Balkan coğrafyasına dair 11 farklı dilde yayın yapılmaktadır. Arnavutluk, Bulgaristan, Kosova, Romanya, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sofya, KKTC’de temsilcilikleri bulunan yayının Türkiye’de Antalya, Denizli, İstanbul, Manisa, Muğla, Samsun, Ankara’da temsilcilikleri vardır (Balkan Günlüğü, 2021). Görüldüğü üzere yayın Balkanlarda Türk diasporasının üzerinde etkili olabilecek kapasiteye sahiptir. Bu etkiye istinaden de gazetenin içeriğinin analiz edilmesi önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi ve Bulguları

Bu araştırmada diaspora politikaları kapsamında basının rolüne odaklanılmıştır. Bu doğrultuda *Balkan Günlüğü* gazetesi örneklem olarak seçilmiş ve 01.02.2021-28.02.2021 tarihleri arasında incelenmiştir. Ele alınan gazetenin Balkanlardaki Türk diasporasına etkisini saptamak amaçlanmıştır. Bu çerçevede yürütülen araştırmanın soruları şu şekildedir:

1. *Balkan Günlüğü* gazetesi Balkanlardaki Türk diasporasına yönelik nasıl içerikler üretmektedir?
2. *Balkan Günlüğü* gazetesinde yer alan söylemlerde hangi değerler öne çıkmaktadır?
3. *Balkan Günlüğü* gazetesi Balkanların geneline yönelik haber üretmekte midir?

Bu doğrultuda tasarlanan çalışmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi sosyal olarak mevcut olan gerçeğin yazılı içeriklerinin açık olmayan bir içerik özellikleriyle ilgili çıkarımlar yaparak sosyal bağlamdaki gerçeği araştırma tekniği olarak tanımlanabilir (Gökçe, 1994: 24). Bu yöntemdeki temel işlem benzer durumdaki bilgileri kategoriler ve kavramlar etrafında derlemek ve daha sonra okuyucunun anlayacağı bir şekilde anlamlı bir bütün haline getirip yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2011: 187). Üç çözümleme kategorisinin oluşturulduğu çalışmada; haber konularının dağılımı, haberlerde vurgulanan kavramlar, haberlerdeki Balkan ülkeleri üzerinden bir analiz yapılmıştır.

1 Şubat 2021 Tarihli Gazete

Tablo 1. Kategorilere Göre Haber Dağılımı

Konu	Sayı
Eğitim	1
Ekonomi	3
Kültür-Sanat	2
Politika	10
Sağlık	5
Spor	2
Tarih	9
Diğer	5
Toplam	37

Tablo 1’de görüldüğü üzere, Şubat ayının ilk sayısında 37 haber yapan gazete 10 haberde politika gelişmelerine yer vermiştir. “Adalet Bakanı Abdülhamit Gül’ün Makedonya’dan konukları vardı” ve “Üsküp’te Arnavutların adalet yürüyüşü vardı” gibi haberlerle Türkiye’nin ve bölgenin gündemini yansıtan yayın Balkanlardaki soydaşları gelişmelerden haberdar etmiştir. Balkan ülkelerindeki Türklerle anavatanları arasındaki bağları hatırlatmak ve güçlendirmek için tarihi ve kültürel haberler yapan gazete Osmanlı döneminden kalan yapılara ve Türkiye’nin Balkanlardaki kültürel yatırımlarına dikkat çekmiştir. Tarihi konularla ilgili 9 haber yayınlayan gazete “Sultan II. Mahmud’un Rumeli seyahati ve bu seyahati anısına dikilen nişan taşları” haberleriyle Balkanlardaki Türkleri bilgilendirmiştir. “Samsun’da mübadiller atalarını denize karanfil bırakarak andı”, “98 yıllık Mübadele anıları tazeliğini koruyor” haberleriyle geçmişte yaşanan acılara dikkat çekmiş ve Balkanlardaki Türkleri duygusal açıdan etkilemiştir. Bu yönüyle diaspora üzerinde etki yaratan gazetenin söz konusu topluluğun değerlerini hatırlamasına

ve onlara sahip çıkmasına aracılık ettiği görülmüştür. Türkiye'nin Balkanlardaki yatırımlarına dikkat çeken bazı haberler de yapan gazete; "Kosova Bölgesel Kalkınma Bakanlığı Kosova Türkiye Ticaret Odası anlaşması" içerikleriyle Türkiye'nin Balkanlardaki ekonomik gücüne işaret etmiştir. Böylelikle Balkanlardaki soydaşların gözünde Türkiye'ye yönelik olumlu bir imaj yaratılmıştır. Öte yandan sağlıkla ilgili haberlere de sıklıkla yer veren gazetenin bu tutumunu Covid 19 salgını üzerinden açıklamak mümkündür. Öyle ki küresel ölçekte süren salgın nedeniyle sağlık içerikli yayınlar normal şartlara göre daha fazla haberleştirilmeye ve takip edilmeye başlanmıştır.

Tablo 2. Vurgulanan Kavramlara Göre Haber Dağılımı

Konu	Sayı
Müslümanlık	1
Osmanlı	2
Türklük	11

Tablo 2'de yer alan bulgulara göre, yayın 11 haberde Türklük fikrine odaklanmış ve Balkanlardaki Türklerin milli hislerine yönelik haberler yapmıştır. "29 Ocak Direnişi anıldı" ve "29 Ocak Batı Trakya Türkleri Milli Direniş Günü" gibi haberlerle Balkanlardaki soydaşlar için birleştirici ve kapsayıcı değer olan Türklüğe dikkat çekmiştir. Bu çerçevede gazetede Balkanlarda yaşayanların vatan sevgisini ve milliyetçilik duygularını hedefleyen içeriklere ağırlık vermiştir. Söz konusu fikre ek olarak Osmanlı'nın bölgedeki tarihsel ve kültürel birikimine dair de haberler kaleme alınmıştır. Balkanlardaki Osmanlı izleri üzerinden içerikler ortaya koyan gazete diasporalar için yararlı olabilecek bilgiler aktarmıştır. Öte yandan gazetede İslam diniyle ilgili ise sadece bir içeriğe yer verilmiştir. Bu durumu söz konusu coğrafyadaki Türklerin hassasiyetleri göz önünde bulundurulduğunda önemli bir eksiklik olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle gazetenin daha dengeli bir değerler temsili ortaya koyması son derece önemlidir. Ancak genel olarak gazetede diasporaların asimile olmalarının önüne geçilmesi ve geçmişini hatırlatması adına olumlu bir zemin oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3. Haberlerde Yer Alan Balkan Ülkeleri

Ülkeler	Sayı
Arnavutluk	-
Bosna Hersek	4
Bulgaristan	5
Hırvatistan	-
Karadağ	-
Kosova	4
Kuzey Makedonya	3
Romanya	-
Sırbistan	2
Yunanistan	4

Tablo 3'te Türk nüfusunun yoğunlukta olduğu Bulgaristan, Yunanistan, Kosova, Bosna Hersek ülkeleriyle ilgili haberlere ağırlık verildiği görülmektedir. Yayın bu ülkelerle ilgili kültürel, tarihsel, siyasi ve ekonomik gelişmelere ilişkin içerikleri öne çıkarmıştır. Söz konusu ülkelerdeki Türklerin olaylara dair bilgilendirilmesine ve diaspora gücünün etkili kılınmasına zemin hazırlayan gazete önemli bir görevi yerine getirmiştir. Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Romanya ile ilgili içerik ortaya koymayan gazetenin haber dağılımında dengeli olmadığını söylemek mümkündür. Her ne kadar Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgeye yönelik haberler yapılmış olsa da Balkanların geneline ilişkin dengeli bir haber akışının olması daha faydalı bir sunum olacaktır. Öyle ki Balkanlarda güçlü Türk diasporasının oluşturulması için denge unsurunun ve düzenli içerik üretiminin sağlanması son derece önemlidir.

14 Şubat 2021 Tarihli Gazete

Tablo 4. Kategorilere Göre Haber Dağılımı

Konu	Sayı
Eğitim	2
Ekonomi	1

Kültür-Sanat	4
Politika	11
Sağlık	4
Spor	3
Tarih	6
Diğer	6
Toplam	37

Tablo 4'e göre gazetenin Şubat ayının ikinci sayısında siyasi gelişmelerle ilgili 11 haber yaptığı görülmektedir. Bu yönüyle yayının Türkiye'de ve Balkan coğrafyasında yaşanan politik gelişmelere ilişkin haberlere ağırlık verdiği saptanmıştır. Göç temalı bir konferansı; "Cumhurbaşkanı İzmir'e geliyor" manşetiyle haberleştiren yayın Balkan ülkelerindeki soydaşların ülkedeki gelişmelerden haberdar olmasını sağlamıştır. Balkanlardaki siyasi gelişmelere de yer veren gazete; "Yunanistan şimdi de Makedonları reddetti" gibi haberler üzerinden söz konusu coğrafyada yaşanan güncel siyasi olayları aktarmıştır. Balkanlar üzerinde Türk diasporasını etkili kılmak adına diasporaların ülke politikalarına ve yaşadıkları coğrafyaya ilişkin bilgilendirildikleri görülmüştür. 6 haberde ise tarihsel konulara yer veren yayında bölgede yaşayan Türklerin bilinçli olması hedeflenmiştir. "Yunanistan'da yok olan Türk-İslam eserleri" gibi haberlerle bölgedeki yapıları dikkat çekilmiş ve tarihi değerlerin yok olmaması için bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Kültür ve sanat içerikli haberlerde de yine benzer şekilde yayınlar ortaya koyan gazetede diasporaların kültürel değerlerini tanımaları ve korumaları adına zemin oluşturulmuştur. Bu yönüyle diasporalarla vatan bağlarının sağlanması ve ilişkilerin güçlendirilmesi düşüncesinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Tablo 5. Vurgulanan Kavramlara Göre Haber Dağılımı

Konu	Sayı
Müslümanlık	7
Osmanlı	3
Türklük	3

Tablo 5'te görüldüğü üzere, Müslümanlık fikrine ağırlık veren gazete 7 haber ortaya koymuş ve Balkanlardaki Türklerin İslam ile bağına dikkat çekmiştir. "Yunanistan'da yok olan Türk-İslam eserleri" ve "Türk mezarlığı restore edilecek" gibi içerikler ortaya koyan gazete çeşitli kesimlerin Müslümanlara olumsuz davranışlarına ilişkin haberler de sunmuştur. Böylece bölge üzerinde diaspora gücü etkili kılınmaya çalışılmış, diasporaların yaşananlar karşısında bilinçli olmaları sağlanmıştır. 3 haberde Türklük ve Osmanlı fikirlerine odaklanan gazetenin bölgedeki Türkler için önemli olan değerlerle ilişkili içerikleri haberleştirdiği görülmüştür. Söz konusu kapsamda birtakım haberler ortaya koyan yayın Balkanlardaki Türkler adına birleştirici fikirleri öne çıkararak diaspora üzerinde etkili olabilecek bir habercilik örneği sergilemiştir. Ancak gazete ilk sayıdaki gibi tek bir fikre daha fazla odaklanmıştır. Oysa ki Balkanlarda ideal bir diaspora gücü yaratmak için söz konusu değerlerin dengeli şekilde temsil edilmesi ve daha planlı haber üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Tablo 6. Haberlerde Yer Alan Balkan Ülkeleri

Konu	Sayı
Arnavutluk	2
Bosna Hersek	5
Bulgaristan	7
Hırvatistan	-
Karadağ	1
Kosova	4
Kuzey Makedonya	2
Romanya	1
Sırbistan	1
Yunanistan	6

Tablo 6'da gazetenin en fazla 7 haberle Türk nüfusunun yoğun olduğu bir ülke olan Bulgaristan ile ilgili içerik ürettiği görülmektedir. Yunanistan, Bosna Hersek ve Kosova ülkelerinde yaşayan diasporayı hedefleyen yayınlar

üzerinden güncel gelişmelere, tarihi ve kültür içeriklerine yer verilmiştir. Gazete, Balkan ülkeleri içinde sadece Hırvatistan ile ilgili haber yapmamıştır. Şubat ayının ilk sayısına göre daha geniş bir alanda yayın ortaya koysa da Balkan coğrafyasındaki bütün ülkelere yönelik düzenli haber üretiminin yapılması diaspora gücünün sağlanması adına daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

22 Şubat 2021 Tarihli Gazete

Tablo 7. Kategorilere Göre Haber Dağılımı

Konu	Sayı
Eğitim	-
Ekonomi	2
Kültür-Sanat	3
Politika	15
Sağlık	5
Spor	3
Tarih	1
Diğer	7
Toplam	36

Tablo 7’de gazetenin Şubat ayındaki diğer sayılarda olduğu gibi son sayıda da politika içerikli 15 haberi ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu yönüyle yayında Türkiye’nin ve Balkanların güncel siyasi olaylarına yönelik haberlere odaklanmıştır. Bu çerçevede; “Akar’dan Komşuya ‘Geçmiş’ uyarısı” manşetiyle yayınlanan gazetede Türkiye’nin Yunanistan ile yaşadığı gelişmelere yer verilmiştir. Böylece diasporalar söz konusu olay hakkında bilgilendirilmiş ve Türk diasporasının gelişmeler karşısında aktif kılınması için zemin yaratılmıştır. “Üye Johnsson Tiran’a geldi” başlıklı bir haberde Arnavutluk ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Söz konusu haberlerle birlikte diasporaların gerek kendi vatanları gerekse yaşadıkları yerlere yönelik olaylar üzerinden farkındalık düzeyi artırılmıştır. Bu yönüyle Balkanlardaki Türklerin vatanlarında ve yaşadıkları bölgelere yönelik bilinçli kılınması sağlanmıştır. Gazetenin incelenen diğer sayılarına göre az sayıda da olsa tarihi ve kültürel içerikli haberler ortaya koyan gazete Türkçe’nin önemine vurgu yapmış ve yürütülen etkinliklere dikkat çekmiştir. “Yunus Emre ve Türkçe Yılı online ortamda” gibi haberlerle Türklük ve Türkçe dilinin önemine işaret eden yayın; “Göçmenlerin annesi: Zemira Gorinjac” başlıklı bir haberde ise tarihsel aktörlerin yaşam hikayelerine yer vermiştir. Bu yönüyle Balkanlardaki Türklerin duygularına hitap edilmiş ve diasporanın geçmişi unutmaması ve değerlerine sahip çıkması sağlanmıştır. Öte yandan gazetenin; “Türkiye Tiran’a proje üzerine proje yapıyor” gibi haberlerle Türkiye’nin ekonomik gücünü yansıtan içerikler sunduğu da görülmüştür. Böylece güçlü Türkiye imajı verilmiş ve diasporalar üzerinde bir etki oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo 8. Vurgulanan Kavramlara Göre Haber Dağılımı

Konu	Sayı
Müslümanlık	2
Osmanlı	1
Türklük	3

Tablo 8’de görüldüğü üzere Türklük fikri üzerine 3 haber yapan gazete, Balkanlardaki Türklerin milli duygularına, tarihi, kültürel geçmişine yönelik haberler ortaya koymuştur. Diğer yayınlara göre fikrîsel açıdan az sayıda içerik üreten yayın söz konusu değerlerin temsilini daha dengeli aktarmıştır. “Tarihi Alaca Camiye silahlı saldırı” başlıklı haberde Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı fikirleri üzerinden Balkanlardaki Türkleri değerlerine sahip çıkması yönünde uyarılmış ve diasporaların kültürel ve tarihsel değerlerine hâkim olmasına destek vermiştir. Özellikle Türklük bağlamında haberler yapan yayın Balkanlardaki Türk diasporasının etkili olmasına ve güçlü kılınmasına zemin hazırlamıştır.

Tablo 9. Haberlerde Yer Alan Balkan Ülkeleri

Konu	Sayı
Arnavutluk	2

Bosna Hersek	5
Bulgaristan	3
Hırvatistan	-
Karadağ	1
Kosova	4
Kuzey Makedonya	1
Romanya	-
Sırbistan	3
Yunanistan	2

Tablo 9’da 5 haberle en fazla Bosna Hersek ile ilgili içerik üretildiği görülmektedir. Bu ülkeyi 4 haberle Kosova izlerken Bulgaristan ve Sırbistan’la ilgili 3’er haberin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle söz konusu ülkelerdeki Türklere ve bölge halklarına dair konularda haberler hazırlayarak diasporanın diri tutulmasına destek verilmiştir. Yunanistan ve Arnavutluk hakkında da haberler yapan gazetenin Romanya ve Hırvatistan ile ilgili ise habere yer vermediği görülmüştür. Gazetenin diaspora için etkisi düşünüldüğünde durumun olumsuz bir sunuma karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bu noktada Balkanlarda etkili ve güçlü olan gazetenin daha dengeli çerçevede hareket etmesi gerektiğine dikkat çekmek gerekmektedir.

Sonuç

Balkan ülkelerindeki Türk diasporasının bir gazete üzerinden analiz edildiği çalışmada *Balkan Günü* isimli yayın çeşitli kategoriler üzerinden incelenmiştir. Ele alınan gazetenin Balkanlardaki Türk diasporasına etkisini ortaya koymanın hedeflendiği çalışmada *Balkan Günü* gazetesinin Balkanlardaki Türk diasporasına dair nasıl içerik ürettiği, gazetedeki söylemlerde hangi değerlerin ön plana çıktığı ve gazetenin Balkanların geneline ilişkin haber üretip üretmediği sorularına odaklanılmıştır.

Elde edilen bulgular sonucunda gazetenin Balkan coğrafyasındaki Türk diasporasında önemli role sahip olduğu görülmüştür. Türkiye ve Balkanlar arasında bir köprü görevi gören yayının tarihsel ve kültürel değerlere ilişkin haberlere ağırlık verdiği saptanmıştır. Türkiye’de yaşanan olaylardan Balkanlardaki Türklerin haberdar olmasını sağlayan yayının Balkanlardaki gelişmeleri de sayfalarına taşıdığı görülmüştür. Haberlerin büyük kısmında Balkan ülkeleriyle tarihsel, kültürel ve siyasal bağa işaret edilmiş ve birleştirici yapıdaki fikirler öne çıkarılmıştır. Balkanlar ve Türkiye arasındaki ilişkiye dair haber üreten gazete soydaşların ülkelerini unutmamalarına ve ana vatanlarında yaşananlara kayıtsız kalmamalarına, yaşadıkları ülkelerde etkili olmalarına zemin hazırlamıştır. Türk diasporasının farkındalığı yüksek bir topluluk haline gelmesi ve bölgede yaşayan Türklerin etkili bir diaspora gücü oluşturması adına olumlu bir ortam yaratılmıştır.

Yapılan haberlerde çeşitli fikirlere ağırlık veren gazete Balkanlardaki Türk diasporasının güçlenmesi adına başta Türklük olmak üzere, Müslümanlık ve Osmanlı fikirleri çerçevesinde bütünlendirici haberler ortaya koymuştur. Bu fikirler üzerinden soydaşların değerlerini unutmamaları ve bu unsurlara sahip çıkmaları için bilgilendirici bir ortam geliştirilmiştir. Bu çerçevede Balkanlardaki Türklerin ortak zeminde buluşması önemsenmiş, kültürel ve tarihsel içeriklerin ön planda olduğu içeriklere ağırlık verilmiştir. Öte yandan gazetenin Türk nüfusunun yoğun olduğu yerlerle ilgili daha fazla haber yaptığı saptanırken Türk nüfusunun fazla olmadığı ülkelerde ise az sayıda içerik ürettiği görülmüştür. Bulgaristan, Bosna Hersek, Yunanistan ve Kosova ülkelerindeki Türklere yönelik haberlerin ağırlıkta olduğu yayınlarda Hırvatistan ve Sırbistan ülkelerindeki diasporalara ilişkin ise daha az haber yapılmıştır. Bu noktada gazetenin yaklaşımının hatalı bir tutuma karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar Türklerin yoğun oldukları yerlerle ilgili haber yapmak doğru olsa da Balkanları bir bütün olarak görmek ve içerikte dengeli olmayı benimsemek daha doğru bir yayıncılığa zemin hazırlayacaktır. Nihayetinde bu bulgulardan hareketle gazetenin eksikliklerinin olmasıyla birlikte genel olarak Balkanlardaki Türk diasporanın sağlanmasında ve güçlendirilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Öneriler

Böylesine geniş coğrafyada Türklere yönelik yayınların diasporalar için kıymetli bir araç olarak benimsenmesi ve nitelendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada *Balkan Günü* gibi yayınların devlet tarafından desteklenmesine ve planlı hareket edilmesi için koordinasyonun sağlanmasına dikkat çekmekte fayda vardır. Günümüz diplomasisi içinde temel bir role sahip olan kitle iletişim araçlarının Balkan coğrafyasındaki Türkler üzerinde etkili biçimde kullanılması Türkiye’nin yumuşak gücüne de katkı sağlayacak bir eyleme karşılık gelmektedir. Kamu diplomasisi

bağlamında belirleyici bir etkiye sahip olan diasporalar Balkanlar özelinde ele alındığında ise Türkiye'nin küresel yüzü olabilecek bir niteliğe ve kapasiteye sahiptirler. Bu nedenle yapılması gereken Balkanlardaki yayınların daha sistemli çerçevede yürütülmesini sağlamaktır. Bunun için devletin ve özel kuruluşların ortak hedefler etrafında hareket etmesinin gerekli olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Türkiye'nin küresel imajına katkı sağlayacak diaspora gücünün yetkin kişilerce ve projelerle desteklenmesinin önemli olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Yayının genelinde Türkiye ile ilgili haberlerde hükümet yetkililerinin söylemlerinin ve eylemlerinin öne çıkarıldığı dikkat çekmektedir. Hükümetle alakalı haberlerle birlikte ülkedeki diğer siyasi kurumların söylemlerinin yer aldığı bir ortamın sağlanması halinde gazetenin daha güçlü olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca Balkanlar için önemli olan siyasi, tarihi ve kültürel aktörlerin söz konusu yayında daha fazla temsil edilmesi de önemle sahiptir. Bu nedenle ele alınan gazetenin Türkiye'nin bütün bileşenlerini ve değerlerini kapsayan habercilik örneği ortaya koymasının daha doğru diaspora politikasına zemin hazırlayacağını savunmak mümkündür. Son olarak yayının daha etkili hale getirilmesi için Balkanlar üzerine çalışan akademisyenlerin ve araştırmacıların yazılarına, Balkan coğrafyasında tanınan gazetecilerin haberlerine ve köşe yazılarına yer vermek yararlı olacaktır. Bu durum yayına fayda sağlayacağı gibi Türkiye'nin bölgedeki diaspora politikalarına da olumlu yansıtacaktır.

Kaynakça

- Akarcalı, S. (2003). *Radio ve televizyonda Türk dış yayınları*, İmaj Yayınevi.
- Akhundova, J. (2014). Soydaşlık kavramı ve çeşitli ülke uygulamaları. *Artı 90 Dergisi*, 9, 40-43.
- Aydın, Y. (2014). *Die neue Türkische diasporapolitik, stiftung wissenschaft und politik*. Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, SWP Verlag.
- Balkan Günlüğü (2021). <https://balkangunlugu.com.tr/hakkimizda>.
- Balkan Günlüğü Gazetesi. (2021, 1-14-22 Şubat).
- Bayraktar, Z. (2012). Türkiye'nin Balkanlar'daki yumuşak gücü: Türk kültürü, *Karadeniz Araştırmaları*, 35, 181-189.
- Beşgül, B. (2020). *Türkiye'nin Batı Balkanlardaki yumuşak gücü*, [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Budak, L. K. (2007). Karabağ krizinde Ermenistan ve Azerbaycan kamuoyuna medyanın etkisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(14), 131-147.
- Bulwaka, M. (2009). *Diaspora diplomacy: A case study of Uganda*, [Master dissertation, University of Malta].
- Büyükaslan, A. (2021). Diaspora: Kültürel iletişim ve var olmanın yansımaları. *Memleketim*, 1, 18-23.
- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural Anthropology*, 9(3), 302-338.
- Cohen, R. (1996). Diasporas and the Nation state: From victims to challengers. *International Affairs*, 72(3), 507-520.
- Cohen, R. (2019). *Küresel diasporalar* (E. Boz, Çev.). Koyu Siyah Yayınları.
- Çavuş, T. (2012). Dış politikada yumuşak güç kavramı ve Türkiye'nin yumuşak güç kullanımı. *Kabramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37.
- Dufoix, S. (2008). *Diasporas*, University of California Press.
- Eren, E. (2019). Medya diplomasisi aktörü olarak TRT ve Balkanlardaki örnek faaliyetleri, *TRT Akademi*, 4(7), 26-41.
- Genel, G. M. (2017). Avrupa'daki Türk diaspora medyasının gelecek perspektifi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(18), 55-76.
- Gökçe, O. (1994). *İçerik çözümlemesi*, Turkuaz Yayıncılık.
- Hatipoğlu, E. (2014). Küresel kamu diplomasisinde Türk diasporası: 2023 perspektifi, A. İsin (Ed.), *Türk diasporası ve Türk dünyası: Vizyon 2023*, (ss. 237-340). Tasam Yayınları.
- Helly, D. (2006). Diaspora: History of an Idea. H. Moghissi (Ed.), *In Muslim diaspora: Gender, culture and identity*, (pp. 3-22). Routledge.
- Kılıç, E. A. (2015). Bir kamu diplomasisi aracı olarak TRT kurumu, M. Şahin & S. Çevik (Ed.), *Türk dış politikası ve kamu diplomasisi*, (ss. 365-391). Nobel Yayıncılık.
- Kurnaz, N. (2021). *Ermeni meselesi ve Türk diasporası*. *Cumhuriyet Gazetesi*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/ermeni-meselesi-ve-turk-diasporasi-nuri-kurnaz-1831567>.
- Lawrance, D. (2009). *California: The politics of diversity*. Wardsworth Publishing.

- Maskan, A. (2020). *Balkanlar'daki Türk azınlıklarının siyasi varlığı. Stratejik Düşünce Enstitüsü*. <https://www.sde.org.tr/ali-maskan/genel/balkanlardaki-turk-azinliklerinin-siyasi-varligi-kose-yazisi-17542>.
- Nye, J. (2005). *The means of success in world politics*, Public Affairs.
- Okyay, A. S. (2015). *Diaspora making as a state led project: Turkey's expansive diaspora strategy and its implications for emigrant and kin populations*, [Doctoral dissertation, European University].
- Öktem, K. (2014). *Turkey's new diaspora policy: The challenge of inclusivity, outreach and capacity*, Istanbul Policy Center.
- Safran, W. (1991). *Diaspora in modern societies: Myths of homeland and return*, University of Toronto Press.
- Sağlam, E. (2019). *Türkiyeli göçmenlerin gözünden Türk diaspora politikası: Toplumsal sorunlar ve beklentiler Arusturya örneği*, [Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Sağlam, E. (2020). Diaspora politikalarına yönelik çağdaş kuramsal yaklaşımlar ve Türk diaspora politikası, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 744-774.
- Shain, Y. & Aharon, B. (2003). Diasporas and international relations theory, *International Organization*, 57(3), 449-479.
- Snow, N. (2009). Rethinking public diplomacy, N. Snow & P. M. Taylor (Ed.). *Handbook of public diplomacy*, (pp. 3-12). Routledge.
- Szondi, G. (2008). *Public diplomacy and nation branding: Conceptual similarities and differences*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
- Tölölyan, K. (1991). The Nation-State and its others: In lieu of a preface, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 3-7.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Faaliyet Raporu, (2020). https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22_
- Ulusoy, E. (2017). Diaspora kavramı ve Türkiye'nin diaspora politikalarının modern teori çerçevesinde sosyo politik bir analizi, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 139-160.
- Yemini, L. A. & Berthomiere, W. (2005). Diaspora: A look back on a concept, *Bulletin du Centre de recherche Français à Jérusalem*, 262-270.
- Yıldırım A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. N. & Kılıçoğlu, G. (2017). Balkanlar'da YTB ve TİKA'nın Türk kamu diplomasisi kurumları olarak faaliyetleri ve Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücüne etkileri, *Finans, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 115-131.
- Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu (2009). <https://www.yee.org.tr/tr/yayin/2019-faaliyet-raporu>.
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Faaliyet Raporu (2020) <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari>.

EXTENDED SUMMARY

In this research, the *Balkan Gunlugu*, which is assumed to be important, has been analyzed in the context of its role in the diaspora. Within the scope of the study, it is aimed to reveal the effect of the publication on the Turkish diaspora in the Balkans. The research reflecting the role of the newspaper published for Turks in the Balkan countries on diasporas is important in this respect.

In this study, the newspaper *Balkan Gunlugu* was chosen as a sample and was examined between 01.02.2021 and 28.02.2021. In this context, the *Balkan Gunlugu* newspaper was analyzed by content analysis method. Content analysis can be defined as a fact-finding technique in a social context by making inferences about non-obvious content features of the written contents of a socially existing reality. In the study in which three different analysis categories were created; The distribution of news topics, the concepts emphasized in the news, and the Balkan countries in the news were analyzed.

The newspaper, which made 37 news in its issue dated February 1, 2021, included political developments in 10 news. Reflecting the agenda of Turkey and the region with its news, the newspaper informed its cognates in the Balkans about the developments. The newspaper, which also makes historical and cultural news to remind and strengthen the ties between the Turks in the Balkan countries and their homeland, drew attention to the structures in the Ottoman period and Turkey's cultural investments in the Balkans. He also made some news drawing attention to Turkey's investments in the Balkans. Thus, a positive image of Turkey was created in the eyes of the cognates in the Balkans.

It was seen that the newspaper, which was examined through the highlighted concepts, focused on the idea of Turkishness in 11 news and made news about the national feelings of the Turks in the Balkans. The newspaper, which presents various contents on the traces of the Ottoman Empire in the Balkans, conveyed information that could be useful for the diasporas in this respect. On the other hand, only one content related to the religion of Islam was included in the newspaper.

The publication focused on news about Bulgaria, Greece, Kosovo, and Bosnia and Herzegovina, where the Turkish population is concentrated, and highlighted the contents of cultural, historical, political, and economic developments related to these countries. The newspaper, which prepared the ground for informing the Turks in these countries about the events and making the diaspora power effective, fulfilled an important task.

In the newspaper dated February 14, 2021, publications related to the political developments in Turkey and the Balkan geography were emphasized. To make the Turkish diaspora effective in the Balkans, it has been seen that the diasporas are informed about the country's policies and the geography they live in. The newspaper, which includes historical issues in 6 news, is aimed to make the Turks in the region conscious. In the newspaper, which also publishes similarly in news about culture and art, a basis was created for diasporas to recognize and protect their cultural values.

The newspaper, which produced 7 news stories focusing on the idea of Islam, drew attention to the connection of Turks in the Balkans with the religion of Islam. Thus, diaspora power over the region has been tried to be effective and diasporas have been made aware of what has happened. *Balkan Gunlugu*, which also makes news about Turkishness and Ottoman ideas with 3 news, reported the contents related to the values that are important for the Turks in the region.

The newspaper, which produced the most news about Bulgaria with its 7 news stories, focused on the regions where the Turkish population is concentrated. Current developments, historical and cultural contents are included in the publications targeting the diaspora living in Greece, Bosnia and Herzegovina and Kosovo.

Highlighting 15 news with policy content in its issue dated February 22, 2021, the newspaper focused on news about current political events in Turkey and the Balkans. Thus, the diasporas were informed about the events and the ground was created for the Turkish diaspora to be active in the face of developments. It was ensured that the Turks in the Balkans were made aware of their homeland and the regions they live in. The newspaper, which also reveals news with historical and cultural content, albeit in small numbers compared to other issues of the newspaper, emphasized the importance of Turkish and drew attention to the activities carried out within this framework.

The newspaper, which made 3 news on the idea of Turkishness in the analysis made on the highlighted concepts, revealed news about the national feelings, historical and cultural background of the Turks in the Balkans. The newspaper, which made news in the context of the idea of Turkishness, laid the groundwork for the Turkish diaspora in the Balkans to be effective and strengthened.

The newspaper, which mostly focused on news about Bosnia and Herzegovina, presented various contents about Kosovo, secondly. Support was provided to keep the diaspora alive by preparing news about the Turks and the peoples of the region in these countries.

It has been seen that the newspaper has an important role in the Turkish diaspora in the Balkan geography. It has been determined that the newspaper, which acts as a bridge between Turkey and the Balkans, focuses on news about historical and cultural values. When we look at the content of the newspaper, it is seen that the publication, which makes the Turks in the Balkans aware of the events in Turkey, also carries the developments in the said geography to its pages. In most of the news, the historical, cultural and political ties with the Balkan countries were pointed out and unifying ideas were highlighted.

Based on the findings, it can be said that the newspaper was generally effective in providing and strengthening the Turkish diaspora in the Balkans. It would not be wrong to state that the newspaper's contributions are valuable, although there are no planned and conscious publications on some issues. In such a wide geography, publications aimed at Turks should be adopted and qualified as a valuable tool on behalf of diasporas. At this point, it is useful to draw attention to the support of publications such as *Balkan Gunlugu* by the state and to ensure coordination for more planned action.

OVERVIEW OF “EMPLOYEE THEFT IN TURKEY AND IN THE WORLD”: TYPES, CAUSES, COSTS AND PREVENTION STUDIES¹

“TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA ÇALIŞAN HİRSIZLIĞI”NA BAKIŞ: TÜRLERİ, NEDENLERİ, MALİYETLERİ VE ÖNLEMENE YÖNELİK ÇALIŞMALAR² Mehtap ARACI KAZICI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
maraci@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-9531-8035

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

30.01.2022

Kabul Tarihi:

18.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Keywords

Employee theft
Human resources
management
Prevention of
employee theft

Anahtar Kelimeler

Çalışan hırsızlığı
İnsan kaynakları
yönetimi
Çalışan hırsızlığının
önlenmesi

Considering the material and moral losses caused by employee theft, the idea that it should take place more in the business and management literature has recently started to become widespread. The types and causes of employee theft, which can be defined as the unauthorized taking or transfer of the company's property or money during the official working time, are various. In this study, primarily aimed; to reveal the current situation regarding the employee theft problem in Turkey and in the World by giving wide coverage to the various findings, examples and statistics revealed by the studies on employee theft carried out to date in the literature, thus separating the employee theft on this basis into types and attracting the attention of other researchers. Other aims of the study; to analyze the causes mainly business-related and management reasons and costs of employee theft, with the statistical findings that have been reached to date, and to provide information about the prevention studies that are currently being implemented in various businesses and to make suggestions on how these studies can be developed.

ÖZET

Çalışan hırsızlığının, yol açtığı maddi ve manevi kayıplar göz önüne alındığında, işletme ve yönetim literatüründe daha fazla yer alması gerektiği düşüncesi son zamanlarda yaygınlık kazanmaya başlamış durumdadır. Çalışanın resmi çalışma zamanı içerisinde işletmenin malını veya parasını izinsiz alması veya transfer etmesi olarak tanımlanabilen çalışan hırsızlığının türleri ve nedenleri çeşitlidir. Bu çalışmada öncelikle amaçlanan; literatürde yer alan günümüze kadar yapılmış çalışan hırsızlığı konulu araştırmaların ortaya koyduğu çeşitli bulgulara, örnek ve istatistiklere geniş bir biçimde yer vererek, Türkiye’de ve Dünyada çalışan hırsızlığı sorununa ilişkin mevcut durumu ortaya koymak, bu suretle bu temel üzerinde çalışan hırsızlığını türlerine ayırarak diğer araştırmacıların ilgisine sunmaktır. Çalışmanın diğer amaçları; ağırlıklı olarak işletme kaynaklı nedenler olmak üzere çalışan hırsızlığının nedenlerini ve maliyetlerini günümüze kadar ulaşılmış istatistiki bulgularla incelemek ve hali hazırda çeşitli işletmelerde uygulanmakta olan önlemene yönelik çalışmalar hakkında bilgi vererek bu çalışmaların hangi yönde geliştirilebileceği üzerine önerilerde bulunmaktır.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1065370>

Atıf/Cite as: Kazıcı, A, M. (2022). Overview of “Employee Theft in Turkey and in the World”: Types, Causes, Costs and Prevention Studies. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 223-238.

¹ This study; it was produced from the study presented as a paper and published as a summary at the 4th International Congress of Innovative Studies in Modern Sciences held in Tokyo, Japan on 28-31 July 2021, with the title of "Overview and Prevention of Employee Theft in Turkey and in the World" and the present summary and full text were created by expanding the scope.

² Bu çalışma; 28-31 Temmuz 2021 tarihlerinde Japonya'nın Tokyo şehrinde düzenlenen 4. Uluslararası Modern Bilimlerde Yenilikçi Çalışmalar Kongresinde “Türkiye’de ve Dünyada Çalışan Hırsızlığına Bakış ve Önlemene Yönelik Çalışmalar” ismiyle bildiri olarak sunulan ve özet olarak yayınlanan çalışmadan üretilmiş ve kapsamı genişletilmek sureti ile mevcut özet ve tam metin oluşturulmuştur.

Introduction: Employee Theft In Literature

“It has put the negative business behavior in the background that businesses think they need to increase positive behavior in employees in order to achieve their goals. Theft, which is considered as a negative business behavior in workplaces, is considered as a phenomenon that the whole business world faces and that threatens businesses” (Alan, Ehtiyar & Ömüriş, 2010, s. 2) and brings the necessity of businesses to review their human-based activities for the purpose of preventing theft.

Employees may tend to steal for a variety of reasons, which can be broadly classified into two categories, individual and organizational. Negativities such as the deterioration in the economic or health conditions of the employees, the fact that the same problems apply to a member of the family, the existence of situations such as alcohol, gambling or drug addiction can turn even honest employees into thieves if the necessary conditions are met within the enterprise. These conditions are; there may be situations such as the existence of weak security measures in the enterprises, the existence of situations that create job dissatisfaction in the employee, the existence of many opportunities to steal, and even the employee's belief that the enterprise owes him/herself increases the probability of theft. Greenberg (1997, s. 86) defines employee theft as "the unauthorized and without permission appropriation of company property by employees for the purpose of owning or selling to someone else". On the other hand, Hollinger and Clark (1983, s. 111) define employee theft as "the employee's taking or transferring the property or money of the business without permission during the official working time". In this study, among the reasons of employee theft, it should be understood from the expression of employee theft used throughout the study, since it will be focused on the reasons originating from the business; said theft is an action or a crime committed by employees against the company, not against each other. “Employees can have many opportunities, from the opportunity to take a very small material (such as pen, paper) to their home, to accessing the most confidential information, depending on their status and opportunities within the enterprise” (Tarkan & Tepeci, 2006, s. 138). Loss of time caused by situations such as long lunches, breaks for personal phone calls, leaving the work area too often for personal reasons, and long conversations are also considered as a kind of employee theft. Whether it is for individual or organizational reasons, it seems that the case of an adequately motivated employee stealing has become a common situation.

In the literature, it is seen that the number of studies on employee theft, which is thought to be caused by faulty management practices or negative organizational characteristics, is not satisfactory, but there are many studies on the causes of employee theft in general. “A significant part of the studies in the criminology and sociology literature deals with the antecedents of crime using the Routine Activity Theory (RAT) developed by Cohen and Felson (1979). RAT is based on the concepts of motivation and opportunities related to crime. In addition, much of the retailing, psychology, and marketing literature explores behavior using the Reasoned Action Theory (TRA), developed by Fishbein and Ajzen (1975, s. 181-202). TRA is based on the idea that behavioral intentions arise from attitudes towards the behavior in question and the social norms that regulate that behavior. Some of the management, marketing, and psychology literature (for example; Cox, D., Cox, A. D. & Moschis, 1990; Gross-Schaefer, Trigilio, Negus & Ro, 2000; Appelbaum, Iaconi & Matousek, 2007; Robinson & Bennett, 1995) also suggest that theft is partly related to the work environment and shows that it is the result of cognitive moral development” (in Korgaonkar, Becerra Enrique, Mangleburg & Bilgihan, 2021, s. 723).

In a study, it was claimed that employee theft emerged as a reaction to non-transparent payment systems, and it was revealed that those who could get the wages agreed with the workplace did not resort to theft, but those who were not paid equally or fairly tried to get more than their share. This research shows that a 15% wage cut exposes businesses to 250% more theft costs (Niehoff & Paul, 2000, s. 54). Other reasons in other studies that consider the wage policy as a reason for employee theft; managerial errors, social inequality, and employee greed (Gross-Schaefer et al., 2000). In a study by Niehoff and Paul (2000, s. 54); he states that “employees are sufficiently motivated to steal if they are subject to low or unfair remuneration and the supervisory mechanism is inadequate”. In a study he conducted in 1990, Greenberg concluded that 15% wage cuts push the employee to steal twice as much and that employees try to eliminate the wage inequality by stealing from the employer. It has been revealed that there is a negative relationship between earning over-priced and employee theft. However, in the same study; it is said that “as the costs of employee theft constitute only 39% of the wage increase costs, employers will not prefer to apply for wage increases if they do not provide side benefits” (Chen & Sandino, 2012, s. 967). Some researchers (Vandenbergh & Tremblay, 2008; Guthrie, Todd & Bailey, 2006)

say that organizational commitment and an individual's moral and ethical perspective can lead to both an increase in staff turnover and employee theft. In a study conducted on 665 retail employees, the effect of low moral values and organizational norms on employees' stealing intentions was investigated and this effect was found to be high. According to the research, individuals who have weak moral values and can show organizational reasons for stealing commit theft” (Korgaonkar et al., 2021, s. 721-728). “A remarkable result was obtained in a study conducted on 161 employees. According to the results of this research; the presence of genetic kinship with the owner or owners of the business increases the employee's intention to theft and reduces the expected seriousness about sanctions” (O'Brien, Minjock, Colarelli & Yang, 2018, s. 421). In this case, employee theft is likely to be more common in family businesses or businesses where nepotism is common. It is clear from these studies that; organizational and managerial reasons arising from both the structure of the organization and the structure of the management can be considered as important sources for the investigation of employee theft.

A study conducted by DePaul University's Center for Industrial and Organizational Psychology found that men under the age of 30 who have worked in businesses for short periods of time, often less than two years, tend to steal more. In addition, these people generally consist of employees who work part-time or night shifts and tend to use drugs or alcohol while on the job. According to the same research, other factors that push the employee to theft are listed as the intention to leave the job, unclear company policies, low wages, being assigned with an excessive workload, not being appreciated, not being promoted and being mistreated (Krippel, Henderson & Keene, 2008, s. 227). Krippel et al. (2008, s. 231)'s research results revealed that male employees between the ages of 21-30 commit theft more than other age groups and female employees.

Past research on employee theft in general provides some useful data on the prevalence and consequences of employee theft. “In one study, it is stated that 75 % of employees steal at least once in their businesses” (Gruys, 2000, s. 1). Gross-Schaefer et al., (2000, s. 89) stated that 75 % of the employees stole at least one and a half times, not at least one, and stole company property in at least two of their thefts. In the research conducted by Slora (1989, s. 199), 62 % of those working in fast food restaurants and 42 % of those working in supermarkets stated that they stole some kind of cash or property from their businesses. In the study by Hollinger and Clark (1983), employee theft was found to be 28 % in the manufacturing sector, 33 % in the hospitals and 35 % in the retail sector. In some studies, it has been revealed that 70 % of business losses and 30 % of business failures are caused by employee theft (Bullard & Resnick, 1983; Miner & Capps, 1996; Taylor, 1986; Wimbush & Dalton, 1997, s. 756).

In Table 1, examples of theft behavior and its causes in some other studies on employee theft are listed. It is understood from the examples in the table that; most of the time, some behaviors that are not seen as theft by the employees are evaluated in the category of theft by the researchers, and organizational practices that can be considered inadequate or faulty are given a great deal of place among the reasons for theft.

Table 1 Employee Theft in Literature

Slora (1989) / Example of theft behavior:	Self-sacrificing deviance against production: Employees presenting business goods or services without demanding a fee or very cheaply, in order to improve social relations with their followers.
Greenberg and Barling (1996, s. 50) / Example of theft behavior:	He stated that the waiters gave too many free meals to their friends and named this behavior as socially based stealing.
Greenberg, (1990, s. 562), Mount, Ilies and Johnson (2006, s. 593), Hollinger and Clark (1983, s. 111), Kelloway, Loughlin, Barling and Nault (2002, s. 148) Mangione and Quinn (1975, s. 114) / Examples of theft behavior:	Unauthorized lunch breaks, abuse of sick leave, alcohol or drug use at work, industrial espionage, revealing confidential information, getting comission/bribery or Money kidnapping
Greenberg (1990, s. 5629) Mount et al. (2006, s. 593), Hollinger and Clark (1983, s. 111), Kelloway et al. (2002, s. 148), Mangione and Quinn (1975, s. 114) / Reasons:	The main causes of employee theft are job dissatisfaction, financial difficulties and demoralization.
Chen and Spector (1992, s. 180)/ Reasons:	Employee role ambiguity, role conflict, interpersonal conflict, theft and turnover tendency are closely related to employee theft.
Lau, Au, and Ho (2003, s. 76) / Reasons:	The main reasons for employee theft are low wages, low position, gaining power and status.
Hollinger and Clark (1983) / Reasons:	Employees who feel that they are exploited by the organization exhibit such behaviors against the organization due to perceptions inadequacy and injustice (Greenberg, 1990, s. 561).
Greenberg and Barling (1999, s. 897) / Reasons:	The procedures within the organization, the way they are implemented, the sense of justice, the distribution of rewards among employees trigger employee theft.
Alan et al. (2010, s. 6) / Reasons	There is a significant relationship between theft and job satisfaction.

Studies on employee theft in our country have not reached a sufficient level. A study conducted by Tarkan and Tepeci in 2006 with the aim of determining the level and dimensions of employee theft in hotel businesses and revealing the effects of organizational factors such as centralization and organizational justice on employee theft, is the only accessible study in this field, and its results are promising for businesses that are at high losses risk due to employee theft. According to the results of this research; theft of employees in the hotel industry is not common. However, if we consider the research in terms of the contribution of positive approaches in management practices to the level of theft, it has been concluded that increasing interactional justice and decreasing centralization have reducing effects on theft (Tarkan & Tepeci, 2006, s. 137).

Based on all these results reached in these studies on employee theft in national and international literature, it can be said that; positive or employee-friendly business and management policies have a reducing effect on employee theft. The current study examines causes of employee theft, mainly employee theft arising from faulty business and management policies, and also presents the current situation regarding the employee theft problem in Turkey and in the World, by giving a wide range of findings, examples and statistics revealed by the studies in the literature. In addition, it also aimed to present employee theft on this basis to the attention of other researchers by dividing its types, to examine the costs of theft with the statistical findings that have been reached to date, and to provide information about the studies to prevent employee theft, which are currently being implemented in various businesses, and to make suggestions on how these studies can be developed.

Types Of Employee Theft and Some Examples

Employee theft can occur in many ways. It is possible to group them under four main headings:

Cash Theft: Simple or qualified cash stealing methods such as cash register theft, embezzlement, fake refunds or sales cancellations, forgery of check or credit card, falsification of expense records can be evaluated in this group. certain white-collar crimes³, such as bribery, securities fraud, embezzlement, tax crimes, computer or internet fraud, counterfeiting/forgery can also be counted as cash thefts.

Theft of Goods or Items: Stealing production material, including raw materials, by-products or products that can be worn in the production process, stealing products or services, obtaining goods or items in purchases or bulk purchases, consumables such as stationery, cleaning products or paint care products can be given as an example of theft of goods or items.

Time Theft: Time theft is the behavior of the members of the organization to engage in non-work-related unauthorized activities during working hours and to start working late (Martin, Brock, Buckley & Ketchen, 2010; Ding, Liu, Zhang & Wang, 2018). Situations such as arriving late for work or leaving early, taking unauthorized breaks, spending working hours dealing with non-work related issues or personal needs, and using social media during working hours, which have become an important problem for businesses today, can be given as examples of time theft.

Information Theft: Making valuable information, which is now seen as a production factor in today's world, such as information, agreements, formulas, product content that directly and only concerns the business, can be considered as information theft by taking it with the employee during his/her working time or after leaving the job, against the company. "A study conducted by the Ponemon Institute has revealed that approximately 60 % of employees who are asked to leave their workplace leave taking their workplace confidential information with them" (Shavell, 2020, s. 36). Some white collar crimes may involve stealing or concealing information as well as cash theft. For example, Enron's CEO, Jeffrey Skilling, was found guilty of many complex frauds, including insider trading⁴, and sold her 60 million dollars worth of company stock to investors, hiding the company's impending bankruptcy, according to prosecutorial data.

According to a study conducted by Krippel et al. (2008, s. 230), cash, goods and equipment are the most stolen items by employees, respectively. According to the results of the research; free use of goods, equipment and facilities, erroneous pricing, fraudulent refunds, use of customer discount coupons by employees, and unauthorized food consumption in restaurants are examples of common types of theft. It is a matter of debate whether it is appropriate to consider some abuses as theft, such as purchasing products or services from the employee's first-degree relative, or arbitrarily using vehicles that are rented for business or that are fixtures (Özel Güvenlik Dünyası, 2016). The fact that businesses face monetary losses due to such behaviors causes these abuses to be evaluated in the category of situations where precautions should be taken, whether they are counted as theft or not.

Of course, the issue of taking adequate precautions may vary depending on the existence and intensity of situations that may lead employees to theft. A study revealed some clues that can be used to identify embezzlers. Some of those; "re-writing records in the name of cleaning, refusing to go on vacation and not getting a report, working overtime voluntarily, having an unusually high standard of living for wages, gambling and binge drinking, refusing promotion offers, answering questions with illogical explanations, trying to cover up mistakes and inefficiencies, criticizing others to spread suspicion, or establishing relationships with suspicious people" (Niehoff & Paul, 2000, s. 58). To these tips; it may be possible to add natural reasons such as excessive debt of the employee, serious illness of a close family member, sudden death or the need for a large amount of cash due to other reasons, or the fact that the employee has a crime-prone character and lives in a social environment with a high crime rate. Such tips are likely to prompt businesses to take action against forms of employee theft.

³ White-collar crimes are crimes committed by people who have a high social position and are in a prestigious position during their profession (Bozkurt, 2009, s. 103).

⁴ Insider Training is defined as follows in Article 106 of the Capital Markets Law No. 6362:

"To place an order to buy or sell, to change the order or to cancel the order given, based on the information about the capital market instruments or the issuers, which may affect the prices of the relevant capital market instruments, their values or the decisions of the investors and which has not yet been disclosed to the public. to provide benefits to himself or someone else by changing or canceling the order given by him" (Sermaye Piyasası Kurulu, 2021).

Causes Of Employee Theft And Costs Of Theft

Looking at previous studies, it is seen that the causes of employee theft are handled in different categories. For example; “Hollinger and Clark (1983) stated that there are five reasons for theft, these are; economic pressure (people steal from their companies because they have financial problems) demographics of people (those who tend to steal because they have the potential to steal), opportunities (everyone tends to steal if they have the opportunity), attitudinal factors (employees steal because they are not satisfied with their job or business), and social norms (theft considered acceptable in the current environment) (Tarkan & Tepeci, 2006, s. 139).

Other researchers, on the other hand, examine employee theft through many different lenses, each focusing on a different paradigm. For example, psychologists, criminologists and sociologists have examined the issue of business theft at an individual level by trying to reveal the profile of the employee who may steal, while social psychologists emphasize the social change relationship or the perceived psychological contract between them, as well as group norms and dynamics, and they see the source of theft as a relationship between the employee and the management at the social level. Organization theorists, economists and accountants consider employee theft at the system level and consider the effects of compensation and control systems as the primary sources of employee theft (Niehoff & Paul, 2000, s. 52). In this direction, it can be said that; the causes of employee theft can be addressed at three levels: individual, social and systemic. In the current study, since the individual is affected by the organizational structure he/she is in, the relationship he/she establishes with this structure and the management of this structure, the social level and the system level are considered together and the reasons for employee theft are grouped into two general categories as individual and business-related reasons in order to facilitate understanding.

Some Individual Causes

Due to the scope of the present study, it is expected that individual causes will be perceived as reasons that are not caused by the work, employer, workplace, and in this study, it is mainly aimed to focus on non-individual causes. However, it is known that individual reasons are also the source of many employee thefts. These reasons may arise as problems related to the private life, age, gender, social habits, education and culture level of the employees.

For example; the employee suddenly encounters huge costs due to the deterioration of the health status of himself or one of his relatives, the tendency to stealing behavior due to illness of the employee with psychological problems, the tendency to steal cash or goods from the workplace due to the tendency of young employees to show themselves in the high-income group in their social lives, growing up in a family or a cultural environment where theft is not considered a crime, substance abuse, and workplace theft can be counted among the reasons that can be considered purely individual.

The case of employees committing theft is attributed to justified reasons for some employees. “Employees can make themselves believe that the victim deserves it, they think they are even, or they just try to convince themselves that what they borrowed is not actually stealing” (Şentürk & Kasap, 2013, s. 156). These justification sentences listed below sometimes reveal the reasons for stealing (Özel Güvenlik Dünyası, 2016):

- The company is rich, it won't hurt what I (steal) get!
- The company is ripping off customers, and I'm getting my revenge!
- I've worked hard for this company, but I'm not getting paid!
- Despite working all this time, others are getting paid more than me, so I'm balancing it!
- Everyone's stealing, why shouldn't I!
- I could be fired at any time, I have to reassure myself!
- No matter what anyone does, the company doesn't care anyway!
- I am not doing anything wrong.
- I'm never caught!

It is remarkable that the statements given above confirm the findings of previous studies. As mentioned in the literature section of the study; past research shows the most common reasons for employee theft, such as the

employee's belief that his/her performance is not rewarded, his belief in wage inadequacy and wage imbalance, the low probability of being caught, and the idea of self-assurance and indicates that employees try to eliminate this perceived injustice within the framework of their own understanding of justice.

Some Business-Related Reasons

It is among the findings of past research that some inadequate working conditions mentioned in the literature review part of the study may lead employees to theft. Among these, it is understood that inadequate or unfair wage systems are mostly cited as the reason for theft, the relationship between low organizational commitment and theft is discussed, although the reasons are not given, but mostly individual reasons such as moral weakness, economic problems or substance abuse are put forward as justifications for theft. In the current study, it has been seen that many studies on employee theft in the foreign language and some of which are given at a satisfactory level, do not fully address the inadequacies in the working conditions offered to the employees by the enterprises and the inadequacies and mistakes in the management levels, and the subject of employee theft in general has been neglected in the domestic literature.

It is possible to list some inadequate/poor working conditions and management practices, which can be counted among the business-related causes of the employee theft problem, which is very valuable in the field of human resources management as well as in the field of business in general, as follows:

- Inadequate supervision and security in enterprises, inadequacy or lack of loss prevention systems for theft and wastage
- Employees' desire to take advantage of opportunities due to the negative reflection of the inability to establish the correct internal communication structure on both employee motivation and the functioning of anti-theft measures.
- Negative reflection of inadequate communication on management employee relations
- The desire of the employee to secure himself due to distrust of the business and management (job guarantee should also be considered in this context)
- The desire of the employee who does not feel safe and valuable due to insufficient job security to harm the workplace
- As a result of unfair remuneration policies, the desire of the employee to reach the wage level that he/she thinks he/she deserves by his/her own efforts
- The desire to take revenge as a result of inadequate or unclear performance appraisal practices failing to meet expectations
- Inability to inadequately meet the training needs of employees
- Employing unsuitable personnel due to unsuccessful or non-standard recruitment systems
- Incorrect assignment of duties as a natural consequence of employing unsuitable personnel, problems in job analysis, and inadequate performance appraisal.
- Inadequate motivational practices
- Lack of written ethical rules in the company or not being adopted by the employees
- Long working hours, non-payment of overtime wages
- Failure to make improvements in poor working conditions such as insufficient lighting, heating, ventilation
- Employing uninsured personnel despite legal obligations
- A management style that creates a pressure environment, does not allow the use of initiative, or is favourite (unjust)

It is possible to say that these are generally within the scope of duties and responsibilities of today's human resources departments. From this point of view, the human resources department is the main unit that can be held responsible for the work to prevent employee theft in enterprises, and the relevant department is considered to be the main responsible for the increase in employee theft in the enterprise. On the other hand,

these responsibilities of human resources departments may make them a problematic unit in their relations with employees. So much so, here, for the employees of the human resources department, it may be appropriate to say "neither an employee nor an employer is both an employee and an employer" and reminding them of their role as a catalyst between employers and employees.

Businesses with advanced human resources practices will not have difficulty in following the innovations brought by today's competitive environment, so they will be able to establish the necessary technological infrastructure for taking security measures and ensuring adequate communication. In addition, they will have a system that serves two basic human resources management purposes such as employing suitable personnel for the job and retaining these personnel, especially by carrying out accurate job analysis and recruitment processes with modern human resources practices. The right employees become the right managers. This is the basic need in establishing healthy relations between managers and employees.

Costs of Employee Theft

Employee theft is considered an important problem for organizations that first causes monetary losses, and then causes loss of reputation, customers and time. While it is not possible to pinpoint the exact amount of such losses by companies due to employee misconduct, industry surveys reveal some monetary loss figures on an approximate or average level. For example; "according to the 2011 data of the Center for Retail Research (CRR), the global average of lost and unknown theft rate in the retail industry corresponds to 1.45 % of the annual business turnover. Turkey's average is 1.68 %, which is above the world average. In the same data, among business losses, customer-related losses are 43.2 %, personnel-related losses are 35 %, supplier-related losses are 5.6 % and administrative losses are 16.2 %" (Macro Retail Academy, 2021).

The 2012 Retail Theft Study, conducted by loss prevention consulting firm Jack L. Hayes International, examined 23 large retail companies, finding that one in every 40 employees was arrested for theft in 2012, an increase of 5.5 % from the previous year, and theft costs were more than 50 million dollars, an increase of 7 % showed. Marquet International Limited's 2012 Embezzlement Report shows that at least 100.000 dollars was misused as a result of 528 employee theft cases analyzed in the United States. According to some other results of the report published by the Marquet research company; about 68 % of thefts were committed by people working in finance or accounting positions, and about three-fifths of thefts were committed by female employees, but it was revealed that male employees embezzled nearly three times more than female employees. According to this report, most of the employees who steal are between the ages of 40-49 (Foley, 2014).

The cost of employee theft in 2014 is said to cost US businesses between 20 and 50 billion dollars in losses each year. This figure increases up to 200-300 billion dollars and even constitutes 5 % of the total income according to a survey study (Bloomberg BNA, 2015, s. 1). The statistics show that; the average loss from thefts committed by owners of businesses is 573.000 dollars per year, compared to 180.000 dollars for managers and 60,000 dollars for employees. The longer the stealing employee has worked for an organization, the higher the losses tend to be. While the loss caused by the employees who steal in their first year in the company is 25.000 dollars, the robber employees with more than 10 years of experience cause an average of 229.000 dollars loss (Foley, 2014). It is seen that employee theft causes loss of income especially to those operating in the retail sector, and consumers inevitably pay higher prices for the products they buy. In 2018, the amount lost per theft was 1.361 dollars (Korgaonkar et al., 2021, s. 721).

It is known that insufficient control mechanisms of enterprises increase employee theft. In a study by Niehoff and Paul (2000, s. 54), it was mentioned that inadequate employee control in enterprises leads to high costs by increasing the number of employee theft. Brewery A.Ş. aimed to prevent thefts concealed by coats and bags by prohibiting employees from entering the workplace with their coats and bags, and thus earned a profit of 40.000-50.000 dollars per year. For a similar reason, Taco Bell Restaurant chain lost 95.000 dollars during the downsizing period until it introduced the Wage Approval Boards System (Niehoff & Paul, 2000, s. 54).

It is known that time theft, which is a type of employee theft, is frequently seen among employees. It is estimated that an average employee in the United States spends 2.09 hours of each working day on non-task work (Babadag & Kerse, 2019, s. 420). However, no statistics are available for monetary losses caused by this lost business hour.

The US National Retail Security Survey revealed that employees steal camera and photographic products, pharmaceuticals and optical products the most, while customers steal household goods, shoes and clothing. In the same research report, it is said that the responsibility for losses related to furniture, jewelry and household goods lies in management errors, and when the loss figures and percentages are considered, employee theft ranks first (Employee theft is 14.5 billion dollars, rate is 47 %, customer theft is 10.5 billion dollars, rate is 33.8 %, management errors; 4.3 billion dollars, rate; 13.8 % and vendor fraud; 1.7 billion dollars, rate; 5.4 %) (Uzelli, 2005).

According to The Global Retail Theft Barometer, which is the industry's first and only statistical survey on global theft by Checkpoint Systems in the USA for the years 2014-2015, Norway, Switzerland, France, Poland and England are among the countries with the lowest employee theft fire rates and the Mexico, the Netherlands, Finland, Japan and China are counted among the countries with the highest wastage rates (Yeni Barometre, 2015, s. 1-20).

The 33rd edition of Jack L. Hayes International in 2020, the results of the Annual Retail Theft Survey revealed that the Covid-19 Pandemic, which swept the whole world, affected the 2020 theft statistics. Figures show that temporary store closures are causing fewer employees to be caught stealing, but average theft incidents have increased by 13 % and dishonesty employee incidents overall increased by 3.8 %. 158.158 shoplifters were caught in 2020, down 43.8 % compared to 2019; over 49 million dollars was recovered from these thieves, down 36.5 % (Jack L. Hayes International, 2021).

It is unlikely that employee theft, which has become an important problem all over the world, and the high monetary losses arising from it will not attract attention in today's competitive market structure, where low-cost working is important. Suggestions on what business and human resources management measures might be in order to prevent this problem, which needs to be taken care of, or to minimize the resulting costs, have been tried to be listed in the conclusion part of the study.

Conclusion And Discussion: Studies To Prevent Employee Theft and Recommendations to Businesses

One of the aims of the current research is to offer some suggestions to businesses in order to prevent employee theft. In this direction, some suggestions for both business management levels and human resources units of businesses are listed below, while determining the framework of these recommendations, the reasons for common employee theft, which are revealed by the previous researches in the literature review part of the study, were taken into consideration. It is possible to list some of the management practices that businesses can implement to prevent employee theft as follows:

- Employees should be encouraged to focus on their work with a participation-oriented leadership approach.
- A balanced control mechanism that is not too strict or too liberal should be established.
- Ethical behavior rules that employees must comply with should be determined and made known to employees (such as Arçelik's Code of Ethical Conduct and Implementation Principles)
- A proactive approach should be displayed in conflicts between employees and in manager-employee relations.
- Stress management should be given importance.
- The difficulties associated with the employee's job should be reduced.
- Horizontal organizational structures should be emphasized.
- A transparent, participatory and flexible management approach should be displayed and employee engagement should be invested
- Administrative services such as food and service should be improved, socialization opportunities should be increased.
- It should be supported to ensure the balance of work and family life of the employees, the reflection of family problems on the work efficiency and the repulsive effect of the employee on theft should be prevented.

- The physical and mental conditions of the employees should be closely monitored with the health units to be established in the workplace.

These suggestions are aimed at shaping the understanding of management, and besides these suggestions, business managers can also take other practical measures to prevent employee theft, such as reducing workforce turnover, receiving technological support, and training personnel. The issue of reducing the workforce turnover, which is the first of these preventive studies or measures being implemented in businesses today, is a topic that will contribute to creating a sense of belonging in the employee. “The moral values that prevent most employees from stealing are their desire to be honest, their loyalty to the business, their respect for their employers, and the obligation to comply with the law. Studies reveal that theft is also reduced in businesses where personnel do not change frequently and where part-time employees are very few” (Karalar, 2012). Another study aimed at preventing employee theft is the enterprises' attempt to obtain technological support. It is seen that most of the businesses today focus on developing technology-based security systems to prevent employee theft. For this, the use of advanced security/alarm/camera systems, employing more security personnel, increasing the frequency of body searches after work and increasing on-the-job inspections are the most common applications. For example; Walmart inspects checkout counters using computer vision technology called Missed Scan Detection to determine if products have been scanned as they pass through the scanner. This technology has been implemented in more than 1,000 stores over the past two years and oversees both cashierless payments and traditional cashier payments (Digital Talks Ekibi, 2021).

Although it is known that the measures for security systems are taken by almost all companies, it is seen in the researches that the thefts or employee thefts cannot be completely eliminated. What needs to be done may be that businesses turn to solutions that are carried out with long-term efforts but are more rooted. One of them is to train the personnel on theft and loss prevention, and to raise their awareness in a way that prevents them from turning to theft. In this direction, it is seen that many enterprises raise awareness of their employees with loss prevention trainings. Many companies such as AYTIM, Jones Land Lasalle, ALIŞAN, İGDAŞ, Arkas Logistics, Sienzi, PilenPak, Enka Schools, Les Benjamins, FamilyMall, Kimteks, Mapfre, Schneider Electric are among the companies that train their personnel to prevent stock loss by any means (Pcs, 2021). Another preventive work encountered among the studies aimed at preventing employee theft or product losses is the method by which companies employ a Store Loss Prevention Operator/Person or Loss Prevention Specialist/Chief. Although the job descriptions of these people are perceived to be mostly aimed at preventing customer theft, they also have a content that includes employee theft.

These measures are currently frequently used in domestic and foreign businesses to reduce costs. However, as a more radical solution; the issue that it is possible to develop an understanding against theft in employees with an effort to increase the sense of belonging is among the measures that are being discussed more today. Considering that the biggest responsibility in this regard falls on the human resources unit, there should also be precautions to be taken by the human resources units. It is possible to list these measures or human resources activities as follows:

- To make the work of the employee more attractive with applications such as job enrichment, rotation, and delegation of authority.
- To provide a safe working environment for employees by taking the necessary occupational safety measures within the enterprise.
- Working to create an ergonomic working environment that provides work, human and machine harmony
- Implementing an effective performance appraisal system
- Establishing a career management system that allows employees to advance in their jobs
- Focusing on practices that increase motivation and belonging, trying to make employees see themselves as if they own their own business.
- Taking care to make business partners of people who are compatible and can get along well with each other
- Carrying out the orientation process in a healthy way

- Establishing a reward system designed in accordance with the characteristics of the business
- Establishing a fair remuneration system
- Offering new opportunities to talented employees in line with their talents
- To accurately determine the scope of the job, job descriptions and duties expected from the employee with job analysis.
- To consider the age, gender, professional and academic qualifications and similar characteristics of the employees in the task distribution and evaluation process.
- Establishing support desks to listen and support employees' work and private life problems
- Measuring employee satisfaction at regular intervals and avoiding unfulfilled promises
- Paying attention to the recruitment of suitable personnel for the job (in this way, reluctance to work will be eliminated, the speed of the employee and the work will be balanced, and the difficulties arising from the work will be minimized)

The importance of recruiting suitable personnel for the job, expressed in the last item, has been emphasized in studies on employee theft since the past. McDaniel and Jones (1988, s. 328) stated in a study they conducted in 1988 that the use of Personnel Selection Inventories developed to detect dishonest job applications has become widespread and provides significant benefits. Considering that the Personnel Selection Inventories, which are stated to be in demand after the 1980s, may have been developed even more today, it is necessary to measure today's contribution to correct recruitment.

This study has been prepared with the aim of filling gap its own subject and providing a comprehensive resource that compiles information and findings from a wide variety of sources in order to make new researches for researchers in the field of business and human resources. In addition to this purpose, it has been tried to present suggestions for the prevention of employee theft to the management levels. Although we think that these theoretical and numerical findings based on past research provide satisfactory information on employee theft, it is among the expectations of this study that researchers who will work in this field make new attempts to reveal the employee theft figures in national level through field studies.

References

- Alan, A., Ehtiyar, V., R. & Ömüriş, E. (2010). Beş yıldızlı otel işletmelerinde hırsızlık sorunsalı: Antalya-Kundu örneği. *11. National Tourism Congress Proceedings Book*, 26-33. <http://documents.tips/documents/11-ulusal-kongre-kitabi.html>
- Appelbaum, S. H., Iaconi, G. D. & Matousek, A. (2007). Positive and negative deviant workplace behaviors: Causes, impacts, and solutions. *Corporate Governance*, 7(5), 586– 598. <https://doi.org/10.1108/14720700710827176>
- Babadağ, M. & Kerse, G. (2019). Zaman hırsızlığı ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerliliğinin yeniden değerlendirilmesi ve kişilik özellikleri ile zaman hırsızlığı arasındaki ilişki. *Journal of BAIBU Social Sciences Institute*, Vol: 19, Issue: 2/Summer: 419-438. <https://doi.org/10.11616/basbed.v19i47045.523976>
- Bozkurt, N. (2009). *İşletmelerin kara deliği bile: Çalışan bileleri*. 1. Press, Alfa Publications.
- Bullard, P.D. & Resnick, A. J. (1983). Too many hands in the corporate cookie jar. *Sloan Management Review*, 25(1), 51-56, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10264477/>
- Chen, C. X., & Sandino, T. (2012). Can wages buy honesty? The relationship between relative wages and employee theft. *Journal of Accounting Research*, 50(4), 967– 1000. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2012.00456.x>
- Chen P.Y and Spector P.E. (1992). Relationships of work stressors with aggression, withdrawal theft and substance use: An exploratory study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65, 177-184. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1992.tb00495.x>
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(40), 588– 608. <https://doi.org/2094589>

- Cox, D., Cox, A. D. & Moschis, G. P. (1990). When consumer behavior goes bad: An investigation of adolescent shoplifting. *Journal of Consumer Research*, 17(2), 149– 159. <https://doi.org/10.1086/208545>
- Ding, Z., Liu, W., Zhang, G. & Wang, H. (2018). Supervisor narcissism and time theft: Investigating the mediating roles of emotional exhaustion and the moderating roles of attachment style. *Frontiers in Psychology*, 9, s.1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02215>
- Digital Talks Ekibi (2021). *Walmart, ödeme sıralarındaki hırsızlığı önlemek için yapay zeka ile çalışan kameraları kullanıyor*. Digital Talks. <https://www.digitaltalks.org/2019/06/24/walmart-odeme-siralarindaki-hirsizligi-onlemek-icin-yapay-zeka-ile-calisan-kameralari-kullaniyor/>
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research reading*. MA:Addison-Wesley. https://www.researchgate.net/publication/233897090_Belief_attitude_intention_and_behaviour_An_introduction_to_theory_and_research
- Foley, K. (2014). *How big of a problem is employee theft and fraud?*. InCorp. <http://www.incorp.com/employee-theft-and-fraud-part1.aspx>
- Greenberg, J. (1990). Employee theft as a reaction to underpayment inequity: The hidden cost of pay cuts. *Journal of Applied Psychology*, 75 (5), 561-568. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.75.5.561>
- Greenberg, L. & Barling, J. (1996). Employee Theft, In C.L. Cooper ve D.M. Rousseau (Eds.), *Trends in Organizational Behavior*, Vol. 3 (pp.50-64). John Wiley & Sons Ltd.
- Greenberg, J. (1997). The steal motive: Managing the social determinants of employee theft. In R. Giacalone and J.Greenberg (Eds), *Antisocial Behavior in Organizations* (pp.85-108). Sage Publications.
- Greenberg L & Barling J (1999). Predicting employee aggression against coworkers, subordinates and supervisors: The roles of person behaviors and perceived workplace factors. *Journal of Organizational Behavior*, 20, 897-913. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(199911\)20:6<897::AID-JOB975>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199911)20:6<897::AID-JOB975>3.0.CO;2-Z)
- Gross-Schaefer, A., Trigilio, J., Negus, J. & Ro, C. (2000). Ethics education in the workplace: An effective tool to combat employee theft. *Journal of Business Ethics*, 26, 89-100. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1006038310865>
- Gruys, M.L. (2000). The dimensionality of deviant employee behavior in the workplace. [Doctoral dissertation, The University of Minnesota]. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/235147561_The_Dimensionality_of_Deviant_Employee_Behavior_in_the_Workplace
- Guthrie, J., Todd, S. & Bailey, A. A. (2006). Retail employee theft: a theory of planned behavior perspective. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 34(11), 802– 816. <http://dx.doi.org/10.1108/09590550610710219>
- Hollinger, R.C. & Clark, J.P (1983). *Theft by employees*. Lexington. MA.: Lexington Books.
- Jack L. Hayes International (2021). *33rd Annual retail theft survey*. <https://hayesinternational.com/news/annual-retail-theft-survey/>
- Karalar, R. (2012). Perakende mağazacılıkta mağaza güvenliği: Müşteri ve çalışanların hırsızlığı. Dünya. <https://www.dunya.com/gundem/perakende-magazacilikta-magaza-guvenligi-musteri-ve-calisanlarin-haberi-189795>
- Kelloway, E. K., Loughlin, C., Barling, J., & Nault, A. (2002). Self-reported counterproductive behaviors and organizational citizenship behaviors: Separate but related constructs. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(½),143-151. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/1468-2389.00201>
- Korgaonkar, P., Becerra Enrique P., Mangleburg, T. & Bilgihan A. (2021). Retail employee theft: When retail security alone is not enough. *Psychology & Marketing*, 38(5), 721-734. <http://dx.doi.org/10.1002/mar.21460>
- Krippel, G. L., Henderson, L. R. & Keene, M. A. (2008). Employee theft and the coastal south carolina hospitality industry: Incidence, detection, and response (Survey Results 2000, 2005). *Tourism and Hospitality Research*, 8 (3), 226-238. <https://doi.org/10.1057/thr.2008.22>

- Lau, V.C., Au, W. T. & Ho, J. M. (2003). A qualitative and quantitative review of antecedents of counterproductive behavior in organizations. *Journal of Business and Psychology*, 18(1), 73-99. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1025035004930>
- Macro Retail Akademi (2021). *Açık ve yakın tehlike; personel hırsızlıkları*. <https://www.macroretail.com/2013/06/personel-hirsizliklari.html>
- McDaniel, M. A. & Jones, J. W. (1988). Predicting employee theft: A quantitative review of the validity of a standardized measure of dishonesty. *Journal Of Business And Psychology*, 2 (4), Summer 1988. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/BF01013765>
- Mangione, T.W. & Quinn, R.P. (1975). Job satisfaction, counterproductive behavior and drug use at work. *Journal of Applied Psychology*, 60(1), 114-116. <https://doi.org/10.1037/h0076355>
- Martin, L.E., Brock, M.E., Buckley, M.R., & Ketchen Jr, D. J. (2010). Time banditry: examining the purloining of time in organizations. *Human Resource Management Review*, 20, 26-34. <http://dx.doi.org/10.1016/j.hrmr.2009.03.013>
- Miner, J.B. & Capps, M.H. (1996). *How honesty testing works*. Westport, CT. Quorum Books.
- Mount, M., Ilies, R. & Johnson, E. (2006). Relationship of personality traits and counterproductive work behaviors: The mediating effects of job satisfaction. *Personel Psychology*, 59, 591-622. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1744-6570.2006.00048.x>
- Niehoff, B. P. & Paul, R. J. (2000). Causes of employee theft and strategies that HR managers can use for prevention. *Human Resource Management*. Spring 2000, 39 (1). 51-64. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-050X\(200021\)39:1%3C51::AID-HRM5%3E3.0.CO;2-5](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-050X(200021)39:1%3C51::AID-HRM5%3E3.0.CO;2-5)
- O'Brien, K., Minjock, R.M., Colarelli, S.M. & Yang, C.(2018). Kinship ties and employee theft perceptions in family-owned businesses. *European Management Journal*, 36, 421-430. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2017.06.006>
- Özel Güvenlik Dünyası (2016). *Çalışan hırsızlıklarının nedenleri*. <http://www.ozelguvenlikdunyasi.com>
- Pcs (2021). *Referanslarımız*; <http://www.psctr.com/referanslarimiz>
- Robinson, S. L., & Bennett, R. J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 555– 572. <http://dx.doi.org/10.2307/256693>
- Sermaye Piyasası Kurulu (2021). *Bilgi Suistimali*. <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/1221>
- Shavell, R. (2020). *Prevent data theft by disgruntled employees*. HRFuture. <https://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=ea5ffdf1-95d4-4cdc-bc18-7460e6781eda%40pdc-v-sessmgr02>
- Slora, K.B. (1989). An empirical approach to determining employee deviance base rates. *Journal of Business and Psychology*, 4(2), 199-217. https://www.jstor.org/stable/25092227?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Şentürk, F. & Kasap, M. (2013). Beyaz yaka suçları ve finansal yolsuzluklar. *Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Çankırı Karatekin University*, 3(2), 143-167. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRZM05ETXdnQT09/beyaz-yaka-suclari-ve-finansal-yolsuzluklar>
- Tarkan, G. & Tepeci, M. (2006). Örgütsel adalet ve yönetimde merkezleşmenin çalışan hırsızlığına etkileri: Mersin üniversitesi turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulu öğrenci algılamaları üzerine bir araştırma. *Anatolia: Journal of Tourism Studies*, Vol 17, Issue 2, Fall: 137-152. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/16791/174439>
- Taylor, R. R. (1986). A positive guide to theft deterrence. *Personnel Journal*, 65(8), 36-40. <https://psycnet.apa.org/record/1987-09043-001>
- Uzelli, İ. (2005). *Sensormatic Security Systems Publication*, Issue:8, Publication Place: İstanbul. <http://www.sensormatic.com.tr>
- Vandenbergh, C., & Tremblay, M. (2008). The role of pay satisfaction and organizational commitment in turnover intentions: A two-sample study. *Journal of Business and Psychology*, 22(3), 275– 286. <http://dx.doi.org/10.1007/s10869-008-9063-3>

Wimbush, J. C. & Dalton, D. R. (1997). Base rate for employee theft: Convergence of multiple methods. *Journal of Applied Psychology*, 82 (5), 756-763. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.82.5.756>

Yeni Barometre (2015). *2014-2015 Global perakende hirsizlık barometresi*, November. <https://docplayer.biz.tr/26950471-Yeni-barometre-global-perakende-hirsizlik-barometresi.html>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çalışanın resmi çalışma zamanı içerisinde işletmenin malını veya parasını izinsiz alması veya transfer etmesi olarak tanımlanabilen çalışan hırsızlığının türleri ve nedenleri çeşitlidir. Bu çalışmada öncelikle amaçlanan; literatürde yer alan günümüze kadar yapılmış çalışan hırsızlığı konulu araştırmaların ortaya koyduğu çeşitli bulgulara, örnek ve istatistiklere geniş bir biçimde yer vererek, Türkiye’de ve Dünyada çalışan hırsızlığı sorununa ilişkin mevcut durumu ortaya koymak, bu suretle bu temel üzerinde çalışan hırsızlığını türlerine ayırarak diğer araştırmacıların ilgisine sunmaktır. Çalışmanın diğer amaçları; ağırlıklı olarak işletme kaynaklı nedenler olmak üzere çalışan hırsızlığının nedenlerini ve maliyetlerini günümüze kadar ulaşılmış istatistik bulgularla incelemek ve hali hazırda çeşitli işletmelerde uygulanmakta olan önlemeye yönelik çalışmalar hakkında bilgi vererek bu çalışmaların hangi yönde geliştirilebileceği üzerine önerilerde bulunmaktır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda ulusal ve uluslararası literatür taranmış ve ulaşılan kaynakların incelenmesi sureti ile çalışan hırsızlığının tanımı, türleri, nedenleri ve önlemeye yönelik çalışmalar hakkında edinilen bilgi ve bulgular değerlendirilmiştir. Bu bulgular, mevcut durumu ortaya koymaya yönelik bu araştırmanın teorik altyapısını oluşturmada, bu haliyle mevcut araştırma, tanımlayıcı bir araştırma olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, bu teorik altyapıdan ve araştırmacı birikiminden faydalanılarak, çalışan hırsızlığını önlemeye yönelik tedbirlerin de ortaya konmasına çalışılmıştır.

Çalışan hırsızlığı örgütler için öncelikle parasal kayıplara yol açan, sonrasında ise itibar, müşteri ve zaman kaybına neden olan önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Şirketlerin çalışan suistimallerinden kaynaklanan bu türden kayıplarının miktarının ne kadar olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün olmamakla birlikte, sektör araştırmaları yaklaşık ya da ortalama olarak bazı parasal kayıp rakamları ortaya koymaktadır. Yıldan yıla değişiklik gösteren bu maliyetler işletmeleri çalışan hırsızlığının nedenlerini bulmaya ve tedbir almaya zorlamaktadır. Çalışmanın literatür incelemesi kısmında bahsi geçen bazı yetersiz çalışma koşullarının çalışanları, bu çalışma ile *nakit hırsızlığı, mal ya da eşya hırsızlığı, zaman hırsızlığı ve bilgi hırsızlığı* gibi alt kategorilere ayrılan çalışan hırsızlığı türlerine sevk edebileceği geçmiş araştırmalarda ulaşılan bulgular arasındadır. Bunlar arasında en çok yetersiz ya da adaletsiz ücret sistemlerinin hırsızlık gerekçesi olarak gösterildiği anlaşılmakta, nedenlerine yer verilmemekle beraber düşük örgütsel bağlılığın hırsızlıkla ilişkisi konu edilmekte, ancak çoğunlukla başta ahlaki zayıflık olmak üzere, ekonomik sıkıntılar ya da madde bağımlılığı gibi bireysel nedenler hırsızlığa gerekçe olarak ortaya konmaktadır. Literatürden ve araştırmacı birikiminden faydalanılarak diğer yetersiz/kötü çalışma koşulları ve yönetim uygulamalarını ise; işletmelerde denetim ve güvenlik yetersizliği, yetersiz iletişimin yönetim çalışan ilişkilerine olumsuz yansımaları, işletmeye ve yönetime olan güvensizlik nedeniyle çalışanın kendisini güvence altına alma ya da işyerine zarar verme isteği, yetersiz kariyer, işe alım, iş analizi, eğitim, motivasyon ve performans yönetimi uygulamaları olarak sıralamak mümkündür. Ayrıca şirkette yazılı etik kuralların olmaması, uzun mesai saatleri yetersiz ışıklandırma, ısıtma, havalandırma gibi kötü çalışma koşullarında iyileştirmelere gidilmemesi, yasal zorunluluklara rağmen sigortasız eleman çalıştırma ve baskı ortamı yaratan, inisiyatif kullanımına olanak vermeyen veya kayırmacı (adaletsiz) yönetim tarzı da bu nedenler arasında sayılabilirler.

Yukarıda sayılanlar nedeni ile ve benzeri nedenlerle ortaya çıkan çalışan hırsızlığını önlemek üzere işletmelerin; çok katı ya da çok serbest olmayan dengeli bir denetim mekanizması kurması, etik davranış kurallarını belirlemesi, katılım odaklı ve proaktif bir yönetim anlayışını benimsemesi, aşırı iş yükü dağılımından kaçınarak, şeffaf, yatay organizasyon yapıları oluşturmaya ve stres yönetimine önem vermesi, idari hizmetleri iyileştirmesi, çalışanların iş-aile yaşam dengelerinin sağlanmasına destek olması ve fiziksel ve ruhsal durumlarını yakından takip etmesi faydalı olacaktır. Genel olarak işletmelerin alabileceği bu tedbirlerin yanısıra insan kaynakları departmanlarının da iş analizi, işe alım, seçme yerleştirme ve oryantasyon, ücretlendirme, performans değerlendirme, kariyer yönetimi, eğitim yönetimi, sağlıklı endüstri ilişkileri yönetimi, iş güvenliği ve motivasyon uygulamaları gibi tüm insan kaynakları faaliyetlerini özenle yürüterek çalışan memnuniyetine odaklanması da günümüzün rekabetçi işletme yönetimi anlayışları çerçevesinde gerekli görünmektedir.

Bu öneriler yönetim anlayışını şekillendirmeye yönelik olup, işletme yöneticileri bu önerilerin yanısıra işgücü devrini azaltmak, teknolojik destek almak, personeli eğitmek gibi çalışan hırsızlığını önlemeye yönelik, uygulamalı başka tedbirler de alabilirler. Bu tedbirlerin uygulanmasında insan kaynakları departmanlarına büyük görev düştüğünü belirtmek gerekir. Gelişmiş insan kaynakları uygulamalarına sahip işletmeler, günümüz rekabet ortamının getirdiği yenilikleri takip etmekte zorlanmayacaklar, bu sayede, hem güvenlik tedbirlerinin alınmasına ve yeterli iletişimin sağlanmasına ilişkin gerekli teknolojik alt yapıyı kurabilecek, hem de modern insan kaynakları

uygulamaları ile özellikle doğru iş analizi ve işe alım süreçleri yürüterek, işe uygun personel çalıştırma ve bu personeli elde tutma gibi iki temel insan kaynakları yönetimi amacına hizmet eden bir sisteme sahip olmuş olacaktırlar.

Bu çalışma esasen kendi konusunda bir boşluğu doldurmak ve işletme ve insan kaynakları alanındaki araştırmacılara yeni araştırmaların yapılabilmesi için çok çeşitli kaynaklardan bilgi ve bulguların derlendiği kapsamlı bir kaynak sunabilmek amacı ile hazırlanmıştır. Bu amacın yanısıra, yönetim kademelerine çalışan hırsızlığını önleme amaçlı öneriler de sunulmasına çalışılmıştır. Geçmiş araştırmalara dayalı bu teorik ve rakamsal bulguların, çalışan hırsızlığına ilişkin doyurucu bilgi verdiğini düşünmekle beraber, bu alanda çalışacak araştırmacıların saha çalışmaları ile ulusal düzeyde çalışan hırsızlığı rakamlarını ortaya koymak üzere yeni girişimlerde bulunması, bu çalışmanın beklentileri arasındadır.

YARATICI DÜŞÜNMENİN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAN ÇIKARILMASI: YENİLİKÇİ DÜŞÜNME YETERLİ Mİ?

REMOVING CREATIVE THINKING FROM THE SOCIAL STUDIES CURRICULUM: IS INNOVATIVE THINKING ENOUGH?

Ahmet Galip YÜCEL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ahmetyucel@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9435-7315

Barış ÇİFTÇİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
barisciftci@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3688-0359

Ahmet DURMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ahmetdurmaz@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9744-2547

ÖZET

Geliş Tarihi: 29.01.2022
Kabul Tarihi: 23.02.2022
Yayın Tarihi: 31.03.2022
Anahtar Kelimeler
Yaratıcı düşünme
Yenilikçi düşünme
Sosyal bilgiler
Keywords
Creative thinking
Innovative thinking
Social studies

Yaratıcı düşünme, 21. Yüzyıl becerileri arasında yer alan, sadece öğrencilerin değil, toplumsal yaşama katılmış bireylerin de ihtiyaç duyduğu bir beceridir. Devletler yaratıcı düşünen vatandaşlar yetiştirmek için eğitim ve öğretim programlarında yaratıcı düşünmeye uygun düzenlemeleri uygulamaya koymaktadır. 2018 yılında uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yaratıcı düşünme becerisine yer verilmemiştir. Bunun yanında programa yenilikçi düşünme becerisi eklenmiştir. Bu durumun olası sonuçlarını sosyal bilgiler eğitimcilerinin perspektiflerinden belirlemek bu araştırmanın temel amacıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmış, betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Temaların altında oluşan kategoriler tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler eğitimcilerinin yaratıcı düşünmenin programdan çıkarılmasını doğru bulmadıkları, yenilikçi düşünme becerisinin, yaratıcı düşünme becerisinden beklenenleri yerine getiremeyeceği kanısında oldukları anlaşılmıştır.

ABSTRACT

Creative thinking is a 21st century skill not only needed by students but also needed by individuals participating in social life. States implement regulations suitable for creative thinking in education and training programs in order to improve citizens' creative thinking skills. Creative thinking skill is not included in the Social Studies Curriculum which is put into practice in 2018. In addition, innovative thinking skill were added to the program. The main aim of this research is to determine the possible consequences of this situation from the perspectives of social studies educators. Phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used in the research. Research data were collected through semi-structured interviews and analyzed through descriptive analysis. The categories formed under the themes were presented in tables and interpreted. As a result of the research, it has been understood that social studies educators do not approve removing creative thinking from the program, and they think that innovative thinking skill cannot fulfil the expectations from creative thinking skills

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1064873>

Atıf/Cite as: Yücel, A.G., Çiftçi, B., ve Durmaz, A. (2022). Yaratıcı düşünmenin sosyal bilgiler dersi öğretim programından çıkarılması: Yenilikçi düşünme yeterli mi? *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),239-253.

Giriş

Dünya baş döndürücü bir hızla değişmektedir. Bu hızlı değişim, önceden ihmal edilmesinde pek sakınca görülmeyen bazı özelliklerin önemini günden güne arttırmıştır. Yaratıcı düşünme de bu tür özelliklerin ilk akla gelenlerinden biridir (Sternberg ve Lubart, 1996). Gerek eğitimde gerekse profesyonel iş hayatında yaratıcı düşünen ve sorunlar karşısında yaratıcı çözümler üreten kişilere olan ihtiyaç artarak devam etmektedir. Büyük şirketlerin istihdam edecekleri kişilerde aradıkları becerilerin ilk sırasında yaratıcılığın yer alması (Anderson, 2020) bu durumun en net delillerinden birisidir. Bununla birlikte 21. Yüzyıl becerilerine yönelik çerçeveyi belirleyen kuruluş olan Partnership for 21st Century Skills (P21), “Öğrenme ve Yenilenme Becerileri” altında yer verdiği temel becerilerden birisi yaratıcılıktır (2019). 21 Yüzyıl becerileri günümüz insanının değişen dünyaya uyum ve katkı sağlayabilmesinde gerekli olan özelliklerin ifadesidir. Bu bağlamda 21 Yüzyıl becerilerinin bireylerde gelişiminin sağlanması eğitimin temel hedeflerinden biri haline gelmiştir. Türkiye’de de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2017), öğretim programlarının güncellenmesiyle ilişkili yaptığı basın açıklamasında, 21. Yüzyıl becerilerinin, program güncelleme çalışmalarında göz önünde bulundurulduğunu belirtmiştir. Yine MEB tarafından 2015-2019 Stratejik Planında yaratıcılık, temel değerler arasında sayılmıştır. Aynı planda yaratıcı bireyler yetişmesine uygun ortam sağlamanın misyon ifadeleri arasında sayıldığı görülmektedir. Ayrıca raporda stratejik amaçların açıklanmasında yaratıcılığın desteklenmesine yönelik ifadeler yer almaktadır (MEB, 2015). Benzer olarak 2019-2023 Stratejik Planında da yaratıcılık temel değerler arasında yer almıştır (MEB, 2019). Bu veriler ışığında Türkiye’de, yaratıcı düşünen bireyler yetiştirilmesinin eğitimin temel amaçlarından biri olduğu söylenebilir.

Yaratıcılık, dünyayı daha yaşanabilir bir yer haline getirebilecek becerilerden biridir. Cropley’e (2001) göre insanlar yüzyıllardır yaşanan dünyayı güzelleştirmenin bir aracı olarak yaratıcılığı görmüş ve tartışmışlardır. Bu insanlara göre yaratıcılık, kendini ifade etmenin ve iletişimin bir şekli, bilinmeyi görmenin, anlamın ya da onunla başa çıkmanın bir yoludur. Örneğin Platon, toplumun yaratıcı düşünen bireylere ihtiyaç duyduğunu ve bu sayede gelişiminin besleneceğini ileri sürer (Cropley, 2001). Bugünün çağdaş toplumlarında da bilgi inşası; yeni fikir ve projeler üretebilmek ve yetenekleri harekete geçirebilmek için yaratıcı düşünmenin dönüştürücü gücüne ihtiyaç duyar (Leggett, 2017). Bu bağlamda yaratıcı düşünme, fikir üretmeye dönük zihinsel bir etkinliktir (Syahrin, Dawud, Suwignyo ve Priyatni, 2019). Büyük Britanya’da çeşitli bakanlıklar tarafından kurulan ve uzmanların oluşturduğu Yaratıcı ve Kültürel Eğitim Ulusal Danışma Komitesi (NACCCE, 1999) ile Fisher ve Williams (2004), yaratıcılığı özgün ve değerli sonuçlara yol açan zihinsel etkinlikler olarak tanımlamıştır. Yine benzer olarak Sternberg ve Lubart (1996)’ya göre yaratıcılık özgün ya da beklenmedik ve beklentileri karşılayan düzeyde işe yarar değerli fikirler ve ürünler ortaya koyma yeteneğidir. Yaratıcı düşünme; yeni bağlantıları fark edebilme yeteneği (Cropley, 2001; Guilford, 1950 ve 1957’den akt. Tatlı, 2017), yeni çözüm ya da yollar bulma becerisi (Cropley, 2001), üst düzey bilişsel becerilerinin bir arada çalışması (Lucas, 2001), akıcı ve esnek düşünme (Syahrin, Dawud, Suwignyo ve Priyatni, 2019) gibi çeşitli tanımlara da sahiptir.

Ekonomik sistemleri olumlu yönde harekete geçiren unsurlardan biri yaratıcı düşünme becerisidir (Keleşoğlu, 2017). Batılı devletler, ekonomik çıkarlarına üst düzeyde hizmet etmesi nedeniyle yaratıcılığı, öğretmenler ve öğretim programları tarafından desteklenmesi gereken bir beceri olarak algılamaktadır (Newton, 2013). Yaratıcı düşünme becerisi, öğrencilerin akademik başarılarını yükseltmekle (Sternberg, 2003) kalmaz, yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımlar, demokratik tutumları da destekler (Newton, 2013) ve bu sosyal bilgiler öğretim programından beklenen bir durumdur. Böylece daha iyi bir toplumu mümkün kılacak olan yaratıcı düşünme, insanların hayat deneyimlerini zenginleştirebilir (Fisher, 2004). Yaratıcı düşünmeyi besleyen bir eğitim sisteminin topluma katkısıyla birlikte bireylere de faydaları olacaktır. Yaratıcı düşünme becerileri ve yaratıcılığı üst seviyede bir birey, daha fazla yaşam becerisi ile donatılmış olacaktır (Newton, 2013). Öncelikle bireyler yaratıcı düşünme konusunda cesaretlendirildiklerinde özsaygı ve motivasyon yönünden gelişim kaydedebilirler (Fisher, 2004). Günlük hayatta karşılaşılan sorunlar karşısında dahi zaman zaman alışılmış kalıpların dışına çıkmak gerekir. Yaratıcı düşünmenin de alışılmış kalıpların dışına çıkmak olduğu düşünüldüğünde günlük hayatta da önemli olduğu barizdir (Özerbaş, 2011). Yaratıcı düşünme toplumsal düzen, sosyal etkileşim ve iş hayatında yenilenmede temel bir role sahiptir (Moran, 2010’dan akt. Wojciehowski ve Ernst, 2018). Yaratıcılık iş hayatında aranan bir beceridir. Yaratıcı düşünenler aynı zamanda aktif öğrenme yönünden gelişmişlerdir ve bu sayede problem çözerler, ilişkileri fark ederler, bilgileri farklı yollarla kaynaştırırlar, varsayımları sorgularlar, karar verirler ve yeni iddiaları ararlar (Healy, 2004’ten akt. Wojciehowski

ve Ernst, 2018). Paralel olarak NACCCE'ye göre (1999) "yaratıcılık sanat, bilim, iş, oyun gibi günlük hayatın her alanında, bütün insan faaliyetlerinde görülebilir." Her insan çeşitli şekillerde yaratıcılık becerilerine sahip olabilir ve bunlara sahip olmak kişinin özsaygısı ve genel başarısı üzerinde büyük bir etkiye neden olur (NACCCE, 1999). Böylece yaratıcı düşünebilen ve bu becerisini hayata aktarabilen kişiler iş hayatının zorlu süreçlerine, yaratıcı kararlar vererek ve çözüm üreterek uyum sağlarlar.

Yaratıcı düşünme becerisi, eğitimde ve profesyonel hayatta her geçen daha fazla önem kazanmaktadır. Ancak 2018 yılında uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yaratıcı düşünme becerisi yer almamaktadır. Bunun yerine, benzer bir amaca hizmet etmeye yönelik olduğu düşünülen yenilikçi düşünme becerisi yeni programa eklenmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında adı geçen becerilerin detaylı açıklamaları yer almadığından Milli Eğitim Bakanlığı belgelerinde yenilikçi düşünme becerisine yönelik açıklamalar araştırılmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile aynı yıl uygulamaya konulan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında yenilikçi düşünme becerisine, Mühendislik ve Tasarım Becerileri başlığı altında yer verilmiştir. Yine programda yapılan açıklamaya göre bu beceri sayesinde öğrencilerin, bilgi ve becerilerini ürün oluşturma ve oluşturdukları ürünlere katma değer kazandırma stratejileri kazanmaları amaçlanmaktadır. Aynı programın kazanımları incelendiğinde program geliştirenlerin yaratıcılık ve yenilikçi düşünmeyi birbirinden ayırdıkları, yenilikçi düşünme becerisi ile tasarım yapma ve ortaya bir ürün koymayı amaçladıkları açık bir şekilde görülmektedir (MEB, 2018a). Yine MEB, STEM Eğitimi Raporunda (2016), yenilikçi düşünme ile ürün geliştirebilen bireyleri bir arada telaffuz etmektedir. Deveci ve Kavak (2020), ortaokul öğrencilerinin yenilikçi düşünme eğilimlerini inceledikleri araştırmalarında, yenilikçi düşünme ve yaratıcılığı bir arada ele alan araştırmacıların görüşlerini özetlemiştir. Yazarlara göre literatürde bu kavramların birbiriyle örtüştüğünü ileri süren çalışmalar olduğu gibi yaratıcılığı yenilikçilik içinde değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Bu noktada bu iki becerinin özdeşliği ya da birbirlerini kapsayıp kapsamadıkları hususunda bir uzlaşma olmadığını ancak Milli Eğitim Bakanlığının Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ile bu iki beceriyi birbirinden ayırdığını söylemek mümkündür.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yenilikçi düşünme becerisinin bir tanımlaması ya da açıklaması verilmemiştir. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programında da yenilikçi düşünme becerisini ele alan zorunlu bir ders bulunmamaktadır. Bu bağlam içerisinde sosyal bilgiler eğitimcilerinin bu beceriyi nasıl yorumladıklarını ve yaratıcı düşünmeyle ilişkisini kurup kurmadıklarını incelemek değerli bulunmuştur. Yenilikçi düşünme becerisine yönelik algı, yaratıcı düşünmeyi kapsamadığı takdirde sosyal bilgiler eğitiminde 21. YY. becerilerinin önemli bir boyutu süreç dışına itilmiş olacaktır. Programların hazırlanması sürecinde 21. YY. becerilerinin de dikkate alındığı düşünüldüğünde programın amaca hizmet etmesi sekteye ugratılmış olacaktır. Bu nedenle araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerini yetiştiren sosyal bilgiler eğitimcilerinin yaratıcı düşünme ve yenilikçi düşünme hakkındaki görüşlerini incelemek amaçlanmıştır.

Bu araştırmanın temel amaçlarından birisi Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndan yaratıcı düşünme becerisinin kaldırılmasının olası sonuçlarını derinlemesine anlamaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise sosyal bilgiler eğitimcilerinin yaratıcı düşünmenin programdan çıkarılması, yenilikçi düşünmenin programa eklenmesi ve yaratıcı düşünme ile yenilikçi düşünme arasındaki benzerlik ve farklılıklar hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Bu bağlamda araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1- Sosyal bilgiler eğitimcileri yaratıcı düşünmenin programdan çıkarılmasını nasıl değerlendirmektedir?

2- Sosyal bilgiler eğitimcileri yenilikçi düşünmenin programa eklenmesini nasıl değerlendirmektedir?

3- Sosyal bilgiler eğitimcilerinin yaratıcı düşünme ve yenilikçi düşünme arasındaki farklılıklar hakkındaki görüşleri nasıldır?

Sosyal bilgiler öğretmenleri, Sosyal Bilgiler Dersi Ortaöğretim Programında belirlenen becerileri öğrencilerinin kazanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerin kazanmasını sağlamaya çalıştıkları becerilere yönelik doğru ve derin bir anlayışa sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu çalışma sosyal bilgiler öğretmenlerinin yenilikçi düşünmeye yönelik anlayışlarını ortaya koyma potansiyeli bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte 21. YY. becerileri arasında önemli bir yer tutan yaratıcılığın hiçbir ad altında programda yer almamasının olası sonuçlarını belirleme amacı da araştırmayı

önemli kılan bir husustur. Bu nedenle çalışmanın gerek alanyazına katkı yapma gerekse program geliştiricilere veri sağlama potansiyeline sahip olması çalışmayı önemli kılan gerekçelerdir.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, kişilerin kavramlara yükledikleri anlamları inceleyerek alana özgü açıklama getirme ve teori geliştirme süreci olarak tanımlanabilir (Özden & Saban, 2017). Bu çalışmada, sosyal bilgiler eğitimcilerinin yaratıcı düşünme ve yenilikçi düşünmeye dair görüşlerini açığa çıkarmak ve derinlemesine incelemek amaçlanmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Fenomenoloji araştırmalarında bireylerin kavram ya da fenomen üzerindeki deneyim ve görüşlerini keşfetmek ve anlamak amaçlanır (Johnson & Christensen, 2014). Bu kapsamda sosyal bilgiler eğitimcilerinin yaratıcı ve yenilikçi düşünme hakkındaki görüşlerini açığa çıkarma için fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, çeşitli unvanlarda görev yapan sosyal bilgiler eğitimcilerinden oluşturulmuştur. Çalışma grubu belirlenirken kolay ulaşılabilirlik gözetilmiştir. Bununla birlikte yakın gelecekte farklı üniversitelerde sosyal bilgiler öğretmeni yetiştirmek üzere istihdam edilmesi muhtemel, çeşitli üniversitelerden doktora tez aşamasında olan üç araştırma görevlisi de çalışmaya dahil edilmiştir. Böylece çalışma grubu çeşitli unvanlarda yedi doktor ile üç bilim uzmanından ibaret olacak şekilde oluşturulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Sosyal Bilgiler Eğitimcileri

Cinsiyet	Unvan	Yaş	Kod
E	Bilim Uzmanı	29	K1
K	Doktor	27	K2
E	Doktor	29	K3
K	Bilim Uzmanı	30	K4
E	Doktor	29	K5
E	Doktor	33	K6
E	Doktor	29	K7
E	Bilim Uzmanı	27	K8

Veri Toplama Araçları

Çalışma verileri, sosyal bilgiler eğitimcileri ile yapılan online görüşmeler ile toplanmıştır. Katılımcılardan bazı demografik bilgiler de toplanmıştır. Görüşmeler ortalama yirmi dakika sürmüştür. Katılımcıların izni ile görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Verilerin toplanması için öncelikle yarı yapılandırılmış bir görüşme formu tasarlanmış ve ikisi nitel araştırma ikisi ise dil konusunda uzman dört öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri sonucunda görüşme formu son halini almıştır. Görüşmeler, formda yer alan sorularla sınırlı tutulmamış, gerekli görülen anlarda bağlama uygun olan ek sorular katılımcılara yöneltilmiştir.

İnandırıcılık, Aktarılabirlik, Tutarlık, Onaylanabilirlik

Çalışma kapsamında inandırıcılığın, aktarılabirliğin, tutarlığın ve onaylanabilirliğin sağlanması için çeşitli stratejilere başvurulmuştur. Bu stratejilerin başında uzman görüşü alınması ve ayrıntılı betimleme yer almaktadır (Creswell, 2016; Merriam, 2015; Yıldırım & Şimşek, 2000). Araştırma soruları, araştırma verileri ve analizler nitel araştırma konusunda ve sosyal bilgiler eğitimi alanında deneyimli uzmanların görüşüne sunulmuştur. Verilerin toplanması sürecinde araştırmacı, katılımcıları herhangi bir cevaba yönlendirecek ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Bu sayede katılımcıların etkilenmemesi amaçlanmıştır.

Katılımcı teyidi nitel araştırmalar açısından önemlidir (Creswell, 2016). Bu nedenle dökümü yapılan görüşmeler katılımcılara sunulmuş ve onayları alınmıştır. Bu sayede Merriam'ın (2013) belirttiği üzere çalışma verileri ile katılımcıların görüşlerinin uyumlu olduğu teyit edilmiştir. Son olarak araştırma bulgularının sunulmasında detaylı betimlemeler yapılmış ve katılımcı görüşmelerin doğrudan alıntılara bulgular başlığı altında yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Analizin ilk aşamasında katılımcılarla yapılan görüşmeler metne dönüştürülmüştür. Elde edilen metinler satır satır analiz edilmiş (Patton, 2014) ve analiz sürecinde betimsel analiz yürütülmüştür. Betimsel analiz sürecinde Yıldırım ve Şimşek'in (2000) belirttiği işlem adımları takip edilmiştir. Öncelikle betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevenin oluşturulmasında kavramsal çerçeve, araştırma soruları ve görüşme soruları kaynak olarak kabul edilmiştir. Bu çerçeve verilerin önemini belirlemede temel kriter olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırma bağlamı bakımından önem arz etmeyen veriler dışarıda bırakılmıştır. Kodlama sırasında karşılıklı etki ve neden sonuç ilişkisi gözlemlenmiştir. Betimsel analiz sonucunda elde edilen veriler özetlenerek araştırma amacına uygun başlıklar altında analiz edilmiştir. Bu süreçte anlatımı güçlendirmek amacıyla katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılara bulgularda yer verilmiştir.

Bulgular

Katılımcılarla yapılan görüşmelerin analizi sonucunda beş tane tema oluşmuş ve temalar başlıklar halinde sunulmuştur.

Yaratıcı Düşünme Teması

Araştırma kapsamında katılımcıların verdikleri cevapların analizi sonucunda yaratıcı düşünme becerisine yönelik görüşleri “Yaratıcı Düşünme” teması altında yer almıştır. Tema altında oluşan kategoriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Yaratıcı Düşünme Teması

Kategori	Katılımcılar
Yeni fikir, durum ya da içeriği ortaya çıkarma	K1, K3, K5, K7, K8, K9, K10
Sıra dışı düşünme, kalıpların dışına çıkma, farklı şeyler hayal etme	K2, K3, K4, K6, K8
Özgün düşünme, orijinallik	K4, K6, K9, K10
Bilgileri süzgeçten geçirme, durum ve anlamları sentezleme	K1, K5
Yeni bir ürün meydana getirme	K3, K7
Farklı şeyler ortaya koyma	K2
Farklı bakış açıları	K4
İpuçlarından yola çıkma	K7

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, katılımcıların yaratıcı düşünme becerisini daha çok düşünsel anlamda kavramsallaştırdıkları, yaratıcılıktan ayırdıkları ve bilişsel boyutla sınırlandırma eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. İki katılımcı dışında tüm katılımcıların yaratıcı düşünmeyi fikir ve özgünlük gibi soyut kavramlarla, iki katılımcının ise yaratıcı düşünmeyi bir ürün üretmeye yönelik somut bir kavramla ifade ettikleri anlaşılmıştır. Kategoriler bütünsel olarak değerlendirildiğinde katılımcılara göre yaratıcı düşünmenin temel amacının yeni bir fikir ya da ürün çıkarma olduğu, özgünlük içerdiği, çemberin dışına çıkmayı ve sentezlemeyi gerektirdiği bulgularına ulaşılmıştır. Katılımcılara göre özgün ve sıra dışı düşünme süreçlerine dâhil edilen bilgi sentezleme çabaları yeni fikir ya da ürünle sonuçlanmaktadır. Tabloda sunulan kategorilere yönelik katılımcı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Yaratıcı düşünme, katılımcılar tarafından en yoğun olarak yeni fikirler üretme ile açıklanmıştır. Yaratıcı düşünmenin ne olduğu sorusu karşısında K3 kodlu katılımcı “*yaratıcı düşünme sıradan bir şeyi sıra dışı bir şekilde düşünerek yeni fikirler, çözümler, nesnelere ortaya koymaktır*” ifadelerini kullanarak becerinin yeni düşünceler üretmeye yönelik olduğunu vurgulamıştır. Benzer olguyu K9 kodlu katılımcı “*yaratıcı düşünme mevcut durum karşısında, düşünmek, bilgileri gözden geçirmek, olası yollara bakmak ve yeni bir çözüm getirmek anlamına gelir*” sözleriyle ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü yaratıcı düşünmeyi açıklarken benzer ifadelerle “yeni bir fikir, durum, çözüm v.s.” kavramlarla ilişkilendirmiştir. Bu kapsamda katılımcıların yaratıcı düşünmeyi yoğun bir şekilde “yeni fikirler üretme” bağlamında kavradıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte K1 ve K5 kodlu katılımcılar “*bilgileri süzgeçten geçirme, durum ve anlamları sentezleme*” kategorisi altında kodlanan sözlerinde yeni fikirlerin bir sentez sonucu olduğunu öne sürmüşlerdir. K5 kodlu katılımcı “*eski bilgiler, yeni bilgiler sentezlenir yaratıcı düşünmeyle ve yeni bilgiler üretilir*” sözleriyle, K1 kodlu katılımcı ise “*(...) zihnin önceden edindiği bilgileri anlama ve kavrama süzgeçlerinden geçirdikten sonra kuluçka evresinde yeni bilgi, durum ve anlamlarla sentezleyerek ortaya yeni fikir durum ve*

içerikler çıkarma (...)” sözleriyle yeni fikirleri üreten hususun eski bilgilerle yeni bilgilerin sentezlenmesi olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Analiz sonucunda en fazla kodu barındıran ikinci kategori ise sıra dışı düşünme, kalıpların dışına çıkma, farklı şeyler hayal etmedir. K2 kodlu katılımcı *“yaratıcı düşünme, ideal olandan farklı şeyler hayal etme, ortaya koyabilme becerisidir”* sözleriyle, K4 kodlu katılımcı ise *“bireylerin kalıplara sığdırılmadığı, (...) düşünülmemiş yollar çizme”* sözleriyle yaratıcı düşünmenin, daha önce düşünülmemiş olanı, kalıpların dışına çıkarak düşünme olarak ifade etmişlerdir. Kalıpların dışına çıkarak düşünme temalı kategori ile ilişkili olmak üzere dört katılımcı yaratıcı düşünmenin özgünlük ve orijinallik boyutuna değinmiştir. K6 kodlu katılımcı *“(...) farklı düşünme veya farklı olanı görme olarak ifade edebilir. Çünkü orijinallik barındırmaktadır. Ancak her yaratıcı düşünme aşırı farklı olacak diye bir durum yoktur. Herkesin bildiği şeye farklı açıdan bakmakta bir yaratıcılık durumudur”* ifadeleriyle özgünlük ve orijinallik sağlayan unsurun farklı görmek olduğunu ileri sürmüştür. Benzer olarak K10 kodlu katılımcı *“ortadaki durumu, gerçeği diğerlerinden farklı görmek önemli. Özgünlük vardır yaratıcı düşünmede”* ifadesiyle diğerlerinden farklı düşünmenin özgünlükle sonuçlandığı anlarda yaratıcı düşünmeden bahsedebileceğini belirtmiştir.

Yaratıcı Düşünmenin Programdan Çıkarılmasının Sonuçları Teması

Çalışma kapsamında, katılımcıların yaratıcı düşünmenin programdan çıkarılması hakkındaki düşünceleri “Yaratıcı Düşünmenin Programdan Çıkarılmasının Sonuçları” teması altında toplanmıştır. Katılımcı cevapları sonucunda oluşan kategoriler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Yaratıcı Düşünmenin Programdan Çıkarılmasının Sonuçları Teması

Kategori	Katılımcılar
Yaratıcı Düşünmenin Engellenmesi	K3, K5, K8, K9, K10
Sosyal ve Ekonomik Hayatta Üretkenlik Sorunları	K1, K9, K10
Değişiklik Olmaz	K2, K4, K6
Etkili Düşünme Sorunları	K1, K5
Yenilenmenin Engellenmesi	K3, K8
21. Yüzyıla Uyum Sorunları	K1
Öğrencilerin Sıradanlaşması	K3
Sosyal Bilgiler Dersi Hedeflerine Ulaşmada Yetersizlik	K3
Kararlarda Tutarsızlık	K7
Anlama ve Yorumlama Sorunları	K7
Problem Çözmede Yetersiz Bireyler	K10
Gerçek Hayat Durumlarına Transfer	K10

Tablo 3 incelendiğinde, sosyal bilgiler eğitimcilerinin, yaratıcı düşünmenin SBÖP’ten çıkarılmasının sonuçları üzerinde hem fikir olmadıkları görülmektedir. Üç katılımcı, bahse konu beceriye programda yer verilmemesinin kayda değer bir değişikliğe yol açmayacağını ileri sürmektedir. Beş katılımcı ise yaratıcı düşünmenin çıkarılması ile programın yaratıcı düşünen bireyler yetiştirme olasılığının düşürüldüğünü savunmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların yedisi bu durumun yol açabileceği çeşitli sorunlardan bahsetmiştir.

K3 kodlu katılımcı *“İnsanların yaratıcı düşünme potansiyelleri vardır. Bu kararlar öğrencilerin var olan yaratıcı düşünme becerilerini ortaya çıkarmaları engellenir”* sözleriyle, program değişikliğinin yaratıcı düşünmeyi engelleyebileceğini ifade etmiştir. K5 kodlu katılımcı ise *“21. yüzyılda öğrencilerin ihtiyaç duyduğu düşünme becerileri içerisinde ön plana çıkan düşünme becerisinin sosyal bilgiler öğretim programı’ndan çıkarılmasıyla, teknolojinin hızla ilerlediği, değişim ve gelişimin ani bir çebre değiştirdiği günümüzde öğrencilerimiz bu becerinin eksikliğini hissedeceklerdir”* sözleriyle öğrencilerimizin 21. yüzyıl becerileri arasında önemli yer tutan yaratıcı düşünme becerisinden yoksun bırakıldığını savunmuştur. *“Siz 21. yüzyıl becerileri arasında da sayılan ve literatürde üzerinde çok sayıda ismin çalıştığı bir beceriyi dışarda bırakıyorsunuz. Bu sırada dostlar alışverişte görsün misali yenilikçi düşünme diye ne olduğu tam olarak belli olmayan, kendiniçe de ne olduğu tanımlanmayan bir şey getiriyorsunuz. Peki yenilikçi düşünme yaratıcı düşünmeyi kapsar mı, tabii ki hayır. Kaldı ki çoğu zaman yenilikçi düşünmek yaratıcı düşünmeye ihtiyaç dahi duymayabilir. Peki öğrenciler nasıl yaratıcı olacaklar?”* sözleriyle K10 kodlu katılımcı da aynı soruna dikkat çekmiştir. Bu görüşlerin dışında üç katılımcı yaratıcı düşünmenin çıkarılmasının kayda değer bir etkisi olmayacağını ileri sürmüştür. K2 kodlu katılımcı programın yaratıcı düşünmeyi desteklemeye devam edeceğini *“Bu beceri programdan çıkarılmış olsa bile programın*

içeriği ve uygulayıcılar tarafından örtük yollarla desteklenecektir. Bu yüzden kayda değer bir değişiklik olacağını düşünmüyorum” sözleriyle açıklamıştır. K4 kodlu katılımcı ise herhangi bir değişiklik olmayacağı iddiasını programa eklenen yenilikçi düşünme ve hâlihazırda programda mevcut olan diğer düşünme becerileriyle temellendirmiştir: “*Programdan yaratıcı düşünme becerisi çıkarılması önemli bir değişikliğe neden olmayacaktır. Çünkü program incelendiğinde bu becerinin yerine geçebilecek yenilikçi düşünme becerisi ya da bu beceriyi destekleyecek eleştirel düşünme, problem çözme gibi beceriler program kapsamında bireylere kazandırılması amaçlanmaktadır*”. K6 kodlu katılımcıya göre ise programlar düşünme becerilerini içersin ya da içermesin, düşünme becerilerini desteklemekten uzaktır. Katılımcı bu duruma yönelik “*Herhangi bir değişiklik olacağını düşünmüyorum. Düşünme becerilerin öğretiminde programlar etkili olmamaktadır. Olsaydı bunlar üzerine yaratıcılık nasıl geliştirirler diye tezler makaleler yapılmazdı. Dedğim gibi bu iş öğretme bitmektedir. Programda olması öğretmenin onu öğreteceği anlamına gelmezken programda olmaması da öğretmeyeceği anlamına gelmez. Programlara her şeyi alarak niceliğini artırmakta anlamsız. Program yol gösterici olmalı öğretmeni kısıtlamamalıdır*” ifadelerini kullanmıştır.

Yaratıcı düşünmenin programdan çıkarılmasının hatalı bir yaklaşım olduğunu savunan katılımcılar, oluşması muhtemel çeşitli sorunlardan bahsetmiştir. Bu sorunların başında sosyal hayatta yaşanması muhtemel olumsuzluklar gelmektedir. Bu konuya yönelik olarak K10 kodlu katılımcı “*Yaratıcı düşünmenin çok büyük faydaları var. Biz bunlardan mahrum kalmış olduk. Öğrenci her konuda yaratıcı düşünebilir. Bu sadece okulla sınırlı kalmaz. Böylece yetişen bireyler yaratıcı düşünceleriyle topluma faydalı olabilir. Bazen çemberin dışından bakan kişilere ihtiyaç duyarsınız. Çemberin içinde de olsa görünenden fazlasını gören”* ifadeleriyle topluma katkı sağlayabilecek şekilde farklı düşünen kişilerin yetiştirilmesinin engellendiğini işaret etmiştir. Yaratıcı düşünme becerisinin programdan çıkarılmasının ekonomik sorunlara yol açabileceğini “*Öncelikle yaratıcı düşünmenin ekonomik çıkarlarla fazlasıyla ilişkisi kurulmakta. Yani yaratıcı kişiler ekonomik hayata daha fazla katkı sağlıyor*” ifade eden K9 kodlu katılımcı ise yaratıcı düşünmenin ekonomiyle ilişkisine dikkat çekmiştir.

Katılımcılar yaratıcı düşünme becerisinin kapsam dışı bırakılmış olmasının geniş bir yelpazede sorunlara neden olabileceği düşüncesindedir. Örneğin K5 kodlu katılımcı “*üretim çağında üretkenlikte sorunlar yaşama, disiplinler arası üretkenlikten uzaklaşma, hızlı ve etkili düşünme ediniminde eksiklik gibi değişiklikler gerçekleşebilir*” ifadeleriyle bireylerin üretkenliğinin azalması ve etkili düşünmede sorunlar yaşaması ihtimallerini söz konusu etmiştir. K3 kodlu katılımcı ise “*Nitelikli öğrenciler sıradanlaşır. (...) Sosyal bilgiler hedeflerine ulaşma konusunda eksilir*” ifadeleriyle özgün bireyler yetiştirilmesinin ve sosyal bilgiler dersi amaçlarına ulaşmanın yaratıcı düşünme olmadan kolay olmayacağını belirtmiştir. Bunların dışında hızla dönüşen dünyaya uyum, yenilenme, anlama, yorumlama ve problem çözme ile bilgi ve becerilerini gerçek hayata transfer etme gibi konularda öğrencilerin sorun yaşayacakları da katılımcıların belirttikleri sorunlar arasındadır.

Yaratıcı Düşünmeyi Destekleyen Beceriler Teması

Analiz sonucunda katılımcıların yaratıcı düşünmeyi destekleyen becerilere yönelik görüşleri ayrı bir tema halinde sunulmuştur. Bu tema altında oluşan kategoriler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Yaratıcı Düşünmeyi Destekleyen Beceriler Teması

Kategori	Katılımcılar
Problem Çözme	K1, K3, K4, K5, K6, K9, K10
Eleştirel Düşünme	K1, K3, K4, K5, K7, K8, K10
Girişimcilik	K3, K4
Araştırma	K8
Analitik Düşünme	K1
Çevre Okuryazarlığı	K3
Finans Okuryazarlığı	K3
Sosyal Katılım	K3
Yenilikçi Düşünme	K3
Programda Yer Alan Tüm Okuryazarlık Becerileri	K6
Yansıtıcı Düşünme	K7

Katılımcıların görüşleri daha çok problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri üzerinde birleşmektedir. Bununla birlikte tema altında elde edilen en önemli bulgu katılımcıların yenilikçi düşünme becerisini yaratıcı

düşünme becerisinin alternatifi olarak görmediklerinin anlaşılmasıdır. Yaratıcı düşünmeyi destekleyen beceriler sorulduğunda sadece bir katılımcı yenilikçi düşünme becerisinden bahsetmiştir.

Katılımcılar üst düzey düşünme becerilerinin yaratıcı düşünmeyi yüksek düzeyde desteklediği görüşündedir. K1 kodlu katılımcı “*Düşünme becerilerinin geliştirilmesi için analitik, problem çözme, eleştirel ve yaratıcı düşünmenin geliştirilmesi gerekmektedir. (...) Yaratıcı düşünme becerisinin gelişiminde bireyin analitik yaklaşımı, problemlere yeni bakış açılarıyla yaklaşması, ele alınan durumları eleştiri süzgecinden geçirmesi etkili olacaktır*” sözleriyle eleştirel düşünme ve problem çözme ve girişimcilik gibi beceriler yaratıcı düşünmeyi destekleyebilir. Yaratıcı düşünmenin temelini farklılık ve özgünlük olduğu düşünüldüğünde eleştirel düşünme becerisi bu beceriyi besleyebilir. Yine bireylerin problemlere farklı bakış açıları sunmayı amaçlayan yaratıcı düşünme becerisi, aynı amacı taşıyan problem çözme becerisi ile birlikte kazandırabilir” sözleriyle ifade etmiştir. Bunların dışında katılımcılar girişimcilik, araştırma, sosyal katılım gibi becerilerle birlikte okuryazarlık becerilerinin yaratıcı düşünmeyi destekleyebileceğini söylemişlerdir. Yansıtıcı düşünme ve analitik düşünme gibi eleştirel düşünme becerilerinin altında da sayılan becerilerde katılımcı görüşlerinde yer almıştır.

Yenilikçi Düşünme Teması

Katılımcıların yenilikçi düşünmeyi açıklarken kullandıkları kavramlardan oluşan Yenilikçi Düşünme Teması aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 5. Yenilikçi Düşünme Teması

Kategori	Katılımcılar
Yenilikçilik	K1, K2, K4, K5, K6, K9
Yaratıcılık - Yaratıcı Düşünme	K1, K2, K3, K6
Yeniliklere Uyum Sağlama	K4, K5, K7
Özgünlük	K1, K5
Duyarlılık	K1, K6
Üretkenlik	K1, K4
Girişimcilik	K6, K8
Yeni Bakış Açıları	K3
Değişim	K1
Farklı Düşünme	K3
Yeniliklerin Uygulanması	K10

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru yenilikçi düşünmenin ne olduğuyla ilgili olmuştur. Katılımcıların büyük bir bölümü yenilikçi düşünmeyi “yenilik” odaklı kavramlarla açıklamışlardır. En fazla değinilen nokta yenilikçilik olurken, yeniliklere uyum, yeni bakış açıları ve yeniliklerin uygulanması da dile getirilen kategorilerdendir.

K7 kodlu katılımcı yenilikçi düşünmenin genel olarak mevcut durumlara yeni gelişmelerin uygulanması olduğunu “*Diğer düşünme becerilerinde olmayan ve 21 yüzyılda teknolojinin hızlı gelişmesi ve toplumun teknolojiye ayak uydurma çabası var olan yeni teknolojiye ve hayata hazırlanmayı gerektirmektedir. Yenilikçe düşünme de bu yeni ve farklı hayata hazırlanması anlamında kullanılır*” cümleleriyle belirtmiştir. K5 kodlu katılımcı “*Yenilikçi düşünme becerisi yenilikçilik, özgünlük, yaratıcılık, duyarlılık ve ilginin ön plana çıktığı bir düşünme becerisi olarak karşımıza çıkıyor. Birey bir duruma ilgi duyması ile o duruma ilgili yenilikçi bir yaklaşım geliştirebilir. Programdaki yenilikçi düşünme değişen ve globalleşen dünya düzenine bireylerin adapte olabilmelerini sağlayan değişim üretkenlik ve özgün fikirlerle ortaya çıkabilen bir düşünme becerisi olarak algılanabilir*” sözleriyle yenilikçiliğe ve uyum sağlamaya dikkat çekmiştir. Analiz sonucunda katılımcıların büyük bir bölümünün yenilikçi düşünmeyi yenilikle bağlantılı özelliklerle açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Dört katılımcı yenilikçi düşünmeyi yaratıcılık ve yaratıcı düşünme odaklı olarak ele almıştır. K6 kodlu katılımcı yenilikçi düşünmeyi, yaratıcı düşünmenin farklı bir boyutu olarak değerlendirdiğini “*Yenilikçi düşünme yaratıcılığın farklı bir boyutu olduğumu düşünüyorum. Yenilikçi düşünmede farklı olanı görme olayları duyarlı olarak ele alma vardır diyebiliriz*” sözleriyle ifade etmiştir. Yaratıcı düşünmenin, yenilikçi düşünme için bir önkoşul olduğunu ve bu sayede yeni bakış açılarına ulaşılacağını ileri süren K3 kodlu katılımcı ise “*yaratıcı düşünme becerisi isteyen var olan bir şeye durumu yeni bir bakış açısı getirmek, farklı şeyler düşünmektir*” cümlelerini kullanmıştır.

Yenilikçi düşünmenin yukarıda sayılanlar dışında değişim, farklı düşünme, girişimcilik, üretkenlik ve özgünlük gibi özelliklerle de ilişkilendirildiği analiz sonucunda anlaşılmıştır. Ancak katılımcılar yenilikçi düşünmeyi ifade ederken genel olarak yenilik ve yaratıcı düşünme kavramlarına dayanmışlardır.

Yaratıcı ve Yenilikçi Düşünmenin Ayrıldığı Noktalar Teması

Katılımcıların yaratıcı ve yenilikçi düşünmeyi birbirlerinden ayırdıkları noktalar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. Yaratıcı ve Yenilikçi Düşünmenin Ayrıldığı Noktalar Teması

Farklılıklar	Yaratıcı Düşünme	Yenilikçi Düşünme	Katılımcılar
Yeni Fikir Üretme		Fikri Uygulama	K4, K10
Sentez Odaklı		Fikir / Ürün Odaklı	K1
Değişime Dönük		Üretkenliğe Dönük	K1
Sıra Dışı Düşünme		Yeni/Farklı Şeyler Düşünmek	K2
Özgünlük		Değişim	K5
Zamandan Bağımsız		Zamana Bağlı	K6
Tasarlamak		Uyarlamak	K6
Var Olmayı Konu Edinir		Var Olanı Konu Edinir	K7

Katılımcılara yöneltilen son soru yaratıcı ve yenilikçi düşünme becerilerinin birbirlerinden ayırdıkları noktalardır. Analiz sonucunda katılımcıların yaratıcı düşünmeyi fikri alanda, yenilikçi düşünmeyi ise daha çok uygulama zemininde tahayyül ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılar yenilikçi düşünmeyi, çeşitli gelişmelerin döneme uygun bir şekilde uyarlanması ve yeni bir fikir ya da ürün üretme şeklinde değerlendirmektedir. Bununla birlikte yaratıcı düşünme daha geniş kapsamlı ve zamandan nispeten bağımsız olarak yorumlanmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma bulguları bir bütün halinde değerlendirildiğinde, katılımcıların yaratıcı düşünme ve yenilikçi düşünmeyi birbirinden ayırdıkları ve birbirlerinin ikamesi ya da alternatifi olarak görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara göre yaratıcı düşünme daha çok fikri alanla sınırlı bir beceri iken yenilikçi düşünme yeniliğe ve yaratıcılığa dayanan ve sıklıkla üretim ile ilgisi kurulan bir kavramdır. Bu durum MEB'in diğer belgeleri (2018a) ile uyumludur. Bu nedenle katılımcıların, yaratıcı düşünmenin programda ihmal edildiği düşüncesinde oldukları çalışma sonucunda anlaşılmıştır. Batılı devletler, yaratıcılığın ekonomik çıkarlarına hizmet ettiğini bilmektedir. Bu nedenle söz konusu yönetimlerin, öğretmenlerden ve öğretim programlarından beklentileri yaratıcılığın teşvik edilmesidir (Newton, 2013). Türkiye'de öğretmenlerin öğretim programlarını değiştirmedikleri ve programı kendilerine sunulduğu haliyle uyguladıkları düşünüldüğünde, öğrencileri yaratıcı düşünmeye ve yaratıcı olmaya teşvik edecek yaklaşımların programdan beklenmesi olağandır. Türkiye'de 2018 yılından bu yana yaratıcı düşünme becerisine SBÖP'te (2018b) yer verilmemektedir. Bu nedenle program geliştiricilerin, bu özelliğin gelişimini öğretmenlerin kişisel tercihlerine bıraktıkları söylenebilir. Bu bağlamda çalışma bulguları, yaratıcı düşünmenin ve yaratıcılığın, önemini açığa çıkaran tüm verilere rağmen eğitim sistemleri tarafından bu becerilerin hafife alındığına yönelik Rabanos ve Torres'in (2012) bulgularıyla aynı yöndedir.

SBÖP, ihtiyaç halinde öğretmenlerin çeşitli uyarlamalar ve ayarlamalar yapmalarına fırsat tanımaktadır. Ancak Türkiye'nin ezberci ve sınav odaklı köklü anlayışı çoğunlukla öğretmenlerin bu yola başvurmasını engeller. Fisher (2004), öğrenme ve gerçek hayat becerilerinde arz ettiği önem nedeniyle yaratıcı düşünmenin öğretim programının tüm unsurları tarafından teşvik edilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca öğretmenlerin yaratıcı düşünmeye yönelik yaklaşımları çoğunlukla dardır, özgünlükten ve farklılaşmaktan yoksun olmaya eğilimlidirler. Rabanos ve Torres (2012), literatürdeki çalışmalara dayanarak yaratıcı düşünmenin genel olarak ikinci plana itildiğini tespit etmiştir. Ayrıca öğretim programında yer alan öğelerin meydana getirdiği yaratıcılığa yönelik fırsatlara ilişkin öğretmen bakış açıları net olmayabilir (Newton, 2013). Çalışma bulguları da Newton'un (2013) iddiaları ile örtüşmektedir. Sosyal bilgiler eğitimcilerinin dahi yaratıcı düşünme ve yenilikçi düşünme hakkındaki düşünceleri uyumlu değildir. Hali hazırda yaratıcı düşünmeyi kapsamayan bir öğretim

programını da bu bulgunun üzerine eklendiğinde Türkiye için olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. NACCCE (1999)'e göre “yaratıcılık sanat, bilim, iş, oyun gibi günlük hayatın her alanında, bütün insan faaliyetlerinde görülebilir.” Her insan, çeşitli şekillerde yaratıcılık becerilerine sahip olabilir ve bunlara sahip olmak kişinin özsaygısı ve genel başarısı üzerinde büyük bir etkiye neden olur (NACCCE, 1999). Leggett'e (2017) göre ise öğretim programının nasıl yapılandırıldığı ve öğrencileri nasıl etkileşimlere yönlendirdiği yaratıcı düşünme ile yakından alakalıdır. Bu nedenle öğretim programı yaratıcı düşünmeyi uyarma potansiyeline sahip olduğu kadar söndürme potansiyeline de sahiptir. Buradan hareketle öğretim programları yaratıcı düşünmenin desteklenmesi açısından birincil öneme sahiptir. Türkiye SBÖP'ten yaratıcı düşünmeyi çıkararak öğrencilerin bu beceriyi kazanmasını öğretmenlerin kişisel yaklaşımlarına ve tesadüfi gelişmelere bırakmıştır. Çünkü yaratıcı düşünme ancak onun için kilit rol oynayan stratejiler hayata geçirildiğinde gelişebilir (Mumford, Medeiros ve Partlow, 2012). Bunun dışında gelişmeler olması da mümkün olmakla birlikte bunlar ancak tesadüfi ve süresiz gelişimler olacaktır.

Öğretim süreçlerinin öğrencilerde yaratıcı düşünmeyi geliştirici mahiyette kurgulanması, öğrencileri kendi öğrenmeleri ile etkileşime sokar (Fisher, 2004). Bu önemli bir husustur çünkü yaratıcı düşünme becerisine yönelik tasarlanan ders planları yaratıcı düşünme ile birlikte eleştirel düşünme gibi diğer üst düzey düşünme becerilerine de etki edebilir. Paralel olarak NACCCE (1999)'ye göre yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünmeyi birbirlerinin varlığını da gerektirir. Yaratıcı düşünmenin, sonuçların değerlendirilmesine odaklanması ve aynı zamanda toplumsal bir boyut içermesi göz önünde bulundurulduğunda yaratıcı düşünme ile eleştirel düşünmenin bulunduğu çizgi daha belirgin hale gelir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda programdan çıkarılan yaratıcı düşünme, diğer üst düzey düşünme becerilerin geliştirilmesini de olumsuz yönde etkileyebilir. Her ne kadar öğretmenlerin yaratıcı düşünmeye yönelik öğretim yapması mümkün görünmekte ise de Newton'a (2013) göre öğretmenler bu konuda pek gönüllü değildir. Bu nedenle yaratıcı düşünmenin programdan çıkarılmasının olumsuz sonuçlara sebep olabileceği düşünülmektedir. Fisher'a göre (2004), yaratıcı düşünmenin eğitimde oynadığı önemli rolün tarihi 2. Dünya Savaşına kadar uzanır. Söz konusu dönemde küresel rekabette daha yaratıcı ve yenilikçi olabilecek bilim insanları, mühendisler ve tasarımcılar yetiştirmek için yaratıcılık hareketi başlamıştır. Yine aynı yazarlara göre bürokratik ve manipülatif bir yapıda kendini gösteren değerlere yönelik oluşan tepkiler de bu harekete yardımcı olmuştur. Bu bağlamda yaratıcı düşünmenin öğretim programından çıkarılması, küresel rekabette Türkiye adına geriye atılmış bir adım olarak kabul edilmelidir.

Isbell ve Raines (2012)'e göre Freud, yaratıcılığın ve yaratıcılık çıktılarının çocukluk yaşantıları ve içsel çatışmalardan etkilendiğini öne sürmektedir (akt. Tatlı, 2017). Bu nedenle yaratıcı düşünme öğretiminin küçük yaşlarda başlaması önemlidir (Wojciehowski ve Ernst, 2018). Ortaokul döneminde bilişsel ve sosyal gelişimin hızlanması, yaratıcı düşünme gelişimini bu dönemde hayatın diğer dönemlerinden daha önemli kılmaktadır (Rabanos ve Torres, 2012, s. 1143). Rabanos ve Torres (2012)'e göre bu yaşlardaki çocuklar daha ileri düşünme becerilerine sahip olmaya başlarlar. Bu veriler ışığında ortaokul çağları yaratıcı düşünme için kritik bir öneme sahip olabilir. Buna paralel olarak Gardner'a (1982) göre yaratıcılığın zirve noktası dört ve altı yaşlar arasındadır. Yedi ila onbir yaş arasında azalan yaratıcılık ergenliğe doğru tekrar 4-6 yaş arasındaki seviyeleri yakalar (Leggett, 2017). Gardner'in sunduğu bulgular ışığında 11 yaş sonrasının yaratıcı düşünme açısından kritik bir öneme sahip olma ihtimali yüksektir. Bu nedenle bu dönemde alınacak herhangi bir dersin öğretim programının yaratıcı düşünme becerisinden yoksun bırakılması hatalı olabilir. Yine Rabanos ve Torres (2012)'e göre öğretim programının sıkı sıkıya takip edilmesi ve programın uygulanmasındaki sınırlı esneklik yaratıcı düşünmenin gelişimini sınırlamaktadır. Türkiye'de yeni uygulamaya konulan programın yaratıcı düşünmeye yaptığı çok sınırlı vurgu göz önünde bulundurulduğunda yaratıcı düşünmenin gelişiminde sorumluluk tümüyle öğretmenlere bırakılmıştır. Merkezi sınavların varlığı, öğretmenlerin, veliler ve okul idaresi gibi unsurların etkisi ile program ve çoğunlukla ders kitaplarının dışına çıkma konusundaki eksiklikleri de dikkate alınırsa yaratıcı düşünmenin gelişiminin tümüyle tesadüfi olgulara bırakıldığı düşünülebilir. Sternberg (2003)'e göre eğitim süreçlerinde yaratıcı düşünme önemsiz görülen ve küçümsenen bir beceridir. Bunun altında öğretmenlerin yaratıcı düşünmeyi nasıl öğreteceğini bilmemesi, genel anlamda zeka ile paralel olduğunu düşünmesi ya da eğitimin yaratıcı düşünmeye değer vermemesi gerektiği gibi sebepler yatıyor olabilir (Sternberg, 2003). Özerbaş (2011)'e göre programda yaratıcılığın gelişimini hedefleyen ifadeler bulunmasına rağmen öğretmen ve konu merkezli tasarlanan eğitim süreçleri yaratıcılığı engellemektedir. Günümüzde ise Özerbaş'ın sözünü ettiği ifadelerin de bir kısmı yeni programda yer almamıştır. Bu durumun vatandaş yetiştirme sistemimizi olumsuz

yönde etkilemesi olasıdır. Bu etkiler gerek toplumsal karar ve sorumluluk alma süreçlerinde gerekse ekonomik hayata katılımında görünür hale gelebilir. Çünkü Cropley'e (2001) göre fiziksel ve ulusal varlığını tehdit altında gören, teknolojik açıdan henüz gelişmemiş ülkeler sıklıkla yaratıcılığı hızlı bir ekonomik ve toplumsal gelişimin, modernleşmenin, eğitimin umut edilen pozitif sonuçlarının gibi gelişim unsurlarının anahtar kavramlarından biri olarak görmektedir. Ayrıca Çelik'e (2015) göre ders kitapları öğretmenlerin birincil materyalleridir ve bu kitaplar yaratıcılığa olabilecek etkileri nedeniyle detaylı düşünülmelidir. Ders kitaplarının programa uygun hazırlandığı ve ders kitabı yazarlarının programdaki becerileri göz önünde bulundurdıkları düşünüldüğünde yaratıcı düşünmenin programda geri plana atılmasının ders kitaplarına yansıtacağı ve bunun da derslerde yaratıcı düşünmenin ihmal edilmesine neden olabileceği açıktır.

Eğitim üzerine yazılan yayınların birçoğu, günümüzde dünyanın hızlı bir dönüşüm geçirdiğine atıfta bulunmaktadır. Temel fikir olarak birçok yayında değişen dünyaya uyum sağlamanın önemine vurgu yapılmaktadır. Buna paralel olarak Tok ve Sevinç (2012), değişen dünyada yaşayacak bireyler için uyum sağlama yolunda önemli becerilerden birinin yaratıcı düşünme olduğunu ileri sürmektedir. Yaratıcı düşünme, farklı 21. Yüzyıl becerileri yaklaşımlarının hepsinde ortak olarak yer alan bir beceridir (Voogt ve Roblin, 2010'dan akt., Karataş, Akçayır ve Gün, 2016). Düşünme şekilleri, düşünme becerilerinin ve bunlardan kazanılan bilgilerin günlük etkileşimlerde kullanımı ile yakından ilgilidir (Sternberg ve Lubart, 1993, s. 229). Yaratıcı düşünenler aynı zamanda aktif öğrenenlerdir. Bu sayede problem çözerler, ilişkileri fark ederler, bilgileri farklı yollarla kaynaştırırlar, varsayımları sorgularlar, karar verirler ve yeni iddiaları ararlar (Healy, 2004'ten akt. Wojciehowski ve Ernst, 2018). Yaratıcı düşünenler, toplumsal hayata daha hızlı uyum sağlar ve katkı verirler. Ancak yaratıcı düşünme de diğer beceriler gibi kullanıldıkça gelişebilir. Bu bağlamda yaratıcı düşünmeyi geri plana atan eğitim süreçleri ile yaratıcı düşünen bireyler elde etmek olası görünmemektedir. Tatlı (2017)'ya göre yaratıcılık ve yaratıcı düşünme unsurlarını yeteri kadar ele almayan eğitim süreçleri hayat becerileri kazandırmakta yetersiz kalacak ve sosyal bağlamda başarısızlığa neden olacaktır. Yazar, yaratıcılığın da desteklenmesi gerektiğini, bunun ise eğitim programları ile sağlanabileceğini öne sürmektedir. Bireyler yaratıcı düşünmeyi teşvik ve kabul eden ve ödüllendiren ortamlarda yaratıcılık becerilerini kazanabilirler (Sternberg ve Lubart, 1993, s. 230). Yaratıcı düşünmeyi desteklemeyen bir program yaratıcılık dışında başka sorunlara da yol açabilir. Yaratıcı düşünme, genellikle problem çözmenin de zorunlu bir parçası olmaktadır (Syahrin, Dawud, Suwignyo ve Priyatni, 2019, s. 22). Çünkü günümüzde sorunlar ve durumlar karmaşıklaşmakta ve bilinen, aşına olunan çözümler her duruma uygulanamamaktadır. Bu nedenle öğrencilere bir bütün halinde yaratıcı düşünme, yansıtıcı düşünme, eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılması topluma katılım ve katkı sağlama konusunda önemlidir.

Önde gelen farklı ekonomik sektörlerde görev yapan üst düzey yöneticilerle yapılan görüşmeler sonucunda Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan bir rapora göre yaratıcılık, 2020 yılında en çok ihtiyaç duyulan üçüncü beceri olarak görülmektedir (Cnntürk, 2018). 21. Yüzyıl Öğrenmeleri P21 Çerçevesi ise öğrencilerin işte, hayatta ve vatandaşlıkta başarılı olmaları için gerekli beceri, bilgi ve destek sistemlerini tanımlayan ve bütüncül bir yapı gösteren bir metindir. Bu çerçeve günümüzde binlerce eğitimci tarafından kullanılmaktadır (Battelle For Kids, 2019). Çerçevenin açıklandığı belgede çerçevenin her bir unsurunun öğrencilerin 21. Yüzyıla hazır olmalarının sağlanmasında fazlasıyla kritik bir role sahip olduğu belirtilmektedir (Battelle For Kids, 2019). 21. YY becerileri kapsamlı bir yapı dahilinde yaratıcılık ve yenilenme becerilerini de içerir. Bu beceriler ise "yaratıcı düşünme, diğerleriyle yaratıcı bir biçimde çalışma ve yenilikleri uygulama" başlıkları altında tanımlanmıştır (Piirto, 2011). Milli Eğitim Bakanlığı, 2018 yılında uygulamaya konulan öğretim programlarına yönelik süreç öncesinde yaptığı bir basın toplantısında 21. Yüzyıl becerilerine çeşitli atıflarda bulunmuştur (MEB, 2017). Türkiye'nin 21. Yüzyıl becerilerini, öğretim programlarını geliştirirken göz önünde bulundurduğu açıktır. 2018 yılında uygulamaya konulan program ile program dayanaklarından biri olduğu MEB tarafından belirtilen 21. Yüzyıl Becerilerinin önemli bir başlığı olan "Öğrenme ve Yenilenme Becerileri" altındaki yaratıcılık, programda becerilerde yer almamasına rağmen daha önceki programlarda yer almayan ve literatürde daha çok mühendislik gibi alanlarla ilişkilendirilen yenilikçi düşünme bu beceriler arasında sayılmıştır. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında da (2018a) yenilikçi düşünme, mühendislik ve tasarım becerileri arasında sayılmıştır. SBÖP (2018b) içeriğinde yenilikçi düşünme becerisi ile ne kastedildiği belirtilmemektedir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığının yaklaşımı Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında (2018a) olduğu gibi yenilikçi düşünmenin mühendislik ve tasarım becerilerine yönelik olduğu söylenebilir. Keza çalışma katılımcıları da yaratıcı düşünmeyi fıkırsel, yenilikçi düşünmeyi ise uygulama alanında

kavramsallaştırmıştır. Bu nedenle yaratıcı düşünme programdan çıkarılması sosyal problemler karşısında çözüm üretme noktasında sorunlara neden olabilir. 21. Yüzyıl Becerilerinde yer alan ve eğitimdeki önemini her gün arttıran yaratıcı düşünme yerine odağın yenilikçi düşünmeye kayması eğitim sistemimizde tahmin edilemez sorunlara yol açabilir. Programın öngördüğü öğrenciler, yine programın felsefesini oluşturan unsurlardan biri olan 21 Yüzyıl Becerilerine göre eksik kalabilecek ve bu şekilde toplum hayatına katılabilecektir.

Kaynakça

- Anderson, B. (2020, 9 January). *The most in-demand hard and soft skills of 2020*. <https://business.linkedin.com/talent-solutions/blog/trends-and-research/2020/most-in-demand-hard-and-soft-skills> adresinden 10.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Battelle for Kids. (2019). *Framework for 21st century learning*. <http://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources> adresinden 10.10.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Cnntürk. (2018). *2020'de en yüksek maaşı almak için sahip olmamız gereken 10 beceri*. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/iste-hayat/2020de-en-yuksekk-maasi-almak-icin-sahip-olmaniz-gereken-10-beceri?page=4> adresinden 01.10.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Creswell, J. W. (2016). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. New York: Sage publications.
- Cropley, A. J. (2001) *Creativity in education and learning: A guide for teachers and educators*. London: Kogan Page.
- Çelik, E. A. (2015). *7. sınıf sosyal bilgiler dersinde yaratıcı düşünme etkinliklerinin kullanımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın
- Deveci, İ. ve Kavak, S. (2020). Ortaokul öğrencilerinin yenilikçilik algıları ve yenilikçi düşünme eğilimleri: bir keşfedici ardışık desen. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 346-378. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.15m
- Fisher, R., (2004). What is creativity?. Fisher, R., & Williams, M. (Eds.). *Unlocking creativity: Teaching across the curriculum* içinde (s. 6-20). London: David Fulton Publishers.
- Johnson, R. B., & Christensen (2014). *Educational research: Quantitative, qualitative and mixed approaches*. Los Angeles: Sage.
- Karataş, S., Akçayır, G., & Gün, E. T. (2016). Yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesinde ters beyin fırtınası tekniğinin etkililiği üzerine nitel çalışma. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 6(1), 42-58.
- Keleşoğlu, S. (2017). *Öğretmen eğitiminde yaratıcı düşünme ve inovasyon eğitim programının tasarımı, denemesi ve değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Leggett, N. (2017). Early childhood creativity: challenging educators in their role to intentionally develop creative thinking in children. *Early Childhood Education Journal*, 45(6), 845-853.
- Lucas, B. (2001). Creative teaching, teaching creativity and creative learning. Craft, A., Jeffrey, B. & Leibling, M. (Eds.). *Creativity in Education* içinde (s. 35-44).
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (Çeviri: S. Turan). Ankara: Nobel.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2019). *Millî Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Milli_EYitim_BakanYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY__31.12.pdf adresinden 08.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018a). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6, ve 7. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2017). *Basın açıklaması*. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/13152934_basYn_aYklamasY_13012017.pdf adresinden 08.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2016). *STEM eğitimi raporu*. Ankara: SESAM Grup A.Ş. Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEGİTEK).

- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2015). *Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Plan Hazırlık Programı*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf adresinden 08.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Mumford, M. D., Medeiros, K. E. & Partlow, P. J. (2012). Creative thinking: Processes, strategies and knowledge. *The Journal of Creative Behavior* 46(1), 30–47.
- National Advisory Committee on Creative, Cultural Education (NACCCE), Great Britain. Dept. for Education, Employment, Great Britain. Dept. for Culture, Media, & Sport. (1999). *All our futures: Creativity, culture & education*. Dept. for Education and Employment.
- Newton, D. P. (2013). Moods, emotions and creative thinking: A framework for teaching. *Thinking Skills and Creativity*, 8, 34-44.
- Özden, M., & Saban, A. (2017). Nitel araştırmalarda paradigma ve teorik temeller. A. Saban & A. Ersoy (Eds.). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* içinde (s. 1-29). Ankara: Anı.
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı düşünme öğrenme ortamının akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığa etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 675-705.
- Patton, Q. M. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (Çev: M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem.
- Partnership for 21st Century Skills. (2019). *P21's Frameworks for 21st Century Learning*. <https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources> adresinden 08.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Piirto, J. (2011). Creativity for 21st century skills. *Creativity for 21st Century Skills* içinde(s. 1-12). Sense Publishers.
- Rábanos, N. L., & Torres, P. A. (2012). Effects of a program for developing creative thinking skills. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 10(3), 1139-1158.
- Syahrin, A., Dawud, Suwignyo, H., & Priyatni, E. T. (2019). Creative thinking patterns in student's scientific works. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19(81), 21-36.
- Sternberg, R. J. (2003) Creative thinking in the classroom. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 47(3), 325-338. DOI: 10.1080/00313830308595.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1996). Investing in creativity. *American Psychologist*, 51(7), 677-688.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1993). Investing in creativity. *Psychological Inquiry*, 4(3), 229-232.
- Tatlı, C. E. (2017). *Çocuklarda yaratıcı düşünme becerilerinin saptanması ve okul psikolojik danışmanlarının farkındalığının incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Tok, E., & Sevinç, M. (2012). Düşünme becerileri eğitiminin okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 204-222.
- Wojciehowski, M., & Ernst, J. (2018). Creative by nature: Investigating the impact of nature preschools on young children's creative thinking. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 6(1), 3-20.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

EXTENDED SUMMARY

One of the main purposes of this research is to understand in depth the possible consequences of removing the creative thinking skill from the Social Studies Curriculum. Another aim of the study is to determine the views of social studies educators about the removal of creative thinking from the curriculum, the addition of innovative thinking to the curriculum, and the similarities and differences between creative thinking and innovative thinking. In this context, the research questions were determined as follows.

1- How do social studies educators evaluate the removal of creative thinking from the curriculum?

2- How do social studies educators evaluate the inclusion of innovative thinking in the curriculum?

3- What are the views of social studies educators about the similarities and differences between creative thinking and innovative thinking?

This study was designed in accordance with qualitative research methods. Qualitative research can be defined as a field-specific explanation and theory development process by examining the meanings people attribute to concepts (Özden & Saban, 2017). In this study, it is aimed to reveal and examine in depth the views of social studies educators on creative thinking and innovative thinking. For this reason, phenomenological design, which is one of the qualitative research approaches, was preferred within the scope of the research. In phenomenology research, it is aimed to discover and understand the experiences and views of individuals on the concept or phenomenon (Johnson & Christensen, 2014). In this context, phenomenology pattern was preferred to reveal the views of social studies educators about creative and innovative thinking.

It is understood that the participants conceptualize the creative thinking skill more intellectually, distinguish it from creativity and tend to limit it to the cognitive dimension. Except for two participants, it was understood that all participants expressed creative thinking with abstract concepts such as idea and originality, and two participants expressed creative thinking as a concrete concept for producing a product. When the categories were evaluated holistically, according to the participants, it was found that the main purpose of creative thinking is to create a new idea or product, it contains originality, it requires going out of the circle and synthesizing. According to the participants, efforts to synthesize information included in original and extraordinary thinking processes result in a new idea or product.

It is seen that social studies educators do not agree on the results of removal creative thinking from the curriculum. Three participants argue that removal of creative thinking skill from the curriculum will not lead to a significant change. Five participants, on the other hand, argue that as a result of the removal of creative thinking, the probability of raising individuals who think creatively is reduced. However, seven of the participants mentioned various problems that this situation may cause.

Participants agree that the skills most related to creative thinking are problem solving and critical thinking skills. However, another important finding is that the participants did not see innovative thinking skills as an alternative to creative thinking skills. When asked about skills that support creative thinking, only one participant mentioned innovative thinking skills.

Another question asked to the participants was about what innovative thinking is. Most of the participants explained innovative thinking with innovation-oriented concepts. While the most mentioned point is innovation, adaptation to innovations, new perspectives and implementation of innovations are also mentioned categories.

As a result of the analysis, it was found that the participants imagined creative thinking in the intellectual field and innovative thinking more in the application ground. Participants evaluate innovative thinking as adapting various developments in accordance with the period and producing a new idea or product. However, creative thinking has been interpreted more broadly and relatively time-independent.

According to a report prepared by the World Economic Forum, creativity is seen as the third most needed skill in 2020 (Cnntürk, 2018). 21st Century skills include creativity and innovation skills within a comprehensive structure. These skills are defined under the headings of "creative thinking, working creatively with others and applying innovations" (Piiro, 2011). Creative thinking skill was removed from the Social Studies Curriculum in 2018. Innovative thinking skills were added to the curriculum. Innovative thinking skills are included under engineering and design skills in the Science Curriculum prepared by the Ministry of National Education. There is no explanation for innovative thinking in the Social Studies Curriculum.

When the research findings were evaluated as a whole, it was concluded that the participants distinguished between creative thinking and innovative thinking and did not see them as substitutes or alternatives to each other. According to the participants, creative thinking is a skill limited to the intellectual field, while innovative thinking is a concept based on innovation and creativity and often associated with production. This is in line with other documents (2018a) of the Ministry of National Education. For this reason, it was understood as a result of the study that the participants thought that creative thinking was neglected in the curriculum. Western states know that creativity serves their economic interests. For this reason, the expectations of these states from teachers and curricula are to encourage creativity (Newton, 2013). Considering that teachers in Turkey do not change the curriculum and implement the curriculum as it is presented to them, it is normal to expect the curriculum to provide approaches that will encourage students to think and be creative.

Fisher (2004) argues that creative thinking should be encouraged by all elements of the curriculum because of its importance in learning and real-life skills. In addition, teachers' approaches to creative thinking are often narrow and tend to lack originality and differentiation. Rabanos and Torres (2012), based on studies in the literature, determined that creative thinking was generally pushed into the background. In addition, teachers' perspectives on the opportunities for creativity revealed by the items in the curriculum may not be clear (Newton, 2013). The findings of the study are also consistent with the claims of Newton (2013). Even social studies educators' ideas about creative thinking and innovative thinking are not compatible. When a curriculum that does not currently include creative thinking is added to this finding, a negative picture emerges for Turkey. The Ministry of National Education removed the creative thinking from the Social Studies Curriculum and left the students to acquire this skill to the personal approaches of the teachers and incidental developments. Because creative thinking can only develop when strategies that play a key role in it are implemented (Mumford, Medeiros ve Partlow, 2012). Although it is possible that there will be developments other than this, these will only be random and discontinuous developments.

**PIYANO ÖĞRETMENLERİNİN LİSANS ÖĞRENİMLERİ SIRASINDA GÖRDÜKLERİ PİYANO
DERSLERİNİ DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**
**A STUDY ON THE EVALUATION OF PIANO TEACHERS' PIANO LESSONS DURING THEIR
UNDERGRADUATE EDUCATION**

Alper AKGÜL

Trabzon Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Sahne Sanatları Bölümü
akalper10@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-0655-0217

ÖZET

Geliş Tarihi:

30.08.2021

Kabul Tarihi:

17.02.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Piyano Öğretimi
Çalgı Öğretimi
Öğretmen Yetiştirme

Keywords

Piano Teaching,
Instrument Teaching
Teacher Training

Ülkemizde piyano, okulların yanı sıra amatör müzik kurslarında oldukça yaygın bir şekilde öğretilen talep edilen bir enstrümandır. Piyano derslerini veren öğretmenler, eğitim fakülteleri, konservatuvarlar, güzel sanatlar fakülteleri müzik bölümleri bünyelerinden mezun olmaktadır. Araştırmada, piyano dersi veren öğretmenlerin lisans eğitimleri sırasında görmüş oldukları piyano derslerinin onların mesleki yaşantılarına katkılarını belirlemek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, piyano dersi veren 18 öğretmenle yapılmış görüşme yapılmış ve ortaya çıkan görüşme sonuçları yorumlanmıştır. Okul öncesi, okul çağında okuyan çocuklar ile yetişkinlere yönelik piyano öğretimi ile ilgili soruları içeren 18 soru piyano öğretmenlerine yöneltilmiştir. Sonuç olarak piyano dersi veren öğretmenlerin çoğunluğu piyano öğretimi ile ilgili olarak kendilerini yeterli görmekteyler. Diğer taraftan, lisans döneminde gördükleri piyano derslerinden sonra mesleğe başladıklarında piyano öğretimi açısından kendilerini yeterli görmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, piyano dersi veren öğretmenlerin çoğunluğu, piyano öğretiminde kullanılan metotlar ile ilgili bilgileri mezuniyetlerinden sonra kendi çabalarıyla öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler ağırlıklı olarak çalışma hayatında edindikleri tecrübelerle geliştiklerini lisans eğitiminde piyano öğretimine yönelik yeterli derecede bilgi edinmediklerini ifade etmişlerdir. Çıkan sonuçlar doğrultusunda piyano derslerine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

In Turkey, the piano is a demanded instrument, widely taught in schools as well as in amateur music courses. Teachers giving piano lessons graduate from education faculties, conservatories, and music departments of fine arts faculties. In the research, it was aimed to determine the contribution of the piano lessons that teachers who teach piano lessons during their undergraduate education to their professional lives. In this direction, semi-structured interviews were conducted with 18 teachers giving piano lessons and the results of the interviews were interpreted. Eighteen questions including questions about piano education for pre-school, school-age children and adults were asked to piano teachers. The study was limited to piano teachers who graduated from music teaching departments of the faculty of education in different years in the last twenty years. As a result, among the teachers who teach piano lessons, they see themselves as sufficient in piano teaching at the moment, but they stated that they did not consider themselves sufficient in terms of piano teaching when they started their profession after the piano lessons they took in the undergraduate period. In addition, most of the teachers who teach piano lessons stated that they learned the information about the methods used in piano teaching with their own efforts after their graduation. Teachers stated that they developed mainly with the experiences they gained in working life and that they did not acquire sufficient knowledge about piano teaching in undergraduate education. According to the results, various suggestions were made for piano lessons.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/988669>

Atıf/Cite as: Akgül, A. (2022). Piyano öğretmenlerinin lisans öğrenimleri sırasında gördükleri piyano derslerini değerlendirmeleri üzerine bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),254-270.

Giriş

Ülkemizde müzik öğretmenleri, devlet okulları ve özel okullarda genel müzik eğitiminde görev almalarının yanı sıra bu kurumlar içerisinde enstrüman dersleri de vermektedirler. Okulların yanı sıra ülkemizde müzik eğitiminin yaygınlaşmasında büyük öneme sahip olan müzik kurslarında da enstrüman eğitiminin yaygınlaşmasında önemli bir işleve sahiptirler. Müzik öğretmenleri, eğitim fakültelerinde kendi çalgılarının yanı sıra temel olarak piyano eğitimi görmektedirler. Piyano derslerinin yapısı, içinde bulunduğumuz 2021 yılına kadar ve halen müzik öğretmenin piyano üzerindeki yeterliklerinin gelişmesine enstrümana olan hakimiyetini arttırmasına yönelik hazırlanmış programlardan oluşmaktadır. Jelen'e göre (2013) "piyano çalgısını etkili kullanabilmek için teknik ve müzikal anlamda sağlam bir temel gereklidir. Piyanoda müzik öğretmenliği mesleğinde kullanılmak üzere işlevsel becerilerin kazanılması uzun zaman almasıyla birlikte öğrencilerin işitme, armoni, koro, orkestra ve piyanoda temel teknik becerilere ve bilgilere sahip olması gerekmektedir. Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda özellikle piyano çalmaya üniversitede başlayan, düşük piyano seviyesi veya teknik sorunları olan öğrencilere, temel nota okuma, deşifre, temel teknik ve egzersizler, nüans ve artikülasyon vs. gibi teknik ve müzikal bilgi ve becerileri kazandırmak daha uzun zaman almaktadır. Bu öğrencilerin lisans eğitimi süresince teknik egzersiz çalmayla ve solo piyano becerilerini geliştirmeye meşgul oldukları gözlemlenmektedir. Bununla birlikte piyano ders programının teknik egzersiz ve solo piyano becerilerinin geliştirilmesine ağırlık vermesi sebebiyle, bu öğrencilerin piyanoyu öğretmenlikte etkili kullanmaya yönelik çalışmalar yapmalarına daha az zaman ayırma olasılığı vardır" (Jelen 2013).

Müzik öğretmenliği bölümleri ile beraber güzel sanatlar fakülteleri müzik bölümleri ile konservatuvarlardan mezun, enstrüman ve teori programları üzerinde eğitimler almış olan müzisyen adayları da yardımcı piyano derslerini görmekte ve mezun olduktan sonra veya öğrencilikleri sırasında özel kurslarda veya sanat merkezlerinde öğretmenlik yapabilmektedirler. Genel olarak piyano eğitimi ülkedeki müzik eğitimi veren birçok yükseköğretim kurumunda büyük bir öneme sahiptir. Piyano dersleri hem örgün eğitim kurumlarında, hem de amatör müzik eğitimi veren kurslarda büyük rağbet görmektedir. Burada ortaya büyük bir öğretici ihtiyacı doğmakta ve bu sebepten dolayı diğer enstrümanları çalan öğretmenler de bu dersleri verebilmektedirler.

Genel olarak yoğun talep gören ve birçok öğretim kurumunun bünyesinde temel ders olarak yer alan piyanonun değişik yaş gruplarına nasıl öğretileceği, eğitim sırasında yazılmış metotların hangilerinin olduğu, enstrümanın teknik olarak öğretimi ile ilgili nelerin yapılabileceğine dair bilgileri içeren bir ders bulunmamaktadır. Bu çalışmada genel olarak piyano öğretmenlerinin lisans öğrenimleri sırasında görmüş oldukları piyano derslerinin piyano öğretmenliği mesleğini yaparken onlara yaptığı katkıları ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Amaç

Araştırmanın amacı piyano öğretmenlerinin lisans eğitimleri süresince görmüş oldukları piyano dersleri ile ilgili görüşlerinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda piyano dersi veren öğretmenlerin lisans döneminde aldıkları piyano derslerinin değişik yaş gruplarına (okul öncesi dönem çocukları 4-6 yaş, okul çağı (7-17 yaş), yetişkinler (18 ve üstü)) piyano öğretiminde onlara yapmış olduğu katkı, literatürde yer alan piyano öğretim metotları ile ilgili bilgi sahibi olma durumları ile lisans süreci sonunda piyano öğretebilme becerilerindeki yetkinliklerine etkisine yönelik düşüncelerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Piyano öğretmenlerinin okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano eğitimi ile ilgili yeterlikleri ile bu dönem ile ilgili olarak lisans öğrenimleri süresince piyano derslerinde edindikleri bilgilere yönelik görüşleri nasıldır?
2. Piyano öğretmenlerinin okul çağındaki çocuklara yönelik piyano eğitimi ile ilgili yeterlikleri ile bu dönem ile ilgili olarak lisans düzeyinde edindikleri bilgilere yönelik görüşleri nasıldır?
3. Piyano öğretmenlerinin yetişkinlere yönelik piyano eğitimi ile ilgili yeterlikleri ile bu dönem ile ilgili olarak lisans düzeyinde edindikleri bilgilere yönelik görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, toplanan bilgilerin çeşitli bilgi toplama teknikleri ile elde edilen verilerin nitel bir şekilde değerlendirilmesidir. Bu yöntemde toplanan bilgiler, sınıflandırılarak yorumlanır ve sonuçlanır (Arslanoğlu, 2016). Nitel araştırma yöntemi ile yapılan çalışmalarda

“ne kadar” veya “ne kadar iyi” olduğunu öğrenmekten çok daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Örneğin; bir dersin nasıl öğretildiği, öğrencilerin neler yaptıkları veya öğrenme sürecini olumlu ve olumsuz etkileyen faktörler gibi araştırma konuları seçilmektedir (Büyüköztürk, vd., 2016) (Akt. Kalkanoğlu, 2020). Bu araştırmada nitel araştırma türlerinden olan Durum Çalışması modeli kullanılmıştır. Nitel bir araştırma yaklaşımı olan durum çalışması, araştırmacının sınırlanmış olduğu bir veya bir kaç durumu, gözlemler, görüşmeler, raporlar, dökümanlar gibi çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları ile derinlenmesine incelemesi, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlamasıdır (Creswel, 2014). Bu bağlamda, araştırmada müzik öğretmenliği lisans programını bitiren piyano öğretmenlerinin lisans döneminde görmüş oldukları piyano derslerinin mesleki yeterliklerine olan katkısı ile ilgili görüşleri alınarak müzik öğretmenliği lisans programında yer alan piyano derslerine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Sınırlılıklar

Araştırma eğitim fakülteleri müzik öğretmenliği bölümlerinden mezun olan ve piyano dersi veren müzik öğretmenleri ile sınırlıdır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmada amaçlı örnekleme yönteminden benzeşik örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme, piyano dersi veren müzik öğretmenlerinin lisans eğitimleri süresince görmüş oldukları piyano dersleri ile ilgili görüşlerinin alınması ve bu görüşler doğrultusunda müzik öğretmeni adaylarının lisans eğitimi süresince aldıkları piyano derslerine yönelik öneriler sunulması sebebi ile tercih edilmiştir. Benzeşik örnekleme, belli bir alt tabakadaki grubu derinlemesine betimlemektir (Büyüköztürk vd., 2016). Çalışmada değişik yıllarda eğitim fakültesi müzik öğretmenliği lisans programını bitirmiş ve halen piyano dersi veren 18 müzik öğretmeni ile görüşme yapılmıştır.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğretmenlere Ait Demografik Bilgiler

Öğretmen	Lisans Mezuniyet Yılı	Mesleki Kıdem (Piyano dersi verdiği süre)
1	2011	12
2	2003	18
3	2005	15
4	2002	19
5	2009	21
6	2009	15
7	2010	11
8	2013	8
9	2003	18
10	2003	18
11	2001	24
12	2001	20
13	2013	10
14	2014	7
15	2014	7
16	2019	2
17	2018	3
18	2000	21

Not: Müzik öğretmenlerinin piyano dersi verdiği süreyi yıl olarak gösterir. Öğretmenlerin lisans öğrenimleri süresince edindiği deneyimler de dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada, müzik öğretmenliği programından mezun olmuş piyano öğretmenlerinin lisans eğitimleri süresince almış oldukları piyano dersleri ile ilgili görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla verilerin toplanabilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Hazırlanan görüşme formunun kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla araştırma alanında görev yapmakta olan dört öğretim üyesinin görüşleri alınarak görüşme formu uygulamaya hazır duruma getirilmiştir. Görüşme formu, üç farklı yaş kategorisi için piyano dersi veren müzik öğretmenlerinin lisans eğitimleri süresince almış oldukları piyano derslerine yönelik düşünceleri ile bu derslerin meslek yaşantılarına olan katkıları ile ilgili düşüncelerini belirlemeyi hedeflemektedir. Bu kategoriler okul öncesi yaş

grubu, okul çağı ve yetişkinlere yönelik soruları içermektedir. Her kategori altı soru içermektedir. Görüşme formu 18 sorudan oluşmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıların algıları doğrultusunda kendi düşüncelerini anlatabilmeleri için, soruların açık uçlu olması gerekmektedir. Bu yüzden her soru esnek olmalı veya görüşme farklı yapılandırılmış tekniklerle hazırlanmalıdır (Merriam, 2013).

Görüşmeler her bir katılımcıya görüşme formunda yer alan soruların sorulması ve ses kayıt cihazı ile kaydedilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Uygulanan görüşme formunda yer alan 18 soruluk görüşme her katılımcı ile ortalama 30 dakika sürmüştür. Bu görüşme formu ile müzik öğretmenliği programından mezun olan ve değişik kurumlarda çalışan piyano öğretmenlerinin lisans eğitiminde aldıkları piyano derslerinin mesleki yeterliklerine olan katkıları ilgili görüşlerine ulaşmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen nitel veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak, kategoriler halinde değerlendirilmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin açıklanabilmesi ve ilişkilere ulaşmasını sağlamaktadır. Betimsel analizde veriler özetlenip yorumlanırken, içerik analizinde ise daha derin bir işlem yapılmaktadır. Betimsel analizle yapılan değerlendirmelerde fark edilmeyen sonuçlar içerik analizi ile keşfedilebilmektedir. Kısaca içerik analizi, verileri tanımlamaya ve verilerin içinde saklı olan gerçeklerin çıkarılmasını sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma bulguları, görüşme soruları temele alınarak tema kabul edilmiş ve araştırmaya katılanların görüşme sorularına verdikleri yanıtlardan alt temalar oluşturularak sunulmuştur. Kodlar, görüşme sonucunda ulaşılan uzun cevaplar ile anlatılmak istenilen düşüncenin tespit edilmesi bakımından kısaltılarak oluşturulmuştur. Kategoriler ise, görüşme formunda yöneltilen sorular anlaşılır olacak şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca her kod için örnek bir katılımcı cevabı da verilmiştir.

Çalışmada iç geçerliliğin sağlanabilmesi için hazırlanan görüşme formu, içeriğinde yer alan soruların ve kodların anlaşılabilir olması için bir dil uzmanına gönderilmiştir. Dil uzmanının vermiş olduğu öneriler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin ardından çalışmaya katılan iki öğretmene görüşme formu okutulmuş ve formun anlaşılabilirliğini değerlendirmeleri istenmiştir. Öğretmenlerden gelen geri dönüşler ile beraber görüşme formu tekrar incelenip gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Katılımcılar ile yapılan görüşme sırasında verilen her cevaptan sonra katılımcıdan teyit istenmiştir. Yanlış anlaşılabilir sorular ve kısımlar araştırmacı tarafından hemen açıklanarak düzeltilmiştir. Görüşme öncesi her bir katılımcıya araştırma ve görüşme hakkında açıklama yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin süresi yaklaşık 25 dakika sürmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenlerin verdikleri cevaplar bulgular kısmında doğrudan alıntı şeklinde sunulmuştur. Araştırmada sadece yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Dış geçerliğin sağlanması için araştırmanın modeli ile beraber çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması verilerin analizi ile bulguların nasıl organize edildiği betimlenmiştir. Bunların yanısıra araştırmaya katılan piyano öğretmenleri araştırmanın amacına katkı sağlayacak uygun kişilerden oluşmaktadır. Bulgular yorum yapılmadan sunulmuştur. Araştırma esnasında yapılan görüşmeler ses kaseti ile kayıt altına alınmış olup veri kaybı önlenmiştir. Araştırmacı tarafından, çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini etkileyen faktörleri en aza indirmek veya ortadan kaldırmak için yukarıda yazılan önlemler alınmıştır (Aydın 2014; Yıldırım ve Şimşek 2013; Eroğlu ve Bektaş 2016). Piyano öğretmenleri ile yürütülen ve yukarıda yazılan geçerlik ve güvenilirlik süreçleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Nitel Araştırma Geçerlik Güvenirlik Süreçleri (Eroğlu ve Bektaş, 2016).

İç Geçerlik	Uzman görüşünün alınması Katılımcı teyidi Uzun süreli etkileşim Doğrudan alıntı
Geçerlik	Veri toplama aracı ve sürecin açıklanması Veri analiz sürecinin açıklanması Çalışma grubunun özelliklerinin açıklanması Çalışma grubunun seçim şeklinin belirlenmesi
Dış Geçerlik	Araştırmacının rolünün betimlenmesi Kullanılan yöntemin seçim gerekçesinin açıklanması Geçerlik ve güvenilirlik önlemlerinin açıklanması Benzeşik örnekleme

Güvenirlilik	İç Güvenirlilik	Kayıt cihazı kullanılarak veri kaybının önlenmesi Bulguların herhangi bir yorum yapılmadan sunulması
	Dış Güvenirlilik	Verilerin sonuç kısmında tartışılması Veriler arasındaki tutarlılığın kontrol edilmesi

Bulgular

Piyano Öğretmenlerinin Okul Öncesi Dönem Piyano Eğitimi ile ilgili Yeterlikleri ile bu Dönem ile ilgili olarak Lisans Düzeyinde Edindikleri Bilgilere Yönelik Görüşleri Nasıldır?

Bu sorunun cevaplanabilmesi için, yarı yapılandırılmış görüşme formunda okul öncesi dönem piyano eğitimi ile ilgili 6 soru hazırlanmış ve öğretmenlere yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu yaş grubu için verdikleri cevaplar sırasıyla incelenmiştir.

Soru 1: ‘Okul öncesi dönem (4-6 yaş) çocuklarına yönelik piyano öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?’

Tablo 3. Piyano Öğretmenlerinin Okul Öncesi Dönem Piyano Eğitimi ile İlgili Yeterliklerini Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Öğretmenlerin okul öncesi dönem öğrencilerine piyano öğretebilme yeterlikleri	Yeterli Buluyorum	Ö2, Ö4, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17,
	Yetersiz Buluyorum	Ö1, Ö3, Ö5, Ö8, Ö18
	Kısmen Yeterli Buluyorum	Ö6, Ö7, Ö12, Ö14
	Kararsızım	

Tablo 3’te yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu okul öncesi dönem piyano öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik bilgilerini yeterli bulmaktadır. Ö2, Ö4, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili piyano eğitimi kabiliyetlerini yeterli bulurken, Ö6, Ö7, Ö12, Ö14 kodlu öğretmenler kısmen yeterli bulmaktadır. Ö6, Ö7, Ö12, Ö14 kodlu öğretmenler ise okul öncesi dönem çocuklarının piyano eğitimi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgi seviyelerini yeterli bulmamaktadırlar.

Ö2: ” Yeterli buluyorum. 15-16 yıldır piyano öğretmenliği yapıyorum, hem okulda aldığım piyano eğitimi (okulda aldığım piyano dersinde bu yaş grubuyla ilgili bir bilgi edinmedim)hem de kendi tecrübelerimden yola çıkarak bu yaş grubu çocuklarına yöntem ve teknikler ile ilgili bilgilerimi yeterli buluyorum”

Ö1: “ Yetersiz buluyorum.”

Ö6: “Kısmen yeterli buluyorum. Benim uzmanlık alanım 4-6 yaş grubu değil. Bu yaş grubu özel bir yaş grubu, bence ayrı bir bilgi ve bilinç gerektiren bir dönem.”

Soru 2: Lisans eğitiminiz süresince okul öncesi dönem (4-6 yaş) çocuklarına yönelik piyano eğitimi ile ilgili pedagojik yönden bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 4. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Piyano Öğretiminde Pedagojik Yönden Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano eğitimi ile ilgili pedagojik yönden bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12, Ö13,Ö15,Ö17,Ö18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö1,Ö14,Ö16
	Kararsızım	

Tablo 4’te yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano öğretiminde pedagojik yönden bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12, Ö13,Ö15,Ö17,Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö1,Ö14,Ö16 kodlu öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Ö5: “Piyano eğitimi ile ilgili değil ama genel olarak pedagojik enformasyon eğitimi aldık. Bunun içerisinde öğretmenlik mesleğine giriş, gelişim öğrenme, sınıf yönetimi şeklinde genel dersler aldık . Burda edindiğim bilgileri transfer ettim. Bu genel dersler 4-6 yaş grubunu kapsamıyor. Piyano eğitimine yönelik bilgi sahibi olmadık”

Ö16: “Açıkçası elimde bir belge olarak bir şey yok. Kayıtlı olarak. Ama tabii ki öğretmenlerimle birlikte sohbet sırasında veya ders sırasında edindiğim küçük küçük bilgilerle birlikte aklımda kalan şeyler var. Ama bu yeterli mi? Bence değil.”

Soru 3: Lisans eğitiminiz süresince okul öncesi dönem (4-6 yaş) piyano öğretimi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 5. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Piyano Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler ile İlgili Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
	Bilgi Sahibi Oldum	
Lisans eğitiminde okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12, Ö13,Ö15,Ö17,Ö18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö1,Ö14,Ö16
	Kararsızım	

Tablo 5’te yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12, Ö13,Ö15,Ö17,Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö1,Ö14,Ö16 kodlu öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Ö9: “Teknik yönden bana bilgi verildi ama verilen bilgi 4-6 yaş çocuklarıyla alakalı değildi. Genel olarak yetişkinler ile alakalı bir bilgiydi. Dolayısıyla 4-6 yaş çocuklarına piyano öğretilmesiyle alakalı bir bilgi sahibi olmadım”

Ö16: “Yine dediğim gibi, öğretmenlerimle sohbet sırasında bilgi sahibi oldum ama yeterli bulmuyorum. Bununla ilgili bir ders almadım “

Soru 4: Lisans eğitiminiz süresince okul öncesi dönem (4-6 yaş) piyano öğretiminde kullanılan metotlar hakkında bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 6. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Okul Öncesi Dönem (4-6 yaş) Piyano Öğretiminde Kullanılan Metotlar Hakkında Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
	Bilgi Sahibi Oldum	Ö1, Ö8
Lisans eğitiminde okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan metotlar ile ilgili bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö2,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,,Ö11,Ö12, Ö17,Ö18,
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö3, Ö9, Ö10, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16
	Kararsızım	

Tablo 6’da yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince okul öncesi dönem çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö2, Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,,Ö11,Ö12, Ö17,Ö18, kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö9,Ö10,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16kodlu öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ö1, Ö8 kodlu öğretmenler metotlar ile ilgili bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Ö8: “ Bilgi sahibi oldum. Çok derin ve etkili bilgiler edindim.”

Ö6. ” Bilgi sahibi olmadım. Okulda bana bu konuyla ilgili bilgi verilmedi.

Ö3: “Metotlar hakkında kendi merakımla bilgi sabibi oldum. Birkaç öğretmenle konuşmuştum üniversite yıllarında. Ama bunları uygulamakla ilgili bir tecrübem çok fazla olmadı ama metotlar hakkında bilgi sabibi oldum. Kısmen.”

Soru 5: Lisans eğitimi sırasında almış olduğunuz piyano derslerinden sonra piyanoyu okul öncesi dönem (4-6 yaş) çocuklarına öğretebileceğinizi düşündünüz mü?

Tablo 7. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Öğrenimleri Sırasında Aldıkları Piyano Derslerinden Sonra Piyano Okul Öncesi Dönem (4-6 yaş) Çocuklarına Öğretebilme Durumları ile İlgili Düşünceleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
Öğretmenlerin lisans eğitiminde gördükleri piyano derslerinden sonra okul öncesi dönem çocuklarına piyano öğretebilme kabiliyetleri ile ilgili düşünceleri	Öğretebileceğimi Düşündüm	Ö2, Ö4, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö14
	Öğretebileceğimi Düşünmedim	Ö1, Ö9, Ö12, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18
	Kısmen Öğretebileceğimi Düşündüm	Ö3, Ö5, Ö6
	Kararsızım	

Tablo 7’de yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince gördükleri piyano derslerinden sonra piyanoyu okul öncesi dönem çocuklarına öğretebileceklerini düşünmemişlerdir. Ö1, Ö9, Ö12, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak mezuniyetleri sonrası piyano dersi yapamayacaklarını belirtmişlerdir. Ö2, Ö4, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö14 kodlu öğretmenler piyano dersi verebileceklerini, Ö3, Ö5, Ö6 kodlu öğretmenler ise kısmen verebileceklerini düşünmüşlerdir.

Ö10: “Öğretebileceğimi düşündüm. Yani, tecrübe ederek bir şekilde öğretebileceğimi düşündüm. Tabii çok korkarak başladım. O dönemdeki ilk öğrencilerime, küçük öğrencilerime mezuniyet öncesinde lisans dönemindeki öğrencilerime. Hep sonra öğrenerek bu yol ilerledi. Ama çok güvenmedim kendime. Güvenerek başlamadım.”

Ö9: “Öğretmekle alakalı hiçbir şey öğrenmedim çocuklarla ilgili. Hele 4-6 yaş gerçekten çok zor bir grup. O yüzden hiç o yaşta ders yapabileceğimi düşünmemiştim açıkçası.

Ö6: “Eğitimimden dolayı öğretebileceğimi düşünmedim. Mezun olduğumda kısmen öğretebileceğimi düşündüm. Ama kesinlikle bilgim yeterli değildi. Öğretebileceğim seviyeye gelmem yüksek lisans sonrasıdır. Çünkü deneyimlerim vardı ama yapamamıştım. 4-6 yaş grubu çok özel bir dönem. 4 yaş ayrı, 5 yaş ayrı 6 yaş ayrı özellikte algıya sahip, bunun için anaokulu öğretmeni gibi yaklaşmak ve oyun bilmek gerekiyor”

Soru 6: Okul öncesi döneme (4-6 yaş) yönelik piyano öğretimi ile ilgili bilgi ve tecrübeyi çalışma hayatına başladıktan sonra kendi kendinize mi edindiniz?

Tablo 8. Piyano Öğretmenlerinin Okul Öncesi Döneme (4-6 yaş) Yönelik Piyano Öğretimi ile İlgili Bilgi ve Tecrübeler ile İlgili Edindikleri Dönem ile İlgili Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Piyano öğretmenlerinin okul öncesi döneme yönelik piyano öğretimi ile ilgili tecrübeyi kazanmaları ile ilgili durumları.	Lisans eğitimim Sırasında Gördüğüm Piyano derslerinde	
	Çalışma Hayatında edindiğim Tecrübeler ile Kendi Kendime Edindim ve Geliştim	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15 Ö16, Ö17, Ö18
	Çalışma hayatında Özel Kurslar, Seminer, workshop vb. etkinliklere katılarak destek aldım ve kendimi geliştirdim.	Ö8

Tablo 8’de yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu Okul öncesi döneme (4-6 yaş) yönelik piyano öğretimi ile ilgili bilgi ve tecrübeleri çalışma hayatına başladıktan sonra kendi kendilerine öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Sadece Ö8 kodlu öğretmen yine çalışma hayatında özel kurs, seminer ve ya workhoplara katılarak bilgi edinerek kendini geliştirdiğini ifade etmiştir.

Ö1: “Lisansta okurken bile kendi kendime edindim”

Ö3: “Birkaç hocayla sohbet edinmişim ama kendimce biraz tecrübe sabibi olmuş oldum.

Ö5: “Kendi kendime öğrendim.”

Ö6: “Çalışma hayatında edindiğim bilgilerle öğrendim.”

Ö7: “Evet kendi kendime öğrendim”

Ö8: “Çalışma hayatında çalışarak ve öğrencileri görerek geliştirdim. Özel kurs ve seminerlere katılarak da destek aldım.”

“Ö9: Lisans eğitimim sırasında okul öncesi dönemle alakalı kitaplarla ve metotlarla ilgili bir araştırmam olmuştur, sonrasında mezun olduktan sonra kendi kendime geliştirdim. Lisans eğitimim sırasında okul öncesi çocukları için şu metodu kullanmalısın, şu tekniği kullanmalısın gibi bir şey denilmedi.”

Ö14: “Mezun olduktan sonra özel okullarda çalıştım. bu yaş grubu için açtığım her şeyi kendi çabamla öğrendim.”

Ö15: “Lisans döneminde çalışmaya başlamıştım, çalışma hayatında okul dışında edindiğim tecrübelerle öğrendim.”

Ö16: “Hem okurken hem de okuldan sonra ders verdiğim için tamamen kendi tecrübelerimden yola çıkarak bir şeyler yaptım.”

Piyano Öğretmenlerinin Okul Çağında Çocukların Piyano Eğitimi ile ilgili Yeterlikleri ile bu Dönem ile ilgili olarak Lisans Düzeyinde Edindikleri Bilgilere Yönelik Görüşleri Nedir?

Bu sorunun cevaplanabilmesi için, yarı yapılandırılmış görüşme formunda okul çağında olan çocuklara yönelik piyano eğitimi ile ilgili 6 soru hazırlanmış ve öğretmenlere yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu yaş grubu için verdikleri cevaplar sırasıyla incelenmiştir.

Soru 7: ‘Okul çağı çocuklarına yönelik piyano öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?’

Tablo 9. Piyano Öğretmenlerinin Okul Çağı Çocuklarına Yönelik Piyano Eğitimi ile İlgili Yeterliklerini Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Öğretmenlerin okul öncesi dönem öğrencilerine piyano öğretebilme yeterlikleri	Yeterli Buluyorum	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16,Ö17,Ö18
	Yetersiz Buluyorum	
	Kısmen Yeterli Buluyorum	
	Kararsızım	

Tablo 9’da yer alan ifadelerle göre görüşme yapılan öğretmenlerin tamamı okul çağında okuyan çocuklara yönelik piyano öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik bilgilerinizi yeterli bulmaktadır.

Ö5: “Yeterli buluyorum”

Ö6: “Yeterli buluyorum. Tabii her zaman gelişime açıığım ama alt yapım var kendimi yeterli buluyorum.”

Soru 8: Lisans eğitiminiz süresince okul çağındaki çocuklara (ilkokul-ortaokul-lise) yönelik piyano eğitimi ile ilgili pedagojik yönden bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 10. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Okul Çağında Okuyan Çocuklara Yönelik Piyano Öğretiminde Pedagojik Yönden Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde okul çağındaki çocuklara yönelik piyano eğitimi ile ilgili pedagojik yönden bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	Ö2, Ö8
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö9,Ö10,Ö12,Ö13,Ö15,Ö17,Ö18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö7,Ö10,Ö11,Ö16
	Kararsızım	

Tablo 10’da yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince okul çağında okuyan çocuklara yönelik piyano öğretiminde pedagojik yönden bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13, Ö15, Ö17, Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö7, Ö10, Ö16 kodlu öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ö2, Ö11, Ö8 kodlu öğretmenler bu konuda bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Ö2: “Kendi çabamla onların pedagojileriyle ilgili yaş grubunun getirdiği davranışlar ve farklılıklar hakkında bilgi sahibi oldum. Ama teknik anlamda pratik açıyından iş hayatında başladığımdan sonra geliştirdim.”

Ö3: “Pedagojik yönden bilgi sahibi olmadım. Bu konuda kendi kendime geliştirdim”

Ö7: “Sadece piyano eğitimine özel olarak böyle bir çalışma olmadı ama genel müzik eğitimi üzerinden aldığımız derslerden kısmen bilgi sahibi oldum.”

Soru 9: Lisans eğitiminiz süresince okul çağındaki çocuklara yönelik piyano öğretimi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 11. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Okul Çağı Çocuklarına Yönelik Piyano Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler ile İlgili Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde okul çağı çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	Ö8,Ö12,Ö14,
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö11,Ö13;Ö15,Ö17,Ö18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö1,Ö10,Ö16
	Kararsızım	

Tablo 11’de yer alan ifadeler göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince okul çağındaki çocukla yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö11,Ö13;Ö15,Ö17,Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö8,Ö12,Ö14, kodlu öğretmenler kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ö1,Ö10,Ö16 ise bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir.

Soru 10: Lisans eğitiminiz süresince okul çağındaki çocuklara yönelik piyano öğretiminde kullanılan metotlar hakkında bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 12. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Okul Öncesi Dönem (4-6 yaş) Piyano Öğretiminde Kullanılan Metotlar Hakkında Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde okul çağı çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan metotlar ile ilgili bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	Ö8, Ö14
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6,, Ö9, Ö 12, Ö 17, Ö 18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö 1, Ö7, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15, Ö16
	Kararsızım	

Tablo 12’de yer alan ifadeler göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince okul çağı çocuklarına yönelik piyano öğretiminde kullanılan metotlar ile ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9, Ö 12, Ö 17, Ö 18, kodlu öğretmenler bu yaş grubunda kullanılan metotlar ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö 1, Ö7, Ö10, Ö11, Ö13, Ö15, Ö16 öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ö8, Ö14 kodlu öğretmenler metotlar ile ilgili bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Ö2: *“Bilgi sahibi olmadım. Bana yaş grupları ile ilgili olarak şu yaş grubunda bu metot kullanılmalıdır gibi bir ders verilmedi. Böyle bir metotla karşılaşmadım”*

Ö3: *“Bilgi sahibi olmadım. Kendim araştırarak bir çok metot buldum. Aktif olarak kullanabileceğim yada eski olan. Lisans eğitimin bana bu konuda bir desteği olmadı. Nasıl bir metot kullanmamız gerektiğini hiç bilmiyorduk ki. Kendim keşfettim. Ne olup ne bitiyor, insanlar ne kullanıyor? Hepsini kendim keşfettim. Çok eski metotlar var , artık kullanılmayacak derecede ya da çok az kısmen kullanılabilir metotlar var. Geçerli ve modern metotlar hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Herkesin kafasında bir Beyer vardı ama piyano için yazılmış yüzlerce metot vardı. Onları araştırmak gerekiyor, onlardan da kısmen faydalanmak gerekiyor.*

Ö17: *Bu konuyla alakalı olarak kendi kendimi geliştirdim. Hangi metodu kullanmam gerektiğini çalışma hayatına başladıktan sonra deneme yanılma yöntemiyle öğrendim. Bu süreçte çok zorlandım. Çünkü yanlış metotla başladığım öğrencilerle sıkıntılar yaşayabiliyordum. Böyle bir destek almak iyi olabilirdi. Bu kadar senenin sonunda kendi kendimize bir yol bulduk.*

Ö8: *“Bilgi sahibi oldum.. Bu konu ile ilgili gördüğümüz seçmeli bir ders sayesinde bir çok metodu inceledik.”*

Ö14.: *” Bilgi sahibi oldum, okulda ... Hocamızın seçmeli dersi sayesinde bu konuyla ilgili bilgi sahibi olduk. Herkes elindeki metotları paylaştı v bilgi edindik. “*

Soru 11: Lisans eğitimi sırasında almış olduğunuz piyano derslerinden sonra piyanoyu okul çağındaki çocuklara öğretebileceğinizi düşündünüz mü?

Tablo 13. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Öğrenimleri Sırasında Aldıkları Piyano Derslerinden Sonra Piyanoyu Okul Çağı Çocuklarına Öğretebilme Durumları ile İlgili Düşünceleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
Öğretmenlerin lisans eğitiminde gördükleri piyano derslerinden sonra okul çağı çocuklarına piyano öğretebilme yeterlilikleri ile ilgili düşünceleri	Öğretebileceğimi Düşündüm	Ö2, Ö4, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö14, , Ö1,Ö9, Ö12, Ö13,Ö15, ,Ö16, Ö17,Ö18, Ö3,Ö5,Ö6
	Öğretebileceğimi Düşünmedim	
	Kısmen Öğretebileceğimi Düşündüm	
	Kararsızım	

Tablo 13'te yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin tamamı lisans eğitimi süresince gördükleri piyano derslerinden sonra piyanoyu okul çağında ola çocukla öğretebileceklerini düşünmüşlerdir.

Ö10: "Bu yaş grubu ile ilgili olarak daha rahat hissettim. Lisansta bu yönde bir tecrübe edinmedim ama okul öncesi dönem için olan güvensizliğimi bu dönem çocukları için hissetmedim."

Ö9: "Daha önced dediğim gibi öğretme ile ilgili bir ders görmedim ama bu yaş grubuna kendimden yola çıkarak öğretebileceğimi düşündüm. Kendi yaşadığım süreçleri taklit ettim. .

Ö6: "Bu yaş grubu için öğretebileceğimi düşündüm ama tabi konu ile ilgili bilgiyi kendim öğrendim. Lisansta bu yönde bir bilgim olmadı. "

Soru 12: Okul çağındaki çocuklara yönelik piyano öğretimi ile ilgili bilgi ve tecrübeyi çalışma hayatına başladıktan sonra kendi kendinize mi edindiniz?

Tablo 14. Piyano Öğretmenlerinin Okul Çağındaki Çocuklara Yönelik Piyano Öğretimi ile İlgili Bilgi ve Tecrübeler ile İlgili Edindikleri Dönem ile İlgili Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Piyano öğretmenlerinin okul çağındaki çocuklara yönelik piyano öğretimi ile ilgili tecrübeyi kazanmalarını ile ilgili durumları.	Lisans eğitimim Sırasında Gördüğüm Piyano derslerinde	
	Çalışma Hayatında edindiğim Tecrübeler ile Kendi Kendime Edindim ve Geliştim	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12, Ö13,Ö14, Ö15 Ö16,Ö17,Ö18
	Çalışma hayatında Özel Kurslar, Seminer, workshop vb. etkinliklere katılarak destek aldım ve kendimi geliştirdim.	Ö8

Tablo 14'te yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu okul çağındaki çocuklara yönelik piyano öğretimi ile ilgili bilgi ve tecrübeleri çalışma hayatına başladıktan sonra kendi kendilerine öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Sadece Ö8 kodlu öğretmen yine çalışma hayatında özel kurs, seminer ve ya workshoplara katılarak bilgi edinerek kendini geliştirdiğini ifade etmiştir.

Ö1: "Kendi kendime edindim. Ders veriyordum... özel bir kursta... bu sayede geliştirdim. Sonrasında da çalışma hayatımda "

Ö3: "Birkaç hocamla sohbet esnasında bazı bilgiler edinmiştim ama kendimce biraz tecrübe sabibi olmuş oldum.

Ö5: "Kendi kendime öğrendim."

Ö6: "Çalışma hayatında edindiğim bilgilerle öğrendim."

Ö7: "Kendi kendime öğrendim"

Ö8: "Lisans eğitimim sırasında bu bilgileri edindim.."

Piyano Öğretmenlerinin Yetişkinlere Yönelik Piyano Eğitimi ile ilgili Yeterlikleri ile bu Dönem ile ilgili olarak Lisans Düzeyinde Edindikleri Bilgilere Yönelik Görüşleri Nasıldır?

Bu sorunun cevaplanabilmesi için, yarı yapılandırılmış görüşme formunda yetişkinlere yönelik piyano eğitimi ile ilgili 6 soru hazırlanmış ve öğretmenlere yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu yaş grubu için verdikleri cevaplar sırasıyla incelenmiştir.

Soru 13: Yetişkinlere yönelik piyano öğretimi yöntem ve tekniklerine yönelik bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?

Tablo 15. Piyano Öğretmenlerinin Yetişkinlere Yönelik Piyano Eğitimi ile İlgili Yeterliklerini Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Öğretmenlerin yetişkinlere piyano öğretebilme yeterlikleri.	Yeterli Buluyorum	Ö2, Ö3, Ö4, Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8, Ö9, Ö11,Ö12, Ö13, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17,Ö18
	Yetersiz Buluyorum	Ö14
	Kısmen Yeterli Buluyorum	Ö1, Ö10
	Kararsızım	

Tablo 15'te yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu yetişkinlere yönelik piyano öğretimi yöntem ve teknikleri ile ilgili yeterli bulmaktadır. Ö2, Ö3, Ö4, Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8, Ö9, Ö11,Ö12, Ö13, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17,Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili piyano eğitimi kabiliyetlerini yeterli bulurken, Ö1,Ö10 kodlu öğretmenler kısmen yeterli bulmaktadır. Ö14 kodlu öğretmen ise yetişkinlere yönelik piyano eğitimi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgi seviyelerini yeterli bulmamaktadırlar.

Ö3: "Yeterli buluyorum."

Ö5 "Yeterli buluyorum."

Ö14 "Ben yetersiz buluyorum hocam. Yetişkin öğrencilerim oldu. Mesela benim bir dizgi müziği çaldığımı gören öğrenci ben de bunu çalmak istiyordum dedi. Bu tarz da eserler çalmak istiyordum dediğinde bu taleplere yönelik bir öğretim tekniği bulamıyorum, doğaçlama gidiyorum."

Ö10: "Kısmen yeterli buluyorum. Yetişkinlerin el bereketleri, kas yapıları biraz daha farklı bence. Çok fazla yetişkin öğrencim olmadı, yetişkinler ile çalışırken bazı noktalarda eksiklikler hissediyorum. Ellerini kullandırmakla veya ellerini güçlendirmekle ilgili. Onlar da bunu çok istemiyorlar gibi yani çok egzersiz yapmak istemiyorlar gibi. O noktada başka bir şeye ihtiyaç duyduğumu hissediyorum, dolayısı ile kısmen yeterli buluyorum diyebilirim. İlkokul öğrencileriyle aldığım keyfi yetişkinler ile yakalayamıyorum. Yetişkinlerin beklentileri çok farklı. O yüzden kısmen yeterli buluyorum."

Soru 14: Lisans eğitiminiz süresince yetişkinlere yönelik piyano eğitimi ile ilgili pedagojik yönden bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 16. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Yetişkinlere Yönelik Piyano Öğretiminde Pedagojik Yönden Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde yetişkinlere yönelik piyano eğitimi ile ilgili pedagojik yönden bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	Ö8
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö4, Ö5,Ö6,Ö7,Ö10, Ö11,Ö12, Ö13, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17,Ö18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö9
	Kararsızım	

Tablo 16'da yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince yetişkinlere yönelik piyano öğretiminde pedagojik yönden bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö4, Ö5,Ö6,Ö7,Ö10, Ö11,Ö12, Ö13, Ö13, Ö15, Ö16, Ö17,Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö9 kodlu öğretmen kısmen bilgi sahibi olduğunu belirtmiş, Ö8 Kodlu öğretmen bilgi sahibi olduğun belirtmiştir.

Ö5: Yetişkinlere yönelik pedagojik yönden bilgi sahibi olmadım. Daba çok okul çağına yönelik bilgi edindim daba önce belirttiğim gibi."

Ö6: "Yetişkinlerle ilgili pedagojik yönden bilgi sahibi olmadım."

Ö17: "Yetişkinlerle alakalı olarak kendimi daba rabat hissediyorum ama yetişkinlere piyano öğretirken ya da başlatırken gerekli olan yaklaşımlarla ilgili olarak bilgiyi lisans eğitimimde almadım. Mezun olduktan sonra kendi kendime öğrendim. Öğrendiğim ve uygulamasını yaptığım şeyler her hangi bir yerde yazılımı ya da bir başlığı var mı bilmiyorum. Bu konu ile ilgili tamamen kendi kendime bulduğum yolda ilerliyorum."

Ö8: "Ders esnasında hocamla yaptığım konuşmalar ve araştırmalar sayesinde bilgi sahibi oldum."

Ö9: "Kısmen bilgi sahibi oldum. Ama çok yeterli olduğumu düşünmüyorum."

Soru 15: Lisans eğitiminiz süresince yetişkinlere yönelik piyano öğretimi yöntem ve teknikleri ile ilgili bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 17. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Yetişkinlere Yönelik Piyano Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler ile İlgili Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde yetişkinlere yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	Ö8,Ö9, Ö12
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö2,Ö3,,Ö5,Ö6,Ö7,Ö10,Ö11, Ö13,Ö15,Ö17,Ö18
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö1,Ö4,Ö14
	Kararsızım	

Tablo 17’de yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince yetişkinlere yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö2,Ö3,,Ö5,Ö6,Ö7,Ö10,Ö11, Ö13,Ö15,Ö17,Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö1,Ö4,Ö14 kodlu öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ö8, Ö9, Ö12 kodlu öğretmenler bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir.

Soru 16: Lisans eğitiminiz süresince yetişkinlere yönelik piyano öğretiminde kullanılan metotlar hakkında bilgi sahibi oldunuz mu?

Tablo 18. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Eğitimi Süresince Yetişkinlere Yönelik Piyano Öğretiminde Kullanılan Metotlar Hakkında Edindikleri Bilgileri Değerlendirmeleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
Lisans eğitiminde yetişkinlere yönelik piyano öğretiminde kullanılan metotlar ile ilgili bilgi edinme durumu.	Bilgi Sahibi Oldum	Ö14
	Bilgi Sahibi Olmadım	Ö1,Ö2,Ö3,Ö5,Ö6,Ö8,Ö9;Ö10, Ö15,Ö16,Ö17
	Kısmen Bilgi Sahibi Oldum	Ö4,Ö7,Ö12
	Kararsızım	

Tablo 18’de yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince yetişkinlere yönelik piyano öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö1,Ö2,Ö3,Ö5,Ö6,Ö8,Ö9;Ö10,Ö13,Ö15,Ö16,Ö17 kodlu öğretmenler bu yaş grubu için kullanılabilecek metotlar ile ilgili olarak lisans eğitimleri süresince bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken Ö4,Ö7,Ö12 kodlu öğretmenler ise kısmen bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Ö14 kodlu öğretmen metotlar ile ilgili bilgi sahibi olduklarını belirtmiştir..

Ö14: “Bilgi sahibi oldum.”

Ö5: “Başlangıç metotları ile ilgili bilgi sahibi olmadım.”

Ö15: “Bu konuyla ilgili lisans eğitimim sırasında bilgi sahibi olmadım.”

Ö18: “Kullanılan metotlar ile ilgili bilgiye lisans eğitimimden sonra mesleğe atılınca bilgi edinebildim. Bilgi sahibi olmadım.”

Soru 17: Lisans eğitimi sırasında almış olduğunuz piyano derslerinden sonra piyanoyu yetişkinlere öğretebileceğinizi düşündünüz mü?

Tablo 19. Piyano Öğretmenlerinin Lisans Öğrenimleri Sırasında Aldıkları Piyano Derslerinden Sonra Piyano Yetişkinlere Öğretebilme Durumları ile İlgili Düşünceleri.

Kategori	Kod	Öğretmen
Öğretmenlerin lisans eğitiminde gördükleri piyano derslerinden sonra yetişkinlere piyano öğretebilme kabiliyetleri ile ilgili düşünceleri	Öğretebileceğimi Düşündüm	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö15, Ö12, Ö14, Ö15, Ö17,Ö18
	Öğretebileceğimi Düşünmedim	Ö9, Ö11, Ö13, Ö16
	Kısmen Öğretebileceğimi Düşündüm	Ö6, Ö10
	Kararsızım	

Tablo 19’de yer alan ifadelerle göre, öğretmenlerin çoğunluğu lisans eğitimi süresince gördükleri piyano derslerinden sonra piyanoyu yetişkinlere öğretebileceklerini düşünmemişlerdir. Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö15, Ö12, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18 kodlu öğretmenler bu yaş grubu ile ilgili olarak mezuniyetleri sonrası piyano dersi yapabileceklerini belirtmişlerdir. Ö9, Ö11, Ö13, Ö16 kodlu öğretmenler yetişkinlerle piyano dersi yapamayacaklarını; Ö6 ve Ö10 kodlu öğretmenler ise kısmen yapabileceklerini düşünmüşlerdir.

Ö2: “Evet, öğretebileceğimi düşündüm düşündüm.”

Ö3: “Öğretebileceğimi düşündüm. Bununla ilgili bir sorunun yok. Tabi nasıl öğretirim bana öğretilmedi. Yetişkinler biraz daha aceleci oluyor. Çocuklarla ben genelde çalışmayı tercih ediyorum. Yetişkinler, daha çabuk ulaşmaya çalışıyorlar. Çoğunlukla onlarla çok başarılı olamayabiliyorum. Ama eğitimle ilgili olarak lisans eğitiminden sonra öğretebileceğimi düşündüm.”

Ö9: “Yetişkinlere öğretebileceğimi hiç düşünmedim açıkçası. Çünkü gerçekten farklı bir şey. Çocuklarla iletişime girmek gibi bir şey değil. Yetişkin insanlar nerdeyse sizin yaşlarınızda oluyorlar. Dolayısıyla düşünmemiştim açıkçası.”

Ö6: “Kısmen öğretebileceğimi düşündüm.”

Soru 18: Yetişkinlere yönelik piyano öğretimi ile ilgili bilgi ve tecrübeyi çalışma hayatına başladıktan sonra kendi kendinize mi edindiniz?

Tablo 20. Piyano Öğretmenlerinin Yetişkinlere Yönelik Piyano Öğretimi ile İlgili Bilgi ve Tecrübeler ile İlgili Edindikleri Dönem ile İlgili Değerlendirmeleri

Kategori	Kod	Öğretmen
	Lisans eğitimim Sırasında Gördüğüm Piyano derslerinde	Ö8
Piyano öğretmenlerinin yetişkinlere yönelik piyano öğretimi ile ilgili tecrübeyi kazanmaları ile ilgili durumları.	Çalışma Hayatında edindiğim Tecrübeler ile Kendi Kendime Edindim ve Geliştim	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12, Ö13,Ö14, Ö15 Ö16,Ö17,Ö18
	Çalışma hayatında Özel Kurslar, Seminer, workshop vb. etkinliklere katılarak destek aldım ve kendimi geliştirdim.	

Tablo 20’de yer alan ifadelerle göre öğretmenlerin çoğunluğu, yetişkinlere yönelik piyano öğretimi ile ilgili bilgi ve tecrübeleri çalışma hayatına başladıktan sonra edindikleri tecrübelerle öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Sadece Ö8 kodlu öğretmen lisans eğitimi sırasında görmüş olduğu piyano derslerinde öğrendiğini ifade etmiştir.

Ö2: “Evet kesinlikle kendi kendime edindim.”

Ö3: “Kendi kendime edindim ve bunu geliştirdim.”

Ö4: “Kendi kendime edindim”metot sıkıntısı çok çekmişim mezun olduktan sonra. Eğitim kişiden kişiye değiştiği için lisans eğitiminde özellikle metotlar ile ilgili olarak daha çok bilgi sahibi olmayı istedim.mett önerisi eksikliği en önemlisiydi ve bu yöndeki eksikleri hep çalışma hayatında kendim gidermeye çalıştım. Hala uğraşıyorum.özellikle mezuniyetimden sonra 4-6 yaş grubu için metot bulmakta çok zorlanmışım. Hatta farklı metotlardan kendi kendime sayfalarını toplayarak bir metot oluşturdum.”

Ö5: “Çoğunlukla kendi kendime edindim. Okuldan aldığım desteğin az da olsa bi faydası oldum ama büyük bir tecrübeyi kendi kendime edindim.”

Ö15: “Evet kendi kendime edindim. Öncelikle metot bilgisi çok önemli bunları gerçekten içselleştirilip ve adaylar tarafından çalışıyor biliniyor olması gerekli.”

Ö18: “Kendi kendime öğrendiğim bilgi ve deneyimlerle edindim.”

Ö8 “Lisans eğitimim sırasında edindim.”

Tartışma ve Sonuç

Jelen’e göre (2013) “Piyano çalgısının eğitimi sayesinde üniversite eğitimi süresince her öğrencinin öğretmenlikte kullanabileceği işlevsel bilgi ve becerilerin kazandırılması gerekmektedir” (Jelen, 2013). Araştırma sonuçlarına bakıldığında görüşme yapılan piyano öğretmenlerinin büyük çoğunluğu lisans eğitimleri sırasında farklı yaş gruplarında piyano derslerinde kullanılan yöntem, teknik, metot bilgisi açısından görmüş oldukları piyano derslerinin kendilerine katkıda bulunmadığını ifade etmişlerdir. Kıvrak’a göre (2003) “Müzik öğretmeni adayı için gerekli en önemli zenginlik ise çeşitlilik içeren eğitim müziği dağarcığına sahip olmasıdır. Çünkü alanda kazanılan tüm bilgi ve becerilerin uygulamaya dönüşeceği, ana hedefin gerçekleşmesinde araç olarak yararlanacağı zengin bir dağarcığa gereksinimi olacaktır.” Müzik öğretmenlerinin mezun olduktan sonra ülkemizde yer alan örgün eğitim kurumlarının yanı sıra müzik eğitiminin yaygınlaşmasında büyük bir öneme sahip olan kurslar, sanat merkezlerinde de piyano enstrümanı derslerine girmektedirler. Piyano öğrenmek için talebin fazla olması ve öğretici ihtiyacı sebebiyle, eğitim fakültelerinde, konservatuvarlar ve güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümlerinde verilen yardımcı piyano dersleri sayesinde ana çalgısı piyano alanı olmayan

müzik öğretmenleri ile müzisyenler de bu öğretim kurumlarında görev yapabilmekte piyano derslerini verebilmektedirler. Bu sebepten dolayı lisans eğitimi sırasında piyanonun nasıl öğretileceği, değişik yaş gruplarında olması gereken öğretim süreçleri ve en önemlisi öğretmenin yol göstericisi olan öğretim metotlarının öğrencilere anlatılması ve öğretilmesi büyük önem taşımaktadır. Araştırma sonuçları Kıvrak ve Jelen'in çalışmalarında işaret ettiği yönde önerilerini desteklemektedir. Çalışma değişik dönemlerden mezun olmuş öğretmenleri içermiştir. Araştırma sonuçlarında 2013 ve 2014 yıllarında aynı yüksek öğretim kurumundan mezun olan iki öğretmen okullarında piyano metotları ve öğretimi ile ilgili olarak bir dönem boyunca seçmeli ders gördüklerini ifade etmişlerdir. Daha sonra bu seçmeli dersin kaldırıldığını da belirtmişlerdir. Ö8 ve Ö14 kodlu öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde bu öğretmenlerin metot bilgisi açısından kendilerini yeterli gördükleri ortaya çıkmıştır.

Işıkdemir (2019), çalışmasında piyano öğretmenleri ile yapmış olduğu görüşmeler sonucunda piyano öğretmenlerinin kullanılan öğretim yöntemleri hakkında yeterli bilgileri olmadıkları, öğretim aşamasında var olan öğretim tekniklerini kullanmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Eğitimcilerin kendi çabalarıyla farklı öğretim biçimleri bularak enstrümanı öğretmeye çalıştıklarını ifade ettiklerini belirtmiştir. Çalışma, Işıkdemir'in yapmış olduğu çalışma ile paralellik göstermektedir. Araştırmaya katılan piyano öğretmenlerinin büyük çoğunluğu her üç yaş grubunda da lisans eğitimlerinde görmüş oldukları piyano derslerinden sonra piyano bu yaş gruplarına öğretebileceklerini düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan Piyano öğretmenlerinin mezuniyetlerinden sonra mesleğe atıldıktan sonra süreç içerisinde edindikleri tecrübeler ile geliştiklerini ifade etmişlerdir. Okul öncesi (4-6 yaş) okul çağındaki çocuklar ve yetişkinler için piyano öğretiminde kullanılacak yöntem, teknik ve pedagojik destek ile ilgili bilgileri mesleki yaşantılarında kendi çabaları ile edindikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ersoy (2010), yapmış olduğu çalışmada piyano öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun mesleğe yeni başladığını belirtip öğretmen adaylarının piyano öğretim yöntemlerine yönelik bir uygulama dersi almadıklarını belirlemiştir. Okul öncesi dönemde piyano eğitimi veren öğretmenlerin piyano öğretim yöntemleri hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığı sonucuna varmıştır. Bu nedenle öğretmenlerin okul öncesi dönem ve erken müzik eğitiminde kullanılan yöntemler hakkında daha kapsamlı bir eğitim sürecinden geçmeleri gerektiği kanısına varmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar Ersoy'un çalışmasıyla paralellik göstermektedir.

Öneriler

Ülkemizde müzik eğitimcisi yetiştirme faaliyetleri eğitim fakülteleri müzik öğretmenliği bölümleri tarafından yürütülmektedir. Bunun yanı sıra mesleki müzik eğitimi veren Konservatuvarlar ve GSF müzik bölümlerinden mezun öğrenciler de pedagojik formasyon alarak öğretmenlik yapabilmektedirler (Özparlak ve Aydoğan 2021). Müzik öğretmenliği programları tekrarlayan döngülerde yenilenmekte ve ihtiyaçlara göre şekillenmektedir. Müzik öğretmenliği programı genel müzik eğitimcisi yetiştirme düsturunu üstlenmiştir. Uygulanan programlara bakıldığında (YÖK, 2018) piyanonun ağırlıklı olarak öğretmen adayı tarafından iyi çalınabilmesine, okul şarkılarına iyi eşlik edilebilmesinde kullanılmasında, müzik öğretmenin solfej, koro gibi derslerde eşlik enstrümanı olarak destek verebilmesi amacıyla şekillendirildiği görülmektedir. Amaç, müzik öğretmeni adayının piyano çalabilme kabiliyetinin geliştirilmesidir. Müzik öğretmeni adaylarının ülkemizde sadece genel müzik eğitimi alanında görev almadığı çalgı eğitiminde de önemli bir role sahip oldukları düşünüldüğünde müzik öğretmenliği lisans programları içerisinde piyano enstrümanının öğretimine yönelik derslerin de yer alması önem teşkil etmektedir (Ersoy, 2010; Işıkdemir, 2019; Akgül, 2021). Değişik yaş gruplarına piyano öğretimi hakkında müzik öğretmeni adaylarına lisans eğitimleri sırasında bilgilendirme, çalıştay, özel eğitim kurs seminer gibi faaliyetlerle bilgilendirme, teknik destek ve tecrübe kazanımı sağlanmalıdır. En önemlisi bütün müzik öğretmeni adaylarının eğitim yaşantılarına başladıkları andan itibaren bu farkındalıkla yetiştirilmeleri için çalışmalar yapılmalıdır.

Müzik öğretmenin çalgısını ve müzik bilgisini geliştirme yönünde ilerleyen müzik öğretmenliği lisans programına öğretmen adaylarının kendi çalgılarını nasıl öğretebileceklerine yönelik bilgileri ve tecrübeyi kazandıracak derslerin konulması gereklidir. Müzik öğretmeni adayları, mezun olduktan sonra genel müzik eğitimi ile beraber çalgı eğitimi alanında da görev yapabilmektedirler. Bu sebepten dolayı, çalgının nasıl öğretileceği, çalgının öğretim aşamalarında hangi metotların kullanılabileceği, çalgı öğretiminin tarihsel gelişimi ile dünyadaki güncel gelişmelere dair bilgi ve tecrübeyi kazandıracak derslerin programa eklenmesi gereklidir. Öğretmen adayının çalgısını çalabilmesi ve çalgıda ilerlemesinin yanı sıra onu nasıl öğreteceğini de bilmesi

gereklidir. 4 yıllık müzik öğretmenliği lisans programı içerisinde çalgı pedagojisi ve öğretimine yönelik derslerin bulunması mesleğe atıldıklarında müzik öğretmeni adayları için fayda sağlayabilir.

Türkiye’de sanat eğitimi veren kurumlar olan Konservatuvarlar ve Güzel Sanatlar Fakülteleri müzik bölümlerinden mezun olan öğrenciler de formasyon olarak ya da farklı şekillerde özel sektörde, özel eğitim kurumlarında öğretmenlik yapabilmektedirler. Bu sebepten dolayı, bu kurumların (asıl faaliyet amaçları enstrümanist, müzik teorisyeni ve müzikolog vb. yetiştirmek olsa da) mezunlarının ülke çapında çalgı eğitimi alanında çalışabiliyor olmalarından dolayı bünyelerinde çalgı pedagojisine yönelik dersler bulundurmaları öğretmenlik yapmak isteyen mezunlarına mesleki yaşantılarında fayda sağlayabilir. Kendilerini bu yönde geliştirmek isteyen öğrencilere kurum içinde görev yapan deneyimli akademisyenlerin bilgilerini paylaşabileceği eğitim ortamları yaratılmalıdır.

Kaynakça

- Akgül, A. (2021). Amatör müzik eğitimi bağlamında müzik öğretmenliği bölümlerinde verilen piyano dersi üzerine bir inceleme. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(26), 500-506. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/62240/932791>
- Arslanoğlu, İ. (2016). *Bilimsel yöntem ve araştırma teknikleri*. Gazi Kitabevi.
- Aydın, S. (2014). Olguların bilim araştırması. Metin, M. (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (s. 300-301). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev.). Eğitim Kitap.
- Eroğlu S., & Bektaş, O. (2016). STEM eğitimi almış fen bilimleri öğretmenlerinin stem temelli ders etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 4(3), 43-67. DOI :10.14689/issn.2148-2624.1.4c3s3m
- Ersoy, S. G. (2010). *Altı yaş çocuklarının piyano eğitimine hazırlanmalarında kullanılan yöntemlerin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Işıkdemir, T. (2019). *5-6 yaş çocukların piyano eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve eğitmen görüşleri* [Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Jelen, B. (2013). Türkiye’de müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde piyano eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 1(1), 258-285. doi:10.12975/rastmd.2013.01.01.0011.
- Kalkanoğlu, B. (2020). The student opinions regarding the piano training methods: The sample of trabzon university state conservatory. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 9, 1041-1068.
- Kıvrak, N. İ. (2003). Müzik Öğretmeni yetiştirmede piyano eğitimi. *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, 30-31 Ekim 2003*, İnönü Üniversitesi, Malatya Bildiriler, S.209-211.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma deseni ve uygulama için rehber* (S. Turan Çev. Ed.). Nobel Yayınları.
- Özparlak, Ç. S. & Aydoğan, S. (2021). Diyapozonun mutlak işitmeye etkisi. *Güncel eğitim bilimleri araştırmaları IV* içinde (ss. 55-69) Akademisyen Yayın Evi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- YÖK. (2018). *Müzik öğretmenliği lisans programı*. Yüksek Öğretim Kurumu. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Muzik_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf

EXTENDED SUMMARY

The purpose of the research is to determine the opinions of piano teachers about the piano lessons they have taken during their undergraduate education. In this direction, the contributions of the teachers who give piano lessons while giving piano lessons to different age groups (Pre-school children 4-6 years old, School Age 7-15 years old, Adults 16 and above) of the piano lessons they took during the undergraduate period, the piano teaching methods in the literature. It was aimed to determine their thoughts on the effects of having knowledge about the piano on their competence in teaching piano at the end of the undergraduate period.

In the research, answers to the following questions were sought.

1. What are the opinions of the piano teachers about the competencies of piano education for pre-school children and the information they gained in piano lessons during their undergraduate education regarding this period?
2. What are the opinions of the piano teachers about the competencies of piano education for school-age children and the information they have acquired at the undergraduate level about this period?
3. What are the opinions of the piano teachers about the competencies of piano education for adults and the information they have acquired at the undergraduate level about this period?

Qualitative research method was used in this study. Qualitative research method is the qualitative evaluation of the data obtained by various information collection techniques. The information collected in this method is classified, interpreted and concluded (Arslanoğlu, 2016). Studies conducted with the qualitative research method are approached from a very different perspective than learning "how much" or "how good". E.g; research topics such as how a lesson is taught, what students do, or the factors that affect the learning process positively or negatively (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). In this study, the Case Study model, which is one of the qualitative research types, was used. Case study, which is a qualitative research approach, is an in-depth examination of one or a few situations that the researcher has limited, with data collection tools containing multiple sources such as observations, interviews, reports, documents, and the definition of situations and themes depending on the situation (Creswel, 2014). In this context, various suggestions were made for the piano lessons in the music teaching undergraduate program by taking the opinions of the piano teachers who graduated from the music teaching undergraduate program about the contribution of the piano lessons they took during the undergraduate period to their professional competencies. The research is limited to music teachers who graduated from music teaching departments of education faculties and give piano lessons.

In this study, homogeneous sampling from purposive sampling method was used. This sampling was chosen because of the opinions of the music teachers who teach piano lessons about the piano lessons they have taken during their undergraduate education and in line with these opinions, suggestions for the piano lessons that the music teacher candidates took during their undergraduate education. Homogeneous sampling is to describe the group in a certain substratum in depth (Büyüköztürk et al., 2016). In the study, interviews were conducted with 18 music teachers who graduated from the education faculty music teaching undergraduate program in different years and are still giving piano lessons.

The study included teachers who graduated from different periods. In the results of the research, two teachers who graduated from the same higher education institution in 2013 and 2014 stated that they took elective courses about piano methods and teaching in their schools for a period of time. Later, they stated that this course was not included in the program. When the answers given by the teachers with the code T8 and T14 were examined, it was revealed that these teachers considered themselves sufficient in terms of method knowledge. Most of the piano teachers who participated in the research stated that they did not think that they could teach piano to these age groups after the piano lessons they had in their undergraduate education in all three age groups. They stated that the piano teachers who participated in the study developed with the experiences they gained in the process after they started their profession after graduation. It was concluded that pre-school (4-6 years old) school-age children and adults acquired information about the method, technical and pedagogical support to be used in piano teaching through their own efforts in their professional lives.

Considering that music teacher candidates do not only take part in general music education in our country, they also have an important role in instrument lessons, it is important to include lessons on how the

piano instrument is taught in music teaching undergraduate programs. Teaching Principles and Methods course should also be done in instrument teaching, especially for piano. Information, technical support and experience should be provided to music teacher candidates about teaching piano to different age groups during their undergraduate education, through activities such as workshops, special education courses and seminars. Most importantly, studies should be carried out to raise all music teacher candidates with this awareness from the moment they start their education life.

It is necessary to include lessons that will provide pre-service teachers with knowledge and experience on how to teach their own instruments to the music teaching undergraduate program, which progresses towards improving the music teacher's instrument and music knowledge. Music teacher candidates do not only give general music lessons after graduation. In addition, they are an important element in instrument training. For this reason, it is necessary to add lessons that will provide knowledge and experience on how to teach their instruments, which methods can be used in the teaching stages of their instruments, the historical development of these methods in instrument teaching and what is happening in the world right now. It is not only necessary for the pre-service teacher to develop his own instrument, but also to know how to teach it. A 4-year period may not be sufficient for these courses. The duration of music teaching undergraduate programs can be increased to 5 or 6 years, and in the process, teacher candidates who are new to the instrument can first gain instrument dominance, and then they can find out about how they can teach their instruments. It may not be enough to start the instrument from scratch only once in 4 years and to get ideas and information about the teaching method. Music teaching departments should have course content in the field of instrument teaching along with general music education.

Students graduating from the music departments of Conservatories and Fine Arts faculties, which are institutions that provide art education and train instrumentalists in Turkey, also take intensive formation or teach in private education institutions in the private sector in different ways. For this reason, although the main fields of activity of these institutions are to train instrumentalists, music theorists and musicologists, since their graduates can also work in instrument education throughout the country, elective pedagogy and education courses should be offered. Educational environments should be created for students who want to improve themselves in this direction, where experienced academics working in the institution can share their knowledge.

UZAKTAN EĞİTİM İLE YÜRÜTÜLEN ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNE İLİŞKİN PAYDAŞ GÖRÜŞLERİ

STAKEHOLDER OPINIONS ABOUT THE TEACHING PRACTICE COURSE BY DISTANCE EDUCATION

Aslıhan AYGÜNEŞ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi
y205022004@subu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9719-5550

Ayşe Dilşad MİRZEOĞLU

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi
dilsadmirzeoglu@subu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1856-6750

Burak GÜNEŞ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi
burakgunes@subu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6571-646X

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

27.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Uzaktan Eğitim
Öğretmenlik
Uygulaması
Beden Eğitimi ve
Spor Öğretmen
Adayı
Beden Eğitimi ve
Spor Öğretmeni
Öğretim Elemanı
Keywords
Distance Education
Teaching Practice
Physical Education
and Sport Candidate
Physical Education
and Sport Teacher
Instructor

Bu çalışmanın amacı beden eğitimi ve spor bölümlerinde uzaktan eğitim ile yürütülen öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesidir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden olgubilim ile yapılandırılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilmiştir. Çalışmaya 8 öğretmen adayı, 5 beden eğitimi öğretmeni ve 4 öğretim elemanı katılmıştır. Veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve beş ana temanın ortaya çıktığı görülmüştür; “hazırlık ve uygulamalar”, “güçlü yönler”, “sınırlılıklar”, “görev ve sorumluluklar” ve “öneriler”. Bulgular öğretmen adaylarının derslerde daha çok sunum ve yarışmalar/bulmacalar gibi uygulamalar yaptıklarını göstermektedir. Paydaşlar dersin uzaktan işlenmesinde güçlü yönler olarak problem çözme/yaratıcılık gelişimi, online eğitim deneyimi, teknoloji kullanımı gelişimi ve ekonomik kazanç olarak belirtirken; sınırlı iletişim, düşük katılım, fırsat eşitsizliği, düşük motivasyon ve beceri öğretiminde yetersizlikler gibi sınırlılıklar sıralamışlardır. Sonuç olarak çalışmaya katılan tüm paydaşların öğretmenlik uygulaması dersinin yüz yüze verilmesi konusunda bir fikir birliği içinde olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the views of stakeholders regarding the internship conducted with distance education in physical education and sports departments. In the research, the data were obtained qualitatively according to the phenomenology pattern. Semi-structured focus group discussion was used as data collection method. 8 teacher candidates, 5 physical education teachers and 4 lecturer participated in the study. The data were subjected to content analysis. As a result of the content analysis, five main themes were obtained: preparation and applications, strengths, limitations, duties and responsibilities, and suggestions. According to the findings, it has been determined that pre-service teachers mostly do slide-supported presentations and applications and competitions/puzzles. Stakeholders stated the strengths of distance education as problem solving/creativity development, online education experience gain, technology use development and economic gain. They stated the limited aspects of distance education as limited communication, low participation, inequality of opportunity, low motivation and inadequacies in skill teaching. As a result, it was seen that all the stakeholders participating in the study agreed that the teaching practice course should be given face to face.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1064915>

Atıf/Cite as: Aygüneş, A., Mirzeoğlu, D. ve Güneş, B. (2022). Uzaktan eğitim ile yürütülen öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin paydaş görüşleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),271-292.

Giriş

Yaşantımızda önemli bir değişime neden olan Covid-19 salgını birçok farklı alanı etkilediği gibi eğitim alanını da önemli ölçüde etkilemiştir (Kırmızıgül, 2020; Sá ve Serpa 2020). Bu süreçte birçok ülke salgının yayılmasını yavaşlatmak için sosyal yaşama ve eğitime çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Tüm ülkelerde uzaktan eğitim araçları kullanılarak öğrenmenin sürekliliğini sağlamak için girişimlerde bulunulmuştur. Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı tüm okul kademelerinde televizyon ve internet aracılığıyla uzaktan eğitim programları uygulanmıştır. Üniversitelerde ise uzaktan eğitim sistemleri aracılığıyla eş zamanlı (senkron), eş zamanlı olmayan (asenkron) veya karma (senkron ve asenkron) şekillerde çeşitli alternatif yöntemler kullanılmıştır. Çeşitli eğitim alternatiflerinin kullanıldığı bu süreçte, ülkemizdeki öğretmen eğitim programlarının önemli bir bileşeni olan öğretmenlik uygulamaları dersleri de Covid-19 önlemleri doğrultusunda uzaktan eğitim ile yürütülmüştür.

Öğretmenlik uygulaması, öğretmen adaylarının öğretmenlik deneyimini en yoğun yaşadıkları süreci oluşturmaktadır (Cohen ve ark., 2013). Öğretmenlik uygulaması, teori ve pratiği birbirine bağlayarak öğretmen adaylarının mesleğe hazırlanmasında bir köprü görevi üstlendiği için öğretmen eğitim programlarının en önemli bileşenlerinden biri olarak görülmektedir (Greve ve ark., 2020; Tindowen ve ark., 2019). Alan yazın, teorik çerçeveyi gerçek yaşam durumlarıyla birleştirme, yansıtma davranışlarının geliştirilmesi gibi eleştirel eğilimlerin kazanılmasında öğretmenlik uygulamasının önemini vurgulamaktadır (Wertzberger, 2019). Ayrıca öğretmen eğitim programlarında öğretmenlik uygulamasına ayrılan ders süresinin artması ve öğretim deneyimine odaklanan konferans oturumlarının artması, öğretmenlik uygulamasının önemini kanıtlamaktadır (Cohen ve ark., 2013). Bu nedenle çoğu öğretmen eğitim programında, uzun süreli öğretmenlik uygulamaları veya stajlar uygulanmaktadır (Hascher ve Zordo, 2015). Öğretmenlik uygulaması ile öğretmen adayları farklı sınıf ve ünitelerle ilgili olarak, kendi aralarında bağlantılı öğretme-öğrenme etkinlikleri hazırlayarak dört yıllık öğrenim hayatlarında elde ettikleri teorik ve pratik birikimlerini uygulamaya geçirme fırsatı bulmaktadırlar (Çiçek ve İnce, 2005).

Öğretmenlik uygulaması ile ilgili çoğu çalışma öğretmen adaylarının, tutumlarına, motivasyonel değişkenlerine veya algılanan yeterliliklerine odaklanmaktadır (Arnold ve ark., 2014; Cohen ve ark., 2013; Hascher, 2012; Mirzeoğlu ve ark., 2007; Seçkin ve Başbay, 2013; Sandıkçı ve Öncü, 2013; Ünlü ve Erbaş, 2018). Bazı çalışmalarda farklı öğretim yöntemleri ile alınan eğitimin öğretmen adaylarının değer öncelikleri ve yeterlilik algılarını incelerken (İnce ve Ok, 2003; Legrain ve ark., 2019), öğretmenlik mesleğine başlamadan önceki süreçlerin öğretmenlik uygulaması dersine etkileri de araştırmacılar tarafından (Saçmalioğlu ve ark., 2018) incelenmiştir. Pek çok çalışmada öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının yeterlilikleri üzerine etkisi incelenirken (Aktaş, 2011; Arnold ve ark., 2014; Cohen ve ark., 2013; Hascher, 2012; Greve ve ark., 2020; Gurvitch ve Metzler, 2009), bazı çalışmalarda farklı sınıftaki beden eğitimi öğretmen adaylarının öğretim yeterliliklerinin yıllara göre değişimi incelenmiştir (Aktaş ve Mirzeoğlu, 2007; Zach ve ark., 2012). Ayrıca ülkemizde beden eğitimi öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine ilgili öğretim davranışlarının analizi (Çiçek ve Koçak, 2002) ve öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adayları tarafından değerlendirilmesi (Çiçek ve ark., 2005) konularında da çalışmalar yapılmıştır.

Öğretmenlik uygulaması ile ilgili alan yazın öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adayları için hayati öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ancak pandeminin ortaya çıkması ve bu sayede beden eğitimi derslerinin uzaktan öğretilmeye başlanması beden eğitimi dersinin öğretilmesinde köklü değişikliklere neden olmuştur. Öğretmen adayları, akademisyenler ve üniversite öğrencileri üzerinde yapılan sınırlı sayıda çalışmada bu değişiklikler incelenmiştir. Öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının pandemi dönemindeki uzaktan eğitim deneyimleri (Fierro ve ark., 2021; Varea ve Calvo, 2021) ve uygulamalı dersler ile ilgili görüşleri incelemiştir (Cülha ve Yılmaz, 2021). Akademisyenler ile yapılan çalışmalarda akademisyenlerin uzaktan beden eğitimi öğretimi ile ilgili görüşleri (Kirbas, 2020) ve tutumları (Bingöl, 2020) incelenmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda ise öğrencilerin uygulamalı derslerin uzaktan yürütülmesi ile ilgili görüşleri incelenmiştir. (Ekiz, 2020; Osipov ve ark., 2020; Рябинчук ve Сушко, 2021; Yaman, 2009). Ayrıca bir çalışmada beş farklı Avrupa ülkesinden elde edilen veriler ile beden eğitiminin çevrimiçi doğası incelenmiştir (O’Brien ve ark., 2020). Başka bir çalışmada ise uzaktan eğitim yoluyla beden eğitimi öğretiminde en iyi uygulamalar incelemiştir (Vilchez ve ark., 2021). Alan yazın incelendiğinde beden eğitimi alanında uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulaması ile ilgili bir sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu durum beden eğitimi alanında uzaktan eğitim ile öğretmenlik uygulaması süreçlerindeki soruları yetersiz bırakmaktadır. Diğer taraftan ülkemiz alan yazınında beden eğitiminin uzaktan eğitim ile yürütülmesi konusunda araştırma bulguları yetersiz

olsa da Ulusal Sağlık ve Beden Eğitimi Derneği'nin (SHAPE) 2016 raporuna göre Amerika'da 2010 yılından beri birçok eyalette çocuk ve gençlerin beden eğitimi ihtiyaçlarının uzaktan karşılandığı bilinmektedir (Goad ve ark., 2020). Bu durum pandemi yaşanmadan önce bazı ebeveyn ve çocuklarının beden eğitimi uzaktan eğitim ile almayı tercih ettiklerini göstermektedir. Bu doğrultuda; teknolojinin gelişmesi öğrenme-öğretme ortamı ve süreçlerini etkilemektedir. Covid 19'un ortaya çıkması bu süreci daha da desteklemiştir. Ancak normalleşme sürecine girilmesine rağmen YÖK (Yüksek Öğretim Kurumu, 2020) kararları uyarınca ülkemizdeki üniversite derslerinin bir bölümü (en fazla %40) uzaktan eğitim ile yürütülmektedir. Ayrıca bu konunun teknolojinin gelişmesine paralel olarak gelişime açık olduğu görülmektedir. İlerleyen süreçte fiziksel okuryazarlık davranışlarının öğretilmesinde gelişen teknolojilere bağlı olarak değişiklikler yaşanabilir. Öğretmenlerin uzaktan eğitim ile fiziksel okuryazarlık davranışlarını öğretebilecek donanıma sahip olması, ilerleyen yıllarda kaçınılmaz bir ihtiyaç olabilir. Beden eğitiminin uzaktan öğretilmesi düşünüldüğünde, dersin diğer derslerden farklı olan doğası, bir takım özel ihtiyaçları (malzeme, uygulama alanı/ saha, uygulama eşi, iletişim, dönüt, düzeltme, sosyalleşme vb.) gerektirmesi, tüm bu özel ihtiyaçların karşılanması için beden eğitimi öğretmenlerinin özel olarak yetiştirilmesini gerektirebilir. Yapılan bazı çalışmalar fiziksel okuryazarlık davranışlarının uzaktan eğitim ile öğretilmesi konusunda bulgular sunmaktadır (Daum ve Buschner, 2012; Daum ve Woods, 2015). Ayrıca zorunlu olarak eğitimin tekrar uzaktan yürütülmesi gerekebilir. Bu durum, beden eğitimi öğretimindeki mevcut uzaktan eğitim uygulamalarının analiz edilerek ilerleyen çalışma ve uygulamalara ışık tutma ihtiyacını doğurmaktadır. Bir başka deyişle öğrencilere fiziksel okuryazarlık davranışlarını kazandırmada temel aktör olan beden eğitimi öğretmenlerinin yetiştirilmesi sürecinde uzaktan eğitimle gerçekleştirilen süreçlerin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı beden eğitimi ve spor bölümlerinde Covid-19 salgını sebebiyle uzaktan eğitim ile yürütülen öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin paydaş görüşlerinin (öğrenci, öğretmen ve öğretim elemanı) incelenmesidir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim çalışmaları kişilerin bir olay ya da bir konuya yönelik yaşadıkları deneyimlerin anlamını açığa çıkarmak (Creswell, 1998) ya da araştırma kapsamında yer alan insanlar için araştırılan olgunun kaynağı ve yapısı nedir sorusuna yanıt aramak (Patton, 1990) için kullanılmaktadır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcılarını 2020-2021 öğretim yılı bahar dönemi Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümünde 4. sınıfına kayıt yaptıran 8 lisans öğrencisi, aynı bölümde öğretmenlik uygulaması dersini yürüten 4 öğretim elemanı ve MEB'e bağlı okullarda öğretmenlik uygulaması dersini yürüten 5 beden eğitimi ve spor öğretmeni oluşturmuştur. Çalışmada uzaktan yürütülen öğretmenlik uygulaması dersi farklı seviyedeki okullarda yürütüldüğünden ve bu okullara giden öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin farklı deneyimler yaşama olasılığı bulunduğundan, öğretim sürecini daha detaylı incelemek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışmaya katılımcı grubu belirlerken cinsiyet (kadın/erkek), öğretmenlik uygulaması okul kademesi (ortaokul/lise) ve milli sporcu olma durumu, okul kademesi (ortaokul/lise) dikkate alınmıştır. Öğretim elemanları belirlenirken de yine cinsiyet (kadın/erkek) özellikleri dikkate alınmıştır. Araştırma için Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nden etik kurul izni alınmış, 15. maddeye ilişkin olarak çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının, öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının demografik bilgileri Tablo 1., 2. ve 3.'de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının (ÖA) Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Millilik
ÖA1	Erkek	22	-
ÖA2	Kadın	21	Milli Sporcu

ÖA3	Kadın	21	Milli Sporcu
ÖA4	Erkek	36	Milli Sporcu
ÖA5	Erkek	23	-
ÖA6	Kadın	21	-
ÖA7	Kadın	26	Milli Sporcu
ÖA8	Erkek	24	-

Öğretmen adayları 4'ü milli sporcu olmak üzere 8 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Yaşları 21 ile 36 arasında değişen öğretmen adaylarının 4'ü erkek ve 4'ü kadındır.

Tablo 2. Beden eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin (Ö) Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyet	Okul Düzeyi	Deneyim Yılı
Ö1	Kadın	Ortaokul	10
Ö2	Kadın	Lise	27
Ö3	Erkek	Ortaokul	13
Ö4	Erkek	Lise	17
Ö5	Erkek	Lise	18

Deneyimleri 10 ile 27 yıl arasında değişen beden eğitimi ve spor öğretmenleri 2'si kadın ve 3'ü erkek olmak üzere 5 kişiden oluşmaktadır. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin 3'ü lisede, 2'si ortaokulda çalışmaktadır.

Tablo 3. Öğretim Elemanlarının (ÖE) Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyet	Bölüm	Unvan
ÖE1	Kadın	Antrenörlük Eğitimi	Öğretim Görevlisi
ÖE2	Kadın	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	Öğretim Görevlisi
ÖE3	Erkek	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	Dr. Öğretim Üyesi
ÖE4	Kadın	Rekreasyon	Öğretim Görevlisi

Öğretmenlik uygulaması dersini yürüten öğretim elemanları 3'ü kadın ve 1'si erkek olmak üzere 4 kişiden oluşmaktadır. Öğretim elemanlarının 2'si Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, 1'i Rekreasyon ve 1'i Antrenörlük Eğitimi bölümünde görev yapmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Çalışmanın verileri odak grup görüşmeleri ile elde edilmiştir. Odak grup görüşmeleri araştırmaya gönüllü olarak katılmış öğretmen adayları, öğretmenler ve öğretim elemanları ile Zoom üzerinden gerçekleştirilmiş ve tarafların bilgisi dâhilinde kayıt altına alınmıştır. Çalışmada öğretmen adayları ile 4'er kişiden iki grup, beden eğitimi öğretmenleriyle 5 kişi ile bir grup ve öğretim elemanları ile 4 kişi ile bir grup olmak üzere toplam 4 odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu görüşmelerde araştırmacılar tarafından görüşmelerin başında belirlenmiş ancak belirtilen görüşleri daha fazla açıklığa kavuşturmak amacı ile paydaşlardan gelen cevaplardan yeni soruların üretilmesine olanak sağlayan yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Bu soruların belirlenmesinde konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve daha sonra sorulara ve anlaşılabilirliklerine ilişkin nitel çalışma konusunda uzman iki akademisyenden görüşler alınmıştır. Gelen görüşler doğrultusunda sorularda gerekli düzenleme ve düzeltmeler yapılmıştır. Bu sürecin sonunda öğretmen adayları için 8 soru, beden eğitimi ve spor öğretmenleri için 7 soru ve öğretim elemanları için 7 soru oluşturulmuştur. Görüşmelerde katılımcıların yanı sıra

biri moderatör öğretim üyesi olarak görev yapan iki araştırmacı yer almıştır. Görüşmeler başlamadan önce katılımcılara kimliklerinin gizli kalacağı açıklanmış, rahat ve samimi cevaplar vermeleri istenmiştir. Öğretmen adayları ile gerçekleştirilen görüşmelerden ilk 4 aday ile olan görüşme ortalama 30, ikinci 4 aday ile gerçekleştirilen görüşme ise ortalama 50 dakika sürmüştür. 5 beden eğitimi ve spor öğretmeni ile gerçekleştirilen görüşme ortalama 1 saat 10 dakika sürmüştür. 4 öğretim elemanı ile gerçekleştirilen görüşme de ortalama 1 saat 50 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Uzaktan öğretmenlik uygulaması sürecine dahil olan paydaşların deneyimlerini keşfetmek için veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, basılı ya da görsel materyallerin sistematik bir şekilde taranarak belli kategoriler bakımından tematik olarak analiz edilmesidir. İçerik analiziyle elde edilen veriler, birbirleriyle belirli temalar arasında sınıflandırılmış, böylelikle veriler arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011: 227) Kayıt edilen görüşmeler bilgisayar ortamında kelimesi kelimesine 'Word' programına aktarılmıştır. Öğretmen adayları için toplam 23, beden eğitimi ve spor öğretmenleri için 21 ve öğretim elemanları için 25 'A4' sayfası not çıkmıştır ve iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlamalar yapılmıştır. Kodların karşılaştırılmasında Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen [görüş birliği/(görüş birliği + görüş ayrılığı) X 100] formülü kullanılmıştır. İki uzman öğretim üyesi tarafından yapılan değerlendirmelere ait görüş birliği sayısı 130, görüş ayrılığı sayısı ise 23 bulunmuş ve hesaplama sonucu değerlendirici tutarlılık katsayısı ,85 olarak bulunmuştur.

Analiz sürecinde öğretmen adayları, beden eğitimi ve spor öğretmenleri ve öğretim elemanlarına sorulan yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulara verilen tüm yanıtlar kodlandıktan sonra benzer kodlar bir araya getirilerek ana temalar oluşturulmuştur. 3 paydaşın görüşleri değerlendirilip ortak bulgular belirtilmiş ve paydaşların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada kullanılan geçerlik ve güvenilirlik stratejilerinin ilki inandırıcılıktır. İnandırıcılığı sağlayan temel unsurlardan biri araştırma grubunda yer alan tüm araştırmacılardan ikisinin beden eğitimi öğretimi konusundaki uzmanlıklarıdır. Bu durum araştırma konusu ve alanı ile uzun süreli etkileşim koşulunu sağlamaktadır. Analizlerde iki farklı araştırmacının birbirinden bağımsız çalışması analiz çeşitlenmesini, odak grup görüşmesinde sorulacak soruların oluşturulmasında araştırma grubu dışındaki alan uzmanlarının görüşüne başvurulması ise uzman incelemesi koşullarının yerine getirmekte ve bu bağlamda çalışmanın inandırıcılığı sağlanmaktadır. Analizlerde iki uzman öğretim üyesi tarafından yapılan değerlendirmelere ait değerlendirici tutarlılığı Miles ve Huberman formülü (1994) ile hesaplanmış ve güvenilirlik katsayısı oldukça yüksek bulunmuştur. Uzman araştırmacılardan biri nitel çalışma alanında uzman ve yaklaşık 25 yıl öğretmenlik uygulaması dersini yürüten bir öğretim elemanıdır. Uzmanlar arasındaki tutarlılığın istenilen seviyede olduğu belirlenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik için araştırmada yer alan katılımcıların isimleri gizli tutularak, tüm veriler teyit incelemesi için araştırmacılar tarafından saklanmaktadır. Çalışmada ayrıca katılımcılardan elde edilen ifadeler hiç değiştirilmeden bulgular kısmında verilmiştir. İfadelerin hiç değiştirilmeden bulgulara verilmesi, kod ve temaların onaylanabilirliğine ait bir kanıt sunmaktır.

Bulgular

Çalışmada öğretmen adaylarının, öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının uzaktan eğitim ile yürütülen öğretmenlik uygulaması dersi ile ilgili görüşleri ayrı ayrı analiz edilmemiş, ders ile ilgili farklı bakış açılarından elde edilmiş bulgular doğrultusunda tüm veriler birlikte analiz edilmiştir. Analizler sonucunda beş ana temanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ana temalar; hazırlık ve uygulamalar, güçlü yönler, sınırlılıklar, görev ve sorumluluklar ve önerilerdir (Şekil 1).

Şekil 1. Görüşmeler Sonucunda Ortaya Çıkan Ana Temalar

Hazırlık ve Uygulamalar Ana Temasına İlişkin Bulgular

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersi ile ilgili yapılan hazırlıklar ve uygulamalar ana teması, öğretmen adaylarının ve öğretim elemanlarının yaptıkları hazırlıklar ve uygulamalar şeklinde başlıklarla aşağıda verilmiştir (Şekil 2).

Öğretmen Adaylarının Yaptıkları Hazırlıklar

Uzaktan eğitimle yürütülen öğretmenlik uygulaması dersi için paydaşlar öğretmen adaylarının, günlük plan yapma, video ve powerpoint sunum hazırlama, eksik konuları tamamlama, eğitsel oyun hazırlama, materyal hazırlama, teknik yazılımlardan yararlanma ve alıştırma yapma/kendini geliştirme konuları ile ilgili hazırlıklar yaptıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Konuya ve kazanımlara göre internet üzerinden genel bir araştırma yapıyorum. Kendi bilgimi de katarak günlük planımı hazırlıyorum.” (ÖA5).

“Branşla alakalı eğlenceli videolar, görseller hazırlamaya çalışıyorum ki öğrenciler sıkılmasınlar.” (ÖA7).

“Hangi konu işlenecekse onunla ilgili sunum dosyası hazırlıyorum.” (ÖA6).

“İlk önce eğer anlatacağım konuda bir eksikim varsa onu tamamlıyorum.” (ÖA3).

“Bir eğitsel oyun bulmaya çalışıyorum. Bulmaya çalıştığım eğitsel oyunu da genelde konuya uygun seçmeye çalışıyorum. Eğitsel oyun kısmı çocuklar için çok eğlenceli oluyor.” (ÖA5).

“Yaratıcılıklarını ön plana çıkartan düşüncelerle, fikirlerle çeşitli materyaller hazırlamaları durumu söz konusu.” (ÖE3).

“Kaboot gibi Socratic gibi öğrenmeyi etkili hale getirebilecek teknolojik yazılımlar var. Bu yazılımlar özellikle dersin eğlenceli bir şekilde işlenebilmesi açısından önemli.” (ÖE3)

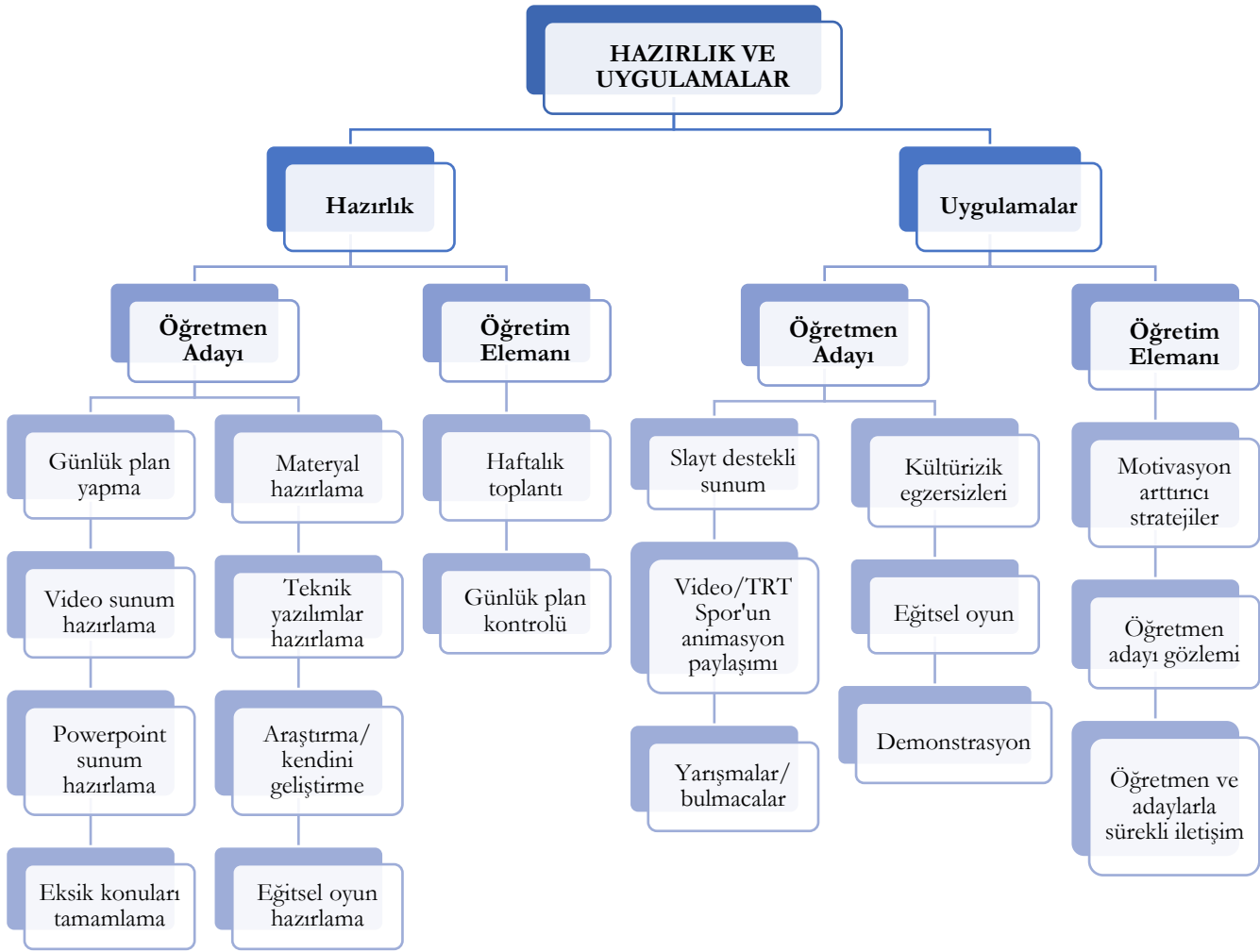
“Çok araştırma yapıyorlar, kendileri üretiyorlar.” (ÖE2).

Öğretim Elemanlarının Yaptıkları Hazırlıklar

Bu süreçte öğretim elemanları düzenli haftalık toplantılar yaptıklarını ve günlük plan kontrolü yaptıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Bir saatlik bir ders saatimiz var. Her hafta o haftaki konu neyse okulun programına tabi olarak sunumlarını hazırlıyorlar. Orada anlatılanı, sunum eleştirilerini yapıyoruz.” (ÖE4).

“Haftada bir saat zaten hem günlük planları işliyoruz anlatıyorlar arkadaşlarımız, hem de genel değerlendirmede bulunuyorlar.” (ÖE3).

Şekil 2. “Hazırlık ve Uygulamalar” Ana Temasına Ait Temalar ve Kodlar

Öğretmen Adaylarının Yaptıkları Uygulamalar

Paydaşların görüşlerine göre öğretmen adayları dersleri işlerken ağırlıklı olarak slayt destekli sunumlar, video/TRT Spor'un animasyon paylaşımları, yarışma/bulmaca uygulamaları, kültürel egzersizleri/ısınma-soğuma çalışmaları, eğitsel oyunlar ve demonstrasyon uygulamaları yapmışlardır. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Yapılan uygulama; slayt üzerinden konunun anlatımı ve video ile desteklenmesi konunun.” (Ö1).

“Hangi branş anlatılacaksa o slaytın sonunda TRT Spor'un animasyon şeklinde kısa bir anlatımı var. O videoyu paylaşıyorlar.” (Ö2).

“Kaboot uygulaması üzerinden her hafta olmasa da ara ara birikmiş 2-3 branş hakkında bir yarışma yapıyorlar.” (Ö2).

“Genelde ilk derste mutlaka bir ısınma-esnetme hareketleri 15-20 dk öğrencilerimiz karşılıklı kamera açılarak yapılıyor.” (Ö4).

“Bir sınıfa 2 saat giriyorsam ilk saat bu şekilde işleyip ikinci saatte mutlaka oyun oynatıyorum.” (ÖA7).

“Demonstrasyon yapmasını istiyorum çünkü bunu ileride yapacak, yani bu pandemi bitecek bir gün. Bu demonstrasyon bizim olmazsa olmazımız.” (Ö3).

Öğretim Elemanlarının Yaptıkları Uygulamalar

Öğretim elemanları öğretmenlik uygulaması dersi süresince öğretmen adayları için motivasyon artırıcı stratejiler kullandıklarını, öğretmen adayı gözlemi yaptıklarını, öğretmen ve öğretmen adayları ile sürekli iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Böyle bir *motivasyonsuzluk ortamında öğrencilerin derse karşı güdülerinin en üst düzeye çıkarılabilmesi için stratejiler bence çok önemli.*” (ÖE3).

“*Öğrencilerimiz dediğimiz gibi hazırlıklı geliyorlar, sesleri/kameralar hepsi açık zaten dersleri izledim gözlemedim ve gayet iyiydi.*” (ÖE1).

“*Öğretmenlik uygulaması dersinde zaten öğrencilerimiz hem bizlerle yani danışman hocalarıyla hem de uygulama öğretmenleriyle sürekli iletişim ve iş birliği içindeler.*” (ÖE1).

Güçlü Yönler Ana Temasına İlişkin Bulgular

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersinin güçlü yönleri kazanımlar, avantajlar ve mesleki gelişim alt temalarına ayrılmış ve bu alt temalar başlıklar şeklinde aşağıda verilmiştir (Şekil 3).

Kazanımlar

Uzaktan eğitimle işlenen öğretmenlik uygulaması dersi süresince öğretmen adayları dersin bu şekilde işlenmesinin kendileri için yaratıcılık gelişimi sağladığını, kendilerini geliştirmeleri için imkan sağladığını, teknoloji kullanım düzeylerini geliştirdiğini, bilişsel alan gelişimi sağladığı, online eğitim deneyimi kazandıklarını ve problem çözme özelliklerinde artış olduğunu belirtmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“*Bu şekilde olduğu zaman farklı branşlara da yönelebiliyorsunuz. Onlarla ilgili teorik bilgiler araştırıyorsunuz, kendinizi geliştiriyorsunuz.*” (Ö5).

“*Bu online eğitimde de öğrendiklerimizi yanımıza kar kaldı diyebilirim. Bu anlamda yani yaratıcılığımız arttı. Uygulama dersini nasıl götürebiliriz bunu öğrendik.*” (ÖE3).

“*Bilgisayar programları konusunda biraz geliştik. Bu olumlu bir taraf.*” (ÖA8).

“*Teknoloji kullanma becerisi arttı. Bu önemli. Çoğu kimse Zoom nedir? bilmezdi. Şimdi nasıl kullanılır, nasıl ekran kaydı alınır bütün bunları biliyor.*” (ÖE3).

“*Lisedeki öğrencilere bilişsel alanda bilgi verebiliyorsunuz, dolayısıyla öğretmen adayları da kendini buna bağlı olarak bilişsel alanda geliştiriyorlar diyebiliriz.*” (Ö1).

“*Dünyanın dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda online eğitimin süreceğini devamında da etkili olacağını düşünüyorum. Bu sayede de bizim için bir ön hazırlık oluyor.*” (ÖA1).

“*Problem çözme becerilerine ya da yaratıcılıklarına süreç kesinlikle katkı sağlıyor.*” (ÖE3).

Avantajlar

Öğretmen adayları uzaktan eğitimle işlenen öğretmenlik uygulaması dersinin bu şekilde işlenmesinin kendileri için bazı avantajları olduğunu belirtmişlerdir. Bu avantajlar arasında araştırmaya yönelme, zaman tasarrufu sağlama, uygulama için az efor harcama, ekonomik kazanç, rahat ve güvenli ortamda ders işleme, teorik içerik sunumları kullanmada artış, ders için mekan bağımsızlığı yaşama ve KPSS'ye hazırlanma fırsatı bulma sayılabilir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“*Hem biz hem de stajyer öğrencileri araştırmaya yönelttiğimi düşünüyorum. Sürecin olumlu yanı olarak bunu görüyorum.*” (Ö4).

“*...Öteki türlü okula gideceklerdi. Gideceklerdi, geleceklerdi, uğraşacaklardı ayakta duracaklardı.*” (ÖE3).

“*Öğretmen adaylarımız için söyleyeyim bedensel olarak daha az yoruluyor. 6 saat ayakta duracaklardı şimdi ayakta durmuyorlar, oturuyorlar. Bu bir avantaj yorulmama açısından, yorgunluk açısından bir avantaj.*” (ÖE3).

“*Ev kirası vermiyorum, evimdeyim, staja gidip gelip otobüs parası da vermiyorum. Aldığım burs da tamamen benim oluyor. Böyle de pozitif tarafları var.*” (ÖA8).

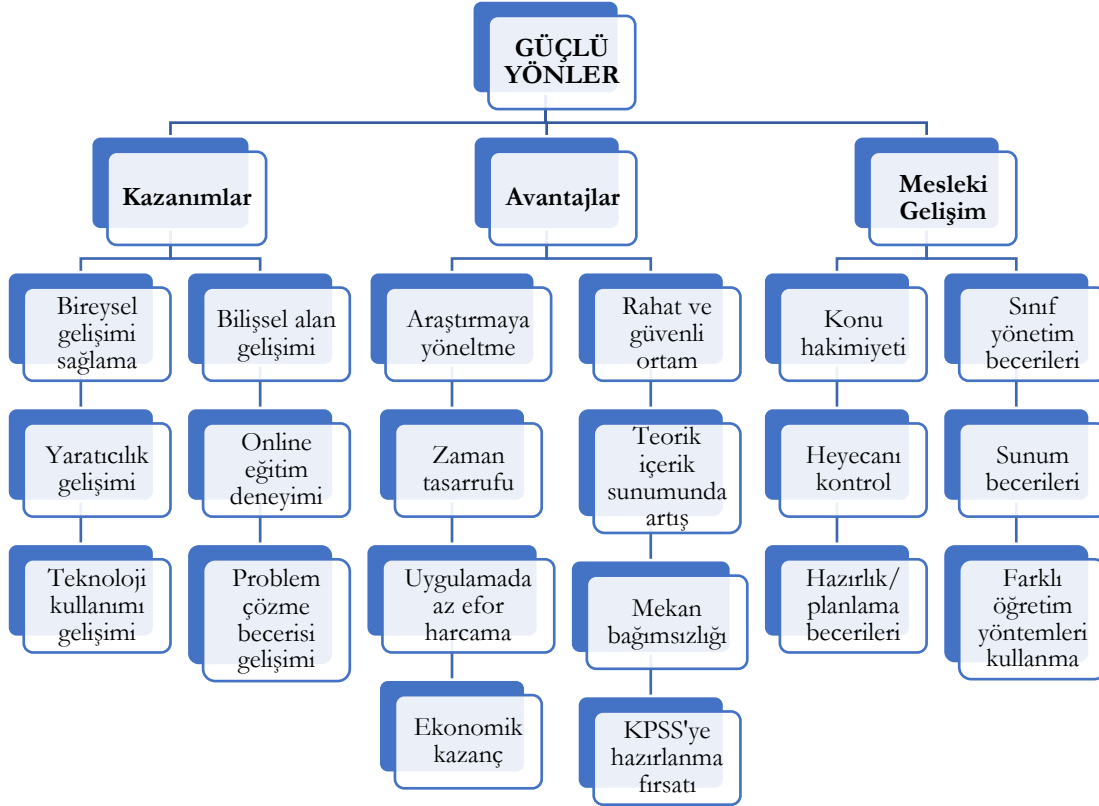
“*Ben bu dersi evde aldığım için bu benim için avantaja dönüşmüş oluyor.*” (ÖA2).

“Maalesef ki bazı beden eğitimi öğretmenleri teorik bilgi çok fazla vermediği için bu sayede daha fazla teorik bilgi vermiş oluyoruz.” (ÖA2).

“Öğrenci her yerden derse girebiliyor. Tek avantajı bu. Yani şey diyemiyor ya hocam ben anneanneme gittim babaanneme gittim diyemiyor. Her türlü derse girme şansı var.” (ÖA7).

“Teorik işliyorlar belki onlara KPSS sürecinde de yardımcı olur.” (Ö2),

“Bilişsel alan noktasında katkıları olacağını düşünmüyorum. Özellikle KPSS sürecinde alan bilgisi konusunda.” (Ö1).

Şekil 3. “Güçlü yönler” Ana Temasına Ait Temalar ve Kodlar

Mesleki Gelişim

Öğretmen adayları öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitimle işlenmesinin mesleki gelişimlerine de katkıda bulunduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu katkılar; konuya hakimiyette artış, hazırlık/planlama becerileri geliştirme, heyecanı kontrol etme, sınıf yönetim becerileri ve sunum becerileri geliştirme ve farklı öğretim becerileri kullanma olarak belirtilmiştir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“İlk başta tutuklardı daha sonrasında kendilerini daha ait hissettiler daha çok hâkim olmaya başladılar.” (Ö5).

“Araştırmaları gerektiğini, hazırlıklı gelmeleri gerektiğini gördüler ve bu şekilde devam ettiler.” (Ö5).

“En baştaki heyecanlarını yendiklerini, yarın bir gün inşallah nasip olur atandıklarında, derse girdiklerinde daha hazırlıklı olacaklarını düşünüyorum.” (Ö5).

“Yarın bir gün derse girdiği zaman bakacak yani ben bu dersi planlamam lazım. 40 dakika veya 30 dakika neyse bir derse giriş yapacağım, çocuklarla konuşacağım, geri dönüt alacağım, bu arada yoklama yapacağım farklı etmenler olacak gibi, kimisi ses yapacak kimisi parmak kaldırarak. Bunların sınıf yönetiminde faydalı olduğunu düşünüyorum” (Ö3).

“Çekingence oluyor stajyer öğretmenlerimizde. Hani ses tonlarını ayarlayamadılar işte ne zaman konuya giriş yapacağımı, zamanı kullanmayı bunlar birkaç hafta sürdü. Şimdi daha çok otomatikçe bağladılar.” (Ö3).

“Farklı metotları da kullanmayı öğrendiklerini düşünüyorum.” (Ö4).

Sınırlı Yönler Ana Temasına İlişkin Bulgular

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersinin sınırlı yönleri görüşler, dezavantajlar ve mesleki gelişim alt temalarına ayrılmış ve bu alt temalar başlıklar şeklinde aşağıda verilmiştir (Şekil 4).

Görüşler

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersi ile ilgili paydaş görüşlerine göre bu süreç oldukça zor ve olumsuz bir süreçti. Ayrıca paydaşlar bu süreçten memnun olmadıklarını, süreci verimsiz/faydasız bulduklarını, yetersizlik yaşadıklarını, deneyim seviyelerinin düşük olduğunu, ders anlatmaları esnasında (özellikle küçük yaş gruplarında) sanal ortamda anlaşılabilirliğin düşük olduğunu ve derslerin çok fazla teorik olarak işlendiğini belirtmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Gerçekten çok zor bir süreçten geçiyoruz.”, “Tabiki zor bir süreç uzaktan eğitimle birlikte derslerimizin işlenmesi. Uygulamalı bir ders çünkü teorik bir ders değil.” (ÖE1).

“Uzaktan eğitimde olması olumsuz bir süreç öğretmen adayları için açıkçası.” (Ö1).

“Açıkçası ben pek fazla memnun değilim çünkü, öğrencilere istediğimizi katabildiğimizi düşünmüyorum.” (ÖA1).

“Verimli mi yeterli mi kısmına gelirse kesinlikle verimli değil, kesinlikle yeterli değil. Eldeki imkânlarla ortaya çıkabilecek sonuç bu. Durum gerçekten zor. Hele ki bizim dersimiz uygulamalı bir ders, aktif bir şekilde yüz yüze yapılan bir ders.” (ÖA5).

“Genel olarak uzaktan eğitimin çok verimli olmadığını özellikle beden eğitimi bağlamında düşünecek olursak çok verimli olmadığını zaten görebiliyorum.” (ÖE3).

“Mesela ben ilk online’da derse girdim, programı kullanmayı bilmiyorum, nasıl açacağım bilmiyorum, nasıl yükleyeceğim bilmiyorum.” (ÖA7).

“Hiçbir şekilde %100 geçmiyor dersler yani %50 ile geçiyor. Anlaşılabilirlik çok az. O yüzden uygulamalı bir branş olarak online’da çok sıkıntı çektiğimizi söyleyebilirim.” (ÖA7).

“Uzaktan eğitimde uygulama tabii ki yeterince olamıyor daha çok teorik bu yüzden.” (Ö3).

Dezavantajlar

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersi ile ilgili paydaşlar pek çok dezavantaj da belirtmişlerdir. Dersler sırasında yaşanan teknik problemler, öğretmen adaylarının okul ortamını deneyimleyememeleri, öğrencilerle sınırlı iletişimlerinin olması ve öğrenci ile bağ kurulamaması, derse katılımın düşük olması, uygulamalı bir dersin ev ortamında ve sanal bir eğitimle uygulanmasının güçlüğü, beceri öğretiminde yaşanan güçlükler, öğrencileri tanıyamama, öğretmenlik mesleğini yaşayamama, uygulamalı bir dersin sanal bir ortamda gerçekleştirilmeye çalışılması, ev imkânlarının sınırlılığı, öğrencilerin gözlemlenmesinde ve değerlendirilmesinde yaşanan zorluklar, dersin kazanımlarına ulaşamaması, fırsat eşitsizliği, öğrencilerin kameralarını açmaması, ders saatinin uygun olmaması/sınırlı olması ve olumsuz veli etkisi bu dezavantajları oluşturmuştur. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Öğretmen adayları açısından bakacak olursak da bazen teknik problemler olabiliyor.” (ÖE3).

“Bağlantı sorunları her zaman oluyor.” (Ö3).

“Öğretmen adayları için de mutlaka bir okulu görüp, solumalarını isterim. Çünkü bir kere okulun içine girmeleri lazım, ortamı görmeleri lazım.” (Ö4).

“Uzaktan bir eğitim var. Sanal bir ortamda ders vermeye çalışıyoruz. Yani öğrenciyi görmüyoruz, beden dili yok, gerçekten de bir iletişimimiz olmuyor.” (ÖE1).

“Çocuklar derse katılım göstermiyor” (ÖA8).

“Çocuğun ruhuna indiğiniz takdirde çocuğun bir şeyleri yapması daha da kolaylaşıyordu çünkü size karşı bir bağlılık ve yakınlık hissediyordu aynı fiziki şartlarda olduğunuz için. Maalesef online eğitimde böyle bir durum söz konusu değil.” (ÖE2).

“Dezavantaj tamamen uygulamalı bir dersin bu şekilde anlatılması.” (ÖE4).

“Uygulamada beceri öğretimi noktasında ne yazık ki bir şeyler veremiyoruz öğrencilerimize.” (Ö1).

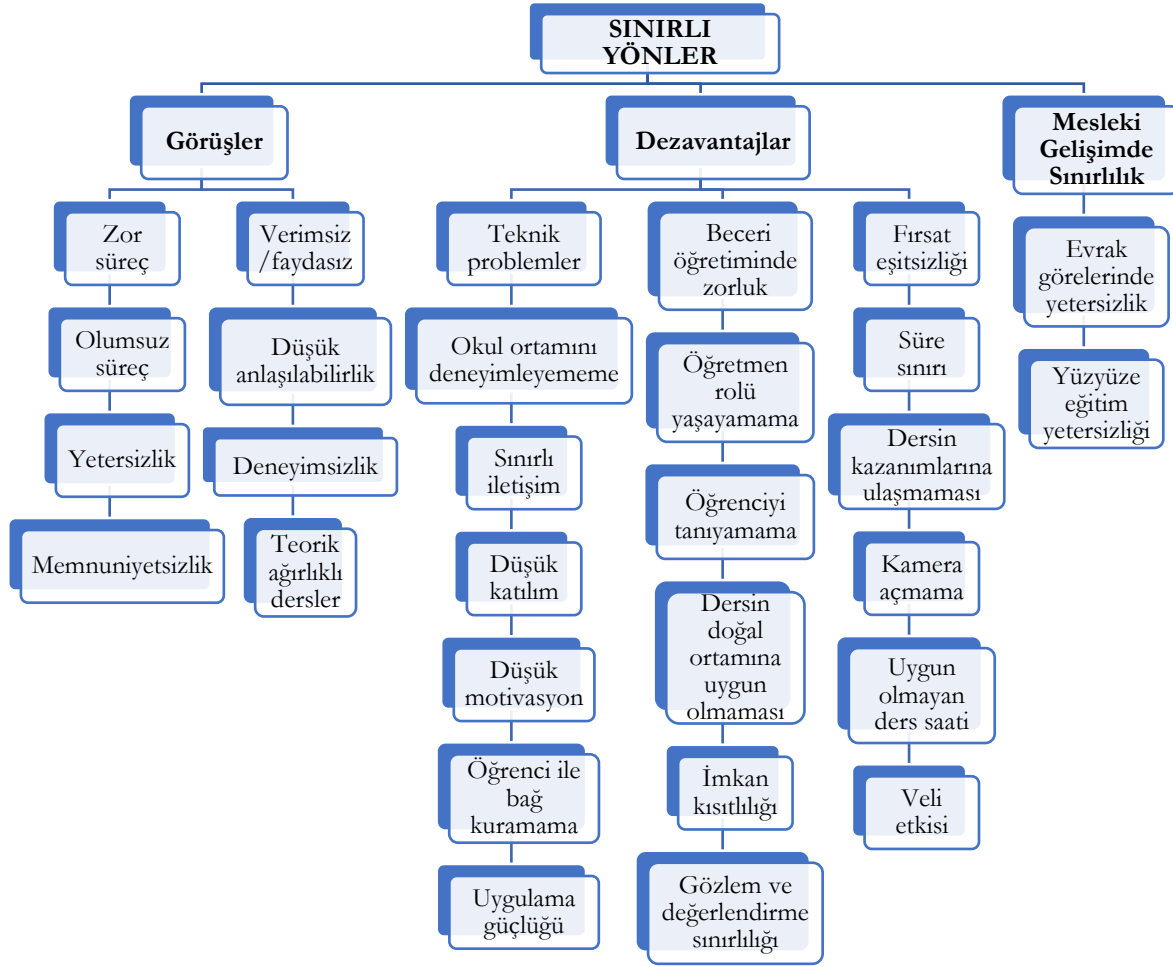
“Beden eğitimi öğretmenliği rubu yüz yüze eğitimde anlaşılır.” (Ö3).

“Dezavantaj olarak öğrencileri tanıyamıyorlar ve yeterli iletişim kuramıyorlar.” (Ö2).

“Zaten böyle olacaksa bizim beden eğitimi dersinin isminin değiştirilmesi lazım. Yani hepsini ezbere anlatıyoruz çocuklar ezber yapıyor. O zaman beden eğitimi dersinin isminin ‘beden’ eğitimi olmaması gerekiyor yani.” (ÖA7).

“Mekân, alan ve materyal kullanmamamız gibi bir durum söz konusu değilken elimizdeki bu imkânları aldığımız için kesinlikle dezavantajlı olduğunu düşünüyorum.” (ÖA5)

“Ev sınırlı, bir antrenman salonu gibi olmuyor ama elimizden geldiği kadar en iyisini yapmaya çalışıyoruz.” (ÖE1).

Şekil 4. “Sınırlı Yönler” Ana Temasına Ait Temalar ve Kodlar

“Yüz yüze eğitim hem öğrencileri gözlemlemek hem değerlendirmek açısından bana daha avantajlı geliyor.” (ÖA3).

“Bir çocuk topu eline almadan ya da hareket etmeden bir beden eğitimi dersi olmaz bence.” (ÖA7).

“Maalesef ki eğitimde eşitsizliğin çok batı safhada olduğunu da düşünüyorum. Dolayısıyla birçok çocuğun evinde herhangi bir bilgisayar yok herhangi bir telefon yok. İnternet varsa bile gerekli bilgisayar yok ya da telefon yok.” (ÖE2).

“Kamera açmıyorlar, ses açmıyorlar, konuşmuyorlar, cevap vermiyorlar, kendi kendimize ders anlatıyor gibi bir şey oluyoruz.” (ÖA6).

“Zaten süre o kadar kısıtlı ki yani 30 dakikalık bir süre var orada çocuk ısınacak herhangi bir sakatlığa meyil vermemek için ön hazırlıkları yapması lazım.” (ÖE4).

“Derslerim çok erken olduğu zaman sabah dokuzda derse girdiğim zaman bazı öğrencilerin hani ders sadece bilgisayarı açıp uyuduğunu fark ediyorum.” (ÖA2).

“Bazı veliler beden eğitimine soğuk bakıyor. Boş ver yat oğlum yat kızım diyor hani bir matematik bir fen bir Türkçe gibi önemsenen bir ders olduğunu düşünmüyorlar.” (Ö3).

Mesleki Gelişimde Sınırlılık

Paydaşlar yaşanan bu sürecin öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerine de olumsuz etki yaptığı konusunda benzer görüşlere sahiptirler. Bu konuda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde, okul içerisindeki çeşitli prosedürel işler konusunda tecrübe edinemedikleri ve sadece uzaktan eğitimle ders verme imkânı bulduklarından dolayı yüz yüze eğitime geçildiği takdirde hazır olmayacaklarını belirtmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Evrak konularında gerçekten büyük bir eksikliğimiz var. Sınıf defteri, nöbet defteri doldurmamız lazım ve bunların yanında Spor kulübü diye bir kulüp var bununla ilgili çalışmalar yapmamız lazım. Fakat bunların hiçbiri ile ilgili bir bilgimiz bir uygulamamız, bir teori, bir pratiğimiz yok.” (ÖA8).

“Yani kitap üstünde bir şeyleri yaptık ama uygulamalı olarak gerçekten de okula gidip ders vermemiz gerekiyordu.” (ÖA4).

Görev ve Sorumluluklar Ana Temasına İlişkin Bulgular

Odak grup görüşmelerinde elde edilen uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersi ile ilgili görev ve sorumluluklar ana teması öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının görev ve sorumlulukları şeklinde başlıklarla aşağıda verilmiştir (Şekil 5).

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Görev ve Sorumlulukları

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersinde öğretmen adaylarına okullarda destek olan beden eğitimi öğretmenleri bu süreçte kendi görev ve sorumluluklarını; rehberlik yapma, model olma, zaman yönetimine yardımcı olma, adayların plan dâhilinde hareket etmelerini sağlama, gerekli dönüt ve düzeltmeleri sunma, içerik kontrolü yapma, katılımı sağlayıcı tedbirler alma, otoriteyi hissettirme, adaylarda güven oluşturma, adayları öğrencileri değerlendirme süreçlerine dâhil etme ve adaylardan gelen soruları cevaplandırma yönünde görüşler bildirmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Bunu stajyer öğrencilerime de söylüyorum benim ilk görevim size rehberlik etmek size yol göstermek diyorum” (Ö3)

“Stajyerlere, iyi veya kötü yönde örnek olabileceğini söylüyorum.” (Ö3).

“Zamanı etkili kullanmaları gerektiğini, tabii ki yanlış yapabileceklerini heyecanlanabileceklerini mutlaka onlara hatırlattım.” (Ö4).

“Planlı olmaları gerektiği için ben önce onlara yıllık planı tabii ki örneğini gönderdim, bu çünkü benim sorumluluğundaydı. Planlı olmaları gerektiğini ve plan dâhilinde mümkünse ilerleyeceğimizi söyledim.” (Ö4).

“Slaytla alakalı içerik yeterliliğine göre düzenlemelerini sağlıyoruz.” (Ö1).

“Slayt hazırlamalarını ve bu slaytı iki gün öncesinden bana ulaştırmalarını istiyorum.” (Ö1).

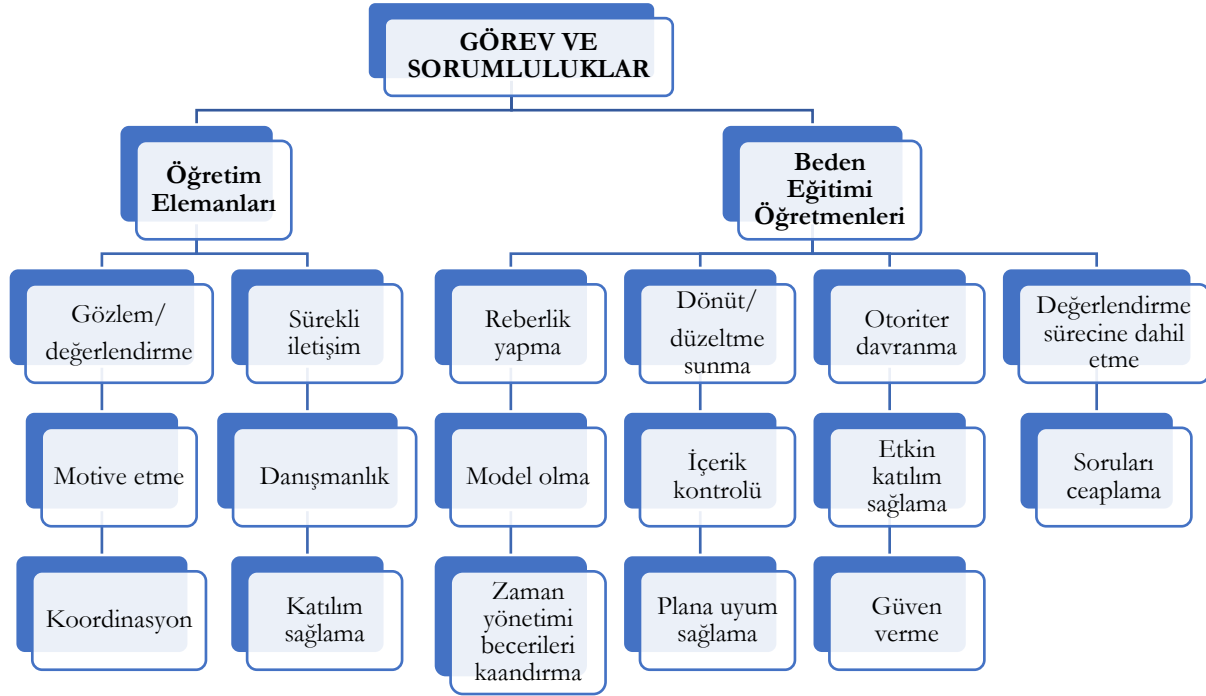
“Daha otoriter durmaya çalışıyorum ki ilk baştan biraz ciddiyet kazansınlar.” (Ö3).

“Mümkün olduğunca etkin katılımı sürdürmelerini gerektiğini hatırlattım.” (Ö4).

“Şen şakrak bir şekilde gittim ki güven duyabilsinler, çekinmesinler.” (Ö4).

“Dönem için notları belirlerken adaylarla zoom üzerinden toplantı yapıp görüşlerini alarak ortak belirledik. Dâhil olmalarını istedim. Hoşlarına da gittiğini düşünüyorum.” (Ö5).

“Her ders sonunda kritik yapıyoruz. Ayrıca yüz yüze işlenen derslerde öğrenci ile nasıl iletişim kurmamız gerektiği, dersi uygularken nelere dikkat edeceğimiz gibi daha birçok konuda paylaşımlar yapıp onların da sorularını cevaplıyoruz.” (Ö2).

Şekil 5. “Görev ve Sorumluluklar” Ana Temasına Ait Temalar ve Kodlar

Öğretim Elemanlarının Görev ve Sorumlulukları

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersinde öğretmen adaylarına danışmanlık yapan öğretim elemanları bu süreçte kendi görev ve sorumluluklarını; gözlem ve değerlendirme yapma, adaylarla sürekli iletişim kurma, öğretmen adaylarının motivasyonlarını yükseltme, danışmanlık yapma, adayların derslere katılımlarını sağlama ve öğretmen ve öğretmen adayı arasında koordinasyon sağlama olarak bildirmişlerdir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Genel değerlendirmelerde bulunuyoruz, onların sunumlarını dinliyoruz, problemlerine katkıda bulunuyoruz, onları yönlendiriyoruz. Ders sürecine ilişkin, dersin işleniş sürecine ilişkin değerlendirmelerde bulunuyoruz.” (ÖE3).

“Öğretmenlik uygulaması dersinde zaten öğrencilerimiz hem bizlerle; danışman hocalarıyla hem de uygulama öğretmenleriyle sürekli iletişim ve iş birliği içindeler.” (ÖE1).

“Bence bu uzaktan eğitimde bize düşen en büyük görev bizim stajyer öğrencilerimizi olaya motive etmek. Yani anlatıyoruz, söyliyoruz, biz bir yorum yapıyoruz üzerine derken çocuk bir yere ait olduğunu hissediyor, kendisi ile ilgilenildiğini hissediyor, takip edildiğini anlıyor.” (ÖE2).

“Öğrencilerimizin takiplerini yapıyoruz, onlarla birlikte zaten öğrencilerimize danışmanlık yapıyoruz reberlik yapıyoruz.” (ÖE1)

“Düzenli katılım sağlamalarını sağlıyoruz.” (ÖE).

“Koordinasyonun sağlanması ile alakalı da problem olmuyor.” (ÖE3).

Öneriler Ana Temasına İlişkin Bulgular

Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulaması dersinin daha nitelikli yapılması ile ilgili elde edilen öneriler teması problemlere çözüm önerileri ve mesleki gelişime yönelik öneriler şeklinde başlıklarla Şekil 6’da verilmiştir.

Yaşanan Problemlere Çözüm Önerileri

Uzaktan eğitimle yürütülen öğretmenlik uygulaması dersinde yaşanan sorunların çözümü için paydaşların çözüm önerileri; video yardımı ile anlatım yapma, öğrenciye güvenme, derste öğrencilerin dikkatini çekmek, onları derse katmak ve bazen de uyarmak adına isimle hitap etme, öğrenciyi kamera açmaya teşvik etme, farklı bir bilgisayar veya telefon kullanma, farklı

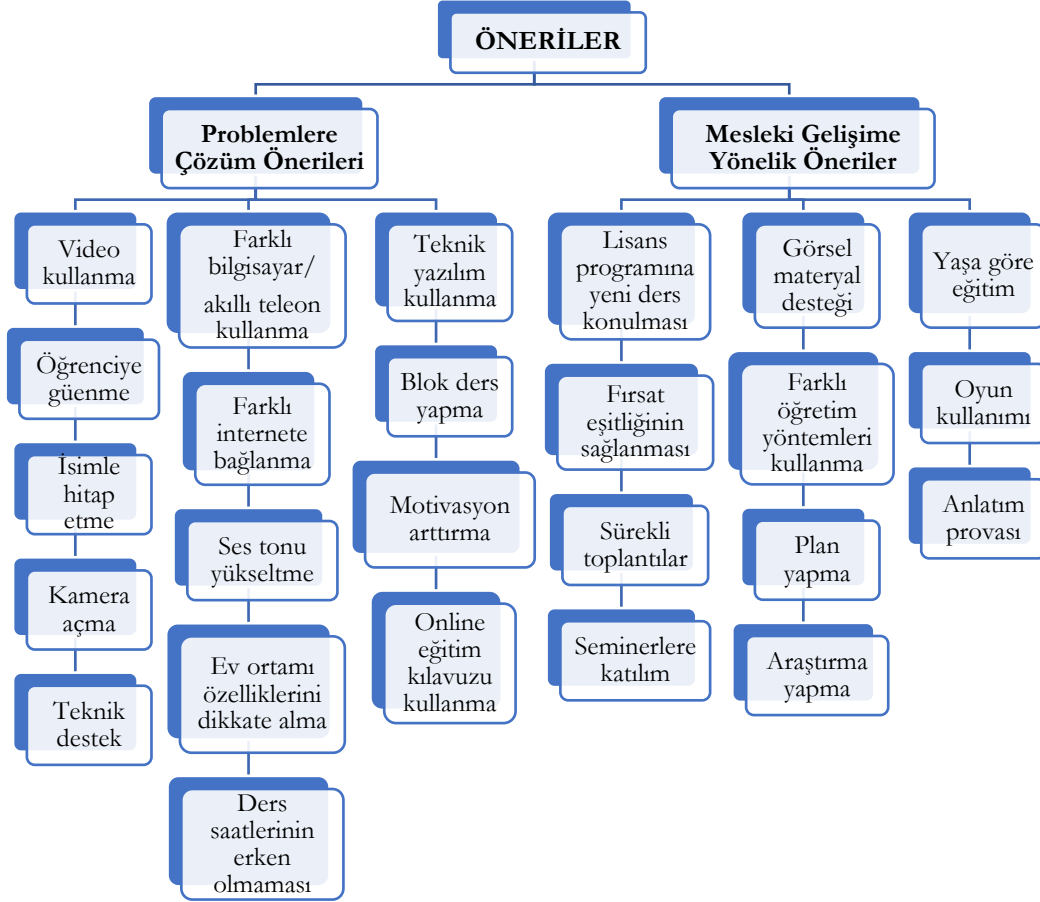
internete bağlanma, ses tonunu ayarlama/yükseltme, ev ortamının özelliklerini dikkate alarak plan/uygulama yapma, ders saatlerinin erken saatte olmasını engelleme, teknik destek alma, online eğitim kılavuzu kullanma, blok ders yapma ve öğrenci motivasyonunu arttıracak tedbirler alma şeklinde belirtilmiştir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Öğrenciler biraz anlamakta zorluk çektikleri için ilk önce video açıyorum.” (ÖA3).

“Tek yapabildiğimiz şey öğrencilere güvenmek. Öğrenciler, öğretmenim şu anda beni göremiyorsunuz biliyorum fakat ben gösterdiğimiz hareketleri görüp uyguluyorum diyorlar ve çocukların beyanı esas alınyor.” (ÖA5).

“Bana cevap vermemelerine yönelik yaptığım şey ise artık isim soyisim söyleyerek ondan cevap bekliyor olmam.” (ÖA6).

“Sonra kendim kameradan hareketi göstermeye çalışıyorum.” (ÖA3).

Şekil 6. “Öneriler” Ana Temasına Ait Temalar ve Kodlar

“Hemen farklı bir telefonla ya da farklı bir internet bağlantısıyla balledebiliyoruz.” (ÖA5).

“İnternet problemi yaşayabiliyoruz. Ev interneti ile telefon interneti ile bağlanabiliyoruz.” (ÖA5).

“Ses probleminde gerçekten yani bağırarak dışında yapılabilecek bir şey kalmıyor bize ve çocuklar, çocuklar, çocuklar diye ses tonunu yükselterek artık dikkati çekmeye çalışıyorum. İlgini toplamaya çalışıyorum.” (ÖA5).

“Dersi işlerken ben öğrencilere yönelik işlemeye çalışıyorum. Zaten hani öğrencilerin bulunduğu konum ev olduğu için hani ona yönelik bir şeyler düşünüp planlıyorum.” (ÖA7).

“Ders saatlerinin sabah yerine öğleden sonra civarlarına çekilmesini tavsiye edebilirim.” (ÖA6).

“Teknik desteğin de iyi olması gerekir açıkçası.” (ÖE1).

“Online eğitimle ilgili tabii ki bir kılavuz hazırlanması gerekir aslında. Çünkü biz daha önce bununla hiç karşılaşmadık böyle bir yol haritamız da yok.” (ÖE1).

“Çeşitli teknolojik yazılımlar var dersi eğlenceli hale getiren Kahoot, Socrative gibi.” (ÖE3).

“Stratejiler ile öğrenciler hiç değilse bulunduğu ortamda en iyi motivasyon düzeyine ulaşabilir ve hem öğretmen hem de öğrenciler için ders işlemek eğlenceli hale gelir.” (ÖE3).

“Stajyer öğretmenlerin zaman yönetimi sıkıntısı olabiliyor bazen, ben de blok yaptırıyorum o yüzden.” (Ö4).

Mesleki Gelişime Destek Önerileri

Paydaşlardan gelen görüşler doğrultusunda beden eğitimi öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerine yönelik olarak; online eğitime alışma sürecini hızlandırmak ve bu sebeple zaman kaybı yaşanmasını azaltmak için lisans programına yeni derslerin konması, fırsat eşitliğinin sağlanması, öğretim elemanları ve adayların haftalık toplantıları sürekli gerçekleştirmeleri, adayların çeşitli seminerlere katılarak kendileri geliştirmeleri, ders işlenirken öğrencilerin yaş gruplarının göz önünde bulundurulması, anlatılan konu veya hareketin en iyi şekilde anlaşılması adına görsel materyal desteğinin sağlanması, farklı öğretim yöntemleri kullanılması, plan kontrolünün yapılması, derslerde oyun kullanımına teşvik edilmeleri, heyecanı yenmek için anlatım provalarının yapılması ve öğretmen adaylarının sürekli araştırma yapmaya teşvik edilmesi gibi öneriler gelmiştir. Aşağıda bu görüşlere ait örnek ifadeler yer almaktadır.

“Bu sürecin böyle devam edeceğini düşündüğüm için kesinlikle üniversitede online ders diye bir ders konulması taraftarıyım.” (ÖA7).

“Bu ders uzaktan işlenecekse de herkesin eşit şartlarda olduğu bir ortam yaratılmalı.” (ÖA8).

“Her hafta öğrencilerle toplantı yapıyoruz. Çocukların ilgisini çekebilecek, çocukları psikolojik olarak rahatlatabilecek, bilişsel anlamda onları zenginleştirebilecek birtakım aktiviteleri öneriyorum.” (ÖE2).

“Öğretmen adayları çeşitli gelişim seminerine katılıp kendilerini daha fazla geliştirip derse katılımı daha yükseğe çıkartmayı amaçlamalılar.” (ÖA4).

“Mutlaka onların yaşlarına olabildiğince inmelerini tavsiye ederim.” (ÖA5).

“Yine video görsellerle konuları desteklemeliler.” (ÖA3).

“Motor beceriler olduğu için bahsettiğimiz beceriler muhakkak demonstrasyon gerekiyor bizim kendi gösterimimize ilaveten teknoloji destekli.” (ÖE3).

“Planlama ile ilgili birtakım hazırlıklarla kendilerini geliştirmeleri sağlanabilir.” (ÖE3).

“Çeşitli araştırmalar yapabilirler onu geliştirme adına küçük sunumlar yapabilirler.” (ÖE3).

“Birtakım oyunları ben kendi adıma öneriyorum.” (ÖE2).

“Bir öğrenci grubuna ders anlatıyormuş gibi kendileri de küçük provalar yapabilirler uzaktan eğitim sürecinde. Çünkü kamera karşısında birilerine bir şey anlatmak biraz zor.” (ÖE3).

Tartışma ve Sonuç

Uzaktan eğitim ile yürütülen öğretmenlik uygulaması dersine yönelik öğretmen adayları, beden eğitimi ve spor öğretmenleri ve öğretim elemanları olmak üzere üç paydaşın görüşlerinin incelendiği çalışmada görüşler; hazırlık ve uygulamalar, güçlü yönler, sınırlı yönler, görev ve sorumluluklar, öneriler olmak üzere beş ana tema altında toplanmıştır.

Araştırma bulguları, beden eğitimi dersi için genel olarak dersin bilişsel boyutunu içeren çalışmalara yönelik hazırlık ve uygulamalar yapıldığını göstermektedir. Yapılan görüşmelerde, öğretmen adaylarının belirli bir planlama içerisinde oldukları, ancak, dersin psikomotor alanla ilgili kazanımlarına yönelik çok fazla bir planlama ve hazırlık içerisinde olmadıkları belirlenmiştir. Bulgular, yapılan hazırlıkların genel olarak o günkü öğrenme içeriğinin teorik altyapısı ve konunun video/görseller ile desteklenmesini sağlayacak şekilde planlandığını göstermektedir. Çok az sayıda araştırma verisi, öğrencilere uzaktan eğitsel oyun oynatıldığı ve bunun için hazırlık yapıldığı ile ilgilidir. Bunun dışında, bazı öğretmen adaylarının demonstrasyonla beceriler göstermeye ve ısınma-soğuma gibi öğrencilerin de hareket etmelerine yönelik uygulamalar yapmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Alan yazındaki bazı çalışmalar, araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Çalışmalarda beden eğitimi derslerindeki teorik görevlerin çokluğu ve motor aktivite eksikliği vurgulanmıştır (Fierro ve ark., 2021; Mylsidayu, 2021; Osipov ve ark., 2020). Araştırma bulgularını destekleyen başka bir çalışma ise öğretmenlerin bazı kazanımların öğretilmesinde uzaktan eğitimin uygun olmadığı görüşünde olduklarını belirtmektedir (Demir ve Kale, 2020). Bulgular, öğretmen adaylarının öğrenme içeriklerini sunmak için araştırma sürecine dâhil olduklarını göstermektedir. Bu sürecin o günkü konunun teorik altyapısı ve bunu destekleyen video görsellerin araştırılması

ve sonrasında sunulması şeklinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Alan yazındaki bazı çalışmalar uygulamalı derslerde çoğunlukla video uygulamalarının kullanıldığını desteklemektedir (Bingöl, 2020; Рябинчук ve Сущко, 2021). Bundan başka araştırma bulguları öğretmen adaylarının soru-cevap yöntemini yoğun olarak kullandıkları göstermektedir. Yapılan sunumların çoğunun bilişsel unsurlar içermesi, sonrasında konunun özetlenmesi ve öğrenilenlerin kontrol edilmesi ihtiyacı, öğretmen adaylarında bu yönde bir hazırlık yapma ihtiyacını ortaya çıkarmış olabilir. Bulgular, hazırlık ve uygulamalar ile ilgili olarak öğretmen adaylarının bu süreçte öğretim elemanları ile sürekli iletişimde olduklarını ve yapılan hazırlıklar konusunda fikir alışverişi içinde bulduklarını göstermektedir. Ancak çalışmada, öğretmen adaylarına tüm davranış alanlarına hitap edecek öğrenme görevleri hazırlama konularında yeterli etkileşim yapılmadığı görülmektedir. Eğitim paydaşlarının bu duruma hazırlıksız yakalanması, uzaktan dersi yürütme konusundaki bilgi eksiklikleri bu duruma neden olmuş olabilir.

Güçlü yönler ana temasının; kazanımlar, avantajlar ve mesleki gelişim olmak üzere üç alt temada toplandığı görülmektedir. Bulgular genel olarak kazanımlar alt temasında, öğretmen adaylarının farklı spor dalları hakkında bilgilerinin arttığını, online eğitimde kendilerini geliştirdiklerini ve yaratıcılık/problem çözme becerilerini geliştirdiklerini göstermektedir. Bulgular, öğretmen adaylarının öğrenme içeriği konusunda araştırma yaptıkları yönündedir. Öğretmen adaylarının her hafta herhangi bir öğrenme içeriğinde bilişsel olarak derse hazırlanmaya maruz kalmış olmaları öğrenme içeriklerinde bilgilerini yenilemeleri ve attırmalarına neden olmuş olabilir. Diğer taraftan bulgular dersin psikomotor boyutunda çok fazla bir uygulama yapılmadığını göstermektedir. Bununla birlikte öğretmen adayları öğrencilerin öğrenme çevrelerini de göz önünde bulundurarak uzaktan öğretimde yapılabilecek etkinlikleri düşünmeye maruz kalmışlardır. Öğretmen adaylarının imkânlar el verdiğince bazı uygulamaları uzaktan eğitim ile nasıl yapacaklarını düşünmeleri onların problem çözme ve yaratıcılıklarını geliştirmiş olabilir. Ayrıca uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmen adaylarının teknoloji kullanım becerilerini geliştirdiği de belirlenmiştir. Öğretmen adayları daha önce alışık olmadıkları ya da deneyimlemedikleri platformları deneme fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca bunları süreç içerisinde kendileri yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatları olmuştur. Ancak bu konuda yeterli bilgilerinin olmadığını belirten öğretmen adayları, teknolojik öğrenme araçlarının eğitimde nasıl kullanılacağına kendilerine öğretilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Avantajlar alt temasında ise; genel olarak uzaktan eğitimin zaman tasarrufu sağladığı ve maddi olarak kendilerine ekonomiklik sağladığı belirtilmiştir. Öğretmen adaylarının kira, yol gibi birtakım harcamaları yapmamları, onların ekonomilerine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda eğitimin evden ve rahat ortamdaki verilmesi, onları yolda geçirilen zaman gibi durumlardan kurtararak farklı ihtiyaçlara zaman ayırabilmelerine imkân sağlamıştır (KPSS vb.). Yolcu (2020), Demir ve Kale'nin (2020) çalışmaları araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Ayrıca mesleki gelişim ile ilgili araştırma bulguları öğretmen adaylarının konu hâkimiyeti, sınıf yönetimi, sunum becerileri konularında geliştiğini göstermektedir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecinde daha çok bilişsel unsurları içeren sunumlar hazırlamaları ve bunları deneyimlemeleri onların sunum becerilerini geliştirmiş olabilir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının uzaktan eğitim esnasında yaşadıkları deneyimler, sınıf yönetim becerilerinde de katkılar sağlamıştır. Öğretmen adayları derslerindeki verimliliği artırma adına öğrencilerin dikkatini çekme, çeşitli görseller ve videolar kullanma, motivasyonlarını artırma, ses tonlarını değiştirme gibi farklı stratejiler kullandıklarını bildirmişlerdir. Bunlara ilave olarak soru-cevap yöntemini de derslerinde yoğun olarak kullanmışlardır. Ayrıca öğretmen adayları bu süreçte heyecanlarını yendiklerini de ifade etmişlerdir.

Sınırlı yönler ana temasının görüşler, dezavantajlar ve mesleki gelişim olmak üzere üç alt temada toplandığı görülmektedir. Genel olarak paydaşlardan gelen görüşlere göre bulgular, uzaktan yürütülen beden eğitimi derslerinin zorlu ve verimsiz olduğu yönündedir. Bazı çalışma bulguları araştırma bulgularıyla benzerlikler göstermektedir (Ekiz, 2020; Kirbas, 2020; Yaman, 2009; O'Brien ve ark., 2020). Beden eğitimi dersinin uygulama ağırlıklı bir ders olması nedeniyle, öğretmenlik uygulaması dersinin de bu bağlamda yetersiz kaldığı paydaşlar tarafından düşünülmektedir. Bu süreç bir anda ortaya çıkmış ve tüm paydaşlar bir anda uzaktan eğitim ile ders yürütmeye maruz bırakılmışlardır. Teorik dersler uzaktan eğitim ile yürütülmüş, uygulamalı dersler ise uygulama kısmı göz ardı edilerek teorik ağırlıklı olarak yürütülmeye devam etmiştir. Eğitim paydaşlarının bu duruma hazırlıksız yakalanması, uzaktan beden eğitimi yürütme konusundaki bilgi eksiklikleri, teknolojik alt yapının buna henüz hazır olmaması ve henüz bu alanın dünyada yeni gelişiyor olması araştırma bulgularının bu şekilde çıkmasına neden olmuş olabilir. Ancak dünyada uygulamalı derslerin uzaktan öğretimine yönelik kanıtlar sunan araştırma bulgularına da rastlanmaktadır (Daum ve Buschner, 2012; Daum ve Woods, 2015). Çalışmada öğretmen adayları ayrıca, uzaktan eğitim ile beden eğitimi dersi işleme konusunda kendilerini deneyimsiz

bulduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan paydaşlar dersin uygulama ağırlıklı bir ders olmasından dolayı, dersin uzaktan öğretilmesini bir dezavantaj olarak düşünmektedirler. Bulgular, derslerin erken saatlerde başlaması, kısıtlı sürede yapılması, öğrenci kameralarının genellikle kapalı olması ve velilerin beden eğitimi derslerine yeterince önem vermemesi nedenleriyle verimli yürütülemediğini göstermektedir. Çalışmadaki bazı veriler, öğretmen adaylarının kendi kendilerine teorik olarak ders işlediklerini göstermektedir. Gürer ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları çalışmada öğrencilerin kamera/mikrofon açmaması nedeniyle derste pasif kaldıkları ve devam zorunluluğu olmadığı zaman katılımın düşük olduğu sonuçları, çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Ayrıca Vilchez ve arkadaşlarının (2021) çalışmalarında Covid-19 salgını sırasında velilerin uzaktan öğrenmeyi ve öğrenci sağlığını desteklemede oynadıkları kritik role yaptıkları vurgu gerçekleştirilen çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bununla birlikte öğretmen adayları sürecin bu şekilde devam etmesi nedeniyle psikomotor alan öğretiminde ve okul ortamında deneyim yaşayamadıkları için de kendilerini bu konuda eksik hissettiklerini ifade etmektedirler. Benzer şekilde Fierro ve arkadaşlarının (2021) çalışması da öğretmen adaylarının pandemi sonrasında mesleğin zorluklarıyla yüzleşeceklerini, öğrenmeyi inşa etmek için deneyimlerini yeniden yapılandırmak zorunda kalacaklarına işaret etmektedir. Bir başka çalışmada ise beden eğitimi öğretmen adaylarının uygulama deneyimlerinin önemli bir yönünü kaçırmış olduğu ve bu durumun uzun vadeli sonuçlarının belirsizliği belirtilmektedir (Varea ve Calvo, 2021). Bu alt temada diğer önemli bir bulgu ise uzaktan beden eğitimi dersine katılımı fırsat eşitliğinin olmadığı paydaşlar tarafından ortaya konmasıdır. Ayrıca bulgular dersin uzaktan verilmesi esnasında birçok teknik problemin yaşandığı göstermektedir. Bulgular Gürer ve arkadaşları (2016), Türkan ve arkadaşları (2020) ve Yurdakal'ın (2019) çalışmaları ile de desteklenmektedir. Bu konularda ortaya konacak çeşitli stratejiler ve yönetmelikler (kameranın zorunlu açık olması, alt yapı sorunlarının çözülmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması vb.) nitelikli bir ders yapılandırılmasına katkı sağlayabilir. Mesleki gelişim alt temasında ise; öğretmen adayları uzaktan eğitimde, okul içerisindeki çeşitli prosedürel işler konusunda tecrübe edinemediklerini ve bu konularda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Adaylar bu süreçte yalnızca uzaktan eğitimle ders verme imkânı bulduklarından dolayı yüz yüze eğitime geçildiği takdirde hazır olmayacaklarını ifade etmişlerdir. Yapılan diğer çalışmalar benzer endişeleri dile getirmektedir (Fierro ve ark., 2021; Varea ve Calvo, 2021).

Görev ve sorumluluklar ana teması; öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının görev ve sorumlulukları şeklinde iki alt temada incelenmiştir. Bulgular genel olarak öğretmenlerin öğretmen adaylarına rehberlik yaptıklarını, model olduklarını, zaman yönetimi ve planlama konularında yardımcı olduklarını, adayların hazırlamış oldukları slaytlara gerekli dönüt ve düzeltme sağladıklarını göstermektedir. Diğer taraftan öğretim elemanlarının ise bu süreçte öğretmen adaylarını gözleme ve değerlendirme, onlarla sürekli iletişim halinde bulunma, motive etme, danışmanlık yapma ve koordinasyonu sağlama konularında öğretmen adaylarıyla etkileşimde olduklarını göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda beden eğitimi öğretmenlik uygulaması dersi ile ilgili olarak tüm paydaşların sürece dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu süreçte öğretmen adaylarının öğrencilere bilişsel öğrenme içeriklerini sunmaktan ileriye gidemedikleri görülmektedir. Paydaşların uzaktan beden eğitimi dersini öğretmedeki bilgi eksiklikleri, konunun literatürde yeni olması ve konuyla ilgili uygulama örneklerinin yetersiz olması sonuçların bu şekilde çıkmasına neden olmuş olabilir. Çalışmalar beden eğitimi öğretmenliği eğitiminin çevrimiçi öğretimine anlamlı bir şekilde dahil olabilmesi için yeni metodolojiler bulunması gerektiğine değinmektedir (O'Brien ve ark., 2020).

Çalışmada öneriler ana teması; problemlere çözüm önerileri ve mesleki gelişime yönelik öneriler şeklinde iki başlıkta incelenmiştir. Problemlere çözüm önerileri başlığında; öğretmenlik uygulaması dersi paydaşları “uzaktan eğitimde video ile anlatım, dikkat ve motivasyonu artırmak için öğrencilere isim ile hitap etme, kameraların açık olması, öğretmenin kendi ses tonunda yaptığı değişiklikler, ev ortamının özelliklerini dikkate alarak planlamaya gidilmesi ve ders saatlerinin çok erken saatlerde olmaması gibi” stratejilerin kullanılması ile dersin daha nitelikli hale getirilebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca hazırlanacak olan online eğitim kılavuzunun uzaktan eğitimi daha nitelikli hale getirebileceğini belirtmektedirler. Bulgular mesleki gelişime yönelik olarak; öğretmen adaylarının lisans döneminde online eğitime yönelik derslerin olması gerektiği görüşünde olduklarını göstermektedir. Ayrıca uzaktan eğitim ile işlenecek derslerde öğretmen adaylarının öğrenci seviyesine göre eğitimi planlayabilme ve bu eğitimi çeşitli teknolojiler ile destekleme becerilerine sahip olmaları gerektiğine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Kanbul ve arkadaşlarının (2020) çalışması araştırma bulgularını desteklemektedir. Aynı zamanda bu süreçte öğretim elemanların desteğinin de önemli olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak uzaktan eğitimle yürütülen beden eğitimi öğretmenlik uygulaması dersinin psikomotor öğrenme içeriklerinden ziyade bilişsel alan içeriklerine odaklanarak yürütüldüğü görülmektedir. Bu süreç, öğretmen adaylarının sunum yapma, sınıf yönetimi, teknoloji kullanımı, beden eğitiminin bilişsel öğrenme içerikleri ve yaratıcılık/ problem çözme alanlarında gelişimlerine katkıda bulunurken, psikomotor alanın öğretilmesiyle ilgili gelişimlerine sınırlı katkısının olduğunu göstermiştir. Pandeminin bir anda ortaya çıkması sonucu öğretmenlik uygulaması paydaşlarının uzaktan eğitime tam olarak hazır olmaması ve çeşitli kısıtlamalar nedeni ile sokağa çıkma yasaklarının olması, psikomotor alanın uzaktan öğretilmesinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte paydaşlar dersin verimli geçmesi için gerekli görev ve sorumlulukları yerine getirmişlerdir. Uzaktan yürütülecek öğretmenlik uygulaması dersinde yaşanan sorunların çözümü için, online eğitim kılavuzu kullanma, kamera açma, teknik destek sağlama, isimle hitap etme vb. öneriler getirilirken, mesleki gelişime dönük olarak fırsat eşitliği sağlama, sürekli toplantı yapma, planlı çalışma ve farklı yöntem kullanma gibi mesleki öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak çalışmaya katılan tüm paydaşların öğretmenlik uygulaması dersinin mutlaka yüz yüze verilmesi konusunda bir fikir birliği içinde olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Arnold, K.-H., Gröschner, A. ve Hascher, T. (Eds.). (2014). *Schulpraktika in der Lehrerbildung [Pedagogical Field Experiences in Teacher Education]*. Münster: Waxmann. <https://124.im/k1a7r>
- Aktaş, I. (2011). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen yeterliği üzerine etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 22(1), 13-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbd/issue/16380/171362>
- Aktaş, I. ve Mirzeoğlu, D. (2007). Öğretmenlerin mesleki yeterlik duygularının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Bolu ili örneği). *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(15), 34-44. DOI: <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.191>
- Bingöl, Ş. (2020). Attitudes of the academics in sports sciences towards distance education. *African Educational Research Journal*, 8(4), 799-805. <https://doi.org/10.30918/AERJ.84.20.185>
- Cohen, E., Hoz, R., ve Kaplan, H. (2013). The practicum in preservice teacher education: a review of empirical studies. *Teaching Education*, 24(4), 345-380. <https://doi.org/10.1080/10476210.2012.711815>
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design*. Sage Publications.
- Cülha, A. ve Yılmaz, S. (2021). Uygulamalı derslerde uzaktan eğitime ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri: beden eğitimi örneği. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(3), 81-92. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1918664>
- Çiçek, Ş., Koçak, S. ve Kirazcı, S. (2002). Beden eğitimi derslerinde çeşitli öğretmen ve öğrenci davranışlarının öğrencilerin derse katılımındaki önemi ve sergilenme sıklığı. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(4), 3-14. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbesbd/issue/27974/304815>
- Çiçek, Ş. ve İnce, M. L. (2005). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecine ilişkin görüşleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 16(3), 146-155. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbd/issue/16406/171478>
- Daum, D. N. ve Buschner, C. (2012). The status of high school online physical education in the United States. *Journal of Teaching in Physical Education*, 31(1), 86-100. <https://doi.org/10.1123/jtpe.31.1.86>
- Daum, D. N. ve Woods, A. M. (2015). Physical education teacher educator's perceptions toward and understanding of K-12 online physical education. *Journal of Teaching in Physical Education*, 34(4), 716-724. <https://doi.org/10.1123/jtpe.2014-0146>
- Demir, S. ve Kale M. (2020). Öğretmen görüşlerine göre, Covid-19 küresel salgını döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3445-3470. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44492>
- Ekiz, M. A. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin karantina dönemindeki uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri (Nitel bir araştırma). *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(OS1), 1-13. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1129313>

- Fierro, A. A., Souza de Carvalho, R., Castillo-Retamal, F. ve Almonacid, M. (2021). The practicum in times of covid-19: knowledge developed by future physical education teachers in virtual modality. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 20(3), 68-83.
- Goad, T., Jones, E., Bulger, S., Daum, D., Hollett, N. ve Elliott, E. (2020). Predicting student success in online physical education. *American Journal of Distance Education*, 35(1), 17-32. <https://doi.org/10.1080/08923647.2020.1829254>
- Greve, S., Weber, K. E., Brandes, B. ve Maier, J. (2020). Development of pre-service teachers' teaching performance in physical education during a long-term internship. *German Journal of Exercise and Sport Research*, 50(3), 343-353. <https://doi.org/10.1007/s12662-020-00651-0>
- Gurvitch, R. ve M.W. Metzler. (2009). The effects of laboratory-based and field-based practicum experience on pre-service teachers' self-efficacy. *Teaching & Teacher Education* 25: 437-443. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.08.006>
- Gürer, M. D., Tekinarslan, E. ve Yavuzalp, N. (2016). Çevrimiçi ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 47-78. <https://124.im/wVhpDbQ>
- Hascher, T., ve De Zordo, L. (2015). Langformen von praktika. ein blick auf österreich und die schweiz. [Long forms of internships. A look at Austria and Switzerland]. *Journal für LehrerInnenbildung*, 15(2),22-32. <https://boris.unibe.ch/id/eprint/74667>
- Hascher, T. (2012). Lernfeld Praktikum – Evidenzbasierte entwicklungen in der lehrer / innenbildung [Learning setting student teaching—evidence based developments in teacher education. *Zeitschrift für Bildungsforschung*, 2(2), 109-129 <https://link.springer.com/article/10.1007/s35834-012-0032-6>
- İnce, L., ve Ok, A. (2003). Öğretmen ve öğrenci merkezli öğretim ve izleyen öğretmenlik uygulamasının aday öğretmenlerin değer öncelikleri üzerine etkileri. *Gasçi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(2), 3-10. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/292294>
- Kanbul, S., Zaitseva, N. A., Ikonniyov, A. I., Kalugina, O. A., Savina, T. N. ve Evgrafova, O. G., (2020). Determining expert opinions of the faculty of education on the development of distance learning course. *International Journal of Emerging Technology in Learning*, Kassel, Germany. <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i23.18783>
- Kırmızıgül, H. G. (2020). Covid-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1128111>
- Kırbaş, S. (2020). The views of physical education and sports teaching instructors on education in the COVID-19 period. *Journal of Education and Learning*, 9(6), 196-205. <https://doi.org/10.5539/jel.v9n6p196>
- Legrain, P., Escalié, G., Lafont, L., ve Chaliès, S. (2019). Cooperative learning: a relevant instructional model for physical education pre-service teacher training?. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 24(1), 73-86 <https://doi.org/10.1080/17408989.2018.1561838>
- Mirzeoglu, D., Aktaş, I. ve Boşnak, M. (2007). Beden eğitimi öğretmeni, öğretmen adayı ve beden eğitimi ve spor yükseköğretiminde görev yapan öğretim elemanlarının mesleki yeterlik duygusunun karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 18(3), 109-125. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/151329>
- Mylsidayu, A. (2021). Stress level of physical education students: How to do the learning during the covid-19 pandemic?. *Journal Sport Area*, 6(1), 119-129. [https://doi.org/10.25299/sportarea.2021.vol6\(1\).5729](https://doi.org/10.25299/sportarea.2021.vol6(1).5729)
- O'Brien, W., Adamakis, M., O'Brien, N., Onofre, M., Martins, J., Dania, A., Makopoulou, K., Herold, F., Ng, K. ve Costa, J. (2020). Implications for european physical education teacher education during the covid-19 pandemic: a cross-institutional SWOT analysis, *European Journal of Teacher Education*, <http://doi.org/10.1080/02619768.2020.1823963>

Osipov, A. Y., Kudryavtsev, M. D., Galimova, A. G., Plotnikova, I. I., ve Skurikhina, N. Y. V. (2020). How can distance learning be used in the physical education of students?. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(2Sup1), 77-85. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2Sup1/292>

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage Publications. 31.

Рябинчук, І. О., ve Сушко, Р. О. (2021). Peculiarities of distance education for future physical education teachers in coronavirus pandemic conditions. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 15. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, (5 (136)), 98-102. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.5\(135\).23](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.5(135).23)

Sá, M. J., ve Serpa, S. (2020). “The global crisis brought about by SARS-CoV-2 and its impacts on education: an overview of the Portuguese panorama.” *Science Insights Education Frontiers* 5(2): 525–530. <http://doi.org/10.15354/sief.20.ar039>

Saçmalıoğlu, M., Gürsel, F. ve Alagül, Ö. (2018). Öğretmen adayının iş sosyalleşmesinin öğretmenlik uygulaması sürecinde incelemesi: bir eylem araştırması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(4), 176-193. <http://doi.org/10.17644/sbd.408768>

Sandıkçı, M ve Öncü E. (2013). Beden eğitimi ile diğer alanlardaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin yeterlik algıları ve tutumlarının belirlenmesi ve karşılaştırılması. *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 135-151. <https://124.im/Bz5nhE>

Saraç, L., İnce, M. L. ve Çiçek, Ş. (2005). Beden eğitimi öğretmenlerinin ders zaman yönetimi davranışları ve kullandıkları öğretim yöntemleri. 3–10. <https://hdl.handle.net/11511/86630>

Seçkin, A. ve Başbay, M. (2013). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(8): 253-270. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5305>

Türkan, A., Leblebici, H. ve Önal, İ., (2020). Opinions of teacher candidates on distance education implemented during the covid-19 pandemic period. *European Journal of Education Studies*, 7(11). <http://dx.doi.org/10.46827/ejes.v7i11.3355>

Tindowen, D. J., Bangi, J. ve Parallag Jr, C. (2019). Pre-service teachers' evaluation on their student internship program. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 18(10), 279-291. <https://doi.org/10.26803/ijlter.18.10.18>

Unlü, H. ve Erbaş, M. K. (2018). Academic self-efficacy and occupational anxiety of physical education teacher candidates. *Turkish Journal of Sport Sciences*, 2(1), 15–25. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/495688>

Varea, V. ve González-Calvo, G. (2021). Touchless classes and absent bodies: teaching physical education in times of Covid-19. *Sport, Education and Society*, 26(8), 831-845. <https://doi.org/10.1080/13573322.2020.1791814>

Vilchez, J. A., Kruse, J., Puffer, M. ve Dudovitz, R. N. (2021). Teachers and school health leaders' perspectives on distance learning physical education during the covid-19 pandemic. *Journal of School Health*. <https://doi.org/10.1111/josh.13030>

Wertzberger, E. (2019). The future of field experiences in distance education:: a case study of co-teaching practices in a telepresence-facilitated field placement. *Theory & Practice in Rural Education*, 9(2), 35-46. <https://doi.org/10.3776/tpre.2019.v9n2p35-46>

Yaman, M., (2009). Perceptions of students on the application of distance education in physical education lessons. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 8(1). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED503904.pdf>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık

Yolcu, H. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAD)*, 6(4), 237-250. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1268229>

Yurdakal, İ. H. (2019). Views of undergraduate students and lecturers on distance education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 11(3), 207-221. <https://124.im/XZryq>

Zach, S., Harari, I. ve Harari, N. (2012). Changes in teaching efficacy of pre-service teachers in physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 17(5), 447-462. <https://doi.org/10.1080/17408989.2011.582491>

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to examine the views of stakeholders (student, teacher and instructor) regarding the teaching practice course conducted with distance education in physical education and sports teaching departments.

The phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in the study. A total of 8 pre-service teachers, 4 male and 4 female, participated in the study; A total of 5 physical education and sports teachers, 3 male and 2 female, and 4 lecturers, 1 male and 3 female, participated. Maximum diversity sampling was used to determine the participants. While determining the prospective teachers to participate in the study, the characteristics of gender (female/male), teaching practice, school level (secondary school/high school) and being a national athlete were taken into account. Similarly, while determining the physical education teachers to participate in the study, gender (female/male) and teaching practice school level (middle school/high school) were taken into account. Gender (female/male) characteristics were also taken into account while determining the lecturers. The data of the study were obtained through focus group interviews. Interviews were held with pre-service teachers, physical education teachers and instructors over the zoom platform and were recorded with the knowledge of the participants. Semi-structured questions were used in the interviews. In the determination of the questions, opinions were taken from two academicians who are experts in qualitative studies. After the comments received, necessary corrections were made in the research questions. The data obtained in the process were analyzed by content analysis. The data were coded separately by the two researchers and one researcher in the field of qualitative study and a lecturer who has been teaching for about 25 years. The Miles and Huberman formula (1994) was used to compare the codes. The evaluative consistency coefficient of the evaluations made by the experts was found to be .85. In the analysis process, after all the answers given to the semi-structured open-ended questions asked to pre-service teachers, physical education and sports teachers and lecturers were coded, similar codes were brought together to form the main themes. The opinions of three stakeholders were evaluated and the findings were presented.

According to the content analysis, five main themes emerged; “preparation and practices”, “strengths”, “limitations”, “duties and responsibilities” and “recommendations”. The findings showed that preparations and applications were made for the physical education lesson, which includes the cognitive dimension of the lesson in general. According to the findings, it was determined that while the pre-service teachers were making preparations such as making daily plans, preparing powerpoint and video presentations, completing missing topics, preparing materials in order to conduct the physical education teaching practice lesson remotely, the instructors made preparations such as holding weekly meetings and checking the daily plan. While it was determined that the pre-service teachers had applications such as presentations, video sharing and competitions/puzzles in the lessons, it was observed that they did educational games and stretching exercises to a lesser extent. While the stakeholders stated the strengths of the distance teaching of the course as problem solving/creativity development, gaining online education experience, development of technology use, economic gain, orientation to research and independence of place; They stated their limitations as limited communication, low participation, technical problems, inequality of opportunity, low motivation, inadequacies in skill teaching and not being suitable for the natural environment of the course. In the focus group discussions, it was determined that the stakeholders fulfilled the necessary duties and responsibilities for the lesson to be effective. While the lecturers performed observation-evaluation and counseling duties, physical education teachers performed tasks such as feedback-correction, content control and planning. In order to solve the problems experienced in the teaching practice course carried out with distance education, using an online education guide, opening the camera, providing technical support, calling by name, taking into account the characteristics of the home environment, etc. While making suggestions, professional suggestions such as providing equal opportunity for professional development, holding regular meetings, making plans and using different methods were presented.

Research results show that the physical education teaching practice course conducted with distance education is carried out by focusing on the content of the cognitive field rather than the psychomotor learning contents. The results show that the teaching practice conducted with distance education contributes to the development of teacher candidates in making presentations, classroom management, technology use, cognitive learning contents of physical education and creativity/problem solving, while its contribution to the teaching of the psychomotor domain is limited. Due to the sudden outbreak of the pandemic, the fact that the stakeholders of the teaching practice were not completely ready for distance education and there were curfews caused difficulties in teaching the psychomotor field from a distance. As a result, it was seen that all the stakeholders participating in the study agreed that the teaching practice course should be given face-to-face.

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON FINANCIAL MARKETS ON SELECTED DEVELOPED COUNTRIES

SEÇİLİ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE COVID-19 PANDEMİSİNİN FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ayhan KULOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Meslek Yüksekokulu
akuloglu@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-0027-2893

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

12.04.2021

Kabul Tarihi:

17.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Covid-19

Borsa Getirileri

CDS Primleri

Keywords

Covid-19

Stock Markets

Returns

Credit Default Swap

Studies cannot provide adequate predictions regarding the depth and length of the Covid-19 virus because the Covid-19 pandemic is an unprecedented epidemic in terms of the lack of data gathered so far. The measures taken by governments and the deterioration of human health conditions have affected all sectors; especially production, distribution, and supply chains. The sector most severely inflicted by the epidemic is the financial markets. This study examined the effects of Covid-19 cases and CDS (Credit Default Swap) premiums on financial markets benefitting from the daily data collected between February 3, 2020, and September 20, 2021. As a result, it was seen that Covid-19 cases and CDS premiums posed a negative impact on stock market indices in selected countries (England, France and the United States). The country with the highest impact of Covid-19 cases on stock market indices is England. The country with the lowest CDS premiums on stock market indices is England and the country with the highest is the United States. More strikingly, the negative impact posed by CDS premiums on stock market returns due to the uncertainty of the epidemic was analyzed to be stronger than that posed by Covid-19 cases. Thus, governments should develop policies to reduce pandemic-induced uncertainty in the financial markets.

ÖZET

Covid-19 pandemisinin, benzeri görülmemiş bir salgın ve yetersiz veri olmasından dolayı yapılan çalışmalar virüsün derinliği ve uzunluğu hakkında yeterince öngörüle bulanamamaktadırlar. Hükümetler tarafından alınan önlemler ve sağlık koşullarının bozulması nedeniyle salgın koşulları başta üretim, dağıtım ve tedarik zincirleri olmak üzere tüm sektörleri etkilemiştir. Salgından en hızlı etkilenen kesim finansal piyasalardır. Bu çalışma, 3 Şubat 2020- 20 Eylül 2021 tarihleri arasında günlük verileri kullanarak Covid-19 vakaları ve CDS (Kredi Temerrüt Swapı) primlerinin borsa endeksleri üzerindeki etkileri incelemiştir. Sonuç olarak, seçili ülkelerde (İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri) Covid-19 vakaları ve CDS primleri borsa endeksleri üzerinde negatif etki göstermektedir. Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerinde etkisinin en yüksek olduğu ülke İngiltere'dir. Risk primlerinin borsa endeksleri üzerinde en düşük olduğu ülke İngiltere ve en yüksek olduğu ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Daha da çarpıcı olan, salgının belirsizliğinden kaynaklı CDS primlerinin borsa getirileri üzerindeki negatif etkisi Covid-19 vakalarından daha güçlüdür. Dolayısıyla, hükümetler finansal piyasalarda pandemi kaynaklı belirsizliğin azaltılması yönünde politikalar geliştirmelidir.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nensosbilen/article/914921>

Atıf/Cite as: Kuloğlu, A. (2022). The impact of the covid-19 pandemic on financial markets on selected developed countries. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),293-308.

Introduction

Covid-19, or coronavirus disease 2019 by its full name, is an infectious respiratory illness that affects humans, caused by the severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) (WHO, 2020). Coronavirus emerged in Wuhan city of Hubei province of China in December 2019 and has spread rapidly all over the world. This disease has infected over 412,78 million people, causing 5,83 million deaths. The six countries affected by the pandemic most severely stand out as the USA (943,41 thousand deaths), India (509,04 thousand deaths), Brazil (638,44 thousand deaths), Russia (340,93 thousand deaths), France (134,84 thousand deaths) and England (159,57 thousand deaths) (Worldometers, 2022). As a result of the lack of medicine and vaccine during the period, the whole world population has experienced some social and economic problems with serious consequences. Various factors such as countries closing their borders to each other, international trade coming to a standstill, halting production in many sectors and substantially increasing health and public expenditures vigorously affected the global economy (Fernandes, 2020). Due to the new variants emerging, the pandemic began to rage again as of December 2021. It is observed that the number of daily cases (approximately two million cases) more than doubled the past number of daily cases (900.000 cases). However, as of the time the present study was carried out, daily death rates as a result of administered vaccines were at their lowest levels since the start of the pandemic (Worldometers, 2022).

The epidemic has gained a dimension that affects both production and demand by reason of the decrease in household income caused by travel restrictions, curfews, unpaid leave practices and working hour regulations. This contraction in the supply and demand side of the economy shows that the world is facing the most serious economic collapse it has seen since the Great Depression (Adigüzel, 2020). In the previous century, there occurred epidemics like the Spanish Flu (1918-1919), Sars Outbreak (2003), H1N1 Outbreak (2009-2010) and Ebola Outbreak (2014) that led to such mass deaths. In order to minimize the costs of the epidemic, each country has started to seek their economic measures. To this end, countries around the world have prepared emergency monetary and fiscal policy measures to protect their domestic markets. They have resorted to supporting producers and consumers via various measures such as the implementation of insurance systems, tax benefits, credit supports, cash aids and interest reductions (Jackson et al., 2020). The policies adopted by the countries to reduce negative growth rates and rising unemployment rates and the deterioration in the public finance balance were partially effective. There have been a great number of studies on the economic effects of the pandemic period (Hossain, 2020; McKee & Stuckler, 2020; Ozili & Arun, 2020; Gupta et al., 2020; Sharif et al., 2020). These studies focused on financial markets and macro variables, especially unemployment, employment, exports, imports, per capita income, gross domestic product.

The Covid-19 pandemic was officially declared a global epidemic on March 11, 2020 by the World Health Organization (WHO). Financial markets reacted seriously and quickly to this news. On March 12, 2020, the S&P 500 stock market in the USA dropped 9.51%, the Dow Jones 9.9% and the Nasdaq 9.43%. While the S&P 500 stock market was 3380.16 on February 14, 2020, it decreased to 2304.92 points on March 20, 2020, falling approximately by 33 percent. Along with the USA, there were serious depreciation in European and Asian stock markets at similar rates. In order to slow down this deep collapse of financial markets and to mitigate the effects of the pandemic, governments and Central Banks began to implement their policy tools to quantitatively expand and reduce interest rates. As an example of these policy implementations, the United States Federal Reserve (FED) announced that it would implement a zero interest rate policy and an unlimited monetary expansion policy. Similar policy practices were applied in other developed countries. However, the results of the application did not eliminate the state of uncertainty despite the recovery of the financial markets (Zhang et al., 2020). The motivation underlying our study is to determine the impact of the number of Covid-19 cases and the uncertainty caused by the pandemic on the financial markets. Our study aims to examine the degree and direction of impact of Covid-19 cases and CDS premiums on stock market indices. In order to make an effective analysis, the study focuses on developed countries the financial markets of which are deep. Taking data restrictions into account, The United Kingdom, France, and the United States were selected.

Other parts of the study are organized as follows; in the second part, the studies on the global and regional effects of the pandemic on the general economy were reviewed. In the third part, the literature concerning the effects of the pandemic on financial markets was reviewed. In the fourth chapter, the data set, the model and the empirical findings of the applied model were presented. In the final section, the outcome and policy implications were discussed.

The Effects of the Pandemic on General Economy on Global and Regional Scale

The Covid-19 pandemic has imposed very negative effects on foreign trade worldwide. Considering the effects with respect to exports, both the restrictive measures applied by the countries and the contraction with regard to supply and demand have caused a decrease in exports worldwide. According to the *"Global Economic Prospects"* report published by the World Bank in January 2021, it was predicted that global trade would increase by 4 percent in 2021, lower than previous estimates, due to the resurgence of Covid-19 cases. In addition, it was foreseen that the estimated number could be exceeded as the constraints related to the pandemic were decreasing and the number of vaccinations was increasing. In the report, it was stated that the pressure of the pandemic on consumption and investment in emerging markets and developing countries continued, and there was a strong recovery trend in China. Considering the changes of the real GDP compared to the previous year, the estimates for 2020 were as follows; developed economies -5.4% (2021f 3.3%), EMDEs (Emerging Market and Developing Economies) countries -2.6% (2021f 5%), low-income countries -0.9% (2021f 3.3%), Euro zone -7.4% (2021f 3.6%), China 2% (2021f 7.9%), United States -3.6% (2021f 3.5%), Argentina -10.6% (2021f 4.9%), Turkey 0.5% (2021f 4.5%), India -9.6% (2021f 5.4%) and South Africa -7.8% (2021f 3.3%). In addition, World Trade Volume was expected to be -9.5% in 2020 and 5% in 2021.

Vidya and Prabheesh (2020) investigated trade commitment and direction between countries before and after Covid-19 via trade network analysis and artificial neural networks methods. As a result, they found that, following the pandemic, there was a serious decrease in the number of trade agreements and the extent of density between countries. Besides, there appeared significant changes in the structure of the trade network, and China's power to be the center in the trade network was not affected by Covid-19. Hayakawa and Mukunoki (2021) examined exports from 34 countries to 173 countries in order to determine how Covid-19 affected international trade. As a result, they found that it seriously affected importing and exporting countries, the impact of the virus on importing countries tended to be insignificant since July 2020, and the impacts were reduced slightly after the first wave of the pandemic.

Gruszczynski (2020) examined the effects of the pandemic on international trade as long and short-term effects. He stated that short-term effects would be neutralized if the virus could be controlled, but long-term effects could cause structural changes in the globalization process. Moreover, he stated that, depending on the duration and depth of the pandemic process, the domestic tendencies of the countries might increase. Song and Zhou (2020) examined the steps to be followed to ensure economic recovery after the pandemic period. As a result, they stated that structural reforms, new technology and reintegration were to constitute the basis of the recovery of countries after the pandemic. Carreño et al. (2020) stated that the pandemic process would have significant lasting effects on global trade and the measures taken by countries were constantly changing. In addition, they stated that the measures restricting global trade were constantly changing, and companies should follow the developments closely and search for new markets.

Fang et al. (2020) stated that China was the first country to encounter the pandemic period and that they took the period under control in 3 months thanks to the measures they took. This situation gained China the time to regain economic activity unlike other countries (especially the USA). They stated that China would close the year 2020 with positive growth and reach a serious growth figure in 2021. They anticipated that China would continue to be a prominent actor in terms of attracting foreign investors, despite the global trade wars it had been experiencing due to its separation from the US administration.

The spread of the Covid-19 epidemic has significantly affected labor supply and demand in different labor markets around the world. Due to the pandemic period, states closing their borders and taking measures to reduce human mobility and the prohibitions have imposed restrictions in relation to economic activities. The shrinkage of some workplaces and the temporary or permanent closure of others have caused a decrease in the demand for labor. In addition, Covid-19 has severely reduced the labor supply by threatening the health of workers and restricting their mobility. As a consequence of all this, millions of employees are globally experiencing income and job losses (Kara, 2020).

In the Covid-19 monitoring report of the International Labor Organization, it was stated that regional and sectoral measures became the norm during the pandemic, affecting 77 percent of employees (July 2020 - 85 percent). According to the report, job losses in 2020 were stated to be historically serious. Global working hours (equivalent to 250 million full-time jobs) decreased by 8.8 percent (Low-Income Countries 6.7%, Lower-Middle-Income Countries 11.3%, Upper-Middle-Income Countries 7.3% and High-Income Countries 8.3%) compared to the last quarter of 2019. There occurred 114 million (Shift to unemployment 33 million and Shift to inactivity 81 million) global employment losses in the world in 2020 in comparison to 2019. Relatively, employment loss was 5% higher for women than men and 8.7% higher for young people than elderly. It was further mentioned that there was an 8.3% decrease in global labor income (Low-Income Countries 7.9%, Lower-Middle-Income Countries 12.3%, Upper-Middle-Income Countries 7.6% and High-Income Countries 7.8%) for 2020 and this rate corresponds to 4.4% of the World GDP. The highest loss of income (10.3%) occurred for the employees in the USA (ILO, 2020).

In the study carried out by Karim et al. (2020), it was stated that the immigrant workers from Bangladesh worked in other countries, especially in Europe, the USA, Canada, Australia, the Middle East, Singapore and Malaysia, transferring a fund of around 15 billion dollars to their country every year. The study further mentioned that these funds had an important place concerning the development of the economy of Bangladesh. They stated that the epidemic period pushed migrant workers to a state of unemployment and that the funds transferred were seriously reduced. In their study, Sazmaz et al. (2021) examined the Impact of Covid-19 on the European Unemployment and Labor Market Recession. In the study, they analyzed the unemployment trends in the five major EU countries (Germany, Spain, France, Italy and Poland). They compared the trends during the pre-pandemic period and those emerging during the pandemic period. The results show that there is a strong recovery in the labor market, although the pandemic has had a negative impact on unemployment rates and labor recession.

Kawohl and Nordt (2020) made a research based on their initial one. The initial study (Nordt et al., 2015) stated by modeling the effect of unemployment on suicide via public data from 63 countries that unemployment increased suicide rates by 20-30% between 2000-2011. In the study Kawohl and Nordt carried out (2020), based on the job loss scenario of the covid period published by the International Labor Organization (ILO) on March 18, 2020, the unemployment rate would rise from 4.9% to 5.6% in the high scenario, and it would cause 9570 suicide cases in a year. They stated that in the low scenario, this situation would cause an additional 2315 suicide cases each year.

Francis (2020) stated in his study that nearly half of the people seeking a job due to the pandemic in South Africa could not find one, and that two-thirds of the job losses were against women. She mentioned that gender discrimination deteriorated the situation of women in the Covid pandemic period. Farrell et al. (2020) stated in their study that unemployment insurance played a prominent role in the USA. In their study, they stated that while the epidemic reduced the expenditures of workers by 10 percent, those who received unemployment wages increased 10 percent. They stated that this was due to the US \$ 600 additional aid to all aid recipients, and that there was a 20 percent reduction in the expenses of those whose aid was delayed.

Şahin et al. (2020) analyzed unemployment rates in the USA according to stock-flow dynamics. As a result of the analysis, they anticipated that the USA would reach the highest unemployment rates in May 2020 and that these rates would decrease in June 2020 and approach 7.5% at the end of the year. Upon the comparison of the results of the study to the real unemployment rates in the USA, it is seen that the rate of 6.7% was reached by the end of the year. In addition, the unemployment rate was 6.3% in January 2021. Therefore, it is comprehended that the predictions of the study are structurally consistent.

Barbieri Góes and Gallo (2021) looked into the dynamic interaction between the epidemiological evolution of the pandemic and the macroeconomic effects of the lack of adequate vaccination. They found out that an epidemic balance was formed between the positivity rate of Covid-19 and the unemployment rate in the period when there was no widespread immunity in the system they established via two equations. In this state of equilibrium, new infections were stable at a positive level. They indicated that this equilibrium situation would lead to fluctuations in terms of unemployment rates. They projected this situation onto the US economy. There have been many studies conducted in the expanding literature on the economic impacts of the pandemic period

in the USA (Atkeson, 2020; Berger et al., 2020; Bethune & Korinek, 2020; Glover et al., 2020; Kemp-Benedict, 2020; Kuloğlu, 2021).

The economic impacts of the pandemic being examined on a sectoral basis, it is understood that not every sector has been equally affected. The effects of the crisis on unemployment are much greater in some sectors than in others. Manufacturing industry, real estate sector, accommodation and food services are the leading sectors in terms of being mostly affected. The least affected sectors stand out as those operating in the realms of public services, education, human health, and social service activities. Apart from these, individual businesses and micro-enterprises have been directly affected (Kara, 2020).

According to the basic scenario estimations put forward by the IMF in October 2020, it was foreseen that the working hours would be between 3 and 4,6 percent down in the case of the pessimistic scenario; on the other hand, 1,3 percent down in the case of the optimistic scenario in 2021 compared to the last quarter of 2019. The forecasts by international organizations involved many uncertainties due to the unclear transformations in the pandemic period and the responses to the policies implemented. Considering the measures put into place in the American and European countries, more working hour losses are expected in these countries than in other countries (ILO, 2021). In the light shed by the conducted studies and forecasts, it is clear that the constraint of the pandemic regarding unemployment and working hours is decreasing. Based on the basic, optimistic and pessimistic scenarios, it is predicted that the average world employment and working hours in 2022 will reach and exceed the figures in 2019.

The Impact of the Pandemic on Financial Markets

The pandemic period has had profound effects on the financial markets. With the serious increase in the risk premiums of the countries, it has caused the investors to experience big losses in a short time and the volatility to increase excessively. The World Health Organization (WHO) officially announced the coronavirus epidemic to be a global pandemic on March 11, 2020. Since then, many countries have implemented strict quarantine policies, causing a serious decrease in economic activities. The circuit breaker mechanism, which had only worked once in 1997 since 1987, worked 4 times in the US stock market in March 2020. Similarly, the UK main index (FTSE) exhibited the highest drop since 1987, falling more than 10% on 12 March 2020. The Japanese stock market had also declined by more than 20% by the end of March 2020 compared to December 2019. The US Federal Reserve (FED) responded to the fluctuations in the financial markets by announcing a zero percent interest rate policy and a \$ 700 billion quantitative development program on March 15, 2020 (Zhang et al., 2020). Zhang et al. (2020) stated in their research that the pandemic period created great uncertainty and that the markets took an unpredictable path. In addition, they noted that the Quantitative Expansion (QE) policies implemented in the USA by unconventional methods could increase the uncertainty and cause problems in the long run. Lilley and Rogoff (2020) remarked that Quantitative Expansion (QE) and zero-interest policies would be insufficient in order for the markets to recover in times of deep recession and crisis in a world with a low inflation rate and that a negative interest policy had to be adopted. In addition, they expected that, because the markets were insufficient in terms of the means to keep the FED inflation at the target of 2%, the CPI (Consumer Price Index) inflation in the next 10 years would be 1.3% down on average. They added that since the restriction of the FED with the zero interest limit would cause the expected inflation rate to fall, it seemed inevitable to switch to a negative interest rate.

Topcu and Gulal (2020) investigated the impacts of the pandemic on the developing stock markets between March 10 - April 30, 2020. The results indicated that the effect of the epidemic was gradually decreasing on the developing stock markets. They stated that the impact of the epidemic on a regional basis was more on Asian stock markets than on European stock markets. They noted that the size and duration of the Government's incentive packages were effective in reducing the effects of the pandemic.

Sansa (2020) examined the effects of Covid-19 on financial markets in China and the USA between March 1 and March 25, 2020 using the data gathered from the Shanghai Stock Exchange and New York Dow Jones stock market respectively. The empirical findings of the study showed that there was a positive and significant relationship between Covid-19 in China and the USA and all financial markets (Shanghai stock exchange and New York Dow Jones). This suggests that the epidemic has had a significant negative impact on the financial markets in China and the USA.

Estrada et al. (2020) investigated the behavior of capital markets in the event of the epidemic in the S&P 500, TWSE, Shanghai Stock Exchange, Nikkei 225, DAX, Hang Seng, U.K.-FTSE, KRX, SGX, and Malaysia-FTSE stock exchanges. In their analysis of 10 stock markets around the world, they stated that the effects of the pandemic could cause similar damages to the 1929 crisis. They stated that the epidemic had sudden and profound economic effects and that as long as the restrictions continued, the potential output would remain even lower than the normal recession.

Ashraf (2020) analyzed the economic impact of government support packages, quarantine measures, and awareness programs across 77 countries between January 22 - April 17, 2020, utilising daily stock returns. As a result, he mentioned that governments' social distance measures had direct negative and indirect positive effects. He stated that the direct negative effect of expected negative stock returns decreased and the indirect effect resulted in positive market revenues through government incentive packages and announcements. Therefore, he stated that further data were required regarding the sum of these effects were. Açıkgöz and Günay (2020) stated that the Covid-19 virus had a serious negative impact on employees, financial markets and supply chains, and that it would cause a global recession in their literature review study. In addition, they acknowledged that the extent and duration of the economic contraction could not be predicted since it could not be determined how the pandemic period would be completed.

Ali et al. (2020) stated in their study that the pandemic period created a deep crisis in the financial markets due to high volatility and that the global stock markets lost 30% in 100 days. They also stated that as the virus epidemic turned into a pandemic, the markets got into more lather and thus a worse situation. Finally, they stated that the Chinese stock markets were recovering as the virus passed to the US stage, thanks to the measures taken by the authorities. Wei and Han (2021) examined the impact of monetary policy on the transfer of financial markets on 37 country samples. As a result of their endeavour, they concluded that the pandemic significantly weakened the transmission of monetary policies to financial markets. They stated that unconventional monetary policies became more effective during the pandemic period and that strong monetary policy practices were to be needed in the post-pandemic period.

Zhang and Hamori (2021) examined the relationship between financial returns and volatility in terms of oil and stock markets during the pandemic period by utilising a time history approach and a methodology based on frequency dynamics. They concluded that the losses in oil and stock markets under the influence of Covid-19 exceeded the losses of the 2008 global financial crisis, and the effects of the epidemic on the markets in the short and long term were unclear.

There are many other studies examining the effects of the pandemic period on financial markets (Nicola et al., 2020; Schoenfeld, 2020; Albulescu, 2020; Topcu et al., 2021). The results generally stated that the pandemic period had a sudden and profound effect, fluctuations continued due to the uncertainty of the process, and unconventional monetary policies were more effective during the period. In addition, it was emphasized that strong monetary policies should be implemented after the pandemic because the effects of the epidemic in the long term could not be predicted.

Model, Data, and Empirical Results

The model of the study was developed following the analysis applied by Topcu and Gulal (2020). In their model, they analyzed the effects of exchange rates, Covid-19 cases, and oil prices on stock market returns. In their study on 26 emerging markets, they stated that Covid-19 cases had a negative effect on the stock market index. The present study examines the effect of Covid-19 cases on stock market indices in selected developed countries, similar to their model. The main difference that distinguishes the model from Topcu and Gulal (2020)'s model is that countries' risk premiums are also included in the model implemented in the present research. CDS was utilised as the risk premium variable of the countries. CDS is the value that protects the creditor against the risk of non-repayment of a loan and is employed to ensure the loan (Ericsson et al., 2009). This variable is an important risk indicator that is closely followed by market actors. The basic model is given below;

$$SMI_i = \alpha_0 + \alpha_1 COV_{it} + \alpha_2 EXCR_{it} + \alpha_3 CDS_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

In equation (1), *i* refers to index countries; SMI refers to stock market indices; COV refers to daily confirmed Covid-19 cases; EXCR refers to exchange rates and CDS refers to the risk premiums of the countries. In the study, stock market index (FTSE100, CACALL and SP500 respectively) and exchange rate (UK Pound Sterling Index, Euro Index and US dollar index (DXY) respectively) data of England, France and the United States were used. The descriptive statistical values of the data sets are given in Table 1. Daily data between February 3, 2020, and September 20, 2021, were made use of within the framework of the study. The data related to Covid-19 were obtained from Worldometer Statistics (2021). Stock market index, exchange rate and CDS data were acquired from the Investing Database (2021).

Table 1. Descriptive Statistics

		Mean	Median	Max	Min	Std. Dv.	Skewness	Prob.	Sum	Obs
FR	CDS	22.3373	20.040	51.390	15.050	7.774238	1.866677	0.000	8778.55	394
	COV	12630.5	6958.0	106091	-46121.	15284.98	1.847540	0.000	4963823.	394
	EURINX	105.753	105.99	112.12	95.940	4.271441	-0.375260	0.000	41666.67	394
	CACALL	4298.54	4316.4	5273.7	2888.8	582.6083	-0.092434	0.000	1689328.	394
UK	GBPINX	83.4506	75.135	138.34	67.170	21.79282	1.711083	0.000	32879.5	394
	FTSE100	6470.10	6529.0	7469.0	4907.0	529.0154	-0.281707	0.000	2549222.	393
	COV	12915.1	5474.0	68192.	-47870	14487.60	1.230498	0.000	5088571	393
	CDS	10.2026	8.4000	27.970	5.0000	5.454667	1.450217	0.000	4019.83	393
USA	DXY	93.6832	92.750	102.75	89.440	3.165565	0.918195	0.000	36911.2	394
	COV	78261.6	55146.	302959	1.0000	70869.57	1.160308	0.000	3083508.	394
	CDS	14.3877	14.950	25.000	-24284	4.965183	-2101035	0.000	5668.77	394
	SP500	3645.71	3654.9	4536.9	2237.4	542.9016	-0.187604	0.000	1436412.	394

In the data set analysis, the steps applied by Merlin and Chen (2021) were followed. First of all, unit root tests were carried out to determine whether the series are stationary or not. Then, the long-term cointegration relationship between the series was investigated via the Johansen cointegration test. Upon determining the cointegrating relationship, the direction and magnitude of the relationship between the variables were investigated by employing FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares: Fully Modified Least Squares), DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) and CCR (Canonical Cointegrating Regression: Canonical Cointegrating Regression) methods. The stationarities of the variables were tested with ADF (Augmented DickeyFuller), PP (Phillips-Perron) and KPSS (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt and Shin) unit root tests. The results obtained from the unit root tests are given in Table 2. Upon the examination of the significance levels in the ADF and PP tests, it was seen that the variables related with France, England and the United States had unit-roots. The first difference of the series of the variables being taken, it was acknowledged that they became stationary. Unlike other KPSS tests, ADF and PP tests, it is tested under the stationary null hypothesis. Therefore, the probability values that are significant at the levels but not significant at the primary differences confirm that the primary differences of the series are stationary.

Table 2. Unit Root Test Results

Countries	Variables	Augmented Dickey Fuller		Phillips-Perron		KPSS LM	
		I (0)	I(1)	I (0)	I(1)	I (0)	I(1)
FR	Lcov	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
	Lexcr	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>

	Lclds	.10>	.01<	.10>	.01<	.05<	.10>
	Lsmi	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
UK	Lcov	.10>	.01<	.05>	.01<	.01<	.10>
	Lexcr	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
	Lclds	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
	Lsmi	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
US	Lcov	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
	Lexcr	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
	Lclds	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>
	Lsmi	.10>	.01<	.10>	.01<	.01<	.10>

Note: Significance values of unit root tests are given in Table 2. Test results refer to fixed + trend models. In the ADF test, Schwarz Information Criterion was used for the lag length and the maximum lag length was taken as 13. Barlett Kernel estimation method was used to determine the lag length in KPSS and PP tests.

After performing the stationarity tests, the long-term cointegration relationship between the variables was investigated via the Johansen (1988, 1995) cointegration test. In this test, two likelihood ratios are used as the trace statistics and the maximum eigenvalue statistics. The Johansen cointegration results in Table 3 show that there is one cointegration at 5% significance level in France and England, and two cointegration at 5% significance level in the United States. Therefore, it is acknowledged that there is cointegration between the variables belonging to France, England and the United States of America in the long run.

Table 3. Johansen Cointegration Test Results

Countries	H0	Trace Test (λ_{trace})			Maximum Eigenvalue (λ_{max})		
		Trace Statistics	%5 Critical Value	Prob	Max-eigen Value	%5 Critical Value	Prob
FR	r=0*	49.21848	47.85613	0.0370	30.38812	27.58434	0.0213
	r≤1	18.83036	29.79707	0.5052	9.733057	21.13162	0.7693
	r≤2	9.097304	15.49471	0.3565	7.819284	14.26460	0.3974
	r≤3	1.278021	3.841465	0.2583	1.278021	3.841465	0.2583
UK	r=0*	53.69101	47.85613	0.0128	31.70134	27.58434	0.0139
	r≤1	21.98967	29.79707	0.2991	12.64920	21.13162	0.4850
	r≤2	9.340475	15.49471	0.3348	7.673977	14.26460	0.4128
	r≤3	1.666499	3.841465	0.1967	1.666499	3.841465	0.1967
US	r=0*	70.41659	47.85613	0.0001	38.26267	27.58434	0.0015
	r≤1*	32.15392	29.79707	0.0263	21.26997	21.13162	0.0478
	r≤2	10.88395	15.49471	0.2187	6.499721	14.26460	0.5499
	r≤3*	4.384228	3.841465	0.0363	4.384228	3.841465	0.0363

Note: The critical value is the value at the .05 significance level. The * sign indicates cointegration at the 5% significance level. According to the VAR model, Akaike (AIC), Schwarz Information Criteria (SIC) and Hannan-Quinn Information Criteria (HQ) lag length was taken as 3 and 8 for shock period and vaccination period, respectively. The critical values for the trace statistics and maximum eigenvalue statistics tests are taken from Osterwald - Lenum (1992). The letter r represents the number of cointegrating vectors.

For the purpose of determining the cointegration coefficients among the variables, the direction and size of the relationship were revealed by using FMOLS, DOLS and CCR methods. FMOLS was first used by Phillips and Hansen (1990) and it is used so as to eliminate the internality problem in regressors caused by the existence of cointegration relationship. In addition, the problems caused by the long-term correlation between the cointegration equation and the stochastic regressor changes are eliminated by the FMOLS method. The main feature of the FMOLS estimator is that it is asymptotically unbiased (Saboori et al., 2014). To check the robustness of FMOLS and DOLS methods, the CCR method was applied. The CCR estimator was proposed by Park (1992) and is an efficient estimator used to eliminate the deviations arising from the least-squares method. Estimation results are given in Table 4.

Table 4. FMOLS, DOLS ve CCR Test Results

Countries		FR		UK		US	
Lsmi	Variable	Coefficient	Prob	Coefficient	Prob	Coefficient	Prob
FMOLS	Lclds	-0.108854	0.0000	-0.103673	0.0000	-0.402888	0.0000
	Lcov	-0.038433	0.0000	-0.016963	0.0000	-0.008894	0.0046
	Lexcr	3.729851	0.0000	-0.136471	0.0000	-0.879047	0.0069
	C	-8.374357	0.0000	9.860151	0.0000	13.15363	0.0000
DOLS	Lclds	-0.109839	0.0000	-0.103495	0.0000	-0.394758	0.0000
	Lcov	-0.038785	0.0000	-0.016965	0.0000	-0.008728	0.0080
	Lexcr	3.740115	0.0000	-0.131906	0.0000	-0.967212	0.0039
	C	-8.416419	0.0000	9.838577	0.0000	13.53204	0.0000
CCR	Lclds	-0.108542	0.0000	-0.103674	0.0000	-0.403013	0.0000
	Lcov	-0.039393	0.0000	-0.016995	0.0000	-0.008955	0.0037
	Lexcr	3.768167	0.0000	-0.136587	0.0000	-0.877912	0.0068
	C	-8.545927	0.0000	9.860801	0.0000	13.14812	0.0000

Following the examination of FMOLS, DOLS and CCR test results standing in Table 4, it is understood that the risk premiums of all countries have a negative effect on the stock market indices. Similarly, it is seen that Covid-19 cases have a negative effect on stock market indices in all countries. The table makes it visible that exchange rates have a negative effect on stock market indices for England and the United States. It is observed that the effect of risk premium, Covid-19 cases and exchange rates on the stock market index in the UK is negative, and the country most negatively inflicted by Covid-19 cases in terms of its stock market indices is England. The table further shows that the country inflicted with the lowest effect of risk premiums on its stock market indices is England whereas the country with the highest is the United States. Moreover, the table makes it obvious that the country suffering from the severest effect of exchange rates on its stock market indices is France and the country suffering from the least severe effect in this respect is England. Looking into the coefficients in the test results, it is seen that the effect of risk premiums on stock market indices for all countries is greater than the effect of Covid-19 cases.

Conclusion

Covid-19 pandemic is a global humanitarian crisis that has had an unprecedented extent of damage to the global economy, shrinking production and consumption around the world. It has affected both the economic structure and international trade patterns. The measures taken to mitigate the impact have placed a serious burden on countries in the fields of economy and health all around the whole world. These measures can be classified as short, medium and long term, giving way to production losses resulting from the economic slowdown caused by the cost of reducing cases and deaths and the precautions taken in the lack of vaccines and effective treatment.

Some countries reacted to the circumstance by restricting their imports from China, which is considered as the main source of pandemic outbreak. Some countries had to restrict their foreign trade by imposing export restrictions on health and food products that are strategically important to them (Khaldun et al., 2021). Considering the studies conducted during the pandemic period, it is seen that the researchers did not have comprehensive data set to make predictions with respect to the depth of uncertainties the period held in store. We see that the measures and incentives taken by the countries where the studies were conducted within the first year of the period drew more optimistic scenarios, pointing to a serious recovery trend. China seems to be the leading country in the recovery process (Wang et al., 2022). It was estimated that China, a significant manufacturer, would close 2021 with a serious growth rate. Moreover, It was predicted to have solved its problems of providing its goods for overseas countries by the end of 2021.

The study aims to examine the effect of Covid-19 case numbers and risk premiums on stock market indices. In this context, the analysis was carried out using data sets of exchange rates, country risk premiums and the number of Covid-19 cases on selected countries, which are the United States, France and England, between February 3, 2020 and September 20, 2021. The findings of the study indicate that the risk premiums of countries and the number of Covid-19 cases have a negative effect on stock market indices in all countries. The effect of exchange rates on stock market indices is negative for the United Kingdom and the United States. It was found out that the effect of risk premium, Covid-19 cases and exchange rates on the stock market index in the UK is negative. The country suffering from the severest degree of the impact of Covid-19 cases on stock market indices is England. The findings also show that the country with the lowest risk premiums on stock market indices is England and the country with the highest is the United States. Furthermore, the country with the harshest effect of exchange rates on its stock market indices is France and the country with the softest is England.

The negative effect of Covid-19 cases on stock market indices as detected by the present study complies with the literature (Topcu and Gulal, 2020). Similarly, the negative effect of risk premiums on stock market indices is consistent with the literature. Anton & Afloarei Nucu (2020) stated in their study that there was a strong two-way causality relationship between countries' risk premiums and stock market indices. In addition, Chan et al. (2009) mentioned in their study that there was a strong negative correlation between risk premiums and stock market indices. Our findings on the stock market indices of exchange rates are negative for the United States and the United Kingdom, but positive for France. Kollias et al. (2012) stated in their research that there was a time-varying causality relationship between exchange rates and stock market indices. Sensoy et al. (2014) indicated that the relationship between exchange rates and stock market returns is stronger in times of crisis, in both directions. Since the effect of risk premiums on stock market indices is stronger in the United States and England, the effect of exchange rates is negative. On the other hand, we acknowledge that the effect of exchange rates is positive for France since the effect of risk premiums on stock market indices is weak.

The study suggests that the effect of risk premiums arising from the uncertainty on stock market indices is higher than the effect of Covid-19 cases. In conclusion, upon the analysis of the macroeconomic effects of the pandemic period, it is understood that the covid epidemic imposes serious economic costs on countries. The measures taken by the countries caused the closure of workplaces or the reduction of working hours. The restriction of workplaces caused losses of job and lack of new job opportunities for workers, resulting in a serious decrease in the income of the employees. Although the degree of the impact of the pandemic in each country is different with the distinctive measures and restrictions taken, it also varies in relation to respective sectors. The services sector and tourism sector are emerging as the sectors most severely affected by the pandemic. The disruption of the production of countries caused the disruption of all supply chains and the disruption of global trade. Financial markets have been the area most rapidly affected by the pandemic period. The main reason for this situation is the economic fluctuations created by the environment of uncertainty.

The negative effect of uncertainty on financial markets is greater than the effect of the number of Covid-19 cases. With the emergence of different mutations of the virus, the formation of second and third waves have increased the uncertainty regarding how long the fluctuation will last. The environment of increasing obscurity continues to exert negative pressure on financial markets. Consequently, countries should make policies to reduce the uncertainty stemming from the pandemic in order to reduce and reverse the negative pressure on financial markets. It is thought that there are three options that countries should follow. These are the strict

pandemic practices followed by China, the herd immunity and vaccination method followed by the UK, and finally a serious vaccination program followed by Israel. Since not every country may not have the same opportunity to access vaccines, it is important for countries to stop the spread of the virus with more severe restrictions and rather than weak ones to prevent the economy from being battered.

References

- Açıkgoz, Ö., & Günay, A. (2020). The early impact of the Covid-19 pandemic on the global and Turkish economy. *Turkish journal of medical sciences*, 50(SI-1), 520-526.
- Adigüzel, M. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191-221.
- Albulescu, C. T. (2021). COVID-19 and the United States financial markets' volatility. *Finance Research Letters*, 38, 101699. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101699>
- Ali, M., Alam, N., & Rizvi, S. A. R. (2020). Coronavirus (COVID-19)—An epidemic or pandemic for financial markets. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27, 100341. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100341>
- Anton, S. G., & Afloarei Nucu, A. E. (2020). Sovereign Credit Default Swap and Stock Markets in Central and Eastern European Countries: Are Feedback Effects at Work?. *Entropy*, 22(3), 338. <https://doi.org/10.3390/e22030338>
- Ashraf, B. N. (2020). Economic impact of government interventions during the COVID-19 pandemic: International evidence from financial markets. *Journal of behavioral and experimental finance*, 27, 100371. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100371>
- Atkeson, A. (2020). *What will be the economic impact of COVID-19 in the US? Rough estimates of disease scenarios (No. w26867)*. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w26867>
- Barbieri Góes, M. C., & Gallo, E. (2021). Infection is the cycle: unemployment, output and economic policies in the COVID-19 pandemic. *Review of Political Economy*, 33(3), 377-393. <https://doi.org/10.1080/09538259.2020.1861817>
- Berger, D. W., Herkenhoff, K. F., & Mongey, S. (2020). *An seir infectious disease model with testing and conditional quarantine (No. w26901)*. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w26901>
- Bethune, Z. A., & Korinek, A. (2020). *Covid-19 infection externalities: Trading off lives vs. livelihoods (No. w27009)*. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w27009>
- Carreño, I., Dolle, T., Medina, L., & Brandenburger, M. (2020). The implications of the Covid-19 pandemic on trade. *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 402-410. <https://doi.org/10.1017/err.2020.48>
- Chan, K. C., Fung, H. G., & Zhang, G. (2009). On the relationship between Asian credit default swap and equity markets. *Journal of Asia Business Studies*. Vol.4 No.1, pp.3-12. <https://doi.org/10.1108/15587890980000414>
- Ericsson, J., Jacobs, K., & Oviedo, R. (2009). The determinants of credit default swap premia. *Journal of financial and quantitative analysis*, 44(1), 109-132. <https://doi.org/10.1017/S0022109009090061>
- Estrada, M. A. R., Koutronas, E., & Lee, M. (2020). Staggression: The economic and financial impact of Covid-19 Pandemic. *SSRN Electronic Journal*: 15 (1),
- Fang, J., Collins, A., & Yao, S. (2021). On the Global COVID-19 Pandemic and China's FDI. *Journal of Asian Economics*, 74, 101300. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2021.101300>
- Farrell, D., Ganong, P., Greig, F., Liebeskind, M., Noel, P., & Vavra, J. (2020). Consumption effects of unemployment insurance during the covid-19 pandemic. Available at SSRN 3654274. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3654274>
- Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. *IESE Business School Working Paper No. WIP-1240-E*, Available at SSRN: 3557504. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>
- Francis, D. (2020). Unemployment and the gendered economy in South Africa after Covid-19. *Transformation: Critical Perspectives on Southern Africa*, 104(1), 103-112.
- Glover, A., Heathcote, J., Krueger, D., & Ríos-Rull, J. V. (2020). *Health versus wealth: On the distributional effects of controlling a pandemic (No. w27046)*. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w27046>

- Gruszczynski, L. (2020). The COVID-19 pandemic and international trade: Temporary turbulence or paradigm shift?. *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 337-342. <https://doi.org/10.1017/err.2020.29>
- Gupta, M., Abdelmaksoud, A., Jafferany, M., Lotti, T., Sadoughifar, R., & Goldust, M. (2020). COVID-19 and economy. *Dermatologic therapy*. 33(4), e13329-e13329. <https://doi.org/10.1111/dth.13329>
- Hayakawa, K., & Mukunoki, H. (2021). The impact of COVID-19 on international trade: Evidence from the first shock. *Journal of the Japanese and International Economies*, 60, 101135. <https://doi.org/10.1016/j.jjie.2021.101135>
- Hossain, M. (2020). The effect of the Covid-19 on sharing economy activities. *Journal of Cleaner Production*, 280, 124782. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124782>
- <https://doi.org/10.1111/cwe.12349>
- ILO (2020). *Covid-19 Monitoring Report*. International Labor Organization. https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_767028/lang-en/index.htm
- ILO (2021). *Covid-19 Monitoring Report*. International Labor Organization. https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_824092/lang-en/index.htm
- Jackson, J. K., Weiss, M. A., Schwarzenberg, A. B., & Nelson, R. M. (2020). Global Economic Effects of COVID-19. *Congressional Research Service*, July 21, 2020.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of economic dynamics and control*, 12(2-3), 231-254. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3)
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models*. OUP Oxford.
- Kara, E. (2020). COVID-19 pandemisi: İlgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Karim, M. R., Islam, M. T., & Talukder, B. (2020). COVID-19' s impacts on migrant workers from Bangladesh: In search of policy intervention. *World Development*, 136, 105123. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105123>
- Kawohl, W., & Nordt, C. (2020). COVID-19, Unemployment, and Suicide. *The Lancet Psychiatry*, 7(5), 389-390. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30141-3](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30141-3)
- Kemp-Benedict, E. (2020). Macroeconomic impacts of the public health response to COVID-19. *Available at SSRN 3593294*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3593294>
- Khaldun, R.I., Fita, G. A., Utami, A. N. F., & Tahawa, T. H. B. (2021). Global Trade Restrictions during Covid-19 Pandemic. *International Journal of Educational Research & Social Sciences*, 2(1), 173-177.
- Kollias, C., Mylonidis, N., & Paleologou, S. M. (2012). The nexus between exchange rates and stock markets: evidence from the euro-dollar rate and composite European stock indices using rolling analysis. *Journal of Economics and Finance*, 36(1), 136-147. <https://doi.org/10.51601/ijersc.v2i1.44>
- Kuloğlu, A. (2021). Covid-19 Krizinin Petrol Fiyatları Üzerine Etkisi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 710-727.
- Lilley, A., & Rogoff, K. (2020). Negative interest rate policy in the post Covid-19 world. *VOX, CEPR Policy Portal*, April, 17, 28.
- McKee, M., & Stuckler, D. (2020). If the world fails to protect the economy, COVID-19 will damage health not just now but also in the future. *Nature Medicine*, 26(5), 640-642.
- Merlin, M. L., & Chen, Y. (2021). Analysis of the factors affecting electricity consumption in DR Congo using Fully Modified Ordinary Least Square (FMOLS), Dynamic Ordinary Least Square (DOLS) and Canonical Cointegrating Regression (CCR) estimation Approach. *Energy*, 121025. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.121025>
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ...& Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: a review. *International journal of surgery*. 78, 185-193.
- Nordt, C., Warnke, I., Seifritz, E., & Kawohl, W. (2015). Modelling suicide and unemployment: a longitudinal analysis covering 63 countries, 2000–11. *The Lancet Psychiatry*, 2(3), 239-245. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(14\)00118-7](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(14)00118-7)

- Osterwald-Lenum, M. (1992). A note with quantiles of the asymptotic distribution of the maximum likelihood cointegration rank test statistics. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 54(3), 461-472.
- Ozili, P. K., & Arun, T. (2020). Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy. *Available at SSRN 3562570*.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, Vol. 60, No. 1, pp. 119-143. <https://doi.org/2951679>
- Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125. <https://doi.org/10.2307/2297545>
- Saboori, B., Sapri, M., & bin Baba, M. (2014). Economic growth, energy consumption and CO2 emissions in OECD (Organization for Economic Co-operation and Development)'s transport sector: A fully modified bi-directional relationship approach. *Energy*, 66, 150-161. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2013.12.048>
- Sansa, N. A. (2020). The Impact of the COVID-19 on the Financial Markets: Evidence from China and USA. *Electronic Research Journal of Social Sciences and Humanities*, Vol 2, Issue II.
- Sazmaz, E. B., Ozkok, I., Simsek, H., & Gulseven, O. (2021). The Impact of COVID-19 on European Unemployment and Labor Market Slack. *Available at SSRN 3766376*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3766376>
- Schoenfeld, J. (2020). The invisible risk: Pandemics and the financial markets. *Tuck School of Business Working Paper No. 3567249*, Available at SSRN: 3567249. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567249>
- Sensoy, A., Sobaci, C., Sensoy, S., & Alali, F. (2014). Effective transfer entropy approach to information flow between exchange rates and stock markets. *Chaos, solitons & fractals*, 68, 180-185. <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2014.08.007>
- Sharif, A., Aloui, C., & Yarovaya, L. (2020). COVID-19 pandemic, oil prices, stock market, geopolitical risk and policy uncertainty nexus in the US economy: Fresh evidence from the wavelet-based approach. *International Review of Financial Analysis*, 70, 101496. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101496>
- Song, L., & Zhou, Y. (2020). The COVID-19 Pandemic and Its Impact on the Global Economy: What Does It Take to Turn Crisis into Opportunity?. *China & World Economy*, 28(4), 1-25.
- Şahin, A., Tasci, M., & Yan, J. (2020). The unemployment cost of COVID-19: How high and how long?. *Economic Commentary*, (2020-09). <https://doi.org/10.26509/frbc-ec-202009>
- Topcu, M., & Gulal, O. S. (2020). The impact of COVID-19 on emerging stock markets. *Finance Research Letters*, 36, 101691. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101691>
- Topcu, M., Yagli, I., & Emirmahmutoglu, F. (2021). COVID-19 and stock market volatility: A time-varying perspective. *Economics Bulletin*, 41(3), 1681-1689.
- Vidya, C. T., & Prabheesh, K. P. (2020). Implications of COVID-19 pandemic on the global trade networks. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10), 2408-2421. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2020.1785426>
- Wang, W., Miao, W., Liu, Y., Deng, Y., & Cao, Y. (2022). The impact of COVID-19 on the ride-sharing industry and its recovery: Causal evidence from China. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 155, 128-141. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2021.10.005>
- Wei, X., & Han, L. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on transmission of monetary policy to financial markets. *International Review of Financial Analysis*, 74, 101705. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101705>
- WHO (2020). *Coronavirus disease (COVID-19)*. World Health Organizations. https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_2
- Worldometers (2022). *Covid-19 Coronavirus Pandemic Cases*. Worldometers. <https://www.worldometers.info/coronavirus>
- Zhang, D., Hu, M., & Ji, Q. (2020). Financial markets under the global pandemic of COVID-19. *Finance Research Letters*, 36, 101528. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101528>
- Zhang, W., & Hamori, S. (2021). Crude oil market and stock markets during the COVID-19 pandemic: Evidence from the US, Japan, and Germany. *International Review of Financial Analysis*, 74, 101702. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101702>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

COVID-19 veya tam adıyla koronavirüs hastalığı 2019, şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs 2'nin (SARS-CoV-2) neden olduğu, insanları etkileyen bulaşıcı bir solunum hastalığıdır. Corona virüsü, Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan kentinde başlayarak tüm dünyaya hızla yayıldı. Salgın, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, ücretsiz izin uygulamaları ve çalışma saati düzenlemeleri ile hane halkı gelirin azalması nedeniyle hem üretimi hem de talebi etkileyen bir boyut kazanmıştır. Çalışmamızın motivasyonu, pandemi vakalarının ve pandemi kaynaklı belirsizliğin finansal piyasalar üzerindeki etkisini tespit etmektir. Çalışmamızın amacı, Covid-19 vakalarının ve CDS primlerinin borsa endeksleri üzerindeki etkinin derecesini ve yönünü incelemektir. Etkin bir analiz yapabilmek amacıyla finansal piyasalarda derinliğe sahip gelişmiş ülkeler üzerine odaklanılmıştır. Veri kısıtlamaları da göz önüne alınarak İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri seçilmiştir.

Çalışmamızın modeli, Topcu and Gulal (2020)'in uyguladıkları analizi takiben geliştirilmiştir. Onların uyguladıkları modelde, döviz kurları, Covid-19 vakaları ve petrol fiyatlarının borsa getirileri üzerine etkilerini analiz etmişlerdir. Gelişmekte olan piyasalardan 26 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada Covid-19 vakalarının borsa endeksi üzerinde negatif etkiye sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Onların modeline benzer olarak, seçili gelişmiş ülkelerde Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerine etkisi incelemektedir. Temel fark, modele ülkelerin risk primlerinin de dâhil edilmesidir. Derlenen verilerin analizinde, Merlin ve Chen (2021)'in çalışmalarında kullandıkları ekonometrik yöntem takip edilmiştir. Serilerin durağanlığını belirlemek amacıyla ADF, PP ve KPSS LM birim kök testleri uygulanmıştır. Birinci dereceden durağan duruma ulaşan seriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisinin varlığını incelemek üzere Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin ortaya çıkmasından dolayı tespit edilmesi üzerine, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünü ortaya çıkarmak için FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri uygulanmıştır.

FMOLS, DOLS ve CCR test sonuçları incelendiğinde, bütün ülkelerin risk primlerinin borsa endeksleri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Benzer olarak, bütün ülkelerde Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri için döviz kurlarının borsa endeksleri üzerine negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir. İngiltere'de risk primi, covid vakaları ve döviz kurlarının borsa endeksi üzerine etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerinde etkisinin en yüksek olduğu ülke İngiltere'dir. Risk primlerinin borsa endeksleri üzerinde en düşük olduğu ülke İngiltere ve en yüksek olduğu ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Döviz kurlarının borsa endeksleri üzerinde etkisinin en yüksek olduğu ülke Fransa ve en düşük olduğu ülke İngiltere'dir. Test sonuçlarında katsayılar bakıldığında, bütün ülkeler için risk primlerinin borsa endeksleri üzerine etkisi Covid-19 vakalarının etkisinden daha büyük olduğu görülmektedir.

Covid-19, küresel bir insani krizdir ve küresel ekonomiye çok ciddi zararlar vermiştir. Pandemi, üretim ve tüketimi dünya çapında azaltarak hem ekonomik yapıyı hem de uluslararası ticaret modellerini etkilemiştir. Alınan tedbirler tüm dünyada olduğu gibi ekonomi ve sağlık alanlarında da ülkelere ciddi bir maliyet getirmiştir. Bu maliyetler, vaka ve ölümlerin azaltılması için uygulanan ekonomik yavaşlama ve etkin tedavi (aşı) eksikliğinde alınan önlemlerden kaynaklanan kısa, orta ve uzun vadeli üretim kayıplarıdır. Pandemiden en hızlı ve derinden etkilenen finansal piyasalardır.

Çalışma, Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 3 Şubat 2020- 20 Eylül 2021 döneminde seçili Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere ülkeleri üzerinde döviz kuru, ülke risk primleri ve Covid-19 vakalarına ait veri setleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, ülkelerin risk primlerinin ve Covid-19 vakalarının bütün ülkelerde borsa endeksleri üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri için döviz kurlarının borsa endeksleri üzerine etkisi negatiftir. İngiltere'de risk primi, Covid-19 vakaları ve döviz kurlarının borsa endeksi üzerine etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerinde etkisinin en yüksek olduğu ülke İngiltere'dir. Risk primlerinin borsa endeksleri üzerinde en düşük olduğu ülke İngiltere ve en yüksek olduğu ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Döviz kurlarının borsa endeksleri üzerinde etkisinin en yüksek olduğu ülke Fransa ve en düşük olduğu ülke İngiltere'dir.

Covid-19 vakalarının borsa endeksleri üzerine etkisinin negatif olması literatürle uyum sağlamaktadır (Topcu and Gulal, 2020). Benzer olarak, risk primlerinin borsa endeksleri üzerine negatif etkisi literatürle uyumludur. Anton & Afloarei Nucu (2020) çalışmalarında, ülkelerin risk primleri ve borsa endeksleri arasında iki yönlü güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir. İlave olarak, Chan, Fung ve Zhang (2009) çalışmalarında risk primleri ve borsa endeksleri arasında güçlü bir negatif korelasyon olduğunu ifade etmişlerdir. Döviz kurlarının borsa endeksleri üzerine bulgularımız, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere için negatif iken Fransa için pozitif etkiye sahiptir. Kollias vd. (2012) çalışmalarında döviz kurları ile borsa endeksleri arasında zamanla değişen bir nedensellik ilişkini ifade etmişlerdir. Sensoy et al. (2014) çalışmalarında, döviz kurları ile borsa getirileri arasındaki ilişkiyi iki yönlü olarak kriz dönemlerinde daha güçlü olduğunu ifade etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de risk primlerinin borsa endeksleri üzerine etkisi daha güçlü olduğundan döviz kurlarının etkisi negatif ve risk primlerinin borsa endeksleri üzerine etkisi zayıf olduğundan Fransa için döviz kurlarının etkisinin pozitif olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak, belirsizlikten kaynaklı risk primlerinin borsa endeksleri üzerine etkisi Covid-19 vakalarının etkisinden daha yüksektir.

Virüsün farklı mutasyonlarının ortaya çıkmasıyla birlikte ikinci ve üçüncü dalgaların oluşması, dalgaların ne kadar süreceği konusundaki belirsizliği artırmaktadır. Artan belirsizlik ortamı finansal piyasalar üzerinde negatif baskıyı sürdürmektedir. Bu nedenle ülkeler, pandeminin oluşturduğu belirsizlik ortamını azaltıcı politikalar izlemesi önerilmektedir. Virüsün ilk ortaya çıktığı ülke olan Çin, ciddi kısıtlama önlemleri alarak virüsün yayılmasını engelleyerek 2020 yılını pozitif büyüme (%2.3) ile kapatmış ve 2021 içinde yüzde 8 büyüme beklentisine sahip durumdadır. Ancak virüs kendi ülkesinde yayılmaya başladığında gerekli önlemleri uygulamada gevşek kalması sonucunda pandemiden en çok etkilenen ülke ABD'dir. Aşılama konusunda en başarılı ülkeler olarak İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri pandemi sürecini başarıyla yürütmektedirler. Diğer taraftan, İngiltere sürü bağışıklığı ve aşılama yöntemini takip ederek %70'in üzerinde antikor oluşumuna neden olarak ciddi ilerleme kaydetmiştir. Bu nedenle ülkelerin takip etmesi gereken üç seçenek olduğu düşünülmektedir. Bunlar, Çin ülkesinin takip ettiği sıkı pandemi uygulamaları, İngiltere'nin takip ettiği sürü bağışıklığı ve aşılama yöntemi ve son olarak İsrail'in takip ettiği ciddi bir aşılama programıdır. Her ülkenin aşılama konusunda aynı imkâna sahip olmadığından ülkeler ekonomiye zarar vermemek için zayıf kısıtlamalar yapmak yerine daha ağır kısıtlamalar ve aşılama faaliyetleriyle virüsün yayılmasını durdurması önemlidir.

ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ORAN VE ORANTI KONUSUNDA ALAN VE ÖĞRETME BİLGİSİ

MIDDLE-SCHOOL MATHEMATICS TEACHERS' KNOWLEDGE OF CONTENT AND TEACHING IN THE SUBJECT OF RATIO AND PROPORTION

Ceylan ŞEN

Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
ceylan.sen@yobu.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-6384-7941

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

02.03.2021

Kabul Tarihi:

25.02.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Alan ve öğretim bilgisi

Ortaokul matematik öğretmeni

Oran-orantı

Keywords

Knowledge for content and teaching

Middle school mathematics' teacher

Ratio-proportion

Bu çalışmada ortaokul matematik öğretmenlerinin alan ve öğretim bilgilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma desenlerinden çoklu durum çalışması benimsenmiştir. Araştırma, devlet ortaokulunda görev yapmakta olan 36 ortaokul matematik öğretmeni ile yürütülmüştür. 9 yarı yapılandırılmış sorunun yer aldığı görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmanın verileri betimsel analiz yolu ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda öğretmenlerin konuya giriş stratejileri, öğretimde ilişkilendirme bilgileri, temsil kullanma ve problem çözme stratejileri, öğrencilerin öğrenme stilleri ve öğretimi planlama bilgileri incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, öğretmenlerin oran-orantı öğretimine girişte günlük hayatla ilişkili örnek durumlar vermeyi tercih ettikleri fakat öğrencilerin ön bilgilerinin ortaya çıkarmada yetersiz kaldıkları görülmüştür. Öğretimde ilişkilendirme konusunda ise öğretmenlerin orantı-orantı konusunun günlük hayat ve diğer disiplinlerle ilişkisinin farkında oldukları fakat öğretimlerinde ilişkilendirmeye dayalı uygulamalar gerçekleştirmedikleri görülmüştür. Öğretmenlerin oran-orantı öğretiminde öğretimini zenginleştirme ve anlamlandırma amacıyla kullanılan çoklu temsillere yönelik bilgi sahibi oldukları bunun yanı sıra öğretim sürecinde en çok kullanıldıkları temsilin ise sözel problem olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin sözel problemlerde kullanılabilecek problem çözme stratejilerine ait bilgilerinin kısıtlı olduğu görülmüştür. Öğretimi planlamada ise öğrencilerin bireysel özelliklerine yönelik öğretmenlerin yetersiz bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

In this study, it was aimed to reveal the middle-school mathematics teachers' knowledge of content and teaching. Accordingly, the multiple-case study, which is one of the qualitative research designs, was adopted. The study had been implemented with 36 middle-school mathematics teachers that are employed at public middle schools in the study. An interview form with 9 semi-structured questions was used. Data of the study had been analysed by the method of descriptive analysis. Consequent to data analysis, the teacher's lead-in strategies, knowledge for associations in teaching, representations use and problem-solving strategies, the students' learning styles and planning the teaching were assessed. Results obtained from the study have led to the conclusion that at entering the subject of ratio and proportion in their teaching, the teachers prefer to give sample cases associated with daily life, but they prove to be insufficient in revealing the prior knowledge the students have. As for the topic of associations in teaching, it was concluded that the teachers are aware of the associations the subject of ratio and proportion has with daily life and other disciplines, but they fail to implement practices based on associations. It was observed that the teachers have the knowledge of multiple representations used to enrich the teaching and provide interpretation and they most often remark the verbal problems in their teaching of ratio and proportion. Besides, it was detected that the teachers' knowledge of problem-solving strategies that may be used in verbal problems is limited. As for the topic of planning the teaching, it was concluded that the teachers lack the sufficient knowledge of their students' individual characteristics.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/946955>

Atıf/Cite as: Şen, C. (2022). Ortaokul matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusunda alan ve öğretim bilgisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),309-328.

Giriş

Gerçek yaşamda, matematik önemli bir yere sahip olmasına rağmen öğrenciler matematiğe karşı olumsuz tutum sergilemekte, kaygı yaşamakta, yapamama düşüncesi ve öğrenme güçlüğü yaşamaktadırlar (Maloney ve Beilock, 2012). Öğrencilerin okul matematiğine ilişkin olumsuz düşünceye sahip olmaları ve öğrenme güçlüğü yaşamlarına sebep olarak; matematiğin doğası, öğrencilerin özellikleri ve öğretmen kaynaklı etkenler şeklinde örnekler verilebilir (Niss, 2018). Dolayısıyla öğretmenlerin matematik öğretimine ilişkin sahip oldukları mesleki bilgileri önem kazanmaktadır. Öğretmenlerin öğrettikleri matematik hakkında geniş ve derin bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir (Ma, 1999).

Öğretmenlerin sahip oldukları öğretim bilgisi, öğretimin temelini oluşturan bir bileşendir. Bu nedenle öğretim bilgisi, sınıfta gerçekleştirilen öğretimi ve öğrencilerin öğrendiklerini etkileyen en önemli faktördür (Fennema ve Franke, 1992). Bununla birlikte öğretmen kalitesinin ölçülmesi karmaşık bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Wilson, 2007). Öğretim bilgisinin, öğretmen niteliğinin bir göstergesi olarak belirlenme eğilimi vardır. Buna ilişkin pek çok araştırmacının (Ball ve diğerleri, 2008; Ernest, 1989; Fennema ve Franke, 1992; Ma, 1999; An ve diğerleri, 2004; Rowland ve diğerleri, 2005) öğretim bilgisine ilişkin farklı tanımlamalarının olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda konu alan bilgisi ve pedagojik alan bilgisinin öğretim bilgisinin önemli unsurları olduğu görülmektedir. Ortaokul matematik öğretmelerinin konu alan bilgilerine odaklanan çalışmaların sonuçları (Hill ve diğerleri, 2004) öğretmenlerin matematik konularına ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Öğretmenlerin pedagojik alan bilgilerinin de benzer şekilde sınırlı olduğu ortaya konulmuştur (Ekawati ve diğerleri, 2015; Lamon, 2012).

Matematisel kavramlar arasında yer alan bazı kavramlar matematik eğitiminde özellikle önemli yer tutmaktadır. Nitekim birbiri üzerine konumlandırılmış konulardan oluşan matematikte, bir konunun tam olarak anlamlandırılmaması ilişkili ya da devamı niteliğinde olan konuların öğreniminde güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Kuzu, 2017). Bu kavramlar arasında yer alan oran ve orantı hem öğretmen hem de öğrenci için öğrenmesi karmaşık ve zor olan kavramlar olarak ifade edilmektedir (Behr ve diğerleri, 1992; Lamon, 2007). Yaşanan bu zorluklar oran-orantı konusunun ilişkili olduğu ileri seviye konularının (örneğin, cebir, kesir, yüzdeler, geometri, veri analizi ve olasılık) ve cebirsel düşünme ve orantısal akıl yürütme becerilerinde de olumsuz öğrenmelere sebep olabilmektedir (Lamon, 2007; Van de Walle ve diğerleri, 2014).

Oran ve orantı özellikle ilköğretim düzeyinde matematik eğitiminin temel konuları arasında yer almakta olup çarpımsal akıl yürütme becerisinin gelişimini sağlamaktadır (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000). Bu beceri, öğrencilerin matematisel gelişimleri için oldukça önemlidir (Harel ve Confrey, 1994), bu nedenle öğretmenlerin çarpımsal durumlarda nasıl akıl yürütüleceğini bilmeleri gerekmektedir (Post ve diğerleri, 1988). Oran ve orantı konusu orantısal akıl yürütmenin temel taşıdır ve öğretimini gerçekleştirecek her düzeydeki öğretmen için sorunlu olabilecek bir alandır (Ben-Chaim ve diğerleri, 1998; Cramer ve diğerleri, 1993; Heinz, 2000; Post ve diğerleri, 1991; Simon ve Blume, 1994; Smith ve diğerleri, 2003). NCTM (2000) 5. ve 8. sınıf seviyelerinde öğrencilerin orantısal akıl yürütme becerilerinin geliştiğini ve bu gelişimi sağlamak için eğitimde gereken her türlü zaman ve çabanın sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin öğretimlerinden sorumlu olan öğretmenlerin oran ve orantı konusuna ilişkin sahip oldukları alan ve öğretim bilgisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada “Ortaokul matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusuna ilişkin alan ve öğretim bilgileri nasıldır?” araştırma sorusuna cevap aranmış ve bu bağlamda ortaokul matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusuna ilişkin alan ve öğretim bilgilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Alan ve Pedagojik Alan Bilgisi

Öğretmenlerin matematiği öğretebilmeleri için sahip olmaları gereken bilgi ve beceriler birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve modellenmiştir. Shulman (1986), öğretmenin sahip olması gereken bilgi türlerini alan ve pedagojik alan bilgisi olarak sınıflandırmıştır. Alan bilgisi, öğretmenin zihninde var olan bilgilerinin çokluğunu ve bu bilgi çokluğunun organizasyonunu tanımlamaktadır (Shulman, 1986). Bilgilerin organizasyonunun sağlanması ile konunun yapısal özelliğinin ötesine geçilmektedir. Daha açık bir ifade ile alan bilgisi, öğretmenin bir şeyin böyle olduğunu bilmesinin ötesinde neden böyle olduğunu anlamasına yönelik sahip olduğu bilgidir. Bu doğrultuda alan bilgisi, öğretmenin bir konunun yapısı hakkındaki anlayışını tanımlar. Pedagojik alan bilgisi ise öğretmenin mesleğine ilişkin pedagoji bilgisi ve alan bilgisinin özel bir birleşimidir

(Shulman, 1986). Bu bilgi, öğretmenin öğretimi anlaşılır hale getirecek en iyi alternatif öğretim yöntemlerini bilmesi, konuyu öğrencilerin özelliklerine yönelik uygun şekilde uyarlayabilmesi, konuya ilişkin öğrencilerin zorlandığı ve güçlük çektiği kavramları bilmesini içermektedir. Shulman (1986) tarafından kategorilendirilen öğretim bilgisi, matematik araştırmacıları için temel oluşturmuş ve bu kategorileri kullanarak kendi modellerini geliştirmişlerdir. Ball ve diğerleri (2008) bu kategorileri temel alarak öğretmenin etkili bir matematik için bilmesi ve yapması gerekenleri alan ve pedagojik alan bilgisi boyutlarına dayalı olarak matematik öğretim bilgisi (MÖB) modelini tanımlamıştır. Bu model alan bilgisi; konu alan, uzmanlık alan ve kapsamlı alan bilgisi bileşenlerinden oluşmaktadır (Ball ve diğerleri, 2008). Alan bilgisi bileşenlerinden konu alan bilgisi, temel düzey matematiksel bilgi ve becerileri kapsamaktadır. Bu kategori matematiksel dil ve notasyonların doğru şekilde kullanılmasını, bir sorunun doğru şekilde çözülmesini, yanlış veya eksik öğrenci çözümlerinin doğru şekilde değerlendirilmesine ilişkin sahip olunan bilgiyi ifade etmektedir. Uzmanlık alan bilgisi ise öğretmenin doğrudan öğrencilerine öğrettiği bilgi olmasa da işlemsel bilginin ötesinde, matematiksel mantığa sahip olunması beklenmektedir. Yani işlemlerin nasıl gerçekleştiği, bu adımların nedeni, ne işe yaradığı, matematiksel olguların ve iddiaların doğruluğunu ve formüllerin nasıl oluştuğunun bilinmesi gerekmektedir (Ball, 2003). Kapsamlı alan bilgisi, öğretmenin öğrettiği konunun sınıf seviyesinin ötesinde önceki ve sonraki ilişkili konular ile ilgili bilgi sahibi olmasıdır (Ball ve Bass, 2009). Bu bilgi, matematiğin kendi içindeki bütünlüğü ile ilgili olup öğretmenin bu bilgiyi kullanarak hem ön koşul olan konu bilgisine hem de temel olduğu ileri düzey konularını öğretim ortamına taşıyabilmesini sağlamaktadır. Modelde yer alan bir diğer ana boyut olan pedagojik alan bilgisi Shulman (1987) modelinden farklılaşmayıp sadece bileşenler detaylandırılmıştır (Şahin, 2018). Ball ve diğerleri (2008) pedagojik alan bilgisini; alan ve öğrenci bilgisi, alan ve öğretim bilgisi, alan ve müfredat bilgisi bileşenlerine dayalı tanımlamıştır. Alan ve öğrenci bilgisi, öğretmenlerin öğrencilerin düşünme biçimlerini bilme, kafa karıştırıcı bulabilecekleri noktaları önceden tahmin etme, konu ve kavramlara ilişkin sahip olabilecekleri önyargı ve kavram yanlışlarının farkında olma bilgisini içermektedir. Alan ve öğretim bilgisi ise öğretmenin öğrencilerin seviyesine uygun öğretim stratejilerini bilmesi ve öğretimi planlama bilgisidir. Böyle bir bilgiye sahip olan öğretmen, öğretim için belirli içerik sırasını oluşturarak temel düzey için uygun örnek seçimi, farklı temsillerin kullanımı ve öğrencilerin dikkatini çekerek daha derinlemesine anlayış geliştirmeye yönelik uygun örnek seçimi yapabilmektedir. Bu bileşenin bir diğer önemli noktası ise öğrencilerin hata ve yanlışlarını gidermeye yönelik uygun örnek seçimi ve öğretimsel açıklamalar yapabilmeye becerisini içermektedir. Son bileşen olan alan ve müfredat bilgisi, öğretmenin öğretim programlarını bilmesi ve öğretim programlarında yapılan değişiklikler hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Öğretimi yapılan konunun alt ve üst düzey sınıflardaki ilişkili öğrenme alanlarını ve diğer disiplinlerin programlarındaki ilişkilere ilişkin sahip olduğu bilgisidir.

Oran-Orantı ve Orantısal Akıl Yürütme

Oran ve orantı hem gerçek yaşamda hem de matematiğin birçok konusunda yer alan önemli bir konudur (Lamon, 2012). Oran ve orantı, ortaokul düzeyinde yer alan konular olmasına rağmen, bu kavramlar diğer pek çok matematik konularına temel oluşturmaktadırlar (Ben-Chaim ve diğerleri, 2012). Cebir, fonksiyonlar, yüzde, geometri ve veri analizi, hız, benzerlik, trigonometri gibi karmaşık konularda oran ve orantının uygulama alanının geniş olması sebebiyle bu kavramların anlaşılması gerekmektedir (Shield ve Dole, 2008). Öğrenciler ilkokulda orantısal durumlarla karşılaşsalar da oran öğretimi ülkemizde 6. sınıf düzeyinde, oran ve orantı öğretimi ise 7. sınıf düzeyinde yer almaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). Bu kavramların kavramsal olarak anlaşılması ve işlemsel olarak da eksikliğin bulunması sebebiyle üst düzey matematik konularının ve oranla ilişkili daha kapsamlı olan kavramların anlaşılmasına engel oluşturmaktadır. Oran ve orantı öğretmenlerin öğretmekte ve öğrencilerin de öğrenmekte zorlandıkları karmaşık kavramlardır (Behr ve diğerleri, 1992; Lamon, 2007; Smith ve diğerleri, 2003).

Oran; eğim ifadesi ile cebirde, kesirlerde pay ve paydanın aynı sayı ile çarpılması işleminde ve parça-bütün anlamı ile kesirlerin oran anlamında karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra geometride benzerlik öğretiminde oranlamanın yapılması, karenin kenarlarının köşegenlerinin kenarına oranın her zaman olması, dairenin çevresinin çapına oranının π değerine karşılık gelmesi gibi oran örnekleri de bulunmaktadır. Gerçek yaşamda ise altın oranın doğada yansımalarını, resim ve sanat gibi pek alanda ise örneklerini görmekteyiz. Oran, aynı veya farklı birimlere ait niteliklerin karşılaştırmasıdır (Van de Walle ve diğerleri, 2014). Aynı ölçme uzayına ait çoklukların karşılaştırılması (örneğin, birinci sepetteki 3 elmanın ikinci sepetteki 5 elmaya oranı; $2/5$) birimsiz oran, farklı ölçme uzayına ait çoklukların karşılaştırılması ise (limonatadaki limon/su oranı) birimli orandır.

Orantı, iki çift oranın birbirine eşit olduğu sayılar veya çokluklar arasındaki ilişki olarak tanımlanır ve $a/b = c/d$ şeklinde temsil edilir (Ekawati ve diğerleri, 2015).

Oran ve orantı ilişkilerinin kurulmasında orantısız düşünme gerekmektedir (Lamon, 2012). Orantısız akıl yürütme, çarpımsal karşılaştırmalar yapabilme, orantılı durumlara ilişkin çıkarım ve tahmine dayalı akıl yürütme yapabilmeyi sağlayan beceridir (Lesh ve diğerleri, 1988). Orantısız akıl yürütme becerisine sahip bireyler, strateji geliştirme ve orantısız durumları ilişkilendirme konusunda daha yetkindirler. Ayrıca orantısız olan/olmayan durumları fark edebilir ve uygun olan algoritmayı seçebilirler (Lamon, 2012; Vergnaud, 1983; Şen ve Güler, 2017). Bu doğrultuda öğrencilerin orantısız akıl yürütme becerilerinin gelişimi önem kazanmaktadır. Öğrencilerin orantısız akıl yürütme becerilerini desteklemek amacıyla tablo, grafik, denklem ve sözel problemlerle orantılı durumları tanıma ve fark etmelerine fırsatlar sunmak gerekmektedir (The Common Core state Standards for Mathematics, 2010). Fakat ortaokul düzeyindeki öğrenciler, orantısız durumları anlama ve oran ve orantı problemlerini çözmeye zorlanmaktadırlar (Jacobson ve diğerleri, 2018; Lamon, 2007; Singh, 2000). Öğrencilerin orantısız akıl yürütme becerilerini geliştirebilmeleri için öğretmenlerin oran ve orantı konusuna ilişkin kapsamlı bilgiye sahip olmaları ve kendilerinde de bu becerinin gelişmiş olması gerekmektedir. Öğretmenler çarpımsal ve orantısız akıl yürütmeye ilişkin öğretme bilgilerini geliştirmedikleri takdirde, sınıflarında bulunan farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilere hitap edebilecek öğretim içeriğini gerçekleştirilmede de zorluk yaşamaktadırlar (Yetkiner ve Caprora, 2009).

Yöntem

Bu çalışma, ortaokul matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusuna ilişkin alan ve öğretme bilgisinin ortaya konulması amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan çoklu durum çalışması olarak desenlenmiştir. Çoklu durum çalışmalarında, bir konuya ilişkin araştırmada birden fazla durumun incelenmesi söz konusudur (Stake, 1995). Bu çalışmada yer alan her bir öğretmen “durum” olarak ele alınmış ve bu sayede öğretmenlerin oran ve orantı konusuna ilişkin alan ve öğretme bilgileri derinlemesine incelenmiştir.

Katılımcılar

Çalışma, İç Anadolu bölgesinde yer alan bir ilin merkez ilçesinde görev yapmakta olan ortaokul matematik öğretmenleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden merkez ilçede yer alan ortaokulların listesi alınarak bu okullarda görev yapmakta olan ortaokul matematik öğretmenlerine ulaşılmıştır. Ulaşılan öğretmenler arasından konuya ilişkin detaylı ve zengin verinin sağlanabilmesi amacıyla amaçlı örnekleme yoluyla çalışmada yer alacak 36 öğretmen belirlenmiştir. Bu kapsamda öğretmenlerin mezun oldukları okul türü (eğitim fakültesi, fen fakültesi) ve meslekte hizmet yılı ölçütü olarak belirlenerek öğretmenler çalışmaya dâhil edilmişlerdir. Çalışmada yer alan öğretmenlerin gizliliği için Ö1, Ö2, Ö3,...,Ö36 şeklinde kodlamalar yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

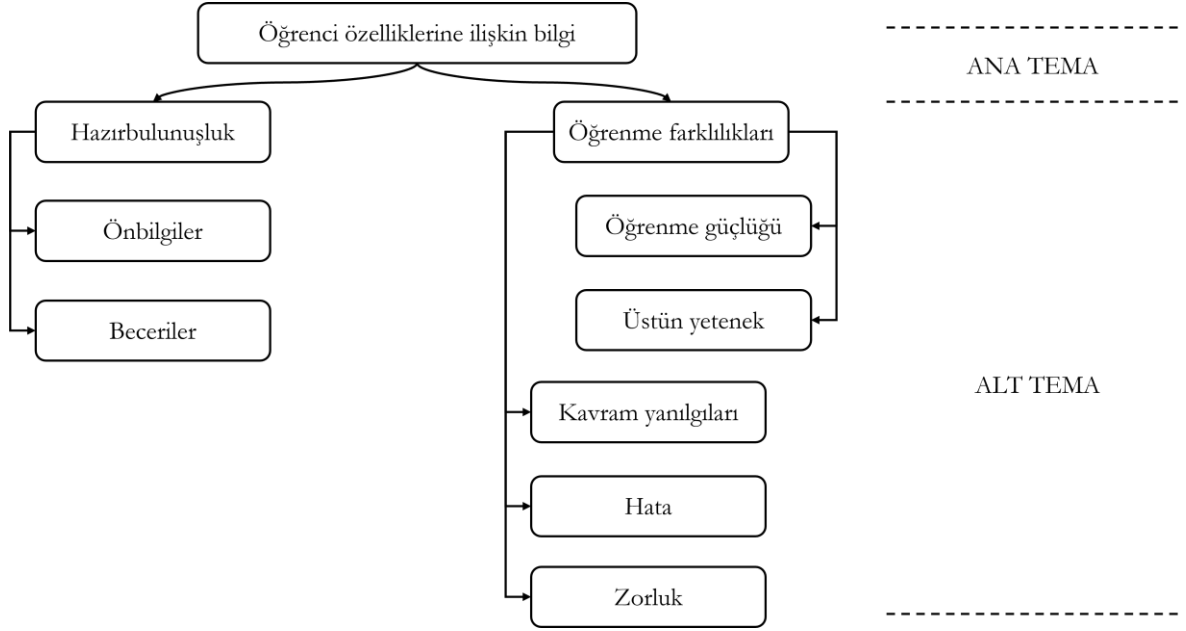
Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı ve öğretmenler arasında gerçekleştirilen bireysel görüşmeler kullanılmıştır. Görüşmeler, hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olup öğretmenlerin alan ve öğretme bilgilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan dokuz yarı yapılandırılmış sorudan oluşmaktadır. Görüşme formunun hazırlık aşamasında literatürde konuya yönelik gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi sonucunda 16 soruluk taslak form hazırlanmıştır. Ardından soruların anlaşılabilirliği, konu ve kapsam geçerliliği konusunda uzman görüşü alınarak ortak görüşler doğrultusunda 10 soruluk son hali şekillendirilmiştir (EK-1). Görüşmeler, araştırmacı ve öğretmenler arasında bireysel olarak gerçekleştirilmiş olup her bir görüşme yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür. Görüşmeler on günde tamamlanmış ve her bir öğretmenle görev yaptığı kurumda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde veri kaybını önlemek amacıyla ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Veri Analizi

Çalışmada, görüşme yoluyla elde edilen veriler her bir öğretmen için ayrı ayrı olacak şekilde yazıya dönüştürülerek dosyalanmıştır. Ardından NVivo 11 programı kullanılarak analiz işlemi gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde, betimsel analiz kullanılmıştır. Bu analiz yaklaşımında veriler önceden belirlenen temalar doğrultusunda kodlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada, kodlamalar Ball, Thames ve Phelps (2008) tarafından kapsamlı belirlenen alan ve öğretme bilgisi çerçevesinde yapılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak tanımlanan alan ve öğretme bilgisi kapsamında anahtar ifadeler ortaya çıkarılmıştır.

- Öğretim içeriğine uygun öğretim yöntem ve stratejileri bilme
- Öğrenci özelliklerini bilme ve öğretimi planlama
- Konuya özgü temsilleri ve uygulama yollarını bilme
- Konuya özgü öğrencilerin olası kavram yanlışlarını, zorluk, hata ve giderme yollarını bilme

Listelenen bu ifadeler tema olarak belirlenmiş ve bu temaların altında yer alan özellikler alt temaları oluşturmuştur. Ardından öğretmenlerle gerçekleştirilen bireysel görüşmeler tema ve alt temalar başlıklarında kodlanmıştır. Bu sayede tümdengelimle dayalı analiz işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından izlenen analiz şemasına ait örnek ana tema ve alt temalar Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Örnek Veri Analizi Şeması

Oran ve orantı konusuna ilişkin öğretmenlerle gerçekleştirilen bireysel görüşmeler tema ve alt temalara göre kodlandıktan sonra analizin ikinci aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada öğretmenlerin alan bilgisi ve öğretme bilgisi bileşenlerinde kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen kodlama listesi matematik eğitiminde uzman iki eğitimciden görüş almak üzere paylaşılmıştır. Bu paylaşımında, araştırmacı kodlamalarını ve gerekçelerini sunarak uzman eğitimciler ile kod değerlendirmesi yapılmıştır. Ortak görüşe varılan kodlamalara son hali verilerek analiz süreci tamamlanmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucu kodlamalar tablo haline getirilmiş ve belirtilen temalar çerçevesinde analiz edilen veriler, bireysel görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda doğrudan alıntılar yapılarak desteklenmiştir.

Nitel araştırmalarda bağlamın detaylı sunulması benzer çalışmalara ve uygulamalara uyarlanabilirliği sağlamaktadır. Çalışmada, görüşme sorularının ve katılımcı özelliklerinin sunulması ile çalışmanın transfer edilebilirliği sağlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği araştırmacı tarafından yapılan kodlamaya ilişkin uzman görüşünün alınması ile sağlanmıştır. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen kodlamalara ilişkin kod ve gerekçe listesi oluşturulmuştur. Bu kod listesinde bir kodun MÖB modeli alan ve öğretme bilgisi boyutunda olması ve olmamasına ilişkin gerekçelere yer verilmiştir. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen kodlamalar ve kod listesi uzman tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmacı ve uzman arasındaki kodlamaların karşılaştırılması sonucunda aralarındaki tutarlık %90 olarak bulunmuştur (Miles ve Huberman, 1994). Görüş ayrılığı olan kodlamalara ilişkin tartışma ortamı gerçekleştirilmiş ve ortak uzlaşının sağlanması sonucunda veri analizine son hali verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusuna ilişkin alan ve öğretme bilgileri; oran öğretimine giriş yolları, öğrencilerin sahip olması gereken hazırbulunuşluklara ilişkin bilgileri, öğretimi farklı disiplinlerle ilişkilendirme bilgileri, kullanılabilecek temsillere ve kullanımlarına ilişkin bilgileri, problem çözme stratejileri, öğrencilerin kavram yanlışları ve gidermedeki bilgileri başlıkları altında sunulmaktadır.

Öğretmenlerin Oran ve Orantı Öğretimine Giriş Yolları

Oran öğretimine başlarken öğretmenlerin hangi strateji ve yöntemi kullanılabilecekleri ve nasıl bir yol izleyebilecekleri sorulmuş ve öğretmen yanıtları doğrultusunda tanım yapma ve günlük hayatla ilişkili örnek verme boyutlarına ulaşılmıştır. Oran konusundan orantı öğretimine geçişte ise öğretmenlerin iki oranın eşitliğini yazma, denk kesir ve günlük hayatla ilişkili soru sorma yollarını belirttikleri görülmektedir.

Oran öğretimine başlarken öğretmenlerin hangi strateji ve yöntemi kullanılabilecekleri ve nasıl bir yol izleyebilecekleri sorulmuş ve öğretmen yanıtları doğrultusunda tanım yapma ve günlük hayatla ilişkili örnek verme boyutlarına ulaşılmıştır. Oran konusundan orantı öğretimine geçişte ise öğretmenlerin iki oranın eşitliğini yazma, denk kesir ve günlük hayatla ilişkili soru sorma yollarını belirttikleri görülmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Öğretime Giriş Yolları

Konu	Öğretime giriş yolu	f	%
Oran	Tanım yapma	14	39
	Günlük hayatla ilişkili örnek	22	61
Orantı	İki oranın eşitliğini yazma	26	72
	Günlük hayatla ilişkilendirme	10	28
	Denk kesir	2	5

Tablo 1’de görüldüğü üzere matematik öğretmenleri oran öğretimine tanım yapma veya günlük hayatla ilişkili örnek durumlar vererek konuya giriş yapılabileceğini belirttikleri görülmektedir. Öğretmenler arasında tanım yaparak öğretime başlamak için ifade eden Ö2, Ö8 ve Ö20 öğretmenlerinin açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

İlk olarak oran kavramının tanımını ve türlerin tanımını verip daha sonra günlük yaşam örnekleri verirdim (Ö2).

“Oran nedir?” tanımlayıp ardından örnekler veririm daha sonra birimli ve birimsiz oranı tanımlayıp örnekler veririm (Ö8).

Öncelikle oran nedir tanımlarım ki öğrenciler çoklukların karşılaştırmasını neye göre yapacaklarını öğrenirler. Ardından karşılaştırma örnekleri veririm tanımın tam anlaşılması için (Ö20).

Öğretmenlerin bu ifadelerinde kendi öğretimlerinden yola çıkarak açıklama yaptıkları görülmektedir. Örnek ifadelerde ve tanım yoluyla öğretime girişi ifade eden öğretmenler yapılan tanımlamaları anlamlı kılmak adına örnekler yoluyla pekiştirmede bulunulması gerektiğini ifade etmektedirler. Oran kavramına ilişkin öğretmen tanımlamalarında Ö8’in oran çeşitleri olan birim ve birimsiz oran kavramlarının öğretimini de tanımlar yoluyla öğretildiğini ifade ettiği görülmektedir. Tanım yoluyla oran öğretimini tercih eden öğretmenlerin yanı sıra öğretime örnekler yoluyla giriş yapılabileceğini ifade eden Ö6, Ö19 ve Ö25 öğretmenlerinin açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

Öğrencilerin dikkatini çekmek için günlük hayatındaki örnekleri verip bunlar arasında bir ilişki olduğunu hissettirmeye çalışıyorum. Örneğin, kek yaparken malzemelerin artırılması gibi (Ö6).

Oran için önce örnekler veririm ki bu örneklerde oranda toplama-çıkarmayla değil oranlamayla karşılaştırma yapıldığının fark ettirilmesini sağlarım (Ö19).

Özellikle oranda bölmenin olacağını kavrayabilmek için örnekler üzerinden giderim ve derim ki arkadaşlarının kalemlerini kendi kalemlerine karşılaştır. Çocuk burada toplama-çıkarma yaparsa olmaz. Oranlamada bölmenin olacağını gösteririm (Ö25).

Örnekler yoluyla oran öğretimine giriş yapmayı tercih eden öğretmenlerin oranda karşılaştırmada çarpımsal durumları fark ettirme amacıyla oldukları görülmektedir. Örnekler yoluyla öğrencilerin toplamsal düşünmeden çarpımsal durumların fark ettirmeye çalışılma amacının olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Ö25 kodlu öğretmenin açıklamasında yer alan “bölme” ifadesi ile oran ifadesinde bölüm çizgisinin işlem anlamına dayalı açıklama yaptığı görülmektedir. Öğretmenlerin orantı öğretimini nasıl gerçekleştirdikleri ve orandan orantıya nasıl geçiş yaptıkları sorgulanmıştır. Bunun sonucunda orantıyı tanımlama, iki oranın eşitliğini yazma ve günlük hayatla ilişkilendirme boyutlarına ulaşılmıştır. Öğretmenlerin orantı öğretimlerini daha çok iki oranın eşitliğini yazarak içler-dışlar çarpımı algoritmasını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu açıklamaya ilişkin Ö7 ve Ö25’in örnek açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

Öğrenci iki çokluğun karşılaştırılmasını bilmeli bunu öğretmeliyiz, karşılaştırma yapan öğrenci iki çokluğun bölümünün oran olduğunu anlayıp orantı kavramını daha rahat bir şekilde anlayabilir burada bizim yapmamız gereken öğrencilere orantısal düşünebilme yeteneği kazandırmak ve karşılaştırmanın yapısını öğretmektir bunları öğrendikten sonra orantı kavramına geçiş yapabiliriz. Öğrenci eğer a/b şeklinde iki çokluğu oranıyla biliyorsa bu oranların eşitliğini yani orantı kavramını daha rahat şekilde anlayabilir (Ö7).

Öğrenci oranı hem 6 hem de 7. Sınıfta görüp öğreniyor. Bu yüzden $a/b=c/d$ dediğimizde de yabancılık çekmiyor bu ifadeye. Bu ifadeyi yazınca işte bu da orantı dediğimizde ne kadar basit bir işlem olduğunu görmüş oluyorlar (Ö25).

Algoritmaya dayalı tanımların yanı sıra günlük hayat durumları ile örneklerden yola çıkarak orandan orantıya geçişi ifade eden öğretmenler de bulunmaktadır. Buna ilişkin Ö1 ve Ö14’ün açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

En az 2 oranın eşitliği olarak bunları anlamaya yönelik etkinliklere yer veriyorum. Günlük yaşam durumlarından faydalanyorum örneğin bir bitkinin büyümesi ya da işçi sayının artırıp azaltılmasıyla iş süresinin değişmesi. Bir orantı sabiti var aslında ona dayalı oranlama yazıyorum (Ö1).

Günlük hayat problemlerinden örneklerle geçiş yapıyorum. Örneğin 2 kişilik yemek malzemelerin oranı ile 4 kişilik yemek malzemelerinin oranının kıyaslanması gibi. Bu şekilde iki orandan orantıya geçiş yapılabilir (Ö14).

Bu stratejinin kullanımının yanı sıra denk kesir kullanarak iki veya daha çok oranın eşitliğini yazarak orantı öğretimini ifade eden Ö34’ün açıklaması “Ben denk kesirlerden yola çıkarak yazıyorum, kesirleri verirken denk kesirlerin oranlarının birbirine eşit olduğunu söylediğim için bu kesirlerin eşitliklerini de orantı belirttiğini söylüyorum” şeklinde olmuştur. Öğretmenin bu açıklamasından yola çıkarak oran ve orantı öğretiminde öğrencilerin kesirlere ilişkin ön bilgileriyle ilişkilendirme yaptığı söylenebilir. Oran ve orantı öğretimine başlangıçta öğretmenlerin tercih ettikleri yollar incelendiğinde tanım yapma ve günlük hayatla ilişkilendirmenin yanı sıra içler-dışlar çarpım algoritmasının ve denk kesir stratejisinin kullanıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin oran ve öğretiminde konuya girişte yeterli öğretme bilgisine sahip oldukları fakat öğrenci bilgisini ortaya çıkarma ve önbilgiler üzerine öğretime başlama konusunda kısıtlı bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Öğretmenlerin Oran ve Orantı Öğretiminde Öğrencilerin Hazırbulunuşluklarına İlişkin Bilgileri

Öğretmenlerin oran ve orantı öğretimine giriş yollarına ilişkin bilgilerinin belirlenmesinin ardından öğrencilerin sahip olması gereken hazırbulunuşlukları ve önbilgilerine dair bilgileri sorgulanmıştır. Buna ilişkin öğretmen görüşlerine ait veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Oran Öğretiminde Öğrencilerin Sahip Olması Gereken Hazırbulunuşlarına İlişkin Görüşleri

Öğrenci hazırbulunuşluğu	f	%
Sayı ve işlem bilgisi	19	20

Öğrenme alanları	Kesir	11	30
	Rasyonel sayı	18	50
	Ondalık gösterim	2	5
	Yüzde	5	14
	Cebir	3	8
Beceriler	Çarpımsal karşılaştırma yapabilme	2	5
	Muhakeme etme	4	11
	Orantısal düşünme	7	19

Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda öğrencilerin oran öğrenmelerinde sahip olmaları gereken ön bilgiler; işlemsel bilgi (toplama, çıkarma, çarpma, bölme ve sadeleştirme-genişletme), kesir, rasyonel sayı, ondalık gösterim ve cebir bilgisi yer almaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin sahip olması gereken beceriler arasında muhakeme etme, çarpımsal ve orantısal düşünme becerileri yer almaktadır. Örnek öğretmen ifadelerinde Ö18, Ö31 ve Ö35'in açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

Cebir konusunu bilmelidir. Çünkü cebir çarpımsal değişimle ilgilidir. Kesir konusunu bilmelidir. Çünkü denk kesirler de pay ve paydanın aynı sayı ile çarpılması veya bölünmesi şeklindeki çarpmaya dayalı bir işlem aracılığıyla bulunur. Zaten kesirler oranı temsil etmenin başlıca yöntemlerinden de biridir. Bu nedenle kesir çeşitleri, kesir olma kuralları, sayı kümeleri, genişletme, sadeleştirme işlemlerini, oranda çeşitlerde birimli ve birimsiz oran öğretimi için birimleri iyi bilmelidir. Daha derine inerse işlemleri, işlem önceliğini, çarpmayı iyi bilmelidir (Ö18).

Öğrenciler oran orantı konusunu anlayabilmeleri için öncelikle orantısal düşünebilme yeteneğine sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca öğrenciler kesirleri çok iyi bilmeleri gerekmektedir çünkü oran-orantıda kesir çizgisi kullanılmaktadır burada kesrin ne olduğunu bilmeyen bir öğrenci oran orantı konusunu anlayamaz aradaki kesir çizgisinin iki çokluğu bölüyor yani bu kesir çizgisinin bölme anlamına geldiğini öğrenci bilmelidir yani ifadeyi parça bütünü olarak ayırdığını farkında olmaları bunu bilmeyen bir öğrenci oran konusunu anlayamaz (Ö31).

Kesri ve kesir çizgisini bilmeyen bir öğrenci oranı yapamaz. Ayrıca orantı kavramını anlayabilmesi için eşitliği ve denklem ifadesine içler dışlar çarpımını bilmesi gerekmektedir. Örneğin; "6 tane masa tenis topunun fiyatı 2,4 TL ise 15 tane masa tenis topunun fiyatı nedir?" sorusuna denklem çözemeyen bir öğrenci cevap veremez çünkü buradaki x ifadesini oran orantıya bilse dahi yapamaz bu ifadeleri öğrencileri tam olarak yerleştirmeden oran orantı öğretimine geçiş yapamayız (Ö35)

Öğretmenlerin öğrencilerin hazırbulunuşluklarına ilişkin belirttikleri bilgi ve becerilerin farkında oldukları ve önemini açıkladıkları görülmektedir. Belirtilen öğrenme alanlarında oran ve orantı konusuna temel olan sayı ve işlemler, kesir ve rasyonel sayı konuları temel olduğu alanlar ise ondalık gösterim, yüzde ve cebir konuları ifade edilmiştir. Bu doğrultuda öğretmenlerin oran kavramının ilişkili olduğu matematik öğrenme alanlarına ve matematiksel becerilere ilişkin alan bilgilerinin olduğu görülmektedir. Bu bulguya dayalı olarak, öğretmenlerin öğrencilerin sahip olmaları gereken önbilgi ve becerilerin farkında oldukları ve oran ve orantı öğretiminin diğer matematik alanlarında önemine ilişkin bilgi sahibi oldukları söylenebilir. Fakat öğretmenlerin oranla ilişkili öğrencilerin sahip olmaları gereken önbilgilerin farkında olmasına karşın oran öğretimine girişte bu önbilgilerin ortaya çıkarılma amacında olmadıkları görülmüştür. Oran öğretimine girişte sadece öğrencilerin çarpımsal düşünme ve orantısal akıl yürütme becerilerinin gelişimine odaklanıldığı ancak önbilgilerin ortaya çıkarılmadığı görülmektedir. Bu durumda öğretmenlerin oran konusunun ilişkili olduğu matematik öğrenme alanları ve becerileri konusunda bilgilerinin olduğu fakat öğretime girişte öğrencilerin önbilgilerini ortaya çıkarmada yeterli bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir.

Öğretmenlerin Öğretimde Farklı Disiplinlerin İlişkilendirilmesine İlişkin Bilgileri

Oran ve orantı konusunun matematik konuları arasındaki ilişkisinin incelenmesinin ardından öğretmenlerin öğretimde farklı disiplinlerle oran ve orantı konusunu nasıl ilişkilendirdikleri sorgulanmıştır. Öğretmenlerin oran ve orantı konusunu fen bilgileri (fizik, kimya, biyoloji), mühendislik, coğrafya ve güzel sanatlarla (müzik, resim) ilişkilendirme yaptıkları görülmektedir. Buna ilişkin detaylı bilgi Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Oran-Orantının Farklı Disiplinlerle İlişkilendirilmesine İlişkin Bilgi

İlişkilendirme türleri		f	%
Disiplinler	Fen bilimleri	36	100
	Mühendislik	4	11
	Coğrafya	2	5
	Güzel sanatlar	3	8
İlişkilendirme yolları	Soru sorma	36	100

Öğretmenlerin oran ve orantı konusunun ilişkili olduğu diğer disiplinlere ilişkin bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Tüm öğretmenler oran ve orantının fen bilimleri ile ilişkisini örneklendirirken bazı öğretmenler tarafından mühendislik, coğrafya, resim ve müzik gibi alanlarla da ilişkisi belirtilerek ilişkilendirmede zenginleştirme yapmışlardır. Öğretmenlerin ilişkilendirmelerine ilişkin Ö1, Ö3, Ö9 ve Ö11'in açıklamaları doğrudan alıntılarla aşağıda sunulmuştur.

Fen ve teknoloji dersinde karışımlar coğrafya dersinde harita ölçekleri, fizik dersinde hız ve hareket problemleri, geometride benzerlik oranı vb. (Ö1).

Bölme işlemi bir kıyaslama olarak düşünülürse, fizikte hız problemleri, günlük hayatta yemek tarifleri oran kavramıyla açıklanabilir (Ö3).

Örneğin, müzikteki 3'e 5 vuruş beden de 2 ileri 1 geri adım atan öğrenci, fizik de hız oranları, biyolojide insanın anatomisi en güzel örneğidir bir sistem olarak düşündüğümüz de sağlıklı insan anatomisi bir altın orandır (Ö9).

Görsel sanatlar dersinde perspektif ve desen çizimlerinde; coğrafyada harita ve ölçek hesaplamalarında, fen bilgisi derslerinde kuvvet ve hareket, insan vücudundaki su miktarı ile diğer maddelerin kıyaslanması, havadaki elementlerin miktarlarının karşılaştırılması gibi (Ö11).

Öğretmenlerin oran ve orantının farklı disiplinlerle ilişkilendirmesine yönelik yaptıkları açıklamalarından yola çıkarak bu konuda yeterli bilgiye sahip oldukları görülmektedir. Öğretmen açıklamalarında yer alan zenginleştirilmiş örnekler sonucunda öğretmenlerin ilişkilendirme konusunda yeterli oldukları söylenebilir. Öğretmenlerin oran ve orantı konusu ile ilişkili disiplinleri belirtmelerinin ardından öğretimde ilişkilendirmenin nasıl yapıldığı sorulmuş ve örnek öğretmen açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Örneğin, bir hareket, hız, zaman sorusu sorduğumda bunu aynı zamanda fen bilgisi derslerinde de göreceklerini derim (Ö8).

Oranlamada haritalarda kullanılan ölçek soruları oluyor, bunları sorduğumuzda "bakın coğrafya da bu kullanılıyor" dediğimizde oranın farklı alanlardaki örneklerini de görürler (Ö26).

Öğretmenlerin açıklamalarından yola çıkarak oran ve orantının farklı disiplinlerdeki örnek durumlardan yola çıkarak öğretimde ilişkilendirmeye geçtikleri görülmektedir. Öğretmenler sınıfta farklı disiplinlerdeki kullanıma yönelik soru sormaları veya konu öğretiminde bu örneklerle geçtiklerinde ilişkilendirme yaptıkları düşüncesinde oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretimde disiplinler arası yaklaşımların benimsenmediği ve uygulanmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin oran ve orantı konusunun diğer disiplinlerdeki ilişkilerine yönelik bilgi sahibi oldukları fakat öğretimde kullanılabilecek disiplinler arası yaklaşımlara yönelik bilgilerinin kısıtlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Öğretmenlerin Oran ve Orantı Öğretimindeki Materyallere ve Kullanımlarına İlişkin Bilgileri

Öğretmenlerin oran ve orantı öğretiminde kullanılabilecek araç-gereç ve temsillerin neler olduğu ve öğretimde bu materyallerin nasıl kullanıldığına dair bilgileri sorgulanmış ve buna ilişkin öğretmen görüşleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Oran-Orantı Öğretiminde Kullanılabilecek Temsillere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Materyaller	f	%
Somut materyal	10	28
Teknolojik araç	6	17
Manipülatifler	2	5
Sözel problem	30	83

Oran ve orantı öğretiminde öğretmenlerin çoğunlukla sözel problem kullanımına yöneldikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra somut materyal, teknolojik araç ve manipülatiflerin kullanımı da öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

Somut öge olarak kum saati olabilir, model olarak keops piramidinin hacminin oran yoluyla nasıl çözüldüğü gösterilebilir, gıncel konulardan örnekler verilebilir; küresel ısınmanın buğulları nasıl etkilediği ile ilgili. Farklı kaplar ve farklı özgül kütleye sahip sıvılar kullanılarak kütlelerinin eşit olması için hacim ve öz kütle arasında nasıl bir oran olmalı gibi bir problemin çözümü için belirtilen materyaller kullanılabilir (Ö10).

Somut öğeler sınıfa metre ve tartı getirip vücut kütle endeksi hesaplatırım. Bunun yanı sıra bilgisayar laboratuvarında Khoot gibi uygulamalarla etkinlik hazırlanabilir, günlük hayat problemlerini kullanmak anlamlı olur burada, kum saati kullanılıp zamanla kıyas yapılabilir oyun yoluyla (Ö13).

Mesela fasulye taneleri ve bilyeler gibi araçların karşılaştırması yapılabilir tabi bu 6. sınıfta daha iyi olur. Teknolojik araçlarda yüzölçüm tablolar oluşturularak boyalı kısımların boyasız kısımların kaçta kaç olduğu buldurulabilir. Orantı kavramı için pasta grafiği kullanılabilir işlem yaparken (Ö26).

Konuyu anlatırken o anki sınıf ortamında bulunan her nesneyi materyal olarak kullanabiliriz. Ayşe'nin kalemiğindeki kalem sayılarını ve Mehmet'in kalemiğindeki kalem sayılarını oranlayabiliriz. Doğru orantı için; Ali 3 metreyi 10 saniyede yürüdü 6 metreyi kaç saniyede yürüdüğüne bakalım diyerek çeşitli etkinlikler tasarlayabiliriz. Limonata yapımı en güzel örneklerdendir (Ö30).

Öğrencide somut yaşantılar yaşatmak için sınıfa somut öğeler getirerek örneğin limon ve su gibi malzemeler getirilerek öğrencilerle grup oluşturup her grubun denilen oranlarla limonlu su yapması istenebilir bunlar yapıldıktan sonra sözel problemler örnekler üzerinden konu pekiştirilir (Ö34).

Öğretmenlerin oran ve orantı öğretiminde doğada yer alan somut nesnelere, tablo ve grafik kullanımını ve teknolojik yazılımlardan faydalanmayı ifade ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretimde en fazla kullanımı belirtilen ise sözel problemlerdir. Bu açıklamalar doğrultusunda öğretmenlerin oran ve orantı konusunun öğretiminde çoklu temsillere ilişkin bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Oran ve Orantı Problemlerinde Strateji Kullanımı

Oran ve orantı konusunun öğretiminde sözel problemlerin çözümünde hangi stratejilerin kullanılabileceğine ilişkin öğretmen bilgisi ortaya çıkarılmış ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Oran-Orantı Problemlerini Çözme Stratejilerine İlişkin Öğretmen Bilgisi

Problem çözme stratejileri	f	%
Birim oran stratejisi	6	17
İçler-dışlar çarpımı algoritması	30	83
Değişim çarpanı	1	3

Öğretmenlere oran ve orantıda kullanılabilir problem çözme stratejilerinin neler olduğu sorulduğunda ne ifade ettiği tam olarak anlaşılamamış ve öğretmenler tarafından açıklanamamıştır. Bunun üzerine örnek soru verilerek çözümünde kullanılabilir yolları ifade etmeleri istenmiştir. Bu sayede öğretmenlerin oran ve orantı sorularını çözümede kullanılabilir stratejilere ilişkin bilgileri ortaya çıkarılmıştır. “3 topun fiyatı 9 lira ise 6 topun fiyatı kaç liradır?” sorusu sunularak bu sorunun hangi yollarla çözülebileceği sorulmuştur. Öğretmenlerin verdiği cevaplardan örnekler aşağıda sunulmuştur.

3 topun fiyatı 9 liraysa 6 topun fiyatı daha fazladır, öyleyse top sayısı arttıkça fiyatının da arttığı yani doğru orantı olduğu söylenir. Ben genelde bunları alt alta yazdırıyorum ki top sayısı ve fiyatları karışmasın diye. Ardından içler dışlar çarpımı yapılarak sonuç bulunur (Ö17).

Burada doğru orantı var diyerek “3 top 9 liraysa 6 top 3 katından 18 liradır” şeklinde çözülebilir (Ö20).

Bazı öğrenciler bu sorularda 1 birim üzerinden işlem yapabiliyorlar. Yani “3 top 9 lira ise 1 top 3 lira, öyleyse 6 top için 6 katı para verilir 6×3 liradan 18 lira” bulunur (Ö29).

Tabii bu soruda hemen içler dışlar çarpımı yapılabilir. Farklı olarak şu olabilir orandan yola çıkarak; topların oranı=liralarn oranı şeklinde. Bu şekilde $1/3$ oranı olur ilk durumda ikinci durum için de bu oran sabit olacak şekilde işlem yapıldığında 18 diye sonuç bulunur (Ö34).

Öğretmenlere sunulan örnek sorunun çözümünde çoğunlukla içler-dışlar çarpımı algoritmasının kullanımına ilişkin açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Ö17'nin de belirttiği üzere öğrencilerin belirli adımlara dayalı işlem yapmaları bu adımları karıştırmamaları için de aynı cins çoklukların alt alta yazılmasına özen gösterildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin farklı çözüm yollarını düşünerek birim oran stratejisi ve değişim çarpanı temelli çözümlerin de açıklandığı görülmektedir. Ö29 ve birim oran stratejisinin kullanımını ifade eden öğretmenlerin öğrencilerin önbilgileri olan orandan yola çıkarak gerçekleştirilebilecek çözümü ifade ettikleri görülmektedir. Benzer şekilde iki veya daha fazla oranın eşitliğine dayalı olarak ifade edilen değişim çarpanının Ö34 tarafından kullanımının örneklendiği görülmektedir. Bu sonuca dayalı olarak oran ve orantı konusunda farklı stratejilerin kullanımını bilen öğretmenlerin az olduğu çoğunlukla algoritmaya dayalı soru çözümlerinin kullanım bilgisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulguya dayalı olarak öğretimde en sık tercih edilen sözel problemlerin çözümüne ilişkin öğretmenlerin yetersiz bilgi ve buna sebep yetersiz uygulama örneklerinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Öğrencilerin Bireysel Özelliklerine Yönelik Öğretimde Farklılaştırma

Öğretmenlerin oran ve orantı öğretimlerinde öğrencilerin bireysel özelliklerini gözeterек öğretimde ne tür değişiklikler yapılabileceği sorgulanmıştır. Buna ilişkin öğretmen yanıtları Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Bireysel Özellikleri Doğrultusunda Öğretimi Farklılaştırma Bilgisi

Öğrenci özelliği	Bireyselleştirilmiş uygulamalar	f	%
Öğrenme güçlüğü	Somut materyal kullanımı	28	77
	Basitleştirme	10	28
	Ders dışı destek çalışmaları	1	3
	Bilgim yok	3	8
Üstün zekâlı ve yetenekli	Zorluk düzeyini artırma	29	80
	Ders dışı destek çalışması	3	8
	Yaratıcılığı destekleme	1	3
	Bilgim yok	3	8

Öğrencilerin bireysel özellikleri öğretmenlerden gelen yanıtlar doğrultusunda öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler, üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler için olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Öğretmenlerin

öğretimlerine ilişkin farklılaştırmalarının bu iki özellik çerçevesinde olduğu görülmektedir. Öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin öğretimlerine yönelik Ö5, Ö10, Ö19, Ö29 ve Ö36'nın açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

İlk olarak öğrencinin etrafında bulunan somut ürünlerden yararlanarak oran-orantı öğretimi gerçekleştirilir. Ardından günlük yaşamla ilişkili örnekler verilir (Ö5).

Daha fazla örnek verip daha iyi anlaması sağlanabilir. Günlük hayatla ilişki kurup somut örnekler verilir. Örneğin, evde bakkaldan ekmek vs. almaya kendisinin gitmesi ve ne kadar götürmesi gerektiği düşündürülebilir (Ö10).

...Daha basit düzeyde anlatılır çünkü sınıfa göre daha geride kalacaktır. Dikkat çekici örnekler verilir biliriz ki odaklanmaları güçtür (Ö19).

Öğrenci güçlüğü yaşayan öğrenci için normal ders haricinde ders dışı çalışmalar ile bu öğrencilere ek çalışmalar yapılır. Ailesi ile işbirliği yaparak evdeki çalışmalarını da takip edilir. Oran orantı öğretimi için ise öğrenciye önce daha açık ve anlaşılır olmak için daha kolay anlaşılacak materyaller kullanılır örneğin dereceli bir kum saati ile bu yapılabilir. En yakın çevresinden örnekler verilebilir (Ö29).

Bir sınıfta farklı düzeylerde öğrenciler bulunabilir. Bu yüzden oran orantı konusuna yönelik sınıfın düzeyine yönelik basit orta yüksek düzeyde etkinlikler planlanır. Düşük başarıdaki öğrenciler için dikkat edilecek şey oran konusunu daha somut etkinlikler ile anlatmaya çalışmak. Olabildiğince görsel, işitsel materyal kullanılır. Dinamik geometri yazılımları ve grafiklerden sıkça yararlanarak, birtakım analogiler benzerlikler kurarak anlatmaya çalışılır (Ö36).

Öğretmenlerin öğrenme güçlüğü yaşayan ve düşük başarı gösteren öğrencilerin öğrenmelerine ilişkin açıklamalarında öğretimde gerçekleştirilebilecek farklılaştırmalara ilişkin bilgilerinin olduğu görülmektedir. Bu öğretmen ifadelerinin yanı sıra Ö8 “açıkçası sınıfta bu tür öğrenciler olmadığı için neler yapılabilir çok bilgim yok” açıklamasında bulunmuştur. Benzer şekilde Ö14 “özellikle oran ve orantıda ne yapabilirim bilmiyorum, genelde müfredattaki kazanımlara göre dersi planlıyorum o yüzden bu tür öğrencilere ne yapılabilir doğru şekilde bilmiyorum” açıklamasını yapmıştır.

Öğrenme güçlüğüne sahip öğrenci özelliğinin yanı sıra üstün zekâli ve yetenekli öğrencilerin özellikleri doğrultusunda öğretmenlerin öğretimdeki farklılaştırma bilgileri ortaya çıkarılmıştır. Örnek öğretmen açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

Düzyine uygun etkinlikler düzenlenir. Diğer öğrenciler öğrenirken bu öğrencinin sıkılmaması için pekiştirmesi için kendi ilgi alanına yönelik sorular sorulup, çözmesi istenebilir (Ö18).

Farklı zekâ düzeylerine göre öğretim, teoride kolay gelebilir ama pratikte çok zor zamanı da düşünürsek. Bu yüzden “sizler bir problem oluşturun, farklı yollardan çözümler neler olabilir” ifadeleriyle hitap etmeye çalışırım ve sıradan olmayan ilginç örnekler veririm. Eğer süre yetmezse ders dışında birkaç etkinlik yapıp benden faydalanmasına ve ona fırsat vermeye çalışırım. Özel olduğunu hissettirip derse ilgisini artırırım ve bakış açısını geliştiririm (Ö20).

Sınıfta böyle bir öğrenci olsa akıl yürütme gerektiren daha fazla örnek verir ve problemler sorardım. Örneğin, bakterilerin üremesi gibi üst düzey bir soru sorabilirim (Ö34).

Bu öğrenciler genelde daha farklı düşünüyorlar bende bu yaratıcılıklarını kullanabilecekleri etkinlikler düzenlemeye çalışırım sadece oran orantı konusu ile ilgili değil disiplinler arası olabilir bu (Ö36).

Öğretmenlerin oran ve öğretiminde üstün zekâli ve yetenekli öğrencileri için ders içi yapılabilecek zenginleştirmelerin farkında oldukları görülmektedir. Bu zenginleştirmeler öğretmenler tarafından farklı disiplinlerle ilişkilendirilmiş problem durumları, düzey ve ilgi alanına yönelik etkinlikler, problem kurma çalışmaları ve yaratıcılıklarını destekleyen faaliyetler olarak belirtilmektedir. Bunun yanı sıra öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenci özelliklerinde olduğu gibi Ö8, Ö14 ve Ö20 kodlu öğretmenler üstün zekâli ve yetenekli öğrencilerin özelliklerine ilişkin öğretim sürecinde farklılaştırmaya yönelik bilgisi olmadığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda bazı öğretmenlerin öğretimde öğrenci özelliklerini göz önünde bulundurmadığı ve uygulanabilecek farklılaştırmalara ilişkin bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir.

Öğrencilerin Oran-Orantı Konusuna İlişkin Kavram Yanılgıları Bilgileri

Öğretmenlere oran ve orantı konusunda öğrencilerin sahip olabilecekleri veya sahip oldukları kavram yanlışları ve kavram yanlışlarının giderilmesine yönelik öğretimlerinde nasıl bir yaklaşım izledikleri sorulmuştur. Öğretmenlerin öğrencilerin sahip oldukları kavram yanlışlarına yönelik bilgileri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Oran-Orantı Konusuna İlişkin Kavram Yanlışları Bilgisi

Kavram Yanlışları	f	%
Toplamsal düşünme	14	39
Ters orantı	5	14
Bilgin yok	22	61

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun oran ve orantı konusuna ilişkin kavram yanlışlarına yönelik bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin bir kısmı, öğrencilerin oranlamada toplama-çıkarmaya dayalı karşılaştırma yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu duruma örnek olan Ö20 ve Ö30’un açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

Oranda bölme işlemi var fakat öğrenciye karşılaştırma yap denildiğinde bazen artış azalışa odaklanabiliyor. Bunun için yaptığım şu oluyor farklı örnekler verip oranda bölme işleminin yapılması gerektiğini söylüyorum (Ö20).

Bazen oran örnekleri verildiğinde çoklukların arasındaki farkı söyleyip oranlama yaptığını düşünenler çıkabiliyor (Ö30).

Öğrencilerin toplamsal düşünmeye dayalı kavram yanlışlığına sahip olduğunun bilgisinde olan öğretmenler bu yanlışların giderilmesinde farklı örnekler vermeyi tercih ettiklerini söylemektedirler. Öğrencilerin toplamsal düşüncelerinin yanı sıra Ö3 ve Ö6 öğrencilerin ters orantı konusunda yaşadıkları zorlukları örneklemiştir.

En çok ters orantı konusunda sıkıntı yaşıyor. Ters orantıyı günlük hayatla bağdaştıramadığı için anlayamıyor. Örnekler veriyorum bol bol, günlük hayattan. İş ile işçi sayısı veya hız ile zaman. Öğrenci düşünürken fark edebiliyor (Ö3).

Ölçek konusunda sıkıntı yaşıyoruz, sosyal bilgilerde de gördüğü için ilişkilendiremiyorlar. Oran konusu temel oluşturunca orantıda sıkıntı yaşamıyorum. Ama ters orantıda mesela çarpım halinde olanlar ters orantıdır dediğimizde veya problemler var yaşlarıyla ters orantılı para paylaşılacak gibi. Bu tür soruların anlatılması zor oluyor. İşlemleri yaparken anlatmaya çalışıyorum (Ö6).

Öğretmenlerin oran ve orantı konusundaki kavram yanlışlarına ilişkin kısıtlı bilgilerinin olması sebebiyle örnek durumlar verilerek öğretimde gerçekleştirilebilecek uygulamaları açıklamaları istenmiştir. İlk olarak “3 topun fiyatı 9 lira ise 6 topun fiyatı 12 liradır diyen bir öğrenci ile 6 topun fiyatı 18 diyen bir öğrenci arasında işlemsel ve düşünsel olarak ne tür bir fark vardır? Bunun öğretimini nasıl gerçekleştirirsiniz?” sorusu yöneltilmiş ve öğretmen açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

3 topun fiyatı 9 liraysa, 1 topun fiyatı kaç olur diye sorarım öğrenciye; 3 lira. O zaman 6 topun fiyatı ne kadar diye sorup bir top fiyatından yola çıkarım. O öyle değil böyle çıktı derim (Ö5).

Bir topun fiyatı üzerinden gideriz. 3 top 9 liraysa bir top 3 lira ama 6 top için 12 lira dersen bir top 2 lira olmuş olur diyerek açıklarım (Ö12).

Kaç kat arttığını soruyorum. İçer dışlar çarpımı yapmadan önce doğru orantıyı da bu şekilde hissettiriyorum. Bu durumda bir topun fiyatından yola çıkarak 6 topun fiyatının bulunması istenebilir (Ö24).

Bu tür şeylerle karşılaşıyorum, o zaman bir topu bulalım diyorum. Bir topun fiyatından yola çıkarak da 6 top sorulabilir. Birim üzerinden yola çıkarıyorum (Ö26).

Örnek kavram yanlışlığının giderilmesine ilişkin Ö5, Ö12, Ö24 ve Ö26 kodlu öğretmenlerin birim oran stratejisini kullanarak açıklama yaptıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra Ö9 ve Ö13’ün açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

Öğrencilere orantı denildiğinde aklınıza çarpma, bölme gelmeli diye üstüne basa basa söylüyorum. Orantıda da aynı ifadeler alt alta yazılacak ve içler dışlar çarpımı yapılarak işlemin yapılması gerektiğini söylüyorum (Ö9).

Biz derslerimize yanlışla başlamıyoruz, derslerimizi anlatırken tanımsal başlıyoruz. Bu tür bir ifadeyle hiç karşılaşmadım bilmiyorum. Varsa da arkadaşlarından öğreniyordur sanırım. Biz burada doğru orantıdır deriz çapraz çarpırsız (Ö13).

Ö9'un açıklamalarında oran ve orantı algoritmik adımlara dayalı işlemsel bir öğretimi tercih ettiği ve karşılaştığı kavram yanlışlığı durumunda da öğrencilerine bunu hatırlatarak düzenleme yaptığı görülmektedir. Ö13 de benzer şekilde "doğru orantıdır deriz çapraz çarpırsız" şeklinde açıklaması ile algoritmaya dayalı açıklama yapmış ve öğrenci yanlışlığını öğretiminde göz önünde bulundurmamıştır. Bu açıklamalara dayalı olarak öğretmenlerin oran ve orantı öğretimindeki kavram yanlışlıklarına ilişkin bilgi sahibi olma ve gidermede yetersiz bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, ortaokul matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusuna ilişkin öğretme bilgileri Ball ve diğerleri, (2008) tarafından modellenen MÖB bileşenlerinden alan ve öğretme bilgisi bileşeni boyutunda incelenmiştir. Bu amaçla, öğretmenlerin alan ve öğretme bilgileri kapsamında; konuya giriş stratejileri, öğretimde ilişkilendirme bilgileri, temsil kullanma ve problem çözme stratejileri, öğrencilerin öğrenme stilleri ve öğretimi planlama bilgileri incelenmiştir.

Bu çalışmada, öğretmenlerin oran öğretimine girişte tanımlama yaptıkları veya günlük hayatla ilişkili orantısal durumlar vererek bu durumlar arasındaki çarpımsal ilişkiyi öğrencilere fark ettirmeye çalıştıkları görülmüştür. Oran konusundan orantı öğretimine geçişte ise iki oranın eşitliğini yazarak algoritmik olarak öğretimin yapılmasını ifade edenler olmuştur. Öğretmenlerin bu ifadelerinde öğrencilerin ön bilgilerini ve becerilerini ortaya çıkarma ve buna yönelik öğretimi yapılandırma konusunda eksiklikleri olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin oran ve orantı konusunun ilişkili olduğu matematik konularına ilişkin bilgilerine bakıldığında ise hem bilgi hem de beceriler konusunda bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Bu sonuca dayalı olarak öğretmenlerin öğrencilerin sahip olmaları gereken oran ve orantı bilgisine ve orantısal akıl yürütme becerilerine ilişkin bilgi sahibi oldukları fakat öğrencilerin var olan bilgilerini ortaya çıkarmada yetersiz kaldıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer şekilde öğretmenler, oran ve orantı konusunun fen bilimleri, mühendislik, coğrafya, resim ve müzik gibi alanlarla ilişkisini belirtmişlerdir. Bu bulguya dayalı olarak öğretmenlerin oran ve orantı konusunun diğer disiplinlerle ilişkilerinin farkında oldukları görülmüştür. Fakat öğretimde farklı disiplinlerin ilişkilendirilmesinde öğretmenler örnekler sunulması ile ilişkilendirmenin olduğunu belirtmişlerdir. Buna dayalı olarak öğretmenlerin oran ve orantının ilişkili olduğu disiplinlerin ve örneklerin farkında oldukları fakat öğretimde kullanılabilecek disiplinlerarası yaklaşımlara ilişkin bilgilerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada yer alan öğretmenler, oran ve orantı öğretiminde kullanılan araç-gereç, materyal ve temsillere ilişkin, örnek olarak somut materyal, teknolojik araçlar, manipülatifler ve orantısal durum içeren sözel problemleri belirtmişlerdir. Bu materyallerin oran ve orantı öğretiminde kullanım şekline ilişkin öğretmen açıklamalarında doğada yer alan somut materyalleri ve teknolojik yazılımları ifade ettikleri görülmüştür. Somut materyal kullanımı öğrencilerin anlayış geliştirebilmeleri amacıyla konuya giriş düzeyinde olumlu etki sağlarken bazı kısıtlı kavrayışlara da sebep olmaktadır. Bu uygulamalar bağlama ve göreve özgü olup öğrencilerin soyutlama yapmalarında ve derinlemesine düşünmelerinde sınırlayıcı olmaktadır (Dreyfus ve Eisenberg, 1996; Janvier, 1987; Krutetskii, 1976). Somut deneyimler, öğrencilerin genellemeye varma ve kavramsal anlayış geliştirmeleri için destek sağlarken kavramsal öğrenme ve genellemeye varmayı doğrudan sağlamamaktadır (Cai ve Hwang, 2002; Presmeg, 1997). Bu sebeple oran konusunun işleniş süreci ve daha karmaşık olan orantı konusunda öğretmenlerin kullanımlarını ifade ettikleri somut materyaller uygun olmamaktadır. Öğretmenlerin oran ve orantı öğretiminde somut araç-gereç kullanımını belirtmelerinin yanı sıra öğretimde en sık kullanımı belirtilen temsil aracı orantısal durum içeren sözel problemler olmuştur. Öğretmenlerin sözel problemlerin çözümünün hangi yollarla gerçekleştirilebileceği ve oran-orantı öğretiminde kullanılabilecek problem çözme stratejilerine ilişkin öğretmen açıklamalarında en fazla içler-dışlar çarpım algoritmasının ifade edildiği ve örneklendirildiği görülmüştür. Bu doğrultuda öğretimde yer verilen problemlerin işlemsel beceriyi geliştirme amaçlı tercih edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Benzer şekilde, Cai ve Wang (2006) öğretmenlerle gerçekleştirdiği çalışmalarında,

öğretmenlerin oran öğretiminde esas olarak gerçek hayattaki problemleri çözmeye yer verdikleri fakat oran kavramının anlamı yerine işlemsel sürece odaklandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışmada öğretmenlerin, oran ve orantı öğretiminde sınıfta yer alan öğrencilerin öğrenme stillerinin farkında olma ve buna yönelik öğretimi planlama bilgilerine bakıldığında öğrenmede güçlük yaşayan ve üstün yetenekli öğrenciler olmak üzere farklılaştığı görülmüştür. Öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin öğretiminde somut materyal kullanımı belirtilirken, soruları basitleştirme ve ders dışı destek çalışmalarını da belirten öğretmenler olmuştur. Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin öğretiminde ise soruların zorluk düzeyini artırma ifade edilirken yaratıcılığı destekleme ve ders dışı destek çalışmaları da belirtilmiştir. Bu farkındalığa ve bilgiye sahip öğretmenlerin yanı sıra farklılaşan öğrenme stillerine yönelik farklılaştırma, zenginleştirme ve öğretimde çeşitlendirme yapma konusunda bilgi sahibi olmayan öğretmenler de olmuştur. Bu sonuç literatürde öğretmenlerin hem öğrenme güçlüğü yaşayan hem de üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilere yönelik bilgi eksikliğinin olduğunu belirten diğer çalışmalar ile uyum göstermektedir (Heller ve diğerleri, 2005; Heyder ve diğerleri, 2018).

Hill ve Ball (2004) öğretmenlerin öğrenciler hakkındaki bilgileri ve öğrenmelerini desteklemek için kullandıkları stratejiler arasındaki etkileşim sonucunda öğrencilerin öğrenmelerinin etkilendiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada öğretmenlerin, öğrencilerin kavram yanlışlığı ve yaşadıkları zorluklara ilişkin bilgileri, öğretim stratejilerine ilişkin bilgilerini ortaya koymuştur. Öğretmenlerin oran ve orantı konusunda öğrencilerin yaşadıkları hata ve zorluklar, sahip oldukları kavram yanlışlıklarına ilişkin bilgilerine bakıldığında büyük bir çoğunluğunun bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Matematik öğretiminde öğretmenlerin, öğrenci hatalarını doğru şekilde tanıyarak bunlara cevap oluşturabilmeleri temel görevlerinden biridir (NCTM, 2000). Fakat bu çalışmada yer alan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun, öğrencilerin yaşadıkları kavram yanlışlıkları ve zorluklarına ilişkin bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Kavram yanlışlıklarına yönelik görüş belirten diğer öğretmenlerin ise öğrencilerin oran ve orantı konusunda toplama işlemine dayalı işlem yaptıklarını ve ters orantı konusunda zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu açıklamalar öğretmenlerin, öğrencilerin hatalarının sebeplerinin altındaki kavramsal anlayışa değil işlemsel sürece odaklandıklarını göstermektedir. Benzer şekilde Son (2013) öğretmen adayları ile yaptığı çalışmasında oran ve orantı konusunda öğrenci hatalarının derslerin parçası olma ve kullanma konusunda sınırlı kaldıklarını belirtmiştir.

Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda ileride gerçekleştirilecek çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

1. Öğretmenlerin hizmet içi ve hizmet öncesi eğitimlerinde oran ve orantı öğretimi konusuna özgü kavramsal ve işlemsel bilgi edinmelerine yönelik eğitim içeriği sunulabilir. Bu eğitim uygulamalarının öğretmenlerin alan ve pedagojik alan bilgilerine yönelik etkililiği incelenebilir. Bu çalışmada, farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilerin özellikleri ve öğretimde bu öğrencilerin nasıl desteklenebileceğine yönelik öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Bu sebeple destek eğitim konusunda öğretmen bilgisine katkı sunulması önem kazanmaktadır. Benzer şekilde öğrencilerin oran ve orantı konusunda öğrencilerin yaşadıkları zorluklar, yaptıkları hatalar ve sahip oldukları kavram yanlışlıklarının öğretmenler tarafından bilinmediği ve bu sebeple öğretimlerinde de etkili bir yaklaşıma yönelik bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Öğretmenlerin yetersiz bilgilere sahip oldukları konularda hizmet içi eğitim programlarının uygulanabileceği düşünülmektedir.

2. Bu çalışmada matematik öğretmenlerinin oran ve orantı konusuna ilişkin alan ve öğretme bilgileri görüşme yoluyla ortaya konulmuştur. Öğretmenlerin ders içi uygulamalarının da gözlenmesi sonucunda çalışmaların karşılaştırmalı olarak incelenmesine ve literatüre oran ve orantı konusunda öğretmenlerin alan ve öğretme bilgilerinin daha detaylı olarak ortaya konulmasına katkı sağlanacaktır.

3. Çalışmada öğretmenlerin oran ve orantı konusuna ilişkin “alan ve öğretme bilgileri” ele alınmıştır. Yapılacak çalışmalarda MÖB modelindeki diğer bileşenlerin ele alınmasıyla matematik öğretmenlerin oran ve orantı öğretimindeki alan ve pedagojik alan bilgileri kapsamında detaylı bilginin elde edilmesine katkıda bulunulacaktır.

Kaynakça

- An, S., Kulm, G., & Wu, Z. (2004). The pedagogical content knowledge of middle school, mathematics teachers in China and the US. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 7(2), 145-172. <https://doi.org/10.1023/B:JMTE.0000021943.35739.1c>
- Ball, D. L. & Bass, H. (2009). *With an eye on the mathematical horizon: Knowing mathematics for teaching to learners' mathematical futures*. Paper presented at the 43rd Janrestagung der Gesellschaft für Didaktik der Mathematik, Oldenburg, Germany.
- Ball, D. L. (2003). *Mathematics in the 21st century: What mathematical knowledge is needed for teaching mathematics?* Paper presented at the Secretary's Summit on Mathematics, U.S. Department of Education, Washington, DC.
- Ball, D. L., Thames, M. H., & Phelps, G. (2008). Content knowledge for teaching: What makes it special. *Journal of Teacher Education*, 59(5), 389-407. <https://doi.org/10.1177/0022487108324554>
- Behr, M. J., Harel, G., Post, T. R., & Lesh, R. (1993). Rational numbers: Toward a semantic analysis-emphasis on the operator construct. In T. P. Carpenter, E. Fennema, & T. A. Romberg (Eds.), *Rational numbers: An integration of research* (pp. 13-47). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Behr, M., Harel, G., Post, T., & Lesh, R. (1992). Rational number, ratio and proportion. In D. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 296-333). Macmillan.
- Ben-Chaim, D., Fey, J.T., Fitzgerald, W.M., Benedetto, C., & Miller, J. (1998). Proportional reasoning among 7th grade students with different curricular experiences. *Educational Studies in Mathematics*, 36, 247-273. <https://doi.org/10.1023/A:1003235712092>
- Ben-Chaim, D., Keret, Y., & Ilany, B. S. (2012). *Ratio and proportion*. Rotterdam: Sense Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-6091-784-4>
- Cai, J., & Hwang, S. (2002). Generalized and generative thinking in US and Chinese students' mathematical problem solving and problem posing. *Mathematical Behavior*, 21(4), 401-421. [https://doi.org/10.1016/S0732-3123\(02\)00142-6](https://doi.org/10.1016/S0732-3123(02)00142-6)
- Cai, J., & Wang, T. (2006). U.S. and Chinese teachers' conceptions and constructions of representations: A case of teaching ratio concept. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 4, 145-186. <https://doi.org/10.1007/s10763-005-9006-7>
- Common Core State Standards Initiative. (2010). *Common Core State Standards for mathematics*. http://www.corestandards.org/wpcontent/uploads/Math_Standards1.pdf adresinden 04.03.2021 tarihinde alınmıştır.
- Cramer, K., Post, T., & Currier, S. (1993). Learning and teaching ratio and proportions: Research implications. In D. T. Owens (Ed), *Research ideas for the classroom, middle grades mathematics* (pp. 159-178). MacMillan Publishing Company.
- Dreyfus, T., & Eisenberg, T. (1996). On different facets of mathematical thinking. In R. J. Stermberg & T. Ben-Zeev (Eds.), *The nature of mathematical thinking* (pp. 253-284). Lawrence Erlbaum.
- Ekawati, R., Lin, F. L., & Yang, K. L. (2015). Developing an instrument for measuring teachers' mathematics content knowledge on ratio and proportion: A case of Indonesian primary teachers. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 13(1), 1-24. <https://doi.org/10.1007/s10763-014-9532-2>
- Ernest, P. (1989). The knowledge, beliefs and attitudes of the mathematics teachers: A model. *Journal of Education for Teaching*, 15(1), 13-34. <https://doi.org/10.1080/0260747890150102>
- Fennema, E., & Franke, M. L. (1992). Teachers' knowledge and its impact. In D. A. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 147-164). Macmillan.
- Harel, G., & Confrey, J. (1994). *The development of multiplicative reasoning in the learning of mathematics*. State University of New York Press.
- Heinz, K. R. (2000). *Conceptions of ratio in a class of preservice and practicing teachers*. [Unpublished doctoral dissertation], The Pennsylvania State University.
- Heller, K. A., Reimann, R., & Senfter, A. (2005). *Hochbegabung im Grundschulalter: Erkennen und Fordern* [Giftedness in primary-school-age children]. LIT.
- Heyder, A., Bergold, S., & Steinmayr, R. (2018). Teachers' knowledge about intellectual giftedness: A first look at levels and correlates. *Psychology Learning & Teaching*, 17(1), 27-44. <https://doi.org/10.1177/1475725717725493>

- Hill, H. C., & Ball, D.L. (2004). Learning mathematics for teaching: Results from California's mathematics professional development institutes. *Journal for Research in Mathematics Education*, 35, 330-351. <https://doi.org/10.2307/30034819>
- Jacobson, E., Lobato, J., & Orrill, C. H. (2018). Middle school teachers' use of mathematics to make sense of student solutions to proportional reasoning problems. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 16(8), 1541-1559. <https://doi.org/10.1007/s10763-017-9845-z>
- Janvier, C. (Ed.). (1897). *Problems of representation in the teaching and learning of mathematics*. Lawrence Erlbaum.
- Kuzu, O. (2017). Matematik ve fen bilgisi öğretmen adaylarının integral konusundaki kazanımlarının incelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 948-970.
- Krutetskii, V. A. (1976). *The psychology of mathematical abilities in school children*. University of Chicago Press.
- Lamon, S. J. (2007). Rational numbers and proportional reasoning: Towards a theoretical framework for research. In F. K. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 629-667). Information Age Publishing.
- Lamon, S. J. (2012). *Teaching fractions and ratios for understanding essential content knowledge and instructional strategies for teachers*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Lesh, R., Post, T., & Behr, M. (1988). Proportional reasoning. In J. Hiebert & M. Behr (Eds.), *Number concepts and operations in the middle grades* (pp. 93-118). National Council of Teachers of Mathematics.
- Ma, L. (1999). *Knowing and teaching elementary mathematics: teacher's understanding of fundamental mathematics in China and the United States*. Erlbaum.
- Maloney, E. A., & Beilock, S. L. (2012). Math anxiety: Who has it, why it develops, and how to guard against it. *Trends in Cognitive Sciences*, 16(8), 404-406. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.06.008>
- Miles, M. B., & Huberman, A.M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis*. Sage
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Talim Terbiye Kurul Başkanlığı.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and standards for school mathematics*. National Council of Teachers of Mathematics.
- Niss, M. (2018). Learning difficulties in mathematics. What are their nature and origin, and what can we do to counteract them? *Cuadernos de Investigación y Formación en Educación Matemática*, 13(17), 127-140.
- Post, T. R., Behr, M. J., & Lesh, R. (1988). Proportionality and the development of prealgebra understanding. In A. Coxford & A. Schute (Eds), *The ideas of algebra, K-12* (pp. 78-90). Yearbook of the National Council of Teachers of Mathematics.
- Presmeg, N, C. (1997). *A semiotic framework for linking cultural practice and classroom mathematics*. In J. Dossey, J. Swafford, M. Parmantie, & A. Dossey (Eds.), *Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education Vol. 1* (pp. 151-156). Columbus, Ohio: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education.
- Rowland, T., Huckstep, P., & Thwaites, A. (2005). Elementary teachers' mathematics subject knowledge: The knowledge quartet and the case of Naomi. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 8(3), 255-281. <https://doi.org/10.1007/s10857-005-0853-5>
- Sen, C., & Güler, G. (2018). Effect of strategy teaching for the solution of ratio problems on students' proportional reasoning skills. *MOJES: Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 5(2), 1-15.
- Shield, M., & Dole, S. (2008). Proportion in middle-school mathematics: It is everywhere. *Australian Mathematics Teacher*, 64(3), 10-15. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ818727.pdf> adresinden 04.03.2021 tarihinde alınmıştır.
- Shulman, L. S. (1986). Paradigms and research programs in the study of teaching: A contemporary perspective. In M. C. Wittrock (Ed.), *Handbook of research on teaching* (pp. 3-36). Macmillan.
- Simon, M. A., & Blume, G. W. (1994). Building and understanding multiplicative relationships: A study of prospective elementary teachers. *Journal for Research in Mathematics Education*, 25, 472-494. <https://doi.org/10.2307/749486>
- Singh, P. (2000). Understanding the concepts of proportion and ratio among grade nine students in Malaysia. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 31(4), 579-599. <https://doi.org/10.1080/002073900412688>

- Smith, M. S., Silver, E. A., Leinhardt, G., & Hillen, A. F. (2003). *Tracing the development of teachers' understanding of proportionality in a practice-based course*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Chicago, IL.
- Son, J. W. (2013). How preservice teachers interpret and respond to student errors: ratio and proportion in similar rectangles. *Educational Studies in Mathematics*, 84, 49-70. <https://doi.org/10.1007/s10649-013-9475-5>
- Sowder, J., Armstrong, B., Lamon, S., Simon, M., Sowder, L., & Thompson, A. (1998). Educating teachers to teach multiplicative structures in the middle grades. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 1(2), 127-155. <https://doi.org/10.1023/A:1009980419975>
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage.
- Şahin, Ö. (2018). Matematik öğretme bilgisi ve uygulamaları. Ş. Uluçınar Sağır (Ed.), *Teoriden uygulamaya pedagojik alan bilgisi* içinde (ss. 177-224). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Van de Walle, J. A., Karp, K. S., & Bay-Williams, J. W. (2014). *İlkokul ve ortaokul matematiği gelişimsel yaklaşımla öğretim* (7. Baskı). (S. Durmuş, Çev.). Nobel Yayınları.
- Vergnaud, G. (1983). Multiplicative structures. In R. Lesh & M. Landau (Eds.), *Acquisition of mathematics concepts and processes* (pp. 127-174). Academic Press.
- Yetkiner, Z. E., & Capraro, M. M. (2009). *Research summary: Teaching fractions in middle grades mathematics*. <http://www.amle.org/TabId/270/ArtMID/888/ArticleID/326/Research-Summary-Teaching-Fractions-in-Middle-Grades-Mathematics.aspx> adresinden 04.03.2021 tarihinde alınmıştır.

Ek-1 Görüşme Soruları

1. Öğretimde oran kavramında orantı kavramına nasıl geçiş yaparsınız? Açıklayınız.
2. Oran-orantı konusu hangi matematik konuları ile ilişkilidir?
3. Oran-orantı öğretimi için öğrencilerin sahip olmaları gereken bilgiler nelerdir?
4. Oran-orantı konusunun öğrenimi hangi konular için temel oluşturur?
5. Oran-orantı konusunun ilişkili olduğu farklı disiplinler var mıdır? Açıklayınız.
6. “3 topun fiyatı 9 lira ise 6 topun fiyatı 12 liradır diyen bir öğrenci ile 6 topun fiyatı 18 liradır” diyen bir öğrenci arasında işlemsel ve düşünsel olarak ne tür bir fark vardır?
 - 6.1. Bu durumda öğrencilere yönelik açıklamanız ne olur?
7. Öğrenciniz “4 limon 3 su karışımı ile 5 limon 4 su karışımı arasındaki ilişki nedir? Bu kıyaslamada iki durum arasındaki fark için 1 limon artarken 1 su artmış o zaman tatta değişiklik yoktur” şeklinde düşünüldüğünde öğrenciye nasıl bir açıklama yaparsınız?
 - 7.1. Öğrenci cevabını değerlendirerek olası kavram yanılgılarını yorumlayınız.
 - 7.2. Öğrencinin kavram yanılgısını gidermesi için nasıl bir yol izlersiniz?
8. Sınıfınızda bulunan üstün zekâlı öğrenci için oran-orantı öğretiminde farklılık yapar mısınız?
 - 8.1. Neler yaparsınız?
9. Sınıfınızda bulunan öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenci için oran-orantı öğretiminde farklılık yapar mısınız?
 - 9.1. Neler yaparsınız?
10. Oran ve orantı öğretimi için kullanacağımız görselleri açıklayınız.

EXTENDED SUMMARY

This study has aimed at revealing the knowledge of content and teaching that the middle-school mathematics teachers have.

The study was designed as a multiple-case study, which is one of the qualitative research methods. 36 middle-school mathematics teachers had participated in the study. Personal interviews were used a data collection tool. Interview data were analyzed by the method of descriptive analysis.

At the start of teaching the subject of ratio, dimensions of making definitions and giving examples associated with daily life were reached based on the teachers' responses. At transition from the subject of ratio to teaching the subject of proportion, it was observed that the teachers remark the methods of writing the equality of two ratios, equivalent fractions and asking questions associated with daily life. Teachers' knowledge of the students' required attendance and prior knowledge were questioned. According to the teachers' opinions, prior knowledge required from the students at learning the subject of proportion include operation knowledge (addition, subtraction, multiplication, division and simplification & expansion) and knowledge of fractions, rational numbers, decimal expressions and algebra. Furthermore, skills the students are required to have included the skills of deduction and multiplicative and proportional thinking. It was observed that the teachers had awareness of these knowledge and skills they identified in association with the students' attendance. The teachers had associated the subject of ratio and proportion with the fundamental domain of numbers and operations, whereas they associated the domains of fractions and rational numbers with the subjects of decimal expressions, percentage, and algebra. Accordingly, it is observed that the teachers have the content knowledge concerning the mathematics learning domains and mathematical skills associated with the notion of proportion. It was observed that the teachers associate the subject of ratio and proportion with science, engineering, geography, and fine arts. However, it is also observed that they do not adopt and apply interdisciplinary approaches in their teaching. Therefore, we can reach the conclusion that the teachers do possess the knowledge of the ratio and proportion subject's associations with other disciplines, but they also have limited knowledge of interdisciplinary approaches that may be applied in their teaching. It is observed that, in teaching the subject of ratio and proportion, the teachers usually prefer the use of verbal problems. Additionally, the teachers had remarked their use of concrete materials, technological tools and manipulatives. The teachers' knowledge of potential strategies that may be used to solve the verbal problems remarked to be used in teaching the subject of ratio and proportion was revealed. When the teachers were asked of the problem-solving strategies that may be used in teaching the subject of ratio and proportion, they failed to give an explanation. Therefore, the teachers were provided with sample cases of problem solving and they were asked of the methods they may use in solving these problems. It was observed that the teachers had identified the cross-multiplication algorithm as the method of problem solving.

The teachers' potentials of making customizations for the students' individual characteristics in their teaching of ratio and proportion were questioned. It is observed that the teachers possess the knowledge of diversifications that may be applied in teaching the students with learning difficulties and low achievement, as well as the students that are gifted and of superior intelligence. The teachers were asked of the misconceptions their students do or may have in learning the subject of ratio and proportion and the approaches they follow in resolving such misconceptions. Sample cases given to the teachers have led to the conclusion that they lack the sufficient knowledge of misconceptions the students may have in the subject of ratio and proportion, and how to resolve them.

Teachers participating in this study identified and remarked concrete materials, technological tools, manipulatives, and verbal problems with situations of proportion as examples to the tools, materials and representations that are used in teaching the subject of ratio and proportion. Concrete materials, the use of which was often emphasized by the teachers may have a restricting effect on the students' abstraction and reflection. It was observed that, in their explanations of methods that may be applied in solving the verbal problems and of potential problem-solving strategies, the teachers had mostly identified and exemplified the cross-multiplication algorithm. Accordingly, the conclusion is that the problems included in teaching are opted for the purposes of improving the operational skills. Similarly, in studies Cai and Wang (2006) made with teachers, it was concluded that the teachers usually included solving daily-life problems in their teaching of ratio, but instead of the meaning ratio holds as a notion, they had focused on operational processes.

In this study, an examination of the teachers' awareness of learning styles of the students participating in the teaching of ratio and proportion and the teachers' knowledge of planning the teaching in compliance with such styles, it was observed that the students with learning difficulties and gifted students have come to the fore. At teaching students with learning difficulties, use of concrete materials were remarked, whereas certain teachers mentioned simplification of questions and out-of-class assistance studies as relevant methods. In teaching students of superior intelligence or gifted students, increasing the difficulty levels of questions were remarked, accompanied by creativity promotion and out-of-class assistance studies. In addition to teachers with such awareness and knowledge, there have been teachers that lack the knowledge to implement methods of diversification according to different learning styles, enrichment, and assortment in teaching. This result is in coherence with other studies in the literature, which identify the teachers' lack of knowledge concerning both students with learning disabilities and gifted students of superior intelligence. An observation on the knowledge the teachers possess on difficulties and hardships the students experience in the subject of ratio and proportion, as well as misconceptions the students have, has revealed that a great majority lack such knowledge. In teaching mathematics, identifying the students' errors, and responding to them is one of the fundamental tasks a teacher has (NCTM, 2000). However, it was detected that the great majority of the teachers that participate in the study do not have any knowledge of misconceptions or difficulties experienced by their students.

İBN ABBÂS'IN SAHÂBEYE YÖNELİK İSTİDRAKLERİ: İBADETLER ÖZELİNDE BİR İNCELEME

IBN ABBAS' CORRECTIONS (ISTIDRĀK) REGARDING THE COMPANIONS: A CASE STUDY ON WORSHIP

Emine DEMİL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

eminedemil@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5966-4651

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

21.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

İbn Abbâs

Hadis

Fıkıh

İbadet

İstidrak

Keywords

Ibn Abbas

Hadith

Fiqh

Worship

Correction

Müksirün sahâbiler, Allah Rasûlü'nün (s.a.s) vefatından sonra yaklaşık yarım asır yaşamış ve birkaç kuşak sonraki nesille görüşme imkânı bulabilmişlerdir. Bu bağlamda müksirün sahâbilerin daha fazla miktarda rivâyette bulunmasının sebeplerinden birinin zaman unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim müksirün sahâbilerden İbn Abbâs küçük yaşlarında Hz. Peygamber'e yetişmiş, onun vefatından sonra uzun bir yaşam sürmüş, dolayısıyla hem doğrudan Hz. Peygamber'den hem de diğer sahâbiler vasıtasıyla dolaylı olarak hadis dinlemiştir. Fetihler sonucunda genişleyen İslâm coğrafyasında ortaya çıkan yeni fikhî meselelere çözüm bulmak amacıyla, bilhassa müksirün sahâbilere başvurulmuştur. Onlar Hz. Peygamber'in sözlerini ve fillerini kendi anlayışları çerçevesinde yorumlamışlardır. Müksirün sahâbilerden birisi olan İbn Abbâs, fikhî konularda diğer sahâbilerden farklı hükümler vermiş, kendisine bir mesele sorulduğu zaman, Kur'an, Sünnet ve hadisle fetva vermiş, onlarda da bir şey bulamazsa kendi görüşü ile ictihâd etmiştir. İbn Abbâs'ın hayatına, İslâmî ilimlerdeki konumuna dair çalışmalar vardır. Ancak onun ibadetler hususunda yaptığı istidraklerine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızda onun ibadetlere dair istidraklerine değinilecektir.

ABSTRACT

Muksirün companions have lived approximately half a century after the death of Prophet (pbuh) and they had the chance to see a few next generations. In this context, it is possible to say that one of the reasons for the muksirün narrate more is the time factor. Indeed, Ibn Abbas who is among them, had the chance to see him while he was younger, survived a long life after his death and thusly he listened to hadith both directly from the prophet and indirectly through companions of the prophet as well. People applied to them to find solutions for the new regarding jurisprudence emerging in Muslim lands expanding due to the conquests. They've interpreted sayings and actions of him in the framework of their understanding. Ibn Abbas was among them, provided legal opinions which were different from those of others in matters regarding jurisprudence and when question was asked to him, he provided answers from Qur'an, Sunnah and hadith, if he was unable to find in them, he was providing his own opinions. There're various studies regarding him in Islamic sciences. However, there isn't a study regarding the corrections that he made in the area of worship. In our study, his istidrâk regarding workshop will be cited.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1064879>

Atıf/Cite as: Demil, E. (2022). İbn Abbâs'ın sahâbeye yönelik istidrakleri -ibadetler özelinde bir inceleme-. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),329-343.

Giriş

Sahabenin hadislere yaklaşımı birbirinden farklılık arz etmektedir. Onlar da insan olması hasebiyle bir takım zapt ve anlama hataları yapmışlardır. Bu hatalar sahabe içerisinde tespit edilmiştir (Özsoy, 2016: 84-85). Sahâbenin birbirini tenkit etmesine istidrak denmektedir. Billhassa istidrak denilince Hz. Âişe ön plana çıkmaktadır. Bu konuda klasik ve modern tarzda birçok çalışma da yapılmıştır, ancak diğer sahâbenin de bazı istidraklerinin olduğu nakledilmektedir. Bu çerçevede İbn Abbas'ın en az Hz. Aişe kadar birtakım istidraklerinin olduğu görülür, ancak bunların tümü bir makale boyutunu aşacağından çalışmamız ibadetlerle ilgili hususlarla sınırlandırılmıştır. İbn Abbas ile ilgili çalışmalarda bu hususa değinilmekle birlikte derli toplu bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın özgün yönü ibadetler özelinde İbn Abbas'ın yaptığı istidraklerin mahiyetine dair bir tespitle bulunmayı hedeflemesidir.

İbn Abbâs, hem Hz. Peygamber'den hem de sahâbeden hadis dinlemiş, bu bağlamda hadis ilminde müksirûndan, fıkhîta Abâdile'den (dört Abdullâh'tan) birisi olmuştur. O, rivâyet ettiği hadislerin Kur'an-ı Kerim'e uygun olması hususunda oldukça titizlik göstermiş, bir rivâyeti naklederken şu hususu dile getirmiştir: "Benden Rasûlullah'tan (s.a.s) bir hadis duyduğunuzda onu Kitap'ta bulamazsanız veya bunu insanların hepsi güzel görmezse bilin ki Hz. Peygamber'e yalan isnad etmişimdir." (Dârîmî, 1981: 50, 1/146). Burada dikkat çeken husus, İbn Abbâs'ın çevresindekilere Kur'an-ı Kerim'e muhalif bir hadis naklettiğinde bunu kabul etmemelerini açık bir şekilde ifade ederek, Kur'an'a muhalif bir rivâyetin olamayacağını vurgulamasıdır (Yatkın, 2012: 416).

İbn Abbâs Hz. Peygamber'in sözlerini ve fiillerini fikhî bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Bu bağlamda Rasûlullah (s.a.s) bir gün mescitte burnuna kötü kokular gelmesi üzerine, sahâbeye; "Cuma namazına gelirken yıkanın" buyurmuştu (Ahmed b. Hanbel, 1982: 1/268-269). Bu sözün maksadını dikkate alan fakih sahâbî İbn Abbâs, bu hususu şöyle izah etmiştir: "O zamanlar insanlar fakirdi ve yünden kıyafetler giyerdi. Mescid-i Nebî ise hem dardı hem de çatısı alçaktı. İnsanlar yünlü elbiseler giyip terlediklerinde, etrafa kökü koku yayılıyordu. Bu koku, Rasûlullah'a (s.a.s) kadar ulaştığında, ashâba şöyle seslendi: "Ey insanlar! Bugün mescide gelirken yıkanın. Her biriniz bulabildiği en güzel kokusunu sürünsün." (Ebû Dâvûd, 1981: 129, 1/242-250). Bu bağlamda hadisin hangi şartlarda ve ortamda söylendiğini dikkate alan İbn Abbâs, rivâyeti emir olarak değil, mescide tertemiz gelmesini teşvik eden bir tavsiye olarak telakki etmiştir. Bu anlayış tarzı, rivâyete dair farklı değerlendirmelere sebep olmuştur.

İbn Abbâs'ın Hadis ve Fıkıh İlmindeki Konumu

İbn Abbâs'ın, Hz. Peygamber ile ne kadar süre birlikte olduğu ve onun yaşadığı hadiselerle ne kadar şahit olabildiği hususu rivâyet etmiş olduğu hadislerin sayısı bakımından önem arz etmektedir. Yaygın olan kanaate göre İbn Abbâs, Rasûlullah'ın vefatında çocuk yaşta olduğu için rivâyet etmiş olduğu hadislerin neredeyse tamamını, ashâbdan nakletmiştir. Ancak İbn Abbâs'ın yaklaşık 30 ay Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte bulunduğu bilinmektedir (Zehebî, 1406/1986: 3/332). Bu süre zarfında İbn Abbâs, Rasûlullah (s.a.s) ile Mekke'nin fethine, Huneyn ve Tâif gazvelerine ve Veda Haccı'na katılmıştır. Mekke'nin fethi sonrasında Medine'ye hicret etmiştir (Yatkın, 2012: 25). İbn Abbâs'ın ilme olan düşkünlüğü (Zehebî, 1406/1986: 3/331) ve Hz. Peygamber'in Veda Haccı'nda bulunması dolayısıyla Hz. Âişe (ö. 57/677); "Menâsiki ondan daha iyi bilen yoktur" (İbn Sa'd, 1989/1409: 2/369) demektedir. İşte bütün bunlar Rasûlullah'tan (s.a.s) çok sayıda hadis rivâyet etmesine zemin teşkil etmiştir (Yatkın, 2012: 405). Ayrıca İbn Abbâs, küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber'in ibadetlerini öğrenmek amacıyla O'nun eşlerinden Meymûne, teyzesi olduğu için, bazı geceler onlarla birlikte kalmıştır (Çakan ve Eroğlu, 1988: 1/76-79). Bu bağlamda İbn Abbâs'ın rivâyetlerinden 18'i mükerrer olmak üzere toplamda 26 rivâyet, İbn Abbâs'ın teyzesi Meymûne'nin evinde, Hz. Peygamber'in sözlerine, fiillerine ve ibadetlerine dair gözlemlerini bize sunmaktadır (Yatkın, 2012: 407).

İbn Abbâs'a Rasûlullah'ın (s.a.s) da bizzat bazı hadis ve ifadeleri öğrettiği nakledilmektedir (Hâkim en-Nisâbü'rî, 1990: 3/614-625; Aşık, 1981: 135). İbn Abbâs, 12'si mükerrer, 32'si tekrarsız olmak üzere toplam 44 kavli hadisi, Hz. Peygamber'den bizzat işittiğini izah ederek nakletmiştir. 37'si mükerrer, 33'ü tekrarsız olmak üzere toplamda 70 fiili hadis, onun bizzat Rasûlullah'ı (s.a.s) gördüğü ve onunla birlikte geçirdiği süre zarfında yaşanan hadiselerle dairdir. İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği hadislerden bir kısmını bizzat Hz. Peygamber'den işitip işitmediği ise tespit edilememiştir. Bu rivâyetlerin sayısı ise 111'dir. İbn Abbâs, çok hadis rivâyet eden sahâbîlerden birisi olarak naklettiği 1660 hadisin bir kısmını, bizzat Rasûlullah'tan (s.a.s) işitmediğini belirterek, hangi sahâbîden aldığını

ifade etmiştir. Hem Übey b. Ka'b'dan hem de Hz. Ömer'den 23 hadis nakletmiştir. Ayrıca İbn Abbâs başta Ebû Hureyre olmak üzere Ebû Talha, Sa'b b. Cessâme ve diğer sahâbîlerden de rivâyet etmiştir.” (Yatkın, 2012: 409-411).

Rivâyet ettiği hadisi doğrudan Hz. Peygamber'den duymayıp başka bir sahâbîden duyduğu halde, Hz. Peygamber'den nakleden sahâbînin rivâyeti sahabî mürseli olarak adlandırılmaktadır (Uğur, 1992: 338). Bu bağlamda isnaddan hazfedilen kimsenin sahâbî olduğu bilindiği için, çoğu âlim tarafından bu hadisler zayıf addedilmemiş, hükmüyle amel edilmesinin zaruri olduğu belirtilmiştir (Yücel, 2011: 177). Muhaddislere göre, adaletinden şüphe duyulmayan sahâbe, rivâyet ettikleri hadisleri ya Rasûlullah'tan (s.a.s) ya da başka bir sahâbîden işittikleridir. Dolayısıyla bu tür rivâyetlerde adı zikredilmeyen kişi sahâbî olduğuna ve bütün sahâbîler de âdil olduğuna göre, seneden sahâbînin hazfedilmesi, teknik olarak hadisin sıhhatine zarar vermez (Polat, 1985: 92). Bu husus sahâbenin birbirlerinden işittikleri hadisleri, bizzat Rasûlullah'a (s.a.s) nispet etmekte bir beis görmediklerini göstermesi bakımından mühimdir.

İbn Abbâs fıkıh ilminde de temayüz etmiş fakih bir sahâbîdir. Dört Abdullah'tan birisi sıfatıyla döneminde, Mekke'nin fıkıh otoritesi olan İbn Abbâs fetvalarının çoğu ile tanınmaktadır.

İbn Abbâs'a soru sorulduğunda takip ettiği yöntem ise şöyledir: Eğer sorunun cevabı Kur'an'da varsa bunu haber vermiştir. Hadiste varsa yine haber vermiştir. Eğer hadiste bulamayıp, bu hususta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den bir fetva varsa hemen onu nakletmiştir. Yoksa o zaman kendi görüşüyle icihad etmiştir (İbn Hacer el-Askalanî, 1973: 10/126).

İstidrâk Kavramı

İstidrâk, “Telaflı etmek, düzeltmek, hatayı tamir etmek, kusuru örtmek, herhangi bir kitaptaki yanlışları sonradan farkına varıp düzeltmek, anlamak, ulaşmak ve erişmek” manasındadır. Ayrıca “Bir nesne ile diğerini anlamak, istemek ve kaçırılan bir şeyi diğer bir şeyle yerine getirmek” gibi manalara da gelmektedir. (Durmuş, 2001: 23/329-330).

İstidrâk teriminin hadis ilminde; “Yanlış veya eksik rivâyetleri düzeltme, tenkit etme” ile “Bir müellifin şartlarına uyduğu halde kitabına almamış olduğu hadisleri bir kitapta toplamak” şeklinde iki kullanımı bulunmaktadır. (Aydınlı, 2006: 157; Uğur, 1992: 168).

Sahâbe döneminde sahâbîlerin unutma ya da yanılma sebebiyle rivâyetlerde hatalar yaptığı, diğerlerinin ise bunları düzelttiği görülmektedir. İbn Abbâs da ibadete dair sahâbeden nakledilen rivâyetleri düzeltmiş, onları tenkit etmiştir.

İbn Abbâs'ın İbadetlere Dair Sahâbeye Yönelik İstidrâkleri

İbadetler, bir inanç konusu olması yanında aynı zamanda dinin pratik boyutudur. Farziyeti Kur'an ile sabit olan ibadetlerin ifâ şekilleri ve şartları bizzat Rasûlullâh (s.a.s.) tarafından gerek kavli gerekse fiilî sünnet ile bize bildirilmiştir. Bu bağlamda Allah Elçisi'nin (s.a.s.) yaklaşık 23 sene gibi geniş bir süreye yayılan tebliğ sürecinde ibadetlere dair sünnetinin ağırlıklı olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamasına dayanan ibadet hayatının bizlere ulaşmasında ise sahâbenin rolü büyüktür. Çünkü onlar, bu eğitimin ilk talebeleri ve uygulayıcıları olmuştur. Bu noktada Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti kadar onların tatbikatları da önemlidir. İbadetler konusunda vazgeçilmez bir kaynak değeri taşıyan sünnetin ve sahabe tatbikatının farklı yorum ve uygulamalara sebebiyet vermesi ise dinin pratiği açısından bir zenginlik olarak görülebilir (Koca, 1999: 19/241-242). Bu meyanda sahâbe döneminde ibadetlere dair istidrâklerde bulunulmuştur. İbn Abbâs da ibadetlere dair hükümlerin beyanı hususunda farklı hükümler istinbat etmiştir.

Hükmî Temizliğe Dair Sahâbeye Yönelik İstidrâkleri

Hükmî temizlik, İslâm dininde emredilen ibadetleri yapabilmek için temiz olunması manasındadır. Hem Kuran-ı Kerim'de hem de hadislerde temizliğe büyük önem atfedilmiştir. Kuran-ı Kerim'de “Elbiseni tertemiz tut. Her türlü pislikten uzak dur” (Müddesir, 74/4-5), “Tertemiz olanlardan başkası ona dokunamaz” (Vâkıa, 56/79) buyrulmaktadır. Allah Rasûlü de: “Mü'min bal arısına benzer. Arı; daima temiz olan şeyleri yer, temiz olan şeyler ortaya koyar, temiz yerlere konar ve nazik davrandığı için konduğu yere zarar vermez, orayı kırıp bozmaz” (Ahmed b. Hanbel, 1982: 2/199; Hâkim en-Nîsâbüri, 1990: 1/147) buyurmaktadır.

Öte yandan sahâbe döneminden itibaren hükmi temizliğe dair fikhî tartışmalar olmuş, başta İbn Abbâs olmak üzere fakih sahâbiler, diğer sahâbilerin uygulamalarını tenkit etmiş, yapılan yanlışlıkları düzeltmiştir.

Abdestte Ayakların Meshi. İbn Abbâs abdestte ayakların meshi hususunda kendine özgü düşüncelerini dile getirmiş ve farklı yorumlarda bulunmuştur. Hükümlerin teşriine dair ince düşüncelere sahip olan İbn Abbâs, konu üzerinde akli yorumlar yapmıştır. Bu meyanda nakledilen bir rivâyet şöyledir:

Abdullah b. Muhammed b. Akîl b. Ebî Tâlib şöyle nakletmektedir: “Ali b. Hüseyin, beni Rubeyyi’ bnt. Muavviz b. Afrâ’ya gönderdi. Ona Rasûlullah’ın (s.a.s) abdestini sordum. O, bir müdd veya 1.25 müddlük olan bir su kabı çıkarttı...” Sonra: “Ben bu kapta Rasûlullah’a (s.a.s) su getirdim. O, üç defa ellerine su dökerdi.- (Abdullah b. Muhammed) bir defasında “Ellerini kabın içine sokmadan önce, üç defa yıkıyordu” demiştir- Sonra yüzünü üç defa yıkıyordu, üç defa mazmaza ve üç defa istinşak yapardı, sağ kolunu üç defa ve sol kolunu üç defa yıkıyordu, arkaya doğru ve öne doğru başına -bir defasında “iki defa” demiştir- meshederdi. Sonra iki ayağını üç defa yıkıyordu. Senin amcanın oğlu -İbn Abbâs- bana gelerek, (Rasûlullah’ın (s.a.s) abdesti hakkında) sordu ve ben ona haber verdim. O, bana: “Allah’ın Kitabı’nda ancak iki yıkama ve iki mesh buluyorum” dedi.” (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 44/565).

Hadiste ismi geçen Medineli kadın sahâbilerden olan Rubeyyi’ bnt. Muavviz, Hz. Peygamber’in Medine’deki akrabalarından Benî Neccâr’dan olduğu için Rasûlullah (s.a.s) ile yakından ilgilenirdi. Rivâyetlerden Rasûlullah’ın (s.a.s) onun evini çokça ziyaret etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Rubeyyi’ zaman zaman evini ziyaret eden Allah Rasûlü’nün (s.a.s) orada nasıl abdest alıp namaz kıldığını yakinen gördüğünü söylemiş, bu nedenle de İbn Abbâs gibi sahâbiler, Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn gibi tabîler, bu gibi konularda şüpheye düştiklerinde onun görüşüne başvurmuştur (Cirit, 2008: 35/179).

Rubeyyi’ bnt. Muavviz, Rasûlullah’ın (s.a.s) nasıl abdest aldığı naklettiğinde, İbn Abbâs sadece “ayakların yıkanması” hususunda ona itiraz etmiştir. Zira Rubeyyi’ yüz, kollar ve ayakların yıkanmasını ve sadece başa mesh edilmesini zikretmektedir. İbn Abbâs’ın ise, “Allah’ın Kitabı’nda iki yıkama buluyorum “demesi, yüz ve kolların yıkanması, baş ve ayaklara mesh edilmesi manasındadır. Zira Abdurrezzak’ın rivâyetinde “İnsanlar yıkamaktan vazgeçmezler, ama biz Allah’ın Kitabı’nda iki ayağa mesh etmeyi buluyoruz” lafzıyla (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/37) bu husus açıkça ifade edilmiştir.

İbn Abbâs’ın bu itirazından, onun abdest âyetini “ve ercülüküm” şeklinde okuduğu anlaşılmaktadır. Onun, Abdurrezzak → İbn Cüreyc → Amr b. Dînâr → İkrime → İbn Abbâs tarikiyle nakledilen “abdest, iki yıkama ve iki meshtir” ifadesiyle (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/19) onun doğrudan âyette var olduğunu düşündüğü hükmü beyan ettiği anlaşılmaktadır. Bu kanaate, abdest ve teyemmüm hükmünün teşrii hikmetleri üzerinde kıyas yaparak ulaşılmış olduğunu da ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda ona göre; abdestte yüz ve kollar yıkanmakta, baş ve ayaklar ise mesh edilmektedir. Abdest yerine teyemmüm alındığında ise, abdestte yıkanması gereken yüz ve kollar mesh edilmesi emredilmiş; abdestte mesh edilen baş ve ayaklar ise, teyemmümde terkedilmiştir. Bu yorumu İbn Abbâs, kendisi: “Allah, iki yıkamayı ve iki meshi farz kılmıştır. Görmüyor musun ki, teyemmümü emrederken, (abdestteki) iki yıkama yerine iki meshi getirdi ve (abdestteki) iki meshi terk etti” diyerek izah etmiştir. İbn Abbâs, bu meyanda insanların abdest alırken ayaklarına mesh etmemelerini ve yıkamaya devam etmelerini yadırgamakta ve “İnsanlar yıkamaktan vazgeçmezler, ama biz Allah’ın Kitabı’nda iki ayağa mesh etmeyi buluyoruz” demektedir (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/37).

Öte yandan önceleri abdest âyetini “Ve ercülüküm” şeklinde okunması gerektiği kanaatine sahip olan İbn Abbâs, daha sonra bu hususu araştırmış ve Rasûlullah’ın bu âyeti “Ve ercülüküm” şeklinde okuduğunu öğrenmiştir. Bundan sonra kendisi de âyeti bu şekilde okumaya başlamış, abdestte ayaklara mesh edilmesini görüşünü terk ederek, ayakların yıkanması gerektiği görüşünü benimsemiştir (Gürses, 2018: 4-38; Ateş, 1989: 188-193; Yalçın, 2019: 354-374).

İkrime’nin (ö. 104) rivâyetine göre, İbn Abbâs, abdest âyetini “Ve ercülüküm” (nasb) şeklinde okumuş ve “İş yıkamaya döndü” demiştir. İmrân b. Ebî Atâ’nın (ö. 140) rivâyetine göre, İbn Abbâs daha sonra, abdestte ayaklarını yıkamış ve parmak aralarını da iyice ovuştur (İbn Ebî Şeybe, 1427/2006: 1/19).

Ebû Seleme el-Huzâî → İbn Bilâl → Zeyd b. Eslem kanalıyla Atâ b. Yesâr (ö. 94) da İbn Abbâs'ın abdestini tavsif ederken, sağ ve sol ayaklarını yıkadığını ve akabinde “Rasûlullah'ı (s.a.s) şöyle abdest alırken gördüm” dediğini rivâyet etmiştir (Buhârî, 1438/2017: 7, 225; Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 4/239-240).

İbn Abbâs'ın abdestte ayakları meshedip daha sonra bundan vazgeçmesinin sebebi Kur'ân ile hüküm istinbat etmiş olması dolayısıyladır.

Cinsel Organa Dokunmanın Abdesti Bozması. İnsanın kendi cinsel organına dokunmasıyla abdestin bozulup bozulmayacağı hususu hem sahâbe arasında hem de sonraki dönem fakihler arasında tartışılmalı hususlardan birisidir. İbn Abbâs'ın bu hususta Abdullâh b. Ömer'i tenkit ettiği görülmektedir.

İbn Abbâs, İbn Ömer'e: “Zeker hakkında söylediğin sözü hak olarak bilseydim, onu kesecektim. Sonra, eğer onu necaset olarak bilsem onu keseceğim. Ancak ona mı dokundum yoksa burnuma mı dokundum, hiç önemsemiyorum” demiştir (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/119).

Kaynaklarda bu hususta İbn Abbâs'tan üç farklı görüş nakledilmiştir: “Şafîiler, İbn Abbâs'ın bu konuda abdestin bozulacağı görüşüne sahip olduğunu nakletmişlerdir.” (İbn Ebî Şeybe, 1427/2006: 1/298).

İbn Hazm, İbn Abbâs'ın bu husustaki görüşünü aktarırken, “Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yoktur, fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır” (Ahzap 33/5) âyeti bağlamında, “Unutarak tutarsa abdest bozulmaz, kasten tutarsa abdest bozulur” dediğini nakletmektedir.

Cinsel organı elle tutmakla abdestin bozulmayacağı görüşü, en çok rivâyet edilen görüştür. Rivâyetlerde geçen lafızlara bakıldığında, bu hususa dair sahâbiler arasında oldukça sert bir tartışmanın yaşandığı anlaşılmaktadır. İbn Abbâs'ın İbn Ömer'e karşı itiraz ederken kullandığı ifadelerin, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Huzeyfe ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi birçok sahabe tarafından da dile getirildiği görülmektedir (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/117-119).

İbn Abbâs'ın cinsel organa dokunmanın abdesti bozmayacağı şeklinde bir hüküm istinbat etmesinin sebebi onu akla aykırı görmesidir (Kahraman, 2010: 111-142).

Ateşe Değmiş Şeyden Dolayı Abdestin Bozulması. Ateşte pişen bir şeyin yenilmesinin abdesti bozup bozmayacağı hususu, sahâbe arasında oldukça tartışmalıdır. İbn Abbâs bu hususta Ebu Hureyre'yi eleştirmiştir.

Ebû Hureyre, Rasûlullah (s.a.s); “Bir keş (kurumuş çökelek) parçası da olsa, ateşin değdiği şeyden dolayı abdest alın” buyurdu deyince İbn Abbâs ona; “Yağdan dolayı da abdest alacak mıyız? Sıcak sudan dolayı da abdest alacak mıyız?” diye itiraz etmiş; Ebû Hureyre de: “Ey kardeşimin oğlu! Rasûlullah'tan (s.a.s) bir hadis duyduğunuz zaman ona misal vermeye kalkışma!” demiştir (Tirmizî, 1981: 58, 1/114-115).

Rivâyetin başka versiyonları şöyledir: “İbn Abbâs, Ebû Hureyre'nin abdest aldığını gördü. Ebû Hureyre ona; “Neden abdest aldığımı biliyor musun?” dedi. İbn Abbâs; “Hayır” deyince Ebû Hureyre; “Yediğim keş (kuru çökelek) parçalarından dolayı abdest alıyorum” dedi. İbn Abbâs: “Senin neden abdest aldığını önemsemiyorum. Şehâdet ederim ki, Rasûlullah'ın (s.a.s) koyun budunu yediğini, sonra kalkıp abdest almadan namaz kıldığını gördüm” dedi.” (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/165-166; Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 5/423).

Başka bir rivâyette, İbn Abbâs: “Ateş değdi diye şimdi ben Allah'ın Kitabı'nda helâl olarak gördüğüm şeyden dolayı abdest mi alacağım?” dedi. Bu söz üzerine Ebû Hureyre, yerden taşları topladı ve taşları göstererek şöyle dedi: ‘Bu taşların sayısınca şehâdet ederim ki, Allah Elçisi (s.a.s) “Ateşin değdiği şeyden dolayı abdest alın” buyurmuştur (Nesâî, 1981: 122, 1/105).

Burada şunu belirtelim ki, Hulefâ-i Râşidîn ve dört mezhep imamı başta olmak üzere büyük çoğunluk, ateş değmiş şeyi yemenin veya kullanmanın abdesti bozmayacağı görüşündedir (Şebbîr Ahmed Osmanî, 2006: 3/156).

Nevevî, bu ihtilâfın, sadece erken dönemlerde olduğunu ve daha sonra bütün ulemanın bu halde abdestin bozulmayacağına icma ettiklerini kaydeder (Nevevî, 1283/1866: 4/43).

Câbir'in “Rasûlullah'tan (s.a.s) bu iki işin en sonuncusu, ateş değmiş şeyden dolayı abdest almayı terk etmek olmuştur” demesi (Nesâî, 1981: 122, 123, 1/108), abdest almanın nesh edildiği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Öte yandan bu konuda Ebû Hureyre'den nakledilen bütün rivâyetler abdest alınacağı yönündedir. Fakat Nevevî, ateş değmiş şeyden dolayı abdest alınmayacağı görüşünde olanları zikrederken, İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'yi birlikte zikretmiştir (Nevevî, 1283/1866: 4/43).

İbn Abbâs'ın Ebû Hureyre'yi tenkit etmesinin sebebi, onun rivâyetini Kur'ân'a ve sünnete aykırı görmüş olmasındandır.

Gusle Dair Sahâbeye Yönelik İstidraki. İbn Abbâs, tâbiînin önde gelenlerinin buldukları bir mecliste gusle dair sorulan soruya ne ile fetva verdiklerini sormuştur.

Mücahid tarikiyle şöyle bir rivâyet nakledilir: “Biz İbn Abbâs'ın ashâbı oturuyorduk. İkrime ve Atâ da oturuyorlardı. Bu esnada İbn Abbâs Kâbe'ye dönerek namaz kılıyordu. (Mücahid); “Birisini bana geldi. Fetva veren var mı?” dedi. O kimse: “İdrar yapınca ardından meni çıkıyor. Fıskıran meniye çıkartıp attım” dedi. Ona: “Sıvı gibi olmayan, yoğun beyaz suyu, ondan çocuk olan meniye mi kastediyorsun?” dedik. “Evet onu kastediyorum” dedi. “İhtilafsız gusül sana vaciptir, (denildi)”. O: “Şaşırıldı, innâ lillah ve innâ ileyhi râciûn!” demeye başladı. Bu esnada İbn Abbâs namazında acele edip onu bitirmeye çalıştı. Sonra İbn Abbâs: “Ey İkrime! Çağır o adamı” dedi. Adam gelince İbn Abbâs: “Söyleyin bakayım bu adama hangi fetvayı verdiniz?” dedi. İbn Abbâs: “Allah'ın Kitabı'na istinaden mi fetva verdiniz?” dedi. Oradakiler, “Hayır” dediler. İbn Abbâs: “O zaman Rasûlullah'ın sözüne istinaden mi verdiniz?” diye sordu. Orada bulunanlar: “Hayır” dediler. İbn Abbâs: “Rasûlullah'ın sahabelerinin birinin sözüne göre mi fetva verdiniz? Neye göre hüküm verdiniz?” dedi. Oradakiler: “Görüşümüze göre” dediler. İbn Abbâs bunun için Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyuruyor dedi: “Bir tane fakih, bin âbiddenden daha zor bir avdır.” (Fâkihî, 1414/1994: 1/182). Bu rivâyette şeytanın bir fakihî zor aldatacağı belirtilmektedir. Zira fakih, her zaman hayrı emredeceği için şeytanın aldatmalarına karşı uyanıktır.

İbn Abbâs, Kurân, sünnet ve Rasûlullâh'ın sözüne istinaden hüküm istinbat etmek gerektiğini belirtmiş, kendi görüşlerine göre fetva verdiklerini öğrenince yanlışlıklarını söylemiş ve fetvada yapılan hatayı düzeltmiştir.

Mest Üzerine Meshe Dair Sahâbeye Yönelik İstidraki. Abdullah b. Ömer, Kûfe'de Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı mestlerine mesh ederken görmüş ve ona itiraz etmiştir. Sa'd ise, bunda hiçbir sorun olmadığını söylemiştir. İbn Ömer de “Her halde, benim bilmediğim bir şeyi biliyor” diye başka bir şey dememiştir. Sonra, Hz. Ömer'in huzurunda bir araya geldiklerinde Sa'd b. Ebî Vakkâs, o tartışmayı hatırlatmış, Hz. Ömer de mestlere mesh etmenin caiz olduğunu söylemiştir (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/196).

İbn Abbâs ise şöyle demiştir: “Sa'd b. Ebî Vakkâs ve İbn Ömer, mestlere mesh etme hususunu sorduklarında, ben Hz. Ömer'in huzurunda idim. O, Sa'd'ın sözüne göre hükmetti. Ben, Sa'd'a: “Rasûlullah'ın (s.a.s) mestlere mesh ettiğini hepimiz biliyoruz. Fakat Mâide sûresinden önce mi, yoksa sonra mı mesh etmiştir? Hiç kimse sana, Rasûlullah'ın (s.a.s) Mâide sûresi indikten sonra mesh ettiğini söyleyemez” dedim. Hz. Ömer ise, hiçbir şey demedi.” (Beyhakî, 1/410, 1424/2003; Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 5/421).

İşte o mecliste bulunan İbn Abbâs, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın “mestlere mesh etmenin caiz olduğu” görüşüne itiraz etmiştir. Yukarıda zikredilen rivâyette açıkça görüldüğü gibi, İbn Abbâs'ın, abdest âyeti inmeden önce mestlere mesh edildiği ve abdest âyetiyle onun nesh edildiği görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 5/123).

Bazı rivâyetlerde, İbn Abbâs'ın Sa'd b. Ebî Vakkâs'a itiraz ederken, mestlere mesh etmenin sadece uzun yolculukta ve şiddetli soğukta câiz olduğunu söylediği nakledilmektedir (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/197; Beyhakî, 1424/2003: 1/410).

Pek çok rivâyette ise İbn Abbâs'ın, mestlerine mesh ettiği ve bu hususta soru soranlara da mesh etme süresinin “mukim için bir gün, yolcu için üç gün” olduğunu söylediği aktarılmaktadır (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/208; İbn Ebî Şeybe, 1427/2006: 1/327).

Bu üç farklı görüşü şöyle birleştirmek mümkündür: Abdest ayeti indikten sonra, mestlere mesh etme nesh edilmiştir. Fakat istisna olarak sadece çok soğuk günlerle ve uzun seferlerle sınırlandırılmıştır. Burada şunu

belirtelim ki, mestin âdeti soğuk günlerde giyilmesidir. Kendisinin mestlerine mesh etmesini ve meshin müddetini açıklamasını da bu şartlara bağlı olarak yapması mümkündür (Kal'aci, t.y.: 2/461-462).

Namaza Dair Sahâbeye Yönelik İstidraki

Her namaz için abdest almanın ilk dönemlerde çok yaygın olduğu, fakat İbn Abbâs'ın abdest bozulmadıkça yeniden abdest alınmasını tenkit ettiği görülmektedir.

Misver b. Mahrame, İbn Abbâs'a: "Ey ilim denizi! Ubeyd b. Umeyr'e bir şey söyler misin? O, ne zaman ezanı duysa çıkıp abdest alıyor" dedi. İbn Abbâs: "Böyle şeyi ancak şeytan yapar. O, geldiği zaman beni çağırın" dedi. Ubeyd gelince İbn Abbâs'a haber verdiler. İbn Abbâs ona: "Seni, bunu yapmaya zorlayan şey nedir?" deyince, o: "Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Ne zaman namaza kalksanız yüzlerinizi yıkayınız" (Mâide, 5/6) âyetini okudu." İbn Abbâs ise: "Öyle değil. Her ne zaman abdest alsan, abdestin bozulmadıkça sen abdestlisindir" dedi (Abdurrezzâk, 1390/1970: 1/57-58).

İbn Abbâs'ın itiraz ettiği Ubeyd b. Umeyr'in kim olduğu hususu rivâyet metninde açık değildir Kanaatimizce o, tâbiînlerin büyüklerinden olan Ubeyd b. Umeyr b. Katâde olmalıdır (Zehebî, 1406/1986: 4/156). İbn Abbâs'a onu şikâyet eden ve ona cevap vermesini isteyen Misver b. Mahreme ise sahâbîdir (Nazlıgöl, 2005: 30/192-193). Kaynaklara bakıldığında, bu rivâyetin konusu olan "Her namaz için abdest almanın" ilk dönemlerde çok yaygın olduğu nakledilmektedir. Hatta her namaz için ayrı ayrı abdest alan Hz. Peygamber (s.a.s), Fetih gününde birkaç namazı tek abdestle kılınca, Hz. Ömer taaccübünü, "Bugün hiç yapmadığın bir şeyi yaptın" diyerek izhar etmiş, Hz. Peygamber (s.a.s) bunu bilerek ve kasten yaptığını söylemiştir (Müslim, 1981: 277, 1/232).

Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (s.a.s), her namaz için ayrı abdest aldığını söylediğinde bu işi kendisinde göremeyince haklı olarak "Peki siz ne yapardınız?" diye sormuşlar; O da: "Abdestimiz bozulmadıkça bir abdest bize yeterdi" diye cevap vermiştir (Buhârî, 1438/2017: 54, 239).

Abdullah b. Ömer'in her namaz için abdest aldığı bilinmesi; tabiîn büyüklerinden olan İbn Sîrîn'in, Dört Halife'nin de her namaz için ayrı ayrı abdest aldıklarına dayanarak bunun vacip olduğunu ileri sürmesi (Cessâs, 1412/1992: 3/331), bu meselenin ilk dönemde yaygın bir tartışma konusu olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Esasında her namaz için ayrı abdest almanın, ilk başlarda vacip olduğu, daha sonra bunun neshedildiği söylenmektedir. Genel görüş ise, abdesti bozulan kişinin namaz için yeniden abdest almasının vacip olduğu, abdesti bozulmayan kişi için ise müstehab olduğudur (İbn Kesîr, 1434/2013: 2/42-44).

İbn Abbâs'ın Ubeyd b. Umeyr'e itirazının, her namaz için abdest almanın vacip olduğu kanaatine karşıdır. Faziletinden dolayı müstehab olarak abdest almaya itiraz edildiğini ifade etmek mümkün değildir.

Oruca Dair Sahabeye Yönelik İstidraki

Oruc ibadetinin başlangıcında sahâbe oldukça titiz bir tutum sergilemişlerdir. İbn Abbâs oruca dair sahâbeye yönelik istidrakinde, "Hilâli görünce oruca başlayın ve onu görünce bayram yapın. Eğer Ay'ı göremezseniz sayıyı otuza tamamlayın" (Müslim, 1437/2016: 2498, 440) hadisini esas almıştır. Bu hassasiyeti, Küreyb'den nakledilen şu rivâyette de görmek mümkündür: Küreyb şöyle nakletmektedir: "Ümmü Fazl bnt. Hâris, onu Şam'a Muâviye'nin yanına göndermişti. O, "Şam'a gittim. Ümmü Fazl'ın verdiği görevi yerine getirdim. Ben Şam'dayken Ramazan ayı girdi. Cuma gecesinde Hilâl'i gördüm. Sonra Ramazan ayının sonunda Medine'ye geldim. İbn Abbâs bana hilâl hakkında sordu. "Ne zaman hilâli gördünüz?" dedi. Ben: "Cuma gecesinde gördük" dedim. "Sen kendin gördün mü?" dedi. Ben: "Evet gördüm. İnsanlar da gördüler. İnsanlar oruç tuttular ve Muaviye de oruç tuttu" dedim. İbn Abbâs: "Ama biz onu cumartesi gecesinde gördük. Otuz güne tamamlayıncaya kadar veya hilâli görünceye kadar oruca devam edeceğiz" dedi. Ben: "Muaviye'nin görmesi ve oruç tutması ile yetinmeyecek misiniz?" diye sordum. O: "Hayır. Rasûlullâh bize böyle emretti" dedi (Müslim, 1437/2016: 1087, 2/765).

İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'den nakledilen hadisle ictihâd ettiği anlaşılmaktadır. Bu husus ihtilaf-ı metali meselesidir. Alimlerden bazıları ihtilaf-ı metaliye itibar eder, bazıları etmez. Bu bağlamda İbn Abbâs da itibar etmediğini belirtmiştir.

Hacca Dair Sahabe Yönelik İstidrakleri

İbn Abbâs, ihrama, Arafat'ta telbiyeye, tavafın sünnetlerine, hayızlı kadının veda tavafına, Kâbe'deki her rüknü öpmeye, temettü haccına ve ihramda başı yıkamaya dair farklı yorum ve değerlendirmelerde bulunmuştur. İbn Abbas, ihram hususunda Hz. Peygamber'in uygulamasını delil göstererek Abdullah b. Zübeyr'e itiraz etmiştir. İbn Abbâs, hacda Arafat'ta telbiye ve Kâbe'deki her rüknü öpme başta olmak üzere Muaviye'nin bazı uygulamalarını tenkit etmiştir. Hz. Peygamber'in her uygulamasının sünnet olarak algılanamayacağını dile getirerek onun (s.a.s) sünnetinin fıkhi boyutunu göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade etmiştir. O kendi görüşünün hem Kur'an'a hem de Sünnete dayandığını dile getirmiştir.

Abdullah b. Zübeyr ve İhram. Hz. Peygamber (s.a.s), bizzat kendisi kıran haccı yapmış, fakat yanında kurbanlık hayvan getirmeyenlerin temettü haccı yapmalarını emretmiştir. Cahiliye döneminde, hac aylarında umre yapmak çok ayıp görülürdü. Rasûlullah (s.a.s) bu yanlış düşünceyi tashih etmiştir. Ashâb önce umre yapmış, sonra Rasûlullah (s.a.s) kurbanlık getirenler hariç herkesin, ihramdan çıkmasını ve hac başlayınca kadar ihramsız ve ihram yasakları olmaksızın devam etmesini emir buyurmuştur.

Mücahid şöyle nakletmektedir: “İbn Abbâs şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.s) ve ashâbı Mekke'ye hac için geldiklerinde, Hz. Peygamber (s.a.s): “Kimin yanında kurbanı yoksa ihramdan çıksın. Eğer başladığım işten dönmeyecek olmasaydım, ben bunu yapmazdım, yani ihramlı kalmazdım” dedi. Böylece kıyamete kadar umre, haccın içine dâhil edilmiştir.” İbn Zübeyr insanlara: “İfrad haccı yapınız, İbn Abbâs'ın sözüne uymayın” dedi. İbn Abbas ona: “Sen Allah'ın, kalbini kör ettiği kimsesin! Annene adam gönder, ondan sor” diye itiraz etti. Esmâ bnt. Ebû Bekir'e adam gönderip, bu hususu ona sordular. Esmâ: “İbn Abbâs doğru söylemiş. Biz, Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte hac için geldiğimizde bize ihramdan çıkmamızı emretti. Bizler tam olarak ihramdan çıktık. Hatta erkek ve kadınların arasına saç örgüleri düştü” dedi (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 44/486).

İbn Abbâs'ın “Kıyamete kadar umre, haccın içine dâhil edilmiştir” demesi, cahiliye anlayışının kaldırıldığını ve hac döneminde de umre yapılabileceğini ifade eder.

Ahmed b. Hanbel'in bir rivâyetinde, bu tartışmanın İbn Abbâs ve Urve b. Zübeyr arasında geçtiği kaydedilmektedir: “Urve, İbn Abbâs'a: ‘Ey İbn Abbâs! Ne zamana kadar insanları saptıracaksın?’ demiş, O da: ‘Ne diyorsun, ey Ureyye (Urvecik)?’ demiş, Urve: ‘Hac aylarında umre emrediyorsun. Hâlbuki Ebû Bekir ve Ömer nehyetmişlerdi’ deyince, İbn Abbâs: ‘Bunu Rasûlullah (s.a.s) yapmıştır’ diye cevap vermiştir. Urve ise: ‘O ikisi, Rasûlullah'a (s.a.s) senden daha iyi ittibâ eden ve daha iyi bilen kişilerdi’ demiştir (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 4/132-133).

Öncelikle bu rivâyet, İbn Ebî Müleyke'den dolayı zayıftır. (Yardım, 1999: 19/438). Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in bunu nehyetmeleri söz konusu değildir. Onların bunu caiz gördüklerine dair pek çok rivâyet vardır. Bu bağlamda bu hususta İbn Abbâs'ın görüşlerinin daha sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Arafat'ta Telbiye. İbn Abbâs, Rasûlullah'ın (s.a.s) cemârâta kadar telbiyeye devam ettiğini rivâyet etmiştir (Nesâî, 1981: 108, 5/201-202).

Bu meyanda Saîdb. Cübeyr şöyle nakletmektedir: “Arafat'ta İbn Abbâs'ın yanındaydık. Bana: ‘Ey Saîd! Neden insanların telbiyesini duymuyorum?’ dedi. Ben de ‘Muaviye'den korkuyorlar’ dedim. İbn Abbâs çadırından çıkıp şöyle bağırdı: ‘Lebbeyk Allâhümme lebbeyk! Gerçi Muaviye istemese de! Allah'ım! Onlara lanet et. Ali'ye olan düşmanlıklarından dolayı sünneti terk ettiler.’ (Beyhakî, 1424/2003: 5/253).

Başka bir rivâyette, “Allah falana lanet etsin! Hac günlerinin en büyüğüne kastettiler ve ziynetini yok ettiler. Hâlbuki haccın zîneti telbiyedir” demiş, bir isim zikretmemiştir. (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 3/364)

İbn Abbâs, Rasûlullah’ın (s.a.s) Arafat’ta telbiye getirdiğini belirterek sünnete göre hüküm istinbat etmiş, Arafat’ta telbiyenin terkedilmesine itiraz etmiştir.

Tavafın Sünnetleri. Rasûlullah’ın tavaf esnasında remel yapmasının ve Safâ ile Merve’de sa’y yapmasının gerekçelerini izah etmiştir.

Ebû Tufeyl şöyle nakletmektedir: “Ben İbn Abbâs’a: “Senin kavmin, Rasûlullah’ın (s.a.s) Kâbe’yi tavaf ederken remel yaptığını ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor” dedim. İbn Abbâs: “Hem doğru söylemişler hem de yalan söylemişler” dedi. Ben de “Neyi doğru söylemişler, neyi yalan söylemişler?” dedim. O: “Doğru söylemişler, zira Rasûlullah (s.a.s) remel yapmıştır. Yalan söylemişler, zira sünnet değildir. Kureyşliler, Hudeybiye zamanında, “Muhammed’i ve ashabını kendi hallerine bırakın, böcekler gibi ölüp gitsinler” dediler. Sonra, Müslümanlarla ertesine Mekke’ye gelip orada üç gün kalmaları üzere anlaştılar. İşte, Rasûlullah (s.a.s) Mekke’ye geldiğinde, müşrikler de Kuaykiyan (Ebû Kubeys) dağı tarafından onlara bakıyorlardı. Hz. Peygamber ashabına; “Kâbe’yi üç tavafında remel yapınız” buyurdu ve “bu sünnet değildir” dedi. Ben yine: “Senin kavmin, Rasûlullah’ın (s.a.s) Safâ ile Merve arasında devesi üzerinde sa’y yaptığını ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor” dedim. İbn Abbâs: “Hem doğru söylemişler hem de yalan söylemişler” dedi. Ben de: “Neyi doğru söylemişler ve neyi yalan söylemişler?” dedim. O: “Doğru söylemişler, zira Rasûlullah (s.a.s) Safâ ve Merve arasında devesi üzerinde tavaf etmiştir. Yalan söylemişler, zira sünnet değildir. O esnada insanlar, Hz. Peygamber’in (s.a.s) etrafından dağılmıyorlardı ve yanından ayrılmıyorlardı. İşte, insanların Rasûlullah’ın (s.a.s) sözlerini duyabilmesi, onu görebilmesi ve insanların ellerinin ona ulaşmasını engellemek için devesi üzerinde tavaf yapmıştır” dedi (Beyhakî, 1424/2003: 5/250; Ebû Dâvûd, 1981: 51, 2/177).

Bu rivâyetin ravisi ve onun itirazına İbn Abbâs’ın cevap verdiği şahıs, en son vefat eden sahâbî olarak bilinen Ebû’t-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdillâh el-Leysi’dir (ö. 100/718-19) (Koçkuzu, 1994: 10/346). Rivâyetin başka tariklerinde farklılıklar vardır. Bu bağlamda Ebû Dâvûd et-Tayalisi’nin rivâyetinde, Safâ-Merve yerine, deve üzerinde Kâbe’yi tavaf ettiği nakledilmiştir (Ebû Dâvûd et-Tayalisi, 1425/2004: 3/126). Ahmed b. Hanbel’in bir rivâyetinde, Ebû Tufeyl’in İbn Abbâs’a sorduğu sorular üç tanedir. İlk ikisi, Ebû Dâvûd’un Sünen’indeki gibidir. Üçüncü soruda ise “Senin kavmin, Rasûlullah’ın (s.a.s) Safâ ve Merve arasında sa’y yaptığını ve bunun sünnet olduğunu iddia ediyor” demiş; İbn Abbâs: “Doğru söylemişler” diye cevap vermiş ve Hz. İbrahim’in orada şeytanla yarıştığını ve başka kıssaları anlatmıştır (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 4/436-439). Müslim’in rivâyeti, biraz daha detaylı olmakla beraber, Ebû Dâvûd’un rivâyetine oldukça yakındır (Müslim, 1437/2016: 1264, 2/921).

İbn Abbâs’ın tavafın sünnetlerinde bu tatbikatların hangi ortamda ve şartlarda niçin yapıldığını dikkate almakta, bunları sünnet olarak telakki etmemektedir.

Hayızlı Kadının Veda Tavafı. Âfâki hacıların hac ibadetini bitirip Mekke’den ayrılırken en son yapmaları gereken rükün Veda tavafıdır. Haccın rükünlerinden birisi olan İfâza tavafını yaptıktan sonra hayız ve lohusa olan kadınların, veda tavafını yapmadan dönebilecekleri hususunda Hz. Peygamber (s.a.s) ruhsat vermiştir (Mâlik b. Enes, 1981: 229, 1/413-414). İbn Abbâs da bu ruhsat çerçevesinde hayızlı kadının Veda tavafı yapmadan Mekke’den ayrılabilceği şeklinde hüküm istinbat etmiştir.

Tâvûs şöyle nakletmektedir: “İbn Abbâs ile beraberdim. Zeyd b. Sâbit ona; “Hayızlı kadın en son Kâbe’yi tavaf (veda tavafı) etmeden önce dönebilir mi diye fetva veriyorsun?” dedi. İbn Abbâs şöyle cevap verdi: “Evet, Medineli falan kadına sor. Rasûlullah (s.a.s) ona bunu emretmemiş mi?” Daha sonra Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs’ın yanına gülererek döndü ve “Doğru söylediğini gördüm” dedi (Müslim, 1437/2016: 381, 2/963).

Hac döneminde İbn Abbâs’ın bu yönde fetva verdiğini işiten ve Hz. Peygamber’in verdiği bu ruhsatı bilmeyen Zeyd b. Sâbit ona itiraz etmiştir. Bu tartışmanın ilginç yönleri rivâyetlere de yansımıştır. Zeyd b. Sâbit, hayızlı

kadının temizleninceye kadar Mekke’de kalacağını, ancak veda tavafını yaptıktan sonra ayrılması gerektiğini söylemiştir. İbn Abbâs ise, hayızlı kadın özürülü olduğu için, veda tavafını yapmadan ayrılabilceği şeklinde fetva vermiştir. Medineli hacılar nezdinde Zeyd b. Sâbit’in sözü daha itibarlı olduğu için, onlar İbn Abbâs’a: “Eğer Zeyd b. Sâbit’e muhalefet edersen, biz sana uymayız” diye itiraz etmişlerdir. İbn Abbâs da onları kendilerinden olan ve Hz. Peygamber’in bu konuda verdiği ruhsattan haberdar olan hanım sahâbî Ümmü Süleym’e yönlendirmiş ve neticede onun haklı olduğu anlaşılmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 45/415).

Beyhakî’nin rivâyetinde daha ilginç bir açıklama vardır. Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs’a, “Senin dediğinin doğru olduğunu gördüm” deyince İbn Abbâs ona şöyle cevap vermiştir: “Muhakkak, ben Rasûlullah’ın (s.a.s) kadınlara söylediklerini bilirim. Fakat Allah’ın Kitabı’nda olan şeyi söylemeyi severim” dedi. Sonra, “Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Evi (Kâbe’yi) tavaf etsinler” (Müslim, 1437/2016: 381, 22/29) âyetini okudu ve şöyle dedi: “Kirini giderdi, adağını yerine getirdi, Kâbe’yi tavaf etti, geriye ne kaldı?” (Beyhakî, 1424/2003: 5/267).

Kısacası İbn Abbâs’ın görüşü sünnete dayanmış olur, zira o bunu Rasûlullah’tan (s.a.s) duyduğunu ifade etmektedir.

Kâbe’deki Her Rükünü Öpme. İbn Abbâs, Kâbe’deki her rükünü öpen Muâviye’yi uyarılmış, bu meselede hem Kurân’la hem de Rasûlullah’ın sünnetiyle icthâd etmiştir. Burada şunu belirtelim ki, Kur’an ile istişhad, rükünü öpme hususunda değil, sünnete uyma hususundadır.

İbn Abbâs, Muaviye ile birlikte Kâbe’yi tavaf ediyordu. Muaviye, Kâbe’nin bütün rükünlerini öpmeye başladı. İbn Abbâs ona: “Neden bu iki rükünü öpüyorsun? Hâlbuki Rasûlullah bu iki rükünü öpmüyordu” dedi. Muâviye de: “Kâbe’nin hiçbir yeri mehcur değildir” dedi. İbn Abbâs ise: “Rasûlullah’ta sizin için güzel bir örnek vardır” âyetini okudu. Muâviye: “Doğru söyledin” dedi (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 3/369-370).

Buna dair genel uygulama ise, Haceru’l-Esved’i ve Rükni-i Yemânî’yi öpmektir (Tirmizî, 1981: 35, 3/213). Abdullah b. Abbâs’a göre sadece Haceru’l-Esved’e ve Rükni-i Yemânî’ye istilâm edilir. Haceru’l-Esved’i ve Rükni-i Yemânî’yi öpmek, onu sünnete uygun bir şekilde ziyaret etmek manasındadır. Bu husus, ayrıca Rükni-i Yemânî gibi Kâbe’nin bölüm ve unsurlarının faziletine işaret etmesi bakımından da mühimdir.

Temettu Haccı. Rasûlullah’ın temettü haccı yaptığına dair İbn Abbâs’tan bir rivâyet nakledilmektedir. Tâvûs şöyle nakletmektedir: “İbn Abbâs şöyle dedi: ‘Muaviye bana: ‘Merve’de Rasûlullah’ın (s.a.s) saçını yay oku (makas) ile kısalttığını biliyor muydun?’” deyince; ben ona: “Bunu, ancak senin aleyhine huccet olarak görürüm” dedim (Müslim, 1437/2016: 1246, 2/913).

İbn Abbâs’ın, Muaviye’nin sözünü onun kendisinin aleyhine delil olarak değerlendirmesi şöyle izah edilebilir: Muaviye temettu’ haccını yasaklamıştı. Bunu İbn Abbâs: “Rasûlullah (s.a.s) vefatına kadar temettu’ haccı yapmıştır. Ebû Bekir de vefatına kadar temettu’ yapmıştır, Ömer ve Osman da aynı şekilde temettu’ haccı yapmıştır. Onu ilk nehyeden, Muaviye’dir” şeklinde nakletmiş (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001: 5/54, 64), Muaviye’nin ifadesini onun temettu’ haccını yasaklamasına karşı delil olarak yorumlamıştır. Eğer Rasûlullah’ın (s.a.s) Merve’de saçını kesilmiş olmasını varsayacak olursak, o zaman temettu’ haccı yapmış olma ihtimali ortaya çıkar. Zira temettu’ haccını yapan kimse, umreden sonra saçını kısaltır ve hacdan sonra tıraş ettirir. Ancak İbn Abbâs’ın, Allah Rasûlü’nün (s.a.s) temettu’ haccı yaptığını söylemesi düşündürücüdür. Zira Rasûlullah (s.a.s) temettu’ haccı değil, kıran haccı yapmıştır (Buhârî, 1438/2017: 34, 501).

Muâviye, Rasûlullâh’ın saçını Cîrâne umresi esnasında kısaltmış olmalıdır. Zira Muâviye’nin fetihten sonra İslâm’a girdiği bilinmektedir. Bu bağlamda onun kaza umresinde Hz. Peygamber’in saçını kısalttığı düşünülemez. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s.) Veda haccı ile birlikte yaptığı umrede saçını kısalttırmamıştır. Zira Allah Rasûlü (s.a.s.), o zaman kıran haccı yapmış ve saçını hacdan sonra Mina’da Ebû Talha’ya tıraş ettirmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1380/1960: 3/565).

İhramda Baş Yıkama. İbn Abbâs ihramdayken başın yıkanabileceği şeklinde hüküm istinbat etmiştir.

Abdullah b. Huneyn şöyle nakletmektedir: İbn Abbâs ile Misver b. Mahreme Mekke yakınındaki Ebvâ denilen yerde ihrama girdiler. İbn Abbâs: “İhramdaki kişi başını yıkayabilir” dedi. Misver ise: “İhramdaki kişi başını yıkayamaz” dedi. Bunun üzerine, beni Ebû Eyyûb el-Ensârî’ye gönderdi. Ben, onu bir kuyunun yanında iki direk arasında, bir kumaş ile önünü kapatmış halde yıkanırken buldum. Ona selam verdim. O: “Bu kimdir?” dedi. Ben: “Abdullah b. Huneyn’im. İbn Abbâs, beni Rasûlullah’ın (s.a.s) ihramlı iken başını nasıl yıkadığını sormam için size gönderdi” dedim. Ebû Eyyûb elini, kendini örten kumaşın üzerine koydu ve onu biraz aşağıya indirdi. Başını bana doğru çevirdi ve sonra da kendisine su döken kimseye “Su dök” dedi. O kimse de onun başının üzerine su döktü. Sonra da Ebû Eyyub el-Ensârî, iki elini ileriye ve geriye götürerek başını yıkadı, Allah Elçisi’nin (s.a.s) böyle yaptığını gördüm” dedi (Buhârî, 1422/2001: 3/16).

Diğer rivâyetlerde Abdullah b. Huneyn gelip, Ebû Eyyub’un sözünü İbn Abbas ve Misver’e söylediğinde, Misver, İbn Abbâs’a: “Bundan sonra seninle hiçbir konuda tartışmam ve sana ihtilaf etmem” demiştir (Humeydî, 1381/1961: 1/187, 188). İbn Abbâs bu istidrakinde Allah Rasûlü’nün sünnetini esas almıştır.

Sonuç

İstidrâk sözcüğü hadis ilminde; “Yanlış veya eksik rivâyetleri düzeltme ve tenkit etme” manasındadır. İstidrâk iki kişi arasındaki görüş ayrılığını ifade ettiği gibi, bir kişinin bir topluluktan farklı olarak dile getirdiği hususları da kapsamaktadır. Sahâbe döneminden itibaren rivâyeti Kur’an, Sünnet, hadis, tarihi vakıa, akıl, dil ve mantığa uygun olan sahâbînin istidrakinin asıl kabul edildiği görülmektedir.

İbn Abbâs, Mekke’de hadis ve fıkıh ilminde otorite olmuş, Hz. Peygamber’in (s.a.s) sözlerine ve fiillerine dair sahâbenin naklettiği rivâyetlere yaptığı istidrakleriyle temayüz etmiş fakih bir sahâbîdir. İbadetlere dair rivâyetlerde onunla sahâbîler arasında oldukça sert tartışmaların yaşandığı aktarılmaktadır. Bu meyanda İbn Abbâs’ın ibadetler hususunda Abdullah b. Ömer’i, Ebû Hureyre’yi, Sa’d b. Ebî Vakkâs’ı, Ubeyd b. Umeyr’i, Küreyb’i, Urve b. Zübeyr’i, Abdullah b. Zübeyr’i, Ebû Tufeyl’i, Zeyd b. Sâbit’i, Muaviye’yi ve Misver b. Mahreme’yi tenkit edip onların yanlış bilgilerini düzelttiği nakledilmektedir. Bu çerçevede mest üzerine mesh hususunda, Sa’d b. Ebî Vakkâs’a itiraz ederek “Hiç kimse Rasûlullah’ın (s.a.s) Mâide sûresi indikten sonra mest üzerine mesh ettiğini söyleyemez dediği, İbn Abbâs’ın abdest âyeti inmeden önce mestlere mesh edildiği ve abdest âyetiyle onun nesh edildiği görüşüne sahip olduğu nakledilmektedir.

İbn Abbâs istidraklerinde âyeti, sünneti ve hadisi delil getirmektedir. Bu bağlamda oruca dair sahâbeye yönelik istidrakine baktığımızda, İbn Abbâs’ın Şam’dan Medine’ye dönen Küreyb’e, hilâl hakkında soru sorduğu, Küreyb’in “Cuma gecesi gördük” demesine rağmen, “Fakat biz onu cumartesi gecesinde gördük, otuz günü tamamlıncaya veya hilâli görünceye kadar oruca devam edeceğiz” dediği, dolayısıyla İbn Abbâs’ın Rasûlullah’ın hadisine göre hüküm istinbat ettiği görülmektedir.

Bazen delil getirilen rivâyet başka rivâyetlerle çelişkili gibi gözükse de bu durumda Kur’an ve sünnete göre tercih yapmaktadır. Dolayısıyla İbn Abbâs’ın istidraklerinde Kur’an ve sünneti esas aldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İbn Abbâs’ın abdeste dair istidraklerine bakıldığında, onun abdestte ayakların yıkanmasını tenkit ettiği anlaşılmaktadır. İbn Abbâs, “Allah’ın Kitabı’nda iki yıkama buluyorum” demiş, baş ve ayaklara mesh edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla nastan anladığını dosdoğru esas almıştır.

İbadetler esasen naslara göre belirlenir, reye göre istidrâk yapılırsa dahi bunun esası da Kur’an ve Sünnete dayanır. Bu meyanda şehvetsiz çıkan meniden dolayı gusle dair görüşüne bakıldığında, İbn Abbâs’ın ashabını tenkit ettiği anlaşılmaktadır. Zira onları muaheze ettiği, reylerine göre fetva vermelerini yadırgadığı ve bu hususa dair verilen fetvayı Kur’an ve Sünnet çerçevesinde verip vermediklerini araştırdığı görülmektedir.

İbadetlere dair istidraklerinin bazı mezheplerce benimsendiği, mezheplerin kendi görüşlerine İbn Abbâs’ın görüşünü delil aldıkları görülmektedir. Bu meyanda ateşe değmiş şeyden dolayı abdestin bozulması hususunda, İbn Abbâs, Ebû Hureyre’ye itiraz etmiştir. İbn Abbâs’ın bu fetvasının daha sonraki fakihler tarafından

benimsendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca cinsel organa dokunmanın abdesti bozacağına dair rivâyet hususunda İbn Abbâs'tan üç farklı görüş nakledilmektedir. Şâfiîler, İbn Abbâs'ın bu hususta abdestin bozulacağı görüşüne sahip olduğunu nakletmiştir. İbn Hazm, İbn Abbâs'ın bu husustaki görüşünü naklederken “Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yoktur, fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır” âyeti bağlamında, “Unutarak tutarsa abdest bozulmaz, kasten tutarsa abdest bozulur” dediğini kaydetmiştir. Cinsel organı elle tutmakla abdestin bozulmayacağı görüşü ise, en çok tercih edilen görüşüdür. Şâfiîler'e, Mâlikîler'e ve Hanbelîler'e göre ise cinsel organa dokunmak abdesti bozar, Hanefîler'e göre cinsel organa dokunmak abdesti bozmaz.

Ayrıca onun reyine göre yaptığı istidrakler de vardır. Bu istidraklerin de bazı mezhep mensuplarınca dikkate alındığı görülmektedir. Bu meyanda daha sonraki asırlarda İbn Abbâs'ın rivâyetinden hareketle çıplak ayak üzerine mesh edilebileceği gibi çorap üzerine de meshin yapılabileceği şeklinde icthadlar dile getirilmiştir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, E. B. A. b. H. S. (1390/1970). *el-Musannef*. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî.
- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b. M. (1421/2001). *Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b. M. (1982). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Aşık, N. (1981). *Sabâbe ve hadis rivâyeti*. İzmir: Akyol Neşriyat.
- Ateş, S. (1989). Kur'an ve sünnetin ışığında abdestte ayakları meshetme veya yıkamanın hükmü. *İslâmî Araştırmalar*, 3(4) 188-193.
- Beyhakî, E. B. A. b. H. (1424/2003). *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1438/2017). *Sabîhu'l-Buhârî*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1422/2001). *Sabîhu'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necât.
- Cessâs, E. B. A. b. A. (1412/1992). *Abkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabî.
- Cirît, H. (2008). *Rubeyyi' bint Muavviz*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çakan, İ. L., Eroğlu, M. (1988). *Abdullah b. Abbas*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Dârimî, E. M. A. b. A. (1981). *Sünen*, Dâru İhyâ-i Sünneti'n-Nebeviyye.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, S. b. D. (1425/2004). *Müsned*, Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-E. (1981). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Fâkihî, E. A. M. b. İ. b. A. (1414/1994). *Abbâru Mekke fî kadîmi'd-debr ve hadîsib*, Beyrut: Dâru Hadr.
- Gürses, S. M. (2018). Çıplak ayağa meshle ilgili rivayetlerin tahlili. *HADİTH*, 1 4-38.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, E. A. M. b. A. (1990). *Müstedrek ale's-sabîbayn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Humeydî, E. B. A. b. ez-Z. (1381/1961). *Müsned*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Ebî Şeybe, E. B. A. b. M. (1427/2006). *el-Musannef*, Kâhire: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Hacer el-Askalânî, E. F. Ş. A. b. A. (1380/1960). *Fethu'l-bârî bi şerhi sabîhi'l-Buhârî*, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye.
- İbn Hacer el-Askalânî, E. F. Ş. A. b. A. (1973). *el-Metâlibü'l-âliye*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-Azamî Kuveyt: el-Matbaatu'l-Asrî.
- İbn Hazm, E. M. A. b. A. (1347/1928). *el-Muhallâ*, Kâhire: İdâretü Tıbaatî'l-Müniriyye.
- İbn Kesîr, E. F. İ. İ. b. Ş. (1434/2013). *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- İbn Mâce, A. M. b. Y. (1981). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Sa'd, E. A. M. b. S. (1989/1409). *es-Sîretü'n-Nebeviyye min tabakâti'l-kübrâ*, Kâhire: ez-Zehrâuli'l-A'lâmî'l-Arabî.
- Kahraman, H. (2010). Hadislere göre cinsel organa dokunmanın (Messü'l-Ferc) abdeste etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 111-142.
- Kal'aci, M. R. (t.y.) *Mensûatü' fıkhi' Abdillâh b. Abbâs*, Mekke: et-Türâsü'l-İslâmî.
- Koca, F. (1999). *İbadet*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Koçkuzu, A. O. (1994). *Ebü't-Tufeyl*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mâlik b. Enes, E. A. (1981). *el-Muvatta'*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Müslim, E. H. M. b. el-H. (1437/2016). *Sabîhu Müslim*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim, E. H. M. b. el-H. (1981). *el-Câmiu's-sabîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nazlıgül, H. (2005). *Misver b. Mabreme*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. (1981). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nevevî, E. Z. Y. (1283/1866). *el-Minhâc şerhü Sabîh-i Müslim b. Haccâc*, Kahire: Matbaatü'l-Kestelliye.

- Özsoy, A. (2016). *Hadis tenkidi sabâbe ve tâbiîn dönemi*, İstanbul: Beka Yayınları.
- Polat, S. (1985). *Mürsel hadisler ve delil olma yönünden değeri*, Ankara: TDV Yayınları.
- Şebbîr Ahmed Osmanî. (2006). *Fethu'l-mülhim şerhi Sahib-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. (1981). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Uğur, M. (1992). *Ansiklopedik hadis terimleri sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları.
- Yalçın, İ. (2019, Haziran). Abdestte çoraplar üzerine meshin hükmü. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 354-374.
- Yardım, A. (1999). *İbn Ebû Müleyke*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yatkın, N. (2012). *Abdullah İbn Abbâs ve hadis ilmindeki Yeri*. Ankara: Yatkın N. Yayınevi.
- Yücel, A. (2011). *Hadis usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Zehebî, E. A. Ş. (1406/1986). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

EXTENDED SUMMARY

There're various studies regarding him in Islamic sciences. However, there isn't study regarding his corrections that he made in the area of worships. In our study, they regarding the worships'll be addressed.

In this study, different views and understandings of Ibn Abbas from other Companions on fiqh issues are mentioned, and the issue is examined within the framework of the Qur'an, sunnah and hadiths.

It is possible to explain the reason for narrating more sayings of Prophet Muhammad by some of his companions more than others by the elements of time and location. The element of time means that the muksirūn companions had a great opportunity during their lifetimes regarding listening to the sayings of the Prophet and conveying them to the next generations. Indeed, Ibn Abbas, who is among the muksirūn companions, had the chance to see the Prophet while he was younger, survived a long life after his death and thusly heard sayings of the Prophet both from the prophet himself and from other companions, and conveyed the narrations to the middle and junior generation of the successors of the Prophet.

The element of location is also important in narration of the sayings of the Prophet by the muksirūn. First of all, the companions who are among the household members of the Prophet such as Ibn Abbas are more advantageous in terms of listening to the sayings of the Prophet when compared to other companions. In this regard, Ibn Abbas personally heard the words of the Prophet from him and closely learned his actions because he was son of Prophet's uncle and at the night stayed at the house of Meymūne, who was his maternal aunt. Also, the element of location is important in narration of the sayings of the Prophet. In this context, Ibn Abbas conveyed the sayings to the generation of the successors because he was residing in Mecca and the city was a center of Islamic sciences. He also narrated sayings of the Prophet to those who came to the city for the ceremonies of pilgrimage.

It is also possible to state that Ibn Abbas became among the muksirūn because he did not just memorized the sayings, but wrote them down, gave lectures in the circles regarding the sayings of the Prophet and his narrations were narrated by many experts among the successors on the sayings of the Prophet.

It is seen that the companions such as Abdullah Ibn Abbas attributed the sayings to the Prophet that they had heard from other companions, not from the Prophet. In this regard, Berâ Ibn Âzib narrated the following: "We did not hear every saying from the Prophet directly, our friends were narrating them to us because we were busy with herding camels. The companions of the Prophet were requesting the sayings from their peers or from those who had memorized them better that they had not heard from him and they were studying what they had heard". Also, Enes Ibn Mâlik said: "We did not hear all of the things that we narrated from the Prophet directly from him, we were narrating them among us; however, we did not accuse each other for lying".

The fact that Ibn Abbas narrated 1660 sayings was criticized. However, it is seen that many of those sayings were actions. In a very short amount of time, Ibn Abbas heard the Prophet's sayings personally from him, witnessed what he experienced, was able to delve into intricate matters and later narrated them and interpreted the narrations differently from the other companions.

On the other hand, the companions' interpretation of the same narration in different ways is also important in terms of indicating that the perspectives of the companions were different from each other to a great extent. The companions corrected each other's mistakes and criticized each other due to the different perspectives, interpretations, forgetting and mistakes regarding the narrations.

The corrections of Ibn Abbas regarding worships are very important. Ibn Abbas made different interpretations and evaluations regarding juridical cleaning. Regarding the ablution, he said: "I find two washings in the Book of Allah", issued an opinion for anointing the head and the feet, however gave up his opinion regarding the necessity to anointing the feet in ablution when he learned that the Prophet had read the related verse as "wa

arjulakum". Three different opinions were narrated from Ibn Abbas regarding whether touching genitals would void the ablution, and his opinion regarding that the ablution would not be voided by touching the genitals became the most preferred opinion. Regarding whether the ablution would be voided due to an item touching fire, he is of the opinion that eating or touching anything that touches the fire would not void the ablution. He criticized Abu Hurairah in this matter.

He displayed a sensitive attitude in the ritual ablution of the whole body due to the sperm exiting the body without lust. Ibn Abbas criticized some of the applications regarding anointing on the ablution shoes. In this regard, he indicated that before the descent of the verse regarding ablution, people were anointing on their ablution shoes and this practice was abolished by the verse regarding ablution.

In his corrections regarding the prayers, Ibn Abbas stated that it was mandatory to have the separate ablutions for each prayer in the early periods, however this principle was later abolished. In his corrections regarding the fasting, it is seen that Ibn Abbas deducted provisions according to his own opinions regarding observance of the new crescent.

In his corrections regarding the pilgrimage, he deducted a provision different from the application during the era before Islam where performing a lesser pilgrimage along with the full pilgrimage was regarded as strange, and stated that the conception in the period before Islam was abolished. Ibn Abbas who opposed quitting the recitation of the affirmation phrasal during the pilgrimage (talbiyah) narrated that the Prophet continued reciting the affirmation phrasal until Jamarat. Ibn Abbas also indicated that walking fast during the circumambulation around the Kaaba and travelling back and forth between the hills of Safa and Marwa during pilgrimage on a camel were not the practices of the Prophet. He also adjudicated that a woman during her period may return without performing the farewell circumambulation.

KRİPTO PARALARIN MUHASEBE VE RAPORLAMA SİSTEMİNDE GÖSTERİMİ

DISPLAY OF CRYPTO COINS IN ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM

Fatih Ömür BİNİCİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eleşkirt MYO Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

fobinici@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6147-1955

Yakup ASLAN

Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü

yakupaslan42@alparslan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9833-8840

ÖZET

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

18.02.2022

Kabul Tarihi:

10.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Kripto Para

UMS

Muhasebe

Raporlama

Keywords

Cryptocurrency

IAS

Accounting

Reporting

Teknolojide yaşanan dönüşüm, finansal varlıklar üzerinde etkili olmuştur. Blockchain teknolojisi, finansal enstrümanlar arasında sanal varlık kalemlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde kripto varlık denildiğinde kripto paralar akla gelmektedir. Kripto paraların, merkeziyetsiz finansın doğal çıktıları olması, nitelik olarak erişimin kolaylığı, erişimde maliyetlerin diğer finansal enstrümanlara göre çok uygun olması kripto paraların popülaritesini artırmıştır. Esasen kripto varlıkların, herhangi bir otoriteye bağlı olmadan değerlendirilmesi, yasal olmayan her türlü mal ve hizmet alım satımına olanak tanımaktadır. Bu durum merkezi finans sistemini, mali sistemi kimi zaman tehdit edebilmektedir. Kara para aklama, kanunsuz mali ticaretin sürdürülmesi gibi yolsuzluklara sebebiyet vermektedir. Kripto paraların muhasebeleştirilmesi, kayıt altına alınması, bahsedilen olumsuzlukların yaşanmasına engel olacaktır. Özellikle kripto paraların doğalarında olan kuralsız temelli yaklaşımın küresel ticarete yaratacağı sorunlar, özenle değerlendirilerek gerekli regülasyonların ivedilikle yapılması gereklidir.

Çalışmada kripto varlıkların kavramsal çerçevesi, teknik ve hukuki altyapısı açıklanacaktır. Literatürde kripto paraların muhasebe ve raporlanması ile ilgili kanıtlar sunulacaktır. Ayrıca çalışmada kripto paraların muhasebeleştirilmesi ve raporlanması konuları, Uluslararası Muhasebe Standartları açısından değerlendirilerek, kripto varlıklarının takibi konusunun gerekliliği vurgulanacaktır.

The transformation in technology has had an impact on financial assets. Blockchain technology has enabled the emergence of virtual asset items among financial instruments. Today, when it comes to virtual assets, cryptocurrencies come to mind. The fact that cryptocurrencies are the natural outputs of decentralized finance, ease of access in terms of quality, and the costs of accessing are very suitable for other financial instruments have increased the popularity of cryptocurrencies. In fact, the evaluation of crypto assets without being dependent on any authority allows the purchase and sale of all kinds of illegal goods and services. This situation can sometimes threaten the central financial system, the financial system. Money laundering leads to corruption, such as the continuation of illegal financial trade. Accounting and recording of cryptocurrencies will prevent the aforementioned negativities. In particular, the problems that the ruleless-based approach in the nature of cryptocurrencies will create in global trade should be carefully evaluated and necessary regulations should be made urgently.

In the study, the conceptual framework, technical and legal infrastructure of crypto assets will be explained. Evidence on accounting and reporting of cryptocurrencies in the literature will be presented. The accounting and reporting of cryptocurrencies will be evaluated in terms of International Accounting Standards, and the necessity of tracking crypto assets will be emphasized.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1075890>

Atıf/Cite as: Binici, F., Ö. ve Aslan, Y. (2022). Kripto paraların muhasebe ve raporlama sisteminde gösterimi. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),344-354.

Giriş

Ekonominin dijitalleştirilmesinin sonucu olarak ortaya çıkan, hakkını güvenle kazanan, yerleşik ekonomik yasalara meydan okuyan, geleneksel fikirleri yok eden ve iş süreçlerinde radikal değişiklikler talep eden kriptografik varlıklar (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019: 384) kopyalanmalarını veya çoğaltılmalarını yasaklayacak şekilde tasarlanmış, eşler arası bir ağda gerçekleşen tüm işlemlerin kaydını tutan ve bilgilerin şifrelenmesini sağlayan “blockchain” veya dağıtılmış defter teknolojisi alt yapısını kullanan, merkezi olmayan ve aktarılabilir dijital temsillerdir (Kondova ve Simonella, 2019: 43).

Kriptografik varlıklar, değişim aracı olarak, mal veya hizmetler sağlamak veya bunlara erişmek için bir temsil olarak veya menkul kıymetler gibi bir finansman aracı olarak kullanılabilme yetenekleriyle karakterize edilir (AICPA, 2019). Bu yetenekleriyle beraber kripto ekosistemi ödemeleri ve diğer finansal hizmetleri daha ucuz, daha hızlı, daha erişilebilir hale getirerek sınırların ötesine hızla geçmesine olanak tanıyan yeni fırsatlar sunar (Sotiropoulou ve Guégan, 2017: 466) ve yeni merkezi olmayan işlem modelinin ortaya çıkmasına yardımcı olur (Collomb ve Sok, 2016: 94).

Diğer taraftan finansal istikrar açısından tehlikeli görünmesi, finansal hizmet yönetmeliklerinin dışında kalması, kripto varlık saklama cüzdanı ve kripto varlık alım satım platformları finansal hizmetler yasası kapsamında düzenlenmiş olmamasından dolayı tüketicinin korunması, operasyonel esneklik, pazar bütünlüğü dahil olmak üzere potansiyel sorunlara yol açacağı da tahmin edilmektedir (EBA, 2019). Çeşitli sorunlar olacağı tahmin edilse de, kripto varlıkların kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Hatta bu hızlı yükseliş kuruluşların, yatırımcıların, düzenleyicilerin ve hükümetlerin ilgisini çekmiş (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019: 385) ve kripto para birimlerinin düzenlenip düzenlenmeyeceğini ve nasıl düzenlenebileceğini düşünmeye başlamışlardır (Yatsyk, 2018: 53-54). Bu durum endüstrinin ciddi şekilde ihtiyaç duyduğu kurumsallaşmama (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019: 386) problemini de ortadan kaldıracaktır. Her finansal faaliyette etkisini hissettiren bu fenomen bireyler ve kuruluşlar arasında işlerin yürütülme şeklini değiştirmekte ve iş modellerinde meydana gelen değişikliklere ek olarak, muhasebe mesleğini de etkilenmektedir (Smith vd., 2019: 59-62). Muhasebe ve raporlama sisteminin potansiyel nesnelere olarak kripto para birimlerinin durumu tamamen belirsizliğini korumaktadır. Son yapılan araştırmalara göre sorunun yeniliği nedeniyle, muhasebe ve raporlama sistemindeki kripto paralarla ilgili sorunlar yeterince incelenmemiştir (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019: 387). Bu doğrultuda muhasebe alanında kripto varlıkların muhasebeleştirilmesine ilişkin literatürün incelenmesi ve önerilerde bulunulmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Kripto Paralar

Kripto para kriptografik mantık temelli güvenli işlem yapmaya ve ilave sanal para arzı oluşturma hedefiyle geliştirilen dijital paralardır. Kripto paralar, dijital para birimi olmakla beraber mübadele aracıdır. Bitcoin başta olmak üzere diğer kripto paralar dışındaki dijital ve sanal paralar, doğaları gereği para birimi olma vasfını taşımazlar, hangi ülkeye aitlerse o ülkenin ulusal para birimi ile ölçülürler ve ait olunan ülkenin merkezi otoritelerince düzenlenip denetlenebilirler. Kripto paralar ise merkeziyetsiz finanstan aldığı güçle kendisini bir para birimi olarak ilan eder, dolayısıyla denetim ve gözetim faaliyeti ile karşı karşıya kalması söz konusu değildir (Rotman, 2014: 1).

Geleneksel para olarak telaffuz edilen kağıt ve madeni paralar ödeme, değişim enstrümanı olarak uzun bir zamanda kullanılmış, her türlü mali işlem bu paralar vasıtasıyla ile gerçekleştirilmiştir. Ancak teknolojinin gelişmesine paralel olarak internet kullanımının hızla yayılması, finans alanında yakalanan inovatif bakış açısı ve açık algoritmalar yoluyla hayata geçirilen saf, yalın ve eşler arası işlem yapmaya izin veren tamamen elektronik alternatif para birimlerini ortaya çıkarmıştır (Jakub, 2015: 11). Ortaya çıkan kriptografik varlıklar içerisinde fon yaratma dünyasının yeni fenomenleri olan kripto paralar özellikle dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalara göre, 18 ila 34 yaş arasındaki kişilerin yaklaşık %30'u, 1.000 ABD Doları değerinde devlet tahvili veya hisse senedi yerine 1.000 ABD Doları değerinde Bitcoin'e sahip olmayı tercih etmektedir (Yatsyk, 2018: 55-57). Kripto para birimleri, adından da anlaşılacağı gibi, para birimi olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle teknoloji meraklıları, işletmeler ve yatırımcılar, ideologlar, araştırmacılar, cypherpunk'lar, liberterler,

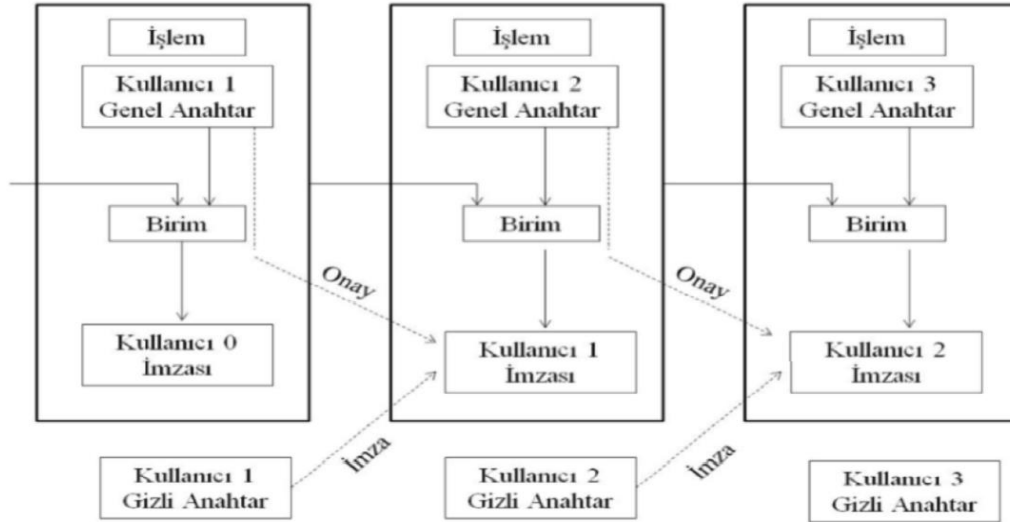
kamu yetkilileri ve politika yapıcılar, mali düzenleyiciler, bankalar ve ayrıca anonimlik önlemlerini kullanan ve anonimlik önlemlerini kullanan suçlular da dâhil olmak üzere çeşitli farklı insanları cezbeder (Judmayer vd., 2017: 3).

Bitcoin, dünya çapında dijital ödeme veya sadece yatırım amacıyla kullanılan bir kripto para birimidir. Bitcoin ademi merkeziyetçidir, yani kimseye ait değildir. Bitcoin ile yapılan işlemler herhangi bir ülkeye bağlı olmadığı için kolaydır. Yatırım, “bitcoin borsaları” olarak bilinen çeşitli pazar yerleri aracılığıyla yapılabilir. Bunlar, insanların farklı para birimleri kullanarak Bitcoin satmasına/satın almasına olanak tanır (Velankar vd., 2018: 144).

Kripto Paraların Teknik Alt Yapısı

Bitcoinler, temelde sanal bir banka hesabına benzeyen dijital bir cüzdanda saklanır. Tüm işlemlerin kaydı, zaman damgası verileri “Blokzincir (Blockchain)” adı verilen bir yerde saklanır. Blok zincirindeki her kayda blok adı verilir. Her blok, önceki bir veri bloğuna bir işaretçi içerir. Blok zincirindeki veriler şifrelenir. İşlemler sırasında kullanıcının adı açıklanmaz, sadece cüzdan kimliği açıklanır (Velankar vd., 2018: 145-146).

Kripto para birimleri, altcoinler ve jetonlar genel olarak sanal para birimleri ile karıştırılır. Esasında sanal para birimleri ile aynı kullanılmış olsalar da, aynı kavram değildir. Sanal para birimlerinin bir alt kümesi olarak görülmektedir. İşlevleri ise, bir değişim aracı, bir hesap birimi ve bir değer deposu olarak kullanılmasıdır. E-para gibi diğer dijital para birimlerinin aksine, İtibari para birimi cinsinden ve itibari para birimi cinsinden bir dijital ödeme mekanizması olan kripto varlıklar, itibari para birimi cinsinden değildir ve kendi hesap birimlerine sahiptir. Kripto varlıklar dönüştürülebilir ve dönüştürülemez olarak ikiye ayrılmıştır. Dönüştürülemez olarak adlandırılan kripto varlıklar “belirli bir sanal alana veya dünyaya özgü olması amaçlanan “kapalı” kripto varlıklar olarak adlandırılırlar. Kullanım koşulları uyarınca fiyat para birimiyle değiştirilemez. Bu tür kripto varlıklar fiyat para birimleri ile satın alınabilir ancak satılamazlar. Bu sebepten dolayı tek yönlü bir akışa sahip oldukları söylenir. Dönüştürülemeyen tüm kripto varlıklar tanımı gereği merkezileştirilir, yani merkezi bir otorite tarafından verilir (Păunescu, 2018: 146).

Not: (Nakamoto, 2008: 2)

Şekil 1. Kripto Paraların İşleyişi

Kripto Paraların Hukuki Yapısı

Kripto paraların 2009 yılında ilk ortaya çıktığı günden beri güçlü ve zayıf yönleri ilgili uluslararası tartışmalar başlamıştır (Mandjee, 2014: 158). Akademik ve politika topluluklarında öne çıkan bir görüş, Bitcoinlerin

sonunda patlayacak bir balon olduğu ve bu nedenle oluşan fiyatlamaların anlamsız olduğu, hukuki düzenlemelerin bu olumsuzluğun önüne geçmede kilit rol üstleneceği açıktır (Pagnotta, 2018: 1). Yine de kripto varlıkların alt yapısı oluşturan Blokzincir teknolojisi, başta finansal piyasalar altyapısı olmak üzere hem finans sektörü hem de sigorta sektörü için birçok vaatte bulunuyor. Bu coşkunun merkezinde ise ilkeleri Satoshi Nakamoto'nun teknik incelemesine (Nakamoto, 2008) dayanan teknolojinin izin verdiği yeni merkezi olmayan işlem modeli yatmaktadır.

Bu tartışmalar içerisinde ve herkesin aklına ilk gelen soru hukuksal boyutu veya yasal olup olmadıklarıdır. Ülkelerin konu ile ilgili yaptıkları açıklamalara bakıldığında, çoğu ülkede yasal bir tanımı olmadığı, AB'de yasal olduğu, bazı ülkelerde ise (Cezayir, Bangladeş, Çin, Mısır, Irak, Fas, Nepal, Katar ve Tunus) yasaklanmıştır. Ancak kripto para birimlerinin yasal sınıflandırılması, kripto para birimlerinin iç işleyişinin doğası gereği, bu teknolojilerin farklı kullanımlarının yapıldığı gerçeğidir. Gerçekten de, kripto para birimlerinin farklı özellikleri, bir para birimine benzer ödeme yöntemi, spekülatif bir araç hatta başka bir şekilde işlem görmelerini sağlar (Schembri, 2018: 12). Diğer taraftan elektronik bilginin kendisini değerli bir kişisel mülk olarak tanımanın mantıksal zorluğuna rağmen küresel bir perspektiften, sanal para biriminin bir varlık ve mülk olarak doğasını, medeni hukuk veya ceza hukuku kapsamında, ekonomik değerine dayalı olarak yok saymak son derece zor görünmektedir. Bu özelliğinden dolayı, Amsterdam mahkemesi kripto varlıkları bir mülkiyet hakkı özelliği gösterdiğinden kişisel bir mülk olarak görüyor. Güney Kore mahkemesi Bitcoin'i gayri maddi bir varlık olarak, Endonezya da bir emtia ve kripto varlık olarak kabul etmiştir (Chang, 2019).

Türkiye'de yasal alt yapı çalışmaları halen sürdürülmektedir. TBMM'de oluşturulan alt komisyonda sektör temsilcilerinin görüşleri alınmaktadır. Kripto paraların muhasebeleştirilmesi, vergilendirilmesi gibi temel konular kilit rolde olduğu söylenebilir. Hukuki alt yapının ivedilikle oluşturulması, kötü niyetli kişilerin oluşturacağı mağduriyetlerin ortadan kaldırılması ve en nihayetinde alış verişin hukuki temelde inşası için anlamlı olduğu söylenebilir.

Literatür

Al-Dulaimi ve Özkan (2021) kripto parayı ihraç edenlerin bu varlığa yasal para statüsü verme yetkisi bulunmadığından dolayı UFRS'ye göre kripto para nakit olarak değerlendirilemediğini belirtmişlerdir. Utku (2021) kripto varlıklara yatırım işlemlerinin UMS 2 ve UMS 8 ölçüm hükümlerine uymadığını ve bu standartların aksine, gerçeğe uygun değer üzerinden raporlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca MSUGT (Muhasebe Uygulamaları Genel Tebliği) ve UFRS'nin kripto varlıkların raporlanmasında yetersiz kalacağı ifade etmiştir.

Sayar vd., (2021) yaptıkları analiz ve değerlendirmelere göre Bitcoin özelinde muhasebe kaydı, değerlendirme, ölçüm, raporlama ve sunum olarak Bitcoin işlemlerinin nakit altında bir kalem olarak dikkate alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu şekilde Bitcoin'in daha likit olduğunu ve "değer düşüklüğü zararı" yerine günlük değerlendirme kar/zararı ile muhasebenin gerçek değeri yansıtma ilkesine uyacağına yönelik bir görüş ileri sürülmektedir. Ancak tüm kripto varlıklar için bu savı ileri sürmek mümkün değildir.

Yatsyk ve Shvets (2020) kripto para birimlerini menkul kıymet ve fayda tokenleri olarak iki ana grup ayırmayı önermiştir. Nakit veya başka bir finansal varlık için sözleşmeye dayalı bir hak ortaya çıkaran ve bu nedenle bir finansal varlık tanımını karşılayan menkul kıymet tokenlerini UFRS 9'a göre muhasebeleştirilmesini önermiştir. Mal veya hizmetler için ön ödeme tanımını karşılayan ve bu nedenle maddi olmayan duran varlık tanımını giren fayda tokenlerinin de UMS 38 göre muhasebeleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kripto araçların muhasebeleştirme ve finansal tablolarda sunum konusundaki ihtiyaçların giderilmesi için bu varlıkların para, menkul kıymet veya emtia olduğuna dair ortak bir görüşün oluşmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Ayrıca kripto araçların MSUGT açısından dönem sonu değerlemesinin VUK 280. madde hükmüne göre borsa rayici ile yapılmasının ve değerlendirme farkları kambiyo kar/zararı olarak kayıtlara alınmasının, madencilik faaliyetinin sonucu elde edilen kripto araçlar yasal otorite tarafından emtia olarak kabul edilirse alım

satımında KDV uygulanmasının, Satıştan elde ettiği kripto aracı diğer hazır değerler gibi nakit benzeri finansal varlıkları arasına raporlanmasının, MSUGT doğrultusunda alımları karşılığında ödemelerini kripto araçlarla yapan işletme aldığı varlığın değerini kripto aracın o andaki kur ile Türk Lirasına çevirerek belirlemesinin, kripto araçla ilgili işlem maliyetleri ve komisyonları da ilgili varlığın maliyetine eklenmesinin, UFRS kapsamında bu işletmelerin elde ettiği kripto araçları nakit benzeri finansal araç kaydedip raporlamasının uygun olacağını önermiştir (Yalçın, 2019).

Kripto paraların menkul kıymet olarak değerlendirilmesi halinde alış bedeli üzerinden Diğer Menkul Kıymetler hesabına kaydedilmesini ve kâr veya zararın ilgili hesaplara kaydedilmesi gerektiğini önermiştir (Akiz, 2019; Kizil, 2019; Doğan vd., 2018).

Kripto paraların muhasebeleştirilmesinde kullanım alanı ve şekli dikkate alınarak, özün önceliği kavramı gereğince muhasebe kayıtları bitcoinin döviz birimi, hazır değer, menkul kıymet ya da ticari mal olarak değerlendirilmesine göre yapılmalıdır. Mevzuata yönelik düzenlemelerin yapılmamasından dolayı literatürde kripto paraların muhasebe boyutunu ele alan çalışmalar pek yoktur. Ancak bu para birimleri içinde özellikle Bitcoinin kullanımı giderek yaygınlaştığı için, bu konuyla ilgili muhasebe ve vergi düzenlemeleriyle birlikte yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Temelli, 2019). Bitcoin alış işleminin muhasebeleştirilmesi Bitcoin hangi borsa platformundan temin edildiyse o borsadaki kur değerini referans alınması gerektiğini ifade etmektedir. Zigman (2015) çalışmasında Bitcoin'in muhasebe açısından üç şekilde ele alınabileceğiyle ilgili bir yazı kaleme almış ve Bitcoinin ödeme aracı, temel para birimi ve yabancı para birimi olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.

Kripto Paralara Muhasebe ve Raporlama Açısından Bakış

Kripto varlıklar için hükümetler, ulusal merkez bankaları, şirketler, danışmanlık firmaları, BT geliştiricileri ve bilim adamları kripto para birimini araştırmakta ve yasal düzenlemelerle ilgili eksikleri gidermeye çalışsa da (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019: 386) henüz kripto varlıkların taksonomisinin olmaması muhasebe açısından önemli zorluklara sebep olmaktadır (Sixt ve Himmer, 2019: 11). Özellikle, kripto varlık türlerinin çokluğu nedeniyle, genel bir muhasebe muamelesi oluşturmak zordur. Bu nedenle, kripto varlıklar için muhasebede rehber niteliğinde çalışmaya artan bir ihtiyaç vardır (Chou vd., 2022). Bu eksikliği gidermek adına Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü finansal tablo hazırlayıcıları ve denetçiler için Finansal Raporlama Yürütme Komitesi (FinREC) ve Güvence Hizmetleri Yürütme Komitesi (ASEC) altında ortak bir çalışma grubu olan Dijital Varlıklar Çalışma Grubu'nu oluşturmuştur (Sixt ve Himmer, 2019: 11-17).

Kripto varlıklarla ilgili önceki yapılan akademik çalışmalarda da genel olarak muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlarda sunulması için oluşan fikir birliği, yeni bir muhasebe standardını garanti edecek kadar yaygın olan ekonomik özelliklere ve işlevselliğe sahip olmadığı sürece, mevcut muhasebe standartları ilkelerinin kullanılmasıdır (Chou vd., 2022). Bu fikir birliğini destekler nitelikte Uluslararası Finansal Raporları Yorumlama Komitesi (IFRIC) Haziran 2019 yaptığı değerlendirmede komite kripto varlıkların olağan iş akışında satılmaları durumunda Uluslararası Muhasebe Standardı 2 (UMS 2) stoklar standardının kullanılması gerektiğini, eğer UMS 2 uygulanmaz ise UMS 38' in uygulanmasını uygun görmüştür. Yine de kripto varlık dünyasına girmeden önce, bu varlığın ne olduğunu anlamamız gerekir. Muhasebe açısından bakıldığında, “varlık” terimi bu bilimin anahtar kavramı ve belirli bir tanımla sahip olduğundan, bu soru temel bir öneme sahiptir. Bu nedenle kriptografik varlıkları kelimenin tam anlamıyla bir varlık olarak tanımanın mümkün olup olmadığı sorusunu yanıtlamak için, bunların gelir (fayda) getirip getirmediği, kontrolün nasıl gerçekleştiği ve nasıl elde edildiğini doğrulamak gerekir (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019: 385).

Kripto para birimi muhasebe sisteminin inşasının, ticari kuruluşun doğasından, varlığın elde edilmesinin amacı ve yönteminden ve daha sonraki kullanım amacından kesin olarak etkilendiğine dikkat edilmelidir. Kuruluşlar kripto para madencilği yapabilir, ilk tekliflerde bulunabilir (ihraç), token karşılığında mal ve hizmetlere erişim sağlayabilir, kripto para birimini araç veya aracı olarak tutabilir, üçüncü şahıslardan belirli işlemler yoluyla kripto para birimi alabilir. Bu nedenle, bazı durumlar için oluşturulan muhasebe politikaları, diğerleri için kabul edilmeyebilir (Brukhanskyi ve Spilnyk, 2019). Kripto varlıkların, kopyalanmasını veya çoğaltılmasını

yasaklayan dağıtılmış bir defter teknolojisi ile kaydedilen aktarılabılır dijital varlıklar olduğu ifade edilmiştir (Yatsyk ve Shvets, 2020). Diğer kuruluşlar tarafından kripto varlıkların nasıl görüldüğü ilişkin bilgi Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kripto Para Birimlerinin Muhasebeleştirilmesinde Uluslararası Muhasebe Otoritelerinin Bakış Açısı

	IASB	ACCA	AICPA	AASB	ASBJ	E&Y	Pwc	Deloitte	KPMG
Nakit ve Nakit Benzeri	x	x	x	√	x	√	x	x	x
Finansal Araç	x	x	x	√	x	√	x	x	x
Stok	x	x	x	√	x	√	√	x	x
Maddi Olmayan Duran Varlık	√	√	√	√	x	√	-	√	√
UMS 21 göre Parasal olmayan Kalem (Paragraf 16)	√	-	-	-	-	-	-	-	-
Yabancı Para	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dijital Varlık	-	-	-	-	x	-	-	-	-
Dijital Para	-	-	-	-	√	-	-	-	-

Kaynak: (Aslan, 2020: 279)

Tablo 1’de göre kripto paraların muhasebeleştirilmesinde ortak bir konsensüs sağlanamamış görülmektedir. Bu durum uygulamada farklılıkların oluşmasına, kayıt dışı ekonominin sürekliliğine sebebiyet verebilmektedir. Kripto paralar, riskli enstrümanlar olması bakımından, taban tavan fiyatlaması olmaması açısından kontrol ve denetime ihtiyaç duyulan varlık sınıflamasına tabi tutulabilir.

Kripto varlıklar için bir diğer önemli husus ise, menkul kıymet, emtia veya para olarak kabul edilip edilmeme durumudur. Menkul kıymet olarak değerlendirilmesinin için alacaklılık veya ortaklık hakkı, belli bir değeri temsil etme, yatırım aracı olarak kullanılması, misli nitelikte, seri halinde çıkarılma ve ibarelerinin aynı olması gibi şartları sağlaması gerekmektedir. Bu yönden bakıldığında kripto araçların menkul kıymet olarak değerlendirmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Ayrıca muhasebede işletmenin üretim ve alım satım faaliyetlerine konu olan varlıklar emtia olarak değerlendirildiğinden dolayı emtia olarak da değerlendirmenin mümkün olmadığı görülmektedir (Yalçın, 2019 :107-108). Diğer taraftan para olarak değerlendirilmesi ve Uluslararası Muhasebe Standardı 7 (UMS 7)’ ye göre muhasebede dikkate alınması gerektiğine göre görüşlerde bulunmaktadır. Ancak birçok kaynakta UMS 7’de belirtilen tanımlara uygun olmadığından ve dolayısı ile nakit veya nakit benzeri olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir (Eren vd., 2020; Yalçın, 2019).

Kripto paraların UMS 32 ve UFRS 9’da belirtilen nakit dışı finansal varlık olarak değerlendirilmesi hususunda görüşlerde bulunmaktadır. Finansal varlıkların bir işletmeden bir varlığı veya nakdi alma veya finansal varlıkları ya da yükümlülükleri kendine yarar sağlayacak şekilde, başka bir işletme ile değiştirme olanağı sağlaması gerekmektedir. Kripto varlıkların böyle bir hakka sahip olmaması ve sözleşmeye dayalı olmaması kripto paraların, UMS 32 ve UFRS 9’da belirtilen nakit dışı finansal varlık tanımını karşılamadıkları görülmektedir (Güdelci, 2020: 247). Bir başka görüşe göre ise, satış amaçlı alınan veya üretilen kripto paraların UMS 2 Stoklar Standardına göre muhasebeleştirilmesidir. Bu görüşe göre, kripto varlıkların maliyet değeri veya net gerçekleştirilebilir değerden düşük olanı ile değerlendirilerek stok olarak kayıtlara alınması ve stok olarak kayıtlara alınan kripto paraların satıldığında, satıstan elde edilen gelir satış hasılatı olarak kayıt edilmesi önerilmektedir (Yüksel, 2020: 442). UMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar uyarınca maddi olmayan duran varlık tanımını karşılıyor gibi görünmektedir. Bu standart, maddi olmayan duran varlığı, fiziksel özü olmayan tanımlanabilir parasal olmayan bir varlık olarak tanımlar. UMS 38, bir varlığın ayrılabilir olması veya sözleşmeden doğan veya diğer yasal haklardan kaynaklanması durumunda tanımlanabilir olduğunu belirtir. Bir varlık, tek başına veya ilgili bir sözleşme, tanımlanabilir varlık veya borç ile birlikte, işletmeden ayrılabilir veya bölünebilir ve satılabilir, devredilebilir, lisanslanabilir, kiralanabilir veya takas edilebiliyorsa ayrılabilir. Bu nedenle, kripto para biriminin, sahibinden ayrılabilme ve bireysel olarak satılabilme veya devredilebilme özelliğinden dolayı UMS 38’deki maddi olmayan duran varlık tanımını karşıladığı söylenebilir (Bingöl, 2016). Bu aynı

zamanda UMS 21, Döviz Kurlarındaki Değişikliklerin Etkileri ile de uyumludur. Bu, parasal olmayan bir varlığın temel bir özelliğinin, sabit veya belirlenebilir sayıda para birimi alma hakkının (veya teslim etme yükümlülüğünün) olmaması olduğunu belirtir.

Sonuç

Küreselleşmenin etkisiyle, teknolojiye yaşanan gelişmeler mali nitelikteki olayların sayısında kayda değer artışı beraberinde getirmiştir. Finansal teknolojilerdeki hızlı dönüşüm, teknoloji ile doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Kripto paralar, finansal teknolojilerin çıktısı olarak karşımıza çıkmıştır. Kripto varlıkların merkezizsiz finans rolünü üstlenmesiyle, yatırımcıların bu varlıkları bir yatırım enstrümanı olarak görmesini sağlamıştır. Yatırımcı bilgilerinin dijital cüzdanlarda saklanması, işlemlerin çeşitli algoritmik yazılımlarla sağlanması işlemlerin hızlı ve güvenilir bir şekilde sürdürülmesini sağlamaktadır. Diğer yandan, kara para aklama, kanunsuz alışverişlerin yapılması, yolsuzluğun makyajlanması gibi istenmeyen sonuçlara da neden olabilmektedir. Bu bağlamda araştırmacıların ilgisini çeken kripto varlıkların, ekonomik düzen içinde ülkelerin ticaret ve vergi kanunlarına uyumlu hale getirilmesi için bu varlıkların muhasebeleştirilmesi ve raporlanması sorunsal karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada kripto paralar teorik bir temelle anlatılarak, literatürdeki çalışmalar ile alan yazında kripto paraların muhasebeleştirilmesi ve raporlanması boyutunun farklı görüşlerle desteklendiği görülmüştür. Esasen kripto varlıkların en temel sorunu, oluşan alım satım işleminde tarafların işlemi muhasebeleştirilmesi ve raporlama olarak göze çarpmaktadır. Zira merkezizsiz bir yapıda ve var olmayan bir kayıt kuruluşu üzerinden değerlendirme yapmak kolay gözükmemektedir. Muhasebenin en temel işlevi olan kayıt işleminin yapılamaması, raporlamanın yapılamayacağı anlamını taşıyabilir.

Alan yazında araştırmacıların kripto paraları, sanal para olmaları bakımından UMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar standardında takip edilmesi gerektiğine dair sonuçlar, kripto paraların takibini, kaydedilmesini, raporlanmasını ve vergilendirilmesini zorlaştırabilir. Zira Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyum süreci halen devam etmektedir. Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren şirketler zorunlu olarak Türkiye Muhasebe Standartlarına göre finansal raporlamalarını düzenlemektedir. Tüm işletmeler zorunlu olarak bu standartları kullanmamaktadır. Uluslararası Finansal Raporlama ve Yorumlama Komitesi'nin (IFRIC-2019), değerlendirmede ve Bingöl'ün (2016) yaptığı çalışmada Kripto Varlıkların UMS-38'e uygun olduğu ifade edilmiştir. Esasen bu hususla ilgili kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi hususunda bir öneri sunulabilir.

Öneriler

Kripto paraları, dönen varlıklar içinde değerlendirmek mümkün olabilir. Kripto paraların günün her anı işleme açık olması, alıcı ve satıcısının hazır olması, kripto varlıkların likidite düzeyinin yüksekliği hakkında fikir verebilir. Bu bakımdan işleyiş olarak kripto paraları, bir yıl vadeli ise dönen varlıklar içerisinde, bir yıldan uzun süreli vadeli ise duran varlıklarda tutmak kripto varlıkların takibini tüm taraflar için mümkün kılabilir. Tek Düzen Hesap Planında, Dönen Varlık hesap grubunda yer alan Hazır Değerler arasında 109 Hesabı Kripto Paralar Hesabı olarak değerlendirilebilir. Alt hesaplarda Kripto Para biriminin cinsi gösterilebilir. Bu sayede likit bir varlığın ölçülmesi doğru yorumlanabilir. Kripto paraların, spekülatif enstrümanlar olmasından dolayı varlık toplamı olağan akışın dışında değişebilir.

Devletler, aynı zamanda suçun, usulsüz ticaretin aklanma mecraları olarak da kullanıldığı bilinen kripto paralara, önlem almak durumundadırlar. Yasaklayarak yapılan düzenlemelerin sağlıklı sonuç vermesi, halihazırda kripto paraların birçok mecrada alım satımının yapılmasıyla tezat oluşturabilir. Bu tür enstrümanların, varlık olarak değerlendirilmesi için yasal mevzuatın ivedilikle oluşturulması kripto paralara yatırım yapan, ödeme aracı olarak kullanan tarafların arasındaki güven problemini giderebilir.

Kaynakça

- Akiz, E. H. (2019). Kripto Paraların Vergilendirilmesi, Muhasebeleştirilmesi ve Denetimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi*, 1-22.
- Al-Dulami, A.-F. T. A., Özkan, A. (2021). Kripto Para ve Muhasebeleştirilmesi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 6(5), 505-526.
- Aslan, Ü. (2020). Kripto Para Muhasebesi Üzerine Yapılan Tartışmalar ve Finansal Raporlama Üzerine Etkileri. *TİDE Academia Research*, 2(2), 257-286.
- Bingöl, E. (2016). Tms 38 Maddi Olmayan Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Halka Açık Şirkette Uygulaması. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*(43).
- Brukhanskyi, R., Spilnyk, I. (2019). *Cryptographic objects in the accounting system*. Paper presented at the 2019 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT).
- Chou, J. H., Agrawal, P., ve Birt, J. (2022). Accounting for crypto-assets: stakeholders' perceptions. *Studies in Economics and Finance*.
- Collomb, A., Sok, K. (2016). Blockchain/distributed ledger technology (DLT): What impact on the financial sector? *Digiworld Economic Journal*(103).
- Doğan, Z., Buyrukoğlu, S., ve Kutbay, H. (2018). Türkiye'de Bitcoin İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesine İlişkin Öneriler. *Vergi Sorunları*, 361(10), 23-33.
- Eren, B., Erek, S., ve Buyruk, A. N. (2020). Kripto Para Kavramı ve Muhasebeleştirilmesi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(2).
- Güdelci, E. (2020). Ufrs Kapsamında Kripto Para İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi: Kripto Paralar Gerçekten Para mı? *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(2), 237-257.
- Jakub, B. (2015). Does Bitcoin follow the hypothesis of efficient market. *International Journal of Economic Sciences*, 4(2), 10-23.
- Judmayer, A., Stifter, N., Krombholz, K., ve Weippl, E. (2017). Blocks and chains: introduction to bitcoin, cryptocurrencies, and their consensus mechanisms. *Synthesis Lectures on Information Security, Privacy, & Trust*, 9(1), 1-123.
- Kızıl, E. (2019). Türkiye'de Kripto Paranın vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Mali Cozüm Dergisi/Financial Analysis*, 29(155).
- Kondova, G., Simonella, G. (2019). Blockchain in Startup Financing: ICOs and STOs in Switzerland. *Journal of Strategic Innovation and Sustainability*, 14(6), 43-48.
- Mandjee, T. (2014). Bitcoin, its legal classification and its regulatory framework. *J. Bus. & Sec. L.*, 15, 1.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. *Decentralized Business Review*, 1-9
- Pagnotta, E. S. (2018). Bitcoin as decentralized money: prices, mining, and network security. *SSRN (3264448)*.
- Păunescu, M. (2018). The accountant's headache: accounting for virtual currencies transactions. *Accounting and Management Information Systems AMIS 2018*, 145.
- Rotman, S. (2014). Bitcoin versus electronic money.
- Sayar, A. R. Z., Ergüden, A. E., ve Güven, V. (2021). Bitcoin İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*, 21(64), 83-94.
- Schembri, T. (2018). The legal status of cryptocurrencies in the European Union. *Term paper at the Faculty of Law University of Malta*, 1-84.
- Sixt, E., Himmer, K. (2019). Accounting and taxation of cryptoassets. *Available at SSRN 3419691*, 1-51.
- Smith, S. S., Petkov, R., ve Lahijani, R. (2019). Blockchain and Cryptocurrencies-Considerations for Treatment and Reporting for Financial Services Professionals. *International Journal of Digital Accounting Research*, 19, 59-78.
- Sotiropoulou, A., Guégan, D. (2017). Bitcoin and the challenges for financial regulation. *Capital Markets Law Journal*, 12(4), 466-479.
- Temelli, F. (2019). Kripto para birimlerinden bitcoin ve muhasebe açısından değerlendirilmesi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 6(2), 107-119.
- Utku, M. (2021). *Kripto Varlıklarının Msugt ve Ufrs Kapsamında Raporlanması*. In Ş. Karabulut (Ed.), *Muhasebe Organizasyon Pazarlama Anlayış, Tartışma ve Gelişmeler* (pp. 429-450). Ankara: Gazi
- Velankar, S., Valecha, S., ve Maji, S. (2018). *Bitcoin price prediction using machine learning*. Paper presented at the 2018 20th International Conference on Advanced Communication Technology (ICACT).

- Yalçın, S. (2019). Kripto değişim araçlarının muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(81), 101-120.
- Yatsyk, T. (2018). Methodology of financial accounting of cryptocurrencies according to the IFRS. *European Journal of Economics and Management*, 4(6), 53-60.
- Yatsyk, T., Shvets, V. (2020). Cryptoassets as an emerging class of digital assets in the financial accounting. *Economic Annals-XXI*, 183.
- Zigman, M. (2015). Three Methods for Simple Bitcoin Business Accounting. *Bitcoin Magazine*.

EXTENDED SUMMARY

International discussions about the strengths and weaknesses of cryptocurrencies have started since the day they first emerged in 2009. A prominent view in the academic and policy communities is that bitcoins are only a bubble that will eventually burst and therefore bitcoin prices are meaningless, and it is clear that legal regulations will play a key role in curbing this negativity. In addition, the spread of crypto assets has brought significant difficulties in terms of accounting. Although governments, national central banks, companies, consulting firms, IT developers, and scientists are researching cryptocurrencies and trying to fill in regulatory gaps (Ruslan Brukhanskyi & Iryna Spilnyk, 2019: 386), the lack of taxonomy of crypto assets yet causes significant difficulties in accounting (Sixt & Himmer, 2019: 11). In particular, due to the multitude of crypto-asset types, it is difficult to establish a general ledger treatment. Therefore, there is a growing need to work as a guide in accounting for cryptoassets (Chou, Agrawal, & Birt, 2022). Crypto assets, which are a new phenomenon in the world of finance, change the way of doing business among individuals and organizations, and the main purpose of the study is to examine the effects on the accounting profession as well as the changes in business models, to contribute to the literature by making suggestions on how to regulate crypto assets in accounting practices and how their applications are carried out.

The method determined in the study was carried out through a detailed literature review and the reports of professional organizations were examined.

The fact that cryptocurrencies do not have an existing legal infrastructure, are not supported by any central bank as in dollar and euro currencies, and their value is subject to extreme fluctuations are seen as the biggest obstacle to classification in terms of risky accounting. In addition, no consensus has yet been reached as cryptocurrencies do not meet any of the definitions of cash, cash equivalents and money. For this reason, it is thought that as crypto money applications become widespread in the future, the current definition of money will need to be rewritten to include crypto money. In addition, it is seen that cryptocurrencies do not fully meet the recommended definitions of other financial instruments, investment properties and non-cash financial assets. It is necessary to determine whether a cryptographic object is an economic resource or an economic benefit to a currency from an accounting point of view. A condition for starting a crypto control is that control can and cannot be achieved. That is, the crypto is considered a person when control over this economic resource (right) is gained and ends by being controlled. The ability of the entity to re-control in practice may even meet the definition of being objectively, legally uncontrollable. In order for crypto assets to be classified, it must become widespread and gain legal status. It is thought that these problems will be solved in the future as they become more widespread.

With the effect of globalization, developments in technology have brought along a significant increase in the number of financial events. The rapid transformation in financial technologies has occurred in direct proportion to technology. Cryptocurrencies have emerged as the output of financial technologies. As crypto assets play the role of decentralized finance, it has made investors see these assets as an investment instrument. Storing investor information in digital wallets and providing transactions with various algorithmic software ensure that transactions are carried out quickly and reliably. On the other hand, it can cause undesirable consequences such as money laundering, illegal shopping, and make-up of corruption. In this context, the problem of accounting and reporting of crypto assets, which attract the attention of researchers, in order to harmonize these assets with the trade and tax laws of countries in the economic order arises. In the study, cryptocurrencies were explained on a theoretical basis, and it was seen that the accounting and reporting of cryptocurrencies were supported by different opinions in the literature and the literature. In fact, the most fundamental problem of crypto assets stands out as the accounting and reporting of the transaction by the parties in the transaction. Because it does not seem easy to make an evaluation over a decentralized and non-existent registry. Failure to record, which is the most basic function of accounting, may mean that reporting cannot be done. The results of the researchers in the literature that Cryptocurrencies should be followed in the IAS 38 Intangible Assets standard in terms of being virtual money can make it difficult to track, record, report and tax cryptocurrencies. Because the process of harmonization with International

Accounting Standards still continues. Companies operating in Borsa Istanbul in Turkey are obliged to prepare their financial reporting according to Turkish Accounting Standards. Not all businesses necessarily use these standards. In the evaluation of the International Financial Reporting and Interpretation Committee (IFRIC-2019) and in the study of (Bingöl, 2016), it was stated that Crypto Assets comply with IAS-38. A proposal can be made regarding the accounting. The deficiencies in the current system cannot meet the innovations (not being followed and recorded) that crypto money has revealed, and this raises various concerns. In order to eliminate this situation, a common thought should be formed on how crypto money should be evaluated within the current system. Cryptocurrencies significantly threaten the decisions taken by the authorities to prevent the informal economy. Therefore, in the next step, taxation, accounting (recording) and audit mechanism should be established in order to control crypto money. The priority for cryptocurrencies should be to create a suitable regulation, and the next steps should include the steps to be taken for the development of crypto money.

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YENİ NESİL SORULARA YÖNELİK DEĞERLENDİRME PUANLARININ BELİRLENEN DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ¹

EXAMINATION OF EVALUATION SCORES OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES IN RELATION TO NEW GENERATION QUESTIONS AS PER DETERMINED VARIABLES

Mahmut POLAT

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Eğitimi Bölümü

mpolat@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3058-9701

ÖZET

Geliş Tarihi:

30.01.2022

Kabul Tarihi:

08.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Öğretmen yetiştirme

Lisans dersleri

Alan/Alan eğitimi dersleri

Okuyucu profili

Yeni nesil sorular

Keywords

Teacher training

Undergraduate courses

Field training courses

Fundamental science courses

Reader profile

New generation science questions

Bu araştırmanın amacı fen bilimleri öğretmen adaylarının ödev puanlarının almış oldukları fen dersleri, alan eğitimi dersleri başarı düzeylerine ve okuyucu profiline göre değişimini ortaya koymaktır. Araştırmada 45 fen bilgisi öğretmen adayının ödevleri incelenmiş ve araştırmacı tarafından geliştirilen Dereceli Puanlama Tablosu (DPT) ile puanlanmıştır. Elde edilen puanlar üzerinden araştırmanın amacına yönelik uygun istatistiksel analizler yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin daha kapsamlı belirlenebilmesi için 9 gönüllü katılımcı ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki sonuçlara göre DPT' puanları, temel fen dersleri başarı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermezken; A. E. dersleri başarı değişkenine göre anlamlı bir fark göstermektedir. Bu fark, A.E. başarı düzeyi yüksek olanların lehine gerçekleşmiştir. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre ise yeni nesil fen sorularının formatıyla ilgili olarak katılımcılar bunları farklı, karışık ve çoklu bilişsel beceri gerektiren bir yapıda olduğunu dile getirmişlerdir. Bununla birlikte soruları kafa karıştırıcı (karışık) olarak betimleyen katılımcıların okur profilinin zayıf okuyucu olduğu gözlenmiştir. Yeni nesil fen soruları cevaplanırken en sık dile getirilen zorluklar; uygulama pratiğinin az olması, sorularda ki olay örneği ile onun temelinde olan bilimsel açıklamaların yeterince ilişkilendirilememesi, bazı ders içeriklerinin soru içerikleri ile olan uyumsuzluğu şeklinde sıralanabilir.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the changes in the homework scores of teacher candidates according to the success levels of the science courses, field education courses they have taken, and the reader profile. In the study, the assignments of 45 science teacher candidates were examined and scored with the Graded Scoring Table (DPT) developed by the researcher. Statistical analyses were performed on the scores obtained for the purpose of the research. Besides, interviews were had with 9 voluntary participants in order to determine the opinions of participants relating with the subject more comprehensively. Scores obtained from DPT with which home works were evaluated has not shown a statistically significant difference with respect to fundamental science lessons success variable. On the other hand, scores obtained from DPT with which home works were evaluated revealed a statistically significant difference with respect to field training lessons success variable. This difference has come out in favour of those whose field training courses success score level was high. According to question regarding the format of such new generation science questions, the majority of the participants stated that they are different (unusual), mixed and require multiple cognitive skills. In relation to the difficulties they were confronted with when answering new generation science questions, participants stated that since they were not used to this type of questions in general they had difficulty with regards to application practice.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neysosbilen/article/1065258>

Atıf/Cite as: Polat, M. (2022). Fen bilimleri öğretmen adaylarının yeni nesil sorulara yönelik değerlendirme puanlarının belirlenen değişkenlere göre incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 355-380.

¹ Bu çalışmada kullanılan verilerin bir kısmı 14. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde (19-21 Mayıs 2021) sunulmuştur.

Giriş

Toplumların kalkınmasında en önemli faktörlerden birisi nitelikli insan gücünün varlığıdır. Bilim ve teknolojinin sağladığı avantajlarla hızla değişen dünyada; eğitim, istenilen niteliklere sahip bireyleri yetiştirmek için en akılcı yatırım olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim sistemlerinin en önemli bileşeni hiç kuşkusuz öğretmenler olduğu için onların yetiştirilmesi de bu anlamda kritik bir önem kazanmaktadır. Çünkü öğretmenlerden beklenen niteliklerde bireylerin yetiştirilebilmesi onların sahip olduğu mesleki yeterliklere bağlıdır. Bu sebeple gelişmiş toplumlar eğitim ve öğretime gerekli olan yatırımları planlarken öğretmen yetiştirmeye de büyük önem vermektedirler (Aykaç, Kabaran ve Bilgin, 2014). Bu nedenle toplumun şekillenmesinde önemli bir role sahip olan öğretmenlerin araştırılması son derece önemlidir (Özcan ve diğerleri, 2019).

Türkiye’de öğretmen yetiştirme işi; hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Hizmet öncesi eğitim 1982 yılından bu yana üniversitelerde eğitim fakülteleri aracılığıyla yapılmakta iken hizmet içi eğitim ise daha ziyade Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Babacan ve Şaşmaz Ören, 2015; Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010). Hâlihazırdaki bu çalışma ise hizmet öncesi öğretmen eğitimine yönelik verilere odaklanmıştır.

Öğretmen yetiştirme konusunda geçmişten bugüne birçok yaklaşım ve uygulamanın işe koşulduğu ülkemizde, temel hedefin çağdaş bir öğretmen yetiştirme sistemi oluşturmak olduğu söylenebilir. Zira hangi seviyede olursa olsun-buradaki asıl konu olan öğretmen yetiştirmede de- eğitimde kalitenin artırılmasında belirleyici olan faktörlerin başında eğitim programının niteliği gelmektedir (Gözütok, 2006). Eğitim programlarının nitelikleri ise geliştirme süreçleri sonunda ortaya konulabilen ve değişime açık olan özelliklerdir. Eğitimde program geliştirme; eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü olarak (Demirel, 2003) tanımlanmıştır. Program öğeleri arasındaki bu dinamik ilişkiler; bilim, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerden direkt etkilendiğinden, program geliştirme çalışmalarının sürekliliği bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda eğitim programlarındaki uygulama kaynaklı sorunların belirlenmesi, bunların giderilebilmesi, çağdaş dünyayla paralellik sağlanabilmesi gibi nedenlerle Ar-ge ve program değerlendirme çalışmalarının sürekli olarak yapılması gerekliliği ilgili alan yazında da (Kumral ve Saracaloğlu, 2011; Saracaloğlu, 2019; Yakar ve Saracaloğlu, 2016; Gökmenoğlu, 2014; Kutlu ve Korkmaz, 2017; Kumral, 2010) tavsiye edilmektedir.

Eğitimde program geliştirme oldukça kapsamlı ve detaylı bilimsel ve saha çalışmaları sonucunda ortaya konulabilen dinamik süreçleri içermektedir. Özellikle çağdaş niteliklere sahip bireylerin yetiştirebilmesi için farklı kaynaklardan (birey-toplum-konu alanı vb.) ihtiyaç analizlerinin yapılması program geliştirme çalışmalarının başında geldiği söylenebilir. Bu nedenle program geliştirme süreçlerine temel teşkil edebilecek her tür ve düzeyden bilimsel araştırmaların ve saha taramalarının düzenli zaman aralıklarıyla yapılması sistemin sürdürülebilirliği bakımından da önem taşımaktadır (Demirel, 2003).

Alan yazında öğretmen eğitiminde program geliştirme süreçlerine temel oluşturabilecek araştırmalara (Aydın, 1998; Ataman, 1998; Kahyaoglu ve Yangın, 2007; Karacaoğlu, 2008; Ayas, 2005; Işık, Çıtaş ve Baş, 2010; Karaca, 2008; Aykaç, Kabaran ve Bilgin, 2014; Babacan ve Şaşmaz Ören, 2015) sıklıkla rastlamak mümkündür. Özellikle öğretmen eğitiminde lisans programlarındaki derslerin sayısı, çeşidi, oranı, mesleki uygulamalara katkısı, gerekliliği ve önemi hakkındaki araştırmalar da (Kartal, Öztürk ve Ekici, 2012; Çelikkaya, 2013; Kılıç ve Acat, 2007; Acat ve diğ., 2007; Gültekin ve diğ., 2007; Anılan ve Balbağ, 2014; Kartal ve Taşdemir, 2016) karşılaşılabilen bir diğer grup çalışmalardır.

Yukarıda sıralanan çalışmaların çok büyük bölümünde öğretmen adaylarının görüşlerine onlara herhangi bir bağlam ya da somut olay/durum sunulmaksızın başvurulmuştur. Söz konusu edilen diğer çalışmaların birçoğunda ise katılımcılar açısından lisans programlarındaki derslerin gerekliliğine ilişkin algıları çok genel bir düzlemde ele alınmıştır. Ancak bu iki grup çalışmalarda katılımcıların duygu ve düşüncelerini detaylı ve açık bir biçimde ortaya koymaya imkân verecek somut durumlar kullanılmamıştır. Oysa hâlihazırdaki bu çalışma, fen bilimleri öğretmen adaylarına ait görüşleri onlara verilen dönem sonu ödev puanları bağlamında belirlemeye

odaklanmıştır. Söz konusu olan dönem sonu ödev; yeni nesil LGS sorularının analiz edilmesi gibi somut bir duruma yönelik olduğundan 4 yıllık lisans öğrenimleri boyunca almış oldukları temel fen dersleri ve alan eğitimi derslerinin katkısına yönelik görüşleri daha kapsamlı ve açık bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle katılımcıların yeni nesil LGS sorularına yönelik birtakım analiz ve değerlendirmelerde bulunmaları sağlanarak lisans derslerindeki belli bilgi ve becerileri kullanabilme düzeylerinin belirlenmesine gayret edilmiştir.

Lisans seviyesinde alınan öğretmenlik eğitiminin doğası ve analiz edilen yeni nesil LGS sorularının özelliği nedeniyle katılımcıların okuyucu profili de bir değişken olarak bu çalışmaya ayrıca eklenmiştir. Araştırmanın bu yönüyle de ilk olduğu söylenebilir. Özellikle fen bilimleri öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi süreçlerine katkı sağlaması düşünülen bu çalışmada; nitel araştırma paradigmasının sağladığı avantajla çalışılan sahaya ve duruma ait detaylar verilerek okuyucuya bu anlamda daha doyurucu bilgiler aktarılmaya gayret edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı fen bilimleri öğretmen adaylarının yeni nesil LGS soru analizi ödev puanlarının; lisansta almış oldukları temel fen dersleri, alan eğitimi dersleri başarı düzeylerine ve okuyucu profiline göre değişimini ortaya koymaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma soruları aşağıda verilmiştir:

1. Katılımcıların yeni nesil LGS soru analiz ödevine ait puanları, temel fen dersleri başarı düzeyine göre değişmekte midir?
2. Katılımcıların yeni nesil LGS soru analiz ödevine ait puanları, alan eğitimi dersleri başarı düzeyine göre değişmekte midir?
3. Katılımcıların yeni nesil LGS soru analiz ödevine ait puanları, okuyucu profiline göre değişmekte midir?
4. Katılımcıların yeni nesil LGS soru analiz ödevi ve yeni nesil sorulara yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada fen bilgisi öğretmen adaylarının yeni nesil LGS sorularını analiz edebilmeleri, kendi içlerinde ayrı ayrı birer durum çalışması olarak kabul edilmiştir. Burada incelemeye alınan her bir katılımcı bir analiz birimini oluşturmaktadır. Bu nedenle katılımcılar bütüncül olarak ele alınıp daha sonra birbiri ile karşılaştırma yoluna gidildiğinden “bütüncül çoklu durum deseni” kullanılmıştır. Öztuna Kaplan’ a (2006) göre bu desende önemli olan, deneysel çalışmalarda da olduğu gibi araştırmacının her durumu aynı noktaları dikkate alarak veri toplaması ve değerlendirmesidir. Bu çalışmada da temel fen dersleri, alan eğitimi dersleri ve okuyucu profili gibi farklı özelliklere sahip olan öğretmen adaylarının yeni nesil olarak kabul edilen soruları analiz edebilme durumları kendi içlerinde bütüncül olarak değerlendirilmiş ve daha sonra bu analiz birimlerinin karşılaştırılması yoluna gidilmiştir. Böylece nitel araştırmanın sağladığı; olay, durum ve olgulara derinlemesine ve kapsayıcı bir bakış açısıyla bakabilme imkânı elde edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalar insanın çevresiyle olan ilişkilerinde çok ta fazla göz önünde olmayan durumların niteliklerini ortaya koymak adına büyük avantajlar sağlayabilmektedir.

Katılımcılar

Nitel araştırmada temsili bir popülasyondan örneklem rast gele seçilmez. Bunun yerine araştırmacı dikkatli ve amaçlı bir şekilde zengin durum bilgisini sunabilecek katılımcılarını seçer (Patton, 2002, pp.230- 232). Bu koşulları sağlamak adına çalışmada katılımcıların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklem belirleme yöntemi kullanılmıştır. Böylece araştırılacak soruların cevaplarının ortaya çıkmasını sağlayacak zengin bilgi verici ortamların hazırlanmasına imkân verilmeye gayret edilmiştir.

Bu çalışmaya İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinin fen bilgisi öğretmenliği son sınıfında olan 45 öğretmen adayı katılımcı olarak alınmıştır. Ayrıca 9 öğretmen adayı ile yarı yapılandırılmış görüşme

gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan bu katılımcılar, amaçlı örnekleme doğrultusunda ödev puanları belirlendikten sonra gönüllü olanlar arasından seçilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışma pilot ve asıl uygulama olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Pilot uygulama aşaması 2019-2020 akademik yılında 21 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama öncesinde; araştırmacı tarafından hazırlanan “Yeni Nesil Fen Bilimleri Sorularının Analizi” adlı ödev tablosu oluşturulmuş ve araştırmacının dışında iki alan eğitimi uzmanından oluşan panelde değerlendirilmiştir. Daha sonra ödev tablosunun ilk taslağı pilot çalışmada 21 öğretmen adayına uygulanmıştır. Gelen cevaplar panelde ele alınarak tabloda bazı değişiklikler (tabloda ayrı verilmiş olan sütunların birleştirilmesi, yönerge ifadelerine örnek açıklamaların eklenmesi veya daha sade şekilde yeniden yazılması vb.) gerçekleştirilmiştir. Ayrıca pilot uygulamada cevapların değerlendirilmesi sürecinde uzmanlar panelinin önerisiyle katılımcılara yeni Bloom taksonomisinin bilişsel boyutuna yönelik örnek bilgilendirici bir metnin de sunulması kararlaştırılmıştır. Yapılan bütün bu değişikliklerden sonra tabloya son hali verilmiş ve pilot uygulama tamamlanmıştır.

Pilot çalışma süreci tamamlandıktan sonra 2020-2021 akademik yılında 45 öğretmen adayının katılımıyla asıl uygulamaya geçilmiştir. Bu aşamada, katılımcılardan almış oldukları ölçme ve değerlendirme ile ilgili bir ders kapsamında dönem sonu ödevi olarak yeni nesil soruları analiz etmeleri istenmiştir. Dönem içinde almış oldukları bu ölçme& değerlendirme dersinde hem geleneksel ölçme yöntemleri hem de alternatif ölçme& değerlendirme teknikleri ele alınmıştır. Ödevde konu olan on adet yeni nesil soru ise Milli Eğitim Bakanlığınca her ay yayımlanan örnek LGS sorularından seçilmiştir. Bu soruların dağılımlarının fen biliminin fizik-kimya-biyoloji gibi alanlarında birbirine yakın sayıda olması sağlanmıştır. Adaylara verilen ödevin kapsamı, özelliği, değerlendirme kriterleri ve teslim süreciyle ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Katılımcılardan toplanan dönem sonu ödevleri bir doküman olarak ele alınmış ve araştırma sorularına yönelik geçerli ve güvenilir bulgular elde edebilmek için bu dokümanlar DPT (ek 1) ile puanlanmıştır. Bu tabloya ilişkin bilgiler bir sonraki bölümde detaylı bir biçimde verilmiştir.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda son olarak 9 öğretmen adayı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bütün veriler uygun yöntemlerle analiz edilerek araştırma sorularına yönelik bulgulara ulaşılmaya gayret edilmiştir. Ancak bu süreçte özellikle asıl uygulama aşamasında ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle çalışmanın verileri dijital iletişim kanalları kullanılarak uzaktan erişim yoluyla elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada katılımcılardan toplanan dönem sonu ödevleri bir doküman olarak ele alınmıştır. Bu ödev dokümanlarının içerisinde on yeni nesil soruya ait analizleri ve değerlendirmeleri yer almaktadır. Bunlar üzerinden belli incelemeler yapıldığından bu yönüyle nitel araştırmada veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman analizi yapıldığı da söylenebilir. Bununla birlikte bu ödev dokümanlarında yazılı olan görüş, gerekçe ve açıklamaların olabildiğince yansızlık içinde analiz edilebilmesi için derecelendirilmiş puanlama tablosu (DPT) kullanılmıştır. Andrade (1997) bu tür puanlama tablolarını “çalışmada neyin önemli olduğuna ilişkin ölçütlerin listelenerek, her bir ölçütün nitelik derecelerinin açık olarak ifade edildiği bir puanlama aracı” olarak tanımlamaktadır. Bu tür puanlama tablolarında (anahtarlarında) katılımcıların ortaya koydukları cevap, gerekçe veya açıklamalar için ya hep ya hiç kuralı uygulanmaksızın ürünlerdeki kısmi bilgi de dikkate alınır (Bahar ve diğ., 2014).

Bodur (2003) derecelendirilmiş puanlama tablolarının geliştirilmesinde iki yol olduğundan bahsetmektedir. Bunların ilki alan yazında yapılmış benzer çalışmaların uyarlanarak kullanılması diğeri ise katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan toplanan ifadelerin konuya uyumlu bir şekilde düzenlenerek kullanılmasıdır. Bu çalışmada ise sayılan iki yolda kullanılarak ilk DPT taslakları oluşturulmuştur. Özellikle çalışmanın pilot aşamasında katılımcılardan elde edilen veriler oldukça önemli katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra alan yazında

yeni nesil soruların analizi, yeni Bloom taksonomisi, ölçme değerlendirme konuları ile ilgili çalışmalar incelenerek daha önce kullanılmış benzer ifadeler ve değerlendirmeler dikkate alınmıştır.

DPT'nin ilk taslağı bu şekilde oluşturulduktan sonra kapsam geçerliği için uzmanlar paneline (fen eğitimi alanında doktoralı, en az yedi yıllık mesleki tecrübeye sahip üç kişi) sunulmuştur. Panelde yapılan bazı değişikliklerden (derecelendirme seviyelerine en zayıf veya yanlış cevaplar için bir boyutun daha eklenmesi, boyutlar için öngörülen puan bareminin daraltılması, nitelendirme ifadelerinin daha belirgin hale getirilmesi vb.) sonra güvenilirlik çalışmasına geçilmiştir.

DPT'nin güvenilirlik çalışması için; alan yazında sıklıkla puanlayıcılar arası güvenilirlik katsayılarının (inter-rater reliability) hesaplandığı görülmüştür (Bodur, 2003). Bunun için katılımcıların ödev dokümanları uzmanlar panelinin bir üyesi ve araştırmacı tarafından ayrı ayrı puanlanmıştır. Böylece DPT de geçen ifadelerden herkesin aynı durumları algılayıp algılamadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. İki puanlayıcı tarafından yapılan bu puanlamalar arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ($r: 0,88- p<.05$) hesaplanarak ortaya konulmuştur. Hesaplanan bu değere göre DPT kullanılarak yapılan puanlamalar birbirine oldukça yakın ve benzer çıkmıştır. Bu değerlendirmeler dikkate alınarak bu aracın güvenilir olduğu (Büyüköztürk, Çokluk Bökeoğlu, & Köklü, 2009) kabul edilmiştir.

Çalışmanın veri kaynaklarından biri olan DPT *cevap-gereke boyutu, konu/bilgi içeriği boyutu ve yeni Bloom taksonomisi bilişsel beceri boyutu* olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ayrıca DPT' de *Yüksek (8-10 puan), Makul (5-7 puan), Zayıf (2-4 puan), Başarısız (0-1 puan)* olmak üzere dört başarı düzeyi belirlenmiştir. Bir katılımcının tek bir yeni nesil sorunun analizinden alabileceği en küçük ve en büyük puan sırasıyla 0 ve 30 puandır. Katılımcılara analiz etmeleri için verilen toplam soru sayısı 10 olduğu için bu ödevden alabilecekleri en yüksek DPT (ek 1) puanı 300'dür.

Katılımcıların temel fen dersleri (fizik, kimya, biyoloji, yer bilimi, çevre bilim ve astronomi) ve alan eğitimi derslerine (özel öğretim yöntemleri, fen öğretimi laboratuvar uygulamaları, fen eğitiminde kavram yanlışları, alternatif ölçme & değerlendirme) ait dönem sonu not ortalamaları üniversitenin bilgi otomasyon sisteminden çekilmiştir. Bu başarı puanları ilgili üniversitenin not verme yönergesi dikkate alınarak derslere ait başarı puanlarının ortalamaları 1,5 ile 2,5 arasında olanlar *kabul edilebilir* düzeyde; 2,51 ile 4,0 arasında olanlar ise *yüksek* başarı düzeyinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda son olarak 9 öğretmen adayı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde katılımcıların hazırlamış oldukları dönem sonu ödevlere ait DPT puanları ile lisans öğrenimi boyunca alınan belli derslerin katkısı ve puanlar arasındaki ilişkiye yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcılar tarafından değerlendirilmesi istenen yeni nesil sorular, bir takım görsel (şekil, tablo, grafik, resim vb) ve metinsel unsurların bir arada kullanıldığı, belli bilişsel becerileri içeren türde sorulardır. Soruların bu özelliklerinden ötürü görüşme içerisinde katılımcıların okuma profiline yönelik sorular da yöneltilmiştir. Görüşmeler her bir katılımcı ile yaklaşık 15 dakika sürmüş ve dijital iletişim kanalları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan yüz yüze görüşmenin sağladığı bazı avantajlardan yararlanılamamış olması bir sınırlılık olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca görüşme öncesinde yaklaşık 5-6 dakika katılımcılara ödevlerine ait dokümanlar ve almış oldukları puanlar gösterilmiş ve cevaplarının hatırlanmasına yardımcı olunmuştur.

Verilerin Analizi

DPT'nin güvenilirlik çalışmaları kapsamında; araştırmacı ve bir panel üyesi tarafından değerlendirilen ödev dokümanlarına ait puanların birbirine çok benzer ($r: 0,88- p<.05$) çıkması nedeniyle, bu iki puan setinin ortalaması alınarak tek bir puan seti üzerinden analizler yapılmıştır. Hem elde edilen bu yeni puan setinin hem de adaylara ait temel fen dersleri ve alan eğitimi derslerine ait başarı puanlarının analizi için ilişkisiz gruplar t testi, tek faktörlü varyans analizi ve betimsel istatistikler kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların ödev için yazmış oldukları cevaplar, açıklamalar ve görüşler nitel bir veri kaynağı gibi değerlendirilmiş ve bu dokümanlar da betimsel olarak analiz edilerek ilgili araştırma sorusunun nicel bulgularıyla birlikte sunulmuştur.

Çalışmanın bir diğer veri kaynağı olan görüşmeden elde edilen veriler ise yine betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Buradan elde edilen bulgular, DPT ile ortaya çıkan nicel verilere ait bulgular ile ilişkilendirilerek bir bütünlük sağlanmaya gayret edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde verilerin analizinden elde edilen bulgular araştırma sorularının altında nicel ve nitel bulgular birbiriyle ilişkilendirilerek bütüncül olarak verilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusuna ait Bulgular

Çalışmanın ilk araştırma sorusu katılımcıların ödevine ait puanlar ile temel fen dersleri başarı düzeyleri arasındaki değişimi incelemeye yöneliktir. Katılımcıların DPT puanları ve temel fen dersleri başarı düzeylerine ilişkin betimleyici veriler tablo 1’ de sunulmuştur. Bu aşamada elde edilen puan setleri, normallik varsayımını (basıklık ve çarpıklık katsayıları -1.5 ve +1.5 arasında) sağladıkları (Tabachnick ve Fidell, 2013) için parametrik analizler yapılmıştır.

Tablo 1. DPT Puanlarının Temel Fen Dersleri Başarı Düzeyine Göre Dağılımı

Temel Fen Dersleri Başarı Düzeyi	Ödev Puanı						Toplam
	Zayıf		Makul		Yüksek		
	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	
Kabul Edilebilir(1,5-2,5)	5	112.9	11	164.6	11	252.1	27
Yüksek(2,51-4,0)	2	118.2	5	166.5	11	265.8	18
Toplam	7		16		22		45

Tablo 1 de görüldüğü üzere temel fen dersleri başarı düzeyi kabul edilebilir düzeyde olan yirmi yedi katılımcıdan beşinin ödev puanları zayıf, on bir kişinin ise makul düzeydedir. Bununla birlikte fen dersleri yüksek olan katılımcıların ödev puanları bakımından ikisi zayıf, beşi de makul düzey kategorisindedir. Tablonun geneline bakılacak olursa fen dersleri başarı değişkeninin her iki düzeyinde ödev puan ortalamaları birbirine oldukça yakın olduğu anlaşılacaktır.

Katılımcıların ödev puanlarının temel fen dersleri başarı düzeylerine göre değişimini gösteren veriler tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2. DPT Puanlarının Temel Fen Dersleri Başarı Düzeyine Göre İlişkisiz t Testi Sonuçları

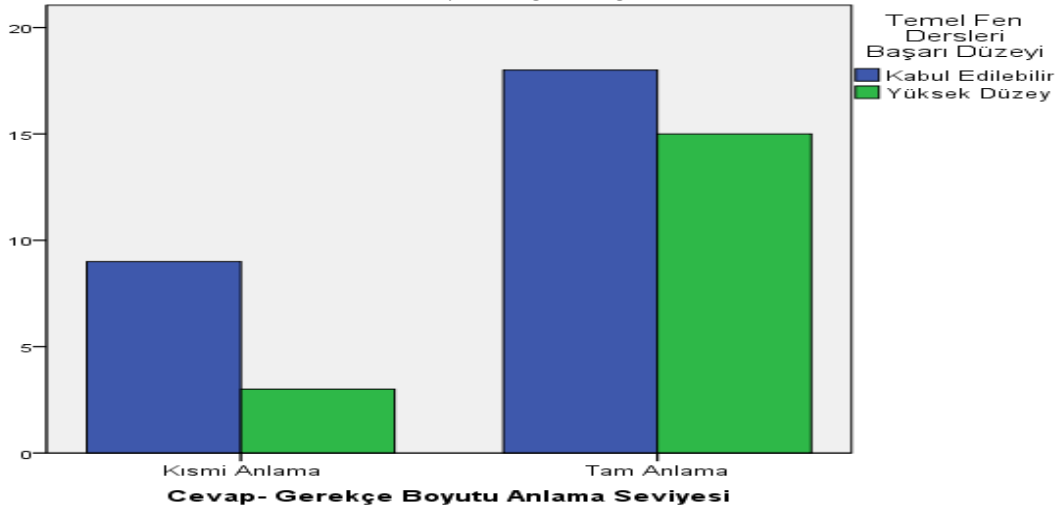
Ders Başarı Düzeyi	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Kabul Edilebilir(1,5-2,50)	27	190.7	60.25	43	1.688	.099*
Yüksek(2,51-4,0)	18	221.8	60.99			

* $p > .05$

Tablo 2’deki bulgulara göre DPT puanları, temel fen dersleri başarı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermemektedir. Her iki başarı düzeyinde bulunan katılımcıların ödev puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu söylenebilir. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa temel fen derslerinde yüksek düzeyde başarıya sahip olan katılımcılar da ödevlerinden beklenen ölçüde DPT puanı alamamışlardır.

DPT’nin boyutlarından biri olan *cevap-gerekece boyutu*, birinci araştırma sorusuna yönelik daha doyurucu bilgiler sağlayabileceğinden bu boyuta ilişkin yapılan doküman analizi aşağıda özetlenmiştir.

Çalışmanın başlangıcında belirlenen 10 adet yeni nesil fen sorusu katılımcılara direkt sorulmuş ve cevap seçeneği ile birlikte bir gerekçe yazmaları istenmiştir. Bu boyutta, katılımcılar her bir doğru cevap ve gerekçe yazdıkları takdirde ilgili soru için on puan alacaklardır. Verilen cevapların ve yazılan gerekçelerin betimsel analizinde kolaylık sağlaması açısından, DPT’ de kabul edilen başarı düzeyleri ve puanlamalar da dikkate alınarak burada 0- 5 puan arası *kısmi anlama*, 6-10 puan arası ise *tam anlama* olarak kodlanmıştır. Böylece DPT’ nin bu boyutuna ilişkin katılımcı cevap ve gerekçeleri nitel veri kaynağı olarak değerlendirilip çalışmanın amacına uygun özellikte bulgulara ulaşmaya gayret edilmiştir. Cevap-gerekçe boyutundaki betimsel analiz sonuçlarının temel fen derslerinin başarı düzeylerine göre dağılımı şekil 1 de sunulmuştur.

Şekil 1. Cevap-gerekçe Boyutu Anlama Düzeylerine Göre Katılımcı Sayısının Dağılımı

Şekil 1’ e göre DPT’ nin *cevap-gerekçe* boyutunda, tam anlama kategorisinde bulunan katılımcı sayısının, temel fen dersleri başarı düzeylerinde birbirine yakın olduğu söylenebilir. Fen dersleri açısından yüksek ve kabul edilebilir düzeyde olan hemen hemen aynı sayıda katılımcı cevap gerekçe boyutunda tam anlama kategorisinde benzer puanlar almışlardır. Tablo 2’ de ortaya konulan ilişkisiz t testi sonuçları burada ki doküman analizi sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu boyutta ortaya konulan cevap ve gerekçelerin ayrıldığı iki kategoriye ait alıntı örnekleri ise tablo 3’te sunulmuştur.

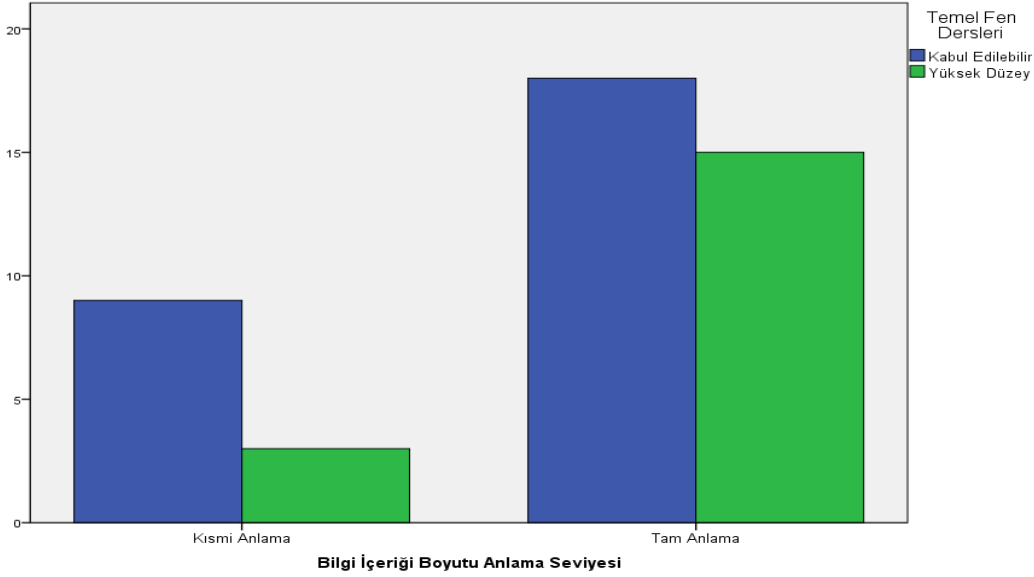
Tablo 3. DPT cevap-gerekçe Boyutuna ait Açıklamaların Kategorik Örnekleri

Soru No	Tam Anlama (Cevap Doğru-Gerekçe Doğru-Kavram Yanılgısı Yok- Örnekler Yerinde ve Yeterli)	Kısmi Anlama (Cevap Doğru-Gerekçe Eksik-Kavram Yanılgısı Var- Örnekler az ya da uygun değil)
4. soru	K ₅ : Bu soruya ben doğru cevap olarak D’yi seçtim. Çünkü her bir talimatta istenilen miktarda basınç ayarlamak için gerekenler yapılırsa 4. Basamakta yazılan yanlış olur. Bildiğimiz gibi basıncı değiştiren iki şey ağırlık ve temas alanıdır.	K ₁₆ : Benim cevabım burada D’dir. Çok emin değilim ama galiba verilenlere bakıldığında istenilen miktarı yakalamak için her şey yapılır ve sona gelindiğinde bu sonuncu yapılamaz. Basıncı kütülle arttırabilirsin ya da azaltabilirsin. Başka neyle değiştir ki.
7.soru	K ₂₂ : Burada doğru cevap kesinlikle C olmalıdır. Verilen kısa metne göre ulaşılacak sonuç zaten belli. Çünkü mısırın içindeki nem patlamaya neden olan temel faktör, ama mısır büyüklüğünü belirleyen şey açık hava basıncının miktarıdır. Patladıktan hemen sonra onu engelleyecek şey her taraftan onu saran hava ortamı ve onun oluşturduğu basınçtır.	K ₄₃ : Burada bence doğru cevap C olabilir. Sorudaki habere göre mısırın patlaması iki şeye bağlı. Birisi nem diğeri nişasta. Bunun için mısır büyüklüğünü belirleyen şey hem bunlar hem de açık hava basıncıdır.
8.soru	K ₁₉ : Doğru cevap kesinlikle C dir bence. Verilen şekle ve	K ₃₀ : C şıkkıdır. Çünkü Dünyanın konumuna bakılırsa

tabloya göre mevsimler kuzey yarım kürede sırayla 1 Yaz - 2 Sonbahar - 3 kış - 4 ilkbahar şeklinde olur. Ee, kuzeye de güneş ışınları genelde dik açıyla geleceği için 1 numaralı konuma yaz mevsimi dedim. Hasat zamanlarını da ona göre seçmek gerekiyor tablodan. Güney yarım kürede ise mevsimler bunun tam tersi şeklinde oluşur.

galiba ilk konumu Güneş ışınları nedeniyle yaz mevsimi olabilir. Sonra sırayla devam eder diğer konumlarda. Ancak bunu kuzey için yazabiliyoruz, Güneydeki kısımlar için başka bilgiler lazım mevsimsellik için. Doğru cevaba seçenekleri eleyerek ulaşabiliriz bu bildiklerimizi kullanırsak.

DPT'nin bir diğer boyutu *Bilgi içeriği boyutudur*. Bu boyutta yeni nesil soruların cevaplanabilmesi için hangi konu, kavram veya bilgi içeriğinin bilinmesi gerektiği sorulmaktadır. Bu nedenle yine burada araştırmanın birinci sorusuna yönelik daha doyurucu bilgiler sağlayabileceğinden bu boyuta ilişkin yapılan doküman analizi sonuçları şekil 2 ve tablo 4'te özetlenmiştir.

Şekil 2. Bilgi içeriği Boyutu Anlama Düzeylerine Göre Katılımcı Sayısının Dağılımı

Şekil 2'ye göre DPT'nin *bilgi içeriği* boyutunda, tam anlama kategorisinde bulunan katılımcı sayısının, temel fen dersleri başarı düzeylerinde birbirine yakın olduğu söylenebilir. Fen dersleri açısından yüksek ve kabul edilebilir düzeyde olan hemen hemen aynı sayıda katılımcı DPT'nin bu boyutunda tam anlama kategorisinde benzer puanlar almışlardır. Tablo 2' de ortaya konulan ilişkisiz t testi sonuçları burada ki doküman analizi sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu boyutta ortaya konulan açıklamaların ayrıldığı iki kategoriye ait alıntı örnekleri ise tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. DPT Bilgi içeriği Boyutuna Ait Açıklamaların Kategorik Örnekleri

Soru No	Tam Anlama (Cevap Doğru-Gerekçe Doğru-Kavram Yanılgısı Yok- Örnekler Yerinde ve Yeterli)	Kısmi Anlama (Cevap Doğru-Gerekçe Eksik-Kavram Yanılgısı Var- Örnekler az ya da uygun değil)
1. soru	K ₃₂ : Bu soru için asitlilik derecesini-yani ph' ı bilmesi gerekir. Ayrıca yağmurlarının ph' sına göre maddelerde yapacağı tabiratu bilmesi gerekir, yani asit yağmurlarının nasıl oluştuğunu. Bir de son olarak grafik okuma/ kullanma becerisini olması gerekir.	K ₂₅ : Sorunun çözümünü için çok fazla bir şey bilmek gerekemeyebilir. Çünkü soruda zaten başlangıçta bilgi kısmında bir şeyler zaten yazılmıştır. Eğer öğrenci grafik okumayı biliyorsa cevaba ulaşabilir.
6. soru	K ₁₂ : Öğrencinin en başta mevsim ve iklim arasındaki farkı bilmesi gerekir. Bir yerin iklimi ile ilgili özelliklerin uzun zamanlar yapılan gözlemlerden sonra ortaya konulacak olduğunu bilmeli. Bir de metin ve şekil arasında oluşan ilişkiyi doğru kurabilmeli sorunun içinde araştırma	K ₃₇ : Bence bu soru için soru metnini ve verilen şekli kavraya yeterli. Çünkü orada zaten araştırmanın nedeni, amacı anlatılıyor. Sadece hana olaylarının öncesini ve sonrasını takip etmek yeterli olacaktır.

durumunu da iyi anlamak gerekir. Çünkü hava olayı ile iklimi karıştırırsa araştırmanın neden yapıldığını ortaya koyamaz.

İkinci Araştırma Sorusuna ait Bulgular

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu katılımcıların ödevlerine ait puanlar ile alan eğitimi dersleri başarı düzeyleri arasındaki değişimi incelemeye yöneliktir. Katılımcıların DPT puanları ve alan eğitimi dersleri başarı düzeylerine ilişkin betimleyici veriler tablo 5’ de sunulmuştur.

Tablo 5. DPT Puanlarının Alan Eğitimi Dersleri Başarı Düzeyine Göre Dağılımı

A. E. Dersleri Başarı Düzeyi	Ödev Puanı						Toplam
	Zayıf		Makul		Yüksek		
	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	
Kabul Edilebilir	7	114.4	11	153.6	3	239	21
Yüksek	-		5	190.9	19	262	24
Toplam	7		16		22		45

Tablo 5 de görüldüğü üzere alan eğitimi dersleri başarı düzeyi kabul edilebilir düzeyde olan yirmi bir katılımcıdan yedisinin ödev puanları zayıf, on bir kişinin ise makul düzeydedir. Bunla birlikte A. eğitimi dersleri yüksek olan katılımcıların tamamının ödev puanları yüksek ya da makul düzeydedir. Tablonun geneline bakılacak olursa A. Eğitimi başarı düzeyi yüksek olan katılımcıların ödev puan ortalamalarının daha fazla olduğu görülecektir. Oluşan bu farkın istatistiksel olarak anlamlılığını öğrenebilmek için yapılan ilişkisiz t testi sonuçları tablo 6 da sunulmuştur.

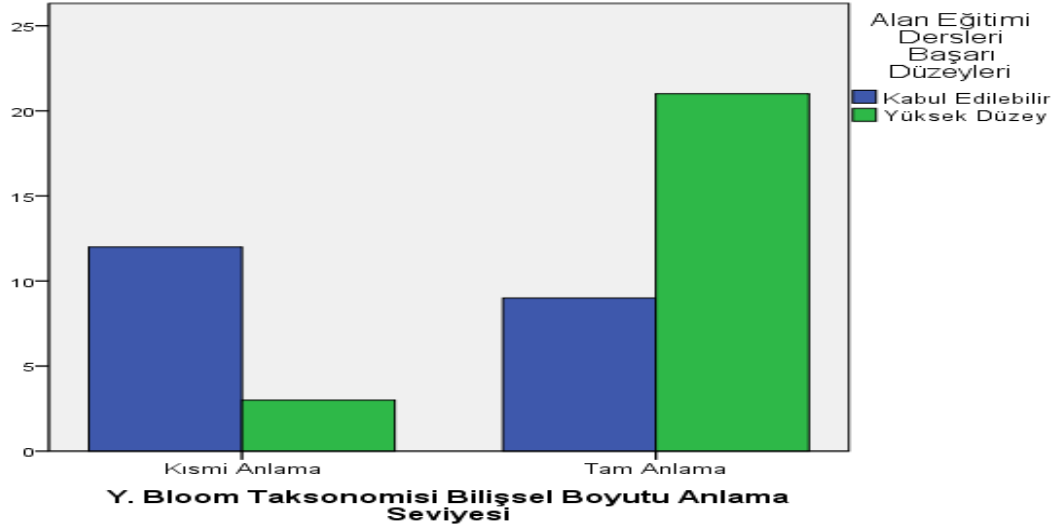
Tablo 6. DPT Puanlarının Alan Eğitimi Dersleri Başarı Düzeyine Göre İlişkisiz t Testi Sonuçları

Ders Başarı Düzeyi	N	\bar{X}	S	sd	t	p	Cohen’s d
Kabul Edilebilir	21	152.8	46.44	43	7.932	.00*	2.3
Yüksek	24	247.2	33.03				

* $p < .05$

Tablo 6’deki bulgulara göre DPT puanları, alan eğitimi dersleri başarı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermektedir. Bu fark alan eğitimi başarı düzeyi yüksek olanların lehine gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle, A. Eğitimi dersleri yüksek olan katılımcıların ödev puanlarının da yüksek çıktığı söylenebilir.

DPT’nin son boyutu *Y. Bloom Taksonomisi Bilişsel (YBTB) boyutudur*. Bu boyutta yeni nesil LGS sorularının cevaplanabilmesi için hangi bilişsel becerilerin kullanılması gerektiğinin belirlenmesi ve buna yönelik geçerli bir açıklamanın yapılması istenmiştir. DPT’deki bu boyut bu yönüyle, öğretmen adaylarının lisans öğrenimleri boyunca farklı alan eğitimi derslerinde almış oldukları konu, kavram ve beceriler ile ilişkilendirilebilir. Bu nedenle yine burada ikinci araştırma sorusuna yönelik daha doyurucu bilgiler sağlayabileceğinden bu boyuta ilişkin yapılan doküman analizi sonuçları şekil 3 ve tablo 7’ de özetlenmiştir.

Şekil 3. YBTB Boyutu Anlama Düzeylerine Göre Katılımcı Sayısının Dağılımı

Şekil 3' teki bulgulara göre DPT' nin bir boyutu olan YBTB' de, tam anlama kategorisinde bulunan katılımcıların büyük bir bölümü alan eğitimi derslerinde yüksek düzeyde başarı gösterenler arasında yer almaktadır. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa alan eğitimi derslerinde başarılı olan katılımcıların çok büyük bir bölümü DPT' nin bu boyutuna ilişkin yaptıkları açıklamalarla tam anlama kategorisine girmektedirler. Elde edilen bu bulgu tablo 6' da sunulan sonuçlarla da uyum göstermektedir. Bu boyutta katılımcılar tarafından ortaya konulan açıklamaların ayrıldığı iki kategoriye ait alıntı örnekleri ise tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7. DPT Y. Bloom Taksonomisi Bilişsel Boyutuna ait Açıklamaların Kategorik Örnekleri

Soru No	Tam Anlama (Cevap Doğru-Gereğe Doğru-Kavram Yanılgısı Yok- Örnekler Yerinde ve Yeterli)	Kısmi Anlama (Cevap Doğru-Gereğe Eksik-Kavram Yanılgısı Var- Örnekler az ya da uygun değil)
2. soru	K1: <i>Bu soruda öğrenciler cevaplama yaparken daha önce edindikleri bilgileri konuları sıralayacağından zihinde, Y. Bloom sıralamasında ki becerilerden uygulama becerisini kullanması gerekecektir. Çünkü sorunun başında verilen deney durumları aslında iki farklı olaymış gibi gözüküyor ama aslında Modifikasyon dediğimiz duruma örnek bu. Onun için mutasyonu, adaptasyonu vd. başlıkları bilebilmelidir, yoksa ayırt edemez bunları.</i>	K33: <i>Adaptasyon-mutasyon- modifikasyon gibi kavramların bilinmesi gerekir. Yani soruyu okuyan kişiler eğer bu kavramların tanımını biliyorsa doğru sonuca ulaşabilir. Bu nedenle uygulama becerisi diyorum ben buna.</i>
5. soru	K24: <i>Bu soruda biraz farklı bir durum var gibi geldi bana. Çünkü sorunun cevabını düşündüğümde sanki iki bilişsel beceri boyutu var gibi. Uygulama bilişsel boyutu ve birazcık ta çözümleme bilişsel boyutu. Şöyle ki, soruyu doğru çözmek için daha önce öğrenilmiş bilgiler burada ki örnek durumlar üzerinde kullanılacak yani transfer olacak ama aynı zamanda periyodik cetvelde ki parça bütünü ilişkisini de görmek gerekiyor. Yani elementler verilen bilgilere göre ve aynı zamanda birbirinin konumuna göre de yerleştirilecek, onun için de çözümleme becerisi de var diyorum.</i>	K15: <i>Bu cevabımda daha öncekilere benzer olacak ama yine eski bilgilerin-konuların bu soruda belirtilen cetvel üzerinde tek tek deneyerek yerleştirme yapılacaktır. Onun için ben uygulama bilişsel boyutu diyorum.</i>

Üçüncü Araştırma Sorusuna ait Bulgular

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu katılımcıların ödevine ait puanlar ile okuyucu profili arasındaki değişimi incelemeye yöneliktir. Katılımcıların DPT puanları ve kitap okuma alışkanlıklarının bir göstergesi olan okuyucu profiline ilişkin betimleyici veriler tablo 8’ de sunulmuştur.

Tablo 8. DPT Puanlarının Okuyucu Profiline Göre Dağılımı

Okuyucu Profili	Ödev Puanı						Toplam
	Zayıf		Makul		Yüksek		
	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	
Zayıf Okuyucu	5	117.3	8	154	4	243.2	17
Orta Düzey Okuyucu	2	107.5	7	176.5	8	252.2	17
Güçlü Okuyucu	-	-	1	210	10	269.9	11
Toplam	7		16		22		45

Tablo 8’de ki bulgulara göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu (yaklaşık % 75) okuyucu profili açısından zayıf (yılda 6 kitaptan az) veya orta düzey (yılda 6-11 kitap) okuyucu kategorisindedir. Ödev puanları dağılımında ise güçlü okuyucu profilinde olan katılımcıların çoğunluğunun yüksek puan aldıkları görülmektedir. Buna karşın zayıf okuyucu profilinde olanlardan sadece 4 kişinin ödev puanı yüksektir. Oluşan bu farkın istatistiksel olarak anlamlılığını öğrenebilmek için yapılan tek faktörlü varyans (one-way Anova) testi sonuçları tablo 9 da sunulmuştur.

Tablo 9. Ödev Puanlarının Okuyucu Profili Değişkenine Göre Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	eta kare (η^2)
Gruplar arası	67355.035	2	33677.518	14.481	.00*	0.41
Grup içi	97674.265	42	2325.578			
Toplam	165029.300	44				

* $p < 0.05$

Tablo 9’da sunulan bulgulara göre, katılımcılara ait ödevlerin değerlendirildiği DPT ile elde edilen puanların okuyucu profiline göre istatistiksel açıdan ($F_{2,42} = 14.481$, $p < .05$) anlamlı bir fark oluşturduğu görülmektedir. Farkın hangi gruplar arasında oluştuğunu ortaya koyabilmek için gruplar arasında eşit sayıda denek şartı istemeyen Fisher LSD post-hoc çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre güçlü okuyucu profili ile zayıf okuyucu profiline ait ve orta düzey okuyucu ile zayıf okuyucu profiline ait ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olduğuna karar verilmiştir. Özellikle güçlü okuyucu profilinde bulunan katılımcılara ait ödev puan ortalamasının (yaklaşık 270) görece diğer gruplara göre yüksek olduğu söylenebilir.

Dördüncü Araştırma Sorusuna ait Bulgular

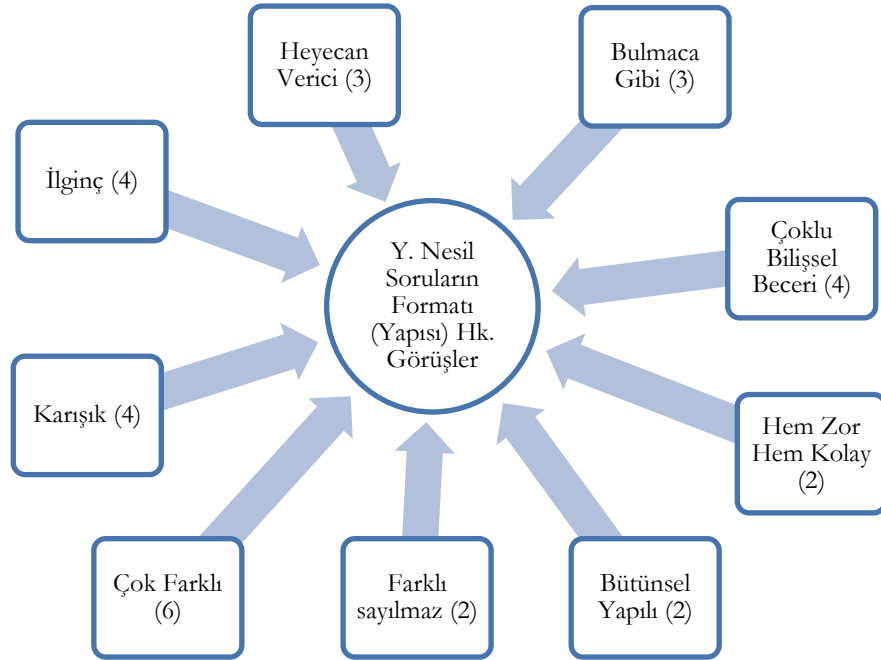
Çalışmanın son araştırma sorusu, katılımcıların analiz ettikleri yeni nesil sorulara yönelik görüşlerini ortaya koymaya ilişkindir. Bu amaçla belirlenen dokuz katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme kayıtlarının analizinden elde edilen bulgulara geçmeden önce okuyucuya daha anlamlı gelmesi için görüşme yapılan katılımcıların bazı özelliklerinin sıralandığı bilgiler tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Görüşme Yapılan Katılımcıların Belirlenen Değişkenlere Göre Profili

Katılımcı	T. Fen Dersleri Başarı Dz.	A. Eğitimi Dersleri Başarı Dz.	Okuyucu Profili	DPT Puanı
K ₁₆	Kabul Edilebilir	Kabul Edilebilir	Zayıf	129
K ₈	Kabul Edilebilir	Kabul Edilebilir	Zayıf	152
K ₄₄	Yüksek	Kabul Edilebilir	Orta	190
K ₂₄	Kabul Edilebilir	Kabul Edilebilir	Güçlü	210
K ₂₉	Kabul Edilebilir	Yüksek	Orta	214

K ₂	Kabul Edilebilir	Kabul Edilebilir	Orta	156
K ₁₇	Yüksek	Yüksek	Güçlü	252
K ₄₀	Yüksek	Yüksek	Orta	245
K ₃₅	Kabul Edilebilir	Yüksek	Güçlü	229

Görüşmenin ilk temel sorusu ödevde analiz edilmek üzere verilen soruların formatı (yapısı) hakkındadır. Katılımcıların yeni nesil soruların formatı (yapısı) hakkındaki görüşleri ile ilgili bulgular şekil 4’ te modellenmiştir.

Şekil 4. Y. Nesil Soruların Formatı Hakkında Katılımcıların Görüşlerine Ait Modelleme

Şekil 4’ de verilen bulgulara göre Öğretmen Adaylarının birçoğu (6 kişi) bu tür soruların farklı (değişik) olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte katılımcıların yarıya yakını soruları karışık ve çoklu bilişsel beceri gerektiren yapıda olduğunu söylemişlerdir. İlgili kategoriye yönelik katılımcıların görüşlerinden alınan ifadelerden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

K₁₆: Bu soruları ben daha önce liseye hazırlanan yeğenimde görmüştüm. Biraz farklı gelmişti kabul ediyorum bana, hem bir sürü yazılar var hem de bazen resim bazen tablo ya da grafik barındırıyor. Yani ilk bakışta biraz kafa karıştırıcı olabilir, bana da öyle geliyor. Dikkatli ve tekrarlı okumak gerekiyor.

K₂: Değişik bir soru tipine sahiptir. Günlük bir olayı verip arkasındaki bilimsel açıklamayı da isteyebiliyor bazen, bazen de sadece grafik okumak yeterli geliyor. Yani bir den fazla zihin becerisi gerekebiliyor. Yorum-tabmin-bilgiyi bilme vs.

Katılımcılardan sadece K₂₄ ve K₂₉ bu tür soruların farklı olarak değerlendirilemeyeceğini söylemiştir. Onlara göre metin, şekil, tablo ne varsa hepsi bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Kitap okuma örneği üzerinden gerekçesini ortaya koyan bu katılımcılardan K₂₄’ ün görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

K₂₄: MEB’ in bu sorularını ben farklıymış gibi bulmadım doğrusu, çünkü mesela biz bir kitap ya da gazete okurken bunların içinde de grafik, şekil, metin ve her şey var yani. Eğer öğrencilerimiz iyi kitapçılarsa-iyi kitap okuyuculuğu kastediliyor- bu tür sorularda da zorlanmazlar. Ama böyle değilse öğrencilerimiz, sorular bazen bir iki işlemi koordineli yapmayı gerektirebilir. Hani var ya bilme-kavrama-analiz gibi.

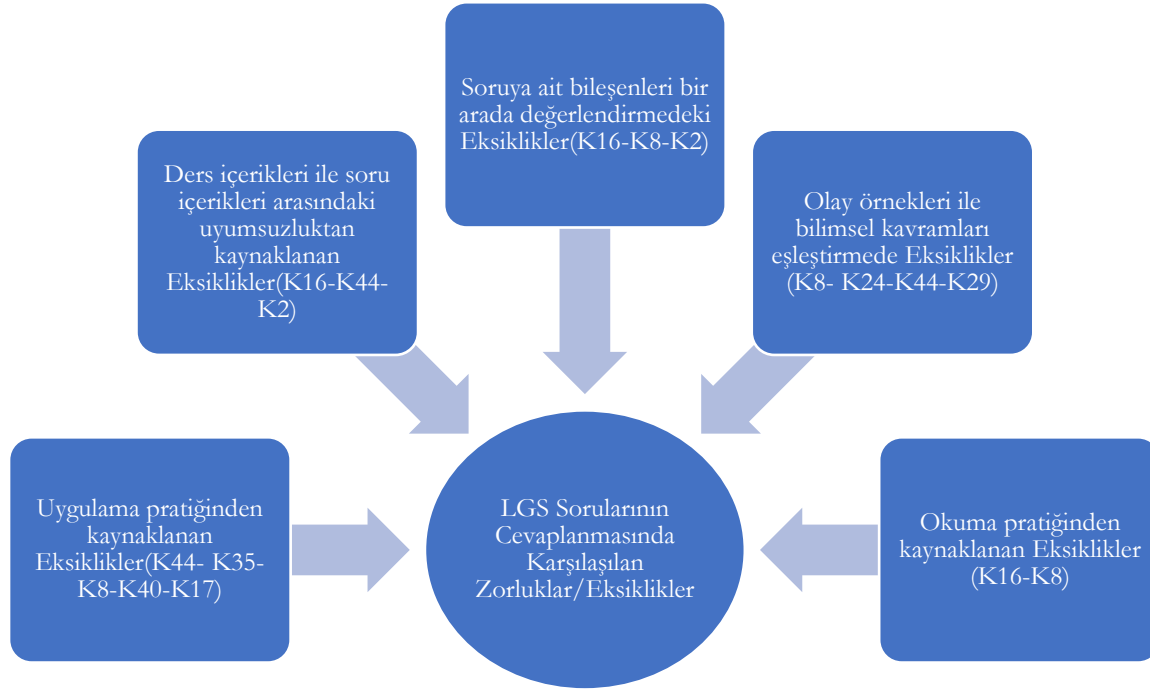
Yeni nesil fen sorularına yönelik tutumlarına ilişkin katılımcıların birçoğu bu tür yeni nesil soruları ilginç ve heyecanlandırıcı bulduklarını, sevdiklerini ve kullanabileceklerini dile getirmişlerdir. Yani sorulara genel

anlamda olumlu bir bakış açılarının olduğu söylenebilir. Ancak K₁₆, bu tür sorulara çok sıcak bakmadığını hatta bunları anlamakta bazen zorlanabileceğini dile getirerek olumsuz bir tutum ortaya koymuştur.

K₄₄: Biraz önce de söylemiştim, bana bu soruları görünce bulmaca gibi geliyor diye. Bir de böyle yakından bakınca sanki parça parça kanıt topluyor da bilinmeyen bir gizemin cevabına ulaştırmışsunuz gibi. Onun için ben sevdim ya bu soruları diyebilirim.

K₁₆: Biraz önce söylediğim gibi benim gibi bu soruları kafa karıştırıcı bulanlar olabilir. Çünkü aynı anda birden çok şeyi hatırlamak, işlemek, düşünmek zorunda kalabilirsiniz. Bu beni başarısız olabileceğim diye kaygılandırıyor. Ya da daha çok gayret sarf etmem gerekebilir, çözmek için.

Katılımcıların, LGS sorularını cevaplarırken ne tür zorluklar ya da sınırlılıklarla karşılaştıklarına ilişkin görüşlere ait bulgular şekil 5’ te modellenmiştir.

Şekil 5. Y. Nesil LGS Sorularında Karşılaşılan Zorluklar/Eksiklikler Hakkında Katılımcıların Görüşlerine Ait Modelleme

Şekil 5’ e göre görüşme yapılan katılımcılar çoğunlukla bu tür sorulara alışkın olmadıkları için *uygulama pratiği açısından zorlandıklarını* dile getirmişlerdir. İlgili kategoriye yönelik katılımcıların görüşlerinden alınan ifadelerden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

K₁₇: Evet bu sorular ilke bakışta biraz zor geldi bana ama galiba bunun nedeni tecrübe eksikliğimdir. Daha fazla pratik yaparsam bu gibilerle, tahminim daha fazla uyum sağlar ve daha rahat çözebilirim.

K₃₅: Bu beceri temelli sorularda şöyle zorlandım. Benim kendi öğrenim hayatımda bu sorular ya yoktu ya da çok yaygın değildi. Daha böyle metinsel ifadeler ve birkaç öncül bilginin olduğu tipte sorular yaygın idi. Yani şöyle eğer ben daha çok böyle soruları tanırsam şimdi ki gibi yabancılaşmam diyorum. Biraz pratikleşmem gerekebilir.

Katılımcılar tarafından bu kategoride sorularda zaman zaman verilebilen bir olay örneği ile onun temelinde olan bilimsel kavram ve açıklamaların yeterince ilişkilendirilememesinden kaynaklanan zorluklar ifade edilmiştir.

K₂₉: İşin açıklaması benim bu soruları çözerken en fazla sıkıntı duyduğum şey verilen olay örneği ile fen bilgisini eşleştirememek oldu. Soruyu okuyorum, anlıyorum ne istediğini de kavriyorum fakat zihnimde var olan kavramın-bilginin ya da her neyse işte o şey, götürüp soruya entegre edemiyorum sanki. Yani sanki bildiğim şeylerin nerede kullanılacağını çözemiyorum.
K₈: Şimdi bunu bir örnekle anlatayım size. Hani bir soru vardı ya. Suyun altında ki araba sorusu. Mesela burada ben sıvı basıncının nasıl besaplandığını, nelerin bunu etkileyeceğini biliyorum. Ama bunu soruya uygulamaya gelince bir sürü farklı değişken daha takılıyor kafama. Acaba fen bilgisinin şu konusu-kavramı da burada kullanılacak mıydı gibi.

Soruya ait bileşenleri bir arada değerlendiremem ve alınan derslerin içerikleri ile soru içerikleri arasındaki uyumsuzluk da bir diğer sorun kaynağı olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca az sayıda kişi tarafından dile getirilmiş olsa da yeterince kitap okumamaktan kaynaklanan okuma pratiği eksikliği bu kategoride belirtilen görüşlerden biridir.

K₁₆: Galiba sorun biraz da ben de gibi. Çünkü her bir soruya baktığımda çok parçalı bir sorun gibi görüyorum. Oradan bir resim, aşağıdan bir açıklama, yan tarafta buna eşlik eden bir tablo derken dağıldım sanırım. Bunlar hep az okumakla alakalı bence. Sosyal medyada takıla takıla okumayı, irdelemeyi unuttuk.
K₂: Bu soruları çözerken ben hep şeyi düşündüm, bölümde aldığımız dersleri. Birçok dersler aldık fenle ilgili, eğitim öğretimle ilgili. Ben çok yüksek sayılmam notlar açısından yani bazı dersleri 2-3 kez almışım, kaldığım için. Yani ben ortaokul fen öğretmeni olacağım, Hocalarımıza teşekkür ediyorum ancak acaba bu kadar derin girmek mecbur muydu bu derslere. Bazen şimdi bu yeni nesil sorularla onları bir araya getirmekte zorlanıyorum.

Görüşmenin bir diğer sorusu DPT puanlarının oluşmasında lisans boyunca alınan temel fen derslerinin etkisi hakkında olmuştur. Bu sorudan elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının büyük bir bölümü alınan derslerin olumlu katkısı olduğunu söylemekle birlikte özellikle bazı derslerde çok detaylı ve derinlemesine bir konu içeriği sunulmasından şikâyetçi oldukları gözlenmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar derslerde verilen kavram ve içeriğin bazen çok soyut ve anlamsız kaldığını, ya da bunların meslek hayatında nasıl kullanılacağını bilmediklerini dile getirmişlerdir. İlgili kategoriye yönelik katılımcıların görüşlerinden alınan ifadelerden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

K₄₀: Hmm, güzel bir soru. Şimdi öncelikle bütün fenle ilgili derslerime giren hocalarıma teşekkür ederim, bu arada notlarımda iyidir bu derslerden. Tabii ki bu final ödevimi yaparken onlardan aldığım derslerin çok büyük katkısı olmuştur. Buna itirazım yok. Ancak daha önce başka ortamlarda da yaşadım bu duyguyu, sanki lisans derslerimiz biraz mühendislerin seviyesindeymiş gibi ele alınıyor. Oysa biz ortaokul çocuğuna gidecez. Bu bilgiler biraz bu seviyeye göre verile, konular günlük hayattan örneklerle süslense.
K₃₅: Evet bu derslerin ki bir sürü ders aldık bununla ilgili, büyük katkıları var hiç şüphesiz. Oradan edindiğim teoriler, yasalar yeri geldiğinde olabildiğince kullanmaya ve soruları cevaplamaya kullanıyorum. Benim söylemek istediğim şey şu Elektro manyetik teoriyi mesela ben öğrenmeye başlarken onca formül, model, sembol ve rakamla başlamak yerine bunun yaşamımızda gözleyebileceğimiz örnekleri yok mu, onlarla başlasak nasıl olur. Bence daha güzel olur, bizim yetişmemiz anlamında da.

Bu kategoride farklı bir görüş olarak K₁₇, lisansta verilen fenle ilgili temel derslerin miktarını ve çeşidini yetersiz bulduğunu meslek hayatında başarılı olabilmek için daha fazla bu tür derslerin olması gerektiğini dile getirmektedir. Gerekçe olarak ta her gün bilim ve teknolojide yeni hamleler olduğu için daha çok fizik-kimya-biyoloji gibi dersler verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

K₁₇: Hocalarım kızmaları ama bence programımızda bazı dersler gereksiz mesleğim açısından. Hani bazı kültür dersleri varya, isim vermeyeceğim şimdi. Yani ben fakülteye kadar bu yaşa gelip benüz belli bir genel kültür düzeyine ulaşmamışsam yazık bana. Bunun için onların yerine daha fazla fizik, ekoloji mesela daha çok astronomi dersi olmaz mı. Hani istikbal göklerde dir diyoruz ya. O halde buralara daha çok kafa yormalyız. Bilim teknoloji gelişiyor sürekli

Görüşmenin bir diğer sorusu DPT puanlarının oluşmasında lisans boyunca alınan alan eğitimi derslerinin etkisi hakkında olmuştur. Bu sorudan elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının büyük bir bölümü alınan bu

tür derslerin özellikle ödevin son boyutu olan Y. Bloom taksonomisinin bilişsel becerilerini belirlemede etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

K₂₉: Tabii alan eğitimi derslerimden de çok şey kaptım, özellikle fen kavram ve içeriklerinin öğrenciye nasıl kazandırılacağını. Bu ödevimde özellikle bilişsel becerileri ortaya koymada işime yaradı bu eğitim dersleri diyebilirim.

K₈: Lisansla aldığım eğitim dersleri burada işime şöyle yaradı; ödevin son bölümünde Bloom' a göre ayırıyorduk ya soruları. İşte bunu yaparken geçmişte aldığım birkaç dersin katkısı oldu diyebilirim. Fen programları, öğretim ilke ve yöntemleri ve fen öğretimi gibi dersler.

Bu kategoride farklı bir bulgu olarak dört öğretmen adayı alan eğitimi derslerinin yeni nesil LGS sorularının doğru cevabının belirlenmesinde de katkısı olduğunu dile getirmişlerdir. Buna göre lisans boyunca almış oldukları bazı alan eğitimi derslerin aşağıda sıralanan gerekçelerden ötürü ödev puanlarına katkı sunduğunu düşünmektedirler.

- Konuların ortaokul düzeyindeki gibi somut olarak ele alınması, karşılaşılan kavram yanlışlarına dikkat çekilmesi.

K₂₉:Ancak itiraf edeyim bu ödevde verilen iki soruyu zamanında almış olduğum alan eğitimi dersi sayesinde cevapladım. Çünkü kavram yanlışlarının sorulara nasıl yedirildiğini bu dersimizde görmüştüm.

- Kavram ve bilgi içeriğinin günlük olaylarla ilişkilendirilmesi-örneklendirilmesi

K₂₄:dersimde format gereği mevsimler ve iklim ünitesindeki örneklerin nasıl sunulacağını-günlük hayat ile nasıl bağ kurulacağını uygun öğretim teknikleriyle kendi sınıf arkadaşlarıma öğretirken, aslında Güneş ve Dünya arasındaki etkileşimin doğrusunu o zaman öğrenmişim ben. İşte bu nedenle alan eğitimi derslerimin bana ekstra bir katkısı olduğunu söylüyorum.

- Kavram ve konuların bu tür öğretim derslerinde bütüncül bir bakışla verilmesi

K₄₀: Ancak alan eğitimi derslerimizde de aslında biz ortaokul düzeyinde, kazanımları konuları nasıl en iyi şekilde verebileceğimizi tartıştığımız için bunların da faydası var bence bu ödevin yapımında. Mesela bu tür derslerde fen bütün olduğu için yoğunlukla ilgili bir şey öğreniyorsak bunun canlılar dünyasındaki etkisini/örneklerini de dile getiriyoruz. Ya da mesela kuvvet-bareket konusunda konuşuyorsak bunu canlı-cansız, küçük-büyük nesnelere için de anlamaya anlatmaya gayret ediyoruz.

- Bu derslerde öğretmen adaylarının daha aktif olma durumları

K₄₄: Benim bu tür derslerde en beğendiğim taraf genelde size verilen bir konunun en verimli şekilde öğretimini gerçekleştirmek zorundasınız. Bunu yaparken de ilgili kazanıma ve içeriğine hâkim olmanız gerekiyor. Yani iş tamamen biz de o derslerde. Aktif olduğumuz için de daha çok şey kalıyordu bizde. Bu final ödevimde de oralardan kalanları kullandım doğrusu.

Görüşmenin son sorusu DPT puanlarının oluşmasında öğretmen adaylarının sahip olduğu okuyucu profilinin etkisi hakkında olmuştur. Bu sorudan elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının tamamına yakını sahip olunan okuyucu profilinin DPT puanlarının oluşmasında doğrudan etkisi olduğunu dile getirmişlerdir. Özellikle zayıf okuyucu profilindeki katılımcılar sadece bu sorularda değil buna benzer bütün belgeleri değerlendirmede güçlük hissettiklerini belirtmişlerdir.

K₁₆: Çok açık söylüyorum evet, kitap alışkanlığım olmadığı için bu ve buna benzer bütün belgelerde, ödevlerde oldukça zorlanıyorum değerlendirmekte. Mesela bazen bocalarımız okumamız için makaleler verirlerdi, bana çok zor gelirdi okumak, anlamak. Her biri 15-20 sayfalık yazılar sonuçta.

K₈: Eğer zamanında iyi bir kitap okuyucusu olsaydım, eminim ki bu ödevin sonucu bambaşka olurdu. Ödevin sorularında metin-tablo-şekil-grafik ne ararsan var yani. İlkokuldan beri herkes kitap oku diyor bana, ama sınavlarımız hep test yöntemi ile yapılıyor. Yani başarı demek test çözebilmek demektir. Bu da bizi maalesef keyif alarak kitap okumaktan uzaklaştırdı.

Bu kategoride ayrıca güçlü bir okuyucu profiline sahip olan katılımcılar bu ödevde lisans derslerinden kaynaklanan eksikliklerini okuma alışkanlıklarıyla kapattıklarını ifade etmişlerdir.

K₁₇: Bu bölüme zaten severek gelmiştim, derslerimin bakını verdim hep, iyi çalıştım yani. Bu çalışmanın ve derslerimin katkısını reddedemem. Ancak galiba hem bu bölüm başarımda hem de bu ödevde çok ve çeşitli eserler okumanın meyvesini topluyorum şimdi.

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde bulgulardan elde edilen sonuçlar özetlenerek ilgili alan yazın bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda katılımcılardan ödev dokümanlarına ait DPT puan analizinden ve görüşme kayıtlarının değerlendirilmesinden ortaya konulan sonuçlar araştırma sorularına göre sıralanacaktır.

Birinci Araştırma Sorusuna Ait Sonuçlar

Birinci araştırma sorusuna göre; ödevlerin değerlendirildiği DPT' den elde edilen puanlar, temel fen dersleri başarı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermemektedir. Her iki başarı düzeyinde bulunan katılımcıların ödev puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu söylenebilir.

Temel fen dersleri yüksek olan katılımcıların ödev puanlarının anlamlı bir şekilde daha yüksek olması beklenebilir. Ancak verilen ödevin birkaç farklı boyutu olduğu düşünüldüğünde sadece temel fen derslerinin kapsamı içerisine girebilecek yeterliklerden ve becerilerden oluşmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim ödevin *cevap-gerekeçe* ve *bilgi içeriği* boyutları nitelikleri açısından daha fazla temel fen derslerinin kapsamı içerisine girdiği söylenebilir. Buna göre *cevap-gerekeçe* boyutundaki görüşlerin betimsel analiz sonuçlarına göre temel fen dersleri açısından yüksek ve kabul edilebilir düzeyde olan hemen hemen aynı sayıda katılımcı bu boyutta birbirine yakın puanlar almışlardır. Benzer bir sonucun *bilgi içeriği* boyutunda da ortaya çıktığı söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlar nicel (tablo 1 ve 2) ve nitel (şekil 1 ve 2) özellikte olan verilerin bir biri ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

İlgili alan yazında öğretmen adaylarının çoğunun alan derslerine (temel fen derslerine) dikkat çekerek bu derslerin içeriğinin ağır olduğunu ve nitelikli birer öğretmen olarak yetişmelerinde faydasının olmadığı gibi görüşlerin olduğu görülmüştür (Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010). Buna karşın Babacan ve Ören (2015) tarafından yapılan çalışmada; Fen Bilimleri Öğretmen adaylarının kendilerinde bulunması gereken en öncül özel alan yeterliğinin alan bilgisi (Fizik, Kimya ve Biyoloji) olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Oruç (2008) tarafından ortaya konulan çalışmanın sonuçlarına göre; Türkiye'de ki üniversite öğrencileri için en önemli yeterlik, alan bilgisi yeterliği iken; yabancı uyruklu üniversite öğrencilerinde ise bu yeterliğin en alt sıralarda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alake-Tuenter, Biemans, Tobi ve Mulder (2013) ve Taşkaya (2012)' nin çalışmalarında benzer sonuçlara ulaştıkları söylenebilir. Eldeki bu çalışmada ise öğretmen adayları yaptıkları ödevlere ait başarı puanlarının oluşmasında temel fen derslerinin katkısını yadsımamakla birlikte bunların içerik ve işleniş bakımından bazı sınırlayıcı yönlerinin olduğunu dile getirilmişlerdir. Nitekim Kartal ve Taşdemir (2016)' in yapmış oldukları çalışmada son sınıf fen bilimleri öğretmen adaylarının yaklaşık % 80'i almış oldukları alan derslerini yeterli bulmadıklarını dile getirmişlerdir. Söz konusu çalışmada ortaya konulan; lisansta verilen alan derslerinin ilköğretim seviyesine uygun olmaması, ezbere dayalı eğitimin olması, ortaokulda anlatılacaklara göre çok ayrıntılı olması, ezberlenen bilgilerin kullanılmaması gibi gerekçelerin eldeki bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumlu olduğu söylenebilir.

İkinci Araştırma Sorusuna Ait Sonuçlar

İkinci araştırma sorusuna göre; ödevlerin değerlendirildiği DPT' den elde edilen puanlar, alan eğitimi dersleri başarı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark göstermektedir. Bu fark alan eğitimi başarı düzeyi yüksek olanların lehine gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle, Alan Eğitimi dersleri yüksek olan katılımcıların ödev

puanlarının da yüksek çıktığı söylenebilir. Alan eğitimi dersleriyle ilgili ortaya çıkan bu sonuçlara; bu tür derslerde öğretmen adaylarının genellikle mikro öğretim uygulamaları yapmaları, konu ve kazanımların ortaokul düzeyinde ele alınması, ders uygulamalarına öğretmen adaylarının aktif katılım sağlaması gibi unsurlar neden olmuş olabilir.

Alan eğitimi derslerinin kapsamı göz önüne alınırsa DPT' nin bir boyutu olan YBTB boyutuna ait görüşlerin betimsel analizi ön plana çıkmaktadır. Bu analiz sonuçlarına göre tam anlama kategorisinde bulunan katılımcıların büyük bir bölümü alan eğitimi derslerinde yüksek düzeyde başarı gösterenler arasında yer almaktadır. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa alan eğitimi derslerinde başarılı olan katılımcıların çok büyük bir bölümü DPT' nin bu boyutuna ilişkin yaptıkları açıklamalarla tam anlama kategorisine girmektedirler. Elde edilen bu sonuçlar nicel (tablo 5 ve 6) ve nitel (şekil 1) özellikte olan verilerin bir biri ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Fen bilimleri öğretmen adaylarının lisans süresince almış oldukları alan eğitimi derslerine yönelik düşüncelerini ortaya koyan bir çalışmada (Kartal ve Taşdemir, 2016) katılımcıların yarısından fazlası bu tür pedagojik formasyon derslerini tam olarak yeterli bulmadıkları görülmektedir. Doksan iki son sınıf öğretmen adayının yer aldığı aynı çalışmada bu tür dersler için en sık ortaya konulan yetersizlik gerekçeleri ise; derslerin uygulamasının olmaması ve sahadan kopuk bir anlayışla yürütülüyor olması belirtilmiştir. Bu açıdan değerlendirilecek olursa elde edilen bu çalışmanın sonuçlarıyla farklı bir durumun olduğu söylenebilir. Zira hali hazırda çalışmanın sonuçlarına göre öğretmen adayları özellikle bu tür alan eğitimi derslerinde uygulama imkânının var olmasını ve konuların ortaokul düzeyine uygun şekilde işleniyor olmasını bu tür derslerin katkısının gerekçesi olarak ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte ilgili alan yazında da öğretmen adaylarının çoğunun alan eğitimi derslerinin mesleki gelişimlerine olumlu katkılar sağladığını ortaya koyan çalışmalar (Yüksel, 2009; Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010; Kartal, Öztürk ve Ekici, 2012; Kazu ve Eroğlu, 2013) görülmektedir.

Okuyucu profilinin ödev puanlarına olan katkısına yönelik her ne kadar bir sonraki araştırma sorusunda cevap aranmışsa da burada alan eğitimi dersleri ile olan sıkı ilişkisinin de gözden kaçırılmaması gerekir. Güçlü okuyucu profiline sahip olan bireylerin daha esnek ve hızlı muhakeme becerileri sergileyebilecekleri ve bununla öğrenim hayatlarında daha iyi bir performans gösterebilecekleriyle ilgili alan yazında yapılmış çalışmalar (Saracaloğlu, Bozkurt ve Serin, 2003; Bircan ve Tekin, 1989; Kellner, 2002; Sarihan, 2003) mevcuttur. Ancak meseleye sebep sonuç ilişkisi içerisinde tersinden de bakmakta fayda olabilir. Zira öğretmen adaylarını ezbere yöneltten bir eğitim-öğretim anlayışı onları kitap okuma alışkanlıklarını geliştirmekten uzaklaştırabilir. Öğrencilerde okuma alışkanlığının geliştirilmesi ancak araştırmacı, sorgulayıcı ve öğrencinin merkezde tutulduğu bir öğretim ortamıyla mümkündür. Alan eğitimi derslerinin genel olarak sınıf ortamlarında, laboratuvarlarda işleniş biçimi bu açıdan öğretmen adaylarının daha aktif ve öğrenmelerinden kendilerinin sorumlu olması gibi bir durumu zorunlu kılabilir. Bir başka ifadeyle, öğrenen merkezli eğitim ortamlarında yetişen bireylerin okuma alışkanlıkları daha güçlü bir şekilde gelişebilmektedir (Gömleksiz, 2004). Bu nedenle elde edilen bu çalışmaya göre; alan eğitimi derslerinde araştıran, sorgulayan ve aktif olan öğretmen adaylarının lisans süresince okuyucu profillerinin de olumlu anlamda değişmiş olabileceği söylenebilir.

Üçüncü Araştırma Sorusuna Ait Sonuçlar

Üçüncü araştırma sorusuna göre; ödevlerin değerlendirildiği DPT' den elde edilen puanların, okuyucu profili değişkenine göre istatistiksel açıdan ($F_{2,42} = 14.481, p < .05$) anlamlı bir fark oluşturduğu görülmektedir. Oluşan bu fark, güçlü okuyucu ile zayıf okuyucu profili ve orta düzey okuyucu ile zayıf okuyucu profili arasında oluşmuştur. Özellikle güçlü okuyucu profilinde bulunan katılımcılara ait ödev puan ortalamasının (yaklaşık 270) görece diğer iki profile göre yüksek olduğu söylenebilir.

Kitap okumanın getirmiş olduğu zihinsel kazanımlar, katılımcılara analiz etmeleri için verilen yeni nesil soruları anlamada/ çözümlenmede avantajlar sağlamış olabilir. Çünkü bu tür sorulara sadece metinsel ifadeler değil şekil, grafik, tablo vb. görsel sayılabilecek unsurlar da eklenebilmektedir. Ayrıca bu tür sorularda cevaba ulaşmak için sadece hatırlama düzeyinde bilgilerin bilinmesi yeterli gelmemektedir. Özellikle soruda verilen olay, durum ve

olguların analiz edilmesi ve bazen parçalar arasında ilişkilerin yeniden kurulması gerekebilmektedir. Bu açıdan iyi bir kitap okuru olan bireylerin bu tür içeriklere daha kolay hâkim olması beklenen bir durum olarak görülmelidir. Nitekim Gömleksiz (2004) kitap okuma alışkanlığı ile eğitim sistemindeki uygulamalar arasında doğrudan ilişki bulunduğunu belirterek okuyucu profiline bireylerin öğrenim performansında ki önemine vurgu yapmıştır.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Ait Sonuçlar

Dördüncü araştırma sorusundan elde edilen sonuçlar görüşmede yöneltilen açık uçlu soruların sırasına göre sunulmuştur.

Görüşme Sorusu 1:

Katılımcıların geneli bu tür yeni nesil fen sorularının formatıyla ilgili olarak bunları farklı (değişik), karışık ve çoklu bilişsel beceri gerektiren bir yapıda olduğunu dile getirmişlerdir. Soruları kafa karıştırıcı (karışık) olarak betimleyen katılımcıların (K₈ ve K₁₆) okur profiline zayıf okuyucu olduğu gözlenmiştir. Buna karşın soruları farklı olarak görmeyen güçlü okur profiline sahip katılımcılar ise bu tür içeriklere bir bütün olarak bakılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu katılımcılar bu görüşlerine; kitap okuma, gazete ya da herhangi bir raporu okuma eylemlerini örnek olarak sunmuşlardır.

Görüşme Sorusu 2:

Görüşmelerde yeni nesil fen sorularına yönelik genelde olumlu bir tutumun ortaya çıktığı gözlenmiştir. Öğretmen adayları bu soruları ilginç, heyecan verici ve bulmaca gibi eğlenceli bulduklarını dile getirmişlerdir. Fakat bir katılımcı (K₁₆) bu tür sorulara çok sıcak bakmadığını, bu tür sorularda zorlanabileceğini ifade etmiştir.

Görüşme Sorusu 3:

Katılımcılar yeni nesil fen sorularına cevap ararken karşılaştıkları zorluklara ilişkin olarak; çoğunlukla bu tür sorulara alışkın olmadıkları için *uygulama pratikliği açısından zorlandıklarını* dile getirmişlerdir. Katılımcılar tarafından ortaya konulan bu sonuç, aslında lisans öğrenimleri boyunca mesleklerini icra edecekleri okul seviyelerine uygun daha çok ders ve içeriklerin olmasını zorunlu kılıyor. Özellikle bu tür yeni nesil fen sorularının ya da TIMSS ve PISA tarzı soruların lisans boyunca derslere konu edinilmesi ve temel fen kavramlarıyla ilişkilendirilmesi gerekebilir.

Katılımcılar tarafından en fazla belirtilen ikinci zorluk ise; bu tür sorularda *zaman zaman verilebilen bir olay örneği ile onun temelinde olan bilimsel kavram ve açıklamaların yeterince ilişkilendirilememesinden kaynaklanan zorluklar* gelmektedir. Öğretmen adaylarının dile getirmiş olduğu bu zorluklardan; aslında öğrenim hayatlarında kendilerine verilmeye çalışılan fen konularına ilişkin tam bir kavramsal öğrenmenin oluşturulamadığı anlaşılmaktadır. Zira yapılan alıntı örneğinde (K₂₉ ve K₈) bazı bilgilerin katılımcılar tarafından bilindiği fakat bunların yeni bir duruma soruda verilen batmış araba örneği veya patlamış mısır örneği- transfer etmede zorluk yaşandığı dile getirilmiştir.

Soruya ait bileşenleri bir arada değerlendirememesi ve alınan derslerin içerikleri ile soru içerikleri arasındaki uyumsuzluk da bir diğer zorluk kaynağı olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca az sayıda kişi tarafından dile getirilmiş olsa da yeterince kitap okumamaktan kaynaklanan okuma pratiği eksikliği bu kategoride belirtilen zorluklardan biridir.

Görüşme Sorusu 4:

Görüşme sorularından bir diğeri DPT puanlarının oluşmasında lisans boyunca alınan temel fen derslerinin etkisi hakkında olmuştur. Bu sorudan elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının büyük bir bölümü alınan derslerin olumlu katkısı olduğunu söylemekle birlikte özellikle bazı derslerde çok detaylı ve derinlemesine bir konu içeriği sunulmasından şikâyetçi oldukları gözlenmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar derslerde verilen kavram ve içeriğin bazen çok soyut ve anlamsız kaldığını, ya da bunların ortaokul öğrencilerine nasıl kullanılacağını bilmediklerini dile getirmişlerdir. Ortaokulda öğretmenlik yapacak olan adaylara çok daha üst

düzy ve soyut bir bilim içeriğinin sunuluyor olması lisans eğitimi ile ortaokul sınıf düzeyi arasında bir boşluğun oluşmasına neden olmuş olabilir. Özellikle temel fen derslerinde oluşan bu boşluğun giderilmesinde ele alınan konu ve kavramların bir bilim insanının laboratuvarından ya da atölyesinden çıktığı ilk haliyle değil de biraz daha didaktik kaygılar gözetilerek, dönüştürülerek verilmesi sağlanabilir (Yıldırım ve Şahin 2009). Bu açıdan bakıldığında didaktik dönüşüm kuramının ortaya koyduğu bileşenlerin koordinasyonunda yeni bakış açılarıyla öğretmen eğitiminde değişikliklere gidilebilir. Bu dersleri verecek olan öğretim elemanın da buna yönelik farkındalık kazanması için gerekli eğitimleri almaları sağlanabilir.

Fen Bilimleri Öğretmenliği için öncelikle alan bilgisine (çoğunlukla temel fen derslerinden sağlanır) sahip olunması şarttır. Bütün branşlar için alan bilgisi ile birlikte pedagojik bilgi, genel kültür ve alan eğitimi bilgisi yanında, kişilik özellikleri ve öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının da son derece önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Bekdemir, Işık ve Çıkıcı, 2004; Akbaşlı, 2010). Bu açıdan bakılınca öğretmen adaylarına lisans boyunca temel fen derslerinden özellikle fizik, kimya, biyoloji gibi derslerin birden fazla dönemde verildiği ve bu derslerin konu içeriklerinin oldukça detaylı ve geniş bir kavramsal çerçeveye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak haftalık ders saatlerinin hem teorik hem de laboratuvar boyutunda az olması nedeniyle verilmeye çalışılan kavramsal içerik ve zihinsel becerilerin yeterince kazandırılmama durumu ortaya çıkabilmektedir. Temel fen derslerinin süreç içerisinde bu şekilde veriliyor olması da doğal olarak öğretmen adaylarının bu derslere daha mesafeli ve isteksiz yaklaşımlarına neden olabilir. Nitekim Anılan ve Balbağ (2014) tarafından yapılan araştırmada; öğretmen adaylarının gerekliliği hakkında en kararsız kaldıkları derslerin başında genel fizik, insan anatomisi, modern fiziğe giriş, evrim gibi temel fen dersleri gelmektedir. Bu bağlamda temel fen derslerinin ödev puanına etkisine yönelik ortaya konulan görüşler ile bir önceki soruda ortaya konulan zorluklara ilişkin görüşlerin aslında uyumlu olduğu söylenebilir. Zira hem “örnek lgs sorularında ki bir olay örneği ile onun temelinde olan bilimsel kavram ve açıklamaların yeterince ilişkilendirilememesinden kaynaklanan zorluklar” hem de “alınan derslerin içerikleri ile lgs soru içerikleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan zorluklar” temel fen derslerinin olumlu etkisini azaltabilecek sorun kaynakları olarak öğretmen adayları tarafından bir bütün olarak dile getirildiği söylenebilir.

Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu (2010) ‘un yaptığı çalışmada öğretmen adayları lisans boyunca verilen temel fen derslerinin çok üst düzeyde ve detaylı olduğunu dile getirmişlerdir. Oluşan bu durumun da hitap edecekleri öğrenci seviyesine uygun olmaması nedeniyle kendileri için mesleki açıdan dezavantajlar getirebileceğini ifade etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında eldeki bu çalışmanın sonuçlarının benzer olduğu söylenebilir. Temel fen derslerinin mesleki gelişime olan katkısına yönelik yapılan bir başka çalışmada da (Kılıç ve Acat, 2007) sınıf öğretmenliği adaylarının en az gerekli gördükleri dersler arasında genel kimya, canlılar bilimi, çevre bilimi ve genel fizik gibi alan dersleri bulunmaktadır. Aynı çalışmada bu dersler için; hitap edilecek okul seviyesindeki çocuklara uygun olmaması ve bu bilgilere meslek hayatında ihtiyaç duyulmaması gibi gerekçeler sıralanmıştır. Bu duruma paralel bir sonucun Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliğindeki öğrencilerle yapılan bir başka çalışmada da (Acat ve diğerleri, 2005) ortaya konulmuş olması bulunan bu sonuçları destekler niteliktedir.

Görüşme Sorusu 5:

Görüşmenin bir diğer sorusu DPT puanlarının oluşmasında lisans boyunca alınan alan eğitimi derslerinin etkisi hakkında olmuştur. Bu sorudan elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının büyük bir bölümü alınan bu tür derslerin özellikle ödevin son boyutu olan Y. Bloom taksonomisinin bilişsel becerilerini belirlemede etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kategoride farklı bir bulgu olarak dört öğretmen adayı alan eğitimi derslerinin yeni nesil soruların doğru cevabının belirlenmesinde de katkısı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu görüşler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Konuların ortaokul düzeyindeki gibi somut olarak ele alınması,
- Karşılaşılan kavram yanlışlarına dikkat çekilmesi,
- Kavram ve bilgi içeriğinin günlük olaylarla ilişkilendirilmesi/ örneklendirilmesi
- Kavram ve konuların bu tür öğretim derslerinde bütüncül bir bakışla verilmesi

- Bu derslerde öğretmen adaylarının daha aktif olma durumları

Öğretmen adaylarının lisans öğrenimleri boyunca almış oldukları alan eğitimi dersler; öğretim stratejileri, yöntem ve teknikleri gibi metot odaklı derslerdir. Bunun yanı sıra sınıf ortamında kullanılabilecek uygun materyal ve teknolojileri tasarlamayla ilgili dersler de verilebilmektedir. Ayrıca alternatif ölçme değerlendirmeye ya da kavram yanlışlarına ilişkin dersler seçmeli olarak da öğretmen adayları tarafından alınabilmektedir. Tüm bu derslerde genellikle ortaokul düzeyinde seçilen konu ve kazanımlara göre dersi alan öğretmen adayının bir sunum gerçekleştirmesi istenir. Bir başka ifade ile bu tür derslerde öğretmen adayları hem daha aktif bir öğrenme gerçekleştirirken hem de mesleklerini icra edecekleri okul seviyesine uygun bir içerik, materyal ve iletişim tarzı kullanmak için cesaretlendirilirler. Alan eğitimi derslerinde ayrıca alan yazında ilgili konu içeriğine yönelik yaygın olan kavram yanlışlarına karşı da dikkatli olmaları sağlanır. Bu nedenle görüşme yapılan katılımcıların bazılarının analiz edilen yeni nesil soruların doğru cevabını bulmada da bu tür alan eğitimi derslerden yararlandıklarını belirtmiş olması kabul edilebilir bir durum olarak görülebilir. Aynı şekilde Kartal, Öztürk ve Ekici, (2012) tarafından yapılan çalışmada da Özel Öğretim Yöntemleri II dersi kapsamında öğretmenliğe ilişkin mikro öğretim uygulamalarının adayların gelişimlerine çok önemli katkılar sağladığı dile getirilmiştir. Anılan ve Balbağ (2014) tarafından yapılan bir başka çalışmada; öğretmen adaylarının lisans dersleri içinde en gerekli gördükleri ilk beş ders Özel Öğretim Yöntemleri, Öğretmenlik Uygulaması. Özel Eğitim, Okul Deneyimi ve Fen Öğretimi dersleri olmuştur. Buna karşın fen bilimleri öğretmen adaylarının almış oldukları alan eğitimi derslerine yönelik düşüncelerini ortaya koyan bir başka çalışmada (Kartal ve Taşdemir, 2016) ise katılımcıların yarısından fazlası bu tür pedagojik formasyon derslerini tam olarak yeterli bulmadıklarını dile getirmektedirler.

Görüşme Sorusu 6:

Görüşmenin son sorusu DPT puanlarının oluşmasında öğretmen adaylarının sahip olduğu okuyucu profilinin etkisi hakkında olmuştur. Bu sorudan elde edilen sonuca göre öğretmen adaylarının tamamına yakını sahip olunan okuyucu profilinin DPT puanlarının oluşmasında doğrudan etkisi olduğunu dile getirmişlerdir. Özellikle zayıf okuyucu profilindeki katılımcılar sadece bu sorularda değil buna benzer bütün belgeleri değerlendirmede güçlük hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu kategoride ayrıca güçlü bir okuyucu profile sahip olan katılımcılar bu ödevde lisans derslerinden kaynaklanan eksikliklerini okuma alışkanlıklarıyla kapattıklarını ifade etmişlerdir.

Bir metni oluşturan harf ve sembollere bakıp bunları çözümlenerek tanımlanabilen okuma; dil merkezli anlama süreçlerinden biridir ve alıcının metin karşısında yaptığı düşünsel bir etkinliktir (Onan, 2013, s. 179). Bir başka şekilde ifade edilecek olursa okuma; bir metnin harflerini, kelimelerini tanımak ve bunların anlamlarını kavramaktır. Bu süreç fizyolojik ve ruhsal olmak üzere iki boyutludur. (Göğüş, 1978, s. 60; akt: Alan, 2020). İlgili alan yazında yapılan bu tanımlamaya göre okuma aktivitesinin anlamaya/kavramaya yönelik düşünsel bir etkinlik olduğu anlaşılmaktadır. Geleceğin nesillerini yetiştirecek olan öğretmen adaylarına verilen yeni nesil sorularda ki okuduğunu anlamaya yönelik özelliklerin varlığı; okuma alışkanlığının gelecekte de önemini koruyacağını gösterdiği söylenebilir. Çünkü toplumların çağdaş olabilmesinin temel özelliklerinden biri okuyan bireylere sahip olmasıdır. Üretken, sorgulayan, yapıcı, eleştirel düşünme becerisine sahip ve özgürlükçü bireylerin bir toplumda yer alabilmesi o toplumun okuma alışkanlığını kazanabilmesine bağlıdır (Gömlüksiz, 2004). İnsanların zihinsel olarak gelişmesi ve her düzeyde potansiyelini gerçekleştirebilmesi için okuma alışkanlığının teşvik edilmesi çok önemlidir. Eğer insanlara okuma alışkanlığı verilmezse acil ihtiyaçlarından daha fazlasını okumak isteyebilirler. Bu durumun farkında olarak öğretmen yetiştirme programları sürekli biçimde güncellenmeli ve ortaya çıkan ihtiyaçlara yönelik ders ve içeriklerin öğrencilere kazandırılması gerekir.

Phillip (2020, s. 7-8) okumanın faydalarını ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki okumanın insanlara mantıksal bir gelişim kazandırması; ikincisi ise okuma alışkanlığı edinmiş toplum üyelerinin yaşadıkları topluma kazandıracakları ekonomik gelişmedir. Mantıksal gelişim kazanmış ve sisteme katkıda bulunan bireyler de çağdaş toplumların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Hali hazırda yapılan bu çalışmada da kitap okuma alışkanlığı ile geliştirilmiş olan zihinsel becerilerde ki hız ve esnekliğin, bu tür yeni nesil soruların değerlendirilmesinde,

katılımcılara avantajlar sağladığı gözlenmiştir. Özellikle metin-grafik-şekil-tablo vb. bileşenlere sahip bu tür soruların mantıksal olarak değerlendirilmesini ve birden fazla bilişsel becerinin (hatırlama-anlama-uygulama-analiz etme vb.) kullanılmasını gerektirmesi gibi durumların varlığı iyi bir okur profiline sahip kişilerin elini güçlendirebilmektedir. Ayrıca farklı disiplinlere ait konuları okuma alışkanlığının, genel kültür ve toplumsal gelişim açısından da oldukça iyi bir kazanım sağlayacağını söylemek mümkündür. Nitekim Bamberger (1990, s. 18) de işlevsel okuryazarlık seviyesine ulaşmış bireylerin kendilerine ve topluma yararları olacağından bahsetmektedir.

Fen bilimleri öğretmen adaylarının ödev puanlarının lisansta almış oldukları temel fen dersleri, alan eğitimi dersleri başarı düzeylerine ve okuyucu profiline göre değişimini ortaya koymak amacıyla yapılan bu araştırmanın öğretmen yetiştirme lisans programlarının geliştirilme süreçlerine katkı sağlaması umulmaktadır. Özellikle belli ders gruplarının mesleğe olan katkıları bağlamında; bunların yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğu ve hizmet sunulacak ortaokul seviyelerine paralel ders içeriği ihtiyacının ortaya konulmuş olması araştırmanın en önemli sonuçları arasında olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Acat, B., Kılıç, A., Girmen, P., & Anagün, S. (2007). The necessity and applicability levels of the courses that are offered in the department of computer education and instructional technologies. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 6(3), 120-128.
- Acat, M. B., Kılıç, A., Girmen, P., & Anagün, Ş. (2005). Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Programlarında Yer Alan Derslerin Gerekliklik Ve İşe Vuruluk Düzeyi. S. Üniversitesi (Dü.), *IV. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu*. içinde Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Akbaşlı, S. (2010). Öğretmen yeterlilikleri hakkında ilköğretim denetçilerin görüşleri. *Eurasian Journal of Educational Research*(39).
- Alake-Tuenter, E., Biemans, H. J., Tobi, H., & Mulder, M. (2013). Inquiry-based science teaching competence of primary school teachers: A Delphi study. *Teaching and Teacher Education*(35), 13-24.
- Alan, Y. (2020). Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Kitap Okuma Profilleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(1), 278-303.
- Andrade, H. G. (1997). Understanding Rubrics. *Educational Leadership*, 54(4), 14-17.
- Anılan, B., & Balbağ, M. Z. (2014). Fen bilgisi öğretmenliği programında yer alan derslerin öğretmen adayları tarafından gerekliklik ve işe vuruluk düzeylerinin belirlenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 38-50.
- Ataman, A. (1998). Eğitim fakültelerinin yeniden yapılanmasının düşündükleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 4(3), 263-270.
- Ayas, A. (2005). Eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması süreci: karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. M. Özbay(Ed), *Eğitim Fakültelerinde Yeniden Yapılandırmanın Sonuçları ve Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*, 157-171. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aydın, A. (1998). Eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması ve öğretmen yetiştirme sorunu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 4(3), 275-286.
- Aykaç, N., Kabaran, H., & Bilgin, H. (2014). Türkiye'de ve Bazı Avrupa Birliği Ülkelerindeki Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Almanya, Finlandiya, Fransa, İngiltere ve Türkiye Örneği). *International Periodical For The Languages*, 9(3), 279-292.

- Babacan, T., & Şaşmaz Ören, F. (2015). Öğretmen Adaylarının Fen Bilimleri Öğretmenliği Özel Alan Yeterlikleriyle İlgili Görüşlerinin Belirlenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 4(3), 47-61.
- Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S., & Bıçak, B. (2014). *Geleneksel-Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri (6b)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bamberger, R. (1990). *Okuma Alışkanlığını Geliştirme*. (B. Çapar, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bekdemir, M., Işık, A., & Çıkcı, Y. (2004). Matematik kaygısını oluşturan ve arttıran öğretmen davranışları ve çözüm yolları. *Eurasian Journal of Educational Research*(16), 88-94.
- Bircan, İ., & Tekin, M. (1989). Türkiye’de Okuma Alışkanlığının Azalması Sorunu ve Çözüm Yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 393-410.
- Bodur, Y. (2003). Pre service teachers’ learning of multiculturalism in a teacher education program. Unpublished doctoral dissertation, The Florida State University, Tallahassee, FL.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk Bökeoğlu, Ö., & Köklü, N. (2009). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik* (4 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Çelikkaya, T. (2013). Pre-service teachers’ perceptions of their learning levels of the courses in social studies teacher training programs. *Journal of Theoretical Educational Science*, 6(2), 300-315.
- Demirel, Ö. (2003). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme* (5 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Gökmenoğlu, T. (2014). Geniş Açık: Modeller ve Yaklaşımlar Açısından Türkiye’de Program Değerlendirme Çalışmaları. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 4(7), 55-70.
- Gömleksiz, M. N. (2004). Geleceğin öğretmenlerinin kitap okumaya ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi (Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-21.
- Gültekin, M., Yılmaz, F., & Karadağ, R. (2007). Öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliği programında yer alan derslerin gereklilik ve işe vurukluğu konusundaki görüşleri (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Örneği). *VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 439-443). Eskişehir: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Işık, A., Çıltaş, A., & Baş, F. (2010). Öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 14(1), 53-62.
- Kahyaoglu, M., & Yangın, S. (2007). İlköğretim Öğretmen Adaylarının Mesleki Öz Yeterliklerine İlişkin Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 73-84.
- Karaca, E. (2008). Eğitimde kalite arayışları ve eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 61-80.
- Karacaoğlu, Ö. C. (2008). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Öğretmen Yeterlilikleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kartal, T., & Taşdemir, A. (2016). Pre-Service Science Teachers' Opinions About The Teaching Profession. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 73-96.
- Kartal, T., Öztürk, N., & Ekici, G. (2012). Developing pedagogical content knowledge in preservice science teachers through microteaching lesson study. *Procedia-Social and Behavioral Science Journal (ISSN: 1877-0428)*, 46(2012), 2753-2758.
- Kazu, İ. Y., & Eroğlu, M. (2013). Öğretmen Eğitiminde Niteliğin Artırılmasına Yönelik Nitel Bir Çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(2), 489-505 .

- Kellner, D. (2002, Mayıs). Yeni Teknolojiler/Yeni Okur-Yazarlıklar: Yeni Binyılda Eğitimin Yeniden Yapılandırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(1), 107-132.
- Kılıç, A., & Acat, M. B. (2007). Öğretmen adaylarının algılarına göre öğretmen yetiştirme programlarındaki derslerin gereklilik ve işe vuruluk düzeyi. *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*(17), 21-37.
- Kumral, O. (2010). Eğitsel Eleştiri Modeli İle Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Öğretim Programının Değerlendirilmesi: Bir Durum Çalışması. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumral, O. ve Saracaloğlu, A.S. (2011). Eğitsel Eleştiri Modeli İle Sınıf Öğretmenliği Meslek Bilgisi Dersleri Programının Değerlendirilmesi. *NWSA e-Journal of New World Sciences Academy. Education Sciences*, 1C0281, 6 (1), 106-118.
- Kutlu, M. O. & Korkmaz, Ş. (2017). Program Değerlendirme Modelleri II. Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme. Oral, B. ve Yazar, T. (Ed). Ankara: Pegem Akademi, 489-508.
- Onan, B. (2013). *Dil Eğitiminin Temel Kavramları* (2 b.). Ankara: Nobel.
- Oruç, N. (2008). A Comparison of the Turkish and European Student- Teachers ' Definition of a Good Teacher. *Gazî Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 149-168.
- Özcan M., Gür R., Eranil A.K., Eriçok B. (2018) Investigation of the critical leadership scores of candidate teachers by parental education levels. In: Erçetin Ş., Potas N. (Eds) *Chaos, complexity and leadership 2017*. ICCLS 2017. Springer Proceedings in Complexity. Springer.
- Öztuna Kaplan, A. (2006). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnanışlarının Okul Deneyimi Ve Öğretmenlik Uygulamasındaki Yansımaları: Durum Çalışması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Phillip, Angela (2020). The reading habit a missing link between literacy and libraries. 14 Mayıs 2021 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.559.5636&rep=rep1&type=pdf> url adresinden erişildi.
- Şahin Taşkın, Ç., & Hacıömeroğlu, G. (2010). Examining preservice teachers'attitudes towards teaching profession in elementary education: a combination of quantitative and qualitative methods. *Elementary Education Online*, 9(3), 922-933.
- Saracaloğlu, A. S., Bozkurt, N., & Serin, O. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Okuma İlgileri ve Okuma Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler. *Eğitim Araştırmaları*, 4(12), 148-157.
- Saracaloğlu, A. S. (2019). Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme. Öğretim İlke ve Yöntemleri. Saracaloğlu, Asuman S. ve Küçükoğlu, A. (Ed.) 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 58-70. Doi:10.14527/9786053649861
- Sarıhan, Z. (2003, Ekim-Aralık). Öğrencilere Kitap Okutmak İçin Masrafsız Bir Proje: Okullarda Her Ay Bir Kitap. *Yaşadıkça Eğitim*, 31-34.
- Taşkaya, S. M. (2012). Nitelikli Bir Öğretmende Bulunması Gereken Özelliklerin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(33), 283-298.
- Tabachnick B.G. & Fidell, L.S: (2013). *Using Multivariate Statistics (sixth ed.)*. Pearson, Boston.
- Yakar, A. & Saracaloğlu, A. S. (2016). 2013 Ortaokul 5. Sınıf Bilim Uygulamaları Dersi Öğretim Programının Metfessel-Michael Program Değerlendirme Modeline Göre Değerlendirilmesi (Muğla Örneği). *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 12(3), 769-799.
- Yıldırım, M., & Şahin, F. (2009). Didaktiksel Dönüşüm Teorisi ve Fen Eğitimi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 3(1), 17-45.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (6.Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
 Yüksel, S. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 435-455.

Ek: 1

“Yeni Nesil Fen Soruları Analiz Ödevi” ne ait

Derecelendirilmiş Puanlama Tablosu (DPT)

Derecelendirme Seviyesi	Yüksek (8-10 Puan)	Makul (5-7 Puan)	Zayıf (2-4 Puan)	Başarısız (0-1 Puan)
Değerlendirme Boyutları	Cevaba ait hemen hemen bütün öge/içerik/gerekçe/açıklamalar yazılmıştır. Ayrıntılar açık ve net biçimde verilmiştir. Açıklamaları destekleyen örnekleri tam ve yeterlidir.	Cevaba ait birçok öge/içerik/gerekçe/açıklama yazılmıştır. Fakat bu açıklamalarda birkaç hata ve eksiklikler mevcut. Verilen örneklerin birçoğu yeterli ve yerindedir.	Cevaba ait sadece birkaç öge/içerik/gerekçe/açıklama yazılmıştır. Verilen örneklerin birçoğu yanlış/yersiz/uygunsuzdur.	Cevaba ait hiçbir şey yazılmamış ya da en fazla bir doğru öge/içerik/gerekçe/açıklama yazılmıştır.
Cevap-Gerekçe Boyutu Sorunun doğru cevabını ve geçerli açıklamaları sunma				
Bilgi İçeriği Boyutu Soruya ait içerik (olgu-kavram-ilke-yasa-teori vb.) bilgisi sunma				
YBTB Boyutu Yeni Bloom Taksonomisi Bilişsel Boyutu Belirleme/Açıklama				

Extended Summary

The purpose of this study is to reveal the change in final homework scores of science teacher candidates with respect to their fundamental science lessons they had during their undergraduate education, their field training course success levels and reader profile. In this way, by getting the opinions of participants about undergraduate lessons based on a concrete case, it was tried to contribute to future program development processes to be made in relation to this teaching branch.

The research was carried out in compliance with qualitative research design. In the study, documents relating with final homework of 45 teacher candidates having education in final class of science teaching were examined and they were scored based on Graded Scoring Chart (DPT) developed by researcher. Statistical (unrelated t-test, single-factor analysis of variance and descriptive) analyses were performed on the scores obtained for the purpose of the research. Besides, interviews were had with 9 voluntary participants in order to determine the opinions of participants relating with the subject more comprehensively. Descriptive content analysis was used in the analysis of data obtained from the interview.

According to the preliminary research question, scores obtained from DPT with which home works were evaluated has shown a statistically significant difference with respect to fundamental science lessons success variable. It can be stated that homework score averages of participants having both success levels were quite close to each other.

According to the second research question, scores obtained from DPT with which home works were evaluated revealed a statistically significant difference with respect to field training lessons success variable. This difference has come out in favour of those whose field training success score level was high. In another way of saying it, it can be stated that homework scores of participants whose field training lesson scores were high, were also high.

According to the third research question, it is seen that scores obtained from DPT with which home works were evaluated showed a statistically significant difference ($F_{2,42} = 14.481, p < .05$) as per reader profile variable. This difference coming out was formed between strong reader and weak reader profile and middle level reader and weak reader profile.

According to fourth research question, regarding the format of such new generation science questions, the majority of the participants stated that they are different (different), mixed and require multiple cognitive skills. In relation to the difficulties they were confronted with when answering new generation science questions, participants stated that since they were not used to this type of questions in general they had difficulty with regards to application practice. Second difficulty that was mostly mentioned by participants is related with difficulties originating from *inability to adequately relate an event that can be given from time to time with the scientific concepts and explanations underlying it.*

Regarding the contribution of fundamental science lessons had during undergraduate education, some participants stated that the concepts and content given in the lessons were sometimes too abstract and meaningless, or that they did not know how to use them for secondary school students.

Regarding the contribution of undergraduate field education courses, they stated that these types of lessons are especially effective in determining the cognitive skills of Y. Bloom's taxonomy, which is the last dimension of the homework.

According to the results obtained from the study, while scores obtained from DPT do not reveal a statistically significant difference with respect to fundamental science lessons success variable, they show a significant difference with respect to field training lessons success variable. This difference has come out in favour of those whose training success level was high. In the related literature, it was seen that majority of the pre-service teachers drew attention to the field lessons (basic science lessons) and that the content of these lessons was heavy and they were not beneficial for them to be trained as qualified teachers (Şahin Taşkın and Hacıömeroğlu, 2010). In spite of this, in the study conducted by Babacan and Ören (2015), it was determined that the most preliminary special field competence that pre-service science teachers should have was subject knowledge (Physics, Chemistry and Biology). However, in the study conducted by Kartal and Taşdemir (2016), it is seen that more than half of participants did not consider that this type of pedagogic formation lessons were fully adequate.

It was determined that DPT scores showed a significant difference in favour of strong and intermediate reader profile. Because not only textual expressions but also visual particulars such as figures, graphics and tables can also be added to this type of questions. Furthermore, regarding this type of questions, it is not sufficient to only know about information at reminder level. Especially it is required to analyse the event, situation and cases given in the question and to re-establish the relationships between the parts. In this regard, it is considered that individuals who are good book readers will have comprehensive knowledge about this type of contents more easily. Hence, Gömleksiz (2004) stated that there is a direct relationship between the habit of reading books and the practices in the education system and emphasized the importance of the reader profile in the learning performance of individuals.

As per the results obtained from the interviews held, in relation to this type of new generation science questions format, participants have stated that these have a structure being different and complex and requiring multi-cognitive skills. However, it was observed that reader profile of participants describing the questions as head confusing (complex) was weak reader profile. Difficulties that are most frequently mentioned in answering new generation science questions are related with lack of application practice, inadequate correlation of event/ phenomenon sample in questions and scientific concept/ explanations forming its basis and the incompatibility of some course content in the undergraduate with the question content. The opinion that field training lessons taken during undergraduate education contribute more with respect to other lesson groups in answering this type of questions comes out as another outcome which is frequently mentioned.

İNGİLİZ BAROĞU: LONDRA ST. PAUL KATEDRALI'NİN CEPHE TASARIMI

BRITISH BAROQUE: FACADE DESIGN OF ST. PAUL CATHEDRAL IN LONDON

Nadire Tuba YİĞİTPAŞA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

tubayigitpasa@omu.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5197-437X

ÖZET

Geliş Tarihi:

15.02.2022

Kabul Tarihi:

26.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2021

Anahtar Kelimeler

Mimari, sanat, kilise,
Barok, üslup.

Keywords

Architecture, art,
church, Baroque,
style.

XVI. yüzyılda Roma Kilisesi Rönesans Hümanizmi ve Proteston reformu karşısında kaybettiği itibarını geri kazanmak amacıyla Karşı Reform ya da Katolik Reform olarak değerlendirilebilecek hareketi geliştirmiştir. Bu hareketin sanata yansması sonraları "Barok" ismi ile anılmaya başlamıştır. "Barok" kelimesi, Portekizce "Barucca" sözünden gelmektedir. Bu isim Portekizce'de garip biçimli, eğri büğrü incilere verilmektedir. İtalya'da doğan bu üslubun diğer Avrupa ülkelerine de yayıldığı görülmektedir. İngilizler Barok üslubu diğer üsluplara göre daha az benimsemiştir.

Bu çalışmada İngiltere'nin başkenti Londra'da Barok üslupta inşa edilmiş ilk kilise olan St. Paul Kilisesi'nin cephe tasarımları üzerinden İngiltere'de Barok üslubun cephelerde ne şekilde değerlendirildiği irdelenmiştir. İngiliz Barok mimarisinde cephe tasarımlarının diğer ülkelerdeki örneklerden farklılıkları tespit edilmiştir ve farklılıkların ortaya çıkışında etkili olan faktörler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bu çalışmayla Türkiye'de Avrupa mimarisi ve Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisi çalışmalarını desteklemek amaçlanmıştır.

ABSTRACT

In the 16th century, the Roman Church developed the movement that can be considered as the Counter-Reformation or the Catholic Reformation in order to regain its lost reputation in the face of Renaissance Humanism and the Protestant reform. The reflection of this movement on art began to be known as "Baroque". The word "Baroque" comes from the Portuguese word "Barucca". This name is given to oddly shaped, crooked pearls in Portuguese. It is seen that this style, which was born in Italy, spread to other European countries. The British adopted the Baroque style less than other styles.

In this study, it was examined how the Baroque style was evaluated on the facades in England through the facade designs of St. Paul's Church, which is the first church built in the Baroque style in the capital of England, London. The differences between the facade designs in British Baroque architecture and the examples in other countries were determined and the factors that were effective in the emergence of the differences were tried to be evaluated.

With this study, it is aimed to support the studies of European architecture and Ottoman architecture of the Westernization period in Turkey.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1074154>

Atf/Cite as: Yiğitpaşa, N., T. (2022). İngiliz baroğu: Londra St. Paul Katedrali'nin cephe tasarımı. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 381-396.

Giriş

1545-1563 yılları arasında toplanmış olan Trent Konsili'nde Reformist düşünceye karşı çıkılarak, dinsel bağlılığı arttıran en güçlü aracın sanat olduğu vurgulanmıştır (Linder, 2008: 111-114; Saari & Saari, 2002: 15; Mayer, 2016: 178-202)¹. Dini konulu tasvirlerin yoğun bir şekilde kullanılmasının cemaat üzerinde mistik bir etki yaratmasından dolayı yeni inşa edilen kiliselerin tasarımında resim ile heykelin aşırı kullanımı teşvik edilmiştir (Roth, 1993: 358; Held & Posner, 1971: 22; Minor, 1999: 47-49; Tapie, 1961: 14-15; Andersen, 1969: 9; Yiğitpaşa & Ceylan, 2021: 203-204). Konsilde alınan kararlar doğrultusunda kiliseler anıtsal ve görsel tasarımları ile dikkat çekmiştir (Neuman, 2013: 115). Barok mimaride elips ya da oval planlar ve karışık geometrik şekillerden oluşan plan tipleri görülmektedir (Pensver, 1977: 111-112; Tapie, 1992: 43; Yarwood, 1994: 74; Norberg-Schulz, 1998: 13; Roth, 2014: 488). Karmaşık geometrik formlu plan tipleri üzerinde yükselen eğrisel formlu duvarların sınırladığı yapılar genellikle kubbe ile örtülmüştür (Müller & Vogel, 1997: 403; Ducher, 1988: 102). Sütun ya da payeleri birbirlerine bağlayan kemerler, Rönesans'ta uygulanan yarım daire formundan çıkarılarak eliptik ya da oval biçimde uygulanmıştır. Döneme özgü bir uygulama ile çifte kavis şekli verilerek (hem karşıdan hem de üstten kavisli) inşa edilmişlerdir (Norberg-Schulz, 1998: 14).

Yönetimde mutlak monarşiyi temsil eden Barok sanat, dinsel yaşamda Roma Katolikliğini yansıtmayı hedeflemiştir (Blunt, 1998: 148; Roth, 1993: 379; Minor, 1999: 102). Anglikan mezhebine mensup olan İngiltere'de ise XVII. yüzyılda Palladian² modellerine dayanarak Neoklasik mimari gelişme göstermiştir (Neuman, 2013: 302; Carl & Charles, 2009: 184; Blunt, 1998, s. 148). Fakat 1666 yılında çıkan büyük yangından sonra Londra'da birçok yapı metruk hale gelmiştir. Şehrin onarımı sırasında Christopher Wren önderliğinde Barok mimari örnekleri inşa edilmeye başlamıştır (Adams, 2011: 342; Neuman, 2013: 305; Carl & Charles, 2009: 186; Roth, 1993, s. 379; Blunt, 1998: 149; Minor, 1999, s. 102; Braynt Pratt, 1995: 58). Wren 1665-1666 yılları arasında Fransa'da yaşamış ve burada Barok mimari üzeri çalışan İtalyan mimar Bernini ile tanışmıştır. Bernini'den etkilenerek (Neuman, 2013: 305; Roth, 1993: 380; Minor, 1999: 102; Blunt, 1998: 148; Downes, 1966: 3) ilk olarak Fransız ve İtalyan modellerinin etkisinde şehir planını hazırlamış, hasar gören elli bir kiliseyi Barok üslupta tasarlamıştır (Roth, 1993: 380-382; Neuman, 2013, s. 305; Minor, 1999, s. 102-103; Blunt, 1998: 151). Ayrıca Thomas Archer ve James Gibbs İtalya'da, Hugh May ise Fransa'da eğitim almış ve bunun sonucunda Barok mimarinin İngiltere'de uygulanmasına öncülük etmişlerdir (Blunt, 1998: 148).

Bu bağlamda çalışmamızda Christopher Wren tarafından inşa edilen ve Londra'da Barok üslubun ilk örneği olan St. Paul Katedrali'nin cephe tasarımları üzerinden İngiliz mimarlık tarihinde Barok üslubun cephelerde ele alınış biçimleri irdelenmiştir. İngiltere'de Barok üslupta tasarlanan cephelerin diğer ülkelerdeki örneklerle benzerlikleri ve farklılıkları saptanmıştır.

Londra St. Paul Katedrali'nin Cephe Tasarımı

St. Paul Katedrali Londra'nın piskoposluk merkezidir. Günümüzde bu işlevini sürdüren yapının yerinde 1087 yılında çıkan bir yangın sonrası Normanlar tarafından Romanesk tarzda inşa edilmiş bir başka katedral olduğu bilinmektedir. Bu katedral 1136 yılında çıkan bir yangın sırasında tamamen yok olmuştur (Bede, 1910: 68-69; Garmonsway, 1953: 218). 1256-1314 yılları arasında buraya Gotik tarzda inşa edilen katedralin ise kendi döneminde Avrupa'daki en yüksek üçüncü kilise olduğu bilinmektedir (Dugdale, 1658: 133-134; Lehmborg, 2014: 114; Morrissey, 2011: 3). 1666 yılında yaşanan büyük Londra yangınından önce 1661 yılında eski katedralin onarımı sırasında Christopher Wren'in danışmanlık yaptığı bilinmektedir. Bu onarım 1630 yılında Inigo Jones tarafından tasarlanan Neoklasik tarzdaki iç ve dış tadilatları içermektedir (Campbell, 2007: 10; Lang, 1956: 47-63; Summerson, 1983: 204) Ancak gerçekleşen yangın sırasında tümüyle yıkılan bu yapının yerine ise günümüzdeki katedral inşa edilmiştir (Fletcher, 1962: 913).

1668 yılında şehirde başlayan yenileme çalışmaları kapsamında yapının yeniden inşası için Christopher Wren görevlendirilmiştir (Campbell, 2007: 26; Summerson, 1983: 223; Fletcher, 1962: 913). Bir önceki katedralin

¹ Ayrıca konu için bkz. Held & Posner, 1971: 22; Minor, 1999: 47-49; Tapie, 1961: 14-15; Andersen, 1969: 9; Hibbard, 1977: 111; Maccaffrey, 1914: 81-159; Roth, 1993: 358; Elton, 1990: 188.

² XV. yüzyılda İtalyan mimar Andrea Palladio tarafından geliştirilen, çoğunlukla tam cephe boyu portiko uygulaması yerine cephe ekseninde girişin önüne uygulanan portiko sistemine bağlı gelişen cephe tasarımlarıdır. Palladio'nun inşa ettiği villalarda tüm cephelerde tercih edilen bu uygulama yapının planının da haçvari bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reed and Farber, 1980; Paolo, 1993.

tasarımına bağlı kalınması isteği üzerine bu görev 1669 yılında Wren tarafından reddedilmiştir. Wren'in 1670-1673 yılları arasında yeni bina için hazırladığı tasarımın kabul görmemesi üzerine 1675 yılında mimar tarafından yeni bir tasarım yapılmıştır. Kabul edilen bu tasarıma göre yapının inşasına başlanmıştır. Ancak inşa süreci içerisinde II. Charles tarafından verilen izin doğrultusunda yapıda bazı değişiklikler yapılabilmiş ve yapı bugünkü halini almıştır. Katedral 1697 yılında resmi olarak ibadete açılmıştır (Campbell, 2007: 53-54) (Şekil 1).

Doğu-batı doğrultulu üç nefli Latin haçı formlu yapı aynı ekseninde üç bölüm şeklinde düzenlenmiştir. Batıda yer alan ilk bölüm narteks olup buraya zeminden merdivenlerle ulaşılan portikonun gerisindeki kapıdan erişilmektedir. Narteks üç nef şeklinde düzenlenmiş olup kuzeyi St. Dunstan Şapeli ve güneyi ise St. Michael ve St. George Şapeli ile sonlanmaktadır. Her iki şapel bölümü de doğu-batı doğrultusunda eliptik olarak planlanmıştır. Şapellerin batısında yuvarlak formlu birer şapel yapısı daha mevcuttur. Narteksin daha geniş tutulan orta nefi kubbe ile örtülmüştür (Şekil 2).

Narteks ile başlayan nefler narteksin doğusundaki naosta da kesintisiz bir biçimde devam etmektedir. Yan neflerden daha geniş tutulan orta nef yüzeyi kasetlenmiş beşik tonozla, yan nefler ise küçük kubbeler ile örtülmüştür (Şekil 2).

Kilisenin transept bölümünün merkezi dört yönden ikişer paye ve duvarlar üzerine oturan kemerlerin desteklediği kubbe ile örtülmüştür. Transeptin kuzey ve güney kolları doğu-batı doğrultulu üçer birimli koridorlar şeklinde düzenlenmiş olup kuzey kolun kuzey, güney kolun ise güney duvarının ekseninde dışarıya çıkışı sağlayan birer kapıya yer verilmiştir. Güney transept kolunun kuzeybatı köşesine içten yuvarlak dıştan kare formlu bir kütüphane, kuzeydoğu köşesine ise aynı formdaki kripta bölümü yerleştirilmiştir (Şekil 2).

Transept ile apsis arasındaki bölüm kilisenin naosu gibi üç nefli bir düzenlemeye sahiptir ve naosun bir tekrarı niteliğindedir. Bu bölüme, transeptin kubbe ile örtülü merkez bölümünün doğusundaki üç kapı ile erişim sağlanmaktadır. Kapılardan erişilen neflerden ortadaki daha geniş tutulmuş olup her birinin üzeri batı-doğu doğrultusunda üçer kubbe ve birer tonoz ile örtülmüştür. Kuzeydeki nefin tonozla örtülü doğu ucu Anglikan şehitlerine, güneydeki nefin tonozla örtülü doğu ucu ise Meryem'e adanan birer şapel şeklinde düzenlenmiştir. Ortadaki birim koro yeri olarak düzenlenmiş olup doğusunda yüksek tutulmuş bir platform üzerinde altar yer almaktadır. Altarın doğusunda yer alan yarım yuvarlak formlu apsis ise Amerikan hatıra şapeli olarak düzenlenmiştir (Şekil 2).

Batı cephe kilisenin ana girişlerinin yer aldığı cephedir. Eksene göre simetrik olarak tasarlanan cephe dikey üç birimden oluşmaktadır. İki üçgen bir alınlık ile son bulan eksenindeki bölüm, diğerleri ise eksenin kuzey ve güneyindeki kuleler ile sonlanan bölümlerdir. Eksendeki birim iki kat şeklinde düzenlenmiş olup yatayda üçlü düzenlemeye sahiptir. Altta ve ortada sütun dizileri ile oluşturulmuş iki kat, en üstte ise üçgen alınlık yer almaktadır. Birinci katına zeminden merdiven ile ulaşılmaktadır. Orta birimin birinci katının önüne ortadaki eyvanı ve yanlardaki kapıları kapsayacak şekilde, korint nizamında tasarlanmış, altı adet ikiz sütun ve entablature düzenlemesiyle oluşturulmuş bir portiko konumlandırılmıştır. Kilisenin diğer cephelerinin birinci katlarının tamamında bu portikonun düzenine bağlı geliştirilen uygulamalar yer almaktadır. Diğer cephelerin birimlerinde yer alan plastırlar sütunların, kat ayrımları entablature bölümlerinin devamı niteliğindedir (Şekil 3-4). Benzer bir kat tasarımı birimin ikinci katında da izlenebilmektedir. Eksende, eyvan içerisinde yer alan kapının basık kemerli olarak düzenlenmesi, yan yüzeylerdeki kapıların yerine yerleştirilen basık kemerli küçük pencereler, portikonun kompozit nizamda düzenlenmiş olması ve portikonun yalnızca eksendeki eyvan düzenlemesinin önünde yer alması kattaki farklılıklardır. Buradaki portiko düzenlemesi de diğer cephelerin ikinci katlarındaki birimlerinde yer alan plastırlar kat bitiminin öncüsüdür. Kat entablature üzerine oturan üçgen alınlık ile sonlanmaktadır. Entablature bölümünde friz yüzeyinin triglif-metop dizisini andıran görünümü aralıklı yerleştirilmiş, yoğun bezemeli konsollarla sağlanmıştır. Üçgen alınlığın içerisinde ise "St. Paul'un Din Değiştirmesi" (Elçilerin İşleri, 9) konulu rölyef yer almaktadır. Alınlığın üzerinde yükselen akroterler heykel biçiminde düzenlenmiş olup bu heykellerden ortadaki St. Paul, soldaki St. Peter, sağdaki St. James (Büyük)'e aittir (Şekil 5).

Orta birim kiliseye girişlerin yapıldığı ana kapının bulunduğu birimdir. Birinci kattaki portikosunun gerisinde ekseni bir eyvan şeklinde girintilenmiştir. Eyvanın doğu duvarı korint başlıklı iki plastırla üç birime ayrılmıştır. Ortadaki birimin ekseninde ana giriş kapısı yer almaktadır. Kapı kenarları ince, geometrik bezeme bordürüyle çevrili lento ile sınırlandırılmıştır. Üst kısmında iki yandan alt kenarları akant yaprakları ile sonlanan volüt biçimli konsollara oturtulmuş entablature yer almaktadır. Entablature aşağıdan yukarıya doğru sade tutulmuş friz, yüzeyi stilize yaprak motiflerinin atlamalı yerleştirilmesiyle oluşturulmuş ince bir bordür ve kymation dizisi şeklinde düzenlenmiş olup üzeri, yüzeyi bitki motifleriyle geliştirilmiş düz bir alınlık ile sonlandırılmıştır. Alınlığın

üzerinde ise yatay dörtgen formlu bir pano içerisinde St. Paul'un hayatından bir kesiti konu alan rölyef izlenebilmektedir. Eksenin kuzey ve güneyindeki birimler ise üç kat şeklinde düzenlenmiş olup alttaki iki kat dekoratif nişlerle hareketlendirilmiştir. Üçüncü katlarında ise St. Paul'un hayatı ile ilgili rölyefler dikdörtgen formlu panolara işlenmiştir. Eksendeki birimin birinci katında eksendeki kapının kuzey ve güneyinde, narteksin yan neflerine ve şapellere girişi sağlayan daha küçük boyutlu birer kapı açıklığı mevcuttur. Kapılar iki yandan korint başlıklı gömme sütunlar üzerine oturan entablature ve düz alınlıklar ile çevrelenmişlerdir. Entablature bölümleri aşağıdan yukarıya doğru üç siltmeli arşitrav ve frizlerden oluşmaktadır. Frizlerin köşeleri cubid benzeri bir figürle sınırlanmış olup yüzeyleri bitkisel motiflerle hareketlendirilmiştir. Kapıların üzerine yarım yuvarlak formda sonlanan birer pencere yerleştirilmiştir. Pencereilerin üst kısmında ise içerisinde St. Paul'un hayatını konu alan bir rölyefin işlendiği dikdörtgen formlu pano mevcuttur (Şekil 3-4).

Simetrik düzendeki yan birimler cephenin bu bölümleri üzerinde devam eden kulelerle birlikte dört katlı olarak algılanmaktadır. Katların yanları portiko nizamlarına bağlı düzenlenmiş plastırlarla sınırlandırılmıştır. İlk katların ekseninde dor nizamlı plastırların üzerine oturulmuş iç içe geçmiş yuvarlak kemerlerle içeriye doğru hafif kademelenen birer niş uygulaması mevcuttur. Nişlerin kavsara kısmı kasetler şeklinde düzenlenmiştir. Eksenine ise dor nizamlı antalar üzerine oturtulmuş yuvarlak kemerle çevrelenen birer pencere açıklığı verilmiştir. Pencerenin alt kısmında iki kademe şeklinde kaide benzeri bir uygulamaya gidilmiştir. Birimlerin birinci katlarında katı sınırlayan plastır başlıklarının arasında kalan bölümlerin eksenine kanat motifleri arasında bir çocuk maskı ve iki yanına çapraz konumlandırılan kılıç ve müzik aleti kabartması ile birleşim noktalarına çelenk motifleri işlenmiştir. Orta birimin portikosunun entablature bölümü bu birimlerde ve diğer tüm cephelerde kat ayırımını sağlayan friz ve silme düzenlemesi olarak devam etmiş olup burada birinci katların bitiminde friz bölümlerinin eksenine yuvarlak formlu birer pencere açılmıştır. Pencereilerin çevresi perde, akant yaprağı ve volüt motifleriyle hareketlendirilmiştir (Şekil 3-4). İkinci katlarında birinci kattaki plastırların hizasında ikinci katın portikosunun nizamına bağlı olarak düzenlenmiş plastırlar görülmektedir. Katların yüzeyinde ise kompozit nizamlı gömme sütunlar üzerine sade olarak bırakılmış entablature ve üçgen alınlık uygulamasıyla çevrelenmiş dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı mevcuttur. Pencereilerin altında gömme sütunlara ait yüksek kaidelerin arasında kalan kısımlara girland ve kurdele motiflerinden gelişen bir süsleme yerleştirilmiştir. Katları sınırlayan plastırların başlıkları arasında kalan kısımların eksenine çapraz iki kılıç ve ortada "P" harfinden oluşan St. Paul'a ait monogram iki yanında ise bitkisel motif ve kurdelelerden gelişmiş bezeme öğeleri işlenmiştir (Şekil 3-4). Kulelerin yükseldiği üçüncü katların köşelerinde kuzeyden güneye doğru sırasıyla St. Matta, St. Markus, St. Luka ve St. Yuhanna heykelleri yer almaktadır. Cepheden daha geride düzenlenmiş kule kısımlarının ilk katlarının tüm yönlerinde aynı düzenlemeye sahip yuvarlak formlu birer açıklık yer almaktadır. Açıklıklar dıştan yüzeyi akant yaprakları ile bezenmiş yuvarlak birer bordür ile çevrelenmiştir. Güneydeki kulenin batı ve güney yönden algılanan cephelerinde bu açıklık yüzeyine birer saat yerleştirilmiştir. Kulelerin ikinci katı ise yukarıya doğru kademeli olarak daralır vaziyettedir. En alt kademesinde girinti ve çıkıntılı olarak yerleştirilen korint nizamlı sütun dizileri üzerine entablature oturmaktadır. İkinci kademede yer alan atlamalı çıkıntılar baldeken tarzda düzenlenmiştir. Üçüncü kademede ise C kıvrımlı payandaların ayırdığı her bölüme yarım yuvarlak kemerli birer açıklık verilmiştir. Dördüncü kademe diğer kademelere nispeten üçüncü kademeye daha yakın çapa sahiptir. Volütlü konsol biçimindeki plastırlarla birimlere ayrılmış kademelerin her biriminde basık kemer şeklinde sonlanan birer açıklık mevcuttur. Kuleler çokgen formlu, her yüzü C kıvrımı şeklinde düzenlenmiş külahın üzerine yerleştirilen altta volüt, üstte gonca motifinden gelişen düzenlemeye sahip iki kademeli âlem³ ile sonlanmaktadır (Şekil 6-7).

Kilisenin güney cephesi transept, narteks, naos ve koro yerinin planlamasına bağlı olarak parçalı görünümdeki birimlere ayrılmıştır. Nartekse ait olan batı yöndeki ilk birim iki bölümlü olarak düzenlenmiştir. Bu bölümlerden batıdaki batı cephenin yan birimlerindeki uygulama tekrarlanmıştır. Ancak burada batı cephede alt kattaki kaide uygulaması yerine yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı verilmiştir. Doğudaki bölüm ise plastırlar ile yanlardan sınırlandırılmış olup iki kat şeklinde düzenlenmiştir. Her iki kat da ikişer plastırla üç birime ayrılmıştır. Birinci katta eksendeki birime kademeli siltmeli söveler ve kademeli siltmeli basık kemer ile çevrelenmiş yarım yuvarlak formda sonlanan pencere açıklığına yer verilmiştir. Yüzeyine üç sıra yaprak motifleri işlenen alt sövedeki konsolların arasında eksende çocuk maskı yanlarda çocuk motifinden gelişen bir dekor yer alırken basık kemerin kilit taşına kanat motifleri arasında bir çocuk maskı işlenmiştir. Yanlardaki birimlerde yarım yuvarlak kavsaralı

³ Avrupa mimarisinde finial olarak geçmektedir.

birer niş bulunmakta olup nişlerin altında yer alan panolara çocuk maskı ve yaprak motiflerinden gelişen kompozisyonlar işlenmişken üstlerinde dikdörtgen formlu içi boş birer pano mevcuttur. İkinci katta ise tasarım bakımından benzer bir uygulamaya gidilmiştir. Eksendeki birimde batıdaki ilk bölümün ikinci katındaki pencere açıklığı kompozisyonu tekrarlanırken, yan birimlerde alt kattaki yan birimlerde görülen nişlerin yerine pencere açıklıkları verilerek diğer düzenlemeleri yinelenmiştir. Kat ayrımı ve bölüm sonlanışlarında tüm cephelerde olduğu gibi batı cephedeki uygulama tekrarlanmıştır (Şekil 8-9).

Naos bölümünün güney cephesini oluşturan ikinci bölümde ise her iki katta da ikişer ikiz plastırla üçer birim elde edilmiştir. Birimlerde narteksin güney cephesinin ikinci bölümünün eksendeki biriminde yer alan uygulamalar tekrar edilmiştir. Burada görülen tek farklılık ise ikinci kattaki kompozisyonların eksenine konumlandırılan pencere açıklıkları yerine nişlerin tercih edilmiş olup altlarındaki panoların konumuna basık kemerli açıklıkların verilmesidir (Şekil 8-9).

Transept bölümünün güney cephesi iki katlı ve dikey üç birim şeklinde düzenlenmiştir. Eksendeki birimin ilk katına zeminden basamaklarla ulaşılmaktadır. Burada cephe ekseninde transeptten mekâna girişi sağlayan dikdörtgen formlu kapı açıklığı mevcuttur. Kapı lentolu olarak düzenlenmiş olup düz bir alınlığa sahiptir. Kapı açıklığının önüne yarım yuvarlak şeklinde konumlandırılmış korint nizamlı sütunlarla portiko oluşturulmuştur. İkinci katta portiko taşıntısının üzeri yukarıya doğru daralan basamaklar şeklinde düzenlenmiştir. Burada birim üç dikey birime ayrılmış, ortadaki birime basık kemerli bir pencere açıklığı verilmiştir. Kemer kilit taşına kanat motifleri arasına çocuk maskı işlenmiştir. Maskın yanlarında yaprak motifinden gelişen bezeme izlenebilmektedir. Yanlardaki iki birimde yarım yuvarlak kavsaralı birer niş görülmektedir. Birim üçgen alınlık ile sonlanmakta olup alınlığın içerisinde anka kuşu rölyefi yer almaktadır. Üçgen alınlığın üzerinde yer alan akroterler, ortada St. Andrea, batıda St. Matthias, doğuda ise St. Yuhanna'ya ait olmak üzere birer heykel şeklinde düzenlenmiştir. Transept bölümünün güney cephesinin yan birimlerinde naosun aynı cephesindeki birim düzenlemeleri yinelenmiştir. Bölümün cephe köşelerinin üzerine, batıdakine St. Simon (Zealot), doğudakine St. Matta heykeli konumlandırılmıştır (Şekil 10).

Koro yerinin güney cephesi plastırlarla dört birime ayrılmış olup bunlardan batıdaki üç birimin içerisinde naos cephesindeki birimlerde yer alan kompozisyon tekrarlanmıştır. Doğudaki birimde ise her katta üstten düz alınlıkla vurgulanan yarım yuvarlak kavsaralı birer niş yer almaktadır (Şekil 8-9).

Kilisenin kuzey cephesi planlama bakımından güney cephenin aynısıdır (Şekil 11-12). Burada farklılık alınlık rölyefi ve akroterlerde gözlemlenmektedir. Alınlığın içerisine kraliyet arması ve çevresine beş figür işlenmiştir. Üçgen alınlığın üzerinde yer alan akroterler, ortada St. Yakup (Küçük), batıda St. Thomas, doğuda ise St. Yahuda (Thaddeus)'ya ait olmak üzere birer heykel şeklinde düzenlenmiştir. Cephe köşeleri üzerinde ise batıda St. Philip, doğuda ise St. Bartholome heykelleri izlenebilmektedir (Şekil 13).

Doğu cephe ise kilisenin apsis taşıntısı ile birlikte plastırların sınırladığı üç birim halinde düzenlenmiştir. Taşıntılı olan eksendeki birim iki kat şeklinde düzenlenmiş, her katta plastırların sınırladığı yüzeylere, antaların üzerine oturan yuvarlak kemerlerle çevrili pencere açıklıkları verilmiştir. Birim, ekseni dikdörtgen formlu yanlardan volüt kıvrımı şeklinde kademe oluşturan alınlık ile sonlanmaktadır. Alınlığın eksenine ise kare formlu kartuş içerisine alınmış yuvarlak formlu bir pencere açılmıştır (Şekil 14).

Transeptin ekseni üzerinde yükselen kule yukarıya doğru daralan kademeler şeklinde düzenlenmiştir. İlk kademe yuvarlak formlu bir kaide üzerinde olup, sütun dizileriyle oluşturulmuş bir galeri görünümündedir. Sütunlar arasına atlamalı olarak yerleştirilen nişler bu bölümde hareketliliği sağlamaktadır. İkinci kademe balkonla çevrili olup yüzeyi plastırlarla birimlere ayrılıp her birime dikdörtgen formlu pencereler yerleştirilmiştir. Kurşun kaplı kubbe ise ikinci kademelinin plastırlar aralıklarına uygun olarak yerleştirilen nervürlere sahiptir. Kubbenin üzerinde yer alan fener de kademeli olarak düzenlenmiştir. İlk kademede ana yönlere bakan dört sütunlu portikolar mevcuttur. İkinci kademede dört yönde yuvarlak formlu açıklıklar verilmiştir. Fener kubbe üzerine yerleştirilen haç ile sonlanmaktadır (Şekil 8-11).

Değerlendirme ve Sonuç

İngiliz mimarlık tarihi boyunca Gotik, Neoklasik gibi bazı Avrupalı üslupların kendi çağında ve sonrasında beğenilerek uygulandığı bilinmektedir. Barok üslubun ise diğer üsluplara göre daha az tercih edildiği görülmektedir. Bunun nedenini aslında Barok mimarının oluşumundaki etmenlerde bulmak olasıdır. Barok sanat Katolik Reform'un sonucudur. Dolayısıyla Katolik ruhunu yansıtan bir mimari şekillenmedir. Katolikliği

yüceltmek adına oluşturulmuş bir üslubun çok fazla tercih edilmemesinin nedeni ise İngiltere'nin Anglikan mezhebine mensup olmasında aranabilir.

İngiliz mimarların Barok mimariye eğilimi Fransız etkisinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle St. Paul Katedrali ve İngiltere'deki Barok üsluplu diğer yapıların cephe değerlendirmesini kavrayabilmek adına öncelikle Fransız Barok mimarisini incelemek gerekmektedir. XVII. yüzyılın başlarından itibaren Fransız sanatçılar, İtalya ile güçlü bağlantılara sahip olmuştur. Fransız mimarlar, antik kalıntıları ve Vitruvius tarafından belirlenen kuralları yerinde incelemek için İtalya'ya gönderilmiştir. Böylece Fransa'da, simetri ve orantı kurallarına göre düzenlemeler gerçekleştirilerek, kısıtlanmış bir Barok mimarisi uygulanmıştır. Mimarlar, İtalya'da keşfedilmiş olan prensipleri bilmelerine rağmen geleneksel Fransız değerlerinden etkilenecek şekilde klasik bir Barok sanatı uygulamayı tercih etmişlerdir. Fransız mimarlar, İtalyan Barok sanatından daha az karmaşık kilise planları tasarlamış olup bunun yanı sıra kütle ve duvar yüzeyi oranlarıyla geleneksel klasik düzene ait çalışmalar üretmişlerdir. İtalyan Barok coşkusunu reddeden Fransız mimarlar, sanatçı kimliklerinden daha çok kendilerini kralların hizmetine ve yüceltilmesine adanmışlardır. (Norberg-Schulz, 1998: 14; Snodin & Llewellyn, 2009: 86; Millon, 1968: 28; Held & Posner, 1917: 127-129; Tapie, 1961: 143).

Barok mimarinin menşei olan İtalya'da bu tarzda inşa edilen binaların cephelerinde hareketli bir anlayış hâkimdir. İtalyan Barok üslubunda cephe düzenlemelerinin oluşumu Giacomo della Porta'nın eserleriyle birlikte şekillenmiştir. Porta'nın cephe tasarımları Barok dönem boyunca diğer sanatçılar tarafından da uygulanmıştır. Dikeylik hissi yaratmak için cepheler yüksek tutulmuş ve yatay elemanlar kırık bir şekilde tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra, kiliselerin üst bölümleri alt kısımlarından daha dar tasarlanmıştır. Bu durum Barok sanatın vazgeçilmez bir süsleme özelliği olan iki adet volüt ile gizlenerek cephelerde bütünlük elde edilmiştir. Cephelerde hareketlilik eğri ve karşı eğriler ile sağlanmıştır. Rönesans cephe düzenlemelerinden farklı olarak dekorasyonlara önem verilmiştir. Bu uygulamalara özellikle Barok sanatın simgesi olan Il Gesu Kilisesi ve Santa Susana Kilisesi örnek gösterilebilir. Ayrıca Francesco Barromini tarafından Roma'da inşa edilen Fontane Kilisesi örneğinde de görülebileceği gibi İtalyan Barok üslubunun cephe tasarımlarında iç ve dış bükey hatlarla kilise cephelerinde dalgalı görünüm de elde edilmiştir (Wölfflin, Renaissance and Baroque, p. 96; Tapie, The Age of Grandeur Baroque Art and Architecture, p. 32; Yiğitpaşa & Ceylan, 2021: 203-204; Ceylan, 2021: 51-52). Fransız Barok mimarisinde ise kiliselerin cephelerinde klasik düzene ait uygulamalar görülmektedir. Cephelere simetri ve orantı kuralları hâkim olmuş, cepheler klasik blok ya da klasik portiko tasarımlarında ele alınmıştır. Bu tasarımlar ise Antik Yunan ve Roma mimarilerinden beslenen, Rönesans ve Neoklasik mimarilerinde tercih edilen düzenlemelerdir. Klasik blok tasarımlarında cepheler silmeler ve plastırlarla birimlere ayrılmakta ve her birim her katta simetrik olarak düzenlenmektedir. Portikolu tasarımlarda ise cephenin tamamı, Antik tapınakların giriş cephelerinde olduğu gibi, belirli bir antik nizamda şekillendirilmiş portiko şeklindedir. Ancak bu türde bazen Andrea Palladio'nun Rönesans döneminde tasarladığı villalardan esinlenilerek, portiko cephenin eksenine daha küçük boyutlarda düzenlenebilir ve kalan cephe yüzeylerinde klasik blok uygulamasına gidilebilir (Yiğitpaşa & Akın Ertek, 2020: 219-258).

St. Paul Katedrali cephe düzenlemesine bakıldığında ise simetrik tasarımları ve portikolarıyla klasik formlardan kopmayan bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Christopher Wren'in bu anlayışı inşa ettiği St. Edmund, St. Margeret, St. Martin ve St. Mary le Bow Kiliselerinde de sürdürerek cepheleri klasik blok şeklinde düzenlediği görülmektedir. Thomas Archer tarafından Londra'da inşa edilen St. John Kilisesi ile Birmingham'daki St. Philip Kilisesi de aynı anlayışta şekillenen cephelere sahiptir. Fransız Barok mimarisinin en önemli temsilcilerinden biri olan Paris'teki Dome des Invalides batı cephesi düzenlemesi bakımından St. Paul Katedrali ile aynı tasarımı yansıtmaktadır. Aynı şekilde Turin'deki Basilica di Superga'nın batı cephesindeki portiko ve diğer cephelerdeki klasik blok tasarımı örnek teşkil etmektedir.

Barok döneminde heykel ve rölyef sanatı, mimariye bağımlı olarak kilise cephelerinde zengin dekorasyonlara yönelik gelişme göstermiştir. Bu tür dekoratif heykel ve rölyefler üç farklı şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, bir binanın tepesini tamamlamak için kullanılan yatay heykeller dizisi olmuştur. İkincisi ise kadın formuna sahip olan karyatid ve erkek formunda telamonların, taşıyıcı ya da sütunları destekleyici unsur olarak betimlenmesini teşkil etmiştir. Heykelin mimarlıkla birlikte üçüncü ve en tipik uygulanma alanı alınlık, friz, arma, sarmal ve kupa gibi benzeri elemanların yüzeylerinde yer alan betimlemelerini içermiştir (How to Recognize Baroque Art, 1979: 58). Kiliselerin cephelerinde genellikle gırland, üzüm salkımları gibi bitkisel ve geometrik motifler yer almıştır (Chase and Post, 1971: 372-373; Ceylan 2021: 57-58)). Barok cephelerde kullanılan heykel ve rölyeflerin hemen hemen her ülkede uygulandığı görülebilmektedir. St. Paul Katedrali'nin batı cephesindeki

merkezi alınlığı içerisinde Paul'un hayatından alınan bir sahnenin işlendiği figürlerin yüksek kabartma tekniğinde tiyatral ve hareketli bir görünüm sergilediği görülmektedir. Viyana'da inşa edilen St. Charles Kilisesi'nin alınlığında da tympanonun tamamını kapsayan rölyefin aynı şekilde ele alındığı görülmektedir. St. Paul Katedrali'nde kuzey ve güney cephede yer alan alınlıkların tympanonunun merkezine yarım yuvarlak formlu küçük niş yerleştirilerek kompozisyon buraya işlenmiştir. Bu durum da Francesco Maria Ricchino'nun Milano'da inşa ettiği St. Giuseppe Kilisesi'nde başlayan ve Barok mimarinin vazgeçilmez unsuru olan alınlık içerisinde küçük birer segmental alınlık yerleştirme geleneğine bir gönderme niteliğindedir. St. Paul Katedrali'nde akroterlerde görülen havari heykelleri ise Scilya'daki Basilica della Collegiata ve St. Sebastiano, Venedik'teki St. Maria della Salute, Viyana'daki Karlskirche ve Lorraine'deki St. Sebastian Kilisesi örneklerinde de olduğu gibi Barok dönem kiliselerinde sık karşılaşılan bir uygulamadır.

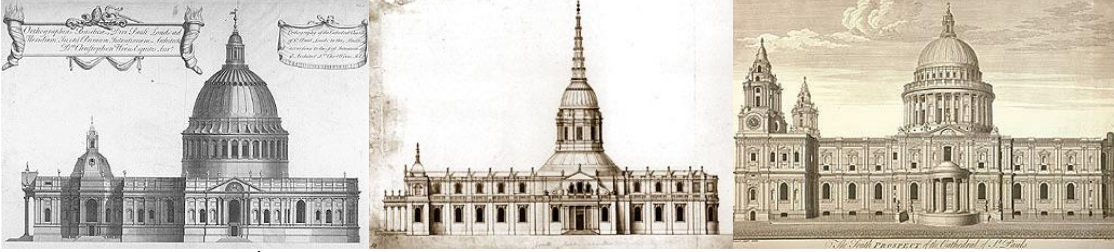
Bu bağlamda St. Paul Katedrali'nin İngiltere'deki en büyük Barok karakterli yapılardan birisi ve Londra'da inşa edilen ilk Barok kilise olması yapıyı İngiliz mimarlık tarihindeki önemini ortaya koymaktadır. Christopher Wren, Louvre'in etkisi altında kilisenin sütun, merkezi alınlığı ve batı cephesini tasarlamıştır. Il Gesu Kilisesi kadar iyi bir akustiğe sahip olan St. Paul Katedrali bunun yanı sıra büyüklüğü, zengin dekorasyonu ve iç ile dış bükey formlarıyla Barok sanatın özelliklerini yansıtmıştır. Wren, Andrea Palladio'nun İngiliz ortaçağ katedral geleneklerini çözümleyişini, Inigo Jones'in klasik anlayışını, Roma'daki Barok karakterli yapıları ve Fransa'da Mansart'ın çalışmalarını göz önünde bulundurarak cephelerdeki klasik mimarinin klasik blok anlayışı ile Barok üslubun detay işçiliğini birleştirmiştir.

Kaynakça

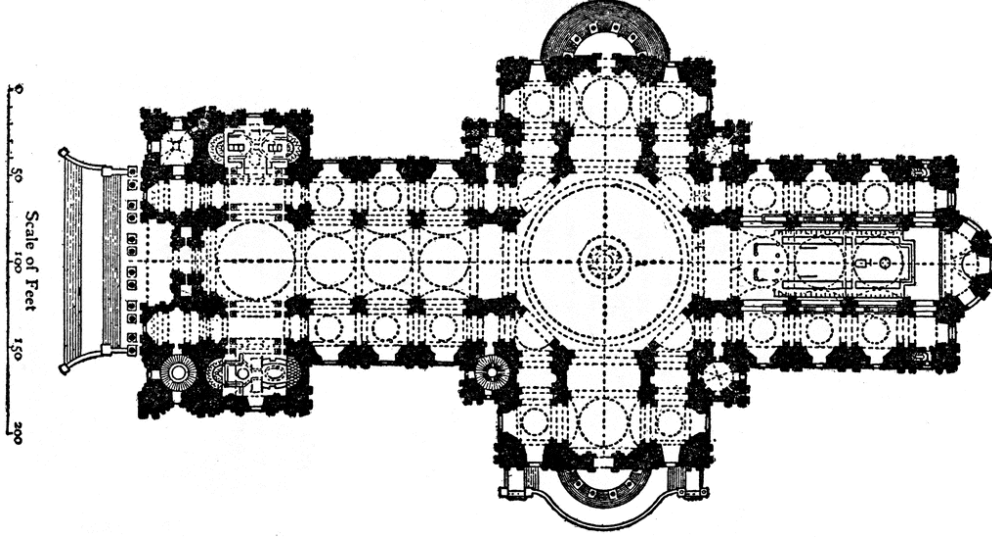
- Adams, L. S. (2011). *A History of Western Art*. McGraw-Hill.
- Andersen, L. (1969). *Baroque and Rococo Art*. Harry N. Abrams.
- Bede, C. J. (1910). *Ecclesiastical History of the English Nation*. John Stevens.
- Blunt, A. (1988). *Baroque and Rococo Architecture and Decoration*. Wordsworth Editions.
- Campbell, J. W. P. (2007). *Building St. Paul's*. Thames and Hudson.
- Carl, K. H. & Charles, V. (2009). *Baroque Art*. trans. Gunther Roth. Parkstone Press.
- Ceylan, S. (2021). *Güney İtalya Lecce'de Barok Dönem (XVII. Yüzyıl) Kiliseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Chase, G. H. and Post, C. R. (1917). *A History of Sculpture*. Greenwood Press.
- Downes, K. (1966). *English Baroque Architecture*. A. Zwemmer Ltd.
- Ducher, R. (1988). *Characteristique des Styles*. Flammarion.
- Dugdale, W. (1658). *The History of St. Pauls Cathedral in London*. Tho. Warren.
- Elton, G. R. (1990). *The New Cambridge Modern History the Reformation 1520-1559*. Cambridge University Press.
- Fletcher, B. (1962). *A History of Architecture on the Comparative Method*. Athlone Press.
- Garmonsway, G. N. (1953). *The Anglo-Saxon Chronicle*. Dent.
- Held, J. S. & Posner, D. (1971). *17th and 18th Century Art Baroque Painting, Sculpture, Architecture*. Harry N. Abrams.
- Hibbard, H. (1977). *Masterpieces of Western Sculpture from Medieval from Medieval to Modern*. Harper & Row Publishers.
- How to Recognize Baroque Art*. Penguin Books, New York 1979.
- Lang, J. (1956). *Rebuilding St Paul's after the Great Fire of London*. Oxford University Press.
- Lehmberg, E. (2014). *The Reformation of Cathedrals: Cathedrals in English Society*. Princeton University Press.
- Linder, R. D. (2008). *The Reformation Era*. Greenwood Press.
- Maccaffrey, J. (1914). *History of Catholic Church from the Renaissance to the French Revolution I*. Dodo Press.
- Mayer, T. F. (2016). *Reforming Reformation*. Routledge.
- Minor, V. H. (1999). *Baroque & Rokoko Art & Culture*. Prentice Hall.
- Morrissey, M. (2011). *Politics and the Paul's Cross Sermons, 1558-1642*. University Press.
- Müller, W. & Vogel, G. (1997). *Atlante di Architettura*. Ulrico Hoepli Editore.
- Neuman, R. (2013). *Baroque and Rococo Art and Architecture*. Pearson.
- Norberg-Schulz, C. (1998). *Architettura Barocca*. Electa.
- Paolo, M. (1993). *Palladio*. Benedikt Taschen Verlag GmbH.
- Pensver, N. (1977). *Ana Çizgileriyle Avrupa Mimarlığı*. çev. Selçuk Batur. Cem Yayınevi.
- Pratt, P. B. (1995). *Architecture*. Lucent Books.
- Reed, H. H. and Farber, J. C. (1980). *Palladio's Architecture and Its Influence*. Dover Publications.

- Roth, L. M. (1993). *Understanding Architecture Its Elements, History and Meaning*. HarperCollins Publishers.
- Roth, L. M. (2014). *Mimarlığın Öyküsü*. çev. Ergün Akça. Kabalcı Yayınevi.
- Saari, P. & Saari, A. (2002). *Renaissance & Reformation Biographies I*. Thomson Gale.
- Summerson, J. (1983). *Architecture of Britain 1530–1830*. The Pelican History of Art. Penguin Books.
- Tapie, V. L. (1961). *The Age of Grandeur Baroque Art and Architecture*. trans. A. Ross Williamson. Frederick A. Praeger.
- Tapie, V. L. (1992). *Barok*. çev. Galip Üstün. İletişim Yayınları.
- Wölfflin, H. (1979). *Renaissance and Baroque*. trans. Kathrin Simon, Cornell University Press.
- Yarwood, D. (1994). *Architecture of Europe-Classical Architecture 1420-1800*. B.T. Batsford Ltd.
- Yiğitpaşa, N. T. & Akın Ertek, G. (2020). XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup. *Amisos Dergisi*, 5(8), 219-258.
- Yiğitpaşa, N. T. & Ceylan, S. (2021). *Güney İtalya Lecce'de Barok Dönem (XVII. Yüzyıl) Kilise Süslemeleri*. *Amisos Dergisi*, 6(11), 202-219.

Ekler

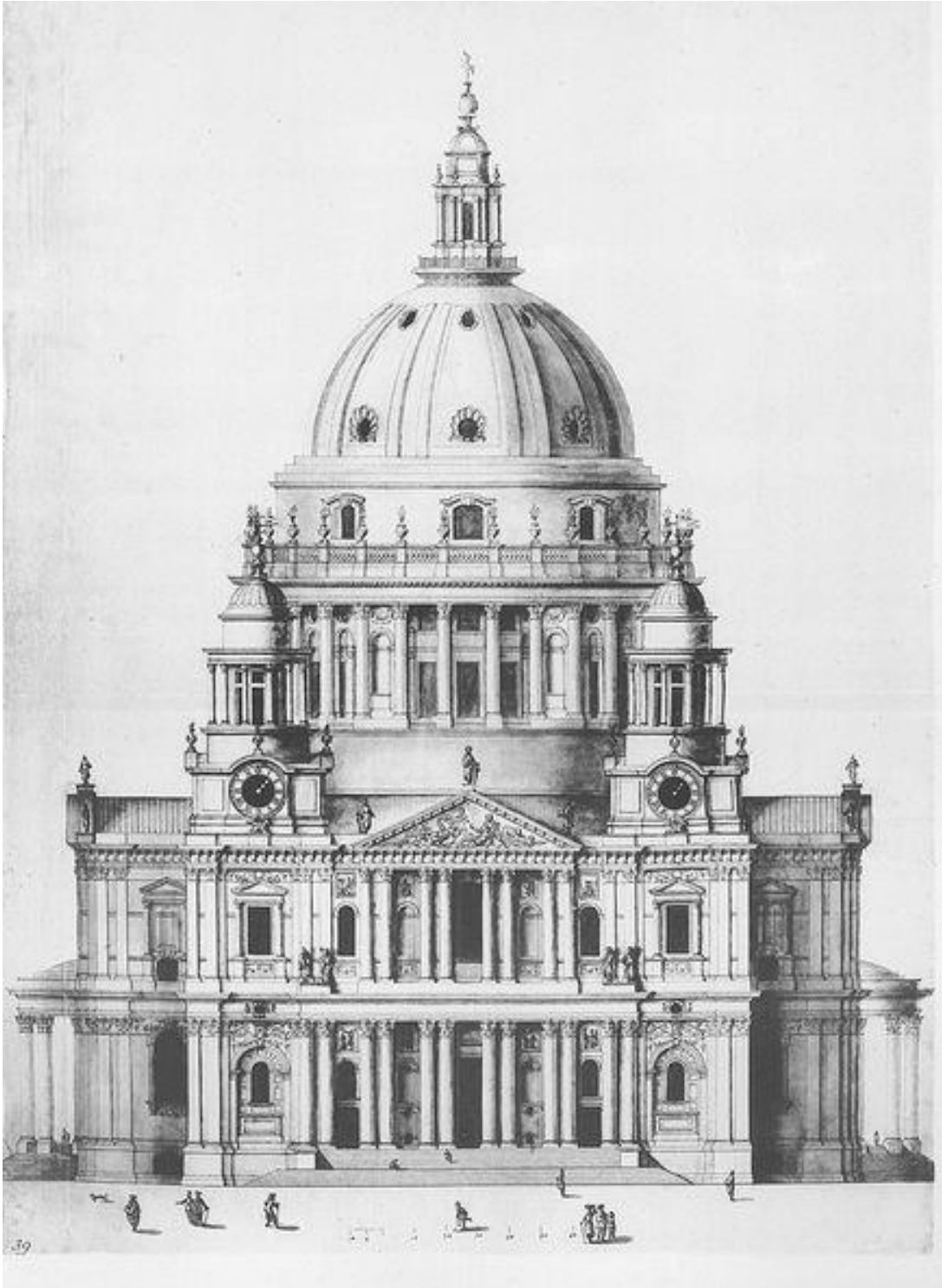
Şekil 1. St. Paul Katedrali İçin Planlanan Tasarımlar, <https://www.stpauls.co.uk>, Erişim Tarihi: 05.01.2022

Şekil 2. St. Paul Katedrali Planı, <https://previews.123rf.com/>, Erişim Tarihi: 05.01.2022

Şekil 3. St. Paul Katedrali Batı Cephesi

Şekil 4. St. Paul Katedrali Batı Cephe Çizimi, <https://i.pinimg.com>, Erişim Tarihi: 05.01.2022

Şekil 5. St. Paul Katedrali Batı Cephesindeki Alınlık

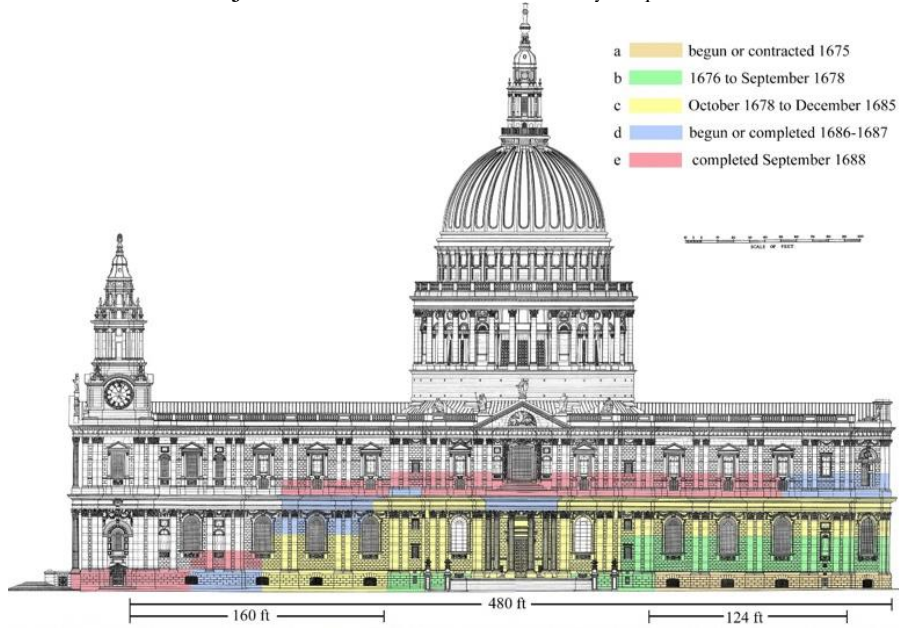
Şekil 6. St. Paul Katedrali Kuleleri

Şekil 7. St. Paul Katedrali Kule Heykelleri

Şekil 8. St. Paul Katedrali Güney Cephe

Şekil 9. St. Paul Katedrali Güney Cephe Çizimi, <https://www.stpauls.co.uk>, Erişim Tarihi: 05.01.2022

Şekil 10. St. Paul Katedrali Güney Cephedeki Alınlık ve Akroterler

Şekil 11. St. Paul Katedrali Kuzey Cephe

Şekil 12. St. Paul Katedrali Kuzey Cephe Çizimi, <https://www.stpauls.co.uk>, Erişim Tarihi: 05.01.2022

Şekil 13. St. Paul Katedrali Kuzey Cephe Alınlığı ve Akroterler

Şekil 14. St. Paul Katedrali Doğu Cephe

EXTENDED SUMMARY

Baroque art, which represents absolute monarchy in the administration, aimed to reflect Roman Catholicism in religious life. In England, which belongs to the Anglican sect, Neoclassical architecture developed based on Palladian models in the 17th century. However, after the great fire in 1666, many buildings in London became derelict. During the restoration of the city, examples of Baroque architecture began to be built under the leadership of Christopher Wren. Wren lived in France between 1665 and 1666, where he met the Italian architect Bernini, who was working on Baroque architecture. Influenced by Bernini, he first prepared the city plan under the influence of French and Italian models, and designed fifty-one churches in Baroque style. In addition, Thomas Archer and James Gibbs were educated in Italy, and Hugh May in France, and as a result, they pioneered the implementation of Baroque architecture in England.

In this context, in our study, St. Paul's Cathedral facade designs are introduced.

St. Paul's Cathedral is the episcopal seat of London. It is known that there is another cathedral built in Romanesque style by the Normans after a fire in 1087, which continues this function today. This cathedral was completely destroyed in a fire in 1136. It is known that the cathedral, which was built here in the Gothic style between 1256-1314, was the third highest church in Europe in its time. It is known that Christopher Wren was a consultant during the restoration of the old cathedral in 1661, before the great London fire in 1666. This repair includes interior and exterior renovations in the Neoclassical style designed by Inigo Jones in 1630. However, the current cathedral was built in place of this building, which was completely destroyed during the fire.

Christopher Wren was commissioned to rebuild the building within the scope of the renovation works that started in the city in 1668. This task was refused by Wren in 1669, at the request of sticking to the design of the previous cathedral. After Wren's design for the new building between 1670 and 1673 was not accepted, a new design was made by the architect in 1675. According to this accepted design, the construction of the building started. However, during the construction process in line with the permission given by Charles II, some changes were made in the building and the building took its present form. The cathedral was officially opened for worship in 1697.

The Cathedral, which is in the form of a Latin cross with three naves in east-west direction, is arranged in three sections on the same axis. The facades of the Cathedral were designed in the Baroque style.

It is known that throughout the history of British architecture, some European styles such as Gothic and Neoclassical were applied with admiration in their own era and later. It is a traceable detail that the Baroque style was less adopted by the British than other styles. It is possible to find the reason for this in the factors in the emergence of Baroque architecture. Baroque art is the result of the Catholic Reformation. Therefore, it is an architectural formation that reflects the Catholic spirit. This is a natural result of the low rate of preference in England's Anglican architecture.

In this context, St. Paul's Cathedral is one of the largest Baroque buildings in England and the first Baroque church to be built in London, revealing its importance in the history of British architecture. Under the influence of the Louvre, Christopher Wren designed the church's column, central pediment and west facade. With as good acoustics as Il Gesu Church, St. Paul's Cathedral also reflected the characteristics of Baroque Art with its size, rich decoration and convex forms. Considering Andrea Palladio's analysis of English medieval cathedral traditions, Inigo Jones' classical understanding, Baroque buildings in Rome and Mansart's work in France, Wren combined the classical block understanding of classical architecture on the facades with the detail workmanship of the baroque style.

TÜRK SİNEMASINDA MİLLÎ MÜCADELE VE ATATÜRK DÖNEMİ FİMLERİ THE NATIONAL STRUGGLE IN TURKISH CINEMA AND ATATURK PERIOD MOVIES

Necdet AYSAL

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
aysal@ankara.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-9574-6208

Hürol ERBAY

Araştırmacı Yazar, Danışman
erbay19tr@yahoo.com
ORCID No: 0000-0002-4681-8831

ÖZET

Geliş Tarihi:

16.12.2021

Kabul Tarihi:

24.02.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Sinema

Film

Millî Mücadele

Atatürk Dönemi

Cumhuriyet

İstiklal Harbi

Keywords

Cinema

Film

National Struggle

Atatürk Period

Republic

War of

Independence

1895 yılında Lumière Kardeşler'in icat ettikleri sinematograf, 1896 yılında ilk kez Türk topraklarına girmiştir. Sinematograf, zamanla sinema adını alarak dünyaya yayılmış ve tüm toplumları değişik şekillerde etkisi altına almıştır. Ülke çapında film gösterilerinin artması ve halkın sinemaya yoğun ilgi göstermesi üzerine ulusal güvenlik ve karşıt propaganda dikkate alınarak temel yasal düzenlemeler yapılmış ve sinema faaliyetlerine belirlenen kurallar çerçevesinde izin verilmiştir. Millî Mücadele Dönemi'nde İtilaf Devletleri, ABD, Osmanlı Devleti ve TBMM'ye bağlı resmî kuruluşlar ile yarı-resmî veya özel şirketler tarafından daha çok haber maksatlı belge niteliğindeki filmler çekilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu belge filmler resmî veya özel yapımevlerince çekilen İstiklal Harbi, Atatürk İlke ve İnkılapları ile ilgili belgeseller ile sinema filmlerinde etkili bir şekilde sıkça kullanılmıştır. Atatürk Dönemi'nde sinemanın ulusal ve uluslararası ekonomik, teknik ve hukuksal alt yapısı oluşturulurken, Kuvayı Milliye ruhu ile Millî Mücadele'nin nasıl ve hangi şartlarda yapıldığını gelecek nesillere aktarmak amacıyla tüm yoksunluk ve yetersizliklere karşın belgesel filmlerin yanında çarpıcı sinema filmleri de yapılmıştır.

ABSTRACT

Invented by the Lumière Brothers in 1895, the cinematograph was introduced to the Turkish Society for the first time in 1896. Cinematograph, took the name of cinema later on, spreaded to the world and influenced all societies in different ways. Due to increase in movie screenings across the country and the intense interest of the public in cinema, basic legal arrangements were made on national security and counter-propaganda topics, and soon, cinema activities were allowed within the framework of the determined rules. During the National Struggle Period, mostly news-oriented documentary films were shot by the Allied Powers, the USA, the Ottoman State and the official organizations affiliated to the Grand National Assembly of Turkey, as well as semi-official or private companies. In the first years of the Republic, these document-movies was used effectively in documentaries and feature films about the War of Independence, Atatürk's Principles and Revolutions, which were shot by public or private movie production houses. While the national and international economic, technical and legal infrastructure of cinema was being established in the Atatürk Era, in order to convey to future generations how and under what conditions the National Struggle was fought with the spirit of the Kuvayı Milliye, striking motion pictures were also made besides the documentary films despite all the deprivations and inadequacies.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/newsosbilen/article/1037466>

Atıf/Cite as: Aysal, N., Erbay, H. (2022). Türk sinemasında Millî Mücadele ve Atatürk dönemi filmleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),397-413.

Giriş

Sinemanın doğuşu, insanın kendisini daha yakından tanıması ve bunun farkına varması ile yakından ilgilidir. Sinema, doğuş sürecini ve icadını öncelikle fotoğraf makinesinin ve fotoğrafçılığın geliştirilmesi çabalarına borçludur. Fotoğraf makinesi, zoetrope ve sinematograf gibi teknik aletler hemen bir anda ve bir kişi tarafından icat edilmemiştir. Sinema, Aristo'dan Nicéphore Niépce'e (Duca, 1947: 7), Niépce'den Lumière Kardeşler'e kadar birçok kişinin değişik ilham ve çağrışımlardan esinlenerek geliştirdikleri yeni düşünce ve uygulamalardaki bilgi birikimlerinin birbirine eklenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. (Yılmaz, 2015: 137-147; Erbay, 2021: 31).

İlkçağ filozoflarından Aristo, fotoğrafın esasını oluşturan görüntünün hapsedilmesi fikrini yüzlerce yıl önce işleyerek, insanoğlunun en önemli eğlence, algı, eğitim ve öğretim aracı olacak bir sanata ilham kaynağı olmuştur (Güral, 2013: 1). Aristo'dan sonra, X. yüzyılda Batı'da icatlarıyla modern optiğin babası olarak bilinen Basralı bilgin El Hasan'ın, XV. yüzyılda İtalya-Toskana bölgesinde resim, anatomi, matematik, astronomi, mimarlık, mühendislik, müzik ve heykeltıraşlık gibi sanat ve bilimin birçok alanında çaba harcayan Leonardo da Vinci (Bayav, 2009: 123-142; Yetkin, 1943: 35-43) gibi daha birçok araştırmacı fotoğrafçılığın gelişmesi için çalışmıştır. XVIII. yüzyılda başlayan Aydınlanma Çağı'nda aklın ve bilimsel çalışmaların, üretim süreçlerinde ortaya çıkardığı olumlu katkı ve Sanayi Devrimi, İngiltere'den başlayarak dünyaya yayılmıştır. Bu süreçte ilk fotoğraf, 1826 yılında Niépce tarafından çekilmiştir. Grekçe photos (ışık) ve graphien (çizmek) sözcüğünden türetilen fotoğraf sözcüğü, ilk kez 1839 yılında İngiliz bilimci John F. W. Herschel tarafından kullanılmıştır (Hürriyet, 1994: 323-324). Bununla birlikte, Niépce, Louis-Jacques-Mandé Daguerre gibi Fransızlar ile İngiliz mucit Thomas Wedgwood ve William Fox Talbot'un daha iyi ve hızlı fotoğraf çekme çabaları sinematograf cihazının gelişme sürecini de hızlandırmıştır (Kanburoğlu, 2007: 21-31).

İlk fotoğrafların pozlama işleminin, güneş karşısında yapılması ve 6-8 saat gibi uzun sürmesi nedeniyle bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmasına gereksinim duyulmuştur. Bu çalışmalar sırasında İngiliz Eadweard Muybridge, 1878'de kuşların uçuşlarını takip edebilmek, at yarışlarının sonucunu doğru tespit edebilmek için saniyede 12 kare görüntü çekebilene zoetrope denen bir alet geliştirmiştir. Zoetrope, bugünkü kameraların alt yapısını oluşturan sinematografa en çok benzeyen alet olmuştur (Güral, 2013: 2). Bilim insanı Etienne Jules Marey, bir avcının uçan kuşları avladığı gibi bu aletin de yaşamdan uçan bazı anları avladığı varsayımıyla zoetrope aletini geliştirmiş ve seri çekim yapabilen fotoğraf tüfeği adlı makinesini 1882 yılında icat etmiştir (Yılmaz, 2015: 140). Amerika Birleşik Devletleri'nden George Eastman ise sinematografin icadından önce 1884 yılında ilk defa film kullanmaya başlamış ve araştırma çalışmaları sonucunda 1887'de anlık ve hızlı çekime olanak sağlayan selüloit filmi geliştirmiştir (Milliyet, 1994a: 2012).

Thomas Alva Edison ve yardımcısı, 1892 yılında ABD'de yalnızca bir kişi tarafından izlenebilen ve saniyede 40 fotoğrafı film gibi izlemeye olanak veren kinetoskop adlı makineyi icat etmişlerdir (Betton, 1993: 8). Osmanlı Devleti'ndeki ilk kinetoskop gösterimi ise 1895 sonbaharında İstanbul'da icra edilmiştir (Özuyar, 2017: 15-20). Ancak, sadece bir kişinin film izlemesine imkân veren kinetoskop ile yapılan film gösterileri, halka açık sinema gösterisi niteliğinde sayılmamıştır (Erbay, 2021: 32). Hızlı çekim yapabilen fotoğraf makineleri, selüloit, büyüülü fener denen oyuncaklar, projektör tipi lambalar (Milliyet, 1991a: 238-239) ve kinetoskop gibi cihazların icadı, filmleri duvara yansıtma işini yapan sinematografin geliştirilmesini hızlandırmıştır (Duca, 1947: 1-15). Auguste ve Louis Lumière Kardeşler, gözetleme deliğinden izlenen filmleri büyüterek beyaz perdeye aktarmanın bir çaresini bulmaya çalışmışlardır. Altı ay kadar süren son tetkiklerinin akabinde Lumière Kardeşler, "*projeksiyonlu kinetoskop*" adını verdiklerini cihazı icat etmeyi başarmışlar ve bu cihazın patentini 13 Şubat 1895'te Fransa'da almışlardır. Ancak, Edison'un itirazları sonrasında bu cihaza sinematograf adı verilmiştir (Özuyar, 2017: 17). Çekilen filmin görüntüsünü duvara yansıtabilen bu yeni icat sinema sektörü ve sanatının ortaya çıkmasının en önemli aşamasını oluşturmuştur.

Sinematograf hem film çekebilene hem de oynatabilene bir cihaz olarak tasarlanmıştır. Ayaklı 11 kg gelen sinematograf ile ilk deneme gösterileri, Paris'te 22 Mart 1895 tarihinde küçük bir gruba yapılmıştır (Milliyet, 1994b: 453; Güral, 2013: 3; Özuyar, 2017: 17-18). Lumière Kardeşler çalışmalarını geliştirdikten sonra halka açık ilk önemli gösteri ise 28 Aralık 1895'te Paris'te Grand Café'nin 120 kişilik Hint Salonu'nda 35 seyirciye, kişi başı bir Fransız frangına icra edilmiştir (Tanin, 4 Ocak 1946: 4; Teksoy, 2005: 13-15). Lumière Kardeşler, Fransa'da Marie-Georges-Jean Méliès'nin (1861-1938) katkılarıyla birkaç dakikalık, senaryoları ve yönetmenleri çoğunlukla bulunmayan, ev, sokak ve fabrika gibi yerlerde çeşitli günlük işleri filme alan belgesel film tarzındaki birçok deneme filmleri çekmiş ve dünyaya pazarlamaya başlamışlardır (Nochimson, 2012: 1-35; Thomen, 2015: 72-79).

Bu çalışmada, Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Türk sinemasının tarihsel gelişim süreci başta arşiv belgeleri olmak üzere birinci ve ikinci el kaynaklar kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın mevcut literatüre ve sinema tarihi araştırmacılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sinematografin Osmanlı Devleti'ne Girişi

Auguste ve Louis Lumière Kardeşler, icat ettikleri sinematografi dünyaya tanıtmak ve ticaretini yapmak maksadıyla Jamin ve Henri adındaki iki kameramanı Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. 1896 yılının ilk aylarında İstanbul'a gelen kameramanlar, yanlarında getirdikleri sinematografla pek çok yerde gösteriler düzenlemiştir. Bu gösteriler sırasında sinematografin aydınlatma lambası patlamış ve bu durum birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Sadece Fransa'da imal edilen lamba için sipariş verilmiş ancak lamba başkent İstanbul'a geldiğinde gümrük engeline takılmıştır. Kameraman Jamin, lambayı gümrükten bir an önce çıkarabilmek için Fransız Sefareti'nden yardım talep etmiş ve Sefaret 17 Haziran 1896 tarihinde gerekli izin işlemleri için Osmanlı Devleti Sadaret Makamı'na başvuruda bulunmuştur (Özuyar, 2017: 29-30; Özuyar, 2013: 15-16). Sultan II. Abdülhamit'in elektrikli ve teknik aletlere karşı hassasiyeti bilindiğinden Sadrazam Halil Rıfat Paşa, sinematograf isimli cihaz ile ona gerekli elektrik lambası hususunun araştırılmasını istemiştir. Başvuru, 19 Ağustos 1896'da bu konuda yetkili görülen Telgraf Fen Komisyonu'na havale edilmiştir (BEO, 0829-062116, Posta Telgraf; 59906, H-10-3-1314, M-19.8.1896). Bu komisyonun yapmış olduğu araştırma, soruşturma ve inceleme neticesinde 26 Eylül 1896 tarihinde "*sinematografin ilmi ve insanlık açısından faydalı bir araç*" olduğuna karar verilmiş ve durum bir raporla tespit edilmiştir (BEO, 0843-063218, H-18-4-1314, M-26.9.1896). Bu rapor, sinematograf ve benzeri cihazların Osmanlı Devleti'ne resmî olarak girişin önünü açmıştır. Sinematografin Fransa'dan sonra yaklaşık 6 ay içerisinde Türk yurduna girerek halkla buluşması, dönem içerisinde sanatın hızla gelişmesine ve geniş kitlelere yayılmasına vesile olmuştur (Erbay, 2021: 37).

Osmanlı Devleti'nde halkın sinema gösterilerine ve yeni filmlere yoğun ilgi göstermesi, gösterilerin yapıldığı mekânlarda zaman zaman bazı olayların çıkmasına neden olmuştur. Bu olayların yaşanmaması, saltanatı koruma ve memleket güvenliğini sağlama gerekçesiyle bazı önlemler alınmıştır. Bu bağlamda 29 Mart 1903'te hazırlanan "*Memalik-i Şâhâne'de Sinematograf Temaşa Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyyesi Nizamnamesi*" (BOA, Y. PRK. AZJ., 00046/00016, 1320, H-29-12-1320, M-29.3.1903; Özuyar, 2013: 56-57) ile ilk kez hukuksal bir düzenleme yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk hukuksal düzenlemenin akabinde 1905 yılından itibaren Makedon asıllı fotoğrafçı Milton ile Yanaki ve Manaki Kardeşler gibi ilk belge filmciler ortaya çıkmaya başlamışlardır (Erdogan, 2017: 25-26). Özellikle Manaki Kardeşler bu alanda ilerlemişler ve 5-26 Haziran 1911'de Sultan V. Mehmet Reşat'ın Manastır ile Selanik ziyaretlerini filme almışlardır (Erkılıç, 2003:15-16; Özgüç, 2014: 11; İnanoglu, 2004: 14). Yine bu dönem içerisinde Türk uyruklu kişiler tarafından haber ve propaganda maksadıyla bir takım belge filmler çekilmiştir. 1877-1878 tarihli Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) (Cebesoy, 1997: 19) anısına Ayastefanos/Yeşilköy'de yaptırılan Rus abidesinin 14 Kasım 1914'te yıkılışı, "*Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Hedmi/Yıkılışı*" ya da "*Moskof Heykeli'nin Tabiribi*" gibi isimlerle görüntülenmiştir (İnanoglu, 2004: 15).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında 1915 yılında ordu bünyesinde kurulan Merkez Ordu Sinema Dairesi ile Türk ordusu, belgesel film çeken ve sinema yapan ilk millî kuruluş olmuştur. *Leblebici Horhor Ağa* (1916) ve *Himmat Ağa'nın İzdıvacı* gibi Osmanlı Devleti'nin ilk sinema filmlerinin çekimini gerçekleştiren Merkez Ordu Sinema Dairesi, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile kapatılmıştır (Lüleci, 2019: 30-33). Mütareke Dönemi'nde film yapım ve dağıtım işleri, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Malûl Gaziler Cemiyeti, Osmanlı Donanma Cemiyeti (Dinçer, 2016: 475-479; Aysal, 2020: 61-62) ile izin verilen diğer yerli, yabancı, yarı resmî veya tamamen özel şirketlere geçmiştir (Özgüç, 2014: 24-27; Dinçer, 2016: 480-485.). 13 Kasım 1918'de İstanbul İtilaf devletleri tarafından fiili işgale maruz kalmıştır. Bu dönemde İtilaf Devletleri ile Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Komisyonu tarafından izinli veya izinsiz Trakya, İstanbul ve Anadolu'nun birçok yerinde manzara, günlük yaşam ya da resmî görevliler ile ilgili belge niteliğinde birçok film çekirilmiştir (BOA, HR. İM., 00028-00091-1, Fr.-Osm.-İng. M-8.5.1923, https://www.criticalpast.com/products/year_history/1910/1919; https://www.criticalpast.com/products/year_history/1920/1923; https://www.criticalpast.com/video/65675053226_Admiral-Mark-L-Bristol-Bristol-climbs-hill_examines-chart_two-other-officials).

Mütareke döneminde işgal altındaki İstanbul'da film çekme işini yapabildiği iki kuruluştan Sigmund Weinberg'in Sinema İmalathanesi açık bırakılırken, Türk sinemasının ilk filmlerinden *Casus*, *Pençe* ve *Alemdar Mustafa Paşa* filmlerini çeken Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, mütareke hükümleri gerekçe gösterilerek işgal güçlerince

kapatılmıştır. Ayrıca Cemiyetin birçok malzemesi ile gazeteci Sedat Simavi yönetmenliğinde 1918 yılında çekilmiş ama henüz gösterime girmemiş *Alemdar Vak'ası-Sultan Selimi Salis* adıyla anılan, Türk sinemasının ilk tarihsel film denemesine de el konulmuştur (Özgüç, 2014: 24).

İstiklal Harbi'nin hazırlık aşamasında Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak İzmir'in Yunanlarca işgal edilmesini protesto etmek amacıyla 1919 yılı Mayıs ayında İstanbul'da Fatih ve Sultan Ahmet Mitingleri düzenlenmiştir (Afetinan, 2018: 14-25; Sunata, 2018: 42-43). Bu mitingler, Malûl Gaziler Cemiyeti'nin kameraları ile Fuat (Uzkınay) ve Cemil (Filmer) Beyler tarafından görüntülenmiştir (Filmer, 1984: 99-101, 197). İşgal altındaki İstanbul'da çekilen bu görüntüler, birer belge niteliği taşımakta olup İstiklal Harbi'nin ilk filmleri olarak anılmaktadır. Millî Mücadele tarihinin önemli olaylarından birisi de Amerikalı Tümgeneral James G. Harbord'un 46 kişilik heyeti ile Doğu Anadolu ve Kafkasya'da yaptığı inceleme gezisidir. Heyet, Ermenilerin Anadolu ve Kafkasya'daki gerçek durumunu yerinde inceleyerek "*Amerikan mandasında bir Ermenistan*" kurmanın altyapısını araştırarak ve aynı zamanda İstanbul ve Türkiye üzerinde bir manda yönetimi tesis etmenin de mümkün olup olmadığını rapor edecekti. Gezi esnasında General Harbord, 22 Eylül 1919'da Sivas'ta Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu arada heyet içerisinde bulunan kameramanlar da Doğu Anadolu Bölgesi'nde ziyaret edilen yerlerin fotoğraf ve filmini çekmişlerdir (Atatürk, 2012: 230-231; Ayışığı, 2004: 89-107; Özuyar, 2019: 109; Dinamo, 2010: 186-193). Sivas, Erzurum ve Mardin gibi yerlerde çekilen bu kısa filmler, Türk askerlerinin fiziki durumu ve dönemin koşullarını olduğu gibi yansıtan Doğu Cephesi'nde çekilmiş ilk görüntülerdi (Erickson J. ve Erickson A. (2007). <http://www.criticalpast.com/stock-footage-video/Erzurum>)

1919'da başlayan Millî Mücadele'nin örgütlenme aşamasında maddi zorluklar ve teknik yetersizlikler nedeniyle döneme ait görüntülerin çekimi ancak TBMM'nin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir (Refiğ, 1981: 88-89; Şener, 1970: 22-23; Enginün, İ., Kerman, Z. ve İleri, S., 1998: 31-46). Özellikle 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni bir Türk Devleti'nin temellerinin atılmasıyla İstanbul'dan Ordu Film Çekme Merkezi ve Kemal Film tarafından gönderilen sinema araçları ile film hazırlıklarına başlanılmıştır. Fuat (Uzkınay) Bey gibi kameramanların öncülüğünde muharebeler, İtilaf Devletleri'nin çeşitli bölgelerde gerçekleştirdiği mezalim ve katliama ilişkin belge niteliğinde birçok haber filmi çekilmiştir (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu No. 1297, Belge No. 38, 14 Kânunuevvel 1339, M-14.10.1923). Millî Mücadele'nin sonlarında ise Amerikan Patenior Sinematograf Şirketi'nin temsilcisi J. Ercol, 1922 yılı Eylül, Ekim aylarında İzmir yangını ve Mudanya Mütarekesi ile ilgili bazı görüntüleri haber maksatlı olarak filme almıştır (Özuyar, 2019: 109).

Millî Mücadele ve Atatürk Dönemi Film Çalışmaları

İstiklal Harbi konulu ilk kurgusal film çalışması, 1922 yılında Kemal Film adına haber ve belge filmler çekmek üzere Anadolu'ya gönderilen Fuat (Uzkınay) Bey tarafından yapılmıştır. "*Zafer Yollarında*" ismini verdiği kurgu filmini, Millî Mücadele sırasında kendi çektiği filmlerden yararlanarak hazırlamıştır. 1924'de Ordu Film Merkezi Laboratuvar Grup Amirliği'ne atanan Fuat Bey, adı geçen filmin eksik kalan yanlarını diğer kurum veya kişilerin çektiği görüntülerle destekleme ve genişletme yoluna gitmiştir. Bu çalışmalarını Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın direktifleriyle hızlandıran ve büyüten Fuat Bey, filmi üç bölüm hâline getirmiştir. Bu filmi İran Şahı Rıza Pehlevi ile seyreden Atatürk, filmin tekrar genişletilmesi talimatını vermiştir (Şener, 1970: 28-30; Dorsay, 1981: 93; Özalp, K. ve Özalp, T., 1994: 90-92; Erbay, 2021: 75-76).

Rıza Pehlevi'nin 10 Haziran-07 Temmuz 1934 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti iki dünya savaşı arası dönemde, bağımsız devletler olarak var olmaya çalışan Türkiye ve İran'ın, birbiri ile yakınlaşma çabalarının somutlaştığı önemli bir diplomatik olaydır (BCA, Fon: 30. 10. 0. 0. Dosya:261, Kutu: 755, Sıra 14; Atuk, 2017: 219, 232-239; Çetinsaya, 1999: 787-795). Gürbulak sınır kapısından giriş yapan Rıza Pehlevi ve heyet üyeleri, Iğdır, Kars, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane üzerinden Trabzon'a, Yavuz zırhlısı ile Samsun'a ve buradan da trenle Ankara'ya ulaşmışlardır. 27 gün süren ve başta siyasi olaylar olmak üzere askeri, ekonomik ve kültürel pek çok konu üzerinde görüşmelerin yapıldığı bu tarihi ziyaret, yerli ve yabancı basın tarafından da yakından takip edilmiş ve görüntülenmiştir (TRT2. <https://www.trt2.com.tr/tarih/tarih-in-ruhu/tarih-in-ruhu-or-riza-pehlevinin-turkiye-ziyareti-or-21-bolum-124418>).

Atatürk'ün direktifleriyle 1934 yılı içerisinde Ali Fuat Erdem, Nurettin Baransel, Fahri Belen ve Film Merkez Müdürü İsfendiyar Beylerden oluşan bir komite, Fuat Uzkınay'ın "*Zafer Yollarında*" isimli filmini genişletmek amacıyla bir araya gelmiştir. Komite, yapmış olduğu toplantılarda adı geçen filmin 12 bölüme çıkartılmasını ve adının ise "*İstiklâl*" olarak değiştirilmesi yönünde bir karar almıştır. Ayrıca, daha önce aynı kurumda ücretle

çalışan Fuat Uzkınay, meslekî ihtisasına binaen memuriyete alınmış ve İstanbul Harp Akademisi Film Çekme Merkezi Laboratuvar Grup Amirliğine 1936 yılında Atatürk'ün onayı ile tayin edilmiştir (EK-1 Fuat Uzkınay'ın Memuriyete Atanması ve Tayini ile İlgili Kararname). 1936 yılında İstiklal filmi bölümlerinin büyük kısmının çekimleri bitirilmiş ancak film tamamlanamamıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk, 17-20 Ağustos 1937 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak komutasında yapılan ve Balkan Paktı ile Sâdâbâd Paktı üyelerinin de gözlemci olarak katıldığı askeri tatbikata katılmıştır (Özkurt, 2017: 203-217). Türk ve yabancı basının ilgi gösterdiği ve görüntü aldığı bu manevrada Atatürk, İstiklâl filminin son durumu hakkında komite üyesi Nurettin Baransel'den bilgi almak istemiştir. Baransel ise bazı sahnelerin görüntülerinin bulunamamasından dolayı filmin henüz tamamlanamadığını belirtmiştir. Bu cevap üzerine Atatürk, İstiklal filmi hakkında şu konuşmayı gerçekleştirmiştir (Şener, 1970: 31-32; Uluskan, 2010: 493; Dorsay, 1998: 16):

“Ben hayattayım. İstiklal Harbi'ne ait bütün evrakım, kılıcım, çizmem hali hazırda mevcut olduğuna göre çağırduğumuz anda bana düşen vazifeyi yapmadım mı? Böyle bir teklif karşısında kalsam memnuniyetle kabul eder, bir artist gibi filmde rol alır, hatıraları canlandırırım. Bu millî bir vazifedir. Çünkü Türk gençliğine bu mücadelenin nasıl kazanıldığını canlı olarak ispat etmek, hatıra bırakmak, ancak bu filmle mümkün olacaktır.”

Atatürk'ün vasiyet şeklindeki bu sözleri, filme gösterdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. İstanbul'da bulunduğu ve devlet işlerinden fırsat bulduğu zamanlarda sinemalarda film seyreden (Vakit, 12 Teşrinisani 1930: 1; Milliyet, 4 Kânunuevvel 1930: 1-4; Gökmen, 1989: 132; Özuyar, 2021: 152-153) Atatürk'ün bütün teşviklerine rağmen hastalığından dolayı Millî Mücadele'ye ilişkin sahneler çekilememiş ve İstiklal adı verilen film tamamlanamamıştır. (Bozok, S. ve Bozok C., 2019:139, 250-256) Atatürk'ün vefatından sonra 1938-1950 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen İsmet İnönü de *“İnkılâbın bütün bünyesini besleyip, büyütecek, inkılâbı maksadına yetiştirecek, inkılâbın maksadındaki asaleti kitleler üzerinde müessir kılacak yegâne manevî kuvvet, güzel sanatlardır”* sözleriyle sanata, inkılâbın dayandığı fikirleri vatandaşa iletme misyonu yüklemektedir (Lüleci, 2018: 226). İnönü Dönemi'nde *İstiklal* filmine Atatürk'ün vefatıyla ilgili bir bölüm daha eklenmiş ve film 1942 yılında tamamlanmıştır (Şener, 1970: 28, 30).

İstiklal filminin yanı sıra Millî Mücadele'den başlayarak yapılan inkılapları ve gelişmeleri sinemadan yararlanarak halka ve dünyaya tanıtmak amacıyla iki kurgu film çalışması daha yapılmıştır. Bunlardan birisi Matbuat Umum Müdürlüğü'nce Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamaları için SSCB ile iş birliği çerçevesinde yaptırılan *“Türkiye'nin Kalbi Ankara”* isimli filmidir (Dorsay, 1998: 19; Biryıldız, 1994: 252-253). Sinema alanında iki ülke arasında yapılan iş birliğinin ilk ürünü olan bu filmin senaryosu, Sergey Yutkeviç ve Lev Oskaroviç Arnstam tarafından yazılmıştır. SSCB heyetinin Türkiye gezisi şeklinde uyarlanan film senaryosunun çekimlerini 1934 yılında Yutkeviç yönetiminde *“Len Film”* gerçekleştirmiştir. Filmdeki marş ve müzikler, Leningrad Filarmoni ile Ankara Konservatuvarı Orkestra ve Koroları tarafından icra edilmiştir. Film Türkiye dışında Moskova, Leningrad gibi büyük şehirlerde de izlettirilmiştir. Filmin başlangıcında Başbakan İsmet İnönü, Türk-Sovyet dostluğuna olumlu göndermelerde bulunarak dünyaya siyasi bir mesaj vermiştir. Türkiye'nin yurt dışında tanıtılmasında da kullanılan bu filmde, Türkiye'nin sosyal ve kültürel yaşamından örnekler verilmiş, Atatürk ve Fevzi Çakmak'ın konuşma ve görüntüleri ön plana çıkarılmıştır.

Sinema alanında başlayan Türk-Sovyet iş birliği, 1934 yılında sinemacı Ester Shaub ile Türk yönetmen Necati Kemal Çakuş'un ortaklaşa yaptıkları *“Türk İnkılâbında Terakki Hamleleri”* adlı belgesel filmin çekimi ile devam etmiştir. Türk devrimlerine toplu bir bakış sergileyen ve önemli yorumlarda bulunan bu film 1937'de tamamlanmıştır. (Dorsay, 1998: 1; Şener, 1970: 31-34). Bu bağlamda Türkiye'de meydana gelen değişiklikleri, yapılan inkılapları ve yeni uygulamaları tanıtmak için farklı mekân ve zamanlarda çekilen bu filmler yurt içinde ve dışında gösterilmiştir. Ayrıca, bu filmler ile Millî Mücadele ile ilgili belgesel eserler yurda ziyarete gelen yabancı devlet başkanlarına da izlettirilmiştir (Erbay, 2021: 66; Şener, 1970: 30).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 1936 yılında İstiklal Harbi ve inkılaplar ile ilgili yeni bir filmin yapılması direktifini vermiştir. Atatürk, Amerikalı bir şirketten mektup aldığını ve Amerikalıların Türk inkılâbına dair film yapmak istediklerini fakat bu filmi kendilerinin yapması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yazar-yönetmen Münir Hayri Egeli'den konuyla ilgili bir senaryo hazırlamasını istemiştir. Ayrıca senaryonun kendi hayatıyla bir öğretmenin hayatının koşut olarak yürümesini ve bu şekilde hazırlanan senaryonun ruhuna sadık kalınmasının elzem olduğunu belirtmiştir. Atatürk, yapılmasını istediği filmin senaryosunun ana hatlarını Çankaya Köşkü'nün kütüphanesinde Egeli'ye yazdırmıştır (Egeli, 2001: 9-11, 89-92). Bunun yanı sıra istediği senaryonun sinema tekniğine uygun bir biçimde filmleştirilmesi için, *“Film yapmak tayyare uçurmak gibi teknik bir hadisedir. Sanat ateşi*

lazımdır ama yetmez” diyerek Münir Hayri Egeli’nin Almanya’ya gitmesini, orada senaryoyu işleymesini ve film çekme işi ile bizzat meşgul olmasını istemiştir (Atatürk, 1936: Atatürk’e Ait Bir Direktif). Egeli’ye göre Atatürk; memleketin her tarafına yollar yapıldığını, her köye elektrik ve su gittiğini, sahil şehirlerine limanlar yapıldığını ve Türkiye’nin tam anlamı ile çağdaş uygarlık seviyesine çıktığını ve bu idealin gençler tarafından gerçekleştirildiğini gösteren bir filmin canlandırılmasını istemiştir (Egeli, 2001: 103). Bu bağlamda, senaryonun sonuna Atatürk’ün, Türkiye’nin gelecekteki durumu ve kalkınma ideali ile ilgili ön görüşünü senaryonun sonuna yazmış olması oldukça önemlidir. “*Ben Bir İnkılâp Çocuğuyum*” isimli bu senaryonun çekim çalışmaları, Münir Hayri Egeli’nin yurt dışı sinema eğitiminden dönüşü sonrasında başlamıştır (Egeli, 2001: 92; Kaynak Yayınları, 2018: 82-87; Tasviri Efkâr, 3 Temmuz 1942: 1, 3; Möckelmann, 2020: 145-152). Ancak filmin çekimi Atatürk’ün ilerleyen günlerde rahatsızlanması nedeniyle yarım kalmıştır (Kayalı, 2015: 96-106; Dorsay, 1981: 98-100).

Türk sineması dâhilinde 1920 yılından 1938 yılı Atatürk Dönemi sonuna kadar 26 uzun metrajlı sinema filmi çevrilmiştir. Bu filmlerden dokuzunun çevrimine işgal altındaki İstanbul’da başlanmıştır. Çevrilen filmlerin %73’ünün yönetmenliği Muhsin Ertuğrul Bey (19 film); diğerleri ise Şadi Fikret Karagözoğlu (3), Fazlı Necip (1), Nazım Hikmet (2) ve Hazım Körmükçü Bey (1) tarafından yapılmıştır (Özgüç, 2014: 26-38).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, İstiklal Harbi sırasında Kuvayı Milliye ve yanlılarınca verilen mücadele ile takip eden süreçte yapılan inkılapları tanıtarak gelecek kuşaklara aktarmak için çoğunlukla resmî kurum ve kuruluşların destek ve teşviki ile belgesel ağırlıklı film çalışmaları yapılmıştır. Bununla birlikte, özel yapımevlerince de aynı konularla ilgili uzun metrajlı sinema filmleri çevrilmiştir (İstanbul, 2019: 57-67). Türk sineması dâhilinde Atatürk Dönemi’nde Millî Mücadele ile ilgili uzun metrajlı dört sinema filmi özel yapımevlerince gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki Cumhuriyet’in ilanından bir yıl kadar önce yapım hazırlıklarına başlanarak 23 Nisan 1923’te bayram neşesiyle sinemalarda gösterime sunulan “*Ateşten Gömlek*” filmidir. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1922 tarihli İkdâm gazetesinde yayımlanan Ateşten Gömlek isimli romanı Millî Mücadele’nin silahlı eylem aşamasında okumuş (İkdâm, 6 Zilkade 1340/1.7.1922: 2), bu sıkıntılı dönemde halkın neler çektiğinin unutulmaması, harp yaralarının bir an önce sarılması ve bağımsızlığın kıymetinin takdir edilmesi düşüncesiyle bu romanın filme alınması gerektiğini dile getirmiştir (Kakıncı, 2018: 140-141; Özgüç, 1990: 33-35). Halide Edip (Adıvar) Hanım’dan aktarılan hatıralara göre Gazi Paşa, bu filmde Türk kadınlarının mutlaka rol alarak oynamasını, Halide Edip Hanım ve Kemal (Seden) Bey’den istemiştir (Kakıncı, 2018: 136-142; Özgüç, 1990: 33-35).

Halide Edip’in Kurtuluş Savaşı sırasında yazdığı “*Ateşten Gömlek*” isimli romanını Muhsin Ertuğrul (Kıraç, 2014: 19-22; Scognamillo, 2010: 15; Memiş, 2020: 86-87) aynı isimle sinemaya uyarlamıştır. Filmin senaristliğini ve yönetmenliğini de üstlenen Muhsin Bey, Millî Mücadele ile ilgili bu filmde Türk kadınlarının da rol almasını romanın yazarı gibi (Çalışlar, 2021: 295) öncelikle istemiş ve bunun için görüşmelere başlamıştır. Bu bağlamda filmdeki Ayşe rolü için Bedia Muvahhit’i önceden belirleyen yapım ekibi (Milliyet, 1991b: 200), Kezban karakteri için gazetelere ilan vermiştir. Ekip, ilana üçüncü gün müracaat eden tek kadın Neyyire Neyir’i filmin kadrosuna almıştır (Kakıncı, 2018: 141). Böylece, Atatürk’ün de istediği gibi Bedia Muvahhit ve Neyyire Neyir, dünya sinemasının ilk Türk ve Müslüman kadın oyuncularından olmuşlardır (Scognamillo, 2010: 47-48; Erbay, 2021: 79-80).

Ateşten Gömlek filminde işgaller sırasında çocukları öldürüldükten sonra İstiklal Harbi’ne katılmaya karar veren bir kadının, bu uğurda verdiği mücadele ile savaş sırasında insanlar arasındaki aşktan daha çok önem kazanan vatan sevgisi, acı ve millî duyguları coşturucu bir şekilde işlenmiştir. Bu yönüyle Ateşten Gömlek, Türk sinema tarihinin en önemli ilk filmlerinden birisi sayılmıştır (Onaran, 1994: 22-23). Filmin, Türkiye’nin işgallerden kurtuluşunun yarattığı zafer coşkusu içinde dönemin mevcut teknolojisi ile sessiz ve siyah beyaz olarak çekilmiştir. İlk kez Beyoğlu’ndaki Weinberg’in Palas Sineması’nda iki bölüm hâlinde gösterime sunulmuştur. Film için büyük, renkli bir afiş yaptırılmamış ama gösterim öncesinde ve sırasında gazetelere verilen birçok ilan ile filmin reklamı yapılmıştır (Akşam, 19 Nisan 1923: 3; Akşam, 21 Nisan 1923: 3; Akşam, 23 Nisan 1923: 3; Akşam, 11 Mayıs 1923: 3). Ayrıca, 1932 yılında Ateşten Gömlek’in tekrar gösterimleri sırasında, filmin yeni Türk alfabesi ile el ilanları yapılarak dağıtılmıştır (EK-2 Görsel 1. Ateşten Gömlek (1923) Filminin 1932 Yılı El İlanı).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Millî Mücadele ile ilgili olarak yapılan ve sinemalarda gösterime sunulan ikinci film “*Ankara Postası*”dır. Çevrilmesine 1928 yılında başlanan Ankara Postası’nın yönetmenliği ve senaristliğini Muhsin Ertuğrul yapmıştır. Filmin senaryosuna esas olarak François de Curel’in 1922’de yazdığı, “*La Terre Inhumaine / İnsanlık Dışı Dünya*” adlı eseri kaynaklık etmiştir (De Curel, 1923). Bu eserde Birinci Dünya Savaşı sırasında Alsace-Lorraine bölgesinde yaşanmış dramlar anlatılmıştır. Ancak Muhsin Ertuğrul, bu eserin yanı sıra Reşat Nuri Güntekin’in “*Bir Gece Faciası*” adıyla uyarladığı tiyatro oyunundan esinlenerek adı geçen filmi beyaz

perdeye aktarmıştır (Özgüç, 2014: 30; Onaran, 1994: 26).

Ankara Postası filminde Birinci Dünya Savaşı'nda geçen olaylar İstiklal Harbi'ne; Alsace-Lorraine bölgesinde geçen olaylar da Adapazarı'na benzetilmiştir. Filmde Kuvayı İnzibatiye ile Kuvayı Milliye'nin mücadelesi, esas olarak Millî Mücadele yanlısı bir kurye ile ona âşık olan saltanat yanlısı bir kadının arasında geçen olay örgüsü anlatılmıştır. Muhsin Ertuğrul, Fahir ve İhsan İpekçi kardeşler tarafından zamanın sessiz ve siyah beyaz teknolojisi ile 1929'da tamamlanan Ankara Postası filmi (Akçura, 1992: 18), sinemalarda henüz ses sisteminin bulunmadığı bir ortamda, halkın ilgisini çekebilmek amacıyla canlı müzik eşliğinde 2 Ekim 1929 tarihinde İstanbul Elhamra ve Melek sinemalarında vizyona girmiştir (Cumhuriyet, 2 Teşrinievvel 1929: 4; Gökmen, 1989: 184). Daha sonra Hilal ve Alemdar sinemalarındaki gösterimi sırasında da filmin reklamı gazetelere verilen ilanlarla yapılmıştır (EK-2 Görsel 2. Ankara Postası (1929) Filminin Bir Reklamı). Film, İstanbul'da yaklaşık 15 bin kişi tarafından izlenmiş ve büyük bir hasılat elde edilmiştir. Bu ticari başarı, İpekçi kardeşlere yeni yerli film yapımı için cesaret vermiştir.

Atatürk Dönemi'nde Millî Mücadele konusunda çekimi tamamlanan üçüncü film “*Bir Millet Uyanıyor*” olmuştur (İpekçi ve Ertuğrul, 1932). Film, 1932 yılında, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında milliyetçilik duygularının yükseldiği, otoriter yönetimlerin dünyada baskın hâle geldiği bir ortamda İpek Film adına Muhsin Ertuğrul tarafından yapılmıştır. Atatürk, bu filmin senaryosunu okumuş, incelemiş ve bu film için poz vermeyi, kendisiyle ilgili bir hitabet sahnesinde rol yapmayı kabul etmiştir. Nitekim çekimler esnasında siyah bir perde önünde kameraya poz vermiş ve bir konuşma yapmıştır (Dorsay, 1998: 15-17; Uluskan, 2010: 492; Refiğ, 1981: 89). Bu görüntüler teknik nedenlerle filmde yer almamış olsa da Atatürk, bir sinema filmi için kamera karşısına geçerek söz verdiği rolü oynamıştır. Bu rolle Atatürk, özel yapımevlerince gerçekleştirilen Millî Mücadele ile ilgili filmlere de ne kadar ilgi duyduğunu ve onları desteklediğini göstermiştir. Onun bu girişimi, İstiklal Harbi'nin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması konusunda ne denli kararlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu filmi diğer filmlerden ayıran en önemli özellik, sesli olarak Atatürk Dönemi'nde sinemalarda gösterilmesi ve ilk İstiklal Harbi konulu film olmasıdır. Necati Kemal Çakuş ve Nazım Hikmet Bey'in yönetmen yardımcılığı yaptığı filmin kurgusunu, Muhsin Ertuğrul ile İclal Ar birlikte gerçekleştirmişlerdir. Filmin operatörlüğünü Cezmi Ar, Işık şefliğini ise Orhan Akdemir icra etmiştir. Toplam maliyetinin yaklaşık 15.000-20.000 TL'ye ulaştığı bu filmde, 20.000 TL'nin üzerinde gişe geliri elde edilmiştir (Tunc, 2012: 51-52). Oyuncularının büyük çoğunluğu İstanbul Darülbeyaz sanatçıları olan filmin başrollerinde Ercüment Behzat Lâv (Yüzbaşı Davut), Emel Rıza (Öğretmen Nesrin) ve Atif Kaptan¹ (Yahya Kaptan) yer almıştır. Diğer önemli rollerde ise Ferdi Tayfur (Feridun), Emin Belig (Hamdi Bey), Mahmut Morali (Gizli ajan), Sait Köknar (Çeteci Recep), Hadi Hün (Yabancı subay) Muammer Gözalan (Zaptiye), Kevser ve Naşit (Özcan) filme katkı sağlamışlardır.

Filmin ilk gösterimi için herhangi renkli bir afiş hazırlanmamış, çeşitli el ilanları ve gazete reklamlarıyla kamuoyu haberdar edilmiştir (EK-2 Görsel 3. Bir Millet Uyanıyor (1932) Filminin Bir Reklamı). Film, ilanlarda belirtildiği gibi Elhamra ve Alemdar Sinemalarında gösterilmiştir. Film bu sinemaların dışında Şehzadebaşı'ndaki Millî Sinema'da da gösterilmiştir (Özgüç, 2007: 19). İstiklal Harbi'nin hazırlık aşamasında yer alan genelgeler ve kongreler döneminde yaşanmış önemli olaylardan “*Akbaş Cephaneliği Baskını*” (Atatürk, 2012: 522-525) ve “*Yahya Kaptan'ın öldürülmesi?*” (Akşin, 1992: 193-203) gibi gerçek olaylar, filmin yapım ve yazım ekibinin bakış açısıyla yorumlanarak hem hayali hem de gerçek karakterleri temsil eden oyuncularla sinemaya aktarılmıştır. Filmde, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Millî Mücadele'nin hareketlendiği 1920 yılında Kuvayı Milliye'nin, işgal kuvvetlerinin kontrolündeki Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Akbaş Cephaneliği'ne baskın yapması, işgalci askerleri esir alması ve esirler ile silah ve mühimmatı Anadolu'ya kaçırmaya çalışması olayı irdelenmiştir. Ayrıca İstanbul Hükümeti ve onunla iş birliği yapan çetelerin, İstanbul ve İzmit bölgesinde Kuvayı Milliye'ye karşı yapmış olduğu baskı, takip, saldırı, yıldırma ve öldürme faaliyetleri anlatılmıştır. Bunların yanı sıra bu mücadele sırasında işgal güçlerine karşı giriştiği etkili eylemlerle tanınan, Kuvayı Milliye'nin ilk müfreze komutanlarından Yahya Kaptan'ın öldürülmesi olayı sinemaya aktarılmış ve toplumsal bellekte yeniden canlandırılmıştır. İstanbul Hükümetleri, işgal güçleri ve onlarla iş birliği yapan çetelerin, Kuvayı Milliye'ye ve halka karşı yaptığı zulüm filmde ön plana çıkarılmış ve işlenen katliam ve cinayetler sert bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca Kuvayı Milliye'yi

¹ Atif Kaptan, *Bir Millet Uyanıyor* filmindeki Yahya Kaptan rolüyle büyük bir başarı yakalamış ve Millî Mücadele filmlerinin en çok aranan sanatçısı olmuştur. Atif Kaptan, bu filmin etkisiyle daha sonra aldığı Terzioğlu soyadını, Kaptan olarak değiştirmiştir. Atif Kaptan, 1932-1969 yıllarında 14 farklı filmde rol alarak Millî Mücadele filmlerinde en çok rol alan sanatçıların başında gelmiştir. Bk., (Erbay, 2021: 311, 317, 320-338).

ortadan kaldırmak için kullanılan birliklerin uyguladığı ayrıştırıcı ve yıkıcı faaliyetlere dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte adı geçen filmde, kurtuluş ve bağımsızlık yolunda öldürülen Kuvayı Milliyecilerin adları sıkça zikredilerek hatırdan kalmaları sağlanmış ve yaptıkları kahramanlıklar ön plana çıkarılmıştır.

Filmin çekildiği 1930'lı yıllarda Avrupa ve Asya'da oldukça yükselen milliyetçilik akımlarına karşın, bu filmde ölçülü ve kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışı hâkim olmuştur. İstiklal Harbi sırasında ve sonrasında Atatürk'ün ulusal sınırlar içinde siyasi, ekonomik ve kültürel olarak tam bağımsız yaşama ve buna saygı duyan milletlerle barış içinde yaşam isteğine uygun mesajlar verilmiştir (Karaosmanoğlu,2020: 100-108; Öztürk, 2005: 17-20). Türkiye'nin diğer devletlerle ikili dostluk ilişkilerinin gelişmesine ve korunmasına önem verdiği bir süreçte, filmdeki düşman taraflar çoğunlukla kişileştirilmemiş, çatışan ve savaşan birliklerin hangi milletten olduğu açıkça belirtilmemiş ve kökenler nedeniyle nefret, aşağılama ve hor görme gibi ırkçı söylemlere yer verilmemiştir (Yeğin, 2021: 1491, 1495-1498). Filmde işgal güçleri ile düşmanlığı devam ettirecek herhangi bir kin, nefret ve intikam söylemi yer almamış, uyarı ve tavsiye niteliğinde daha barışçı bir dil kullanılmıştır (Kongar, 2017: 317-318). “*Ölüm dirim savaşı, İstiklal Savaşı!*”, “*Yaşasın istiklal!*”, “*Ya İstiklal Ya Ölüm!*” (Atatürk, 2012: 18-19), “*Türkiye Türklerindir!*”, “*Türk süz dünya olmaz!*” ve “*Hazır ol cenge istiyorsan sulh u salab!*” (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem I, Cilt 18, 1922: 8) gibi slogan özelliği taşıyan ifadeler de daha çok haksızlığa uğrayan tarafı göstermek için dillendirilmiştir. Böylece, dünyada yükselen milliyetçilik duyguları ile Anadolu'da kazanılan Kurtuluş Savaşı'nın coşkusu seyircilere geri yansıtılmış ve ulusal birliğin önemi vurgulanmıştır. Bir Millet Uyanıyor filminde yer alan karakterlerden Yahya Kaptan, Sait Molla, Rahip Frew ve Hamdi Bey (Atatürk, 2012: 524-525; Soysal, 2008: 134-137; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1964: 19-22, 27-30), Milli Mücadele Dönemi'nde yaşamış gerçek şahsiyetlerden esinlenilerek karakterize edilmiştir. Filmin teması ve kurgusal karakterleri dönemin etkili oyuncularıyla canlandırılarak çarpıcı bir şekilde sinemaya aktarılmıştır. Filmdeki karakterlerden Hamdi Bey, Yüzbaşı Davut, Nesrin Öğretmen ve Yahya Kaptan esas Kuvayı Milliyeciler olarak kişileştirilmiştir. Ayrıca, filmdeki emir eri Tilki karakteri ile Mehmetçik ve Milli Mücadele'nin isimsiz kahramanları anılmıştır.

Milli Mücadele yanlısı olumlu mesajlar; subay, öğretmen ve kaymakam rollerini canlandıran Kuvayı Milliyeci karakterler aracılığıyla verilmiştir. Filmde, Kuvayı Milliyeciler için Kemalist ve Kemalci sözcüklerinin yanında Millî İnkılapçı sözcüğü de kullanılmıştır. Filmdeki saltanat ve hilafet yanlısı söylem, tutum ve davranışlar; Sait Molla, Papaz Frew, Yüzbaşı Feridun ve onlara bağlı birlikler üzerinden beyaz perdeye aktarılmıştır. Bağnaz Sait Molla ve casus Papaz Frew gibi gerçek kişiler ile onlara yardım eden kurum ve kuruluşlar ile çetelerin etkili eylemleri de temsili karakterler kullanılarak filmde canlandırılmıştır. Böylece, saltanatçıların ve emperyalist işgal güçlerinin birlikte Kuvayı Milliyecilere karşı giriştikleri sürekli saldırı ve baskılar göz önüne getirilmeye çalışılmıştır. Bu kurguyla Millî Mücadele'nin gelişmesine fırsat verilmeden bir an önce boğulmaya ve bastırılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir.

Filmde, vatan ile namus kavramları özdeşleştirilerek her ikisinin de korunması en önemli değerlerden sayılmıştır. Kuvayı Milliyeci Yüzbaşı Davut ve Yahya Kaptan vatanını, namusu koruyan ve kollayan insanlar olarak karakterize edilmiş ve onlara saldıranlara karşı millî bir mücadeleye giriştikleri hususu kurgusal olarak işlenmiştir. Bunun yanında, başkalarının ırzına ve ülkeye yapılan saldırıları defetmek, nefsi müdafaa, canını esirgememek, zorda kalanlara yardım, mertlik, cesaret ve yiğitlik, hitabet ve ikna kabiliyeti, sır saklamak, azim ve dayanıklılık, sadakat, verilen söze bağlılık, silah arkadaşlığı, fedakârlık gibi temel değerler ile karakter özellikleri filmde ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca filmde, aile kurmanın önemine değinilmiş ama işgaller son bulmadan, istiklal ve zafere ulaşılmadan evlenilmemesi gerektiği, vatan sevgisinin her türlü sevgiden üstün olduğu birçok replikle dile getirilmiştir.

Filmde kullanılan mekânlar, eşya, malzeme ve kıyafetler, anlatılan dönem, çevre ve işlenen konu ile çoğunlukla uyumlu bir şekilde kullanılmıştır. Filmde, kıyafet, üniforma, kalpak ve diğer giyim-kuşama sosyal roller ve milliyetlere göndermelerde bulunulmuştur (Aysal, 2011: 3-32). Kalpak ile çoğunlukla işgallere karşı çıkan, bağımsızlık yanlısı Kuvayı Milliyeciler ile Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Millî Mücadele sembolize edilmiştir. Bu bağlamda, filmdeki Yahya Kaptan karakteri de kalpaklıdır ama yakası kürklü bir palto giymiştir. Göğsüne ve beline çift sıra fişeklik takmış hem tabancalı hem de tüfekli biri olarak karakterize edilmiştir. Ayrıca, onun filmdeki binek atı da besili doru bir aygır olarak beyaz perdeye yansıtılmıştır. Filmde sarık, beyaz fes ve takke çoğunlukla saltanat ve hilafet yanlılarını betimlemek için kullanılmıştır. Ancak, bazı Kuvayı İnzibatiye askerleri filmde kalpaklı olarak yer almışlardır. Halk içindeki kadın, erkek ve çocuklar Millî Mücadele Dönemi'nin geleneksel kıyafetleri içinde gösterilmişlerdir.

Bir Millet Uyanıyor filminin normal akışı içerisinde bir kez yan yana duran iki hilal, düğün hazırlıkları sahnesinde ise bir defa Türk bayrağı beyaz perdede görülmüştür. Filmin son sekansındaki belgesel filmlerde beş farklı sahnede Türk bayrağı, yine beş farklı sahnede sancak yer almıştır. Ayrıca, bir sahnede Atatürk ile Türk bayrağı birlikte beyaz perdeye yansırken, son sahnede Türk bayrağı ile parıldayarak büyüyen Atatürk resmi etkili bir şekilde 35 saniye süreyle görüntüye gelmiştir. Bu görüntünün filmin sonunda fonda çalan marş müziği ile uzun bir süre gösterilmesi suretiyle yeni ulusal devlete ve onun kurucusuna kuvvetli bir simgesel gönderimde bulunulmuştur (Abisel, 1994: 131). Filmde türküler başta olmak üzere sözlü- sözsüz müzik eserleri ve marşlar, Millî Mücadele Dönemi'ndeki halkın bakış açısını yansıtmayı, anlamlandırmayı kolaylaştırması ve sinemada duygusal bir hava yaratarak ilgi çekmesi için etkin bir şekilde kullanılmıştır. Filmde izleyicileri coşturmak için fonda çalan enstrümantal parçalara ve iki şürden alınan dizelere yer verilmiştir. Filmin son sahnelerinde ise dış mekândaki bir gramofonla taş plağın görüntüsü beyaz perdeye yansıtılmıştır. Ancak, plaktaki ses fona verilememiştir. Bu durumla 1930'ların mevcut ses ve sinema teknolojisi olduğu gibi bugüne aksettirilmiştir. Bir Millet Uyanıyor filminin 1932 yılındaki ilk çevriminde, esas olarak Millî Mücadele Dönemi'nde işgal güçlerini ve Kuvayı Milliye'yi oldukça etkileyen önemli bir baskın ve öldürme olayı, kamuoyunda bilinen genel hatlarıyla ilgi çekici bir kurmaca olay örgüsü içinde işlenmiştir. Kurtuluş Savaşı temalı bu filme iki belgeselin de ilave edilmesiyle; Türk milletinin İstiklal Harbi'nde çektiği tüm zorluklara rağmen, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, millî birlik ve beraberlik içerisinde nihai zafere ve ulusal bağımsızlığa ulaşıldığı vurgulanmıştır.

Atatürk Dönemi'nde Millî Mücadele'ye ilişkin çekilen dördüncü ve son film ise "*Güneşe Doğru*" olmuştur. Bu filmin yönetmenlik ve senaristliğini Nazım Hikmet Ran yapmıştır. Filmin görüntü yönetmenliğini ise Lazaros Yazıcıoğlu (Yrafopoulos) Bey icra etmiştir (Bozis, Y. ve Bozis, S., 2013: 18). Sesli ve siyah beyaz olarak çekilen film, 1937 yılı Ekim ayında tamamlanmıştır. İpek Sineması'nda gösterilmesi planlanan film sansür engeline takıldığından ilan edilen yer ve zamanda sinemalarda oynatılamamıştır (Sinema Objektifi, 1937: 8; Hakan, 2016: 76).

Atatürk Dönemi'nin İstiklal Harbi konulu filmlerinde yönetmen ve senaryo yazarı olarak Muhsin Ertuğrul ön plana çıkmıştır. Muhsin Ertuğrul; Ateşten Gömlek, Ankara Postası ve Bir Millet Uyanıyor olmak üzere üç filmin yönetmenliğini, Ateşten Gömlek ve Ankara Postası filmlerinin ise senaryo yazarlığını yapmıştır. Bu dönemde sinema filmleri, Türk sinemasının ilk iki özel yapımevi tarafından gerçekleştirilmiştir. Ateşten Gömlek Kemal Film; Ankara Postası, Bir Millet Uyanıyor ve Güneşe Doğru ise İpek Film tarafından finanse edilmiştir. Bu filmlerde en çok oynayan sanatçı Emin Belig (1894-1941) olmuştur. Emin Belig; Ateşten Gömlek, Ankara Postası ve Bir Millet Uyanıyor olmak üzere üç farklı filmde değişik rollerde oynamıştır. Muhsin Ertuğrul, Behzat Butak ve Vasfi Rıza Zobu Ateşten Gömlek ile Ankara Postası; E. Behzat Lav ve Sait Köknar Ankara Postası ve Bir Millet Uyanıyor; Ferdi Tayfur ise Bir Millet Uyanıyor ve Güneşe Doğru filmleri olmak üzere ikişer filmde oynamışlardır. Ayrıca, Bedia Muvahhit ve Neyire Neyir Ateşten Gömlek'teki, Emel Rıza ve Atif Kaptan ise Bir Millet Uyanıyor filmindeki rolleriyle dikkat çekmişlerdir.

Sonuç

İstiklal Harbi ile ilgili belgesel ve sinema film çalışmaları, Cumhuriyet'in ilanı öncesi başlamıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele ile ilgili belgesel ve sinema filmlerine oldukça ilgi göstermiş ve yapımlarını yakından takip etmiştir. İlk sesli Millî Mücadele filminde bizzat oyunculuk yapmak üzere kamera karşısına geçmiştir. O, Millî Mücadele'yi, inkılapları ve hayalindeki Türkiye'yi, tüm sanatların bir sentezi olan sinema aracılığı ile dünyaya anlatmayı ve gelecek nesillere aktarmayı istemiş ve bunu söz ve davranışlarıyla göstermiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulusal ve uluslararası alanda modern Türkiye'yi tanıtmak, uluslararası dostluk ilişkilerini geliştirmek, kriz dönemlerinde gerektiğinde propaganda yapmak, İstiklal Harbi ve devrimler ile ilgili önemli faaliyetleri halka ve gelecek nesillere aktarmak maksadıyla zamanın en yeni ve etkili kitle iletişim aracı sinemanın öğretici ve tanıtıcı özelliklerinden öncelikle yararlanılmaya çalışılmıştır.

Atatürk Dönemi'nde izlenen barışçıl dış politika ve gerçekleştirilen inkılaplar, filmler üzerinde oldukça etkili olmuştur. Filmlerde yeni Türk alfabesinin kullanılmasına özen gösterilmiş, barışın sürekliliği için işgal güçlerinin kimlikleri ve onlarla iş birliği yapan azınlıkların aidiyeti büyük çoğunlukla açıklanmamış, kin, nefret, ırkçı söylemlere ve aşırı hamasete yer verilmemiştir. Uluslararası dostluk ilişkilerinin geliştiği ve önem kazandığı bu dönemde, işgal güçleri ile iş birlikçileri çoğunlukla düşman sözcüğü kapsamında tanımlanmış ve sinemanın evrensel, insancıl, hoşgörülü ve barış dili ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, filmlerde Millî Mücadele'ye, işgallere ve ulusal bağımsızlığa karşı çıkan ve Kuvayı Milliye'yi bastırmaya çalışan yerli ve yabancı

unsurlar hakkında izleyicilerde belirli bir farkındalık oluşturulmuş, Türk milletinin tarihî kültürel varlığı, bütünlüğü ve devamlılığı, sözel, görsel ve simgesel anlatımlarla vurgulanarak öne çıkarılmıştır.

Öneriler

Millî Mücadele Dönemi'nde İtilaf Devletleri, ABD, Osmanlı Devleti ve TBMM'ye bağlı resmî, yarı-resmî veya yerli ve yabancı özel şirketler tarafından, daha çok haber maksatlı belge niteliğinde haber filmler çekilmiştir. Ancak başta yabancılara ait çekimler olmak üzere bu filmlerin çoğu günümüze kadar ulaşmamış, bir kısmı da yayımlanmamıştır. Muhafaza edilen ve yayımlanan belgesel filmler, Atatürk, İstiklal Harbi ve devrimler ile ilgili etkinliklerde ve sinema filmlerinde sıkça kullanılmıştır. Dönemin içinde bulunduğu ortamı ayrıntılı bir şekilde ele alan bu belgesel filmler, geçmişin bugüne getirilmesi ve anlaşılır kılınmasında yardımcı olmaktadır. Bu materyallerin tarih araştırmalarında daha sık kullanılması, Anadolu'nun sahip olduğu tarihî ve kültürel zenginliğin ortaya çıkarılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abisel, N. (1994). Nasıl yaşıyor ve nasıl düşünüyoruz? Yerli filmlerin kurmaca dünyasında demokrasi. *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi* içinde (ss. 74-132). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Afetinan, A. (2018). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadını*. Türk Tarih Kurumu.
- Akçura, G. (1992). *Doğumunun yüzüncü yılına armağan Muhsin Ertuğrul*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Akşin, S. (1992). *İstanbul hükümetleri ve millî mücadele son meşrutiyet (1919-1920)*. Cem Yayınevi.
- Ana britannica genel kültür ansiklopedisi* (C. 12, ss. 323-324). Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
- Atatürk, G. M. K. (2012). *Nutuk- söylen*. Türk Tarih Kurumu.
- Atatürk, M. K. (1936). *Ben bir inkılap çocuğuyum, Atatürk'e ait bir direktif*. Millî Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt: 29* (2018). Kaynak Yayınları.
- Atuk, M. V. (2017). İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyareti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 219-247.
- Ayışığı, M. (2004). *Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen Amerikan heyetleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e giyim ve kuşamda çağdaşlaşma hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 3-32.
- Aysal, N. (2020). Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin sosyal ve kültürel çalışmalarına bir örnek: Osmanlı Denizcilik Yurdu. *Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, 67(2), 41-74.
- Bayav, D. (2009). Leonardo Da Vinci'de sanat, bilim ve etkileşimi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 123-142.
- Bayındır U. S. (2010). *Atatürk'ün sosyal ve kültürel politikaları*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Betton, G. (1993). *Sinema tarihi başlangıcından 1896'a kadar histoire du cinéma des origines à 1986*. İletişim Yayınları.
- Betül M. (2020). İz bırakanlar, bir sanat militanı Muhsin Ertuğrul. *Yıllar Boyu Tarih*, 86, 86-87.
- Bilim ve teknoloji ansiklopedisi* (1991a). (ss. 238-239). İstanbul: Milliyet Tesisleri.
- Biryıldız, E. (1994). Atatürk ve sinema. *Marmara İletişim Dergisi*, 7, 251-256.
- Biryıldız, E. (2002). *Örneklerle Türk film eleştirisi (1950-2002)*. Beta Yayıncılık.
- Bozis, Y. ve Bozis, S. (2013). *Paris'ten Pera'ya sinema ve Rum sinemacılar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bozok, S. ve Bozok, C. (2019). *Hep Atatürk'ün yanında (baba oğul Bozoklardan anılar)*. Atatürk Vakfı Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (1997). *Sınıf arkadaşım Atatürk-1*. Cumhuriyet Yenigün Haber Ajansı.
- Çalışlar, İ. (2021). *Halide Edip biyografisine sığmayan kadın*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çetinsaya, G. (1999). Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran ilişkileri 1919-1925. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48), 769-796.
- De Curel, F. (1923). *Terre inhumaine drame en trois actes*. G. Crès.

- Dictionnaire Larousse ansiklopedik sözlük* (1994a). (C. 6, s. 2012). Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Dinamo, H. İ. (2010). *Kutsal isyan Millî Kurtuluş Savaşı'nın gerçek hikâyesi 3*. Tekin Yayınevi.
- Dinçer, H. (2016). Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin kültürel faaliyetleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 30(4), 475-479.
- Dorsay, A. (1981). *Atatürk ve sinema. Atatürk'e armağan*. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.
- Dorsay, A. (1998). *Sinema ve çağımız*. Remzi Kitabevi.
- Duca, L. (1947). *Sinema Tarihi*, (N. Sarıdoğan, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Egeli, M. H. (2001). *Bilinmeyen yönleriyle Atatürk*. Berikan Yayınları.
- Enginün, İ.; Kerman, Z. (1998). *Kurtuluş Savaşı ve edebiyatımız*. Oğlak Antolojileri Yayınları.
- Erbay, H. (2021). *Türk sinemasında istiklal harbi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü]. Ankara Üniversitesi.
- Erdoğan, N. (2017). *Sinemanın İstanbul'da ilk yılları modernlik ve seyir maceraları*. İletişim Yayınları.
- Erickson J. ve Erickson A. (2007). <http://www.criticalpast.com/stock-footage-video/Erzurum>.
- Erickson J. ve Erickson A. (2007). https://www.criticalpast.com/products/year_history/1910/1919.
- Erickson J. ve Erickson A. (2007). https://www.criticalpast.com/products/year_history/1920/1923.
- Erickson J. ve Erickson A. (2007). https://www.criticalpast.com/video/65675053226_Admiral-Mark-L-Bristol-Bristol-climbs-hill_examines-chart_two-other-officials.
- Erkılıç, H. (2003). *Türk sinemasının ekonomik yapısı ve bu yapının sinemamıza etkileri* [Yayınlanmamış sanatta yeterlilik tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Ertuğrul, M. (1932). *Bir millet uyanıyor [Sinema Film]*. Türkiye İpek Film.
- Filmer, C. (1984). *Hatıralar Türk sinemasında 65 yıl*. Emek Matbaacılık ve İlançılık.
- Gökmen, M. (1989). *Başlangıçtan 1950'ye kadar Türk sinema tarihi ve eski İstanbul sinemaları*. Denetim Ajans Basımevi.
- Güral, U. (2013). *Sinema tarihi*. Detay Yayıncılık.
- Hakan, F. (2016). *Türk sinema tarihi*. İnkılâp Yayınevi.
- Hasan İ. D. (2010). *Kutsal isyan millî kurtuluş savaşının gerçek hikâyesi 3*. Tekin Yayınevi.
- İlhami, S. (2008). *Kurtuluş Savaşı'nda işbirlikçiler*. Bengi Yayınları.
- İnanoğlu, T. (2004). *5555 afişle Türk sineması*. Kabalıcı Yayınları.
- İstanbul, O. (2019). *Osmanlı'dan cumhuriyete Türk sineması ve tarihi (1918-1950)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kakıncı, T. D. (2018). *Bağışla onları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kanburoğlu, Ö. (2007). *A'dan z'ye fotoğraf*. Say Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2020). *Bütün eserleri 8 Atatürk biyografik tablolama denemesi*. İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (2015). *Yönetmenler çerçevesinde Türk sineması*. Tezkire Yayıncılık.
- Kıraç, R. (2014). *Sinemamızın yüzüncü yılında 100 yönetmen*. Say Yayınları.
- Kongar, E. (2017). *Devrim tarihi ve toplumbilim açısından Atatürk*. Remzi Kitabevi.
- Lüleci, Y. (2018). Erken cumhuriyet döneminde Atatürk ve CHP'nin sinema politikası. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31, 222-248.
- Lüleci, Y. (2019). Merkez ordu sinema dairesi (MOSD) nedir? Devlet bu daireyi neden kurmuş ve sonrasında neden kapatmıştır?. *40 Soruda Türk Sineması* içinde (ss. 30-33). Ketebe Yayınları.
- Memiş, B. (2020). İz bırakanlar: Bir sanat militanı Muhsin Ertuğrul. *Yıllar Boyu Tarih*, 86, 86-87.
- Metin, A. (2004). *Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen Amerikan heyetleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Möckelmann, R. (2020). *İkinci vatan Türkiye Ernst Reuter'in Ankara yılları*, (A. Arpad, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Nochimson, M. P. (2012). *Bir dünya sinema*, (Ö. Yaren, Çev.). De Ki Basım Yayım.
- Onaran, Â. Ş. (1994). *Türk sineması (I. Cilt)*. Kitle Yayınları.
- Özalp, K. ve Özalp, T. (1994). *Atatürk'ten anılar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özgüç, A. (1990). *Başlangıcından bugüne Türk sinemasında ilkeler*. Yılmaz Yayınları.
- Özgüç, A. (2007). *Cabide Sonku peçete kâğıdındaki anılar*. +1 Kitap.
- Özgüç, A. (2014). *Ansiklopedik Türk filmleri sözlüğü 1914-2014*. (ss. 21-553). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özkurt, F. (2017). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve askerî manevra ve tatbikatları (1909-1938)*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını.
- Özön, N. (1992). *100 soruda sinema sanatı*. Gerçek Yayınevi.
- Öztürk, Y. (2005). Barış sevdalısı Atatürk. *Bütün Dünya*, 11, 17-20.
- Özuyar, A. (2013). *Türk sinema tarihinden fragmanlar (1896-1945)*. Phoenix Yayınevi.
- Özuyar, A. (2017). *Sessiz dönem Türk sinema tarihi (1895-1922)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özuyar, A. (2019). *Hariciye koridorlarında sinema erken Cumhuriyet döneminde sinemanın politik gücü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özuyar, A. (2021). *Gazi'nin sineması*. Yapı Kredi Yayınları.
- Refiğ, H. (1981). Sinemada millî mücadele. *Atatürk'e Armağan içinde* (88-92). İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Sanat ansiklopedisi* (1991b). (s. 200). Milliyet Yayınları.
- Scognamillo, G. (2010). *Türk sinema tarihi*. Kabalıcı Yayınevi.
- Sinema Objektifi. (1937). Büyük sinemalarda: Haftanın filmleri. *Sinema Objektifi*, 3, 18.
- Soysal, İ. (2008). *Kurtuluş Savaşı'nda işbirlikçiler*. Bengi Yayınları.
- Sunata, İ. H. (2018). *İstanbul'da işgal yılları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şener, E. (1970). *Kurtuluş Savaşı ve sinemamız*. Dizi Yayınları.
- T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*. (1922). Dönem I, C. 18, s. 8, 1.3.1922.
- Teksoy, R. (2005). *Rekin Teksoy'un sinema tarihi Cilt 1*. Oğlak Yayıncılık.
- Théma Larousse tematik ansiklopedi* (1994b). (C. 5, s. 453). Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Thomen, Ç. Ö. (2015). Denetimden sansüre Osmanlı'da sinema. *Toplumsal Tarih*, 255, 72-79.
- TRT2. <https://www.trt2.com.tr/tarih/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-riza-pehlevinin-turkiye-ziyareti-or-21-bolum-124418>.
- Tunç, E. (2012). *Türk sinemasının ekonomik yapısı (1896-2005)*. Doruk Yayıncılık.
- Türk İstiklâl Harbi iç ayaklanmalar 1919-1921* (1964). VI. Cilt. T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi.
- Uluskan, S. B. 2010. *Atatürk'ün sosyal ve kültürel politikaları*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Üngör, E. (1966). *Türk marşları*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yeğin, M. O. (2021). Irkçılık bağlamında 'elite' dizi filminin eleştirel söylem analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 1487-1521.
- Yetkin, S. K. (1943). Leonardo da vinci 1452-1519. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(5), 35-43.
- Yılmaz, B. (2015). Deklanşör ve tetik: fotoğraf sanatı ve ölüm. *Art - Sanat Dergisi*, 4, 137-147.

Gazete

Akşam

Cumhuriyet

İkdam

Milliyet

Tasvirî Efkâr

Vakit

Hürriyet

Tanin

Arşiv

Kızılay Arşivi, Kutu No. 1297, Belge No. 38, 14 Kânunuevvel 1339, M-14.10.1923.

BEO, 0829-062116, Posta Telgraf; 59906, H-10-3-1314, M-19.8.1896.

BEO, 0843-063218, H-18-4-1314, M-26.9.1896.

BOA, Y. PRK. AZJ., 00046/00016, 1320, H-29-12-1320, M-29.3.1903.

BOA, HR. İM., 00028-00091-1, Fr.-Osm.-İng. M- 8.5.1923.

BCA, 30-18-1-2-66-52-1, 16.6.1936.

BCA, Fon: 30. 10. 0. 0. Dosya:261, Kutu: 755, Sıra 14.

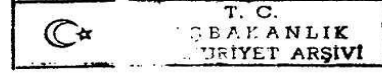
Ekler

Ek-1

Fuat Uzkınay'ın memuriyete atanması ve tayini ile ilgili kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayıs
2

4877

2953 sayılı kanunla ücretten maaşa çevrilen Harp Akademisi film çekme merkezi lâboratuvar gurup amirliğine bu vazifede ücretle çalışan Fuad Uzkınayın mesleki ihtisası binaen 1452 sayılı kanunun 7 inci maddesine göre (B) serisi dahilinde bulunan mezkûr memuriyete diğer memuriyetler için hakkı müktesep teşkil etmemek şartıyla, 70 lira asıl maaşla tayini; Millî Müdafaa Vekillığının 2/6/936 tarih ve -- II0196 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekillığının 13/6/936 tarih ve -- I31110/2133 sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 16/6/936 da onanmıştır.

16/6/936

REİSİCİMHUR

K. Atatürk

Bs. V.

J. İsmail

Ad. V.

S. Saıngır

M. M. V.

K. Özalp

Da. V

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Saıngır

Ma. V.

A. Azizli

Me. V.

S. Uzkınay

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Başay

S. İ. M. V.

S. Ö. Akaydany

G. İ. V.

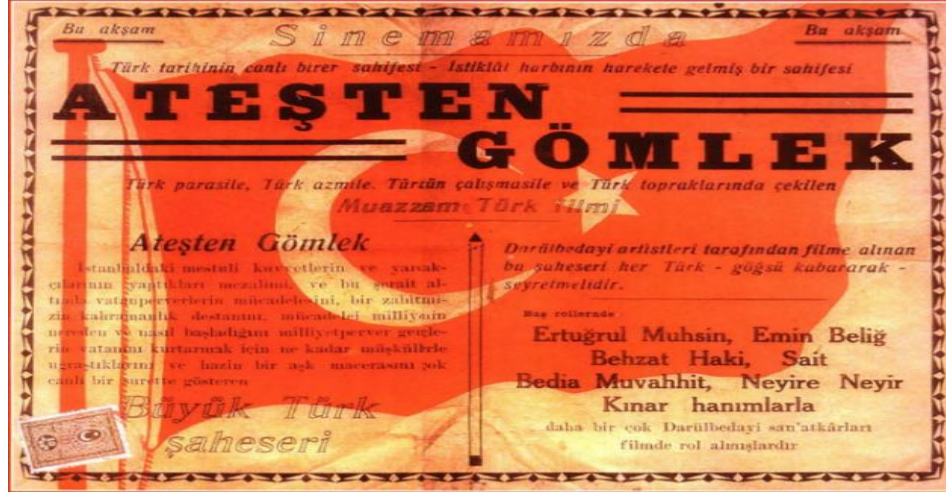
Rana Karahan

Zr. V. V.

C. Başay

030 18 01 02 66 52 1

BCA, 30-18-1-2_66-52-1, 16.6.1936.

Ateşten gömlek (1923) filminin 1932 yılı el ilanı

İnanoğlu, T. (2004). 5555 afişle Türk sineması. Kabalıcı Yayınları, 19.

Ankara postası (1929) filminin bir reklamı

Akşam, 19 Teşrinievvel / Ekim 1929, s. 4.

EXTENDED SUMMARY

Indicating the exemplary efforts of Atatürk himself to reveal various studies on cinema and documentary films made during the Ottoman, First World War, National Struggle and Atatürk Era, and to pass on the Turkish War of Independence and new revolutions to the future generations. It is aimed to draw the attention of the society, scientists, institutions and organizations, writers, cinema producers, artists and actors to this subject and to ensure that more artistic and cultural works are produced related to national historical events.

This study titled "The National Struggle and Atatürk Era Films in Turkish Cinema" based on the unpublished doctoral thesis of Hürol Erbay, titled "The War of Independence in Turkish Cinema" completed in 2021 under the supervision of Associate Professor at Ankara University Turkish Revolution History Institute. Dr. Necdet Aysal. (Erbay, 2021). However, the study was handled by a different point of view in accordance with the purpose of the article, and different documents and sources were used depending on the situation.

The sources, data and information obtained in the research of the National Struggle and Atatürk Era films in Turkish cinema were tried to be explained objectively by using scientific criticism methods (Biryıldız, 2002: 11-15, 19-25) such as qualitative research method, document analysis.

Invented in 1895, the cinematograph was introduced to entered Turkish territory for the first time in 1896. Cinematography has become widespread in a short time by attracting the attention of the public in Turkey as well as all over the world. Films shown by using instruments of different brands, which were invented at the same time with cinematograph, began to be called cinema over time. Turkish society, like industrialized societies, tried to make use of the cinema, which became an effective means of entertainment, propaganda, perception creation, communication, solidarity and cultural transmission, in addition to its educational feature.

The increase in cinema and film screenings across the country, the popularity of foreign representatives, entrepreneurs and the public forced the state to take measures and precautions in this regard. In this context, it was allowed to carry out cinema activities freely within the rules, giving high priority on national security, taking into account the opposition propaganda, legal regulations, reforms and general beliefs.

During the National Struggle Period, mostly news-oriented documentary films were shot by the Allies, the USA, the Ottoman Empire, the official and semi-official organizations affiliated to the Grand National Assembly of Turkey and some local and foreign private companies. These films were used effectively in most of the films plotted about the National Struggle and Atatürk's Principles and Revolutions, which were shot after the declaration of the Republic and the Lausanne Peace Treaty, which made peace between the conflicting countries after the victory of the War of Independence.

While the economic, technical and legal infrastructure of the cinema was being created in the Atatürk Era, Atatürk, despite all the deprivations and inadequacies, made an intense effort to pass on to the future how and under what conditions the National Struggle was won. The rate of movies about the National Struggle, shot in civil and private areas, reached its highest level with 15% in the Atatürk Era. However, this rate has decreased with each passing period, despite the increasing number of films and all developments. However, rather than the quantitative data of the films, the issue of which subjects are handled and how they create a perception in the society is more important. From this point of view, the subjects covered in the films, the discourses expressed, the costumes used, the national cultural values and symbols have been very influential especially in the process of nationalization.

Muhsin Ertuğrul earned fame as a director, screenwriter and actor in the Atatürk Era on War of Independence films. Along with this, Nazım Hikmet's film about the National Struggle, which was shot but not shown, attracted a lot of attention with his film 'Towards the Sun.

Halide Edip Adivar became the first cliché example for her successors in this field with her novel adapted into the first featured film about the National Struggle. The fact that Turkish and Muslim women Bediâ Muvahhit and Neyyire Neyir acted freely on cinema sets for the first time, with approval of Atatürk, in the movie "Ateşten Gömlek", is an indication of how determined we were about the reforms even before the Republic. In addition, Atif Terzioğlu, who was admired for his role as Yahya Kaptan in the movie "Bir Millet Uyanıyor", changed his surname to Kaptan and had been one of the most famous actors in the War of Independence films since 1932.

Shortly after the invention of cinema, it was brought to Turkish lands and its first shows were made. Cinema became widespread and took its place in the lives of societies as both a commercial and a cultural product, after the public highly appreciated one or two-minute films shot with technical devices such as cinematographs.

According to the documents and data obtained, the first demonstrations began to be held in the Ottoman Empire in 1896, the first legal regulation was put into effect in 1903, and the first documentary films were started to be shot by Ottoman citizens as of 1905. However, the long-term wars that the Ottoman Empire had in the last years and the loss of large commercial and cinema centers in these wars greatly affected the development of Turkish cinema. On the other hand, with the influence of Germany, the first organizations related to cinema were established within the army and the first documentary films, mostly for educational and propaganda purposes, were started to be shot. After the Armistice of Mudros, the occupation forces closed down semi-official institutions related to cinema and confiscated many materials, especially films on history. Despite these negative developments, cinema under occupation; It has continued its existence with functions such as entertainment, moralizing, helping and solidarity.

The first featured film of National Struggle was adapted to the cinema from the first novel, *Ateşten Gömlek*, which was also written on the same subject. This silent and black and white film was screened before the proclamation of the Republic in 1923. In the following years, many films about the different aspects and events of the National Struggle were translated using original scenarios or literary works. During the National Struggle Period, news-movies were made mostly for news purposes by official, semi-official or domestic and foreign private companies affiliated to the Entente States, the USA, the Ottoman Empire and the Turkish Grand National Assembly. However, most of these movies, especially the shootings of foreigners, have not survived to the present day, and some of them have not been published. Documentary films that were preserved and published were used effectively in many documentaries and movies about Atatürk, the War of Independence and the revolutions.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk showed interest in all films related to the National Struggle and followed their productions closely. Atatürk appeared in front of the camera to act himself in the first sound film of the National Struggle. He wanted to introduce the National Struggle, the revolutions and the Turkey of his dreams to the world through cinema and pass it on to future generations. In the first years of the Republic, reforms, legal legislation, political and cultural practices and foreign policy played a more decisive role on the subjects and language used in the films. In the following periods and years, it is an important discussion topic why the films about the National Struggle were not compiled and kept in appropriate conditions and why more qualified films on the subject were not made and supported enough.

VELİ İLE YAŞANAN ÇATIŞMANIN ÖĞRETMEN PERFORMANSINA ETKİSİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

TEACHERS 'VIEWS ON THE EFFECT OF THE CONFLICT ON THE TEACHING PERFORMANCE

Nuray ÖZGE SAĞBAŞ

Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Kalem Müdürlüğü, Şube Müdürü
nurayozgesagbas@hotmail.com
ORCID No: 0000-0003-2630-8620

Cengizhan ÖZKAN

Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen
cengizgeycek@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-3459-6901

ÖZET

Geliş Tarihi: 16.08.2021
Kabul Tarihi: 27.03.2022
Yayın Tarihi: 31.03.2022
Anahtar Kelimeler
Motivasyon
Çatışma
Moral
Keywords
Motivation
Conflict
Morale

Bu çalışmada, okulun paydaşları arasında yer alan öğretmenlerin veli ile yaşadığı çatışmanın öğretmen performansına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorularla katılımcı öğretmenlerin deneyimlerinin neler olduğu ve veli ile yaşanan çatışma sonrasında performanslarına etkilerini belirlemek amacıyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma nitel desenle kurgulanarak konu derinlemesine bir bakış açısıyla daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırmaya Pursaklar örnekleminde yer alan ilkokul ve ortaokullarda görev yapan 9 öğretmen katılım sağlamıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden odak grup görüşmesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma bulguları araştırmaya katılan öğretmenlerin veli ile yaşadıkları çatışmanın öğretmen motivasyonlarına olumsuz yönde etki ettiğini göstermektedir. Çatışma öğretmen motivasyonunda önemli bir etkiye sahiptir. Araştırma bulguları katılımcıların veliler ile yaşadıkları çatışmanın derslerinde motivasyon düşüklüğüne, derse girmekte zorlanmaya ve odaklanma sorununa yol açtığını ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

In this qualitative study, it was aimed to determine the effect of the conflict experienced by teachers, who are among the stakeholders of the school, with their parents on teacher performance. For this purpose, face-to-face interviews were conducted with the questions in the semi-structured interview form in order to determine the experiences of the participating teachers and their effects on their performance after the conflict with the parents. 9 teachers working in primary and secondary schools in the Pursaklar sample participated in the research. The study was carried out with the focus group interview method. A semi-structured interview form prepared by the researchers was applied. The data were analyzed by descriptive analysis method. Some of the research findings are: The teachers participating in the research are of the opinion that the conflict they experience with the parents has a negative effect on teacher motivation. Conflict has a significant impact on teacher motivation. Based on the research findings, it can be said that the conflicts of the participants with their parents caused low motivation in their classes, difficulties in entering the class and focusing problems.

DOI: <https://dergipark.org.tr/pub/nevsosbilen/article/983282>

Atıf/Cite as: Özge-Sağbaşı, N., ve Özkan, C. (2022). Veli ile yaşanan çatışmanın öğretmen performansına etkisine ilişkin öğretmen görüşleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),414-433.

Giriş

Bir ülkede eğitimle ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesinde en önemli rol öğretmenlere aittir. Çünkü öğretmenler kazanımlar konusunda öğrenciye yön veren ve onu yetiştiren en önemli güçtür. Performansı olumsuz yönde etkilenen öğretmenin toplumun geleceği olan öğrencileri şekillendirme konusunda sergileyeceği olumsuzluk dikkate alındığında öğretmenin ne kadar güçlü bir paydaş olduğu tartışılmaz bir hal almaktadır (Bozkurt, Bostancı, Yolcu, 2011). Öğretmen performansı ise öğrencinin ve dolayısıyla ülkenin başarısı anlamına gelmektedir. Bireylerin gelecekteki davranışlarını şekillendirmede en önemli katkı sağlayan kurumlardan biri okul ortamıdır. Bu nedenle okul ortamının geliştirilmesi ve okul toplumunda yer alan bütün paydaşların sürece katkı sağlaması önem arz etmektedir. Eğitimin birey ve toplumun, sosyal, ekonomik ve politik gelişmede değişmelere uyabilmesini sağlayan süreç (Taymaz, 1984) olduğundan hareketle bu süreçteki değişimlerin öğrenciye tek başına kazandırılması mümkün değildir. Kuşkusuz aile, bu süreçte en önemli katkıyı sağlayan yapı taşıdır (Aslanargun, 2007). Okul ve aile arasındaki işbirliği etkili okulların en önemli özellikleri arasındadır. Eğitimin niteliğinin artırılmasında en önemli hususlardan biri de öğretmen ve veli arasında kurulan işbirliğinin kalitesi ve sürdürülebilirliğidir. Bu işbirliğindeki kalite ve sürdürülebilirliğinin öğrenci başarısına ve öğrencilere olumlu davranış kazandırılmasına da katkısı yapılan araştırmalarla ortaya konulmaktadır (Akbaşlı ve Kavak, 2008; Aslanargun, 2007).

Eğitim sistemi içinde alt sistem olarak ifade edilen okullar ise farklı türde talep ve beklentileri olan bireylerin bir arada etkileşimde bulunması nedeniyle çatışmalar yaşanan mekânlardır. Eren (2004) çatışmaların kaynağını (i) örgüt içindeki bağımlılıklar, (ii) amaçlardaki ayrılmalar, (iii) algı yönünden farklılaşmalar olarak sınıflandırmaktadır. Çatışma kaynakları bir başka sınıflandırmada ise (i) yapısal faktörler, (ii) iletişim faktörleri, (iii) bilişsel faktörler, (iv) bireysel özellikler, (v) taraflar arasındaki ilişkinin geçmişi şeklinde sıralanmıştır (Varoğlu, 2013). Okulun yöneticisi olarak okul müdürünün yapması gereken ise okul ortamında kaçınılmaz olan çatışmaları okulun amaçlarını gerçekleştirmek üzere dengelemesi ve yönetebilmesidir (Açıkalın, 1994; Özdemir, 2018). Çatışmalar sürekli hale gelip işlevsel olma özelliğini kaybederse okul örgütü içinde krizlere neden olabilir (Kıral, 2019).

Okul örgütünün en önemli paydaşlarından biri olan öğretmenler ise öğrenci davranışlarına şekil vermesi dolayısıyla aynı zamanda eğitim kurumlarının hedeflerine ulaşmaya da katkı sunmaktadır. Okul örgütünün hedeflerine ulaşmasında öğretmenlerin sergileyeceği performans en önemli etkidir. Öğretmenlerin sergileyeceği performansın artırılması ise onların motivasyonlarının sağlanması ile mümkündür (Doğan ve Kolçak, 2017). Okul yöneticisi olarak okul müdürünün öğretmenlerin motivasyonlarının sağlanmasında çaba göstermesi gerekmektedir. Okul müdürünün öğretmenin motivasyonunu sağlamak için de kullanacağı çok sayıda motivasyon aracı bulunmaktadır. Bu motivasyon araçlarını (i) ödül gibi ekonomik değer ifade eden araçlar, (ii) takdir etme, beğenme, fikrini sorma gibi psikososyal araçlar, (iii) hizmet içi eğitim, iletişim becerisi, adil davranma gibi örgütsel ve yönetsel araçlar şeklinde sıralamak mümkündür (Özdemir, Kartal ve Yirci, 2014). Okulların bir başka paydası olan velilerin de öğretmenlerin motivasyonları üzerinde etkileri bulunmaktadır. Veli ve öğretmen arasındaki karşılıklı güven, çocuklarının eğitim sürecine müdahale etmeden katılım sağlaması, okul ile işbirliği içinde hareket etmesi hem okul iklimi açısından hem de öğrencinin başarısının artırılması ve olumsuz davranışların azaltılması sürecine de katkı sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar, öğretmen ve veli arasındaki iletişim sınırlarının iyi belirlenmesinin veli katılımının öğretmen üzerinde baskı unsuru olmasını engelleyeceğini ifade etmektedir (Ada, Akan, Ayık, Yıldırım ve Yalçın, 2013; Özdoğru, 2021; Şenaras ve Çetin, 2018). Bu çalışmada, okulun paydaşları arasında yer alan öğretmenlerin veli ile yaşadığı çatışmanın öğretmen performansına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. . Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

- Öğretmenlerin çatışmanın tanımına dair görüşleri nedir?
- Öğretmenlerin velilerle kurdukları iletişim biçimleri nasıldır?/nedir?
- Öğretmenler velilerle iletişim kurarken yaşadıkları sorunların kaynağı nedir?

Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde öğretmen performansı ile ilgili olarak araştırma yapıldığı ancak veli ile yaşanan çatışmanın öğretmen performansına etkisine ilişkin sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Ayrıca bu konunun odak grup görüşmesi biçiminde ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Yaptığımız ve sunacağımız çalışmanın uygulayıcılara ve problemin çözümüne yönelik olarak alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çatışma Kavramı

Yönetimde insan ilişkileri, örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye ve örgüt çalışanlarının ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışanlar arasında gerçekleşen etkileşimler bütünüdür. Yönetimdeki insan ilişkileri (i) insan insanadır, (ii) yetişkin yetişkinedir, (iii) iletişimde kurulan kişi ile anlamdaş ve duygudaş olmayı gerektirir, (iv) hoşgörüyü ve ilgiyi gerektirir, (v) dostluk ister, (vi) biz olmayı gerektirir, (vii) güven ister, (viii) adaletli davranmayı gerektirir, (ix) insanın kendisini bilmesini gerektirir (Başaran, 2004). Bazen de örgütlerde tarafların ilgi ve amaçlarının farklı olduğu durumlar söz konusu olabilir. Bu durumda ise taraflardan birinin ya da her ikisinin bir diğersinin amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmama, ilgisiz kalma, destek vermeme ya da karşı tarafı bilinçli ve açık bir şekilde engelleme durumu söz konusu olabilir (Balci, 2016). Yaşanan bu durumun adını ise çatışma olarak tanımlamak mümkündür. Bir başka tanımda çatışma kavramı uyum içinde olmama, birbirinden farklı düşünme ve zıtlasma gibi sözcüklerle ifade edilmektedir (Varoğlu, 2013). Çatışmaları bireyler arasındaki iletişimin doğası bakımından değerlendirdiğimizde olumlu ya da olumsuz bir durum olarak tanımlamak yerine çatışma durumunu yansız olarak değerlendirmek gereklidir. Çünkü çatışma, hayatımızda var olan olağan ve kaçınılmaz bir süreci ifade etmektedir. Çatışmanın yaşanmaması ise çoğu zaman işlevsel olmayan bir durumu işaret etmektedir (Johnson ve Johnson, 2017; Türnüklü, Şahin ve Öztürk, 2002).

Eğitim örgütleri açısından bakıldığında öğretmenler ve yöneticiler sadece formal olan örgütteki konumları nedeniyle değil oynadıkları başka roller nedeniyle de (i) bireyin gereksinim yapısındaki temel tutarsızlardan kaynaklanan kişilik çatışması, (ii) doğal normlar arasında gerginlik ve çatışma olduğunda yaşanan norm çatışması, (iii) bireylerin kendi kişiliklerine uymayan rollerde bulunduğu rol-kişilik çatışması, (iv) bireyin kişilik gereksinimi ile örgütün normlarının birbiri ile tutarlı olmaması durumunda norm-kişilik çatışması, (v) formal iş beklentileri ile çalışanların doğal grup normları arasındaki çatışma sonucu rol-norm çatışması gibi çatışma durumu ile de karşılaşabilirler (Aydın, 2014).

Çatışma anında var olan durumun yapıcı şekilde ele alınması gerekir. Bunun için taraflara (i) soruna odaklanılması, (ii) ortak olan çıkarılara yoğunlaşılması, (iii) farklı seçenekler sunulması, (iv) objektif olan kriterler ortaya konulması, (v) katılımın eşit şekilde sağlanması, (vi) etkin dinleme gibi yapıcı ilkelerin kullanılması önerilebilir. Çatışma çözümü gerek bireyler gerekse örgütler açısından önem arz eden bir konu olmakla birlikte tarafların sahip olduğu çatışma çözüm yöntemleri ise (i) çatışmanın varlığının önemsenmediği kayıtsızlık yöntemi, (ii) tarafların sorun üzerinde kendilerinin düşünmesi yoluyla yine kendilerinin çözmesi gerektiğine dair bir yöntem olan geciktirme yöntemi, (iii) tarafların birbirlerinin sorunlarına daha üst bir sorun ya da amaç için tahammül göstereceği inandırma yöntemi, (iv) taraflar arasındaki çatışmanın önemsizleştirilmesi yumuşatma yöntemi, (v) tarafların sorunu birlikte yüz yüze çözmelerine dayanan müzakere yöntemi, (vi) tarafların sorunu işbirliği içinde ele aldıkları, çatışmadan en fazla yarar, en az zarar ile çıkmalarını sağlamaya yönelik iş birlikçi sorun çözme yöntemi, (vii) çatışan tarafların görev, yetki ve sorumluluklarının yeniden belirlendiği ya da iletişimlerinin en alt düzeye indirildiği örgütsel önlem alma yöntemi şeklinde sıralanabilir (Kıral, 2019).

Modern yönetim anlayışına göre çatışma örgütler için kaçınılmaz bir durumdur ve optimal düzeydeki fonksiyonel çatışma iyi yönetildiği takdirde örgütlerin performansı, örgütün verimliliği ve çalışanların değişikliklere ve yeniliklere uyum sağlamasını kolaylaştırması gibi olumlu katkılar sağlamaktadır (Akçakaya, 2003; Cemaloğlu, 2018, Seval, 2006). Yapıcı çatışmalar, esnek olma özelliğine sahiptir. Nitelikli bir yönetim becerisine sahip olmayan çatışmalar ise (i) örgütteki insan, madde ve maddi kaynağın yerinde kullanımına engel olur, (ii) zaman israfına neden olur, (iii) iş birliği ve dayanışmanın azalmasına neden olur, (iv) motivasyonu azaltır, (v) örgüt ortamında gerginliğe neden olarak bireysel ve grup düzeyinde kutuplaşmalara yol açar (Hoy ve Miskel, 2001). Bu bakımdan eğitim örgütleri açısından çatışma yönetimi ise ön plana çıkan bir yeterlik olarak dikkat çekmektedir (Erçetin ve Eriçok, 2016). Yurdunkulu ve Oktay (2019) tarafından yapılan araştırma bulguları, literatürü destekler niteliktedir. Araştırma bulgularından bazıları şu şekildedir: (i) Öğretmenlerin en çok çatışmayı öğrencilerle ve velilerle yaşadıkları, (ii) çatışma sonrası öğretmenlerin büyük çoğunluğunun morallerinin olumsuz etkilendiği, (iii) büyük bir çoğunluğunun iş performanslarının etkilenmediği şeklindedir.

Özgan (2006) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin morallerinin çatışmadan olumsuz etkilendiği, iş performanslarının çatışmadan olumsuz etkilenmediği saptanmıştır.

Motivasyon Kavramı

Motivasyon kavramı, bireyin belirli bir hedefe yönelik davranmasına neden olan gücü ifade etmektedir. Çalışma yaşamında motivasyon kavramını örgüt içindeki bireyin davranışının yönünü, sergilediği çabanın düzeyini ve karşılaştığı engeller karşısında gösterdiği direnci belirleyen psikolojik güç şeklinde tanımlanabilir (Demir, 2019). Bir başka motivasyon tanımı bireyde davranışı uyaran ve bireyin örgütün bütününe fayda sağlayacağı yollara kanalize eden süreç şeklindedir (Lunenberg ve Ornstein, 2012).

Motivasyon kavramını daha detaylı açıklamak için motivasyon kavramını açıklamaya yönelik teoriler iş görenin iş gücünün dönüşümüne ve verimliliğine vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda (i) Maslow'un Hiyerarşisi ve McClelland'ın ihtiyaçları ve Çift Faktör Teorisi çalışanların ihtiyaçlarına odaklanır, (ii) Hedef Belirleme Teorisi açık ve zorlayıcı hedeflerin yüksek düzeyde çalışan verimliliğini sağlayacağını ifade eder, (iii) Eşitlik Teorisi çalışanların işleri ile ilgili girdi ve çıktıları değerlendirerek var olması durumunda eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik tepkide bulunacağını vurgular, (iv) Beklenti Teorisi, çalışanların olumlu bir performans değerlendirme ile sonuçlanacağını inandıkları takdirde yüksek düzeyde gayret gösterme eğiliminde olduklarını belirtir, (v) Motivasyon- Hijyen Kuramı her çalışanın motivasyon ve hijyen ihtiyaçları olmak üzere iki temel ihtiyacı olduğunu; işin kendisini, tanınmayı, ilerleme ve tanınmayı içeren motivasyon faktörlerinin karşılanması durumunda çalışanların tatmin olacağını, bu ihtiyaçların karşılanmaması durumunda çalışanların tatmin olmayacağını; maaş, iş güvenliği, çalışma koşulları, kurallar, ast ve üstlerle ilişkileri içeren hijyen faktörlerinin karşılanması durumunda çalışanların işinden tatmin olmayacağını ancak hijyen faktörleri karşılanmadığında iş tatminlerinde azalma olacağını vurgular (Demir, 2019), (vi) Örgütsel Adalet Teorisi, çalışanların elde ettikleri çıktılar ve bunları elde etme şekillerine bağlı olarak örgütlerini adaletli olarak algıladıklarını vurgular (Robbins ve Judge, 2017). Örgütlerde motivasyonu sağlayan etkenler açısından bakıldığında ise çalışanların etkili konumda tutulmasını sağlamak en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Adil bir ödüllendirme sistemi, bireysel farklılıkların tanınması, doğru bir görevlendirme sisteminin kurulması, etkili bir iletişim sisteminin işletilmesi, sorumluluk verilmesi şeklinde sayılabilir (Erkan, 2017). Örgütlerde meydana gelen çatışma unsurları, işlevsel şekilde yönetilemediği durumlarda çalışanın motivasyonu ve performansını olumsuz etkileyen durumlar olarak karşımıza çıkacaktır. Çözümüne kavuşturulamayan anlaşmazlıklar aynı zamanda örgütsel amaçlara ulaşmayı engelleyecektir (Çobanoğlu ve Yüksel, 2020). Örgütler içinde en önemlisi eğitim örgütleridir. Okullar ise farklı bilgi ve beklenti düzeyleri bir arada olan bireyleri barındırmaları nedeniyle çatışma alanlarıdır. Çatışmanın yönetilmesi ise önemli bir yönetim görevidir. Çatışmanın etkililiği ise onun ne derece başarı ile yönetildiğine bağlıdır (Özdemir, 2017).

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan odak grup görüşmesi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, bir durumun analiz ve tasvir edilmesi, bir kişinin ya da grubun davranışlarının ve inançlarının yorumlanması konusunda derinlemesine bilgi sağlayan bir yöntemdir (Creswell, 2007). Odak grup görüşmesi ise, küçük bir grupta lider konumunda olan kişi arasında yapılan görüşmede ve tartışmada grup dinamiğinin etkin kullanılması, derinlemesine bilgi edinilmesi ve düşünce üretilmesidir (Çöklük, Yılmaz ve Oğuz, 2011).

Katılımcı Bilgileri

Çalışma grubunu Ankara ili Pursaklar ilçesi merkezinde yer alan ilkököl ve ortaokullarda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışmaya gönüllü olduğunu belirten 9 öğretmen katılım sağlamıştır. Katılımcı öğretmenlerin seçiminde araştırma konusu hakkında en çok bilgi sahibi olduğu düşünülen kişilerin olmasına dikkat edilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle de öğretmenlere erişim sağlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Kıdem	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Branş
Ö1	Kadın	47	25	Lisans	Evli	Sınıf Öğretmeni
Ö2	Kadın	35	13	Lisans	Evli	Fen ve Teknoloji
Ö3	Kadın	42	20	Lisans	Evli	Sınıf Öğretmeni
Ö4	Erkek	33	12	Lisans	Evli	Sınıf Öğretmeni
Ö5	Erkek	33	15	Lisans	Evli	Sınıf Öğretmeni
Ö6	Erkek	45	23	Lisans	Evli	Sınıf Öğretmeni
Ö7	Kadın	33	10	Lisans	Evli	Sınıf Öğretmeni
Ö8	Erkek	36	13	Lisans	Evli	Bilişim Teknolojileri
Ö9	Erkek	49	27	Lisans	Bekâr	Sınıf Öğretmeni

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya 4 kadın, 5 erkek; mesleki kıdem olarak en az 10 yıllık deneyimi olan; 30-50 yaş aralığında; 7 sınıf öğretmeni, 1 bilgisayar öğretmeni, 1 fen bilgisi öğretmeni; 8 evli 1 bekar; 8 lisans mezunu 1 yüksek lisans mezunu öğretmen katılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunun oluşturulmasında alan yazın taraması yapılarak çatışma ve motivasyona ilişkin kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından görüşme formu eğitim yönetimi alanında çalışan iki öğretim üyesi, Milli Eğitim Bakanlığında çalışan bir Milli Eğitim Bakanlık müfettişi ve bir psikolojik danışman uzmanına mail yoluyla gönderilerek görüşleri alınmış, ardından gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunda öğretmenlerin çatışmanın öğretmenin motivasyonuna etkisine yönelik görüşlerinin tespit edilmesine olanak sağladığı belirlenen 13 açık uçlu soru bulunmaktadır. Bu sorular:

1.Kendinizi kısaca tanıtabilir misiniz? Cinsiyetiniz, yaşınız, mesleki kıdeminiz, eğitim durumunuz ve branşınız.

2.Çatışma kavramı deyince aklınıza neler geliyor?

3.Velilerle iletişim biçiminiz nasıldır?

4.Velilerle iletişim kurarken nasıl sorunlar yaşıyorsunuz ve bu sorunların kaynağı ne olabilir?

5.Çatışmanın sizin üzerinizdeki etkisi nedir?

6.Yaşadığınız çatışma örgüte olan bağlılığınızı nasıl etkiliyor?

7.Veli ile çatışma yaşadığınızda, çatışma yaşadığınız velinin çocuğuna karşı yaklaşımınız değişiyor mu? (Sınıf içerisindeki öğrencilere karşı yaklaşımınız nasıl oluyor?)

8.Veli ile yaşadığınız çatışma öğretmen arkadaşınız ile iletişiminize yansıyor mu?

9.Veli ile yaşadığınız çatışma dersteki motivasyonunuzu nasıl etkiler?

10.Veli ile yaşadığınız çatışmayı nasıl çözersiniz?

11.Veli ile yaşadığınız çatışma veliye karşı mobinge dönüşüyor mu?

12.Okul idaresinin veli ile çatışma yaşadığınızda size karşı tavrı ne oluyor?

13.Velilerle yaşanan çatışmaları etkili çözmek için nasıl davranmalıyız?

olarak şekillenmiştir.

Veri toplama aracının geliştirilmesi aşamasından sonra soru formundaki sorular eşliğinde odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin kendilerini rahat ifade edebilmeleri için görüşmeler, 2017- 2018 Eğitim- Öğretim yılı yaz tatile seminer döneminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcıların “Görüşme Sözleşme Formu” imzalamaları sağlanmış ve tahmini görüşme süresi belirtilmiştir. Toplantı, görüşme esnasında kimsenin rahatsız etmeyeceği şekilde yuvarlak masa etrafında gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler görüntü ve ses kaydı alan cihazlar kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca alan notları aracılığıyla da kayıtlar desteklenmiştir. Görüşme 1 saat 47 dakika 23 saniye sürmüştür.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama aracının geliştirilmesinin ardından görüşme formundaki sorular eşliğinde odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin kendilerini rahat ifade edebilmeleri için görüşmeler, 2017- 2018 Eğitim-Öğretim yılı yaz tatil seminer döneminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcıların “Görüşme Sözleşme Formu”nu imzalamaları sağlanmış ve tahmini görüşme süresi belirtilmiştir. Toplantı, görüşme esnasında kimsenin rahatsız etmeyeceği şekilde yuvarlak masa etrafında düzenlenmiştir. Görüşmeler görüntü ve ses kaydı alan cihazlar kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca alan notları aracılığıyla da kayıtlar desteklenmiştir. Görüşme 1 saat 47 dakika 23 saniye sürmüştür. Veri toplama aracı geliştirildikten sonra görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 12 tema, 135 kod belirlenmiştir

Verilerin Analizi

Araştırma problemlerine ilişkin verilerin analizinde nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşme ve açık uçlu soru yoluyla elde edilen görüşlerinden doğrudan alıntı yapılırken önce öğretmeni simgeleyen ”Ö” harfi, sonrasında sırasını belirten sayı verilmiştir. Çalışmanın analizi sürecinde John W. Creswell’in nitel araştırma işlem basamakları (i) problemin farkedilmesi, (ii) problem analizi, (iii) problemin çözümünde kullanılacak yaklaşımın belirlenmesi, (iv) çalışmanın tasarım süreci, (v) verilerin toplanması süreci, (vi) verilerin sınıflandırılarak analiz edilmesi, (vii) verilerin analiz edilmesi, (viii) verilerin yorumlanması, (ix) verilerin rapor olarak yazılması aşamaları takip edilmiştir.

Güvenirlilik ve Geçerlik

Araştırma verileri analiz edilirken araştırmacılar birbirlerinden bağımsız olarak kodlamalar yapmışlardır. Ardından bir araya gelerek bu kodlamaları karşılaştırmışlardır. Alan yazında kodlama güvenilirliği olarak adlandırılan bu süreçte, Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen formül (Güvenirlilik= (görüş birliği (124) / görüş birliği (124)) + (görüş ayrılığı (11)) *100) kullanılmış ve uyum yüzdesi % 91. 8 olarak bulunmuştur. Uyum yüzdesinin %70’in üzerinde olması yeterli görüldüğünden (Yıldırım ve Şimşek, 2011) araştırmanın kodlayıcılar arası kodlama güvenilirliğinin yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Aynı ilçe içinde de olsa farklı eğitim bölgelerindeki öğretmenlerin görüşlerinin alınması ve bu görüşlerin birbiriyle tutarlı olması araştırmanın dış geçerliğini artıran bir durum olarak değerlendirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bulgular

Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulgular araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak özetlenmiştir. Bu çalışmanın birinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin çatışma kavramına dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Çatışma Kavramına Dair Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Çatışma Nedir	Fikir ayrılığı	7
	İç çatışma	3
	Çelişen istekler	3
	Bakış açısı farklılığı	2
	Karşıtlık	2
	Ayrışma	2
	Düşünce yapısı farkı	1
	Kültürel farklılık	1

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin çatışma denilince en fazla dile getirdikleri görüşün “Fikir ayrılığı” olduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Farklı konular hakkında bireylerin farklı düşüncelere sahip olması” (Ö1).
“Kişiler arasında fikir birliğinin bulunmaması” (Ö5)

Çatışmanın “iç çatışma”, “çelişen istekler”, “bakış açısı farklılığı” olduğunu belirten bazı öğretmenlerin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

“İç dünyamız ile davranışlarımız arasında bir tutarsızlık bulunmasıdır” (Ö3).
“Bir olaya iki kişinin farklı açılardan bakarak bir türlü uyşamamasıdır” (Ö7).
“Bir olayın farklı sonuçlanmasını isteyen iki kişinin karşıtlık göstermesi” (Ö8).

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin öğretmenlerin velilerle iletişim biçimlerine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Velilerle İletişim Biçimlerinin Nasıl Olduğuna Dair Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Öğretmen İletişim Biçimleri	Ben dili kullanarak	5
	Telefon aracılığı ile	5
	Yüz yüze görüşme	4
	Empati	3
	Kuralları baştan belirlenmiş	3
	Sorun tespit etme amaçlı	3
	Bilgilendirme	3
	Rehberlik yaparak	2
	Toplantı yaparak	2
	Ortak noktalar	2
	Aktif dinleyerek	2
	Teneffüsleri kullanılarak	2
	Altan alma	1
	Çözüm odaklı	1
	Konu dışına çıkmadan	1
	Mesafeli	1
	Resmi	1
	Öğretici hikâyeler aracılığıyla	1
	Biz dili kullanarak	1
	Jest ve mimikler	1

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin velilerle iletişim kurarken ben dilini ve aracı olarak da telefonu kullandıkları yönündeki görüşleri ise şu şekildedir:

"Numaramı veriyorum ve şu saate kadar, gerekli gördüğünde her an ara, müsait olduğumda ben sana dönerim, konuşuruz diyorum" (Ö1).

"Kendimi anlatmaya çalışırım" (Ö3).

"Olumlu ben dili ve olumsuz ben dili vardır. Olumlu ben dili kullanmaya çalışırım... Daba çok karşı tarafı motive edici cümleler kuruyorum" (Ö4)

"Telefon numaramı veliye veriyorum sabah 8, akşam 9 arasında ulaşabiliyorlar" (Ö7).

İletişim kurarken yüz yüze görüşme yaptığını, empati kurduğunu, kuralları baştan belirlediğini, sorunu tespit etmeye çalıştığını ve rehberlik yaptığını belirten bazı katılımcılar görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

"Kendime nasıl davranılmasını istiyorsan onlarla iletişime geçerken de öyle davranmaya çalışırım.

Hallerini anlamak için çabalarım" (Ö1).

"İletişime geçerken kurallarımı baştan belirlerim ona göre davranırım" (Ö2).

"Okul çıkışlarında veliyle yüz yüze görüşerek iletişim kurarım" (Ö5).

"Sorunları tespit etme amaçlı iletişimde bulunurum" (Ö7).

"Gerektiğinde veliyi yönlendirmek için iletişime geçerim" (Ö8).

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle iletişim kurarken yaşadıkları sorunlara dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin, Velilerle İletişim Kurarken Yaşanan Sorunların Kaynağına İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Velilerle İletişimde Yaşanan Sorunlar	Aile ilişkileri	4
	Önyargı	3
	Veli eğitim seviyesi	3
	Aşırı ilgili aile	3
	Bencillik	2
	Veli iletişim becerisi	2
	Kullanılan dil	2
	Sınıf annesi	2
	Sorunların yanlış tespiti	2
	Empati eksikliği	2
	Yanlış anlama	2
	Öğrencinin iyi tanınmaması	1
	Ailenin Tanınmaması	1
	Karakter	1
	Hırs	1
	Dedikodu	1
	Kabullenememe	1
	Kültür farkı	1
	Cinsiyet	1
	Kıskançlık	1
Veli ilgisizliği	1	

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin velilerle iletişim kurarken yaşanan sorunların kaynağının aile ilişkileri olduğunu belirten bazı katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

"...evinde eşi ile ilişkilerinin bozuk olması, eşinden beklediği ilgiyi görememesi..." (Ö6)

“Sorunlu olan ailelerin bu sorunlarını çocuklarına yansıtmaları” (Ö7).

Velilerle iletişim kurarken yaşanan sorunun kaynağını “önyargı”, “aşırı ilgi”, “veli eğitim seviyesi”, “kullanılan dil” ve “bencillik” olarak ifade eden bazı katılımcıların görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Benim çocuğum her zaman önde olsun diyen veliler bazen ön plana çıkmak istiyorlar” (Ö1).

“Velilerin eğitim seviyesi iletişim kurma ile doğrudan ilgili” (Ö2).

“Veliler çocuklarını olduğundan daha iyi görüyorlar” (Ö3).

“...veli kafasında bir takım şeyleri kurgulamış, onun bu düşüncelerini yıkamak zor oluyor” (Ö4).

“... bol dikte çalışması yapın, demiştim. Veli durdu ve - o ne hocam? dedi. Daha sonra somut olarak dikte çalışmasını veliye anlattım” (Ö4).

Çalışmanın dördüncü araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin çatışmaların kendileri üzerindeki etkilerine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin, Çatışmaların Kendileri Üzerindeki Etkilerine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Çatışmanın Etkileri	Zihin dağınıklığı	3
	Düşük motivasyon	3
	Olumsuz sosyal hayat	2
	Performans düşüklüğü	2
	Suçluluk duygusu	2
	Uyku bozukluğu	1
	Düşük enerji	1
	Mutsuzluk	1
	İdealizm kaybı	1
	Düşük moral	1
	Üzüntü	1

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin çatışmanın kendilerinde motivasyon eksikliği ve zihin dağınıklığı gibi etkilere neden olduğuna ilişkin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Motivasyonum düşüyor. Doğrusu bozulmaması gerekiyor, çizgimi bozmayayım ama daha bunu tam olarak sağlayamıyorum” (Ö2).

“Mebursun, görevini yapıyorsun. Ancak tahtanın başına geçip her şeyi yaparken içinde sürekli bir huşursuzluk oluyor” (Ö3).

“Birkaç gün moral bozukluğu ve kırgınlık oluyor” (Ö8).

Velilerle yaşadığı çatışma sonrasında “performans düşüklüğü”, “olumsuz sosyal hayat” ve “suçluluk duygusu” yaşadıklarını ifade eden öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Çatışma performansımın düşmesine yol açıyor” (Ö1).

“Okul hayatımı etkilediği gibi sosyal hayatımı da etkiliyor, sürekli olumsuz düşünüyorum” (Ö5).

“Benden kaynaklı olduğuna inanıyorsam üzülürüm, suçlu hissederim” (Ö9).

Çalışmanın beşinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin yaşadıkları çatışmaların örgütlerine bağlılıklarına dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin, Yaşadıkları Çatışmaların Örgütlerine Olan Bağlılıklarına Etkisine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Örgüte Bağlılık	Etkilenmez	5
	Bağlılık artar	1
	Örgütten ayrılmak isteği oluşur	1
	Bağlılık azalır.	1
	Örgüt değiştirmek istenir	1

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunun veli ile yaşadıkları çatışmanın örgütlerine bağlılıklarını etkilemediğini dile getirmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

“Okula bağlılığım, sevgim, mesleğime bağlılığım aynen devam eder” (Ö3).

“Bir kişi ile çatışma yaşıyorsunuz ancak diğer taraftan birçok kişi ile de iyi ilişkileriniz oluyor.

Sisteme karşı olumsuzluk oluşmuyor” (Ö8).

“Veli ile yaşadığım çatışmalar örgüte bağlılığımı etkilemiyor” (Ö9).

Veli ile yaşadığı çatışma sonrasında örgüte bağlılığı ile katılımcıların bazı diğer fikirleri aşağıda yer almaktadır:

“Arkadaşlarımdan fikir alır, tecrübelerinden faydalanırım. Örgüte bağlılığım artar” (Ö2).

“Veli ile yaşadığım sorunda benim baklı olduğumu bile bile tavır alan okul yönetimi okula bağlılığımı azaltır” (Ö4).

“ Sorunun kaynağı örgütümün koyduğu bir takım kurallar ve yönetmelikler ise ve ben baklıysam mesleği bırakmayı dahi düşünüyorum” (Ö6).

Çalışmanın altıncı araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin çatışma yaşadıkları velilerin çocuklarına yaklaşımlarının nasıl olduğuna dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin, Çatışma Yaşadıkları Velilerin Çocuklarına Karşı Yaklaşımlarının Nasıl Olduğuna İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Öğrencilere Yaklaşım	Daha ilgili davranılır	5
	Değişmez	3
	Çocuk masumdur	3
	Tolerans tanınır	3
	Adil olunur	2
	Kızgın olunur	1
	Çocuk dışlanır	1
	Jest ve mimikler değişir	1
	Çocuk günahsızdır	1
	Görmezden gelinir	1

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğu çatışma yaşadıkları velinin çocuğuna daha ilgili davrandıklarını yönünde görüş bildiren katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Eğer sebep öğrenciyse bu kez o öğrenciyeye daha fazla odaklanıyorum, acaba bu olayın sebebi nedir diye” (Ö2).

“ Sorunu büyütmek adına, bir an önce kapanması adına o gün parmak kaldırırsa onu daba fazla kaldırıyorum, onunla sohbet etmeye çalışıyorum” (Ö4).
“Söz hakkı verilerek, aman aileleri bir şey demesin diyerek onlar göz önünde bulundurulurlar” (Ö7).

Çatışma yaşadığı velinin çocuğuna karşı davranışlarında “çocuk masumdur”, “tavrım değişmez”, “adil olunur” ve “tolerans tanınır” şeklinde görüş bildiren katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Bu bireyler arasında yaşanan bir durum, çocuğun kesinlikle kabahati yoktur” (Ö1).
“Benim merkeze aldığım bir ayet vardır; Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin” (Ö2).
“Adalet suçu ve suçluyu aramak değil, sonuna kadar masumiyeti aramaktır” (Ö6).
“Sınıftaki çocuklar benim çatışma yaşadığımı anlamazlar, etkilenmem” (Ö9).

Çalışmanın yedinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle yaşadığı çatışmanın öğretmen arkadaşları ile iletişimlerini nasıl etkilediğine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin, Velilerle Yaşadığı Çatışmanın Öğretmen Arkadaşları ile İletişimlerini Nasıl Etkilediğine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Öğretmenlerle İletişim	Dertleşilir	4
	Fikir alınır	3
	İletişim değişmez	2
	İletişim gelişir	2
	Paylaşım yapılır	1
	Her arkadaşın fikri önemlidir	1
	Tecrübe paylaşılır	1
	Onunla çatışma yaşanır	1
	İletişim zayıflar	1

Tablo 8 incelendiğinde katılımcılardan, velilerle yaşadıkları çatışmanın öğretmen arkadaşları ile iletişimlerine “dertleşme” olarak yansıdığı görüşünde olanlardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Arkadaşlarım dertleşirim, böylelikle ferahlarım” (Ö1).
“Arkadaşlarımın benzer durumlarda neler yaptığını sorularım. Bakış açım doğru mu diye düşünürüm, dertlerimi anlatırım” (Ö3).

Velilerle yaşadıkları çatışma sonrasında öğretmen arkadaşları ile iletişimlerinin “fikir alınır” “iletişimim değişmez” ve “iletişimim gelişir” şeklinde etkilendiği görüşünde olan katılımcılardan bazılarının fikirleri aşağıda yer almaktadır:

“Her arkadaşımın fikrini almaya çalışırım, her arkadaşımın fikri değerlidir” (Ö3).
“Eğer olumlu bir çatışma yaşadysam mutlu olurum, arkadaşlarıma benim velilerim şöyle diyerek anlatırım ve iletişimim gelişir” (Ö4).
“Olayın mizabi bir yönünü bulur eğleniriz, iletişimimiz artar” (Ö6).
“Arkadaşlarımla beraber çözmeye çalışırız”(Ö8).

Çalışmanın sekizinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle yaşadığı çatışmanın dersteki motivasyonlarını nasıl etkilediğine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmenlerin, Velilerle Yaşadıkları Çatışmaların Dersteki Motivasyonlarına Etkisine İlişkin Görüşleri

Tablo 9 incelendiğinde katılımcılardan, velilerle yaşadıkları çatışmanın derslerde motivasyonu düşüreceği görüşünde olanlardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Çocuklara hadi serbest resim çalışması yapın, zekâ oyunları oynayın derim. Motivasyonum düşer” (Ö3).

Tema	Kodlar	n
Dersteki Motivasyona Etkisi	Motivasyon düşer	5
	Derse gitmekte zorlanılır	3
	Odaklanma sorunu yaşanır	2
	Zihni meşgul eder	2
	Eğlenceli etkinlik planlamak zor olur	2
	Daha verimli olmaya çalışılır	1
	Etkilemez	1
	Can sıkıntısı olur	1
	Derse zamanında girilir	1
	Enerji düşer	1

“Bir etkinlik yapacaksam o etkinliği erteliyorum, motivasyonum düşüyor” (Ö7).

Velilerle yaşadıkları çatışmaların derslerindeki motivasyonlarına “Derse gitmekte zorlanılır”, “Odaklanma sorunu yaşanır” ve “Zihni meşgul eder” şeklinde etki ettiği görüşünde olan bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Bu durum zihnime takılır, sürekli düşünürüm” (Ö1).

“Böyle bir durum olduğunda kendimi derse veremiyorum” (Ö3).

“Derse adapte olmakta zorlanırım” (Ö5).

“Çok sinirlenmişsem derse de girmek istemiyorum, okula da gelmek istemiyorum” (Ö6).

Çalışmanın dokuzuncu araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle yaşadıkları çatışmayı nasıl çözdüklerine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmenlerin, Velilerle Yaşadıkları Çatışmaları Nasıl Çözdüklerine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Çatışma Çözme Stratejileri	Yüz yüze konuşma	5
	Veli ziyareti ile	4
	Rehberlik servisi aracılığıyla	4
	Zamana bırakarak	2
	Sorunları dinleyerek	2
	Fikirlerini anlatma	1
	Toplantı yaparak	1
	Uzman görüşü ile	1
	Aracı kullanarak	1
	Yani bir çatışma ortaya koyarak	1
	İkna ederek	1
	Görmezden gelerek	1
	İdare aracılığı ile	1

Tablo 10 incelendiğinde velilerle yaşanan çatışmaları çözmek için yüz yüze konuşmayı tercih ettiğini belirten katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“O veliyi çağırıyorum, öncelikle bu böyle böyle olursa daha iyi olur diyorum, yüz yüze konuşuyorum” (Ö1).

“Çatışmayı yüz yüze konuşarak çözmeye çalışırım” (Ö5).

“Yüz yüze görüşme yaparım, mutlaka okul ortamında olmasını sağlarım” (Ö8).

Veli ile yaşadığı çatışmayı çözmek için “Veli ziyareti”, “Zamana bırakma” ve “Rehberlik servisine yönlendirme” yöntemlerini kullandığı görüşünde bulunan katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Veliyi ziyaret ederek sorunu çözmeye çalışırım. Eğer çözemezsem rehberlik servisinden yardım alırım” (Ö2).

“Ev ziyaretine giderim, giderken dondurma, tatlı gibi hediyeler alırım” (Ö3).

“Eğer basit bir çatışmaysa görmezden gelerek olayın sönmesini beklerim” (Ö4).

“rehber öğretmen ve idare işbirliği ile çözmeye çalışırım” (Ö7).

Çalışmanın onuncu araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle yaşadığı çatışmanın mobinge dönüşüp dönüşmediğine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Öğretmenlerin, Velilerle Yaşadıkları Çatışmaların Mobinge Dönüşüp Dönüşmemesine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Mobinge Dönüşme Durumu	Bazen mobing olur	4
	Mobing olmaz	2
	Samimiyet azalır	2
	Yansıtılmaz	1
	Görmezden gelinir	1
	İletişim kanalları kapatılır	1

Hoşgörü azalır	1
Resmîyet artar	1

Tablo 11 incelendiğinde velilerle yaşadıkları çatışmaların mobinge dönüşüp dönüşmemesine ilişkin bazen mobinge dönüştüğü görüşünde olan katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Sorunun sebebi çocuğun şımarıklığı ise eski samimiyetimde davranmam” (Ö3).

“Veliye kızdığımda telefonlarına çıkmam, yaptığı hataları boş görmem” (Ö4).

“Sınıfta bir öğrenci arkadaşına zarar verdi ben de onu tek başına arka tarafa attım ve defalarca bu durumu yüzüne vurdum” (Ö8).

Veli ile yaşadığı çatışmanın mobinge dönüşmesi ile ilgili “Mobing olmaz” ve “Samimiyet azalır” şeklinde görüşte bulunan bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Mobing yapamayız. Yaşadığımız ortamda böyle bir şeyin olabileceğine inanmıyorum” (Ö5).

“Veliye karşı kendimi çekerim, eski samimiyetim olmaz” (Ö7).

“Öğrencilerimden bir tanesi bana küftüğü halde daha sonrasında yanıma gelerek –öğretmenim ben size küftüm, siz beni yine de seviyorsunuz, dedi. Kesinlikle yansıtmam” (Ö9).

Çalışmanın on birinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle yaşadığı çatışmada okul idaresinin tavrına dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Öğretmenlerin, Velilerle Çatışma Yaşadıklarında Okul İdaresinin Tavrının Nasıl Olduğuna İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Okul İdaresinin Yaklaşımı	İdare yanımızda olur	6
	Uzlaştırıcı olur	2
	Sorun kaynağını araştırır	2
	Destek olur	1
	Tecrübesini aktarır	1
	Yanımızda olmaz	1
	Haklı olana bakar	1

Tablo 12 incelendiğinde velilerle çatışma yaşadıklarında idarenin yanlarında olduğu görüşünde olan katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Veli ile öğretmen yan yana ise ve sorun çok büyük değilse idare öğretmenden taraf olur” (Ö4).

“Olay çözülemediğinde idarenin arkamda duracağına inanıyorum” (Ö5).

“İdare öğretmenini en sorunsuz şekilde kurtarmaya çalışır” (Ö7).

Velilerle çatışma yaşandığında idarenin uzlaştırıcı ve sorunun kaynağını tespit etmeye çalıştığı görüşünde olan katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

“İdare uzlaşmacı yol seçer. Hocam biliyoruz siz haklısınız ancak veliyi de bir dinleyelim, derler” (Ö2).

“İdare öncelikle sorunun kaynağını araştırır” (Ö4).

Çalışmanın on ikinci araştırma sorusu kapsamında öğretmenlerin velilerle yaşadığı çatışmaları etkili çözmek için neler yapmaları gerektiğine dair görüşlerinin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ait tema, kod ve kullanım sıklığı bilgileri Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Öğretmenlerin, Velilerle Yaşanan Çatışmaları Etkili Çözmek İçin Neler Yapılması Gerektiğine İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	n
Çatışmanın Etkili Çözümü	Sorunun kaynağı anlaşılmalı	4
	Resmi bir dil kullanılmalı	2
	Hemen adım atılmalı	2
	Kurallar belirli olmalı	2
	Duygular işe karıştırılmamalı	2
	Ortak dil kullanılmalı	1
	Sakin olunmalı	1
	Olumlu dönütler verilmeli	1
	Kontrollü olunmalı	1
	Eleştiriye açık olunmalı	1
	Taraf olunmamalı	1
	İletişim kanalları açık olmalı	1

Tablo 13 incelendiğinde velilerle yaşanan çatışmaların etkili çözülmesi için sorunun kaynağının belirlenmesi gerektiği görüşünde olan katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Öncelikle sorunun kaynağı anlaşılmalı, sonra harekete geçilmeli” (Ö1).

“Sorunun kaynağını bilmek gerekiyor, bu çok önemli” (Ö2).

“keziye odaklanmaktan çok olaya ve olayın sebebine odaklanmalıyız” (Ö5).

Velilerle yaşanan çatışmaların etkili çözülebilmesi için “resmi bir dil kullanılmalı”, “ Hemen adım atılmalı”, “Duygular işe karıştırılmamalı” ve “Kurallar belli olmalı” düşüncesinde olan katılımcılardan bazılarının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Kurallar önceden koyulmalı ve kurallar net olmalı” (Ö1).

“Çatışma yaşadığımızda resmi bir dil kullanmalıyız” (Ö3).

“Olay olduğu anda adım atmalyız, ertelememeliyiz” (Ö5).

“Çatışmalarda duyguların işe karıştırılmaması gerekiyor” (Ö6).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada veli ile yaşanan çatışmanın öğretmen performansına etkisine ilişkin öğretmen görüşlerinin neler olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla da Ankara ili Pursaklar ilçesinde farklı kademe ve branşlarda görev yapan öğretmenlerle yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler çatışmayı fikir ayrılığı, çelişen istekler, bakış açısı farklılığı gibi kavramlarla açıklamışlardır. Eren (2001) tarafından yapılan çalışmada çatışma kavramı uyum sağlayamama, anlaşamama, birbirine ters olan düşüncelerin belirtilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Öğretmenler velilerle iletişim kurarken ben dilini kullandıklarını, yüz yüze iletişim kurduklarını ve telefonu aracı olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Epstein (1986) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin veli katılımını teşvik ettiği durumlarda minimum düzeyde çatışma yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenler velilerle iletişim kurarken yaşadıkları sorunların kaynağının aile içi iletişim, önyargı, veli eğitim düzeyi gibi faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Karataş ve Çakan (2018) tarafından araştırma bulgusu, velilerin eğitim düzeylerinin çocuğunun öğretmeni ile kuracağı iletişimde belirleyici faktörlerden biri olduğu şeklindedir. Koç (2020) tarafından yapılan araştırmada aile bütünlüğü bozulmuş ve ailevi problemleri olan velilerin zor veli grubunda yer aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların görüşlerine göre öğretmen veli arasında yaşanan çatışma öğretmenin performansını olumsuz yönde etkilemektedir. Hatipoğlu ve Kavas (2017) tarafından veli yaklaşımlarının öğretmen performansına etkisini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada olumsuz ve tenkit edici veli yaklaşımının öğretmenlerin performansını etkilemediği, ancak velilerin olumlu ve bilgilendirici yaklaşımlarının öğretmenlerin performansı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Özgan (2006), Yurdunkulu ve Özkay (2020) tarafından yapılan araştırmalarda ise öğretmenlerin veli ile yaşadıkları çatışma sonucu performanslarının etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, araştırma bulgumuzla çelişmektedir. Bunun nedeni çalışma grubunun özelliği ile ilgili olabilir.

Katılımcı öğretmenler, velilerle yaşanan çatışmanın dikkatlerini dağıttığını, bu durumun motivasyonlarını olumsuz etkilediğini söylemişlerdir. Özdoğru (2021) tarafından ilkokullarda öğretmen ve veli ilişkisinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırma, mevcut araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Burada yöneticinin öğretmenin yanında tavır sergilemesi, Ada vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin motivasyon kaynağı ve başarılı olmalarında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcılar çatışma yaşadıkları velilerin çocuklarına karşı ise daha ilgili davranacaklarını, çocukların masumiyetlerinden dolayı çocuğa yaklaşımlarının değişmeyeceğini ifade etmişlerdir. Öğretmenler veli ile yaşadıkları çatışma durumundan sonra öğretmenler odasında bulunan öğretmen arkadaşları ile dertleştiklerini, onların fikirlerini aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar veliler ile yaşadıkları çatışmanın derslerinde motivasyon düşüklüğüne, derse girmekte zorlanmaya ve odaklanma sorununa yol açtığını belirtmişlerdir. Bu araştırma bulgusu, Özdoğru (2021) tarafından yapılan araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

Öğretmenler velilerle yaşanan çatışma sonucunda yöneticilerinin yanında tavır sergilediğini ve uzlaştırmacı tutum takındıklarını belirtmişlerdir. Vaiz (2017) tarafından yapılan çalışmada öğretmen ve velinin çatışma yaşaması durumunda okul müdürünün bazen arabulucuk rolü üstendiği, bazen velinin tarafında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Altıntop ve Aydın (2021) tarafından yapılan araştırmada öğretmenler bazı okullarda idarenin öğretmenin yardım çağrısına cevap vermediğini, haksız konumda olan velinin tarafında yer alınması durumunda da öğretmenler ile idare arasında gerginliğe sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılar velilerle yaşanan çatışmaları çözebilmek için sorunun kaynağının belirlenmesinin, sorunlara anında müdahale edilmesinin, profesyonel davranılmasının, resmi olunmasının ve kuralların önceden belirlenmesinin etkili olacağını ifade etmişlerdir. Bu araştırma bulgusu Babaoğlu, Çelik ve Nalbant (2018) tarafından yapılan araştırma bulgusu ile örtüşmektedir.

Öneriler

Araştırma bulgularına dayanılarak (i) aile eğitimi çalışmalarının yapılması, (ii) veli iletişim seminerlerinin düzenlenmesi, (iii) öğretmen- veli iletişimi başta olmak üzere öğretmenlerin ihtiyaç duydukları konularda yerel düzeyde üniversite öğretim elemanları ya da konunun uzmanları tarafından hizmet içi eğitimlerin verilmesi, (iv) öğretmen- veli iletişimini artıracak şekilde veli ziyaretleri düzenlenmesi, (v) sınıf için kuralların öğrencilerle

birlikte belirlenmesi ve uygulanmasının sağlanması hususunda standartların belirlenmesi, (vi) Bakanlık yetkilileri tarafından yapılan çalışmalarda velilerin öğretmen performansını olumsuz etkileyen bir unsur olarak değil öğretmeni destekleyen bir paydaş rolünde bulunmalarına katkı sağlayacak düzenlemelere gidilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Açıklık, A. (1994). *Çağdaş örgütlerde insan kaynağının personel yönetimi*. Ankara: Personel Eğitim Merkezi Yayınları.
- Ada, Ş., & Akan, D., & Ayık, A., & Yıldırım, Y., & Yalçın, S. (2013). Öğretmenlerin motivasyon etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 151- 166.
- Akçakaya, M. (2003). Çatışma yönetimi ve örgüt verimliliğine etkisi, *Kamu-İş*, 7(2), 1-27.
- Altıntopa, F. F., & Aydın, B. (2021). Öğretmenlerde iş-aile çatışması ve aile – iş çatışmasının tükenmişlik üzerine etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 38-54.
- Aslanargun, E. (2007). Okul - aile iş birliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 119–135.
- Aydın, M. (2014). *Eğitim yönetimi*. Gazi.
- Babaoğlu, E., & Çelik, E., & Nalbant, A. (2018). İdeal öğrenci velisi üzerine nitel bir çalışma. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 51-65.
- Balcı, A. (2016). *Açıklamalı eğitim yönetimi terimleri sözlüğü*. Pegem.
- Başaran, İ. E. (2004). *Yönetimde insan ilişkileri: Yönetimsel davranış*. Nobel.
- Bozkurt, B. A., & Yolcu, H. (2011). İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretmen performansını değerlendirmede etik ilkelere uyma düzeyleri. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 922- 940.
- Cemaloğlu, N. (2018). *Okulda davranış yönetimi*. (Ed. Necati Cemaloğlu, Murat Gürkan Gülcan). Pegem.
- Çobanoğlu, F., & Yüksel, Y. M. (2020). Çatışma yönetim stilleri: öğretmen motivasyonu açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(74), 348-363.
- Çöklük, O., & Yılmaz, & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95- 107.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. United State of America: Sage.
- Demir, K. (2019). Motivasyon. (Ed. Necati Cemaloğlu, Murat Özdemir). Pegem.
- Doğan, Y., & Koçak, O. (2017). Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin öğretmen motivasyonuna ilişkin algı ve görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-18.
- Erkan, U. (2017). *Ortaokul öğretmenlerini motive etmede ödülün rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Erçetin, Ş. Ş. & Eriçok, B. (2016). Yayınlarda yer alan okul yöneticilerinin yeterliklerinin analizi (ULAKBİM 2004-2016). *Turkish Studies*, 11(14), 239-256.
- Epstein, J. L. (1986). Parents' reactions to teacher practices of parent involvement. *The Elementary School Journal*, 86(3), 277–294.
- Eren, E. (2004). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. Beta.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2017). *Peacemakers: Teaching students to resolve their own and schoolmates' conflicts*. *Focus on Exceptional Children*, 28(6), 1-12.

- Hatipoğlu, A., & Kavas, E. (2016). Veli yaklaşımlarının öğretmen performansına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1012- 1034.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2001). *Education administration*. McGraw-Hill.
- Akbaşlı, S., & Kavak, Y. (2008). Ortaöğretim okullarındaki okul aile birliklerinin görevlerini gerçekleştirme düzeyi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 1-21.
- Karataş, K., & Çakan, S. (2018). Öğretmenlerin bakış açısıyla eğitim öğretim sorunları. *İlköğretim Online*, 17(2), 834-847.
- Kıral, E. (2019). Çatışma ve kriz yönetimi. (Ed. Necati Cemaloğlu, Murat Özdemir). Pegem.
- Koç, M. H. (2020). Zor velilerle baş etme stratejilerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(2), 394-411.
- Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2012). *Educational administration: Concepts and practices*. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Özdemir, T. C., & Kartal, S. E., & Yirci, R. (2014). Okul müdürlerinin öğretmenleri motive etme yaklaşımları. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(2), 190-215.
- Özdemir, N. (2018). Okullarda öğretmenlerin yaşadığı çatışma ve çatışma yönetim stilleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(2), 93-116.
- Özdoğru, M. (2021). İlkokullarda öğretmen-veli ilişkisinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of Primary Education Studies*, 1, 68-76.
- Özgan, H. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin çatışma yönetim stratejilerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Robbins S. P., & Judge, T. A. (2017). *Organizational behavior* (Çev. Ed. İnci Erdem). Nobel.
- Seval, H. (2006). Çatışmanın etkileri ve yönetimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 245- 254.
- Taymaz, H. (1984). Hizmet içi eğitim elemanı yetiştirme. *Eğitim Bilimleri Sempozyumu* (Yayına Hazırlayan: Cavit Kavcar). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Türnüklü, A., & Şahin, İ., & Öztürk, N. (2002). İlköğretim okullarında, öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi ve velilerin çatışma çözüm stratejileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 574-594.
- Vaiz, M. E. (2017). *İlköğretim okullarında çatışma durumlarının yönetilmesine ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.
- Varoğlu, D. (2013). Örgütlerde çatışma. Ayşe Çiğdem Kirel, Ozan Ağlargöz (Ed.) *Örgütsel Davranış* içinde (ss.118-141). Anadolu Üniversitesi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yurdunkulu, A., & Oktay, A. (2020). İlköğretim okulu öğretmenlerinin çatışma durumları ve çatışma yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 285-302.

EXTENDED SUMMARY

In this study, it was aimed to determine the effect of the conflict experienced by the teachers, who are among the stakeholders of the school, on the teacher performance. It is thought that the study we have done and will present will contribute to the literature in terms of method.

The study was carried out with the focus group interview pattern, which is one of the qualitative research methods. Qualitative research provides in-depth knowledge of analyzing and describing a situation and depicting the behavior and beliefs of a person or group (Creswell, 2007). The focus group study design is

to use group dynamics effectively, to obtain in-depth information and to generate ideas in the meeting and discussion between a small group and the leader. (Çokluk ve diğerleri ,2011, s. 97).

In the interview form, there are 13 open-ended questions that try to determine teachers' views on the effect of conflict on teacher motivation. After the data collection tool was developed, a focus group interview was conducted with the questions in the form. In order for the teachers to express themselves comfortably, the interviews were held during the summer vacation seminar period of the 2017-2018 academic year. Before the interviews, the participants signed the "Interview Contract Form" and the estimated duration of the interview was specified. The meeting was organized around a round table so that no one would disturb the meeting. Interviews were recorded using video and audio recording devices. In addition, recordings were supported through field notes. The interview lasted 1 hour 47 minutes and 23 seconds. The study group consists of teachers working in primary and secondary schools located in the center of Pursaklar district of Ankara province. 9 teachers who stated that they volunteered to participate in the study.

After the data collection tool was developed, a focus group interview was conducted with the questions in the form. In order for the teachers to express themselves comfortably, the interviews were held during the summer vacation seminar period of the 2017-2018 academic year. Before the interviews, the participants signed the "Interview Contract Form" and the estimated duration of the interview was specified. The meeting was organized around a round table so that no one would disturb the meeting. Interviews were recorded using video and audio recording devices. In addition, recordings were supported through field notes. The interview lasted 1 hour 47 minutes and 23 seconds. After the data collection tool was developed, the interviews were conducted face to face. In the study, 12 themes and 135 codes were determined.

Due to the small number of participants in the analysis of the data on demographic variables, the numbers are given as they are, and the descriptive analysis technique, one of the qualitative research techniques, was used in the analysis of the data on other sub-problems. Researchers made coding independently of each other. Then they came together and compared these codings. In this process, which is called coding reliability in the literature, the formula suggested by Miles & Huberman (1994) ($\text{Reliability} = \frac{\text{consensus (124)}}{\text{consensus (124)} + \text{disagreement (11)}} * 100$) was used and the percentage of agreement was 91.8%. was found as.

In this section, the findings obtained as a result of the research are summarized by making direct quotations from the opinions of the teachers who participated in the research. First of all, the teachers who participated in the research on the effect of the conflict with the parents on the teacher motivation asked the question "What comes to mind when you say conflict?" The answers they gave to the question were discussed.

When it comes to conflict, it is understood that the most expressed opinion of the teachers is "difference of opinion". Teachers stated that they use the I language and the phone as a tool when communicating. Teachers stated that the source of the problems experienced while communicating with parents is family relations. It has been concluded that the teachers have the view that conflict causes effects such as lack of motivation and confusion, and that it does not affect their commitment to their organizations. It was stated that the majority of the participants were of the opinion that the parents with whom they had conflicts were more interested in their child, that the conflict they experienced with the parents was reflected in their communication with their teacher friends as "troubling," and that the conflict they experienced with the parents would reduce their motivation in the lessons. Some teachers stated that they prefer to talk face to face to resolve conflicts with parents, that they think that the conflicts they experience with parents sometimes turn into mobbing, and that the administration is with them when they have conflicts with parents. It was stated that the source of the problem should be determined in order to effectively resolve the conflicts with the parents.

The most important role in the realization of educational goals in a country belongs to teachers, because teachers are the most important power that guides and educates students in terms of achievements. Considering the negativity that the teacher, whose performance is negatively affected, will exhibit in shaping the students who are the future of the society, it becomes indisputable how strong a stakeholder the teacher is (Bozkurt & Bostancı & Yolcu, 2011, 94). Teacher performance, on the other hand, means the success of the student and therefore the country.

In this study, it was aimed to determine the effect of the conflict experienced by the teachers, who are among the stakeholders of the school, on the teacher performance. For this purpose, these interview questions asked to teachers:

1. Can you briefly introduce yourself? Your gender, age, professional seniority, education level and branch.
2. What comes to mind when you think of conflict?
3. What is your communication style with parents?
4. What problems do you have in communicating with parents and what could be the source of these problems?
5. What effect has the conflict had on you?
6. How does the conflict you experience affect your commitment to the organization?
7. When you have a conflict with a parent, does your approach change towards the child of the parent with whom you have conflict? (How do you approach students in the classroom?)
8. Does the conflict you experience with the parent reflect on your communication with your teacher friend?
9. How does the conflict with the parent affect your motivation in the lesson?
10. How do you resolve the conflict with the parent?
11. Does the conflict you experience with the parent turn into mobbing against the parent?
12. What is the attitude of the school administration towards you when you have a conflict with a parent?
13. How should we act to effectively resolve conflicts with parents?

Based on the research findings, (i) conducting family education studies, (ii) organizing parent communication seminars, (iii) providing in-service trainings by local university lecturers or experts in the field, especially on teacher-parent communication, on the subjects that teachers need, (iv) arranging parent visits to increase teacher-parent communication, (v) determining the standards for determining the rules for the classroom together with the students and ensuring their implementation, (vi) in the studies carried out by the Ministry officials, making arrangements that will contribute to the parents' role as a stakeholder supporting the teacher, not as a factor that negatively affects the teacher's performance, can be listed as the solution suggestions that can be presented based on the research findings.

BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE EĞİTİM GÖREN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN OKUMA MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ

EXAMINATION OF READING MOTIVATIONS OF SPECIAL TALENTED STUDENTS EDUCATED IN SCIENCE AND ART CENTERS

Osman ASLAN

Millî Eğitim Bakanlığı, Turhal Bilim ve Sanat Merkezi
oaslan5858@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0909-7043

Rabia YILAR

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
rabia.yilar@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9717-8360

Hamdi KARAMAN

Millî Eğitim Bakanlığı, Patnos Gençali İlkokulu
hamdi.karaman@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6782-4691

ÖZET

Geliş Tarihi:

17.11.2021

Kabul Tarihi:

27.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Özel Yetenekliler

Okuma

Motivasyon

Üstün Yetenekliler

Keywords

Special Talents

Reading

Motivation

Gifted

Bu çalışmanın temel amacı, özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının belirlenmesidir. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılandırılan bu çalışmanın araştırma deseni ise tarama modelidir. Araştırma verileri Tokat ve Turhal ilçesinde eğitime devam eden öğrencilerinden elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitime devam eden 61 özel yetenekli öğrenciler ile normal ilkokullarda eğitime devam eden 59 ortalama yeteneğe sahip ilkokul öğrencilerinden oluşmaktadır. Veriler öğrencilerinden 'Okuma Motivasyonu' ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Ölçeğin Alpha güvenirlik katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeklerden elde edilen veriler JAMOVİ 1.8.1 ve SPSS 22 programları kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Man Whitney U testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin okuma motivasyonlarının, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca özel yetenekli çocukların okuma motivasyonlarının ortalama yeteneğe sahip çocuklara göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the reading motivation of gifted students. The research design of this study, which was structured using the quantitative research method, is the scanning model. The research data were obtained from the students who continue their education in Tokat and Turhal districts. The study group of the research consists of 61 gifted students who continue their education in Science and Art Centers and 59 students with average talent who continue their education in normal primary schools. The data were obtained from the students using the 'Motivation to Read' scale. Alpha reliability coefficient of the scale was calculated as .93.

The data obtained from the scales were analyzed using JAMOVİ 1.8.1 and SPSS 22 programs. As a result of the normality tests, it was determined that the data were not normally distributed. Therefore, the Man Whitney U test was used in the analysis of the data. As a result of the research, it was determined that the reading motivation of the female students who were diagnosed as gifted was higher than the male students. In addition, it has been observed that the reading motivation of gifted children is higher than that of children with average talent.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/newsosbilen/article/1025057>

Atf/Cite as: Aslan, O., Yılar, R. ve Karaman, H. (2022). Bilim ve sanat merkezlerinde eğitim gören özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),434-447.

Giriş

Üstün yetenekli bireyler gerek akademik gerekse diğer alanlarda yaşlarına göre daha yüksek performans gösteren kişiler olarak tanımlanır (Worrell vd., 2019). Öğrencilerin bu yetenekleri yalnızca zekâ düzeyleri ile sınırlanmayacak kadar çok boyutludur. Literatür incelendiğinde yaşlarına göre üstün ve çok boyutlu performans gösteren bu çocukların farklı kavramlarla nitelendirildiği görülmektedir. Bazı çalışmalarda 'üstün yetenekli' tabirinin kullanıldığı (Çitil & Ataman, 2018; Dağlıoğlu, 2010; Demirkaya, Orhan, & Bozan, 2021; Karakuş, 2010; Özbay, 2013), bazı çalışmalarda 'özel yetenekli' kavramı ile nitelendirildiği (Aşık & Zelyurt, 2021; Ayvası vd., 2021; Tokmak vd., 2021), kimi çalışmalarda 'üstün zekalı' kavramı ile ifade edildiği (Çetinkaya & İnci, 2019; Dümenci, Gürsoy, & Aral, 2017; Turgut, Öztürk, & Eş, 2016) ve bazı çalışmalarda ise 'üstün yetenekli' ve 'üstün zekalı' kavramının birbirinden ayırt edilerek kullanıldığı (Çal, 2019; İnnalı, 2017; Özarslan, 2019) görülmektedir. Bu çalışmada ise 'üstün yetenek' kavramı ile aynı anlama gelecek ve daha az kategorize edeceği düşünülen 'özel yetenek' kavramı kullanılmıştır (Bilgiç vd., 2021). Özel yetenekli tanısı almayan ve normal okullarda eğitim gören öğrenciler ise 'ortalama yeteneğe sahip öğrenciler' olarak ifade edilmiştir.

Özel yetenekli çocukları akranlarından ayırt edilebilecek zihinsel, fiziksel ve sosyal- duygusal anlamda farklı özellikleri vardır (MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019). Özel yetenekli öğrencileri ortalama yeteneğe sahip bireylerden ayıracak her ne kadar fiziksel farklılıklar olsa da bu farklılıkların tüm özel yeteneklilerde belirgin olmadığı düşünülebilir. Ancak özel yetenekli öğrencileri akranlarından ayıran en önemli özelliklerinden birisi zihinsel gelişimleridir (Çitil & Ataman, 2018). Özel yetenekli öğrenciler, doymak bilmeyen bilgi açlığı gösterirler, erken konuşabilir, dili etkili kullanabilirler, bilgiyi kolay transfer eder, ilgi alanları çeşitlilik gösterebilir, sorumluluk duyguları gelişmiş ve okumaya erken yaşlarda ilgi duyabilirler (Özkan, 2013). Bu yüzden ki, özel yetenekli bireylerin erken yaşta ve genellikle okula başlamadan önce okumayı öğrendikleri yaygın olarak kabul edilmektedir (Bonds & Bonds, 1983; Cooter & Alexander, 1984; Wood, 2006). Özel yetenekli bireyleri erken yaşlarda okumayı öğrenmeye iten güçlerden biriside okumaya karşı merak, güdülenme dürtüleri ve motivasyon düzeyleri olabilir.

Özel yetenekli olarak tanımlanan çocukların ve yetişkinlerin motivasyonel özelliklerini araştıran çok sayıda araştırma vardır (Clinkenbeard, 2012). Üstün yetenekli öğrenciyi, ortalama yeteneklere sahip akranlarından ayırabilecek önemli boyutlardan birisi de 'motivasyon' olabilir. Hatta Robinson ve Clinkenbeard (1998) üstün zekalılar ile ilgili çalışmaların bireysel farklılıklarla ilişkili olduğunu, zekâ ve yaratıcılığın yanında motivasyonun da bu farklılıklarda belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Motivasyon, amaca yönelik aktivitenin başlatıldığı ve sürdürüldüğü bir süreçtir (Schunk vd., 2008). Motivasyon, bireyin bir işi yapıp yapmama kararını etkileyen, işe başlamak için bireyi harekete geçiren güdülerdir. Okuma motivasyonu ise çok boyutludur ve 'bireyin okumaya yönelik inançlarından, okumaya yönelik tutumlarından ve hedeflerinden kaynaklanan okuma dürtüsünü' yansıtır (Conradi vd., 2014).

Öğrenme ile yazılı metin arasında çok güçlü bir bağ bulunduğundan, okuma yeterliliği akademik başarının önemli bir ön koşulu gibi görünmektedir (Schiefele vd., 2012). Bu yüzden eğitim sistemlerinde öğrencilerden ilk beklenen akademik başarılarından biri de okuma- yazma başarısıdır. Yapılan araştırmalar, öğrenci motivasyonunun başarılı okumada önemli bir faktör olduğunu doğrulamaktadır (Gambrell & Marinak, 2009). Ayrıca motivasyonunun, öğrencilerin okuma miktarlarını etkilediği ve dolayısıyla okuma yeterliliğinin gelişimini kolaylaştırması sebebi ile okuma için özel bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir (Mol & Bus, 2011; Wigfield & Guthrie, 1997).

Genellikle erken yaşlarda okumaya başlayan özel yetenekli çocukların okuma motivasyonları ise merak konusu olmaktadır. Ayrıca motivasyonun temelde özel yetenekli bireyleri ayırt edici bir özellik olduğu düşünüldüğünde, okuma motivasyonunun ne derece ayırt edici olduğu çözülmesi beklenen bir soru olarak görülebilir. Bu yüzden araştırmanın temel gerekçesini okumaya erken yaşlarda ilgi gösteren özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları oluşturmaktadır. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılandırılan araştırmanın en temel amacı da bu gerekçe etrafında şekillendirilmiştir. Araştırma gerekçesine bağlı kalınan bu araştırmanın amacı, özel yetenekli öğrencilerin ortalama yeteneğe sahip akranlarına göre okuma motivasyonu düzeylerini belirlemek ve özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okuma alışkanlıklarının arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Araştırma Problemi

Araştırmanın temel problemi ‘Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitime devam eden özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonu düzeyi nedir?’ sorusuna cevap aramaktır. Bu soru etrafında aşağıda belirtilen alt problemlerde incelenecektir.

Alt Problemler

1. Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitim gören özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yeteneğe sahip öğrenciler arasında okuma motivasyonu düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?
2. Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitim gören özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?
3. Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitim gören özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları ile sınıf düzeyleri değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?
4. Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitim gören özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları ile düzenli kitap okuma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark var mıdır?

Yöntem

Özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının araştırıldığı bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile yapılandırılmıştır. Nicel araştırma yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyerek nesnel teorileri test etmeye çalışan bir yaklaşımdır (Creswell & Creswell, 2017). Nicel araştırmanın genel amacı, mevcut koşulları tanımlamak, ilişkileri araştırmak, neden ve etkileri inceleyerek ilgilenilen fenomenleri açıklamak, tahmin veya kontrol etmek için verileri toplamak ve analiz etmektir (Haviz & Maris, 2018). Geçerli bir şekilde toplanan nicel veriler, araştırmanın güvenilirliğini artırmak için sayısal olarak ifade edilebilir ve istatistiksel olarak test edilebilir olmalıdır (Suwamaru, 2016). Sayısal olarak ifade edilebilen ve nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama çalışmalarında ise amaç, kişilerin görüşlerini betimlemek, var olan durumları net olarak ortaya çıkarmaktır (Büyüköztürk vd., 2014). Bu çalışma ile birlikte özel yetenekli bireylerin okuma motivasyonları ortaya çıkarılacak ve ortalama yeteneğe sahip diğer öğrencilerle karşılaştırılarak ilişki düzeylerine bakılacaktır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada verilerin çalışma grubundan toplanabilmesi için Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Etik Kurulunun 21/10/2021 tarih ve 11 sayılı kararı ile ‘Etik Kurul İzni’ alınmıştır. Verilerin öğrencilerden toplanabilmesi için de Turhal İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü’nden 14.09.2021 tarih ve 86302140-605.01-31891056 sayılı kararlı veri toplama izni alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin formu doldurmaları için ‘Veli Onamı’ da alınmıştır. Veri toplamak teorik bir yapının daha iyi anlaşılmasını sağladığından dolayı oldukça önemlidir (Bernard, 2002). Bu çalışmada da veriler özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonu düzeylerinin daha iyi anlaşılabilmesi için toplanmıştır. Araştırmanın verileri Tokat ve Turhal’da ilköğretim eğitimine devam eden öğrencilerden elde edilmiştir. Çalışma grubu oluşturulurken de amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme tekniğinde katılımcılar, sahip olduğu nitelikler nedeniyle kasıtlı olarak seçilmektedir (Etikan vd., 2016). Bu sebepten veriler, amaçlı örnekleme yöntemine uygun olarak ilköğretim üçüncü ve dördüncü sınıfa devam eden özel yetenek tanısı almış Bilim ve Sanat Merkezi öğrencileri ile normal eğitime devam eden ve ortalama yeteneğe sahip öğrencilerden elde edilmiştir. Araştırma için toplam 120 öğrenciden veri toplanmış olup, Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Öğrenci Sayıları

GRUPLAR	Özel Yetenekli		Ortalama Yetenekli		
	N	%	N	%	
Sınıf	3.Sınıf	29	24,2	30	25,0
	4.Sınıf	32	26,6	29	24,2
	Toplam	61	50,8	59	49,2
Cinsiyet	Kız	29	24,2	29	24,2
	Erkek	32	26,6	30	25,0
	Toplam	61	50,8	59	49,2

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların %50,8(N=61)'i özel yetenekli öğrencilerden, %49,2(N=59)'si ise ortalama yeteneğe sahip öğrencilerden oluşmaktadır. Yine bu öğrencilerin %50,8(N=61)'i kız, %49,2(N=59)'si ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Nicel araştırmalarda, araştırma sorularını yanıtlamak için temel olarak iki yaklaşım bulunmaktadır; bunlar birincisi olguların müdahale olmaksızın gözlemlenerek 'tanımlanması' diğeri ise etkiyi gözlemlemek için olguların 'deneylerle' manipüle edilmesidir (Botti & Endacott, 2005). Bu araştırmada da olguların tanımlanabilmesi için veriler Yıldız (2010) tarafından geliştirilen 'Okuma Motivasyonu Ölçeği' kullanılarak elde edilmiştir. Toplam 21 maddeden oluşan okuma motivasyonu ölçeği, içsel ve dışsal motivasyon olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek uyarlaması esnasında üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin de çalışmada yer alması sebebi ile tekrardan geçerlik çalışması yapılmasına gerek duyulmamıştır. Ancak araştırmada elde edilen verilere yönelik Cronbach Alpha güvenirlik kat sayısı hesaplanmış ve ölçek güvenirliği 0,93 bulunmuştur. Bu sonuç ile ölçeğin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

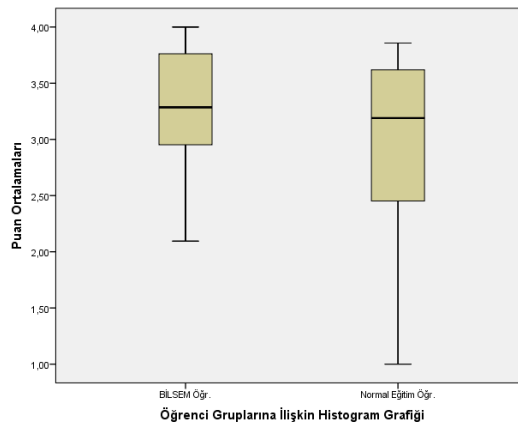
Öğrencilerden elde edilen veriler JAMOVI 1.8.1 ve SPSS 22 programlarına yüklenerek analiz edilebilir hale dönüştürülmüştür. Verilerin analizine başlanmadan önce normal dağılıp gösterip göstermediğine ilişkin olarak normallik testi (Kolmogorov Smirnov), çarpıklık-basıklık değeri, varyansların homojenliği (Levene Testi) ve histogram grafiğine bakılıp yorumlanmıştır. Tablo 2'de verilerin normallik testi, çarpıklık ve basıklık değerleri ile Levene Testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Verilerin Normallikine İlişkin Uygulanan Testler

Grup	N	Kolmogorov-Smirnov	Çarpıklık	Basıklık	Levene Testi
Özel Yetenekli Öğrenciler	61	.084	-.347	-.506	.001
Ortalama Yetenekli Öğrenciler	59	.008	-.753	-.119	

Tablo 2 incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin normallik testi 0,084, normal yeteneğe sahip öğrencilerin normallik testi sonucu 0,008 bulunmuştur. Özel yetenekli öğrencilerin çarpıklık değeri -.347 çıkarken, basıklık değeri ise -.506 bulunmuştur. Yine ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin çarpıklık değeri -.753 bulunurken, basıklık değeri ise -.119 bulunmuştur. Özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yetenekli öğrencilerin varyanslarının homojenliği (Levene Testi) ise .001 düzeyinde anlamlı çıkmıştır.

Araştırma verilerine yönelik normallik varsayımlarını test etmek için histogram grafiklerine de bakılmıştır. Özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin verilerine yönelik histogram grafiği Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Verilerin Dağılımına İlişkin Histogram Grafiği

Tablo 2 ve Şekil 1 incelendiğinde verilerin normal dağılım göstermediği yorumu yapılabilir. Bu sebepten verilerin analizlerinde Man Whitney-U testi uygulanmıştır. Analizler sonucunda istatistiksel düzeyde anlamlı fark bulunması durumunda, farkın etki büyüklükleri ise Cohen d değeri ile hesaplanmıştır. Etki büyüklüğü değeri

0,2'den küçük olması durumunda 'Zayıf Etki', 0,2 ile 0,8 arasında olması durumunda 'Orta Etki', 0,8'den büyük olması durumunda ise 'Kuvvetli Etki' olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Kılıç, 2014).

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarına ilişkin bilgilere, özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin okuma motivasyonlarına ilişkin farklara, özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okuma alışkanlığı değişkenlerine göre anlamlı fark gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kitap okuma alışkanlıklarına ilişkin veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. Grupların Kitap Okuma Alışkanlıklarına İlişkin Veriler

Değişkenler		Özel Yetenekli		Ortalama yetenekli	
		N	%	N	%
Düzenli Kitap Okurum.	Evet	38	62,3	43	72,9
	Hayır	23	37,7	16	27,1
Toplam		61	100	59	100
Günlük Ortalama Kitap Okuma Süresi	Hiç Okumuyorum	1	1,6	13	22,0
	1-15 dk.	13	21,3	20	33,9
	16-30 dk.	23	37,7	16	27,1
	31-60 dk	20	32,8	6	10,2
	60 dk ve üzeri	4	6,6	4	6,8
Toplam		61	100	59	100

Tablo 3 incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin %62,3 (N=38)'ü her gün düzenli olarak kitap okuduğunu ifade ederken, ortalama yeteneğe sahip öğrencilerinin %72,9 (N=43)'ü günlük düzenli olarak kitap okuduğunu belirtmişlerdir.

Yine özel yetenekli öğrencilerin %1,6 (N=1)'sı hiç kitap okumadığını, ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin ise %22,0 (N=13)'ü hiç kitap okumadığını belirtmiştir. Özel yetenekli öğrencilerinin günlük kitap okuma süreleri 16-30 dakika ile 31-60 dakika arasında yoğunlaşırken, ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin günlük kitap okuma süreleri ise 1-15 dakika ile 16-30 dakika arasında yoğunlaşmaktadır.

Özel Yetenekli Öğrenciler ile Ortalama Yeteneğe Sahip Öğrencilerin Okuma Motivasyonlarına İlişkin Bulgular

Özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin okuma motivasyonu ölçeğine vermiş oldukları yanıtların tüm ölçek ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik betimsel sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Özel Yetenekli Öğrenciler ile Ortalama Yeteneğe Sahip Öğrencilerin Okuma Motivasyonu Puan Ortalamaları

Değişken	Grup	N	X	Mod	Medyan	Max.	Min.	ss
Toplam Motivasyon	Özel Yetenekli	61	3,32	3,81	3,29	2,10	4,00	.45
	Ortalama Yetenekli	59	2,99	3,81	3,19	1,00	3,86	.73
İçsel Motivasyon	Özel Yetenekli	61	3,40	4,00	3,43	4,00	2,14	.48
	Ortalama Yetenekli	59	2,89	3,00	3,00	4,00	1,00	.73
Dışsal Motivasyon	Özel Yetenekli	61	3,27	3,00	3,21	4,00	2,00	.50
	Ortalama Yetenekli	59	3,04	3,86	3,29	4,00	1,00	.77

Tablo 4 incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puan ortalamaları (X=3,40), ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puan ortalamalarından (X=2,89) daha yüksek olduğu görülmektedir. Aynı şekilde özel yetenekli öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puan ortalamaları

($X=3,37$) ile toplam okuma motivasyonu puan ortalamaları ($X=3,32$), ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin hem dışsal okuma motivasyonu puan ortalamalarından ($X=3,04$) hem de toplam okuma motivasyonu puan ortalamalarından ($X=2,99$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bilim ve Sanat Merkezlerinde eğitime devam eden özel yetenekli öğrencilerin grup içi puan ortalamaları karşılaştırıldığında ise içsel okuma motivasyonu puan ortalamaları ($X=3,40$), hem dışsal okuma motivasyonu puan ortalamalarından ($X=3,27$) hem de toplam okuma motivasyonu puan ortalamalarından ($X=3,32$) oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmada özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin okuma motivasyonları arasındaki ilişki durumları Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Öğrenciler arasındaki okuma motivasyonuna yönelik analiz sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4. Özel Yetenekli Öğrenciler ile Ortalama Yeteneğe Sahip Öğrencilerin Okuma Motivasyonu Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p	d
Toplam Motivasyon	Özel Yetenekli	61	67,22	4100,5	1390	-2,154	.02	.54
	Ortalama Yetenekli	59	53,55	3159,5				
İçsel Motivasyon	Özel Yetenekli	61	73,14	4461,5	1029	-4,061	.00	.84
	Ortalama Yetenekli	59	47,43	2798,5				
Dışsal Motivasyon	Özel Yetenekli	61	64,16	3914,0	1576	-1,175	.24	.35
	Ortalama Yetenekli	59	56,71	3346,0				

Tablo 5 incelendiğinde, Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (67,22) ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (53,55) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [$U= 1390, p<.05$]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında bu farklılığın özel yetenekli öğrencilerin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında 'orta düzeyde etki' olduğu ifade edilebilir ($d=.54$).

Özel yetenekli öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (73,14) ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (47,43) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [$U= 1029, p<.05$]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında bu farklılığın özel yetenekli öğrencilerin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında 'yüksek düzeyde etki' olduğu ifade edilebilir ($d=.84$).

Son olarak özel yetenekli öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (64,16) ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (56,71) arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir [$U= 1576, p>.05$].

Özel Yetenekli Öğrencilerin Okuma Motivasyonu Puan Ortalamaları ile Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Düzenli Kitap Okuma Alışkanlıkları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Araştırmada özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5. Özel Yetenekli Kız öğrenciler ile Erkek Öğrencilerin Okuma Motivasyonu Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p	d
	Kız	29	38,83	1126,5	237,0	-3,28	.00	.93

Toplam	Erkek	32	23,91	765,0				
Motivasyon	Kız	29	39,78	1153,5				
İçsel Motivasyon	Erkek	32	23,05	737,5	209,5	-3,70	.00	1.08
	Kız	29	37,40	1084,5				
Dışsal Motivasyon	Erkek	32	25,20	806,5	278,5	-2,69	.01	.74

Tablo 6 incelendiğinde, Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli kız öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (38,83) ile erkek öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (23,91) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 237, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında bu farklılığın kız öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında ‘yüksek düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=.93).

Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli kız öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (39,78) ile erkek öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (23,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 209,5, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında da bu farklılığın kız öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farka ilişkin etki büyüklüğüne bakıldığında oldukça ‘yüksek düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=1,08).

Analiz sonuçlarına göre özel yetenekli kız öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (37,40) ile erkek öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (25,20) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 278,5, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında da bu farklılığın kız öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farka ilişkin etki büyüklüğüne bakıldığında ‘orta düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=.74).

Araştırmada özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları ile sınıf düzeyleri arasındaki ilişki Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 6. Özel Yetenekli Üçüncü Sınıf Öğrenciler ile Dördüncü Sınıf Öğrencilerin Okuma Motivasyonu Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p	d
Toplam Motivasyon	3.Sınıf	29	36,28	1052	311	-2,21	.03	.48
	4.Sınıf	32	26,22	839				
İçsel Motivasyon	3.Sınıf	29	34,00	986	377	-1,26	.21	.26
	4.Sınıf	32	28,28	905				
Dışsal Motivasyon	3.Sınıf	29	36,62	1062	301	-2,36	.02	.54
	4.Sınıf	32	25,91	829				

Tablo 7 incelendiğinde, Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli üçüncü sınıf öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (36,28) ile dördüncü sınıf öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (26,22) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 311, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında da bu farklılığın üçüncü sınıf öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında ‘orta düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=.48).

Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli üçüncü sınıf öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (34,00) ile dördüncü sınıf öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (28,28) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [U= 377, p>.05].

Analiz sonuçlarına göre özel yetenekli üçüncü sınıf öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (36,62) ile dördüncü sınıf öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (25,91) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 301, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında da bu farklılığın üçüncü sınıf öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında ‘orta düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=.54).

Araştırmada özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonları ile düzenli kitap okuma düzeyleri arasındaki ilişki Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7. Özel Yetenekli Öğrencilerin Düzenli Kitap Okuma Durumları ile Okuma Motivasyonu Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p	d
Toplam Motivasyon	Evet	38	37,84	1438	177	-3,87	.00	1,03
	Hayır	23	19,70	453				
İçsel Motivasyon	Evet	38	37,32	1418	197	-3,59	.00	.90
	Hayır	23	20,57	473				
Dışsal Motivasyon	Evet	38	37,39	1421	194	-3,63	.00	.95
	Hayır	23	20,43	470				

Tablo 8 incelendiğinde, Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli öğrencilerden günlük olarak düzenli kitap okuduğunu ifade eden öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (37,84) ile günlük olarak düzenli kitap okumadığını ifade eden öğrencilerin toplam okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (19,70) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 177, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında bu farklılığın günlük olarak düzenli kitap okuduğunu ifade eden öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında ‘yüksek düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=1,03).

Man Whitney U testi sonuçlarına göre özel yetenekli öğrencilerden günlük olarak düzenli kitap okuduğunu ifade eden öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (37,32) ile günlük olarak düzenli kitap okumadığını ifade eden öğrencilerin içsel okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (20,57) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 197, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında bu farklılığın günlük olarak düzenli kitap okuduğunu ifade eden öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında ‘yüksek düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=.90).

Analiz sonuçlarına göre özel yetenekli öğrencilerden günlük olarak düzenli kitap okuduğunu ifade eden öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (37,39) ile günlük olarak düzenli kitap okumadığını ifade eden öğrencilerin dışsal okuma motivasyonu puanlarının sıra ortalamaları (20,43) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir [U= 194, p<.05]. Sıra ortalamaları puanları karşılaştırıldığında bu farklılığın günlük olarak düzenli kitap okuduğunu ifade eden öğrencilerinin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlı farkın etki büyüklüğüne bakıldığında ‘yüksek düzeyde etki’ olduğu ifade edilebilir (d=.90).

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde, özel yetenekli öğrenciler ile ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin okuma motivasyonlarına ilişkin farklarına, özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okuma alışkanlığı değişkenleri ile ilişkisine yönelik sonuçlara yer verilmiştir.

Araştırma sonucuna göre özel yetenek tanıyan alan Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin okuma motivasyonları, ortalama yeteneğe sahip ve normal eğitime devam eden öğrencilerin okuma motivasyonlarından daha yüksek bulunmuştur. Özel yetenekli öğrencilerin içsel okuma motivasyonlarının da ortalama yeteneğe sahip öğrencilerden çok yüksek olduğu görülmüştür. Ancak dışsal okuma motivasyonları birbirine yakın çıkmıştır. Bu durumda özel yetenekli öğrencilerin içsel okuma motivasyonlarının daha güçlü olduğu ifade edilebilir. Chan (1996) da çalışmasında, ortalama başarı gösteren akranlarıyla karşılaştırıldığında, üstün yetenekli öğrencilerin okul görevlerinde kendi kişisel kontrollerine (içsel motivasyon) daha fazla güven duyduklarını ve daha yüksek düzeyde okuma yetkinliği elde ettiklerini tespit etmiştir. Bu sonuçlar ile, özel yetenekli öğrencilerin dışsal anlamda motive edilmesi yerine, içsel okuma motivasyonlarının artırılmasına yönelik çalışmalara yer verilmesi onların okuma alışkanlığı kazandırılmasında daha etkili olabileceği ifade edilebilir.

Batmaz ve Erdoğan (2019) tarafından yapılan araştırmada ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonları ile okuduğunu anlama becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin okuma motivasyonları ile okuduğunu anlama becerileri arasında pozitif yönlü ve oldukça yüksek düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer bir çalışma Yıldız ve Akyol (2011) tarafından yapılmış ve özellikle içsel motivasyon ile okuduğunu anlama arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada da özel yetenekli öğrencilerin özellikle içsel motivasyonları, ortalama yeteneğe sahip öğrencilerin içsel motivasyonlarından daha yüksek çıkmıştır. Bu durumun sebebi literatür ile ilişkilendirildiğinde, özel yetenekli öğrencilerin zekâ, düşünme, anlama becerilerinin, ortalama yeteneğe sahip öğrencilere göre daha yüksek olmasına bağlanabilir.

Bu çalışma ile özel yetenekli kız öğrencilerin okuma motivasyonları ile erkek öğrencilerin okuma motivasyonları arasında ki ilişkiye de bakılmıştır. Araştırma sonucunda özel yetenekli kız öğrencilerin okuma motivasyonları erkek öğrencilerin okuma motivasyonlarından daha yüksek çıkmıştır. Yine özel yetenekli kız öğrencilerin içsel ve dışsal okuma motivasyonları da erkek öğrencilerin içsel ve dışsal okuma motivasyonlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir sonuç Anderson vd. (1985)'in 'Üstün zekâlık ve okuma: Okuma tutum ve davranışlarındaki farklılıklara kesitsel bir bakış.' başlıklı çalışmalarında da ortaya çıkmıştır. İlgili çalışma sonucunda, üstün yetenekli kızların okumaya karşı daha olumlu tutuma sahip oldukları ve okumanın erkeklere göre daha sık bir hobi olduğunu bildirmiştir. Bu sonuç ile üstün yetenekli erkek öğrencilerinin de okuma motivasyonlarının artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarına sınıf düzeylerinde de bakılmıştır. Yapılan analizler sonucunda üçüncü sınıf öğrencilerin toplam ve dışsal okuma motivasyonları, dördüncü sınıf öğrencilerin toplam ve dışsal okuma motivasyonlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak içsel okuma motivasyonlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Böylece sınıf düzeyleri arttıkça özel yetenekli öğrencilerin dışsal motivasyonlarının düştüğü ifade edilebilir. Ayrıca günlük düzenli olarak kitap okuduğunu ifade eden özel yetenekli öğrencilerin toplam okuma motivasyonları ile içsel ve dışsal okuma motivasyonları, düzenli olarak kitap okumadığını ifade eden özel yetenekli öğrencilerden çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç özel yetenekli öğrencilere düzenli kitap okuma alışkanlığı kazandırmanın aynı zamanda onların okuma motivasyonlarını da artıracaklarını göstermektedir.

Özsoy (2015) 'Özel yetenekli (üstün zekâlı ve yetenekli) ortaokul öğrencilerinde yazma kaygısı' başlıklı araştırmasında, öğrencilerin sınıf seviyeleri ile yazma kaygıları arasında anlamlı ilişki tespit etmiştir. Araştırma sonucunda özel yetenekli öğrencilerin sınıf seviyeleri yükseldikçe yazma kaygıları da artmaktadır. Müezzın ve Özata (2019) ise çalışmalarında kaygı ile motivasyon arasında ters ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kaygı arttıkça motivasyonun düştüğünü tespit etmiştir. Özel yetenekli öğrencilerin, sınıf seviyesinin yükselmesi ile okuma motivasyonlarının düşme nedeni; özel yetenekli öğrencilerin sınıf seviyelerinin artması ile kaygılarının da artması, okuma motivasyonlarının da düşmesine sebep olabilir.

Sonuç olarak özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarının ortalama yeteneğe sahip öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumda okuma motivasyonu düzeyinin özel yetenekli öğrencileri belirlemede ayırt edici bir unsur olduğu ifade edilebilir. Çalışmada özel yetenekli kız öğrencilerin okuma motivasyonlarının, erkek öğrencilerin okuma motivasyonlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özel yetenekli öğrencilerin içsel okuma motivasyonlarının, dışsal okuma motivasyonlarından daha güçlü olduğu, sınıf seviyelerinde ise alt sınıflarda dışsal okuma motivasyonunun daha etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmada düzenli kitap okuma alışkanlığının özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarını artırdığı da ortaya çıkmıştır.

Öneriler

-Okuma motivasyonu düzeyi, özel yetenekli bireylerin belirlenmesinde ayırt edici bir özellik olarak kullanılabilir.

-Özel yetenekli öğrencilerin okuma motivasyonlarını artırmak için dışsal motivasyon teknikleri yerine içsel motivasyonlarını destekleyici faaliyetler yürütülebilir.

-Okuma motivasyonu düşük olan üstün yetenekli öğrencilere yönelik okuma alışkanlığı kazandırılarak, onların okuma motivasyonu düzeyleri artırılabilir.

-Kız öğrencilerin okuma motivasyonlarının, erkeklerden daha yüksek olmasının nedenleri farklı bir çalışma konusu olarak yürütülebilir.

-Özel yetenekli öğrenciler için okuma alışkanlığı ile okuma motivasyonu arasında ki ilişki daha ayrıntılı incelenebilir, ilişkinin yönü ve boyutu ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- Anderson, M., Tollefson, N., & Gilbert, E. (1985). Giftedness and reading: A cross-sectional view of differences in reading attitudes and behaviors. *Gifted Child Quarterly*, 29(4), 186-189.
- Aşık, M., & Zelyurt, H. (2021). Erken çocukluk döneminde özel yetenekli bireyleri tanıma ve eğitimine ilişkin ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 11(4), 44-52.
- Ayvastı, H. Ş., Küçük, M., & Bebek, G. (2021). Özel yetenekli öğrencilerin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik zihinsel modellerinin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 378-402.
- Batmaz, O., & Erdoğan, Ö. (2019). İlkokul 4.sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonları ile okuduğunu anlama becerileri arasındaki ilişki ve bu konuya yönelik öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1429-1449.
- Bernard, H. R. (2002). *Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches*. Sage Publications.
- Bilgiç, N., Taştan, A., Kurukaya, G., Kaya, K., Avanoğlu, O., & Topal, T. (2021). *Özel yetenekli bireylerin eğitimi strateji ve uygulama kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Bonds, C., & Bonds, L. (1983). Reading and the gifted student. *Roeper Review*, 5, 4-6.
- Botti, M., & Endacott, R. (2005). Clinical research 5: Quantitative data collection and analysis. *Intensive and Critical Care Nursing*, 21(3), 187-193.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18 b.). Pegem Akademi.
- Chan, L. K. (1996). Motivational orientations and metacognitive abilities of intellectually gifted students. *Gifted Child Quarterly*, 40(4), 184-193.
- Clinkenbeard, P. R. (2012). Motivation and gifted students: Implications of theory and research. *Psychology in the Schools*, 49(7), 622-630.
- Conradi, K., Jang, B., & McKenna, M. (2014). Motivation terminology in reading research: A conceptual review. *Educational psychology review*, 26(1), 127-164.
- Cooter Jr, R., & Alexander, J. (1984). Interest and attitude: Affective connections for gifted and talented readers. *Literacy Research and Instruction*, 24(1), 97-102.
- Creswell, J., & Creswell, J. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Çal, Ü. T. (2019). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik görsel algılarının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 135-148.
- Çetinkaya, Ç., & İnci, G. (2019). Teachers' opinions on identifying gifted and talented children at early childhood period. *Kastamonu Education Journal*, 27(3), 959-968.
- Çitil, M., & Ataman, A. (2018). İlköğretim çağındaki üstün yetenekli öğrencilerin davranışsal özelliklerinin eğitim ortamlarına yansımaları ve ortaya çıkabilecek sorunlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(1), 185-231.
- Dağlıoğlu, H. E. (2010). Üstün yetenekli çocukların eğitiminde öğretmen yeterlilikleri ve özellikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(186), 72-84.
- Demirkaya, H., Orhan, Ü., & Bozan, İ. (2021). Ebeveynlerinin bakış açısından üstün yetenekli çocuklar. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1671-1687.
- Dümenci, S., Gürsoy, F., & Aral, N. (2017). Türkiye'de okul öncesi dönemdeki üstün potansiyelli ve üstün zekâlı olan çocukların eğitimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2469-2480.

- Etikan, I., Musa, S., & Alkassim, R. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American journal of theoretical and applied statistics*, 5(1), 1-4.
- Gambrell, L., & Marinak, B. (2009). *Reading motivation: What the research says*. Rockets.
- Haviz, M., & Maris, I. (2018). Teaching quantitative research method with three methods of learning. *Al-Ta lim Journal*, 25(3), 234-247.
- İnnalı, H. Ö. (2017). Türkiye'de üstün zekâli ve yetenekli çocukların dil becerilerine yönelik yapılan araştırmaların değerlendirilmesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 75-94.
- Karakuş, F. (2010). Üstün yetenekli çocukların anne babalarının karşılaştıkları güçlükler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 127-144.
- Kılıç, S. (2014). Etki Büyüklüğü. *Journal of Mood Disorders*, 4(1), 44-46.
- Mason, J., & Au, K. (1986). *Reading instruction for today*. Addison-Wesley Educational Publishers.
- MEB, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2019). *Özel yetenekli çocuğum var*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Mol, S., & Bus, A. (2011). To read or not to read: a meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood. *Psychological bulletin*, 137(2), 267-296.
- Müezzın, E. E., & Özata, B. Ç. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde fen öğrenmeye yönelik kaygı ve motivasyon ilişkisi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(1), 14-21.
- Özarlan, M. (2019). Üstün zekâli ve yetenekli olan ve üstün zekâli ve yetenekli olmayan öğrencilerin biyolojiye ilişkin algılarının karşılaştırılması: Metaforik çalışma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(45), 310-334.
- Özbay, Y. (2013). *Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Özkan, M. U. (2013). *Üstün yetenekli çocukların özellikleri*. https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=%C3%96zel+yetenekli+%C3%B6%C4%9Frencilerin+zihinsel+%C3%B6zellikleri&btnG=#d=gs_cit&cu=%2Fscholar%3Fq%3Dinfo%3AnYnnVA1yOloJ%3Ascholar.google.com%2F%26output%3Dcite%26scirp%3D6%26hl%3Dtr
- Özsoy, Y. (2015). *Özel yetenekli (üstün zekâli ve yetenekli) ortaokul öğrencilerinde yazma kaygısı* [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Robinson, A., & Clinkenbeard, P. (1998). Giftedness: An exceptionality examined. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 117-139.
- Schiefele, U., Schaffner, E., Möller, J., & Wigfield, A. (2012). Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence. *Reading research quarterly*, 47(4), 427-463.
- Schunk, D., Pintrich, P., & Meece, M. (2008). *Motivation in education: Theory, research, and applications* (3 b.). Pearson.
- Suwamaru, J. K. (2016). Stereotypes and illusionary differences between quantitative and qualitative research methods in Papua New Guinea. *Contemporary PNG Studies*, 25, 67-77.
- Tokmak, F., Sak, U., & Akbulut, Y. (2021). Özel yetenekli öğrencilerin akademik benlik algıları üzerinde büyük balık-küçük gölet etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 46(206), 91-106.
- Turgut, H., Öztürk, N., & Eş, H. (2016). Üstün zekâli öğrencilerin bilim ve bilim insanı algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 423-440.
- Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5.sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yıldız, M., & Akyol, H. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 31(3), 793-815.
- Wigfield, A., & Guthrie, J. (1997). Relations of children's motivation for reading to the amount and breadth of their reading. *Journal of Educational Psychology*, 89(3), 420-432.

- Wood, P. F. (2006). *Reading instruction with gifted and talented readers: The intersection of student perception and teacher practice*. The University of Alabama.
- Worrell, F., Subotnik, R., Dixon, D., & Dixon, D. (2019). Gifted students. *Annual Review of Psychology*, 70, 551-576.

EXTENDED SUMMARY

Generally, reading motivations of gifted children who start reading at an early age are wondered. In addition, considering that motivation is basically a distinguishing feature of gifted individuals, it can be seen as a question to be solved to what extent reading motivation is distinctive. Therefore, the main reason of the research is the reading motivation of gifted students who show interest in reading at an early age. The most basic purpose of the research, which was structured using the quantitative research method, was shaped around this rationale. Adhering to the research reason, the aim of this study is to determine the reading motivation levels of gifted students compared to their average talented peers and to examine the relationship between the reading motivation of gifted students, gender, class level and reading habits.

The main problem of the research is to seek an answer to the question "What is the level of reading motivation of gifted students attending Science and Art Centers?" This question will be examined in the following sub-problems around it.

1. Is there a statistically significant difference between gifted students and students with average ability in terms of reading motivation levels?
2. Is there a statistically significant difference between the reading motivation of gifted students and the gender variable?
3. Is there a statistically significant difference between the reading motivation of gifted students and the grade level variable?
4. Is there a statistically significant difference between the reading motivation of gifted students and their regular reading?

This study, which investigated the reading motivations of gifted students, was structured with the screening model, one of the quantitative research methods. The data of the research were obtained from the students who continue their primary education in Tokat and Turhal. Purposive sampling method was used while forming the study group. For the research, data were collected from a total of 120 students.

In this study, the data were obtained by using the 'Reading Motivation Scale' developed by Yıldız (2010) in order to define the cases. Consisting of 21 items in total, the reading motivation scale consists of two sub-dimensions, intrinsic and extrinsic motivation. Since the third and fourth grade students were also included in the study during the adaptation of the scale, it was not necessary to conduct a validity study again. However, the Cronbach Alpha reliability coefficient for the data obtained in the study was calculated and the scale reliability was found to be 0.93. It was determined that the research data did not show a normal distribution. For this reason, the Man Whitney-U test was applied in the analysis of the data. In case of a statistically significant difference as a result of the analysis, the effect sizes of the difference were calculated with the Cohen d value.

In the study, a statistically significant difference was found between the mean rank of the total reading motivation scores of the gifted students (67.22) and the mean rank of the total reading motivation scores of the students with average ability (53.55) [$U = 1390$, $p < .05$].

In the context of the gender variable, according to the Man Whitney U test results, there is a statistically significant difference between the mean rank of the total reading motivation scores of gifted female students (38.83) and the mean rank of total reading motivation scores of male students (23.91) [$U = 237$], $p < .05$]. When the mean rank scores are compared, it is understood that this difference is in favor of female students.

In the context of the class variable, according to the Man Whitney U test results, there is a statistically significant difference between the mean rank of the total reading motivation scores of the gifted third grade students (36.28) and the mean rank of the total reading motivation scores of the fourth grade students (26.22) [$U = 311$, $p < .05$]. When the mean rank scores are compared, it is understood that this difference is in favor of the third grade students.

In the context of reading habits, according to the results of the Man Whitney U test, the average rank averages of the total reading motivation scores of the gifted students who stated that they read books regularly (37.84) and the total reading motivation scores of the students who stated that they did not read regularly (19, 70) [$U = 177$, $p < .05$]. When the mean rank scores are compared, it is understood that this difference is in favor of the students who stated that they read books on a daily basis.

As a result of the research, it was seen that the reading motivation of the gifted students was higher than the students with average ability. In this case, it can be stated that the level of reading motivation is a distinguishing factor in determining gifted students. In the study, it was determined that the reading motivation of the gifted female students was higher than the reading motivation of the male students. In addition, it was seen that the intrinsic reading motivations of the gifted students were more effective than the extrinsic reading motivations, while the extrinsic reading motivation was more effective on the intrinsic reading motivation in the lower grades.

The level of reading motivation can be used as a distinctive feature in identifying gifted individuals.

-With these results, activities that increase the intrinsic motivation of gifted students can be carried out instead of external motivations to increase their reading motivation.

- Reading motivation levels can be increased by giving reading habits to gifted students whose reading motivation is thinking.

The reasons why female students' reading motivation is higher than that of boys can be conducted as a different study subject.

HACI BEKTAŞ-I VELİ VE YAŞADIĞI DÖNEMDE ANADOLU'NUN SİYASİ VE SOSYAL DURUMU

HACI BEKTAŞ VELİ AND THE POLITICAL AND SOCIAL STATUS OF ANATOLIA IN HIS PERIOD

Seyhun ŞAHİN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

seyhunsahin@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-23445-6789

ÖZET

Geliş Tarihi:

02.02.2022

Kabul Tarihi:

25.02.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Hacı Bektaş Veli

Selçuklu

Moğollar

İslam

Mutasavvıf

Keywords

Hacı Bektaş Veli

The Seljuks

The Mongols

Islam

Sufi

Anadolu'nun Türkleşmesinde 13. yüzyılda yaşamış Türk mutasavvıflarının rolü çok büyüktür. Özellikle Moğol istilasının yaşandığı dönemde Anadolu'da yaşanan siyasi boşlukta gündelik yaşamın insanlar için ne kadar zorlaştığını tarih araştırmaları sonuçları ile ortaya koymaktadır. Hacı Bektaş Veli, Anadolu'nun orta yerinde Türk milletinin dirlik ve düzen için mücadelesinde manevi bir önder olmuştur. Ancak onun yaşadığı dönemde Selçuklu Türkiye'sinin içinde bulunduğu durum oldukça kötüydü. Moğol istilasının getirmiş olduğu yıkım ülkenin sosyal, ekonomik ve manevi açıdan harap olmasına neden olmuştu. Samimi birer Müslümanın da ötesinde Selçuklu Türkiye'sinde tüm topluma umut aşıl原因an manevi önderler arasında Hacı Bektaş öne çıkmıştır. Türkiye Selçuklularının en güçlü ve en zayıf dönemlerine denk gelen yaşamı boyunca işgalcilere ve umutsuzluğa karşı mücadeleden vazgeçmemiştir. Bu nedenle vefatından günümüze kadar geçen yedi yüzyıldan fazla zamandan sonra hala onun söylemleri benimsenmeye devam ediyor. Onun inanç felsefesi Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde devlet politikası haline getirilmiştir. Bu makalede Anadolu'nun siyasi, sosyal ve iktisadi durumunu anlatmaya çalışacağız..

ABSTRACT

The Turkish mystics who lived in the 13th century played a great role in the Turkification of Anatolia. The results of historical studies reveal how difficult daily life was for people, especially in the political vacuum experienced in Anatolia during the Mongol invasion. Hacı Bektaş Veli became a spiritual leader in the struggle of the Turkish nation for peace and order in the middle of Anatolia. However, the situation in Seljuk Turkey during his lifetime was quite bad. The destruction brought by the Mongol invasion caused the country to be devastated socially, economically and spiritually. Beyond being sincere Muslims, Hacı Bektaş came to the fore among the spiritual leaders who instilled hope in the whole society in Seljuk Turkey. Throughout his life, which coincided with the strongest and weakest periods of the Turkish Seljuks, he did not give up the struggle against the invaders and despair. For this reason, more than seven centuries after his death, his discourses are still being adopted. His philosophy of belief was turned into a state policy during the founding period of the Ottoman Empire. In this article, we will try to explain the political, social and economic situation of Anatolia.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1067401>

Atıf/Cite as: Şahin, S. (2022). Hacı Bektaş-ı Veli ve yaşadığı dönemde Anadolu'nun siyasi ve sosyal durumu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),448-456.

Giriş

Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu İslam inanç dünyasının en önemli isimlerinden biridir. Alevi inanç ve kültürünün önde gelen pîrlerinden biri olmasının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin askeri sosyal politikalarında Bektaşiliğin konumu ayrı bir önem arz etmektedir.

Hacı Bektaş'ın 13. yüzyıl Anadolu'sunda hayatını geçirdiği düşünülürse siyasi, sosyal, politik olarak oldukça hareketli bir döneme denk geldiğini söyleyebiliriz. Dönem kaynaklarında tarihi bir kişilik olarak adına rastlamak mümkün değildir. Ancak Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesini burada olduğu gibi aktarmak bir tespitten ötesini ifade edecektir: “Mesele, ne Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî ne Yunus Emre ne de Anadolu'da yaşamış başka bir sufi onun kadar güçlü bir kutsallaştırmanın konusu olmuştur. Bu bağlamda bugünkü Hacı Bektaş Veli'nin tarihi Hacı Bektaş Veli'nin ölümüyle doğduğunu söylemek tarihi bir gerçeği ifade etmek olacaktır. Dolayısıyla Hacı Bektaş-ı Veli'yi bu iki paralel ile (yaşarken ve öldükten sonraki) kimliği ile ele almak zarureti vardır.” (Ocak, 1996).

Hacı Bektaş, Anadolu Selçuklarını tehdit eden en büyük dini-siyasi ayaklanmalardan biri olan Babaî isyanının öncüsü Baba İlyas-ı Horasanî'nin halifelerinden biridir. Ancak bu isyana fiili olarak katılmadığı biliniyor. Hacı Bektaş'ın kardeşi olduğu ifade edilen Menteş, Babaîlere katılmış bu esnada hayatını kaybetmiştir. Burada kendisinin adının geçmiyor olması ise düşündürücüdür. Hacı Bektaş bir her şeyden önce bir Türkmen Babasıdır. Yani hem bir siyasi kişilik hem de kendisine bağlı aşiretin de ruhani lideridir. Kardeşinin bu isyana katılması siyasi bir karar ise bu kararda Hacı Bektaş'ın takdiri olmuş mudur? Aksi bir tavır içinde bulunduyorsa ruhani bir kişiliği taşıması bunda etkili olmuş mudur? Cevaplanması gereken soruları çoğaltmak mümkün elbette ancak bu cevapların farazi olması şu aşamada muhtemeldir. Belki de sorunlara cevap bulmak için öncelikle Onun hayatının geçtiği dönemi incelemek hem Hacı Bektaş-ı Veli'nin hem de Bektaşiliğin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Moğol istilasının Anadolu'ya getirmiş olduğu baskı Selçuklu Devletinin aslını oluşturan Türkmenler arasında büyük bir kargaşaya neden olmuştur. Moğol istilası ile Anadolu sadece siyasi bir sorunla karşı karşıya gelmiş değildir. Selçuklu idaresi üzerine kurulan otorite aynı zamanda zulüm boyutuna varan baskı halk üzerine şiddetle yönelmiş durumdaydı. Şüphesiz Moğol istilası yayılmaya başladığı zaman Türkiye Selçuklu Devleti gücünün zirvesindeydi. Alâeddin Keykubad döneminde Türkiye oldukça müreffeh bir zaman yaşıyordu. Ancak kendinden sonra Türkiye Selçuklu tahtına oturan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, devlet yönetmede basiret sahibi değildi. Onunla birlikte sadece Moğollara karşı değil genel olarak devletin karşılaştığı tüm sorunlara karşı yönetim yetersiz kalmıştır. Türkmenler ve diğer tebaanın geleceğini ucu açık bir tehlike buhranına yönelmişti. Özellikle de Köse dağ mağlubiyeti Türkiye'nin Moğollara kesin olarak tabi olmasına neden olmuş ve bu tarihten itibaren Türkiye topraklarında baskı, zulüm ve yağma Moğollar eli ile etkin olmuştu. Halkın mal ve can güvenliği ortadan kalkmış, maneviyatı kırılmıştı. İşte böyle bir dönemde Vefâiyye tarikatından Ahmet Yesevî ocağından feyz ile Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli ve onun gibileri Anadolu'nun manevi siyasi birliğinin mimarları olmuşlardır. Hacı Bektaş, Mevlâna, Yunus Emre, Ahi Evran gibi manevi önderlerin ortaya çıkmasında 13. Yüzyıl Türkiye'sinin siyasi, sosyal ve ekonomik durumunun bir katkısı var mıdır? Türkiye'deki manevi dünyada şöhret bulan bu isimlerin aynı dönemde ortaya çıkması bir tesadüf müdür? İşte bu soruların cevabını aramayı amaçlayarak çalışmamızı kaleme almayı tercih ettik.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Hayatı

Hacı Bektaş'ın 1209 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Doğum yeri olarak ise Velâyetnâme'ye göre Nişâbur'dur (Veli, 2007, s. 61-77). Sasaniler döneminde kurulan şehir daha sonra Müslüman-Arapların hâkimiyeti altına girmiş, özellikle Tahiriler döneminde bölgede öne çıkan çıkmayı başarmıştır. Samaniler devrinde ise idari ve askeri merkez haline geldi. Gazneliler döneminde bölgenin merkezi olan şehir, 47 mahallesi olan oldukça geniş, bir yerleşim alanına sahipti. Nihayetinde Selçukluların hâkimiyeti altına giren şehir, bu dönemle birlikte gelişimini sürdürdü ve bölgenin bilim, kültür ve ekonomik yönden merkezi haline geldi (Özgüdenli, 2007, s. 149). Böyle bir şehirde doğmuş olmasının onun eğitim hayatına büyük katkısı olduğunu düşünüyoruz.

Hacı Bektaş'ın doğduğu yer olarak bilinen Nişabur şehri, onun doğduğu dönemde refah seviyesinin oldukça yüksek ve ilim-kültür hayatının da merkezi olduğu bir şehir idi (Özgüdenli, 2007, s. 150). Bilgilere göre annesinin babası olan Şeyh Ahmed'in Nişaburlu bir âlim olduğu belirtilmektedir (Veli, 2007, s. 34). Tüm bunlar göz önüne alındığında Hacı Bektaş'ın iyi bir eğitim almasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Bu konuda çok geniş imkânlarla sahip olan Nişabur'da Hacı Bektaş'ın iyi bir eğitim alarak ilim tahsil ettiğini düşünebiliriz. Hacı Bektaş'ın buraya kadar olan hayatını belirtmeye çalışırken kesin yargı ve tespitlerden öte olması muhtemel önerileri belirtmiş olduk.

Anadolu'ya nasıl geldiği ile ilgili olarak da kesin bilgilerden ziyade genel aktarımlardan yola çıkmak durumundayız. Hacı Bektaş, "Horasan Erenleri" olarak bilinen Kalenderiyye akımına mensup sufilerden biri olarak Horasan Melâmetiyye mektebinden olduğu genel görüş olarak kabul edilmektedir. 13. yüzyılda gerçekleşen Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya yönelen derviş göçleri sırasında aynı mektebe mensup Yesevî veya Haydarî dervişlerinden biri olarak Anadolu'ya gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. (Ocak, 1996, s. 455-458).

Hayatının öncesi gibi Anadolu dönemindeki süresi boyunca da detaylı bilgiler oldukça kısıtlıdır. Fakat Anadolu'ya 13. Yüzyıl boyunca Moğol istilasının getirmiş olduğu yıkıcı gelişmeler neticesinde Türkmen göçlerinin akın ettiklerini biliyoruz. Genellikle boy ve oymaklar halinde Anadolu'ya gelen bu akınlar esnasında kendine bağlı bir oymak ile Anadolu'ya gelenler arasında yer alıyordu Hacı Bektaş. Bektaşlı oymağının mevcudluğuna istinaden Hacı Bektaş'ın bu oymağın başında olduğu ve bu oymağın, Çepni Türkmenlerine bağlı bir kol olarak varlığı kabul edilmektedir (Ocak, 1996, s. 455-458).

Anadolu'nun içinde bulunduğu durum göz önüne alındığı zaman Moğol ve onların egemenliği altına giren Selçuklular karşısında çatışma ikliminden uzak kalacağı bir mekânı yerleşmek için seçmiş olmalıdır. Bu günkü Nevşehir ili sınırları içerisinde kalan ve Velayatname'de de adı geçen Sulucakarahöyük'e gelip yerleşmiştir. Buradaki hayatı hakkında velayetnamede bilgiler yer almaktadır.

Ancak Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatında önemli bir yer tutan hadiselerden biri şüphesiz Babaî ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma özellikle Heterodoks Türkmenlerin desteklediği ve bizzat içinde oldukları bir ayaklanma olarak bilinmektedir. Hacı Bektaş'ın bu ayaklanma içerisinde şahsen bulunmadığı bilinmektedir. Ancak kardeşi olan Mentеш'in bu isyancılara katıldığı ve bu esnada hayatını kaybettiği bilinmektedir. Hacı Bektaş'ın bu isyanda aktif rol üstlenmemiş olmasının açıklamasını farazi görüşlerle açıklamak mümkün değildir. Kanlı bir şekilde bastırılan Babaî ayaklanması ile Anadolu'da sosyal ve siyasal sorunlar artmaya devam etmiştir.

Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'te Velayetnâme'ye göre giderek daha dini bir şahsiyet olarak itibar gördüğü anlaşılıyor. Hayatına ilişkin detayları konumuzun ana esası çerçevesine sadık kalmak sebebi ile özetle geçmek durumundayız. Ancak Anadolu'daki Moğol baskı ve zulmüne karşı olduğu ve zaman zaman da Türkmenlerin mücadelesine katıldığı bilinmektedir. Fakat siyasi şahsiyetinin yerini yerleşmiş olduğu bölgede sufi bir kişiliğe evirmesi daha geniş kitlelerle temasa geçmesini sağlamış olmalıdır. Bunlardan biri Ürgüp bölgesindeki gayri müslim ahali olmuştur. Sünni itikati yaklaşımlardan daha uzakta olarak Türkmenlerin dışında Şamanist Moğolların ve Ürgüp başta olmak üzere gayri müslim ahalinin İslam dinine girmelerinde önemli katkısı olmuştur. Bu amaçla Hacı Bektaş Veli, Türkiye'nin dört bir tarafına halifelerini göndermiştir. Böylelikle Hacı Bektaş Veli, gerek Müslüman ahalinin gerekse de gayri Müslim ahali tarafından ulvi bir şahsiyet olarak şöhret bulmuştur. Ahmet Yaşar Ocak'ın belirttiğine göre 1292 tarihli bir vakfiye kaydında kendisinden "merhum" olarak söz edilmektedir. Bu nedenle de Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu tarihten önce vefat etmiş olması muhtemeldir. Ocak'a göre de bu tarih 1271 yılıdır (Ocak, 1996, s. 455-458).

Burada akıllara gelen bir başka husus ise şudur: Hacı Bektaş Veli, Anadolu'nun içinde bulunduğu kaos ortamında yaşanan kaygıların etkisinde kalarak siyasi ve askeri faaliyetlerden uzak kalmayı bilinçli olarak tercih etmiş olabilir mi? Onda bu kaygıyı yaratan sebep ne olabilir? Kendisinin sufilik yanın ağır basmasında İslam dinini Anadolu'nun dirlik ve birlikteliği üzerine etkin olacağı düşüncesinin payı olmalıdır.

Roma sonrasında Avrupa'daki genel gelişmelere dikkat edilirse; Hristiyanlığın Avrupa'nın siyasi ve sosyal hayatının gelişimine olan katkısı yadsınamaz. Dahası bugünkü Avrupa'nın yapı taşlarından en önemlisi Hristiyanlık olmuştur diyebiliriz. Ortak kültürün yeşermesinde ve gelişmesinde bu çok önemli bir faktördü.

Anadolu'da yaşanan kötü gelişmelerin karşısında İslam dininin Arap coğrafyasındaki anlayışından ziyade Yesevî ocağından öğrendiği çok daha sade ve hümanist bir yaklaşımla etrafında beyan etmeye başladığı anlaşılıyor. O halde Hacı Bektaş, Anadolu'nun haricini Türk-İslam anlayışıyla karmak gibi çok önemli bir misyonu üstlenmiş oluyordu.

Anadolu'nun yapı taşı 13. Yüzyıl ile birlikte, Türk-İslam anlayışının kendisi olmuştur diyebiliriz. Yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere Anadolu'nun dirliği ve birliğinin hızlı, geniş ve sarsılmaz bir bütün olması için dilde dinde ve din anlayışında birliğin sağlanmasıyla gerekliydi. Hacı Bektaş bu misyonun öncüsü olmakla kalmamış devamlılığında kendinden sonra gelen halifelerinin de bunu geliştirmelerinin önünü açmıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarihi ve siyasi şahsiyetinin çok daha ötesinde manevi şahsiyetinin öne çıkmasında kendinden sonraki halifelerinin rolü olduğu söylenebilir. Bunun da ötesinde kendisinin başta Türkmenler olmak üzere Türkiye'deki diğer unsurlar üzerinde de manevi etkisi geniş olmuştur. Diğer bir etki ise Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş süreçlerine olan Bektaşî dergâhının katkısıdır. Gerek Balkanlardaki kolonizasyon politikası gerekse de devşirme sisteminin motivasyon tarafını sağlayan dayanak noktası Bektaşilik olmuştur. Bu durum Hacı Bektaş sonrası menkıbelerin içeriğine de tarihi kişiliğine de mutlak surette etki etmiş olmalıdır.

Anadolu'nun Siyasi Sosyal Durumu

12. yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu üzerine yönelen batı akınları söz konusu olmuştur. Daha bilindik adıyla Haçlı Seferleri, Türkiye topraklarını ve Türkiye üzerinden Ortadoğu'yu hedef almıştı. Bu tehdit özellikle 12. Yüzyılın başında Türkiye Selçuklularını siyasi, sosyal ve ekonomik olarak oldukça zor bir dönemin içine sürüklemişti. Zira ilk Haçlı seferi Anadolu toprakları üzerine geldiği zaman henüz kurulmuş olan Türkiye Selçuklularını zamansız olarak yakalamıştır. Bu saldırılar, Türkiye'de siyasi ve sosyal dirliğin sağlanmasını geciktirmek gibi oldukça önemli bir neticeye mal olmuştur. Selçukluları sadece Haçlılar karşısında zayıf düşürmekle bırakmayarak yurt edinmeye çalışan Türkmenleri de yıllarca ölüm, talan-yağma ve savaş ile dolu bir mücadelede bırakmıştır. Bizans ise Türkler karşısında yeniden güç kazanmakla birlikte bölgenin siyasi ve ekonomik dengesi, Selçukluların aleyhine değişmiştir.

Selçuklulara tabi beylerin otorite boşluğundan yararlanarak bağımsız bir tutum içinde idarelerini sürdürdükleri anlaşılıyor. 12. yüzyılın sonunda batı kaynaklı ya da ora üzerinden gelen tehditler bertaraf edilmiştir. Buna Bizans da dahil edilebilir. Diğer taraftan beyliklerin Selçuklu tabiiyetine yeniden alınması yurt olarak tutunulan Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli bir hedefti. Tüm bu yüzyıl boyunca yaşanan gelişmeler, Türkler ile Anadolu halkları arasındaki ilişkilerin seyrinde olumlu gelişmelere de imkân verdi. Özellikle gayrimüslim halkın gerek haçlı seferleri ve gerekse de Bizans'ın sürdürdüğü politikalarına karşı Selçuklu Türkleri ile etkileşime girmelerinin adeta önünü açmıştır. Böylelikle daha evrensel bir idare gösteren Selçuklular farklı etnik ve inanışta olan bir tebaaya sahip oldu.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin doğduğu dönemlerde Türkiye Selçuklu Devletinin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatı en müreffeh zamanlarını yaşıyordu. 13. yüzyılın hemen başlarında Türkiye Selçuklularının yönetiminde siyasi birliği sağladıktan sonra sırasıyla I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykavus yapmış oldukları fetihlerle Türkiye Selçukluları, özellikle ekonomik getirisi yüksek şehir ve limanlara sahip oldular. Hemen sonrasında Türkiye Selçuklu Sultanı olan I. Alaaddin Keykubad dönemi ise ülkenin en müreffeh olduğu zamanlar olmuştur (Lüfullah, 2017, s. 72). Ülke genelinde devam eden fetihler ve devam eden siyasi birlik ekonominin de oldukça iyi bir dönem geçirmesine olanak sağlamıştır (Turan, 2013, s. 347-415) (Sevim & Merçil, 1995, s. 452-468).

Bu dönemde seyreden olumlu gelişmeler sosyal hayata da kendisini göstermiştir. Selçuklu tebaası arasında ister Müslim isterse Gayrimüslim halk olsun idareden memnun durumda idi (Turan, 2014, s. 351). Fakat bu iyimser

tablo Cengiz istilası ile yerini dışarıdan gelecek olan başlangıçta siyasi baskıya bırakacaktır. Devamında ise Cengiz istilasının yıkıcı sonuçları Türkiye için çok daha büyük sorunlara neden oldu. Öncelikle ülke yönetimine karşı Moğol tehdidi kendisini diplomasi ile göstermiş oldu. Her ne kadar Türkiye Selçukluları, en güçlü dönemlerini yaşıyor olsalar da bu istila karşısında zorlanacakları da aşıkardı (Turan, 2014, s. 351).

Sultan Alaaddin Keykubad iyi bir asker, yönetici ve siyasetçi olduğunu üzerlerine yönelen bu tehdide karşı almış olduğu aksiyon ile göstermiştir. Moğollara pozitif mesajlar iletmek suretiyle açık bir düşmanlıktan kaçınmıştır (Lüfullah, 2017, s. 71). Türkiye toprakları üzerinde devam eden iyi durumu sürdürmek gayretindeydi. Diplomatik açıdan olumlu bir temas sağlamakla birlikte olası saldırı karşısında askeri olarak tedbir almak durumu bir Orta Çağ devleti için her zaman uygulanması gereken bir önlemdi. Bir diğer tedbir ise Moğollara karşı koyacak bir ittifak arayışı olmuştur.

Moğol istilası tehdidinde mutlak surette ilk maruz kalacak ülkelerden biri Harzemşahlar idi. Bu bağlamda Türkiye Selçukluları için temas kurulması ve bu istila karşısında ittifak kurulması gereken devlet şüphesiz onlar olmuştur. Her bakımdan doğru bir öngörü olarak değerlendirilebilir. Moğollar ile Türkiye Selçukluları arasında bulunan Harezmşahlar devleti ortadan kalkarsa Moğol tehdidi direkt olarak Türkiye Selçukluları üzerine yönelmiş olacaktı. Tüm bu nedenlerle Alaaddin Keykubad, hem diplomatik hem siyasi hem de askeri tedbirleri derhal almak üzere hareket geçti (Aksarayî, 2000, s. 25) (Bibi, 2010, s. 116-122) (Turan, 2013, s. 388). Moğollar ile kurmuş olduğu diplomatik temaslardan netice olarak Moğol tehdidini böylelikle Selçuklu Türkiye'sinden uzak tutmayı başardı.

Alaaddin Keykubad döneminde Türkiye en müreffeh dönemlerinden birini yaşamıştır (Aksarayî, 2000, s. 25) (Turan, 2013, s. 360-410) (Lüfullah, 2017, s. 72). Hacı Bektaş-ı Veli'nin de içinde bulunduğu bu dönemde Moğol tehdidi her geçen gün Türkiye üzerine doğru istikamet alıyordu. Alaaddin Keykubad gibi basiret sahibi bir sultandan sonra Türkiye Selçuklu tahtına oturan II. Gıyaseddin Keyhüsrev maalesef babasının bırakmış olduğu düzeni sürdüremedi. Siyasi zekâdan mahrum, zevk-i sefaya düşkün ve basiret yoksunu bir sultan olarak Türkiye Selçuklu tahtına oturdu. Bu yetmiyormuş gibi devlet idarecileri de benzer bir tutum ve davranış sergilemeye başlamıştı. Sultan babasının meşhur idarecilerinden istifade etmek yerine yeni yetme ve tecrübesiz kişileri komuta ve idare makamlarına tayin etti. Özellikle Sadeddin Köpek'in Selçuklu tahtına oturmak amacıyla Sultanı yalnızlaştırma gayreti böylesine bir tehdit altındaki devleti bir anda zayıf duruma düşürdü. Köpek, I. Alaaddin Keykubad döneminin tecrübeli devlet adamlarını bizzat sultana öldürtmek suretiyle ortadan kaldırdı (Lüfullah, 2017, s. 75-77) (Bibi, 2010, s. 155-160) (Turan, 2013, s. 427-431).

Sultanın idarecilikteki zaafı ve devlet adamları arasındaki çatışmalar Moğol tehlikesinin de getirmiş olduğu düzensiz göçler, idareye karşı Türkmen ahali arasında hoşnutsuzluğu artırıyor (Turan, 2013, s. 441). 1240 yılında Malatya ve Elbistan yörelerinde Türkiye Selçuklularına karşı dini-siyasi bir isyan patlak verdi. Horasanlı bir Türkmen şeyhi olan Baba İshak'ın teşvikiyle gerçekleşen isyanda Selçuklu kuvvetleri isyancı Türkmenler tarafından mağlup edildi. Bu durumdan cesaret almak suretiyle Amasya bölgesinde de Selçuklu otoritesine karşı Baba İlyas ile isyan başladı. Anadolu Türkmenleri arasında destek bulan bu isyan nedeniyle Selçuklu sultanı korkudan Beyşehir gölünde bulunan Kubadabad sarayına kaçtı (Lüfullah, 2017, s. 78-79).

Babaî isyanı olarak adlandırılan bu isyanda Hacı Bektaş'ın kardeşi Mentеш'in adı kaynaklarda isyancılar arasında sayılır. Hacı Bektaş'ın kardeşi Mentеш ile birlikte Baba İlyas-ı Horasanî'ye intisap ettikleri söylenir ki Mentеш'in bu isyanda Baba İlyas'ın yanında yer alıyor olması buna delil olarak gösterebilir. Fakat Hacı Bektaş, bu isyanda yer almamıştır (Turan, 2013, s. 445) (Ocak, 1996, s. 456). Kendisinin neden yer almadığı ile ilgili olarak farklı yorumlar bulunmakla birlikte gerçek henüz aydınlatılabilmemiş değildir. Elbette bu isyanın getirmiş olduğu kargaşa Selçuklu Türkiye'si için ciddi sonuçlar ortaya koymuştur. Öncelikle Selçuklu ordusunun isyancılar karşısında başarı gösterememiş olması ordunun manevi gücünü kırmış olmalıdır. Nitekim isyanın bastırılmasında gayri Müslüm unsurlar kullanılmak suretiyle ancak başarı sağlanmıştır. Bu durum asker bürokrasisi içinde olumsuz bir etki yaratmış olmalıdır. Zira askerlerin başarısızlığı kadar ordu komutasındaki tecrübeli komutanların eksikliği de kendisini göstermiştir. Babaî isyanından kısa bir süre sonra 1243 tarihinde meydana gelen Köseadağ savaşında

sayıca üstün durumda olan Selçuklu ordusu Moğol ordusu karşısında mağlup olmuştur (Lüfullah, 2017, s. 80-81) (Sevim & Merçil, 1995, s. 472-473).

Dönem itibariyle çiftçi-ordu temelli bir yapısı olan Selçuklu ülkesi tüm yaşananlardan sosyo-ekonomik bakımdan derin bir şekilde etkileniyordu. Bu son iki olaydan önce son derece müreffeh bir dönem yaşayan Türkiye, oldukça zorlu geçecek bir sürece girmiş oluyordu. Hacı Bektaş-ı Veli ise 1250'li yıllara kadar tam bir sessizlik içerisinde kalmış görünüyor (Ocak, 1996, s. 456). Zira tarihi kayıtlarda adına bu aralıkta tesadüf edilmiyor. Bu sessizlikte Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın halifesi olmasının payı olmalıdır. Selçuklular tarafından bir takibat yapılmasından endişe etmiş olabilir.

Hacı Bektaş'ın bugün Nevşehir ili sınırları içerisinde kalan Sulucakarahöyük'e (Hacıbektaş) gelip yerleştiğini biliyoruz. Burada tasavvufa yöneliminin arttığı ve giderek etrafında kendisine bu nedenle hürmetin oluştuğu bilinmektedir. Hacı Bektaş'ın tasavvuf ehli olarak hayatını sürdürdüğü anlaşılıyor.

Selçuklu Türkiye'si 13. yüzyılın ikinci yarısına girerken giderek artan iç ve dış baskının zulme dönüşen etkisi altına kalmıştı. Bu nedendir ki Türkiye'de toplumun karşı karşıya geldiği tüm bu olumsuzluklarla mücadelesini sağlayacak manevi önderler ortaya çıkmıştı. Hacı Bektaş'ın öğretilerine sadece Müslüman Türkmenler değil bunun dışında gayri Müslimlerden de hatırı sayılır sayıda gelenler oluyordu. Hatta onlar, Hacı Bektaş'ı "Aziz Charalambos" olarak anıyorlardı (Ocak, 1996, s. 456). Moğol istilasını takip eden yıllar, bize Anadolu'nun manevi açıdan bir çöküş içerisinde kaldığını göstermektedir. İster Türk olsun ister diğer halklardan olsun büyük buhranın yaşandığı bu dönemde hayatta kalma mücadelesinde Anadolu'daki bu manevi önderlerin üstlenmiş oldukları rolün değerini anlayabiliyoruz. Bu sayededir ki Türkiye halkları bir süre sonra toparlanma sürecine doğru yol almışlardır. Bu toparlanmada şüphesiz Hacı Bektaş-ı Veli'nin büyük gayreti ve katkısı vardı.

İstilacı olarak Türkiye'ye giren şaman Moğolların Müslüman Türklerle kaynaşmasında mavi önderlerin faydalı oldukları anlaşılıyor. Anadolu'daki şiddetin ve tansiyonun düşmesinde şaman olan Moğolların İslam'a ısınıp Müslüman olmasına Hacı Bektaş'ın büyük katkısı olmuştur. Yine onun mürit halkasına mühim oranda Moğol'un da katıldığı ifade edilmektedir (Ocak, 1996, s. 456). Aksi halde bu hadiselerden nerdeyse bir yarım yüzyıl sonra Anadolu'da yeniden büyük bir devlet kurmak mümkün olamayabilirdi. Hacı Bektaş'ın Moğol idarecilerine itaat etmediği, onların idaresine karşı çıktığı bilinmektedir. Moğollara karşı milli bir duruş sergilediği ve direnişin ayakta kalmasına faaliyetleri ile katkısı olduğu muhakkaktır.

Türkiye Selçukluları, Köseadağ mağlubiyetinden sonra Moğol valilerinin tahakkümü altında hüküm sürmeye başladılar. Şehzadeler arasında taht mücadeleleri bitmek bilmeden devam edip durdu. 1259 yılında Moğol hükümdarı Mengü Han'ın yarlığı ile ülke II. İzzeddin Keykavus ile IV. Kılıçarslan arasında ikiye bölündü. Hatta Keykavus bu durumu kabullenmek istemedi ve yanında mühim bir Türkmen topluluk ile Bizans İmparatoru VII. Palaiologos'a 1262 yılında sığındı. Onunla gelen bu Türkmenlerin önemli bir kısmı Dobruca'ya yerleştirildi. Buraya giden Türkmenler arasında Sarı Saltuk da bulunuyordu. Günümüzde Moldova'da Gagavuz (Keykavus) adlı Hristiyan Türkler, bahsi geçen Türkmenlerin torunlarıdır (Sümer, 2009, s. 382).

Selçuklu devletine hanedan değil Moğollar ve liyakatsiz kişiler hâkim oldular. IV. Kılıçarslan'ı Moğollara öldürtmek suretiyle ortadan kaldıran vezir Muiniddin Pervane, devlete hâkim oldu. Selçuklu hanedanına yaptığı ihanetle kendisi de saadet bulamayınca çareyi Memluklu sultanı Baybars'ı Anadolu'ya davet etmekte aradı. Baybars Anadolu'da bir kurtarıcı olarak halk tarafından büyük bir sevgi ile karşılandı. Bununla da kalmayarak Sultan Baybars, Moğol ordusunu Elbistan ovasında perişan etti. Anadolu halkının umudu olan Sultan Baybars, kendisini davet edenleri etrafında göremeyince 1277 yılında Selçuklu ülkesinden ayrıldı (Aksarayî, 2000, s. 87-89) (Sümer, 2009, s. 382) (Sevim & Merçil, 1995, s. 483). Burada Türkiye Selçuklu Devletinin ileriki zamanlarda yaşadıklarının devamını yazmayacağız. Konumuzu Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatını sürdürdüğü yıllar arasına satabilemiş olmamızdan dolayı burada sınırlamış olduk.

13. yüzyılda Türkiye'de tasavvuf düşüncesi en olgun ve etkili çağını yaşamıştır dersek yanılmış olmayız. Bu düşünce sisteminin en önemli temsilcileri ve öncüleri bu yüzyılda yaşamışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli, Muhyiddin İbn'ül- Arabî, Mevlâna Celaleddin-i Rumî, Sadreddin Konevî v Ahi Evran gibi ulu isimler dönemin Türkiye'sinin

manevi ve kanaat önderleri olarak var olmuşlardır (Kucur, 2009, s. 384). Bir anda bu kadar çok tasvvuf ehlimin Türkiye topraklarında bulunuyor olması elbette tesadüf olarak açıklanamaz.

Sonuç

Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefat tarihi 1271 olarak tahmin edilmektedir (Ocak, 1996, s. 456). 1292 tarihli vakfiyede kendisinden merhum diye bahis olunmakta olduğu için daha iyi ihtimalle vakfiyedeki bu tarihten önce vefat ettiği kabul olunabilir. Hacı Bektaş'ın tarih sahnesinde adını duyurduğu vakitler Türkiye Selçukluları için sonun başlangıcı olmuştur. Alaaddin Keykubad'ın ölümünden sonra 1237 yılında tahta oturan oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile ülke eski ihtişamlı günlerinden hızla uzaklaşmaya başladı. Felaketler bununla da kalmayarak ülke Moğol istilasının hedeflerinden biri oldu. Devleti ayakta tutacak basiret sahibi bir sultanın tahta çıkmaması, liyakatten uzak kişilerin devlet kademelerinde yer tutması hızla devleti çöküşe sürükledi. Kazanılan zenginlik eridi, can ve mal güvenliği kalmadı ve üretim durma noktasına geldi.

Anadolu'yu esir alan bütün bu olumsuzluklara rağmen Hacı Bektaş-ı Veli gibi manevi önderler, istilacılara karşı halkın direncini koruması için gayret gösterdiler. Bu manevi direnç zaman zaman gücünü ortaya da koymuştur. Milli bilincin oluşmasında kendisini göstermiş ve Karamanoğlu Mehmet Bey gibi halkı direnişe çağırın siyasi ve askeri önderler çıkarmasında teşvik edici olmuştur.

Anadolu'yu yakından takip eden Memlûklular ise Türkmenlerin yardımına koşmaktan geri durmamış ve Sultan Baybars, Moğolları bertaraf etmek için Anadolu seferi gerçekleştirmiştir. Halkın Sultanın gelişine büyük ilgi göstermesine rağmen Selçuklu devlet adamlarının ilgisiz kalması halkın direnişi açısından olumsuz bir dönem olmuştur.

1240 ile 1271 arasında adından söz ettiren Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı dönemde tüm olumsuzluklara rağmen ekseri Türkmenlerin manevi dünyalarını canlı tutan manevi önderler olmuştur. Son derece saf ve arı olan Türk-İslam anlayışı, sadece Türkmenler arasında kalmadan gayri Müslim toplumlara da ulaşabilmiştir. Bunun en güzel örneği Hıristiyanlar arasında "Aziz Charalambos" olarak adını duyuran ve Alevi Türkmen geleneğinin önderi olan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli olmuştur.

Kaynakça

- Aksarayî, K. M.-i. (2000). *Müsâmeretü'l Abbâr*. (M. Öztürk, Dü.) Ankara.
- Bîbî, İ. (2010). *Selçuknâme*. (M. H. Yinanç, Dü.) İstanbul.
- Kucur, S. S. (2009). Türkiye Selçukluları- Sosyo Ekonomik ve Kültürel Hayat. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 36). içinde istanbul : TDV .
- Lüfullah, M. A. (2017). *Câmiud'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)* (Cilt II). (A. Öngül, Dü.) İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1996). Hacı Bektaş-ı Veli. İstanbul: TDV.
- Özgüdenli, O. G. (2007). Nîşâbur. *İA* (Cilt 33). içinde istanbul: TDV.
- Sevim, A., & Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*. İstanbul: TTK.
- Sümer, F. (2009). Türkiye Selçukluları. *İA* (Cilt 36). içinde TDV.
- Turan, O. (2013). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken.
- Turan, O. (2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken.
- Veli, H. B.-I. (2007). *Velâyetnâme*. (H. Duran, Dü.) İstanbul: TDV.

EXTENDED SUMMARY

In the 12th century, there were western raids on Turkey and the Middle East. More commonly known as the Crusades, the Crusades targeted Turkey's lands and the Middle East through Turkey. This threat, especially at the beginning of the 12th century, dragged the Turkish Seljuks into a very difficult period politically, socially, and economically. Because when the first Crusade came on Anatolian lands, it caught the newly established Turkish Seljuks untimely. These attacks had a very important result, such as delaying the establishment of political and social harmony in Turkey. Not only did they weaken the Seljuks against the Crusaders, but they also left the Turkmens, who tried to make a homeland, in a struggle full of death, pillage, and war for years. As Byzantium regained power against the Turks, the political and economic balance of the region changed against the Seljuks.

During the birth of Hacı Bektaş-ı Veli, the political, economic, and social life of the Turkish Seljuk State was at its most prosperous. At the beginning of the 13th century, after the Turkish Seljuks achieved political unity in the administration, respectively, I. Gıyaseddin Keyhüsrev and I. İzzeddin Keykavus conquered the Turkish Seljuks, especially cities and ports with high economic returns. The period of Alaaddin Keykubad I, who became the Sultan of Turkey Seljuk right after, was the most prosperous time in the country (Lüfullah, 2017, p. 72). Continuing conquests and continuing political unity throughout the country allowed the economy to have a very good period (Turan, 2013, pp. 347-415) (Sevim & Merçil, 1995, pp. 452-468).

As Seljuk Turkey entered the second half of the 13th century, it was under the influence of increasing internal and external pressure, which turned into oppression. For this reason, spiritual leaders emerged who would enable the society in Turkey to fight against all these negativities. There were not only Muslim Turkmen but also a considerable number of non-Muslims who came to Hacı Bektaş's teachings. They even referred to Hacı Bektaş as "Saint Charalambos" (Ocak, 1996, p. 456). The years following the Mongol invasion show us that Anatolia was in a spiritual collapse. Whether Turkish or other peoples, we can appreciate the role that these spiritual leaders in Anatolia have undertaken in the struggle for survival in this period of the great depression. It is in this way that the people of Turkey moved towards the recovery process after a while. Undoubtedly, Hacı Bektaş-ı Veli had a great effort and contribution in this recovery.

It is understood that the blue leaders were helpful in merging the shaman Mongols who entered Turkey as invaders with the Muslim Turks. Hacı Bektaş made a great contribution to the decrease in violence and tension in Anatolia, and the Mongols, who were shamans, warmed to Islam and became Muslims. Again, it is stated that Mongolians joined his disciple circle at a significant rate (Ocak, 1996, p. 456). Otherwise, it would not have been possible to re-establish a great state in Anatolia almost half a century after these events. It is known that Hacı Bektaş did not obey the Mongol rulers and opposed their rule. It is certain that he took a national stance against the Mongols and contributed to the survival of the resistance with his activities.

The date of death of Hacı Bektaş-ı Veli is estimated as 1271 (Ocak, 1996, p. 456). Since he is mentioned as deceased in the charter dated 1292, it can be accepted that he died before this date in the charter. The time when Hacı Bektaş made his name known on the stage of history was the beginning of the end for the Turkish Seljuks. After the death of Alaaddin Keykubad, his son II. With Gıyaseddin Keyhüsrev, the country started to move away from its former glory days. Disasters did not end there; the country became one of the targets of the Mongol invasion. The failure of a prudent sultan to keep the state alive, and the fact that unqualified people took a place in the state ranks quickly dragged the state into collapse. The wealth gained melted, there was no security of life and property, and production came to a standstill.

Despite all these negativities that captured Anatolia, spiritual leaders such as Hacı Bektaş-ı Veli made an effort to protect the resistance of the people against the invaders. This spiritual resistance has also revealed its strength from time to time. It showed itself in the formation of national consciousness and encouraged the emergence of political and military leaders like Karamanoğlu Mehmet Bey, who called the people to resistance.

The Mamluks, who followed Anatolia closely, did not hesitate to come to the aid of the Turkmen and Sultan Baybars made an Anatolian expedition to eliminate the Mongols. Despite the great interest of the people in the coming of the Sultan, the indifference of the Seljuk statesmen was a negative period for the resistance of the people.

In the period when Hacı Bektaş-ı Veli, who made a name for himself between 1240 and 1271, lived, despite all the negativities, there were spiritual leaders who kept the spiritual world of the Turkmens alive. The Turkish-Islamic understanding, which is extremely pure and pure, was able to reach non-Muslim societies, not only among Turkmens. The best example of this was Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, who became known as "Saint Charalambos" among Christians and was the leader of the Alevi Turkmen tradition.

We wouldn't be wrong if we say that in the 13th-century Sufi thought lived its most mature and influential age in Turkey. The most important representatives and pioneers of this system of thought lived in this century. Great names such as Hacı Bektaş-ı Veli, Muhyiddin İbn'ül-Arabî, Mevlâna Celaleddin-i Rumî, Sadreddin Konevi v Ahi Evran existed as the spiritual and opinion leaders of Turkey of the period (KUCUR, 2009, p. 384). Of course, it cannot be explained as a coincidence that so many Sufis were in Turkey at once.

ENGELLİ VE ENGELLİ SORUNLARINDA YENİ BİR PERSPEKTİF: SOSYAL DIŞLANMADAN SOSYAL ENTEGRASYON VE SOSYAL İÇERMeye YÖNELİM

A NEW PERSPECTIVE ON DISABILITY AND DISABILITY ISSUES: FROM SOCIAL EXCLUSION TO SOCIAL INTEGRATION AND SOCIAL INCLUSION

Sümeyye Beyza ABAY ALYÜZ

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

sbeyzaabay@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5974-4560

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

26.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Sosyal Hizmet
Medikal Yaklaşım
Sosyal Model
Sosyal İçerme
Dışlanma

Keywords

Social Work
Medical Approach
Social Model
Social Inclusion
Exclusion

Engelliler, tarihsel süreç içinde dezavantajlı gruplar arasında sorunları ve sorunların ele alınışı açısından en çok tartışılan gruplardan birini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içinde engelli yaklaşımlarına bakıldığında, bireyi engel durumlarına odaklı merkeze alan yaklaşımlardan, engelli bireylerin etkileşimde olduğu sistemlerin imkanlarına ve yetersizliklerine odaklanan yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Engelliler diğer dezavantajlı gruplara göre belirli gereksinimlerinden ötürü yaşamları boyunca sosyal çevreleriyle çok daha fazla etkileşim içindedirler. Dolayısıyla sorun, ihtiyaç, haklar temelinde engellinin etkileşimde olduğu her sistem (eğitim, iş hayatı, sağlık sistemi vb.) aynı zamanda engelli birey için katılımı kolaylaştırıcı özellikler barındırmalıdır. Bu durum engelli lehine tüm sistemlerle ilişkilerinin düzenlenmesini yaşam hakkı mücadelesine dönüştürmüştür. Nitekim tarihsel süreç içinde engellinin insanca yaşam hakkını sağlamada, toplumla bütünleştirme (entegrasyon) çabaları önemli bir yer tutarken günümüzde önemli bir farkla sosyal içerme anlayışının daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada, engelliler için yeni bir söylem olan, sosyal içerme anlayışı ele alınarak, sosyal dışlanma kavramından, önce sosyal entegrasyona daha sonra sosyal içerme kavramına yönelmenin arka planındaki nedenler sosyal hizmet perspektifi açısından değerlendirilecektir.

ABSTRACT

Disabled people constitute one of the most discussed groups among disadvantaged groups in terms of their problems and their handling in the historical process. When we look at the approaches to the disabled in the historical process, it is seen that the approaches that focus on the opportunities and inadequacies of the systems in which the disabled people interact are adopted. Compared to other disadvantaged groups, disabled people interact with their social environment much more throughout their lives due to their specific needs. Therefore, every system (school, work, health system, etc.) with which the disabled interact on the basis of problems, needs and rights should also have features that facilitate participation for the disabled individual. This situation has transformed the regulation of relations with all systems in favor of the disabled into a struggle for the right to life. As a matter of fact, while the efforts of integration (integration) with the society have an important place in ensuring the right to a humane life of the disabled in the historical process, it is seen that the understanding of social inclusion comes to the fore with a significant difference today. In this study, by considering the concept of social inclusion, which is a new discourse for the disabled, the reasons behind the shift from the concept of social exclusion to the concept of social integration first and then to the concept of social inclusion will be evaluated from the perspective of social work.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1064868>

Atf/Cite as: Abay-Alyüz, S. B. (2022). Engelli ve engelli sorunlarında yeni bir perspektif: sosyal dışlanmadan sosyal entegrasyon ve sosyal içermeye yönelim. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 457-471.

Giriş

Engellilik tarihsel süreç içinde ihtiyaçları ve sorunlarıyla ele alınırken, kavramın tanımsal ve yaklaşımsal olarak nasıl değerlendirileceği konusu en önemli tartışma konularının başında gelir. Bu açıdan engelliliğe yönelik yaklaşımlar ve uygulamalar büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Engelliliği ve engellilik sorunlarını birey ekseninde ve patolojik bir sorun olarak değerlendiren medikal yaklaşımlardan, engellilik alanında sorunun ve çözümlerin sistemlere, kurumlara yöneldiği bir yaklaşım olan sosyal modele doğru bir yönelim olmuştur. Bir anlamda engelliliğe ilişkin biyomedikal anlayışlar kuşkusuz son derece etkili olmaya devam etmekle beraber, son dönemlerde bu kavram sosyal teoriler tarafından sorgulanmış ve şekillendirilmiştir (Clements &Read, 2008, s. 3).

Uluslararası arenada Sosyal Hizmet uygulamasının uzun süredir bağlamı olan eşitsizlik ve dezavantaj unsurlarını kapsayan (Sheppard, 2006, s.1) ya da bireyin topluma entegrasyonunu sağlayan herhangi bir sosyal, ekonomik, politik veya kültürel sistemden dışlanma süreci olarak tanımlanan sosyal dışlanmadan (Munck, 2009, s. 17), göçmen olarak bir başka ülkeye gelip yerleşen ya da halihazırda o ülkenin yerleşik vatandaşı olup kendi kültürü ve kimliklerini koruyarak toplumun bir parçası olma ya da engellilik gibi değişik sebeplerle sosyal dışlanmaya maruz kalmadan toplumda yaşamını normal bir şekilde sürdürebilme anlamına gelen (Kiagia vd. 2020, s. 40) sosyal entegrasyona ve nihayetinde giderek daha fazla, fırsatlar, kaynaklara erişim, ses ve haklara saygı yoluyla, özellikle dezavantajlı kişiler için topluma katılım koşullarının iyileştirilmesi süreci olarak tanımlanan “sosyal içerme” kavramına dikkat çekilmiştir (United Nations, 2016). Öyle ki Sosyal Hizmet Yöneticileri Derneği (ADSW: The Association of Directors of Social Work), 'Sosyal Hizmet'i yeni binyıla yönlendirmesi gereken en önemli hedefin sosyal içerme olduğunu' belirtmektedir (Sheppard, 2006, s. 2). Bu açıdan engelliliğe yaklaşım da toplumun diğer kesimlerinden ayırt edici, farklı özelliklere sahip olmaları nedeniyle sistemlere dahil olamayan dolayısıyla “dışlanan”, mevcut sistemlere bütünüyle özellikleri ön planda tutularak “bütünleştirilen” ve “entegre edilen” ve nihayet toplumda her bireyin farklılıkları ve kendine has özellikleri ile katılım fırsatları sağlanan “içeren” yaklaşıma doğru evrilmiştir. Dolayısıyla artık daha yüksek sesle dile getirilen, insan hakları temelinde herkes için katılımcı, tüm farklılıkları içeren nitelikte kapsayıcı toplum yapısının önemidir.

Günümüzde engellilerin yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda, insan hakları perspektifi ile uluslararası arenada bir yaşam hakkı olarak engelliler için tüm katılım olanakları yeniden gözden geçirilmektedir. Engelle sahip olmayan bireylerin eğitim, sağlık, sosyal hayat gibi tüm alanlarda katılım hakkını kendi tercihlerine göre veriyor olması engelle sahip olan bireyler için de eşitlik temelinde bir insan hakkı olarak görülmektedir. Dolayısıyla insan hakları temelinde engellilik, iki unsur açısından ön plana çıkmaktadır: Herkes gibi eşit haklara sahip olma ve kendi kaderini tayin edebilme hakkı. Engellilik, sosyal eylem alanlarında engelliliklere dayalı fırsat eşitsizliği anlamına gelir. Bu nedenle, fırsat eşitliliği ise sosyal eylem alanlarında farklı bir şekilde ve özelliklerde görülen tüm nüfusun katılım fırsatlarıyla ilgilidir. Bu açıdan konu insan hakları açısından tartışıldığında ayrımcılığa ve dışlanmaya karşı korunma ve herkese tanınan onurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürme ve kendi kaderini tayin etme hakkı ön plana çıkmaktadır (Wacker, 2016, s. 1093). Sosyal hizmet uygulamalarında insan hakları temeli ve sosyal adalet anlayışı en temel perspektifi oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumda var olan kaynakların herkes tarafından hak temelli anlayışla ulaşılabilir olması öncelikle sosyal hizmetin en temel değerlerinden olduğu bilinmektedir. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'nun sosyal hizmet eğitimi ve öğretimi için belirlediği temel prensiplerde sosyal içerme, sosyal adalet ve insan hakları vurgusu dikkat çekmektedir. Federasyonun, "Marjinalleştirilmiş, sosyal olarak dışlanmış, mülksüzleştirilmiş, savunmasız ve risk altındaki insan gruplarının dahil edilmesini kolaylaştırın. Toplumda var olan engelleri, eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri ele alın ve bunlara meydan okuyun." (IFSW, 2004, s. 3) şeklindeki ifadesi hem kırılgan grupların tanımına yaptığı vurguyu genişletmesi hem de insan hakları temelinde sosyal içermeyi vurgulaması açısından önemlidir. Bu bakış açısı Sosyal Hizmet disiplinine, toplumdaki engeller, eşitsizlikler ve adaletsizliklerle mücadelenin yanı sıra marjinalleştirilmiş, dışlanmış ve savunmasız insanları güçlendirme amacını sosyal eşitlik ve sosyal içerme bağlamında gerçekleştirme amacıyla hareket etme nosyonu yüklemektedir.

Sosyal Hizmet'in engellilik ve engellilik sorunlarına bakışta, sosyal yapılara odaklanması ve dolayısıyla engeli sosyal yapılardaki sorunlardan kaynaklı olarak görmesi tarihsel süreç içinde "özürlü" kavramından "engelli" anlayışına geçiş ile de uyum göstermektedir. Sosyal hizmet anlayışında, birçok insani sorunun ayrımcılık, baskı ve sosyal faktörlerden kaynaklandığı ve bunun insanların gelişimini engelleyici önemli bir faktör olduğu savunulmaktadır (Sheafor & Horejsi, 2014, s.92). Sosyal hizmetin birey-sorun-çevre anlayışı ile bütüncül değerlendirmesi engellilik sorunlarında da yapısal nedenlere odaklanmasını zorunlu kılmaktadır.

Sosyal Hizmet uygulamalarında bireylerin sosyal işlevselliği çok büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan engelliğe bakışta da sosyal işlevsizlik en temel odaklardan biridir. Engellinin engel durumunu oluşturan sistemlerle etkileşimindeki sorunlardır. Sosyal hizmet açısından engellilere sağlanan profesyonel yardım, her bireyin insan hakları ve sosyal adalet temelinde sistemlerle girdiği etkileşime ve bu etkileşimdeki sorun alanlarına odaklanarak bireyin sosyal işlevselliğini sağlamaya çalışmaktadır. Diğer yandan bireyler, kendi kaderini tayin hakkı anlayışı içerisinde sistemlerle etkileşimlerini kendileri yönetebilmeli ve engellerle karşılaşmamalıdır. İsviçre Sosyal Hizmet Federasyonu, belirlediği meslek ilkelerinde, sosyal hizmetin her insanın varoluşsal ihtiyaçları karşılama hakkına sahip olduğunu belirtirken sistemlerle etkileşimini vurgulamakta ve kaynaklara ulaşmada kişilerin kendi kaderini tayin hakkına dikkat çekmektedir (Berufsverband Soziale Arbeit Schweiz, 2010, s. 6-10). Bu çalışmada, tarihsel süreç içerisinde engelli yaklaşımları ele alınarak, sosyal dışlanmadan, sosyal entegrasyona ve günümüzde giderek daha fazla benimsenen bir kavram olan sosyal içirme anlayışına yönelişin engelli alanı için önemi sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilecektir.

Engelli Kavramına Hak Temelli Sosyal Entegrasyon ve Sosyal İçerme Bağlamında Bakış

Engellilik durumunun tanımını yaparken, engellilik tanımından daha fazla, engelliliğe yaklaşımda toplumsala ya da bireyselle odaklanmak noktasında perspektifler anlamında farklılıklar dikkati çekmektedir. Engelliğe yaklaşımda en belirgin ve güncel tartışmalar, bireyi merkeze alan bir yönelime sahip olmak veya daha çok sosyal çevre şartlarına odaklanmak noktasında belirgindir. Toplumsal koşullar ya da bireysel nedenler noktasında farklılaşmak bir tercihten çok daha fazlasıdır. Bir anlamda tanımlamada odak noktasını belirlemek engellilik için birbirinden farklı yaklaşımların ve bunlara bağlı uygulamaların tartışılıp gündeme alınmasına sebep olmuştur. Engellilik sosyolojik, psikolojik ve sosyal hizmet uygulamaları temelinde gündelik hayat içinde bireysel sorun noktasından sosyal sorun noktasına taşınmıştır.

Bürlü'ye göre, 19. yüzyıldan bu yana engellilerle çalışmanın kavramsal açıdan yorumlanması tarihinde dört aşama tespit edilebilir (Theunissen& Schwalb, 2012, s.11-12). İlk aşaması dışlama (exclusion) aşaması olarak adlandırılır. Bu aşama, engellilerin sosyal kural sistemlerine katılmaktan dışlandıkları dönemdir. Bu bağlamda engelliler toplumsal normlara uyum sağlamayan bireyler olarak değerlendirilmiştir ve toplumsal normlardan sapma anlayışının ağırlık kazandığı bir dönemdir. Ayrıştırma (segregation) evresi olarak tanımlanan ikinci evrede ise, engelliler için nispeten olumlu gelişmeler olduğu söylenebilir. Engelliler, hasta, tedavi ve bakıma muhtaç olarak tanımlanarak bu ölçekte sosyalleşmelerinin sınırları belirlenmiştir. Bu duruma özgü refah yaklaşımıyla engelliler için farklı sosyalleşme tesislerinde toplumun diğer kesimlerinden izole sosyalleşme imkanları oluşturulmuştur. Diğer yandan engellilerin yetersizliklerinin eğitilebilir olduğu düşünülmüş birçok özel eğitim kurumu açılmıştır. Bu durum, 19. yüzyılın ikinci yarısında aynı zamanda engellilerin kurumsallaşması olarak görülmüştür. Ayrıca Özel Eğitim ve Sosyal Hizmet tarihinde oldukça önemli bir evredir. Üçüncü aşama entegrasyon (integration) aşaması olarak tanımlanır, sınırlı olarak engelliliğin sosyal sorun olarak algılanmaya başlama aşaması olup, bir anlamda dönüşme aşamasının başladığı aşamadır. Engelliler hala yetersiz donanıma sahip olarak tanımlanıyordu ancak artık teşhis edilen eksikliklerin, engellilerin normal yaşam koşullarına göre destek yoluyla azaltılabileceği gerçeği kabul edilir hale geldi. Dördüncü aşama, dahil etme (inclusion) aşaması olarak tanımlanan aşama olup önemli bir paradigma değişikliği görülmekte ve engellilik insan hakları bağlamında hak temelli yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla hak temelli perspektif ile özerklik modeli öne çıkarılmaktadır. Özünde bu durum engellilere yetki vermeyi ve yapıları, hizmetleri oluşturanlar üzerinde toplanan gücün yeniden dağıtılmasını gündeme getirmiştir. Engellilere aktif bir rol verilmiş, neyin kendileri için kabul edilebilir ve yararlı olduğuna ve neyin olmadığına kendilerinin karar vermeleri görüşü benimsenmiştir. Bir anlamda engellinin topluma bakışı değil artık engellinin topluma bakışı ve talepleri tartışılmaya başlanmıştır.

Güncel kurumsal tanımlara bakıldığında kronolojik olarak engelliliğin bir bozukluk, bireyden kaynaklanan patolojik bir sorun olduğu görüşünden daha çok sosyal bağlam daha fazla göz önünde bulundurularak insan hakları ve toplumsal eşitlik noktasında ele alındığı dikkati çeker. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1980 yılındaki ICDH ve 2001 yılındaki ICF sınıflandırması bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1980 yılındaki engellilik tanımına bakıldığında, birey merkezli ve bireyin noksanlıklarına dikkat çeken yaklaşım dikkat çekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 1980, s.4), Uluslararası Sınıflandırmasında (ICDH) üç engellilik bileşenini ayırt eder: yetersizlik, özürllülük ve handikap. Bu üç bileşen olgu olarak şöyle tanımlanır; Yetersizlik (impairments), vücut yapısı, görünümünde ve organ yapılarındaki anormalliklerle ilgili bozukluklar; Özürllülük(disabilities), kişi düzeyindeki rahatsızlıkları temsil eden, işlevsel olarak, bireyin faaliyetlerinde bozulmanın sonuçlarını yansıtan özürllülükler; Handikap (handicaps), bireyin kişisel olarak sakatlık, bozukluk sonucunda yaşadığı dezavantajlarla ilgili olarak, bireyin çevresiyle etkileşimi ve çevreye adaptasyonu. Bu bileşenler sonraki süreçlerde sosyal politikalar ve haklar ile ilgili belirlenecek kriterlerin de odak noktası olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1980 yılında engelliliği bireysel bir bozukluk olarak gören tanımına karşın 2000'li yıllara gelindiğinde tanımlamalarında çevresel faktörlere daha fazla odaklandığı görülmektedir. 2001 yılında güncellenen sınıflandırma ile yani ICF (The International Classification of Functioning, Disability and Health) Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırmasıyla, Dünya Sağlık Örgütü artık engelliliği bir bağlam olarak ele almakta ve çevresel faktörlere de odaklanmaktadır (WHO, 2021). Bu bağlamda engellilik, işlev bozuklukları, aktivite sınırlamaları ve katılım kısıtlamaları için bir şemsiye terime dönüşmüştür. Bireyin bağlamsal faktörleri yani çevresel ve kişisel faktörleri arasındaki etkileşimin olumsuz yönlerinin ifadesine dönüşmüştür. (WHO 2015, s.1).

Birleşmiş Milletler'in ise, engellilik haklarının tüm dünyada hak temelli benimsenmesinde önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. BM Engelli Kişi Hakları Deklarasyonu 1975 yılında ilk olarak yayınlanmış ve 1981 yılı Uluslararası Engelli Kişiler Yılı olarak ilan edilmiştir. 1985 yılında İnsan Hakları Beyannamesi engelli kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir ve 'Hepimiz İçin Bir Toplum' sloganı ile uzun vadeli bir strateji üzerine çalışılmaya başlanmıştır. 1993 yılında uluslararası engelli kişiler için fırsat eşitliğinin sağlanmasına ilişkin kuralların kabul edilmesi engellilerin temel yaşam alanlarına katılmalarının önemi ve eğitim, iş istihdamı, düzenli gelir, aile kurabilme, boş zaman etkinlikleri ve ibadet gibi imkanlara erişebilirlik vurgulanmıştır ve giderek artan sayıda devletin ayrımcılık karşıtı yasal düzenlemeler yapmasına öncülük etmiştir (Priestley, 2011, s.527). Birleşmiş Milletler için engellilik düzenlemelerinin bu bağlamda bir insan hakları yolculuğu olduğu söylenebilir. Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi (UN-CRPD) engellilikle ilgili söylem üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. CRPD'nin tanımına göre engellilik, "toplumsal anlamda çeşitli engellere maruz kalma ve topluma tam, etkili ve eşit bir şekilde katılmayı engelleyebilecek uzun süreli fiziksel, duygusal, zihinsel veya duyuşsal bozukluklara sahip olmayı içerir." (UN-CRPD, 2006, s.1). BM-CRPD'nin temel aldığı tanım, anlaşmayı kabul eden ülkeler için bir bağlayıcılık taşıırken aynı zamanda Sosyal Hizmet alanı için de uygulamaları yönlendirmektedir. Ayrıca bu yönelimin diğer bir nedeninin Sosyal Hizmet uygulamalarında sosyal entegrasyon ve sosyal içermeye yönelik uygulamaların makro sistemsel düzeyde iyileştirmeler bağlamında gelişmekte olan ülkelerin tabii oldukları uyum süreçleri sosyal politikalar ile de ilişkisi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İnsan hakları temelli yaklaşım ile ilgili önemli ve geniş tanımsal ve kavramsal çerçeveyi ele alan Birleşmiş Milletler sosyal entegrasyon ve sosyal içermenin özündeki değerleri oldukça spesifik bir ölçüde hedefsel olarak ortaya koymuştur. Birleşmiş Milletlerin kullandığı tanımlamaya göre, insan hakları temelli yaklaşım ilkesel olarak uluslararası insan hakları standartlarını temel alan ve uygulamada insan haklarının korunmasını ve desteklenmesini hedefleyen bir kavramsal çerçevedir. Hak temelli yaklaşımda odak noktaları, dışlanmış, marjinalleşmiş kesimlere dikkat çeker, özellikle ötekileştirilmiş, dışlanan ve marjinalleştirilmiş grupların haklarının ihlal edilmesi ile karşı karşıya olan grupların haklarının güvence altına alınmasına odaklanır. İnsan hakları temelli yaklaşım katılımı genişletip derinleştirirken ihtiyaç duyulan politika ve yasal çerçevenin katılımcı yolla geliştirilmesine yardımcı olur ulusal ve yerel düzeydeki katılımcı ve demokratik süreçlerin oluşturulmasını güvence altına alır. Hak temelli yaklaşımın yöntemi tüm kırılğan grupların güçlendirilmesini içerir (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 2018). Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma amaçları dahilinde yer alan ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılması hedefi 2030 yılına kadar yaşa, cinsiyete, engelliliğe, ırka, etnik kökene, cinsiyete, dine, ekonomik ya da başka bir statüye

bakılmaksızın herkesin güçlendirilmesi ve sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının desteklenmesi (UN Turkey, 2021) maddesini içermektedir. Sosyal entegrasyon ve içermeye yönelik kapsamlı bu madde ve diğer maddeler bütünlük olarak engellilik başta olmak üzere tüm kırılgan grupların toplumsal yapı içinde bireysel ve sosyal kendiliklerini gerçekleştirmelerini amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler başta olmak üzere ilgili sivil toplum örgütleri ve ilgili kamu kuruluşları, sosyal politika geliştirme odakları makro ve mikro düzeyde toplumsal yapı odaklı entegrasyon, içirme yaklaşımlarında Sosyal Hizmet disiplininin diğer disiplinlerle ortak hareket alanında sahadaki faaliyetlerine doğrudan yansımış durumdadır. Özellikle güçlendirme yaklaşımının tüm kırılgan grupları sosyal yapıya dahil etme hedefi bunun en önemli temsildir. Geleneksel bakış açısında toplumun engelli bireyleri tam üyeler ve aktif vatandaşlar olarak kabul etmekten ziyade tolere eden (Dominelli, 2021, s.149) tutumlarından kaynaklanan dışlanma hak temelli yaklaşımlarla engelli bireylerin toplumsal yapıya sosyal entegrasyon ve sosyal içirme yaklaşımları ile adaptasyonuna evrilmiştir. Bir anlamda bu yaklaşımlar dışlanma yerine sosyal içermeyi yani engelli birey için sosyal ilişkilerin organize edilme biçimlerinde karşılaştıkları güçlükleri saptayan engelliliğin sosyal modelini önerirler. Engelli bireylerin karar verme ve kendileri için harekete geçme kapasitelerini en aza indiren kurumlardaki uygulamalarda engelli bireylere engel oluşturan örgütleri veya çevreleri ve bireyleri de içeren engelleyici topluma işaret ederler (Dominelli, 2021, s.150). Bu nedenle engellileri kapsayan hak temelli sosyal içirme ediminin toplumsal yapıdan hareketle toplumun engelli bireye yönelik bakış açısını yeniden kurması süreçlerini içerdiğini ifade etmek gereklidir. Gelişmiş ülkelerde sadece iş yaşamında ya da eğitim ortamlarının paylaşımında değil gündelik hayatın her alanında engelli bireylerin sosyal uyum ve sosyal içirme esasına bağlı olarak varlık göstermeleri diğer değişle kendini gerçekleştirme imkânı bulmaları için geliştirilen sosyal politikalar ve Sosyal Hizmet bağlamı uygulamalar büyük ölçüde teoriden- uygulamalı modele biçiminde şekillenmektedir. Makrodan, mikroya toplumsal yapıya ilişkin düzenlemelerin sosyal içirme ve entegrasyon boyutuyla engelli bireyleri ve diğer kırılgan grupları içeren niteliği bir bakıma sosyal refahın, eşitlik temelli yaygınlık dengesini sağlamaya yöneliktir.

Dışlanma toplumsal nitelikli bir kavramdır. Toplumsal ilişkiler ağında ilişkinin niteliğine atıfta bulunur. Aynı şekilde entegrasyon ve içirme süreçleri de sosyalleşme odaklı toplumsal nitelikli ilişkiler düzenlemesidir. Bu bağlamda sadece engellinin toplumsal yaşama bütünüyle dahil olması için sürecin iyileştirilmesi değil karşılıklılık ilkesine dayalı olarak dışlama tutumu içinde olan kesimlerinde sosyalleşme süreçlerinin iyileştirilmesi ve toplumsala hak temelli bakış açısı geliştirmesi yönünde geliştirilmesini içerir. Engelliliğe yönelik ahlaki, medikal ve sosyal modellerin sosyal çözüm olarak sosyal içirme ve entegrasyon yaklaşımına yönelik politik felsefe, Sosyal Hizmet ve Sosyoloji ekseninde yeniden toplumsal biçimlendirmesi dışlanmadan ve dışlamadan sosyal içirme ve entegrasyona giden sürecin önünü açmıştır.

Engelliliğin Serüveni: Medikal Yaklaşımdan, Sosyal Modele

Özürlülük ve engellilik arasındaki temel fark iki olgunun sosyal bağlam temeliyle değerlendirilmesinden kaynaklanır. Bu bağlamda sosyal model, engelliliğin tıbbi patolojinin bir sonucu değil, sosyal organizasyonun ürünü olduğunu savunmaktadır. Sosyal dokuya ilişkin dışlama kalıpları tarafından engelliler normal kabul edilmemektedirler. İnsanlar sağlık sorunları nedeniyle değil, katılımlarına engel oluşturan sosyal sistemler tarafından engellenmektedir. Bireysel model, nedensel faktör olarak fiziksel hasarı veya işlevsel bozulmayı tanımlarken, sosyal model, tek belirleyici seviye olarak sosyal dezavantajı görmektedir (Waldschmidt, 2005, s.15). Engelliliğin toplumsal algılanışı toplumsal yapıda meydana gelen değişimlere eşlik eden bir dönüşüm yaşamıştır. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişin temelindeki en önemli olaylardan biri olan Sanayi Devrimi doğumla ortaya çıkan engel durumlarının dışında çalışma koşullarından kaynaklı iş kazalarına bağlı engellilik olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuş bir anlamda iş hukukuna bağlı engelli hakları gündeme gelmiştir. Bunun yanında toplumsal yaşam içinde sosyal refah ve eşitlik kavramlarının bireysel haklar ölçeğinde farklı yaklaşımlarla ele alınması engelli bireylerin toplumsal yapı içindeki konumlandırma ve konumlandırılma süreçlerini tartışmaya açmış ve medikal ve yardımseverlik yaklaşımlarının dezavantajlarından yola çıkarak sosyal modele geçiş süreci başlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü, 2015 yılında hazırladığı Küresel Engellilik Aksiyon Planı raporunda engelliliği “Engellilik zaman ve mekândan bağımsız tüm toplumlarda var olmuş ve var olan çok boyutlu bir olgu olmakla birlikte bir toplum sağlığı, insan hakları ve gelişim önceliği sorunudur” (WHO, 2015, s.1) diye vurgulamıştır. Bu ifadesiyle WHO, engelliliğin toplumsal yapı, gelişme ve insan hakları ekseninde hem yaklaşım hem uygulama olarak eklettik yaklaşılması gereken bir sosyal olgu olarak nitelemiştir. Bu bakış açısı mevcut engellilik yaklaşımlarının hem Sosyal Hizmet hem de sosyal politika ölçeğinde mevcut geleneksel yaklaşımlar olan medikal yaklaşım, hayırseverlik yaklaşımı gibi yaklaşımlardan toplumsal perspektifli ve ötekileştirmenin karşısı sosyal modele yönelmesini sağlamıştır. Bunun sebebi Sosyal Model’in geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak engelliliği tüm engelli grupların toplumsal yaşama katılımındaki sınırlılıklar olarak görmesidir. Hak temelli olarak bunun karşılığının dışlanma olması toplumsal eşitlik konusunda uygulamalara sosyal sorun olarak görünürlük kazandırmaktadır (Donoghue, 2003, s.201). Engelliliğin toplumsal olgu olarak anlaşılması bu konuda politikalar geliştirmekle sorumlu olan kişilerin ve Sosyal Hizmet uzmanlarının yaklaşımlar ve modeller konusunda toplumsal değişmeye paralel olarak ortaya çıkan dönüşümü yeniden şekillendirmesini gerektirmiştir. Geleneksel modellerden modern toplumun ihtiyaçlarına bütünsel cevap veren sosyal modellere geçiş politikalar ve uygulamalarla hak temelli sosyal içerme odaklı olarak büyük ölçüde gerçekleşmiştir.

Geleneksel yöntemlerin ve medikal yaklaşımın eleştirisi büyük ölçüde yaklaşımın engelli bireyi sadece engeli ile dezavantajlı ve toplumsal yapıda işlevsiz gören, eşitsizliğe neden olan bakış açısıdır. Medikal yaklaşım kişinin neye ihtiyacı olduğuna değil, kişide neyin yanlış olduğuna bakar. Bu bakış açısı kişinin toplumdan beklentisini düşürür ve toplumun dışlayıcı tutumunu harekete geçirir. İnsanların kendi yaşamlarında bağımsızlık edimini, seçim ve kontrol becerisini kaybetmelerine yol açar. Örneğin tekerlekli sandalye ile yaşamını idame ettiren bireyin, engelliler düşünülmeden tasarlanan bir yapıda toplumsallaşmasının sağlanması noktasında medikal yaklaşımın sunacağı çözümler oldukça sınırlıdır. Bu da engelli bireyi boş zaman etkinlikleri ve gündelik hayatın dışına iten bir tutuma yol açmaktadır Oysa sosyal modelde tekerlekli sandalye kullanan bireyin binanın olanaklarından faydalanabilmesi için binanın girişine rampa konması çözümü sunulur. Bireyi dışlamak yerine sosyalleştiren toplumsal yaşama entegre eden ve sosyal içerme esasıyla hareket eden sosyal model, kişisel engellilik temelli medikal yaklaşımın aksine engeli toplumsal yapıya atfeden sosyal engellilik olgusuna dikkati çeker. Medikal yaklaşımın engellilik tanımının sınırlarını sadece fiziksel ve zihinsel engelle odaklanarak ele alması ve genişletememesi, toplumsal yaşamda hak temelli kapsayıcı bir perspektif geliştirememesi geleneksel yaklaşımların sorgulanmasına yol açmıştır. Sosyal modelin sorunun çözümüne odaklı yaklaşımlarının daha çok kabul görmesi ve engelli tanımının içine giren grupların geniş bir yelpazede tanımlanması modern toplumun hak temelli yaklaşımına daha uygun hale gelmiştir (Heagele &Hodge 2016, s.205).

Sosyal model, engelliliği sosyal baskı ve ayrımcılık bağlamında değerlendirmekte ve onu refah devleti desteği ve makro anlamda topluluk eylemi gerektiren bir sosyal sorun olarak ele almaktadır. Bireysel modelin aksine bireye aktif bir rol vermekte, etkilenenlerin kendi kendine yardım potansiyeline ve deneyimlerine güvenmektedir. Sosyal model perspektifinden bakıldığında, engelliler sosyal yardımların pasif alıcıları değil, kendi kaderini tayin etme ve demokratik katılım yeteneğine sahip sorumlu vatandaşlardır. Buna göre, engellilik politikası medeni haklar ve insan hakları politikası bağlamında anayasal devletin görevi haline gelmektedir (Waldschmidt,2005, s.15). Sosyal modelde engellilere karşı değişen tutum engelin sadece engelli bireye ait bir fiziksel nitelik olmadığı toplumda bulunan, önyargıya veya klişeye dayalı tutumların da engellilik olduğu kabulü oldukça önemlidir. Geleneksel model olan medikal yaklaşımdan kaynaklı engelli algısı bireyi toplumun bir parçası olmasının önünde engel olduğu gibi toplumun diğer bireyleri ile eşit fırsatlara sahip olmaktan da alıkoymaktadır. Engelliliğe tıbbi yaklaşımın engelli olma durumunu bireye indirgeyen anlayışının aksine engelliliğe sosyal yaklaşım model, engelliliğin toplumun örgütlenme biçiminden kaynaklı olduğuna odaklanır. Tıbbi engellilik modeli, insanların engelleri veya farklılıkları nedeniyle engelli olduklarında ısrarcı ve geniş yelpazede çözüm üretme ve harekete geçme yeteneği bu noktada sınırlıdır (Hogan, 2019, s.197). Engellinin toplumsal yaşamdan ve gündelik hayatın sınırlarının dışlanması bir anlamda damgalanması engelliliğin toplumsal algılanışının sorunudur. Toplumun engelli algısının temelinde yer alan geleneksel yaklaşımların sosyal içermeden uzak sosyal sorunlara çözüm odaklı yaklaşma yetisi olmayan kişi bazındaki yaklaşımlarıdır. Bu noktada Hogan (2019) son 60 yılda, Tıp camiasının hem içinden hem de dışından birçok yayınlanmış makalenin, tıbbın ruh sağlığı bozuklukları ve engellilik ile ilgili tanımlarını ve bu tanımların sosyal çevrede

algılanışı üzerinde etkisini eleştirdiğini ifade eder. Bu eleştiriler, çoğu zaman, birden fazla anlamı olan ancak neredeyse her zaman olumsuz bir şekilde kullanılan Medikal Yaklaşım'a atıfta bulunur. Medikal yaklaşımı eleştirenler arasında, Sosyal Model'i benimseyen engelli akademisyenler de yer alır. Ancak Medikal Yaklaşım'ın eleştirisi Psikiyatri literatüründe ortaya çıkmıştır ve Psikiyatrist Thomas Szasz'ın 1950'lerin ortalarında yaptığı eleştirilerden bu yana çeşitli biçimler almıştır. Başlangıçta Szasz tarafından benimsenen ikinci, dışlayıcı bir akım, tıpta reform yapmaya değil, belirli alanları tıbbi gözetimin dışında tutmaya çalıştı. Dışlayıcı görüşlerin savunucuları, zihinsel sağlık ve engellilik gibi belirli alanlarda tıbbi müdahalenin damgalayıcı veya baskıcı olduğu noktası ile eleştirdi. Sosyal Modele yakın olanlar, bu sorunların bireysel tedavi değil, toplumsal reform gerektirdiğini öne sürdü. Anti-indirgemeci bir tıbbi model eleştirisi biçimi, Dünya Sağlık Örgütü'nün 1980'de yayınlanan engellilik sınıflandırmasında belirgin bir şekilde sunuldu. Klinik psikolog George Albee, insanların "yaşam problemlerini" uygunsuz bir şekilde patolojikleştirdiğini ifade etti. Benzer şekilde, klinik psikolog Wolf Wolfensberger, tıbbi modelin zekâ ve davranışa uygulanmasını eleştirdi. Albee ve Wolfensberger, bu sorunları tıbbi gözetimden çıkararak ve sosyal kurumları bireysel farklılıkları daha fazla destekleyecek şekilde reforme etmeye odaklanan alternatif yaklaşımlar çağrısında bulundu. Sosyal model savunucuları, tıbbi modelin kişisel bozukluğu, engelliliğin tek nedeni olarak gördüğünü ve bireyin vücudunu müdahale için uygun hedef haline getirdiğini ifade ettiler. Sosyal model perspektifinden bakıldığında, tıbbin sakatlığı tedavi etmeye odaklanması, yaygın sakatlık anlayışını baskıcı sosyal algı ve düzenlemelerin sonucu olmaktan ziyade bireysel bir trajedi olarak somutlaştırdı. Sosyal model savunucularının öne sürdüğüne göre, baskıyla mücadele etmenin bir yolu, engelliliği tıbbi gözetimin dışında tutmaktır (Hogan,2019, s.180). Bireylerin tıbbi destek ihtiyaçlarının olması onların toplumsal yaşamdan dışlanmasını gerektirmiyordu ve bu sosyal yaşamdaki düzenlemelerin görmezden gelinip bir tür sosyal politika geliştirmeyi ihmal tutumu olarak karşılandı.

Medikal Yaklaşım ve diğer geleneksel yaklaşımlar medikal müdahalelere sürekli bağımlı ve toplumun kırılğan kesimini oluşturan ve özel koşullarda gündelik hayatını sürdürmesi için izole olması gereken birey olarak yaklaştığı engelli toplumdaki dışlama eğilimi edimi gösterenleri sorgulamadığı gibi bireyin kamusal yaşamdan dışlanma, damgalanma süreçlerinin haklılaştığı zemini hazırlar. Oysa aynı toplumun içinde farklılıkların silikleştiği, engellilerin kendini gerçekleştirme fırsatı bulduğu sosyal içerme edimine dayalı Sosyal Model'e yönelik toplumun sorunlu bakış açısına odaklanarak farklılıkların ötekileştirmeye dönüşmeden zenginlik olarak yorumlandığı toplumsal zemini oluşturacaktır. Engellilik karşısındaki toplumsal zihniyet dönüşümünün izdüşümü olan sosyal içerme tutumu Sosyal Model'in eşitlikçi perspektifinin uzantısıdır. Bu anlamda geleneksel yaklaşımın aksine tüm farklılıkların desteklenmesi yaklaşımını benimseyen Sosyal Model fiziki çevre koşulları, sosyalleşme imkanları, eğitim ve diğer haklara erişimde yaşanabilmesi muhtemel sorunlara çözüm odaklı yaklaşır. Medikal Yaklaşım'dan, Sosyal Model'e yönelik toplumların sosyal problemlerin doğasını algılama biçimleriyle ve çözüm stratejilerini değiştirmek adına makro ve mikro yapılarla eşgüdüm halinde imkanları harekete geçirmeleri yani sosyal politika eksenli çözümler üretmeleri motivasyonu ile paralel gerçekleşmiştir. Bu anlamda farklı disiplinlerin ve çözüm birimlerinin toplumsal fayda adına birlikte hareket etmeleri toplumsal değişmeyi hızlandırmıştır. Sosyal içerme olgusu engellilik konusunda toplumsal değişimin gerçekleştiğinin bir göstergesidir.

Engelliliğin İnsan Hakları Yolculuğu: Sosyal Dışlanma, Sosyal Entegrasyon ve Sosyal İçerme. Entegrasyon ve sosyal içerme kavramları literatürde sınırları itibarıyla tartışılmaktadır. Literatürde iki kavramın nüanslarını aşarak eş anlamlı kullanımı "entegrasyon ve sosyal içerme eş anlamlıdır" niteliğindeki keskin bakış açısından "içerme entegrasyondan daha fazlasıdır ve başkadır" ayrımına kadar tartışmalara yol açmıştır (Wocken, 2009, s. 2). Sosyal içerme anlayışının kapsayıcı toplum yapısını savunmasıyla engellilik tarihinde önemli bir paradigma değişikliğine yol açtığı gerçeği Sosyal Hizmet çalışmalarının yönünün bu doğrultuda değişmesi noktasında önemlidir. Olgusal olarak entegrasyon ve içerme arasındaki farklılıkların nüanstı daha fazlası olduğu noktasında belirginleşmesi bireyselden, toplumsala engelliliğin algılanma biçimini de değiştirmiştir.

Entegrasyon ve içerme kavramı arasındaki en açık fark, entegrasyonun, entegrasyonun yapılabileceği ve yapılması gereken belirli bir toplumdan başlamasıdır. Dolayısıyla dışlayan koşulların üstesinden gelinmesi gerekmektedir (Kronauer, 2010, s.56). Entegrasyon, engelli kişilerin büyük ölçüde normal normlara uyum sağlamasını beklemektedir. Engelliler, normallığın asgari beklentilerini karşılayamazlarsa, entegrasyon yetenekleri, kapasiteleri sorgulanır olmaktadır. Bu durum da entegrasyonun sadece uyum sağlama yeteneğine

sahip ve entegre olmaya istekli bireyler için mevcut çok değişkenli sorunların çözümünü bir neticeye ulaştırmış olur (Wocken, 2009, s. 9).

Engelliliğin toplumsal algılanış biçimleri ve dönemsel olarak engelliliğe yaklaşımların tesiriyle dönüşen toplumsal etkileşim süreçleri dışlanma, entegrasyon ve sosyal içerme yönelimleri ile karakterizedir. Geleneksel yaklaşımların engelliliğe bakışın toplumsal kodlarını büyük ölçüde dışlanma yönünde şekillendirdiği açıktır. Bunun temel sebebi tıbbi modelin engelliliği bireylerin içinde bulmasından kaynaklıdır. Buna karşılık, Sosyal Model engelliliğin sosyal bağlamı dışında anlaşılamayacağını savunur. Bu nedenle, Sosyal Model'in erken dönem destekçilerinden itibaren engellilerin teşhis ve tedavisine yönelik geleneksel yaklaşımları destekleyen normallik ve farklılıkla ilgili bazı varsayımlara ve bu varsayımların ortaya çıkardığı sosyal algılara karşı mücadele odakları farklı disiplinlerin bir araya gelmesi ile dönüştürülmeye çalışılmıştır. Engelliliğin yalnızca bireyin zihninde veya bedeninde değil, daha çok belirli bedensel ve entelektüel farklılıklara sahip insanlar ile sosyal çevreleri arasındaki ilişkide yer aldığı kabulü ve sosyal çevredeki değişiklikler yoluyla engelliliği iyileştirmeye daha fazla odaklanılabilir görüşü beraberinde politika, kültür ve kurumsal uygulama çerçevesinde toplumsal dönüşümleri sağlamıştır. Dışlanmadan, sosyal içermeye yönelim sosyal sorunların geniş yelpazede farklılıkları nasıl dezavantaja dönüştürdüğü noktasında tıbbi yaklaşımın eleştirisinden sonra yaygın toplumsal tutuma dönüşmüştür. Dışlanma ve sosyal içerme dışında entegrasyon anlayışının da sorgulanması kavramın doğasının kategorileştirmeye yol açtığını ortaya koymaktadır.

Engelliliğin Entegrasyon anlayışında baskın olan anlayışın engelli olmayan yani “normal insanlar” için oluşturulmuş sistemlere uyum sağlama zorunluluğu biçimindedir. Bu noktada engelli- normal kategorileşmesinin daha fazla ön plana çıktığı görülür. Bu açıdan entegrasyonun en büyük çelişkinin eşit haklara sahip olarak dünyaya gelen bireylerin medikal yaklaşımın yol açtığı toplumsal algı nedeniyle engelli olan bireyi damgalama, ayrıştırma diğer deyişle kategorize etme durumunu kabul edilebilir kılmasıdır. Dışlanma ile sonuçlanan bakış açısının yanında entegrasyonun iyi niyetli, bir girişim olduğunu söylemek mümkündür. En azından sosyal dışlanmadan, sosyal entegrasyon kavramına geçişin büyük bir adım olduğu söylenebilir. Fakat sosyal içermenin, sosyal entegrasyondan farklı olarak yüksek sesle dillendirdiği önemli bir nüans vardır: herkesin eşit katılımının sağlanması için sosyal yapıların yeniden oluşturulması ve bunu yaparken toplumdaki her bireyin sahip olduğu katılım hakları göz önünde bulundurularak ve engelliliğin diğer bireylerin sahip olduğu farklılıklar gibi, sadece o farklılardan biri olduğu gözetilerek yapılması. Diğer yandan entegrasyon anlayışından farklı olarak, sosyal içerme anlayışında bireye daha aktif bir rol verildiği görülmektedir. Engelli bireyin sistemlerle etkileşimi konusunda kendi kaderini kendi belirleyebilme hakkı ve kendi hayatında aktif bir rol üstlenme hakkına sahip olması. Sosyal içerme, toplumsal yaşamın içindeki gündelik hayat süreçlerine bireyi uydurmak yerine gerekli ve çok yönlü düzenlemelerle sosyal yapılara odaklanarak eşit haklara sahip olarak doğduğu toplumda engelli bireyin kendini gerçekleştirmesine daha çok olanak sunar. Bir anlamda toplumun kırılmalı tüm gruplarını kapsayan bir model olan sosyal model toplumu bireyle empati yapmaya davet eder. Sadece engelli bireyler için değil toplumun tüm bireylerinin aidiyet geliştirilmesi noktasında yorumlanabilecek kapsayıcılık sosyal adaletin sağlanmasının öncülü niteliğindedir. Sosyal içermenin bir niteliği olarak kapsayıcılık, tüm vatandaşların sosyal faaliyetlere ve ilişkilere tam olarak katılmasını sağlamak için yapısal veya kurumsal değişiklikleri ön plana çıkarmaktadırlar (Theunissen & Schwalb 2009, s.18). Sosyal Model'in içerme yaklaşımı hak temelli sosyal yaşamın ön koşuludur. Bu anlamda dışlanma ve entegrasyon tutumlarından farklı olarak kırılmalı koşullarının toplumsal süreçlerine odaklanarak bireylerin toplumsal yaşama katılımlarının önündeki görünmez kültürel, ekonomik, politik duvarları ortadan kaldırır. Bireyin kendine odaklanarak algıladığı yaşamsal güçlükleri ve hasara uğrayan kendini gerçekleştirme potansiyelini ya da diğer deyişle düşük benlik algısını artık sorunları toplumsala atfetmesi yoluyla onarma olanağı bulur.

Sosyal Hizmet ve Engelli Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. Engel durumlarında “entegrasyon” kavramı ile daha önce geliştirildiği şekliyle “içerme” kavramı arasındaki en belirgin fark, içermenin birey ya da toplum odaklı oluşudur. Dışlayan koşulların üstesinden gelinmesi gerekir. Bugün gelinen noktada, engelliler için artık tartışılan şey toplumsal ihtiyaçları yaşadıkları toplum içinde ne kadar karşılayabildikleri ya da karşılayamadıklarından çok daha fazlasıdır. Sosyal Hizmet'te insan hakları temelinde engelli konusunun ele alınması, hak temelli anlayışı öne çıkarmaktadır. Sosyal Hizmet'te hak temelli anlayışın benimsenmesi, neoliberal politikaların etkisiyle devletin sosyal alanda çekilmeye başlaması tartışması göz önünde bulundurulduğunda sosyal hizmet uygulamasına ayrı bir misyon da eklemektedir. Buna göre dezavantajlı

gruplar üzerine çalışan sosyal hizmet, toplumun dışında tutulan marjinalleştirilen, ötekileştirilen engellilerin sistemlerle etkileşimlerinde yaşadıkları sorunları düzetmek ve bu ilişkileri iyileştirmenin yanında bir hak olarak engellilerin diğer tüm bireyler gibi eşit katılım fırsatlarına ve kendi kaderin tayin hakkına sahip olmasını savunuculuk misyonu ile üstlenmektedir.

Yukarıdaki başlıklarda çalışma açısından ortaya koyulması istenen temel hedef, engelliliğe bakışın sosyolojik ve sosyal politik değişiminin doğasına vurgu yapmaktır. Medikal modelden sosyal modele geçiş sürecinde kavramsal süreç hakkında şunları söylemek mümkündür; erken dönemde engelliliğin toplumda algılandığı biçimde ele alınışının, etiketleme ve toplumsal tüm kurumlardan dışlanma davranışı ile tanımlı olduğu; modern toplumsal dönüşümlerle ortaya çıkan entegrasyon açılımı ile toplumun beklentilerini karşılayamayan ve anormal, sapmış kişinin “normal” insanlarla bir arada yaşamasının yollarının arandığı bir yolculuk olarak algılanışının devam ettiği süreç ve engelli aktivist sosyal hizmet çalışanlarının sosyal modele yönelik talepleri ile biçimlenmeye başlayan sosyal içerme anlayışıyla engelin sosyal alanda yaşayan her bireyin sahip olduğu farklılıklar gibi bir özellik olarak kabul edilmesi doğrultusunda evrilmiştir. Dolayısıyla sosyal dışlanmayı etiketlemelerin ve engelin başlangıcı olarak kabul edersek, entegrasyon çabalarını toplumun bütünü ile uyum içerisinde yaşama, engellinin kendisi için belirlenen sosyal koşullara uyum sağlaması ve entegrasyon çabalarından farklı olarak sosyal içerme anlayışının önemli bir nüansla, engellinin engeli olmayan her birey gibi eşit katılım hakkıyla, sosyal alanda kendi iradesiyle hareket edebilecek ve kendi hakkındaki kararları verebilecek imkanların sağlanması olarak bir insan hakları mücadelesine dönüştüğünü görmekteyiz. Bu durumda engelliliğin insan hakları yolculuğunda en önemli katkının tüm toplumsal kurumlarda “yeni bir engellilik imajı” sağlamak olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal Hizmet için engelli alanı, yaşlı ve çocuk alanı gibi öncelikli alanlardan biridir ve Sosyal Hizmet mesleğinin profesyonelleşmesinde mesleğin önemli deneyim sağladığı alanlardandır. Sosyal Hizmet’in engellilik alanı ile ilgili mesleki odağına, amaçlarına ve deneyimlerine bakıldığında sosyal içerme anlayışının Sosyal Hizmet uygulamalarında kemikleşmiş bir yapı ve mesleki ideal olduğu görülmektedir. Bu noktada sosyal içerme anlayışının, Sosyal Hizmet alanı için ne ifade ettiğini, mesleki uygulama odağına bakıldığında sosyal içerme anlayışının alanda ne şekilde belirginleştiğini, Sosyal Hizmet alanının tüm dünyada benimsenen sosyal içerme anlayışına nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymak doğrultusundaki hedefleri içeren açıklamalar ve çalışmalar hak temelli olgusal yaklaşımların hem sahada yaygınlaşmasına katkıda bulunacağı gibi hem de sosyal içerme yoluyla sosyal sorunların engellilik odaklı yeniden ele alınmasını, yorumlanmasını sağlayacaktır. Şahin’e göre (2001), Sosyal Hizmet’in değer ve felsefesinin uygulama odağına aktarıldığı faaliyetler ancak Sosyal Hizmet karakterini yansıtabilir. Sosyal Hizmet’in değer temelini ise öncelikle insanların onuruna ve değerine yapılan vurgu oluşturmaktadır. Nitekim Sosyal Hizmet’in tarihsel geçmişine de bakıldığında, problemler ve patolojilere odaklanan problem odaklı Sosyal Hizmet anlayışından günümüzde vazgeçilmiştir. Bu durum günümüz sosyal hizmet anlayışında, sorunu bireyden kaynaklanan patolojik bir sorun olarak görmenin ve bireyi suçlayıcı, teşhisçi ve yargılayıcı anlayışların aksine, sorunun ancak sosyal bağlamda değerlendirilebileceğine ve bireyin eksiklikleri yerine güçlü yanlarına odaklanmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Bu durumda bir insanlık hakkı olarak onurlu bir hayat sürme hakkına sahip olan bireyin farklılıkları toplumun diğer yarısından ayırtırmak üzere etiketlemelere, suçlayıcı tavırlara maruz kalmadıkça kendisini gerçekleştirme kapasitesine sahiptir. Görüldüğü gibi bu söylem, engelliliğin sosyal içermeye yönelimindeki nedenlere oldukça benzer özellik taşımaktadır.

Sosyal hizmetin uygulama odağında, sosyal içerme anlayışının temel ilkelerinin yani “herkes için eşit katılım” ve “kendi kaderini tayin hakkı” temel etik perspektif olduğunu öncelikle söylemek gerekir. Bunu açıklarken, Sosyal Hizmet uygulamalarında eşit katılım fırsatlarının sağlanması konusunda mesleki müdahale odağı ve Sosyal Hizmet’in bir insan hakları mesleği olarak her insanın onurlu bir yaşam sürme hakkına sahip olma inancını gösteren mesleki kodlar olduğu belirtilmelidir. İsviçre’de Sosyal Hizmet Meslek Yasası, sosyal çalışmayı bir insan hakları mesleği olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Engelli Haklarının Korunması Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeleri temel dayanak olarak almaktadır (Berufsverband Soziale Arbeit Schweiz, 2010, s. 4). Dolayısıyla mesleki kodlar içinde Sosyal Hizmet, insan onuruna ve ondan kaynaklanan haklara saygı duymayı, farklılıkları kabul ederek değerlerine ve haklarına sahip çıkarak eşit muameleyi, tüm insanların eşit gören politik sistemin korunmasını ve sosyal hakların adilane dağıtımını, kişilerin refahlarını sağlamakta kendi seçimlerini ve karar verme haklarını, sosyal katılımı, demokratik bir toplum anlayışında

bireyin kendisini gerçekleştirmesi için onun sosyal ve kültürel çevresinin yansira fiziksel, psikolojik, ruhsal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına bütünsel bakmayı ve bunlar dikkate alınarak topluma entegre etmeyi, yetkilendirme ilkesi ile bireylerin, özerk katılım için grupların ve toplulukların güçlü yanlarını geliştirmelerini ve haklarını koruma yeteneğine sahip olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Berufsverband Soziale Arbeit Schweiz, 2010, s. 8-10). Bu mesleki kodlara bakıldığında, Sosyal Hizmet'in insan hakları ve sosyal içerme ideallerini barındırdığı net bir şekilde görülebilir. Sosyal Hizmet, sorun alanlarına genelci ama genellemeci olmayan yaklaşım anlayışıyla çoklu müdahale düzeyinde yaklaşmaktadır. Bu durum engelli ve engelli sorunlarını mikro, mezzo, makro düzeyde etkileşimli olarak ele almasını sağlamaktadır. Dolayısıyla mikro düzeyde, birey ve bireyin çevresiyle etkileşimli sorunlar, mezzo ve makro düzeyde ise, toplumsal kurumlar ve toplumla etkileşim alanlarına odaklanmaktadır. Bu durum engelli ve sosyal içerme ilişkisi açısından düşünüldüğünde, bireyin kendisini gerçekleştireceği tüm kaynakları aktif haline getirmeyi ve sistemlerle etkileşim alanlarındaki sorun alanlarına etkili bir yöntemle yaklaşmasını sağlamaktadır. Bakım ve gözetim ihtiyacı olan engelli için sosyal dışlanma unsurları çoğunlukla aile ile etkileşim alanlarında başlamaktadır. Mezzo düzeyde engelli, sağlık gereksinimleri ve katılım fırsatlarını sağlamada sorunlar yaşamaktadır. Makro düzeyde ise, toplum ve toplumsal kurumlarla ilişkilerinde başta ayrımcılık ve dışlanma olmak üzere sorunlar yaşamaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet mesleki deneyimi ve yöntemleri ile bu sorun alanlarına odaklanarak sosyal içerme idealini zaten gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Sosyal Hizmet'in dezavantajlı grupların sorunlarını ele alışı,- aynı zamanda bu gruplara yönelik uygulama alanı olmasından ötürü- mesleki amaçların, yönelimlerin, mesleki kodların belirlendiği bütünlüklü sistemsel özelliğe sahiptir. Öncelikle toplumsal ihtiyaçların saha içinde belirlenmesi, grupların gerçekten ne istediği, neden dezavantajlı olduğu gibi derinlikli gözlemler yapmalarını sağlamaktadır. Engelli ve engelli ailesinin ihtiyaçlarını, kişisel donanımlarını, sosyal imkanlarını, sosyal ağ kapasitelerini, kaynaklara erişim problemleri gibi hususlara odaklanan sosyal çalışma toplum içinde engelli ve engelli ihtiyaçlarını yakından görme şansına sahiptir. Sosyal hizmet engelli ve engelli yakınlarının iyilik halini sağlamaya çalışırken "sosyal işlevsellik" odağı önemli bir tutar. Bu içerme anlayışında benimsenen eşit şartlarda katılımla önemli bir yerde kesişmektedir. Sosyal hizmet bireylerin sistemlerle etkileşim içinde bulunduğu alanlara odaklanarak burada sorun çözmeye yönelir. Dolayısıyla sistemlerle olan ilişkileri düzenlemek, iyileştirmek sosyal çalışma uygulamasında öncelikli hedeflerden biridir. Engellinin sistemlerle etkileşimlerine odaklanarak bir insanlık hakkı olarak haklara kavuşmasında ve sosyal içerme politikalarının desteklenmesinde baş aktörlerden biridir.

Sonuç

Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler toplumdaki her bireyin gündelik yaşama katılma süreçleri üzerinde etkilidir. Toplumun sürekli çeşitli değişkenler etkisiyle uğradığı yapısal değişimler toplumun kolektif algılarına da yansır. Bu anlamda bakıldığında engelliliğin algılanış biçiminin toplumların geçirdikleri dönüşümlerden etkilendiği açıktır. Engellinin toplumsal yaşama katılımı bağlamında bu süreçler büyük ölçüde kültürel politik ve ekonomik kodlarla ilişkilidir. Engelliliğe geleneksel ve modern yaklaşımların ayırt edici niteliği engelliliğin dezavantajlılık olarak bireye ya da sosyal yaşama atfedilmesi noktasındadır. Teorik bağlamda tıbbi yaklaşımın bireyi sürekli tedavi edilmesi gereken hasta olarak görmesi engelliliği toplumun zihninde soruna dönüştürmüş ve belli bir imajın kalıplaşmasına ve bu imajın hem engelli hem de toplumsal etkilemesine sebep olmuştur. Dışlanma ile sonuçlanan bu süreç engelliliğin kapsamını sınırlandırmakla kalmamış eşit haklarla doğduğu toplumun gündelik hayatının dışında eğitim ve sosyalleşme odaklı ya da diğer kamusal hakları ile ilgili de mağdur edilmiştir. Dışlanmadan ya da görmezden gelinme tutumundan sonraki süreçte engellinin büyük ölçüde topluma uyum sağlaması gerektiği için entegre edilmesi gereken olarak görülmüş nispeten olumlu olarak algılsa da entegrasyon süreci bireyin kendini yabancılaşmış hissetmesinin önüne geçememiştir.

Hak temelli sosyal yaşamın inşası ve eşit katılım yönündeki küresel dönüşümler ve mikro makro düzeydeki kurumsallaşmalar yeni uygulamaları gündeme getirmiş ve engelliliğin kapsamı toplumdaki tüm kırılğan grupları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Ayrıca engelli hak savunucuların analiz ettikleri sosyal yapıya ilişkin eleştiriler imajların dönüşmesine tıbbi modelden sosyal modele bir anlamda dışlanma ile başlayan entegrasyon ile devam eden ve içermeye yönelik sürece evrilmeye olanak tanımıştır. Bu noktadan sonra sosyal sorunların sosyolojik temellerinin irdelenmesi ve yorumlanması perspektifinden toplumsal yaşamın tüm paydaşları yani hak sahipleri için yeni bir tasarımla inşası mümkün kılınmıştır. Sosyal Hizmet disiplini de buna paralel olarak gerçekleşen

dönüşümler ve eklektik uygulama olanakları sosyal içermenin sosyokültürel zeminine uygun yaklaşımları inşasını olanaklı kılmıştır. Hak temelli, sosyal adalete dayalı Sosyal Hizmet uygulamaları medikal yaklaşımın sorunu bireye atfetme odaklı tutumunun yerine sosyal yaklaşımın çözüm odaklı ve toplumsal algıyı olumlu anlamda dönüştüren edimine bırakmıştır. Sosyal içerme çok boyutlu ve aynı zamanda farklı perspektiflerden ele alınması gereken bir toplumsal tutum değişikliği olarak yorumlanabilir. Gerek sosyal içermenin olanakları gerekse toplumsal dönüştürme biçimleri noktasında çalışmalara ve yeni modellere ihtiyaç olduğu küresel ölçekte bir gerçektir. Bu modellerin geliştirilmesi için küresel sosyal sorunların bölgesel olarak nasıl deneyimlendiğinin sosyokültürel ve sosyoekonomik değişkenleri de dikkate alarak yorumlamak gerekli düzenlemeleri yapmayı hızlandıracak ve geleneksel yaklaşımların engelli bireyi toplumsal yaşamın içinden soyutlayan adeta bireyi görünmez kılan tavrı yerini bireyin toplumsal yaşamın içinde varlığını sürdürebileceği noktaya taşıyacaktır. Bu perspektiften sosyal içermenin dayandığı kuramsal temel olan hak odaklı yaklaşımlar toplumun genelinin sahip olduğu engellilik halini sorun olarak yorumlayan düşünce kalıplarından toplumsal düzenlemelerden kaynaklı eşitsizlikleri fark eden ve bunları ifade eden bireylere dönüştüreceklerdir. Toplumdaki engellilik algısını olumlu ve istendik yönde değiştirecek olan sosyal içerme engelli bireyin toplumsal yaşantı ve gündelik hayat içinde aktif ve görünür olmasını sağlayacaktır. Bu anlamda mevcut sorunların aşılması için paydaşların birlikte hareket ettiği dinamik projelerin üretilmesi ve ilgili konu başlıklarında disiplinlerarası nitelikli eğitimlerin verilmesi oldukça önemlidir.

Uluslararası arenada üretilen engellilik politikalarında Sosyal Hizmet engelli sahasının içerisinde bir aktör olarak engellilik söylemlerine dahil olması ayrıca bir öneme sahiptir. Engellilik sahası, Sosyal Hizmet'in en çok tecrübeye sahip olduğu alanlardan biri olma özelliği taşımaktadır. Bu mesleki tecrübenin sahaya aktarılması ve aynı zamanda mesleki tecrübenin de hak temelli kapsayıcı engellilik modeliyle geliştirilmesi açısından Sosyal Hizmet alanına önemli görevler düşmektedir. Sosyal Hizmet çalışanları Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji alanlarından gelen sosyal sorunların kuramsal temellerine ilişkin bulgulardan hareketle dezavantajlı gruplara müdahaleye yönelik stratejiler belirlerken aynı zamanda sosyal soruna ilişkin çözümlerin sosyal politika niteliği kazanması için makro toplumsal yapılarla etkileşim halinde adeta baskı grubu görünümünde süreçler içinde aktif rol alırlar. Bunun sonucu olarak da hak temelli yaklaşımların toplumun geneli için sosyal refahı artırıcı etkisine odaklanarak engelli bireylerin toplumsal süreçlere katılımı ve aktif yaşamın içinde kendilerini gerçekleştirmelerine yönelik programlarda entegrasyon yerine hak temelli sosyal içerme perspektifinin yaygınlaşmasını desteklerler.

Kaynakça

Berufsverband Soziale Arbeit Schweiz (2010). *Berufskodex soziale Arbeit Schweiz. Ein Argumentarium für die Praxis der Professionellen.* https://avenirsocial.ch/wp-content/uploads/2018/12/SCR_Berufskodex_De_A5_db_221020.pdf

Clements, L., & Read, J. (2008). *Disabled People and the Right to Life.* Routledge, London and New York, 75, 272.

Dominelli, L. (2021). *Baskı karşıtı sosyal çalışma teori ve pratik,* (Ö. Cankurtaran Çev.). Nika Yayınevi.

Donoghue, C. (2003). Challenging the authority of the medical definition of disability: An analysis of the resistance to the social constructionist paradigm. *Disability & Society, 18(2),* 199-208.

Heagele, A. & Hodge, S. (2016). Disability discourse overview and critiques of the medical and social models, *Quest, 68(2),*193-206.

Hogan, A. J. (2019). Medicine and society: social and medical models of disability and mental health: evolution and renewal, *CMAJ, 191(1)* E16-E18, <https://doi.org/10.1503/cmaj.181008>.

IFSW (2004). Global standards for the education and training of the social work profession. <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>

Kiagia, M., Kriona, M., & Georgaca, E. (2020). Social integration of refugees and asylum applicants in Greece. *Hellenic Journal of Psychology*.

Kronauer, M. (2010). Eine historische und begriffliche Annäherung an die soziale Frage der Gegenwart. In Kronauer, M (Ed.), *Inklusion und Weiterbildung. Reflexionen zur gesellschaftlichen Teilhabe in der Gegenwart*. (pp.24-58). W. Bertelsmann Verlag. <https://www.die-bonn.de/doks/2010-weiterbildungsverhalten-01.pdf>

Munck, R. (2009). Social integration. *Global Social Policy*, 9(1), 16-18.

Priestley, M. (2011). Engellilik, (O.C. Taştan Çev.). Alcock, P., May, M., Rowlingson, K (Ed.), *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar* içinde (ss. 521- 530) Siyasal Kitapevi.

Sheafor, B. W. & Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler* (D. Baran Çiftçi Çev.). Nika Yayınevi.

Shepard, M. (2006). Social Work and Social Exclusion. *Hampshire: Ashgate Simmonds, FN (1997) "My body, myself: How does a Black woman do sociology*, 601-618.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (2018). *Katılım hakkının geliştirilmesi için sivil toplum örgütleri ve sivil ağların geliştirilmesi*. <https://www.stgm.org.tr/projeler/orgutlenme-ozgurlugu-katilim-hakkinin-daha-fazla-gelistirilmesi-icin-stoler-sivil-aglariningelistirilmesi>

Şahin, F. (2001). Sosyal hizmetlerde güçler perspektifi ve çözüm odaklı mülakat, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(4), 59-71.

Theunissen, G., Schwalb, H. (2009). Einführung – von der Integration zur Inklusion im Sinne von Empowerment. In Schwalb, H., Theunissen, G. (Ed.), *Inklusion, Partizipation und Empowerment in der Behindertenarbeit. Best-Practice-Beispiele: Wohnen – Leben – Arbeit – Freizeit*. (pp.11-36). Kohlhammer.

UN-CRPD – United Nations (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

UN-TURKEY (2021). *Ülkeler için geliştirilebilir kalkınma hedefleri*. <https://turkey.un.org/tr/sdgs/10>.

United Nations (2016). Leaving no one behind: The imperative of inclusive development. Report on the World Social Situation 2016, Economic & Social Affairs. New York, 2016. United Nations <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/chapter1.pdf>

Wacker, E. (2016). Beeinträchtigung – Behinderung – Teilhabe für alle. *Bundesgesundheitsbl*, 59, 1093–1102 (2016). <https://doi.org/10.1007/s00103-016-2397-5>

Waldschmidt, A. (2005). Disability Studies: individuelles, soziales und/oder kulturelles Modell von Behinderung? *Psychologie und Gesellschaftskritik*, 29(1), 9-31. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-18770>

Wocken, H. (2010). Integration & Inklusion. Ein Versuch, die Integration vor der Abwertung und die Inklusion vor Träumereien zu bewahren. In A. Stein, S. Krach & I. Niedieck (Ed.), *Integration und Inklusion auf dem Weg ins Gemeinwesen. Möglichkeitsräume und Perspektiven* (pp.204–234). Bad Heilbrunn. https://inklusion20.de/material/inklusion/Inklusion%20vs%20Integration_Wocken.pdf

WHO (1980). *International classification of impairments, disabilities, and handicaps*.
http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf;sequence=1

WHO (2015). *Who global disability action plan 2014-2021 better health for all people with disability*.
https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/199544/9789241509619_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

WHO (2021). *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*,
<https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>

EXTENDED SUMMARY

In this study, current disability discourses in social sciences and specifically social work literature are discussed. Thus, in the field of social work, which is both an academic discipline and a profession, it is aimed to contribute to the social work literature and application area of Turkey by making a literature review on the discourses of the new disabled.

In this study, literature review method was used by making use of secondary sources. In this study, the research questions were designed as follows; How are the discourses of disability handled in the international literature from past to present? What are the main perspectives behind these discourses? What are the reflections of current discourses in international politics? In the context of human rights, what does the social inclusion orientation promise for the rights of persons with disabilities? What are the similarities between social work perspectives and understanding of social inclusion? How do social inclusion orientation and social work approaches fit together in disability practices? In line with the research questions, "disability", "disability discourses", "international disability discourses", "disability and social work practices" approaches were scanned in national and international indexes.

When the social work literature in Turkey is scanned, it is understood that the concept of inclusion is a newly discussed concept. The issue of how the similarities and differences of the integration and social inclusion relationship discussed in the international social work literature will be reflected in social policy and social work practices is important. In this study, the similarities and differences between integration and social inclusion are emphasized, and how the concept of social integration and social inclusion creates a social construction process for the disabled. In this respect, it is important for this study to clarify the sociological and social policy approach of social inclusion discourse.

In this study, disability and disability problems are discussed in terms of orientation from social exclusion to social integration and social inclusion. In the historical process, it is seen that the approach to the disabled was realized with exclusionary practices in the first period. Therefore, in the medical model approach, disability and disability problems are considered as pathological problems arising from the disabled person. This situation manifested as exclusionary practices. In the eyes of society, it has supported stigmatizing and labeling approaches. Integration, on the other hand, is an important step in ensuring the social participation of people with disabilities. The orientation is that the main reason for exclusion is social factors. Therefore, there has been a tendency from the approach that focuses on the individual to the conditions of the environment and the problems arising from the environment. As opposed to exclusion, ways of inclusion in society were sought. However, participation only takes place -as a dominant feature of integration- in harmony with the holistic features of the society. In this context, it is seen that approaches that try to integrate people with disabilities from exclusionary practices, taking into account the holistic features of the society, gain weight. This situation compels the disabled to take roles and responsibilities in the direction desired by the society in order to achieve their social rights in terms of adaptation. Therefore, it is an important problem how the participation rights of the disabled who cannot adapt will be realized. It defends the rights of the disabled with a rights-based approach with an understanding of social inclusion and an emphasis on human rights. Therefore, it is focused on eliminating all exclusionary factors on disabled people and giving them an active role in gaining their rights. In the understanding of social inclusion, what stands out in this context is neither the dysfunctional health problems of the individual, nor the active role of society-individual interaction in the attainment of social rights by the disabled. What is louder here is that people with disabilities have the right to self-determination, just like other non-disabled individuals.

The tendency to social integration before social exclusion and later to inclusion also shows the manifestation of a new image of disability. Now the orientation is to give active roles and responsibilities to the disabled.

Disabled people should be able to make their own decisions about their own lives, wishes and goals without encountering any limiting factors.

Social work practices for the disabled have a deep-rooted historical background. How the interaction between the disabled and social work takes place, is to take place, and should take place is an important issue for social work. Social work is also a profession that performs disability practices and takes an active role in this field. Therefore, the issue of how the disability discourses should be reflected in practice is an important question for social work. In this respect, it is seen that the understanding that is compatible with the nature of social work is the understanding of social inclusion. Social work primarily embraces the role of advocacy for marginalized social groups excluded from society. For this reason, it recommends directing the profession and practice so that the disabled can reach their social participation rights. The social work profession is a human rights profession. In this context, the rights-based approach is an approach that has already been adopted in social work practices. Social work professional codes include elements such as “participation for all” and “the right to self-determination”. These elements are the issues emphasized by the discourse of social inclusion at the same time. Here, it can be clearly said that social work has an ideal to support social inclusion with its practices. However, it should be said that the realization of this ideal primarily depends on the adoption of social work practices based on social inclusion by social work actors.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN KEMAN EĞİTİMİ DERSLERİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ STUDENT OPINIONS ON VIOLIN EDUCATION LESSONS HELD WITH DISTANCE EDUCATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS

Şenol AFACAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü

safacan@ahievran.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7564-1695

ÖZET

Geliş Tarihi:

31.01.2022

Kabul Tarihi:

23.02.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Covid 19,

Uzaktan Eğitim,

Güzel Sanatlar,

Keman Eğitimi

Keywords

Covid 19,

Distance Education,

Fine Arts,

Violin Education

Bu çalışmada tüm dünyayı etkisi altına alan covid19 salgınının eğitime ve eğitimin önemli bir parçasını oluşturan müzik eğitiminin çalgı eğitimi boyutuna olan yansımaları incelenmiştir. Mesleki müzik eğitimin en önemli kolu olan çalgı eğitimi öğrenci öğretmen etkileşiminin yoğun olduğu bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerin ön planda olduğu bir eğitimidir.

Araştırmanın temel amacı keman eğitimi öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Elde edilen veriler uzaktan eğitim sürecinde yürütülen keman eğitimi derslerinin verimliliği, olumlu ve olumsuz yönleri ile bu sürecin performansa ve psikolojik etkileri öğrencilerin bakış açılarından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla görüşme stratejilerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme türü kullanılmıştır. Çalışmada araştırma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümünde öğrenim gören toplam 16 keman öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilere 5 tane açık uçlu soru yöneltilerek cevaplar yazılı olarak istenmiştir. Toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin keman eğitimi derslerini yüz yüze yapmayı tercih ettikleri, teorik derslerin ise senkron olarak işlenebileceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Araştırmada elde edilen sonuçlara dayanılarak teknik alt yapısı güçlendirilmiş öğrenme platformlarının geliştirilmesi yönünde öneriler getirilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the reflection of the covid19 epidemic, which has affected the whole world, on education and the dimension of musical education, which is an important part of education, has been examined. Instrument education, which is the most important branch of professional music education, is an education where student-teacher interaction is intense and cognitive, affective and psychomotor skills are at the forefront.

The main purpose of the research is to reveal the views of violin education students on the distance education process.

The data obtained were tried to be evaluated from the students' perspectives on the efficiency, positive and negative aspects of violin education lessons conducted during the distance education process, and the performance and psychological effects of this process. The case study model, one of the qualitative research methods, was used in the study. In order to collect the data, standardized open-ended interview type, one of the interview strategies, was used. The research group of the study consists of 16 violin students studying at Kırşehir Ahi Evran University Neşet Ertaş Fine Arts Faculty Music Department in the 2020-2021 academic year. 5 open-ended questions were asked to the students and their answers were asked in written form. The collected data were analyzed by content analysis method. As a result of the research, they stated that the students preferred to do the violin education lessons face-to-face and that the theoretical lessons could be taught synchronously. Based on the results obtained in the research, suggestions were made for the development of learning platforms with enhanced technical infrastructure.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevosbilen/article/1065774>

Atf/Cite as: Afacan, Ş. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen keman eğitimi derslerine ilişkin öğrenci görüşleri. *Neşet Ertaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 472-487.

Giriş

Tüm dünyayı etkisi altına alan covid-19 pandemi süreci ülkeleri ekonomik, toplumsal, psikolojik sosyal ve birçok alanda olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte etkisinin güçlü bir şekilde yansıdığı bir diğer alan da kuşkusuz eğitimidir. Bu olağanüstü şartlar eğitim süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını, dijital öğrenme platformlarının ve yaklaşımlarının alternatif öğrenme yöntemlerinin gerekliliğini ve aynı zamanda güncellenerek geliştirilmesi, düzenlenmesi ve uygulamaya hazır hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Eğitim ve öğretim sisteminin her türlü olumsuzluğa rağmen devam etmesi, kesintiye uğramaması, günün şartlarına göre şekillendirilmesi ve ihtiyaca cevap verecek nitelikte olması eğitim ve öğretim yaklaşımlarının doğru planlanmasına, geliştirilmesine ve uygulanmasına bağlıdır. Bu nedenle eğitim ve öğretimin niteliği, büyük ölçüde kendi içinde günün ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak yenilenebilmesine bağlıdır. Covid-19 pandemi süreci ortaya çıktığı andan itibaren tüm dünyada eğitime farklı zamanlarda olmak üzere ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Türkiye’de de Mart 2020 itibari ile yükseköğretimde uzaktan eğitime geçilmiştir.

Uzaktan eğitim, fiziksel olarak ayrı mekânlarda olan öğretmen ve öğrencilerin teknoloji (TV, video, bilgisayar, yazılı materyaller, vb.) yoluyla etkileşimde buldukları bir sistemdir (Yalın, 2008). Yurdakul (2015) ise uzaktan eğitimi, eğitim merkezinin öğrenciyle öğretmenin aynı zaman ve ortamda olmasını gerektirmeden öğretim süreçlerini tasarlaması, uygulaması, değerlendirmesi ve geliştirmesi, öğrenenlerin kendilerine sunulan uzaktan öğretim süreçlerinden yararlanmasını sağlayan bir sistem olarak tanımlamıştır. Alkan’a (1987) göre “uzaktan eğitim geleneksel öğretme-öğrenme yöntemlerinin sınırlılıkları nedeniyle sınıf içi etkinliklerini yürütme olanağının bulunmadığı durumlarda, eğitim etkinliklerini planlayanlar ve uygulayıcılar ile öğrenciler arası iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belirli bir merkezden sağlandığı bir öğretim yöntemidir”. Moore ve Kearsley (1996) göre uzaktan eğitim farklı ortamlarda gerçekleşen ders tasarımı ve özel öğretim teknikleri ile elektronik ve diğer teknolojilerle organizasyonel ve idari düzenlemeler gerektiren planlı öğrenmedir. Bozkurt’a (2017) göre “uzaktan eğitim öğrenen, öğreten ve öğrenme kaynakları arasındaki sınırlılıkları ortadan kaldırmaya çalışan, bunu gerçekleştirebilmek için mevcut teknolojileri pragmatist bir yaklaşımla kullanan disiplinler arası bir alandır”.

Günümüzde uzaktan eğitimin teknik alt yapı ve öğretim materyallerinin geliştirilmesi, kolay erişilebilir olması, günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte planlanması ve uygulanabilir hale getirilmesi bir ihtiyaç ve zorunluluk haline gelmiştir. Geleneksel öğretime destek olarak kullanılmasının dışında pandemi vb. beklenmedik ve tüm dünyayı etkileyebilecek, eğitimi kesintiye uğratabilecek durumlarda uzaktan eğitimin bu tür olumsuzluklara karşı sürekli yenilenmesinin ve geliştirilmesinin alternatif öğrenme ve öğretme yaklaşımlarının eğitim ve öğretim süreçlerine her an dâhil edilebilecek durumda hazır olmasının önemi daha da artmıştır. Bunun yanında müzik eğitimcilerinin uzaktan eğitime yönelik gelişmelerden haberdar olmaları, bu programların uygulanabilirliğine ilişkin teknik donanımına sahip olmaları noktasında desteklenmesinin önemi karşımıza çıkmaktadır.

Simonson vd., (2015) göre uzaktan eğitimin temelinde dört unsur yer almaktadır. Bu unsurlar;

- Uzaktan eğitim formal bir eğitim olup bireylere diploma ya da sertifika alma fırsatı sunmaktadır.
- Uzaktan eğitimde eğitimciler ve öğrenciler farklı zaman ve ortamlarda bir araya gelebilmeleri bu eğitim avantajlarından biridir. İyi tasarlanmış programlarla öğrenciler arasındaki kültürel ve sosyal farklılıklar ortadan kaldırılabılır.
- Uzaktan eğitim eş zamanlı (senkron) ve ayrı zamanlı (asenkron) olarak gerçekleştirilebilmektedir.
- Uzaktan eğitim öğretmen ve öğretim kaynaklarından oluşur (kitap, ses, video, grafik vb.) öğrenci bu kaynaklara ulaşabilir.

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim gündeme gelmiş ve eğitimin kalitesini artırmada uzaktan eğitimin uygulanabilirliği sorgulanır olmuştur. Çalgı eğitimi derslerinin senkron uzaktan yapılmasına ilişkin öğrenci görüşleri, uygulanabilirliği, uzaktan eğitimin avantaj ve dezavantajlarının belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması bu süreçte yoğunlaşmıştır. Literatürde uzaktan müzik eğitimine yönelik çalışmalar (Akyürek, 2020; Çiloğlu ve Çevik Kılıç, 2021; Gül, 2021; Küçük Piji, 2020; Özer ve Üstün, 2020; Sağer vd., 2020; Sarıkaya, 2021; Topalak, 2021; Umuzdaş ve Baş, 2020) ile uzaktan keman eğitimine ilişkin çalışmalar (Güzel vd. 2019; Kesendere vd. 2020; Okan, 2017; Sakarya ve Zahal, 2020; Sever, 2014; Şahin, 2018) ile gitar, flüt ve piyano

eğitimine y6nelik (Brandstr6m vd. 2012; Erim ve Y6ndem, 2009; Şenol Sakin, 2021; 6nal Akbulut, 2020) yer almaktadır.

Yapılan 7alışmada keman eğitimi derslerinin uzaktan eğitim yolu (senkron) ile uygulanabilirliğine ilişkin olumlu ve olumsuz y6nleri, 6đrenci g6r6şleri a7ısından ortaya konmaya 7alışılmıştır. 7alışmanın problem c6mlesi “Uzaktan eğitim yolu ile ger7ekleştirilen keman eğitimi derslerine y6nelik 6đrenci g6r6şleri nasıldır?” şeklinde dir.

Ama7

Bu 7alışmada, 2020-2021 eğitim 6đretim yılı Kırşehir Ahi Evran 6niversitesi Neşet Ertaş GSF. m6zik b6l6m6nde 6đrenim g6ren ve uzaktan eğitim s6recinde senkron olarak ger7ekleştirilen keman eğitimi derslerine aktif olarak katılan g6n6ll6 toplam 16 keman 6đrencisinin g6r6şleri ortaya konmaya 7alışılmıştır.

6nem

Pandemi s6recinde uzaktan yapılan eş zamanlı (senkron) keman eğitiminin 6đrenci g6r6şlerine g6re olumlu ve olumsuz y6nlerinin belirlenmesi, bu s6recin 6đrenciler 6zerinde psikolojik etkileri, 6đrenci beklentileri ile bireysel performanslarına ilişkin kişisel d6ř6ncelerinin incelenerek mevcut durumun literat6rdeki benzer 7alışmaların sonu7larıyla değerlendirilerek geliştirilen 6nerilerin uzaktan keman eğitimi derslerinin yapilandırılmasında alana katkı sağlaması bakımından 6nemlidir.

Y6ntem

Araştırma Modeli

7alışmada nitel araştırma y6ntemlerinden durum 7alışması kullanılmıştır. Nitel durum 7alışmasının en temel 6zelliği bir ya da birka7 durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Duruma ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, s6re7ler vb.) b6t6nc6l bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri 6zerine odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma Grubu

7alışmaya 2020-2021 eğitim 6đretim yılında Kırşehir Ahi Evran 6niversitesi Neşet Ertaş GSF. m6zik b6l6m6nde 6đrenim g6ren 16 keman 6đrencisi katılmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Keman 6đrencilerinin Demografik Durumları

6đrenci Kodu	Sınıf	Cinsiyet
61	1	K
62	1	K
63	1	K
64	1	K
65	1	K
66	2	K
67	2	K
68	2	K
69	2	K
610	3	K
611	4	K
612	4	K
613	4	E
614	4	K
615	4	K
616	4	K
Toplam	16	

Tablo 1’e bakıldığında araştırma grubunun 16 keman 6đrencisinden oluştuğu, bu 6đrencilerin 5’i 1.sınıf (61,62,63,64,65), 4’6 2.sınıf (66,67,68,69), 1’i 3.sınıf (610), 6’sı (611,612,613,614,615,616) 4.sınıfta 6đrenim g6rmektedir. Araştırma grubunu oluşturun 6đrencilerin 15’i kız, 1 6đrenci ise erkektir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplanmasında eğitimle ilgili araştırmalarda kullanılan görüşme stratejilerinden standartlaştırılmış açık uçlu görüşme türü kullanılmıştır. Standartlaştırılmış görüşmenin özellikleri soruların tam olarak sırası ve tarzı önceden belirlenir. Görüşme yapılan tüm kişilere aynı temel sorular aynı sıra ile sorulur. Sorular tam anlamıyla açık uçlu bir formatta ifade edilir (Büyüköztürk vd., 2009).

Çalışmada araştırmacı tarafından keman öğrencilerinin görüşlerini belirlemek üzere toplam beş adet açık-uçlu sorudan oluşan bir ölçme aracı hazırlanmıştır. İç geçerliliği sağlamak için açık uçlu sorulardan oluşan form iki alan uzmanının görüşleri doğrultusunda düzenlenerek forma son şekli verilmiştir. Hazırlanan soruların işlevliliğini ölçmek amacıyla çalışmaya katılan beş yaylı çalgı öğrencisi ile pilot çalışma yapılmıştır. Soruların açık ve anlaşılır olup olmadığını, verilen cevapların sorulan soruların yanıtlarını tam olarak yansıtmadığını belirlemek için araştırmacı ve bir alan uzmanı birlikte pilot uygulama sonuçlarını incelemiştir. Bu işlemden sonra soru maddelerinin iç geçerliliği belirlenmiştir. Açık uçlu sorulardan oluşan forma son şekli verilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Öğrencilere aşağıdaki açık uçlu sorular yöneltilerek cevaplar yazılı olarak alınmıştır.

1. Uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen keman eğitimi derslerinin olumlu yönleri nelerdir?
2. Uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen keman eğitimi derslerinin olumsuz yönleri nelerdir?
3. Uzaktan eğitim sürecinde keman eğitimi derslerinin daha verimli olabilmesi için ve öneri ve beklentileriniz nelerdir?
4. Uzaktan eğitim sürecinde kişisel keman çalışmalarınız ve performansınız hakkında ne düşünüyorsunuz? Performansınızı nasıl buluyorsunuz?
5. Uzaktan eğitim süreci sizi psikolojik olarak etkiledi mi? sizin keman çalışma isteğinizi, motivasyonunuzu ya da psikolojik durumunuzu nasıl etkiledi?

Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri 2020-2021 öğretim yılının güz döneminde araştırmaya gönüllü olarak katılan keman öğrencilerinden elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan form öğrencilere e-mail yoluyla gönderilmiş ve cevaplar yine e-mail yoluyla yazılı olarak alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bulgular ve Yorumlar

Uzaktan Eğitim Yoluyla Gerçekleştirilen Keman Derslerinin Olumlu Yönleri Nelerdir? Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleşen keman eğitimi derslerinin olumlu yönlerine ilişkin görüşleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Görüşleri

Tema	Kodlar	f	Görüş Bildiren Öğrenciler*
Olumlu Etkileri	Rahatlık (Ev ortamı)	5	Ö1, Ö2, Ö3,Ö5,Ö15
	Heyecanlanmama	3	Ö1, Ö2, Ö5
	Zaman kaybının olmaması	2	Ö2,Ö10
	Derse katılım kolaylığı	3	Ö4,Ö5,Ö10
	Derslerin dijital ortamda kaydedilmesi/ tekrar izleme fırsatı	2	Ö5,Ö12
	Keman dersinden uzak kalmama	2	Ö11,Ö16
	Olumlu yönü olduğunu düşünmüyorum	7	Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö13,Ö14,Ö16

*Çalışmada bir öğrenci birden fazla görüş bildirdiğinden f (frekans) değerleri toplamı araştırma grubunu oluşturan öğrenci sayısından fazladır.

Tablo 2’de uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen keman eğitimi derslerine ilişkin olarak öğrencilerin 7’si (Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö13,Ö14,Ö16) olumlu bir yönünün olmadığını, 5’i (Ö1,Ö2,Ö3,Ö5,Ö15) uzaktan eğitimin olumlu yönünün rahatlık (ev ortamı) olduğunu, 3’ü (Ö1,Ö2,Ö3) ders sırasında heyecanlanmadıklarını belirtmişlerdir. 2 öğrenci (Ö2,Ö10) derslere hazırlık, ulaşım gibi durumların söz konusu olmadığı için zaman kaybı yaşamadıklarını, 3 öğrenci (Ö4,Ö5,Ö10) derslere kolay katıldıklarını, 2 öğrenci (Ö5,Ö12) dersler kaydedildiği için tekrar izleyebilme imkânının olmasının olumlu olduğundan bahsetmişlerdir. 2 öğrenci (Ö11,Ö16) ise derslerden uzak kalmama yönünde uzaktan eğitimin olumlu yönlerine ilişkin görüş bildirmişlerdir.

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntı yapılarak bazı örnekler yer verilmiştir.

Kendi evimde olduğum için daha rahat hissediyorum. Daha az heyecanlanıyorum (Ö1).

Evimde derse katıldığım için yolculuk ve hazırlık gibi etkilerle zaman kaybı yaşamıyorum. Bu sebeple çalışmak için daha çok zamana ve enerjiye sahip oluyorum (Ö2).

Derslere nerede olursanız olun katılabilirsiniz (Ö4).

Hiçbir olumlu yönünün olmadığını düşünmüyorum(Ö7).

Benim için olumlu yönü yok (Ö8).

Hiçbir olumlu bir yönü olmadı aksine öğrenme hızımı durdurdu (Ö9).

Tek olumlu yönü pandemi sürecinde keman derslerinden verimli olmasa da uzak kalmamam oldu (Ö11).

Derslerin kayıt edilmesi ve gerektiğinde tekrar izleme imkânına sahip olmamış (Ö12).

Uzaktan Eğitim Yoluyla Gerçekleştirilen Keman Derslerinin Olumsuz Yönleri Nelerdir? Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleşen keman eğitimi derslerinin olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Görüşleri

Tema	Kodlar	f	Görüş Bildiren Öğrenciler
Olumsuz Yönler	Ders saati süresinin az olması (öğrencilerin ödevlerinin tamamını çalamamaları) İnternet bağlantı sorunu (görüntü ve sese yaşanan teknik sorunlar donma, kopma, senkronizasyon vb.)	8	Ö1,Ö3,Ö4,Ö6,Ö10,Ö11,Ö14,Ö15
	Teknik nedenlerden dolayı sağlıklı bir şekilde öğretmen diyalogunun kurulamaması/ Dersin öğretim elemanını yüz yüze tanıma fırsatı bulamaması (1. sınıf için)	8	Ö1,Ö5,Ö8,Ö1,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16
	Motive olamama	3	Ö2,Ö14,Ö15
	Kemanda gösterilen teknik becerilerin internet ortamında anlaşılmasındaki güçlük (anında müdahale fırsatının bulunmaması)	2	Ö1,Ö2
	Öğretim elemanı ile birlikte çalamama	2	Ö14, Ö16
	Zorlandığım yerlerde yüz yüze soru sorma imkânının olmaması	5	Ö2, Ö4, Ö7,Ö12,Ö16
		4	Ö8,Ö9,Ö15,Ö16
		3	Ö9,Ö15,Ö16

Tablo 3'e göre öğrencilerin 8'i (Ö1,Ö3,Ö4,Ö6,Ö10,Ö11,Ö14,Ö15) ders saati süresinin yetersiz olduğunu, 8'i (Ö1,Ö5,Ö8,Ö1,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16) derse bağlanırken internet sorunu yaşadıklarını belirtirken 5'i (Ö2, Ö4, Ö7,Ö12,Ö16) eğitimci tarafından gösterilen teknik becerilerin internet ortamında yeterince anlaşılmadığını, 4'ü (Ö8,Ö9,Ö15,Ö16) eğitimci ile birlikte aynı anda çalabilme imkânının teknik nedenlerden dolayı mümkün olmadığını en önemli olumsuzluklar arasında görmektedir.

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntı yapılarak bazı örneklere yer verilmiştir.

Sık sık internet bağlantısında sıkıntılar yaşıyorum (Ö1).

Hocamla yüz yüze tanışamadığım için derslerde biraz çekingen oluyorum (Ö2).

Ders saati süresi yeterli değil (Ö3).

Öğretmenimin kemanda gösterdiğini kamera karşısında anlamakta zorlanıyorum (Ö5).

Keman dersi uygulamalı bir ders olduğundan öğretmenimle birlikte çalmak istiyorum fakat sesler karışıyor (Ö7).

İnternet bağlantı sorunları yaşıyorum. Bu durum motivasyonumu düşürüyor (Ö14).

Uzaktan Eğitim Sürecinde Keman Eğitimi Derslerinin Daha Verimli Olabilmesi İçin Öneri Ve Beklentileriniz Nelerdir? Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde keman eğitimi derslerinin daha verimli olabilmesi için öneri ve beklentilerine ilişkin görüşleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Uzaktan Eğitim Sürecinde Keman Derslerinin Daha Verimli Olabilmesi İçin Öğrencilerin Beklenti ve Önerileri

Tema	Alt Temalar	Kodlar	f	Görüş Bildiren Öğrenciler
Öneri ve Beklentiler	Öneriler	Ders saatleri artırılmalı	6	Ö1,Ö3,Ö5,Ö8,Ö12,Ö14
		Her öğrenciye online ayrı bir ders saati verilmeli	5	Ö2,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7
	Beklentiler	Sadece çalgı derslerinin bu süreçte mutlaka yüz yüze yapılması	3	Ö7,Ö8,Ö11
		Uzaktan eğitim ders platformu kaynaklı teknik sorunların giderilmesi (Ses ve görüntü kalitesinin artırılması)	3	Ö9, Ö10,Ö15
		Üniversite tarafından öğrencilere internet paketi desteği sağlanmalı	3	Ö15,Ö16,Ö13

Tablo 4'e göre öğrencilerin 6'sı (Ö1,Ö3,Ö5,Ö8,Ö12,Ö14) ders saatlerinin artırılması, 5'i (Ö2,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7) her öğrenciye ayrı bir ders saati verilmesi, 3 öğrenci (Ö7,Ö8,Ö11) keman derslerinin mutlaka yüz yüze yapılmasını önermiştir. Öğrencilerin beklentilerine bakıldığında 3'ü (Ö9, Ö10,Ö15) uzaktan ders platformunun teknik olarak daha geliştirilmesi, 3 öğrenci (Ö15,Ö16,Ö13) ise bu süreçte üniversitenin internet paket desteği sağlamasını istemiştir.

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntı yapılarak bazı örneklerle yer verilmiştir.

Kişi başına düşen ders saati oranı artırılmalı (Ö2).

Her öğrenciye ayrı bir ders saati verilmeli (Ö4).

Ders saatleri artırılarak kişi sayısı daha az indirilmeli(Ö14).

Ders platformundan kaynaklanan mikrofon, ses kesintisi vb. sorunlar giderilerek daha kaliteli hale getirilmeli (Ö15).

Öğrencilere internet paketi desteği sağlanmalı (Ö13).

Uzaktan Eğitim Sürecinde Kişisel Keman Çalışmalarınız Ve Performansınız Hakkında Ne Düşünüyorsunuz? Performansınızı Nasıl Buluyorsunuz? Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde kişisel keman çalışmalarını ve performansları hakkındaki düşünceleri tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Sürecinde Kişisel Keman Çalışmaları Ve Performansları Hakkındaki Düşünceleri

Tema	Alt Temalar	Kodlar	f	Görüş Bildiren Öğrenciler
Keman Performansı	Performansını yeterli bulma	Bu süreçte performansımı iyi buluyorum	3	Ö1,Ö3,Ö7
		Kemana yeni başladığım için performansımın iyi olduğunu düşünüyorum	1	Ö2
		Daha fazla çalışırsam performansımın daha iyi olacağına inanıyorum.	1	Ö5
	Performansını yeterli bulmama	Performansımı yeterli bulmuyorum	4	Ö4,Ö6,Ö9,Ö12
		Performansında gerileme oldu	6	Ö10,Ö11,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16
		Ödevlerime çalışırken daha fazla zorlanıyorum	2	Ö6,Ö8

Tablo 5'e bakıldığında öğrencilerin 6'sı (Ö10,Ö11,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16) keman performanslarında gerileme olduğunu, 4'ü (Ö4,Ö6,Ö9,Ö12) performansını yeterli bulmadığını, diğer taraftan 3'ü (Ö1,Ö3,Ö7) performansını yeterli bulduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntı yapılarak bazı örneklerle yer verilmiştir.

Elimden geldiğince gayret ediyorum ve en iyisini yapabilmek için çalışıyorum (Ö1).

Szifirdan başladığım için çok zorlanıyorum (Ö2).

Çalışıyorum fakat ilerlemede istediğim performansı gösteremiyorum (Ö4).

Daha fazla çalıştığında başarılı olacağımı düşünüyorum (Ö5).

Bu süreçte performansımı yeterli bulmuyorum entonasyon ve yay tekniklerini uygulamada çok zorlanıyorum (Ö6).

İlerleme kaydettiğimi düşünüyorum fakat benim için yeterli olmadığını biliyorum (Ö7).

Uzaktan eğitimde verilen etütleri çalışırken zorlanmaya başladım (Ö8).

Online keman derslerinde zorlanıyorum (Ö9).

Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci öğretmen etkileşimi az olduğundan performansım kötü yönde etkilendi (Ö10).

Performansım düştü kemanda geriledim (Ö11).

Çalgımda geriledim (Ö16).

Uzaktan Eğitim Süreci Sizi Psikolojik Olarak Etkiledi Mi? Sizin Keman Çalışma İsteğinizi, Motivasyonunuzu ya da Psikolojik Durumunuzu Nasıl Etkiledi? Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecindeki psikolojik durumlarını, keman çalışma isteğini ve motivasyonu etkileme durumuna ilişkin düşünceleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Uzaktan Eğitim Sürecinin Öğrenciler Üzerinde Psikolojik Etkilerine İlişkin Görüşler

Tema	Alt Tema	Kodlar	f	Görüş Bildiren Öğrenciler
Psikolojik etkiler	Olumsuz etkiler	Çalışma isteğinde azalma/ İsteksizlik	8	Ö1,Ö2,Ö3,Ö14,Ö8,Ö10,Ö15,Ö16
		Kaygı artışı/Endişeli olma	3	Ö6,Ö9,Ö14
		Motive olamama	8	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö12,Ö13,Ö14
		Yıpratıcı	3	Ö5,Ö6,Ö7
		Mutsuzluk	7	Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö11,Ö16
		Başaramama duygusu	2	Ö8,Ö9
		Yorgunluk	2	Ö1,Ö7
		Çalgımdan soğudum	2	Ö15,Ö11

Tablo 6'da öğrencilerin bu sürecin kendilerinde oluşturduğu psikolojik etkiler ile belirttikleri görüşlere bakıldığında 8'i (Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö12,Ö13,Ö14) motive olamadıkları, 7'si (Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö11,Ö16) mutsuz olduğunu, 8'i (Ö1,Ö2,Ö3,Ö14,Ö8,Ö10,Ö15,Ö16) çalışma isteğinin azaldığı ya da isteksiz oldukları 3'ü (Ö5,Ö6,Ö7) sürecin yıpratıcı olduğunu, 3'ü (Ö6,Ö9,Ö14) kaygı artışı ya da endişeli olduklarını, 2'si (Ö15,Ö11) çalgısından soğuduğunu, 2'si (Ö1,Ö7) kendilerini yorgun hissettiklerini 2 öğrenci ise (Ö8,Ö9) başaramama duygusuna kapıldıkları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntı yapılarak bazı örneklerle yer verilmiştir.

Sürekli bir odanın içinde tüm dersleri işleyip sınavlara girmek beni yıpratıyor (Ö5).

Yapamadığımı ve anlamadığımı düşünerek kendimi psikolojik olarak kötü hissediyorum. Kemani bırakmak istedim. Yeteneğimi sorgulattı (Ö11).

Pandemiden dolayı evde ve günün birçok saatini telefonda ders dinleyerek geçirmek oldukça yıpratıcı bir süreç (Ö9).

Uzaktan eğitim sürecinde kendimi mutsuz hissettiğimden çalgımdan uzaklaşmama neden oldu (Ö13).

Motivasyonumu düştü. Çalışma isteğim gitti. Çalgımdan soğumaya başladım (Ö15).

Sonuç ve Tartışma

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş GSF Müzik bölümünde öğrenim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 16 keman öğrencisinin uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmada öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmada uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen keman eğitimi derslerine ilişkin olarak öğrencilerin olumlu ve olumsuz görüşleri olduğu belirlenmiştir. Derslere kolay katılma, zaman kaybı yaşamama, dersi kayıttan tekrar izleme ve derslerden uzak kalmama yönünde uzaktan eğitimin olumlu yönlerine ilişkin görüş bildirmişlerdir. Çalışmada uzaktan eğitimin olumlu yönlerine ilişkin olarak öğrenciler rahatlık (ev ortamı) heyecanlanmama, zaman kaybı olmaması, katılım kolaylığı, dersten uzak kalmama, derslerin kayıt edilmesi yönünde olumlu görüşler bildirmişlerdir. Diğer taraftan çalışmaya katılan 7 öğrenci ise aynı soruya uzaktan eğitimin olumlu bir yönü olmadığı şeklinde cevap vermişlerdir. Piji Küçük (2020) müzik öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşlerini incelediği çalışmasında müzik öğretmeni adaylarının uzaktan eğitimin olumlu yönlerine

ilişkin olarak derslerin kayıt edilerek tekrar izlenebilmesi, evde eğitim alınabilmesi, zaman ve mekândan tasarruf edilmesi, derslerden uzak kalınmaması, not alabilme kolaylığı, derslerin devamlılığı konusunda olumlu görüşler belirttiklerini belirlemiştir. Sakarya ve Zahal (2020) keman öğrencilerinin senkron derslere ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında uzaktan eğitimin olumlu yönlerine ilişkin olarak deşifre imkanı, geri dönüt alma, soru sorabilme, hataları görebilme yönünde görüş belirttiklerini tespit etmişlerdir. Bu çalışmaların sonuçları ile yapılan çalışma sonuçlarının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Araştırmada uzaktan eğitimin olumsuz yönleri ilişkin karşılıklı iletişim yetersizliği, uygulamada alt yapı eksikliği, ders süresinin az olması, motive olamama, kemanda gösterilen teknik becerilerin internet ortamında anlaşılmasındaki güçlükler gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Sarıkaya (2021) müzik eğitimi öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında öğrencilerin büyük oranda yüz yüze eğitimi tercih ettikleri, uzaktan eğitimde aktif öğrenmenin gerçekleşmediğini ve öğrenmenin kalıcı olmadığı yönünde görüşlerini belirlemiştir. Uzaktan eğitimin olumsuz yönleri ile ilgili olarak öğrenciler iletişim sorunları yaşadıkları, internet ve bilgisayar gibi teknolojik araçlara erişimde yeterli imkânları bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Özer ve Üstün (2020) çalışmalarında öğrencilerin uzaktan eğitimi yüz yüze eğitim kadar verimli bulmadıkları derslere bağlantıda teknik sorunlar yaşadıkları yönünde görüşler belirlemiştir. Yılmaz vd., (2021) uzaktan müzik eğitimi uygulamalarının okul öncesi öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda incelediği çalışmasında öğretmen adaylarının derse yönelik kazanımlarının kuramsal ağırlıklı gerçekleştiğini uygulamada en büyük eksiğin bir enstrüman çalma noktasında yaşadıklarını belirlemiştir. Topalak (2021) müzik öğretmenlerinin bakış açısından pandemi döneminde online eğitim ile ilgili olarak senkron hataları, cihazlara ulaşma, internet erişiminde tüm eğitim paydaşlarının sorun yaşadığı, öğrenci katılımının çok az olduğu, ölçme konusunda eksiklik hissettikleri, uygulamaya dönük konuları işleyemedikleri gibi olumsuzluklar yanında teknolojik becerilerinin arttığını, dijital içerikleri öğrenme etkinliklerine katmada gelişme hissettikleri yönünde olumlu taraflarını belirtmişlerdir. Umuzdaş ve Baş (2020) çalışmalarında konservatuvar öğrencilerinin covid 19 salgını sırasında uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ve edindikleri deneyimleri incelemişler ve çalışma sonucunda öğrencilerin teknolojik deneyim kazandıkları diğer taraftan yüz yüze eğitim alamadıkları için motivasyon kaybı yaşadıkları çalgı performanslarının düştüğü belirlenmiştir. Ayrıca öğrenciler altyapısındaki sorunlar nedeniyle ders işlenişinde problemlerle karşılaştıkları daha güçlü bir çevrimiçi platform istedikleri özellikle teorik dersler için uzaktan eğitimin uygun olacağı, çalgı ve uygulamalı mesleki alan dersleri için uzaktan eğitimin işlevsel olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çiloğlu ve Çevik Kılıç (2021) müzik eğitimi bilim dalında lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini incelediği çalışmasında çalışmaya katılan öğrenciler uzaktan eğitimde danışmanları ile yeterli iletişim kuramadıklarını, moral ve motivasyon noktasında sıkıntı yaşadıklarını, ve derslere odaklanmada sorunu yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Artaç (2018) konservatuvar düzeyinde enstrüman derslerinin uzaktan eğitim metodu ile yapılmasına ilişkin eğitimci görüşlerine göre enstrüman başlangıç aşamasında doğrudan müdahale edilememesi, öğrencinin ekrandan duruş tutuş gibi teknik davranışları anlamakta zorlanması, internette kesinti, gecikme gibi sorunların yaşanması, sesin birebir iletilmemesinden dolayı müzikal ifadelerin, sonoritinin yansıtılamaması, eş zamanlı eşliğin mümkün olmaması gibi olumsuzluklar belirlemiştir. Akyürek (2020) pandemi sürecinde müzik eğitimine yönelik öğretim elemanı görüşlerini incelediği çalışmasında teknoloji kullanımı, online uygulama programlarını kullanmada güçlük çektikleri, senkronizasyon, anında geri bildirim sağlığı bir şekilde sağlanamaması, kazanımların yeterince gerçekleşmemesi buna bağlı olarak beceri ve davranışların eksik oluşması, koordinasyon eksikliği, motivasyon düşüklüğü gibi sorunların yaşandığına dikkat çekmiştir. Şenol Sakin (2021) pandemi sürecinde flüt eğitimcilerinin süreç, deneyim, online eğitime hazır oluşları, olumsuzluklar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşlerini incelediği çalışma sonucunda internet ve uygulamalar nedeniyle birçok zorluklarla karşılaştıklarını, online eğitimin başarılı olması için buna yönelik olarak hazırlanan eğitim almalarının mesleki gelişimlerine katkı sağlayacağını belirtmiştir. Kahraman (2020) uzaktan eğitimde uygulamalı derslerde sorunlar yaşandığına dikkat çekmiştir. Diğer bir çalışmada Çardak ve Güler (2022) uzaktan eğitim sürecinde akademisyenlerin eğitim uygulamaları, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında farklı üniversite ve bölümlerde görev yapan 10 akademisyenin görüşlerine göre uzaktan eğitim ile ilgili deneyimlerinin olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca bu süreçte yaşanan sorunları teknolojik alt yapı ve yeterliliğe bağlı sorunlar, iletişim ve etkileşime bağlı sorunlar, öğretim süreci ile ilgili sorunlar, idari sorunlar ve diğer sorunlar olmak üzere 5 tema başlığı altında toplamışlardır. Benzer bir çalışmada Ayaz Töral ve Albuz (2021) çalgı derslerinin uzaktan eğitim modeli ile yürütülmesindeki durumu inceledikleri çalışmada 42 müzik öğretmenin görüşleri doğrultusunda teknoloji

kullanım durumları, çevrim içi derse karşı tutumları, pandemi öncesi ve sürecinde çalgı eğitiminin durumunu incelemişlerdir. Çalışma sonucunda öğretmenlerin bu sürece ilişkin hazırlıklarının kısıtlı olduğunu, teknik sorunların yanı sıra uzaktan eğitimin öğrenci ile etkileşimde önemli problem olduğu belirlenmiştir. Literatürde yer alan bu çalışmaların uzaktan eğitime yönelik olumsuz sonuçları yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Yapılan çalışma sonuçlarından farklı olarak Sağer vd. (2014) uzaktan orkestra uygulamalarının gerçekleştiği çalışmalar sonucunda katılımcılara uygulanan ankete göre %90 oranında çalışmaların verimli olduğu, bu tür uygulamaların özellikle büyük şehirlere uzak olan taşra üniversitelerinde uygulanmasının faydalı olacağı orkestra üyeleri tarafından belirtilmiştir. Ünal Akbulut (2020) izolasyon sürecinde uzaktan piyano eğitimine yönelik veli değerlendirme sonuçları ile öğrenci notlarını karşılaştırdığı çalışmasında geri görüş bildiriminde bulunan 50 velinin %50 (n=25) sinin sadece yüz yüze veya yüz yüze ve uzaktan eğitim bir arada olmasını tercih etmişlerdir. Ankete katılan velilerden hiçbiri tek başına uzaktan eğitimi tercih etmemiştir. Kesendere vd., (2020) uzaktan keman eğitimine ilişkin keman eğitimcilerinin görüşlerini incelediği çalışmalarında olumlu ve olumsuz görüşlere sahip oldukları, yüz yüze eğitim desteği ile yaşanan olumsuzlukların ortadan kaldırılabileceğini belirlemişlerdir. Brandsrtöm vd., (2012) uzaktan gitar derslerine ilişkin nitel çalışmalarında öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda çevrimiçi öğretimi olumlu bir deneyim olarak gördükleri uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimin tamamlayıcısı olarak daha verimli olacağı yönünde bulguya ulaşmışlardır. Koutsoupidou (2014) çalışmasında katılımcıların teorik derslere asenkron olarak katılımları ile ilgili olumlu düşündüklerini, uygulamalı dersler için eş zamanlı öğrenme hakkında donanım ve yazılımdan kaynaklı teknik sorunlarla sık sık karşılaştıklarını belirlemiştir. Güzel vd., (2019) youtube üzerinden video destekli keman öğretimine ilişkin öğrenci görüşlerini inceledikleri çalışma sonucunda öğrencilerin keman eğitimine görsel ve işitsel destek olduğu hatırlamalarında kolaylık sağladığını belirlemekle birlikte video destekli derslerin yeterli olmadığını bireysel derslerle desteklenmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

Öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde kişisel keman çalışmaları ve performansları hakkında keman performanslarında gerileme olduğunu (f=6), performansını yeterli bulmadığını (f=4) ödevlerine çalışırken daha fazla zorlandıklarını (f=2) belirten öğrenciler olduğu gibi diğer taraftan performansını yeterli bulan (f=3) kemana yeni başladığı için performansının iyi olduğunu düşünen (f=1) ve daha fazla çalışırsa performansının daha iyi olacağı (f=1) yönünde görüş bildiren öğrenciler de bulunmaktadır. Sağer vd., (2020) Covid-19 pandemi sürecinin müzik dinleme ve icra pratiklerine etkilerini inceledikleri çalışmalarında pandemi sürecinde müzik bölümü öğrencilerinin enstrüman çalışma sürelerinin düştüğü, okul dışında motive olamadıkları belirgin bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Albert (2015) geleneksel ve çevrimiçi müzik eğitimi seçen katılımcılarla yaptığı çalışmasında çevrimiçi eğitimin esneklik sağladığı, geleneksel programın ise müzisyen becerileri kazandırmada daha etkili olduğunu saptamış ve katılımcıların çevrimiçi uzaktan eğitime yönelik endişeli görüşlere sahip olduğunu belirlemiştir. Koutsoupidou (2014) müzik eğitimi programlarında uygulanan çevrimiçi uzaktan öğrenmeyi, müzik öğretmeninin görüşlerini alarak incelediği çalışmasında, uzaktan öğrenmenin dünya çapında sunulmasına imkân sağladığı, farklı kültürel geçmişlere sahip insanlar arasında fikir ve uygulama alışverişini kolaylaştırdığı ancak internet tabanlı uygulamalarda özellikle performans derslerinde sorunlarla karşılaşıldığı sonucuna varmıştır. Benzer şekilde pandemi sürecinde çalgı eğitiminde yaşanan zorlukları belirlemeye yönelik (Ergin Talaka, 2021) çalışmasında yaşanan sorunları dört başlık altında toplamıştır. Bunlar öğrencilerin gerekli becerileri uygulamada güçlük çekmesi, yanlış edinilmiş bir bilginin farkına varılması ve düzeltilmesinin zorlaştığı, öğrencilerin yaşadıkları aksaklıklar nedeniyle öz güven azalması şeklindedir. Bu çalışmaların sonuçlarından farklı olarak Okan (2017) uzaktan öğretim modelinin keman öğretimine etkisini incelemiş başlangıç ve orta seviyede bulunan deney ve kontrol grupları arasında başlangıç seviyesi için ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç temel becerileri kazandırmada yüz yüze öğretim modeli ile uzaktan öğretim modeli arasında bir farklılaşmanın olmadığını göstermiştir. Benzer şekilde orta seviye öğrencilerinin deney ve kontrol grupları arasında ön test ve son test puanlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bağlamda yüz yüze öğretim modeli ile uzaktan öğretim modelinin keman öğretiminde orta seviye becerileri kazandırmada bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılan öğrenciler uzaktan eğitimin kendilerinde oluşturduğu psikolojik etkileri motive olamama (f=8), mutsuz olma (f=7), çalışma isteğinde azalma ya da isteksiz olma (f=8), sürecin yıpratıcı olması (f=3),

kaygı artışı ya da endişeli olma (f=3), çalgıdan soğuma (f=2), kendini yorgun hissetme (f=2), başaramama duygusuna kapılma (f=2) yönünde görüş bildirmişlerdir. Çalışmada ulaşılan bu sonuçlar Sakarya ve Zahal (2020) pandemi sürecinin ruhsal etkilerine ilişkin olarak elde ettiği bulgulardan kaygı, stres, korku, üzüntü ve tedirginlik konularında benzerlik göstermektedir.

Sever (2014) çalışmasında, bireysel çalgı keman derslerinde çevrilmiş öğrenme yönteminin kullanılmasının, zamandan tasarruf edilmesi, öğretimin daha kapsamlı ve planlı hale getirilmesi, performans kaygısının azaltılması yönünden daha verimli hale gelmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Sağer (2021) pandemi döneminde sanat eğitimi incelediği çalışmasının sonucunda müzik, görsel ve plastik sanatlar gibi teorik yapıların yanı sıra uygulama da gerektiren alanlarda; fiziksel temas, anlık geri bildirim gibi öğrenci öğretmen etkileşimini kapsayan unsurların hala tartışılmakta olduğu ve bu yönde teknolojik altyapının daha da geliştirilerek yüz yüze eğitimin sağladığı imkânlardan benzer şekilde istifade edilmesi için arayışların devam ettiği, mütemediyen çalışmaların gerçekleştirildiğini tespit etmiştir.

Gül (2021) pandemi sürecinde uzaktan eğitimde ortaöğretimde müzik eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerini incelediği çalışma sonucunda eğitim materyallerinin yetersizliğinin yanı sıra grup etkinliklerinin ve çevrimiçi derslerde uygulama gerektiren etkinliklerin yapılamaması nedeniyle programda yer alan kazanımlara kısmen ulaşıldığını tespit etmiştir. Erim ve Yöndem (2009) video model destekli öğretimin, başlangıç aşamasındaki klasik gitar öğrencilerinin performansına olan etkisi araştırdıkları çalışmalarında video model destekli gitar öğretimin, gitar tutuş, sağ el, sol el performansları ve tek sesli bir eser üzerindeki performans olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Şahin (2018) video destekli keman öğretiminin 7-15 yaş arasındaki bireylerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlarına etkisini incelediği deneysel çalışma sonucunda ön hazırlık ve bedensel kurulum, becerilerinin kazandırılmasında deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı bunun yanında teknik ve müzikal boyutlarda deney grubu lehine olumlu etki gösterdiğini saptamıştır.

Araştırmaya katılan öğrenciler uzaktan eğitimde keman derslerinin daha verimli işlenebilmesi için ders saatlerinin artırılması (f=6), her öğrenciye online ayrı bir ders saati verilmesi (f=5), keman derslerinin mutlaka yüz yüze yapılmasını (f=3) önermişlerdir. Öğrencilerin uzaktan ders platformunun teknik olarak daha geliştirilmesi (f=3) ve üniversitenin internet paket desteği sağlaması (f=3) yönünde beklentileri bulunmaktadır.

Bütün bu sonuçlar değerlendirildiğinde, yaşanan ani değişikliklerle başlayan uzaktan eğitim sürecinde keman öğrencilerinin bu sürece adapte olamadıkları, beceri temelli bir dersin uzaktan eğitimle yürütülemeyeceğini düşündükleri ve en kısa sürede yüz yüze eğitime dönülmesini önerdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca teorik derslerin uzaktan kısmen yapılabileceği, performansa yönelik derslerin ise ağırlıklı olarak yüz yüze olması ve uzaktan eğitimle desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Öneriler

Yapılacak araştırmalarda çalgı eğitimi alan daha geniş katılımlı örnekleme sahip çalışmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca uzaktan çalgı eğitiminin başarı, motivasyon vb. faktörler üzerine etkisini inceleyen farklı çalışmalar yapılabilir. Uzaktan öğretim modelinin yaylı çalgı öğretiminin hangi seviyede teknik ve müzikal becerileri kazandırmada daha uygun olacağı incelenerek buna özel tasarlanabilir.

Çalgı eğitimi ve uygulamalı derslerin uzaktan eğitim modeli ile daha nitelikli hale getirilmesi için sanal öğrenme platformları tasarlanarak ulaşım, kullanım kolaylığı olan teknik donanımı ve kalitesi yüksek aynı anda öğretim elemanı ve öğrencinin çalabilmelerine imkân sağlayan öğrenme platformları geliştirilebilir. Bu noktada uzaktan eğitim platformlarının, öğrenme materyallerinin görsel ve işitsel niteliğinin tasarlanması, planlanması, altyapı yeterliliği, sistemin yönetimi ve denetimine yönelik yapılacak çalışmalar önem taşımaktadır. Mesleki müzik eğitimi veren lisans ve lisansüstü dâhil olmak üzere kadar gerekli altyapının oluşturulması, ders içeriklerinin hazırlanması, uygulamalı ve teorik olarak destekleyici video, slayt vb. görsel ve işitsel materyallerle desteklenerek uzaktan eğitimde öğrencilerin özellikle bireysel performanslarını da değerlendirebilecekleri ölçme ve değerlendirme uygulamalarının oluşturulması önerilebilir. Sınıf seviyesi dikkate alınarak konulara ilişkin video destekli anlatım ve uygulama örnekleri içeren görsel ve işitsel materyaller hazırlanarak öğrencilerin erişimine sunulabilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 23.12.2021 tarih ve 2021/9/13 sayılı kararı ile araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Albert, D.J. (2015). Online Versus traditional master of music in music education degree programs student's reasons for choosing. *Journal of Music Teacher Education*, 25(1), 52-64. <https://doi.org/10.1177/1057083714548588>
- Alkan, C. (1987). Açıköğretim: Uzaktan eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları*, No: 157, Ankara.
- Akyürek, R. (2020). The views of lecturers about distance music education process in the pandemic period *International Journal of Education Technology and Scientific Resarches*, 5(13), 1790-1833. <https://doi.org/10.35826/ijetsar.262>
- Artaç, A. (2018, April 11-13). *Konservatuvar düzeyinde enstrüman eğitiminde uzaktan eğitim* metodu [Sözlü sunum]. I International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Volume 2, 302-304, Antalya.
- Ayaz Töral, D. ve Albuz, A. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde 4-13 yaş grubu öğrencilerine yönelik uzaktan çalgı öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 21-43. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1347035>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124. <https://dergipark.org.tr/pub/auad/issue/34117/378446>
- Brandström, S., Wiklund, C., & Lundström E. (2012). Developing distance music education in Arctic Scandinavia: electric guitar teaching and master classes. *Music Education Research*, 14(4), 448-456. <https://doi.org/10.1080/14613808.2012.703173>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri (3. Baskı)*. Pegem Akademi.
- Çardak, U. ve Güler, Ç. (2022). Uzaktan eğitim ve uzaktan öğretmen yetiştirme bağlamında akademisyen uygulama, görüş ve önerileri. *Van YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Şubat Özel Sayısı, 323-353. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1068111>
- Çiloğlu, S. ve Çevik Kılıç, D. B. (2021). Koronavirüs sürecinde müzik eğitimi bilim dalında lisansüstü eğitim gören öğrencilerin uzaktan eğitime bakış açıları: Nitel bir çalışma. H. Şahin (Ed.), *Eğitim Bilimleri Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler-3* içinde (ss. 108-121). IVPE Yayınevi.
- Erim, A. ve Yöndem, S. (2009). Video model destekli öğretimin gitar performansına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 45-55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235047>
- Ergin Talaka, E. (2021). Pandemi sürecinde Bireysel çalgı derslerine ilişkin öğrenci görüşleri: Bir durum değerlendirmesi. M. Dalkılıç (Ed.), *Scientific Developments for Social and Education Sciences* içinde (ss.149-160). Duvar Kitabevi.
- Gül, G. (2021). Teachers' views on music education practices in secondary education in distance education during the covid-19 pandemic process. *Journal of Education in Black Sea Region*, 6(2), 95-111. <https://doi.org/10.31578/jeps.v6i2.235>

- Güzel, B.B, Çakır, H. ve Çelen, Y. (2019). Youtube üzerinden video destekli keman öğretimine ilişkin öğrenci görüşleri. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 4(1), 31-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bestdergi/issue/50074/626503>
- Kahraman, M. E. (2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat-İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56. <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.741737>
- Kesendere, Y., Şenol-Sakin, A., & Acar, A.K. (2020). Educators' views on online/distance violin education at Covid-19 outbreak. *Journal for the Interdisciplinary Art and Education*, 1(1), 1-19. <http://dx.doi.org/10.29228/jiae.1>
- Koutsoupidou, T. (2014). Online distance learning and music training: benefits, drawback and challenges. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-learning*, 29(3), 243-255. <https://doi.org/10.1080/02680513.2015.1011112>
- Moore, M. G. & Kearsley, G. (1996). *Distance education: A systems view*. Wadsworth Publishing Company.
- Okan, S. (2017). *Uzaktan öğretim modelinin keman öğrenimine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Özer, B., & Üstün, E. (2020). Evaluation of students' views on the covid-19 distance education process in music departments of fine arts faculties. *Asian Journal of Education and Training*, 6(3), 556-568. <https://doi.org/10.20448/journal.522.2020.63.556.568>
- Piji Küçük, D. (2020). Covid-19 salgını sürecinde müzik öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 19-40. <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.44497>
- Sağır, T., Eden, A. ve Şalliel, O.(2014). Müzik eğitiminde uzaktan eğitim ve orkestra uygulamaları. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(9), 69-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iujad/issue/8728/108995>
- Sağır, T. (2021). Pandemi döneminde sanat eğitimi. *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(2), 214-226. <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.1027880>
- Sağır, T., Özkişi, Z.G. ve Yüceer, E. M. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin müzik dinleme ve icra pratiklerine etkileri: Yıldız Teknik Üniversitesi lisans öğrencileri örneği. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Müzik ve Sahne Sanatları Dergisi*, 4, 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/umssd/issue/59296/826820>
- Sakarya, G. ve Zahal, O. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan keman eğitimine ilişkin öğrenci görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 795-817. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44504>
- Sarıkaya, M. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin müzik eğitimi ana bilim dalı öğrencilerinin görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27(46), 92-100. <https://doi.org/10.35247/ataunigsed.835720>
- Sever, G. (2014). Bireysel çalgı keman derslerinde çevrilmiş öğrenme modelinin uygulanması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 27-41. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.3s2m>
- Simonson, M., Smaldino, S., & Zvacek, S. (2015). *Teaching and learning at a distance foundations of distance education (6th Ed.)*, IAP–Information Age Publishing.
- Şahin, A. G. (2018). *Video destekli keman öğretiminin (7-15) yaş arası bireylerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlara etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi.
- Şenol Sakin, A. (2021). Flute education in turkey in the process of covid-19 pandemic. *Journal of Education in Black Sea Region*, 6(2), 3-28. <https://doi.org/10.31578/jrebs.v6i2.230>
- Topalak, Ş. (2021). Müzik öğretmenlerinin bakış açısından pandemi döneminde online eğitim. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 291-308. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.935863>

Umuzdaş, S. ve Baş, A. H. (2020). konservatuvar öğrencilerinin covid-19 salgını sürecindeki uzaktan eğitim ile ilgili algılarının ve deneyimlerinin araştırılması (Tokat ili örneği). *Yegah Musiki Dergisi*, 3(2), 204-220. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yegah/issue/59004/824492>

Ünal Akbulut, C. (2020). İzolasyon sürecinde uzaktan piyano eğitimine yönelik veli değerlendirme sonuçları ve öğrenci not karşılaştırması. *İDİL Dergisi*, 76, 1832-1840. <https://doi.org/10.7816/idil-09-76-06>

Yalın, H. İ. (2008). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Nobel Yayınevi

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2009). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, H., Sakarya, G., Gayretli, Ş. ve Zahal, O. (2021). Covid-19 ve çevrimiçi müzik eğitimi: okul öncesi öğretmen adaylarının görüşleri üzerine nitel bir çalışma eğitimde nitel çalışmalar dergisi. *Journal of Qualitative Research in Education*, 28, 283-299. <https://doi.org/10.14689/enad.28.12>

Yurdakul, B. (2015). Uzaktan eğitim. Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler içinde* (ss.271-288). Pegem Akademi.

EXTENDED SUMMARY

The covid-19 pandemic process, which has affected the whole world, has negatively affected countries in economic, social, psychological and social areas. Undoubtedly, another area in which its influence is strongly reflected in this process is education. These extraordinary conditions have necessitated the restructuring of education processes, the necessity of alternative learning methods of digital learning platforms and approaches, as well as updating, arranging and making them ready for application. The continuation of the education and training system despite all kinds of negativities, not being interrupted, shaping it according to the conditions of the day and being able to meet the needs depends on the correct planning, development and implementation of the education and training approaches. For this reason, the quality of education and training largely depends on its ability to be renewed in accordance with the needs and expectations of the day. Since the Covid-19 pandemic process emerged, education has been suspended at different times all over the world and distance education has been started. In Turkey, as of March 2020, distance education has been started in higher education.

According to Moore and Kearsley (1996), distance education is a planned learning that takes place in different environments, requires special teaching techniques, organizational and administrative arrangements with electronic and other technologies. During the pandemic process, distance education has come to the fore and the applicability of distance education in increasing the quality of education has been questioned.

In this process, studies on student opinions, applicability, and determination of advantages and disadvantages of distance education focused on the synchronous distance education of instrument lessons.

Studies on distance music education in the literature (Akyürek, 2020; Çiloğlu and Çevik Kılıç, 2021; Gül, 2021; Küçük Piji, 2020; Özer and Üstün, 2020; Sağer et al. 2020; Sarıkaya, 2021; Topalak, 2021; Umuzdaş and Umuzdaş 2020) and studies on distance violin education (Güzel et al. 2019; Kesendere et al. 2020; Okan, 2017; Sakarya and Zahal, 2020; Sever, 2014; Şahin, 2018) with guitar, flute and piano education (Brandström et al. 2012; Erim and Yondem, 2009; Şenol Sakin, 2021; Ünal Akbulut, 2020).

In the study, the positive and negative aspects of violin education lessons regarding the applicability of the distance education path synchronously were tried to be revealed in terms of student opinions.

The problem statement of the study is “How are the students' views on violin education lessons conducted through distance education?” is in the form. In this study, the 2020-2021 academic year Kırşehir Ahi Evran University Neşet Ertaş GSF. In this study, the views of a total of 16 volunteer violin students, who are studying in the music department and actively participating in the violin education lessons held synchronously during the distance education process, were tried to be revealed. The case study design, one of the qualitative research methods, was used in the research.

The following open-ended questions were asked to the students and their answers were received in writing.

1. What are the positive aspects of violin education courses conducted through distance education?
2. What are the negative aspects of violin education lessons conducted through distance education?
3. What are your suggestions and expectations for the violin education lessons to be more productive in the distance education process?
4. What do you think about your personal violin studies and performance during the distance education process? How do you find your performance?
5. Did the distance education process affect you psychologically? How did it affect your desire to study the violin, your motivation or your psychological state?

The form prepared by the researcher was sent to the students via e-mail and the answers were received in writing. The data obtained in the research were analyzed with the content analysis technique.

In the research, it was determined that the students had positive and negative opinions about the violin education lessons carried out with distance education. They expressed their opinions on the positive aspects of distance education, such as easy participation in the lessons, not losing time, watching the lesson again from the recording and not staying away from the lessons. In the study, the positive aspects of distance education are to save time and space, as well as the negative aspects of distance education are lack of mutual communication, lack of infrastructure in practice, lack of course hours, internet connection problem, lack of motivation, understanding of the technical skills shown in the violin on the internet. They expressed negative opinions in the form of difficulties. In the distance education process, there were students who stated that there was a regression in their violin performance ($f=6$), that they did not find their performance adequate ($f=4$) and that they had more difficulty while working on their homework ($f=2$), on the contrary, there were students who found their performance sufficient ($f=3$). There are also students who think that their performance is good ($f=1$) because they have just started playing the violin, and that their performance will be better if they practice harder ($f=1$). The psychological effects of distance education on the students who participated in the study were that they were not motivated ($f=8$), unhappy ($f=7$), decreased or unwillingness to work ($f=8$), the process being abrasive ($f=3$), increased anxiety, or being unmotivated ($f=7$). They also reported opinions such as being anxious ($f=3$), cooling off from the instrument ($f=2$), feeling tired ($f=2$), and feeling unable to succeed ($f=2$). In line with the results of the study, it can be recommended that future studies be carried out, supported by studies with a larger sample of string instrument training. Special lessons can be designed by examining which dimension and level of instrument teaching would be more appropriate.

In order for distance education to be more efficient in instrument education, virtual platforms can be developed where technical problems are eliminated and better quality sound and image can be obtained. Alternative learning and teaching models suitable for the nature of instrument education can be developed.

In order to make music education more efficient with the distance education model, virtual learning platforms can be designed, and learning platforms with high technical equipment and high quality can be developed, especially for practical lessons with ease of access.

ACEMHÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III BOYAZ BEZEKLİ SERAMİK GRUPLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

AN OVERVIEW OF ACEMHÖYÜK EARLY BRONZE AGE III PAINTED POTTERY GROUPS

Tuğçe ŞENER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
tugcesener@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-6977-3955

ÖZET

Geliş Tarihi:

03.11.2022

Kabul Tarihi:

26.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Acemhöyük, Erken Tunç Çağı, Seramik, Boya Bezekli Seramik

Keywords

Acemhöyük, Early Bronze Age, Ceramic, Painted Pottery

Erken Tunç Çağı III (MÖ 2450-2000) Anadolu toplumlarının kültür, ekonomi, teknoloji gibi alanlara yayılan yenilikler tarafından etkilendiği hareketli bir döneme işaret etmektedir. Orta Anadolu Bölgesi'nin anahtar Erken Tunç Çağı III yerleşimleri arasında yer alan Alishar, Kültepe gibi merkezlere bakıldığında, boyalı bezekli seramiklerin dönem boyunca yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Adı geçen yerleşimlerde tanımlanan tablonun bölgenin diğer yerleşimleri için de geçerli olduğunu ifade etmek mümkün görünmektedir.

Acemhöyük, Orta Anadolu Bölgesi'nin en büyük höyüklerinden biridir. Acemhöyük'te yürütülen arkeolojik araştırmalar, kentin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yerel bir krallık merkezi olduğunu göstermektedir. MÖ III. binyıl tabakalarında yapılan kazılar ile Erken Tunç Çağı seramik gruplarının tanımlanması mümkün olmuştur. Seramik analizi yerleşimde boya bezekli seramiğin Erken Tunç Çağı III tabakaları (XI-V) boyunca, Alishar ve Kültepe örneklerinde görüldüğü gibi yaygın bir şekilde kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Acemhöyük Erken Tunç Çağı III tabakalarında bulunan bir grup boya bezekli seramik, teknik özelliklerine göre gruplara ayrılmış ve çağdaş yerleşimlerde bulunan benzer örneklerle karşılaştırılmıştır. Değerlendirme, Acemhöyük boya bezekli Erken Tunç Çağı III seramiğinin çağdaş boya bezekli seramikle ilişkili olduğuna işaret etmiştir. Ancak bazı gruplarda tespit edilen teknik farklılıklar yerel bir geleneğin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.

ABSTRACT

The Early Bronze III (2450-2000 BC) signifies a formative and dynamic period that influenced deeply Anatolian societies through innovations appeared in cultural, economical and technological spheres. Various painted wares were widely used during this period at the sites of key importance like Alishar and Kültepe for the Central Anatolian Early Bronze Age III. This observation seems broadly valid for other sites located in the same region.

Acemhöyük is one of the largest mounds of Central Anatolia. Archaeological investigations held at Acemhöyük indicated the site was the capital city of a local kingdom during the Assyrian Trading Colonies Period. Archaeological excavations implemented at the 3rd millennium BC levels of the site provided information about general characteristics of the settlement together with the Early Bronze Age ware groups. Analysis of the ware groups indicated that painted ware types were widely in use during the Early Bronze Age III Period (levels XI-V) like Alishar and Kültepe. A group of painted sherds from the Early Bronze Age III levels of Acemhöyük presented in this paper. For the analysis, they were classified according to their technical characteristics and compared with similar samples from contemporaneous sites. This analysis suggested that the painted Early Bronze Age III sherds from Acemhöyük are related with some of the contemporaneous ware groups. But significant technical differences recognized in some ware groups suggest a local tradition for the site.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neysosbilen/article/1018540>

Atıf/Cite as: Şener, T. (2022). Acemhöyük erken tunç çağı III boyaz bezekli seramik grupları üzerine bir değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1),488-502.

¹ Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda devam etmekte olan "Yeni Veriler Işığında Orta Anadolu Bölgesi MÖ 3. Binin Sonu-2. Binin Başlangıç Evresi Seramiği" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Giriş

Tuz gölünün hemen güneyinde, Aksaray Ovası'nı oluşturan alüvyon yelpazesinin merkezinde yer alan Acemhöyük, Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000) ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 2000-1700) boyunca Aksaray çevresinin merkezi yerleşimidir (Fig. 2). Kuzey-güney yönünde yaklaşık 600 m, doğu-batı yönünde ise 700 m uzunluğa ulaşan ölçüleriyle Acemhöyük Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biridir (Fig. 3). 1962 yılından itibaren hemen hemen aralıksız sürdürülen kazılar, yerleşimin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Orta Anadolu'nun krallık merkezlerinden olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle de kenttin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki ismi en fazla tartışılan konulardan biri haline gelmiştir². MÖ II. binyılın başlarına tarihlenen anıtsal yapılar ve zengin buluntularıyla göze batan kenttin Erken Tunç Çağı'ndaki kültürel gelişimi zamanla araştırılması gereken bir konu haline gelmiş ve bu amaçla höyüğün farklı yerlerinde kazı çalışmaları yürütülmeye başlanmıştır³. Erken Tunç Çağı'na odaklanan çalışmaların en kapsamlısı, Sarıkaya Sarayı'nın hemen güneyindeki yamaçta yürütülmüştür (Fig. 4 ve 5)⁴.

Acemhöyük güney yamacından elde edilen arkeolojik veriler, kenttin MÖ III. binyılın ortalarından itibaren hızla gelişmeye başladığına işaret etmiştir. Bu dönemden itibaren çeşitli yıkım olayları yaşayan kent, kültürel ve ekonomik anlamda kalıcı bir kesintiye uğramadan büyümeye devam ederek ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın krallık merkezlerinden biri haline gelmiştir. Acemhöyük'ün MÖ III. binyılın ortalarından itibaren sergilediği kültürel yapı, aynı dönemde Anadolu'nun büyük bir bölümünde etkilerini hissettiren sosyoekonomik gelişmelerle uyumlu bir görünüm sunmuştur. Maden ekonomisinin hızla yaygınlaştığı, gelişkin savunma sistemlerine sahip kentlerin ortaya çıkışı ile aynı zamanda görülmeye başlayan söz konusu gelişmeler farklı alanlara yayılan yenilikleri beraberinde getirmiştir.

Höyüğün güney yamacında yapılan kazılarında, yerleşimin kültürel gelişiminin tanımlanmasına yardım eden farklı niteliklere sahip seramik gruplarıyla karşılaşmıştır. XII-V. tabakalara ait farklı kontekstlerde açığa çıkarılan seramiğin çoğunluğu yerel nitelikli örneklerden oluşmaktadır. Ancak söz konusu tabakalarda ele geçen ve Acemhöyük'ün uzak kültür bölgeleriyle bağlantılarını gösteren seramiğin sayısı da az değildir⁵. Orta Anadolu Bölgesi Erken Tunç Çağı III (MÖ 2450-2000) kültürlerinde kendine özgü bir yer tutan ve bölgede yaygın bir şekilde karşılaşılan farklı tiplerdeki boya bezekli seramikler, Acemhöyük'te değişen oranlarda temsil edilmektedir. Bunlar arasında yer alan ve Kızılırmak Kavsi ile yakın çevresinde yaygın bir şekilde karşılaşılan Intermediate ve Alishar III gibi boya bezekli seramikler yerleşimde sınırlı miktarda temsil edilirken, Acemhöyük'ün bulunduğu bölgeye özgü örnekler ise oldukça yoğundur. Bu çalışmada, Acemhöyük'te farklı tabakalarında 2015-2020 yılları arasında bulunan bir grup boya bezekli seramik ele alınmış ve bunların Orta Anadolu Bölgesi Erken Tunç Çağı III seramik gelenekleriyle bağlantıları değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikle söz konusu seramik buluntularının ortaya çıkarıldığı güney yamacı Erken Tunç Çağı tabakalarına ait mimari kalıntılar kısaca tanıtılmıştır. Çalışmanın devamında, bu tabakalardan ele geçen boya bezekli seramikler hamur, yüzey ve diğer teknik özelliklerine göre sınıflandırılarak kap formları tartışılmış benzer örneklerle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise bu seramiklerin Orta Anadolu Bölgesi Erken Tunç Çağı III boya bezekli seramik türleriyle bağlantıları ele alınmış ve Acemhöyük'ün bölge içindeki kültürel konumuna değinilmiştir.

Erken Tunç Çağı'nda Acemhöyük

Acemhöyük'te günümüze kadar sürdürülen çalışmalar, kenttin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda sahip olduğu ekonomik, ticari ve siyasal merkez konumuna birdenbire yükselmediğine işaret etmektedir. Güney yamaçta sürdürülen çalışmalar, bu yöndeki gelişmelerin temelini MÖ III. binyılın ikinci yarısında atıldığına işaret etmektedir. Güney yamaç çalışmaları, Acemhöyük'ün şimdilik tespit edilen en eski yerleşimini oluşturan XII. tabakanın Erken Tunç Çağı II sonlarına tarihlendiğini ortaya koymuştur. Sınırlı bir alanda araştırılan ve birkaç kerpiç duvar kalıntısı ile temsil edilen bu tabakanın üzerinde, yerleşim dokusu ve mimari açıdan daha geniş bir alanda araştırılabilen XI. tabaka yer almaktadır. Anıtsal bir sur sistemi ile çevrelendiği belirlenen XI. tabaka kazıları savunma sisteminin açığa çıkarılmasına yönelik olarak sürdürülmüştür⁶. Ortalama genişliği 6 m civarındaki kerpiç surun korunan yüksekliğinin yer yer 4 metreye ulaştığı tespit edilmiştir. Erken Tunç Çağı III

² Kemiş, 2018: 64.

³ Kemiş, 2018: 64.

⁴ Kemiş, 2018: 64.

⁵ Kemiş, 2018: 71.

⁶ Kemiş ve Öztan, 2020: 147.

başlarına tarihlendirilen XI. tabakaya ait yapıların savunma sisteminin kuzeyinde sur duvarına bağlanacak şekilde inşa edildikleri görülmüştür. Sura bağlanan XI. tabaka mekânlarının iç düzenlemeleri ve mekânlardan ele geçen buluntular, söz konusu yapıların konut nitelikli olduğunu ortaya koymuştur. XI. tabakanın bir diğer dikkat çekici özelliği yerleşimin yıkımla sonlanmış olmasıdır. Sur çevresinde ve XI. tabaka yapılarında görülen yoğun yıkım dolguları ile bu dolgularda bulunan yaklaşık 1500 adet sapan tanesi savaş izleri şeklinde değerlendirilmiştir⁷.

Yıkım tabakasının hemen üstünde yer alan X. tabakada, savunma sisteminin kullanım dışı bırakıldığı doğrudan sur üzerine inşa edilen yapılardan anlaşılmıştır. X. tabaka yerleşim düzeninin bitişik düzende inşa edilen ve bir yay çizerek uzanan mekânlar tarafından belirlendiği görülmüştür (Fig. 4). X. tabakanın hemen üzerinde yer alan IX. tabaka yerleşiminde, diğer yerleşim tabakalardan farklı olarak yapıların taş temel kullanılarak inşa edilmiştir⁸. X. tabakaya benzer bir şekilde bitişik düzende inşa edilmiş yapıların açığa çıkarıldığı bu tabakanın en dikkat çekici binası 13x6,5 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı yapıdır. Acemhöyük güney yamaç kazı alanının batısında, ZA/51-52 ve AB/50-52 açmalarında gerçekleştirilen çalışmalar VIII. tabakaya ait iyi korunmuş yapıların ortaya çıkarılmasını sağlamıştır⁹. Bu tabakadaki tespit edilen yapıların ahşap dikmelerle desteklendiği ve X. tabakadan itibaren görülen radyal yerleşim planının bu tabakada da sürdürüldüğü belirlenmiştir. VIII. tabakanın Erken Tunç Çağı IIIA (MÖ 2450-2150) sonlarına tarihlenebileceği öngörülmektedir¹⁰.

Acemhöyük'te Erken Tunç Çağı IIIB Dönemi'ne (MÖ 2150-2000) tarihlendirilen VII, VI ve V. tabakalar büyük ölçüde modern yerleşimlerin tahribatına maruz kalmıştır. Ancak söz konusu tabakalara ait yapılar, güney yamaç kazı alanının batısında tabaka düzeni içerisinde, nispeten iyi korunmuş vaziyette tespit edilebilmiştir (Fig. 5). Kerpiç yapılardan ele geçen küçük buluntular ve çanak çömlekler, bu tabakaların Orta Anadolu genelinde siyasal, kültürel ve ekonomik bir dönüşümün yaşanmaya başladığı MÖ III. binyılın son yüzyıllarına tarihlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Her ne kadar mimari veriler daha erken tabakalara oranla kısıtlı da olsa, bu tabakalardan bulunan seramiğin dönemin tüm karakteristik özelliklerini yansıttığını ifade etmek mümkündür.

Acemhöyük Erken Tunç Çağı III Boya Bezekli Seramik Grupları

Erken Tunç Çağı tabakalarında günümüze kadar yürütülen kazılar, Acemhöyük'ün MÖ III. binyılın ikinci yarısı boyunca sergilediği seramik gelişim tablosunun ana hatlarıyla kavranmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu tablo, dönemin en erken tabakasından en geç tabakasının sonuna kadar boya bezekli seramiklerin Acemhöyük'te dikkat çekici bir ağırlığa sahip olduğuna işaret etmektedir¹¹. Erken Tunç Çağı'nın en eski tabakalarında (XII-X), Orta Anadolu'nun güney bölgelerinin tipik boya bezekli seramiği denilebilecek metalik seramik ağırlığını hissettiren, X. tabakadan itibaren yeni tipte boya bezekli seramiklerin repertuara katıldığı görülmektedir¹². Bu çalışmada üzerinde durulmayan Orta Anadolu metalik seramiğinin yerleşimin güneyli karakterine vurgu yaptığı ifade edilebilir. Sayıları X. tabakadan itibaren keskin bir şekilde artan yeni tipteki boya bezekli seramikleri bant bezekli seramik, Konya-Aksaray Yöresi Seramiği, Intermediate Seramiği ve Alışar III Seramiği şeklinde dört gruba ayırmak mümkündür. Bu doğrultuda, burada değerlendirilen seramiklerden 18 örnek bant bezekli, 16 örnek Konya-Aksaray yöresi, 4 örnek Intermediate, 5 örnek Alışar III seramiği şeklinde sınıflandırılmış ve bu grupların genel özellikleri aşağıda sunulmuştur.

Bant Bezekli (Hareli) Seramik

İlk olarak Nimet Özgüç¹³ tarafından tanımlanan ve "Hareli Seramik" şeklinde adlandırılan bant bezekli seramik grubuna ait kapların yüzeyleri açık kırmızımsı kahverengi ve açık kahverengi astarlıdır. Bu grubun en karakteristik özelliği, açık ve kapalı formların ağız kenarlarının iç ve dış kısımlarıyla kapalı kapların gövdelerinde rastlanan geniş boya bantlardır (Fig. 6). Yaygın bezeme renkleri kırmızı, kahverengi ve kırmızımsı kahverengidir. Nadiren gri ve siyah bant bezemelere de rastlanabilmektedir. İyi artıtlmış hamurlarda az miktarda kum, kireç, taşçık ve mika gözlenmiştir.

⁷ Kamış ve Öztan, 2020: 149.

⁸ Kamış ve Öztan, 2020: 148.

⁹ Kamış ve Öztan, 2020: 148.

¹⁰ Kamış, 2020: Fig. 14.

¹¹ Acemhöyük güney yamacında 1975-1982 yılları arasında çıkarılan Erken Tunç Çağı seramiklerini doktora tezi kapsamında değerlendiren Yalçın Kamış'a göre tüm malzemenin % 24'ünü çeşitli gruplara dağılan boya bezekli örnekler oluşturmaktadır. Kamış, 2012: grafik 2.

¹² Kamış, 2018: 68.

¹³ N. Özgüç, 1990: 71.

Bant bezekli Seramikler, Acemhöyük'te ilk olarak XI. tabakada birkaç örnekle ortaya çıkmıştır¹⁴. Büyük bir bölümü çarkta biçimlendirmiş örneklerin çoğunlukla çanak ve çömlek formlarında yoğunlaştığı belirlenmiştir (Fig. 10-13). X. tabakadan itibaren sayıları giderek artan bant bezekli seramikler, VIII. tabakadan itibaren azalmaya başlamış olsa da Erken Tunç Çağı'nın sonuna kadar kullanımda kalmıştır. Bant bezekli seramiklerin Orta Anadolu Bölgesi'ndeki yayılımı konusundaki bilgilerimiz henüz istenilen seviyede değildir. Acemhöyük buluntuları dışında, bant bezekli seramiklerin az sayıda örneği Topakhöyük Erken Tunç Çağı III tabakalarında ele geçmiştir¹⁵.

Konya-Aksaray Yöresi Seramiği

İlk olarak James Mellaart'ın Anadolu'nun güney kesimlerinde gerçekleştirdiği geniş kapsamlı yüzey araştırmaları sırasında fark edilen Konya-Aksaray yöresi boya bezekli seramiği bölgenin iki büyük kenti konumundaki Acemhöyük ve Konya-Karahöyük'te yoğun bir şekilde temsil edilmektedir¹⁶. Her iki yerleşimde açığa çıkarılan bu tipteki boya bezekli seramikler, motif benzerlikleri nedeniyle Kayseri-Yozgat çevrelerinde yaygın görülen Intermediate seramiğiyle ilişkilendirilmiştir¹⁷. Büyük bir bölümü çarkta biçimlendirildiği görülen bu tipteki boya bezekli seramiklerin Acemhöyük'te IX. tabakada ortaya çıktığı bilinmektedir. Genellikle iyi arıtılmış hamurlar az taşçık, kum ve mika katkılıdır. Yüzeyler çoğunlukla açık kahverengi, açık kırmızı kahverengi veya krem rengi astarlıdır. Kapların yüzeyleri mat kırmızı, koyu kırmızı, kahvemsî kırmızı, gri ve siyah renkli olabilen bezeklerle süslenmiştir. Bezeme repertuarı, kapların ağız kenarlarında görülen kalın bantlar, içleri kafes motifli üçgenler, iç içe açılar, kafes motifleri, paralel çizgiler gibi nispeten basit sayılabilecek geometrik öğeleri içermektedir (Fig. 7). Acemhöyük'te söz konusu motiflerin boya bezeklerle sınırlı kalmadığı, çeşitli kapların yüzeylerinde çizi bezeme yoluyla oluşturulmuş aynı tarz motiflere rastlanmasından anlaşılmaktadır (Fig. 13.8-9). Acemhöyük'te bulunan bu tarzdaki boya bezekli seramikler, çeşitli tiplerdeki çanak ve çömlek formlarında yoğunlaşmaktadır (Fig. 13-14).

Anadolu'nun güney bölümlerinde geniş bir alanda rastlanan bu tipteki boya bezekli seramikler, Mellaart tarafından Kapadokya boyalılarına benzetilmiştir¹⁸. Winfried Orthmann bu grubun Güney Platosu'nda görülen yerel bir boyalı seramik grubu olabileceğini ifade etmiştir¹⁹. Yalçın Kamış²⁰ ise Acemhöyük'te görülen bu boyalı seramik grubu için Konya Ovası Boyalı Seramiği terimini kullanmıştır. Motif özellikleri itibarıyla Intermediate seramiğiyle benzeşen ancak çark yapımı olan, hamur nitelikleri gibi teknik özelliklerle farklılaşan bu seramikleri benzer bir geleneği paylaşan ancak kendine has özellikleri ağır basan farklı bir seramik grubu olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Konya-Aksaray yöresi boya bezekli seramiği şeklinde tanımladığımız seramik grubu şimdilik sınırlı sayıda yerleşimden bilinmektedir. Bu seramiğin çok yoğun temsil edildiği Acemhöyük ve Konya-Karahöyük dışında, bu tarz seramiğin Ovaören Topakhöyük ve Kırşehir Yassıhöyük'te çağdaş tabakalarda açığa çıkarıldığı bilinmektedir²¹. Bunların yanı sıra, Karaman Eminler Höyük'te bu gruba benzer yüzey buluntusu örneklerle rastlanmıştır²². Ankara Çayyolu Höyük'te yapılan çalışmalarda bulunan boyalı seramik örnekleri Acemhöyük'te bulunan seramikler ile ilişkilendirilmiş ve aynı gruba dahil edilmiştir²³.

Intermediate Seramiği

Orta Anadolu Bölgesi'nde Kızılırmak yayının içinde ve yakın çevresinde yaygın bir şekilde karşılaşılan Intermediate seramiği ilk olarak Alishar Höyük'te tanımlanmıştır²⁴. Bu seramik grubu, elde biçimlendirilmiş, genellikle iyi arıtılmış, az kum katkılı, kapları içermektedir. Astarlı ve perdahlı yüzeylerde, kırmızı kahve, koyu kahve,

¹⁴ Kamış, 2018: 66.

¹⁵ Şenyurt vd., 2014: 68.

¹⁶ Mellaart, 1958: 323; Kamış, 2017: 169.

¹⁷ N.Özgüç, 1968: 28; N.Özgüç, 1990: 71.

¹⁸ Mellaart, 1958: 323.

¹⁹ Orthmann, 1963: 77.

²⁰ Kamış, 2012: 46; Kamış, 2018: 68.

²¹ Şenyurt vd. 2014, 68 ve M. Omura, 2016: 43.

²² Kamış, 2019: Fig. 17-8.

²³ Bertram ve İlgezdi-Bertram, 2020: 68.

²⁴ von der Osten, 1937: 236.

morumsu kırmızı ya da siyah tonlarında boya bezekler görülmektedir. Bezemeler düz çizgiler ve bu çizgilerin meydana getirdiği kombine motiflerden oluşmaktadır.

Acemhöyük'te IX. tabakadan itibaren görülmeye başlayan Intermediate seramik örneklerinin sayısı çok azdır (Fig. 8; Fig. 12.3-4; Fig. 13.7; Fig. 15.5). Kültepe, Alishar Höyük gibi önemli Erken Tunç Çağı merkezlerinde yoğun bir şekilde temsil edilen bu seramik grubuna ait örnekler Acemhöyük'te eser miktarda rastlanması, yerleşimin farklı bir kültür bölgesinde yer almasıyla açıklanabilir. Bu nedenle, Acemhöyük'te bulunan az sayıdaki örneği bu seramik grubunun yaygın görüldüğü bölgeyle kurulan bağlantılar neticesinde yerleşime dışarıdan getirilen örnekler şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Alışar III Seramiği

Orta Anadolu Bölgesi'nde Intermediate seramiğine benzer bir yayılım tablosu sergileyen Alishar III seramiği ilk olarak adını aldığı yerleşimde tanımlanmıştır²⁵. El yapımı Alishar III seramiklerinin hamurları Intermediate seramiğine oranla daha kaba niteliklidir. Hamurlar bitkisel ve taşçık katkılı olup, kap yüzeylerinde kahverengi ve koyu kahverengi boylarla oluşturulmuş geometrik nitelikli motifler göze çarpar. Erken Tunç Çağı'nın sonlarında Orta Anadolu'da geniş bir alana yayılan Alishar III seramiği, Acemhöyük'te sınırlı bir miktarda örnekle temsil edilmektedir. Acemhöyük'te VI. tabakadan itibaren görülmeye başlayan bu gruba ait seramikler, V. tabakada da az sayıda bulunur ve Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde kullanımdan kalkar²⁶.

Orta Anadolu Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı III'te karşılaşılan boya bezekli seramik gruplarından biri olan Intermediate seramiği Kültepe, Alishar gibi dönemin anahtar yerleşimlerinde yerini Alishar III seramiğine bırakmıştır. Ancak bu tablonun Acemhöyük'te daha farklı bir yönde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Intermediate seramiği ile çağdaş bir zaman aralığında kullanılmaya başlayan Konya-Aksaray Yöresi Seramiği, Acemhöyük'te Erken Tunç Çağı III tabakaları boyunca görülmeye devam etmiş ve Alishar III seramiği çok tercih edilmemiştir. Acemhöyük'te az sayıda örneği bulunan (Fig. 13.10; Fig. 15.1-4) önemli ölçüde ayrışan Alishar III seramiğinin yerleşime dışarıdan getirildiğini düşünmek akla yatkın görünmektedir. Acemhöyük'te şimdiye kadar bulunan Alishar III örnekleri çanak, fincan, maşrapa ve çömlek formlarına ait parçaları içermektedir.

Kap Formları

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen boya bezekli seramik örneklerinin büyük bir bölümünü çeşitli tiplerdeki çanak ve çömlek formları oluşturmaktadır. Bunların dışında az sayıda fincan ve maşrapa örneği ele alınmıştır (Fig. 13.8-10). Öncelikle ana form özelliklerine göre ayrıştırılan seramikler, tipolojik olarak sınıflandırılmış ve benzer örneklerle karşılaştırılarak aşağıda kısaca değerlendirilmiştir.

Çanaklar

Farklı seramik gruplarının özelliklerini sergileyen çanaklar, elde veya çarkta biçimlendirilmiş örnekleri içermektedir. Biçimsel özelliklerine göre beş farklı tipe ayrılarak aşağıda ele alınmıştır.

Tip 1 olarak tanımlanan tek çanak, düz dipli, küresel gövdeli ve basit ağız kenarlıdır (Fig. 10.1). Çark yapımı çanağın ağız kenarı dışında koyu kırmızimsı gri bant bezeme, iç yüzeyinde ise aynı renk boyadan geniş bantlarla oluşturulmuş haç motifi dikkati çekmektedir. Acemhöyük'te IX. tabakada ele geçen örneğin hamur özellikleri ve yapım tekniği bant bezekli seramiklerle uyumludur. Biçim ve bezeme özellikleri açısından ele alındığında, bu çanağın en yakın benzerlerini Mellaart'ın yüzey araştırmalarında bulunmuştur²⁷. Ortakaraviran, Seyetihan ve Maltepe höyüklerinde bulunan haç motifli çanaklar, Mellaart tarafından Troya V'in kırmızı haç motifli çanaklarından hareketle MÖ III. binyılın sonuna tarihlenmek istenmiştir²⁸. Ancak Acemhöyük örneğinin IX. tabakada bulunması, Troya IV yerleşimi ile çağdaş bir zaman aralığına işaret etmektedir.

Tip 2 çanakları basit ağız kenarlı, omurgalı çanaklardan oluşmaktadır (Fig. 10.2-4). Konik formu gövdelerle hafifçe içe doğru eğilen ağızların birleşim noktasında oluşan omurgalarıyla dikkati çekerler. Bu çalışmada ele alınan üç örneğin ağız çapları 18 cm civarında olup Konya-Aksaray Yöresi Seramik grubunun özelliklerini yansıtmaktadırlar. Çark yapımı kapların dış yüzeylerinde kahverengi, kırmızimsı kahverengi ve sarımsı kahverengi renkli iç içe aç, kafes ve içleri ağ motifli üçgenler görülmektedir. Tip 2 çanaklarıyla biçimsel açıdan benzerlik

²⁵ Schmidh, 1932: 196.

²⁶ Kamış, 2020: 289.

²⁷ Mellaart, 1958: Pl. I, Fig. 1-3.

²⁸ Mellaart, 1958: 322.

kurulabilecek el yapımı örnekler Alishar, Kültepe ve Çakıltepe'den bilinmektedir²⁹. Alishar'da Intermediate seramiği içerisinde değerlendirilen örnekler 6M ve 5M tabakalarında bulunmuştur. Benzer örnekler, Kültepe 9. tabaka ile Karum'un IV. tabakasında ele geçen Alishar III seramikleri içerisinde yer almaktadır. Acemhöyük'te IX. tabakadan sonra yaygınlaştığı bilinen bu tip çanaklar Erken Tunç Çağı'nın sonlarına kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Tip 3 çanakları içe eğik ağızlı, konik gövdeli ve omurgalı derin kaplardır (Fig. 10.5-9 ve Fig. 11.1-4). Acemhöyük Erken Tunç Çağı III çanaklarının en yaygın tiplerinden biridir³⁰. Bu çalışmada ele alınan 9 örneğin ağız çapları 12-24 cm arasında değişmektedir. Çarkta biçimlendirilmiş çanaklarda öne çıkan ortak özellik, ağız kenarlarının iç ve dış kısımlarında bulunan geniş boya bantlardır. Devetüyü, kırmızımsı devetüyü ya da kırmızı astarlı ve mat perdahlı kapların ağız kenarlarına kırmızı, koyu kahve, nadiren de olsa gri ve siyah bant bezemelerin uygulandığı görülmüştür. Bir örnekte ağız kenarındaki bant bezemeye ek olarak iç yüzeyde haç bezemeye rastlanmıştır (Fig. 11.4). Örneklerin üçünde ağız kenarının hemen altında yatay kulp yer almaktadır (Fig. 10.7,9; Fig. 11.1). Sağlam olarak ele geçen örnekler, omuzlarda bulunan bir adet yatay kulpun bu tipin karakteristik özelliği olduğuna işaret etmektedir. Yerleşimin XI. tabakasında birkaç örneği bulunan bu tip çanaklar, X. tabakadan itibaren yoğunlaşmış ve Erken Tunç Çağı III sonuna kadar yaygın bir şekilde kullanımda kalmıştır³¹.

Acemhöyük'te Erken Tunç Çağı III boyunca yaygın bir şekilde görülen Tip 3 çanaklarıyla Troya'nın III., IV. ve V. yerleşimlerinde yaygın olarak görülen A-16 çanaklarının benzerlik gösterdiği söylenebilir³². Bunun yanı sıra Orta Anadolu Bölgesi'nde, Konya-Karahöyük, Alaca Höyük ve Alishar'da Tip 3 çanaklarıyla karşılaştırılabilir örnekler ele geçmiştir³³.

Tip 4 çanakları içe çekik ağız kenarları ve derin konik gövdeleriyle dikkati çekerler (Fig. 11.5-7; Fig. 12). Bu çalışmada üzerinde durulan örneklerin beşi bant bezekli seramik (Fig. 11.5,7; Fig. 12.1,2 ve 6), ikisi Intermediate (Fig. 12.3-4), biri Konya-Aksaray Yöresi Seramiğinin (Fig. 11.6) özelliklerini yansıtmaktadır. Bant bezekli grup içerisinde yer alan çanakların ikisi iç yüzeylerindeki haç motifleriyle dikkati çekerler (Fig. 11.5 ve Fig. 12.6). İç yüzeyinde haç motifi bulunan diğer çanak parçası ise dış yüzeydeki Konya-Aksaray Yöresi Seramiğinin bezeme anlayışına uygun şekilde biçimlendirilmiş panel içerisindeki iç içe açılı motifiyle göze batmaktadır (Fig. 11.6). Acemhöyük'te az sayıda bulunan Intermediate tipi el yapımı çanak örnekleri, ağız kenarlarının dışındaki ince bant bezemeleriyle karakterizedir (Fig. 12.3-4). Bant bezekli çanakların ağız kenarları içten ve dıştan geniş bantlarla süslenmiş olup, bir örneğin ağız kenarının hemen altında paralel yiv bezemeler yer almaktadır (Fig. 12.2).

Acemhöyük Erken Tunç Çağı III tabakalarında iyi korunmuş durumda bulunan Tip 4 çanakları genellikle tek dikey kulpludur (Fig. 12.5 ve 6). Burada değerlendirilen bir örnekte görülen yatay kulplara nadiren rastlanmaktadır (Fig. 11.6). Dikey kulplu Tip 4 çanaklarının el yapımı monokrom örnekleri daha erken bir döneme işaret eden XI ve X. tabakalardan bilinmektedir (Fig. 12.5). Bu tip çanakların Acemhöyük'te IX. tabakadan itibaren hamur, yüzey işlemleri gibi teknik özelliklerinde gözlenen değişimle birlikte daha yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır.

Tip 4 çanakları içerisinde yer alan Intermediate tipi iki örneğin (Fig. 12.3 ve 4) benzerleri Alishar'ın "Bakır Çağ" tabakaları ile ve Kültepe'nin 12. tabakasından bilinmektedir³⁴. Bunlar dışında, Maşat Höyük'te bulunan aynı tip bir çanakta Tip 4 çanaklarıyla birlikte değerlendirilebilir³⁵.

Tip 5 çanakları dışı çekik ağız kenarlı, keskin omurgalı ve "S" profilli örneklerden oluşmaktadır (Fig. 13.1-7). Acemhöyük'te VIII. tabakadan itibaren yaygınlaşmaya başlayan ve Erken Tunç Çağı III sonlarına kadar kullanımda kalan bu tip çanakların yedi örneği bu çalışmada ele alınmıştır. Ağız çapları 12-24 cm arasında değişen çanaklardan yalnızca biri Intermediate seramik grubunda yer almaktadır (Fig. 13.7). Ağız kenarı üzerinde kalın çizgisel motiflerin görüldüğü Intermediate çanak parçasının iç yüzeyinde, dörtgen bir panel içerisinde baklava dilimi oluşturacak şekilde kesişen çizgisel motifler dikkati çekmektedir. Konya-Aksaray Yöresi Seramiğinin

²⁹ von der Osten 1937, Fig. 237, c 276 ve fig. 248, 14; S.Omura, 1991, Şek. 9, 10 ve 41; K. Emre, 1989, 125, fig. 10; Kamış, baskıda.

³⁰ Kamış, 2012: 80-81; Kamış, 2018: 67.

³¹ Kamış, 2012: 80-81.

³² Blegen vd., 1950: 227, Fig. 375 ve 414; Blegen vd., 1951: Fig. 176- 32.65; Blegen vd., 1951, Fig. 254-8.

³³ Mellaart, 1958: Pl.1.4; von der Osten, 1937: Fig. 167. e 1072; Koşay, 1938: 89, Al/a. 161, Lev. LXXIII.

³⁴ von der Osten, 1937: Fig. 161.6; Öktü, 1973: Taf.8, I-B/06.

³⁵ K.Emre, 1979: 45, Fig. 34.

özelliklerini yansıtan diğer çanak örnekleri, ağız kenarlarındaki kırmızı veya kahverengi bant bezemeler ve iç yüzeylerde bulunan basit çizgisel motiflerle dikkati çekerler. Çizgisel motifler, birbirine paralel uzanan yatay veya dikey çizgi gruplarından meydana gelmektedir (Fig. 13.1-6).

Intermediate seramik grubu içerisinde yer alan el yapımı çanağın benzerleri Kültepe’de 12. ve 11. tabakalarda bulunmuştur³⁶. Bunun dışında, Orta Anadolu Bölgesi’nde Tip 5 çanaklarıyla biçimsel açıdan benzerlik kurulabilecek örnekler, Alaca Höyük³⁷, Salur³⁸ ve Kırşehir-Yassihöyük’ten³⁹ bilinmektedir. Orta Anadolu Bölgesi dışında, bu tip çanaklarla benzerlik kurulabilecek örnekler, Troya IV. yerleşimi ile Beycesultan’ın Erken Tunç Çağı III tabakalarında karşımıza çıkmıştır⁴⁰. Ancak Acemhöyük örneklerinin boya bezekli olması önemli bir farklılığa işaret etmekte ve bu tipin yerelliğine vurgu yapmaktadır.

Maşrapa

Bu çalışmada üzerinde durulan boya bezekli maşrapa örneği Alishar III seramiğinin özelliklerini yansıtmaktadır (Fig. 13.10). Hafif dışa çekik ağız kenarlı, uzun boyunlu küresel gövdeli maşrapa, dikey tek kulpludur. Maşrapanın koyu gri renkli (7.5 YR 3/1) boya bezemeleri az korunmuştur. Ancak omuzda, kulpun başlangıç hizasında iki paralel hat ile karında kulpun bitiş hizasında tek hat seçilebilmektedir. Söz konusu paralel hatlar arasında, içi içe açılı motiflerine ait olması gereken çizgisel bezemeler göze çarpmaktadır. Maşrapanın benzerleri Alishar Höyük, Camihöyük⁴¹ ve Kültepe’den bilinmektedir⁴². Bu tip maşrapaların Kültepe’de 11a yapı katında, Intermediate geleneğine bağlı olarak görülmeye başladıkları ve 10. tabakada yaygınlaştıkları ifade edilmiştir⁴³.

Çömlekler

Bu çalışmada üzerinde durulan boya bezekli çömlek örnekleri biçimsel özelliklerine göre üç ayrı tipe ayrılarak değerlendirilmiştir.

Tip 1 çömlek örneğinin içe eğik ağız parça olarak ele geçmiştir (Fig. 14.1). Çark yapımı çömlek parçası VI. tabakada bulunmuştur. Dış yüzeyde, ağız kenarının hemen altında yatay oluk bezeme yer almaktadır. 24 cm çapındaki çömlek parçasının ağız kenarında bant bezeme ve buna bağlanan iç içe açılı motifleri görülebilmektedir.

Tip 2 çömlekleri hafif dışa çekik ağızlı, kısa boyunlu küresel gövdelidir (Fig. 14.2-4). Ele alınan örneklerin tamamı, pembe, açık kahve, açık kırmızimsı kahve ve kırmızı astarlar üzerine sarımsı kırmızı, kırmızı ve kırmızimsı kahve renkli boya ile işlenmiş bant, kafes ve iç içe açılı motifleriyle Konya-Aksaray Yöresi Seramiğinin tipik örnekleri arasında yer alır. Çark yapımı örneklerin ağız çapları 18 cm civarındadır. Bu çömlek formu Acemhöyük’te X. tabakada ortaya çıkar. Ancak bu tarz boya bezekli çömleklerin en erken örnekleri IX. tabakadan itibaren görülmeye başlamış ve Erken Tunç Çağı sonuna kadar kullanımda kalmıştır. Örneklerin ikisinde, Konya-Aksaray Yöresi Seramiğinin karakteristik özellikleri arasında sayılabilecek yatay oluk bezemeler göze çarpar (Fig. 14.2 ve 3). Tip 2 çömleklerinin yakın benzerleri Gordion ve Kültepe’nin Erken Tunç Çağı tabakalarında Tip 2 çömleklerinin yakın benzerleri yayınlanmıştır⁴⁴.

Tip 3 çömlek örnekleri dışa çekik ağız kenarlı, dışa kalınlaştırılmış dudaklı, uzun boyunlu, küresel veya hafif oval gövdeli kap parçalarıdır (Fig. 14.5-8). Üç örnek Konya-Aksaray Yöresi Seramik grubunun (Fig. 14.5,7 ve 8) özelliklerini sergilerken, bir örnek (Fig. 14.6) ise bant bezekli grubun özelliklerini yansıtmaktadır. Ağız çapları 24-30 cm arasında değişen çömlek parçalarının iri boyutlu kaplara ait oldukları anlaşılmaktadır. Konya-Aksaray Yöresi Seramik grubunda üretilen örneklerin ağız kenarlarındaki bant bezemeler ile gövdelerde görülen iç içe açılı, kafes ve içleri ağ motifli üçgenler dikkati çeker.

³⁶ Öktü, 1973: Taf. 13, I-B/41 ve I-B/42.

³⁷ Orthmann, 1963: Taf. 42, 11/22.

³⁸ İbiş ve Durmuş, 2010: Çizim 3.20.

³⁹ M. Omura, 2011: Çizim 3. 090109 ve 090101.

⁴⁰ Blegen vd., 1951: Fig. 177.12,15; Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P.52-11.

⁴¹ T. Emre, 2012: lev. 186.

⁴² von der Osten, 1937: Fig. 239. c 1007; S.Omura, 1991: Şek. 108-110.

⁴³ Orthmann, 1963: Taf. 80, 26/13-16.

⁴⁴ Gunter, 1991: Fig.4.56; Öktü 1973, Taf. 28, I-H/02.

Tip 3 çömlüklerinin benzerlerinin Orta Anadolu Bölgesi'ndeki yayılımı hakkındaki bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Ancak Acemhöyük örnekleriyle karşılaştırılabilecek çömlük parçalarının Topakhöyük Erken Tunç Çağı III tabakalarında açığa çıkarıldığı bilinmektedir⁴⁵.

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan sınırlı sayıdaki boya bezekli seramik örneği, Acemhöyük'te seramik üretiminde dikkat çekici değışimlerin ortaya çıkmaya başladığı X. tabaka sonrasına tarihlenen kap parçalarından oluşmuştur. Örnekler, Acemhöyük Erken Tunç Çağı III seramik repertuarında hatırı sayılır bir sayısal yoğunluğa sahip olan boya bezekli seramik grupları gerek kap formları gerekse de istatistiksel yoğunluk açısından temsil edecek şekilde seçilerek değlendirmeye tabi tutulmuştur. En erken tabakalardan itibaren çeşitli türlerde boya bezekli seramiklerin bulunduğu Acemhöyük'te, X. tabakadan itibaren yeni tipte boya bezekli seramiklerin yaygınlaşmaya başladığı ve bunlara IX. tabakadan itibaren başka grupların eklenmesiyle repertuarın daha da zenginleştiği anlaşılmaktadır⁴⁶. Bu çalışmada değinilen bant bezekli, Konya Aksaray Yöresi, Intermediate ve Alishar III seramikleri söz konusu repertuarın ana unsurlarıdır. Bu grupların yerleşimin Erken Tunç Çağı stratigrafisine göre ortaya çıkış sırası ele alındığında, bant bezekli seramiklerin XI. tabakada birkaç örnekle temsil edildiği, ancak X. tabakadan itibaren dikkate alınması gereken yaygın bir grup haline geldiği görülmektedir. Acemhöyük Erken Tunç Çağı III seramikleri içerisinde yoğun bir şekilde temsil edilen Konya-Aksaray Yöresi seramiği IX. tabakada Intermediate seramiğiyle birlikte görülmeye başlamıştır. Intermediate seramiği gibi Acemhöyük'te çok sınırlı sayıda bulunan Alishar III seramiği ise VI. tabakadan itibaren kullanılmaya başlamıştır.

Acemhöyük'te Erken Tunç Çağı III boyunca görülmeye devam eden bant bezekli örnekler, yerleşimin seramik gelişiminin anlaşılmasında kritik rol oynayan önemli bir gruptur. Hemen hemen tamamı çarkta üretilmiş bant bezekli seramikler, Orta Anadolu Bölgesi'nde çarkta seramik üretiminin "Geçiş Dönemi (MÖ 2200-2000)" öncesinde başladığına işaret etmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bant bezekli seramiklerin XI. ve X. tabakalarda tabak, çanak, tankard gibi Batı Anadolu etkili formlarla birlikte bulunması bu düşüncüyü güçlendiren arkeolojik verilerden biridir⁴⁷. Genellikle Erken Tunç Çağı III'ün erken evresine (MÖ 2450-2200) tarihlenen bu formların yanı sıra Suriye Şişesi gibi ithal formlar da söz konusu tabakalarda ele geçmiştir. Acemhöyük dışında, sadece Topakhöyük'ten bilinen bant bezekli seramiklerin yerleşimin yerel ürünleri şeklinde değerlendirilmesi akla yatkın görünmektedir. Ancak bu grubun daha fazla Erken Tunç Çağı yerleşiminde araştırılması gerek yayılım gerekse de kronolojik çerçeveye ilişkin tartışmaların daha geniş zeminde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

Acemhöyük Erken Tunç Çağı III boya bezekli seramiklerinin sayısal açıdan en yoğun grubunu temsil eden Konya-Aksaray Yöresi Seramiği, coğrafi yayılım açısından daha belirgin bir manzara ortaya koymaktadır. Acemhöyük ve Konya Karahöyük'te oldukça yoğun bir şekilde temsil edilen bu seramik türüne ait örneklerin son yıllarda Topakhöyük, Yassihöyük gibi merkezlerde de açığa çıkarıldığı bilinmektedir⁴⁸. Bunun dışında, Ankara çevresinde yürütülen kazılardan gelen bazı boya bezekli seramiklerin bu gruba ilişkilendirildiği görülmektedir⁴⁹. Kap yüzeylerine farklı renk boyalarla uygulanan basit çizgisel ve geometrik motiflerin karakterize ettiği bu gruptaki kapların hemen hemen yarısı çarkta biçimlendirilmiştir⁵⁰. Acemhöyük ve Konya Karahöyük'te daha önceki yıllarda açığa çıkartılan bu tip seramik örnekleri Intermediate seramiği ile ilişkilendirilmiştir⁵¹. Ancak üretim tekniğindeki ayrışma ile hamur ve kap formlarındaki farklılıklar aynı zaman aralığını paylaştığı anlaşılan iki seramik grubunun, bölgesel olarak şekillenmiş ayrı seramik geleneklerini temsil ettiklerine işaret etmektedir.

Son yıllarda Acemhöyük'te sürdürülen çalışmalarda, bant bezekli ve Konya Aksaray Yöresi Seramiği'nin özelliklerini sergileyen haç motifli çanakların sayısının artmaya başlaması dikkati çeken bir diğer husustur. Orta ve Batı Anadolu bölgelerinde, Erken Tunç Çağı sonlarına doğru yaygınlaşmaya başladığı bilinen haç motifli çanaklar, söz konusu seramik gruplarının daha genel bir bağlamda tartışılmasına olanak sağlaması açısından da

⁴⁵ Şenyurt vd., 2014: 75, Çiz.4: 1-2.

⁴⁶ Kamyş, 2018: 68.

⁴⁷ Kamyş, 2018: 72.

⁴⁸ Kamyş, 2012: 46; Kamyş, 2018: 68.

⁴⁹ Şenyurt vd., 2014, 68; M. Omura, 2016: 43.

⁵⁰ Bertram ve İlgezdi-Bertram, 2020: 68.

⁵¹ Kamyş, 2012: 47.

⁵² N.Özgüç, 1968: 28; N.Özgüç, 1990: 71.

önem taşımaktadır. Acemhöyük'te haç motiflerinin farklı tiplerdeki çanakların iç yüzeylerine uygulandığı belirlenmiştir (Fig. 10.1; Fig. 11.5 ve 6; Fig. 12.6). El ve çark yapımı örnekleri içeren Acemhöyük çanaklarının IX. tabakada ortaya çıktığı ve VIII. tabakada arttığı görülmektedir.

Anadolu'da uzun bir geçmişi olan seramik kaplar üzerindeki haç motifinin en erken örneği Neolitik Hacılar yerleşiminden bilinmektedir⁵². Erken Tunç Çağı'nın ilk yarısına tarihlenen Demircihöyük tabakalarında bulunan haç motifli çanaklar, bu bezeme anlayışının MÖ III. binyıldaki erken örneklerini temsil etmektedir⁵³. Erken Tunç Çağı III'ün ortalarından itibaren ise çeşitli çanak tiplerinde karşılaşılan haç motifinin Batı Anadolu, İç Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Kilikya'yı kapsayacak şekilde geniş bir alana yayılmaktadır⁵⁴.

Haç motifli çanakların Erken Tunç Çağı III içerisindeki kronolojik konumunun belirlenmesinde anahtar rol oynayan Troya'ya yakından bakıldığında, bu motifin uygulandığı çanakların en erken örneklerinin yerleşimin IVc tabakasında ortaya çıktığı görülmektedir⁵⁵. Troya V'te ise haç motifliyle süslenmiş çanakların sayısında ciddi bir artış olduğu yazılmıştır⁵⁶. Orta Anadolu Bölgesi'nde ise çok sayıda yerleşimden bilinen haç motifli çanakların yerel nitelik kazandığı Intermediate, Alishar III gibi bu bölgeye özgü seramik gruplarında bu tarz bezemelere rastlanmasından anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu seramik gruplarının stratigrafik düzende izlenebildiği Kültepe'de açıkça izlenebilmektedir. Kültepe'de haç motifli çanak örnekleriyle 12 ve 11. tabakalarda karşılaşılmıştır⁵⁷. Bu merkez dışında, Polatlı, Çayyolu, Salur Mezarlığı, Alacahöyük gibi Orta Anadolu merkezlerinin Erken Tunç Çağı III tabakalarında haç motifli çanaklarla karşılaşılmıştır⁵⁸. Polatlı'da ele geçen iki örnek haç motiflerinin çok kollu bir yıldız andırması nedeniyle dikkati çekmektedir⁵⁹. Benzer bezeme anlayışına sahip bir örnek, Acemhöyük'ün V. tabakasında bulunmuştur⁶⁰.

Acemhöyük haç motifli çanakların kronolojik çerçevesinin yukarıda kısaca değinilen Erken Tunç Çağı III yerleşimleriyle büyük oranda örtüştüğünü ifade etmek mümkün görünmektedir. Yerleşimde bulunan haç motifli çanaklarının Kültepe 12. tabakayla çağdaş bir zamanda ortaya çıktığı, Troya'nın IV. yerleşimiyle eş zamanlı olarak kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Acemhöyük'ün IX. ve VIII. tabakalarından elde edilen kalibre edilmiş radyokarbon tarihlerinin de bu yaklaşımı desteklediği görülmektedir⁶¹.

Orta Anadolu Bölgesi'nde, özellikle Kayseri ve Yozgat çevrelerinde geniş bir yayılım alanı bulan Intermediate seramiğiyle ilişkilendirilebilecek kap parçaları, Acemhöyük'te sınırlı bir miktarda temsil edilmektedir. IX. tabakadan itibaren karşılaşılan bu tipteki parçaların sayısı 20 civarında olup tamamı el yapımıdır. Üretim teknikleri, hamur nitelikleri ve bezeme özellikleriyle yerel seramiklerden kolayca ayrılan bu grup, Kültepe ve Alishar stratigrafileriyle bağlantı kurulmasını sağlamaları nedeniyle önem taşımaktadır. Buna göre, Acemhöyük'ün IX. ve VIII. tabakaları ile Kültepe 12 ve 11b, Alishar'ın 7M ve 6M tabakalarının çağdaş olduğunun önerilmesi mümkün hale gelmektedir. Acemhöyük'te Intermediate seramiğiyle ilişkilendirilen örneklerin az sayıda ele geçmesi ise bunların yerleşime dışarıdan getirilmiş olmasıyla açıklanabilecek bir husus gibi görünmektedir.

Kızılırmak kavsı ve yakın çevresinde yaygın görülen bir diğer boya bezekli grubunu oluşturan Alishar III seramikleri de Acemhöyük'te sınırlı miktarda ele geçmiştir. VI. tabakadan itibaren görülen bu tip seramikler üretim teknikleri, hamur ve yüzey özellikleriyle yerel seramikten kolayca ayrılabilir. Intermediate seramiği gibi Kültepe ve Alishar stratigrafileriyle bağlantı kurulmasını sağlayan bu seramiklerin de yerleşime dışarıdan getirildiğini ifade etmek mümkündür.

⁵²Mellaart 1970: Fig.59, 8-9.

⁵³Seeher, 1987: Taf. 34, 10, Taf. 52, 17-8, Taf 57, 8-9.

⁵⁴ Haç motifli çanakların yoğun olarak görüldüğü yerleşim yerlerine örnek olarak bkz. Troya (Blegen vd., 1951: 138; Blegen vd., 1951: 250; Korfmann, 1983: 292.), Beycesultan (Lloyd ve Mellaart, 1962: Fig. P57. 26,31, Fig. P. 64. 23,26), Kusura (Lamb, 1937: 237), Alacahöyük (Gürsan-Salzman, 1992: Pl.6.4.-b205), Çayyolu Höyük (Bertram ve İlgezdi-Bertram, 2020: Pl. 4, 3a-c), Kilise-Tepe (Symington, 2007: 307-308).

⁵⁵Blegen vd., 1951: 138

⁵⁶Blegen vd., 1951: 250; Korfmann, 1983: 292.

⁵⁷ Öktü, 1973: Taf.8 I-B/06; S. Omura, 1991: Şek. 18-20.

⁵⁸ Lloyd ve Gökçe, 1951: 46, Fig. 13. 12; Bertram ve İlgezdi-Bertram, 2020: 64; İbiş ve Durmuş, 2010: 20; Gürsan-Salzman, 1992: Pl.6.4.-b205.

⁵⁹ Lloyd ve Gökçe, 1951: 46, Fig. 13.13-14.

⁶⁰ Kamış, 2012: Lev. 172.704.

⁶¹ Kamış, 2020: fig.14.

Yukarıda sunulan tüm veriler ışığında, bu çalışmada üzerinde durulan boya bezekli Acemhöyük seramik grupları yerel ve yerleşime dışarıdan getirilen örnekler şeklinde sınıflandırılabilir. Bant bezekli ve Konya-Aksaray Yöresi Seramiği yerel grupları temsil ederken, Intermediate ve Alishar III seramiklerinin yerleşimin dış bağlantılarına vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Bant bezekli ve Konya-Aksaray Yöresi Seramiği'nin işaret ettiği bir diğer husus ise Acemhöyük'ün içinde yer aldığı coğrafyanın boya bezekli seramik kültürleri açısından ayrı bir bölge şeklinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Sınırları şimdilik çok belirgin olmayan bölgenin Konya Karahöyük ve Ovaören verileri göz önüne alındığında oldukça geniş bir alanı kapsayabileceği ortaya çıkmaktadır.

Katalog

Figür 10

1. Çark yapımı. Soluk kahverengi (10 YR 7/3) iç ve dış yüzey. İç yüzeyde koyu kırmızımsı kahverengi (5YR 4/2) renkte haç motifi ve dış yüzeyde ağız kenarında aynı renkte bant motifi. IX. tabaka.
2. Çark yapımı. Soluk kahverengi (10 YR 7/3) iç ve dış yüzey perdahlı. Açık kahverengi hamur az mika ve kalker katkılı. Dış yüzey kahverengi (7.5 YR 4/3) boya ile kafes motifi bezemeli.
3. Çark yapımı. Soluk sarı (5Y 7/3) dış ve iç yüzey. Dış yüzey perdahlı. Dış yüzey kırmızımsı kahverengi (2.5 YR 5/4) tonda çizgisel bezemeli.
4. Çark yapımı. Pembe (7.5 YR 7/4) dış yüzey perdahlı, iç yüzey yalın. Dış yüzey sarımsı kırmızı (5YR 5/6) renkte çizgisel boya bezemeli.
5. Çark yapımı. Pembe (7.5 YR 7/3), perdahlı iç ve dış yüzey. Az kalker ve kum katkılı hamur. Ağız kenarında iç ve dışta sarımsı kırmızı (5YR 5/8) renkte bant bezeme. IX. tabaka.
6. Çark yapımı. Açık kırmızımsı kahve (2.5 YR 7/4) dış ve iç yüzey. Perdahlı. Dış ve iç yüzeyde kırmızı (10R 5/6) bant bezeme. IX. tabaka.
7. Çark yapımı. Açık gri (10 YR 7/2) iç ve dış yüzey. Dış yüzeyde ve iç yüzeyde kırmızımsı kahve (5 YR 5/3) bant bezeme. Az mika ve kalker katkılı hamur. IX. tabaka.
8. Çark yapımı. Pembe (5YR 7/4) iç ve dış yüzey. Ağız kenarında iç ve dış yüzeyde kırmızı (2.5 YR 5/6) bant bezeme.
9. Çark yapımı. Açık kırmızı (10R 6/6) dış ve iç yüzey. Ağız kenarında iç ve dış yüzeyde kırmızımsı kahverengi (5YR 5/3) bant bezeme.

Figür 11

1. Çark yapımı. Dış yüzey rengi açık gri (10 YR 7/2), iç yüzey rengi kırmızımsı kahverengi (5YR 5/4). Perdahlı. Ağız kenarında dış ve iç yüzeyde yer alan bant bezeme kahverengi (7.5 YR 4/2). IX. tabaka.
2. Çark yapımı. Pembe (5YR 7/3) dış ve iç yüzey. Kırmızımsı kahverengi (2.5 YR 5/4) iç ve dış ağız kenarında bant bezeme.
3. Çark yapımı. Açık kırmızı (2.5YR 6/6) dış ve iç yüzey rengi. Dış ve iç yüzey ağız kenarında kırmızı (10R 5/6) bant bezeme.
4. Pembe (7.5 YR 7/3) dış ve iç yüzey. Dış yüzey ağız kenarında kırmızımsı sarı (5YR 6/6) bant bezeme ve iç yüzeyde aynı tonda haç motifi.
5. El yapımı. Pembe (7.5 YR 6/4) iç ve dış yüzey astarlı ve perdahlı. Dış yüzey ağız kenarında kırmızı (10 R 4/8) bant bezeme ve iç yüzeyde kırmızı haç motifi. Ağız kenarında kazıma çizgisel motifler.
6. El yapımı. Gri (5YR 5/1) dış ve iç yüzey astarlı ve perdahlı. Koyu kahverengimsi gri (5 YR 4/1) boya bezemeli dış yüzey ve iç yüzeyde haç motifi. Koyu kırmızımsı gri hamur iyi pişmiş.
7. Çark yapımı. Kırmızı (10 R 5/6) dış ve iç yüzey astarlı ve perdahlı. İç ve dışta ağız kenarında kırmızı (10 R 4/6) bant bezeme. Kırmızı (10 R 5/6) renkte hamur az mika ve kalker katkılı. VII. tabaka.

Figür 12

1. Çark yapımı. Pembe (7.5 YR 7/4) hamur, pembe (7.5 YR 7/4) iç ve dış yüzey perdahlı. Ağız kenarında dış ve yüzeyde kırmızı (10 R 5/6) bant bezeme. VII. tabaka.
2. Çark yapımı. Açık gri (10 YR 7/2) dış ve iç yüzey. Ağız kenarında iç ve dışta çok açık gri (7.5 YR 3/1) bant bezeme. Dışta ağız kenarının hemen altında yatay yiv bezeme. Açık gri (10 YR 7/2) hamur az mika, kalker katkılı. VI. tabaka.
3. El yapımı. Açık soluk kahve (10 YR 7/4) dış yüzey astarlı. Kırmızı (10 R 5/8) iç yüzey. Ağız kenarında kırmızı (10 R 5/8) bant bezeme. IX. tabaka.
4. El yapımı. Soluk sarı (2.5 Y 8/2) dış yüzey astarlı. Kırmızı (10 R 5/8) iç yüzey. Ağız kenarında kırmızı (10 R 5/8) bant bezeme. IX. tabaka.
5. El yapımı. Soluk kahverengi (10 YR 8/3) dış yüzey perdahlı. Açık kırmızı (2.5 YR 6/6) iç yüzey. Açık kırmızı (2.5 YR 6/6) hamur yoğun miktarda mika ve kireç ile az miktarda taşçık katkılı. IX. tabaka.
6. El yapımı. Dış ve iç yüzey kırmızımsı devetüyü (2.5 YR 5/4) astarlı ve perdahlı. İç yüzeydeki ve ağız kenarındaki bant bezeme kırmızı (10 R 3/4), iç yüzeyde haç motifi. Kırmızımsı kahverengi (2.5 YR 6/4) hamuru taşçık, kum ve kalker katkılı.

Figür 13

1. Çark yapımı. Açık kırmızımsı kahve (5 YR 6/4)astarlı ve perdahlı dış ve iç yüzey. Dış yüzeyde kırmızı (10 R 5/6) bant bezeme ve iç yüzeyde aynı renk boya ile kafes motifi. İnce kum katkılı, az kalker katkılı hamur. VIII. tabaka.
2. Çark yapımı. Açık kırmızı (2.5 YR 6/6) hamur az miktarda mika ve kalker katkılı. Açık kırmızı (2.5 YR 6/6) dış ve iç yüzey. Dış yüzey kırmızı (10 R 5/6) bant bezemeli, iç yüzeyde aynı boya rengi ile çizgisel motifler.
3. Çark yapımı. Kırmızı (10 R 5/6) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Açık kırmızımsı kahve (2.5 YR 6/4) hamur ince kum, az kalker katkılı. İç yüzey hamur rengi ile aynı. İç yüzeyde kırmızı (10 R 5/6) boya ile çizgisel motifler. VI. tabaka.
4. Çark yapımı. Soluk sarı (2.5 Y 8/2) ve açık kırmızımsı kahve (5 YR 6/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Pembe (5 YR 7/3) iç yüzey ve hamur rengi. İç yüzeyde kırmızı (10 R 5/6) boya ile çizgisel bezemeler. VI. tabaka.
5. Çark yapımı. Soluk kahve (10 YR 7/4) dış yüzey, pembe (7.5 YR 7/4) iç yüzey. Astarlı ve perdahlı. Az kalker katkılı pembe (7.5 YR 7/4) hamur. İç ve dış yüzeyde koyu kırmızımsı gri (2.5 YR 4/1) bant bezeme. VIII. tabaka.
6. Çark yapımı. Açık kırmızımsı kahve (2.5 YR 6/4) dış ve iç yüzey. Az mika ve kum katkılı açık kırmızımsı kahve (2.5 YR 6/4) hamur. İç yüzeyde kırmızı (10 R 5/6) bezeme.
7. El yapımı. Sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) dış yüzey ve iç yüzey astarlı ve perdahlı. Orta kalitede pembe (7.5 YR 7/4) hamur. Ağız kenarı ve iç yüzeyi koyu kahve (7.5 YR 3/2) boya bezemeli.
8. Çark yapımı. Koyu kırmızı (10R 3/4) dış yüzey ve ağız kenarının iç kısmı kırmızı astarlı ve perdahlı. Sarımsı kırmızı (5YR 5/6) hamur az kum ve mika katkılı. Omuz üzerinde oluk ve iç içe açığı motifi dizisi bezemeli. Gövde üzerinde dibe doğru devam eden ve birbiriyle kesişen geniş iç içe açığı motifi. VIII. tabaka.
9. Çark yapımı. Koyu kırmızı (10R 3/4) dış yüzey ve ağız kenarının iç kısmı kırmızı astarlı ve perdahlı. Sarımsı kırmızı (5YR 5/6) hamur az mika katkılı. Omuz üzerinde oluk ve iç içe açığı motifi dizisi bezemeli.
10. El yapımı. Açık kırmızı (2.5 YR 6/6) dış yüzey astarlı. İç yüzey ve hamur kırmızı (2.5 YR 5/6) renkte. Dış yüzeyde koyu gri (7.5 YR 3/1) boya bezeme.

Figür 14

1. Çark yapımı. Açık kahve (7.5 YR 6/3) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Kırmızımsı sarı (7.5 YR 6/6) iç yüzey ve hamur. İç yüzey yalın. Kırmızı (10 R 5/6) boya dış yüzeyde bant ve çizgisel motifler ile ağız kenarının hemen altında oluk bezeme.
2. Çark yapımı. Pembe (7.5 YR 7/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Az kum ve mika katkılı pembe hamur. Dış yüzeyde sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) boya ile iç içe geçmiş açığı motifleri ile kafes motifi ve kazıma yiv motifi.
3. Çark yapımı. Pembe (7.5 YR 7/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Kırmızımsı sarı tonlarda hamur yoğun kireç katkılı. Dış yüzeyde sarımsı kırmızı (5YR 4/6) boya ile iç içe geçmiş açığı motifleri.
4. Çark yapımı. Pembe (7.5 YR 7/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Pembe (7.5 YR 7/3) hamur rengi ve yalın bırakılan iç yüzey. Kırmızımsı kahve (2.5 YR 5/4) boya ile dış yüzeyde çizgisel motifler.
5. Çark yapımı. Soluk sarı (2.5 Y 7/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Az kum kireç ve mika katkılı açık kırmızımsı kahve (5 YR 6/3) hamur. İç yüzey yalın. Sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) boya ile dış yüzeyde çizgisel motifler. VII. tabaka.
6. Çark yapımı. Açık kahve (7.5 YR 6/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Kırmızı (2.5 YR 5/6) hamur az mika katkılı. İç yüzey yalın. Sarımsı kırmızı (5YR 5/6) boya ile dış yüzeyde paralel bant bezemeler. VII. tabaka.
7. Çark yapımı. Kırmızı (2.5 YR 5/6) dış ve iç yüzey. Az kalker, kum ve az taşçık katkılı açık kırmızımsı kahve (5 YR 6/4) hamur. Kırmızı (2.5 YR 4/6) boya ile bant ve çizgisel bezeme. IX. tabaka.
8. Çark yapımı. Açık kırmızımsı kahve (5 YR 6/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Kırmızı (2.5 YR 5/6) hamur. İç yüzey yalın. Kırmızı (2.5 YR 5/6) boya ile çizgisel bezeme.

Figür 15

1. El yapımı. Kırmızı (10 R 5/6) dış yüzey astarlı. Soluk kahve (10 YR 6/3) iç yüzey. Açık kahve (7.5 YR 6/4) kaba hamur. Dış yüzey koyu kahve (7.5 YR 3/2) geometrik motifler ile bezeli. VII. tabaka.
2. El yapımı. Kırmızı (2.5 YR 4/6) dış yüzey astarlı. Açık kahve (7.5 YR 6/4) iç yüzey yalın. Yoğun kalker katkılı açık kahve (7.5 YR 6/4) hamur. Dış yüzey koyu kırmızımsı kahve (5 YR 3/2) boya ile bezeli. VI. tabaka.
3. El yapımı. Açık kahve (7.5 YR 6/4) dış yüzey astarlı ve perdahlı. Pembe hamur (5YR 7/4) az taşçık, kum ve bitki katkılı. İç yüzey yalın ve hamur renginde. Dış yüzeyde koyu gri (7.5 YR 3/1) boya ile çizgi ve kafes bezeme motifleri. V. tabaka.
4. El yapımı. Soluk kahve (10 YR 7/3) orta kalitede kaba hamur. Dış ve iç yüzey soluk kahve. Açık kırmızı (10 R 4/3) boya ile dış yüzeyde çizgisel bezeme. VII. tabaka.
5. El yapımı. Açık kırmızı (2.5 YR 6/8) ve açık kahve (7.5 YR 6/4) dış yüzey astarlı ve parlak perdahlı. Açık kırmızı (2.5 YR 6/6) orta kalitede hamur. Siyah (7.5 YR 2.5/1) boya ile dış yüzeyde çizgisel bezeme.

Kaynakça

Bertram, J.K.; & İlgezgi-Bertram, G. (2020). Painted Pottery West of the Kızılırmak: Notes on Chronology and Supra-Regional Contacts at the turn of the 3rd to the 2nd Millenium BC. *TÜBA-AR* 27, 61-79.

Blegen, C.W., Caskey, J.L., & Rawson, M., Sperling, J. (1950). *Troy General Introductions the First and Second Settlements*. Princeton University Press.

Blegen, C.W., Caskey, J.L., & Rawson, M. (1951). *Troy: The Third, Fourth, and Fifth Settlements II*. Princeton University Press.

Emre, K. (1979). Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı. *Belleten (XLIII/169)*, 1-48.

- Emre, K. (1989). Pottery of Levels III and IV at the Karum of Kanesh. K. Emre, M. Mellink, B. Hrouda, N. Özgüç (Ed.) *Anatolia and the Ancient Near East Studies in Honor of Taksin Özgüç* içinde (ss. 111-128). Anadolu Medeniyetleri Araştırma ve Tanıt.
- Emre, T. (2012). *Camihöyük Alişar III Seramiği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Gunter, A.C. (1991). *Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age*. Philadelphia: The University of Museum of Archaeology and Anthropology University of Pennsylvania.
- Gürsan- Salzmann, A., (1992). *Alaca Höyük: A reassessment of the excavation and sequence of the Early Bronze Age Settlement*, Doktora Tezi, Pennsylvania: University of Pennsylvania.
- İbiş, R.; & Durmuş, S. (2010). Çankırı Salur: Anadolu'nun Kuzeyinde Bir Eski Tunç Çağı Mezarlığı. *Anadolu/Anatolia* 36, 13-43.
- Kamış, Y. (2012). *Acemhöyük Erken Tunç Çağı Seramiği*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kamış, Y. (2017). Erken Tunç Çağı'nda Acemhöyük ve Konya Ovası. S. Özkan, H. Hüryılmaz, A. Türker (Haz.). *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan* içinde (ss.187-202). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Kamış, Y. (2018). Acemhöyük Buluntuları Işığında Erken Tunç Çağı Orta Anadolu'nun Güneyinde Çark Yapımı Seramiğin Ortaya Çıkışı. *Adalya* 2, 63-84.
- Kamış, Y. (2019). Karaman Eminler Höyük Archaeological Survey Project: Preliminary Results of the 2016-2018 Seasons, S. Steadmann, G. McMahon. (Ed.). *The Archaeology of Anatolia Volume III, Recent Discoveries* içinde (ss. 231-245). Cambridge Scholars Publishing.
- Kamış, Y. (2020). Acemhöyük'ten Bir Grup Erken Tunç Çağı Seramiği. B. Gür ve S. Dalkılıç (Ed). *Anadolu Prehistoryasına Adanmış Bir Yaşam: Jak Yakar'a Armağan* içinde (ss. 285-310). Bilgin Kültür Sanat Yayınevi.
- Kamış, Y. (Baskıda). Acemhöyük ve Erken Tunç Çağı Anadolu Ticaret Ağları.
- Kamış, Y.; & Öztan A. (2020). (2019, Haziran 17-21). *2018 Yılı Acemhöyük Kazıları*. 41. Kazı Sonuçları Toplantısı (ss.147-161), Diyarbakır.
- Korfmann, M. (1983). Red Cross Bowl Angeblicher Leittyp für Troja V. R. M. Boehmer ve H. Hauptmann (Ed.) *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien. Festschrift für Kurt Bittel* içinde (ss. 347-354). Verlag Philipp von Zabern.
- Koşay, H.Z. (1938). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı: 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Lamb, W. (1937). Excavations at Kusura near Afyon Karahisar. *Archaeologia* LXXXVI, 1-64.
- Lloyd, S.; & Gökçe, N. (1951). Excavations at Polatlı: A New Investigations of Second and Third Millenium Stratigraphy in Anatolia. *Anatolian Studies* 1, 21-75.
- Lloyd, S.; & Mellaart, J. (1962). *Beycesultan I: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels I*. The British Institute of the Archaeology 16 Bryanston Street.
- Mellaart, J. (1958). Second Millenium Pottery from Konya Plain and Neighbourhood, *Bulleten* XXII/87, 311-345.
- Mellaart, J. (1970). *Excavations at Hacilar*. Edinburgh: British Institute of Archaeology at Ankara Edinburgh University.

- Omura, S. (1991). *Anadolu'da III. Alishar Seramiği*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Omura, M. (2011). (2010, Mayıs 24-28). *2009 Yılı Yassihöyük Kazıları*. 32. Kazı Sonuçları Toplantısı (s. 360-367), İstanbul.
- Omura, M. (2016). Yassihöyük Excavations First Five Seasons 2009-2013. *Anatolian Archaeological Studies XIX*, 11-72.
- Orthmann, W. (1963). *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*. Verlag Gebr. Mann.
- Öktü, A. (1973). *Die Intermediate-Keramik in Kleinasien*. München: W. u. J. M. Salzer.
- Özgüç N. (1968). Acemhöyük Kazıları. *Anadolu X*, 1-28.
- Özgüç, N. (1990). An Early Bronze Age Jar from Acemhöyük, *Eretz-Israel. Archaeological, Historical and Geographical Studies 21*, 70-73.
- Schmidth, E. (1932). *The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929*. The University of Chicago Oriental Institute Publications, OIP 19.
- Seeher, J. (1987). *Demircihöyük 3: Die Keramik 1/A: Neolithische & Chalkolithische Keramik B: Frühbronzezeitliche Keramik der Älteren Phasen*. G, Mainz.
- Symington, D. (2007). The Early Bronze Age Pottery, N. Postgate, D. Thomas (eds.), *Excavations at Kilisetepe 1994-98 içinde* (ss. 295-318). Mc Donald Institute for Archaeological Research.
- Şenyurt, S.Y., Kamlı, Y., & Akçay, A. (2014). (2012, Mayıs 27-31). *2012 Yılı Ovaören Kazıları*. 35. Kazı Sonuçları Toplantısı (ss. 62-80), Muğla.
- von der Osten, H.H. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part I*. The University of Chicago Oriental Institute Publications, OIP 28.

EXTENDED SUMMARY

The Early Bronze III (2450-2000 BC) signifies a dynamic period that influenced the Anatolian peoples through innovations appeared in cultural, economical and technological spheres. The developments shaping different elements of material culture also influenced pottery production at this period.

In this paper, it is aimed to define and classify painted pottery sherds recovered from the Early Bronze Age III levels of Acemhöyük. For this purpose, painted sherds were classified according to their technical characteristics defining shaping method, paste composition and surface treatments. In addition, these sherds were compared with the samples from the contemporaneous sites for the better understanding of the subject.

In this study, 45 painted Early Bronze III pottery sherds from Acemhöyük were analyzed. Macroscopic observation referring shape, paste and decorative characteristics of the sherds was the basic analysis methodology applied for this study. Painted sherds, including bowl, pot and mug fragments were typologically classified and defined. They were also compared with the parallel forms recovered from different sites in order to have improved and clearly defined chronological framework.

Painted Early Bronze Age III sherds from Acemhöyük were divided into four ware groups according to their technical characteristics. These groups were named as band painted ware, Konya-Aksaray Ware, Intermediate ware and Alishar III ware. Each of these wares has significant implications for understanding of the cultural developments experienced by the Early Bronze III Period peoples of Central Anatolia.

The earliest painted ware group discussed in this paper is named as band painted ware. This group appeared in level XI with a few sherds. But it became much more common in later levels and continued to be used till the

end of Early Bronze Age III period. The basic decorative characteristic of this ware is the horizontal band decorations appeared on the rims and bodies of the vessels. Different types of bowls and pots constitute main vessel forms of this group. Most of the sherds from this group are wheel-made. This feature indicates that this ware group is one of the earliest pottery groups shaped with potter's wheel in Central Anatolia. Distribution of this ware at the central Anatolian Early Bronze Age sites is fairly limited. It is known from two sites, namely Acemhöyük and Topakhöyük.

The largest painted ware group discussed in this paper is named as Konya-Aksaray Painted pottery. It appeared in level IX at Acemhöyük and continued to be widely used through the Early Bronze Age III period. The basic decorative characteristics of this ware group determined by horizontal bands and simple lines generally forming net motifs. Horizontal lines usually appeared at the rims of the vessels. Net motifs could be observed on the bodies of open and closed forms. Bowls and pots are the major forms observed in this group. Almost half of the sherds from this group are wheel-made. Distribution of this ware at the central Anatolian Early Bronze Age sites is better known. Sites like Acemhöyük, Konya Karahöyük, Topakhöyük yielded this kind of pottery.

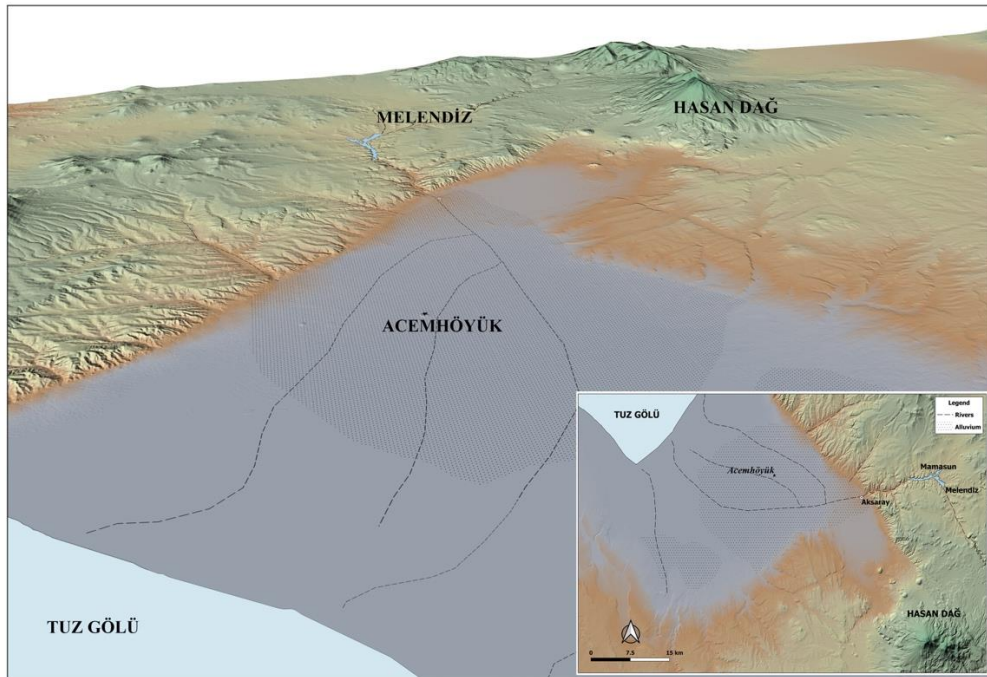
Intermediate and Alişar III ware groups are well known from the Early Bronze Age sites located in and around the Kızılırmak Bend. Significant amount of pottery vessels indicating the characteristics of these ware groups were found at the key Early Bronze Age sites of central Anatolia like Alişar and Kültepe. Sherds of these widely distributed ware groups were found in small amounts at Acemhöyük. They were usually found in archeological levels dated to the later period of the Early Bronze Age III. Sherds belonging to these ware groups are hand-made and they could be easily separated from the local painted wares of Acemhöyük. These groups included few profile sherds and most of the samples were body fragments.

The painted ware groups which formed significant amount of the Acemhöyük Early Bronze Age pottery could be divided into two large groups formed by local and imported sherds. Local groups represented by band painted ware and Konya-Aksaray region painted pottery. They represent the majority of the painted wares and suggest that Acemhöyük had a local painted pottery tradition during the Early Bronze Age Period. This tradition had limited amount of connection with the widely distributed central Anatolian painted wares. Intermediate and Alişar III sherds found at Acemhöyük were not probably produced locally. Technical characteristics of these sherds and their limited representation in Acemhöyük pottery repertoire suggests that they were probably brought to the site from their core area through trade or other kind of cultural contacts.

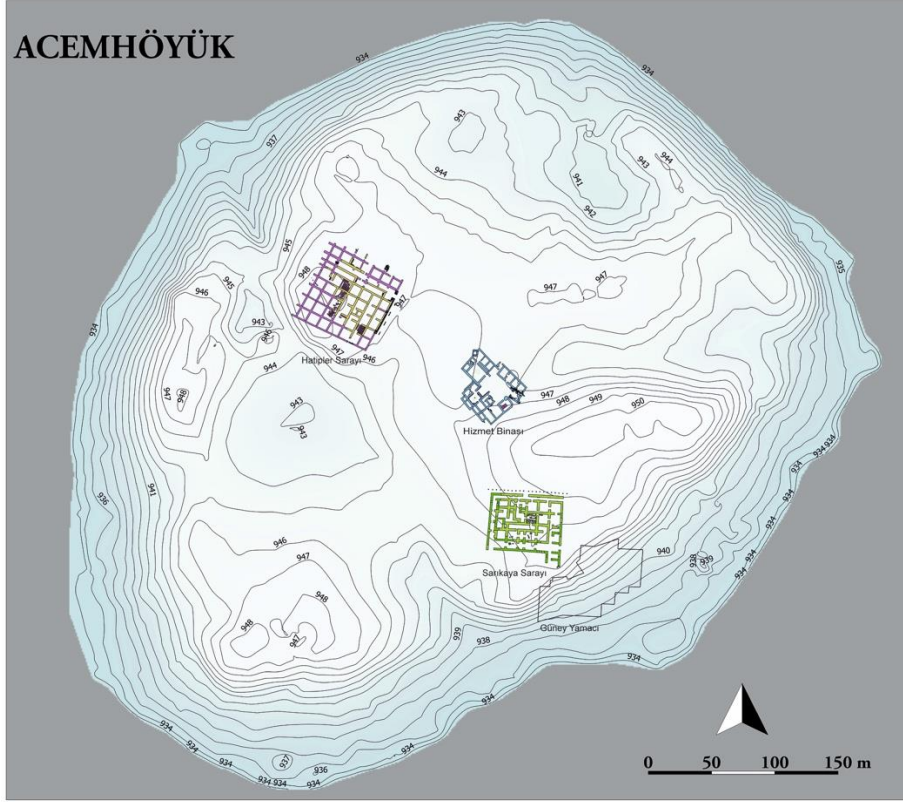
As a result, it could be strongly suggested that Acemhöyük is located in a different cultural region in terms painted pottery traditions.

Şekil 1. Adı Geçen Yerleşimler

Şekil 2. Acemhöyük

Şekil 3. Acemhöyük

Şekil 4. Acemhöyük Güneybatı Yamacı

Ek 3

Şekil 5. Güney Yamacının Batısı

Şekil 6. Bant Bezekli Seramik

Ek 4

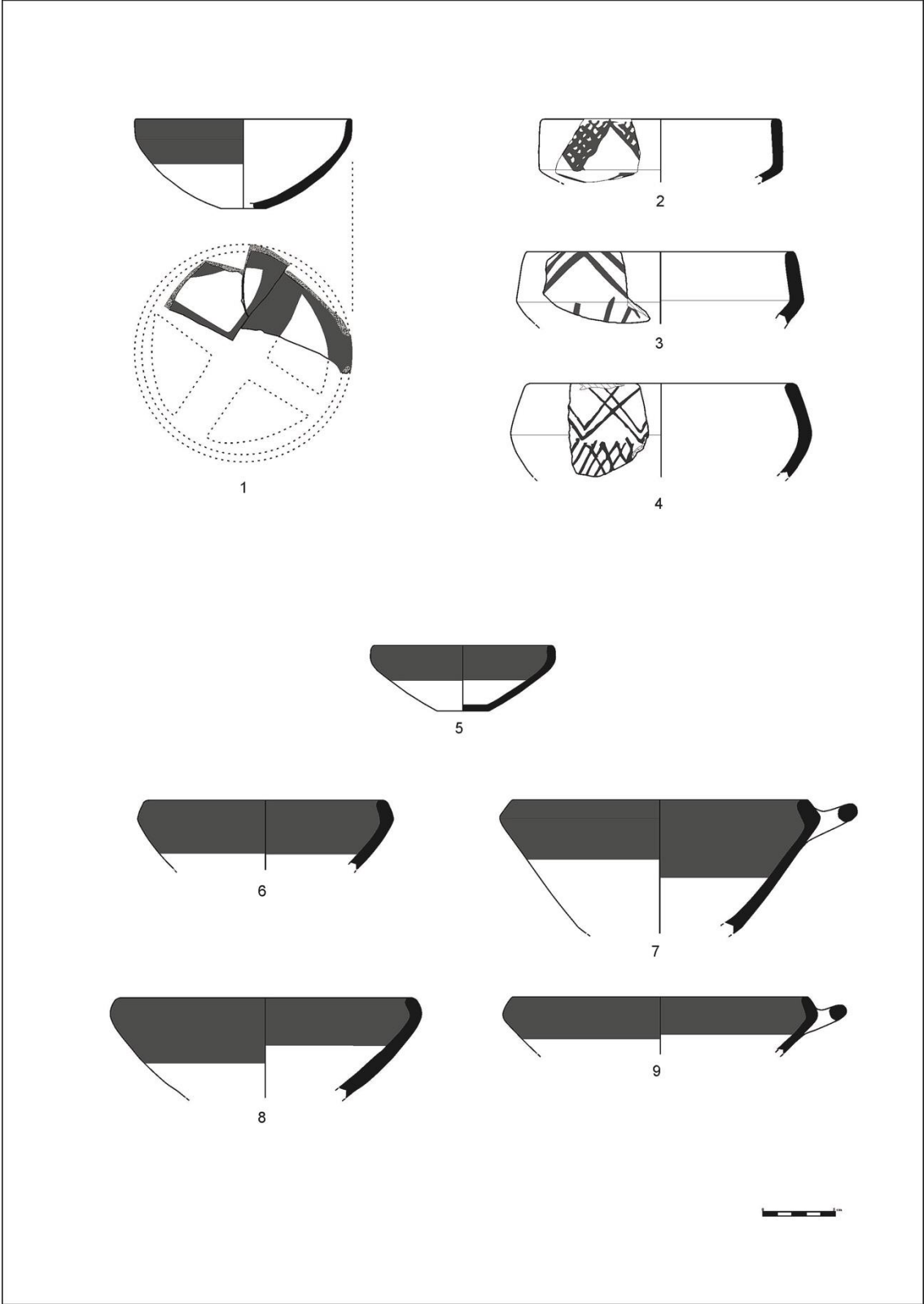
Şekil 7. Konya-Aksaray Yöresi Seramiği

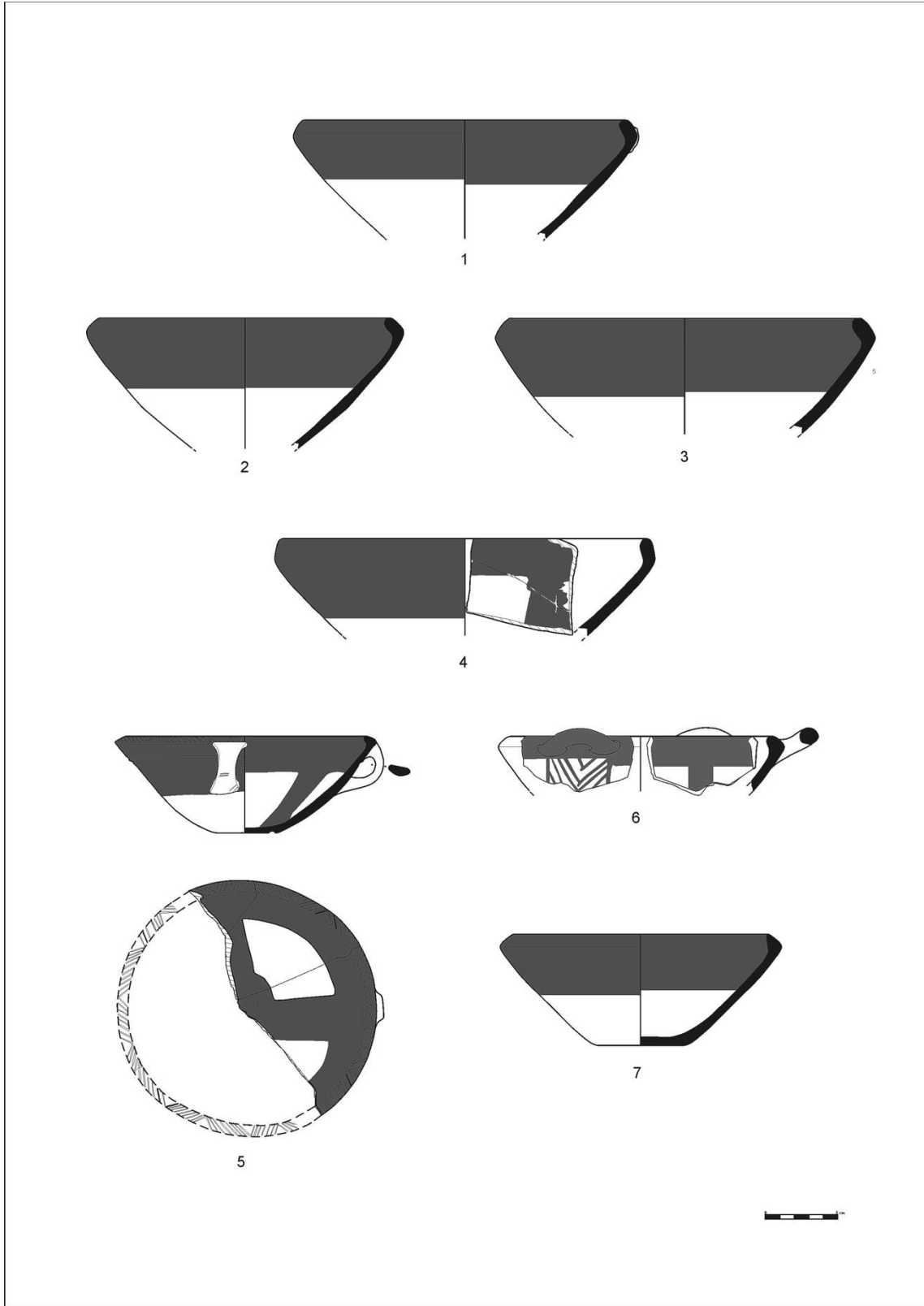
Şekil 8. Intermediate Seramiği

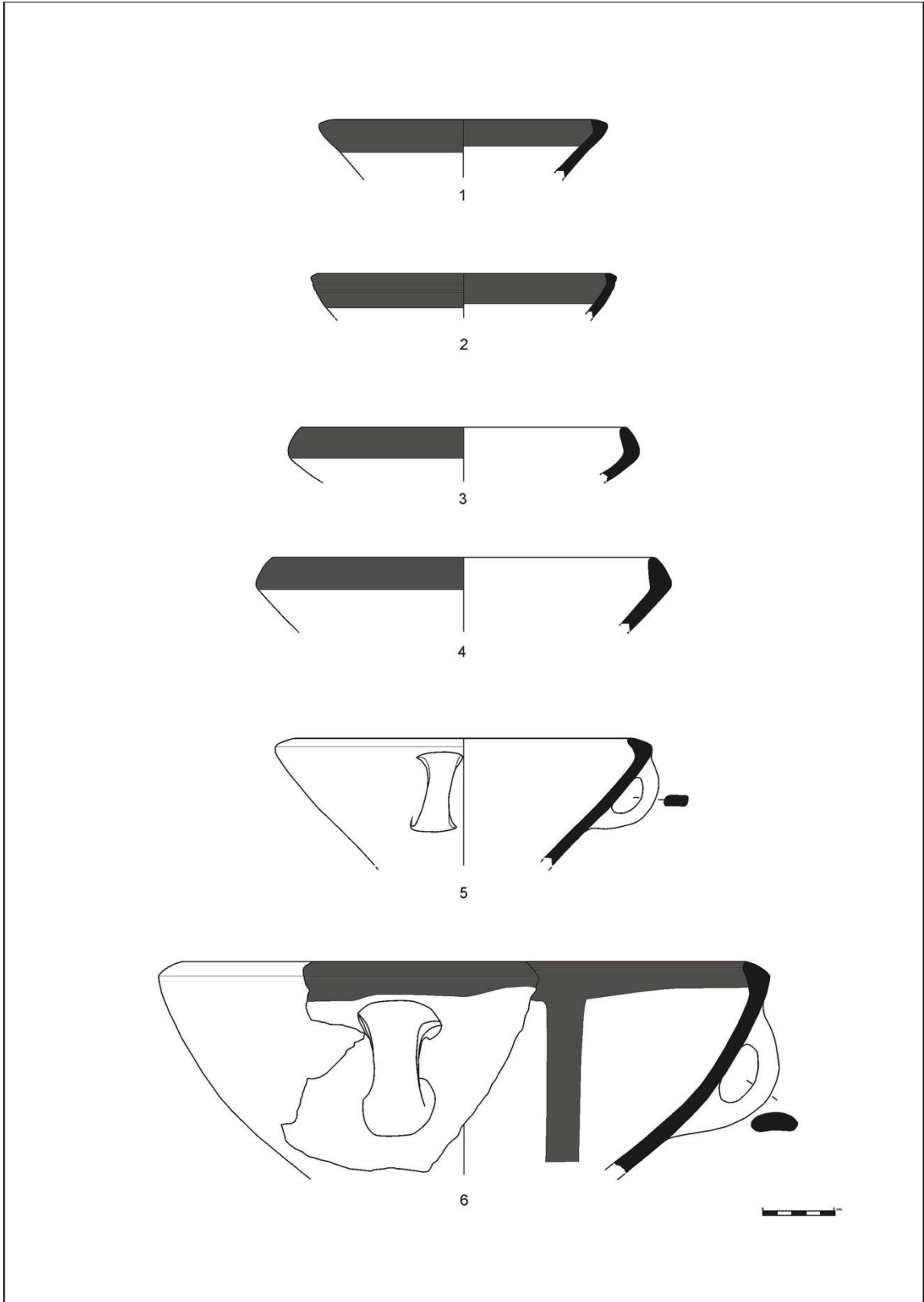
Şekil 9. Alışar III Seramiği

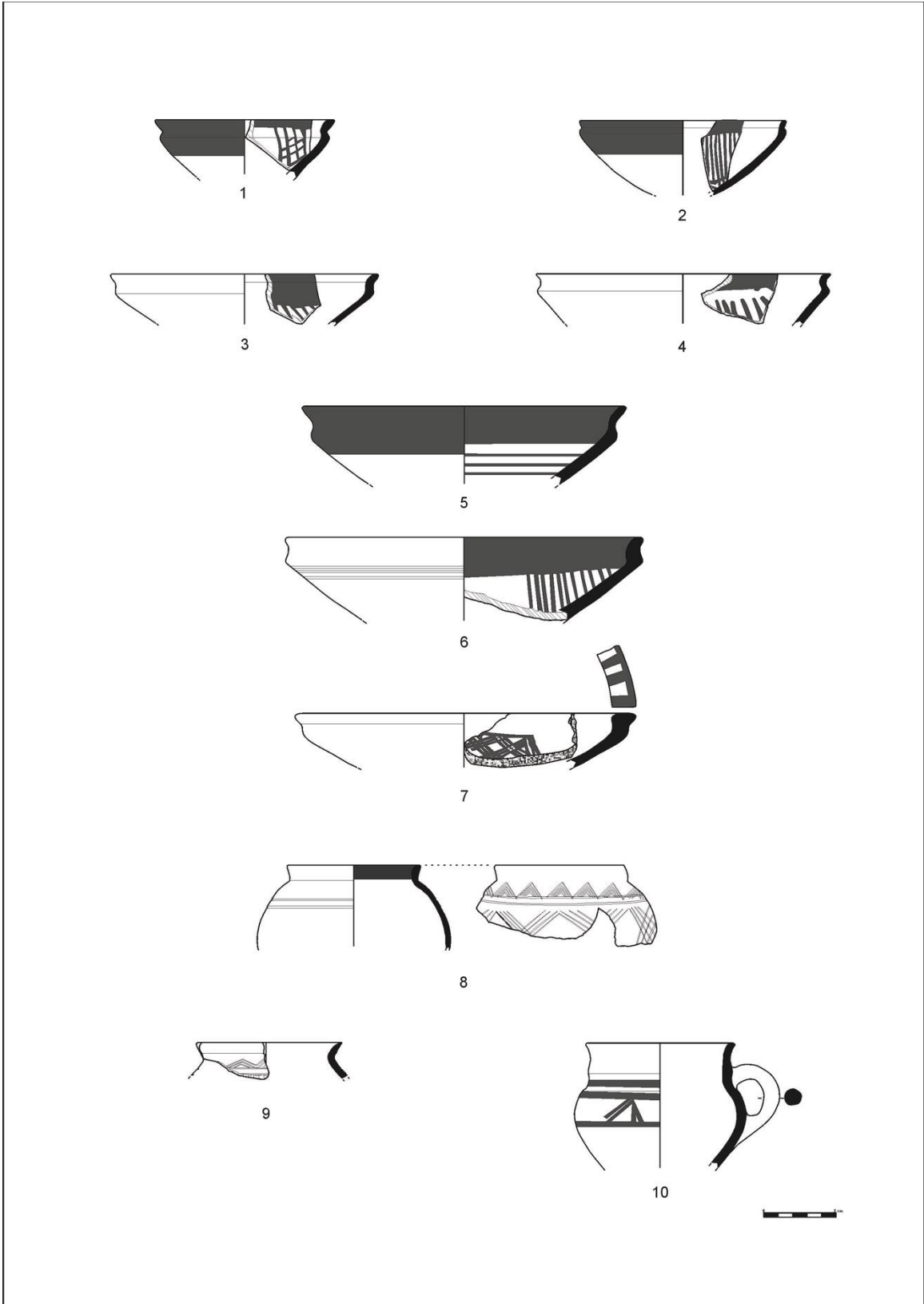
Şekil 10

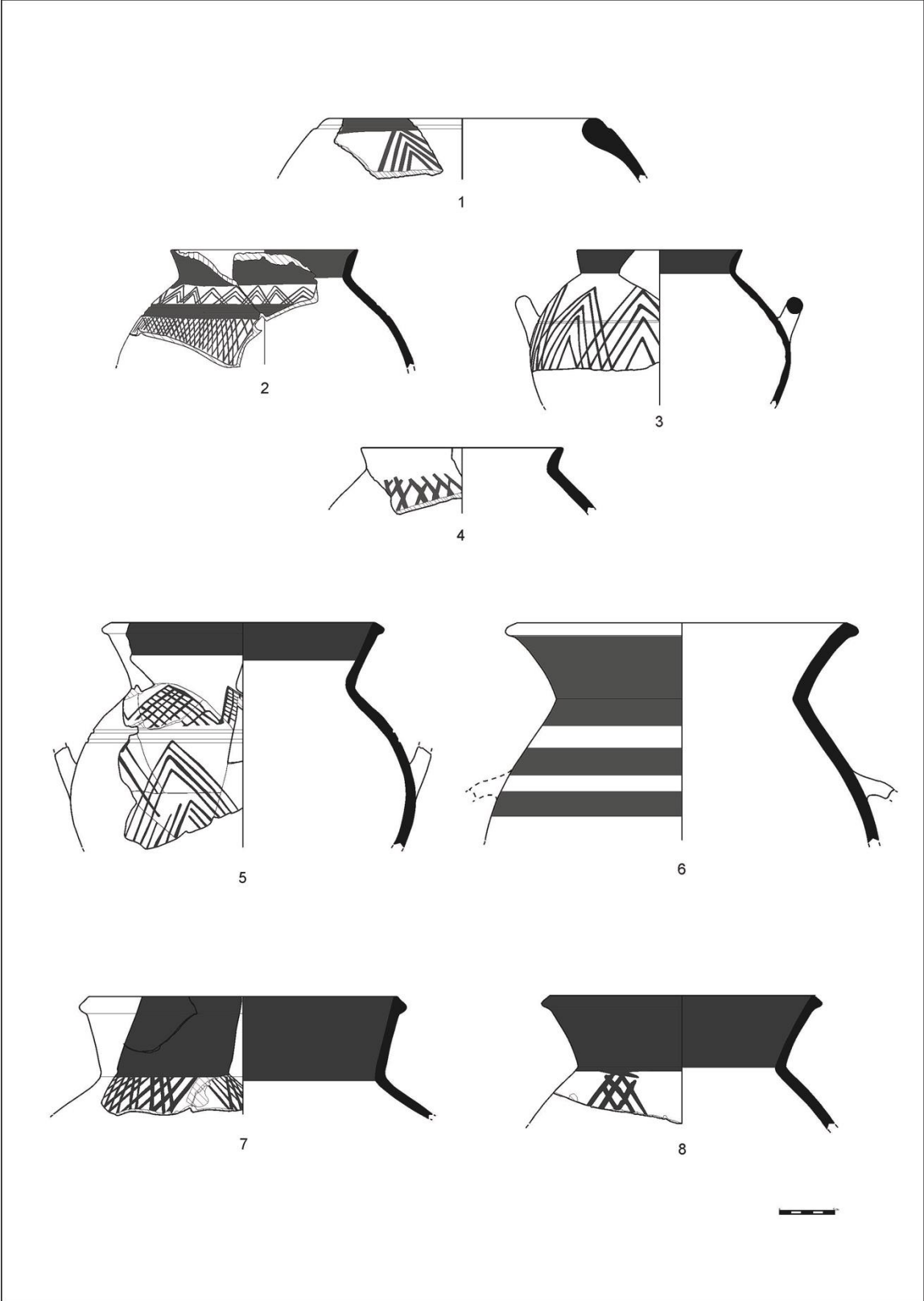
Şekil 11

Şekil 12

Şekil 13

Şekil 14

Şekil 15

AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN GİRİŞİMCİLİK POLİTİKASI ANALİZİ

ANALYSIS OF TURKEY'S ENTREPRENEURSHIP POLICY IN THE EUROPEAN UNION CANDIDACY PROCESS

Erkan TUNCER

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

erkan.tuncer@yahoo.com

ORCID No: 0000-0002-2059-3654

ÖZET

Geliş Tarihi:
23.12.2021
Kabul Tarihi:
29.03.2022
Yayın Tarihi:
31.03.2022
Anahtar Kelimeler
Kamu Politikası
Analizi, Politika
Değerlendirme,
Girişimcilik
Politikası, KOSGEB
Destekleri,
Inovasyon.
Keywords
Public Policy
Analysis, Policy
Evaluation,
Entrepreneurship
Policy, KOSGEB
Supports,
Innovation.

Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde birçok alanda olduğu gibi Türkiye'nin KOBİ politikasında da bir değişim yaşanmıştır. KOBİ politika ve destek programlarından sorumlu kuruluş olan KOSGEB'in imalat sanayi ile sınırlı olan hedef kitlesi, 2009 yılında yapılan bir mevzuat değişikliği ile tarım dışı tüm KOBİ'leri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu kanun değişikliği ile KOSGEB'in sorumluluklarına girişimcilik politikası da eklenmiştir. Yeni yasa doğrultusunda KOSGEB'in destek programları ciddi şekilde değişmiş ve 2010-2018 döneminde Girişimcilik Destek Programı başat olmuştur. Türkiye'de yüksek teknoloji sektörlerinde işletmelerin artması gerekliliği birçok üst düzey politika belgesinde belirtilmesine rağmen, yeni girişimler genellikle düşük teknoloji hizmet sektörlerinde yer almış ve imalat sanayinin bu destekten aldığı pay sürekli olarak azalmıştır. Türk sanayisinin dijital dönüşümünü hızlandırmak için insan kapasitesinin geliştirilmesine yönelik daha dönüştürücü bir yaklaşım ile yenilikçi girişimciliğin desteklenmesi birinci öncelik olmalıdır. Çalışmada bu yeni politika yapımı, çeşitli politika raporları üzerinden süreç analizi yaklaşımıyla, uygulanan politika sonuçları ise çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşların verileri üzerinden betimsel ve ilişkisel analiz yöntemleriyle incelenmektedir. Literatürde kamu politikası analizi ve girişimcilik politikası değerlendirmesine ilişkin ayrı ayrı birçok çalışma olmasına rağmen, her ikisini de içeren bir çalışma olmadığı için bu çalışma özgün bir nitelik kazanmaktadır.

SUMMARY

In the process of accession to the European Union, there has been a shift in Turkey's SME policy, as in many other areas. The target audience of KOSGEB, the institution responsible for SME policy and support programs, which was limited to the manufacturing industry, was expanded to include all non-agricultural SMEs with a legislative change in 2009. With this law amendment, entrepreneurship policy has also been added to KOSGEB's responsibilities. In this direction, KOSGEB's support programs changed seriously, and the Entrepreneurship Support Program became the dominant support in the 2010-2018 period. Though the necessity of new establishments in high-tech sectors in Turkey has been stated in many top policy documents, the new establishments have taken place generally in low-tech service sectors, and the share of the manufacturing industry from this support has decreased continuously. To accelerate the digital transformation of the Turkish industry, a more transformative approach to human capacity development, and supporting innovative entrepreneurship must be a top priority. In the study, this new policymaking is examined with a process analysis approach through various policy reports and the outcomes of policy implementation with descriptive and relational analysis methods based on the data of various national and international organizations. Although there are many separate studies in the literature on public policy analysis and entrepreneurship policy evaluation, since there is no study that includes both, this study gains a unique quality.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1040433>

Atf/Cite as: Tuncer, E. (2022). Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Türkiye'nin Girişimcilik Politikası Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 503-522.

Giriş

Türkiye, planlı dönemden 1970'lerin son çeyreğine kadar yaşanan sanayileşme sürecini takiben, küreselleşmenin özerk iktisat politikasına getirdiği kısıtlar sonucu ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir. KOBİ'ler de büyümenin motoru olarak kabul edilmiş, 90'lar boyunca kalkınma planları ve teşvik politikalarında KOBİ'lerin önemine sürekli vurgu yapılmıştır.

Ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini yükseltmek amacıyla 1990 yılında KOSGEB kurulmuştur. Başlangıçta sadece sanayi yoğun yörelerde örgütlenen KOSGEB daha sonra sürekli genişleyerek ülke çapında tüm illerde hizmet verebilir duruma gelmiştir. Bu dönemde; ihracat ve yatırım teşvikleri, KOBİ'lere yönelik politikalar ve işletmelerin teknoloji geliştirmelerine yönelik faaliyetlerin teşvikini amaçlayan bilim ve teknoloji politikaları başlıca politika konularını oluşturmuştur.

Türkiye'nin yüksek büyüme ve yenileşim potansiyeline sahip imalat sanayi işletmelerini destekleme çabaları, 2000'lerin başından itibaren uluslararası kuruluşlar tarafından eleştirilerek, tüm işletmeler için genel kapsamlı desteklerin daha faydalı olacağı önerisi getirilmiştir. KOBİ'ler ile ilgili hayata geçirilmesi öngörülen politika ve programların, hizmetlerin, nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi ve kurumlar arasında etkin bir koordinasyon sağlanmasının önemi, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları gibi dönemin AB politika belgelerinde de dile getirilmiştir.

“Küresel Ekonomide Girişimciliğin ve Yenilikçi KOBİ'lerin Geliştirilmesi” temasıyla 2004'de İstanbul'da düzenlenen OECD KOBİ'lerden Sorumlu Bakanlar Konferansı'nda, KOBİ ve Girişimcilik Çalışma Grubu tarafından “Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Mevcut Durum ve Politikalar” (OECD, 2004) adlı rapor yayımlanmıştır. KOBİ politikalarında gelecekte yapılacak değişikliklere esin kaynağı olan bu raporda; Türkiye'de KOBİ politika ve programlarının yeterince etkin olmadığı ve ayrıca KOSGEB'in hedef kitesinin, tarım dışında tüm sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'leri destekleyecek şekilde genişletilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Daha sonra aralarında G. Kore, Meksika, Norveç ve Türkiye'nin olduğu ülke incelemelerini içeren bir diğer raporda (OECD, 2008,122), girişimcilik ve yeni firma yaratmanın yenileşimi yönlendiren başlıca güç olduğu vurgulanmış ve hedef kitlenin genişletilmesi ve destek modellerinin zenginleştirilmesi önerisi yapılmıştır.

Bu gereklilik 2007-2009 dönemi KOBİ Stratejisi ve Eylem Planında da (KSEP) (KOSGEB, 2007) dile getirilmiştir. Ayrıca Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu çalışmaları kapsamında, KOBİ Teknik Komitesi tarafından hazırlanan 2008 yılı eylem planında, KOSGEB'in hedef kitlesi olan imalat sanayi dışındaki sektörlerde destek verebilmesine yönelik kanuni düzenleme yapılması gerekliliği belirtilmiştir. Benzer taleplere Kalkınma Programları ve Hükümet Programlarında da yer verilmiştir.

Söz konusu değişiklikleri içeren KOSGEB yasa tasarısı, dünya ekonomisinin durgunluk içine sürüklenmesi ve uluslararası finansman girişlerinin daralması nedeniyle 2009 yılında yaşanan küresel krizin, Türkiye'de reel sektörleri doğrudan etkilediği bir dönemde gündeme gelmiştir. Tasarı, piyasaların rahatlamaya çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda gündeme getirildiğinden muhalefetin de itiraz etme şansı kalmamıştır. Ancak, bu değişiklikte yedi katına çıkarılan KOSGEB'in hedef kitesine, söz konusu kriz ortamında hangi finansman ve kurumsal kapasite ile hizmet götürüleceğinin hesabının yapılmamış olduğu eleştiri konusu olmuştur (TBMM, 2009:758).

Bu eleştirilere rağmen, hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'leri de KOSGEB'in hedef kitesine dâhil eden 5891sayılı Kanun, 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca destek ve hizmetlerden yararlanacak işletmelerin, KOSGEB kaynakları çerçevesinde yararlandırılmasına ilişkin sektörel ve bölgesel önceliklerin, günün koşullarına göre Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Böylece sadece hedef kitle genişleyerek tüm işletmeleri kapsamakla kalmamış; “işletme” tanımının yanı sıra “girişimci” tanımı da kapsama alınarak KOSGEB'e yeni görevlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmada, AB sürecinde Türkiye'nin girişimcilik politikasının süreç analizi ile değişiklik sonrası bu politikaların en etkin uygulayıcısı olan KOSGEB tarafından 2010-2018 döneminde verilen girişimcilik desteklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Sözü edilen politikaların uygulanması sonucunda, politika metinlerinde yer alan hedeflere ulaşma açısından açıklanan niceliksel ölçütler temelinde, resmi istatistiki veriler üzerinden yapılan

değerlendirmelerin yanı sıra, politika metinlerinin dikkate almadığı alternatiflere yönelik niteliksel analiz de yapılmıştır. ¹

Çalışmanın ilk bölümde kamu politikasının temel özellikleri, kamu politikalarının oluşturulmasında etkileşimler ve değerlendirme yöntemleri, ikinci bölümünde ise girişimcilik politikası, kökenleri ve ölçümleme yöntemleri konularında literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi açıklandıktan sonra elde edilen bulgular dördüncü bölümde üç alt başlıkta sunulmuştur. İlk önce politikanın inşası döneminde politikanın esin kaynağı olan AB ile Türkiye'nin girişimcilik potansiyelinin karşılaştırması yapılarak transfer edilen politikanın Türkiye için uygunluğu araştırılmıştır. Daha sonra yeni politika doğrultusunda oluşturulan KOSGEB girişimcilik desteklerinin, uygulandığı 2010-2018 döneminde, üst politika belgelerinde belirlenen amaçlar doğrultusunda sonuçlar üretip/üretmediği sorgulanmıştır. Üçüncü olarak, ülkelerarasında genel kabul görmüş “Küresel Girişimcilik Endeksi” kapsamında, bu politikanın söz konusu dönemde Türkiye'nin girişimcilik ekosisteminde ne tür etkiler yaptığı değerlendirilmiştir. Çalışma beşinci bölümde sonuç ve önerilerle son bulmuştur.

1. Kamu Politikası, Kamu Politika Analizi ve Politika Etkileşimleri

Örgütlenmiş her topluluğun, amaçları çerçevesinde faaliyet alanlarını belirleme, hedeflerine ulaşma amacıyla çeşitli kararlar alma ve uygulama yükümlülüğü olmuştur. En büyük örgütlü yapı olarak devletin kamu hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla aldığı kararlar “kamu politikası” olarak ifade edilmektedir. Kamu politikasının kökenleri devletin ortaya çıkışından daha eskiye dayanmakla birlikte (Yıldız, 2017:1), özellikle modern ulus devletlerde toplumsal sorunların çözümünde bilginin esas alınmasıyla hızla gelişme göstermiş, 1960 sonrasında ² da sosyal bilimler içinde bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Kamu politikası çalışmanın başlıca gerekçeleri (Güler, 2008:9);

- Kamu politikalarının daha derin araştırılarak, neden ve sonuçlarını anlama yolu ile, toplumla ilgili bilginin derinleşmesinin sağlanması (bilimsel neden),
- Yapılan kamu politikası analiz sonuçlarından elde edilecek bilgiyle, toplumsal pratik sorunların çözümüne destek sağlanması (mesleki neden),
- Disiplinin çalışılması sonucu oluşan bilgi ile siyasal bilinç düzeyinin gelişmesi, kamu politikası yapısının gelişmesi ve böylelikle ulusun “doğru” amaçlara erişmesinin “doğru” politikaları kabulünün güvence altına alınması (siyasal neden) olarak sıralanabilir.

Bakış açısına bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte en genel anlamda kamu politikası, devletin yasal otoritesi kapsamında herhangi bir konuda yetkili olan kamu kişi/kurum/kuruluşu tarafından bir sorunu çözmek amacıyla yapılan her türlü eylem ve işlemler olarak tanımlanmaktadır (Anderson, 1990:4). Herhangi bir ihtiyacın ya da sorunun gündeme gelmesi karşısında hükümetlerin karar alması ve bu kararları uygulaması olabildiği gibi hükümetlerin bazı durumlarda hiçbir şey yapmaması da kamu politikası olarak tanımlanmaktadır (Dye, 1984:3).

Kamu politikasını diğer politikalardan ayırt eden en önemli özelliklerden biri onun kaynağıdır. Kamu politikaları yasama, yürütme ya da yargı organları tarafından oluşturulmaktadır (Anderson, 1990:54). Yönetimin elinde, kanun, kararnameler ve benzeri idari düzenlemeler gibi toplumsal yaşamı etkileyebilecek birçok araç vardır. Ayrıca teşvikler, hibeler, destekler, krediler ve vergi uygulamaları gibi birçok ekonomik araç da bu amaçla kullanılabilir. Bu nedenle, kamu politikalarının oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesinde bürokrasi işlevsel bir araç haline gelmiştir (Akdoğan, 2012:4). Bu politikalar üzerinde siyasi partilerin, sermaye gruplarının, sendikaların, medyanın, meslek kuruluşlarının, derneklerin, üniversitelerin ya da başka çıkar gruplarının etkileri olması da kaçınılmazdır.

Politikanın temelde üç farklı kullanımını vardır: Birincisi, sağlık politikası, eğitim politikası, sanayi politikası ve benzeri politika alanını (policy field) ifade etmede kullanılır. İkincisi daha alt sektörler için kullanımdır. Örneğin sanayi politikası alanında imalat sanayi politikası, enerji sektörü politikası, madencilik sektörü politikası gibi

¹ Türkiye’de kamu politikasına ilişkin yayın sayısında artış görülmekle birlikte “veri temelli analizler” nadiren görülmektedir. Genellikle betimleyici çalışmalar ya da nitel analizlerin kullanıldığı görülmektedir (Yıldız ve Baboğlu 2017:33).

² Bilimsel kamu politikası çalışmalarının doğduğu ABD ve Avrupa’da bazı gelişmiş devletler dışında bu dönemde politika analizi çok gelişmemiştir (Arat, 2014:99-100).

politika alt alanlarını (policy sub-field) ifade eder. Üçüncü kullanım ise politika hedeflerine/yönüne (policy issue/target) işaret etmek için kullanılır. Örneğin KOBİ politikasının ihracat politikası, Ar-Ge politikası, istihdam politikası gibi hedeflerini ifade eder (Warwick, 2013:16).

Ülkeler arasındaki politika benzerlikleri daha çok yapısal güçlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Örneğin OECD ve AB gibi uluslar üstü kuruluşlar, uyum sağlanmasını istedikleri her bir politika başlığı ya da düzenleme için, üye ve aday ülkeler arasında politika yakınsamasına yol açma potansiyeli taşımaktadır (Sobacı, 2008:147). Kamu politikaları oluşturulurken, başka ülkeler ya da uluslararası örgütlerden etkilenme durumu genellikle politika yayılması (policy diffusion), ders çıkarma (lesson drawing) ve politika yakınsaması (policy convergence) gibi kuramlar ile politika transferi (policy transfer) çerçevesinde açıklanmaktadır (Akdoğan, 2014:238).

Politika transferi, herhangi bir siyasi sistemdeki politikalara, idari düzenlemelere, kurumlara ya da fikirlere ait bilginin, başka bir siyasi sistemde de benzer özellikler geliştirilmesi amacıyla kullanılma süreci olarak tanımlanmaktadır (Dolowitz, 2000:5). Politika transferinde devlet içinde, bürokratlar ve politikacılar kilit aktörler olmakla birlikte, uluslararası örgütler ve hükümet dışı kuruluşlar da etkin rol oynayabilmektedir. Transfer, ülke içinde ya da ülkeler arasında, zaman içinde gerçekleşebileceği gibi politik alanlar arasında da gerçekleşebilmektedir. Örneğin KİT'lerde ya da kamu hizmetlerinde kamudan özele transfer olabileceği gibi tersine, özel alandan kamu alanına da yapılabilmektedir (Arat, 2014:100). Transferin farklı dereceleri de mevcuttur. Bir politika, mevzuat ya da teknik, birebir kopyalanabileceği gibi benzeştirme, sentez ya da etkilenme de olabilmektedir. Ayrıca transfer gönüllü ya da zorunlu olabileceği gibi bunların birleşimi de mümkündür (Azak, 2014:1).

Politika değerlendirmesi, kamusal eylemlerden beklenen ile elde edilen arasındaki farkın ölçülmesi sonucunda politikaları iyileştirmeyi amaçlayan çalışmalardır. Doğal olarak bir sürü analiz gerektirir ve bunun sonucunda da stratejik ve operasyonel kararlara katkı sağlanır (Usta, 2014:14). Değerlendirme (*evaluation*) genellikle verimlilik ve etkililik kavramları üzerinden yapılmakta ve öne çıkarılan ilke/değer, etkililik olmaktadır. Ayrıca yönetsel prosedürün değerlendirilmesinden ziyade hükümetin yaptığı işlem ve eylemlerin etkisinin değerlendirilmesini ifade etmektedir (Zengin, 2011:167-168). Politika değerlendirmesi, politika oluşturma öncesinde, uygulama aşamasında ve sonrasında olmak üzere değişik aşamalarda yapılabilmektedir. Uygulama sonrası değerlendirme, uygulanan politikanın sonuçlarının, saptanan hedeflerle ne düzeyde örtüştüğünün belirlenmesini içerir. Uygulamanın işe yarayıp yaramadığı, toplum üzerinde etkileri, programın maliyeti ile yarattığı fayda arasındaki ilişkinin ne olduğu, daha etkin bir alternatif program uygulamanın mümkün olup olmadığı gibi sorulara yanıt arama çabası olarak değerlendirilebilir (Demir, 2011:116).

Kamu politikası analizi sadece uygulanan politikaların sonuçlarının değerlendirilmesinden ibaret değildir. Kamu politikasına konu olan sorun ya da ihtiyacın nedenlerinin araştırılması, bu sorun ya da ihtiyacın giderilmesi için farklı çözüm yolları varlığının belirlenmesi, uygulanmasına karar verilen politikaların izlenebilmesi ve etkilerinin değerlendirilebilmesi için gerekli verilerin toplanması ve yorumlanmasını içermektedir (Walker, 2013:158). Politikanın üretildiği çerçevenin bağlamı ile ilişkilendirilmeyen çözümlerlerin anlaşılması kolay olmamaktadır. Yönetsel bir olguyu araştırıp çözümlenmeye çalışmak, uygulamanın bilgisi ile bu bilginin kaynağını ve kaynağın niteliğini tüm ayrıntılarıyla analiz etmeye bağlıdır (Ciner, 2020:6).

2. Girişimcilik Politikası ve Değerlendirme Yöntemleri

2000'li yılların başlarında KOBİ politikasından girişimcilik politikasına geçiş yaşanmıştır (Iqbal, 2000:2). Geçmişte KOBİ politikasının bir alt bileşeni olarak ele alınan girişimcilik politikası ayrı bir politika alanı olarak kabul görünürken, KOBİ politikası ise piyasa başarısızlığını meşrulaştıran, iş ortamına odaklanan ve finansal önlemler yoluyla destek sağlayan bir politika olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (KOSGEB, 2014:15). Girişimcilik politikası, girişimcilerin karar verme sürecini şekillendiren çerçeve veya çevresel koşullara karşı daha fazla duyarlılık göstermektedir. KOBİ politikası, mevcut işletmelerin dışsallığı üzerine inşa edildiğinden, politika araçları genellikle KOBİ'lerin yaşamlarını sürdürmesine yöneliktir. Buna karşın özellikle OECD ve AB ülkelerinde uygulanan girişimcilik politikası, ülke ya da bölgelerde girişimci tutum, yetenek ve istekleri teşvik etmeye yönelik daha geniş bir odağa sahiptir (EC, 2002a:9).

Modern girişimciliğin babası olarak kabul edilen Schumpeter, dinamik ve proaktif bir güç olarak gördüğü girişimciliği, ekonomik gelişmenin asıl gücü olarak kabul etmiştir (Haroon, 2011:12). Girişimciliği, yenilik yapma

ve teknolojik buluşlar ile açıklamaya çalışan Schumpeter'e göre girişimciler, yaptıkları yeniliklerle piyasada yeni talepler yaratır, bu yenilikler mevcut piyasa sistemini tahrip eder, bu durum ise "yaratıcı yıkıcılık" olarak adlandırılır. Birçok akademisyen girişimciliği, bir kimsenin yaratıcı bir fikir kullanarak pazarın gereksinimine ve yeni olanaklara yanıt vermek için kaynakları yönetmesi, çevreyle uyum sağlaması ve risk alarak istediği sonucu almaya çalıştığı bir süreç olarak tanımlamaktadır (Audretsch, 2003:3).

Girişimcilik politikası için evrensel bir reçete olmamakla birlikte, istihdam yaratmayı, yenileşimi, sosyal refahı ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yönelik olduğu genellikle kabul görmektedir (Henrekson ve Stenkula, 2010:602). Yeni girişimcilerin ortaya çıkmasını ve yeni firmaların başlangıç ve erken aşamada büyümesini teşvik edecek bir ortam ve destek sistemi yaratmakla ilgili olup, yenileşim politikasıyla da yakından bağlantılıdır (Dahlstrand, 2010:6). Özellikle yenilikçi, teknoloji tabanlı ve hızla büyüyen bilgi tabanlı girişimlerin başlatılmasını teşvik etmeye yönelik politikalarda, yenileşim ile girişimcilik politikası arasındaki ilişki açıkça gözlemlenebilmektedir. Bu politikalar, yüksek oranda iş giriş ve çıkış faaliyetinin ürettiği türbülans (yaratıcı yıkım) ile bir ekonomide yenileşim seviyesinin yükseltilmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Hükümetlerin uyguladıkları makroekonomik politikalar, her çeşit işletmenin faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir çerçeve sağladığından, girişimcilik üzerinde de etkili olmaktadır. Vergilendirme, işgücü piyasası düzenlemesi, sosyal güvenlik ve gelir politikası önde gelen örneklerdendir (Verheul ve diğerleri, 2001:30). Bu genel politikaların yanı sıra, belirli sektörlere, bölgelere ya da dezavantajlı gruplar gibi farklı insan gruplarına odaklı girişimcilğe özel politikalar da mevcuttur. Bazı politikalar ise belirli kırsal/kentsel alanlara ya da yüksek teknolojik/hızlı büyüyen işletmelere yönelik girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmeye odaklanır. Ayrıca piyasa kusurlarını azaltmayı amaçlayan mali yardımlar; finansman eksikliği ve risk sermayesi piyasası gibi alternatif sermaye piyasalarının geliştirilmesi ya da girişimcilere hibe, kredi veya sübvansiyonların doğrudan ödenmesi şeklinde de olabilmektedir (Verheul ve diğerleri, 2001:32).

Girişimcilik politikasının hükümetler için farklı anlamları olması nedeniyle politika uygulamalarında kullanılan araçlar ve önlemler de çeşitlilik gösterebilmektedir. Girişimcilik kültürünün yeterince gelişmemiş olması, işletme sahipliği yoğunluğunun çok düşük olması, eğitim desteğinin yeterli olmaması, bağımsız bir politika olarak 'yenilikçi girişimcilik' politikasının etkinliğini engelleyebilir. Ancak sadece yüksek teknoloji sektörlerdeki fırsatlara odaklanmak da düşük ve teknoloji dışı alanlardaki büyüme fırsatlarının gözden kaçmasına neden olabilmektedir.

Hükümetler, girişimcilik politikaları yoluyla girişim türünü, sayısını ve erişilebilirliğini etkileyerek gelir dağılımı politikasını, teknolojik gelişimin sağlanmasını ve rekabet koşullarının düzeltilmesini de amaçlayabilmektedir. Ayrıca bu politikalarla potansiyel girişimci sayısını etkileyerek göç, bölgesel kalkınma ve sosyal güvenlik alanlarında iyileşmeler de amaçlanabilmektedir (Tanrısever, 2004:9). Hem doğrudan destek politikaları ya da kuruluş mevzuatı yoluyla; hem de doğrudan girişimcilik seviyesini etkilemeyi amaçlamayan politikalar aracılığıyla dolaylı olarak girişimciliği etkileyebilmektedir. Örneğin piyasanın yapısını düzenlerken girişimcilik fırsatlarının büyüklüğünü ve türünü de etkileyebilmektedir. Bireyler, ücretli-serbest ve işletme sahibi olma arasında seçimlerini yaparken, fırsat algılarına ve kişisel özelliklerine dayalı olarak potansiyel ödülleri ve riskleri değerlendirmektedir.

Girişimciliğin kalitesini garanti altına almak da hükümetlerin sorumlulukları arasındadır. Bazen çok sayıda küçük işletme olması, tedarik edilen mal ve hizmetlerin kalitesini aşındıracağı düşüncesiyle hükümetler, kuruluş mevzuatı, rekabeti artıran önlemler (yani piyasa yoğunlaşmasını önleme gibi farklı yasa ve yönetmeliklerin uygulanması) yoluyla kaliteyi artırmaya çalışabilirler. Hükümet, politikalarını emek, finans ve bilgi tarafına ya da satış fırsatlarına yönlendirebilir. Bu politikaların yanı sıra hükümet, girişimci faaliyet koşulları yaratabildiği gibi zararlı etkileriyle de mücadele edebilir (Henrekson ve Stenkula, 2010:631).

Girişimciliğin ekonomik performansa olumlu bir şekilde katkı sağladığı kabulü, kamu politikası müdahalesini otomatik olarak haklı çıkarmamaktadır. Genellikle üç temel piyasa başarısızlığı; ağ dışsallıkları, bilgi dışsallıkları ve öğrenme dışsallıkları durumunda kamu müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır (Audretsch, 2003:47-48):

- Ağ dışsallıkları, bir bireyin veya firmanın yeteneklerinin değerinin, tamamlayıcı firmaların ve bireylerin coğrafi yakınlığına bağlı olmasından kaynaklanır. (Ağlar, bilgi ve teknolojinin değişimini kolaylaştıran ve bir kümede çeşitli türden koordinasyon ve iş birliğini teşvik eden resmi/gayri resmi oluşumlardır. Teknoparklar, ticaret ya da sanayi odaları, birlikler ya da okul/firma mezun ağları vb.)

- Yeni fikirleri içeren bilgi, doğası gereği bir kamu malıdır, dolayısıyla üretimi dışsallık yaratır. (Ar-Ge çalışmaları)
- Başarısız olan girişimci ya da işletmelerin çabaları sonucu ortaya çıkan bilginin, üçüncü taraf işletmelere ve bireylere pozitif ekonomik değer sağlaması sonucunda öğrenme dışsallığı oluşmaktadır. (Özellikle bilgi temelli yeni girişim ya da işletmelerde başarısızlık oranları yüksektir. Bu başarısızlık işletmeye herhangi bir değer yaratmasa da ortaya çıkan fikirler, daha sonra başarılı işletmelerin, başarılı ürünleri ya da projelerinin ayrılmaz bir parçası olmaktadır (Wennekers ve Thurik, 1999:36).

Girişimciliğin en çarpıcı özelliklerinden biri, farklı analiz birimleri içermesidir. Analiz, tek başına veya bir grup bağlamında hareket edebilen bireylerin kararlarını ve eylemlerini içeren bir düzey olabilir. Endüstri düzeyinde olabileceği gibi şehirler, bölgeler ve (bu çalışma örneğinde olduğu üzere) ülkeler gibi mekânsal düzeylerde de analiz yapılabilmektedir. Ölçüt olarak kullanılan veri çeşitliliğinin çokluğunun yanı sıra ülkelere özgü farklılıklar, çelişkili bulgulara yol açabilmektedir. Bu durum, girişimcilik araştırmalarında büyük bir kafa karışıklığına neden olmuştur. Genellikle tek bir ülke içinde, belli zaman aralığında, serbest meslek oranları, işletme mülkiyeti oranları, yeni şirket kurulumları ya da eş zamanlı kurulum ve kapanmalar sonucu net girişleri içeren çalışmalar yapılmıştır (Audretsch, 2003:4).

Serbest meslek ölçütleri, en azından yeni bir işe başlayan birey için meydana gelen değişimi yansıtmakla birlikte birey için yeni ve farklı olan, endüstri veya küresel pazar için çok farklı olmayabilir. Birçok akademisyenin hem fikir olduğu bir diğer ölçüt ise işletme sahipliğidir. Tarım hariç tüm sektörlerde işletme sahiplerinin sayısının toplam işgücüne bölümü olarak hesaplanan bu ölçütün kullanımında, yüksek ya da düşük teknoloji sektör olduğuna bakılmaması eksiklik olarak görülmektedir (Audretsch, 2003:5). Ar-Ge faaliyetleri, patent alınan buluş sayıları, piyasaya sürülen yeni ürünler gibi göstergeler üzerinden yapılan yenileşim (inovasyon) odaklı ölçümleme ile “gazeller” olarak sınıflandırılan ve uzun süre olağanüstü yüksek büyüme sergileyen firmaları odaklanan ölçümlenmeler (Wong ve diğerleri, 2005:345) daha çok değişim odaklı olduklarından girişimcilik politikalarının asıl hedeflerinde yer almaktadır. Alternatif olarak, ülkedeki KOBİ’lerin sayısına da odaklanılabilir ancak net giriş oranı ve türbülans oranının (toplam giriş ve çıkışın farkı) önemi daha büyük olmaktadır. Sadece yeni işletme kurulumuna dayalı girişimcilik politikası, henüz gelişme sürecine yeni girmiş ekonomiler için uygun olabilir. Yükselen ekonomilerde kurulan işletmelerin, kısa vadede olmasa bile orta ya da uzun vadede kapanmalarını engelleyen ve hızla gelişimini sağlayan temel unsurların başında yenileşim gelmektedir (Audretsch, 2003:6).

Girişimciliğin ekonomik kalkınmadaki rolünün açıklığa kavuşturulması Küresel Girişimcilik Monitörü (Global Entrepreneurship Monitor-GEM) çalışmasının temel amacı olmuştur. Çalışmaya 1999 yılında 10 ülke katılım sağlarken bu sayı 2019 yılında 100’ü aşmıştır (Karadeniz, 2019:4). GEM çalışmalarında, girişimcilik sürecinin yaşam döngüsünde bireyin rolünün araştırılmasında sadece iş özellikleri değil, aynı zamanda insanların bir iş kurma motivasyonu, iş kurmak ve işletmek için atılan adımlar da odak noktası olmuştur (GEM, 2016). Ayrıca girişimcilik dinamiklerinin yeni iş yaratmayı artıran (veya engelleyen) koşullarla da bağlantılı olabileceği düşüncesiyle “girişimcilik çerçeve koşulları” olarak bilinen, girişimcilik üzerinde önemli etkisi olduğuna inanılan faktörler de tanımlanmıştır (GEM, 2016).

GEM çalışmalarının başlangıç dönemlerinde oluşturulan “Erken Dönem Girişimcilik Faaliyeti” (Total Early-stage entrepreneurial Activity-TEA) endeksi, girişimciliğin temel göstergesi olarak yaygın kabul görmüştür. Ancak 2009 yılından itibaren dünya çapında ülkelerin girişimcilik faaliyetlerinin durumunu değerlendirmek için Küresel Girişimcilik Endeksi (Global Entrepreneurship Index-GEI) adıyla yeni bir endeks oluşturulmuştur (Acs ve Szerb, 2009:4). Bu endeks ile birçok uluslararası kuruluş ve organizasyondan temin edilen veriler bir çatı altında toplanarak girişimcilik ekosistemini ve ekosistemi oluşturan bileşenlerin bütüncül bir yaklaşımla analizi amaçlanmıştır (Karadeniz, 2019:4). Girişimciliği etkileyen çevresel ve bireysel faktörleri içeren GEI endeksi, tek bir ülkenin girişimcilik ekosistemini derecelendirmede de yaygın olarak kullanılmıştır (Acs ve diğerleri, 2020a:27). GEI endeksinde nüfusun girişimcilğe yönelik davranış ve tutumları, faaliyetleri ve istekleri hakkındaki veriler; sosyal, ekonomik, kültürel norm ve tercihlerle birlikte değerlendirilmiştir.

Bu endeksler, 2020 yılına kadar gerek ülkelerarası karşılaştırma yapılan gerekse bir ülkenin yıllar içinde girişimcilik performansı değişimini ölçen çalışmalarda yaygın olarak kullanılmıştır. Türkiye, bu çalışmalara KOSGEB önderliğinde 2006 yılından itibaren 2009 ve 2017 yılları dışında katılım sağlamıştır (Karadeniz, 2019:4). Ancak 2020 yılı ve sonrası dönemde kullanılmak üzere, girişimcilik performansını ölçme ve değerlendirmede gelişen

teknolojinin özelliklerini dikkate alarak analiz yapmayı hedefleyen “Dijital Girişimcilik Ekosistem Endeksi (DEEI) isimli yeni bir endeks ve yöntem geliştirilmiştir (Acs ve diğerleri:2020b).

3. Yöntem

Politika analizi, araştırma ve verilere dayalı olarak anlama, tanımlama, betimleme, nitelendirme ve açıklamayı hedefleyen çalışmalardır. Kamu politikası analizi yapılırken, sadece tek bir bilimsel yöntemden ve araştırma türünden yararlanılmayıp bir ya da daha çok araştırma yöntemi/tekniki bir arada kullanılabilir. Hangi yöntem ya da tekniklerin bir arada kullanılacağı, yapılan çalışmaya, analiz edilen politikanın özelliklerine, koşullara, kullanılan kavram, kuram ve değişkenlere, politika yapımcıların, karar vericilerin ve/veya araştırmacının tercihlerine göre belirlenmektedir (Gül, 2015:13). Bir politikanın sonuçlarını ve etkilerini inceleyen bir değerlendirme çalışması yapılıyorsa ve etkileri rakamlarla görülmek isteniyorsa, bu durumda nicel tekniklere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Nitel araştırmalar ise, olayları, sorunları ve olguları doğal süreçlerinde ve ortamında, gerçekçi, kapsamlı ve bütüncül bir biçimde ortaya koymayı ve daha derinlemesine anlamayı hedefleyen, anlama, betimleme, yorumlama ve açıklamanın öne çıktığı araştırmalardır (Büyükoztürk, 2017:253).

Tek bir çalışmada nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılmasını içeren karma yöntem araştırması, her iki yaklaşımı farklı şekillerde birleştirerek araştırma sorusunun daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır (Mazlum, 2017:11). Nitel ve nicel yöntemlerin farklılıklarına rağmen yöntem olarak birleştirilmesi ile araştırmanın birbirini tamamlayıcı ve kapsamlı bir bakışla yürütülmesi mümkün olabilmektedir (Creswell, 2014:6). Bu sayede bir yöntemin sınırlılıkları, diğer yöntemin güçlü yanları ile telafi edilebilmekte; nitel ve nicel verilerin bileşimi sonucunda, bu yaklaşımların tek başlarına sağladığından çok daha geniş bir bakış açısı sağlanabilmektedir (Creswell, 2014:8-10).

Politika analizi yapmak üzere dönemin kalkınma planları, KOBİ strateji ve eylem planları, Girişimcilik strateji ve eylem planı ³ ile AB ve OECD tarafından yayımlanmış çeşitli KOBİ ve girişimcilik politika belgeleri kullanılmıştır. Politika değerlendirmesinde ise, politikaların esin kaynağı olan AB ile Türkiye'nin girişimcilik potansiyeli karşılaştırmasını yapmak üzere çeşitli ikincil verilerden yararlanılmıştır. Söz konusu transferin hemen öncesinin verilerini içeren Avrupa Küçük İşletmeler Yasası (2010-2011) Bilgi Formları ve KOSGEB'in web sitesinde yayımlanan “Strateji ve Eylem Planları” ve “Faaliyet Raporları” başta olmak üzere çeşitli veriler kullanılmıştır. İstihdam verileri için ILO, OECD ve TÜİK; beceri ve eğitim verileri için OECD ve TÜİK; işletme açılma ve kapanma verileri için Eurostat, TOBB ve TÜİK'in ilgili veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Girişimcilik ekosistemi kavramı, nitel ve nicel değerlendirme için çeşitli göstergeler belirleyen kavramsal analiz çerçeveleri biçiminde önem kazanmıştır (Arenal ve diğerleri, 2021:247). KOSGEB destekleri sonucunda Türkiye'nin girişimcilik ekosisteminin değerlendirmesine yönelik; gerek ülke içi girişimcilik performansı değişimi gerekse aynı grupta yer alan benzer ülke gruplarıyla karşılaştırılması amacıyla, Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Enstitüsü'nün (GEDİ) yıllık raporları ve veri tabanları ile Küresel Girişimcilik Endeksi (GEI) verileri kullanılmıştır.

4. Bulgular

Ülkelerin farklı özelliklere ve koşullara sahip olması ve her bedene uygun tek tip politika olamayacağı düşüncesiyle transferin gündeme geldiği dönemde, tarafların girişimcilik potansiyelleri ve bu politikaya ne denli ihtiyaç duyduklarının incelenmesi gerekmiştir. Bunu takiben Türkiye'de KOBİ politikalarından sorumlu kurum KOSGEB'in hedef kitesinde ve politikalarında meydana gelen bu değişikliğin (politikaların Türkiye'de inşası ve meşruluğunun sağlanmasının) süreç analizi yapılmıştır. Daha sonra değişiklik sonrası uygulanan KOSGEB girişimcilik desteklerinin 2010-2018 döneminin değerlendirmesi ile uluslararası kabul görmüş endeksler üzerinden Türkiye'nin girişimcilik ekosisteminin değerlendirilmesi sunulmuştur.

³ Kalkınma planlarında saptanmış olan girişimcilik hedeflerinin, stratejik hedef ve aksiyonlara dönüştürülmesi, 2015 yılından itibaren KSEP'lerden çıkarılarak, yine KOSGEB koordinasyonunda hazırlanan 2015-2018 Dönemi Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı'nda (GİSEP) toplanmıştır.

4.1. Türkiye ve AB'nin Girişimcilik Potansiyeli Karşılaştırması

Uzun yıllar birbirinden bağımsız politikalar olarak geliştirilen AB sanayi ve KOBİ politikaları, 2000 yılından itibaren AB işletme politikası (Enterprise Policy) adı altında toplanmıştır (Schmahl ve Koch, 2001:7). Bilgi temelli ekonomiye geçiş stratejisiyle birlikte, girişimcilik ve KOBİ politikasında önemli değişiklikler olmuş ve verimlilik artışına önemle vurgu yapılmaya başlanmıştır. Bu yeni yaklaşımda, yüksek büyüme potansiyeli olan yeni girişimler ile iş birliğine dayalı yenileşim öncelikli alanlar olarak seçilmiştir. Girişimcilikle ilgili olan sanayi politikaları, rekabet gücü yüksek teknoloji üretimi ve istihdam yaratıcı küçük ve özellikle yenilikçi işletmeler, AB Lizbon Stratejisi'nin temel öğeleri arasında yer almıştır (EC, 2002b:66). Gelişmiş ekonomilerle rekabet edebilmek için, yeni ve özellikle kaliteli (yüksek teknoloji) işler oluşturmanın önemi vurgulanmıştır.

AB'de girişimcilik oranı en düşük olanların çoğu gelişmiş İskandinav ülkeleri olup, en yüksek olanlar Akdeniz ülkeleridir. 2010 yılı itibarıyla AB'de işveren olarak, kendi hesabına ya da ailesinin yanında çalışanların oranı %17 düzeyinde olup, %83'ü ücretli olarak çalışmaktadır (ILO, 2017). 2004 yılındaki büyük genişleme ile AB'ye katılan eski doğu bloğu üyesi ülkelerde yeterli girişimcilik geçmişinin olmayışı ve ayrıca AB'yi kuran ve erken katılım sağlayan üyelerde yaşanan kuşağın yerini alması beklenen yeni kuşağın girişimcilik arzusu eksikliği, AB için yeni girişimcilik desteğinin önemini artırmıştır. Türkiye'de ise işveren olarak, kendi hesabına ya da ailesinin yanında çalışanların oranı %40 düzeyinde olup AB'nin iki katından fazladır. AB-28'de %10 düzeyinde olan kendi hesabına çalışan oranı, Türkiye'de %20'den fazladır. AB-28'de %1 düzeyine inmiş olan aile çalışanı oranı, Türkiye'de % hala 10'un üzerindedir (ILO, 2017).

İşletmelerin büyümesi için en uygun ortamı oluşturma, AB tarafından oluşturulan tüm politikalarda işletmelerin ihtiyaçlarını ön planda tutma ve hükümetlere KOBİ vizyonu kazandırma amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından 2008'te yürürlüğe giren Avrupa Küçük İşletmeler Şartına (Small Business Act) Türkiye, 2011'de resmi katılım sağlamıştır.

Yeni girişimcilik politikaları uygulamaya alınmadan önce Türkiye ile AB'nin girişimcilik potansiyellerinin karşılaştırılmasında, AB Yapısal İş İstatistikleri (EU Structural Business Statistics) Girişimcilik verileri ile Avrupa Küçük İşletmeler Şartı 2010-2011 Türkiye Bilgi Formu verilerinden yararlanılmıştır. "Girişimcilik tutum ve davranışlar" Tablo 1'de, "Duyarlı yönetim" Tablo 2'de, "Beşerî vasıf ve yenilik kapasitesi" göstergeleri ise Tablo 3'de sunulmuştur.

Türkiye, "Fırsat odaklı girişimcilik" dışında tüm "Girişimcilik tutum ve davranış" göstergelerinde (Tablo 1) AB ortalamasından daha yüksek puana sahiptir. Literatürde, fırsatlardan yararlanmak için bir iş kurma (fırsat girişimciliği), diğer istihdam seçeneklerinin olmaması veya yetersiz olması nedeniyle bir iş kurmaktan (zorunlu girişimcilik) ayrı tutulmaktadır (Henrekson ve Stenkula, 2010:598).

Tablo 1: Küçük İşletmeler Yasası - Girişimcilik Tutum ve Davranış Göstergeleri, 2010

Açıklama	TR	AB
Yeni iş kurmuş ya da kurmak üzere olan yetişkin oranı (<i>Girişimcilik oranı</i>)	23,0	12,0
3 yıl içerisinde iş kurmak niyetinde olan yetişkin oranı (<i>Girişimcilik niyeti</i>)	19,5	11,0
Kendi işinin patronu olmak isteyenlerin oranı (<i>Kendi işini yapma isteği</i>)	50,6	45,1
Serbest meslek mensubu olmanın daha uygun olduğunu düşünenlerin oranı (<i>Serbest meslek sahibi olmaya uygunluk</i>)	40,3	28,3
Okul eğitiminin girişimcilik davranışlarına katkı sağladığına inanan yetişkin oranı	73,0	49,0
Başarılı girişimciliğin yüksek statü sağladığına inanan yetişkinlerin oranı	76,4	71,3
2010 yılında girişimcilik için medyada yeterli ilginin varlığı oranı	67,7	51,4
<i>Fırsat odaklı girişimcilik</i> oranı	54,0	55,0

Not. SBA FactSheet TURKEY 2010-2011 ve EU Eurostat SBS verilerinden oluşturulmuştur.

"Duyarlı yönetim" göstergelerinde de (Tablo 2) Türkiye AB'den daha ileri düzeydedir. 2005 yılından itibaren yeni iş kurma süre ve maliyetleri sürekli azaltılarak AB ortalamalarının altına çekilmiştir. Bu dönemde çoğu AB destekli e-devlet projeleri ile kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunumu üst düzeye erişmiştir. Ancak iflas/kapanış işlemlerinin hala AB ortalamasının iki katından daha fazla süre gerektirmesi (EC, 2010), yaklaşık 1,5 kat daha fazla maliyet doğurmaktadır.

Tablo 2: Küçük İşletmeler Yasası - Duyarlı Yönetim Göstergeleri, 2010

Açıklama	TR	AB
Yeni bir iş kurma için gerekli süre (gün)	6,0	14,3
Ödenmiş aşgari sermayenin kişi başı GSYH'ye oranı	9,9	18,8
Mülkiyet transferi için gerekli zaman (takvim günü)	6,0	34,0
Mülkiyet transferi için gereken maliyet (mülkiyetin değerine oranı)	3,0	4,7
Bir yılda ödenmesi gereken vergi sayısı	15,0	16,7
Sözleşmeleri uygulatma maliyeti	18,8	20,8
İş dünyası için temel 8 kamu hizmetinin on-line sunulmuş olması	100	89,3
İşe başlamada gerekli sermayenin kişi başı GSYH'ye oranı	17,2	5,5
Ana vergileri yerine getirmek için gerekli zaman (saat/yıl)	223	218

Not. SBA FactSheet TURKEY 2010-2011 ve EU Eurostat SBS verilerinden oluşturulmuştur.

“Beşerî vasıf ve yenilik kapasitesi” göstergelerinde ise Türkiye'nin, AB'den daha düşük performansa sahip olduğu Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3: Küçük İşletmeler Yasası - Beşerî Vasıf ve Yenilik Göstergeleri, 2010

Açıklama	TR	AB
Ürün ya da süreç yeniliği geliştiren KOBİ'lerin oranı	29,5	34,2
Pazarlama ya da organizasyonel yenilik geliştiren KOBİ'lerin oranı	50,3	39,0
Evde yenilik geliştiren KOBİ'lerin oranı	28,1	30,3
İşbirliği içerisinde yenilik geliştiren KOBİ'lerin oranı	5,3	11,2
Yenilik içeren (pazar ya da firma için yeni olan) satışın ciroya oranı	15,8	13,3
AB fonlu araştırmalara katılan KOBİ'lerin sayısı (sayı/100.000)	1,4	21,0
Online satış yapan KOBİ oranı	8,0	13,0
Online alış yapan KOBİ oranı	11,0	28,0
Eğitim ve öğretime katılan çalışan oranı (sadece mikro işletmelerde)	6,1	12,6

Not. SBA FactSheet TURKEY 2010-2011 ve EU Eurostat SBS verilerinden oluşturulmuştur. Tabloda ilk dört maddede 2006 yılı verileri, son üçünde ise 2010 verileri kullanılmıştır.

Türkiye'de yüksek girişimcilik potansiyeline sahip, düşük eğitilmiş adaylar “zorunlu” girişimciliğe yönelmekte ve kurulan girişimlerin yenileşim yönü eksik kalmaktadır. İşsizlik, kişilerin girişimci olmalarının başlıca nedeni olmaya başlamış, 2013 yılında %6 olan “bir işte çalışmayan kişilerin girişimcilik faaliyetine katılım oranı” (2014 yılında %31,6'ya yükselmiştir (Karadeniz, 2014:9). İşgücünün eğitim deseni değişmeden uygulanacak politikalar (örneğin iş kurma amaçlı hibe vermek) geçici süre ile istihdama katkı sağlamakta, uzun vadede ise girişimciliğin denge oranını bozmaktadır. Geleneksel denge modelinde bir sektörde kazançlar iyiye o sektöre girişlerde artış olmaktadır. Ancak belli bir süre sonra fiyatlar baskılanınca, kârlar düşmeye ve girişler azalmaya başlamakta ve böylece giriş çıkışlar dengeye oturmaktadır.

Düşük girişimcilik potansiyeli AB'nin ana sorunlarından biri olup özellikle, ileri teknoloji içeren yenilikçi ve fırsatçı girişimlerin desteklenmesi, 2000 yılı Lizbon stratejisinden günümüze kadar önemini korumaktadır. Söz konusu politikaların Türkiye'ye uygulanmaya alındığı dönem başında AB'de “yüksek oranda kurulum-yüksek oranda kapanma” gerçekleşirken (KOSGEB, 2010), Türkiye'de “yüksek oranda kurulum-düşük oranda kapanma” gerçekleşmiştir (TOBB, 2019). İmalat sanayi sektörü düşüşe geçen AB'de yeni girişimcilik çok önem kazanmış; özellikle yüksek katma değer, yüksek teknoloji ve kaliteli iş yaratan girişimcilik özendirilmiştir.

Türkiye'de açılan kapanan işletmeler sonucu artışlar sektörel incelendiğinde, ilk iki sırayı düşük vasıf gerektiren toptan ticaret sektörü ile inşaat sektörünün aldığı; ekonomide beklenen dinamizmi sağlayacak yüksek verimli sektörlerden olan BT ve imalat sanayi sektörlerinde artışın ise oldukça az olduğu görülmektedir (TOBB, 2019). Bu dönemde Türkiye'de kişi başı yeni start-up yatırım miktarı AB'nin onda biri düzeyindedir. Start-uplar daha çok yazılım ve teknoloji üzerine olan ve yatırımın ardından hızla büyüyerek büyük şirketler tarafından satın

alınma potansiyeli taşıyan işletmelerdir. G. Kore’de bu tür yatırımların %70’i imalat sektörüne, %20’si ise yazılım sektörüne yapılmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018:32). Türkiye’de ise imalat sanayinde 2011-2020 kurulan girişimlerin sadece %10’u orta yüksek ve yüksek teknoloji grubunda yer almıştır.

4.2. 2010-2018 Dönemi KOSGEB Girişimcilik Desteklerinin Değerlendirmesi

Yasa değişikliğini takiben 2010 yılından itibaren, 90’larda krizle karşılaşan AB’nin işsizliği aşmaya yönelik çabalarına benzer KOSGEB girişimcilik destekleri yurt genelinde başlatılmıştır. Bu yeni girişimcilik desteği, İngiltere’de Thatcher hükümeti tarafından başlatılan ve kendi işini kuran işsizlere gelir sağlayan (Enterprise Allowance Scheme) modeliyle benzerlik taşımaktadır.⁴ Türkiye’de, Kalkınma Ajansları, TÜBİTAK ya da çeşitli bakanlıklar tarafından çeşitli girişimcilik destekleri veriliyor olmasına karşın girişimcilik politika ve desteklerinde ulusal düzeyde etkin olan KOSGEB destekleri dönem boyunca başat olmuştur.

15.06.2010 tarih ve 27612 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği” kapsamında uygulanan programların, KOSGEB 2010-2018 yılları faaliyet raporlarından oluşturulan özeti aşağıda sunulmuştur. Yıllar itibariyle her bir destek programının toplam içindeki payları, değişim grafikleri ve dönem sonu toplamları Şekil 1’de gösterilmiştir. Buna göre başlangıçta %44,5’lik payla ilk sırayı alan “Genel Destek Programı” dönem sonunda %28,4’lük payla ikinciliğe gerilemiştir. Çok değişik destek bileşenlerini bünyesinde barındıran “Genel Destek Programı”nı, tek bir konuda değerlendirmek çok anlamlı olmayacağı için, diğer destek programları üzerine odaklanılmıştır.

KOSGEB DESTEK PROGRAMLARI	2010 (%)	2011 (%)	2012 (%)	2013 (%)	2014 (%)	2015 (%)	2016 (%)	2017 (%)	2018 (%)	2010-2018 Yıllar İtibariyle Değişim	2010-18 Toplam (%)
Ar-Ge İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programı	37,4	25,4	22,4	19,2	18,2	15,4	9,8	6,2	5,2		10,9
Genel Destek Programı	44,5	39,7	33,0	38,9	41,5	45,4	32,6	29,1	28,4		33,0
KOBİ Proje Destek Programı	2,6	12,1	19,5	12,8	1,7	0,7	3,1	1,0	0,2		3,6
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	12,3	7,3	7,2	3,9	4,0	2,4	1,0	1,0	0,7		2,2
Girişimcilik Destek Programı	3,2	15,4	17,8	24,9	34,5	36,2	47,3	46,5	43,6		39,0
Tematik Destek Programı	0,0	0,1	0,2	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0		0,1
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,0	15,7	18,8		10,2
Teminat Giderleri Desteği	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Progra	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3		0,2
Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2		0,1
Stratejik Ürün Destek Programı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,5		0,8
İşletme Geliştirme Destekleri	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0
Genel Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100		100

Şekil 1: KOSGEB Destek Programlarının Yıllar İtibariyle Dağılımı ve Grafiği (2010-2018).

⁴ 1983-1991 arasında İngiltere'deki kitlesel işsizliğe karşı çare görülen bu destek 500 binden daha fazla kişiyi (haftada 40£ garantili) finanse etmiştir. 1991 yılına geldiğinde 1983 yılında 2.4 milyon olan işletme sayısı 1991’de 3.6 milyona çıkmıştır. Bu dönemde işletme sayısının artırılmasına odaklanılırken, 1990’larda kalitenin artırılması ön plana çıkmıştır (Greene, 2013:9-10). Daha sonra çeşitli zamanlarda değişikliklere uğrayan bu destek günümüzde hala kullanılmaktadır (Simple Business, 2021).

2020-2018 döneminde sunulan KOSGEB destekleri, kamu müdahalesini haklı kılan 3 temel piyasa başarısızlığı temelinde değerlendirildiğinde;

- Ağ dışsallığına yönelik “İşbirliği-Güçbirliği Destek” programının payının %12,3’den %0,7’ye düştüğü (~17 kat azalma),
- Bilgi dışsallığına yönelik “Ar-ge, İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programı” payının %37,4’den %5’e düştüğü (~7 kat azalma),
- Öğrenme dışsallığı kapsamında değerlendirilmeye en uygun olabilecek “Girişimcilik Destek Programı” payının %3,2’den %43,6’ye çıktığı (~13 kat artış) görülmektedir.

Yenilikçi girişimcilik politikalarının en önemli gerekçelerinden olan “Bilgi dışsallığına” yönelik “Ar-Ge ve İnovasyon” desteği bu dönemde çok geri plana itilmiş, mevcut işletmelerin ayakta kalmalarına ve özellikle yeni girişimcilerin oluşturulmasına yönelik politika yürütülmüştür.

Yeni girişimlerin yetersiz insan gücü ve teknolojik altyapısı nedeniyle, kendi başlarına ortaya çıkan fırsatları değerlendirme potansiyelleri oldukça düşük olduğundan aynı ya da bağlantılı sektörlerde diğer işletmelerle işbirliğine gereksinim duymaları kaçınılmazdır. Söz konusu dönemde Türkiye’de imalat sanayi sektöründe kurulan genç (42 aydan daha önce kurulan) işletmelerin kendi aralarında ekonomik aktivitesi azalmıştır (Akçığıt, 2019:16). Türk işletmelerinin temel problemlerinden biri olan işbirliği geleneğinin zayıf olması nedeniyle işbirliğine yönelik olanaklardan yeterince yararlanılmamıştır. Yeterli bilgi ve destek alamayan *girişimciler, hemşericilik ya da cemiyet ilişkilerine dayalı güven mekanizmaları içerisinde faaliyetlerini sürdürme* zorunda bırakılmıştır.

2010 yılında “KOSGEB Destekleri Yönetmeliği” ve “KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği” kapsamında verilen desteklerin toplamında imalat sanayi işletmeleri payı %89,3 iken (KOSGEB, 2011:34), 2010-2018 döneminde verilen Girişimcilik Destek Programı desteği toplamında imalat sanayi işletmelerinin payı sadece %24 olmuştur (Tablo 4).

Tablo 4: 2010-2018 Dönemi KOSGEB Yeni Girişimcilik Destekleri Toplamının Sektörel Dağılımı

Sektör *	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (₺)
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	22.263	537.596.622
İmalat	15.227	409.588.207
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	9.377	264.682.759
Diğer Hizmet Faaliyetleri	6.965	185.548.588
Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	5.600	135.726.493
İnşaat	2.657	58.378.245
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	2.026	47.690.284
Bilgi ve İletişim	1.325	24.064.883
Ulaştırma ve Depolama	284	7.221.759
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	159	3.095.078
Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	102	3.647.796
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım	85	1.630.982
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	41	1.261.477
Diğer Sektörler **	5	61.869
Diğer ***	32	247.152
Genel Toplam	66.148	1.680.442.193

Not. KOSGEB Yeni Girişimci Desteği Nihai Değerlendirme Raporu Yönetici Özeti.

* NACE Rev.2’ye göre harf bazında sektörleri ifade etmektedir.

** Gayrimenkul faaliyetleri, tarım, ormancılık ve balıkçılık, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor

*** Sektör bilgisine ulaşılamayan işletmeleri ifade etmektedir.

Sektörler, daha detaylı incelendiğinde, ilk sırayı %12,2 ile “Lokanta ve seyyar yemek hizmetleri”, ikinci sırayı %7,3 ile “Kuaförlük ve diğer güzellik salonlarının faaliyetleri” aldığı ve her ikisinin de düşük teknoloji ve düşük yenileşim düzeyli sektörler oldukları görülmektedir (KOSGEB, 2020:3). Destek olarak kurulan yeni girişimlere ödenen ortalama destek miktarı, açıklanan destek üst miktarının yarısına dahi ulaşamamıştır. Bu denli düşük olan destekle kurulan girişimlerin rekabet gücü ve teknolojisi yüksek, iddialı girişimler olması mümkün değildir. Sonuç olarak *bu destek, yeni bir gelecek inşa edecek girişimcilik politikası aracı olmaktan ziyade, işsizlikle mücadelede aktif istihdam politikası araçlarından biri olarak değerlendirilebilir.*

2010 yılında KOSGEB desteklerinden yararlananların sadece %5’i TESK üyesi iken dönem sonunda bu oran üçte iki düzeyine ulaşmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018:45). Girişimcilik desteklerinden yararlanan işletmelerin %84’ü “şahıs işletmesi”, %14,1’i ise “limited şirket” yapısındadır. Şahıs işletmelerinin dörtte birinde kapanma gerçekleşirken bu oran limited şirketlerde onda bir, anonim şirketlerde ise yirmide bir olarak gerçekleşmiştir (KOSGEB, 2020:4). Yeni girişimci adaylarının projelerinde sektörel ve coğrafi olarak uygunluğun önemsizlenmesi, sektörlerin ya da coğrafyaların girişim dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Destekten faydalanarak kurulan işletmelerin çoğunlukla teknoloji düzeyi düşük ve ağır rekabet baskısı altında olan sektörlerde yer alması, bu sektörlerde destek almayan birçok işletmenin kapanmasına neden olmuştur.

Girişimcilik Destek Programı Yeni Girişimci Desteği Nihai Değerlendirme Raporunda, 2010-2018 döneminde destekten faydalanarak kurulan işletmelerin, dörtte üçünde en az bir istihdam gerçekleştiği ve bu işletmelerde 500 bini aşkın farklı çalışanın istihdam edildiği belirtilmiştir. Ancak her türlü girişimcilik ekonomik ya da sosyal fayda sağlamamakta, her yeni kurulan girişim de istihdam yaratmamaktadır. Örneğin OECD ülkelerinin çoğunluğunda, işletmelerin yarısından fazlasında hiç istihdam sağlanamamaktadır (OECD, 2020:12).

KOBİ’lere yönelik desteklerin, yüksek nitelikli/verimli yeni girişimlerin kurulmasına yönelik olması gerektiği 2011-2013 dönemi KSEP ⁵ ve dönemin kalkınma planında ⁶ özellikle belirtilmiştir. Ancak, desteklenen girişimcilerin seçiminde izlenen kapsayıcı ve eşitlikçi ⁷ tutum sonucu girişimcilik destekleri, verimlilik ve yenilikçilik artışlarını özendirici ve hızlandırıcı bir işlev üstlenememiştir.

Programın hedefleri amaç gibi algılanmış; “eğitilen kişi sayısı”, “desteklenen girişimci sayısı” ve “verilen destek miktarı” göstergelerinin başlangıçta öngörülenlerden daha yüksek çıkması başarı olarak kabul edilmiş, destekler bir etki analizine tabi tutulmamıştır. Kurulacak girişimlerin yer alacağı sektörler ya da teknoloji düzeyleri dikkate alınmamış, destek olarak kurulan yeni girişimlerin mevcut işletmelerin kapanmasına yol açıp açmadığı (girişimcilik dengesi) göz ardı edilmiştir. Buna karşın yeni kurulan işletmelerde yaratılan istihdam ve buna bağlı devlete geri dönen vergiler ile bu işletmeler tarafından yapılan ihracat değerlendirilmeye tabi tutulmuştur (KOSGEB, 2019:3).

4.3. Türkiye Girişimcilik Ekosisteminin Değerlendirilmesi

Türkiye’nin Küresel Girişimcilik Endeksi (GEI) ile alt endekslerinde 2010-2019 yıllarında meydana gelen değişimler Şekil 2’de sunulmuştur. Çubuk grafikte gösterilen GEI endeks değerlerine paralel olan çizgi grafiklerde “girişimcilik davranış ve tutumları” (koyu kalın), “girişimcilik faaliyetleri” (noktalı çizgi) ve “Girişimcilik tutku ve istekleri” (kesik çizgi) endekslerindeki değişim sunulmuştur. Grafiğin en altında da “erken dönem girişimcilik” (2018’de sona eren çizgi) endeksindeki gelişmeler görülmektedir.

Genel olarak erken dönem girişimcilik, yenilik odaklı ekonomilerde büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahipken, verimlilik odaklı ekonomilerde olumsuz etki de yaratabilmektedir (Crnogaj, 2015:405). Örneğin erken dönem girişimcilik endeksinin yüksek olduğu Latin Amerika ülkeleri için düşük katma değerli firmalar

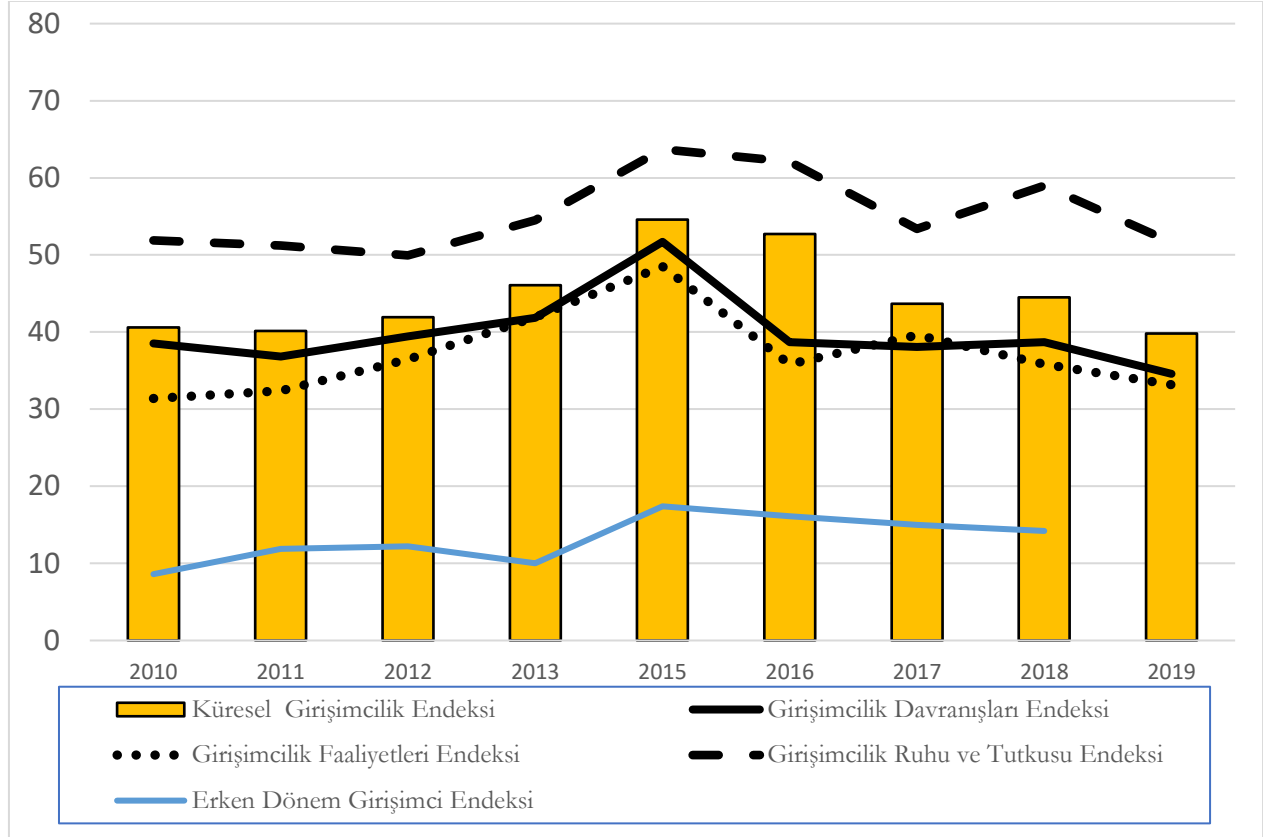
⁵ Benzer vurgular 2007-2009 dönemi KSEP’te de yapılmış, KOBİ’lerin verimliliğinin, katma değer içindeki payının ve uluslararası rekabet gücünün artırılması hedeflerine, *nitelikli girişimcilerin sayısının artmasıyla* ulaşılabileceği belirtilmiştir.

⁶ Türkiye’de yenilikçi girişimciliğin yeterli gelişim gösteremediği ve yeni kurulan işletmelerin ulusal sanayinin daha yenilikçi bir yapıya dönüşümü için katkısının gereken düzeye ulaşamadığı” ulusal belgelerde birçok kez dile getirilmiştir (Çolakoğlu, 2018:15).

⁷ KOSGEB tarafından desteklenecek girişimci adaylarında, imalat sanayi/yüksek teknoloji/yüksek katma değer içeren ya da ileri geri beslemeye katkısı nedeniyle tüm ekonomiye pozitif katkı sağlayan kilit sektörlerde yer alması önkoşulunun aranmamış olması.

değil, sadece yenilikçi girişimciliğin teşvik edilmesi gerektiği saptanmıştır (Acs ve Amoros, 2008:319). Karşıt olarak endeks puanı uzun dönemdir düşük olan (%4,5'i geçmemiş) yenilikçi ve gelişmiş bir ekonomi olan Japonya için her türlü erken dönem girişimciliği artırıcı politikaların anlamlı olduğu ortaya konulmuştur (Lubbadeh, 2019:30).

2010 yılında 40 düzeyinde olan GEI endeksi, 2015 yılına kadar artarak 55 düzeyine ulaştıktan sonra 2019 yılında tekrar 40 düzeyine gerilemiştir. Bu dalgalanma, KOSGEB Girişimcilik Desteklerinin uygulamasının kaçınılmaz sonucu olmuştur. Herhangi bir sektörel ya da teknolojik bir önkoşul içermeden hızla ve sürekli artan sayıda yeni girişimlerin kurulmasının desteklenmesi sonucunda 2010 yılında 8,6 olan “erken dönem girişimcilik” endeksi sürekli artarak 2015 yılında 17.5 düzeyine ulaşmış ve bu tarihten sonra azalarak 2018 yılında 14’e gerilemiştir.

Şekil 2: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Küresel Girişimcilik Endeksinde Değişim (2010-2018)

Not. <https://thegedi.org> sitesindeki yıllık raporların verilerinden tarafımızca oluşturulmuştur.

Küresel Girişimcilik endeksini oluşturan üç alt endeksten puanı en yüksek olan “Girişimcilik Arzusu” endeksi, Türkiye’de girişimcilik istekliliğinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Bu endeks değeri de önce artarak 2015’de en yüksek değerine ulaşmış ve daha sonra azalarak dönem sonunda tekrar başlangıç değerine düşmüştür. İşsizliğe çözüm olarak zorunlu girişimcilğe yönelimin artması sonucunda, zaten yeterince güçlü olan bu özellik, ileri teknoloji içeren yenilikçi girişimcilğe (fırsatçı girişimcilik) yönelebilmemiş, düşük katma değerli hizmet sektörlerinde işletmeler çoğalmıştır. Sektör planlaması yapılmadığından genel denge bozulmuş, yeni kurulan işletmeler ya kısa sürede kapanmış ya da aynı sektördeki diğer işletmelerin kapanmasına sebep olmuştur. Daha yüksek derecede girişimcilik ya da yeni iş yaratma yaygınlığı, gelişmiş ekonomik performansı ya da daha hızlı ekonomik büyüme oranını garanti etmemektedir (Wong ve diğerleri, 2005:344).

KOSGEB Girişimcilik Destekleri ve Küresel Girişimcilik Endeksi (GEI) ve alt endeksleri arasında ilişkinin test edildiği Tablo 5’de görüldüğü üzere KOSGEB Girişimcilik Destekleri ile en yüksek ilişkisi görünen veri “Girişimcilik Arzusu” endeksidir (0,61). İkinci sırada (0,57) ile “Erken Dönem Girişimcilik” ve üçüncü sırada (0,42) ile “Küresel girişimcilik” endeksi gelmektedir. “Girişimcilik Davranışları” endeksiyle ilişki (0,02) ise yok

denecek kadar azdır. Bu bilgi önceki bulgularla paralellik göstermektedir. Türkiye’de girişimcilik arzusu ve erken dönem girişimcilik potansiyelinin yüksek olduğu ve KOSGEB desteklerinin de zaten yüksek olan bu değerleri iyice güçlü hale getirdiği anlaşılmaktadır. Çevre, girişimciliğin ortaya çıkışını ve gelişimini etkileyen bir faktör olduğundan, uygun düzeyde girişimcilik faaliyetine yol açan politikaların belirlenmesi önemlidir. Çalışma, girişimcilik politikasının, sadece yeni girişimci sayısını artırmaya değil, ekonomiye gerekli dinamikleri getirmek için teknolojik gelişme ve ürün yenilikçiliği düzeyi ile girişimcilerin eğitim düzeyine de odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 5: Yıllar itibariyle KOSGEB Girişimcilik Destekleri ile GEI Endeksleri İlişkisi

Yıl	Girişimcilik Davranışları Endeksi	Girişimcilik Faaliyetleri Endeksi	Girişimcilik Arzusu Endeksi	Küresel Girişimcilik Endeksi	Erken Dönem Girişimcilik Endeksi	KOSGEB Girişimcilik Desteği (\$) *
2010	38,5	31,4	51,9	40,6	8,6	238.861
2011	36,8	32,4	51,2	40,1	11,9	15.720.332
2012	39,4	36,4	49,9	41,9	12,2	29.152.275
2013	41,8	41,9	54,5	46,1	10,0	45.062.324
2015	51,7	48,5	63,7	54,6	17,4	46.568.157
2016	38,7	35,8	59,0	52,7	16,1	79.687.257
2018	38,7	35,8	59,0	44,5	14,2	123.977.672
Korelasyon (Destekler→Endeksler)	0,02	0,18	0,61	0,42	0,57	

Not. GEI 2006-2016 Dataset verileri ile GEI 2017-2020 arası Global Report raporlarından oluşturulmuştur.

(*) KOSGEB Yıllık Faaliyet Raporlarından elde edilen TL cinsi tutarlar, TCMB EVDS’den yıllık ortalama döviz kurları esas alınarak USD’ye dönüştürülmüştür.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’nin, yüksek büyüme ve yenileşim potansiyeline sahip imalat sanayi işletmelerini destekleme politikası 2000’li yılların ilk yarısından itibaren, başta OECD ve AB olmak üzere, uluslararası kuruluşlar tarafından eleştirilerek, mikro ve küçük işletmeler için genel kapsamlı desteklerin daha faydalı olacağı önerisi getirilmiştir. İlk defa 2004 yılında İstanbul’da yapılan KOBİ’lerden Sorumlu Bakanlar Konferansı’nda dile getirilen bu değişiklik önerisi hemen kabul görmese de dünyadaki olumsuz ekonomik gelişmelerin yaşandığı 2009 yılında yeniden gündeme gelerek yasalaşmıştır.

Yarı zorunlu/yarı gönüllü bir politika transferi olarak değerlendirilebilecek olan bu yasa değişikliği sonrasında, politikanın önde gelen uygulayıcısı olan KOSGEB’in destek modellerinde ciddi değişiklik yapılmıştır. İmalat sanayi ile sınırlı olan hedef kitlesi, tarım ve finans dışı iş dünyasını kapsayacak şekilde genişletilen ve ayrıca sorumluluklarına girişimcilik politikası da eklenen KOSGEB’in desteklerinde bu dönemden itibaren girişimcilik destekleri başat duruma gelmiştir. 2010-2018 dönemi boyunca, tüm ekonomiye pozitif katkı sağlayan yüksek teknoloji içeren imalat sanayi gibi kilit sektörler yerine, seçim yapılmaksızın “kapsayıcı ve eşitlikçi” tutumla sunulan girişimcilik destekleri, özellikle işsizlik ve sosyal patlamanın engellenmesine yönelik etkin bir araç olarak uzun süre kullanılmıştır. Uygulanan bu destek politikasının, dönemin üst politika belgelerinde ⁸ yer verilen, sanayiye yüksek teknoloji içerecek şekilde dönüştürmeye yönelik sonuçlar üretmediği açıktır.

Bu politika değişikliği sırasında Türkiye’nin girişimci tutum ve istekle ilgili göstergelerin çoğunda AB ortalamasının çok önünde, insan becerileri ve yenilik parametreleri açısından AB’den daha geride olduğu görülmüştür. Buna rağmen transfer edilen politikanın önde gelen uygulama aracı olan KOSGEB girişimcilik desteğinin tasarımında 'inovasyon' ihmal edilmiş ve özellikle istihdamı artırmaya yönelik yeni işletmelerin

⁸ Dokuzuncu Kalkınma Planının, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporunda; *Türkiye’nin girişimcilik kapasitesinin yüksek olduğu* saptaması yapılmış ve sanayide, *özellikle yenilikçi, yaratıcı girişimciliğin hayata geçirilmesini sağlayarak ülkemizin genç nüfus potansiyelinin istihdam olanaklarını artırmak gerekliliği* vurgulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014:55).

kurulması desteklenmiştir. Türkiye’de, küresel pazarlarda rekabet edebilecek girişimcilik ruhuna ihtiyaç olduğu şüphesizdir. Ancak girişimlerin verimlilik ve yenileşim potansiyellerinin, politika uygulamalarının en etkin araçlarından olan *destek programlarının başarısı* ile doğrudan ilgili olduğu göz ardı edilmiştir.

Yeni bin yılda yaşadığı “sanayisizleşme”, krizlerde artan işsizlik ve yenilikçilik açısından rakiplerinden geride kalması, AB için girişimcilik politikalarını öncelikli hale getirmiştir. AB gibi gelişkin ve yeterince çeşitlenmiş ekonomiler için, sektörel seçicilik olmaksızın her türlü girişimciliği destekleme anlamlı bir tercih olarak kabul edilebilirken, Türkiye gibi gelişen ekonomilerde bu durum, piyasaya hibe aktarmaktan öteye gitmemektedir. Yeterince fizibilite çalışması yapılmadan girişimciliğin desteklenmesi sonucunda hem destek alanlar başarısız olmakta hem de haksız rekabet koşulları dolayısıyla mevcut işletmeler zarar görmektedir.

Türkiye’de yüksek teknoloji sektörlerinde yeni işletmelerin gerekliliği birçok üst düzey politika belgesinde belirtilmiş olmasına rağmen, yeni kurulan girişimler genellikle düşük teknolojili hizmet sektörlerinde yer almış ve imalat sektörünün destekten yararlanma düzeyi sürekli azalmıştır. Hangi girişimcilerin destekleneceğinin belirlenmesinde izlenen “kapsayıcı ve seçici olmayan” tutum sonucunda girişimcilik destekleri, üretkenliği ve inovasyon artışlarını teşvik etme ve hızlandırma işlevini üstlenememiştir.

KOSGEB desteği olarak işini kuran lise ve altı eğitimliler, ön-lisans ve üstü eğitimlilerin iki katıdır. Bu oran girişimcilik politikasında kurulan işletmelerin bilgi ve teknoloji düzeylerinin öncelikli tercih olmadığını göstermektedir. Hızla gelişen Sanayi 4.0’a geçiş stratejilerine paralel, imalat sanayi/yüksek teknoloji/yüksek katma değer içeren ya da ileri geri beslemeye katkısı yüksek kilit sektörlerle yönelik, bilgi ve becerisi yüksek girişimcilerin desteklenmesi gerekmektedir. Girişimcilik hakkında eğitim değil, girişimcilik için eğitim düzenlenmeli, özellikle, mesleki eğitim veren liselerde girişimcilik eğitimleri zorunlu, genel liselerde ise seçmeli ders olarak verilmelidir.

Türk girişimcilik politikalarında her türlü yeni girişim kurulmasına yönelik anlayış yerine, beşerî kapasite geliştirilmesi, büyüme ve yenileşim potansiyeli olan girişimlerin desteklenmesine öncelik verilmelidir. Üretken girişimcilik ödüllendirilmeli, verimsiz girişimcilik caydırılmalıdır. Yeni girişimlerin kuruluş öncesinde uygunluğu tespit edilmeli, kuruluş sonrası takip sistemiyle ciddi şekilde izlenerek kapanan işletmelerin varsa yoğunlaştığı sektör/coğrafyanın dışında uygun sektör/coğrafyalar desteklenmelidir. Dezavantajlı guruplara yönelik pozitif ayrımcılık anlamlı olmakla birlikte bu girişimcilerin çoğunluğunun “zorunlu girişimcilik” grubunda yer aldığı, asıl öneme haiz olanın yenilikleri ticarileştiren ya da yıkıcı atılımlar yaratan, büyümeyi ve istihdamı teşvik eden, “fırsatçı girişimcilik” olduğu unutulmamalıdır.

6. Kaynakça

- Acs, Z.J. & Amoros, J.E. (2008). Entrepreneurship and competitiveness dynamics in Latin America. *Small Business Economics*, 31, 305–322.
- Acs, Z.J. & Szerb L. (2009). The global entrepreneurship index (GEINDEX). *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 5(5), 341-435.
- Acs, Z.J., Szerb, L., Lafuente, E. & Márkus, G. (2020a), *The global entrepreneurship index 2019*. GEDI, [http://GEI_2019_Final-1.pdf_\(thegeedi.org\)](http://GEI_2019_Final-1.pdf_(thegeedi.org)).
- Acs, Z.J., Szerb L. & Komlosi E. (2020b). *Measuring digital entrepreneurship ecosystems: The digital entrepreneurship index*, GEDI, [http://Digital_Entrepreneurship_Index_report_v0.pdf_\(thegeedi.org\)](http://Digital_Entrepreneurship_Index_report_v0.pdf_(thegeedi.org)).
- Anderson, J.E. (1990). *Public policy making*. Thomas Nelson and Son.
- Akçığit, U., Akgündüz, Y.E., Cilasun, S.M. ve diğerleri, (2019). Facts on business dynamism in Turkey. *Working Paper*, 19(30), Merkez Bankası.
- Akdoğan, A.A. (2012). Aydınlanmadan neoliberalizme kamu politikasının sarsı(a)mayan egemenliği. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), 1-25.
- Akdoğan, A.A., Yıldız M. ve Çiner, C.U. (2014). An analysis of policy transfer: The policy about protecting women against domestic violence in Turkey. In: K. Göymen. & R. Lewis (Eds), *Public Policymaking in a Globalized World* (pp. 235-251). İstanbul Policy Centre.

- Arat, V. (2014). Türkiye’de kamu politikası alan yazını üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 10, 92-117.
- Atay, E. ve Karsan, G. (2013). Is Turkey ready to join EU? A human capital perspective. *WEI International Academic Conference Proceedings, Jan 14-16, 2013, Antalya*, 178-188.
- Arenal, A., Feijoo, C. ve diğerleri. (2021). Entrepreneurship policy agenda in the European Union: A text mining perspective. *Review of Policy Research*, 38, (2), 243-271.
- Audretsch, D.B. (2003). Entrepreneurship: A survey of the literature. *Enterprise Paper*, 14, European Commission.
- Azak, S. (2014). *Bir kamu politikası analizi olarak Türkiye’de uyuşturucu ile mücadele* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K. ve diğerleri (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, PEGEM Akademi.
- Ciner, C.U. (2020). Kamu politikaları: Perspektifler, temalar ve tezler. *Türkiye’de Kamu Politikaları: Güncel Konular ve Eğilimler* içinde (ss. 1-34). Ankara Üniversitesi.
- Çolakoğlu, M.H. (2018). *Rekabetçi Değişim Modeli*, PEGEM Akademi.
- Creswell, J.W. & Clark, V.L.P. (2014). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi*. Dede, Y. ve Demir, Ş.B. (Eds), Anı Yayıncılık.
- Crnogaj, K., Rebernik, M. & Hojnik, B.B. (2015). Supporting economic growth with innovation-oriented entrepreneurship. *Ekonomicky Casopis*, 63(4), 395–409.
- Dahlstrand, A.L. & Stevenson, L. (2010). Innovative entrepreneurship policy: Linking innovation and entrepreneurship in a European context. *Annals of Innovation & Entrepreneurship*, 1(1). DOI: 10.3402/aie.v1i1.5845.
- Demir, F. (2011). Kamu politikası ve politika analizi çalışmalarının teorik çerçevesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 107-120.
- Dolowitz, D.P. & Marsh, D. (2000). Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policymaking. *Governance*, 13(1), 5-23.
- Dye, T.R. (1984). *Understanding public policy*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- EC (2002a). Final report of the expert group best procedure project on education and training for entrepreneurship. *Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*, European Commission.
- EC (2002b). Council Decision of 18 February 2002 on guidelines for member states’ employment policies for the year 2002, 2002/177/EC, OJ L 60, European Commission.
- EC (2010). *SBA Fact-Sheet TURKEY 2010-2011*, European Commission.
- Haroön, M. (2011). Dinamik çevrede girişimci odaklılık, dinamik kabiliyetler ve işletme performansı arasındaki ilişki [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Henrekson, M. & Stenkula, M. (2010). Entrepreneurship and public policy. Z.J. Acs, & D.B. Audretsch (Eds), *Handbook of Entrepreneurship Research: An Interdisciplinary Survey and Introduction*, Springer, 595-637.
- GEM (2016). Global entrepreneurship monitor, global report 2016-2017, <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2016-2017-global-report>.
- Greene, F. & Patel, O. (2013). Enterprise 2050 getting UK enterprise policy right. *FSB Discussion Paper*, Federation of Small Businesses.
- Güler, B.A. (2008). *Kamu Politikası Analiz Dersi Tanıtımлығы*, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara Üniversitesi.
- ILO (2017). *Status in Employment - ILO Modelled Estimates*, ILOstat.
- Iqbal, K.M. (2000). Shifting the centre of gravity from SME policy to entrepreneurship policy, *The Labour Journal of Economics*, 5(2).
- Kalkınma Bakanlığı (2014). 10. Kalkınma Planı 2014-2018 ÖİK raporu, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/10_GirisimciliginGelistirilmesi.pdf.

- Kalkınma Bakanlığı (2018). *11. Kalkınma Planı (2019-2023), girişimcilik, KOBİ'ler, esnaf ve sanatkarlar ÖİK raporu*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/GirisimcilikKOB%C4%B0lerEsnaf_ve_SanatkarlarOzellhtisasKomisyonuRaporu
- Karadeniz, E. ve Yılmaz, Ö.Ö. (2009). Entrepreneurial activities in Turkey: An international comparison using GEM data. *Boğaziçi Journal*, 23(1, 2), 19-36.
- Karadeniz, E. (2014). *Türkiye'de bölgelerde girişimcilik*, GEM.
- Karadeniz, E. (2019). *Türkiye'de girişimcilik ve uluslararası karşılaştırma 2019*, GEM, Yeditepe Üniversitesi.
- KOSGEB (2007). *KOBİ stratejisi ve eylem planı (2007-2009)*, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/KOBİ_Stratejisi_ve_Eylem_Planı_2007-2009%e2%80%8b.pdf.
- KOSGEB (2010). *KOBİ stratejisi ve eylem planı 2011-2013*, KOSGEB.
- KOSGEB (2011). *2010 yılı faaliyet raporu*, www.kosgeb.gov.tr.
- KOSGEB (2014). *Türkiye girişimcilik stratejisi ve eylem planı (2015-2018)*, https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/Gisep_2015-2018_TR.pdf.
- KOSGEB (2020). *Yeni girişimci desteği nihai değerlendirme raporu yönetici özeti*, www.kosgeb.gov.tr.
- Lubbadeh, T. (2019). Entrepreneurship development in Japan: An empirical analysis. *International Entrepreneurship Review*, 5(3), 19-33.
- Mazlum, A.A. ve Mazlum, M.M. (2017). Sosyal bilimlerde araştırma yönteminin belirlenmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(4), June, 1-21.
- OECD (2004). *Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli işletmeler: Mevcut durum ve politikalar*, <http://www.oecd.org/dataoecd/37/37/33705673.pdf>.
- OECD (2008). Fostering entrepreneurship for innovation. *STI Working Paper 2008/5*, OECD.
- OECD (2016). *Education at a glance 2016: OECD indicators*, <https://doi.org/10.1787/eag-2016-en>.
- OECD (2020). *International compendium of entrepreneurship policies*, Centre for Entrepreneurship, SMEs, Regions and Cities, OECD.
- Schmahl, M. ve Koch, M. (2001). *Avrupa Birliği'nin bütünleştirilmiş girişimcilik politikası: Sanayi politikası ve KOBİ'ler*, İKV.
- Simple Business, <https://www.simplybusiness.co.uk/knowledge/articles/2021/04/national-enterprise-allowance-scheme/>.
- Sobacı, Z. (2008). Uluslararası politika yakınsaması: Kavramsal çerçeve. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 145-159.
- Tanrısever, N.H. (2004). AB'de girişimciliğin teşvik edilmesi için izlenen politikalar ve Türkiye'deki politikaların AB uygulamalarına uyumu [Uzmanlık Tezi]. AB Genel Sekreterliği.
- TBMM (2009). *23. Dönem Tutanak Dergisi*, 43. Cilt, 77. Birleşim, Nisan.
- TOBB (2019). *Kurulan/ kapanan şirket istatistikleri (2010-2018)*, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>.
- Usta, A. (2014). Yeni kamu yönetiminde politikaların değerlendirilmesi: Tipolojiler, boyutlar ve ölçütler. *Sayıstay Dergisi*, 94(Temmuz –Eylül), 5-27.
- Walker, W.E. & Van Daale, C.E. (2013). System models for policy analysis. In W.A.H. Thissen & W.E. Walker (Eds.), *Public Policy Analysis: New Developments* (pp. 157-184), Springer.
- Warwick, K. (2013). Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 2, OECD. <http://dx.doi.org/10.1787/5k4869clw0xp-en>.
- Wennekers, S. & Thurik, R. (1999). Linking entrepreneurship and economic growth. *Small Business Economics*, 13(1), 27-55.
- Verheul, I., Wennekers, S., Audretsch, D.B. & Thurik, R. (2001). An eclectic theory of entrepreneurship: policies, institutions and culture. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, TI 2001-030/3.

- Wong, P.K., Ho, Y.P. & Autio, E. (2005). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Evidence from GEM data. *Small Business Economics*, 24(3), 335–350.
- Yıldız, M. (2017). Kamu politikası dersi 2. hafta: Kamu politikası çalışmalarının doğuşu, <http://kamupolitikalari.org/index.php/Kpanedir>.
- Yıldız, M. ve Baboğlu, C. (2017). Türkiye’de Kamu Politikası Öğretimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi, Kamu Yönetimi Özel Sayısı, Kayfor’14 Özel Sayı: 4*, 29-34.
- Zengin, O. (2011). Verimlilik: kuramsal bir çözümleme ve kamu yönetimi disiplini [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In the process of accession to the European Union, there has been a shift in Turkey's SME policy, as in many other areas. Turkey's policy to support manufacturing industry SMEs with high productivity and innovation potential was left, and a transition to a policy without any selectivity was experienced. This study aimed to analyse the entrepreneurship policy of Turkey in the European Union Candidacy Process. The policymaking and implementation process in Turkey, and evaluation of KOSGEB entrepreneurship support, the leading implementation tool, are discussed in detail.

Methodology

The formulation and implementation stages of entrepreneurship policy were analysed with a process approach, and descriptive and relational analysis methods were preferred to evaluate policy results. Various SME and entrepreneurship policy documents published by the OECD and EU, national development plans, SME strategy and action plans and parliamentary minutes were examined to analyse the agenda-setting and legitimation process of new entrepreneurship policy. Reports by a majority published on the KOSGEB website were utilised to analyse the implementation process.

Secondary data belonging to various SMEs related organizations was used to evaluate the implementation process. To compare the entrepreneurial potentials of the EU and Turkey, which is the inspiration for the policy, the European Small Business Act information forms, including the entrepreneurship indicators of the parties, were used just before the transfer.

Data from several national and international organizations were used for comparisons throughout the study: ILO, OECD and TÜİK for Employment; OECD and TÜİK for skills and training; Eurostat, TOBB and TURKSTAT databases for business opening and closing statistics. In the evaluation of KOSGEB supports for 2010-2018, SME Strategy and Action Plans, Entrepreneurship Strategy and Action Plans and KOSGEB's Activity Reports were exploited.

In addition, the data of the Global Entrepreneurship and Development Institute (GEDİ) and the Global Entrepreneurship Index (GEI) were used to make comparisons with Turkey's entrepreneurial performance changes over the period and with similar country groups in the same group as Turkey. Finally, the existence of a relationship between KOSGEB supports and GEI and its sub-indices was investigated by the correlation analysis method.

Findings

In the first half of the 2000s, the OECD criticized Turkey's policy to support manufacturing industry enterprises with high growth and innovation potential and suggested that non-selective horizontal supports would be more convenient. Similarly, it has been stated in the EU Progress Report and some national policy documents that SME policy and support programs in Turkey were not effective because they were limited only to the manufacturing industry.

Partly these criticisms and as a result of increasing unemployment since the 2008 crisis, with a law amendment in 2009, the target audience of KOSGEB was expanded to support SMEs operating in all sectors except agriculture. With this law amendment, KOSGEB has been assigned as one of the institutions responsible for entrepreneurship policy. KOSGEB's support programs changed significantly in this direction, and the Entrepreneurship Support Program became the leader between 2010 and 2018.

At the time of this policy change, Turkey, while far ahead of the EU average in most of the indicators related to entrepreneurial attitude and desire, was weaker than the EU in terms of human skills and innovation parameters. However, "innovation" was neglected in the design of KOSGEB entrepreneurship support, the leading implementation tool for this new policy, and the establishment of new businesses were supported, especially to increase employment.

Though the necessity of new establishments in high-tech sectors in Turkey has been stated in many top policy documents, the new establishments have taken place generally in low-tech service sectors, and the share of the manufacturing sector has decreased continuously. As a result of the "inclusive and nonselective" attitude followed in determining which entrepreneurs to be supported, entrepreneurship supports had not been able to undertake the function of encouraging and accelerating productivity and innovation increases.

Therefore, the Turkey Global Entrepreneurship Index value has increased continuously since 2010, reaching its highest level in 2015, and then regressed to its 2010 value again in 2018. The "Total early-stage entrepreneurial activity" index values showed similar behaviour also. Moreover, no significant relationship could be determined between KOSGEB Entrepreneurship Support and the Turkey Global Entrepreneurship Indices due to the correlation analysis applied.

Conclusion and Discussion

This policy change, formed as a semi-mandatory semi-voluntary transfer in line with the recommendations of international organizations, has not made the expected contribution to strengthening the weaknesses of the country's entrepreneurship ecosystem. Because the essential aspect of entrepreneurship, innovation, has been largely ignored, a perception has emerged that entrepreneurship is identical to craftsmanship. While all kind of new business establishments is critical for the developed EU economies, which is the source of this policy transfer, the problem is not the quantity of entrepreneurship but the quality in Turkey.

There is no doubt that Turkey needs an entrepreneurial spirit to compete in global markets. However, productivity and innovation are directly related to the success of support programs, the crucial tool of policy implementation. Therefore, Turkish entrepreneurship policies should be designed to reward only productive entrepreneurship and to discourage inefficient entrepreneurship. The fundamental aspect of entrepreneurship must be how the entrepreneurial activity contributes to direct resources into the economy, not the number of new ventures created.

This study shows that Turkish entrepreneurship policy should focus on encouraging more educated, high tech start-ups and should enhance the opportunity perception of potential entrepreneurs.

TÜRKİYE'DEKİ KONUT SATIŞI İLE TCMB POLİTİKA FAİZ ORANI VE KONUT FİYAT ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HOUSING SALES IN TURKEY, TCMB POLICY INTEREST RATE AND HOUSING PRICE INDEX

Dr. Hayal ÖZÇİM

hayalozcim@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-8931-9135

ÖZET

Konut piyasasında konut fiyatlarının sürekli dalgalanması, fiyatların konut arz-talep dengesi dışında farklı parametrelerden etkilenmesi sonucunda oluşturulan bir fiyatlama olduğunun göstergesidir. Konut fiyatları öncelikle piyasanın arz-talep dengesi ve bu piyasanın diğer sektörlerle olan bağlantısı ile belirlenmektedir. Konut fiyatlarındaki değişimler finansal piyasadaki diğer finansal araçlardaki fiyat oluşumları, değişken ve sabit getirili varlıkların konut gelirine göre getiri oranları, kredi esnekliğindeki değişimler ve konut kira fiyatlarındaki değişimler gibi finansal nedenlere bağlıdır. Bu çalışma, bu bilgiler dahilinde Türkiye'de konut piyasası ekseninde konut satışları, konut fiyat endeksi ve TCMB politika faizi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmadaki analiz iki model ile kurgulanmıştır. Birinci model ile konut satışları ile konut fiyat endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bilgiler ışığında konut fiyat endeksindeki artışın konut satışlarını artırdığı gözlemlenmiştir. İkinci model ile TCMB politika faizinin konut satışlarını nasıl etkilediğini incelenmektedir. Bu modele göre politika faizi arttıkça konut satışlarının düştüğü gözlemlenmiştir. Çalışma Ocak 2013-Eylül 2021 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada ARDL modeli ile analiz yapılmıştır. Çalışma sonucunda kısa dönemde konut fiyatları arttıkça konut satışlarının artması Türkiye'de konut talebinin yatırım amaçlı tercih edildiği sonucunu doğurmuştur. Diğer bir sonuç ise, TCMB politika faizi arttığında kısa vadede konut satışlarının olumsuz etkilenmesidir. Bu sonuç teorideki faiz-konut satış ilişkisi ile örtüşmektedir.

ABSTRACT

The constant fluctuation of housing prices in the housing market is an indication that it is a pricing created as a result of the prices being affected by different parameters other than the housing supply-demand balance. Housing prices are primarily determined by the supply-demand balance of the market and the connection of this market with other sectors. Changes in housing prices depend on financial reasons such as price formations in other financial instruments in the financial market, return rates of variable and fixed income assets according to housing income, changes in loan flexibility and changes in housing rental prices. This study examines the relationship between house sales, house price index and TCMB policy rate on the axis of the housing market in Turkey within the scope of this information. The analysis in the study was constructed with two models. In the first model, the relationship between house sales and house price index was examined. In the light of this information, it was observed that the increase in the housing price index increased the housing sales. The second model examines how the TCMB policy rate affects home sales. According to this model, it has been observed that as the policy rate increases, housing sales decreases. The study covers the period of January 2013-September 2021. Analysis was performed with the ARDL model. As a result of the study, in the short run as the housing prices increases, the increase in housing sales has led to the conclusion that the housing demand in Turkey is preferred for investment purposes. Another result is that housing sales are negatively affected in the short term when the TCMB policy rate increases. This result coincides with the interest-home sales relationship in theory.

Geliş Tarihi:

15.02.2022

Kabul Tarihi:

29.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Konut Piyasası

Politika Faizi

Konut Fiyat Endeksi

Keywords

Housing Market

Policy Rate

Housing Index

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1074220>

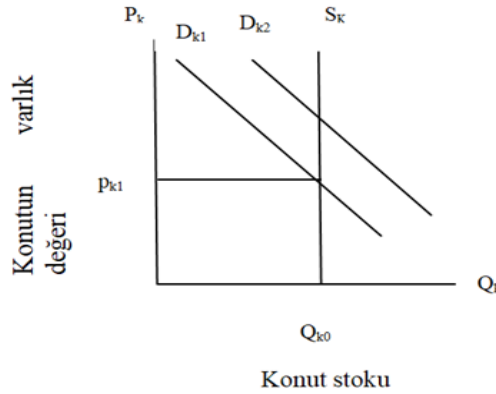
Atf/Cite as: Özçim, H. (2022). Türkiye'deki konut satışı ile TCMB politika faiz oranı ve konut fiyat endeksi arasındaki ilişkinin analizi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 523-533.

Giriş

Barınma ihtiyacından doğan konut talebi, günümüzde bu ihtiyacın dışında servet biriktirme, tasarruf aracı, finansal spekülasyon aracı olarak da kullanılmaktadır. Bunların yanında konut talebi para politikasının da önemli bir aktörü olarak kabul edilmektedir.

Konut fiyatının belirlenmesi hususunda izlenen politikalar ise sadece konutun yapım maliyeti ve konutun üzerine yapılacak arazinin maliyetinden ibaret olmadığı bilinmektedir. Konut piyasasında, konut fiyatlarının sürekli olarak dalgalanma göstermesi, bu fiyatların konut inşasının dışında farklı parametrelerle oluşan bir durum olduğunun göstergesidir. Konut fiyatlaması öncelikle piyasanın iç arz talep dengesine ve diğer sektörlerle bağlantısına göre belirlenir. Konut fiyatlarının değişimi, finans piyasasında diğer finansal enstrümanlardaki fiyat oluşumları, konut getirisine göre değişken ve sabit getirili varlıkların getiri oranları, kredilerin esnekliklerinin farklılaşması ve konut kira bedellerinin değişimi gibi finansal nedenlere bağlıdır (Cohen & Karpaviciute, 2017:52).

Konut talebine bakıldığında ise bu talebi etkileyen iki temel faktör olduğu söylenebilir. Bu faktörler tüketim ve yatırım amaçlı konut talebidir. Tüketim amaçlı konut talebinde temel güdü, konutun, ekonomik aktörlerin belli periyotlarla kira ödemesinden kaçınarak barınma gereksinimlerini gidermeleridir. Dolayısıyla, tüketim amaçlı talepte gelir elde etmekten ziyade giderin telafisi söz konusudur. Yatırım amaçlı konut talebinde ise genelde kısa, orta veya uzun vadede tekrar satılıp gelir elde etme isteği baskındır. Ayrıca gelecekte ikamet edilmek amacıyla konut alımı da yatırım amaçlı olarak nitelenebilir (Kim, Choi, & Ko, 2009: 28; Coşkun, 2016:125). Konut talep eğrisi incelendiğinde ise talep eğsinin konumunun değişmesi üç ekonomik nedene bağlanabilir (Ünsal, 2011:499). Birincisi bireylerin serveti arttığında konut talepleri artacaktır. Dolayısıyla konut talep eğrisi Şekil 1.1'deki gibi D_{k1} 'den D_{k2} 'ye (sağa) kayacaktır. İkincisi bir varlık olarak konut talebi diğer varlıkların reel getirisine bağlıdır. Alternatif servet tutmanın getirisinin düşük olduğu düşünüldüğünde serveti konut olarak tutmanın görece daha da cazip olduğu görülmektedir. Örneğin bonoların ya da hisse senetlerinin getirilerinde bir azalma olduğunda konut talep eğrisi D_{k1} 'den D_{k2} 'ye yani sağa kayacaktır. Üçüncüsü ise konut stokuna olan taleptir. Konut sahibinin konutta kendisinin oturması halinde elde ettiği örtük getiri değerindeki artıştan kaynaklanan sermaye kazancından oluşmaktadır. Bu nedenle talep eğrisinin konumu değişerek D_{k1} 'den D_{k2} 'ye(sağa) kayacaktır (Dornbusch & Fischer,1998: 354).

Şekil 1. Konut Piyasası

(Kaynak. Dornbusch ve Fischer,1998: 354)

Konut arzına bakıldığında ise, ekonomik istikrar ve büyüme, kentleşme, şehir planlaması konusunda yerel yönetimlerin bakış açıları, konut sektörünün bağlı olduğu diğer sektörlerdeki arzın koşulları, bürokratik ve hukuksal süreçler, artan nüfus gibi faktörler konut arzını etkilemektedir. Konut arzı ile ilgili önemli bir faktör de konut arzının esnek olmamasından kaynaklı olarak Şekil 1.1'de görüldüğü gibi S_k eğrisinin dikey eksene paralel olmasıdır. Yani talepte kısa dönemde oluşan herhangi bir değişime konut arzının yanıt vermesi olanaksızdır (Coşkun, 2016: 207-210). Konut fiyatlarının dalgalanmasının arz kanalında iki nedeni vardır. Bunların ilki konutun bulunduğu yerdeki imar izinleri ve konut yapılacak arazinin büyüklüğü iken ikincisi kentleşmeyle büyük arazilerin konut olarak kullanılmamasına rağmen küçük arazilerde arazinin

kaldırabileceğinden daha fazla konut yapılması konut arzında ve dolayısıyla konut fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır (Mishkin, 2007:8).

Konut piyasasının finans piyasaları ile ilişkisi incelendiğinde ise merkez bankası politikaları ve konut piyasası etkileşimi makroekonomik araştırmalarda oldukça sık olduğu görülmüştür.

Merkez bankasının parasal aktarım mekanizması yöntemi ile para politikası işlevini gerçekleştirmektedir. Parasal aktarım mekanizması, finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki ilişkiyi çeşitli kanallar vasıtasıyla oluşturmaktadır. Bu kanallar gerek merkez bankası politika araçları gerekse piyasadaki diğer makroekonomik araçlar ile finansal piyasalardaki değişimi reel piyasalara aktarmaktadır. Bu kanallar literatürde faiz oranı kanalı, döviz kuru kanalı, varlık fiyatları kanalı, kredi kanalı olarak ayrılmaktadır (Mishkin, 1995:5). Varlık fiyatları kanalının teorik dayanağından biri olan servet etkisi, Modigliani'nin yaşam boyu gelir hipotezine dayanarak bireylerin bütün yaşamları boyunca tüketim ve tasarruflarını uzun dönemli olarak planladıklarını varsayar. Dolayısıyla bireyler gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde tasarruf yapmakta iken gelirlerinin düştüğü dönemlerde tasarruflar yoluyla birikmiş olan servetlerini tüketerek yaşamları boyunca elde ettikleri ortalama gelirlerini düşürmemiş olurlar (Mishkin, 1995:7). Konut, servetin bir parçası olarak değerlendirildiğinde ise konut fiyatları, servetin önemli bir parçası haline gelmektedir. Parasal genişleme sonucunda konut ve dolayısıyla servet fiyatlarındaki artışlar, servetin değerini yükseltmektedir. Bu durum ise tüketim harcamalarını artırmaktadır. Dolayısıyla, toplam çıktı miktarı yükselmektedir (Mishkin, 2007:33-37). Konut piyasası ile para politikası arasındaki ilişki bankaların kredi politikaları açısından değerlendirildiğinde merkez bankası politika faizini beklenmedik bir şekilde düşürmesi kısa vadeli para piyasasını olumlu etkilemektedir. Konut talep edenler açısından bu durum borçlanma maliyetlerini düşürmektedir. Dolayısıyla konut taleplerini de arttırmaktadır. Gayrimenkul arzının orta ve uzun vadelere arttırıldığı göz önüne alındığında konut fiyatlarının bu nedenle yükselmesi beklenebilir (Giuliodori, 2005:521).

Yatırım açısından bakıldığında ise Tobin'in q teorisini konut piyasasına uygulayarak analiz edilebilir. Bu teoride hisse senetleri değerleri üzerinden para politikasının genel ekonomiyi nasıl etkilediği ortaya konulmaktadır. Tobin'e göre q değeri, işletmelerin piyasa değerinin sermaye yenileme maliyetine oranlanması ile bulunmaktadır (Dornbusch ve Fischer,1998: 356). Bu oranın pay kısmında bulunan işletmelerin piyasa değeri yerine konutun piyasa değeri, paydada ise işletmelerin sermaye yenileme maliyeti yerine konut yenileme maliyeti (veya inşa maliyeti) konulduğunda yapılan oranlama konut piyasası için q değerini verecektir. Teoriye göre konut fiyatlarındaki artış, konut yenileme ve inşa maliyetlerini düşürmekte ve konut için oluşan q değerini yükseltmektedir. Böylelikle konut inşası artmaktadır (Dornbusch & Fischer,1998: 356).

Türkiye'deki konut fiyatları politikası incelendiğinde ise ülke çapında yayınlanan ilk konut fiyat endeksi olan Reidin konut fiyat endeksinde, konut fiyatlarına ilişkin veriler TÜFE ile reelleştirilerek analiz edilmektedir (Coşkun, 2016: 212). Bu endeksten faydalanarak TCMB tarafından yayımlanan Türkiye Konut Fiyat Endeksi (TKFE) oluşturulmuştur. Bu endeksin yayınlanması ile Türkiye'deki konut piyasasının farklı makroekonomik değişkenlerle ilişkisi incelenmektedir. Ayrıca diğer finansman türleri ile kıyas yapıldığında ise konut yatırımlarının nispi getirileri hakkında fikir vermektedir. Türkiye'de sanayileşme ile kırdan kente göçün başladığı 1950'li yıllarda konut ihtiyaç fazlası ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanamadığı ya da yönetilemediği durumda gecekondulaşma ve çarpık kentleşme meydana gelmiştir. Nüfus ve kentleşmenin artmasıyla büyük kentlerde yığılmaları daha da artmıştır. Bu duruma paralel olarak ise konut talebinde de artışlar oluşmuştur (Ören & Yüksel, 2013: 49). Türkiye'deki konut sektörü ile ilgili 2021 yılı itibarıyla son beş yıllık istatistikler Tablo 1.1' de gösterilmiştir.

Tablo 1.1. Türkiye'deki Konut Sektörü (2016-2021)

Tarih	İpotekli Konut Satışı(adet)	İkinci El Konut Satışı(adet)	İlk El Konut Satışı(adet)	Özel Mülkiyete Ait İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Yapılar(adet)
2016	449,508	631,686	709,767	87,579
2017	473,099	659,698	749,616	109,840
2018	276,820	651,572	723,826	59,473
2019	332,508	511,682	837,047	27,457
2020	573,337	469,740	1.029,576	48,224
2021	209,904	329,070	757,469	43,137

(Kaynak: TÜİK, TCMB-EVDS, 2021)

Bu çalışma, giriş bölümünde verilen teorik bilgiler ve Türkiye'deki konut piyasasına ilişkin güncel durum ışığında oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, konut talebinde bulunan ekonomik aktörlerin hangi amaçlarla konut edinmek istediği ve TCMB'nin faiz politikasının buna etkisinin ne olacağı soruları çerçevesinde şekillenmiştir. İkinci bölümde bu alanda yapılan akademik çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise ekonometrik analiz yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler iki model ile kurgulanarak analiz edilmiştir. İlk modelde, konut satışları ve konut fiyat endeksi arasındaki ilişki incelenerek teorik olarak konut arzı ve talebi ile ilgili değişimlerin konut satışını nasıl değiştireceği gözlemlenmiştir. İkinci modelde ise TCMB politika faizinin konut satışını nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Çalışma, Ocak 2013- Eylül 2021 döneminde kapsamaktadır. Analiz ise ARDL modeli ile yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Giuliodori (2005), yaptığı çalışmada parasal aktarım mekanizması çerçevesinde konut fiyatlarının etkisini Avrupa ülkelerinde incelemiştir. Konut piyasasının parasal aktarım mekanizmasındaki yeri bakımından faiz oranları şoklarının konut fiyatlarını etkilediği ve bu etkileşimin konut fiyatlarının değişmesine neden olduğunu belirtmiştir. İncelenen ülkelerde özellikle İngiltere'de Mortgage sistemi ile para politikasının konut piyasası kanalı arasında oldukça güçlü bir etkileşim olduğunu görülmektedir.

Payne (2006) yaptığı çalışmada, Fed politika faizi ve Mortgage kredisi arasındaki ilişkiyi 1987-2005 dönemi arası aylık olarak incelemiştir. Kısa vadede Fed politika faizi ve Mortgage kredileri arasında bir ilişki olmadığı, uzun dönemde ise, bu iki değişken arasında Fed faiz oranından Mortgage kredisine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Aoki, Proudman & Vlieghe (2004) yaptığı çalışmada konut fiyatlarının değişiminde teminat ve hanehalkı borçlanmasının etkisini VAR modeli kullanılarak araştırmıştır. Çalışma sonucunda kredi piyasasında içsel gelişmeler ve şoklar olduğunda konut talebinde bir artış olduğu görülmektedir. Bu durum ise konut arzını arttırmaktadır. Araştırma sonucunda üretim, istihdam, para politikası gibi makroekonomik şokların ve konut fiyatlarının doğru tespit edilmesinin tüketim kararları için önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bjornland & Jacobsen (2010), yaptıkları çalışmada Norveç, İsviçre ve İngiltere'de yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları, enflasyon, çeyrek dönemlik büyüme oranları, reel konut fiyatları, reel döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişki VAR modeli kullanılarak araştırılmıştır. Uzun dönem ve kısa dönemde karşılıklı bağımlılık olduğu gözlemlenmiştir. Para politikasındaki beklenmedik değişiklikler karşısında konut fiyatlarının anında tepki verdiği görülmüştür.

Karadaş & Salihoğlu (2020) çalışmalarında Türkiye'deki konut fiyatlarındaki değişimi etkileyen makroekonomik faktörleri araştırmışlardır. Analize dâhil edilen değişkenler tüketici fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi, inşaat malzemeleri fiyat endeksi, banka konut kredisi faiz oranı ve bankacılık sektörü konut kredileri toplamıdır. Çalışmada ARDL eş bütünleşme testi yapılmıştır. Çalışma sonucunda, konut kredilerine uygulanan faiz oranları, konut kredisi hacmi, reel döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi, konut fiyatlarını negatif yönde, sanayi üretim endeksi ise pozitif yönde etkilendiği görülmüştür.

Dilber & Sertkaya (2016), yaptıkları çalışmada, Türkiye'deki konut fiyat endeksini etkileyen değişkenleri analiz etmişlerdir. Çalışma, 2008-2014 dönemi kapsamaktadır. Yapılan analizler sonucunda, konut fiyat endeksi ile döviz kuru arasında çift yönlü, faiz oranı ve enflasyon oranı arasında tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

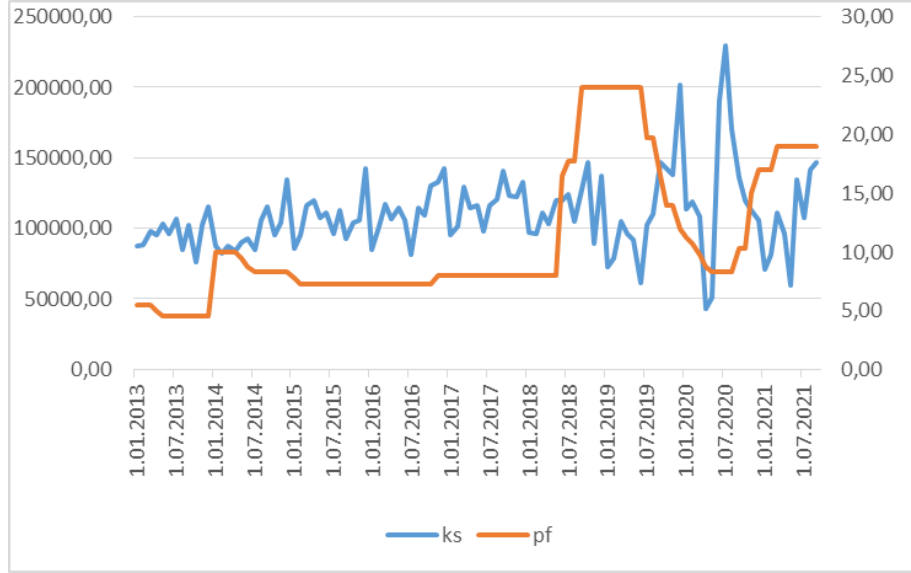
Gözübüyük & Koy (2020), yaptıkları çalışmada, Türkiye'deki konut arzını belirleyen ekonomik büyümenin ve konut finansmanının konut üretimi üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma 2002-2019 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, makroekonomik koşulların konut arzı üzerinde etkili olduğunu ve konut faiz oranının etkisinin konut arzı üzerinde daha sınırlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca konut faiz oranındaki artışın konut arzı üzerinde negatif bir etkisi olmakla beraber, bu olumsuz etkinin çalışmanın kapsadığı dönemler arasında sınırlı kaldığı görülmüştür.

3. Veri Seti ve Model

Bu çalışmanın amacı, Ocak 2013-Eylül 2021 döneminde konut satışı ile TCMB politika faiz oranı ve konut fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Politika faizini temsilen TCMB bir haftalık repo faiz oranı dikkate alınmıştır. Konut fiyat endeksi, Türkiye'de konut piyasasında meydana gelen fiyat değişimlerini

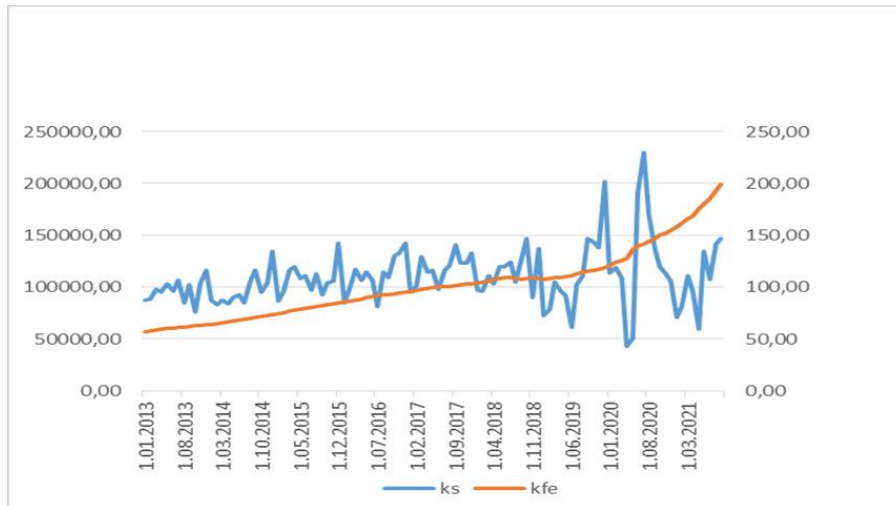
izlemek için oluşturulan göstergeleri içermektedir. Çalışmada kullanılan tüm veriler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den alınmıştır.

Şekil 3.1' de Türkiye'de Ocak 2013-Eylül 2021 döneminde konut satış miktarı ile TCMB politika faiz oranına ilişkin grafikler yer almaktadır. Şekil 3.1'e göre, TCMB politika faiz oranının düşük olduğu dönemlerde konut satışlarının yüksek olduğu söylenebilir. Özellikle, politika faiz oranının %24 olduğu Eylül 2018-Haziran 2019 dönemi arasında konut satışlarının en düşük seviyesinde olduğu görülmektedir.

Şekil 3. 1. Konut Satışı ile Politika Faiz Oranına İlişkin Zaman Yolu Grafikleri

Şekil 3.2' de Türkiye'de Ocak 2013-Eylül 2021 döneminde konut satış miktarı ile konut fiyat endeksine ilişkin zaman yolu grafikleri yer almaktadır. Şekil 3.2' de görüldüğü üzere, konut fiyat endeksini Ocak 2020 yılından itibaren daha hızlı bir artış trendine girmiştir. Çalışmada tüm değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Ayrıca, konut satış miktarı ile konut fiyat endeksi değişkenleri hareketli ortalamalar yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Tablo 3.1' de değişkenlere ilişkin açıklamalar ve veri kaynakları verilmektedir.

Şekil 3. 2. Konut Satış Miktarı ile Konut Fiyat Endeksine İlişkin Zaman Yolu Grafikleri

Tablo 3.1. Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Değişkenler	Açıklamalar	Veri Kaynağı
LKS	Doğal logaritması alınan ve mevsimsellikten arındırılmış konut satış miktarı (adet)	TCMB EVDS
LKFE	Doğal logaritması alınan ve mevsimsellikten arındırılmış Konut Fiyat Endeksi (2017=100)	TCMB EVDS
LPF	Doğal logaritması alınan TCMB 1 haftalık repo faiz oranı	TCMB EVDS

Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3.2' de yer almaktadır.

Tablo 2. 2. Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

	LKS	LKFE	LPF
Ortalama	11,57985	4,574287	2,278395
Medyan	11,58599	4,595717	2,079442
Maksimum	12,29407	5,292384	3,178054
Minimum	10,82341	4,047449	1,504077
Std. Sapma	0,213033	0,308472	0,481461
Çarpıklık	-0,29832	0,243876	0,529909
Basıklık	5,497726	2,457124	2,310774
Jarque-Bera	28,85138	2,330197	6,992321
Olasılık Değeri	0,000001	0,311892	0,030314

Tablo3.2'ye göre, LKS değişkeninin ortalaması 11,57, LKFE değişkeninin ortalaması 4,57 ve LPF değişkeninin ortalaması 2,27'dir. LKS değişkeni negatif çarpıklık, LKFE ve LPF değişkenleri pozitif çarpıklık değerlerine sahiptirler. LKS değişkeninin basıklık değeri 5,49, LKFE değişkeninin 2,45 ve LPF değişkeninin 2,31'dir. Değişkenlerin normal dağılım özelliğini test eden Jarque-Bera istatistikleri LKS değişkeni için 28,85, LKFE değişkeni için 2,33 ve LPF değişkeni için 6,99 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, KFE değişkeni normal dağılım özelliğine sahipken, LKS ve LPF değişkenlerinin normal dağılıma sahip olmadıkları görülmektedir.

Çalışmada konut satışları ile konut fiyat endeksi ve politika faiz oranı arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkilerinin belirlenmesinde Pesaran, Shin & Smith(2001) tarafından önerilen ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, Engle-Granger (1987) ve Johansen & Juselius (1988) eşbütünleşme testlerinden farklı olarak, farklı bütünleşme derecelerine sahip değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesine olanak sağlamaktadır. Konut satışları ile konut fiyat endeksi ve konut satışları ile politika faiz oranı arasındaki eşbütünleşme ilişkilerini belirlemek için oluşturulan kısıtlanmamış hata düzeltme modelleri aşağıdaki gibidir:

Model 1

$$\Delta LKS_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q \Delta LKS_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^q \Delta LKFE_{t-i} + \gamma_1 LKS_{t-i} + \gamma_2 LKFE_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Model 2

$$\Delta LKS_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q \Delta LKS_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^q \Delta LPF_{t-i} + \gamma_1 LKS_{t-i} + \gamma_2 LPF_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıdaki modellerden hesaplanan F istatistiği değerleri, Pesaran vd. (2001) çalışmasındaki alt ve üst kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır. Bu testte sıfır hipotezleri $H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = 0$ şeklindedir. Hesaplanan test

istatistiğinin üst kritik değerinden büyük olması durumunda sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında eşbütünlüğün olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, hesaplanan test istatistiğinin alt kritik değerden daha küçük olması durumunda sıfır hipotezi reddedilememekte ve dolayısıyla değişkenler arasında eşbütünlüğün olmadığı ifade edilmektedir. Sınır testinin ardından uzun dönem katsayılarının tahminine ilişkin ARDL modelleri aşağıda yer almaktadır:

Model 1

$$LKS_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q LKS_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^p LKFE_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Model 2

$$LKS_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q LKS_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^p LPF_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinden sonra, konut fiyat endeksinin ve politika faiz oranının konut satışları üzerindeki kısa dönemli etkilerini belirlemek için ARDL yöntemini temel alan hata düzeltme modelleri tahmin edilmiştir. Bu doğrultuda tahmin edilecek hata düzeltme modelleri aşağıda verilmiştir:

Model 1

$$\Delta LKS_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q \Delta LKS_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^p \Delta LKFE_{t-i} + a EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Model 2

$$\Delta LKS_t = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q \Delta LKS_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^p \Delta LPF_{t-i} + a EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

3.1. Ampirik Sonuçlar

Ekonometrik bir analizde ilk aşamada değişkenlerin durağan olup olmadıkları belirlenmelidir. Bunun nedeni, durağan olmayan değişkenlerle gerçekleştirilecek analizlerin sahte regresyon sorununa yol açarak sonuçların güvenilirliğinin azalmasına neden olmasıdır. Değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesinde çeşitli birim kök testleri bulunmaktadır. Geleneksel birim kök testleri (ADF, Phillips-Perron, KPSS vb.) değişkenlerin durağan olup olmadıklarını test ederken serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Bununla birlikte, finansal çalkantılar ve krizler serilerde yapısal kırılmalara neden olabilmektedir. Bu durumda, geleneksel birim kök testleri birim kökün varlığı yönünde sapmalı sonuçlar vermektedir. Bu sorunun üstesinden gelmek için yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada bir yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 3.3’de yer almaktadır.

Tablo 3.3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabit Terimli	Kırılma Tarihi	Sabit Terim ve Trendli	Kırılma Tarihi
LKS	-7,1130 (2)	2018:11	-7,0506 (2)	2018:11
LKFE	-1,1475 (4)	2020:5	-2,1482 (2)	2020:6
ΔLKFE	-7,5819 (4)	2019:7	-7,8079 (4)	2018:7
LPF	-4,3055 (3)	2018:6	-4,7702 (3)	2018:6
ΔLPF	-7,5013 (2)	2018:10	-7,6691 (2)	2019:7

Not: Sabit terimli model için %5 önem seviyesindeki kritik değer -4.93, sabit terim ve trendli model için %5 önem seviyesindeki kritik değer -5.08’dir.

Tablo 3.3’de yer alan sonuçlara göre, LKS değişkeni düzey değerinde durağandır. LKFE ve LPF değişkenleri ise düzey değerlerinde birim kök içermekte, birinci dereceden farkları alındığında ise durağan hale gelmektedir. Dolayısıyla, LKS değişken I(0), LKFE ve LPF değişkenleri ise I(1)’dir.

Zivot-Andrews birim kök testi sonucunda bağımlı değişkenin (LKS) $I(0)$ 'da, bağımsız değişkenlerin (LKFE ve LPF) ise $I(1)$ 'de durağan oldukları belirlendiği için, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin incelenmesinde ARDL modeli uygulanabilmektedir. ARDL modelinde ilk olarak kısıtlanmamış hata düzeltme modeli için optimal gecikme uzunlukları belirlenmelidir. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, otokorelasyon ve farklı varyans problemlerinin olmaması, minimum Akaike (AIC) ve Swarchz (SC) bilgi kriterleri dikkate alınmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda, Model 1 için optimal gecikme uzunlukları 3, Model 2 için optimal gecikme uzunluğu 6 olarak belirlenmiştir. Daha sonra, Model 1 ve Model 2'ye ilişkin kısıtlanmamış hata modelleri tahmin edilerek, F istatistikleri belirlenmiştir. Sınır testine ilişkin sonuçlar Tablo 3.4' de verilmiştir.

Tablo 3. 4. Sınır Testi Sonuçları

Model 1		Model 2	
F istatistiği	k	F istatistiği	k
15,3032	2	12,5912	2
Kritik Değerler			
Anlamlılık Düzeyleri	I0 Bound	I1 Bound	
%10	3,02	3,51	
%5	3,62	4,16	
%2.5	4,18	4,79	
%1	4,94	5.58	

Tablo3.4'de yer alan Model 1 ve Model 2 için elde edilen F istatistiği değerleri, Pesaran (1997)'nin çalışmadaki alt ve üst kritik değerler ile karşılaştırılmıştır. Model 1 için hesaplanan F istatistiği değeri 15,3032 ve Model 2 için hesaplanan F istatistiği değeri 12,5912, %5 önem seviyesindeki üst kritik değerden daha büyük olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, Model 1 ve Model 2 için değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğunu ifade etmektedir.

Değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisinin varlığının belirlenmesinden sonra ARDL modelleri tahmin edilmiştir. ARDL modellerinde uygun gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre belirlenmektedir. Buna göre, Model 1 için uygun model ARDL(3,2) ve Model 2 için uygun model ARDL(3,3) olarak belirlenmiştir. ARDL modelleri ve uzun dönemli katsayılar Tablo 3.5' de yer almaktadır.

Tablo 3.5. Uzun Dönemli Tahmin Sonuçları

Değişken	Model 1 (ARDL(3,2))		Model 2 (ARDL(3,3))	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
LKSSA(-1)	0,307913***	0,095612	0,426892***	0,099385
LKSSA(-2)	0,08515	0,103961	-0,08547	0,108686
LKSSA(-3)	-0,22012**	0,091271	-0,13387	0,100122
LKFESA	-10,835***	2,940894		
LKFESA(-1)	25,79987***	5,371606		
LKFESA(-2)	-14,8769***	3,029378		
LPF			0,087345	0,155202
LPF(-1)			-0,09543	0,226184
LPF(-2)			-0,33569	0,226103
LPF(-3)			0,358706***	0,15556
Sabit terim	9,130934***	1,371586	9,147474***	1,504407
Uzun Dönem Katsayıları				
LKFESA	0,106427	0,082052		
LPF			0,018849	0,053412
C	11,04031***	0,357864	11,54325***	0,123926

Not: *, ** ve *** sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 3.5’de yer alan uzun dönemli sonuçlar incelendiğinde, Model 1’e göre uzun dönemde konut fiyat endeksinin konut satışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Benzer şekilde, Model 2’ye göre de uzun dönemde politika faiz oranının (LPF) konut satışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Konut fiyat endeksinin ve politika faiz oranının konut satışları üzerindeki kısa dönemli etkilerini tespit etmek için ARDL yöntemini temel alan hata düzeltme modelleri tahmin edilmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 3.6’da gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Kısa Dönemli Tahmin Sonuçları

Değişken	Model 1 (ARDL(3,2))		Model 2 (ARDL(3,3))	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
D(LKSSA(-1))	0,134967	0,10161	0,219344**	0,11155
D(LKSSA(-2))	0,220117**	0,089369	0,133872	0,098943
D(LKFESA)	10,835***	2,678298		
D(LKFESA(-1))	14,87686***	2,766548		
D(LPF)			0,087345	0,151133
D(LPF(-1))			-0,02302	0,150905
D(LPF(-2))			-0,35871**	0,150958
CointEq(-1)*	-0,82705***	0,11283	-0,79245***	0,127583

Not: *, ** ve *** sırasıyla, %10, %5 ve %1 önem seviyesindeki anlamlılıkları göstermektedir.

Tablo 3.6’ da yer alan sonuçlara göre, Model 1’de kısa dönemde konut fiyat endeksinin konut satışları üzerinde pozitif ve %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Buna göre, kısa dönemde konut fiyat endeksinde cari dönemde meydana gelen %1’lik artış konut satışlarını %10,83, konut fiyat endeksinin bir dönem önceki değerinde meydana gelen %1’lik artış ise cari dönemde konut satışlarını %14,87 arttırmaktadır. Model 2’ ye ilişkin kısa dönemde politika faiz oranının konut satışları üzerinde negatif ve %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır. Buna göre, politika faiz oranının iki dönem önceki değerinde meydana gelen %1’lik artış cari dönemde konut satışlarını %0,35 azaltmaktadır. Model 1’e ilişkin hata düzeltme katsayısına göre uzun dönem denge değerinde meydana gelen sapmanın bir dönem (ay) sonra yaklaşık %82’sinin düzeltilmekte ve sistem yeniden dengeye gelmektedir. Model 2’ye ilişkin hata düzeltme katsayısına göre uzun dönem denge değerinde meydana gelen sapmanın bir dönem sonra yaklaşık %79’u düzeltilmekte ve sistem yeniden dengeye gelmektedir.

Sonuç

Türkiye’deki konut piyasası çerçevesinde yapılan bu çalışmada, literatürde belirtildiği üzere ekonomik aktörlerin konut talebi, hem tüketim hem de yatırım amaçlı olduğu bilgisinden hareket edilmiştir (Kim vd. 2009: 28; Coşkun, 2016:125). Bu bilgi ışığında analizdeki birinci model sonucunda kısa dönemde konut fiyat endeksinde meydana gelen %1’lik bir artışın konut satışlarını %10,83 etkilediği görülmüştür. Yani konut fiyatları arttıkça konut satışlarının artması konutun yatırım amaçlı talep edildiği yönünde bir bulgu olup literatürle örtüşmektedir. Ayrıca Tobin’in q teorisi konut piyasasına göre yorumlandığında konut piyasa değerinin, konutun yenilenme maliyetine bölünmesiyle oluşacak q değerinin, konut fiyatlarının artmasıyla yükseleceği söylenebilir.

Bu çalışmanın diğer bir boyutu konut talebi ve faiz oranı ilişkisidir. Faiz oranının yükselmesi konut satın alma maliyetini arttırarak konut talebini azaltmaktadır (Ünsal, 2011:499). Teorideki bu bilgi bu çalışmada yapılan analizin sonuçları ile paraleldir. İkinci modele göre, kısa dönemde politika faizi %1 arttığında konut satışı %3,5 düşecektir. Kredi politikası açısından değerlendirildiğinde, TCMB’nin politika faizi arttığında konut piyasası kısa dönemde olumsuz etkilenmektedir. Bu durum konut talep edenlerin maliyetlerini arttıracaktır. Dolayısıyla konut talebi de azalacaktır. Bu bulgu literatür ile uyumludur.

Öneriler

Bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar bu çalışmada kullanılan modellerin farklı ülkelere yorumlayarak ülke karşılaştırması yapabilirler.

Kaynakça

- Aoki, K., Proudman, J., & Vlieghe, G. (2004). House prices, consumption, and monetary policy: a financial accelerator approach. *Journal of financial intermediation*, 13(4), 414-435.
- BjørnlanD H. C. & Jacobsen D. V., (2010). The role of house prices in the monetary policy transmission mechanism in small open economies. *Journal of Financial Stability* 6, 218–229.
- Cohen, V. & Karpaviciute, L. (2017). The analysis of the determinants of housing prices. *Independent Journal of Management & Production*, 8(1), 49 – 63.
- Coşkun, Y. (2016). Türkiye konut piyasasında talep eğilimleri ve bilgi bakışsızlığına yönelik politika önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 96, 122- 143.
- Dilber, İ. & Sertkaya, Y. (2016). 2008 finansal krizi sonrası Türkiye’de konut fiyatlarının belirleyicilerine yönelik analiz . *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 11-29.
- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). *Makroekonomi*. Çev. Ak, S, vd., Akademi Yayınları.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251–276.
- Giuliodori, M. (2005). The role of house prices in the monetary transmission mechanism across European countries. *Scottish Journal of Political Economy*, 52(4), 519–543.
- Gözübüyük, S. & Koy, A. (2020). Türkiye’de konut üretiminin belirleyicileri: ekonomik büyüme ve konut faiz oranı. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 4(9), 1-10. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bspad/issue/55354/747789>
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1988). Hypothesis testing for cointegration vectors with an application to the Demand for money in Denmark and Finland. *Fteprint University of Copenhagen*.
- Karadaş, H. A. & Salihoglu, E.(2020). Seçili makroekonomik değişkenlerin konut fiyatlarına etkisi: Türkiye Örneği . *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16, 63-80.
- Kim, J.H., Choi, M.J. & Ko, J. (2009). Mismatch between homeownership and residence in Korea. *Housing Finance International*, 24, 27-33.
- Mishkin, F. (1995). Symposium on the monetary transmission mechanism. *Journal of Economic Perspectives*. 9(4), 3–10.
- Mishkin, F.(2007). Housing and the monetary transmission mechanism. *National Bureau Of Economic Research* , Working Paper 13518, 1-56.
- Ören, K. & Yüksel, H. (2013). Türkiye’de konut sorunu ve temel dinamikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 47-84.
- Payne, J. E. (2006). More on the monetary transmission mechanism: mortgage rates and the federal funds rate. *Journal of Post Keynesian Economics*, 29(2), 247–257.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. & Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Ünsal, E.(2011), *Makroekonomi*. Ekin Yayınevi

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to examine the relationship between house sales, policy interest rate and house price index in the period of January 2013-September 2021. The TCMB one-week repo rate is taken into account to represent the policy rate. Housing price index includes indicators created to monitor price changes in the housing market in Turkey. All data used in the study were obtained from the TCMB-Electronic Data Distribution System (EVDS).

The constant fluctuation of housing prices in the housing market is an indication that prices are a pricing created by different parameters other than housing construction. Housing prices are primarily determined by the domestic supply-demand balance of the market and the connection of this market with other sectors. Changes in housing prices depend on financial reasons such as price formations in other financial instruments in the financial market, return rates of variable and fixed income assets according to housing income, differentiation of loan flexibility and changes in housing rental prices. Considering the housing demand, two main factors are taken into consideration while determining the housing demand. These factors are the demand for housing for consumption and investment purposes. The main motivation in the demand for consumer housing is to avoid paying rent in certain periods and to meet the housing need. Therefore, consumption demand is to avoid expense rather than generate income. On the other hand, demand for investment housing is often dominated by the desire to resell and generate income in the short, medium or long term. In addition, buying a house to live in the future can also be considered an investment.

When the relationship between the housing market and monetary policy is evaluated in terms of banks' credit policies, the unexpected reduction of the policy rate by the central bank affects the short-term money market positively. For those seeking housing, this will reduce borrowing costs. Therefore, the demand for housing will also increase. Considering the increase in real estate supply in the medium and long term, it can be said that housing prices will increase.

From an investment perspective, the housing market can be analyzed by applying Tobin's theory of q to the housing market. The operation of this theory reveals how monetary policy affects stock values. According to Tobin, q is found by dividing the market value of businesses by the replacement cost of capital. When the market value of the house is replaced by the market value of the businesses in the numerator of this ratio and the replacement cost of the houses (or construction cost) is substituted for the capital replacement cost of the businesses in the denominator, the ratio gives the value of q for the housing market. According to the theory, an increase in housing prices reduces housing renovation and construction costs and increases the q -value for housing. Thus, housing construction is increasing.

In the study, ARDL bounds test method proposed by Pesaran, Shin and Smith(2001) was used to determine the long-term cointegration relationships between home sales, housing price index and policy interest rate. For this purpose, two different models were created. In the first model, the relationship between the house sales and the house price index was examined, while in the second model, the relationship between the house sales amount and TCMB policy rate was examined.

In an econometric analysis, at the first stage, it should be determined whether the variables are stationary or not. The reason for this is that analyzes with non-stationary variables cause spurious regression and reduce the reliability of the results. There are various unit root tests to test the stationarity of the variables. Financial turmoil and crises may cause structural breaks in the series. To overcome this problem, unit root tests have been developed that take into account structural breaks. In this study, Zivot-Andrews unit root test, which allows for structural break, was applied. It is stationary at the level value of the house sales variable. Housing price index and policy rate variables contain unit root in level values and become stationary when first-degree differences are taken. After determining the existence of a cointegration relationship between the variables, ARDL models were estimated. Appropriate lag lengths in ARDL models are determined according to the Akaike information criterion. Accordingly, the appropriate model for the first model was determined as ARDL(3,2), and the appropriate model for the second model was determined as ARDL(3,3). In this study, which analyzes the housing market in Turkey, it is tried to establish a connection between the empirical results and the theoretical issues related to the housing market. In the literature, it is stated that the housing demand of economic actors is for both consumption and investment purposes. As a result of the first model in the analysis, in the short run it was seen that a 1% increase in the housing price index affected the housing sales by 10.83%. In other words, the increase in house sales as the house prices increase is a sign that the house is demanded for investment purposes. In addition, when Tobin's q theory is interpreted according to the housing market, it can be said that the q value, which will be formed by dividing the housing market value by the replacement cost of the house, will increase with the increase in housing. Accordingly, in this study, it was concluded that the increase in the housing price index increased the housing sales. It can be said that this result will also increase the q value for the house.

One of the factors affecting the demand for housing is the interest rate. The increase in the interest rate increases the cost of purchasing housing and reduces the demand for housing. In theory, this information is compatible with the results of the analysis made in this study. According to the second model, in the short run when the policy rate increases by 1%, house sales will decrease by 3.5%. When evaluated in terms of credit policy, when the TCMB's policy rate increases, the housing market is adversely affected in the short term. This will increase the cost of housing. Therefore, the demand for housing will also decrease. This finding is consistent with the literature.

Researchers who will work in this field can make country comparisons by interpreting the models used in this study to different countries.

BOYLAMSAL VERİLER YARDIMIYLA ÖRGÜTSEL HİZMET ODAKLILIĞIN BAĞLAMSAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ALGILANAN DIŞSAL PRESTİJİN ARACI ROLÜNÜN ANALİZİ (2011-2021)¹

ANALYSIS OF THE MEDIATING ROLE OF PERCEIVED EXTERNAL PRESTIGE ON THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL SERVICE ORIENTATION ON CONTEXT PERFORMANCE BY THE HELP OF LONGITUDINAL DATA (2011-2021)

Seher ULU

Arş. Gör. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
seherulu@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8958-6308

Şevki ÖZGENER

Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
sozgener@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-9290-0596

ÖZET

Son yıllarda konaklama işletmelerinde örgütsel hizmet odaklılık en fazla ilgi çeken inceleme alanlarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte boylamsal veriler yardımıyla algılanan dışsal prestij dahil olduğu bir modelde örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sayısının da oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle yazındaki bu bulgu eksikliğini gidermek için yeni çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, farklı iki dönemdeki aynı konaklama işletmelerinin yöneticileri açısından boylamsal verilerle örgütsel hizmet odaklılık ve algılanan dışsal prestij bağlamsal performans üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini, Nevşehir ili sınırları içinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri yöneticileri oluşturmaktadır (2011 yılı için n=144 ve 2021 yılı için n=162). Araştırmada veriler, Lytle ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilen SERV*OR ölçeği, Mael ve Ashforth (1992)'un tasarladığı ve daha sonra Johnson ve Ashforth (2008)'un katkıda bulunduğu algılanan dışsal prestij ölçeği ve Van Scotter ve Motowidlo (1996) tarafından tasarlanan bağlamsal performans ölçeğini kapsayan bir anket formu yardımıyla toplanmıştır. Veriler, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, hem 2011 yılı hem de 2021 yılı konaklama işletmeleri yöneticilerine göre örgütsel hizmet odaklılığın ve algılanan dışsal prestij bağlamsal performansı pozitif etkilediği tespit edilmiştir. 2011 yılı yöneticilerine nazaran 2021 yılı yöneticilerinin algılanan dışsal prestij örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerindeki etkileri üzerinde daha belirleyici olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Ayrıca 2011 yılı konaklama yöneticilerine göre algılanan dışsal prestij, örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide aracı etkiye sahip olmadığı, ancak 2021 yılı yöneticilerine göre algılanan dışsal prestij bu ilişkide aracı etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Son olarak araştırmanın bazı sınırlılıkları olduğu belirtilip bulgulara dair bazı teorik ve uygulamaya dönük çıkarımlara ve gelecekte araştırma yapacak olanlar için bazı önerilere yer verilmiştir.

ABSTRACT

In recent years, organizational service orientation has become one of the most interesting research areas in hospitality businesses. However, it is seen that the number of studies examining the effects of organizational service orientation on contextual performance in a model including perceived external prestige with the help of longitudinal data is also quite limited. Therefore, new studies are needed to fill the lack of findings in the literature. The goal of this study is to reveal the effects of organizational service orientation and perceived external prestige on contextual performance with longitudinal data in terms of executives of hospitality business in the same sampling in two different periods. The sampling of this study consists of executives in hospitality businesses operating in the province of Nevşehir (n=144 for 2011-period and n= 162 for 2021 Period). The data in the study will be obtained by means of a questionnaire comprising the SERV*OR scale developed by Lytle et al. (1998), the perceived external prestige scale designed by Mael and Ashforth (1992) and later contributed by Johnson and Ashforth (2008), and the contextual performance scale designed by Van Scotter and Motowidlo (1996). The data will be analyzed with the help of confirmatory factor analysis and structural equation modelling. According to the research findings, it has been determined that organizational service orientation and perceived external prestige positively affect contextual performance for executives of hospitality business in both 2011 period and 2021 period. Compared to the executives in 2011 period, it was stated that the executives in 2021 period thought that perceived external prestige was more determinant on the effects of organizational service orientation on contextual performance. In addition, according to executives of hospitality business in 2011 period it was revealed that perceived external prestige did not have a mediating effect on the relationship between organizational service orientation and contextual performance, but perceived external prestige had a mediating effect on this relationship for executives of hospitality business in 2021 period. Finally, some limitations of the research, some theoretical and practical implications, and some suggestions for those who will do research in the future are given.

Geliş Tarihi:
29.12.2021
Kabul Tarihi:
08.02.2022
Yayın Tarihi:
31.03.2022

Anahtar
Kelimeler
Konaklama
İşletmeleri
Örgütsel
Hizmet
Odaklılık
Bağlamsal
Performans
Algılanan
Dışsal Prestij

Keywords
Hospitality
Businesses
Organizational
Service
Orientation
Contextual
Performance
Perceived
External
Prestige.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1050352>

Atıf/Cite as: Ulu, S. ve Özgener, Ş. (2022). Boylamsal Veriler Yardımıyla Örgütsel Hizmet Odaklılığın Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkisinde Algılanan Dışsal Prestij Aracı Rolünün Analizi (2011-2021). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 534-548.

¹ Boylamsal verilerle yapılan çalışmanın 2011 yılı verileri ve teorik altyapısının önemli bir kısmı “Örgütsel Hizmet Odaklılık ve Algılanan Dışsal Prestij Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama” başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tez çalışmasından alınmıştır.

Giriş

Günümüzde artık işletmeler rakipleri ile rekabet ederken fiyatta veya üründe farklılaşmak yerine ürünün sunum biçimiyle farklılaşmaya giderek öne çıkmaktadırlar (Liao ve Chuang, 2004: 41-58). Bu nedenle yönetim literatüründe son yıllarda ilgi çeken araştırma alanlarından biri de örgütsel hizmet odaklılık kavramıdır. Ancak örgütsel hizmet odaklılık (ÖHO) konusunda henüz sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır.

Lynn ve diğerleri (2000: 282) tarafından örgütsel hizmet odaklılık; “hizmet mükemmelliği” yaratan ve sunan hizmet verici davranışları desteklemeyi ve ödüllendirmeyi amaçlayan görece olarak sürekli örgütsel politikalar, uygulamalar ve prosedürlerin örgüt ölçeğinde benimsenmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Önceki çalışmalarda ÖHO'nun iş tatmini (Lytle vd., 1998 Saura vd., 2005; Lytle ve Timmerman, 2006; Gonzalez ve Garazo, 2006), örgütsel bağlılık (Kima vd., 2005), örgütsel performans (Lytle, 1994), işgörenin örgüt-personel uyumu (Jung ve Yoon, 2013), örgütsel vatandaşlık davranışı (Gonzalez ve Garazo, 2006; Qiu vd., 2021), işe gömülmüşlük (Arasli vd., 2017) ve perakendeci karlılığı (Briggs vd., 2020) ilişkisi üzerine çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Buna karşın literatürde sınırlı sayıda çalışmadan sadece Collen (2019) algılanan dışsal prestij ile bağlamsal performans ilişkisi üzerinde durmuş ve Başoda (2020) ise örgütsel hizmet odaklılık ile işe adama ilişkisini ele almıştır. Bu çalışmalar dışında literatürde bu konunun ihmal edildiğini düşünüyoruz. Bu nedenle boylamsal verilerle çalışmada daha önceki araştırmalardan farklı olarak ÖHO'nun, algılanan dışsal prestij aracı olduğu bir modelde bağlamsal performans üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Çalışmada “Örgütsel hizmet odaklılık bağlamsal performansı nasıl ve ne yönde etkilemektedir? Algılanan dışsal prestij ile birlikte örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerindeki etkisinde bir değişiklik ortaya çıkmakta mıdır? On yıllık bir zaman periyodunda aynı örnekleme bu etkilerde değişiklik gözlenmekte midir?” sorularına yanıt aranmaktadır. Bireylerin, kendilerini mensup oldukları sosyal grubu dikkate alarak tanımladıklarını ve kendilerini konumlandıkları gruplarla özdeşleştirdiklerini, buna karşın bireyin ait olduğu grubun toplumdaki konumu cazip olmadığına, bu durumun birey açısından tatmin edici olmayan sonuçlara yol açtığını savunan sosyal kimlik teorisinde köklerini bulan dışsal prestij algısı aracı olduğunda, ÖHO'nun bağlamsal performansı nasıl etkilediği konusu henüz inceleme alanı bulamamıştır. Bununla birlikte 2011 ve 2021 yıllarındaki iki farklı zaman diliminde aynı örneklemeden elde edilen boylamsal verilere göre araştırma bulgularının farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı amaçlayan çalışma bu yönüyle literatürden farklı bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla çalışmanın amacı, iki farklı dönemde aynı örneklemeden elde edilen boylamsal verilerle örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerindeki etkilerini ve bu etkide algılanan dışsal prestij aracı etkiye sahip olup olmadığını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Bu çalışma, alana anlamlı üç katkı sağlamayı amaçlamaktadır. *İlke olarak*, çalışmada daha önceki araştırmalardan farklı olarak sosyal kimlik teorisi bağlamında algılanan dışsal prestij ile birlikte ÖHO'nun bağlamsal performans üzerindeki etkilerinin tespitiyle literatürü genişletmeyi umuyoruz. *İkincisi*, konaklama işletmeleri sektöründe boylamsal verilerle algılanan dışsal prestij ile birlikte ÖHO'nun bağlamsal performans üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi nadir çalışmalardan biri olmaktadır. Bu yönüyle on yıllık periyoda aynı örneklemedeki yöneticilerin bakış açılarındaki farklılığı ortaya koyması da çalışmanın literatüre olan özgün katkılarında bir diğeridir. *Üçüncüsü*, dışsal prestij algısı ile birlikte ÖHO'nun bağlamsal performansa etkilerine dair bulgular, ampirik kanıtlara katkıda bulunmanın yanı sıra sektördeki yöneticilerin ÖHO'nun etkilerini daha gerçekçi değerlendirebilmesine yönelik potansiyele de sahiptir.

2. Literatür Tarama ve Hipotez Geliştirme

2.1. Örgütsel Hizmet Odaklılık ve Bağlamsal Performans

Konaklama işletmelerinde sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için görev performansı kadar bağlamsal performansa da önem verilmektedir (Jawahar ve Carr, 2007: 332). Borman ve Motowidlo (1993) iş performansını görev ve bağlamsal performans olarak iki boyutta ele almışlardır. Görev performansı beklenen ve gerekli olan temel ve biçimsel sorumlulukları kapsayan işe özgü davranışları ifade etmektedir. Bağlamsal performans ise spesifik olarak işe ilişkin görevlerin ötesindeki çalışma yaşamının kalitesini artıracak davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Miller ve Werner, 2005: 309-329; Cichy vd., 2009: 173). Diğer bir deyişle, bağlamsal performans temel görev fonksiyonlarıyla ilişkili olmayan ancak işin yapıldığı örgütsel, psikolojik ve sosyal bağlamı şekillendiren ve destekleyen bireysel davranışlar olarak tanımlanmaktadır. İşin bir parçası olmasa dahi farklı görev faaliyetlerini gönüllü üstlenme, fazladan çaba harcamada ısrar etme, diğer çalışanlarla iş birliği yapma ve onlara yardım etme, örgütün kurallarına uyma, örgütün prosedürlerini onaylama gibi davranışlar bağlamsal performans kapsamında değerlendirilir (Erdinç, 2009: 168):

Konaklama işletmelerinin çeşitli kademelerindeki çalışanlarla iletişimde bulunan yöneticiler, başarı için biçimsel rol gereksinimlerinin ötesinde ekstra rol davranışlarının gerekliliğini savunmaktadırlar. Çünkü bu davranışlar, çalışanın kendi spesifik rolüne dair performansına doğrudan katkı yapmasa bile örgütsel verimliliği iyileştirici rol oynamaktadır (Cooper-Thomas ve Anderson, 2006: 500). Bu nedenle bu performansın öncüllerini belirlemeye yönelik arayışlar devam etmektedir. Bu arayışlardan biri olan çalışmada iki farklı dönemde aynı örneklemeden elde edilen boylamsal verilerle örgütsel hizmet odaklılık ve algılanan dışsal prestijin bağlamsal performans üzerindeki etkileri ortaya konmaktadır.

Örgütsel hizmet odaklılık, işletmelerin pazardaki rakiplerinden üstün olup olmayacaklarını ve yüksek performans elde edip etmeyeceklerini düşünmeleri için önemli bir anlayıştır. Müşterilere iletilen değerler, hizmet veren her çalışanın bireysel faaliyetlerinden değil örgütsel amaçlara yönelik aynı motivasyona sahip çalışanların örgütsel faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (Jung ve Yoon, 2013: 7). Yine işletmelerin değişimlere hazır olmak için kurumsal yönetim kadar iş hizmetleri, iş süreçleri ve bilgi paylaşımının tutarlılığını sürekli olarak yönetmeleri ve uyarlamaları gerekmektedir (Plugge vd., 2021). Bununla birlikte ekstra rol davranışları (örgütsel vatandaşlık davranışı, bağlamsal performans gibi) müşteriler ve hizmet sunanlar arasındaki ilişkileri etkin bir şekilde güçlendirebilmekte ve nihayetinde hizmet işletmelerinin büyümesine katkı sağlayabilmektedir (Qiu vd., 2021).

Örgütsel hizmet odaklılık (ÖHO); işgörenlerin mükemmel düzeyde hizmet yaratma ve sunma davranışlarının desteklenmesi ve ödüllendirilmesine yönelik örgütteki politika, prosedür, faaliyet ve uygulamaların tüm örgüt tarafından benimsenmesi olarak tanımlanmaktadır (Sönmez Karapınar ve Kaya Harmancı, 2018: 154). Başka bir ifadeyle ÖHO; bir hizmet işletmesinde çalışanların hizmet sunum süreçlerinin kalitesine doğrudan etki eden ve işletme ile müşteri etkileşiminde belirleyici olan tutumlar ve davranışları ifade eder (Urban, 2009: 73).

Hizmet odaklılık, hizmet çalışanlarının bireysel özelliklerinin veya bir organizasyonun yapısı, iklimi ve kültürünün sonucu olarak şekillenmektedir. *Birincisi* çalışanlara odaklanan araştırmacılar, hizmet yönelimini yardımseverlik, nezaket ve dostluk gibi temel yakınlıkların ölçüleri olarak kavramsallaştırmışlardır. Dolayısıyla hizmet odaklılık, çalışan tutumlarının davranışsal ifadelerinden ortaya çıkmaktadır (Robinson ve Williamson, 2014: 157). ÖHO ise çalışanın algılarının, inançlarının ve görüşlerinin en iyi şekilde anlaşılır ve ölçülebilir olmasını kapsar. Çünkü çalışanların olaylara, uygulamalara ve prosedürlere ilişkin algıları ile ödüllendirilen, desteklenen ve beklenen davranışlara ilişkin algılarının bir örgütteki çalışma ortamının iklimini oluşturduğu ileri sürülmektedir. Bu, iklimin örgütün hissini, yakınlığını veya yönelimini yaratan sürekli politika, uygulama ve prosedürle yaratıldığına işaret etmektedir (Lytle vd., 1998: 457-458). *İkincisi ise* konuya örgütsel düzeyde yaklaşan araştırmacılar örgütsel iklimin ne ölçüde müşteri beklentilerini karşılayan uygulamalar yarattığını, geliştirdiğini ve ödüllendirdiğini incelemiştir. Bu anlayış, müşteri davranışı, hizmet teknolojisi, hizmet başarısızlığını önleme, hizmet liderliği ve hizmet eğitimi kapsayan örgütsel hizmet odaklılığın müşteri memnuniyeti, örgütsel bağlılık ve iş tatmininin yanı sıra karlılık ve büyüme ile doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Robinson ve Williamson, 2014: 157-165).

Literatürde örgütsel hizmet odaklılığın birçok temel bileşeni olmasına karşın genelde kabul görenler aşağıdaki dört bileşendir. Bunlar (Gonzalez ve Garazo, 2006: 28):

- *Hizmet Liderliği Uygulamaları:* Bu boyut hizmet liderliği ve hizmet vizyonunu kapsar. a) *Hizmet liderliği;* kendi ihtiyaçlarından ziyade başkalarının ihtiyaçlarına yönelen birinin hizmet etme isteğinin doğal bir duyuyla başlayıp, bu duyunun diğerlerine istikamet belirlemede ilham kaynağı olduğunu ileri süren liderlik yaklaşımıdır (Spears, 2005: 1-8). b) *Hizmet vizyonu* ise müşteriye hizmetin her aşamasında çalışanları ilham ettirmeye yönelik paylaşılmış bir vizyonu ifade eder (Lynn vd., 2000: 284-285).
- *-Hizmet Teması Uygulamaları:* Çalışanlarla müşterilerin etkileşimi ile ilgili olan hizmet teması uygulamalarının iki boyutu vardır: a) *Müşteri davranışı;* çalışanların müşterilerin kendilerini özel hissetmesini sağlaması ve her biriyle tek tek ilgilenmesi suretiyle onların gereksinim, tercih ve tutumlarının dikkate alınmasıdır (Gonzalez ve Garazo, 2006: 29). b) *Personel güçlendirme ise* çalışanın yeterlilik, anlam, kendi kendini yönetme ve etki gibi kişisel yönelimini ortaya çıkaran dört bilişi kapsayan ve onun iş rollerine bilişsel yönden uyumu yansıtan içsel motivasyon ile ilgili yapıyı ifade eder (Koçel, 2003: 414). Güçlendirilmiş çalışanlar, müşteri gereksinimlerine hızlı tepki verebilmekte ve müşteri hizmetini iyileştirebilmektedir (Gonzalez ve Garazo, 2006: 29).
- *Hizmet Sistem Uygulamaları:* Hizmet sistemi kavramı, müşterilere hizmet sunmaya yönelik gerekli prosedürlerin ve uygulamaların bir karması olarak ifade edilebilir. Örgütsel hizmet odaklılık, hizmet sistemlerinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu sistemler; hizmet başarısızlığını önleme, hizmet standartları iletişimi, hizmet teknolojisi ve hizmet başarısızlığını ise iyileştirmeyi kapsar (Akesson vd., 2008: 76).

- *İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları*: Etkin örgütsel hizmet odaklılığın yaratılması, bütün kademelerde hizmet odaklı insan kaynakları yönetimine olan gereksinimi ortaya koyar. İKY uygulamalarının iki boyutu mevcuttur: a) *Hizmet eğitimi*; müşteri ile doğrudan bağlantı kuran sınır birim işgörenlerinin ve yöneticilerin eğitilmesi ile ilgilidir (Akesson vd., 2008: 77). b) *Hizmet ödülleri ise* örgütte hizmet davranışının ödüllendirilip ödüllendirilmediğine ilişkin işgören algısıdır (Gonzalez ve Garazo, 2006: 29).

Yönetim literatürde örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans ilişkisine odaklanan sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Lytle (1994) tarafından örgüt kültürü perspektifiyle hizmet odaklılık, pazar odaklılık ve performans ilişkilerinin incelendiği çalışmanın bulguları, hizmet odaklılığın örgütsel performansı pozitif etkilediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte bir başka çalışmada Lytle ve diğerleri (1998) örgütsel hizmet odaklılık ile iş tatmininin orta düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Liao ve Chuang (2004) otel işletmelerinde ön büro personeli örneğinde hizmet odaklılık ile hizmet performansı ilişkisini incelemiştir. Bulgular, büro personeli açısından hizmet odaklılığın hizmet performansı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Saura ve arkadaşları (2005) tarafından finans sektöründe müşteri odaklılığın genel iş tatmini üzerinde ÖHO aracılığıyla aracı etkiler ürettiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada müşteri odaklılığın genel iş tatmini üzerine etkisinde ÖHO'nun insan kaynakları yönetimi uygulaması, hizmet sistemleri uygulaması ve hizmet liderliği uygulaması boyutlarının aracı rolü oynadığı saptanmıştır. Ayrıca tüm durumlarda, ÖHO bileşenleri ile müşteri odaklılık arasında da doğrudan pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte Lytle ve Timmerman (2006)'ın bankacılık sektöründe örgütsel hizmet odaklılık ile performans arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmanın bulgularına göre, örgütsel hizmet odaklılık hem iş tatminini hem de müşteri-ürün performansını pozitif yönde etkilemektedir.

Gonzalez ve Garazo'nun (2006) otel işletmeleri yöneticileri üzerinde yaptıkları çalışmanın ampirik sonuçları, çalışanların iş tatminini ve örgütsel vatandaşlık davranışını teşvik etmek için otel işletmeleri yöneticilerince önemsenmesi gereken ÖHO'nun boyutlarını ortaya koymuştur. Bulgulara göre yöneticiler açısından hizmet iletişim liderliği ve hizmet teması uygulamalarının çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışını (ÖVD) doğrudan iyileştirdiği; insan kaynakları yönetimi uygulamaları boyutunun ise hem iş tatminini hem de ÖVD'yi iyileştirdiği gözlemlenmiştir. Yine Urban (2009) Polonya'nın üç bölgesindeki hizmet işletmelerinde örgütsel hizmet odaklılığın hizmet performansı ve kalitesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bulgulara göre, örgütsel hizmet odaklılığın hizmet performansını pozitif etkilediği gözlemlenmiştir. Buna karşın Jung ve Yoon (2013)'ün Güney Kore'deki otel işletmeleri çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada örgütsel hizmet odaklılık ile işgörenin örgüt-personel uyumu arasında pozitif bir ilişki, ancak örgütsel hizmet odaklılık ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif ama anlamlı olmayan bir ilişki tespit etmişlerdir.

Öte yandan Araslı ve diğerleri (2017) İran'ın Kis adasındaki otellerde örgütsel hizmet odaklılığın işe gömülmüslüğe etkilerini incelemişlerdir. Bulgulara göre örgütsel hizmet odaklılığın işe gömülmüslüğü pozitif etkilediği saptanmıştır. Briggs ve diğerlerinin (2020) örgütsel hizmet odaklılığın perakendeci karlılığına etkisini inceledikleri çalışmanın bulguları ise örgütsel hizmet odaklılığın perakendeci karlılığına pozitif etkide bulunduğunu ortaya koymuştur. Son olarak Başoda (2020)'nin otel işletmeleri, seyahat acentesi ve restoranlar üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularına göre her üç turizm işletmesi için de çalışanların müşteri odaklılığının işe adanmayı pozitif etkilediği saptanmıştır. Bu bulgular dikkate alındığında bu çalışmanın örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerindeki etkileri ile ilgili ilişkilere dair hipotezleri aşağıdaki tasarlanmıştır:

Hipotez 1: Örgütsel hizmet odaklılık, bağlamsal performans üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

2.2. Algılanan Dışsal Prestij ve Bağlamsal Performans

Hizmet sektöründe konaklama işletmelerinde örgütsel hizmet odaklılık kadar örgütsel ve bireysel çıktılara etki eden faktörlerden biri de algılanan dışsal prestijdir. Algılanan dışsal prestij, sektöre rakiplerin girişlerini engelleme, işletmenin ürün ve hizmetlerini yüksek fiyattan sunma, nitelikli personeli işletmeye çekebilme, işletmelerin sermaye piyasalarına ulaşmasını kolaylaştırma, işgörenleri yüksek düzeyde motive etme, ekonomik ve sosyal sonuçları iyileştirme gibi faydaları nedeniyle (Carmeli ve Tishler, 2004a: 305) hem işletme yöneticilerince önemsenmekte hem de önemli araştırma alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Algılanan dışsal prestij, dışarıdaki insanların işletme hakkında ne düşündüğüne dair bir çalışanın inancı şeklinde ifade edilir (Carmeli ve Freund, 2009: 238). Başka bir deyişle, algılanan dışsal prestij, bir çalışanın, dışarıdakilerin örgütünü nasıl gördüğü düşüncesi olarak tanımlanmaktadır. Algılanan dışsal prestij genellikle bireylerin, örgütler hakkındaki bilgilere maruz kalmalarına dayalı olarak örgütlerinin prestijine ilişkin yorumları ve

değerlendirmeleriyle ilgilidir (Smidts vd., 2001: 1052). Çalışanlar, dışarıdakilerin kendi işletmelerine yüksek saygı duyduklarına inandıklarında işletmelerine daha fazla bağlılık duymaktadırlar. Fakat dışarıdakilerin uyarıcı algılarına hizmet eden örgütsel karakteristikler konusunda bilgi düzeylerinin farklılık göstermesinden dolayı dışsal prestij algısı değişiklik gösterebilmektedir. Çalışanlar, dışarıdakilerin işletmelerine pozitif yaklaşma derecesine bağlı olarak, performans ortaya koymaktadırlar. Gerçekte algılanan dışsal prestijde birey, "Bu örgüte ait olduğum için dışarıdakiler hakkımda ne düşünmektedirler?" sorusuna yanıt aramakta ve bunun sonucunda örgüt üyeliğinin değerini sorgulayabilmektedir (Fuller vd., 2006: 331).

Çalışanlar, çalıştıkları işletmeler ve onların değerleri hakkında kendi görüşlerini geliştirirken dışarıdakilerin işletmelerini nasıl gördüklerini dikkate almaktadırlar. Algılanan dışsal prestij, örgüt hakkında açığa çıkan bilgi ile ilişkili olarak onun prestiji konusunda bireyin yorum ve değerlemelerini kapsayan bireysel bir değişkendir. Bu nedenle aynı örgütün üyelerinin, örgütün dışsal prestijine dair algıları farklı olabilmektedir (Sung ve Jung, 2008: 362). Öte yandan bir çalışanın prestiji, aynı zamanda kabul gördüğü ve sosyalleşme olanağı bulduğu örgütün prestiji ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte çalışanlar, olumlu prestij sahibi kişilerle ilişkiler kurduklarında kendilerini daha iyi yetiştirme ve geliştirme imkânı bulabilirler (Fuller vd., 2006: 331). Özellikle rakipler prestij sahibi olmadıklarında ve saygınlık yaratmadıkları durumlarda olumlu algılanan dışsal prestij, rekabet avantajı sağlayan maddi olmayan bir varlıktır (Carmeli ve Tishler, 2004a: 305).

Konaklama işletmelerinde mükemmel hizmet sunmaya yönelik politika, prosedür, uygulamalar ve müşterilerle etkileşim kadar algılanan dışsal prestij de önemlidir. Çünkü sürdürülebilir rekabetin en önemli koşullarından biri de işletmenin kaliteli hizmet sunması kadar kendini doğru da tanımasıdır. Konaklama işletmelerinde kurum kimliği, fiziksel ortam, çalışan teması, yönetimin tutumu, hizmet kalitesi gibi faktörler algılanan dışsal prestiji etkilemektedir. Bu işletmelerde hem müşteri çekme hem de yeniden satın alma niyeti, algılanan dışsal prestij ve algılanan hizmet kalitesi ile ilişkili olmaktadır. Çünkü birincil paydaşlar, ürün ve hizmet sunumunda kalite ve marka kadar algılanan dışsal prestiji de önemsemektedirler. Olumlu dışsal prestij algısı sayesinde nitelikli personel işletmeye daha kolay çekilebilmekte ve tedarikçilerle daha kolay iş birliğine girilebilmektedir.

Algılanan dışsal prestij fonksiyonlarından biri işgörenlerin yüksek motivasyonu ve örgütle özdeşleşmedir. Dışsal prestij algısı özellikle bireylerin saygı ve tanınma ihtiyaçlarını gidermeye yönelik pozitif bir durum yarattığından örgütsel özdeşleşmeyi güçlü bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir (Bartels vd., 2007: 173-190; Johnson ve Ashforth, 2008: 292-293). Çalışanlar dışarıdakilerin, kendilerini işletmelerinin aynası olarak gördüklerine inandıklarında yapılandırılmış imaj, onların tutarlı bir duyuya sahip olmalarına katkıda bulunur. Çünkü çalışanlar, genelde örgüt üyeliğinin sosyal değerini değerlendirmek için kamuoyunun görüşünü ifade eden yapılandırılmış dışsal imajı kullanmaktadır. Bir örgüt üyesi dışarıdakilerin örgütünü olumlu gördüğüne inanırsa bu durum örgütün imajının iyi olduğu anlamına gelmektedir (Fuller vd., 2006b: 701-716).

Araştırma bulguları algılanan dışsal prestij çalışanların örgüte bağlılığı, örgütle özdeşleşmesi ve işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Carmeli ve Freund, 2009: 236-250). Özellikle konaklama işletmeleri sektöründe düşük işgören bağlılığı ve yüksek işgücü devri gibi önemli sorunlar, bu işletmelerin olumlu algılanan dışsal prestije sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır.

Literatürde bazı çalışmalarda hizmet işletmelerinde algılanan dışsal prestij, performans ve örgütsel adalet (Lu, 2006), işten ayrılma niyeti (Mignonac vd., 2006), örgütsel bağlılık (Lu, 2006; Tak ve Aydemir, 2006) ve örgütsel özdeşleşme (Tak ve Aydemir, 2006) üzerine etkileri incelenmiştir. Buna karşın konaklama işletmelerinde dışsal prestij algısının bağlamsal performans etkisi ile ilgili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmalardan Collen (2019)'in kişi örgüt uyumu, algılanan örgütsel prestij, örgütsel kimlik, örgütsel bağlılık ve bağlamsal performans ilişkilerini analiz ettiği araştırmanın bulgularına göre algılanan örgütsel prestij ile bağlamsal performans arasında pozitif ilişki olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte Carmeli ve Freund (2002: 51) İsrail hukuk firmaları örnekleminde iş ve işyeri tutumları ve algılanan dışsal prestij ile performans arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Bulgulara göre algılanan dışsal prestij performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Carmeli (2004) İsrail'de 73 yüksek teknoloji firması çalışanları örnekleminde algılanan dışsal prestij ile performans ilişkisini ele almıştır. Bulgular, algılanan dışsal prestij ile performans arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmaların bulguları doğrultusunda algılanan dışsal prestij ile örgütsel hizmet odaklılık ve bağlamsal performans ilişkilerine dair hipotezler aşağıdaki gibi tasarlanmıştır:

Hipotez 2: Örgütsel hizmet odaklılık, algılanan dışsal prestij üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

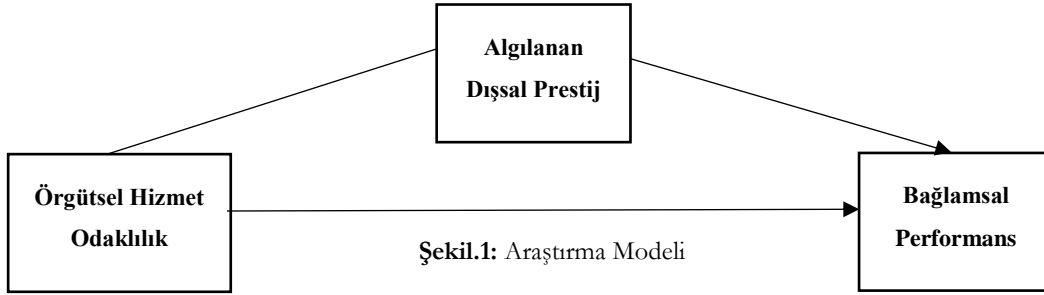
Hipotez 3: Algılanan dışsal prestij, bağlamsal performans üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

2.3. Algılanan Dışsal Prestijin Aracı Etkisi

Ojedokun vd. (2015) Gana'da kamu sektöründe çalışma yaşamının kalitesi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide algılanan dışsal prestij aracı rolünü incelemişlerdir. Bulgular, algılanan dış prestijin örgütsel bağlılığı yordadığını ve iş yaşam kalitesi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini ortaya koymuştur. Yine De Roeck vd. (2016) algılanan kurumsal sosyal sorumluluğun çalışanların örgütsel özdeşleşmesini nasıl ve hangi koşullar altında etkilediğini ve bu modelde algılanan dışsal prestij ve örgütsel gururun aracılık edip etmediğini incelemişlerdir. Uluslararası bir kamu hizmeti şirketinin çalışanları üzerinde yapılan araştırmanın bulguları, algılanan kurumsal sosyal sorumluluğun, algılanan dışsal prestij ve örgütsel gururun ardışık aracılığı yoluyla örgütsel özdeşleşmeyi öngörmek için genel adalet ile etkileşime girdiğini göstermiştir. Benzer şekilde Boğan ve Dedeoğlu (2020) Türkiye'deki yedi farklı oteldeki çalışanlar üzerinde kurumsal sosyal sorumluluk algılarının, örgütsel vatandaşlık davranışlarını (ÖVD) ve örgütte algılanan dışsal prestij ve gurur yoluyla aracı bağlantısını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Bulgular, otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısının ÖVD üzerinde doğrudan pozitif bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Algılanan dışsal prestij ve organizasyondaki gururun çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısı ile ÖVD arasındaki ilişkiye sırasıyla ve tam aracılık ettiği saptanmıştır. Bu çalışmaların bulgularından yola çıkarak modelimizde örgütsel hizmet odaklılığın, algılanan dışsal prestij aracılığıyla bağlamsal performansı etkileyebileceğine dair öngörülerde bulunmayı amaçlıyoruz. Dolayısıyla araştırmada algılanan dışsal prestijin örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans ilişkisindeki aracı rolüne dair hipotez şu şekilde tasarlanmıştır:

Hipotez 4: Algılanan dışsal prestij, örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide aracı etkiye sahiptir.

Örgütsel hizmet odaklılığın, dışsal prestij algısı ile birlikte bağlamsal performans üzerindeki etkileri konusunda yapılmış sınırlı sayıda çalışma olduğundan çalışma modelimiz boylamsal veriler yardımıyla konu ile ilgili yazındaki bulgu eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır.

3. Metodoloji

3.1. Ölçekler

Bu çalışmada tüm ölçümler “Kesinlikle Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” arasında değişen 5’li likert ölçeğiyle ölçülmüştür. Konaklama işletmeleri yöneticilerinin örgütsel hizmet odaklılık algılarının ölçülmesi için Lytle vd. (1998) tarafından geliştirilen 35 ifadeli SERV*OR ölçeği kullanılmıştır. Örneğin; “Otelimizde işgörenler, işveren ve yöneticilerin kendilerine gösterdikleri ilgi kadar müşterilere ilgi göstermektedirler.” Konaklama işletmelerinin algılanan dışsal prestijine ilişkin algılarını ölçmek için Mael ve Ashforth (1992) ve daha sonra Johnson ve Ashforth (2008) tarafından tasarlanan 6 ifadeli algılanan dışsal prestij ölçeğinden faydalanılmıştır ve örnek ifade “Çevremdeki insanlar çalıştığım otelin itibarının çok yüksek olduğunu düşünmektedirler.” şeklindedir. Son yapı olan yöneticilerin bağlamsal performansa ilişkin algılarını ölçmek amacıyla Van Scotter ve Motowidlo (1996) tarafından geliştirilmiş olan 15 ifadeli bağlamsal performans ölçeğinden yararlanılmıştır. Örneğin; “Otelimizde işgörenleri başarılı oldukları zaman methederim.” Ayrıca anketin son bölümünde katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, deneyim, çalıştığı bölüm gibi demografik özellikleri yer almıştır.

3.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Nevşehir ili sınırları içinde faaliyet gösteren turizm belgeli ve özel belgeli konaklama işletmeleri yöneticilerinden oluşmaktadır (2011 yılı için n=144 ve 2021 yılı için n=162). Nevşehir ili sınırları içinde turizm işletme belgeli 300 konaklama tesisi ve mahalli idarelerce belgelendirilen 317 adet konaklama işletmesi faaliyet göstermektedir (Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016). Bu bölgedeki konaklama işletmelerinin örneklem olarak seçilmesinin nedeni, yerel ekonomi açısından değer yaratma potansiyeli bulunan ve yılın her döneminde önemli bir turizm destinasyonu olan bölgeye gelen turist sayısının çok fazla olması ancak bölgede geceleme süresi ve oranın düşük olması ve bu işletmelerdeki personel devir oranının yüksek olmasıdır. Ana kütle bilinmediğinden Çıngı (1994: 327) tarafından önerilen örneklem büyüklüğü tablosu yardımıyla örneklem büyüklüğü 384 olarak belirlenmiştir. Daha sonra basit rastgele örnekleme yöntemine göre bizzat araştırmacılar tarafından kişisel görüşmeler ve bırak-topla yöntemiyle 2011 yılında yöneticilere dağıtılan 450 anketten bilimsel açıdan kullanılabilir toplam 144 anket formu geri dönmüştür. Aynı yöntemle 2021 yılında

yöneticilere dağıtılan 450 anketten 162'si geri dönmüştür. Yıllara göre sırasıyla anketlerin geri dönüş oranı %32 ve %36 olarak gerçekleşmiştir. Ulaşılan örneklem büyüklüğü araştırma modelini test etmek için yeterli görünmektedir (Cole ve Flint, 2004). Araştırmaya katılan yöneticilerin demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

2011 yılındaki konaklama işletmeleri yöneticilerinin büyük çoğunluğu erkek ve evlidir. Katılımcıların yarısından fazlası ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitime sahiptir. Bu yöneticilerin %43'ü 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışmakta ve bunların %19.4'ü üst düzey pozisyonda yer almaktadır. Buna karşın 2021 yılındaki konaklama işletmelerinin yöneticilerinin %71.6'sının erkek ve %59'unun evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların %60.5'nin ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yöneticilerin %50.6'sı 4 ve 5 yıldızlı otellerde istihdam edilmekte ve bu yöneticilerin %24.1'i üst düzey yönetici konumunda görev yapmaktadır.

Tablo 1: Yöneticilerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	2011 Yılı		2021 Yılı	
	f	(%)	f	(%)
<i>Cinsiyet</i>				
1.Erkek	112	77.8	116	71.6
2.Kadın	32	22.2	46	28.4
<i>Medeni Durumu</i>				
1.Bekâr	67	46.5	65	40.1
2.Evli	77	53.5	97	59.9
<i>Yaş Dağılımı</i>				
25 ve aşağısı	44	30.6	15	9.3
26-30 yaş arası	33	22.9	32	19.7
31- 35 yaş arası	22	15.3	32	19.7
36-40 yaş arası	25	17.3	27	16.7
41 yaş ve üzeri	20	13.9	56	34.6
<i>İş Deneyimi</i>				
1 yıldan daha az	12	8.3	3	1.9
1-5 yıl arası	44	30.6	27	16.7
6-10 yıl arası	26	18.1	49	30.2
10 yıl ve daha fazla	62	43.0	83	51.2
<i>Eğitim Durumu</i>				
İlköğretim	22	15.3	9	5.5
Lise ve Dengi Okul	63	43.8	55	34.0
Meslek Yüksekokulu	31	21.4	43	26.5
Fakülte	26	18.1	45	27.8
Yüksek Lisans ve Doktora	2	1.4	10	6.2
<i>Yöneticilerin Çalıştığı Departman</i>				
Üst Kademe Yönetimi	28	19.4	39	24.1
Ön Büro Departmanı	48	33.3	52	32.1
Yiyecek İçecek Departmanı	31	21.5	22	13.6
Kat Hizmetleri Departmanı	19	13.3	12	7.4
Muhasebe Departmanı	8	5.6	20	12.3
Diğer	10	6.9	17	10.5
<i>Otelin Yıldız Sayısına Göre Yöneticilerin Dağılımı</i>				
Özel Belgeli Oteller	31	21.5	59	36.4
4 Yıldızlı Oteller	46	31.9	33	20.4
5 Yıldızlı Oteller	16	11.1	49	30.2
Diğer Oteller	51	35.5	21	13.0
<i>Otelin Yönetim Tarzı</i>				
Sahip Yönetici	88	61.1	92	56.8
Aile Bireyi Olarak Profesyonel Yönetici	8	5.6	31	19.1
Dışarıdan İstihdam Edilen Profesyonel Yönetici	48	33.3	39	24.1
<i>Otelin Çalışan Sayısı</i>				
10 kişi ve daha az	54	37.5	47	29.0
11–25 kişi arası	24	16.7	32	19.8
26–50 kişi arası	12	8.3	34	21.0
51–75 kişi arası	33	22.9	26	16.0
76–100 kişi arası	2	1.4	12	7.4
100 kişiden fazla	19	13.2	11	6.8

3.3. Veri Analiz Prosedürü

Bu araştırmanın verileri, iki farklı dönemde Nevşehir ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri yöneticileri örnekleminde toplanmıştır. Araştırmanın veri analiz prosedürü aşağıdaki gibidir:

- Bu çalışmada ilk olarak kayıp veri ataması yapılmıştır. Bunu takiben aykırı değerler Mahallabonis uzaklığı değerleri kullanılarak kontrol edilmiş ve aykırı değerler veri setinden çıkarılmıştır (Hair vd., 2013). Daha sonra Tek Yönlü Kolmogorov Smirnov testi yardımıyla normal dağılım varsayımı kontrol edilmiştir. Bulgulara göre her üç değişkenin test istatistiği değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu saptanmıştır. Yani modeldeki değişkenlere ilişkin verilerin normal dağılım varsayımı doğrulanmıştır (Tüm, 2018: 126).
- Verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımı altında modeldeki ölççeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini ortaya koymak amacıyla bütün değişkenleri ihtiva eden dışsal model test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizinden (DFA) yararlanılmıştır. Bu ölçüm modelinde başlangıçtaki DFA için elde edilen uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeyde olmadığından örgütsel hizmet odaklılık ölçeğindeki, algılanan dışsal prestij ölçeğindeki ve bağlamsal performans ölçeğindeki düşük faktör yüklerine sahip ifadelerin ölçüm modelinden çıkarılmasına karar verilmiştir. Böylece Tablo 2'deki kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerinin olduğu ölçüm modeli geliştirilmiştir.
- Ölçüm modelinin bulgularına göre her bir ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğini test etmek için öncelikle araştırma modelindeki değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları ve bu katsayıların kareleri hesaplanmıştır. Daha sonra ölçüm modelindeki değişkenlere ait ifadelerin karşısındaki faktör yükleri yardımıyla modeldeki her bir değişkenin Ortalama Açıklanan Varyans-OAV (AVE) değerleri ve Bileşik Yapı Güvenirliği (BYG) değeri hesaplanmıştır. Ayrıca ayırt edici geçerliliği doğrulamak için OAV değerlerinin karekökleri hesaplanmıştır.
- Araştırmanın model ve hipotezlerini test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesinden (YEM) yararlanılmıştır. Bununla birlikte aracı değişken etkisini ortaya koymak amacıyla %95 güven düzeyinde 5000 örneklem büyüklüğü esas alınarak BC Önyükleme yönteminden faydalanılmıştır (Hayes, 2009).

4. Bulgular

4.1. Ölçüm Modeli

Öncelikle iç tutarlılık, yakınsak geçerlilik ve ayırt edici geçerlilik için ölçüm modeli tasarlanmıştır. Kabul edilebilir uyum iyi değerlerine sahip ölçüm modelinin bulguları Tablo 2'de sunulmuştur. Tabloda görüldüğü üzere Cronbach's alpha değerleri 0.84 ile 0.92 arasındadır. Bileşik Yapı Güvenirliği değerleri ise 0.85 ile 0.92 arasında değişmektedir. Ayrıca modelde açıklanan ortalama varyans-AOV (AVE) değerlerinin tümü 0.50'nin üzerindedir. Bütün ölççeklerdeki ifadelerin faktör yüklerinin 0.585 ile 0.907 arasında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda iç tutarlılık ve yakınsak geçerliliğin sağlandığı söylenebilir.

Tablo 2: Kabul Edilebilir Uyum İyi Değerlerine Sahip Ölçüm Modelinin Bulguları

İfadeler	Faktör Yükü	t-değeri
Örgütsel Hizmet Odaklılık (Cronbach's $\alpha = .90$, BYG = .90, OAV = .53)		
Otelimizde müşterilere rakip otellerden daha fazla dost canlısı ve nazik davranılmaktadır.	,592	*
Otelimizde işgörenler, müşteriler açısından ortaya çıkan uygunsuzlukları (kalite, fiyat, hız vs.) azaltmak için büyük çaba sarf etmektedir.	,635	10,366
Otelimizde ortaya çıkmış olan müşteri problemlerini çözmenin yolları aranmaktadır.	,685	9,300
Otelimizde müşterilerle ilgili problemler ortaya çıktıktan sonra tepki göstermekten ziyade bu problemleri önlemenin yolları aranmaktadır.	,671	9,172
Otelimiz müşterilerinin sesine aktif bir şekilde kulak vermektedir.	,716	9,594
Otelimizde hizmet takibi için müşteri şikâyetlerini değerlendiren etkin bir mekanizma mevcuttur.	,597	8,413
Otelimizde müşterilerin şikâyet etmesi beklenmeksizin, şikâyet konusu olabilecek başarısızlıkları belirlemek için iç standartlardan yararlanılmaktadır.	,649	8,953
Otelimizdeki her işgören bütün departmanlar tarafından benimsenen hizmet standartlarını kavramak zorundadır.	,668	9,144
Otelimizin vizyonu ile uyumlu olarak her birimin gelişmiş amaçlar hiyerarşisi mevcuttur.	,585	8,285
Otelimiz, gerçek varlık sebebinin müşterilerin gereksinimlerine hizmet etmek olduğuna inanmaktadır.	,622	8,677
Otel yönetimi, çalışanlara sürekli olarak hizmetin önemini vurgulamaktadır.	,665	9,114
Otel yönetimi müşterilere ve ön büro personeline iş başında ve iş dışında düzenli olarak ilgi göstermektedir.	,657	9,028

Otel yönetimi, işgörenlere becerilerini geliştirmek ve etkin hizmet sunmak için yalnızca yüzeysel ilgi göstermekle kalmayıp onlara kaynak da temin etmektedir.	,669	9,153
Algılanan Dışsal Prestij (Cronbach's $\alpha = .84$, BYG = .85, OAV = .71)		
Çevremdeki insanlar çalıştığım otelin itibarının çok yüksek olduğunu düşünmektedir.	,907	*
Bu otelin bir çalışanı olduğum için toplumda önemli bir prestije sahip olduğum düşünülmemektedir.	,675	12,161
Çalıştığım otel, en iyi otellerden biri olarak kabul edilmektedir.	,820	14,794
Bağlamsal Performans (Cronbach's $\alpha = .92$, BYG = .92, OAV = .67)		
Oteldeki işimde problemleri çözmek için inisiyatif kullanırım.	,695	*
Otelimizde işi öngörülen sürede bitirebilmek için gönüllü olarak fazla mesai yaparım.	,705	11,277
Otel çalışanı olarak kişisel disiplin ve oto kontrolü uygularım.	,702	11,233
Otel için gerektiğinden çok daha fazla çalışırım.	,690	11,041
Otelde verilen görevleri başarmak için ortaya çıkması muhtemel engellerin üstesinden gelmeye kararlıyım.	,816	12,936
Otelimin bana verdiği zorlu ve fırsat dolu görevleri severim.	,817	12,954
Otelimde hevesli bir şekilde işimdeki güçlüklerin üstesinden gelirim.	,859	13,568
Otelimde bana verilen işte önemli detaylara çok fazla dikkat ederim.	,826	13,093
Ölçüm modelinin uyum iyiliği değerleri: $\chi^2/sd=1,501$; GFI=, 90; AGFI=,88; CFI= ,96; RMR= 0,037; RMSEA= 0,042		

Not: ÖHO: Örgütsel Hizmet Odaklılık, ADP: Algılanan Dışsal Prestij, BP: Bağlamsal Performans
*1'e sabitlenmiş olduğunu ifade etmektedir. *** p<.001

Tablo 3'te kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri şartının sağlandığı ölçüm modelinde yer alan her bir değişkenin OAV (AVE) değerlerinin karekökü, değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının karelerinden yüksek olduğundan her üç ölçek için ayırt edici geçerliliğin de sağlandığı görülebilir (Kline, 2011). Aynı zamanda tüm ölçekler için yakınsak geçerlilik ve ayırt edici geçerliliğin ortaya konması, yapı geçerliliğinin de sağlanması anlamına gelmektedir.

Tablo 3'te ölçüm modelindeki değişkenler arası korelasyon katsayılarının 0.80'den düşük olması da ayırt edici geçerliliğin sağlandığına işaret eder. Korelasyon analizi sonuçlarına göre hem örgütsel hizmet odaklılığın ($r = ,533$; $p < 0.001$) hem de algılanan dışsal prestij ($r = ,442$; $p < 0.001$) bağlamsal performans ile pozitif yönlü ve anlamlı ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte örgütsel hizmet odaklılık ile algılanan dışsal prestij arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Böylece Baron ve Kenny (1986)'in aracılık etkisinden bahsedebilmek için hem bağımsız değişken hem de aracı değişkenin, bağımlı değişken ile anlamlı bir ilişki olması içinde gerektiği koşulu sağlanmıştır.

Tablo 3: Ölçüm Modelindeki Araştırma Değişkenlerine İlişkin Ayırt Edici Geçerlilik Sonuçları ve Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	Değişkenler	\bar{x}	St. Sapma	1	2	3
1.OHO	,73			1.OHO	3,95	,618	1		
2.ADP	0,148	,84		2.ADP	3,87	,803	0,385**	1	
3.BP	0,284	0,195	,82	3.BP	4,21	,672	0,533***	0,442***	1

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$; ÖHO: Örgütsel Hizmet Odaklılık, ADP: Algılanan Dışsal Prestij, BP: Bağlamsal Performans;

Tablonun ilk kısmında çapraz olarak verilen koyu katsayılar AVE değerlerinin kareköküdür.

4.2. Hipotezlerin Test Edilmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli Bulguları

Oluşturulan dışsal model esas alınarak çalışmamızın hipotezlerini test etmek amacıyla kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (KEKK-YEM) uygulanmıştır. Oluşturulan YEM sonuçları incelendiğinde modelin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir (Tablo 4).

2011 yılı konaklama işletmeleri yöneticileri verilerinin esas alındığı Model 1'deki YEM sonuçları değerlendirildiğinde hem örgütsel hizmet odaklılığın ($\beta = ,567$; $p < 0.001$) hem de algılanan dışsal prestij ($\beta = ,171$; $p < 0.05$) bağlamsal performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Aynı

zamanda ÖHO'nun ADP'yi pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği saptanmıştır ($\beta = ,278$; $p < 0.01$). Bu nedenle 2011 yılı yöneticilerine dair bulgulara göre **H1, H2 ve H3** hipotezleri kabul edilmiştir.

Model I'de bağımsız değişken ÖHO ve aracı değişken ADP'nin bağımlı değişkeni olan BP'deki varyansı açıklama oranı %40.4'tür ($R^2 = 0,404$). Yani bu değişkenler BP'ye büyük ölçüde etki etmektedir. Buna karşın ÖHO'nun ADP'deki varyansı açıklama oranı %7.7'dir ($R^2 = 0,077$). Bu oran ÖHO'nun ADP üzerinde düşük etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir.

2021 yılı konaklama işletmeleri yöneticileri verilerinin esas alındığı Model II'deki YEM sonuçları analiz edildiğinde örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performansı pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği görülmektedir ($\beta = ,329$; $p < 0.001$). Benzer şekilde algılanan dışsal prestij de bağlamsal performansa pozitif ve anlamlı şekilde etki etmektedir ($\beta = ,350$; $p < 0.001$). Öte yandan ÖHO'nun ADP üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla 2021 yılı yöneticilerine göre de **H1, H2 ve H3** hipotezlerinin desteklendiği anlaşılmaktadır.

Model II'de ÖHO bağımsız değişkeni ve ADP aracı değişkenin, BP bağımlı değişkenindeki varyansı açıklama oranı %33.9'dur ($R^2 = 0,339$). Bu söz konusu değişkenlerin BP'yi büyük ölçüde etkilediğine işaret etmektedir. Benzer şekilde ÖHO'nun aracı değişken ADP'deki varyansı açıklama oranı %22.1'dir ($R^2 = 0,221$). Bu oran ÖHO'nun ADP üzerinde orta düzeyde bir etkiye sahip olduğunu gösterir.

2011 yılı konaklama işletmeleri yöneticileri ile 2021 yılı konaklama işletmeleri yöneticilerinin verileri kıyaslandığında; 2021 yılı yöneticileri ÖHO ile ADP'nin daha çok ilişkili olduğunu kabul etmektedirler. Aynı zamanda bu yöneticilere göre ADP, BP üzerinde daha etkili görülmektedir.

Tablo 4: Doğrudan ve Dolaylı İlişkilere Dair YEM Sonuçları

Hipotezler	İlişkiler	2011 Yılı Yöneticileri İçin Model I				2021 Yılı Yöneticileri İçin Model II			
		Bağımlı Değişken: BP				Bağımlı Değişken: BP			
		St. β	t değeri	R ²	Sonuç	St. β	t değeri	R ²	Sonuç
H2	ÖHO → ADP	,278**	2,828	,077	Kabul	,470***	4,699	,221	Kabul
H1	ÖHO → BP	,567***	4,330	,404	Kabul	,329***	3,430	,339	Kabul
H3	ADP → BP	,171*	1,962		Kabul	,350***	3,875		Kabul
Uyum İyiliği Değerleri: $\chi^2/sd=1,572$; CFI= ,92; RMR= 0,051; ,RMSEA= 0,044									
		ADP'nin Aracılık Etkisi			ADP'nin Aracılık Etkisi				
		ADP Olmaksızın (β)	ADP ile (β) (Dolaylı Etki)	Sonuç	ADP Olmaksızın (β)	ADP ile (β) (Dolaylı Etki)	Sonuç		
H4		,495***	,042	Red	,388**	,129*	Kabul		
Aracılık Modellerinin Güven Aralıkları									
%95 Güven Aralığında	Alt Sınır	,0037			,0338				
	Üst Sınır	,1297			,3112				
	Sobel Test Değeri (Z)	1,863			3,014				
	p	0,062			,026				
* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$; ÖHO: Örgütsel Hizmet Odaklılık, BP: Bağlamsal Performans, ADP: Algılanan Dışsal Prestij.									

Tablo 4'te 2011 yılındaki konaklama işletmeleri yöneticileri için analiz sonuçları incelendiğinde örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerinde doğrudan pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta = ,495$; $p < 0.001$). Buna karşın ÖHO ile BP ilişkisinde ADP'nin aracılık etkisi incelendiğinde BP üzerinde ÖHO'nun etkisinde düşme olduğu, ancak bu düşüşün anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir ($p > 0.05$). Öte yandan %95 güven aralığında ADP aracı olarak modele girdiğinde dolaylı etki sıfırı kapsamasına da ($\beta = 0,042$; %95 CI [0.0037 ile 0.1297]) anlamlı olmadığından aracı etkiye sahip değildir. Zaten aracı etkiyi doğrulamak için yapılan Sobel Test sonucunun da anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir ($Z = 1,863$; $p > 0.05$). Bu bulgulara göre **H4** hipotezi reddedilmiştir. Yani 2011 yılındaki yöneticilerin verilerine göre örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans ilişkisinde dışsal prestij algısı aracı rolü oynamamaktadır.

Tablo 4'te 2021 yılındaki konaklama işletmeleri yöneticileri ile ilgili analiz sonuçlarına göre; ADP aracı olarak modele dahil edildiğinde bağımsız değişken ÖHO'nun bağımlı değişken BP üzerindeki etkisinde azalma olduğundan kısmi aracılık vardır ($p < 0.05$). Bu kısmi aracılık etkisini test etmek için uygulanan Sobel Testi

sonucu da anlamlıdır ($Z= 3.014$; $p<0.05$). Ardından ADP'nin aracılık etkisini doğrulamak maksadıyla dolaylı etkiler için en uygun yöntemlerden biri olan BC önyüklemeye yöntemi önerilmektedir. Model II'de ADP'nin aracı etkisine bakıldığında, %95 güven aralığındaki Bootstrap tahminlerine göre ADP'nin dolaylı etkisinin $p< 0.05$ düzeyinde anlamlı bir biçimde sıfırı kapsamamasından tam aracılık etkisine sahip olduğu tespit edilmiştir ($\beta= 0,129$; %95 CI [0.0338 ile 0.3112]). Başka bir deyişle algılanan dışsal prestij standardize edilmiş dolaylı etkisi olan 0.129 bu aralıkta olduğu için, örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans ilişkisinde aracı etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu bulgulara göre 2021 yılı yöneticileri için **H4** hipotezi desteklenmiştir.

2011 yılı konaklama işletmeleri yöneticileri ile 2021 yılı konaklama işletmeleri yöneticilerinin ADP aracılık etkisi bulguları kıyaslandığında; 2011 yılı yöneticilerine göre ADP ile ÖHO birlikte BP'ye anlamlı etkide bulunmazken; 2021 yılı yöneticilerine göre ADP ile ÖHO birlikte BP'yi pozitif etkilemektedir. Bu yöneticilere göre dışsal prestij algısındaki bir değişiklik, örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans etkisinin yönünde de bir değişikliğe neden olmaktadır.

5. Sonuç

Artan rekabet, değişen müşteri gereksinimleri, değişen yaşam biçimleri, alternatif turizm biçimleri, farklı eğlence ve seyahat alışkanlıkları nedeniyle konaklama işletmelerinin yapıları, hizmet sunum tarzları ve ilişkileri sürekli değişmektedir. Müşterilerin sesine kulak veren konaklama işletmelerinin, rakiplerine kıyasla ürün ve hizmetlerinin kalitesini artırarak, hem örgütsel amaçlara daha etkin bir şekilde ulaştıkları hem de müşteri tatminini daha fazla arttırdıkları gözlemlenmektedir (Saura vd., 2005:498). Ampirik araştırmalar örgütsel hizmet odaklılığın hizmet kalitesi, örgütsel bağlılık, performans ve karlılık gibi değişkenler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Urban, 2009: 73). Dolayısıyla konaklama işletmelerinde örgütsel hizmet odaklılığın iç müşteri olarak değerlendirilen çalışanların bağlamsal performansına doğrudan etkilerini ve yine algılanan dışsal prestij aracı olduğu bir modelde örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performansı nasıl etkilediğini ortaya koymak da önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda Nevşehir ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri yöneticilerinden iki farklı dönemde elde edilen boylamsal veriler yardımıyla örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performansa etkisi ve bu etkide algılanan dış prestij aracı rolü oynayıp oynamadığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2011 yılı konaklama işletmeleri yöneticilerine dair bulgular değerlendirildiğinde hem örgütsel hizmet odaklılığın hem de algılanan dışsal prestij bağlamsal performansı pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca örgütsel hizmet odaklılığın algılanan dışsal prestij pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir. 2021 yılı konaklama işletmeleri yöneticileri verilerine göre ise örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Aynı şekilde algılanan dışsal prestij de bağlamsal performans üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca örgütsel hizmet odaklılığın algılanan dışsal prestij üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Literatürde örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans ilişkisine odaklanan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları hizmet odaklılık ile örgütsel performans (Lytle, 1994), hizmet odaklılık ile hizmet performansı (Liao ve Chuang, 2004), örgütsel hizmet odaklılık ile müşteri-ürün performansı (Lytle ve Timmerman, 2006) ve çalışanların müşteri odaklılığı ile işe adanma (Başoda, 2020) arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular çalışmamızın bulguları ile paralellik göstermektedir. Öte yandan algılanan dışsal prestij bağlamsal performansı pozitif etkilediğini tespit eden Collen (2019)'in bulguları, bu çalışmanın bulgularını doğrudan desteklemektedir. Bununla birlikte yazında algılanan dışsal prestij ile performans arasında pozitif ilişki olduğunu tespit eden Carmeli ve Freund (2002) ile Carmeli (2004)'nin çalışmalarının bulguları, çalışmamızın bulgularını dolaylı olarak desteklemektedir.

Konaklama işletmelerinde 2011 yılı yöneticilerine kıyasla 2021 yılı yöneticilerinin algılanan dışsal prestij, örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performans üzerindeki etkilerini değiştirmede daha fazla belirleyici olduğunu düşündükleri ifade edilebilir. Öte yandan 2021 yılı yöneticilerine göre algılanan dışsal prestij, örgütsel hizmet odaklılık ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide aracı etkiye sahiptir. Ancak 2011 yılı yöneticilerine göre algılanan dışsal prestij bu değişkenler arasındaki ilişkide aracı rolü oynamadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu çalışmanın literatüre ilk defa kazandırdığı katkılardan biri olmaktadır.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda teorik ve uygulamaya dönük şu öneriler sunulabilir:

- Bu çalışmanın en önemli katkılarından biri örgütsel hizmet odaklılık ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliliğini test ederek Türkçe yazına uyarlamasıdır. Bu ölçek sayesinde hizmet sunan turizm işletmeleri, eğitim kurumları ve bankalar örgütsel hizmet odaklılığı ölçebilecek bir araca sahip olma olanağı elde edebilecektir. Aynı zamanda bu ölçek gelecekte birçok görgül araştırmanın tasarımına katkı sunabilir.

- Gerek 2011 yılındaki yöneticiler gerekse 2021 yılı yöneticileri açısından örgütsel hizmet odaklılığın bağlamsal performansı pozitif etkilediği saptanmıştır. Konaklama işletmelerinde bağlamsal performansı iyileştirme ve hizmet başarısızlığını önlemenin etkin yollarından biri olduğu tespit edilen örgütsel hizmet odaklılık, Lytle vd. (1998) tarafından da önerilen bir yaklaşımdır.
- Algılanan dış prestijin bağlamsal performans üzerinde güçlü etkiye sahip olduğu ve hatta örgütsel hizmet odaklılık ile birlikte bağlamsal performans üzerinde belirleyici unsurlardan biri olduğu tespit edilmiştir. Konaklama işletmeleri öncelikle hizmet sunarken çalışanlarının ahlaki ve sosyal sorumluluğa katkıda bulunan davranış ve uygulamalarıyla dışsal prestij algısını iyileştirebilir. Bu iyi uygulama ve davranışların reklam, sosyal medya ve halkla ilişkiler vasıtasıyla kamuoyuna duyurulması algılanan dışsal prestiji iyileştirebilir. Yine Smidts ve arkadaşları (2001) tarafından başarılı işletmeler için dış paydaşlar nezdinde işletmenin olumlu görünürlüğüünün üyelerin işletmeye ilişkin algıları üzerinde etkili olacağı ve nihayetinde çalışanlar tarafından gurur uyandırabileceği ileri sürülmektedir. Bu nedenle işletmelerin kendileri ile ilgili her türlü olumlu bilgiyi dışarıya iletmesi gibi işletme içindeki çalışanlara da yaymalarını önermektedirler. Bu stratejinin özellikle daha düşük performans gösteren işletmeler için daha etkili olabileceği ileri sürülmektedir.

Bu çalışmanın bazı kısıtları da mevcuttur. *Birincisi*, bu çalışmada boylamsal veriler kullanıldığı için nedensel mekanizmalara ilişkin çıkarımları güçleştirebilir. Bununla birlikte boylamsal verilerin kullanıldığı ilk çalışmalardan biri olduğundan verilerin genellenebilmesi için daha fazla araştırmaya gereksinim duyulmaktadır. *İkincisi* araştırmanın örneklemini yalnızca konaklama işletmelerindeki yöneticilerle sınırlıdır. Özellikle örgütsel hizmet odaklılık ve bağlamsal performans ilişkisi tüm çalışanlar için önemli olduğundan bu işletmelerdeki alt kademe personelini dahil edecek şekilde yapılacak çalışmaların bulguları, konuya yeni bir perspektif kazandırabilir. Gelecekte örgütsel hizmet odaklılığın Türkiye’de kamu sektöründeki hizmet işletmelerinde yenilikçi iş performansına etkileri de inceleme bekleyen konular arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akesson, M., Skalen, P. & Edvardsson, B. (2008). E-Government and Service Orientation: Gaps between Theory and Practice. *International Journal of Public Sector Management*, 21 (1), 74-92.
- Araslı, H., Teimouri, R.B., Kiliç, H. & Aghaei, I. (2017). Effects of Service Orientation on Job Embeddedness in Hotel Industry. *The Service Industries Journal*, 37 (9-10), 607-627.
- Baron, R.M. & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology* 51(6), 1173-1182.
- Bartels J., Pruyn A., De Jong M., & Joustra I. (2007). Multiple Organizational Identification Levels and the Impact of Perceived External Prestige and Communication Climate. *Journal of Organizational Behavior*, 28, 173–190.
- Başoda, A. (2020). Müşteri Odaklılığın İşe Adanmaya Etkisi: Turizm İşletmelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *Turizm Akademik Dergisi*, 7(1), 161-180.
- Boğan E. ve Dedeoğlu, B. B. (2020). Hotel Employees' Corporate Social Responsibility Perception and Organizational Citizenship Behavior: Perceived External Prestige and Pride in Organization as Serial Mediators. *Corporate Social Responsibility and Environmental*, 27(5), 2342-2353.
- Borman, W. C. & Motowidlo, S. J. (1993). Expanding The Criterion Domain to Include Elements of Contextual Performance. In N. Schmitt, & W. C. Borman (Eds.), *Personal Selection in Organizations* (pp.71-98). San Francisco: Jossey-Bass.
- Briggs, E., Deretti, S. & Kato, H.T. (2020). Linking Organizational Service Orientation to Retailer Profitability: Insights from the Service-Profit Chain. *Journal of Business Research*, 107, 271-278.
- Carmeli, A. (2004). The Link Between Organizational Elements, Perceived External Prestige and Performance. *Corporate Reputation Review*, 6(4),314-331.
- Carmeli, A. & Freund, A. (2009). Linking Perceived External Prestige and Intentions to Leave the Organization: The Mediating Role of Job Satisfaction and Affective Commitment. *Journal of Social Service Research*, 35 (3), 236-250.
- Carmeli, A. & Tishler, A. (2004a). Resources, Capabilities, and The Performance of Industrial Firms: A Multivariate Analysis. *Managerial and Decision Economics*, 25, 299-315.
- Carmeli, A.& Freund, A. (2002). The Relationship between Work and Workplace Attitudes and Perceived External Prestige. *Corporate Reputation Review*, 5 (1), 51–68.
- Cichy, R.F., Kim, S.H. & Cha, J. (2009). The Relationship between Emotional Intelligence and Contextual Performance: Application to Automated and Vending Service Industry Executives. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 8(2), 170-183.

- Cole, N. D. & Flint, D. H. (2004). Perceptions of Distributive and Procedural Justice in Employee Benefits: Flexible Versus Traditional Benefit Plans. *Journal of Managerial Psychology*, 19 (1), 19-40.
- Collen, H. C. (2019). The Relationships of Contextual Performance with Person-Organization Fit, Perceived Organizational Prestige and Organizational Identity Strength: The Mediating Role of Organizational Commitment. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 4(2), 28-37.
- Cooper-Thomas, H. D. & Anderson, N. (2006). Organizational Socialization: A New Theoretical Model and Recommendations for Future Research and HRM Practices in Organizations. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (5), 492-516.
- Çıngı, H. (1994). *Örnekleme Kuramı. Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları Ders Kitabı Dizisi: 20*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.
- De Roeck, K., El Akremi, A. & Swaen, V. (2016). Consistency matters! How and when does corporate social responsibility affect employees' organizational identification? *Journal of Management Studies*, 53 (7), 1141–1168.
- Erdinç, S.B. (2009). Turizm İşletmelerinde Çalışan Muhasebe Personelinin Örgütsel Adalet Algılamaları ve Adalet Türlerinin Örgütsel Performans Üzerindeki Etkilerinin İncelemesi. *17.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İşletme Bölümü, Eskişehir 21-23 Mayıs, 165 -170.
- Fuller, J.B, Marler, L., Hester, K., Frey, L. & Relyea C. (2006b). Construed External Image and Organizational Identification: A Test of The Moderating Influence of Need for Self-Esteem. *The Journal of Social Psychology*, 146 (6): 701-716.
- Fuller, J.B., Hester, K., Barnett, T., Frey, L. & Relyea, C. (2006). Perceived Organizational Support and Perceived External Prestige: Predicting Organizational Attachment for University Faculty, Staff, and Administrators. *The Journal of Social Psychology*, 146 (3), 327-347.
- Gonzalez, J.V. & Garazo, T.G. (2006). Structural Relationships between Organizational Service Orientation, Contact Employee Job Satisfaction and Citizenship Behavior, *International Journal of Service Industry Management*, 17 (1), 23-50.
- Hair, J. F., Babin, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis: Pearson New International Edition* (7th ed.). Harlow, UK: Pearson Education.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical Mediation Analysis in The New Millennium. *Communication Monographs*, 76 (4), 408-420.
- Jawahar, I.M. & Carr, D. (2007). Conscientiousness and Contextual Performance: The Compensatory Effects of Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange. *Journal of Managerial Psychology*, 22 (4), 330-349.
- Johnson, S. A. & Ashforth, B. E. (2008). Externalization of Employment in A Service Environment: The Role of Organizational and Customer Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 287–309.
- Jung, H.S. & Yoon, H. H. (2013). The Effects of Organizational Service Orientation on Person–Organization Fit and Turnover Intent. *The Service Industries Journal*, 33 (1), 7-29.
- Kima, W.G., Leonga, J.K. & Lee, Y. K. (2005). Effect of Service Orientation on Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Intention of Leaving in A Casual Dining Chain Restaurant. *Hospitality Management*, 24, 171–193.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. 3rd ed. New York: Guilford Pres.
- Koçel T (2003). *İşletme Yöneticiliği*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım A.Ş.
- Liao, H. & Chuang, A. (2004). A Multilevel Investigation of Factors Influencing Employee Service Performance and Customer Outcomes. *Academy of Management Journal*, 47 (1), 41-58.
- Lu, C. H. (2006), The Relationship among Organizational Justice, Perceived External Prestige, and Organizational Commitment. Master's Thesis of Graduate Institute of Human Resource Management, Taipei.
- Lynn, M. L, Lytle, R. S. & Bobek, S. (2000), Service orientation in transitional markets: Does it Matter?, *European Journal of Marketing*, 34 (3/4), 279-298.
- Lytle, R. S. (1994), *Service-Oriented, Market-Oriented, and Performance: An Organizational Culture Perspective*. A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for The Degree Doctor of Philosophy. Arizona State University, August.
- Lytle, R. S. & Timmerman, J. E. (2006). Service Orientation and Performance: An Organizational Perspective. *Journal of Service Marketing*, 20 (2), 136–147.
- Lytle, R. S., Hom, P. W. & Mokwa, M. P. (1998). SERV*OR: A managerial measure of organizational service orientation, *Journal of Retailing*, 74 (4), 455–489.
- Mael, F. & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of the Reformulated Model of Organizational Identification. *Journal of Organization Behavior*, 13, 103-123.

- Mignonac, K., Herrbach, O. & Guerrero, S. (2006). A Matter of Prestige? Examining The Role of Perceived Organizational Image in Turnover Intentions of Key People. *XVème Conférence Internationale de Management Stratégique, Anney / Genève* 13-16 Juin, 2006.
- Miller, B.K & Werner, S. (2005). Factors Influencing the Inflation of Task Performance Ratings for Workers with Disabilities and Contextual Performance Ratings for Their Coworkers. *Human Performance*, 18 (3), 309-329.
- Ojedokun, O., Idemudia, E.S. & Desouza, M. (2015). Perceived External Prestige as a Mediator Between Quality of Work Life and Organisational Commitment of Public Sector Employees in Ghana. *SA Journal of Industrial Psychology/ SA Tydskrif vir Bedryfsielkunde*, 41 (1), 1-10.
- Plugge, A., Nikou, S. & Bouwman, H. (2021), The Revitalization of Service Orientation: A Business Services Model, *Business Process Management Journal*, 27 (8), 1-24.
- Qiu, H., Wang, N. & Li, M. (2021). Stimulating Customer Citizenship Behavior with Service Climate: The Mediating Role of Customer Psychological Empowerment. *SAGE Open*. March: 1–15.
- Robinson, L.J.R. & Williamson, K. (2014). Organizational Service Orientation: A Short-Form Version of the SERV*OR Scale. *Services Marketing Quarterly*, 35 (2), 155-172.
- Saura, I.G., Contri, G.B., Taulet, A.C. & Velázquez, B.M. (2005). Relationships among Customer Orientation, Service Orientation and Job Satisfaction in Financial Services. *International Journal of Service Industry Management*, 16 (5), 497-525.
- Smidts, A., Pruyn, A. Th. H & van Riel, C. B. M. (2001). The Impact of Employee Communication and Perceived External Prestige on Organizational Identification. *The Academy of Management Journal*, 44 (5), 1051-1062.
- Sönmez Karapınar E. & Kaya Harmancı, Y. (2018). İçsel Pazarlama Uygulamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgütsel Hizmet Odaklılığın Aracılık Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *SETSCI Conference Indexing System*, 2, 154-157.
- Spears, L.C. (2005). The Understanding and Practice of Servant-Leadership. *The School of Leadership Studies, Regent University, Servant Leadership Research Roundtable*, August, 1-8.
- Sung, M.& Yang, S. (2008). Toward the Model of University Image: The Influence of Brand Personality, External Prestige, and Reputation. *Journal of Public Relations Research*, 20 (4), 357-376.
- Tak, B. ve Aydemir, B. A. (2006), Algılanan Örgütsel Prestij ile Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *14.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 25-27 Mayıs, 215-216.
- Tüm, Y. (2018). *Havayolu Taşımacılığında Kurumsal İmaj ve Etik Alguların Yeniden Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkileri: İlişki Kalitesinin Düzenleyici Rolü*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2016). İstatistiki bölge birimleri sınıflamasına göre turizm belgeli konaklama tesisi, oda ve yatak sayısının illere dağılımı-2015, Ankara.
- Urban, W. (2009). Organizational Service Orientation and Its Role in Service Performance Formation: Evidence from Polish Service Industry. *Measuring Business Excellence* 13 (1), 72-81.
- Van Scotter, J. R. & Motowidlo, S. (1996). Interpersonal facilitation and job dedication as separate facets of contextual performance. *J. Appl. Psychol.* 81 (5), 525–531.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

The aim of the study is to comparatively reveal the effects of organizational service orientation on contextual performance and the mediating effect of perceived external prestige in relationship between these variables with the longitudinal data obtained from the same sampling in two different periods.

3

Methodology

Drawing from theory of social identity theory, this study proposes a research model where perceived external prestige mediates the influence of organizational service orientation on contextual performance with the help of the longitudinal data obtained from the same sampling in two different periods in the province of Nevsehir. In order to test the research model and hypotheses, first Confirmatory Factor Analysis and then partial least squares Structural Equation Modelling were used.

Findings

According to the findings of the executives of hospitality businesses in 2011 period, it was observed that both organizational service orientation and perceived external prestige positively and significantly affect contextual performance. Furthermore, it has been determined that organizational service orientation positively and significantly affects perceived external prestige. Also, it has been revealed that organizational service orientation positively and significantly affects perceived external prestige. On the other hand, according to the findings of the executives of the hospitality businesses in 2021 period, it was determined that organizational service orientation had a positive and significant effect on contextual performance. Likewise, it has been observed that perceived external prestige has a positive and significant effect on contextual performance. Moreover, it has been detected that organizational service orientation has a positive and significant effect on perceived external prestige.

It has been revealed that, compared to executives in 2011 period, executives in 2021 period think that perceived external prestige is more determinant in changing the effects of organizational service orientation on contextual performance in hospitality businesses. On the other hand, considering the findings of the executives in 2021 period, it was revealed that the perceived external prestige had a mediating effect on the relationship between organizational service orientation and contextual performance. However, according to executives in 2011 period, it was determined that external prestige perceived did not play a mediating role in the relationship between these variables.

Conclusion and Discussion

Top management should have a high level of commitment to the organizational service orientation, which enhances contextual performance in hospitality businesses. In spite of a number of studies in the literature, evidence regarding the effect of organizational service orientation and perceived external prestige on the contextual performance simultaneously is rare. It has been determined that perceived external prestige has a strong effect on contextual performance and even this variable is one of the determining factors on the effects of organizational service orientation on contextual performance. Therefore, management must recognize the importance of creating positive perceived external prestige, which leads to significant change in the impact of organizational service orientation on contextual performance.

This study tries to make three meaningful contributions to the field of management. First, we hope to expand the literature by identifying the effects of organizational service orientation on contextual performance along with its perceived external prestige in the context of social identity theory unlike previous studies. Secondly, it is one of the rare studies to determine the effects of organizational service orientation along with the perceived external prestige on contextual performance with longitudinal data in the hospitality industry. Another original contribution of the study to the literature is that it reveals the difference in the perspectives of the managers in the same sample over a ten-year period. Third, the findings about the effects of organizational service orientation together with perceived external prestige on contextual performance, contribute to empirical evidence and enable hospitality business managers to more realistically evaluate the effects of organizational service orientation.

There are also some limitations of this study. First, longitudinal data are used in this study, which may complicate inferences about causal mechanisms. However, since it is one of the first studies to use longitudinal data, more research is needed to generalize the data. Secondly, the sampling of the research is limited only to executives in hospitality businesses. Especially since the relationship between organizational service orientation and contextual performance is important for all employees, the findings of studies to include lower-level personnel in hospitality businesses can bring a new perspective to the subject. In the future, the effects of organizational service orientation on innovative business performance in public sector service enterprises in Turkey are among the issues waiting to be examined.

ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK VE ALGILANAN AŞIRI NİTELİKLİLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ¹

THE EFFECTS OF THE WORK ENGAGEMENT AND PERCEIVED OVERQUALIFICATION ON ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOUR

Metin KAPLAN

Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
mkaplan@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0001-8321-0262

Ebru FIRAT

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yönetim ve Organizasyon ABD
ebru.ulgen.firat40@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-3026-1079

ÖZET

Geliş Tarihi: 14.02.2022
Kabul Tarihi: 06.03.2022
Yayın Tarihi: 31.03.2022

Anahtar Kelimeler
Çalışmaya Tutkunluk
Algılanan Aşırı
Niteliklilik
Örgütsel Vatandaşlık
Davranışı

Keywords
Work Engagement
Perceived
Overqualification
Organizational
Citizenship
Behaviour.

Bu araştırmanın amacı, çalışmaya tutkunluk ve algılanan aşırı nitelikliliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini analiz etmektir. Araştırmanın örneklemini Nevşehir Belediyesinde 700 çalışan oluşturmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre; çalışmaya tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmanın övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Algılanan aşırı niteliklilik ve algılanan aşırı nitelikliliğin alt boyutu olan kendini üstün görme örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan algılanan aşırı nitelikliliğin alt boyutu olan kendini küçük görmenin övd üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this research is to analyze the impact of passion for the study and perceived overqualification on organizational citizenship behavior. The research's sample accounts for 700 employees in Nevşehir Municipality. According to the regression analysis results; passion for the study has been found to have positive and meaningful impact on organizational citizenship behavior. It was revealed that vigorousness, dedication and concentration, which are sub-dimensions of passion in the study, have positive faceted and meaningful impact on organizational citizenship behavior. Perceived overqualification and superior self-vision, the lower dimension of perceived overqualification, have been found to have positive and meaningful impact on organizational citizenship behavior. On the other hand, self-deprecation, the lower dimension of perceived overqualification, has been found to have no meaningful impact on organizational citizenship behavior.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1073444>

Atıf/Cite as: Kaplan, M. & Fırat, E. (2022). Çalışmaya Tutkunluk ve Algılanan Aşırı Nitelikliliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 549-564.

¹ Bu makale; Ebru Fırat tarafından hazırlanan ve Doç. Dr. Metin KAPLAN danışmanlığında tamamlanan “Çalışmaya Tutkunluk ve Algılanan Aşırı Nitelikliliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkileri” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Giriş

Teknolojik gelişmeler, tüketici tercihlerinin her geçen gün daha fazla önemsenmesi ve bunun sonucu olarak müşteri odaklılık, küreselleşme, insan haklarındaki iyileşmeler gibi gelişmeler sonucunda işgücünün çeşitliliği de kaçınılmaz bir şekilde günümüz işletmelerinin yönetmesi gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin varlıklarını uzun vadede sürdürebilmeleri ve rekabet üstünlüğü sağlamasında önemli bir faktör olan insan kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

İşletmelerin amaçlarına ulaşabilmesinde çalışanların sadece formal olarak tanımlanmış görevlerinin yanı sıra örgütün resmi ödül sistemi tarafından tanımlanmayan ve gönüllülük esasına dayalı olarak çaba göstermeleri yönetsel fonksiyonların gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu çerçevede çalışanların literatürde “resmi ödül sistemi veyahut açıkça tanınmayan, isteğe bağlı olan ve örgütlerin verimli ve etkili bir şekilde ilerlemesini teşvik eden bireysel bir davranış” (Organ, 1988; akt., Bies, 1989: 295) olarak tanımlanan örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri örgütsel amaçlara ulaşmada önemli katkılar sağlayabilecektir.

Hedeflere etkili ve verimli etkili bir şekilde ulaşma sürecinde çalışanların performanslarına ve başarısına etki eden örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı pek çok örgütün dikkatini çektiği ve üzerinde çokça çalıştığı konular arasında olduğu görülmektedir. Daha fazla hizmet odaklı ve esnek olan örgütlerde çalışanların yalnızca işin gerektirdiği görevleri yerine getirmeleri değil, aynı zamanda artık daha fazlasını yapmaları beklenmektedir. Bunlar, talep edilmeden de diğer çalışanlara yardım etmek, hemcinslerine karşı saygılı olmak, örgütsel amaçları benimseyip, desteklemek, yapıcı ve olumlu tavsiyelerde bulunmak ve işyeri hakkında olumlu şeyler söylemek gibi örgütün psikolojik ortamına katkıda bulunmak örgütsel vatandaşlık davranışlarını açıklamaktadır (Robbinson ve Yargıç, 2012: 565). Bu davranışı sergileyen çalışanlar, yöneticinin üzerindeki yükü hafifletmekte ve üretkenliği ve başarıyı paylaşmaktadır (Mackenzi, 1991: 123). Ancak, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri birtakım öncülere bağlı olduğu literatürde vurgulanmaktadır. Bu çalışma bu öncüllerden çalışmaya tutkunluk ve algılanan aşırı niteliklilik ile sınırlandırılmıştır.

Bu bağlamda, değişime ayak uydurabilen, yenilikçi, işletmeye katma değer yaratabilen, çalışmaya tutkunluk düzeyi yüksek ve nitelikli iş görenler, örgütler açısından bir üstünlük olarak değerlendirilebilir. Son dönemlerde yönetim literatüründe de güncel bir kavram olarak karşımıza çıkan çalışmaya tutkunluk (Saks, 2006: 601), özellikle hizmetler sektöründe faaliyet gösteren örgütler açısından daha da cazip hale gelmiş olup, çalışma zamanı içerisinde, hedeflenenden daha üretken çalışabilen, örgütün finansal kaynaklarını, verimli, sağlıklı, güvenli ve isteğe bağlı olarak kullanabilen çalışan profili olarak tanımlanmaktadır. Bu profildeki çalışanlar tarafından yapılan geribildirimler, işletmeler açısından stratejik kararların alınmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Örgütlerin yönetim birimleri, daima işini tutkuyla yapan bir işgücünün var olması ve örgütsel bir öncelik olarak önem vermesi şartıdır. Bununla beraber, tutkulu çalışanlar, örgütsel etkinlik açısından belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Küreselleşen rekabet ve sermaye fazlalığı ile fikirlerin hızlı ve ucuz bir şekilde hem geliştirilip hem de iletiliyor olması, çalışanları işlerini sık sık değiştirmeye yöneltmektedir. Dolayısıyla çalışanlarına iyi bir çalışma ortamı ve imkânlar sağlayamayan örgütlerin vasıflı ve yetenekli çalışanlarını kaybetmeleri kaçınılmazdır. Bu durumda, örgüte adanmış çalışanlar, rekabet avantajı bakımından önemli bir role sahip oldukları bilinmektedir. Çünkü işine katılım gösteren çalışanlar, yüksek enerjileri ile işlerine olan katılımları fazla olmakta ve coşkulu tavırları bulunmaktadır (Macey and Scheinder, 2008: 26; May et.al., 2004: 13).

Örgütlerin işine tutkuyla yaklaşan çalışanları bünyesinde bulundurması, verimliliğini ciddi oranda etkilemesinin yanı sıra, örgütün itibarı, memnuniyeti için önemli bir ayrıntıdır. Bu bağlamda, rekabet avantajı sağlamak için örgütler, işini tutkuyla yapacak çalışanları istihdam etmeye özen göstermek durumundadır.

Bilgi çağının kaçınılmaz bir sonucu olarak, çalışanlar yüksek eğitim ile niteliklerini artırmanın rakiplerine karşı bir üstünlük sağlayacağına farkına varmış ve bunun sonucu olarak da hem kişisel hem de mesleki niteliklerini artırmak için gereken çabayı göstermektedirler. Ancak, sanayileşmiş piyasalarda her zaman yükselen nitelikli çalışan arzını bariz olarak karşılayabilme yeteneğine sahip değildir. Ekonomideki yönelim hizmetler sektörüne ilerledikçe, çalışan ile yönetici arasındaki ilişki de değişmektedir. Birçok sektörde, yetersiz maaş ile işlerin tedariki, kişisel olarak kendilerine uygun niteliklere sahip olanların gereksinimlerini karşılamaya yetmemektedir. Bu nedenle, birçok çalışan, var olan yeteneklerinin altında ve daha az beceri gerektiren işleri kabul etmek durumunda kalabilmektedir (Grau ve Perio, 2010: 667; Johnson ve Johnson, 2000: 538).

Birçok araştırmacı, aşırı niteliklilik algısını olumsuz bir olgu olarak nitelendirmektedir. Aşırı niteliklilik 21.yy başlarında dünya genelinde ekonomik durgunluk ve iş imkânlarının eksikliği gibi faktörlerden dolayı nitelik

algısını meydana getirmiştir. Çalışanların örgütte kalma isteğinde ve sadakatinde olumsuz etki yaratmaktadır. Aşırı niteliklilik; memnuniyetsizlik, stres, sıkılma ve diğer olumsuz duyguları hissetmesine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda, nitelik algısı ne kadar yüksek olursa, bireysel verimliliğinde o kadar kötü olacağı ifade edilmektedir (Sarma ve Sandyna, 2019: 108). Nitelik algısı, çalışanın eğitim, iş deneyimi ve yetenek gibi niteliklerinin iş gereksinimlerinin ötesinde olduğu durumu ifade etmektedir (Zhang vd. 2016: 61).

Bu çalışmadaki kavramlar bir bütün olarak ele alınarak incelenmekte ve çalışmaya tutkunluk ve algılanan aşırı nitelikliliğin övd üzerindeki etkileri uygulamalı bir çalışma ile ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede çalışma bulgularının Türkçe yazın alandaki boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarının sektör temsilcilerine ve yöneticilere yol gösterici nitelikte bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmaya tutkunluk, ikinci bölümde algılanan aşırı niteliklilik, üçüncü bölümde örgütsel vatandaşlık davranışı değişkenleri teorik olarak açıklanmış olup, dördüncü bölümde ise alan araştırmasından elde edilen bulgular analiz edilerek araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

2.Çalışmaya Tutkunluk

Tutkunluk terimini (Personal Engagement) ilk olarak Kahn (1990) akademik alan yazınına kazandırmış ve bu kavramı ilk tanımlayan kişi olmuştur (Shuck ve Wollard, 2010: 93-94). Kahn (1990: 692)'a göre tutkunluk, birey işini yaparken tüm benliğiyle kendini işe vermesi şeklinde ifade etmiştir. Mache (2014: 182)'ye göre herhangi bir şeye, nesneye ya da olaya bağlı kalmadan sürekli olarak süregelen olumlu, tatmin sağlayan ve işe olan bağlılık olarak tanımlanmaktadır.

Çalışmaya tutkunluk yeni bir kavram olmasına rağmen literatürde konuyla ilgili birçok tanıma rastlamak mümkün olup; adanmışlık, işe kapılma, işe cezbolma, işe angaje olma gibi farklı kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Çalışmaya tutkunluk, bireylerin çalışma ortamında sürekli etkileşim halinde olmasıdır. Çalışanların rol performansını sergilerken kendilerini bilişsel, fiziksel ve duygusal olarak ifade ettikleri bir durum şeklinde tanımlanmaktadır (Kahn, 1990: 694).

Çalışmaya tutkunluk son zamanlarda işletmelerde oldukça önem kazanan popüler bir kavram olmuştur. İş yaşamında çalışanın kendini işine adanması ve bunu performansında göstermesi işletmeler açısından önem arz etmektedir. Örgüt içinde doğru ve ilgi alanına uygun istihdam edilen çalışan işine bağlanarak ve işini severek tutkuyla yapmaktadır. Bu durum örgütleri pek çok yönden de olumlu etkilemekte ve örgütler daha kolay hedeflerine ulaşmaktadır. Genel anlamda ifade edersek çalışmaya tutkun bireyler hem kendileri açısından hem de örgüt açısından avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla örgütler her zaman vizyonlarını ve misyonlarını daha da ileriye taşıyacak tutkulu çalışanları tercih etmektedir.

3. Algılanan Aşırı Niteliklilik

Aşırı niteliklilik kavramı, kişinin eğitim, deneyim ve yeteneklerine bir bütün olarak fazlasıyla sahip olması şeklinde ifade edilebilir. Bazı araştırmacıların, aşırı niteliklilik algısını çalışanın, uyumsuzluk algısı olarak ele aldığı görülmektedir. Uyumsuzluk ile vurgulanan, işin gerekleri ile çalışanın özellikleri arasındaki uyumsuzluğu olarak da ifade edilmektedir (Maynard vd. 2006: 512).

Fine ve Neva (2008: 347)' ya göre, aşırı nitelikli çalışanların, görevleri, sorumlulukları, örgüt içindeki bir takım zorlukların ve istihdam sorunlarının yanı sıra, aldıkları maaşlardan memnun olmadıkları ve yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Bunun sebebi, kendini her anlamda başarılı ve bilgili olarak görmeleri olabilmektedir. Fazla bilgi, fazla eğitim ve fazla beceri algısı ile çalışanların bir süre sonra iş memnuniyetini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla nitelik algısı yüksek çalışanların işten ayrılma yönündeki niyetinin daha fazla olduğu ifade edilebilir. Mckee vd. (2011: 22) bu çalışanların daha yüksek bir performans sergilediklerini ortaya koymaktadırlar.

4.Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Örgütler sürekli güncellenen yönetim sistemlerinden ve gelişen teknolojilerden faydalansalar da, örgütün hedeflerine ulaşmasında ve istenilen başarıyı yakalamasında en önemli faktör insandır. Bununla beraber, örgütleri hedeflerinin ötesine taşıyan, vizyon ve misyon sahibi çalışanlara uzun vadede ihtiyaç duymaktadır. Bu çerçevede, örgütsel vatandaşlık davranışına (ÖVD) giderek artan ilgi, bu davranışların örgütsel etkinliği ve verimliliği artırdığı yönündeki inancından meydana gelmektedir Bu bağlamda, son dönemlerde insan unsurunun önem kazanmasından kaynaklı olarak, örgütsel vatandaşlık davranışı geniş çapta araştırılan bir kavram haline gelmiştir (Smith vd., 1983: 653 ; Bateman ve Organ 1983: 587 ; Podsakoff vd., 1993: 133).

Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı temelinde Daniel Katz (1964), Chester Barnard (1938) 'ın 'işbirliği yapma isteği' terimine dayanan 'güvenilir rol içi performans' ile 'yenilikçi ve spontan tutumlar' arasındaki ayrımı inceleyen Daniel Katz (1964)'ın seminal çalışmasında meydana geldiği bilinmektedir (Kuşçuluoğlu, 2008: 5). Ancak örgütsel psikoloji alanına (Podsakoff, Paine& Brachac, 2000: 513) katkı sağlayarak, örgütsel vatandaşlık davranışı kavramını ağırlıklı olarak kullanan kişiler Organ ve meslektaşlarıdır (Bateman & Organ, 1983: 587; Smith, Organ & Near, 1983: 653).

Organ (1988) tarafından tanımlanan örgütsel vatandaşlık davranışı, resmi ödül sistemi ve yahut açıkça tanımlanmayan, isteğe bağlı olan ve örgütlerin verimli ve etkili bir şekilde ilerlemesini teşvik eden bireysel bir davranış olarak ifade edilmektedir (Organ, 1988; akt., Bies, 1989: 295).

Örgütsel ve yönetsel verimliliğinin sağlanması ve devamlılığı için, çalışan ve yönetimin, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi önem arz etmektedir. Yani, alanında uzmanlaşmış kişiler, yeni iş arkadaşlarına iş tanımının gerekleri olan görev sorumluluklarını gönüllü olarak öğrenmesine yardımcı olduğunda, yeni çalışanların daha iyi üreten ve görevine hakim çalışanlar olmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda hem örgütün hem de birimin verimliliğini artırdığı görülmektedir (Machenzei vd., 1991: 124). Benzer şekilde, çalışanlar hem fikirleri ile hem de performansları ile ilgili geri bildirimini iyileştirmeye yönelik önemli önerilerde bulunduğu örgütsel ve yönetsel verimliliği artırdığı söylenebilir (Podsakoff, 1997: 135).

Değişkenler Arasındaki İlişkileri İnceleyen Araştırma Sonuçları

Yazında çalışmaya tutkunluk ile övd arasındaki ilişkiyi değerlendiren araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Ismael ve Yeşiltaş (2020), Irak'ta çok uluslu iletişim alanında faaliyet gösteren çok uluslu bir işletmede yapmış oldukları çalışmada, çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu da araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

Kaplanseren ve Örucü (2018), Bandırma'da otel çalışanları örnekleminde yapmış oldukları çalışmada, çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmanın övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Çankır (2016), bir devlet üniversitesi bünyesinde çalışan akademisyenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan canlılık, adanmışlık ve odaklanmanın övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Murthy (2014), orta kademe yöneticiler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Runhar, Kanerman ve Sanders (2013), Hollanda'da altı ortaöğretim okulundan 211 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, çalışmaya tutkunluk ile lider-üye etkileşiminin övd üzerindeki etkisini

incelemişlerdir. Çalışmaya göre, çalışmaya tutkunluğun, öğretmenlerin özerkliklerine göre, övd olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bir başka çalışma, Katari vd., (2013) Bilişim teknolojileri çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada, çalışmaya tutkunluk ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit etmişlerdir.

Yine başka bir çalışma ise, Rurkkum ve Barlett (2012), Tayland'da yapmış oldukları araştırmada çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bobcock ve Strickland (2010), üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmada, çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir.

Yukarıda ifade edilen çalışmalar neticesinde, çalışmaya tutkunluk örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif etkiye sahip olmasıyla birlikte, çalışmaya tutkunluğun övd teşvik edici ve yapıcı bir etkisi olduğu da ifade edilebilir.

Yazında, aşırı niteliklilik ile övd arasındaki ilişkiyi değerlendiren araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Gizlier ve Yıldız (2021) İstanbul'da hizmet sektöründe yönetici konumunda olmayan 334 çalışan üzerinde yapmış oldukları çalışmada; algılanan aşırı nitelikliliğin kendini küçük görme boyutunun zvd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, ancak algılanan aşırı nitelikliliğin kendini üstün görme boyutunun zorunlu vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını tespit etmişlerdir.

Erdoğan, Karaeminoğulları ve Bauer (2018), İstanbul'da 332 belediye çalışanı üzerinde yapmış oldukları araştırmada, algılanan aşırı nitelikliliğin övd üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Acaray ve Pelenk (2019) bankacılık sektöründe 190 çalışan üzerinde yapmış oldukları araştırmada; algılanan aşırı nitelikliliğin işini küçük görme alt boyutunun örgüte yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, kendini üstün görme boyutunun ise örgüte yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını tespit etmişlerdir. Diğer yandan, algılanan aşırı nitelikliliğin kendini üstün görme boyutunun bireye yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etki gösterdiğini, işini küçük görme alt boyutunun ise bireye yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini ortaya koymuşlardır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi başlığı altında anket formunun oluşturulması, örneklem ve veri analiz yöntemleri ele alınmaktadır.

Anket Formunun Oluşturulması

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket dört bölümden oluşmaktadır.

Anketin birinci bölümünde, çalışmaya tutkunluk düzeyi Schaufeli vd., (2002) tarafından geliştirilen ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Bu ölçek; dinçlik (6 madde), adanmışlık (5 madde) ve yoğunlaşma (6 madde) olmak üzere 3 boyut, toplam 17 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert tipi (*1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum*) ölçek kullanılmıştır.

Anketin ikinci bölümünde algılanan aşırı niteliklilik düzeyini ölçmek amacıyla Yıldız vd., (2017) tarafından geliştirilen ölçek yer almaktadır. Bu ölçek; kendini küçük görme (6 madde) ve kendini üstün görme (3 madde) olmak üzere 2 boyut, toplam 9 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert tipi (*1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum*) ölçek kullanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise övd ölçmek için Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen ölçek yer almaktadır. Bu ölçek; diğergamlık (5 madde), vicdanlılık (3 madde), nezaket (3 madde), centilmenlik (4 madde) ve sivil erdem (4 madde) olmak üzere 5 boyut ve toplam 19 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır (*1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum*).

Dördüncü bölümünde ise; çalışanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, çalışma süresi, konum ve çalışılan bölüm ile ilgili demografik sorular yer almaktadır.

Pilot çalışma neticesinde anket formuna son hali verilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın bağımsız değişkenleri Çalışmaya tutkunluk ile algılanan aşırı niteliklilik, bağımlı değişkeni ise örgütsel vatandaşlık davranışıdır. Araştırmanın amacı doğrultusunda ve yazındaki çalışmaya tutkunluk ile örgütsel vatandaşlık davranışı (Ismael ve Yeşiltaş, 2020; Kaplanseren ve Örucü, 2018; Çankır, 2016; Murthy, 2014; Runhar, Kanerman ve Sanders, 2013; Katari vd., 2013; Kataria, Garg ve Rastogi, 2013; Rurkkum ve Barlett, 2012; Bobcock ve Strickland, 2010) ve aşırı niteliklilik ile örgütsel vatandaşlık davranışı (Acaray ve

Pelenk, 2019; Erdoğan, Karaeminoğulları ve Bauer, 2018; Acaray ve Pelenk, 2019) arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma bulgularından hareketle aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

- Hipotez 1:** Çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından dinçlik, övd üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Hipotez 2: Çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından adanmışlık, övd üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Hipotez 3: Çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından yoğunlaşma, övd üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Hipotez 4: Çalışmaya tutkunluk, övd üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Hipotez 5: Aşırı nitelikliliğin alt boyutlarından kendini küçük görme, övd üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Hipotez 6: Aşırı nitelikliliğin alt boyutlarından kendini üstün görme, övd üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Hipotez 7: Aşırı niteliklilik, övd üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Nevşehir Belediyesi çalışanları oluşturmaktadır. Nevşehir Belediyesi İnsan Kaynakları Yöneticileri ile Yapılan görüşmeler neticesinde araştırmanın yapıldığı dönemde çalışan sayısının yaklaşık 700 olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda dağıtılan anket sayısı 700 olup, geri dönen anket sayısı 508'dir. 8 anketin tamamı veya büyük bir bölümü boş olduğundan değerlendirilmeye alınmamıştır. Değerlendirilmeye alınan anket sayısı 500'dür. Evrenin 700 olduğu bir araştırmada örneklem büyüklüğünün en az 248 olması gerektiği belirlenmiştir (Ural ve Kılıç, 2005: 43). Dolayısıyla, 500 anketin yeterli olduğu ifade edilebilir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 21.0 versiyonundaki istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri İle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özellikleri Tablo-1' de verilmiştir.

Tablo 1. Ankete Yanıtlayan Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	f	%	Demografik Özellikler	f	%
Cinsiyet			Medeni Durum		
Erkek	377	75.4	Evlü	378	75.6
Kadın	123	24.6	Bekâr	122	24.4
Yaş			Çalışmakta Olduğunuz Bölüm		
18-22 yaş arası	5	1.0	Özel Kalem Müdürlüğü		
23-27 yaş arası	79	15.8	İnsan Kayn. ve Eğtm. Müd.	8	1.6
28-32 yaş arası	127	25.4	Yazı İşleri Müdürlüğü	6	1.2
33-37 yaş arası	93	18.6	İmar ve Şehircilik Müd.	4	0.8
38 yaş ve daha fazla	196	39.2	İtfaiye Müdürlüğü	25	5.0
Eğitim Durumu			Park ve Bahç. Müd.	24	4.8
İlköğretim	128	25.6	Su ve Kanalizasyon	75	15.0
Lise	162	32.4	Kadın ve Aile Hizm. Müd.	15	3.0
Önlisans	87	17.4	Zabıta Müdürlüğü	8	1.6
Lisans	106	21.2	Basın Yayın ve Halk. İlişk.	40	8.0
Lisansüstü	17	3.4	Kültür ve Sosyal İşler Müd.	6	1.2
Çalışma Yılı			Mali Hizm. Müd.	4	0.8
1 yıldan az	42	8.4	Hukuk İşleri Müd.	27	5.4
1-3 yıl	121	24.2	Kentsel Dönüşüm Müd.	2	0.4
4-6 yıl	98	19.6	Fen İşleri Müd.	10	2.0
7-9 yıl	99	19.8	Destek Hizmetleri Müd.	51	10.2
10 yıl ve üzeri	140	28.0	Temizlik İşleri Müd.	27	5.4
Konum			İşletme ve İştirakler Müd.	100	20.0
Departman Müdürü	13	2.6	Gençlik ve Spor Hizm. Müd.	8	1.6
Şef	31	6.2	Veteriner İşleri Müd.	28	5.6
İşgören	245	49.0	Mezarlıklar	14	2.8
Diğer	211	42.2	Diğer	14	2.8
				4	0.8

n= 500

Tablo-1'deki çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların %75.4'ünün erkek, %24.6'sının kadın olduğu tespit edilmiştir. Medeni durum açısından ele alındığında; %75.6'sının evli, %24.4'ünün bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanların yaş aralığı dağılımı açısından incelendiğinde ise; %1.0'inin 18-22 yaş arası, %15.8'inin 23-27 yaş arası, %25.4'ünün 28-32 yaş arası, %18.6'sının 33-37 yaş arası, %39.2'sinin 38-42 yaş ve daha fazla olduğu görülmektedir. Anketi cevaplayan çalışanların %25.6'sının ilköğretim, %32.4'ünün lise, %17.4'ünün önlisans, %21.2'sinin lisans, %3.4'ünün ise lisansüstü eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışma süreleri açısından değerlendirildiğinde; katılımcıların %8.4'ünün 1 yıldan az, % 24.2'sinin 1-3 yıl arası, %19.6'sının 4-6 yıl arası, %19.8'inin 7-9 yıl arası ve %28.0'inin ise 10 yıl ve üzeri süre çalıştığı görülmektedir. Ankete katılanların %2.6'sının departman müdürü, %6.2'sinin şef, %49,0'unun işgören ve %42.2'sinin ise diğer olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan çalışanların görev yaptıkları bölümler açısından değerlendirme yapıldığında; %1.'sının özel kalem müdürlüğü, %1.2'sinin insan kaynakları ve eğitim müdürlüğü, %0.8'inin yazı işleri müdürlüğü, %5.0'inin imar ve şehircilik müdürlüğü, %4.8'sinin itfaiye müdürlüğü, %15.0'inin park ve bahçeler müdürlüğü, %3.0'ünün su ve kanalizasyon müdürlüğü, %1.6'sının kadın ve aile hizmetleri %8,0'inin zabıta müdürlüğü, %1.2' sinin basın yayın ve halkla ilişkiler müdürlüğü, %0.8'inin kültür ve sosyal işler müdürlüğü, %5.4'ünün mali hizmetler müdürlüğü, %0.4'ünün hukuk işleri müdürlüğü, %2.0'sinin kentsel dönüşüm müdürlüğü, %10.2'sinin fen işleri müdürlüğü, %20.0'sinin temizlik işleri müdürlüğü, %1.6'sının işletme ve iştirakler müdürlüğü, %5.6'sının gençlik ve spor hizmetleri müdürlüğü, %2.8'inin veteriner işleri müdürlüğü, %2.8'inin mezarlıklar müdürlüğü ve %0.8'inin ise diğer departmanlarda çalıştığı tespit edilmiştir.

Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Çalışmaya tutkunluk ve alt boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma; aşırı niteliklilik ve alt boyutları olan kendini küçük görme ve kendini üstün görme; övd ve alt boyutları olan diğergamlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem in aritmetik ortalamaları, standart sapmaları, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve cronbach alpha değerleri Tablo-2'de belirtilmiştir.

Tablo 2.Tanımlayıcı İstatistikler, Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ve Cronbach Alpha Değerleri

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.Çalışmaya Tutkunluk	3.72	0.78	(0.93)												
2. Dinçlik	3.80	0.91	.915**	(0.90)											
3. Adanmışlık	3.79	0.88	.868**	.739**	(0.82)										
4. Yoğunlaşma	3.60	0.86	.858**	.659**	.592**	(0.86)									
5. Aşırı Niteliklilik	3.09	0.83	.232**	.234**	.082	.277**	(0.85)								
6.Kendini Küçük Görme	2.80	0.99	.110*	.127**	-.037	.180**	.941**	(0.85)							
7.Kendini Üstün Görme	3.69	0.93	.389**	.361**	.301**	.361**	.688**	.401**	(0.82)						
8. ÖVD	3.97	0.73	.696**	.656**	.628**	.556**	.333**	.175**	.525**	(0.95)					
9. Diğergamlık	3.95	0.82	.603**	.586**	.532**	.475**	.375**	.228**	.524**	.875**	(0.87)				
10. Vicdanlılık	3.95	0.86	.612**	.549**	.546**	.525**	.338**	.199**	.485**	.851**	.713**	(0.79)			
11. Nezaket	4.21	0.87	.577**	.540**	.581**	.412**	.253**	.112*	.443**	.867**	.759**	.713**	(0.90)		
12. Centilmenlik	3.92	0.80	.599**	.584**	.522**	.475**	.270**	.144**	.421**	.859**	.637**	.643**	.691**	(0.77)	
13. Sivil Erdem	3.85	0.93	.601**	.554**	.535**	.500**	.192**	.065	.381**	.850**	.606**	.658**	.625**	.727**	(0.89)

**p<0.01 düzeyinde anlamlıdır.(2-tailed)

Tablo-2'deki korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde; çalışmaya tutkunluk ile övd arasında ($r= 0.696$; $p< 0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı bir etki olduğu, benzer şekilde çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik ile övd arasında ($r= 0.656$; $p< 0,01$), adanmışlık ile övd arasında ($r= 0.628$; $p< 0,01$), yoğunlaşma ile övd arasında ($r= 0.556$; $p< 0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı bir etki olduğu tespit edilmiştir.

Diğer yandan aşırı niteliklilik ile övd arasında ($r= 0.333$; $p< 0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu, benzer şekilde aşırı nitelikliliğin alt boyutları olan kendini küçük görme ile övd arasında ($r= 0.175$; $p< 0,01$), kendini üstün görme ile övd arasında ($r= 0.525$; $p< 0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı bir etki olduğu tespit edilmiştir.

Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmanın övd üzerindeki etkilerini saptamak amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo-3'de verilmiştir.

Çoklu regresyon modelinde en yüksek VIF değeri 2.644'dür. Bu değer en üst sınır olarak kabul gören 10'dan küçüktür (Gujarati, 1999: 27). En düşük tolerans değeri 0.378'dir. Bu değer en alt sınır değeri olan 0.10'dan büyüktür (Hair vd., 2006). Bu sonuçlardan hareketle modelde çoklu bağıntı problemi olmadığı ifade edilebilir. Analiz sonuçlarına göre modeldeki Durbin-Watson katsayısı 1.566'dır. Bu sonuca göre değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı ve verilerin regresyon analizi açısından bir sorun oluşturmadığı ifade edilebilir.

Tablo 3. Çalışmaya Tutkunluğun Alt Boyutlarının ÖVD Üzerindeki Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş	Standart Sapma	Standardize Edilmiş	Significant t	R ²	Düzeltilmiş R ²	D-W	Tolerans	VIF
F ₍₃₋₄₉₆₎ = 159.356				.000 **	.491	.488	1.566		
Sabit	1.534	.115							
1. Dinçlik	.275	.042	.342	.000**				.378	2.644
2. Adanmışlık	.231	.041	.277	.000**				.434	2.305
3. Yoğunlaşma	.142	.037	.167	.000**				.542	1.847

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Çalışmaya tutkunluğun alt boyutları (dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma) bağımsız değişken ve övd ise bağımlı değişken olarak modele girilmiştir. Model bir bütün olarak 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır ($R^2= 0.491$; $F_{(3-496)}= 159,356$; $p=0.000 < 0.01$). Bu modelde çalışmaya tutkunluğun alt boyutları, bağımlı değişken olan örgütsel vatandaşlık davranışındaki değişimin % 49,1'ini ifade etmektedir. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından dinçliğin ($\beta = 0.342$; $p< 0.01$) övd üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre **Hipotez 1 kabul edilmiştir.**

Benzer şekilde çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından adanmışlığın ($\beta = 0.277$; $p< 0.01$) övd üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuca göre **Hipotez 2 kabul edilmiştir.**

Çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından yoğunlaşmanın ($\beta = 0.167$; $p< 0.01$) örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre **Hipotez 3 kabul edilmiştir.** Çalışmaya tutkunluğun övd üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonuçları Tablo-4'de verilmiştir.

Tablo 4. Çalışmaya Tutkunluğun ÖVD Üzerindeki Etkisine İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Stn. Edilmemiş	Stn.Sapma	Stn.Edilmiş	Sig.	R ²	Düz. R ²	D-W	Tolerans	VIF
F ₍₁₋₄₉₈₎ = 467,736				.000 **	.484	.483	1.528		
Sabit	1.525	.115							
Çalışmaya Tutkunluk	.655	.030	.696	.000**				1	1

* p<0,05; ** p<0,01

Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Tablo-4'deki bulgular incelendiğinde, değişkenler arasında çoklu bağıntı sorunu ve otokorelasyon olmadığı ve bulguların regresyon analizi açısından bir sorun oluşturmadığı ifade edilebilir. Çalışmaya tutkunluk bağımsız değişken ve övd ise bağımlı değişken olarak modele girilmiştir. Model bir bütün olarak 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır (R²= 0.484; F₍₁₋₄₉₈₎= 467,736; p=0.000 < 0.01). Bu modelde çalışmaya tutkunluk örgütsel vatandaşlık davranışındaki değişimin % 48.4'ünü açıklamaktadır. Bulgulara göre, çalışmaya tutkunluğun ($\beta = 0.696$; p< 0.01) örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif ve anlamlı etki gösterdiği saptanmıştır. Bu sonuca göre **Hipotez 4 kabul edilmiştir.**

Aşırı nitelikliliğin alt boyutları olan kendini küçük görme ve kendini üstün görmenin övd üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo-5'de verilmiştir.

Tablo 5. Aşırı Nitelikliliğin Alt Boyutlarının ÖVD Üzerindeki Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Stn. Edilmiş	Standart Sapma	Stn.Edilmiş	Sig.	R ²	Düzeltilmiş R ²	D-W	Tolerans	VIF
F ₍₂₋₄₉₇₎ = 95,097				.000 **	.277	.274	1.274		
Sabit	2,466	.121							
1.Kendini Küçük Görme	-.032	.031	-.042	.309				.839	1.192
2. Kendini Üstün Görme	.430	.033	.542	.000* *				.839	1.192

* p<0,05; ** p<0,01

Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Aşırı nitelikliliğin alt boyutları (kendini küçük görme ve kendini üstün görme) bağımsız değişken ve örgütsel vatandaşlık davranışı ise bağımlı değişken olarak modele girilmiştir. Model bir bütün olarak 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır (R²= 0.277; F₍₂₋₄₉₇₎= 95,097; p=0.000 < 0.01). Regresyon analizi sonuçlarına göre, aşırı nitelikliliğin alt boyutları, bağımlı değişken olan örgütsel vatandaşlık davranışındaki değişimin % 27,7'sini açıklamaktadır. Bulgulara göre, aşırı nitelikliliğin alt boyutlarından kendini küçük görme ($\beta = -0.042$; p = 0.309 > 0.05) övd üzerinde negatif, ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre **Hipotez 5 red edilmiştir.** Diğer yandan aşırı nitelikliliğin alt boyutlarından kendini üstün

görmenin ($\beta = 0.542$; $p < 0.01$) örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu bulgudan hareketle **Hipotez 6 kabul edilmiştir**. Aşırı nitelikliliğin övd üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonuçları Tablo-6'da verilmiştir.

Tablo 6. Aşırı Nitelikliliğin ÖVD Üzerindeki Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Stn. Edilme miş	Stn.S apma	Stn.Ed ilmiş	Sig.	R ²	Düz. R ²	D-W	Tol erans	VIF
F ₍₁₋₄₉₈₎ = 62,053				.000 **	.111	.109	1.050		
Sabit	3.056	.120							
Aşırı Niteliklilik	.294	.037	.333	.000 **				1	1

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Tablo-6' daki regresyon analizinde; çalışmaya tutkunluk bağımsız değişken, övd ise bağımlı değişken olarak modele girilmiştir. Model bir bütün olarak 0,01 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır ($R^2 = 0.111$; $F_{(1-498)} = 62,053$; $p = 0.000 < 0.01$). Analiz sonuçlarına göre; aşırı niteliklilik, övd'deki değişimin % 11.1'ini açıklamaktadır. Bu sonuca göre, aşırı nitelikliliğin ($\beta = 0.333$; $p < 0.01$) övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etki gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre **Hipotez 7 kabul edilmiştir**.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Nevşehir Belediyesi çalışanları örnekleminde çalışmaya tutkunluk ve algılanan aşırı nitelikliliğin övd üzerindeki analiz edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre; çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir etki olduğu, benzer şekilde çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik ile övd arasında, adanmışlık ile övd arasında, yoğunlaşma ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Aşırı niteliklilik ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu, benzer şekilde aşırı nitelikliliğin alt boyutları olan kendini küçük görme ile övd arasında, kendini üstün görme ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir etki olduğu tespit edilmiştir.

Regresyon analizi bulgularına göre, çalışmaya tutkunluğun övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etki gösterdiği saptanmıştır. Benzer şekilde çalışmaya tutkunluğun alt boyutlarından dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmanın da övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Yazında, Ismael ve Yeşiltaş (2020), Irak'ta çok uluslu bir işletmede yapmış oldukları araştırmada, çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu açıklamışlardır. Kaplanseren ve Örucü (2018), Bandırma'da otel çalışanları örnekleminde yapmış oldukları araştırmada, çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmanın övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Çankır (2016), bir devlet üniversitesinde çalışan akademik personel üzerinde yapmış olduğu araştırmada, çalışmaya tutkunluğun alt boyutları olan canlılık, adanmışlık ve odaklanmanın övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etki gösterdiğini tespit etmiştir. Murthy (2014), orta kademe yöneticiler üzerinde yapmış olduğu araştırmada, çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Runhar, Kanerman ve Sanders (2013), Hollanda'da altı ortaöğretim okulundan 211 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, çalışmaya tutkunluk ile lider-üye etkileşiminin övd üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya göre, çalışmaya tutkunluğun, öğretmenlerin özerkliklerine göre, övd'yi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bir başka çalışma, Katari vd., (2013) Bilişim teknolojileri çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada, çalışmaya tutkunluk ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü bir etki olduğu belirlenmişlerdir. Yine başka bir çalışma ise, Rurkkum ve Barlett (2012), Tayland'da yapmış oldukları araştırmada çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bobcock

ve Strickland (2010), üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmada, çalışmaya tutkunluk ile övd arasında pozitif yönlü bir etki olduğunu saptamışlardır.

Bu araştırma sonuçları, Ismael ve Yeşiltaş (2020), Kaplanseren ve Örucü (2018), Çankır (2016), Murthy (2014), Runhar, Kanerman ve Sanders (2013), Katari vd., (2013), Rurkkum ve Barlett (2012) ve Bobcock ve Strickland (2010) araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Diğer yandan, aşırı nitelikliliğin övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Aşırı nitelikliliğin alt boyutlarından kendini küçük görmenin övd üzerinde anlamlı bir etki göstermediği saptanmıştır. Ancak aşırı nitelikliliğin alt boyutlarından kendini üstün görmenin övd üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Yazında, Gizlier ve Yıldız (2021) İstanbul'da hizmet sektöründe yönetici konumunda olmayan 334 çalışan üzerinde yapmış oldukları çalışmada; algılanan aşırı nitelikliliğin kendini küçük görme boyutunun zorunlu vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğunu, ancak algılanan aşırı nitelikliliğin kendini üstün görme boyutunun zorunlu vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini tespit etmişlerdir. Erdoğan, Karaeminoğulları ve Bauer (2018), İstanbul'da 332 belediye çalışanı üzerinde yapmış oldukları araştırmada, algılanan aşırı nitelikliliğin övd üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Acaray ve Pelenk (2019) bankacılık sektöründe 190 çalışan üzerinde yapmış oldukları araştırmada; algılanan aşırı nitelikliliğin işini küçük görme alt boyutunun örgüte yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etki gösterdiği, kendini üstün görme boyutunun ise örgüte yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini tespit etmişlerdir. Diğer yandan, algılanan aşırı nitelikliliğin kendini üstün görme boyutunun bireye yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etki gösterdiği, işini küçük görme alt boyutunun ise bireye yönelik vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışma sonuçları, Gizlier ve Yıldız (2021), Erdoğan, Karaeminoğulları ve Bauer (2018) ve Acaray ve Pelenk (2019) araştırma sonuçları ile farklılık göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları çerçevesinde bazı öneriler sunulabilir:

- Personel seçim sürecinde, ihtiyaç duyulan pozisyona uygun nitelikte personel almaya dikkat edilebilir,
- Pozisyonuna uygun eğitim, ödül ve seminerler ile destekleyici ve iyileştirici imkânların sunulması ve kendilerini geliştirmelerini sağlamak, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerine katkı sağlayacağı söylenebilir,
- Organizasyonların, nitelik algısını negatif bir tutum olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu durum örgütlerin hedeflerine ulaşmasında gerekli olan etkililiği ve verimliliği azaltmaktadır. Bu bağlamda, bu negatif tutumu azaltmak adına, yöneticilerin çalışanlarını iyi tanınması ve nitelik algılarının boyutunu çok iyi gözlemlemesi gerekmektedir. Dolayısıyla örgütlerin insan kaynakları birimlerinin bu konuda önemli görevleri bulunmaktadır. Yönetimin nitelik algısına sahip çalışanları tespit etmesi ve bu çalışanlara yönelik farklı stratejiler geliştirilebilir,
- Çalışanlara yaptıkları işin örgüt ve toplum açısından önemi bir faaliyet olduğunun hissettirilmesi,
- Amaçların açık ve net bir şekilde belirlenmesi ve bu sürece çalışanların aktif olarak katılımlarının sağlanması,
- Çalışma sürelerinin verimliliği arttıracak şekilde düzenlenmesi ve standart hale getirilmesi,
- Yetki göçerimi yoluyla personel güçlendirilmesinin sağlanması önerilebilir.

Bu çalışmanın temel kısıtlayıcısı, anket incelemesinin Nevşehir Belediyesi çalışanları ile sınırlı tutulmuş olmasıdır. Bu bağlamda, yapılacak olan değerlendirmeler yalnızca bu ölçekte geçerli olmaktadır. Bu çalışma neticesi, diğer sektörler örneğinde yapılması planlanacak araştırmalar bakımından yol gösterici bulgular sunacağı söylenebilir. Bu bulguların diğer sektörlerde etkili olup olmadığı, söz konusu sektörlerde uygulanacak çalışmalar neticesinde elde edilen bulguların karşılaştırılmasıyla görülebilir.

Kaynakça

- Acaray, A.ve Pelenk, S. E.(2019). Algılanan aşırı nitelikliliğin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisine yönelik bir araştırma. ICOAEF'19, V. International Conference on Applied Economics and Finance, 231-249.
- Babcock, M.E. and Strickland, O.J. (2010). The relationship between charismatic leadership, work engagement, and organizational citizenship behaviors. *The Journal of Psychology*, 144(3), 313–326.
- Barnard, C. I. (1938). *The functions of the executive*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Basım, H.N. ve Şeşen, H. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 83-101.
- Bateman, T.S. ve Organ, D.W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee “citizenship”. *Academy of Management Journal*, 26, 587-595.
- Bies, J.R. (1989). Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome. *The Academy of Management Review*, 14(2), 294-297.
- Çankır, B. (2016). Çalışmaya tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi ve bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 766-771.
- Erdogan, B., Karaeminogullari, A., Bauer, T. N. & Ellis, A. M. (2018). Perceived overqualification at work: Implications for extra-role behaviors and advice network centrality. *Journal of Management*, 1-24.
- Fine, S., ve Nevo, B. (2008). Too smart for their own good? A study of perceived cognitive overqualification in the workforce. *The International Journal of Human Resource Management*, 19(2), 346-355.
- Gizlier, Ö. ve Yıldız, B. (2021). Algılanan aşırı nitelikliliğin zorunlu vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisi, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 187-206.
- Grau, R., Agut, S. and Peiro, J.M.(2010).The relationship between overeducation and job satisfaction among young spanish workers: The role of salary, contract of employment, and work experience. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(3), 666–689.
- Gujarati, Damador N. (1999). *Temel Ekonometri*, (Çeviren: Şenesen, Ü.; Şenesen, G.G.), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Hair, J.R., Joseph F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. and Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis*. (Fifth Edition). New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Ismael, F. & Yesiltas, M. (2020). Sustainability of CSR on organizational citizenship behavior, work engagement and job satisfaction: Evidence from Iraq. *Revista de Cercetare și Interventie Sociala*, 71, 212-249.
- Johnson, G. J. ve Johnson, W. R. (2000). Perceived overqualification, positive and negative affectivity, and satisfaction with work.. *Journal of Social Behavior & Personality*, 15(2), 167-184.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement atwork. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692–724.
- Kaplanseren, S. ve Örucü, E. (2018). İşe tutkunluğun örgütsel vatandaşlığa etkisi: otel çalışanları üzerine bir araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1-19.
- Kataria, A., Garg, P. and Rastogi, R.. (2013). Does psychological climate augment OCBs? The mediating role of work engagement. *Psychologist-Manager Journal*. 16(4), 217–242.
- Katz, D. (1964). The motivational basis of organizational behavior. *Behavioral science*, 9, 131-133.
- Aktaran Williams, L.J. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship behavior and in –role behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601-617.
- Kuşçuluoğlu, S.(2008). The roles of organizational justice, trustworthiness, trust and propensity of trust in the relationship of lmx with ocb and job satisfaction. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Ana Bilim Dalı Organizational Behavior Bilim Dalı, İstanbul.
- Macey, W. H. & Scheinder, B.(2008).The meaning of employee engagement. *Industrial and Organizational Psychology*, 1(1), 3-50.
- Mache, S., Vitzhum, K., Klapp, B.F., Danzer, G. (2014). Surgeons’ work engagement: Influencing factors and relations to job and life satisfaction. *The Surgeon*, 12, 181-190.
- MacKenzie, S. B., Podsakoff, P. M., & Fetter, R. (1991). Organizational citizenship behavior and objective productivity as determinants of managerial evaluations of salespersons' performance. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 123-150.

- May, D. R., Gilson, R. L., Harter, L. M. (2004). The psychological conditions of meaningfulness, safety and availability and the engagement of the human spirit at work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77, 11-37.
- Maynard, D. C., Joseph, T. A. ve Maynard, A. M. (2006). Underemployment, job attitudes, and turnover intentions. *Journal of Organizational Behavior*, 27(4): 509-536.
- Mckee-Ryan, F.M., Harvey, J. (2011). I have a job, but.”A review of underemployment. *Journal of Management*, 37, 962-996. 36.
- Murthy, R. K. (2014). Psychological capital, work engagement and organizational citizenship behaviour: 347358.Retrieved from:http://www.nci2tm.sinhgad.edu/NCIT2M2014_P/data/NCI2TM_72.pdf (Erişim Tarihi:20.12.2021).
- Organ, D. W. (1988). Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome. Lexington, MA: Lexington Books. Akt. Podsakof, P.M., MacKenzie, S.B., Paine, J.B. ve Bachrach, D.C. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513 -563.
- Podsakof, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B. ve Bachrach, D. C. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Podsakoff, P. M. and MacKenzie, S. B. (1993). Citizenship behavior and fairness In organizations: Issues and directions for future research. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 6(3): 257-269.
- Podsakoff, P., Ahearne, M., & MacKenzie, S. (1997). Organizational citizenship behavior and the quantity and quality of work group performance. *Journal of Applied Psychology*. 82(2), 262-270.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A., (2012). *Örgütsel Davranış*, Editör: İnci Erdem, Nobel Yayın, 14. Basımdan Çeviri, Ankara.
- Runhar, P., Konerman, J. and Sanders, K. (2013).Teacher’s organizational citizenship behaviour: Considering in the roles of their work engagement, autonomy and leader- members exchange. *Teaching and Teacher Educations*, 30, 99-108.
- Rurkkhum, S. & Bartlet K. R. (2012). The relationship between employee engagement and organizational citizenship behaviour in Thailand. *Human Resource Development International*, 15(2), 157–174.
- Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 21(7), 600-619.
- Sandhya, K., Varma, P. N. (2019). Perceived overqualification at workplace. *Epra International Journal of Research and Development*. 4(3), 107-110.
- Schaufeli, W. B., Martinez, I. M., Pinto, A. M., Salanova, M., ve Bakker, A. B. (2002a). Burnout and engagement in university students. A Cross- National Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(5), 464–481.
- Shuck, B. And Wollard, K. (2010). Employee engagement and HRD: A seminal review of the foundations. *HumanResourceDevelopmentReview*, 9(1), 89–110.
- Smith, C. A., Organ, D. W. & Near, J.P. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68(4), 653-663.
- Ural, Ayhan ve Kılıç, İbrahim (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, B., Özdemir, F., Habib, E., Çakı, N.(2017). Aşırı nitelikliliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kolektif şükranın moderator etkisi. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-61.
- Zhang, M. J., Law, K.S. and Lin, B. (2016). You think you are big fish in a small pond? Perceived overqualification, goal orientations, and proactivity at work. *Journal of Organizational Behavior*, 37, 61–84.

Extended Summary

Aim of This Study

The purpose of the study is to analyze the impact of passion and perceived overqualification on organizational citizenship behavior.

Scales

The research used survey technique as a data collection technique. The survey consists of four sections.

In the first part of the survey, the level of passion for work was measured using scale developed by Schaufeli et al., (2002). This scale consists of 3 dimensions, vigor (6 items), dedication (5 items) and condensation (6 items), and 17 substances in total. 5 Likert type (1 = strongly Disagree, 5 = strongly agree) scale used

The second part of the survey includes the scale developed by Yıldız et al., (2017) to measure the level of overqualification detected. This scale consists of 2 dimensions, self-deprecation (6 points) and self-righteousness (3 points), and a total of 9 substances. 5 Likert type (1 = strongly Disagree, 5 = strongly agree) scale used.

The third section includes the scale developed by Basim and Sesen (2006) to measure organizational citizenship behavior. This scale consists of 5 dimensions and 19 substances, altruism (5 articles), conscience (3 articles), kindness (3 articles), gentlemanship (4 articles) and civil virtue (4 articles). 5 Likert scale used (1 = strongly Disagree, 5 = strongly agree).

In the fourth part, the gender, marital status, age, education level of employees, demographic questions about the working time, location and the working part are included.

Sampling

The population of research is composed of Nevşehir Municipality employees.

As a result of meeting with the Director of Human Resources of Nevşehir Municipality, the number of employees was approximately 700 during the investigation. In this context, the number of surveys distributed is 700 and the number of questionnaires returned is 508. All or most of the 8 questionnaires were not evaluated as empty. The number of surveys taken to be evaluated is 500. In a study where the universe is 700, it was determined that the sample size should be at least 248 (Ural ve Kılıç, 2005: 43). Therefore, 500 questionnaires can be said to be sufficient.

Hypotheses

The independent variables of the study are the overqualification perceived by passion for study, and the dependent variable is the organizational citizenship behavior. Organizational citizenship behavior (Ismael and Yeşiltaş, 2020; Kaplanseren ve Örücü, 2018; Çankır, 2016; Murthy, 2014; Runhar, Kanerman and Sanders, 2013; Katari et al., 2013; Kataria, Garg and Rastogi, 2013; Rurkkum and Barlett, 2012; Bobcock and Strickland, 2010) and organizational citizenship behavior with excessive qualifications (Acaray and Pelenk, 2019; Erdogan, Karaeminogullari and Bauer, 2018; Acaray and Pelenk, 2019) the following hypotheses have been established by the research findings examining the relationship.

Hypothesis 1: Vigor has a positive effect on organizational citizenship behavior,

Hypothesis 2: Dedication has a positive effect on organizational citizenship behavior.

Hypothesis 3: Concentration has a positive effect on organizational citizenship behavior.

Hypothesis 4: Work engagement has a positive impact on organizational citizenship behavior.

Hypothesis 5: Self-contempt has a negative effect on organizational citizenship behavior.

Hypothesis 6: Self-transcend has a positive effect on organizational citizenship behavior.

Hypothesis 7: Excessive qualification has a positive effect on organizational citizenship behavior.

Results and Discussion

In this study, the study analyzed the study of the employees of Nevşehir Municipality on the passion for working in the sample and the organizational citizenship behavior of perceived overqualification.

Research results on the demographic characteristics of employees are analyzed, and 75.4% of respondents are male and 24.6% are female. In terms of the marital situation, it is understood that 75.6% are married and 24.4%

are single. In terms of the age range distribution of employees, it is observed that 1.0% are between 18-22 and 15.8% are between 23-27 and 25.4% are between 28-32 and 18.6, 33-37% are between 39.2 and 38-42% are years and more. It was determined that 25.6% of employees who answered the survey had primary education, 32.4% had high school, 17.4% had associate and 21.2% had undergraduate education and 3.4% had postgraduate education. When assessed in terms of working times, it is seen that 8.4% of respondents are working for less than 1 year, 24.2% between 1-3 years, 19.6% between 4-6 years, 19.8% between 7-9 and 28.0% for 10 years and above. It was determined that 2.6% of respondents worked as department manager, 6.2% as chief, 49,0% as employer and 42.2% as other.

According to regression analysis results, passion for study has a positive and meaningful effect on organizational citizenship behavior. It was determined that from the lower dimensions of passion to work in a similar way, dinch, dedication and concentration also have a positive and meaningful effect on organizational citizenship behavior. These research results are similar to the results of Ismael and Yesiltas (2020), Kaplanseren ve Örücü (2018), Cankir (2016), Murthy (2014), Runhar, Kanerman and Sanders (2013), Katari et al., (2013), Rurkkum and Barlett (2012) and Bobcock and Strickland (2010).

On the other hand, excessive qualification has a positive and meaningful effect on organizational citizenship behavior. It has been determined that the subdimensions of overqualification do not have a meaningful effect on organizational citizenship behavior. However, it has been found that overqualified self-transcendence has a positive and meaningful effect on organizational citizenship behavior. The results of this study differ with the results of Gizlier and Yıldız (2021), Erdogan, Karaeminogullari and Bauer (2018) and Acaray and Pelenk (2019) research.

The main constraint of this study is that the survey survey is limited to Nevşehir Municipality employees. Therefore, the assessments to be made are only valid at this scale. These research results can provide guidance for studies to be carried out in the example of other sectors. These findings can be seen as a result of comparison with the findings obtained from the work carried out in the other sectors.

NEVŞEHİR İLİNDE MARKALAŞMA SÜRECİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA¹

BRANDING PROCESS IN NEVŞEHİR PROVINCE: AN APPLICATION IN BANKING SECTOR

Ebrucan İSLAMOĞLU

Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Finans ve Bankacılık Bölümü
ebrucanislamoglu@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-8297-7370

Mustafa Mert PINAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Finans ve Bankacılık ABD
mustafamertpinar@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-7713-6112

ÖZET

Geliş Tarihi:
03.02.2022
Kabul Tarihi:
08.02.2022
Yayın Tarihi:
31.03.2022
Anahtar Kelimeler
Marka
Markalaşma Süreci
Analitik Hiyerarşi
Prosesi
Bankacılık Sektörü
Nevşehir
Keywords
Brand
Branding Process
Analytical Hierarchy
Process
Banking Sector
Nevşehir

Bu çalışmanın amacı, Nevşehir ilinde bankacılık sektöründe markalaşma süreci ele alınarak, bu süreci etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmanın verileri Nevşehir ilinde bankacılık sektöründe çalışan profesyonellerden 12 tanesi kolayda örnekleme yöntemi referans alınarak toplanmıştır. Araştırmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada 4 ana kriter ve 17 alt kriter bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre, önem derecesine göre hizmet özellikleri, performans, reklamlar ve duyarlılık ana kriterler olarak tespit edilmektedir. Alt kriterler önem derecesine göre, cevap verebilirlik, kampanyalar, itibar, hizmet performansı, sosyal sorumluluk, hizmet türleri, hedeflere ulaşma, konular, çevreye duyarlılık, çalışan eğitimi, ürün performansı, müşteri tatmini, fiziksel özellikler, etkinlikler, reklam yüzü, müşteri hizmetleri ve teknoloji şeklindedir. Bu sonuçlar, Nevşehir ilinde bankacılık sektöründe markalaşma sürecinde cevap verebilirliğin, uygulanan kampanyaların, itibarın ve hizmet performansının önemli rol oynadığının göstergesidir. Araştırma, belirlenen profesyonellerin bakış açısıyla sektöre sürdürülebilir rekabet amacıyla Nevşehir ilinde markalaşmaya ilişkin ampirik sonuçlar sunmaktadır.

ABSTRACT

The aim of this paper is to determine the factors which affecting this process by considering the branding process in the banking sector in Nevşehir province. The data is gathered by twelve of the professionals working of banking sector in Nevşehir province by taking the convenience sampling method as a reference. The Analytical Hierarchy Process (AHP) method is used in the research. There are four main criteria and seventeen subcriteria in the study. According to the findings, service features, performance, advertisements and sensitivity are determined as the main criterians according to the degree of importance. In order of importance, subcriteria are in the form of responsiveness, campaigns, reputation, service performance, social responsibility, service types, reaching goals, issues, environmental awareness, employee training, product performance, customer satisfaction, customer service and technology. These results indicate that responsiveness, campaigns, reputation and service performance play an important role in the branding process in the banking sector in Nevşehir province. The research presents empirical results on branding in Nevşehir province for the purpose of sustainable competition in banking sector from the perspective of the determined professionals.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1067810>

Atf/Cite as: Pınar, M.A. ve İslamoğlu, E. (2022). Nevşehir İlinde Markalaşma Süreci: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 565-578.

¹ *Bu çalışma, Mustafa Mert PINAR tarafından hazırlanan (2022) ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Ebrucan İSLAMOĞLU danışmanlığında tamamlanan "Bankacılık Sektöründe Markalaşma Süreci: Nevşehir İli Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Giriş

Günümüzde dijitalleşmenin artmasıyla birlikte firmaların sürekli yenilenmesi ve farklılıklarını ortaya koymaları gerekmektedir. Firmaların müşterilerini elde tutmaları ve bunu sürekli hale getirmeleri gerekmektedir. Markalar bu farklılığı ortaya koymayı sağlayan, firma, şirket veya bankaların kendilerine özgü özellikleri barındıran semboller veya etiketlerdir. Gerek bankalar gerekse diğer kuruluşlar olsun kendi markalarını tasarlayarak farklılıklarını ortaya koymakta, müşterilerin gözünde sağlam bir kurumsal imaj ve marka algısı oluşturarak buldukları sektörde sürdürülebilirliği sağlamak durumundadırlar.

Marka kavramı ilk olarak çiftliklerde yer alan hayvanları birbirinden ayırt etmekte kullanılmıştır. Marka kavramı, bir şirketin ürettiği ürün veya hizmetin, diğer firmaların üretmiş olduğu ürün veya hizmetlerden farklı olmasını ifade eden kavramdır (Keller, 2003; Kotler, 2003). Amerikan Pazarlama Birliğinin tanımına göre marka kavramı ise “satıcı veya satıcıların sunduğu malları veya hizmetleri ifade etmeye veya rakiplerinden ayırmaya yarayan bir tasarım, terim, isim, işaret, sembol veya bunların kombinasyonu şeklinde ifade etmektedir. Markalar ayrıca müşterilere göre bir zihinsel imajdır ve ürün ya da hizmetin tamamlayıcı unsurudur. Türk patent ve marka kurumu’ na göre marka, “bir işletmenin mal ve/veya hizmetlerini bir başka işletmenin mal ve/veya hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlaması koşuluyla, kişi adları dahil harfler, şekiller, malların biçimi, sayılar, sözcükler ya da ambalajları gibi çizimle görüntülenebilen veya ifade edilebilen, baskı yoluyla yayımlanabilen ve çoğaltılabilen her türlü işarettir.” olarak tanımlanmaktadır.

Marka değeri, işletmelerin mal ve hizmetlerinin piyasada finansal bakımdan değerlendirilmesi olarak belirtilirken, marka değerinin bileşenleri ise değişen talep, yoğun rekabet şartlarının oluşması ve artan maliyetlerden oluşmaktadır. Marka değeri, markalaşma sürecinde önemli bir unsurdur. İlk başlarda marka değeri sadece finansal olarak belirtilmiştir. Ancak bu kavram daha sonraları giderek müşteri odaklı bir hal almaya başlamıştır. Böylelikle, ekonomik değer yanında, müşteriler ve pazarlar dikkate alınarak, markaların nasıl oluştuğu, önemli bir imaj bırakabilmesi amacıyla hangi özelliklere sahip olması gerektiği gibi konular önem kazanmıştır. Marka değeri, firma veya şirketlerin ürettikleri ürün ya da hizmetlerinin kalitesi, finansal ve ürünsel performansı, firmalara kattığı farklılaşma fikri, müşterilerin gözünde yarattığı bağlılık ve tatmin duygusu, değer ve daha yüksek pazar payı olarak ifade edilmektedir (Keller, 1993; Berry, 2000; Sarı, 2009).

Marka farkındalığı, marka imajı, algılanan kalite ve marka sadakati ifadeleri marka kavramını etkileyen ana kavramlardır (Sarı, 2009). Marka farkındalığı, şirketlerin ya da firmaların markalarını hedef kitleye tanıtması olarak ifade edilirken, marka imajı tüketicilerin markanın kimliğini nasıl algıladıkları ve yorumladıklarıdır. Algılanan kalite, tüketicinin belirlediği yargı ve marka sadakati ise müşterilerin kendini markaya adanmasıdır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmada Nevşehir ilinde bankalarda markalaşma süreci, bu süreci etkileyen faktörler üzerine AHP yöntemi kullanılması ve literatürde daha önce yapılan çalışmalar arasında böyle bir çalışmanın olmaması alandaki boşluğu doldurmaktadır. Araştırma ile profesyonellere dayanarak bankacılıktaki markalaşma süreci net bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Markalaşma Süreci

Firmaların markalaşması süreci, yedi basamaktan oluşan oldukça zorlu bir süreçtir. Markalaşma süreci ile firmalar gerçekleştirdikleri faaliyetleri planlamakta ve yürütmektedir. Şekil 1’ de markalaşma süreci şematik olarak sunulmuştur (Mohammed vd., 2004):

Şekil1: Markalaşma süreci

Bir markaya ait hedef kitlesinin belirlenmesi markalaşma sürecinde ilk basamaktır ve önem arz etmektedir (Mohammed vd., 2004).Şirketler tarafından markalarının ulaşmasını istedikleri hedef kitle belirlenerek açıkça tanımlanmalıdır.

1. basamak: hedef pazarı tanımlamak: Sadece bir çevrede markasını oluşturacak şirketlerin, diğer çevrelerde mevcut tüketici davranışlarını da takip etmesi ve haberdar olması gerekmektedir (Mohammed vd., 2004).

2. basamak: potansiyel tüketicileri anlamak: Müşteri davranışlarının “offline” ve “online” çevrelerde derinlemesine bir biçimde anlaşılmasına ihtiyaç vardır.

3. basamak: rekabet ortamını analiz etmek: Rekabetçi çevreler hedef müşteriler için yüksek değerlerin sağlanmasını gerektirdiğinden kritiktirler. Rakiplerin hem “offline” hem de “online” çevreler içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. basamak: marka amacını belirlemek: Marka amacı, kümeleri ya da değer önerisini canlandırmaktadır. Kümeler ve değer önerisi yüksek düzeylerde müşteri faydasına odaklanmaya eğilimlidir. Burada, şirketler tarafından müşteri bakış açısıyla markanın ne şekilde yorumlanması gerektiğine yönelik bir tanım araştırılmaktadır.

5. basamak: kaldıraç noktalarını belirlemek: En etkili yoldan marka amacını yaratmaktır.

6. basamak: belirlenen stratejileri uygulamak: Markalama stratejisi uygulanırken yol gösterici prensipler mevcuttur. Bu prensipler (Mohammed vd., 2004, Keller, 2008):

- Güvenilir biçimde uygulamak
- Tutarlı biçimde uygulamak
- Sabırlı biçimde uygulamak
- Esnek biçimde uygulamak

7. basamak: geri bildirim sistemini kurmak: Markalama stratejilerinin tam olarak planlandığı şekilde sonuçlanması nadir görülen bir husustur. Pazar iletişiminin bazen hedeflenmeyen etkileri görülebilmektedir. Rakiplerin reklam bütçelerini artırması, mesajlarını değiştirmesi ya da fiyatlarını düşürmesi gibi beklenenden farklı davranışları olabilmektedir.

2.1.1. Markalaşma Süreci ile İlgili Literatür Taraması

Ele alınan konu ile ilgili pek çok sektörde çalışmaların olduğu ancak bankacılık sektöründe ise çok az çalışmanın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Markalaşma süreci ile ilgili yapılan bazı çalışmalar şunlardır; Yağar ve Soysal (2017) markalaşma sürecini Kahramanmaraş ilini baz alarak sağlık sektöründe bir uygulama gerçekleştirmiştir. Bir özel sağlık kuruluşuna başvuru yapan ve bu ilde

hizmet veren 372 hasta üzerinde bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda, katılımcıların marka haline gelmiş hastaneleri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu hastanelerin sağlık hizmetlerinin kalitesine güvendikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların sosyal medyadaki yorumlardan, billboardlardaki ve internetteki reklamlardan çok fazla etkilenmedikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların doktorların tanınmışlığından, teknolojiden ve ulaşım sıkıntısının olmamasından daha fazla etkilendikleri gözlenmiştir. Ayrıca kurumsal özellikler ve tanıtım faktörü ile bazı demografik özellikler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Narin (2007) ise gerçekleştirdiği çalışmada firmaların markalaşma sürecini ele almıştır. Bu süreçte halkla ilişkiler tekniklerini ve yöntemlerini kullanmaları gerektiğini tespit etmişlerdir. Ulaj G. (2019), tezinde, Arçelik A.Ş. üzerinde bir araştırma yaparak uluslararası pazarlara giriş için uluslararası markalaşma sürecini ele almıştır. Demir H. (2019), tezinde şehir markalaşması ve şehir markalaşma sürecinde Gaziantep örneğini incelemiştir. Şehirler için markalaşmanın önemini, markalaşma yöntem ve stratejilerini araştırmıştır. 'Türkiye' de marka şehir çalışmalarını ilk başlatan şehir olma özelliğine de sahip olan 'Marka Şehir Gaziantep' örneğini incelemektedir. Bozoklu (2019) Türkiye için ürüne ve markaya ilişkin fonksiyonel fayda, müşteri odaklı olma ve finansal imajın işveren markası üzerine nedensel etkisini anket çalışması ile incelemiştir. Markaya bağımlı algılanan işlevsellik arttığında işveren marka imajının da artacağı sonucuna ulaşmaktadır. Gemci, Gülşen ve Kabasakal (2009) markalaşmanın önemine değinilerek ve başarılı firmalardan örnekler vererek neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Markalaşma sürecinin gerçekleşmesi için, teknik anlamda teknolojik çalışmayı kapsayan tasarım odaklı ar-ge sürecinin önemli olduğu ve dünya markası olmanın sloganı ise seçimlerin aynı olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşmaktadır. Bayuk ve Ofluoğlu (2017) Şanlıurfa iline ait turistik değerlerden yola çıkarak kentte ikamet eden bireylerin markalaşma ve marka kent sürecindeki değerlendirmeleri anket çalışmasıyla incelenmiştir. Marka kent olmanın güçlü yanları GAP bölgesinin merkezi konumunda bulunması, Ortadoğu' ya yakın ve İpekyolu güzergahında bulunması, devlet tarafından teşvik sağlanan öncelikli illerden olması iken, konaklama tesislerinin yetersizliği, göç oranının yüksek olması ve havayolu taşımacılığının sınırlı illere yapılmasının zayıf yönlerini oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zeren (2012) kentlerin markalaşması sürecinde iç girişimcilik faktörünün etkilerini teorik olarak incelenmiştir. Kentlerin markalaşmasında yöneticiler ile birlikte, sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün, kent sakinlerinin desteklemesi gerektiği kısaca kurumlarda olduğu gibi kentlerde de bütün birimlerin katılımıyla birlikte iç girişimcilik faaliyetlerinin ve bu ruha sahip olan birimlerin maddi ve manevi olarak desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Analitik Hiyerarşi Süreci

AHP yöntemi, ilk olarak 1990'ların son çeyreğinde ortaya çıkan, Wharton School of Business öğretim üyelerinden Profesör Thomas Saaty tarafından geliştirilen bir ÇKKV yöntemidir. AHP yöntemi Saaty tarafından geliştirildikten sonra ilk kez ABD Savunma Bakanlığı tarafından kullanılmıştır. Bu kapsamda olasılık planlama problemlerinde kullanılmıştır. Devamında ise gelişimini ve olgunlaşmasını tamamlamak adına çalışmalar yapılmış ve tam olgunluğuna ulaştıktan sonraki ilk uygulaması 1973 yılında ABD' nin Sudan ulaşım projesinde olmuştur. Devam eden süreçte ise teorik anlamda da olgunluğa erişerek, hızla yaygınlaşmış ve birçok alanda uygulanmaya başlamıştır (Derici, 2019). AHP yöntemi, karar verme sürecine etki eden tüm objektif ve subjektif faktörlerin ikili karşılaştırmalarını yaparak ağırlıklandırılan ve bu faktörlerin kendi aralarındaki ilişkisine göre önceliklendiren bir karar verme yöntemidir (Zahedi, 1986; Golden vd. 1989; Saaty, 1990, Byun, 2001). AHP yöntemi karmaşık bir problemin çözümünde uygulanırken, ele alınan problem, kriterler ve alternatifler hiyerarşik olarak bir grafik halinde düzenlenerek şematik olarak gösterilmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken temel hususlardan birisi, oluşturulacak sistemdeki tüm faktörlerin birbirleri ile ilişkisinin doğru bir biçimde ifade edilmesidir. Fonksiyonel olarak ifade edilen bu ilişkiler değerlendirilerek, kontrol edilebilenler ve edilemeyenler olarak sınıflandırılabilir. Devamında analizler yapılmaktadır. Hiyerarşik yapıda yer alan bu faktörler birbirleri ile ilişkili ise tek bir başlık altında toplanır ve bu bir temel kriter olarak adlandırılmaktadır. Buna bağlı birbirine benzeyen kriterler ise bu temel kriterlere bağımlı olarak alt kriterler olarak adlandırılarak, hiyerarşide yer verilir. Hiyerarşi oluşturulurken kullanılan bu sınıflandırma işlemi diğer kriterler içinde yapılır ve amaca bağlı olarak hiyerarşide yer almaktadır. Yapılan bu sınıflandırma ya da gruplandırma işlemi problemin ait olduğu sistemin bütünsel olarak görülmesini sağlar ve istenildiğinde küçük parçalar halinde de incelemeye olanak sağlar. Subjektif verilerin sayılara dönüştürülmesini sağlayan ve AHP yönteminde kullanılan sayısal bir ölçek Saaty tarafından 1980 yılında geliştirilmiştir ve bu ölçek Tablo 1' de sunulmuştur (Saaty ve Vargas, 1987; Saaty, 1994):

Tablo 1. İkili Karşılaştırmalarda Kullanılan Temel Ölçek (Saaty, 1980)

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit önemli	İki kriter de amaca eşit seviyede katkıda bulunmaktadır.
3	Orta derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine karşı biraz üstün kılmaktadır.
5	Kuvvetli seviyede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine karşı oldukça üstün kılmaktadır.
7	Çok kuvvetli seviyede önemli	Bir kriter diğerine kıyasla üstün kılınmış ve bu üstünlük uygulamada göze çarpmaktadır.
9	Aşırı seviyede önemli	Bir kriterin diğerinden üstün olduğunu gösteren kanıt çok büyük güvenilirliğe sahiptir.
2, 4, 6, 8	Ara değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılan iki ardışık yargı arasındaki değerlerdir.

Sayılar ele alındığında sonsuza kadar değer vermek mümkünken, Saaty tarafından ve diğer bilim adamları tarafından yapılan çalışmalar sonucunda bu değerler 1 ile 9 arasında sınırlandırılmaktadır. AHP yöntemi uygulanırken her bir basamakta yapılan bu ikili karşılaştırmalar Tablo 1’ de yer alan derecelere göre yapılmakta ve ikili karşılaştırma değerleri bu ölçüm değerlerinin oranı olarak belirlenmektedir. Söz konusu bu oranlar oluşturulurken her bir kriterin kendi satır ve sütununun kesiştiği yer kendisiyle karşılaştırması olduğu için 1 değerini alır ve eşit olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde tüm kriterlerin kendi satır ve sütununun kesişim değerleri 1 olduğunda diyagonal olarak bir köşegen oluşur ve karşılaştırmalar bu köşegenin üzerinde yer almaktadır. Diyagonal köşegenin alt kısmı ise üst kısmındaki karşılaştırmaların tersinin yapılmasından dolayı çarpmaya göre tersidir. İkili karşılaştırma matrislerinde yer alan tüm bu değerler belirlenirken her bir karşılaştırmada “satırdaki kriter sütundaki kriterden ne kadar daha önemlidir?” sorusu sorularak ve cevaplar Tablo 1’ deki ölçeğe uygun olarak alınarak matrislerde yer alan diyagonal köşegen dışındaki her bir hücre değeri elde edilmektedir. Bu yol ile elde edilecek bir ikili karşılaştırma matrisinin gösteriminin nasıl olacağı Tablo 2’ te matematiksel olarak gösterilmektedir. (Vargas, 1990; Saaty, 1994): (w_i : kriter ağırlığı)

Tablo 2. Kriterler için İkili Karşılaştırmalar Matrisinin Oluşturulması

	Kriter 1	Kriter2	Kriter n
Kriter 1	w_1/w_1	w_1/w_2	w_1/w_n
Kriter 2	w_2/w_1	w_2/w_2	w_2/w_n
Kriter n	w_n/w_1	w_n/w_2	w_n/w_n

2.2.1. Analitik Hiyerarşi Süreci ile İlgili Literatür Taraması

AHP yöntemi bu çalışmanın konusu olan bankalarda markalaşmaya etki eden faktörlerin belirlenmesi konusunda literatürde kullanılmamasının yanı sıra birçok alanda kullanılmaktadır. AHP Yöntemi, otomobil seçimi (Güngör ve İşler, 2005), tedarikçi seçimi (Ghodsypour ve O’Brien, 2001; Dağdeviren ve Tamer 2001; Koçak 2003), hastane yeri seçimi (Akçalı, 2009), performans değerlendirme (Albayrak ve Erkut 2005; Eraslan ve Algün 2005;), kredi değerlendirme (İç ve Yurdakul, 2000), yatırım değerlendirme (Kengpol, 2004), yeni ürün geliştirme (Liberatore ve Stylianou, 1995), kapasite artırımı (Boucher vd. 1997) ve GSM operatörü seçimi (Dündar ve Ecer, 2007) gibi konularda yapılan çalışmalarda da uygulanmaktadır. Doğan ve Derici (2019), tarımsal ürün depolama ve lojistik şirketi yer seçimi için yapmış oldukları çalışmada, Türkiye’de elma meyvesi üretiminin yoğun olduğu iller ve ulaşım yollarını ele alarak bir depolama ve lojistik firması kuruluşu için yer seçimini AHP yöntemi ile yapmaktadır. Gül vd. (2012), hastaneler üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmada 10 farklı senaryo tasarlayarak AHP, VIKOR ve PROMETHEE yöntemlerini uygulamaktadır. Dinçer ve Görener (2011) ise gerçekleştirmiş oldukları araştırmada, ülkemizde faaliyet gösteren bankaları sınıflandırarak; bu bankaların finans bakımından performanslarını AHP-VIKOR bütünleşik uygulaması ile ölçmektedir. Ustasüleyman (2013), bankacılık sektöründe internet sitesi kalitesi boyutlarının (kriterlerinin) önem derecesini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada internet sitesi kalitesini; bilgi kalitesi, hizmet kalitesi, sistem kalitesi ve firmaya özgü kalite olmak üzere dört gruba ayırarak hiyerarşik yapı oluşturmuş ve geliştirdiği hiyerarşik yapıyı, AHP’ den yararlanarak

değerlendirmektedir. Çalışmanın sonucunda hizmet kalitesinin bankaların en önemli internet sitesi kalitesi boyutu olduğunu tespit etmiştir.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Markalaşma süreci üzerine yapılan önceki çalışmaların çoğu, sağlık sektörü, şehir markalaşması, uygun personel seçimi, internet sitesi kalitesi, otomobil seçimi, tedarikçi seçimi gibi konular üzerinedir. Mevcut çalışmanın ise, bankacılık sektörü üzerine uyarlanması çalışmanın önemini göstermektedir. Çünkü markalaşma sürecinin bankacılık sektörüne uyarlanması üzerine literatürde az sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Nevşehir ilinde bankacılık sektöründe markalaşma süreci ele alınarak, bu süreci etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmanın verileri Nevşehir ilinde bankacılık sektöründe çalışan profesyonellerden 12 tanesi kolayda örnekleme yöntemi referans alınarak toplanmıştır. Araştırmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada 4 ana kriter ve 17 alt kriter bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre, önem derecesine göre hizmet özellikleri, performans, reklamlar ve duyarlılık ana kriterler olarak tespit edilmektedir. Alt kriterler önem derecesine göre, cevap verebilirlik, kampanyalar, itibar, hizmet performansı, sosyal sorumluluk, hizmet türleri, hedeflere ulaşma, konular, çevreye duyarlılık, çalışan eğitimi, ürün performansı, müşteri tatmini, fiziksel özellikler, etkinlikler, reklam yüzü, müşteri hizmetleri ve teknoloji şeklindedir.

3.2. Verilerin Toplanması

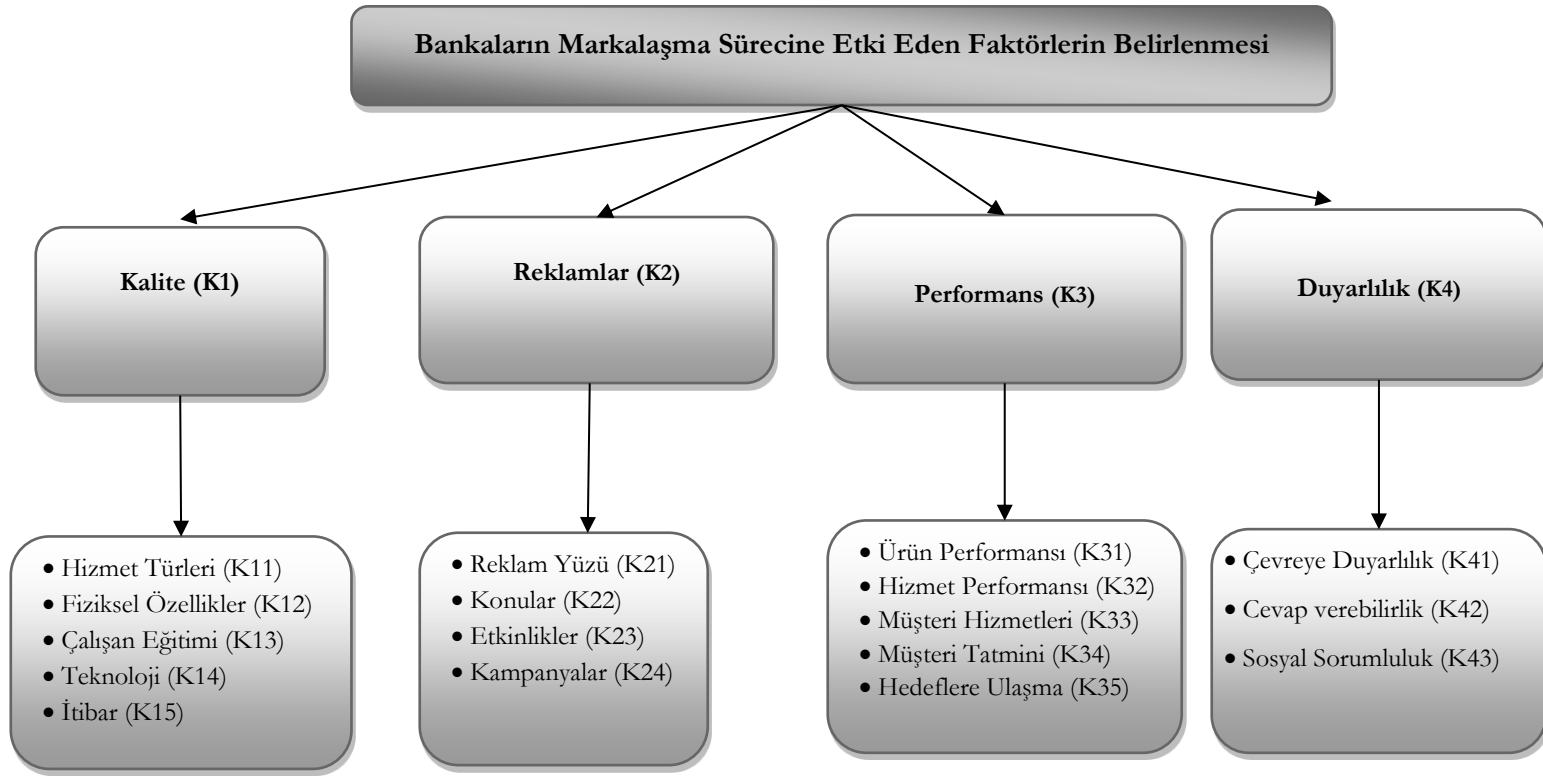
Bankaların markalaşma sürecine etki eden faktörlerin önem sıralarının belirlenmesi için yapılan bu çalışma da Nevşehir ilinde bankacılık sektöründe çalışan profesyonellerden 12 tanesi gönüllü olarak seçilerek, bu profesyoneller ile ikili karşılaştırma matrisleri yüz yüze görüşme yöntemi ile doldurtulmuştur.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Söz konusu verilerin toplanmasını takiben araştırma yöntemi olan AHP Yöntemi ile veriler analiz edilerek bankaların markalaşma sürecine etki eden ve literatürde markalaşmaya etki eden faktörler olarak geçen faktörler, ana kriter ve ana kriterlere bağlı alt kriterler bazında önem sıralarına göre sıralanmıştır. ÇKKV problemi olarak ele alınan bankaların markalaşma sürecine etki eden faktörlerin belirlenmesi için gerçekleştirilen analizlerde öncelikle temel-kriterler ve her bir temel-kriteri oluşturan alt-kriterler ile hiyerarşik model geliştirilmiştir. Bu hiyerarşik modele bağlı olarak bir ÇKKV yöntemi olan AHP yöntemi ile temel-kriterlerin ve alt-kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) hesaplanarak sıralanmıştır.

3.4. Hiyerarşik Yapının Kurulması

Bankaların markalaşma sürecinde önemli olan kriterlerin sıralanması için geliştirilen modelde, Ghodeswar (2008) tarafından belirlenen markalaşmaya etki eden faktörler ve Parasuraman (1988) tarafından ortaya koyulan hizmet kalitesi boyutları entegre edilerek bir model belirlenmiştir ve bu model çerçevesinde temel kriterler ve temel kriterlere bağlı alt kriterler belirlenmiştir. Bu faktörlere ilaveten hizmet kalitesi boyutlarından birisi olan fiziksel intiba faktörü de modele ilave edilerek, daha kapsamlı bir hiyerarşik model oluşturulmuştur. Bu doğrultuda bankaların markalaşma sürecinde rol oynayan faktörler belirlenerek sıralanması için geliştirilen hiyerarşik model Şekil 3' de verilmiştir. Söz konusu kriterlerin sıralanması için oluşturulan bu hiyerarşinin ilk basamağında problemin amacı, amaca bağlı olan ikinci basamağında söz konusu amaca ulaşmak amacıyla belirlenmiş temel-kriterler ve son olarak üçüncü basamakta ise temel kriterlere bağlı alt kriterler yer almaktadır. Hiyerarşide yer alan ilk basamakta araştırma probleminin amacı "*Bankaların Markalaşma Sürecine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi*" olarak ifade edilmiştir. Hiyerarşiye bakıldığı zaman modelin ikinci basamağını oluşturan 4 temel kriterlerin söz konusu amaca bağlı olarak; Hizmet Özellikleri (K1), Reklamlar (K2), Performans (K3) ve Duyarlılık (K4) boyutlarından oluştuğu görülmektedir.

Şekil 1. Bankaların Markalaşma Sürecine Etki Eden Faktörlerin Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Yapı

3.5. İkili Karşılaştırma Matrislerinin Elde Edilmesi ve Analiz

Çalışma kapsamında oluşturulan hiyerarşik modelden yararlanılarak ikili karşılaştırma matrisleri 12 profesyonele yüz yüze görüşme yöntemi ile hiyerarşide yukardan aşağıya doğru olacak şekilde doldurulmuştur. Daha sonra elde edilen ikili karşılaştırma matrislerinin grup ortalamaları her bir değer için alınarak aritmetik ortalamaları ile hesaplanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, ana kriterlerin karşılaştırıldığı amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisi ile temel-kriterler bakımından karşılaştırıldığı ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuştur. Uzman görüşü olarak düşüncelerinden faydalanılan profesyonellerin her birinin düşüncelerini ifade eden ikili karşılaştırma matrislerinin öncelikle tutarlılık değerleri hesaplanarak tutarlı olmayanlar elenmiştir. Bu bakımdan 14 profesyonel tarafından doldurtulan matrislerin iki tanesi tutarlı çıkmamış, kalan 12 profesyonele ait ikili karşılaştırma matrisleri ise tutarlı çıkmıştır. Bu nedenle çalışma kapsamında söz konusu 12 profesyonelden elde edilen ikili karşılaştırma matrislerinin aritmetik ortalaması alınmıştır.

4. Verilerin Analizi ve Bulgular

Elde edilen ve grup ortalamasını ifade eden matrisler ise MS Office Excel yardımı ile değerlendirilerek analiz yapılmaktadır. Yapılan hesaplamalara örnek olarak ana kriterleri içeren amaç bakımından ikili karşılaştırmalar matrisi ve hesaplaması adım adım gösterilecek ve devamında diğer matrisler içinde aynı işlemler yapılacağı için ayrıntılı olarak değil sonuçları toplu olarak verilmektedir.

a) Amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisi

Tablo 3. Amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisi ve ağırlık hesaplaması

	K1	K2	K3	K4	Ağırlık
K1	1	1	2	4	0,3493
K2	1	1	1/2	5	0,2626
K3	1/2	2	1	6	0,3264
K4	1/4	1/5	1/6	1	0,0616

Tutarlılık Oranı: 0,0815

Tablo 3' teki ikili karşılaştırmalar sonucunda elde edilen sonuçlara göre, amaç bakımından temel-kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve bu hesaplamalar sonucunda en büyük öneme sahip temel-kriterin hizmet özellikleri (K1=0,3493), sonraki en büyük öneme sahip olan kriter performans (K3=0,3264), üçüncü önem derecesine sahip temel kriter reklamlar (K2=0,2626) ve en düşük önem derecesine sahip olan temel kriter ise duyarlılık (K=0,0616) olarak belirlenmektedir. Tutarlılık oranına bakıldığında ise hesaplanan 0,0815 değerine göre amaç bakımından ikili karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu görülmektedir.

b) Her bir temel-kriterin alt-kriterleri bakımından ikili karşılaştırma matrisleri

Tablo 4. Hizmet Özellikleri (K1) temel-kriterine ait alt-kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

	K11	K12	K13	K14	K15	Ağırlık
K11	1	3	1	2	1/2	0,2318
K12	1/3	1	1/2	3	1	0,1782
K13	1	2	1	2	1/2	0,2045
K14	1/2	1/3	1/2	1	1/2	0,0984
K15	2	1	2	2	1	0,2872

Tutarlılık Oranı: 0,0936

Tablo 4' teki ikili karşılaştırma matrisine göre K1 temel-kriterine ait alt-kriterlerin önem dereceleri büyükten küçüğe doğru sırasıyla; İtibar (K15=0,2872), Hizmet Türleri (K11=0,2318), Çalışan Eğitimi (K13=0,2045), Fiziksel Özellikler (K12=0,1782) ve en düşük önem derecesinde Teknoloji (K14=0,0984) şeklindedir. Tutarlılık oranına bakıldığında ise hesaplanan 0,0936 değerine göre hizmet özellikleri temel kriterine göre oluşturulan ikili karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Reklamlar (K2) temel-kriterine ait alt-kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

	K21	K22	K23	K24	Ağırlık
K21	1	1/2	1	1/3	0,1382
K22	2	1	1/2	1/4	0,2264
K23	1	2	1	1/3	0,1582
K24	3	4	3	1	0,4771

Tutarlılık Oranı: 0,0729

Tablo 5' teki ikili karşılaştırma matrisine göre K2 temel-kriterine ait alt-kriterlerin önem dereceleri büyükten küçüğe doğru sırasıyla; Kampanyalar (K24=0,4771), Konular (K22=0,2264), Etkinlikler (K3=0,1582) ve Reklam Yüzü (K21=0,1382) şeklindedir. Tutarlılık oranına bakıldığında ise hesaplanan 0,0729 değerine göre reklamlar temel kriterine göre oluşturulan ikili karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Performans (K3) temel-kriterine ait alt-kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

	K31	K32	K33	K34	K35	Ağırlık
K31	1	1	2	1	1/2	0,1964
K32	1	1	2	1	2	0,2564
K33	1/2	1/2	1	1	1/2	0,1282
K34	1	1	1	1	1	0,1914
K35	2	2	2	1	1	0,2277

Tutarlılık Oranı: 0,0483

Tablo 6' daki ikili karşılaştırma matrisine göre K3 temel-kriterine ait alt-kriterlerin önem dereceleri büyükten küçüğe doğru sırasıyla; Hizmet Performansı (K32=0,2564), Hedeflere Ulaşma (K35=0,2277), Ürün Performansı (K31=0,1964), Müşteri Tatmini (K34=0,1914) ve Müşteri Hizmetleri (K33=0,1282) şeklinde olduğu görülmektedir. Tutarlılık oranına bakıldığında ise hesaplanan 0,0483 değerine göre performans temel kriterine göre oluşturulan ikili karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Duyarlılık (K4) temel-kriterine ait alt-kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi

	K41	K42	K43	Ağırlık
K41	1	1/3	1	0,211
K42	3	1	2	0,548
K43	1	1/2	1	0,241

Tutarlılık Oranı: 0,0158

Tablo 7' deki ikili karşılaştırma matrisine göre K4 temel-kriterine ait alt-kriterlerin önem dereceleri; en yüksek önem derecesinde Cevap Verebilirlik (K42=0,548), Sosyal Sorumluluk (K33=0,241) ve Çevreye Duyarlılık (K31=0,211) şeklinde tespit edilmiştir. Tutarlılık oranına bakıldığında ise hesaplanan 0,0158 değerine göre duyarlılık temel kriterine göre oluşturulan ikili karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu görülmektedir.

Toplamda 4 temel-kriter ile 17 alt-kriterin nihai öncelikleri hesaplanmış ve tüm kriterlerin bütüncül olarak genel bir değerlendirmesi yapılarak Tablo 8' de verilmektedir. Tablo 7' de görüldüğü gibi, toplam 17 alt-kriterin nihai ağırlıklarına bakıldığında ilk beş sıradaki değişkenlerin sırasıyla; Kampanyalar (K24=0,1253), İtibar (K15=0,2872), Hizmet Performansı (K32=0,2564), Hizmet Türleri (K11=0,0810) ve beşinci önem derecesinde Çalışan Eğitimi (K13=0,0714) alt kriteri yer aldığı görülmektedir. İlk beş sırada belirtilen önem derecelerindeki değişkenlerden ikisinin duyarlılık temel-kriterine ait olduğu görülmektedir. Genel olarak duyarlılık değişkeninin bankaların markalaşmasında kampanyalar ve itibar ile beraber önemli olduğu görülmektedir. Sonuç olarak müşterilerinin taleplerine cevap verebilen, yine müşterilerinin beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik kampanyalar düzenleyen, yüksek hizmet performansına sahip, sosyal sorumluluk bilincinde faaliyet gösteren itibarlı bankalar tercih edilmekte ve markalaşma derecesi daha ileri düzeyde olmaktadır.

Tablo 8. Kriterlerin önem derecelerine göre sıralanması

Temel-kriterler	Temel-kriter ağırlıkları	Alt-kriterler	Alt-kriter Ağırlıkları	Kriterlerin nihai ağırlıkları	Kriterlerin sıralaması
K1	0,3493	K11	0,2318	0,0810	4
		K12	0,1782	0,0622	9
		K13	0,2045	0,0714	6
		K14	0,0984	0,0344	14
		K15	0,2872	0,1003	2
K2	0,2626	K21	0,1382	0,0363	13
		K22	0,2264	0,0595	10
		K23	0,1582	0,0415	12
		K24	0,4771	0,1253	1
K3	0,3264	K31	0,1964	0,0641	7
		K32	0,2564	0,0837	3
		K33	0,1282	0,0418	11
		K34	0,1914	0,0625	8
		K35	0,2277	0,0743	5
K4	0,0616	K41	0,2110	0,0130	17
		K42	0,5480	0,0338	15
		K43	0,2410	0,0148	16

5. Sonuç ve Tartışma

Bankaların markalaşma sürecine etki eden faktörlerin değerlendirilerek belirlenmesi konusu; Ghodeswar (2008) tarafından belirlenen markalaşmaya etki eden faktörler ve Parasuraman (1988) tarafından ortaya konulan hizmet kalitesi boyutlarından elde edilerek geliştirilen toplam 4 ana kriter ve 17 alt kriter çerçevesinde 12 profesyonelin görüşü alınarak incelenmiştir. AHP Yöntemi uygulanarak yapılan çalışma sonucunda öncelikle ana kriterler önem derecesine göre, Hizmet Özellikleri (0,3493), Performans (0,3264), Reklamlar (0,2626) ve Duyarlılık (0,0616) şeklinde sıralı olarak belirlenmiştir. Modelde yer alan 4 temel kritere bağlı toplam 17 kriter ise; kampanyalar (K24=0,1253), itibar (K15=0,2872), hizmet performansı (K32=0,2564), hizmet türleri (K11=0,0810), çalışan eğitimi (K13=0,0714), ürün performansı (K31=0,0641), müşteri tatmini (K34=0,0625), fiziksel özellikler (K12=0,0622), konular (K22=0,0595), müşteri hizmetleri (K33=0,0418), etkinlikler (K23=0,0415), reklam yüzü (K21=0,0636), teknoloji (K14=0,0344), cevap verebilirlik (K42=0,0338), sosyal sorumluluk (K43=0,0148) ve en düşük önem derecesindeki temel kriter ise çevreye duyarlılık (K41=0,0130) alt kriteri yer almaktadır.

Nihai tablo incelendiğinde en önemli temel kriter olarak belirlenen kalite temel kriterinin alt kriterler bazında ilk 3' te sadece itibar alt kriteri ile yer aldığı görülmektedir. Bir diğer yandan en düşük önem düzeyine sahip temel kriter olan duyarlılık temel kriterine bağlı cevap verebilirlik alt kriteri ise bankaların markalaşmasında en önemli alt kriter olarak tespit edilmiştir. Bir diğer taraftan ise reklamlar temel kriteri üçüncü önem derecesine sahipken, bu temel kritere bağlı kampanyalar alt kriteri ise bankaların markalaşmasında en önemli ikinci alt kriter olarak tespit edilmektedir.

Her bir ana kriter ve bağlı alt kriterlerinin ayrı ayrı değerlendirmesi yapılacak olursa, en yüksek önem derecesine sahip kalite temel kriterinin alt kriterleri kendi aralarında itibar, hizmet türleri, çalışan eğitimi, fiziksel özellikler ve teknoloji olarak sıralanmıştır. İkinci temel kriter olan reklamlar ise nihai sıralamada temel kriterler içerisinde üçüncü sırada yer almış; bu temel kritere bağlı alt kriterler ise kendi içerisinde önem derecelerine göre kampanyalar, konular, etkinlikler ve reklam yüzü şeklinde sıralanmıştır. Buradan da görüleceği gibi bankaların

markalaşmasında sanıldığı gibi reklam yüzleri çok büyük öneme sahip değildir ki bu kriter tüm alt kriterler içerisinde 14. sırada yer almıştır. Üçüncü temel kriterimiz olan performans temel kriterine bağlı alt kriterler ise kendi içerisinde; hizmet performansı, hedeflere ulaşma, müşteri tatmini, ürün performansı ve müşteri hizmetleri şeklinde sıralanmıştır. Dördüncü ve son temel kriter olan duyarlılık temel kriterine bağlı alt kriterler ise kendi aralarında; cevap verebilirlik, sosyal sorumluluk ve çevreye duyarlılık şeklinde sıralanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere bankaların markalaşmasında müşteri ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak önemli rol oynamaktadır.

AHP yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarını bankalar dikkatle inceleyerek eksik ve zayıf yönlerini tespit edebilir ve markalaşma yolunda hangi faktörlere önem vereceğini belirleyerek süreç iyileştirmeye gidebilirler. Literatür açısından değerlendirilecek olursa, markalaşma sürecine etki eden faktörler ele alınmışken, hizmet kalitesi boyutları ile beraber entegre bir model oluşturularak AHP yöntemi ile analiz edilmesi bir yeniliktir ve literatürün gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmada geliştirilerek kullanılan model tamamen özgün bir modeldir. Bu çalışma, Nevşehir ilinde bankaların markalaşmasının AHP yöntemi kullanılarak uyarıldığı ilk çalışmadır. Elde edilen bulguların, bankalara rehberlik etmesi ve ileriki araştırmalara yol göstermesi beklenmektedir. Bu bağlamda, ana kriter değerleri ve alt kriter değerleri yüksek olan kriterler, bankalar için oldukça önemlidir ve sürdürülebilir avantaj sağlamak amacıyla çalışmada sunulan istatistikler değerlendirilmeli ve ileriki stratejiler bu yönde olmalıdır. Bundan sonraki çalışmalarda, geliştirilen model kullanılarak daha fazla profesyonelle ulaşılabilir. Ayrıca benzer çalışmalar banka müşterileri ya da bankacılık öğrencilerine göre de yapılarak hem literatür açısından hem de sektörün iyileştirilmesi açısından katkılar sunulabilecektir.

Kaynakça

- Akçalı E (2009) Ankara İçin Optimal Hastane Yeri Seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Modellenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13: 69-86.
- Alan, H., & Yeloğlu, O. (2013). Markalaşma ve yenilikçilik. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 1(1), 13-26.
- Albayrak Y, Erkut H (2005) Banka Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı. *İTÜ Dergisi: Mühendislik* 4(6): 47- 58.
- Bayuk, M. N., & Ofluoğlu, M. (2017). Kentsel Markalaşma ve Yerel Halkın Kentsel Markalaşma Algısı; Şanlıurfa Örneği. *Journal of International Social Research*, 10(53).
- Bayuk, N., & Ofluoğlu, M. (2017). Kentsel Markalaşma ve Yerel Halkın Kentsel Markalaşma Algısı; Şanlıurfa Örneği. *Journal of International Social Research*, 10(53).
- Berry, L. L. (2000). Cultivating service brand equity. *Journal of the Academy of marketing Science*, 28(1), 128-137.
- Boucher, T. O., Gogus, O., & Wicks, E. M. (1997). A comparison between two multiattribute decision methodologies used in capital investment decision analysis. *The Engineering Economist*, 42(3), 179-202.
- Bozoklu, C. P. (2019). Bankacılık Sektöründe İşveren Marka İmajı: Fonksiyonel Fayda, Müşteri Odaklılık ve Güvenilir Finansal İmajın Etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1103-1117.
- Byun Dae-Ho (2001) The AHS Approach For Selecting an Automobile Purchase Mode. *Information Management* 38:289–297.
- Cevher (2012) Antalya ilinin kentsel markalaşma süreci mülakat yöntemi ile incelenmiştir.
- Coşkun, K., Yıldız, M. S., & Kahraman, Ç. A. T. I. (2004). Kent Markalaşması ve Marka İmajı Ölçümü Açısından Düzce İli Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 65-83.
- Dağdeviren, M., & Tamer, E. R. E. N. (2001). Tedarikçi firma seçiminde analitik hiyerarşi prosesi ve 0-1 hedef programlama yöntemlerinin kullanılması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1), 41-52.
- Demir, H. (2019). *Kişisel marka ve liderlik kavramının siyasal pazarlama üzerindeki etkisi: 1983-1989 Turgut Özal dönemi örneği* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Derici, S. (2019). Hastanelerin hizmet kalitesinin hastaların bakış açısı ile değerlendirilmesi: Bir Bulanık AHP uygulaması (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
- Derici, S., & Doğan, N. Ö. (2019). Hasta Perspektifinden Hastanelerde Hizmet Kalitesi: Bulanık Ahp İle Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 11(3), 1155-1177.

- Dinçer H, Görener A (2011) Analitik hiyerarşi süreci ve VIKOR tekniği ile dinamik performans analizi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(19): 109-127.
- Doğan, N. Ö., & Derici, S. (2019). Tarımsal Ürün Depolama ve Lojistik Şirketi İçin Yer Seçimi: Bir AHP Uygulaması. Ekin Yayınevi.
- Dündar S, Ecer F (2007) Öğrencilerin Gsm Operatörü Tercihinin, Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Belirlenmesi. 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*. İnönü Üniversitesi, Malatya, 24-25 Mayıs.
- Eraslan E, Algün O (2005) İdeal Performans Değerlendirme Formu Tasarımında Analitik Hiyerarşi Yöntemi Yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi* 95-106.
- Gemci, R., Gülşen, G., & Kabasakal, F. M. (2009). Markalar ve markalaşma şartları. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 14(1).
- Gemci, R., Gülşen, G., & Kabasakal, F. M. (2009). Markalar ve markalaşma şartları. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 14(1).
- Ghodsypour S, O'Brien C (2001) The total cost of logistics in Supplier selection, under conditions of multiple sourcing, multiple criteria and capacity constraints. *International Journal of Production Economics* 73(1): 15-27.
- Golden B, Wasil E, Harker P (1989) The Analytic Hierarchy Process: Applications and Studies. *Springer-Verlag* New York.
- Görün, M., & Emir, F. A. Çanakkale Kentinin Markalaşması ve Marka İmajının Ölçümü. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(3), 530-544.
- Gül M, Çelik E, AF Güneri, Gümüş AT (2012) Simülasyon İle Bütünleşik Çok Kriterli Karar Verme: Bir Hastane Acil Departmanı İçin Senaryo Seçimi Uygulaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 22: 1-18.
- Güngör İ, İşler D (2005) Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Otomobil Seçimi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1(2): 21-33.
- <https://www.ama.org/>
- <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/>
- İç Y, Yurdakul M (2000) Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yöntemini Kullanan Bir Kredi Değerlendirme Sistemi. *Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi* 15(1): 1-14.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of marketing*, 57(1), 1-22.
- Keller, K. L., Apéria, T., & Georgson, M. (2008). *Strategic brand management: A European perspective*. Pearson Education.
- Keller, Kevin L. (2003). *Strategic Brand Management: Building, Measuring and Managing Brand Equity* (Second E.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Kengpol, A. (2004). Design of a decision support system to evaluate the investment in a new distribution centre. *International Journal of Production Economics*, 90(1), 59-70.
- Koçak A (2003) Yazılım Seçiminde Analitik Hiyerarşi Yöntemi yaklaşımı ve Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 1: 67-77.
- Kotler, P. (2003). *Marketing insights from A to Z: 80 concepts every manager needs to know*. John Wiley & Sons.
- Liberatore M, Stylianou A (1995) Expert Support Systems for New Product Development Decision Making: A Modeling Framework and Applications. *Management Science* 41: 1296-1315.
- Mohammed, R., Fisher, R. J., Jaworski, B. J., & Paddison, G. J. (2004). *Internet marketing. Auflage, New York*.
- Narin, B. (2007). Perakende Sektörünün Markalaşma Sürecinde Halkla İlişkilerin İşlevi Üzerine Bir Uygulama. *Bastılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 49-77.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. (1988). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *1988*, 64(1), 12-40.
- Saaty TL (1990) How to Make A Decision: The Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research* 48: 9-26.
- Saaty TL (1994) How to Make A Decision: The Analytic Hierarchy Process. *Interfaces* 24: 9-43.
- Saaty TL, Vargas L (1987) Uncertainty and Rank Order in the Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research* 32: 107-117.
- Saaty, T. (1980). The analytic hierarchy process (AHP) for decision making. In *Kobe, Japan* (pp. 1-69).
- Sarı, E. S. (2009). Marka Değeri, Marka Değerleme Yöntemleri ve Muhasebe Açısından Marka Değeri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ulağ, G. (2019). *Importance of mode of entry decisions on international branding case study Arcelik AS company* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı).
- Ustasüleyman T (2013) Bankacılık Sektöründe İnternet Sitesi Kalitesi Boyutlarının (Kriterlerinin) Önem Derecesinin Belirlenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(1):148-149.
- Vargas LG (1990) An Overview of the Analytic Hierarchy Process and Its Applications. *European Journal of Operational Research* 48(1): 9-26.
- Yağar, F., & Soysal, A. (2017). Markalaşma Sürecinde Etkili Olan Kurumsal Özellikler ve Tanıtım Faktörlerinin Hastane Tercihleri Üzerindeki Etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(4), 457-474.
- Zahedi F (1986) The Analytic Hierarchy process: A Survey of the Method and its Applications. *Interfaces* 16: 96-108.
- Zeren, H. E. (2012). Kent markalaşması sürecinde iç girişimcilik faktörü. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 95-104.

EXTENDED SUMMARY

The research problem of this study is to determine the factors that play a role on customers' tendencies about the branding process in the banking sector, and to determine which ones are important and how important. In this context, on making a detailed literature review and determining the effect of banks on branding; Using the literature, a unique model was designed by bringing together the factors affecting branding and the dimensions of service quality.

As a result of the analyzes made, if each main criterion and its sub-criteria are evaluated separately, the sub-criteria of the quality basic criterion with the highest degree of importance are listed among themselves as reputation, service types, employee training, physical characteristics and technology. The second basic criterion, advertisements, took the third place among the basic criteria in the final ranking; The sub-criteria related to this basic criterion are listed according to their importance as campaigns, topics, events and advertising face. As can be seen here, advertising faces are not of great importance in the branding of banks, which is 14th among all sub-criteria. The sub-criteria related to the performance basic criterion, which is our third basic criterion, are within themselves; service performance, achievement of goals, customer satisfaction, product performance and customer service. The sub-criteria related to the fourth and last basic criterion, the sensitivity basic criterion, are among themselves; responsiveness, social responsibility and environmental awareness. As can be understood from here, meeting customer needs and expectations plays an important role in the branding of banks.

By carefully examining the results of the analysis made with the AHP method, banks can identify their deficiencies and weaknesses, and determine which factors to give importance to in the way of branding and go for process improvement. When evaluated in terms of the literature, while the factors affecting the branding process are discussed, creating an integrated model with service quality dimensions and analyzing it with the AHP Method is an innovation and contributes to the development of the literature. In this respect, the model developed and used in the study is a completely original model. In future studies, studies will be carried out according to bank customers or banking students, as will the studies to be done by reaching more professionals by using the developed model, and it will be possible to contribute both in terms of literature and improvement of the sector. Different studies can be carried out on the branding process of banks by using the AHP method and other MCDM methods.

ATTITUDES AND PERCEPTION OF LANGUAGE LEARNERS REGARDING MOBILE LEARNING

DİL ÖĞRENERLERİN MOBİL ÖĞRENME İLE İLGİLİ TUTUMLARI VE ALGILARI

Bora BAŞARAN

Milli Eğitim Bakanlığı, Frankfurt Eğitim Ataşeliği

bbasaran@meb.gov.tr

ORCID: 0000-0003-0251-5895

ÖZET

Geliş Tarihi:

03.03.2022

Kabul Tarihi:

26.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Mobil öğrenme
Davranış,
Yeterlilik
Dil Öğretimi
Dil öğrenenler

Keywords

Mobile learning
Attitude,
Proficiency
Language Teaching
Language Learners

Bu araştırma ile üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve çeşitli değişkenlere bağlı olarak mobil uygulama kullanım yetkinliklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye karşı tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterlilikleri cinsiyete, yaşa, sınıfa ve mobil uygulamaya bağlı olarak incelenmektedir. Bulgular, üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye karşı tutumlarının, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkılarının ve mobil uygulama kullanım yeterliliğinin kullanılan cinsiyete, yaşa, sınıfa ve mobil uygulamalara göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Buna göre, kadınlar yetkinlik açısından kendilerini erkeklerden daha iyi görmektedirler. Mobil uygulama kullanım yetkinliği açısından yaşa bağlı farklılıklar da görülmektedir. 23-26 yaş grubu kendisini 18-22 grubuna göre daha yeterli mobil uygulama kullanım yetkinliği olarak görmektedir. Sınıfa göre, 1. sınıf öğrencilerinin tutumları diğer sınıflara göre daha düşüktür. Sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerinin mobil öğrenmeye karşı tutumlarının, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkılarının ve mobil uygulama kullanım yetkinliğinin çeşitli değişkenlere göre değiştiğini görülmektedir. Özellikle salgın sürecinde mobil öğrenmeye yönelik tutum farklılıklarının kaynakları göz önünde bulundurularak eğitim ve öğretim uygulamalarına gidilmesinde yarar görülmektedir.

ABSTRACT

This research aims to examine university students' attitudes towards mobile learning, the contributions of mobile applications to language learning, and their mobile application usage competence depending on various variables. The study aimed to examine university students' attitudes toward mobile learning, how mobile applications contribute to language learning, and their proficiency with mobile applications depending on gender, age, class, and mobile application. The findings reveal that university students' mobile learning attitudes, contributions of mobile applications to language learning, and mobile application usage competence differ significantly according to gender, age, class, and mobile applications used. Accordingly, women consider themselves better off than men in terms of competence. As far as mobile application usage competence is concerned, age differences are also evident. The 23-26 age group considers itself adequate mobile application usage competence than the 18-22 group. According to the class, the attitudes of 1st graders are lower than in other courses. The attitudes of the 4th graders are 2.ve 3. higher than in the classroom. The study's findings reveal that university students' attitudes towards mobile learning, the contributions of mobile applications to language learning, and mobile application usage competence vary according to various variables. In the epidemic process, education should consider training practices, especially regarding the sources of attitudes differences towards mobile learning.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/1082453>

Atıf/Cite as: Başaran, B. (2022). Attitudes and perception of language learners regarding mobile learning. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 579-590.

Introduction

Due to recent scientific breakthroughs, increasing communication opportunities amongst individuals have increased interest in and demand for foreign languages. The fundamental motivation for this desire and need is to communicate knowledge in ways other than through reciprocal dialogue (Tok & Aribas, 2008). Today, language is the key to new competencies, skills, and achievements for thousands of universities and billions of university students around the world (Gür & Eriçok, 2020). As a result, foreign language instruction has become increasingly appealing and vital. Teaching a foreign language is a challenging and complex educational procedure applied to students of all ages (İlter & Er, 2007). "Foreign language teaching is all proficiency in using any language other than its native language for a specific purpose" (Gömleksiz & Elaldı, 2011: 444). A wide variety of approaches were applied in foreign language teaching in the past and used today. The Grammar-Translation Method, direct method, audio-lingual, cognitive method, and communicative method are some of these methods, to mention a few in the classical sense.

Grammar rules in the Grammar-Translation Method are taught to students by the induction method, and the primary purpose of this method is to be able to translate correctly (Memis & Erdem, 2013). The Direct-Method aims to develop students in writing, speaking, listening, and reading skills (Aykaç, 2015). This approach assumes that learning a foreign language is the same as learning a native language and instruction done verbally. (Demirel, 2012). The Audio-Lingual method centered the teacher and focused on listening and speaking skills more than any other skill (Richards & Rodgers, 2001; Demiral & Kaya, 2015). The main reason for this approach comes from the aims of this approach, which is based on behavioral psychology and structural linguistics.

According to behavioral psychology, language teaching can occur by descending into the subconscious of the learner, and according to this method, language is not writing, but speech alone." (Demiral & Kaya, 2015: 336). In the cognitive method, whose most important representative is Noam Chomsky, the human brain is specially programmed like a computer to acquire language; it is argued that language is a process developed, not learned (Sun, 2011). The Communicative method is based on the theory that language is communication and aims to improve the targeted communication ability (Memiş & Erdem, 2013).

In addition to the methods mentioned earlier, other foreign language teaching methods and techniques created by mandatory conditions are also used. The Coronavirus epidemic in December 2019 impacted the education sector and all other sectors in Turkey and throughout the world. One solution to prevent the disease from spreading to a larger audience was to suspend school-based instruction and continue education through distance education. This approach has broadened the definition of distance education and has raised how effective it is. There are numerous definitions of distance education available in the literature.

Newby and his colleagues use the internet to reach students through the concept of distance education, which is defined by Uşun (2006; Sparrowli & Cuning, 2020: 41) as "a systematic education in which students and teachers are in different places in the learning and teaching process, providing individuality, flexibility, and independence in terms of place, time, and space." In contrast, Ateş (2010) Brought a different approach to the concept and the subject and defined distance Education as an alternative to face-to-face education.

The distance education system, like other systems, has its own set of advantages and disadvantages. One of the essential advantages of distance education is that it allows the learner to see or listen to the course and from any location. The distance education system has become more accessible as technology circumstances have improved, and the notion of mobile learning has gained traction within the distance education system. It is common knowledge that the usage of mobile devices for mobile learning has expanded in recent years. It is not unusual for the same condition to also apply to Turkey. "According to statistics from the Turkish Statistical Institute TURKSTAT (2020), smartphone usage in households was 98.7% at the end of 2019, while mobile phone usage among those aged 16 to 34 was 94.8 percent." (Altunçekiç, 2020: 1088). This statistic might demonstrate that students who take distance education courses use their mobile devices the most.

Many pieces of research connected to mobile learning may be found when the area is reviewed. (Altunçekiç, 2020; Gökbulut, 2021; Kirman & Schreglmann, 2020; Koparan & Yılmaz, 2020; Özdamar & Aydın, 2020; Özek & Gür, 2021; Sarıkaya & Alsancak Sarıkaya, 2021; Topaloğlu, 2020). It's also worth noting that various scholars define mobile learning differently. Seppala and Alamaki (2003; Koparan & Kaleli Yılmaz, 2020: 110) described the ability to study the concept of mobile learning "via a mobile computer or mobile phone for individuals who want to understand the concept of mobile learning outside of the classroom without being reliant on the classroom"; as Topaoglu (2020: 66) characterized as "uninterrupted learning experience for persons who are

space and time-independent, like to focus on work rather than a location, and want to learn by doing and observing". Keegan (2005) exemplify as learning with mobile (portable) devices large enough for students to carry in their bag or pocket. Keskin and Metcalf (2011; Gür & Bulut Özek, 2021: 3) explain it as "learning that increases productivity and performance by providing instant feedback to their needs, making it possible for the user to access educational content by communicating with others through mobile technologies without time and space restrictions".

Mobile learning might be deemed beneficial in language education based on the definitions. The effectiveness of the mobile learning system in foreign language instruction is unquestionably linked to students' attitudes toward mobile learning. Attitude is a concept that drives the behavior of individuals and can cause bias in the decision-making process (Ülgen, 1996). Attitude can also be described as "an important explainer of behavior with its cognitive, affective and behavioral dimensions" (Ekici, 2002: 62).

In light of these criteria, it is reasonable to conclude that the attitudes of persons who will use mobile learning to learn foreign languages are critical.

This study looks at how students feel about mobile learning in foreign language classes based on various factors. The following research questions were answered for this purpose:

- 1) Do students' attitudes towards mobile learning, contributions to language learning, and usage competence differ by gender?
- 2) Do students' attitudes towards mobile learning, contributions to language learning, and usage competence vary by age?
- 3) Do students' attitudes to mobile learning, contributions of mobile applications to language learning, and their usage competence differ by class?
- 4) Do students' attitudes towards mobile learning differ according to the contributions of mobile applications to language learning and their mobile application usage competence?

Method

This study employs quantitative research methodologies, and this study is conducted in the form of a survey. The method was used in this way "to acquire in-depth knowledge on a subject from the participants." (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013, s.178)

Workgroup

The survey included 871 students from the Faculty of Tourism who had learned German. The students participating in the sampling were selected by a simple unselected sampling method. The selection was taken by giving each sampling unit the possibility of being chosen equally (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013).

Table 1. Gender distribution of the study respondents

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Male	424	48.7	50.5	50.5
	Female	415	47.6	49.5	100.0
	Total	839	96.3	100.0	
Missing	System	32	3.7		
Total		871	100.0		

3,7 of the participants did not specify any gender, 48.7% of the students were male. 47.6% were female.

Table 2. The age distribution of this study

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-22	611	70.1	72.8	72.8
	23-26	213	24.5	25.4	98.2
	27-30	11	1.3	1.3	99.5
	31-36	4	.5	.5	100.0
	Total	839	96.3	100.0	
Missing	System	32	3.7		
Total		871	100.0		

70.1% of the participants were between the ages of 18 and 22. 24.5% were between ages and 26, 1.3% were between the ages of 27 – 30. Only 0.5% were between the ages of 31 and 36; 3,7% of the participants did not specify any age.

Table 3. The class distribution of this study

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1.00	396	45.5	47.2	47.2
	2.00	162	18.6	19.3	66.5
	3.00	139	16.0	16.6	83.1
	4.00	142	16.3	16.9	100.0
	Total	839	96.3	100.0	
Missing	System	32	3.7		
Total		871	100.0		

3,7% did not specify any classes, 45.5% of the participants belonged to the first-class, 18.6% to 2nd grade. 16.0% to 3rd-grade class. 16.3% visited the 4th grade.

Data Collection Tools

A data collection tool consisting of 17 items was developed for the study to measure university students' attitudes toward mobile applications, contributions of mobile applications to language learning, and mobile application usage competence. The questionnaire is encoded in No (1), Partially (2), Yes (3) and reveals attitudes toward mobile applications, contributions of mobile applications to language learning, and mobile application usage competence. The scale comprises items that indicate student opinions on mobile learning attitudes, contributions of mobile apps to language learning, and mobile app use competency. Factor analysis was used to assess the validity and reliability of the data collecting instrument, and a structure explaining 50.62 percent of the variance with three components was discovered.

Table 4. Item, factor loads, and internal consistency coefficient values for the data collection tool

Factors and Items	Internal Consistency	Variance	Average	Standard deviation	Verified item total	Factor load
Attitudes regarding mobile apps						
6. In my courses, I think mobile applications increase my knowledge's learning success and permanence.			2.35	0.74	0.61	0.74
I think mobile apps help me learn new words.			2.65	0.65	0.51	0.71
5. I think mobile apps contribute to me pronouncing words correctly			2.49	0.73	0.51	0.67
8. The use of mobile apps in my lessons allows me to use my time more efficiently.			2.42	0.77	0.54	0.64
2. I think it would be better to conduct similar surveys with mobile applications.	0.79	19.05	2.34	0.71	0.47	0.59

7. I think mobile apps are more useful in German learning than printed sources.			2.14	0.84	0.53	0.59
3. I prefer to use the dictionary application on my mobile device instead of the printed dictionary in the lessons.			2.56	0.75	0.45	0.59
Contributions of mobile apps to language learning						
13. Apps on my mobile device allow me to improve my ability to read German.			1.87	0.80	0.64	0.79
14. The apps on my mobile device allow me to improve my German writing skills.			1.83	0.82	0.58	0.78
15. Apps on my mobile device allow me to improve my German listening skills.			1.98	0.86	0.63	0.77
16. There is an audio sample in the dictionary application I am using for my German lessons.			2.07	0.93	0.58	0.67
1. The mobile device I use has apps or apps for learning German.	0.79	16.94	1.93	0.99	0.45	0.55
Mobile app usage qualifications						
9. I can practice with mobile apps.			2.28	0.84	0.55	0.78
10. With mobile apps, I can do and deliver my homework.			2.09	0.87	0.53	0.75
11. I can test myself with mobile applications.			2.01	0.85	0.51	0.71
12. I use the mobile applications my student department provides to me.			1.77	0.84	0.37	0.57
17. I think the applications I use for my German lessons are inadequate.	0.671	14.63	1.87	0.83	0.19	0.34
Total			0.78		50.6	

Data Analysis

Parametric analysis techniques were used to analyze the data due to the descriptive statistics and the normal distribution of the data. The data were analyzed using the PASW 18.00 statistical package program. Since three parametric tests were performed simultaneously in the study, the signification value is regulated in $05/3 = 0.0166$ with Bonferroni Adaptation.

Findings

Mobile learning findings by gender

A review was carried out to determine attitudes regarding mobile applications by gender, the contributions to language learning, and whether mobile app usage competence differed. Table 1 shows the findings of the independent group t-Test to determine attitudes regarding mobile applications, the contributions of mobile applications to language learning, and whether mobile app usage competence differs by gender.

Table 5. Mobile app by gender - Independent Groups on Learning t-Test findings

	Group	N	\bar{x}	SS	t	p
Attitudes towards mobile applications	Male	424	2.44	0.519	1.261	0.208
	Female	415	2.40	0.468		
Contribution of mobile applications to language learning	Male	424	1.92	0.629	-0.732	0.464
	Female	415	1.95	0.675		
Mobile application usage competencies	Male	424	1.94	0.553	-3.466	0.001*
	Female	415	2.07	0.551		

* $p < .00166$

When the independent groups' t-Test is examined to attitudes regarding mobile applications, contributions of mobile applications to language learning, and whether mobile application usage competencies differ by gender, differentiation by gender occurs in the dimension of mobile application usage competencies ($*p = .00, p < .00166$). When the average values are examined, it is understood that women have a more positive attitude than men in terms of their mobile application usage competence (female: = 2.07, male: = 1.94). There is no

differentiation in attitudes regarding mobile applications, which are two other dimensions, and the contributions of mobile applications to language learning.

Mobile learning findings by age

One-Way Variance Analysis examined attitudes regarding mobile applications by age, contributions to language learning, and whether mobile application usage competence differs. The results of the analysis are included in Table 3

Table 6. One-Way Variance Analysis findings on mobile learning by age

	Var. K.	Sd	KT	KO	F	p
Attitudes regarding mobile apps	Between G.	2	0.969	0.484	1.983	0.138
	Within G.	836	204.168	0.244		
	Total	838	205.137			
Contributions of mobile apps to language learning	Between G.	2	2.373	1.187	2.805	0.061
	Within G.	836	353.642	0.423		
	Total	838	356.016			
Mobile app usage qualifications	Between G.	2	3.630	1.815	5.942	0.003*
	Within G.	836	255.353	0.305		
	Total	838	258.983			

*p< .00166

According to the results of one-way variance analysis, there are significant differences in mobile application usage competence by age (F=5.942, p=0.003). It is seen that there are no significant age-related differences in attitudes regarding mobile applications and the contributions of mobile applications to language learning. The post-hoc Scheffe test was run to find the source of the discrepancy and the result shows that mobile application usage competency leads to significant differences between 18-22 years old and 23-26-year-old. Accordingly, the 23-26 age group considers themselves more competent than the 18-22 age group in terms of mobile application usage.

Mobile learning findings by class level

One-Way Variance analysis findings that show attitudes regarding mobile applications according to class level, contributions of mobile applications to language learning, and whether mobile application usage competence differs are included in Table 4.

Table 7. One-Way Variance Analysis findings on mobile learning

	Var. K.	Sd	KT	KO	F	p
Attitudes regarding mobile apps	Between G.	3	8.463	2.821	11.977	.000*
	Within G.	835	196.674	.236		
	Total	838	205.137			
Contributions of mobile apps to language learning	Between G.	3	29.842	9.947	25.465	.000*
	Within G.	835	326.173	.391		
	Total	838	356.016			
Mobile app usage qualifications	Between G.	3	20.669	6.890	24.140	.000*
	Within G.	835	238.314	.285		
	Total	838	258.983			

*p< .00166

According to the results of one-way variance analysis, there are significant differences in attitudes regarding mobile applications, contributions of mobile applications to language learning, and mobile application usage proficiency by class level (F=, 11.977; p=0.000; F=25.465, p = 0.000; F=24.140, p=0.000). The Post-Hoc Scheffe analysis, which was applied to reveal the source of the difference, found that this difference was in the lower dimension of attitudes regarding mobile applications. In the lower extent of the contributions of mobile applications to language education, these classes are significantly behind all other classes. Mobile app usage

qualifications are subdivided 1. from grades 2 and 3; 2nd graders 3. classes; 4th graders reveal that it is higher than the 2nd and 3rd grades.

Mobile learning findings according to the mobile applications used

The attitudes of the mobile applications used, the contributions of mobile applications to language learning, and the impact of mobile application usage competence are included in Table 5.

Table 8. One-Way Variance Analysis findings on mobile learning by mobile application

	Var. K.	Sd	KT	KO	F	p
Attitudes regarding mobile apps	Between G.	4	4.488	1.122	4.707	.001*
	Within G.	823	196.184	.238		
	Total	827	200.672			
Contributions of mobile apps to language learning	Between G.	4	4.209	1.052	2.495	.042
	Within G.	823	347.038	.422		
	Total	827	351.247			
Mobile app usage qualifications	Between G.	4	2.066	.517	1.665	.156
	Within G.	823	255.317	.310		
	Total	827	257.383			

*p< .00166

The attitudes of the used mobile applications, the contributions of mobile applications to language learning and the One-Way Variance Analysis results to examine whether the competence of mobile application usage leads to a different show that there is a significant difference in the attitudes related to mobile applications (F=4.707, p=0.001). In other words, the operating system used appears to affect attitudes regarding mobile applications. According to multiple comparisons with the Post-Hoc Scheffe analysis, the attitudes of individuals using the Blackberry operating system showed that they are significantly behind those who use IOS, Android, and Windows.

Conclusion and Discussion

Mobile learning has reached a point where it must institutionalize for the future. It must involve issues relating to the development of cutting-edge teaching and learning opportunities to get more relevant for language teaching in higher education. A glance over the last several years reveals how far mobile learning research has come, what research priorities have been established, and what patterns are forming for present and future mobile learning research. Mobile applications are often evaluated discipline-specific, resulting in a one-dimensional approach that frequently fails to fulfill the language teaching/ learning criteria, necessitating an interlocking of technological sophistication, educational viability, and user approval. As a result, this research describes the theoretical underpinnings of an interdisciplinary approach to mobile applications, the significant responses highlighted by the researcher. The results focused on the attitude of university students regarding mobile applications. The value and capacity of mobile applications in language acquisition varied depending on gender, age, social status, and the mobile applications utilized.

Mobile applications contribute to language acquisition and app usage expertise. Women have a more favorable view of their ability to use mobile applications than males. However, attitudes about mobile apps, the other two dimensions, and the contributions of mobile applications to language acquisition are all the same. The study's findings on whether gender causes variations in mobile learning demonstrate that distinct outcomes are attained. For example, Liaw and Huang (2015) did not identify differences in attitudes towards mobile learning in men and women. Ong and Lai (2006) reveal that men have a more positive attitude towards mobile learning. However, although the results obtained according to the research vary, it is clear that differences in attitudes towards mobile learning by gender will directly affect and guide the learning process. Therefore, mobile learning attitude differences by gender should be considered in education and educational arrangements. Another conclusion from the study is significant differences in mobile application usage competencies by age. Accordingly, the 23-26 age group considers itself mobile application usage competent than the 18-22 group. However, it is understood that there are no significant age-related differences in attitudes to mobile apps and the contribution of mobile apps to language learning. Wang, Wu, and Wang's (2008) review also found that the

factor was decisive in mobile learning. Therefore, it should be considered that learners may have a positive or negative attitude towards mobile learning according to their age. These effects can be cited as especially the acceptance or dissension of learning through mobile learning. In other words, it should be taken into account that the age factor may be among the variables affecting learning success in mobile learning. It should be considered in mobile learning applications. As a result of the review of whether mobile application usage competencies constitute meaningful differences according to the class level, this difference is the attitudes regarding mobile applications in the lower dimension where the classes are significantly behind all other classes. Classes are considerably behind all other classes, and mobile app usage qualifications are subdivision 1.2.ve classes are from 3rd grades; 2. classes from 3rd grades; The 4th graders are the 2nd graders and is understood to be higher than grades 3. The source of the attitude towards mobile learning by class level is 1 the reason may be that the class students are not accustomed to this kind of learning. Based on this point, it can be an inference that mobile learning experiences can help students develop a positive attitude and that featuring mobile learning applications in lessons will support students to take a positive approach to mobile learning. Therefore, it is recommended to include mobile learning in the courses using different methods and techniques. Another finding of the study is that the mobile applications used lead to a different attitude to m-Learning. Accordingly, the attitudes of individuals using the Blackberry operating system towards mobile applications are significantly lower than those who use IOS, Android, and Windows. If the applications used to lead to a change in attitudes towards mobile learning, it may be related to the possibilities offered by the applications. Still, it is recommended to examine this issue in depth. This research shows that mobile learning leads to differences in attitude and proficiency depending on various variables. Considering these differences in language education, including mobile learning applications in the courses is recommended.

Reference

- Altunçekiç, A. (2020). 2010-2020 Yılları Arasında Mobil Öğrenme Çalışmalarının İçerik Analiz Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(3), 1087-1104. <https://doi.org/10.17152/gefad.816555>
- Ateş, V. (2010). *Gazi üniversitesi uzaktan eğitim programlarında kullanılmakta olan öğrenme yönetim sisteminin ders verenler açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Aykaç, N. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Genel Tarihçesi ve Bu Alanda Kullanılan Yöntemler. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 161-174. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7842>
- Bulut Özek, M., & Gür, D. (2021). Mobil Öğrenmenin Öğrencilerin Akademik Başarısı, Motivasyonu ve Tutumları Üzerine Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 1-15. <http://doi.org/10.24315/tred.581539>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Demiral, A., & Kaya, M. (2015). Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri: Fransızca Öğretimi Çerçevesinde Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 10(3), 331-342. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7999>
- Demirel, Ö. (2012). *Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ekici, G. (2002). Biyoloji öğretmenlerinin laboratuvar dersine yönelik tutum ölçeği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 62-66.
- Genç İltar, B., & Er, S. (2007). Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretimi Üzerine Veli ve Öğretmen Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 21-30.
- Gökbulut, B. (2021). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Uzaktan Eğitim ve Mobil Öğrenme. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 11(1), 160-177.
- Gömlüksiz, M. N., & Elaldı, Ş. (2011). Yapılandırıcı Yaklaşım Bağlamında Yabancı Dil Öğretimi. *Electronic Turkish Studies*, 6(2), 443-454. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudies.2418>
- Güneş, F. (2014). Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar/Language Teaching Approaches and their Applications in Teaching Turkish. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 123-148.
- Gür, R., & Eriçok, B. (2020). The relationship among academic success scores of graded foreign language courses. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16(2), 809-821.
- Keegan, D. (2005). *The incorporation of mobile learning into mainstream education and training*. [Sözlü Sunum] mLearn

2005. 4th World Conference on mlearning.Cape Town
- Kırman, M. A., & Schreglmann, S. (2020). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(24), 311-324.
- Koparan, T., & Kaleli Yılmaz, G. (2020). Matematik Öğretmeni Adaylarının Mobil Öğrenme ile Desteklenen Öğrenme Ortamına Yönelik Görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 109-128.
- Liaw, S. – S. & Huang, H. –M. (2015). How factors of personal attitudes and learning environments affect gender difference toward mobile distance learning acceptance. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(4), 104 -132.
- Memiş, M. R., & Erdem, M. D. (2013). Yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemler, kullanım özellikleri ve eleştiriler. *Turkish Studies*, 8(9), 297-319. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5089>
- Newby, T.J., Stepich, D.A., Lehman, J.D., & Russell, J.D. (2006). *Educational Technology for Teaching and learning*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Ong, C.S. & Lai, J.-Y. (2006). Gender differences in perceptions and relationships among dominants of e-learning acceptance. *Computers in Human Behavior*, 22(5), 816 -829.
- Özdamar, N., & Aydın, O. (2020). Mobil öğrenme ve Türkiye’de Açıköğretim faaliyeti yapan üniversitelerin mobil öğrenme uygulamalarının incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 113-154.
- Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılıarı Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Sırakaya, M., & Alsancak Sırakaya, D. (2021). Mobil Öğrenme Hazırbulunuşluğunun Akıllı Telefon Kullanımına Göre İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 362-381.
- Tok, H., & Arıbaş, S. (2008). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Yabancı Dil Öğretimi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 205-227.
- Topaloğlu, M. (2020). Eğitimde Dijital Dönüşüm: Mobil Öğrenmenin Mental İyi Oluş Düzeyi Açısından İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 65-78.
- Ülgen, G. (1996). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Lazer Ofset.
- Wang, Y. S., Wu, M.C., & Wang, H. Y. (2008). Investigating the determinants and age and gender differences in the acceptance of mobile learning. *British Journal of Educational Technology*, 40(1), 92-118.
- Zengin, M., Şengel, E., & Özdemir, M. A. (2018). Eğitimde mobil öğrenme üzerine araştırma eğilimleri: Türkiye örneği. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 7(1), 18-35.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterlikleri çeşitli değişkenlere bağlı incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında, bir üniversitedeki öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini ölçen bir envanter uygulanmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini cinsiyet, yaş, sınıf ve kullanılan mobil uygulamaya bağlı olarak farklılık durumu incelenmektedir. Elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini cinsiyet, yaş, sınıf ve kullanılan mobil uygulamalara göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Cinsiyete göre yeterlikler açısından değerlendirmeler ile mobil uygulama kullanım yeterlikleri açısından da yaşa bağlı farklılıkların görülüp görülmeceği ve sınıf düzeylerine göre öğrencilerinin tutumları değerlendirilecektir. Çalışmadan elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermeyeceği ortaya konacaktır. Özellikle salgın sürecinde mobil öğrenmeye yönelik tutum farklılıklarının kaynaklarının göz önünde bulundurularak eğitim ve öğretim uygulamalarına gidilmesi çerçevesinden verilere ulaşılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada öğrencilerin yabancı dil öğretiminde mobil öğrenmeye yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
2. Mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini yaşa göre farklılık göstermekte midir?
3. Mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini sınıfa göre farklılık göstermekte midir?
4. Mobil öğrenmeye yönelik tutumları, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini kullanılan mobil uygulamaya göre farklılık göstermekte midir?

Çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Ayrıca, araştırma tarama türü bir araştırmadır. Bu şekilde “katılımcılardan bir konuyla ilgili derinlemesine bilginin alınabildiği” (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013, s.178) bir yöntem kullanılmıştır.

Çalışmaya Turizm Fakültesinde okuyan ve Almanca öğrenen 871 öğrenci katılmıştır. Örneklemeye katılan öğrenciler basit seçkisiz örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Bu şekilde her bir örneklem birimine eşit seçilme olasılığı verilerek örneklem alınmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013). Çalışmaya katılan öğrencilerin %3,7’si cinsiyet belirtmemiştir %48,7’si erkek ve %47,6’sı kadındır. Katılımcıların yaşları ise, %70,1’i 18 – 22 yaş arasında, %24,5’i 23 -26 yaş, %1,3’ü 27 - 30 ve %0,5’i 31 – 36 yaş arasındadır, katılımcıların %3,7’si herhangi bir yaş belirtmemiştir. Öğrencilerin %3,7’si herhangi bir sınıf belirtmemiş %45,5’i birinci sınıfa, %18,6’sı 2. sınıfa, %16,0’sı 3. sınıfa ve %16,3’ü 4. sınıfa gitmektedir.

Araştırmada üniversite öğrencilerinin mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin ölçmek amacıyla 17 maddeden oluşan ve Hayır (1), Kısmen (2), Evet (3) biçiminde kodlanan ve mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin ortaya koyan bir veri toplama aracı geliştirilmiştir. Ölçek, mobil öğrenmeye yönelik tutum, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterlikleri konusunda öğrenci görüşlerini yansıtacak maddeler içermektedir. Veri toplama aracının geçerliğini ve güvenilirliğini test etmek amacıyla, faktör analizine tabi tutulmuş, 3 faktör ile yüzde 50,62 oranında varyansı açıklayan bir yapı ile karşılaşılmıştır. Faktörler ve maddelere ilişkin betimsel değerlerin yanı sıra, iç tutarlılık değerleri ve açıklanan varyansa ilişkin bilgiler tabloda özetlenmiştir. Toplam iç tutarlılık değeri 0,78 bulunmuştur.

Cinsiyete göre mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bir inceleme yapılmıştır. Mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan bağımsız grup t- Testi

bulgularını göstermektedir. Mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t- Testi bulguları incelendiğinde, cinsiyete göre farklılaşmanın mobil uygulama kullanım yeterlilikleri boyutunda gerçekleştiği görülmektedir (*p = .00, p <.00166). Ortalama değerler incelendiğinde, kadınların mobil uygulama kullanım yeterlikleri açısından erkeklere göre daha olumlu bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır (kadın: $\bar{x} = 2.07$, erkek: $\bar{x} = 1.94$). Diğer iki boyut olan mobil uygulamalara ilişkin tutumlar ve mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları konusunda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

Yaşa göre mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmıştır. Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre mobil uygulama kullanım yeterlilikleri açısından yaşa göre anlamlı farklılıklar görülmektedir (F=5.942, p=0.003). Mobil uygulamalara ilişkin tutumlar ve mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları boyutlarında ise yaşa bağlı anlamlı farklılıkların olmadığı görülmektedir. Farkın kaynağını bulmak amacıyla yapılan Post Hoc Scheffe testi sonucu ise mobil uygulama kullanım yeterliklerinin 18-22 yaş ile 23-26 yaş grubu arasında anlamlı farklılıklara yol açtığı göstermektedir. Buna göre 23-26 yaş grubu kendini 18-22 grubundan mobil uygulama kullanım yeterlikleri açısından daha yeterli görmektedir.

Sınıf düzeyine göre mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre mobil uygulamalara ilişkin tutum, mobil uygulamalarının dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterlilikleri açısından sınıf düzeyine göre anlamlı farklılıklar görülmektedir (F=, 11.977; p=0.000; F=25.465, p = 0.000; F=24.140, p=0.000). Farkın kaynağını ortaya koymak amacıyla uygulanan Post-Hoc Scheffe analizi ise bu farkın kaynağının mobil uygulamalara ilişkin tutumlar alt boyutunda 1. sınıflar diğer tüm sınıfların anlamlı derecede gerisinde olmasından kaynaklandığı, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları alt boyutunda 1. sınıfların diğer tüm sınıfların anlamlı derecede gerisinde olmasında ve mobil uygulama kullanım yeterlikleri alt boyutunda 1. sınıfların 2 ve 3. sınıflardan; 2. sınıflar 3. sınıflardan; 4. sınıflar ise 2 ve 3. sınıflardan daha yüksek olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Üniversite öğrencilerinin mobil uygulamalara ilişkin tutumlar, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterliklerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular göstermektedir ki, cinsiyete, yaşa, sınıfa ve kullanılan mobil uygulamalara göre mobil öğrenmeye yönelik tutum, mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları ve mobil uygulama kullanım yeterlikleri açısından farklılıklar oluşmaktadır. Buna göre, kadınlar mobil uygulama kullanım yeterlikleri açısından erkeklere göre daha olumlu bir tutum içerisinde. Ancak, diğer iki boyut olan mobil uygulamalara ilişkin tutumlar ve mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları konusunda bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Cinsiyet değişkeninin mobil öğrenmede farklılıklara yol açıp açmadığı ile ilgili araştırma bulgularında ise, farklı sonuçların elde edildiğini göstermektedir. Örneğin, Liaw ve Huang (2015) kadın ve erkeklerde mobil öğrenmeye karşı tutum farklılıklarını saptamamıştır. Ong ve Lai (2006) ise erkeklerin mobil öğrenmeye karşı daha olumlu bir tutum içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak her ne kadar araştırmalara göre elde edilen sonuçlar farklılıklar gösterse de, mobil öğrenmeye karşı cinsiyete göre tutum farklılıklarının öğrenme sürecini doğrudan etkileyeceği ve yönlendireceği açıktır. Dolayısıyla, cinsiyete göre mobil öğrenme tutum farklılıklarının eğitim ve öğretim düzenlemelerinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç, mobil uygulama kullanım yeterlilikleri açısından yaşa göre anlamlı farklılıkların olduğudur. Buna göre, 23-26 yaş grubu kendini 18-22 grubundan mobil uygulama kullanım yeterlikleri açısından daha yeterli görmektedir. Ancak, mobil uygulamalara ilişkin tutumlar ve mobil uygulamaların dil öğrenimine katkıları boyutlarında yaşa bağlı anlamlı farklılıkların olmadığı anlaşılmaktadır. Wang, Wu ve Wang'ın (2008) yaptıkları incelemede de ya faktörünün mobil öğrenmede belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, öğrenenlerin yaşlarına göre mobil öğrenmeye karşı olumlu veya olumsuz tutum içerisinde olabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle mobil öğrenme yöntemiyle öğrenmeyi kabullenme veya kabullenmeme bu etkiler arasında gösterilebilir. Diğer bir ifadeyle, yaş faktörü mobil öğrenmede öğrenme başarısını etkileyen değişkenler arasında yer alabileceği göz önünde bulundurulmalı ve mobil öğrenme uygulamalarında dikkate alınması gerekmektedir.

Mobil uygulama kullanım yeterliklerinin sınıf düzeyine göre anlamlı farklılıklar oluşturup oluşturmadığına ilişkin inceleme sonucunda ise, bir farkın olduğu, bu farkın kaynağının ise, mobil uygulamalara ilişkin tutumlar alt boyutunda 1. sınıflar diğer tüm sınıfların anlamlı derecede gerisinde olmasından kaynaklandığı, mobil

uygulamaların dil eğitimine katkıları alt boyutunda 1. sınıfların diğer tüm sınıfların anlamlı derecede gerisinde olmasında ve mobil uygulama kullanım yeterlikleri alt boyutunda 1. sınıfların 2. ve 3. sınıflardan; 2. sınıflar 3. sınıflardan; 4. sınıflar ise 2. ve 3. sınıflardan daha yüksek olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sınıf düzeyine göre mobil öğrenmeye karşı tutum farklılığının kaynağı, 1. Sınıf öğrencilerinin bu tarz bir öğrenmeye alışık olmamasından kaynaklı olabileceği düşünülebilir. Bu noktadan yola çıkarak, mobil öğrenme deneyimlerinin öğrencilerin olumlu tutum geliştirmesinde yardımcı olabileceği ve mobil öğrenme uygulamalarına derslerde yer verilmesinin öğrencilerin mobil öğrenmeye karşı olumlu bir yaklaşım içinde olmalarına destek sunacağı çıkarımına varılabilir. Dolayısıyla, mobil öğrenmeye derslerde farklı yöntem ve teknikler kullanılarak yer verilmesi önerilmektedir.

SİNEMA EDEBİYAT İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA MAVİ SÜRGÜN

THE BLUE EXILE IN THE CONTEXT OF CINEMA-LITERATURE RELATIONS

Derya ÇETİN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü

deryacetin@ibu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3520-4436

Yeliz OKAY

Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

velizakinokay@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8868-9436

Göksel ŞİMŞEK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarım Bölümü

gokselcimsek@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3444-9557

ÖZET

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

11.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Sinema

Edebiyat

Sürgün

Sosyoloji

Uyarlama

Keywords

Cinema

Literature

Exile

Sociology

Adaptation.

Bu çalışma, Erden Kıral'ın Mavi Sürgün adlı filmi ve Şakir Kabaağaçlı'nın Mavi Sürgün, Unuttuğu Türkü ve Gündüzü Kaybeden Kuş adlı eserlerini konu alarak eserlerdeki söylemsel farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Filmin temel kaynak metni olan Mavi Sürgün adlı anı niteliğindeki eser, Kabaağaçlı tarafından yazılıp 1971 yılında yayınlanmış, 1993 yılında yönetmen Erden Kıral tarafından aynı adla sinemaya uyarlanmıştır. Yazarın kendi hayatından bir dönemi anlatan kitap aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkede yaşanan atmosferi yansıtmaktadır. İşgal altındaki İstanbul'a dair bilgiler içermesinin yanı sıra yazar, yargılanmak ve sürgün cezasını çekmek üzere yaptığı altı ay kadar süren uzun yolculukta İç Anadolu'nun ve Ege'nin pek çok kasabasına, tabiata ve halkın yaşamına dair gözlemlerini de aktarır. Erden Kıral'ın senaryosunu Kenan Ormanlar ve Elly Schellerer Ormanlar ile birlikte oluşturdukları Mavi Sürgün filmi, 1993 yılında Erden Kıral tarafından yönetilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde uyarlama çalışmalarında öne çıkan yaklaşımlara yer verilmekte ardından Mavi Sürgün uyarlaması özelinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın sonraki bölümünde Mavi Sürgün filmi ve Kabaağaçlı'nın bahsi geçen eserleri arasındaki ilişkiler tartışılmaktadır.

ABSTRACT

This study aims to reveal the discursive differences and similarities in the works by considering Şakir Kabaağaçlı's The Blue Exile, The Song She Forgot and The Bird that Lost the Daylight, and Erden Kıral's The Blue Exile. The memoir named The Blue Exile, which is the source text of the film, was written by Kabaağaçlı and published in 1971, and was adapted to the cinema with the same name by director Erden Kıral in 1993. The book reflects the atmosphere in the country after the First World War. In addition to containing information about occupied Istanbul, the author also conveys his observations about many towns of Central Anatolia and the Aegean, nature and the life of the people during his long journey of six months to be tried and sentenced to exile. The movie The Blue Exile, written by Erden Kıral together with Kenan Ormanlar and Elly Schellerer Ormanlar, was directed by Erden Kıral in 1993. In the first part of the study, the prominent approaches in the adaptation studies are included, and then an evaluation is made specifically for the The Blue Exile adaptation. In the next part of the study, the relations between the movie The Blue Exile and the mentioned works of Kabaağaçlı are discussed.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nensosbilen/article/1064867>

Atıf/Cite as: Çetin, D., Okay, Y. ve Şimşek, G. (2022). Sinema edebiyat ilişkileri bağlamında mavi sürgün. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 591-600.

Giriş

Edebiyat ve tiyatro, sinemanın ilk yıllarından itibaren etkileşime girmeye başladığı alanlardır. Özellikle sinemanın artık öykü anlatma işlevini sağlamaştırdığı ve yüzyılın en popüler araçlarından biri olacağını kanıtlanmasıyla, denendiği için zarar etme riski düşük metinlere bir başka deyişle hali hazırda beğenilmiş olan edebi metinlere ve tiyatro oyunlarına yönelmesi akla yatkın olmuştur. Diğer taraftan, popüler sinema bir yana, sinemaya sanat payesi vermek isteyen bazı yönetmenler de ilk yıllardan itibaren zaman zaman edebi eserlere yönelmişlerdir. Sinema ve edebiyat ilişkileri genelde tek yönlü gibi düşünülse de bu ilişkinin yalnızca edebi bir orijinalden sinemasal bir uyarlamaya doğru ilerlemediğini, aynı zamanda romanların, şiirin ve tiyatronun filmsel materyalleri öne çıkan tematik ve yapılandırma ilkeleri olarak özümstedikleri ve uyguladıkları unutulmamalıdır (Corrigan, 2007: 30). Türk sinemasında da diğer ülke sinemalarında olduğu gibi edebiyat uyarlamaları ilk yıllardan itibaren yer almış, bazı romanlar birden fazla kez sinemaya uyarlanmıştır. Bu çalışmaya konu olan Mavi Sürgün adlı anı niteliğindeki eser Musa Cevat Şakir Kabaağaçlı tarafından yazılıp 1971 yılında yayınlanmış, 1993 yılında yönetmen Erden Kıral tarafından aynı adla sinemaya uyarlanmıştır. Yazarın kendi hayatından önemli bir dönemi anlatan kitap aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkede yaşanan atmosferi yansıtmaktadır. İşgal altındaki İstanbul'a dair bilgiler içermesinin yanı sıra yazar, yargılanmak ve sürgün cezasını çekmek üzere yaptığı altı ay kadar süren uzun yolculukta İç Anadolu'nun ve Ege'nin pek çok kasabasına, tabiata ve halkın yaşamına dair gözlemlerini de aktarır. Erden Kıral'ın senaryosunu Kenan Ormanlar ve Elly Schellerer Ormanlar ile birlikte oluşturdukları Mavi Sürgün filmi, 1993 yılında Erden Kıral tarafından yönetilmiştir. TRT ve Bavyera Televizyonu ortak yapımı olmasının yanı sıra Kültür Bakanlığı, LFA-Bavyera Film Yapım Fonu ve Eurimages Fonu tarafından da desteklenmiştir. Filmin jeneriğinde "Halikarnas Balıkçısı'nın Mavi Sürgün romanından esinlenerek" ifadesi yer almasına karşın filmin yan öykülerinden birini de aynı yazarın Unuttuğu Türkü adlı öyküsü oluşturmakta, ayrıca Gündüzü Kaybeden Kuş adlı öyküsü de filmde yer almaktadır. Bu çalışma, Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın Mavi Sürgün, Unuttuğu Türkü ve Gündüzü Kaybeden Kuş adlı eserlerini ve Erden Kıral'ın Mavi Sürgün adlı filmi konu alarak eserlerdeki söylemsel farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde uyarlama çalışmalarında öne çıkan yaklaşımlara yer verilmekte ardından Mavi Sürgün uyarlaması özelinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Çalışmanın sonraki bölümünde Mavi Sürgün filmi ve Kabaağaçlı'nın bahsi geçen eserleri arasındaki ilişkiler tartışılmaktadır.

Uyarlama Çalışmaları ve Mavi Sürgün

Uyarlama çoklu metin alışverişlerini tanımlar ki filmler de bunların içindedir. Edebi eserler ve tiyatro eserleri düzenli olarak eski ahitten uyarlama yapmışlardır; resimler teatral veya edebi sahneleri uyarlamıştır ve müzik edebi figürleri işitsel motiflere ve notalara dönüştürmüştür (Corrigan, 2007: 29). Örneğin Avrupa'da, baskı tekniklerinin gelişmesinin etkisiyle takvimler ortaya çıkana dek resim, dinsel temaları işlemeyi, kutsal konu ve kişileri betimlemeyi amaçlamıştır; duvar resimleri, okuması olmayanlara adeta bir resimli roman gibi, İncil'den sahneler aktarmıştır (Abisel, 1999: 15). Sinemayla birlikte, edebiyatın filme uyarlanması ise, filmlerin genellikle kaynak malzeme olarak romanları, kısa öyküleri ya da oyunları kullanarak onları senaryoya ve ardından filme dönüştüren sinema tarihindeki merkezi akımı tanımlar (Corrigan, 2007: 30). Thomas Leitch'e göre uyarlama çalışmalarına musallat olan yaygın bir miras vardır: Uyarlamaların çalışılacağı birincil bağlamın edebiyat olduğu varsayımı. Akademik uyarlama çalışmaları sinemanın doğal atası olarak edebiyata inatla bağlı kalmaya devam etmektedir (Leitch, 2016: 64). Dolayısıyla film uyarlamasıyla ilgili en yaygın tartışmalar genellikle özgünlük ve aslına uygunluk kavramlarına odaklanmaktadır. Özgünlük, edebiyat ve film gibi farklı temsil pratiklerinin, onları diğer pratiklerden ayıran ve farklılaştıran bireysel maddi ve biçimsel yapılarla sahip olduğunu varsayarken, aslına uygunluk; bir edebiyat eserinin bir film olarak ne kadar doğru bir şekilde yeniden yaratıldığını (ya da yaratılmadığını) sözde ölçen farklı bir kavramdır (Corrigan 2007: 31). Leitch'e göre ekrandaki herhangi bir edebiyat tartışması, ister istemez edebiyat lehine bir önyargı ile başlayacaktır. Edebiyat hem ayrıcalıklı bir alan hem de estetik açıdan kutsallaştırılmış bir alandır (edebi metinler, film uyarlamalarına ilişkin kararı henüz açıklanmayan bir jüri tarafından zaten onaylanmıştır) (2016: 64). Ayrıca özgünlük ve aslına uygunluk arasındaki zemine aracılık eden, bir edebi eseri ve onun filmsel uyarlamasını ayıran metinsel farklılıkları pekiştiren farklı endüstriyel ve ticari yapılarıdır: örneğin üretim teknolojileri (basılı ve hareketli görüntüler) ve alımlama mekanizmaları (okumaya karşı izleme) gibi (Corrigan, 2007: 31). Robert Stam'e göre üst üste katmanlanan bazı önyargılar, film uyarlama tartışmalarının edebiyat sanatının filmde daha üstün olduğu varsayımını yinelemesine neden olur. Bu önyargılar; daha eski sanatların zorunlu olarak daha iyi sanatlar olacağı varsayımı, görsel sanatların

zorunlu olarak sözel sanatlardan daha aşağı olacağı yönündeki önyargı ve kutsal metinler nedeniyle kelimelere karşı beslenen olumlu önyargı olarak sıralanabilir (Stam, 2000: 58). Dolayısıyla geleneksel olarak uyarılama eleştirisine hakim olan aslına uygunluk meselesi, uyarlamayı üretimden çok sanatsal bir yeniden üretim biçimi olarak kodlamıştır (Cobb, 2012: 108). Oysa Robert Stam, Genette'nin hipermetinsellik, Bakhtin'in diyalojizm kavramlarını, Foucault'nun söylemin anonimliği fikrini ve orijinal ile kopya arasındaki hiyerarşik ilişkinin Derridacı bir yapıbozumu uygulamak, uyarlamaları analiz etmek için metinlerarası bir diyalojik yaklaşım önermesi yakın dönem uyarılama çalışmalarında daha zengin bir kuramsal çerçeve sağlamaktadır (Pinar, 2019: 93, 94). Metnin kapalı bir yapı olduğu fikrine karşı çıkan böyle bir yaklaşım, söylemin tarih içindeki konumunu belirlemeye de imkân sağlamaktadır (Yüksel, 2021: 191).

Bir metinden hangi öğelerin aktarılacağını seçilmesi, seçilenlerin görüntü ve ses aracılığıyla nasıl ortaya konulacağına karar verilmesi nedeniyle bir yorumlama olarak tanımlanan uyarılama (Desmond ve Hawkes, 2006: 2), Bazin'e göre (1995: 128), edebiyat eserinin özünün ve sözünün yeniden inşa edilmesini gerektiren bir süreçtir. "Birincil kaynağım edebiyat ve edebiyat eserleri oldu" diyen Sukurov, Rus tiyatrosuna uyarlanan Dostoyevski, Çehov, Tolstoy gibi edebiyatçıların klasik eserlerini radyo tiyatrosu olarak dinlediğini ifade ederken, edebî eseri okuyan kişinin zihinde canlandırma edimi dolayısıyla eseri içselleştirmede özgür olduğunu, radyo tiyatrosunda da hatta bir dönem Türkiye'de yayımlanan radyo tiyatrosu dinleyicilerinin de olduğu gibi hayalde canlandırma imkânı olduğunu belirtir. Ancak sinema yapıtını bu noktada sınırlı olarak yorumlayan Sokurov, sinemayı paketlenmiş bir ürün olarak sunulması dolayısıyla insanın kendinden bir şeyler katamadığı noktasında eleştirir. Görsel bir ürün olarak sunulan sinemanın izleyicinin iç dünyasındaki özgürlüğü izleyiciye bırakmak yerine sinema yönetmeninin bakış açısı ile felç edilebileceğini ve onu istemediği yöne sürükleyebileceğini de ekler (Sokurov, 2009: 243-245).

Yerli edebiyatçı ve yapımcıların da edebî eserden uyarılama konusunda yorumları dikkat çekicidir. Özellikle Sokurov'un görüşlerine benzer görüşleri olan ve Kemal Tahir ile Halit Ziya'nın eserlerini beyazperdeye uyarlayan Halit Refiğ, okur ile yazar arasında iletişim unsuru dil olan edebî eserin okuyucunun hayal gücünde canlandığı bir gerçeklik olduğunu ve maddi dünyadan bağımsız olduğunu savunur. Refiğ'e göre, fizik olayı olan sinema, kamera, film, projeksiyon vb. fiziksel unsurlardan oluşan bir bütünlüğe sahiptir. Refiğ, sinemanın izleyici için kendi yorumlarını yapabileceği mutlak özgürlükten yoksun bir tür olarak okura sınırsız özgürlük alanı sunan edebiyattan farklılığına vurgu yapar (Refiğ, 1982: 80). Erden Kıral da Halikarnas Balıkcısı dışında Ferit Edgü ve Orhan Kemal'in eserlerinden uyarlamalar yapmıştır. Kıral, edebî esere bağlılığın kurguyu etkileyeceğini ve sinemasallığın azalacağı görüşündedir (Kıral, 1982: 70). Kıral'a göre edebî eserden tiyatro ve sinemaya uyarlamaların esere sadakat noktasında tartışmaya açılması uzun soluklu bir sürecin parçasıdır. Toplumda okur ve izleyici kitlesi olarak konumlanan kitlenin, film yapıtına dönüşen esere, önceden zihinde canlandırarak okuduğu edebî eseri izlediğinde edebî eserden bağımsız senaristin kurgusuna ve yönetmenin mekânda detaylandığı konuyla yapıt bir anlamda Sokurov'un paketlenmiş ürün metaforuna dönüşünce ortaya çıkan etkileşim metin ile okur yabancılaşmasına yol açabilir.

Erden Kıral yapıtı Mavi Sürgün, Halikarnas Balıkcısı'nın aynı adlı otobiyografik eseriyle yazarın, Unuttuğu Türkü adlı hikayesinin senaryolaştırılmasıyla izleyiciyle buluşmuştur. Sürgün döneminde dönüşen bireyin kentten, ailesinden ve köklerinden uzaklaşma deneyimi, kimlik ile ilgili sorgulamaları Halikarnas Balıkcısı'nın Mavi Sürgün adlı eserinin temalarındandır. Eserlerinde bunu ifade eden Halikarnas Balıkcısı'nın anlatıcı konumu artık senaryo ile filmin karakterine dönüşmüş ve kurgusal bir görünüm kazanmıştır. Bu noktada Erden Kıral'ın tutumunu Yazko'da ifade ettiği gibi hem kitaba hem de yaptığı filme karşı taşıdığı sorumluluğu belirginleştirmiştir. Kıral, "sinemacı roman uyarlaması yapıyorsa, onu özümsemeli ve sinema dilinde yeniden kurmalıdır" düşüncesindedir (Kıral, 1982: 68). Mavi Sürgün bu anlamda Halikarnas Balıkcısı'nın kaleminden uzaklaşarak Kıral'ın yapıtında hem otobiyografi hem de Kabağaçlı'nın öykülerinin kurgulanması ile başka bir gerçeklik kazanmıştır. "Sinemacı ile yazar arasındaki çelişkinin en sağlıklı biçimde çözülebilmesi için yönetmenin her zaman sağlam bir desteğe ihtiyacı vardır ki o da senaryo yazarından başkası değildir" diyen Sayar (1982: 70), hangi coğrafyada olursa olsun bir yazın yapıtını uyarlamadaki en önemli değişkenin senaryo yazarı olduğunu ve yapıt ile edebî eser arasındaki dil birliğini bu şekilde sağlanabileceğini belirtir. Kıral'ın kendi ifadesiyle artık otobiyografik edebî eser ve Halikarnas Balıkcısı'nın sürgün olgusu çerçevesinde senaryo/film yarı edebî metin olgusu halini almıştır.

Uyarlamaların yoğun olarak sinemada yer aldığı dönemde, uyarlamanın nasıl olması gerektiği, filme veya edebî esere etkisi, izleyici veya okur kitlesi üzerindeki etkileri bakımından edebiyatçılar ve yapımcılar arasında tartışılmıştır. Ortak görüş uyarlamanın, filmin uyarlandığı edebî eserden bağımsız başka bir sanatsal yaratıcılık içerdiği ve bunun senaristin yaratıcılık sınırları ile belirlendiği noktasında olmuştur. Tartışmalarda ayrılık içeren nokta ise film uyarlamalarının kolaycılık ve kopyalama olduğunu savunan tarafla sanatsal yaratıcılık olduğunu savunan taraf arasındadır. Sayar (1982: 70), Yaşar Kemal'in romanı İnce Memed uyarlaması olan çok sayıda film için uyarlama değil 'araklama' yorumunu yapmış ve yazara en ufak bir saygı duymadan eserin kullanıldığını ifade etmiştir. Sayar (1982: 70), doğru biçimde yapılmış bir uyarlamanın edebî esere zarar verdiğine inanmadığını bu noktada, iyi bir yapıtla iyi bir sinemacının buluşmasının sağlanmasının önemli olduğunu ve ortaya çıkacak ürünün önemli bir sinema yapıtı olmasının yönetmenle senaryo yazarının becerisine kaldığını belirtir. Yazko'nun düzenlediği panellerde tartışılan yazın uyarlamaları ve sinema dili, yazın dili konusunun oldukça uzun soluklu ve sanat dergilerinin köşelerine taşınan bir mesele olduğu belirgindir. Senarist, yönetmen, yazar arasında ortak sağlıklı karara ancak sinema zevkleri ve bilgileri birbirine uyanların varabileceği gerçeği önemlidir. Sinemayı bilmeyen kişilerin başarılı yazar olarak kalsalar da eserin kendisine bağlı kalmak konusunda direktikleri takdirde ancak sinema çalışması yapan senaryocuya ayak bağı olacaklarını ifade eden Türkali (2002: 56), son derece dertli bir iş olarak yorumladığı uyarlama yazarın etkin olmadığı bir ortamda ise edebiyat yapıtına hâkim geniş okuyucu yığınlarının beğenilerinin önemli bir değişken olduğunu vurgular. Cemal Süreya (1982: 70) ile Ses Dergisi'nin yaptığı söyleşide televizyonu roman ve öykü için bir tehlike olarak işaret eder. Cemal Süreya'nın bir yazar olarak uyarlama konusundaki görüşleri sinemacılar ve eleştirilenlerden biraz daha farklı edebî eseri savunan tavrı dikkat çekicidir. Görsel planlar adına edebî eserin eğilip büküldüğünü ve okurun televizyon filmi olarak gördüğü bir öyküyü artık okuyamadığını ifade eder. Feyzi Tuna (1982: 71) ise Edebiyat Uyarlamaları ya da Yönetmenin Onuru başlığı ile ele aldığı yazısında edebiyat yapıtlarının sinemaya uyarlamada yönetmenin şamar oğlanına döndürülmesi sorunsalı olarak meselenin ele alınmasına eleştirel bakar. Fûruzan'ın o dönemde Ömer Kavur tarafından sinemaya uyarlanan öyküsü Ah Güzel İstanbul'un (1966) sinemasal kurgusuna gelen eleştirileri de ele alarak kendi uyarlama filmine yapılan eleştirileri hatırlatır ve eleştirilerin edebiyatçıyı yüceltmekten ibaret olduğunu, ortaya çıkan yapıtın sinemasal değerine ilişkin yorumlar içermediğine dikkati çeker. Bunun temel sebebini de edebiyatın sanat sayılıp sinemanın 'Yeşilçam' olgusu olarak algılanmanın ötesine geçmemesine bağlar. Ayrıca yazarın öyküsüne ya da romanına ilişkin yorumlama özgürlüğünün yönetmenin aynı romandan yaptığı uyarlamaya tanınmadığını vurgulayarak eleştirir. Sinemalaştırmanın öykü veya romanın bir başka bağlamda yeni bir yaratıcı sürece girmesi anlamını taşıdığını vurgular. Tarık Dursun K. (1982: 72), ile yapılan söyleşide ise yazar, sinema, edebiyat ilişkileri konusunda edebiyatın bu ilişkiden zararlı çıktığını söylemenin mümkün olmadığını çünkü edebiyat yapıtının geniş kitleye ulaşmasını sağladığını ifade eder. Yazar, Osman Şahin'in öyküsünden uyarladıkları filmde öykü yazarının memnuniyetsizliğini hikâyesinin bir filmi oluşturmaya yetmeyeceğini bilmemesine bağlar. Kızgın Toprak uyarlamasında hikâyenin aşırı yerelliğine özellikle diyaloglarda müdahale ettiklerini belirterek bu durumun sebebini "Yeşilçam'ın klasik ağa tipine çanak tutan tavrı dönüştürmek" olarak açıklar.

Atıf Yılmaz da (1982: 74), uyarlamalar konusunda yazarın diliyle kurduğu dünyayı yönetmenin sinema diliyle yeniden kurması gerektiğini söyleyerek senaryocu ve yönetmen için bu çalışmanın zorlukları olduğunu ifade eder. Yaşar Kemal'in üslubundan hareketle uyarlaması yapılan eserin kurgu dilinin yazar ölçüsünde başarılı olmaması durumunda filmin romanın olay zincirinin şematik, kuru anlatımdan ibaret kalacağını vurgular. Necati Cumalı (1982: 76), yönetmen bir edebiyat yapıtını sinemaya uyarlayacaksa o yapıtın özünü sindirmesi, edebiyat yapıtı olarak aldığı biçimden soyutlaması ve edebiyat dilinden kurtarması görüşündedir. Yönetmenin eserin özünü sinema diliyle yeniden yaratması ve yansıtması gerektiğini de ifade eden Cumalı, incelendikçe bütün iyi yönetmenlerin temel kültürünün edebiyatla beslendiğinin altını çizer. Umur Bugay da (1982: 76), sinemacının yaklaşımının yapıtın taşıdığı görsel öğelere değil özüne eğilmek olması gerektiğini belirtir. Bugay'a göre (1982: 76), senarist öze, yeni bir bakış, yeni bir yorum getirmeli sinema diliyle oluşmuş yeni bir yapıt ortaya koymalıdır. Bugay, uyarlamalara edebiyatçıların getirdiği eleştirilerin, çağdaş yazarlarla sinemacılar arasındaki uyumsuzluğun bir sonucu olduğunu vurgulayarak "eseri mahvetmek olarak" yorumlamak yerine eserinden yeni bir yapıt ortaya çıktığı ve artık iki bağımsız yapıt olduğunun bilincine varmaları gerektiği üzerinde durur. Halit Refiğ (1982: 80.), romanlardan yaptığı uyarlamalarda yaratıcılarının kurdukları dünyadan ve amaçladıkları hedeflerden uzaklaşmayı özellikle benimsediğini ifade eder. Uyarlamanın bağımlı olarak yeniden yaratma eylemi olduğunu ve eseri bağımsız keyfince yaratmaktan zorlu olduğunu belirten Refiğ, sinema ile edebiyatın birbirlerine en çok

yaklaştıkları anın, aralarında ortaklık kurdukları ve her ikisinin de hikâye anlattıkları durumlarıdır düşüncesindedir. Refiğ ayrıca sinemacının becerisinin içinde bulunduğu maddî şartları değerlendirme becerisinde saklı olduğunu da altını çizer. Edebî eserden yapılan film uyarlamaları konusunda gerek yerli gerekse yabancı edebiyatçıların ve senaristlerle, yapımcıların görüşleri geniş yelpazede farklılıklar gösterirken sinema için edebiyatın kurguyu besleyen bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Karanlıktan Maviliğe, Sayfalardan Beyaz Perdeye: Mavi Sürgün

Erden Kıral'ın senaryosunu Kenan Ormanlar ve Elly Schellerer Ormanlar ile birlikte oluşturdukları Mavi Sürgün filmi, 1993 yılında Erden Kıral tarafından yönetilmiştir. TRT ve Bavyera Televizyonu ortak yapımı olmasının yanı sıra Kültür Bakanlığı, LFA-Bavyera Film Yapım Fonu ve Eurimages Fonu tarafından da desteklemiştir. Filmin jeneriğinde “Halikarnas Balıkçısı'nın Mavi Sürgün romanından esinlenerek” ifadesi yer almasına karşın filmin yan öykülerinden birini de aynı yazarın Unuttuğu Türkü adlı öyküsü oluşturmakta, ayrıca Gündüzü Kaybeden Kuş adlı öyküsü de filmde yer almaktadır.

Filmin ana öyküsünü oluşturan Mavi Sürgün, Halikarnas Balıkçısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın Resimli Hafta dergisinin 13.04.1925 tarihli sayısında yayınlanan “Hapishanede İdama Mahkum Olanlar Bile Bile Asılmağa Nasıl Giderler?” adlı yazısından ötürü üç yıl süreyle Bodrum'a sürgün edilmesini ve sonrasında yaşadıklarını anlatan anı niteliğinde bir eserdir. Yazar tarafından kaleme alınan önsöz “Sabırlık, Tarla Kuşu ve Sürgün” başlığını taşır. Bu önsöz hem kitabın temasını hem de yazarın kendi hayatına bakışını özetler niteliktedir. Yazar sabırlık bitkisini ve tarla kuşunu en yalın tanımlamayla iyi insana benzetir; hayattan aldıklarından fazlasını hayata geri verirler. Kendi sürgün deneyimini de aynı eksene yerleştiren yazar bu deneyimin olumsuz, başka bir ifadeyle “karanlık” bir şekilde başlamasına karşın sonunun öyle olmayacağını ve Mavi Sürgün'ün bu süreci anlatacağını ifade eder (Balıkçısı, 1983: 5-10). Kronolojik bir sıra izleyen otuz altı alt başlıktan oluşan Mavi Sürgün'ün beş ana bölümden oluştuğu düşünülebilir. Kitabın ilk sekiz alt başlığı yazarın Birinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul'unda geçirdiği yılları konu alan ilk ana bölümü oluşturur (1983: 1-55). İkinci ana bölüm kitapta belirgin bir ağırlık taşıyan yargılanma sürecini ve sürgün yeri olan Bodrum'a yolculuğunu konu alır. Bu kısım oniki alt bölümden oluşur (1983: 56-145). Yazarın Bodrum'da geçirdiği bir buçuk yılı konu alan üçüncü ana bölüm, dokuz alt başlıktan oluşur ve yazarın yaşadığı büyük dönüşümü anlatır (1983: 146-190). Mahkemenin yazarın sürgün cezasının kalan kısmını İstanbul'da geçirmesi kararıyla mecburen İstanbul'a dönüşünü ve orada Bodrum'a geri dönmek üzere yaptığı hazırlıkları anlatan dördüncü ana bölüm üç alt başlıktan oluşur (1983: 191-202). Son olarak Bodrum'a tekrar dönüp yirmi beş yıl sürdürdüğü mutlu hayatı ve Bodrum florasına verdiği emekleri anlatan ve dört alt başlıktan oluşan beşinci ana bölümle kitap sona erer (1983: 203-227).

Mavi Sürgün filmi kitabın ikinci ve üçüncü ana bölümlerine odaklanırken, kitapta yer almayan yazarın geçmiş hayatına dair unsurlar geriye dönüşlerle film öyküsünün içinde yer alır. Unuttuğu Türkü filmde bir yan öykü olarak yer alırken Gündüzü Kaybeden Kuş filmin ana karakteri Cevat tarafından film içinde anı olarak anlatılır. Böylelikle Erden Kıral'ın; Mavi Sürgün kitabı ağırlıklı olmak üzere Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın hayatının sürgün dönemini kurmaca unsurlarla birleştirerek filmleştirdiğini ve eserde yer almayan Kabaağaçlı'nın çocukluğuna, annesine, aile hayatına, ilk evliliğine ve babasıyla yaşadığı çatışmaya dair bilgileri de film içinde geriye dönüşlerle verdiğini söylemek mümkündür. Cevat'ın yargılanması ve Bodrum'a gidişini içeren, geriye dönüşler ve rüya sahneleri aracılığıyla da ard öyküye dair bilgiler verilen ilk bölüm ve Cevat'ın Bodrum'da yaşadığı hayatı, aşkı, evliliği ve köy halkından Hacı Hasan ile Emine'nin yan öykü olarak anlatıldığı ikinci bölüm olmak üzere filmin iki ana bölümden oluştuğu söylenebilir. Sahne sayısı ve süre dağılımı açısından her iki bölüm yaklaşık eşit ağırlıktadır. Filmin temel çatışmalarından birini, kitapta olduğu gibi, anlatının merkezinde yer alan Cevat'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ailelerinden gelmesinden kaynaklanan köklü şehirli kimliği ve Anadolu ve taşra hayatı arasındaki tezat oluşturmaktadır. Taşraya giden ve altı ayı bulan uzun yolculuğu süresince kendisiyle, ailesiyle ve geçmişleriyle hesaplaşmalara giren Cevat neredeyse daha Bodrum'a gelmeden dönüşmeye ve başka bir insan olmaya başlamıştır. Cevat'ın ailesine dair bilgileri filmde geriye dönüş sahneleriyle ediniriz. Filmin açılış sahnesini ve kapanış sahnesinden bir önceki sahneyi oluşturan Cevat'ın bir dergahta çivili bir tahta üzerinde aldığı eğitimi gösteren metaforik sahneyi daha sonra değinmek üzere dışarıda tutacak olursak, filmdeki ilk geriye dönüş sahnesi Cevat'ı ve ona eşlik eden askerleri Ankara'dan İzmir'e götüren trende olur. Trenin tünele girmesiyle birlikte Cevat'ın beş yaşlarında annesiyle olduğu bir sahne görünür. Annesi Cevat'ı kucagina alıp ona çorap giydirmesinden oluşan bu kısa sahneye Cevat'ın iç sesi eşlik eder: “Anneciğim. Niçin korumadın beni? Niçin yanında alıkoymadın? Niçin hep senin olarak kalamadım? Anneciğim niçin bıraktın beni? Anneciğim”.

Trenin tünelden çıkmasıyla sona eren sahnede Cevat'ın geçmişinde kendisini rahatsız eden bir şeyler olduğu hissettirilmiş olur. Filmde yer alan bir sonraki geriye dönüş sahnesi Afyonkarahisar'da geçer. Kabağaçlı, kitabında harcırah alabilmek için üç gün Afyonkarahisar'da beklediklerini anlatırken kendi geçmişinde Afyonkarahisar'da yaşadıklarına dair herhangi bir bilgi vermez (1983: 90-92). Ancak filmde Cevat'ın Afyonkarahisar'daki eski, terkedilmiş çiftlik evlerini ziyaret ettiği bir sahne yer almaktadır. Bu ev Kabağaçlı'nın 1914 yılında babası Mehmed Şakir Paşa'yı öldürmek suçuyla tutuklandığı evdir. On beş yıl hüküm giyen Kabağaçlı'nın babasının ölümüyle ilgili farklı kaynaklarda farklı ifadeler bulunmaktadır. İddialardan birisi de Kabağaçlı'nın eski karısı ve babası Şakir Paşa arasında bir ilişki olduğu yönündedir (Özbek, 2018: 21-29). Kendisine eşlik eden askerlerle birlikte çiftlik evine gelen Cevat'ın geçmişi, yine Cevat'ın iç sesi eşliğinde rüyayı andıran parçalı bir yapıda görüntülenir. Cevat çiftlik evinin merdivenlerinden çıkarken “yolumun buraya düşmesi ne garip cennet miydi burası cehennem mi sanırım her ikisi de. Burada doğdum burada yaşadım büyük ev” sözleri görüntüye eşlik eder. Cevat'ın beş yaşlarında olduğu ve annesinin saçlarının zorla kesilirken izlediği bir geriye dönüş sahnesinin ardından Cevat terkedilmiş evdeki eşyalara dokunarak bir nevi geçmişi hatırlar: “Müzik kutum. Hala çalıyor paslı sesi. Aynı melodi. Geçmişin dayanılmaz kokusu. Olmaz olası geçmişin”. Ardından Cevat'ın kalabalık ailesine, eski karısına ve eski karısıyla babası arasındaki gizli ilişkiyi keşfedişine dair geriye dönüş sahneleri yer alır. “Büyük aile, büyük cehennem. Sevgili karım. Önder, paşa babam... Burada yaşadım. Tozlu bir kitabın sayfaları arasında buldum o çıplak gerçeği. Babam ve karım. Baba ve gelini. Neresi burası? Ne zaman bunlar? Niçin bunlar?... Evet sevgili karım. Büyük ev büyük cehennem. Ben işte burada yaşadım ve burada öldüm”. Bu sahneyle birlikte Cevat'ın geçmişinde kendisine rahatsızlık veren gizemin -en azından bir kısmı- açığa çıkmış olur. Gizemin kalan kısmı Cevat'ın trende uyuyakaldığı zaman gördüğü rüyada açığa çıkar. Rüyasında Cevat'ın babası trenin kompartımanlarından birinde oturmaktadır. Cevat kompartımanların kapılarını tek tek açarak sonunda babasını bulur ve ateş ederek onu öldürür. Ardından tutuklanmış şekilde götürülürken ter içinde uyanır. Böylelikle Cevat'ın içinden çıktığı karanlığın ne olduğu anlaşılmış olur. Filmde bu olayın Cevat'ın hayatında yarattığı etki Kabağaçlı'nın bir başka öyküsüyle verilir. Gündüzü Kaybeden Kuş adlı öykü, bir avcının kurşunuyla kör olan bir kuşun saatlerce karanlıkta uçmasını ve sonunda ölmesini anlatır (1995: 111-113). Öykü, filmin bir sahnesinde Cevat tarafından tanık olduğu bir olaymış gibi anlatılır. Cevat kuşu kendisine benzetir: “Boşlukta kanat çırpıyor ama nereye gideceğini bilmiyordu. Bana öyle geldi ki çektiği acıdan çok içine düştüğü karanlık korkutuyordu onu. Yükseliyor hiçbir zaman yükselmediği kadar yükseliyordu. Sonra birden süzüldü, kendini boşluğa bırakmıştı. Deniz sathına çarptığında yaşıyor muydu ölü müydü bilmiyorum. Benim gibi. Elim o uğursuz tetiğe gittiği o fatal geceden beri böyle bu. Yükseliyorum ve düşüyorum. Bir tek sen varsın anneciğim düşlerimde uzattığım elimi tutan”. Böylelikle Cevat'ın çocukluğu, Afyonkarahisar'da yaşanan trajik olay ve bunun sonucunda İstanbul'da sürdürdüğü hayatın yalıtılmışlığı ve karanlığı; geriye dönüşler, rüyalar ve iç seslerle tamamlanmış olur.

Cevat'ın karanlıktan maviliğe geçişinde komşusunun kızı Hatice'ye olan aşkının da payı olduğu düşünülebilir. Hatice karakteri filmde ve kitapta oldukça farklı şekilde yer alır. Kitapta Kabağaçlı, Hatice ile evliliğini doğrudan anlatmayı tercih etmemiş ve Musa adında bir karakter oluşturarak bu evliliği Musa'ya yaptırmıştır. İlk adı Musa olan Kabağaçlı, Musa karakterinin kendisi olabileceğini de kitabın bir yerinde ima etmiştir: “Tuhaf adamdı şu Musa, vesselam. Benimle Kaplankaya'ya, bir de Kale önüne balık avlamaya gelirdi. Yan yana otururduk, kimi sefer o konuşur ben dinlerdim, kimi sefer ben konuşurdum o dinlerdi. Saatlerce susardık, bazen sanki birbirimizin düşüncesini dinlerdik. Onunla birlikteyken yanımda kimse yokmuş gibi olurdu. Bazen, acaba ben o muyum, yoksa o ben mi? diye düşünürdüm” (1983: 184). Kitapta Musa, dertlerini Cevat'a açan, kötü giden evliliğini bitirmek isteyen ve komşusunun kızı Hatice'ye aşık olan bir karakterdir. Cevat aracılığıyla Hatice'ye yüzük ve hediyeler gönderir. Hatice'nin ailesi çok yoksul olduğu için bahçelerindeki değirmenli kuyuyu döndürebilecek bir hayvanları yoktur, bu yüzden değirmeni Hatice döndürmektedir. Musa bu durumdan üzüntü duyduğundan aileye bir hayvan satın alabilmek için resim yaparak para kazanmaya çalışır. Filmde Musa karakteri ortadan kaldırılmasına karşın dolaylı anlatım Hatice'nin annesi üzerinden sürdürülür. Bir başka deyişle Cevat, Hatice'ye doğrudan duygularını açmak yerine Hatice'nin annesiyle konuşur, yüzüğü ve evlenme niyetini Hatice'nin annesi vasıtasıyla Hatice'ye iletir. Kısa süren bu oyunun ardından Hatice ve Cevat evlenirler. Filmde Cevat'ın önceki evliliğine dair bir bilgi yer almaz.

Filmin yan öykülerinden birine kaynaklık eden “Unuttuğu Türkü”, Kabağaçlı'nın Türkbükü'nde geçen kısa bir öyküsüdür. Gemici Samut ve çalıştığı teknenin sahibi olan Ahmet birlikte denize açılırlar. Öyküde ismi belirtilmeyen ve Ahmet'in nişanlısı olan kız teknenin geri dönmemesi üzerine nişanlısının öldüğünü düşünür ve

aklını kaybeder. Kasabalı tarafından Manisa'daki akıl hastanesine yatırılmasına karar verilmişken Samut ve Ahmet denizden geri gelirler. Annesi Ahmet'i başka biriyle evlendirir, başından beri kıza aşık olan Samut evlenme teklif eder ancak kızın akli başında değildir. Kızı Manisa'ya sevk ederlerken Samut'un öykünün başında denize açılırlarken söylediği türküyü tekrar söylemesi üzerine kız her şeyi hatırlar ve kendine gelir. "Bana unutmuş olduğum bir türküyü hatırlattın" demesiyle öykü biter (Balıkçısı, 1995: 136-141). Filmde Samut karakteri Hacı Hasan, kız ise Emine olarak yer alırken Ahmet'e yer verilmez. Filmde Emine kasabanın erkeklerinin itip kaktığı, kötü muamele ettiği bir meczuptur. Balıkçı Hacı Hasan sürekli Emine'ye evlenme teklif eder ancak Emine Hasan'dan kaçır. Bir gün denize açılan Hacı Hasan denizden geri gelmeyince Emine'nin akıl sağlığı kötüleşir ve etrafa zarar verdiği gerekçesiyle bir ağaca bağlanır. Cevat'ın da müdahalesiyle Manisa'ya hastaneye yatırılmak üzere köyden götürülür.

Filmdeki çatışmalardan biri de eğitilmiş, zengin, şehirlî Cevat'ın sürgün cezası bitince yoksul ve cahil bir taşralı olan Hatice'yi bırakıp bırakmayacağıdır. Bu konu hem Hatice tarafından hem de Hatice'nin annesi tarafından farklı sahnelerde dile getirilmiştir. Filmin son sekansında Cevat takım elbisesini giyip şapkasını takarken Hatice üzgün gözlerle onu izlemektedir. Aralarında bir konuşma geçmez, Cevat evden çıkıp gider. İssız bir arazide bir ağacının altına gelip taşların üstüne uzanırken iç ses duyulur: "Bitti işte sürgünlük de bitti. Nereye gidersen kendini de beraberinde götürüyorsun doğru. Peki ama benim dışındaki bu haksızlıklar, bu korkular bu iğrençlikler, bu namussuzluklar ne olacak? Hiçbir şey olmayacak. Yeniden başlayacak İstanbul'un rutin hayatı. Oo Cevat Bey hoşgeldiniz. Oo Cevat Bey nerelerdeydiniz? Bilmiyorlar ki ben artık Cevat Bey değilim. Onların tanıdığı Cevat değilim. Adımı bile değiştirdim. Buranın insanlarından biriyim. Öyle sanıyordum. Ama buranın insanı oranın insanı yokmuş. Doğru. İnsan insanın kurduymuş." Cevat bir yandan da kravatını çıkarıp gömleğinin düğmelerini açmaktayken filmin açılış sahnesindeki tekke görüntüsü tekrar belirir. Ancak bu kez Cevat'ın iç sesi görüntüye eşlik eder: "Bir zamanlar ruhumu huzura kavuşturmak için bir tekkeye intisap etmişim. Gençtim. Şeyhim şöyle demişti; 'içindeki karanlığı boşalt ki ışıkla dolsun'. Kolay bir şey değildi bu. Semada kendi etrafında dönebilmek için çivili bir tahtada haftalarca, aylarca temrin yapmam gerekiyordu. Acıyla boşaltıyordum içimdekini. Ama içim ışıkla dolmadan yoruldu." Geriye dönüş sahnesinin bitmesiyle Cevat'ın ağacın altında ağladığı görülür. "Şimdi kendi kendime soruyorum gitmek mi, kalmak mı? Nereye gitmek? Nerede kalmak?" sözlerinin cevabı sonraki kapanış sahnesinde verilir. Hatice gözlerini bağlamış bahçedeki su dolabını döndürmektedir. Cevat Hatice'nin yanına gelip Hatice'yle birlikte dolabı döndürmeye başlar. Cevat'ın iç sesi eşliğinde dolabı birlikte döndürmeye devam ederler: "Sıradan bir insan gibi kalmak. Su dolabını döndürecek hayvanı olmadığında gözünü bağlayıp dolabı kendi döndüren kadının gibi olmak. Bundan yakınmamak. Fakat bir yazgı olarak da kabul etmemek. Yerin altından yerin üstüne o mübarek suyu çıkardığın için mutlu olmak. Aya ve yıldızlara bakmak. Güneşte terlemek, denizin maviliğini yaşamak, bereketini paylaşmak. Bu dünyadan biri olmak. Tek kurtuluş bu, bir dünya sürgünü için. Tek kurtuluş." Cevat'ın sözleri bitince dolabı döndürmeyi bırakırlar, Hatice ağlamaktadır. Cevat Hatice'nin gözündeki bağı açar ve sarılırlar. Böylece Cevat kararını vermiş olur. Kitabın dördüncü ve beşinci ana bölümleri, Halikarnas Balıkçısı'nın Bodrum'da yirmi yedi yıl mutlu bir hayat yaşadığına dair kapanış yazısıyla film biter.

Sonuç

Sonuç olarak Erden Kıral'ın; Mavi Sürgün kitabı ağırlıklı olmak üzere Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın hayatının sürgün dönemini kurmaca unsurlarla birleştirerek filmleştirdiğini ve eserde yer almayan Kabaağaçlı'nın çocukluğuna, annesine, aile hayatına, ilk evliliğine ve babasıyla yaşadığı çatışmaya dair bilgileri de film içinde geriye dönüşlerle verdiğini söylemek mümkündür. Ülkenin tarihinde önemli yer tutan bir aileden gelen Kabaağaçlı, yazar kimliğiyle edebiyat tarihine önemli eserler bırakmış bir figürdür. Cevat Şakir, aristokrat bir ailede kendinden beklentilerin yüksek olduğu bir ortamda ortalamanın çok üstünde bir eğitim donanımına sahipken o yaşantının her aşamasına, her haline kendince direnmiş ve bundan kaynaklı büyük çatışmalar yaşamış, ağır bedeller ödemek durumunda kalmıştır. Azra Erhat ile mektuplaşmalarında, "gelgelelim hakikate, yani bana. Çocukluktan çıkmağa başlar başlamaz, bende bir isyan belirdi. İlk önce müteessir olurum, sonra rebellion. Bu isyanlar muhtelif konular üzerinde olurdu. Bir imajla anlatayım. Al bir demir çubuk, "Ben kuvvetliyim!" denirdi bana ve iki eliyle tutunca demir çubuğu büklerlerdi. Ben de "Ben de kuvvetliyim!" derdim -çünkü dayanamazdım- demir çubuğu tutunca açar ve gene dümdüz ederdim. Yalnız bu meselede demir çubuk ben idim (Erhat,2002: 133). Benliğinde kendi gibi olmak için gerekli iradesi varken ona uygulanan kendinden başka bir bireye dönüşme

baskısı yazarın ya da sürgünün öznesi film kahramanına dönüşen Halikarnas Balıkcısı'nın hiç bitmeyen isyanının kökenidir. Fatal gece dediği babasının ölümünü anlattığı bölümde Erhat'a (2002: 136), "Sürgün'de bir cümle vardır, Zekeriya hakkında der: İnsan hayatında yolların ayrıldığı bir noktaya gelir. Bir yolda giderse Lucifer olur, şeytan olur insan, öteki yoldan giderse melek, evliya ve martyre olur. Amma yolun sağında veya solunda gitmeği seçmek tamamen iradenizde olmayabilir. Bir çöp, terazinin bir kefesine ağır basabilir. Bu cümlem, büyük bir tecrübenin neticesidir der" ve yazgının beklemediği etkilerine vurgu yapar. Filmde son sahnede yansıtılan kimlik, aidiyet ve kendilik algısı zamanın akışı içinde uyumla yaşamak anı teneffüs etmek edimi bu nedenle vurgulanmıştır demek mümkündür. Gerçekçilik ekseninde gündelik hayatı, toplumsal dönüşümleri ve bireyseli etkileyen sosyal sorunların altındaki sosyolojik nedenleri yansıtmaya çalışan sanatın gerçekçilikten aldığı güç, edebiyat ve sinema ilişkisi odaklı olarak ele alınmıştır. Özellikle modernleşmenin ve sonraki süreçte meydana gelen köklü yaşam pratiklerine dayalı dönüşümlerin toplumsal yapı içinde bireyi ne yönde etkilediği konusu bireyin toplumsal değişim süreçleri içindeki konumu ve anlamlandırma sancıları olarak eleştirel bakışla roman, hikâye ve senaryo olarak okura, izleyiciye ulaştırılmıştır. İzleyicinin dışında hem edebiyat hem sinema alanında varlık gösteren kendi döneminin toplumsal gerçekliğini edebî metin ya da sinema kurgusu içinde fragmanlar halinde yansıtmaya kaygısı olan yazar, senarist, yönetmen uyarlanmanın sınırları konusunda da dönüştürme biçimlerini tartışmıştır. Edebî eserlerdeki toplumsal gerçekçilik yaklaşımının okurda yarattığı tesir ile sinema yapıtının tesiri noktasında uyarlanmanın edebî metni yeniden biçimlendirme, yeniden kurma, diğer anlamda dönüştürme olduğu noktasında birleşen görüşler mevcuttur. Büyük maliyetleri olan, çok sayıda nitelikli işgücü gerektiren ve yapımın yanı sıra etkili bir dağıtım ve gösterim stratejisine de ihtiyaç duyan sinema filmlerinin tam da bu nedenle 'gerçekmişgibilik' duygusuna bağı sıkıdır. Bu sıkı bağ yüzünden sinema bazen toplumun gerçekliğini yansıtan bir aynaya benzetilmiştir. Sosyal eşitsizlikler, sosyal refah sorunları, dönemin sosyoekonomik ve siyasal koşullarının yol açtığı toplumsal değişim ve bireyi dönüştürme etkisi, göç olgusuna bağı olarak kırsal ve kentsel yaşam içindeki dönüşümlerin gündelik hayatı etkileyiş biçimleri, edebî eserin sinema yapıtına uyarlanma süreçlerini küreselde ve yerelde anlaşılır kılmıştır. Türk sinemasında gerçekçilik ile yapıtın inşa edilmesinin ilham kaynağı gerçekçilik akımının öncüsü olan eleştirel eserlerle toplumsal gerçekliği okura yansıtan hikâye ve romanlar önemli rol oynamıştır. Türk toplumunun tarihsel seyir içinde deneyimlediği kırılmalar ve buna bağı olarak toplumsal yapıdaki değişimler edebiyatçının gözünden toplumsalın yorumlanması olarak edebî eserde işlenmiştir. Bu sebeplerdir ki edebiyat sahasında çalışan bir anlamda metin arkeoloğu olarak metnin içindeki toplumsal ortaya koymaya çalışan araştırmacılar, dönemsel olarak yapılan tasniflerde küresel ve yerel olarak cereyan eden akımlara ve akımların perspektifinden dönemsel değerlendirmelere göre eseri ele almayı bir yöntem olarak seçerler. Bu durum şüphesiz toplumsallık ölçeğinde edebiyat, sosyoloji ve sinema-sosyoloji ilişkisi odaklı olarak uyarlanmanın eserin toplumsal gerçekliği yansıtmaya boyutunda etkisini yorumlamayı olanaklı kılacaktır. Türk edebiyatının toplumcu gerçekçi yazarlarının sosyal sorunlara bakış açısını yeniden yorumlayan bazı sinema yapıtıları idealin ne olduğunu doğrudan mesajlarla vermek yerine mekân-an ve karakter ile kurgunun diğer unsurlarının gücünden hareketle fragmanlar hâlinde yansıtmayı amaçlar. Bu anlamda romanın ya da öykünün detayları görüntüye dönüşürken uyarlanmanın etkisiyle bir anlamda yeniden kurulur. Okurdan izleyiciye dönüşen kitle, zihninde canlandırdığı kahramanı, mekânı, olay örgüsünü tüm detayları ile sosyal gerçeklik boyutunda yeniden inşa edilmiş olarak bulduğunda detayların farklılığı üzerine yorumlardan çok gerçekliğin izleyiciyi saran etkisi üzerinden yeni bir yorum yapar. Uyarlanan esere okurun ya da izleyicinin tutumu eseri yorumlamanın ötesine geçerek zaman zaman toplumsal gerçekliğin şiddeti ile toplumsal olana odaklanmaya dönüşür. Eser artık ne sinema ne edebî eserdir, ulaştığı kitle için sosyal sorunun yorumlanması ve toplumsalın zihinde yeniden inşasıdır. Uyarlanan eser artık sinema yapıtı olarak da toplumsalın algılanması için pekiştirici olmuştur.

Öneriler

Türk sinemasında edebiyattan uyarlanmış filmler, sinemaya uyarlanmış edebî metinler, uyarlamalara yönelmeyi tercih eden yönetmenler, uyarlamaların ağırlık kazandığı dönemler, edebiyat uyarlamalarının sinemasal türlerle, furyalarla ve seyircilerle ilişkileri, araştırılmasının verimli olacağı düşünülüyor konulardır. Diğer taraftan izleyiciler üzerine yapılacak alımlama analizleri görsel işitsel metinlerin anlamlandırılmasında işleyen dinamikleri, bu dinamiklerle etkileşime giren etnografik öğeleri aydınlatması açısından faydalı olabilir.

Kaynakça

- Abisel, N. (1999). *Popüler sinema ve türler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Aksan, D. (1982). *Dilbilim seçkisi: günümüz dilbilimiyle ilgili yazılardan çeviriler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Balıkçısı, H. (1983). *Mavi Sürgün*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Balıkçısı, H. (1995). *Ege'den denize bırakılmış bir çiçek*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Bazin, A. (1966). *Çağdaş sinemanın sorunları*, (Nijat Özön, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bazin, A. (2011). *Sinema nedir?*. (İbrahim Şener, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Bilginer, R. (1982). Uyarlamamanın aslına ve cinsine sadık kalınmalı. *Hürriyet Gösteri*. (15), 75.
- Bugay, U. (1982). Edebiyat uyarlamalarının başarılı olduğu söylenemez. *Hürriyet Gösteri*. (15), 76.
- Cobb, S. (2012). Film authorship and adaptation. In D. Cartmell (Ed.), *A Companion to Literature, Film and Adaptation* (pp.105-122), London: Wiley-Blackwell.
- Corrigan, T. (2007). Literature on screen, a history: in the gap. In D. Cartmell & I. Whelehan (Ed.), *The Cambridge Companion to Literature on Screen* (pp. 29-44). New York: Cambridge University Press.
- Cumalı, N. (1982). Bütün iyi yönetmenlerin kültürü edebiyatla beslenir. *Hürriyet Gösteri*. (15), 76.
- Cumalı, N. (1982). Aşk toplumsal bir olgudur. *Hürriyet Gösteri*. (19), 66.
- Desmond, J. M. & Hawkes, P. (2006) *Adaptation: studying film and literature*. Boston: McGraw Hill.
- Duru, S. (1982). Bir yönetmenin iyi bir senaryoya her zaman ihtiyacı vardır. *Hürriyet Gösteri*. (15), 77.
- Eisenstein, S. (1984). *Film duyumu*. (Nijat Özön, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Eisenstein, S. (1985). *Film biçimi*. (Nijat Özön, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Erhat, A. (2002). *Mektuplarıyla halikarnas balıkçısı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Fürüzan. (1982). En önemli nokta senkronize olabilmek. *Hürriyet Gösteri*. (15), 77.
- İleri, S. (1982). Ne yazık ki asıl uğraşım edebiyatçılık. *Hürriyet Gösteri*. (15), 73.
- Leitch, T. (2008). Adaptation studies at a crossroads. *Adaptation*, 1(1), 63-77.
- Onaran, O. & Büker S. (1985). *Sinema kuramları*. Ankara: Dost Yayınları.
- Ormanlar, K. (Yapımcı) & Kıral, E. (Yönetmen). (1993). *Mavi sürgün [Sinema Filmi]*. Türkiye: TRT & Kültür Bakanlığı & LFA-Baviera & Eurimages.
- Öner, Ç. (1982). Sinema bu sanatı sevenler için yararlı bir zehirdir. *Hürriyet Gösteri*. (15), 77-78.
- Öngören, M. (1982). Senaryo yazarları ekibinin varlığına kesinlikle inanıyorum. *Hürriyet Gösteri*. (15), 79.
- Özbek, A. (2018). *Cevat Şakir Kabaağaçlı, hayatı-eserleri-sanatı üzerine bir araştırma*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Özgentürk, A. (1982). Sinema bir kalp hareketidir. *Hürriyet Gösteri*. (15), 80.
- Pinar, A. (2019). Literature and film adaptation theories: methodological approaches. *Journal of Artistic Creation & Literary Research*, 7(2), 87-97.
- Polan B. D. (1977) Eisenstein as theorist. *Cinema Journal*, 17 (1), 14-27.
- Refiğ H. (1982). Bağımlı olarak yeniden yaratmak çok daha güç bir iş. *Hürriyet Gösteri*. (15), 80.
- Sayar, V. (1982). Sinemamız edebiyatımıza bakıyor. *Hürriyet Gösteri*. (15), 68-70.
- Selimoğlu, Z. (1982). Sinema bir ekip çalışmasıdır. *Hürriyet Gösteri*. (15), 81.
- Sokurov, A. (2008). *Sinemaya giden yol mutlaka edebiyattan geçiyor. Sinema söyleşileri 2008*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Stam, R. (2000). Beyond fidelity: the dialogics of adaptation in film adaptation. In J. Naremore (Ed.), *Film Adaptation* (p.54-76). New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Tuna, F. (1982). Edebiyat uyarlamaları ya da yönetmenin onuru. *Hürriyet Gösteri*. (15), 71.
- Türkali, V. (2022). *Üç film birden*. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Yılmaz, A. (1982). Sinema olayı yönetmenle gerçekleşiyor. *Hürriyet Gösteri*. (15), 74.
- Yüksel, S. E. (2021). Uyarlama çalışmaları ve sinema-edebiyat ilişkileri bağlamında bütün zamanı. *Zemin*, 2 (2021), 184-209.

EXTENDED SUMMARY

This study aims to reveal the discursive differences and similarities in the works by considering Cevat Şakir Kabaağaçlı's *The Blue Exile*, *The Song She Forgot* and *The Bird that Lost the Daylight*, and Erden Kıral's *The Blue Exile*. In the first part of the study, the prominent approaches in the adaptation studies are included, and then an evaluation is made specifically for *The Blue Exile* adaptation. In the next part of the study, the relations between the movie *The Blue Exile* and the mentioned works of Kabaağaçlı are discussed. The issue of fidelity that has traditionally dominated the criticism of adaptation has codified adaptation as a form of artistic reproduction rather than production. Recent studies have argued that it is necessary to abandon the idea of adaptation as a one-way transformation from one form to another. Robert Stam argues that adaptation should be considered as a dialectical process, not just a product. This study adopts contemporary approaches that consider adaptation as a new form of production, as opposed to the traditional approach that treats it as reproduction. The stories and novels that reflect the social reality to the reader have played an important role in Turkish cinema. The breaks experienced by the Turkish society in the historical course and the changes in the social structure accordingly have been interpreted in the literary work as the interpretation of the social from the perspective of the writer. For this reason, researchers who try to reveal the social in the text as a text archaeologist working in the field of literature, choose as a method to handle the work according to the global and local movements and periodic evaluations from the perspective of the movements in the periodical classifications. This will undoubtedly make it possible to interpret the effect of the adaptation in the dimension of reflecting the social reality of the work, focusing on the relationship between literature, sociology and cinema-sociology on the social scale. Some cinema works, which reinterpret the perspective of socialist realist writers of Turkish literature on social problems, aim to reflect what the ideal is in fragments based on the power of place-moment and character and other elements of the fiction, instead of giving direct messages. In this sense, the details of the novel or the story are reconstructed in a sense with the effect of adaptation while transforming into an image. When the audience transforming from the reader to the audience finds the hero, the place and the plot reconstructed with all its details in the dimension of social reality, they make a new interpretation based on the effect of reality that surrounds the viewer rather than on the difference of details. The attitude of the reader or the viewer to the adapted work goes beyond interpreting the work and turns into focusing on the social with the violence of social realism from time to time. The work is no longer a cinema or a literary work, it is the interpretation of the social problem for the audience it reaches and the reconstruction of the social in the mind. The adapted work has now become a reinforcement for the perception of the social as a cinematic work. Literature and theater are areas where cinema has started to interact since its early years. Especially with the fact that cinema has now strengthened its story-telling function and has proven that it will be one of the most popular tools of the century, it has been plausible to turn to texts with a low risk of harm, in other words, to literary texts and theater plays that are already admired because they have been tried. Apart from popular cinema, on the other hand, some directors who want to give the cinema an artistic reputation have turned to literary works from time to time since the first years. The memoir named *The Blue Exile*, which is the subject of this study, was written by Musa Cevat Şakir Kabaağaçlı and published in 1971, and was adapted to the cinema with the same name by director Erden Kıral in 1993. Musa Cevat Şakir Kabaağaçlı is an important figure who, together with his family, experienced the multidimensional change of the geography where his roots belong, from the empire to the republic. The book, which tells a part of the author's own life, also reflects the atmosphere in the country after the First World War. In addition to containing information about occupied Istanbul, the author also conveys his observations about many towns of Central Anatolia and the Aegean, nature and the life of the people during his long journey of six months to be tried and sentenced to exile. The movie, *The Blue Exile* written by Erden Kıral together with Kenan Ormanlar and Elly Schellerer Ormanlar, was directed by Erden Kıral in 1993. This study adopts contemporary approaches that consider adaptation as a new form of production, as opposed to the traditional approach that treats it as reproduction. As a result, It is possible to say that Erden Kıral made a film by combining the exile period of Cevat Şakir Kabaağaçlı's life with fictional elements, mainly in the book *The Blue Exile*, and information about his childhood, mother, family life, first marriage and conflict with his father through flashbacks in the film. In addition, one of the side stories of the film is the story *The Song She Forgot* by the same author. The story *The Bird that Lost the Daylight* is also included in the movie.

KISA SÜRELİ DİNAMİK PSİKOTERAPİ YAKLAŞIMININ FİLM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF SHORT-TERM DYNAMIC PSYCHOTHERAPY APPROACH WITH THE METHOD OF FILM ANALYSIS

Oğuzhan YILDIRIM

Uzman Psikolojik Danışman
oguzhanyildirim.pdr@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-8174-9640

Hatice KUMCAĞIZ

Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Eğitim Bilimleri
haticcek@omu.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-0165-3535

ÖZET

Geliş Tarihi:
26.02.2021
Kabul Tarihi:
21.03.2022
Yayın Tarihi:
31.03.2022
Anahtar Kelimeler
Kısa süreli dinamik
psikoterapi
Film analizi
Doküman incelemesi
İstanbul Gelin.
Keywords
Short-term dynamic
psychotherapy
Film analysis
Document analysis
İstanbul Gelin.

Psikanalitik kuram kökenli olmasına rağmen gittikçe farklılaşan dinamik kısa süreli psikoterapi yaklaşımı son yıllarda ilgi çekmeye başlamıştır. Bu ilginin nedenleri arasında; toplumun hemen her kesimine uygun olması, danışanların ihtiyaçlarını karşılamak için kısa süreli terapilerin yeterli olduğunun anlaşılması ve kısa süreli olması nedeniyle mali açıdan ekonomik olması gelmektedir. Bu araştırmada Dr. Gülseren Budayıcıoğlu'nun 'Hayata Dön' isimli kitabından televizyona uyarlanan "İstanbul Gelin" dizi filminde yer alan terapi sahneleri kısa süreli dinamik psikoterapi ekseninde çözümlenmiştir. Dizinin ana karakterlerinden olan Âdem Bey ile terapist İdil Hanım arasındaki terapötik ilişki, terapötik süreç, terapistin müdahale stratejileri ve müdahale teknikleri film analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan betimsel analize göre ilgili alanyazın doğrultusunda müdahale stratejileri, müdahale teknikleri ve danışan seçim kriterleri olmak üzere üç kategori oluşturulmuştur. Bu üç kategori kapsamında toplam 19 tema yer alırken müdahale stratejileri kategorisine ilişkin 11 alt temaya ulaşılmıştır. Dizinin kısa süreli dinamik psikoterapi ekseninde çözümlenmesiyle elde edilen bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmış ve ileride yapılacak benzer araştırmalara yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

Despite its psychoanalytic theory origin, the dynamic short-term psychotherapy approach, which has changed over time, has attracted attention in recent years. Because short-term dynamic psychotherapy is suitable for all segments of the society, short-term therapy is sufficient to meet the needs of the clients and it is financially economical due to its short duration. In this research, the therapy scenes in the "İstanbul Gelin" series adapted from Dr. Gülseren Budayıcıoğlu's 'Hayata Dön', was analyzed from perspective of short-term dynamic psychotherapy. The therapeutic relationship between mr. Âdem, one of the main characters of the series, and the therapist mrs. İdil, the therapeutic process, intervention strategies and intervention techniques of the therapist, were examined with the method of film analysis. According to the descriptive analysis, three categories were created in line with the literature: intervention strategies, intervention techniques and client selection criteria. There are 19 themes in these three categories and 11 sub-themes in the category of intervention strategies. The findings obtained by analyzing the series from perspective of short-term dynamic psychotherapy were discussed in line with the relevant literature. Various recommendations have been made for similar studies in the future.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/article/887164>

Atf/Cite as: Soyadı, A. (2022). Çalışmanın başlığı. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 601-618.

Giriş

Geçmişten bugüne 400'den fazla terapi kuramı tanımlanmıştır. Bu kuramlar, içinde bulunulan zamana, kültüre, teknolojik ve bilimsel gelişmelere, yasalara ve danışanların değişen ihtiyaçlarına göre değişerek farklılaşmaktadır. Kimi zaman farklı kuramların birleştiği bazen de yeni kuram ve yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni kuram ve yaklaşımlar geleneksel kuramlara paralel veya tepki olarak ortaya çıkmıştır (Işık, Ergüner-Tekinalp, Üzbe-Atalay ve Kaynak, 2019, s.11). Kısa süreli terapilerin doğuşu Franz Alexander ve Thomas French'in (1946) klasik psikanalitik yaklaşımdan önemli ölçüde farklılaşan teknikleriyle olmuştur. Chicago Okulu diye bilinen bu yaklaşıma zamanla dinamik psikoterapi (dynamical psychotherapy) adı verilmiştir. Haftada dört, beş seans olan terapi süreci haftada bir seansa indirilmiştir. Görüşmelerde divan kullanımından vazgeçilmiş ve yüz yüze görüşmeler tercih edilmiştir. Psikanalizden gittikçe farklılaşan kısa süreli dinamik terapilerin genel amacı; danışanların gündelik deneyim ve problemleriyle baş etme becerilerini geliştirmektir. Terapistler danışanlarının olumlu yönlerine ve motivasyonlarına güvenirlir. Güvenin hızla gelişmesi sağlanır ve terapötik alyansın (ittifak) oluşması desteklenir. Danışanların çatışmasının sınırlı ve spesifik olması beklenir. Mazohizm, aşırı pasiflik ve aşırı bağımlılık gibi ödipal dönem öncesindeki sorunlar bilerek görmezden gelinebilir. Danışanlara yetkinlik, kuvvet ve özgüven kazanması için destek verilir. Şimdi ve burada yaklaşımı içinde danışanların sorunlarında nasıl bir ilerleme gösterdikleri gerçekçi bir biçimde tespit edilir (Ardalı ve Erten, 1999, s.181-183).

Dinamik psikoterapi ve psikanalizin yüz seneyi aşkın bir geçmişi vardır. Dinamik psikoterapi, 20.yy başlarındaki psikanaliz gibi küçük entelektüel bir kesime ve spesifik problem gruplarına uygulanan bir yaklaşım değildir. Toplumun hemen her kesimine, farklı kişilik yapısına sahip bireylere ve oldukça geniş bir psikopatolojik yelpazeye uygun hale gelmiştir. Yüz seneyi aşan bilgi birikimi, tecrübe ve gözlem; yüz binlerce uygulayıcı; milyonlarca danışan; sayısız araştırma, yayın ve kitap ile insan sırrını çözme konusunda büyük bir bilgi zenginliği ve deneyime sahiptir (Ardalı ve Erten, 1999, s.32). Kısa süreli dinamik psikoterapiler içinde farklı terapistlerin oluşturduğu yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunların başında; Sınırlı-Zamanlı Psikoterapi Yaklaşımı (David Malan), Kaygıya Harekete Geçiren Kısa Süreli Psikoterapi Yaklaşımı (Peter Sifneos), Geniş Odaklı Kısa Dinamik Psikoterapi Yaklaşımı (Habib Davanloo), Sınırlı Zamanlı Psikoterapi Yaklaşımı (James Mann) ve Kısa Yoğun Acil Dinamik Psikoterapi Yaklaşımı (Lepold Bellak) gelmektedir.

Dinamik kısa süreli psikoterapi yaklaşımına olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Bu ilginin başlıca sebepleri; toplumun her kesimine uygun olması, terapilerin düzeltici tekniklerin yanında önleyici ve ivedi teknikleri de kullanması, danışanların ihtiyaçlarını karşılamak için kısa süreli terapilerin yeterli olduğunun anlaşılması ve ruh sağlığı hizmetleri için yapılan masraf ve harcamalar açısından ekonomik olması yer almaktadır (Ardalı ve Erten, 1999, s.181; Levenson, 2017, s.33).

Kısa süreli dinamik psikoterapi çocukluk yaşantıları, gelişim, davranışların altında yer alan bilinçdışı süreçler, çelişkiler, aktarım, direnç, tekrarlayan davranışlar gibi psikanalitik kavramların temelinde kurulmuştur. Terapistler psikanalizdeki gibi danışana ait tam bir geçmiş hazırlamak amacıyla genetik materyal biriktirmekten uzak dururlar. Bunun yerine şimdi ve burada ilkesine bağlı olarak danışan ile ilişkisine odaklanırlar. Kısa süreli dinamik psikoterapinin amacı danışanların kişilerarası örüntülerini terapötik ilişki bağlamında yeni anlayış ve deneyimlerle değiştirmektir. İstenen durum danışanın kendisiyle ve diğerleriyle ilişki kurma biçimini düzenlemektir. Buradan hareketle terapinin asıl amacının semptomları ortadan kaldırmak olmadığı söylenebilir (Levenson, 2017, s.17-43).

Kısa süreli dinamik psikoterapiye göre bireyin kişilik gelişimi belli bir noktada tamamlanmaz. Başkalarıyla etkileşim halinde olduğu müddetçe dinamik olarak değişmeye devam eder (Levenson, 2017, s.50). Kişilik bozukluğunda ise dinamik psikoterapinin belli işlevleri vardır. Danışanın çatışmalı nesne ilişkileri terapiye getirilir. Ardından danışanın bilinçdışı çatışmaları keşfedilir ve yorumlanır. Terapi hedefleri terapist tarafından vurgulanır ve derinlemesine çalışılır (Caligor, Kernberg ve Clarkin, 2007).

Kısa süreli dinamik psikoterapinin yedi varsayımı bulunur. Bu varsayımlar şöyle sıralanabilir:

- Danışanların terapiye ihtiyaç duyma sebepleri olumsuz kişilerarası ilişkilerden kaynaklanmaktadır.
- Afonksiyonel stiller geçmişte öğrenilmiştir.
- Geçmişte öğrenilen afonksiyonel stiller halen devam etmektedir.

- Danışan terapistiyle kişilerarası sorun yaşar.
- Terapist katılımcı bir gözlemci rolü üstlenir.
- Terapist danışan ile olan zorlukları yeniden canlandırmaya eğilimlidir.
- Danışanların problemleri ve tanımlanabilir bir ilişki örüntüsü bulunur (Levenson, 2017, s.44).

Bir danışanın kısa süreli dinamik psikoterapi için uygun olup olmadığını belirleyebilmek için beş ana kriter bulunmaktadır. Bu kriterler şunlardır:

- *Duygusal rahatsızlık*: Terapi almak isteyen danışan duygu veya davranışları nedeniyle duygusal bir acı yaşamaktadır.
- *Temel güven*: Danışan seanslara gelme konusunda isteklidir ve olumsuz yaşantısından kurtulacağına ilişkin umudu ve güveni vardır.
- *Kişilerarası çatışmaları düşünmede istekli olma*: Danışan yaşadığı problemlerinin kişilerarası ilişkilerine olumsuz yönde yansıtıldığını kabul etmelidir.
- *Duygularını incelemeye istekli olma*: Danışan duygularının incelenmesi ve üzerinde çalışılması için yoğun olumsuz duygularından kimi zaman uzaklaşabilmelidir.
- *Terapist ile arasında anlamlı bir ilişki kurabilme kapasitesine sahip olma*: Danışan yeni kişilerarası deneyimler algılayabilmek için diğerlerine farklı ve bütün kişiler olarak davranabilmelidir. Terapistiyle sürekli biçimde afonksiyonel iletişimini sürdürdüğü takdirde terapist terapötik rolünü uygulayamayabilir (Ardalı ve Erten, 1999, s.183; Levenson, 2017, s.101).

Kısa süreli dinamik psikoterapide terapistlerin üç kısımdan oluşan bir formülasyon hazırlamaları gerekir. İlk olarak *değerlendirme* kısmında terapist danışanın kendi öyküsünü kendi ifadeleriyle anlatmasına olanak sağlar. Kökleşmiş geçmişini araştırdığı danışanın öyküsündeki duygusalığa dikkat eder. Danışanın sorun ve semptomlarla ilişkili olan kişilerarası ilişkisini inceler. Elde ettiği bilgileri birleştirmek ve anlamlandırmak için Döngüsel Maladaptif Örüntüler (DMÖ) formunu kullanır. Diğer kısım olan *kavramsallaştırmada* terapist danışanın transaksyonel davranışlarındaki ve duygularındaki temalara dikkat çeker. Danışanın duygusal ve döngüsel davranışlarını fark eder. Terapi sürecinde görülebilecek afonksiyonel etkileşimlerin yaşanmaması için çaba gösterir. Son olarak danışanın baskın duygusal döngüsünü ifade eden Döngüsel Maladaptif Örüntülerini (DMÖ) tespit eder. Formülasyonda yer alan son kısımda ise *tedavi planlaması* yapılır. İlk olarak olumlu ilişkiler deneyimlemesi ve yeni anlayışlara sahip olması için danışanın DMÖ'sü kullanılır. Ardından danışanın DMÖ'sü tekrar incelenir ve revize edilir. Terapist tüm aşamalarda kültüre duyarlı olmaya özen gösterir (Levenson, 2013, s.74).

Bu terapi yaklaşımında beş bölümden oluşan müdahale stratejileri bulunur. *Terapötik ilişkiyi koruma* kısmında terapist danışana yönelik saygılı, empatik, yargısız ve işbirliği içinde olur. Danışanı anlayışla dinlediğini gösterir. Güçlü yönlerini ortaya çıkarıp danışana fark ettirir. Terapi sürecini olumsuz etkileyecek engelleri fark ederek oluşan fırsatları kullanır. *Duyguya ulaşma ve işleme* kısmında ise terapist danışanın duygusal açıdan düzenli kalmasını sağlar. Terapi sürecinde duygularını deneyimlemesine, ifade etmesine ve duygularının farkında olmasına yardımcı olur. Danışanın duygu ve deneyimlerini sınıflandırmasını sağlar, Döngüsel Maladaptif Örüntüleri ile ilişkili olan duygularını fark etmesi ve deneyimlemesi noktasında onu teşvik eder. Üçüncü kısım olan *empatik araştırmada* terapist açık uçlu sorular sorar. Danışanın kullandığı kelimelerdeki özgün ve kişisel anlamları inceler. Tanımlama ve açıklamalarına somut detaylarla yanıt verir. *Odak sorgulama* kısmında terapistten odaklı sorgulamalarda bulunması beklenir. Son kısım olan *ilişki odağında* terapist danışanın yaşamında yer alan önemli kişilere yönelik duygu, inanç ve düşüncelerini keşfetmesine yardımcı olur. Terapist danışan hakkında neler düşünüp hissettiğini tartışmak için danışanı cesaretlendirebilir. Danışanın bazı davranışlarına ve DMÖ'süne yönelik kendi tepkilerini ifade eder. Danışanı ile arasındaki kişilerarası ilişkiyi araştırıp düşünür (Levenson, 2013, s.84).

Kısa süreli dinamik psikoterapi yaklaşımları arasında yer alan Kısa Yoğun Acil terapi ekolündeki müdahale teknikleri; yorum, eğitim, katarsis, işaretlere duyarlılık, dürtünün baskılanması, ortak görüşme, entelektüelleşme ve psikoaktif ilaç kullanımı olarak sıralanabilir. *Yorum* tekniği danışana içgörü kazandırmak amacıyla kullanılır. *Katarsis* duygusal olarak rahatlama anlamına gelir. Danışanın olumsuz bir deneyim yaşamasına neden olabilecek

dürtülerine terapist tarafından müdahalede bulunulması *dürtünün baskılanması* olarak isimlendirilir. *İşaretlere duyarlılık* tekniğinde hep belli durumlarda benzer davranışlarda bulunan danışana bu konu hakkında farkındalık kazandırılır. *Psikoteknik bilgilendirme* tekniği terapistin danışana yaşamını kolaylaştıracak ve gelişimine katkı sağlayacak konularda bilgi vermesini içerir. Terapistin danışanın yaşamındaki önemli kişileri terapiye çağırması *birleştirilmiş oturum* tekniğidir. *Entelektüelleşme* tekniğinde terapist bir konu hakkında kendi kuramsal bilgisini danışana anlayabileceği biçimde açıklar. Terapist eğer hekimse gerekliliği gördüğü durumlarda danışana ilaç yazabilir. Bu teknik ise *psikoaktif ilaç kullanımı* olarak adlandırılır (Bellak ve Siegel, 1983; Yıldırım, 2020). Terapinin sonlandırılması aşamasında her danışan farklı tepkiler gösterse de ayrılık kaygısı çoğu danışan tarafından yaşanır. Ancak bu kaygı direk olarak gözlemlenemeyebilir. Terapiste düşen görev danışanın sonlandırma konusundaki duygularını ifade etmesine izin vermektir. Böylece terapist olası erken sonlandırma riskini minimize etmek için yakından gözlem şansı elde eder (Lemma, Target ve Fonagy, 2011, s.199).

Kısa süreli dinamik psikoterapinin sonlandırma aşamasında terapistin izlemesi gereken belli başlı stratejiler aşağıdaki gibidir:

- Danışanı sonlanma hakkındaki duygularını ifade etmesi için cesaretlendirmek,
- Danışanın duygularını ifade etmede zorlandığı durumlarda öfke, hüznün ve kayıp gibi duygularını normalleştirmek,
- Danışanın terapiyi veya terapisti idealleştirmesini veya kötülemesini yorumlamak,
- Danışanın terapinin sonlanması hakkındaki duygularına, düşüncelerine ve kaygılarına sistematik biçimde dikkat etmek ve bu durumu vurgulamak,
- Terapi sürecinin sonuna doğru oluşabilecek gerileme belirtilerini (sempomatik bir kötüleşme gibi) sonlanma ile ilgili duygu ve düşüncelerle ilişkilendirmek,
- Danışana terapiyi bir bütün olarak gözden geçirmesi konusunda yardımcı olmak,
- Başlangıçta oluşturulan formülasyon ve belirlenen amaçlar üzerinde nasıl bir ilerleme kaydedildiğini gösteren bir “hoşça kal” mektubu yazmak,
- Danışanın memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini ifade etmesine yardımcı olmak (Lemma, Target ve Fonagy, 2011, s.202).

Kısa süreli dinamik psikoterapi sonlandırılmadan önce danışana sorulması gereken sorular aşağıdaki gibidir:

- Danışanın yaşamındaki önemli kişilerle arasındaki ilişkilerde değişiklikler olmuş mudur?
- Danışan terapi sürecinde kendisine ve terapistine ilişkin yeni deneyimler elde etmiş midir?
- Danışan ile terapist arasındaki ilişkide olumlu değişiklikler gözlemlenmiş midir?
- Terapistin danışana yönelik karşıt aktarımında değişiklik olmuş mudur?
- Danışan algıları, davranışları ve anlayışları noktasında bir içgörü kazanmış mıdır? (Levenson, 2017, s.309).

Psikoterapi, psikoloji, psikolojik danışma, psikiyatri ve aile danışmanlığı alanlarında danışan-terapist ilişkisinin ve terapötik bağın gözlemlenmesinde birçok görsel öge kullanılmaktadır. Bu görsel öğelerin başında film ve diziler gelmektedir. Terapötik ilişkilerin incelendiği dizi ve filmler terapistlerin terapötik becerilerini geliştirmek amacıyla bir eğitim aracı olarak da kullanılabilir (Morsünbül, 2015, s.187; Pak ve Öztürk, 2019, s.1207). Bu araştırmada ele alınan dizinin; süresi sınırlı psikoterapi sahneleri içermesi ve hızlı, dinamik bir süreci barındırması nedeniyle kısa süreli dinamik psikoterapi perspektifinden incelenmesine karar verilmiştir. Bu araştırma ile kısa süreli dinamik psikoterapi anlayışının daha anlaşılır ve somut bir biçimde okuyuculara, uygulayıcılara ve alan araştırmacılarına aktarılması amaçlanmıştır.

Star TV’de 2017-2019 yılları arasında yayımlanan, toplamda üç sezon ve 87 bölümden oluşan O3 Medya imzalı “İstanbul Gelin” dizi filmi Dr. Gülseren Budayıcıoğlu’nun “Hayata Dön” isimli romanından televizyon dizisine uyarlanmıştır. Dizi filmi Bursa’da köklü bir ailenin yaşamını konu edinmektedir. Oldukça geleneksel ve meşhur bir aile olan “Boranlar” Bursa’da varlıklı ve itibarlı bir ailedir. Anne Esmâ Boran geleneksel, katı kuralları olan ve erken yaşta istemediği bir evlilik yapmak zorunda kalan bir kadındır. Dört oğluyla birlikte yaşayan Esmâ Hanım aile içinde oğulları ve gelinleriyle kişilerarası sorunlar yaşamaktadır. Dizinin ilerleyen bölümlerinde Boran

ailesi babalarının başka bir kadından çocuğu olduğunu öğrenmiş ancak üvey kardeş olan Âdem'i kabul etmekte zorlanmışlardır. Âdem çocukluk döneminde üvey babası tarafından sıklıkla şiddet görmüş, huzursuz bir ortamda büyümüş ve yoksulluk içinde yaşamış bir karakterdir. Âdem yaşadığı problemleri için Boranlar ailesini suçlamaktadır ve eşine şiddet göstermektedir. Yaşadığı sorunların üstesinden gelemeyen Âdem eşinin de isteğiyle terapiye gelmiş ve terapist İdil Hanımla uzun soluklu bir terapi sürecine girmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden *doküman incelemesi* yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinin kullanıldığı araştırmalarda sözlü ve yazılı kaynakların yanı sıra film, diz film, fotoğraf ve video gibi görsel ve işitsel kaynaklar da incelenmektedir. Bu yöntemin avantajı; yüz ifadeleri, vücut hareketleri ve mimikler gibi sözel olmayan davranışların istendiği zaman incelenme fırsatının bulunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.190). Bu tür nitel araştırmalarda filmlerin incelenmesi çalışılan konuyla ilgili ayrıntılı veri sunmada oldukça önemli bir teknik olarak görülmektedir (Borish, Cunsolo, Mauro, Dewey ve Harper, 2021).

Nitel Veri Analizi

Araştırmada incelenen dizi film bölümlerine Youtube'da yer alan "İstanbul Gelin" resmi kanalı üzerinden ulaşılmıştır. Dizinin 87 bölümü izlenmiştir ancak psikoterapi sahnelerinin bulunduğu 29 bölüm (28, 29, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 52, 53, 56, 58, 60, 62, 64, 67, 71, 74, 76, 77, 80 ve 87. bölümler) analiz edilmiştir. Dizi bölümlerinde terapötik sürecin kaç oturum sürdüğüne dair herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Bu nedenle terapötik süreç oturumlar ekseninde değil bölümler ekseninde değerlendirilmiştir.

Nitel araştırmalarda veri analizi yapılırken belli bir strateji izlenir. Buna göre ilk olarak veriler toplanır ve veri girişi yapılarak saklanır. Ardından bölümlenme, kodlama ve kategori sistemleri geliştirilir. Veriler arasında ilişkiler belirlenerek diyagramlar, tablolar, matrisler veya grafikler oluşturularak organize edilir. Son olarak ise sonuç ve bulgular desteklenerek doğrulanır (Johnson ve Christensen, 2014, s.517). Bu araştırmada dizi film bölümleri kısa süreli dinamik psikoterapi bakış açısıyla izlenmiş ve gözlemlenen ilgili temalar araştırmacı tarafından kısa notlar halinde yazılmıştır. Tutulan notlar üzerinde yapılan kodlama ile kategori, tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Veriler arasındaki ilişkiler belirlenmiş ve tablo oluşturulmuştur. Araştırmada elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Öncelikle betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulmuş hangi verilerin hangi temalar altında toplanacağına karar verilmiştir. Daha sonra toplanan veriler bu oluşturulan çerçeveye göre işlenmiş ve düzenlenmiştir. Düzenlenen veriler tanımlanarak doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Tüm bu adımlar alanyazından hareketle (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.240) araştırmacıların işbirliği ve ortak görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

"İstanbul Gelin" dizi filminde bulunan terapi sahnelerinin kısa süreli dinamik psikoterapi ekseninde incelenmesiyle belirlenen kategori, tema ve alt temalar ilgili literatür rehberliğinde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda *müdahale stratejileri* (Levenson, 2013), *müdahale teknikleri* (Ardalı ve Erten, 1999; Bellak ve Siegel, 1983; Yıldırım, 2020) ve *danışan seçim kriterleri* (Ardalı ve Erten, 1999, s.183; Levenson, 2017; s.101) olarak üç kategori belirlenmiştir. Oluşturulan kategori, tema ve alt temalar Tablo 1'de sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nitel araştırmalarda nicel araştırmalardan farklı olarak geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili alınabilecek birtakım önlemler bulunmaktadır. Bu araştırmada geçerliği sağlayabilmek için araştırmacı veri toplama sürecinde esnek davranmaya, gerekli gördüğünde yeni stratejiler kullanmaya ve kendisini sürekli olarak eleştirel şekilde sorgulamaya özen göstermiştir. Bunun dışında, toplanan veriler ayrıntılı olarak rapor edilmiş ve elde edilen sonuçlara nasıl ulaşıldığı araştırmanın *nitel veri analizi* kısmında anlatılmıştır. Ayrıca gözlemlenen bireylerden (terapist ve danışan) doğrudan alıntılara yer verilerek araştırmanın geçerliğinin artırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ile kısa süreli dinamik psikoterapiyle ilgili kuramsal çerçevenin uyumlu olması da geçerliği arttıran bir diğer faktördür. Terapist veya danışan rolündeki okuyucuların kendi deneyimlerini bu araştırma sonuçlarıyla

ilişkilendirmesi durumunda araştırmanın geçerliği artmaya devam edecektir (Johnson ve Christensen, 2014, s.269; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.270).

Kimi nitel araştırmacılar çalışmalarının kaliteli olmasını geçerlik ve güvenilirlik kavramlarıyla açıklasa da alanyazındaki bazı kaynaklara göre nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik birbirinden farklı şeyler değildir (Johnson ve Christensen, 2014, s.264). Bu araştırmada ise güvenilirliği arttırmak amacıyla araştırmanın başından sonuna kadar araştırmacı tarafından bazı önlemler alınmıştır. Öncelikle araştırmacı kendi konumunun yalnızca gözlemci olduğunu göstermiştir. Ardından veri toplanan kaynak ve kişileri açık bir şekilde betimlemiştir. Verilerin toplandığı ortam ve platformu açıklamak da güvenilirliği sağlamaya dönük bir adımdır. Veri analizi kısmında başvuru kavramsal çerçeve ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Veri toplama ve analiz yöntemleriyle ilgili ayrıntılı açıklamalara yer verilmiş, dokümanların nasıl analiz edildiği ifade edilmiş ve sonuçların nasıl birleştirildiği ve sunulduğu anlatılmıştır. Araştırmacı başlangıçta araştırma yöntemini ve aşamalarını açık ve ayrıntılı şekilde ifade etmiştir. Araştırmada elde ettiği ham verileri başkaları tarafından incelenebilecek şekilde saklamıştır. Araştırma konusunun belirlenmesi ve verilerin analizi kısmında araştırmaya farklı araştırmacılar dâhil edilmiştir. Son olarak araştırmanın sonuçları ile toplanan ve analiz edilen verilerin uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.272).

Etik Kurulu Onay Bilgileri

Araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etiği Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır (Karar tarihi:23.09.2020; Toplantı sayısı:8; Karar sayısı:2020/552). Ayrıca "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği"nde yer alan kurallara dikkat edilmiş ve bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerde bulunulmamıştır.

Bulgular

Elde edilen veriler üzerinde yapılan betimsel analiz sonucu kategoriler, temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Ayrıca bu bölümde terapi sürecindeki terapist ve danışanın diyalogları doğrudan aktarılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 1'de müdahale stratejileri (n=199), müdahale teknikleri (n=95) ve danışan seçim kriterleri (n=30) olarak adlandırılan kategoriler ile temalar ve alt temalar yüzdeler ve frekanslarıyla birlikte sunulmuştur.

Tablo 1: Kısa Süreli Dinamik Psikoterapi Ekseninde Yapılan Film Analizi Sonucu Oluşan Frekans ve Yüzdeler

	N	%
Müdahale stratejileri	199	61.42
Terapist	77	38.70
Saygı, işbirliği ve empati	26	13.06
Etkin dinleme	24	12.06
Danışanın güçlü yanlarını fark etme	19	9.54
Terapideki engel ve fırsatları görme	8	4.02
Duygular	33	16.59
Duyguların farkında olmasını sağlama	14	7.03
Duyguları deneyimleme ve ifade etmeyi sağlama	13	6.53
Duyguları sınıflandırma	6	3.01
Empatik araştırma	38	19.10
Açık uçlu sorular sorma	23	11.56
Kişisel ve özgün anlamları bulma	15	7.54
Odaklı sorgulama	18	9.04
İlişki odağı	43	21.60
Önemli diğerlerine ilişkin duygu ve düşünceler	26	13.06
Terapist ile danışan arasındaki ilişki	17	8.54

Müdahale teknikleri	95	29
Yorum	25	26.30
Entelektüelleşme	25	26.30
Psikoteknik bilgilendirme	23	24.20
İşaretlere duyarlılık	6	6.30
Dürtünün baskılanması	6	6.30
Katarsis	6	6.30
Psikoaktif ilaç kullanımı	2	2.10
Birleştirilmiş oturum	2	2.10
Danışan seçim kriterleri	30	9.26
En az bir tane anlamlı ve olumlu ilişki	7	23.33
Duygusal rahatsızlık	6	20
Çatışmaları düşünmeye istekli olma	6	20
Duyguları incelemeye istekli olma	6	20
Temel güven ve umut	3	10
En az normal düzeyde zekâ	2	6.66
Toplam	324	100

1.Müdahale Stratejileri

Bu kategoride; terapist (n=77, %38.70), duygular (n=33, %16.59), empatik araştırma (n=38, %19.10), odaklı sorgulama (n=18, %9.04) ve ilişki odağı (n=43, %21.60) temaları bulunmaktadır.

1.1.Terapist

Terapist temasında yer alan alt temalar; saygı, işbirliği ve empati (n=26, %13.06), etkin dinleme (n=24, %12.06), danışanın güçlü yanlarını fark etme (n=19, %9.54) ve terapistteki engel ve fırsatları görme (n=8, %4.02) olarak sıralanmaktadır.

1.1.1.Saygı, işbirliği ve empati

Terapistin danışana “Âdem Bey ben sizin öfkeli, kırgın, incinmiş, kızgın olduğunuzu görüyorum. Buraya gelmeye karar verdiğinizde göre sorununuzu beraber çözmeyi deneyebiliriz” (28. Bölüm), “Annenizin sizi koşulsuz sevdiğini görüyorum.” (29. Bölüm), “İçinizde babanıza yönelik duyduğunuz öfkeyi çok iyi anlıyorum ve çok hak veriyorum size” (35. Bölüm), “Annenizin size söylediği yalanın sizi nasıl etkilediğini anlıyorum”. (42. Bölüm), “Sizin sevilmeme inancınız çok güçlü bir kale. Sevilmeme inancınız ise kâğıttan kule hoş ilk rüzgârda yıkılıyor. Demek ki bizim o kuleyi güçlendirmemiz lazım. Pratik yaparak.” (48. Bölüm), “Anne kaybı çok zordur Âdem Bey. Çok iyi anlıyorum.” (53. Bölüm), “Şöyle bir geriye dönüp o ilişkileri nasıl terk ettiniz bir hatırlayalım mı birlikte.” (67. Bölüm), “Dilara Hanım önümüzdeki hafta ben artık Umut’un anne babasını birlikte göreyim. Bir aradayken onun için neler yapabileceğinizin sınırlarını burada konuşalım. Anlaştık mı?” (76. Bölüm) demesi.

Bundan sonra terapiye gelmeyeceğini, burada bulunduğu sürede bildiği doğruları da unuttuğunu söyleyen danışana terapistin “Kendi doğrularımızı sorgulamaya başlamak terapinin en zor kısmı çok haklısınız. Şimdiye kadar kendimize anlattığımız hikâyeleri tarafsız gözle anlamaya çalışmak anlatmak bazen zor hatta sarsıcı olabilir. Sizi gayet iyi anlıyorum.” diyerek saygı ve empatiyle yaklaşması (34. Bölüm). Terapistin danışanın annesine duyduğu öfkeyi anladığını ve bunun normal olduğunu söylemesi (34. Bölüm). “Ne zaman ihtiyaç duyarsanız beni her yerden her zaman arayabilirsiniz.” diyerek danışanla işbirliğini vurgulaması. (37. Bölüm). Terapistin danışana birlikte konuşup bir hedefe varacaklarını söylemesi (38. Bölüm). Terapistin “Bu hafta kolay geçmedi galiba” diyerek yaşadığı öfkeyi kabul etmesi (39. Bölüm).

1.1.2.Etkin dinleme

Terapistin danışana “Hazır hissettiğinizde sizi dinleyebilirim buyurun” (28. Bölüm) demesi. Terapistin danışanın anlattığı rüyayı (41. Bölüm) ve yeni ilişkisini etkin bir şekilde dinlemesi (67. Bölüm). Âdem Bey ile Dilara Hanımın konuşmasını dikkatle takip etmesi (77. Bölüm).

1.1.3. Danışanın güçlü yanlarını fark etme

Terapistin danışana “Benim karşımda sorumluluk sahibi ve çok zor olsa da pes etmeyen genç bir adam var” (38. Bölüm), “Siz çok önemli bir şey yaptınız. Büyük bir cesaret gösterdiniz buraya geldiniz. O yüzden ben sizin bu şiddet sarmalını bitireceğinize inanıyorum” (38. Bölüm), “Siz çok zor şeyler yaşadınız ama çaba gösterdiniz, değiştiniz. İnsanlara bakış açınız, algılayışınız değişti. Bunu herkes yapamaz. Ben sizi gerçekten can-ı gönülden tebrik ederim. Siz cesaret ettiniz başardınız. Artık daha aydınlık bir dünyanın kapısını araladınız öyle değil mi?” (45. Bölüm), “Siz çok başarılı birisiniz. Sıfırdan bir şirket kurup onlarla rekabet edebilecek kadar güçlü bir hale getirdiniz.” (49. Bölüm), “Siz geçmişteki o çelimsiz küçük çocuk değilsiniz. Yetişkin birisiniz, farkındalığınız arttı ve her düştüğünde yerden daha güçlü kalkan bir adamsınız. Terapiye geliyorsunuz bu sizin mücadele ettiğinizi, sorunlardan kaçmadığınızı, geçmişinizle yüzleşebildiğinizi gösteriyor. Siz çok cesurca geçmişinize bakıyorsunuz. Bu çok önemli” (58. Bölüm), “İsteyince o kadar eğlenceli biri oluyorsunuz ki Âdem Bey” (67. Bölüm), “Ailenizdeki şiddet döngüsünü ilk kıran sizsiniz”. (71. Bölüm), “Sizi gerçekten kutlamak isterim. Ne kadar derin içgörü yetiniz varmış. Kendinize bakmaya cesaret edebilmişsiniz. Bu hiç kolay bir şey değil.” (76. Bölüm), “Siz kendinizi tanıdınız, cesurca yaralarınıza baktınız ve onları kabul ettiniz. Onları kabul edince de etrafınızdakiler sizi yaralarınızla birlikte kabul etti. Yani hayatla başka bir dille konuşmaya başladınız.” (87. Bölüm) demesi. Terapistin danışana öfkesini kontrol etmeyi başardığında birçok şey kazandığını hatırlatması (44. Bölüm), danışanın “5 dakika geç kalsam Faruk’la Süreyya içerde kız hamile” demesi üzerine terapistin “Onları siz kurtardınız yani” demesi (45. Bölüm), terapistin danışana gülmenin ve mutlu olmanın ona çok yakıştığını söylemesi (45. Bölüm), Âdem Beyin farklı davranmasına şaşırان eşi Dilara Hanıma terapistin “Âdem Bey artık çok değişti. Daha sevecen ve daha pozitif ilişkiler kurmaya çalışıyor” demesi (77. Bölüm).

1.1.4. Terapideki engel ve fırsatları görme

Terapide çok huzursuz olduğunu ve sarsıcı bir rüya gördüğünü söyleyen danışana terapistin “Nasıl bir rüya gördünüz?” diyerek rüyayı terapide bir fırsat olarak görmesi (34. Bölüm), terapist danışanın şiddet sarmalında olduğunu fark ederek terapide engel oluşturabilecek bu durumu çalışması (38. Bölüm), danışanın terapiyi ve terapisti büyük bir öfkeyle sorgulamasının ardından terapistin “Siz buraya değişmek için geldiniz değil mi? Her zaman yaptığınız şeyleri yapmayı sürdürürseniz, her zaman baktığınız yerden bakmaya devam ederseniz hayatınızı değiştirmek mümkün olabilir mi?” diyerek oluşan engeli fark etmesi (39. Bölüm), danışanın öğrendiği üzücü bir gelişmeyi terapistiyle paylaşmasının ve seansı yarıda bırakmasının ardından terapistin “Âdem Bey bu çok önemli bir bilgi bunun üzerinde konuşalım olur mu lütfen gitmeyin” demesi (41. Bölüm). “Annenizin size babanız konusunda yalan söylemesiyle büyük bir hayal kırıklığına uğradınız çok haklısınız. Ama aynı derecede büyük bir kazancınız oldu. Babanızın sizi istediğini, önemseydiğini, direk çocuklarından ayrı tutmak istemediğini öğrendiniz. Annenizi kaybettiğiniz an babanızı kazandınız. Şimdi geçmişi yeniden değerlendirebilir yeni bir sayfa açabilirsiniz” diyen terapistin fark ettiği bu fırsatı değerlendirmesi (42. Bölüm).

1.2. Duygular

Bu temada; duyguların farkında olmasını sağlama (n=14, %7.03), duyguları deneyimleme ve ifade etmeyi sağlama (n=13, %6.53) ve duyguları sınıflandırma (n=6, %3.01) alt temaları yer almaktadır.

1.2.1. Duyguların farkında olmasını sağlama

Terapistin “Annenize karşı ne hissediyorsunuz?” diye soru sorması (29. Bölüm), danışanın çok fazla acı çektiğini söylemesi (42. Bölüm), terapistin “Gene çok öfkelisiniz” (64. Bölüm), “Kendinizi gün içinde gözlemleyin. Gün içinde öfkelendiğinizde ne yapıyorsunuz?” (71. Bölüm) demesi.

1.2.2.Duyguları deneyimleme ve ifade etmeyi sağlama

Terapistin “Nasılsınız bugün Âdem Bey?” diyerek nasıl hissettiğini sorması (37. Bölüm; 45. Bölüm), danışanın kendini daha iyi hissettiğini ve terapinin ona iyi geldiğini söylemesi (52. Bölüm), danışanın terapistte değiştiğini gözlemlemesine rağmen eski tepkilerini vermekten ve eskisi gibi olmaktan çok korktuğunu söylemesi (87. Bölüm).

1.2.3.Duyguları sınıflandırma

Danışanın öfke kontrolünün olmadığını, bu duygunun ona zarar verdiğini (28. Bölüm) ve annesine karşı minnet duyduğunu ifade etmesi (29. Bölüm). Terapistin “Ya öfkeye tutunacaksınız ve hayatınız hep acı bir tatla yaşayacaksınız ya da mutlu olmayı seçeceksiniz” demesi (35. Bölüm).

1.3.Empatik Araştırma

Empatik araştırmanın alt temaları; açık uçlu sorular sorma (n=23, %11.56) ve kişisel ve özgün anlamları bulma (n=15, %7.54) olarak sıralanmaktadır.

1.3.1.Açık uçlu sorular sorma

Danışanın “Ne düşünüyorsunuz?” sorusuna terapistin “Benim ne düşünmemi istiyorsunuz?” yanıtını vermesi (28. Bölüm). Terapistin danışana “Rüyanız bize ne anlatıyor?” (34. Bölüm), “Sizi çok üzen şeyler olmuş galiba. Anlatmak ister misiniz?” (37. Bölüm), “Gece uykularınız nasıl Âdem Bey?” (37. Bölüm), “Bu gördüğünüz sarsıcı rüyayı tetikleyen ne yaşadınız geçtiğimiz hafta?” (41. Bölüm), “İnsanlar sevmeyi nasıl öğrenir sizce? (48. Bölüm), “Şuanda nerede olmak istersiniz?” (62. Bölüm) diye sorular yöneltmesi. “Âdemin değişeceğini sanmıştım” diyen Dilara Hanıma terapistin “Nasıl bir Âdem hayal etmiştiniz?” diye sorması (76. Bölüm).

1.3.2.Kişisel ve özgün anlamları bulma

Danışanın üvey babasını öldürdüğünü itiraf etmesinin ve kendisini “katil” olarak etiketlemesinin ardından terapistin bu kelimedeki kişisel anlamı çalışması ve “Siz katil misiniz?” diyerek soru yöneltmesi (38. Bölüm), danışanın sevilme ve terk edilme kelimelerini sıklıkla kullanması üzerine terapistin danışanın negatif sistemik döngüsü üzerinde çalışması (48. Bölüm), kardeşi ölürse bir kez daha “dımdızlak” kalacağını söyleyen danışanın kullandığı “dımdızlak” kelimesindeki anlam üzerinde durulması (49. Bölüm), danışanın çocukluğunda annesinin kendisine sürekli “Sen de az değilsin” dediğini hatırlaması ve terapistin bu cümledeki anlam üzerinde çalışması (58. Bölüm), danışanın “Sizce kötü adamlar iyi şeyler yaşar mı?” sorusuna terapistin “Siz kötü adam mısınız?” diye sorması (67. Bölüm).

1.4.Odaklı Sorgulama

Danışanın hayatında annesi dışında başka kimsesinin olmadığını söylemesi ve terapistin bu durumu sorgulaması (29. Bölüm), terapistin “Siz bu durumdan söz etmişsiniz. Ama bu çok önce olmadı mı?” gibi sorular sorarak odaklı sorgulama yapması (37. Bölüm), danışanın yanıt vermemesine rağmen ısrarla üvey babasının nasıl öldüğünü sorması (38. Bölüm), danışanın “Benim çocuğum olmayacak” cümlesini irdeleyerek eşinin onu terk ettiğini ortaya çıkarması (38. Bölüm), “Yaşadığınız bu öfke galiba başka bir şeyin sonucu ha?” demesi (39. Bölüm), danışanın bir konuyu anlatıp bitirmesinin ardından terapistin “Sanki burada bir şey daha var” diye soru yöneltmesi (45. Bölüm), annesinin ölümünden kendisini haksız yere sorumlu tutan danışanın bu düşüncesini sorgulaması (53. Bölüm), danışanın yaşadığı ev hakkında şato kelimesini kullanmasının ardından terapistin bu kavramı sorgulaması ve “Orası hakkında hiçbir zaman evim kelimesini kullanmadınız” demesi (62. Bölüm), danışanın bir kadın arkadaşının evinde kaldığını söylemesi sonucu terapistin bu kadın arkadaş hakkında konuşmaya çalışması (64. Bölüm), “Âdem Bey bu kadar sinirlenmenize sebep olan şey acaba eski karınızın

hayatında biri olması mı, çocuğunuzun hayatında biri olması mı yoksa ikisi bir arada mı?” (80. Bölüm) diyerek sorgulama yapması.

1.5.İlişki Odağı

İlişki odağı teması; önemli diğerlerine ilişkin duygu ve düşünceler (n=26, %13.06) ve terapist ile danışan arasındaki ilişki (n=17, %8.54) alt temalarından oluşmuştur.

1.5.1.Önemli diğerlerine ilişkin duygu ve düşünceler

Danışanın “Karımı çok seviyorum. Böyle olmasını hiç istemedim, onu incitmek istemedim” demesi (28. Bölüm), annesini çok sevdiğini ve onu melek gibi gördüğünü söylemesi (29. Bölüm), terapistin danışana “Yaşadığınız bu öfkeyi çözebilirseniz annenizle hatta karınızla da kardeşlerinizle de daha farklı bir ilişki yaşayabilirsiniz.” demesi (34. Bölüm), danışanın annesini hep üzdüğünü, onu ihmal ettiğini ve onun yaşamını olumsuz etkilediğini düşünmesi (37. Bölüm), terapistin danışanın annesiyle olan ilişkisindeki minnet duygusunu çalışması (38. Bölüm), danışana eşinin onun hakkında endişelendiğini ve onun iyiliği için çaba sarf ettiğini hatırlatması (39. Bölüm), danışanın annesiyle arasındaki ilişkinin, annesinin ona yıllardır yalan söylediğini öğrenmesiyle sarsılması (41. Bölüm), terapistin “Kardeşiniz Faruk Beyden çok bahsediyorsunuz. Ben tanımıyorum bana biraz anlatsanıza” (49. Bölüm) diyerek kardeşine olan duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarması, danışanın annesini yıllardır yanlış tanıdığını söylemesi (52. Bölüm), çocukluğunda her konuda annesi tarafından suçlu bulunduğunu anlatması (58. Bölüm), Terapistin danışana ölen babasıyla ilgili olarak “Burada olsaydı ona ne sormak isterdiniz”, “Annenize olan öfkeniz gerçekten söylediğiniz gibi bitti mi? Yoksa bu öfkeyi eşinize mi yansıtıyorsunuz.” (62. Bölüm) sorularını yöneltmesi.

1.5.2.Terapist ile danışan arasındaki ilişki

Danışanın terapistini “Aynı üvey babam ve eşim gibi beni umursamıyorsunuz” (31. Bölüm) ve “Annemle aramı siz bozdunuz” (34. Bölüm) diyerek suçlaması, terapistin danışana “Geçen hafta sizi çok kızdırdım değil mi?” demesi (39. Bölüm), danışanın terapistte “Siz yabancı değilsiniz bir şey söyleyeyim size” diyerek eşinden önce başka hiçbir cinsel ilişkisinin olmadığını (39. Bölüm) ve “Böyle oturduğunuz yerden benim hayatımı yaşamadan böyle bir konfor alanı içinde bana bunları söylüyor olmanız bana biraz boş geliyor. Böyle olunca da benim sınırimi bozuyorsunuz o zaman da ben bu terapistten giderek soğuyorum.” (67. Bölüm) demesi.

2.Müdahale Teknikleri

Bu kategori; yorum (n=25, %26.30), entelektüelleşme (n=25, %26.30), psikoteknik bilgilendirme (n=23, %24.20), katarsis (n=6, %6.30), dürtünün baskılanması, (n=6, %6.30), işaretlere duyarlılık (n=6, %6.30), psikoaktif ilaç kullanımı (n=2, %2.10) ve birleştirilmiş oturum (n=2, %2.10) temalarını kapsamaktadır.

2.1.Yorum

Terapistin danışana “Benden duymayı istediğiniz bir şeyler var galiba” (28. Bölüm), “Eşinizin yönlendirmesiyle geldiniz. Demek ki onu, başkalarını rahatsız eden bir sorun var. Görüyorum ki bu durum en çok sizi rahatsız ediyor” (28. Bölüm), “Annenizin sizin için yaptığı fedakârlıkları acaba siz eşinizden mi bekliyorsunuz? Bir düşünelim” (29. Bölüm), “Üvey babanızdan başlayarak anneniz ve siz bu şiddetin parçası olmuşsunuz. Ortasında kalmışsınız yani bu şiddetin” (38. Bölüm), “Benim anladığım kadarıyla sizin annenize minnet borcunuz epey kabarık. Acaba bir gün ödeyebilecek misiniz? Yoksa her mutlu olduktan sonra suçluluk duymaya devam mı edeceksiniz? Annenizin yaşamadıklarını siz de şöyle elinizin tersiyle tepecek misiniz?” (38. Bölüm), “Siz babanızın sizi sevmediğini düşünmüşsünüz. Üvey babanız size eziyet etmiş. Annenizle ilişkiniz de ortada. Hayata iyi bir başlangıç yaptığınızı söyleyemeyiz” (48. Bölüm), “Yaşadıklarınızdan yola çıkarak hayatın tamamen korkutucu bir yer olduğunu düşünüyorsunuz” (52. Bölüm), “Annenizle eski karınız arasındaki döngüyü görüyor musunuz? Her ikisinin de bir sorun olduğunda sizi cezalandırdığını söylüyorsunuz” (58. Bölüm), “Size geçmiş

olsuna gelen insanları kovmanızdan, size o kadar yardım eden Güneş Hanımın evini terk etmenizden anlıyorum ki aslında siz bu döngüyü yeniden kurmak istiyorsunuz?” (67. Bölüm), “Evet bir tarafta bitişler, bir tarafta yeni başlangıçlar, bir taraf yas, bir taraf kutlama. Evet, tanımlanması zor bir dönem sizin için” (67. Bölüm) ve “Siz kendi kıymetinizi, değerinizi fark ettiniz ve o zaman insanlar da sizi değerli görmeye başladılar” (87. Bölüm) demesi.

Kimse tarafından sevilmediğini ve buna layık olmadığını söyleyen danışana terapistin “Kendinize vermediğiniz bir şeyi etrafınızın size vermesini istiyorsunuz. Siz sevimleyeceğinize bu kadar ikna olmuşken etrafınızdakiler size ne yapsın” demesi (39. Bölüm). Terapistin danışanın anlattığı rüyayı yorumlaması (Rüyada görülen eskimiş palto çocukluğundaki zorlu yaşantıyı, cebindeki çakı ile yolda bulunduğu silah ise güç ve güven duygusunu temsil ediyor yorumu) (41. Bölüm), danışanın rüyasında anlattığı küçük çocuğun terapist tarafından danışanın kendi çocukluğu olarak yorumlanması (60. Bölüm).

2.2. Entelektüelleşme

Terapistin “Yarım kalmış işler, bazen çözülmemiş duygular, çocukluğumuzda incinmiş olmak, şiddet görmek ya da şiddete tanıklık etmek, adalet duygumuzun sarsılmış olması bizi çok öfkeli edebilir” (28. Bölüm), “Ağlamak da gülmek kadar iyileştiricidir.” (28. Bölüm); “Bu şiddet sarmal kuşaklar boyu devam eden bir zincir halini alır.” (38. Bölüm), “İnsan bir kez sevilmediğine inanınca sürekli kendini haklı çıkarmak için kanıtlar arar. Şimdiye kadar inandığınız bir şeyden vazgeçmek kolay bir şey değil. Bütün insanlar oyunda kazanmak ister. Ama sizin kazanmanız için önce kaybetmeniz gerekiyor. Siz oyunu böyle kurgulamışsınız. Bence insanlar sizi sevmeye hazır siz izin verirseniz, kendinizi severseniz. Siz değişerseniz dünya da değişecek” (39. Bölüm), “İnsanın kendini tanıması bir ömür sürer.” (45. Bölüm), “Eğer sevimleyeceğimize, onaylanmayacağımıza, terk edileceğimize inanırsak hayatımız boyunca hep öyle insanlar arar buluruz. Ta ki kendimiz onaylamayı öğrenene kadar. Yani hepimiz kendi ezberimizi bozuncaya kadar kader motifine bağlı yaşıyoruz.” (48. Bölüm), “İçimizdeki her duygu kendi zıttıyla bulunur. Madalyon gibi iki yüzü vardır yani. Birine bu kadar öfkeleniyorsak derinde bir yerde temas ettiği başka güçlü bir şey olmalı. Bazen bu kadar büyük düşmanlıkların altında çok derin bağlar olabilir. Faruk Bey ile ilişkinize bir de bu açıdan bakın demek istiyorum” (49. Bölüm), “Anne babaların aslında iyi niyetle bize verdiği tavsiyeler, telkinler bazen kafa karıştırıyor, ayağımıza dolanıyor, davranışlarımızı belirliyor.” (52. Bölüm), “Terapide bir söz vardır. Annenin doyuramadığını dünya doyuramaz derler.” (52. Bölüm), “İlişkiler iki taraflıdır ve dans etmeye benzer. Bir ahenk bir uyum gerekir.” (56. Bölüm), “İlk bağlanma deneyimini biz annemizle yaşıyoruz ve bu ilişki bizim daha sonra yaşayacağımız ilişkilerin bir örneğini oluşturuyor.” (58. Bölüm), “İnsanın keline olan inancı çocuklukta oluşur, gelişir. Mesela kişi sevimleyeceğine inanabilir, çok şanslı olduğuna inanabilir. Bunu defalarca deneyimleyerek öğrenir pekiştirir. Çocukluğumuzda edindiğimiz bu kimlik bize bir güven duygusu verir. Çünkü tanıdık bir dünyadır.” (60. Bölüm), “İnsan hayatında ilk yedi yaşında dünyayı annesiyle kurduğu bağ üzerinden tanır, tanımlar.” (67. Bölüm), “Ölümlü olduğunu bilen evrendeki tek varlık biz insanlarız. Sonumuz belli ama zamanı belli değil. Bu da bizim en ağır ikilemimiz.” (87. Bölüm) gibi bilgilendirmeler yapması.

Terapistin danışana çocukların zaman zaman anne babalarına öfkelenebildiklerini, ancak öfkeli oldukları zaman çok korktuklarını çünkü zihinlerinde anne babalarına öfkelenmenin cezasının çok ağır olduğunu anlatması (34. Bölüm), danışan anlattığı rüyanın ne anlama geldiğini sorunca terapistin “Rüyada görülen her sembolün her zaman bir anlamı vardır diyemeyiz. Ama bu rüya size bir şeyler anlatıyor.” demesi (41. Bölüm), terapistin danışana kalıcı mutluluğun kendine hoşgörülü olmaktan geçtiğini söylemesi (45. Bölüm).

2.3. Psikoteknik Bilgilendirme

Terapistin “Şiddetle tanışmamış insanlar şiddet uygulayamaz” (28. Bölüm), “Ağlamak da gülmek de hayatın içinde olan doğal duygulardır.” (28. Bölüm), “Biliyor musunuz Adem Bey hayatı güzel yapan şeyler aslında yaşadıklarımız değil. O yaşadıklarımıza nasıl baktığımızdır.” (45. Bölüm), “Bu hayatta hiçbir şeyin garantisi yok” (47. Bölüm), “İnsanlara güvenmeyerek hep kötü şeylerin olacağını düşünmek yalnızca sizin hayatınızdan çalar, sizi yorar.” (52. Bölüm), “Kendinize değer verdiğinizde, kendinizi sevdiğinizde sorunlarınızla başa çıkabilirsiniz.”

(60. Bölüm), “Bazı deneyimler bizi çok acıtır, çok üzer, çok kırar ama bazı deneyimler de bizi coşkulandırır, enerji verir, büyütür, zenginleştirir.” (67. Bölüm), “Çocuğunuz Umut’un mutluluğu için en ideali anne babanın bir arada olması. Ancak bu olamıyorsa her ikiniz de kendi yaşamlarınızda mutlu olmaya çalışmalısınız ve bir araya geldiğinizde çatışmadan uzak durmalısınız. Umut’un mutluluğu için artık baltaları gömmenizin zamanı gelmedi mi?” (77. Bölüm), “Anne babalar boşanabilir bu normal olabilecek şeyler. Ama anne babalar savaşırsa kazanan kim olur bilmiyorum ama kaybeden hep çocuk oluyor. Bir çocuk için yapılabilecek en güzel şey sevildiğini, olduğu gibi kabul edildiğini hissettirmek. O zaman güçlü adımlar atar. Bir düşünün isterseniz.” (80. Bölüm) ifadeleriyle danışanı bilgiler vererek eğitmesi.

Oldukça öfkeli olduğu görülen danışana terapistin “Ondan geriye doğru sayabilir misin” diyerek gevşeme egzersizi öğretmesi (31. Bölüm), Ölen babasına başarılarını gösteremediğini ve bu nedenle tatmin olamadığını söyleyen danışana terapistin “Bu öfkenin muhatabı hayatta değil. Bu konuda sizin yapabileceğiniz bir şey yok” demesi (35. Bölüm), Terapistin “Mutlu olmak bir karardır Âdem Bey ve çoğunlukla çocuklukta alınan bir karardır. Hiç farkına varmadan alınan bir karardır. Anne babaları tarafından sevildiğini, şefkati, onayı hisseden ve bu biçimde büyüyen insanlar farkında varmadan bu kararı alırlar. Bu insanlar çoğunlukla mutlu olmayı da mutlu etmeyi de bilirler. Gündelik sorunlarla baş etmeleri çözüm yolu bulmaları çok daha kolay olur. Ama bazıları bu desteği bulamadan büyür yetişir. Bazılarına bu destek sunulmaz. Bazen de sunulduğunu göremeyecek sebepleri vardır. Bu insanların mutlu olmayı öğrenmeleri gerekir. Tıpkı yeni bir dil öğrenmek gibi emek harcamaları gerekir. İçinde bulunduğunuz bu durum sizin mutluluğu öğrenmenize engel değil Âdem Bey” diye bir konuşma yapması (35. Bölüm), eşinden boşanacağını ve her şeyin bittiğini söyleyen danışana terapistin yeniden bir ilişki yaşayabileceğini, aile kurabileceğini ve hayatın devam ettiğini söylemesi (56. Bölüm), baba olma konusunda endişe yaşayan danışana terapistin “Size baba olmayı en iyi evladınız öğretecek.” (71. Bölüm) demesi.

2.4.Katarsis

Danışan “İlaç falan verseniz olmuyor mu? İlla çocukluğuma falan mı gideceğiz?” deyince terapistin “O kadar geriye gitmemiz gerektiğini düşünüyorsunuz öyle mi?” demesi. Ardından danışanın aniden ağlamaya başlaması (28. Bölüm), danışanın kendisini katil ve sevilmeye layık olmayan biri olarak nitelendirmesinden sonra terapistin ona hak vermesi ve bu durumu danışan olarak kendisinin istediğini söylemesi. Böylece terapistin danışanda katarsis oluşturmayı amaçlaması (39. Bölüm), danışanın “Bir annem vardı o da artık öldü benim için” cümlesine cevap olarak “Demek hayatta artık hiç kimseniz yok” diyerek katarsis sağlamaya çalışması. (42. Bölüm); annesini kaybettiğini söyleyen danışanın duygu boşalması yaşayarak ağlaması (53. Bölüm) ve eşinin kendisinden habersiz çocuğunu aldığını söyleyen danışanın birden ağlamaya başlaması (56. Bölüm).

2.5.Dürtünün Baskılanması

Danışanın seans saatinden önce öfkeyle terapi merkezine gelmesi ve terapiste şiddetli bir şekilde bağırması sonucu terapistin bu saldırganca tutumu baskılanması (31. Bölüm), danışanın kendisini saçma sapan birisi olarak nitelendirmesinin ardından terapistin “Siz hiç saçma sapan biri değilsiniz” demesi (38. Bölüm), kimse tarafından sevilmediğini söyleyen ve intihar girişiminde bulunan danışana eşinin onun için endişelendiğinden bahseden terapistin “İnsanların sizi sevmediğini düşünmek artık eski bir bilgi. Bu babanızdan kalan bir miras yok öyle bir şey. Etrafınızda sizi seven insanları fark edebilirsiniz.” demesi (42. Bölüm), danışanın öfke kontrolünü kaybettiğini gören terapistin “Şimdiye kadar bu öfkeyle neyi halledebildiniz. Öfkeyi bıraktığınızda, etrafınızdaki insanlara şans verdiğinizde neler kazandınız. Bunu düşünelim buna odaklanalım” diyerek onu sakinleştirilmesi (44. Bölüm), annesinin ölümünün ardından kendini suçlayan ve bu vicdan azabıyla yaşayamayacağını söyleyen danışana kendisinin hiçbir suçunun olmadığını fark ettirilmesi (53. Bölüm).

2.6.İşaretlere Duyarlılık

Her yaşadığı çatışmanın ardından kimse tarafından sevilmediğini düşünen danışana terapistin “Her benzer durumdan sonra sevilmediğinizi hissediyorsunuz farkında mısınız?” diye soru yöneltmesi (42. Bölüm); danışanın terapiye ilk kez gülerken geldiğini gören terapistin “Sanki bu hafta bir şeyler olmuş gibi. Bir dinleyelim mi?” (45.

Bölüm) demesi, seansın başında sessiz olduğu görülen danışana terapistin “Bugün pek konuşmak istemiyorsunuz galiba” diyerek sessizliğini fark ettirmesi (48. Bölüm), “Bugün sizde bir değişiklik var Adem Bey paylaşmak ister misiniz?” (60. Bölüm) diyerek farklılığa dikkat çekmesi.

2.7.Psikoaktif İlaç Kullanımı

Danışanın seansların başında terapistten ilaç yazmasını beklemesi (28. Bölüm), terapistin durumunu iyi görmediği danışana “Âdem Bey ufak dozda bir ilaç alıyordunuz. O yarımı bire çıkaralım olur mu?” (37. Bölüm) diyerek ilacın dozunu arttırması.

2.8.Birleştirilmiş Oturum

Terapistin danışana “İkiniz için de uygunsa Dilara Hanım ile konuşun. Önümüzdeki bir ya da birkaç seansı birlikte yapalım. Ben ikinizi birlikte göreyim. Çünkü çocuk için bir araya gelmeniz gerekecek ve bunu onu üzmeden yapmanın bir yolunu bulmalısınız.” diyerek diğer oturuma eşini de davet etmesi (74. Bölüm).

3.Danışan Seçim Kriterleri

Bu kategoride yer alan temalar; en az bir tane anlamlı ve olumlu ilişki (n=7, %23.33), duygusal rahatsızlık (n=6, %20), çatışmaları düşünmeye istekli olma (n=6, %20), duyguları incelemeye istekli olma (n=6, %20), temel güven ve umut (n=3, %10) ve en az normal düzeyde zekâ (n=2, %6.66) olarak sıralanmaktadır.

3.1.En Az Bir Tane Anlamlı ve Olumlu İlişki

Danışanın terapiye eşinin isteğiyle geldiğini söylemesi, aralarında sorunlar olsa da eşiyile bazen olumlu ilişki kurabilmesi (28. Bölüm), annesiyle olan olumlu ilişkiden bahsetmesi (29. Bölüm), kardeşiyle anlamlı ilişki kurmaya başladığını anlatması (45. Bölüm) ve yeni bir duygusal ilişkiye başlaması (67. Bölüm).

3.2.Duygusal Rahatsızlık

Danışanın terapiye yaşadığı duygusal rahatsızlıklar nedeniyle gelmesi (28. Bölüm) ve seanslara öfke duygusunun yarattığı sorunlar nedeniyle geldiğini söylemesi (52. Bölüm).

3.3.Çatışmaları Düşünmeye İstekli Olma

Danışanın annesiyle yaşadığı çatışmalar üzerinde sıklıkla düşünmesi (37. Bölüm), oldukça zor bir dönem geçirdiğini ve yaşadığı çatışmaların ardından terapiye geldiğini ifade etmesi (39. Bölüm), son haftalarda yaşadığı sorunları ve gördüğü rüyaları terapistiyle hemen oturumun başında paylaşması ve bunları konuşmaya oldukça istekli olması (41. Bölüm), çözemediği sorunlarla nasıl baş edebileceğini öğrenmek için terapistle sorular sorması (60. Bölüm), bir taraftan yeni bir ilişkiye başlayıp bir taraftan da eski eşinin doğum yapmasını beklerken yaşadığı bu çatışmalı süreci düşünme konusunda motivasyonunun olması (67. Bölüm).

3.4.Duyguları İncelemeye İstekli Olma

Danışanın öfkesini kontrol etmek istemesi (28. Bölüm), güven duygusunun neden hala gelişmediğini sorgulaması (41. Bölüm), “Şu an ne hissettiğimi bilmiyorum. Daha önce hiç hissetmediğim yeni bir şey” diyerek duygularını anlamlandırmaya çalışması (67. Bölüm) ve baba olmaya hazırlandığı süreçte yaşadığı duyguları keşfetmeye çalışması (71. Bölüm).

3.5.Temel Güven ve Umut

Danışanın terapiye karşı güven duymadığını, süreç boyunca yalnızca kafasının karıştığını söylemesi ve bazı oturumlarda bundan sonra terapiye devam etmeyeceğini iletmesi (39. Bölüm) danışan seçim kriterleri açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir. Danışan uzun bir süredir geldiği terapiden hiçbir fayda görmediğini ve ilk geldiği zamanki haliyle aynı olduğunu söyleyerek terapiye olan olumsuz inancını ifade etmektedir (67. Bölüm).

3.6.En Az Normal Düzeyde Zekâ

Danışanın dezavantajlı bir yaşamı olmasına rağmen bir şirket sahibi olması, duygularını ve yaşantısını değiştirme konusunda çaba göstermesi (28. Bölüm), rüyalarını, yaşantısını ve yaşamındaki kişileri yorumlama ve değerlendirme konusunda etkili ve gerçekçi olabilmesi (41. Bölüm) onun en az normal düzeyde bir zekâyâ sahip olduğunu göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

“İstanbullu Gelin” dizi filminde yer alan terapi sahnelerinin kısa süreli dinamik psikoterapi bakış açısıyla analiz edildiği bu çalışmada müdahale stratejileri, müdahale teknikleri ve danışan seçim kriterleri olmak üzere üç kategori oluşturulmuştur. Müdahale stratejileri arasında en sık görülen terapist temasıdır. Ardından en fazla ilişki odağı teması gözlemlenirken bunu empatik araştırma, duygular ve odaklı sorgulama temaları izlemiştir. Terapist temasında en fazla saygı, işbirliği ve empati alt teması göze çarparken diğer alt temalar etkin dinleme, danışanın güçlü yanlarını fark etme ve terapidaki engel ve fırsatları görme olarak sıralanmıştır. Duygular temasında terapistin; duyguların farkında olmasını sağlama, duyguları ifade etmeyi sağlama ve duyguları sınıflandırma stratejilerini sırayla kullandığı görülmüştür. Empatik çalışmada en fazla açık uçlu sorular sorulmuş, bunu kişisel ve özgün anlamları bulma alt teması takip etmiştir. Kısa süreli dinamik psikoterapide oldukça önemli bir yeri olan kişilerarası ilişkileri (Levenson, 2017) temsil eden ilişki odağı temasında terapistin önemli diğerlerine ilişkin duyguları sıklıkla çalıştığı görülmüştür. Bazı seanslarda aktarım ve direncin oluşmasıyla terapist ile danışan arasındaki ilişkinin sarsıldığı da tespit edilmiştir.

Müdahale teknikleri kategorisinde terapistin en fazla yorum ve entelektüelleşme tekniklerine başvurduğu görülürken psikoteknik bilgilendirmenin de sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Terapistin kullandığı diğer tekniklerin sırasıyla işaretlere duyarlılık, dürtünün baskılanması ve katarsis olduğu saptanmıştır. Terapist iki oturumda danışanın eşiyile de görüşerek birleştirilmiş oturum tekniğini kullanmıştır. Ayrıca terapist hekim olması nedeniyle danışanın kullandığı ilacın dozunu da ayarlamıştır.

Kısa süreli dinamik psikoterapi alan danışanların fayda görebilmeleri için belli başlı kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlerin birçoğunun danışanda bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre en az bir anlamlı ve olumlu ilişki kurması teması incelendiğinde danışanın annesi ve eşiyile sorunlar yaşasa da onlarla olumlu ve anlamlı ilişkiler kurduğu anlaşılmıştır. Duygusal rahatsızlık temasında ise danışanın öfke problemi nedeniyle terapiye geldiği saptanmıştır. Danışanın yaşadığı çatışma ve duyguları inceleme ve düşünme konusunda motivasyonunun olması da onun bu terapi yaklaşımı için uygun özellikler taşıdığını göstermiştir. Danışanın oldukça zor bir yaşamı olmasına rağmen bir şirket sahibi olabilmesi, yaşamını ve duygularını düzenleme konusunda istekli olması onun en az normal bir zekâ düzeyine sahip olduğunu göstermiştir. Danışanın sahip olmadığı görülen tek kriter olan temel güven ve umut teması incelendiğinde danışanın terapiye inancının ve iyileşmeye umudunun fazla olmadığı saptanmıştır.

Alanyazın incelendiğinde kısa süreli dinamik psikoterapiye gelen danışanların terapiye ihtiyaç duyma sebeplerinin başında olumsuz kişilerarası ilişkiler, geçmişte öğrendikleri afonksiyonel stiller ve çocukluk döneminde yaşanan sorunlar gelmektedir (Levenson, Butler, Powers ve Beitman, 2002; Levenson, 2017, s.44). Bu çalışmada incelenen danışanın, üvey babasından gördüğü şiddet, eşi ve annesiyle yaşadığı kişilerarası sorunlar ve çocukluğunda annesinden öğrendiği işlevsel olmayan stiller göz önüne alındığında bu sorunların alanyazıyla paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Terapi amacı olarak danışan öfkesini kontrol etmek istediğini söylemiştir. Kısa süreli dinamik psikoterapide spesifik bir terapi amacı belirlemenin iyileşme için güdüleyici bir etki sağladığı düşünüldüğünde bu durum olumlu olarak görülebilir. Terapi süreci boyunca terapistin duygularını ifade etmesi konusunda danışanı cesaretlendirdiği gözlemlenmiştir. Bu durum kısa süreli dinamik psikoterapide amaca ulaşmak için önemli bir yöntemdir (Lemma, Target ve Fonagy, 2011).

Terapist danışanın yaşamındaki önemli kişilerle olan ilişkilerini sıklıkla terapide ele almaya çalışmış ve annesi, babası ve eşiyle olan ilişkilerini incelemiştir. Caligor, Kernberg ve Clarkin (2007)'e göre çatışmalı nesne ilişkilerinin terapide ele alınması derinlemesine çalışma ve iyileşme açısından gereklidir. Terapist danışanın yaşamı boyunca fark edemediği ama neredeyse tüm sorun ve çatışmalarına neden olan uyumsuz döngüsel örüntülerini ortaya çıkarmıştır. Levenson (2013) da bu örüntülerin çözülmesi gerektiğini ifade ederek döngüsel maladaptif örüntüler formunun kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Levenson davranışların altında yer alan bu tekrarların yanı sıra bilinçdışı süreçten, dirençten ve aktarımdan da söz etmiştir. Bu çalışmada incelenen danışanın da annesini, babasını ve eşini içeren aktarımlarda bulunduğu ve bunlar terapist tarafından ortaya çıkarıldığında direnç gösterdiği birçok yerde saptanmıştır. Dinamik psikoterapi sürecinin sonlandırılması aşamasında birçok danışanın ayrılık kaygısı yaşadığı görülmektedir (Bellak ve Siegel, 1983; Lemma, Target ve Fonagy, 2011). Ancak bu çalışmada danışanın ayrılık kaygısı yaşadığına ilişkin bir gözleme rastlanmamıştır. Psikoterapi, psikoloji, psikolojik danışmanlık gibi ruh sağlığı alanlarında hem terapötik becerileri geliştirmek hem de terapötik ilişkileri rahatça gözlemleyebilmek amacıyla film ve dizi gibi görsel öğeler eğitim amacıyla kullanılabilir. Bu çalışmada incelenen “İstanbul Gelin” dizi filminde terapi sahneleri farklı terapi ekolleri bakış açısıyla da analiz edilebilir. Ayrıca terapi sahneleri açısından zengin içeriklere sahip olan “In Treatment” gibi yabancı, “Kırmızı Oda” gibi yerli dizi filmlerde bulunan psikoterapi sahneleri; terapötik teknik ve süreç açısından kısa süreli dinamik psikoterapi ekseninde incelenebilir. Ayrıca bu tür film analizi yönteminin kullanıldığı nitel araştırmalarda veri analizi esnasında birden fazla kodlayıcının bulunması önerilebilir.

Kaynakça

- Ardalı, C. & Erten, Y. (1999). *Psikanalizden dinamik psikoteraplere*. Alfa Yayıncılık.
- Bellak, L. & Siegel, H. (1983). *Handbook of intensive brief and emergency psychotherapy (B.E.P.)*. American Psychological Association.
- Borish, D., Cunsolo, A., Mauro, I., Dewey, C., & Harper, S. L. (2021). Moving images, moving methods: Advancing documentary film for qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 16094069211013646.
- Caligor, E., Kernberg, O.F. & Clarkin, J.F. (2007). *Handbook of dynamic psychotherapy for higher level personality pathology*. Washington: American Psychiatric Publishing.
- Işık, Ş., Ergüner-Tekinalp, B., Üzbe-Atalay, N. & Kaynak, Ü. (2019). *Psikolojik danışmada güncel kuramlar*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar*. Eğiten Kitap.
- Lemma, A., Target, M. & Fonagy, P. (2011). *Brief dynamic interpersonal therapy*. Oxford University Press.
- Levenson, H. (2017). *Süresi sınırlı dinamik psikoterapi klinik uygulama rehberi*. Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Levenson, H., Butler, S.F., Powers, T.A. & Beitman, B.D. (2002). *Brief dynamic and interpersonal therapy*. American Psychiatric Publishing.
- Leveson, H. (2013). *Kısa dinamik terapi*. Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Morsünbül, Ü. (2015). Analyzing honey (bal), milk (süt) and egg (yumurta) movies in terms of Erikson's theory of psychosocial development. *Elementary Education Online*, 14(1), 181-187.
- Pak, M.D. & Öztürk, B. (2019). Yapısal aile terapisi kuramı ekseninde “İstanbul Gelin” dizisinin analizi. *The Journal of International Social Research*.12(65), 1202-1208.
- Yıldırım, T. (2006). *Sosyal kaygısı yüksek üniversite öğrencilerine uygulanan kısa-yoğun-acil psikoterapinin etkililiği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yıldırım, T. (2020). Bir ergenin kişilik yapılanması üzerine dinamik yönelimli Kısa-Yoğun-Acil psikoterapi (BEP). Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

More than 400 therapy theories have been developed from past to present. These theories differ according to the current time, culture, technological and scientific developments, laws and the changing needs of the clients. It is seen that different theories combine or new theories and approaches emerge. New theories and approaches have emerged in parallel or response to traditional theories (Isık, Erguner-Tekinalp, Uzbe-Atalay & Kaynak, 2019, p.11). Short-term therapies emerged with techniques of Franz Alexander and Thomas French (1946) that differ significantly from the traditional psychoanalytic approach. This approach, known as the Chicago School, has been called dynamic psychotherapy over time. The therapy process, which is four or five sessions in a week, has been reduced to one session in a week. The use of sofa was abandoned in the interviews and face-to-face interviews were preferred. The general purpose of dynamic short-term therapies is to improve clients' skills to cope with their daily experiences and problems. Therapists rely on the positive features and motivations of their clients. Trust is developed rapidly and therapeutic alliance is established. Clients' conflict is expected to be limited and specific. Pre-oedipal problems such as masochism, excessive passivity, and dependency can be deliberately ignored. Support is given to clients to gain competence, strength and self-confidence. In the now and here approach, the progress of the clients in their problems is determined realistically (Ardalı & Erten, 1999, p.181-183).

Many visual elements are used to observe the client-therapist relationship and therapeutic bond in the fields of psychotherapy, psychology, psychological counseling, psychiatry and family counseling. Movies and TV series are the most common material about visual elements. TV series and films that examine therapeutic relationships can also be used as a training method to improve the therapeutic skills of therapists (Morsünbül, 2015, p.187; Pak & Öztürk, 2019, p.1207). In accordance with this purpose, the therapy scenes in the TV series "İstanbul Gelin" were examined from the perspective of dynamic short-term psychotherapy.

The series is about the life of a well-established family in Bursa. "Boranlar", which is a very traditional and famous family, is a wealthy and reputable family in Bursa. Esma Boran is a mother, traditional woman who has strict rules and she was forced to marry at an early age. Mrs. Esma, who lives with her four sons, has interpersonal problems in the family with her sons and daughters. In the later parts of the series, the Boran family learned that their father had a child with another woman, but they had difficulty accepting Adem who was a uterine brother as their sibling. Adem was often beaten by his stepfather during his childhood. He is a character who grew up in disadvantaged family and lived in poverty. Adem blames the Boran family for his life. Adem came to therapy with the request of his wife and he started a long-term therapy process with the therapist, Mrs İdil.

Method

In this study, one of the qualitative research methods, "film analysis" method was used. As the advantage of this method; non-verbal behaviors such as facial expressions, body movements, and gestures are always available for examination (Yıldırım & Şimşek, 2016, p. 190). The episodes of the series examined in the research have been accessed via the Youtube official channel of "İstanbul Gelin".

The categories, themes and sub-themes determined in the research were created in accordance with the relevant literature. Three categories were created as intervention strategies (Levenson, 2013), intervention techniques (Ardalı & Erten, 1999; Bellak & Siegel, 1983; Yıldırım, 2020) and client selection criteria (Ardalı & Erten, 1999, p.183; Levenson, 2017; p.101).

Result and Discussion

It was seen that the most common theme among intervention strategies was the therapist theme. Then respectively relationship focus, empathic research, emotions and focused inquiry themes were determined. In the therapist theme, the sub-theme of respect, cooperation and empathy attracted the attention. Other sub-themes were listed as active listening, recognizing the client's strengths, and recognizing the obstacles and opportunities in therapy. In the theme of emotions; recognizing emotions, expressing emotions and classifying

emotions were used respectively. In empathic research, open-ended questions were frequently asked, and then the sub-theme of finding personal and original meanings was determined. In the theme of relationship focus which represents interpersonal relationships (Levenson, 2017), which has a very important place in dynamic short-term psychotherapy, it was observed that the therapist frequently examined feelings about important people. In some sessions, it was found that the relationship between the therapist and the client was negatively affected as a result of transference and resistance.

In the category of intervention techniques, it was observed that the therapist mostly used interpretation and intellectualization techniques, and psychotechnical information was also frequently utilized. Respectively, other techniques used by the therapist were found to be sensitivity to signs, suppression of impulse and catharsis. The therapist applied the combined session technique by meeting with the client's wife during two sessions. In addition, since the therapist was a physician, she also proportioned the dose of the client's drug.

According to the findings of the research, some suggestions were made to the researchers. TV series and movies such as "In Treatment" and "Kırmızı Oda" which have rich contents in terms of therapy scenes, can be examined from the perspective of dynamic short-term psychotherapy. In addition, more than one coder may work during data analysis in qualitative studies using film analysis method.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KURUMSAL YÖNETİM VE İŞLETME PERFORMANSI¹

CORPORATE GOVERNANCE AND FIRM PERFORMANCE IN LODGING FIRMS

Şerban BAKAY ERGENE

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
bakayserban@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4979-6831

Erdiñç KARADENİZ

Prof. Dr. Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi
ekaradeniz@mersin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2658-8490

ÖZET

Bu araştırma konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim düzeyleri ile performansları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öncelikle BIST turizm endeksindeki işletmeler ile 2016 yılında marka değeri en yüksek 6 konaklama işletmesinin 2011-2015 yılları arasındaki kurumsal yönetim düzeyleri derecelendirilmiştir. Bu dereceleme sonucunda 2011 yılında gerçekleştirilen Yeni Türk Ticaret Kanunundaki düzenlemelere paralel olarak BIST turizm endeksindeki konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim uygulama düzeylerinde gelişmeler kaydettikleri belirlenmiştir. Araştırma da konaklama işletmelerinin performansları ile kurumsal yönetim puanları arasındaki ilişkiler Sınıflama ve Regresyon Ağacı yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda hem işletme değeri ile kurumsal yönetim puanları arasında pozitif ilişkiler elde edilmiştir. Elde edilen bu ilişkiler farklı kurumsal yönetim düzeyine sahip işletmelerin, işletme performansları üzerinde kurumsal yönetim puanının ayırıcı bir değişken olduğunu göstermektedir. Analizde işletme değeri ile borç/aktifler oranı arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki, borcun işletmenin gelecekte gerçekleştireceği yatırımlara duyulan güveni işaret etmesinin yanında yönetici performansını değerlendirme aracı olduğunu göstermektedir. Aktif karlılığı ile işletme büyüklüğü arasında ise negatif bir ilişki elde edilmiştir.

ABSTRACT

This study was carried out to examine the relationships between the corporate governance levels and performances of lodging companies. In the study, firstly the corporate governance levels of lodging companies in the BIST tourism index and the 6 lodging companies with the most valuable brand in 2016 between the years 2011 and 2015 were rated. As a result of this rating, it has been determined that in line with the regulations in the New Turkish Commercial Code in 2011, lodging companies in the BIST tourism index have improved their corporate governance implementation levels over the years. Then, in the study, the relationships and interactions between the performances and the corporate governance scores of the lodging companies were examined using the Classification and Regression Tree method. As a result of the analysis, positive relationships were obtained between both firm value and corporate governance scores, and return on assets and corporate governance scores. These relationships show that the corporate governance score is a distinctive variable on the firm performance of companies with different corporate governance levels. In the analysis, a positive relationship was found between the firm value and the debt / assets ratio. It can be stated that the increase in debt ratio as an indicator of the trust in the future investments of the company and as a tool to evaluate the performance of managers. A negative relationship has been found between return on assets and firm size.

Geliş Tarihi:

02.02.2021

Kabul Tarihi:

30.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Kurumsal Yönetim
İşletme Değeri
Aktif Karlılığı
Kaldıraç Oranı

Konaklama İşletmeleri

Keywords

Corporate Governance
Firm Value
Firm Profitability
Leverage Ratio
Lodging Firms

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.873516>

Atıf/Cite as: Bakay Ergene, Ş. ve Karadeniz, E. (2022). Konaklama İşletmelerinde Kurumsal Yönetim ve İşletme Performansı. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 619-637.

¹ Bu makale, “Halka Açık Konaklama İşletmelerinde Kurumsal Yönetim Uygulamaları ve İşletme Değerine Etkisi: Uluslararası Bir Karşılaştırma” isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

İşletme yönetiminin profesyonelleşmesi, işletme yöneticileri ile işletmeye sermaye sağlayanların birbirlerinden ayrılmasına yol açmaktadır. Riski üstlenen ile karar alanların farklı ellerde toplanması sonucunda bu gruplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamış ve bu çatışmaların gruplar arasındaki amaç farklılıklarından kaynaklandığı belirlenmiştir (Fama and Jensen, 1983a: 301). İşletmeye sermaye sağlayanlar ile işletmeyi yönetenler arasında meydana gelen bu çatışmalar vekalet sorunu (Williamson, 1988: 568) olarak adlandırılmaktadır. Vekalet sorunu, hissedarlar ile yöneticiler arasında oluşabileceği gibi hissedarlar ile işletmeye borç veren gruplar arasında da meydana gelebilmektedir (Jensen and Meckling, 1976: 7; Jensen and Smith, 1985: 22). Bunların dışında büyük hissedarlar ile küçük hissedarlar arasında da hak kullanımlarından kaynaklı eşitsizlikler nedeniyle yaşanabilen çatışmalar da vekalet sorunu olarak ifade edilmektedir (Shleifer and Vishny, 1997: 753; Claessens, et al., 1999: 18).

Vekalet sorunu, asimetrik bilgi nedeniyle üstünlük elde eden tarafın kendi çıkarlarını arttırırken menfaat sahipleri ile olan ilişki dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Ancak bu ilişki dengesi sadece işletmenin içindeki menfaat sahiplerini değil işletme dışındaki menfaat sahipleri ile tüm paydaşları da içine almaktadır. Bu durum işletmelerin çok yönlü taraflar arasındaki ilişkilerinin korunması ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir sisteme olan ihtiyacı gerekli kılmaktadır. Taraflar arasında meydana gelen çatışmaların ve hak ihlallerinin önüne geçilmesine olanak vereceği düşünülen sistem kurumsal yönetim olarak ifade edilmektedir. Kurumsal yönetim; dürüst, adil, şeffaf ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde işletme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak ve işletme çıkarlarını korumanın gerçekte tüm menfaat sahiplerinin haklarını koruma ve kazançlı çıkma bilinci ile tarafların birbirlerine karşı yükümlülüklerini eksiksiz bir biçimde yerine getirilmesini sağlayan kurallar dizisi olarak tanımlanabilir.

Turizm sektörü; döviz girdisi sağlama, yabancı sermaye girişini arttırma, istihdam artışı sağlama, ödemeler dengesini sağlama ve bölgesel gelişmelere yaptıkları katkılar nedeniyle ülke ekonomileri açısından önem taşımaktadır (Çımat ve Bahar, 2003:13; Furmolly et al., 2017: 69). Ancak bu öneme karşılık sektör pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Yatırımların sabit sermaye yoğun olması, sabit duran varlık yatırımlarının geri dönüş sürelerinin uzun bir zaman dilimine yayılması, yenileme yatırımı gereksiniminin kısa sürede ortaya çıkması turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin finansal sorunlarından bazılarıdır (Kandır et al., 2007: 81; Civan ve Cenger, 2013: 355). Bu sorunlara ek olarak konaklama işletmelerinin risk ve belirsizlik düzeylerindeki yükseklik, operasyonel maliyet kontrolündeki güçlükler, kar marjlarının düşük, döviz kuru risklerinin yüksek oluşu (Kahiloğulları ve Karadeniz, 2015: 542), bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler (Çavuş, 2008: 21) ve bazı yönetsel sorunları da (Kıngır, 2006: 462) bulunmaktadır. Turizm sektöründeki konaklama işletmelerinin karşılaştığı sorunların çözümünde kurumsal yönetim uygulamalarının diğer sektörlerdeki işletmelere sağladığı yararları (borç maliyetlerinde azalış, uzun vadeli kaynaklara ulaşabilme, sermaye piyasalarına açılma, kurumsal yatırımcılar tarafından tercih edilebilme olanaklarının geliştirilmesi) ve olanakları (Gupta et al., 2009: 294; Gompers et al., 2001: 6; Guillet and Mattila, 2010: 682) sunması beklenmektedir.

Kurumsal yönetim, işletme faaliyetlerinin verimli bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için paydaşlarla olan etkileşime ve denetime katkı sağlayan bir süreçtir. Turizm sektöründeki işletmelerin kurumsal yönetim uygulamaları sayesinde sorunlarının çözümüne katkı yapması beklenmektedir.

Türkiye’de 2011 yılında kabul edilen ve 2012 yılında yürürlüğe giren Yeni TTK’da kurumsal yönetim uygulamalarına ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve 2014 yılında kurumsal yönetim tebliği yayınlanarak bu konudaki gelişmeler daha da hız kazanmaya başlamıştır.

Bu araştırma 2011 yılında gerçekleştirilen Yeni TTK’daki düzenlemeler çerçevesinde BIST konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim uygulamalarındaki gelişmeleri ve değişimleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle analize dahil edilen konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim düzeyleri derecelenmiş ve BIST turizm endeksindeki konaklama işletmeleri ile marka değeri en yüksek konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim düzeyleri karşılaştırma (benchmark) olanağı elde edilmiştir. Ayrıca analize dahil edilen konaklama işletmelerinin işletme değeri ve aktif karlılık oranı ile kurumsal yönetim puanları arasındaki ilişki ve etkileşimler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma belirlenen amaçlar çerçevesinde beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde kurumsal yönetim çerçevesinde gerçekleştirilen literatürdeki çalışmalar yer almaktadır. Üçüncü bölümde araştırma yöntemi, örneklem, bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin bilgiler verilmektedir. Dördüncü bölümde ise birinci ve ikinci CRT analizleri ile elde edilen bulgular sunulmaktadır. Beşinci bölümde ise

araştırmadan elde edilen sonuçlar ile araştırmanın kısıtları tartışılmakta ve gelecek araştırmalar için öneriler sunulmaktadır.

1. Literatür ve Araştırma Soruları

Kurumsal yönetim, bilgi asimetrisinden kaynaklanan menfaat çatışmalarının neden olduğu maliyetleri ortadan kaldırmak ve hissedar haklarının korunmasına dönük vekalet teorisi üzerine inşa edilmiştir. Bu çerçevede; yatırımcı koruması, asil-vekil arasındaki çatışmaların nedenleri, çatışmaların çözümü ve hukuksal düzenlemeler çerçevesinde temeli oluşturmaya başlanmıştır (Jensen and Meckling, 1976; Fama and Jensen, 1983b; Jensen and Smith, 1985). Ancak işletmelerin sadece hissedarlara karşı değil tüm paydaşlara karşı sorumlu olduklarına ilişkin yaklaşımlar (Freeman and Reed, 1983) kurumsal yönetim anlayışının gelişmesine ve bakış açısının genişlemesini sağlamıştır.

1.1. Kurumsal Yönetim ve İşletme Performansı

Literatürde kurumsal yönetim endeksleri ile işletme karlılığı, işletme değeri, hisse senedi getirisi ve kaldıraç oranları arasındaki ilişkilerin incelendiği pek çok araştırma yer almaktadır. Karpoff et al. (1994), yönetsel sağlama davranışı ile aktif karlılığı ve piyasa değeri arasında negatif bir ilişki elde ederken hissedar çıkarlarını maksimize etme davranışı ile piyasa değeri arasında pozitif bir ilişki elde etmişlerdir. Core et al. (1999), zayıf kurumsal yönetim yapısına sahip olan işletmelerde işletme performanslarının zayıf olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Claessens et al. (1999), Batı Asya ülkelerindeki işletmelerde yüksek nakit akışının yüksek pazar değeri ile ilişkilendirildiği buna karşın yüksek kontrol haklarının düşük pazar değeri ile ilişkilendirildiğini vurgulamışlardır. La Porta et al. (2000), yatırımcının korunması ve sahip olunan yasa ve kuralların kurumsal yönetim üzerinde önemli bir role sahip olduğunu belirtmektedirler. Gompers et al. (2001), hissedar hakları güçlü olan işletmelerin hisse senedi getirileri ve işletme değerlerinde artış ve sermaye maliyetleri ile işletme ele geçirme davranışında azalışlar tespit etmişlerdir. Mitton (2002), Asya ülkelerindeki işletmelerin kurumsal yönetim uygulamalarının işletme performansı üzerindeki etkilerini incelemiş ve pozitif ilişkiler elde etmiştir. Klapper ve Love (2002), gelişmekte olan 25 ülkede kurumsal yönetim uygulamaları ile faaliyet performansı ve piyasa değeri arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, kurumsal yönetim ile performans ve piyasa değeri arasında yüksek bir ilişki elde etmişlerdir. Black et al. (2006a), Kore Menkul kıymetlerinde işlem gören işletmelerin kurumsal yönetim endeksi ile işletme değeri arasında pozitif ilişkilere ulaşmışlardır. Bauer et al. (2003), Euro Bölgesi ülkelerinde kurumsal yönetim düzeyi ile işletme değeri arasında bir ilişki elde etmelerine rağmen Birleşik Krallık'taki işletmelerde bir ilişki elde edememişlerdir. Gürbüz ve Erginçan (2004), Türkiye'de IMKB 30 endeksindeki işletmelerin kurumsal yönetim uygulamaları ile borsa performansı, finansal yapı ve işletme karlılığı üzerindeki etkileri araştırmış ve kurumsal yönetim ilkelerini uygulayan işletmelerin getirilerinin, özsermaye karlılığının ve dış kaynaklardan yararlanma derecesinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Brown ve Caylor (2006), 51 koşula dayalı kurumsal yönetim puanlarını hesapladıkları işletmelerin, kurumsal yönetim uygulamaları ile işletme değeri arasında pozitif bir ilişki elde etmişlerdir. Black et al. (2012), Brezilya'daki finans dışı işletmelerin kurumsal yönetim endeksi ile işletme değeri arasındaki önemli ilişkiler bulmuşlardır. Gupta et al. (2009) Kanada sermaye piyasasında faaliyet gösteren işletmelerin kurumsal yönetim dereceleri ile işletme değeri, işletme performansı ve piyasa tepkisi arasında ilişkili olduğuna ilişkin kanıtlara ulaşamamışlardır. Aren vd. (2014), BIST'de faaliyet gösteren 162 işletmenin kurumsal yönetim belirleyicilerine ilişkin çalışmalarında, kurumsal yönetim düzeyi ile işletme değeri ve işletme performansı arasında pozitif ilişki elde etmişlerdir. Kula ve Baykut (2014), kurumsal yönetim endeksindeki 47 işletmenin işletme değeri ile kurumsal yönetim puanları arasındaki ilişkileri incelemişler ve pozitif bir ilişki elde etmişlerdir. Ararat et al. (2017), BIST'teki işletmelerin kurumsal yönetim puanlarını hesaplamışlar ve kurumsal yönetim ile piyasa değeri arasında pozitif, karlılık ile negatif bir ilişki elde etmişlerdir. Kyere ve Ausloos (2020), Birleşik Krallık'taki finans dışı 252 işletmenin finansal performansı üzerinde kurumsal yönetim mekanizmalarının etkisini incelemişler ve doğru kurumsal yönetim mekanizmalarını benimsemenin firma performansını iyileştireceği sonucuna ulaşmışlardır.

1.2. Turizm Sektöründe Kurumsal Yönetim

Turizm sektöründeki işletmelere dönük olarak da kurumsal yönetim çerçevesinde çeşitli araştırmalar yer almaktadır. Tsai ve Gu (2007), kumarhane işletmelerinde kurumsal yatırım yapmanın vekalet sorununu azaltacağını ve borç kullanımının işletme değeri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Guillet ve Matilla (2010), konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim düzeylerinin düşük olduğunu

saptamışlardır. Park ve Jang (2010), restoranlarda %38 ile %40 oranında yönetsel sahipliğin işletme performansını arttırdığını ancak bu oranın üstünde ise performansın azaldığını saptamışlardır.

Chen vd. (2012) otel işletmelerinde yönetsel sahipliğin optimal düzeye kadar işletme performansını olumlu etkilediği optimal düzeyin üzerinde ise işletme performansının azaldığını saptamışlardır. Al Najjar (2014), Orta Doğu'daki 5 ülkede yer alan turizm işletmelerinde, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulu bağımsızlığının önemli bir kurumsal yönetim mekanizması olduğunu belirtmektedir. Karadeniz ve Ergene Bakay (2015), BIST konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim uygulamaları ile BIST kurumsal yönetim endeksinde yer alan imalat işletmelerinin kurumsal yönetim uygulamaları arasında bir karşılaştırma yaparak konaklama işletmelerinin kurumsal yönetim uygulamalarında eksikliklerin bulunduğunu belirlemişlerdir. Guetat vd. (2015), Tunus'daki otel işletmelerinin performansları ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkileri incelemişler ve kurumsal yatırımcı payı ile işletme performansı arasında negatif bir ilişki elde etmişlerdir. Jarboui vd. (2015), otel işletmelerinde içsel kurumsal yönetim etkinliğini ölçmüşler ve kurumsal yönetim mekanizmalarının işletme performansı ve verimliliği üzerinde etkili olduğunu saptamışlardır. Shariff ve Abidin (2018), Malezya'daki küçük ve orta ölçekli turizm işletmelerinin kurumsal yönetim uygulamalarını incelemişler ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyümesinde kurumsal yönetimin önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimleri ortaya çıkarmak için sınıflama ve regresyon ağacı (CRT) yöntemi kullanılmıştır.

CRT, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki yapıyı ve etkileşimleri açıklamaya çalışan bir analiz tekniğidir. CRT analizi, herhangi bir varsayım gerektirmeyen non-parametrik bir tekniktir. Bu analiz tekniğinde, bağımlı değişkenler kategorik olabilecekleri gibi aralık veya oransal ölçekli de olabilirler. Bağımlı değişken kategorik ise sınıflama ağaçları kullanılırken, bağımlı değişken aralık veya oransal ölçekli ise regresyon ağaçları kullanılmaktadır (Breiman et al., 1984: 56; Yohannes and Webb, 1999: 4).

CRT analizi, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri öngörerek bir ağaç oluşturmaktadır. Ağaç oluşturma sürecinin başında tüm gözlemler ana düğüme yerleştirilir. Ana düğümü takip eden düğüm, ana düğümden daha homojen olan ikili alt düğümlere ayrılır. Ağaç üzerindeki her bir alt düğüm kendi alt düğümlerine ayrılncaya kadar süreç tekrarlanır. Ağacın üzerinde daha fazla dalların oluşturulamadığı durumlarda terminaller oluşmaktadır. Oluşan düğüm ve terminaller ile süreç tamamlanarak bir ağaç elde edilir (Yohannes and Webb, 1999: 27; Steinberg, 2009: 181). Elde edilen ağaç çok büyük olabileceği gibi küçük bir ağaç da olabilir. Ağacın büyük olması, ağaç üzerindeki ilişkilerin anlaşılmasını zorlaştırırken yapılmış olan bölünmenin tahmini hata oranının düşük olmasını sağlamaktadır. Büyük ağaç üzerindeki ilişkilerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için ağaç üzerinde budama işlemi yapılır ve optimal ağaca ulaşılır (Yohannes and Webb, 1999: 18-19).

CRT analizi, kullanımı pratik, anlaşılması ve yorumlanması kolay bir tekniktir. Logaritmik dönüşümlerden etkilenmemesi, aykırı değerleri ve sapmaları ayrı bir düğümden izole edebilmesi gibi üstünlükleri bulunmaktadır. Ayrıca yanlış sınıflama oranına ilişkin bir tahmin vermesi ve veri seti içinde eksik değerlerin bulunması durumunda mevcut en iyi bilgileri kullanabilmesi diğer üstünlükleri arasındadır. Geleneksel çok değişkenli yöntemlere göre değişkenler arasında öngörülemeyen bazı etkileşimleri ortaya çıkarması da önemli bir avantajı olarak (Lewis, 2000: 4-7; Gepp and Kumar, 2015: 398; Timofeev, 2004: 20-21) ifade edilmektedir. Buna karşın ana ağaç üzerinde meydana gelecek küçük değişikliklerin ağaçta önemli farklılıklara yol açması ile kararsız ağaçları oluşturması, tekniğin bir eksikliği olarak görülmektedir (Breiman et al., 1984: 58). Ayrıca parametrik tekniklerdeki gibi bir güven aralığına göre tahminde bulunamaması da tekniğin diğer bir eksikliği (Yohannes and Webb, 1999: 11; Timofeev, 2004: 22) olarak görülmektedir.

Bu çalışmada CRT analizi, normal dağılıma sahip olmayan ve logaritmik dönüşümlerden etkilenmeyen veri kümeleri ile ağaç üzerindeki değişimlerin etkileşimi tahmin eden bir yöntem olması nedeniyle tercih edilmiştir.

2.1. Veriler ve Örneklem

Araştırmanın amaçları doğrultusunda BIST turizm endeksindeki 6 konaklama işletmesi ile 2016 yılında Brand Finance kuruluşu tarafından belirlenen marka değeri en yüksek 6 konaklama işletmesi olmak üzere toplam 12 konaklama işletmesi analize dâhil edilmiştir. Analiz kapsamındaki konaklama işletmelerinin isimleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Analiz Kapsamındaki Konaklama İşletmeleri

Avrasya Petrol ve Turistik Tesisler Yatırım A.Ş.	Accor Hotels Group
Marmaris Altinyunus Turistik Tesisler A.Ş.	Hilton Worldwide Hotel Holding Inc
Martı Otel İşletmeleri A.Ş.	Hyatt Hotels Corporation
Net Turizm Ticaret ve Sanayi A.Ş.	Intercontinental Hotel Group
Tek-Art İnşaat Ticaret Turizm Sanayi ve Yatırımlar A.Ş.	Marriott International Hotels Inc.
Ütopya Turizm İnşaat İşletmecilik Ticaret A.Ş.	Marriott International Hotels Inc.

Söz konusu konaklama işletmelerinin 2011-2015 yılları arasındaki işletme değeri ve aktif karlılığı üzerinde kurumsal yönetim ile diğer değişkenler arasındaki etkileşimler incelenmiştir. Araştırmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin sayısal değerler Thomson Reuters EIKON finansal veri tabanından elde edilmiştir.

2.2. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Araştırmada işletme değeri ile işletme karlılığı bağımlı değişkenler ve kurumsal yönetim puanı, halka açıklık oranı, en büyük ortak oranı, net kar marjı, kaldıraç oranı, işletme büyüklüğü, işletme yaşı, borsada işlem görme süresi ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir.

Analizde işletme performans ölçüsü olarak Tobin Q değeri kullanılmıştır. Tobin Q değeri Chung ve Pruitt (1994) tarafından kullanılan “yaklaşık Tobin Q” hesaplaması ile elde edilmiştir. Tobin Q değeri, bir işletmenin rekabet gücünün yeterliliğinin ya da yatırımcı açısından işletmenin büyüme fırsatlarının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Literatürde işletme değeri ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkileri inceleyen birçok araştırmada (Gompers et al., 2001; Klapper and Love, 2002; Black et al., 2006a; Silva and Leal, 2005; Tsai and Gu, 2007; Black et al., 2012; Balasubramanian et al., 2010; Ararat et al., 2017) işletme değeri ölçüsü olarak Tobin Q değeri kullanılmıştır.

Analizde diğer bir bağımlı değişken işletme performans ölçüsü olarak aktif karlılık oranı kullanılmıştır. Aktif karlılık oranı işletmenin aktiflerinden elde ettiği getirinin verimliliğini ifade etmektedir (Damodaran, 2001:95). Literatürde aktif karlılığı ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkileri (Klapper and Love, 2002; Silva and Leal, 2005; Bhagat and Bolton, 2008; Gupta et al., 2009; Ararat et al., 2017; Abdallah and İsmail, 2017) inceleyen araştırmalar yer almaktadır.

Analizde temel bağımsız değişken olarak dikkate alınan kurumsal yönetim puanı, işletmelerin kurumsal yönetim uygulama performansının belirlenmesine yönelik kullanılan bir ölçüttür.

Sermaye Piyasası Kurulu, OECD (1999) kurumsal yönetim ilkeleri temel alınarak 2003 yılında Kurumsal Yönetim İlkelerini yayınlamıştır. SPK kurumsal yönetim ilkeleri; pay sahipliği, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu olmak üzere 4 bölümden meydana gelmektedir. Bu dört bölüm puanları toplanarak işletmelerin kurumsal yönetim puanları hesaplanabilmektedir. Kurumsal yönetim ilkelerini uygulayan işletmelerin dahil olduğu BIST kurumsal yönetim endeksi 2003 yılında oluşturulmuştur. 2003 yılında sadece 5 işletmenin dahil olduğu endekse 2019 yılında 47 işletme dahil edilmiştir. Konaklama işletmelerinin hiçbiri bu endekse henüz dahil değildir ve kurumsal yönetim puanları hesaplanmamıştır. Bu nedenle araştırmaya dahil olan işletmelerin kurumsal yönetim puanları SPK kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde hesaplanmıştır. Konaklama işletmeleri için yapılan bu hesaplamasının geçerli ve güvenilir olabilmesi için öncelikle kurumsal yönetim endeksinde yer alan ve ISS ile SAHA dereceleme şirketleri tarafından kurumsal yönetim puanları hesaplanan Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. şirketi referans işletme olarak alınmış ve 2011-2015 yılları arasındaki kurumsal yönetim puanları hesaplanmıştır. Hesaplanan kurumsal yönetim puanının, dereceleme kuruluşları tarafından verilen puanlar karşılaştırılmış ve görece daha düşük (%4) olduğu görülmüştür. Derecelemede oluşan bu farkın; dereceleme şirketlerinin dereceleme esnasında sahip olduğu bazı olanaklardan yararlanılamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Puanlama sırasında; kurumsal yönetim ilkelerine uyuluyorsa 1, uyulmuyorsa 0 puan verilerek her bir bölüm puanı hesaplanmaktadır. Her bir bölüme ait ağırlıklı değerler gözönünde bulundurularak elde edilen bölüm puanlarının toplamı sonucunda genel puana ulaşılmaktadır. Genel puanlar 0 ile 100 puan arasında hesaplanmıştır.

Kurumsal yönetim uygulamalarını gerçekleştiren ve kurumsal yönetim puanları yüksek olan işletmelerin değerlerinin yüksek olması beklenmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde işletme değeri ile kurumsal yönetim puanları arasında olumlu ve önemli ilişkiler (Gompers et al., 2001; Klapper and Love, 2002; Black

et al., 2006a; Brown and Caylor, 2006; Black et al., 2012; Balasubramanian et al., 2010; Ararat et al., 2017; Abdallah and İsmail, 2017) elde eden araştırmaların yanında işletme değeri ile kurumsal yönetim puanları arasında önemsiz ilişki (Silva and Leal, 2005; Gupta et al., 2009) elde eden araştırmalar da bulunmaktadır.

Halka açıklık oranı, işletmelerin ortaklık yapısındaki yoğunlaşma hakkında bilgi vermektedir (Bostancı ve Kılıç, 2010: 11). Halka açıklık oranının dşuk olması ortaklık yapısının yoğunlaşmış olduğunu, halka açıklık oranının yüksekliliği ise işletme ortaklık yapısının yayılmış olduğunu göstermektedir. Literatür incelendiğinde halka açıklık oranı ile işletme değeri arasında önemsiz negatif ilişki ile halka açıklık oranı ile aktif karlılığı arasında pozitif ilişki (Silva and Leal, 2006; Bayrakdaroğlu, 2010; Ararat et al., 2017) elde eden çalışmalar yer almaktadır.

En büyük ortak oranı, işletme performansı, kurumsal yönetim ve işletme davranışı üzerinde sahiplik yapısının ne derece etkili olduğunu ölçebilmek amacıyla kullanılan bir değişkendir (Taşkın ve oşkun, 2015: 107-111; Pedersen and Thomsen, 1997: 774). Literatürde gerçekleştirilen bazı araştırmalarda söz konusu değişken, mülkiyet yoğunluğu değişkeni şeklinde kullanılmaktadır. Literatür incelendiğinde, mülkiyet yoğunluğu ile işletme değeri arasında negatif ilişki (Claessens et al., 1999; Mauray and Pauste, 2005; Yurtoğlu, 2000; Lozano et al., 2016; Abdallah and İsmail, 2017) elde eden çalışmaların yanında mülkiyet yoğunluğu ile işletme değeri arasında pozitif ilişki (Black et al., 2012; Bayrakdaroğlu, 2010) elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca en büyük ortak oranı ile işletme değeri arasında anlamlı ilişki elde edemeyen (Durak ve Taşkın, 2014; Acaravcı et al., 2015) alışmalar da bulunmaktadır.

Net kar marjı, işletmelerin satışlarından elde ettiği kazancı ifade etmektedir (Gitman, 2009: 67). Literatürde, işletme değeri ile net kar marjı arasında pozitif ilişki elde eden çalışmaların (Black et al., 2012; Kula ve Baykut, 2014) yanında işletme değeri ile net kar marjı arasında negatif ilişki (Ararat et al., 2017) elde eden çalışma da bulunmaktadır.

Kaldıraç oranı, borç verenler tarafından sağlanan finansman kaynaklarının toplam aktifler içindeki oranını ölçmektedir (Gitman, 2009: 64). Literatürde, borç kullanma düzeyindeki artışın yönetici ile hissedar arasındaki çatışmaların azaltılmasında bir çeşit kontrol mekanizması olarak görülmesinin yanında işletmenin prestij ve güvenilirliğinin göstergesi olarak da görülmektedir (Williamson, 1998; Shleifer and Vishny, 1997; Gillian, 2006).

Literatürde kaldıraç oranındaki artışın işletme değeri üzerinde önemli ve olumlu bir etki yaptığına dair kanıtlar (Black et al., 2006a; Silva and Leal, 2005; Black et al., 2012, Ararat et al., 2017) bulunmakla birlikte işletme değeri ile kaldıraç derecesi arasında negatif ve önemsiz ilişkilere (Yurtoğlu, 2000; Balasubramanian et al., 2010) ait sonuçlar da bulunmaktadır. Aktif karlılık oranı ile kaldıraç oranı arasında negatif ilişki elde edilmesine karşılık (Karadeniz ve İskenderoğlu, 2011; Karadeniz vd., 2016) nemli olmayan ilişkiler de (Raza, 2013; Ararat et al., 2017) elde edilmiştir.

İşletme büyüklüğü, toplam varlıkların logaritması alınarak hesaplanmakta ve işletme varlıklarının büyüklüğünü ifade etmektedir. Literatürde, işletme değeri ile büyüklük arasında negatif ilişki elde eden alışmalar (Black et al., 2006b; Tsai and Gu, 2007; Black et al., 2012; Balasubramanian et al., 2010; Acaravcı vd., 2015; Ararat et al., 2017) yer almaktadır. Aktif karlılık oranı ile işletme büyüklüğü arasında negatif ilişki (Kaen and Baumann, 2003; Silva and Leal, 2005; Becker-Blease et al., 2010; Banchuenvijit and Phuong, 2012; Ararat et al., 2017) elde eden çalışmaların yanında pozitif ilişki (Karadeniz ve İskenderoğlu, 2011; Pervan and Visic, 2012; Doğan, 2013; Vinasithamby, 2015; Irom et al., 2018) elde eden çalışmalar da bulunmaktadır.

İşletme yaşı, işletmenin kuruluş yılından itibaren geçen süreyi ifade etmekte ve işletme yaşam süresinin kurumsal yönetim ve işletme değeri üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla araştırmalarda kullanılmaktadır. Brown ve Caylor (2006), işletme değeri ile işletme yaşı arasında istatistiksel olarak önemli olmayan bir ilişki saptarken Loderer et al. (2012), yaşlı işletmelerin nispeten daha dşuk performansa sahip olduklarını belirtmektedirler. Literatürde yapılan bazı çalışmalarda geçen işletmelerin daha hızlı büyüme fırsatlarına sahip olmaları nedeniyle değerlerini daha fazla arttırma olanağına sahip oldukları (Black et al., 2006a; Black et al., 2012; Ararat et al., 2017) ifade edilmektedir.

Borsada işlem görme sresi, işletmenin borsada işlem görmeye başladığı tarihten itibaren olan süreyi ifade etmektedir (Loderer et al., 2012: 5). Shumway (2001) borsada işlem görme süresinin, işletme yaşının ekonomik olarak en anlamlı ls olduğunu belirtmekte ve halka açılmanın işletme yaşam dngsnde; mülkiyet ve sermaye yapısını etkilemesi, büyüme fırsatlarını arttırması, medya etkileşimindeki riskleri çoğaltması ve işletmelerin farklı kurumsal yönetim yapılarını talep etmeleri bakımından belirleyici bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (Loderer et al., 2012: 5). Literatürde borsada işlem görme sresi ile işletme değeri

arasında negatif ilişki saptayan çalışmaların yanında (Black et. al., 2006a; Black et al., 2012; Ararat et al., 2017) pozitif ilişki (Leite and Carvalhal, 2016; Balasubramanian et al., 2010) elde eden çalışmalar da bulunmaktadır. Aşağıda, analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin hesaplanma şekilleri Tablo 2’de ve değişkenlere ilişkin özet istatistikleri ise Tablo 3’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

İşletme Değeri	(Uzun Vadeli Borçlar+(Kısa Vadeli Yükümlülükler-Kısa Vadeli Varlıklar)+ Piyasa Değeri+Tercihli Hisse Senedi Değeri/Toplam Varlıklar
Aktif Karlılığı	Faiz Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktifler
Kurumsal Yönetim Puanı	Pay Sahipleri + Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık + Menfaat Sahipleri + Yönetim Kurulu
Halka Açıklık Oranı	Halka Arz Edilmiş Hisse Senetlerinin Nominal Değeri / Tüm Hisse Senetlerinin Toplam Nominal Değeri
En Büyük Ortak Oranı	En Büyük Ortak Hisse Sayısı / Toplam Hisse Sayısı
Net Kar Marjı	Net Gelir / Satışlar
Kaldıraç Oranı	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler
İşletme Büyüklüğü	Toplam Aktiflerin Logaritması
İşletme Yaşı	İşletmenin Kuruluşundan İtibaren Olan Süre
Borsada İşlem Görme Süresi	İşletmenin Borsada İşlem Gördüğü Andan İtibaren Olan Süre

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Değerler	En Büyük Değerler
İşletme Değeri	1,16	,85	,14	3,91
Aktif Karlılığı	,05	,079	-,031	,39
Kurumsal Yönetim Puanı	72,14	17,05	35,32	94,38
Halka Açıklık Oranı	,61	,30	,07	,99
En Büyük Ortak Oranı	,31	,25	,03	,79
Net Kar Marjı	,28	,92	-1,42	4,47
Kaldıraç Oranı	,26	,19	,00	,68
İşletme Büyüklüğü	7,07	1,99	3,95	10,18
İşletme Yaşı	42,19	23,34	5	90
Borsada İşlem Görme Süresi	21,14	19,29	0	68

2.3. Araştırma Soruları

Bu araştırma analize dahil edilen konaklama işletmelerinin performansları ile kurumsal yönetim ve diğer bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri tahmin etme ve etkileşimleri ortaya koyabilmek için aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırma sorusu 1: Konaklama işletmelerinde işletme değeri, kurumsal yönetim uygulamalarından etkilenmekte midir?

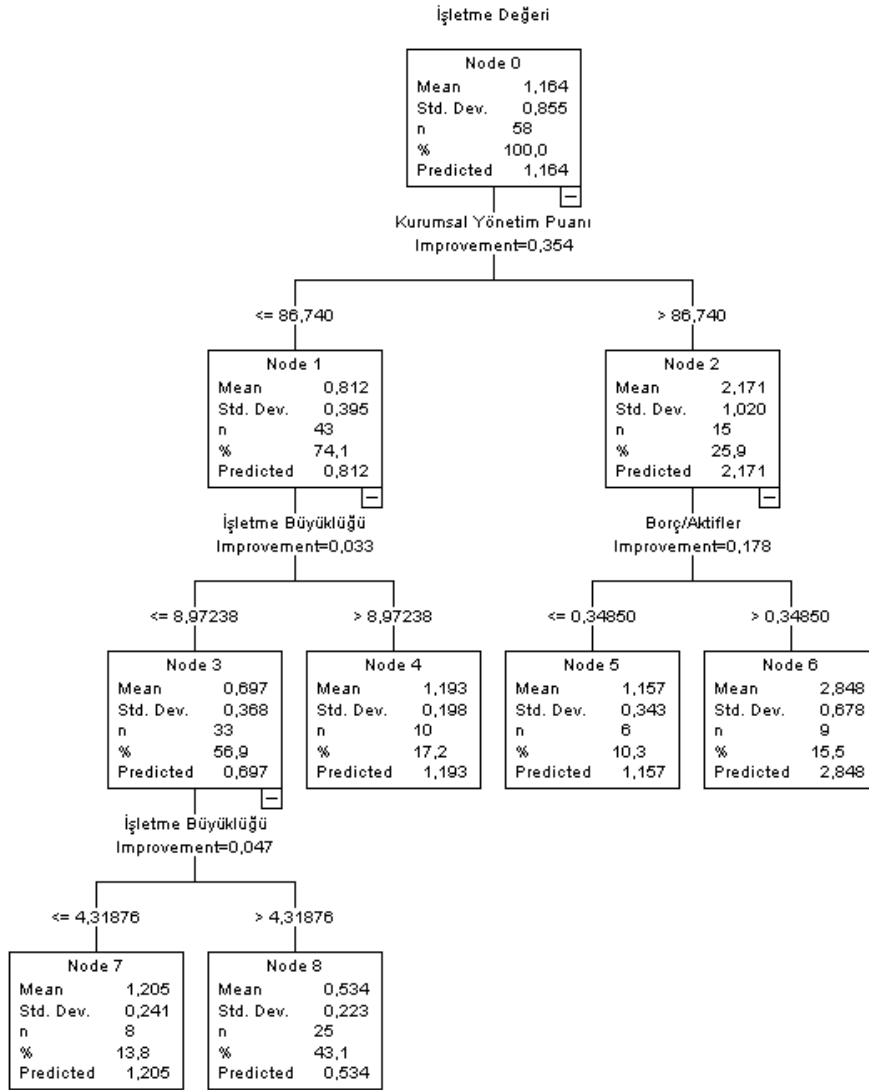
Araştırma sorusu 2: Konaklama işletmelerinde aktif karlılığı, kurumsal yönetim uygulamalarından etkilenmekte midir?

3. Bulgular

Bu bölümde işletme değeri ve aktif karlılığı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tahmin etmek ve değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için iki tane analiz gerçekleştirilmiştir.

3.1. İşletme Değeri ile Kurumsal Yönetim Puanı ve Diğer Bağımsız Değişkenlere İlişkin Bulgular

Birinci analizde işletme değeri ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimleri belirlemek için kurulan regresyon ağacı üzerinde 6'sı terminal düğüm olmak üzere toplam 11 düğüm oluşmuştur. Oluşturulan bu ağaç budanmış ve elde edilen optimal ağaç üzerinde 5'i terminal olmak üzere toplam 9 düğüm oluşmuştur. Birinci CRT analizi sonucunda elde edilen regresyon ağacı aşağıda Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1: İşletme Değeri Üzerinde Etkili Olan Değişkenlere İlişkin Regresyon Ağacı

Analiz sonucunda, işletme değerini etkileyen değişkenlere ait verileri en homojen şekilde iki gruba ayıran değişken, kurumsal yönetim puanı olarak belirlenmiş ve işletme değerinin belirlenmesinde kurumsal yönetim puanı kesme değeri 86,74 olarak hesaplanmıştır. Kök düğümde işletme değeri ortalaması 1,16 ve standart sapması 0,85 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 1 incelendiğinde, işletme değeri en yüksek ortalamaya sahip olan işletmelerin Node 6'da, en düşük ortalamaya sahip işletmelerin ise Node 8'de toplandığı gözlenmektedir. Node 6'da yer alan (en yüksek işletme değeri ortalamasına sahip) işletmeler, kurumsal yönetim puanı 86,74'den fazla ve borç/aktifler oranı %34,85'in üzerinde olan işletmelerdir. Diğer bir deyişle, kurumsal yönetim puanı 86,74'ün üzerinde olan

işletmelerde, borç/aktif oranı arttıkça işletme değeri artmaktadır. Node 8'de yer alan (en düşük işletme değeri ortalamasına sahip) işletmelerde ise kurumsal yönetim puanı 86,74'ün altında ve büyüklüğü 4,31 ile 8,97 arasında olan işletmelerdir. Şekil 1'de gözlenen diğer bir ayrıntı, kurumsal yönetim puanı 86,74'ün altında ve büyüklük değeri 4,31 ile 8,97 arasında olan işletmelerde (Node 8) işletme değeri azalırken, kurumsal yönetim puanı 86,74'ün altında ve işletme büyüklüğü 4,31'in altında olan işletmelerde (Node 7) işletme değerinin artmasıdır. Diğer bir ifade ile kurumsal yönetim puanı 86,740'ın altında ve büyüklüğü 4,31'den az olan işletmelerde, işletme değerinin artışında işletme büyüklük değerinin önemli olduğudur. Dolayısıyla kurumsal yönetim puanı 86,740'dan düşük olan işletmelerde, işletme değeri üzerinde büyüklüğün, kurumsal yönetim puanı 86,74'den yüksek olan işletmelerde ise işletme değeri üzerinde borç/aktif oranının etkili değişkenler oldukları belirtilebilir.

Literatürde işletme değeri ile kurumsal yönetim arasında olumlu ilişkiler (Klapper & Love, 2002; Black et al., 2006a; Brown & Caylor 2006; Black et al., 2012; Balasubramanian et al., 2010; Aren vd., 2014; Kula ve Baykut, 2014; Kara et al., 2015; Ararat et al., 2017) elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmada gerçekleştirilen I. analize göre; ana düğümde kurumsal yönetim puanı yüksek olan işletmelerin işletme değer ortalamalarının daha yüksek olması, literatürdeki çalışmalarla uyum göstermektedir. İşaret teorisine göre; işletme değeri ile kurumsal yönetim arasındaki ilişki işletmelerin gelecekteki performanslarının bir göstergesi olarak görülmektedir (Black et al., 2006a: 28). Ayrıca Ross (1977), işletme değerinin kaldıraç oranı ile artacağını yani borç kullanma düzeyi ile işletme değeri arasında pozitif ilişkilerin olduğunu vurgulamaktadır. Borç kullanım düzeyindeki artışın yöneticinin hissedar çıkarlarına uyumlu davrandığının bir işareti olarak değerlendirilmektedir (Williamson, 1988: 579). Tsai ve Gu (2007), borcun vergi kalkını etkisi sayesinde işletme değerinde bir artışa neden olduğunu belirtmektedir. Bunların dışında işletmenin borç kullanma düzeyindeki artışın, işletmenin borçlarını ödeyebilme kapasitesi ile işletme güvenilirliği ve prestijine ilişkin bir işaret olarak görülmektedir (Tsai and Gu, 2007: 527; İskenderoğlu vd., 2014: 142). Vekâlet teorisi ise borç kullanma düzeyini, bir çeşit yöneticileri kontrol eden mekanizma olarak görmektedir (Gillian, 2006: 388; Chang et al., 2014: 376). Bu mekanizma ile borçlu işletme yöneticisinin işletme borçlarını zamanında ödeyebilmek için iyi bir yönetim performansı sergileyeceği ve işletme kaynaklarını daha etkin kullanacağı düşünülmektedir (Shleifer and Vishny, 1997: 749). Node 6'da görüldüğü gibi kurumsal yönetim puanı 86,74'ün üzerinde ve borç/aktif oranı %34,85'in üzerinde olan işletmelerin işletme değerlerinin yüksek oluşu literatürdeki (Black et al., 2006a; Gürbüz ve Ergincan, 2004: 75; Silva and Leal, 2005; Black et al., 2012; Chang et al., 2014) çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Literatürde işletme değeri ile büyüklük arasında negatif ilişkiler elde eden çalışmalar (Black et al., 2006b; Tsai and Gu, 2007; Black et al., 2012; Balasubramanian et al., 2010; Acaravcı vd., 2015; Kumar, 2015; Ararat et al., 2017) bulunmaktadır. Küçük işletmelerin piyasa belirsizlikleri, sermaye kısıtlamaları ve diğer zorluklarla karşı karşıya kaldıkları ve büyük işletmelere göre daha fazla piyasa riski taşımalarına rağmen daha verimli oldukları ve daha yüksek getiri elde ettikleri ve büyük işletmelere göre daha fazla değer yaratma eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Dhawan, 2001; Kumar, 2015). Küçük işletmelerin daha fazla büyüme fırsatına sahip olmaları ve daha fazla dış finansmana ihtiyaç duymaları nedeniyle kurumsal yönetim uygulamalarını daha fazla dikkate almaları gerektiği vurgulanmaktadır (Klapper and Love, 2002). Büyük işletmelerin zaman içinde hantallaşmaları ve organizasyon esnekliğini yitirmeye başlamaları, maliyetlerdeki artışlar, yenilik ve teknolojiyi izleyebilme yeterliliklerinin azalması bu işletmelerin daha az verimli çalışmalarına yol açabileceği buna karşılık küçük işletmelerin daha hızlı büyüme fırsatları elde ederek işletme değerlerini yükseltebilecekleri belirtilmektedir (Loderer et al., 2012). Node 7'de yer alan gözlemlerin de literatürde yapılan çalışmalarla paralellik içinde olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4'te yer alan bağımsız değişken önem tablosunda ise regresyon ağacı üzerinde görülmeyen ancak her düğümde yapılan ayırma işleminde etkin olan değişkenler yer almaktadır. İşletme değeri üzerinde görece önem yüzdesine göre en çok katkı sağlayan değişkenler işletme yaşı, büyüklüğü, borç/aktifler oranı ve kurumsal yönetim puanıdır. Literatürde işletme değeri ile işletme yaşı arasında hem negatif ilişki (Black et al., 2006a; Black et al., 2012; Ararat et al., 2017) hem de pozitif ilişki (Leite and Carvalhal, 2016; Balasubramanian et al., 2010) elde eden çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 4: Bağımsız Değişken Önem Tablosu

Bağımsız Değişkenler	Önem	Görelî önem Yüzdesi
İşletme Yaşı	0,539	%100
İşletme Büyüklüğü	0,498	%92,2
Borç/Aktifler Oranı	0,480	%89
Kurumsal Yönetim Puanı	0,450	%83,4
Halka Açıklık Oranı	0,398	%73,8
En Büyük Ortak Oranı	0,395	%73,3
Borsada İşlem Görme Süresi	0,212	%39,3
Net Kar Marjı	0,113	%20,9

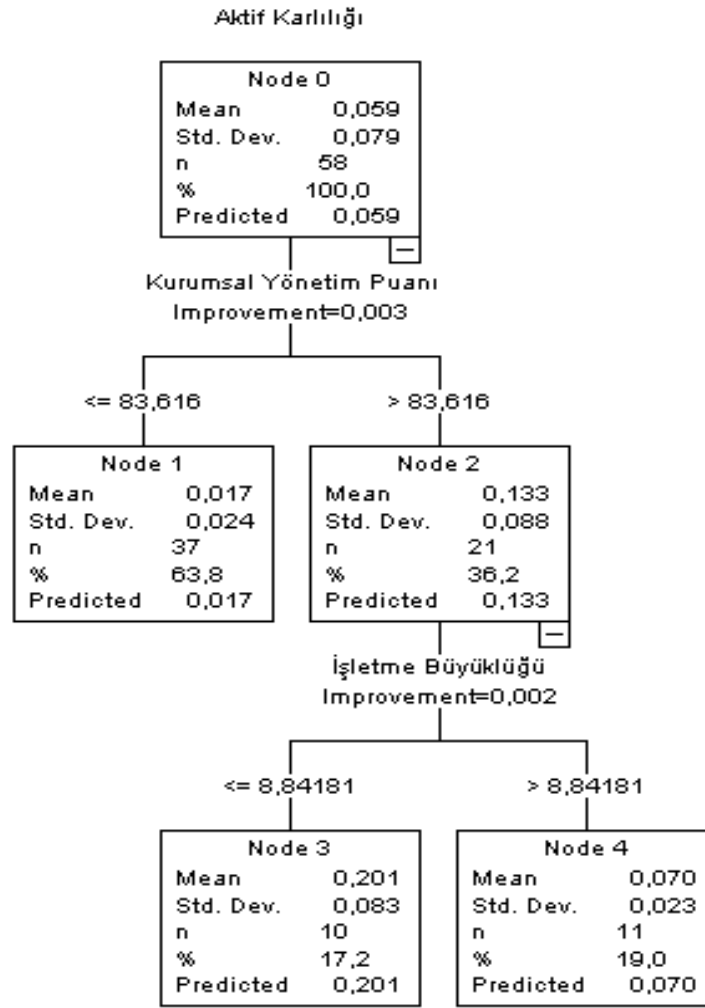
I. analizde oluşturulan regresyon ağacının tahmini hata değeri % 10,7 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan tahmini hata değerinin 1 sayısından çıkarılması ile elde edilen değer $(1-0,107=0,893)$ bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, analize dahil edilen konaklama işletmelerinin işletme değerindeki değişimlerin %89'unun bağımsız değişkenlerle açıklanabilme gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

3.2. Aktif Karlılığı ile Kurumsal Yönetim Puanı ve Diğer Bağımsız Değişkenlere İlişkin Bulgular

Gerçekleştirilen ikinci analizde, aktif karlılığı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimleri belirlemek için kurulan regresyon ağacı üzerinde 3'ü terminal düğüm olmak üzere toplam 5 düğüm oluşmuştur. II. analiz sonuçları aşağıdaki Şekil 2'de sunulmaktadır.

Şekil 2'de aktif karlılık oranını etkileyen değişkenlere ait verileri en homojen şekilde iki gruba ayıran değişken de, kurumsal yönetim puanı olarak belirlenmiş ve aktif karlılık oranının belirlenmesinde kurumsal yönetim puanı 83,62'yi bir kesme değeri olarak hesaplanmıştır. Kök düğümde aktif karlılık oran ortalaması 0,059 ve standart sapması 0,079 olarak hesaplanmıştır. Şekil 2 incelendiğinde, aktif karlılık oranı en yüksek ortalamaya sahip olan işletmelerin Node 3'de, en düşük ortalamaya sahip işletmelerin ise Node 1'de toplandığı görülmektedir. Node 3'de kurumsal yönetim puanı 83,62'den daha fazla ve işletme büyüklüğü 8,84'ten daha az olan işletmelerin aktif karlılık oranlarının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Diğer bir ifade ile kurumsal yönetim puanı 83,62'nin üzerinde olan ve büyüklüğü 8,84'den daha düşük olan işletmelerin aktif karlılık oranı artmaktadır. Dolayısıyla kurumsal yönetim puanı ve işletme büyüklük düzeylerinin aktif karlılık oranının artmasında etkili iki değişken olduğu ifade edilebilir. Aktif karlılık oranı işletmenin yaptığı yatırımlardan elde ettiği verimin bir göstergesidir. Kurumsal yönetim uygulamaları ise işletme faaliyetlerindeki güvenin bir göstergesi olarak kabul edildiğinde; aktif karlılık oranı üzerinde kurumsal yönetim puanının önem kazanması yani kurumsal yönetim puanının yüksekliği işletme faaliyetlerinin verimli bir biçimde gerçekleştirildiğine ilişkin güveni ifade edebilir. Kurumsal yönetim uygulama başarısının aktif karlılığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağı belirtilebilir.

Elde edilen bu sonuçların literatürde aktif karlılık oranı ile kurumsal yönetim puanları arasında pozitif ilişki elde eden çalışmalar (Klapper and Love, 2002; Silva and Leal, 2005; 2016; Ararat et al., 2017) ve aktif karlılığı ile işletme büyüklüğü arasında negatif ilişki elde eden çalışmalarla (Klapper and Love, 2002; Silva and Leal, 2005; Becker-Blease et al., 2010; Ararat et al., 2017) uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Şekil 2. İşletme Performansı Üzerinde Etkili Olan Değişkenlere İlişkin Regresyon Ağacı

Literatürde Pervan ve Visic (2012), büyük işletmelerin pazardaki güçleri nedeniyle ürün ve hizmetlerine daha yüksek fiyat talep edebildiklerini ve bu nedenle daha fazla kar elde edebildiklerini vurgulamaktadır. Buna karşılık küçük işletmelerin niş pazarlarda daha esnek oldukları ve bu nedenle işletme performanslarının küçük işletmelerde daha yüksek olabileceğini belirtilmektedir (Banchuenvijit and Phuong, 2012). Ayrıca küçük işletmelerin büyük işletmelere göre daha riskli oldukları ve riskli işletmelerin ise daha karlı oldukları ifade edilmektedir (Kaen and Baumann, 2003). Dhawan (2001), küçük işletmelerin pazar belirsizlikleri, sermaye kısıtlamaları ve diğer zorluklarla karşı karşıya kalmalarına ve risklerindeki artışa rağmen büyük işletmelerden daha verimli faaliyetler üstlenerek karlarını arttırabileceklerini belirtmektedir.

Tablo 5'te yer alan bağımsız değişken önem tablosunda; işletme yaşı, büyüklüğü ve kurumsal yönetim puanı görece önem yüzdesi en fazla olan değişkenlerdir. İşletmelerin yaşam süresi işletme varlığının sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Literatürde aktif karlılığı ile işletme yaşı arasında pozitif ilişki (Banchuenvijit and Phuong, 2012) ve negatif ilişki (Doğan, 2013; Irom et al., 2018) elde eden çalışmalar yer almaktadır.

Tablo 5: Bağımsız Değişken Önem Tablosu

Bağımsız Değişkenler	Önem	Görelî Önem Yüzdesi
İşletme Yaşı	0,004	%100
İşletme Büyüklüğü	0,004	%93,9
Kurumsal Yönetim Puanı	0,003	%82,6
Borç/Aktifler Oranı	0,003	%69,5
Halka Açıklık Oranı	0,003	%65,1
En Büyük Ortak Oranı	0,002	%55,9
Net Kar Marjı	0,001	%36,3
Borsada İşlem Görme Süresi	0,000	%8,9

II. analiz de oluşturulan regresyon ağacının risk tahmin değeri %0,2'dir. Aktif karlılık değerindeki değişmelerin %99,8'inin bağımsız değişkenler tarafından açıklanma gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

4. Sonuçlar

OECD işletmelerin kötü yönetilmelerinden kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılabilmesi için 1999 yılında kurumsal yönetim ilkelerini yayınlanmıştır. Benzer şekilde Avrupa'da Cadbury raporu başta olmak üzere yönetim ya da yöneticiden kaynaklanabilecek eksikliklerin giderilebilmesine dönük bir dizi rapor (Greenbury, Hampel, Turnbull, Higgs, Smith ve Tyson) yayınlanmıştır. 2002 yılında ABD'de kötü yönetimler ve şirket skandallarının önüne geçmek için SOX yasasını uygulamaya başlamıştır. 2000 yılında TÜSİAD kurumsal yönetim ilkelerini yayınlamış ve 2003 yılında SPK anonim şirketler için kurumsal yönetim ilkelerini belirlemiş ve 2005 yılında da revize etmiştir. 2011 yılında yayınlanan Yeni TTK kurumsal yönetim ilkelerini de içine alacak şekilde düzenlemelerde bulunmuştur. Gerçekleştirilen bu çalışmalar ülkelerin kurumsal yönetime verdikleri önemi göstermektedir.

Bu araştırmada konaklama işletmelerinin işletme değeri ve aktif karlılığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişki ve etkileşimleri incelemek için iki tane CRT analizi gerçekleştirilmiştir. Birinci analiz sonucunda, işletme değeri ile kurumsal yönetim puanı ve borç/aktifler oranı arasında pozitif ilişkiler elde edilmiştir. Bu bulgunun literatürde işletme değeri ile kurumsal yönetim arasında pozitif ilişki (Klapper & Love, 2002; Black et al., 2003; Balasubramanian et al., 2010; Ararat et al., 2017) ve işletme değeri ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişki (Black et al., 2003; Silva & Leal, 2005; Tsai & Gu, 2007; Black et al., 2009; Ararat et al., 2017) elde eden çalışmalarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca kaldıraç oranındaki artışın işletme değeri üzerinde olumlu etkileri olduğu (Ross, 1977) ve borç kullanma düzeyinin yönetici performansını kontrol etmek için etkin bir denetim aracı (Shleifer & Vishny, 1997) olduğuna ilişkin kanıtları desteklediği vurgulanabilir. İkinci analiz sonucunda ise aktif karlılık oranı ile kurumsal yönetim puanı arasında pozitif ve aktif karlılık oranı ile işletme büyüklük değişkeni arasında negatif ilişki elde edilmiştir. Elde edilen bu sonucun da, literatürde aktif karlılık oranı ile kurumsal yönetim arasında pozitif ilişki (Klapper & Love, 2002; Silva & Leal, 2005; Bhagat & Bolton, 2008; Gupta et al., 2009; Ararat et al., 2017) ve aktif karlılık oranı ile büyüklük arasında negatif ilişki (Kaen & Baumann, 2003; Becker-Blease et al., 2010; Banchuenvijit ve Phuong, 2012) elde eden çalışmalarla aynı paralellikte olduğu ifade edilebilir.

Bu analiz sonuçları farklı düzeyde kurumsal yönetim uygulamalarına sahip olan konaklama işletmelerinin işletme değeri ve aktif karlılıkları üzerinde kurumsal yönetim puanının ayırt edici bir değişken olduğunu göstermektedir. Kurumsal yönetim puanı artan işletmelerin performans değerlerindeki artış, işletme yönetim faaliyetlerine olan güvenin ve şeffaflığın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca işletme değeri ile borç/aktifler oranı arasındaki pozitif ilişki, işaret teorisinin işletmenin borçlarını ödeyebilme kapasitesini göstermesi ve vekalet teorisinin borcun, yöneticilerin performansını kontrol eden bir mekanizma olma özelliğini destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Elde edilen bu sonuçların; konaklama işletmeleri açısından kurumsal yönetim uygulamalarının hem işletme değeri hem de aktif karlılığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması bakımından önem taşıdığı

düşünülmektedir. Ayrıca konaklama işletmelerinin sabit sermaye yatırımlarının ve yenileme maliyetlerinin yüksekliğinden kaynaklanan sorunların çözümünde kurumsal yönetim uygulamalarının katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Böylece kurumsal yönetim uygulamalarının getireceği avantajlardan yararlanarak konaklama işletmeleri sermaye maliyetlerinin azalması ve gerekli olan sermayenin uygun koşullarda daha kolay ulaşılabileceği beklenebilir. Kurumsal yönetim uygulama düzeylerindeki artışın, konaklama işletmelerine ve bu işletmeleri yönetenlere karşı güven düzeylerinde artışa, işletme sermayelerinin daha fazla halka arz edilmesine ve işletmelerin yabancı kaynaklarla finanse olmasına daha fazla olanak verebilecektir.

Araştırmada incelenen konaklama işletme sayılarının kısıtlı olması ve incelenen dönem sayısının 5 yıllık bir süreyi kapsamaması araştırma sonuçlarının genellenbilmesine izin vermemektedir. Analize dahil edilen konaklama işletme sayısı nedeniyle diğer sektörlerle, elde edilen sonuçları karşılaştırma olanağı elde edilememiştir. 2011 yılından önceki yıllara ilişkin kurumsal yönetim raporlarının yeterli düzeyde olmayışı bu dönem öncesine ilişkin dönemsel karşılaştırma yapma olanakları da elde edilememiştir.

Gelecek çalışmalar için analiz kapsamındaki işletmeler daha uzun bir zaman diliminde yinelenerek işletme değeri ve aktif karlılığı üzerinde bağımsız değişkenlerin etkileri değerlendirilebilir. Farklı ülkelerdeki konaklama işletmelerinin işletme değeri ve aktif karlılığını etkileyen unsurlara ilişkin analizler gerçekleştirilerek karşılaştırılabilir. Ayrıca farklı analiz yöntemleri kullanılarak konaklama işletmeleri üzerine yapılacak araştırma sonuçları ile CRT analiz sonuçları karşılaştırılabilir ve farklı sektörlerde uygulanarak sektörel farklar değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Abdallah, A. AL-Nasser and İsmail, K.A. (2017). Corporate Governance Practices, Ownership Structure, and Corporate Performance in the GCC Countries, *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 46, 98-115, Retrieved February 12, 2019 from the <http://dx.doi.org/10.1016/j.intfin.2016.08.004>.
- Acaravcı, K.S., Kandır, S.Y. ve Zelka, A. (2015). Kurumsal Yönetimin BIST Şirketlerinin Performanslarına Etkisinin Araştırılması, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 171-183, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1851395801> adresinden 10 Mayıs 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Al-Najjar, B. (2014). Corporate Governance, Tourism Growth and Firm Performance: Evidence From Publicly Listed Tourism Firms in Five Middle Eastern Countries, *Tourism Management*, 42, 342-351, Retrieved October 5, 2016 from the <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.09.008>
- Ararat, M., Black, S.B. and Yurtoğlu, B.B. (2017). The Effect of Corporate Governance on Firm Value and Profitability: Time Series Evidence From Turkey, *Emerging Markets Review*, 30, 113-132, Retrieved October 10, 2017 from the https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/3609_11.html
- Aren, S., Kayagil, Ö.S. ve Aydemir, D.S. (2014). Kurumsal Yönetim Düzeyinin Belirleyicileri ve Etkileri Üzerine IMKB'de Bir Uygulama, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15(60), 111-136.
- Balasubramanian N., Black S. B. and Khanna V. (2010) The Relation Between Firm Level Corporate Governance and Market Value: A Study of India, *Emerging Market Review*, 11, 319-340, Retrieved May 17, 2014 from the <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2010.05.001>
- Banchuenvijit, W. and Phuong, H.T.N. (2012). Determinants of Firm Performance of Vietnam Listed Companies, *Academic and Business Research Institute Conference- San Antonio 2012*, Retrieved March 8, 2019 from the <http://aabri.com/SA12Manuscripts/SA12078.pdf>
- Bauer, R., Günster, N. and Otten, R. (2003). Empirical Evidence on Corporate Governance in Europe: The Effect on Stock Returns, Firm Value and Performance, *Journal of Asset Management*, 23, 1-24, Retrieved October 7, 2014 from the <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.444543>
- Bayrakdaroğlu, A. (2010). Mülkiyet yapısı ve finansal performans örneği: IMKB örneği, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 11-20. www.sobiad.org.tr/journal/dergi/Üebd/arsiv/2010_2/02ali_bayrakdaroglu.pdf adresinden 3 Haziran 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Becker-Blease, J. R., Kaen, R.F., Etebari, A. and Baumann, H. (2010). Employees, firm size and profitability in U.S. manufacturing industries, *Investment Management and Financial Innovations*, 7(2),7-23. Retrieved March 8, 2019 from http://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/3235/imfi_en_2010_02_Becker.pdf
- Bhagat, S. and Bolton, B. (2008). Corporate Governance and Firm Performance, *Journal of Corporate Finance*, 14(3), 257-273, Retrieved October 23, 2016 from the <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2008.03.006>.

- Black, B. S., De Carvalho, A. G., & Gorga, É. (2012). What matters and for which firms for corporate governance in emerging markets? Evidence from Brazil (and other BRIK countries). *Journal of Corporate Finance*, 18(4), 934-952.
- Black, S. B., Jang, H., & Kim, W. (2006a). Does corporate governance affect firm value? Evidence from Korea. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 22(2), 366-413.
- Black, S. B., Love, I., & Rachinsky, A. (2006b). Corporate governance indices and firms' market values: Time series evidence from Russia. *Emerging Markets Review*, 7(4), 361-379.
- Bostancı, F. ve Kılıç, S. (2010). Şirketlerde Halka Açıklık Oranının Piyasa Performansına Etkisi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *İMKB Dergisi*, 12(45), 1-27, <http://saimkilib.com/doc/m6tr.pdf> 18 Temmuz 2018 tarihinde. Edinilmiştir.
- Breiman, L., Friedman H. J., Olshen, A. R. and Stone, J. (1984). *Classification and regression trees*, C.A: Chapman & Hall.
- Brown, D. L. and Caylor, L. M. (2006). Corporate Governance and Firm Valuation, *Journal of Accounting and Public Policy*, 25(4), 409-434, Retrieved October 30, 2016 from the <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2006.05.005>.
- Chang, Y.K., Chou, K.R. and Huang, T.H. (2014). Corporate Governance and Dynamics of Capital Structure: New Evidence, *Journal of Banking & Finance*, 48, 374-385, Retrieved July 27, 2015 from the <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.04.026>.
- Chen, M.H., Hou, C.L. and Lee, S. (2012). The Impact of Insider Managerial Ownership on Corporate Performance of Taiwanese Hotels, *International Journal of Hospitality Management*, 31(2), 338-349, Retrieved October 25, 2017 from the <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2011.05.005>.
- Chung, K. H. and Pruitt, S. W. (1994). A Simple Approximation of Tobin's q, *Financial Management*, 23(3), Autumn, 70-74, Retrieved October 15, 2017 from the <https://doi.org/10.2307/3665623> <https://www.jstor.org/stable/3665623>.
- Civan, M. ve Cenger, H. (2013). Borsada İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Yapı ve Karlılık Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi (2009-2012). 17. Finans Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 354-363), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Claessens, S., Djankov, S., Fan, P. H. J. and Lang, P. H. L.. (1999). Expropriation of Minority Shareholders: Evidence From East Asia, *World Bank Group, Policy Research Working Paper*, 2-33, Retrieved July 20, 2016 from the www.elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-2088.
- Core, E. J., Holthausen, W. R. and Larcker, F. D. (1999). Corporate Governance, Chief Executive Officer Compensation, and Firm Performance, *Journal of Financial Economics*, 51(3), 371-406, Retrieved October 5, 2014 from the [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(98\)00058-0](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(98)00058-0).
- Çavuş, Ş. (2008). Yönetim Teorisinin Tarihsel Gelişimi ve Turizm İşletmelerinde Çağdaş Yönetim Tekniklerine Geçiş, F. Okumuş, U. Avcı (Ed). *Turizm İşletmelerinde Çağdaş Yönetim Teknikleri* (s. 3-33), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(6), 1-18, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auuibfd/issue/54582/744040> adresinden 5 Eylül 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Damodaran, A. (2012). *Corporate Financ Theory and Practice*, USA: John Wiley & Sons. Inc.
- Dhawan, R. (2001). Firm Size and Productivity Differential: Theory and Evidence From a Panel of US Firms, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 44, 269-293, Retrieved March, 9, 2019 from the [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(00\)00139-6](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(00)00139-6).
- Doğan, M. (2013). Does Firm Size Affect the Firm Profitability? Evidence From Turkey, *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(4), 53-59, ISSN 2222-2847 (Online), Retrieved March 8, 2019 from the <https://pdfs.semanticscholar.org/5360/29a44ed8dd384cbcd67f9d60bc10cf5c775.pdf>.
<https://www.iiste.org/journals/>
- Durak, M. G. ve Taşkın, F. D. (2014). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkileri: BIST Üretim Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama, *Mali Çözüm Dergisi*, 24(6), 29-56, http://www.ismmmo.org.tr/Yayinlar/Mali-Cozum_Dergisi-1 adresinden 18 Aralık 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Fama, E. F. and Jensen, M. C. (1983a). Separation of Ownership and Control, *Journal of Law & Economics*, 26 (2), 301-325, Retrieved December 12, 2012 from the <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>.
- Fama E. F. and Jensen M. C. (1983b). Agency Problem and Residual Claims, *Journal of Law & Economics*, 26(2), 327-349, Retrieved December 12, 2012 from the <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>.

- Freeman, R. E. and Reed, L. D. (1983). Stockholders and Stakeholders: A New Perspective on Corporate Governance, *California Management Review*, 25 (3), 88-106, Retrieved September 10, 2017 from the <https://doi.org/10.2307%2F41165018>.
- Furmolly, A. W. and Kırkulak Uludağ, B. (2017). Turizmin Türkiye Ekonomisine Etkisi, 18. *Ulusal Turizm Kongre kitabı* içinde (pp.68-80). Artuklu Üniversitesi: Ankara. Detay Yayınları:856, www.utk18artuklu.edu.tr adresinden tarihinde 10 Haziran 2018 edinilmiştir.
- Gepp, A. and Kumar, K. (2015). Predicting Financial Distress: A Comparison of Survival Anaysis and Decision Tree Tecniques, *Procedia Computer Science*, 54, 396-404, Retrieved July 16, 2018 from the <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050915013708>.
- Gillian, L. S. (2006). Recent Development in Corporate Governance: An Overview, *Journal of Corporate Finance*, 12, 381-402, Retrieved November 30, 2012 from the <https://ssrn.com/abstract=855444>
- Gitman, J.L. (2009). *Principles of Managerial Finance*, USA: Pearson Education Inc.
- Gompers, P. A., Ishii, L. J. and Metrick, A. (2001). Corporate Governance and Equity Prices, *NBER Working Paper Series*, August, 1-68, Retrieved June 20,2014 from the <http://www.nber.org>.
- Gupta, P. P., Kennedy, B. D. and Weaver, C. S. (2009). Corporate Governance and Firm Value: Evidence From Canadian Capital Markets, *Corporate Ownership & Control*, 6(3), Spring, 293-307, Retrieved October 15, 2016 from the <https://doi.org/10.22495/cocv6i3c2p4>.
- Guillet, D. B. and Mattila, S. A. (2010). A Descriptive Examination of Corporate Governance in the Hospitality Industry, *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 677-684, Retrieved October 10, 2016 from the <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.01.004>.
- Guetat, H., Jarboui, S. and Boujelbene, Y. (2015). Evaluation of Hotel Industry Performance and Corporate Governance: A Stochastic Frontier Analysis, *Tourism Management Perspectives*, 15, 128-136, Retrieved March 10,2016 from the <http://dx.doi.org/10.1016/j.tmp.2015.05.004>.
- Gürbüz, O. ve Ergincan, Y. (2004). *Kurumsal yönetim: Türkiye'deki Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Irom, M. I, Joshua, O., Ahmed, M.N. and Emmanuel, T.A. (2018) Effect of Firm Attiributes on Return on Asset of Listed Manufacturing Companies in Nigeria, *Journal of Accounting, Finance and Auding Studies*, 4(3), 223-240. Retrieved March 8, 2019 from the <http://oaji.net/articles/2017/1817-1532702168.pdf>.
- İskenderoğlu, Ö., Saygın, O. ve Akdağ, S. (2014). *Kurumsal Yönetim ve Sermaye Yapısı*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Jarboui, S., Guetat, H. and Boujelbene, Y. (2015).Evaluation of Hotel Performans and Corporate Governance Mechanism: Empirical Evidence From the Tunisian Context, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 25, 30-37. Retrieved July 02, 2016 from the <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhtm.2015.08.002>.
- Jensen, M. C. and Meckling, W. H. (1976). Theory of Firm: Managerial Behavior Agency Cost and Ownership Structure, *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360, Retrieved December 12, 2017 from the [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X).
- Jensen, C. M. and Smith, W. C. (1985). Stockholder, Manager and Creditor Interests: Applications of Agency Theory, *Theory of the Firm*, 1(1), 2000, Retrieved December 9,2012 from the <http://paper.ssrn.com.abstract=173461>.
- Jensen, M. C., & Clifford W. C. (1985). Stockholder, Manager, and Creditor Interests: Applications of Agency Theory. In E. I. Altman, & M. G. Subrahmanyam (Eds.), *Recent advances in corporate finance* (pp. 93-131). Harvard University
- Kaen, R.F. and Baumann, H. (2003). *Firm Size, Employees and Profitability in U.S. Manufacturing Industries*, (Tech. Rep.). University of New Hampshire, Durham, 1-72, Retrieved March 8, 2019 from the <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.382402>.
- Kahiloğulları, S. ve Karadeniz, E. (2015). Halka Açık Konaklama Şirketlerinin Finansal Yapılarının Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 531-548, www.dergipark.gov.tr/ckuiibfd/issue/32907/365565 adresinden 18 Haziran 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Kandır, Y. S., Önal, B.Y. ve Karadeniz, E. (2007). *Turizm Yatırım Projelerinin Yönetimi Değerlendirilmesi ve Finansman*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kara, E., Erdur Acar, D. and Karabıyık, L. (2015). Effects Of Corporate Governance Level On The Financial Performance of Companies: A Research On Bist Corporate Governance Index, *Ege Akademik Bakış*, 15(2), Nisan, pp. 265-274, Retrieved June 23, 2017 from the <http://dergipark.gov.tr/eab/issue/39938/474508>.

- Karadeniz, E. ve İskenderoğlu, Ö. (2011). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Aktif Kârlılığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 65-75, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/16801/174517> adresinden 23 Mart 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Karadeniz, E., Kaplan, F. ve Günay, F. (2016). Sermaye Yapısı Kararlarının Kârlılığa Etkisi: Borsa İstanbul Turizm Şirketlerinde Bir Araştırma, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 13(3), 38-55, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/267873> adresinden 25 Mart 2019 tarihinde edinilmiştir.
- Karadeniz, E. ve Ergene Bakay, Ş. (2015). Halka Açık Turizm Şirketlerinde Kurumsal Yönetim Uygulamaları: İmalat Şirketleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 12(2), 73-91.
- Karpoff, M. J., Marr, M. W. and Danielson, G. M. (1994). Corporate Governance and Firm Performance. *The Research Foundation of the Institute of Chartered Financial Analysts*, 1-40, Retrieved February 10, 2014 from the <https://www.cfainstitute.org/-/media/document/book/rf-publication/1994/rf-v1994-n8-4449-pdf.ashx>
- Kıngır S. (2006). Bir Hizmet İşletmesi Olarak Beş Yıldızlı Otel İşletmelerindeki Yönetimsel Sorunlar, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 457-481, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/download/586/566> adresinden 31 Temmuz 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Klapper, F. L. and Love, I. (2002). Corporate Governance, Investor Protection and Performance in Emerging Market, *The World Bank Development Policy Research Working Paper*, 2818, 1-38, Retrieved January 8, 2016 from the <http://documents.worldbank.org/curated/en/375451468765875377/Corporate-governance-investor-protection-and-performance-in-emerging-markets>.
- Kyere, M. and Ausloos, M. (2020). Corporate Governance and Firms Financial Performance in the United Kingdom, *International Journal of Finance & Economics*, 1871-1885, Retrieved October 31, 2021, <https://doi.org/10.1002/ijfe.1883>.
- Kula, V. ve Baykut, E. (2014). Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ile Piyasa Değeri Arasındaki İlişki: BIST XKURY Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 1-17, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21657/232851> adresinden 16 Mayıs 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Kumar, B. R. (2015). Determinant of Value Creation: An Emprical Examination From UAE Market, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 77-85, Retrieved July 10, 2018 from the <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/993>.
- La Porta, R., De Silanes, F. L., Shleifer, A. & Vishny, R. (2000). Investor Protection and Corporate Governance, *Journal of Financial Economics*, 58, 3-27, Retrieved June 25, 2015 from the [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(00\)00065-9](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(00)00065-9).
- Leite, R. and Carvalhal, A. (2016). Firm Age, Value, Performance and Corporate Governance in Brazil, *Corporate Ownership & Control*, 13(4), 8-12, Retrieved November 12, 2017 from the <https://doi.org/10.22495/cocv13i4p1>
- Lewis, J. R. (2000). An Introduction to Classification and Regression Tree (CART) Analysis, Annual Meeting of the Society for Academic Emergency Medicine in San Francisco, 4-7, Retrieved October 29, 2017 from the <https://wenku.baidu.com/view/f1c569d184254b35eefd34ce.html>.
- Loderer, C., Stulz, M. R. and Waelchli, U. (2012). *Firm Age and Governance*, Retrieved July 01, 2018 from SSRN. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1342248>
- Lozano, Belen M., Martinez B. And Pindado, J. (2016). Corporate Governance, Ownership and Firm Value: Drivers of Ownership as a Good Corporate Governance Mechanism, *International Business Review*, 25(6), 1333-1343, Retrieved February 06, 2018 from <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2016.04.005>
- Maury, B. and Pajuste, A. (2005). Multiple Large Shareholders and Firm Value, *Journal of Banking & Finance*, 29(7), 1813-1834, Retrieved June 06, 2018 from the <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2004.07.002>.
- Mitton, T. (2002). A Cross-Firm Analysis of the Impact of Corporate Governance on the East Asian Financial Crisis, *Journal of Financial Economics*, 64(2), 215-241, Retrieved March 07, 2014 from the <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304405X02000764>.
- Park, K. and Jang Shawn, S. (2010). Insider Ownership and Firm Performance: An Examination of Restaurant Firms, *International Journal of Hospitality Management*, 29(3), 448-458, Retrieved October 10, 2016, <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2009.10.023>.
- Pedersen, T. and Thomsen, S. (1997). European Patterns of Corporate Ownership: A Twelve-Country Study, *Journal of International Business Studies*, 28(4), 759-778, Retrieved October 20, 2020, <https://www.jstor.org/stable/155493>.

- Pervan, M. and Visic, J. (2012). Influence of Firm Size on Its Business Success, *Croatian Operational Research Review*, 3, 213-223, Retrieved March 08, 2019 from the <https://hrcak.srce.hr/file/142467>.
- Raza, M. W., (2013). Affect of Financial Leverage Evidence From Karachi Stock Exchange, MPRA Paper No. 50383, Retrieved February 10, 2020 from the <https://mpr.aub.uni-muenchen.de/id/eprint/50383>.
- Ross, A. S. (1977). The Determination of Financial Structure: The Incentive-Signalling Approach, *The Bell Journal of Economics*, 8(1), 23-40, Retrieved October 28, 2013 from the <https://doi.org/10.2307/3003485>.
- Shariff, M. N. and Abidin, Z. A. (2018). Corporate Governance Practice For Tourism Small and Medium Sized Enterprises in Malaysia, *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 5(1), 24-30, Retrieved February 14, 2019 from the <http://www.science-gate.com/IJAAS.html>.
- Shleifer, A. and Vishny, W.R. (1997). A Survey of Corporate Governance, *The Journal of Finance*, 52(2), 737-783, Retrieved December 09, 2012 from the <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-6261.1997.tb04820.x>.
- Silva, A. L.C., and Leal, R. P. C. (2005). Corporate Governance Index, Firm Valuation And Performance In Brazil, *Revista Brasileira Finanças*, 3(1), 1-18, Retrieved October 13, 2015 from the <http://bibliotecadigital.fgv.br/ojs/index.php/rbfin/article/view/1143>.
- Silva and Leal (2006). Ownership, Control, Valuation and Performance of Brazilian Corporations, *Corporate Ownership & Control*, 4(1), 300-308, Retrieved October 13, 2015 Retrieved October 13, 2015 form the <https://doi.org/10.22495/cocv4i1c2p6>
- Steinberg, D. (2009). CART: Classification and Regression Trees, X. Wu, & V. Kumar (Eds.), *The Top Ten Algorithms in Data Mining* (p.179-201). Chapman& Halls/CRC. Newyork: Taylor& Francis Group. Retrieved October 27, 2017 from the <https://doi.org/10.1201/9781420089653>.
- Taşkın, F. D. ve Çoşkun, S. (2015). Ortaklık Yapılarının Finansman Kararları Üzerine Etkisi: BIST Enerji Firmaları İncelemesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 105-118, <https://doi.org/10.16953/deusbed.98286> adresinden 17 Haziran 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Timofeev, R. (2004). *Classification and Regression Trees Theory And Applications*, Unpublished master's thesis, Humboldt University, Berlin, Retrieved October 11, 2017 from the <https://www.semanticscholar.org/author/Roman-Vladimirovich-Timofeev/4226298>.
- Tsai, H. and Gu, Z. (2007). The Relationship Between Institutional Ownership And Casino Firm Performance, *International Journal of Hospitality Management*, 26(3), 517-530, Retrived February 02, 2006 from the <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2006.02.003>.
- Vinasithamby, S. (2015). Does Firm Size Influence On Firm's Profitability? Evidence From Listed Firms of Sri Lanka Hotels And Travels Sector, *Research Journal of Finance and Accounting*, 6(6), 201-207. ISSN 2222-2847., Retrieved March 08, 2019 from the <https://www.iiste.org/Journals/index.php/RJFA/article/view/21176>.
- Williamson, O.E. (1988). Corporate Finance And Corporate Governance, *The Journal of Finance*, 43(3), 567-591, Retrived December 20, 2013 from the <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1988.tb04592.x>
- Yurtoglu, B. (2000). Ownership, Control And Performance of Turkish Listed Firms. *Empirica*, 27(2), 193-222, Retrieved September 12, 2018 from the <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1026557203261>.
- Yohannes, Y. and Webb, P. (1999). *Classification And Regression Trees, A User Annual For Identifying Indicators of Vulnerability to Famine And Cronic Food Insecurity*, International Food Policy Research Institute, Microcomputer in Policy Research 3, Washington D.C., Retrieved September 20, 2017 from the <http://www.ifpri.org/publication/classification-and-regression-trees-cart>.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In this study, it is aimed to investigate the relationship and interactions between corporate governance and firm performance of lodging companies.

Methodology

In the study, the relationship between the performances and the corporate governance scores on 6 lodging companies with the most valuable brand in 2016 and 6 lodging companies in Borsa İstanbul Tourism Index were examined using the Classification and Regression Tree method.

Findings

In this study, two CRT analyzes were conducted to determine the relationship and interactions between the firm value and return on assets and corporate governance practices of lodging companies.

In the first analysis, positive relationships were obtained between the firm value and corporate governance and debt / assets ratio. In the second analysis, positive relationships were found between return on assets and corporate governance. On the other hand, a negative relationship was found between return on assets and firm size.

Corporate governance and debt/assets ratio might consider as an indicator of trust in firms activities. The increase in the level of debt utilization of the firm indicates the capacity of the firm to pay its debts and the reliability and prestige of the firm. In addition, agency theory is considered that the level of debt use as a kind of mechanism that controls managers (Gillian, 2006: 388; Chang et al., 2014: 376). With this mechanism, it is thought that the debtor firm manager will display a good management performance and use the business resources more effectively in order to pay the debts on time (Shleifer and Vishny, 1997: 749).

It is stated that small firms face market uncertainties, capital constraints and other challenges, and although they carry more market risk than large firms, small firms are more efficient, generate higher returns, and tend to create more value (Dhawan, 2001; Kumar, 2015).

Conclusion and Discussion

OECD published its corporate governance principles in 1999 in order to eliminate the problems caused by the bad management of businesses. Similarly, in Europe, a series of reports (Greenbury, Hampel, Turnbull, Higgs, Smith and Tyson) have been published to eliminate the deficiencies that may arise from the management or the manager, especially the Cadbury report. In 2002, it started to implement the SOX law to prevent mismanagement and company scandals in the USA. TUSIAD published its corporate governance principles in 2000 and the CMB determined the corporate governance principles for companies in 2003 and revised them in 2005. The New Turkish Commercial Code, published in 2011, made arrangements to include corporate governance principles. These studies is showed the importance that countries give to corporate governance.

In this study, two CRT analyzes were carried out to examine the relationships and interactions between firm value and return on assets of lodging companies and corporate governance practices. As a result of the first analysis, positive relationships were obtained between firm value, corporate governance and debt/assets ratio. This finding indicates that there is a positive relationship between firm value and corporate governance (Klapper & Love, 2002; Black et al., 2006a; Balasubramanian et al., 2010; Ararat et al., 2017) and a positive relationship between firm value and leverage ratio (Black). et al., 2006a; Silva & Leal, 2005; Tsai & Gu, 2007; Black et al., 2012; Ararat et al., 2017). It can also be emphasized that the increase in leverage ratio has positive effects on firm value (Ross, 1977) and it supports the evidence that the level of debt use is an effective supervisory tool to control managerial performance (Shleifer & Vishny, 1997). As a result of the second analysis, a positive relationship was obtained between the return on assets and the corporate governance, and a negative relationship between the return on assets and the firm size variable. This result shows that there is a positive relationship between return on assets and corporate governance in the literature (Klapper & Love, 2002; Silva & Leal, 2005; Bhagat & Bolton, 2008; Gupta et al., 2009; Ararat et al., 2017) and It can be stated that it is in parallel with the studies that found a negative relationship between return on assets and size (Kaen & Baumann, 2003; Becker-Blease et al., 2010; Banchuenvijit & Phuong, 2012).

The results of this analysis show that the corporate governance score is a distinguishing variable on the business value and return on asset of lodging companies that have different levels of corporate governance practices. The increase in the performance values of firms with increasing corporate governance scores

reveals the importance of trust and transparency in business management activities. In addition, it can be stated that the positive relationship between firm value and debt/assets ratio, the sign theory show the ability of the business to pay its debts, and the agency theory supports the feature of debt as a mechanism that controls the performance of managers.

These results obtained; In terms of lodging companies, it is thought that corporate governance practices are important in terms of having a positive effect on both firm value and return on asset. In addition, it is thought that corporate governance can contribute to the solution of problems arising from the high fixed capital investments and renewal costs of accommodation establishments. Because by taking advantage of the corporate governance, it can be expected that the capital costs of the lodging companies will decrease and the required capital can be reached more easily under appropriate conditions. The increase in the level of corporate governance will enable an increase in the level of trust towards lodging companies and those who manage these businesses, more public offering of working capital, and more opportunities for businesses to be financed with foreign resources.

The few numbers of lodging companies examined in study and the analysis period of merely 5 years do not allow generalization of the research results. The few numbers of lodging companies included in the analysis do not allow comparison with the results of other sectors. The insufficient level of corporate governance reports for the years prior to 2011 do not allow for a longer period to be analyzed and opportunities for making periodic comparisons with previous years.

For future studies, companies within the scope of the analysis can be reexamine over a longer period of time, and the relationships and interactions of independent variables on firm value and return on asset can be evaluated. It can be compared by analyzing the factors affecting the firm value and asset profitability of lodging companies in different countries. In addition, by using different analysis methods, the results of the studies on lodging companies can be compared with the results of CRT analysis and the sectoral differences can be evaluated by applying them to different sectors.

TÜRKİYE’NİN SAĞLIK TURİZMİ PERFORMANSININ TOPSIS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ (2004-2019)

EVALUATION OF TURKEY'S HEALTH TOURISM PERFORMANCE BY TOPSIS METHOD (2004-2019)

Onur ÇETİN
Doktora öğrencisi
Kayseri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
c.onur38@gmail.com
ORCID No: 0000-0003-2990-804X

ÖZET

Sağlık turizmi küreselleşmenin etkisiyle son yıllarda hizmet sektörünün önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Buna bağlı olarak sağlık turizminin birçok sektörle etkileşim halinde olması ülke ekonomileri açısından ciddi gelir kaynaklarından biri olarak görülmesine yol açmıştır. Bu durum sağlık amaçlı ulusal ya da uluslararası ziyaretleri kapsayan sağlık turizmine olan ilgiyi arttırmıştır. Türkiye'nin sağlık turizmi alanında önemli gelişmeler kaydetmesi ve sektörün hızlı gelişme potansiyeli ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin sağlık turizm performansını belirlenen kriterlerden hareketle çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi ile değerlendirmeyi amaçlanmaktadır. Çalışma neticesinde 2004-2019 yılları arasında sağlık turizm performansının en iyi ve en kötü olduğu yılları belirlemeye yönelik sıralama elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Türkiye'de sağlık turizm performansının en iyi olduğu yıl 2017 yılıdır. Buna bağlı olarak sağlık turizm performansının en iyi olduğu ikinci yıl 2016 ve üçüncü en iyi olduğu yıl 2019 olarak bulunmuştur. Buna karşın sağlık turizm performansının en kötü olduğu yıl 2004 yılı olurken; en kötü ikinci yıl 2005 ve en kötü üçüncü yıl ise 2006 yılı olarak belirlenmiştir.

ABSTRACT

Health tourism has become one of the significant parts of tertiary sector with the help of globalization in recent years. As a result, it is now considered as a valuable source of income for economies of many countries, owing to its interaction with several other sectors. And that has aroused interest in national and/or international medical tourism. Turkey's progress in medical tourism up to now and its high potential for further improvements bear great importance for the country's economy. This research aims to evaluate Turkey's medical tourism performance by applying the TOPSIS method, a multi criteria method, with the determined criteria. As a result of the study, the medical tourism performance in each year of the period 2004-2009 has been ranked from the worst to the best to find out the best and the worst years for the country's medical tourism performance. The study has shown that Turkey had the best performance in medical tourism in 2017. Moreover, the second best year for medical tourism turned out to be 2016 while the third best was 2019. On the other hand, the study has also shown that Turkey had the worst performance in medical tourism in 2004. The second worst year for medical tourism for Turkey was 2005 while the third worst was 2006.

Geliş Tarihi:

03.08.2021

Kabul Tarihi:

31.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2022

Anahtar Kelimeler

Sağlık Turizmi,
Sağlık Ekonomisi,
TOPSIS Yöntemi.

Keywords

Health Tourism,
Health Economy,
TOPSIS Method.

DOI: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nvsosbil/en/article/978142>

Atıf/Cite as: Çetin, O. (2022). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Performansının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi (2004-2019). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(1), 638-655.

Giriş

İnsanların gündelik hayatları başta olmak üzere etkileşimde olduğu sosyal çevre içerisinde verimli çalışabilmeleri ve hayatlarını devam ettirebilmeleri için en önemli koşul sağlıklı olmalarıdır. Dolayısıyla sağlık insanların en temel ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Sağlık kavramı ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Blovlin (1992)'e göre sağlık stresli durumlara karşı koyabilme ve psikolojik iyilik şeklinde tanımlanmıştır. Robinson ve Elkan (1996) ise sağlıklı kişilerin hayatta kalma yeteneği olarak tanımlamışlardır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) sağlık tanımında ise, yalnızca sağlıklı olma durumunun yanında fiziksel, zihinsel ve toplumsal olarak da iyi olma durumu şeklinde tanımlanmıştır. (Bulut ve Şengül, 2019; Somunoğlu, 1999).

Turizm kavramı ise Latince dönme hareketi anlamına gelen “tornus” sözcüğüne dayanmaktadır. İngilizce'deki “touring” ve “tour” sözcüklerinin bir arada kullanılması sonucu, başlangıç noktasına geri dönmek kaydıyla gerçekleştirilen kısa veya uzun süreli yolculuklar anlamına gelen kavram ortaya çıkmıştır (Boz, 2004). Turizm insan temelinde sosyal, psikolojik, ekonomik ve politik birçok unsurun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Buna bağlı olarak bu unsurların tamamını içine alan geniş bir turizm tanımı yapılmamıştır. Dünya Turizm Örgütü (DTO) 1963 yılında turizmi; gelir sağlayan etkinlikler haricinde kalan tüm zamanlarımızı içine alan konaklama, eğlence, ulaşım ve yeme-içme gibi hizmetler ve ilişkiler bütünüdür şeklinde tanımlamıştır. Daha sonra bu tanım 1992 yılında Birleşmiş Milletlerin de onayı ile DTO tarafından değiştirilmiş ve içeriği genişletilerek yeni bir tanım getirilmiştir. Söz konusu tanıma göre turizm, insanların kendi ikametleri dışında bir yıldan daha fazla olmamak üzere dinlenme, eğlence, iş ve diğer nedenlerle seyahat eden ve konaklayan insan temelli faaliyetleri kapsar şeklinde yapılmıştır (Boz, 2004). İnsanlar eski çağlardan beri birçok sağlık problemleri ile karşılaşmış ve bu problemlere karşı çeşitli tedavi yöntemleri geliştirmiş veya farklı tedavi yöntemleri arayışına girmiştir. Günümüzde de hala devam eden bu arayış sağlık turizmi kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Buna bağlı olarak sağlık turizmi sağlıklı bozulmuş kişilerin sağlık problemlerine şifa bulmak ya da sağlık durumlarını geliştirmek için yaşadığı yerden başka bir yere hareket etmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Buna göre sağlık turizmi sağlık ve turizm sektörlerinin yanında ulaşım, teknoloji ve ekonomi gibi birçok sektör ile etkileşim halinde olması açısından ülkelerin refahını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Connell, 2006).

Sağlık turizminin birçok sektörle etkileşim içerisinde olması ve oluşturduğu etkiler açısından ülke ekonomileri için artan önemi sektörün performansının değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Küresel sağlık turizmi pazarının 100 milyar dolar seviyesine ulaşması, Türkiye'nin sağlık turizmi gelirinin 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 1,1 milyar dolar seviyesine yükselmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla sağlık turizmi gelirlerindeki artış turizm sektörü içerisindeki payının artmasına da neden olmuştur. Bu kapsamda çalışmada Türkiye'nin önem kazanan sağlık turizmi performansını yıllık olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Literatürde sağlık turizmi performansının değerlendirilmesinde kullanılan göstergelerden hareketle, bu göstergelerinin TOPSİS yöntemi kullanılarak bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmesi bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin 2004-2019 döneminde sağlık turizmi performansının en iyi ve en kötü olduğu yılların belirlenmesine yönelik inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın kalan kısımları şu şekilde planlanmıştır; ikinci bölümde literatür taramasına yer verilecektir. Üçüncü bölümde Türkiye de sağlık turizmi ve göstergelere yönelik değerlendirme yapılacaktır. Dördüncü bölümde araştırmada kullanılan TOPSİS yöntemi ve elde edilen bulgular değerlendirilecektir. Son olarak çalışma sonlandırılarak politika önerilerinde bulunulacaktır.

Literatür Taraması

Tutar ve Kılınc (2007) çalışmalarında sağlık hizmetlerinde ekonominin önemi vurgulanmış ve sağlık ekonomisi kavramının açıklanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda sağlık ekonomisine ilişkin kavramlar açıklandıktan sonra Türkiye'deki sağlık harcamaları ve finansman yöntemleri ve sağlık hizmetlerinin kalitesine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra Türkiye, İngiltere ve ABD'nin sağlık hizmetleri karşılaştırılarak Türkiye'de sağlık ekonomisi kavramının gelişimi değerlendirilmiştir. Son olarak Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

Assaf and Josiassen (2011) çalışmalarında turizm performansını etkileyebilecek belirleyicileri tanımlamayı ve sıralamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda literatür taraması ve sektördeki uzman kişilerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında kırk ülkeye ait verilerle Veri Zarflama Analizi (DEA) ile

regresyon modelleri kullanılarak sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre turizm performansını etkileyen olumlu ve olumsuz belirleyiciler ve alt bileşenleri belirlenmiştir. Buna göre olumlu ve olumsuz tüm belirleyiciler arasındaki sıralama “Turizm Fiyat Rekabet Edilebilirliği”, “Ekonomik Koşullar” ve “İş Becerisi ve Eğitimi” şeklinde olmuştur. Diğer etkenlerin katılması ile elde edilen sıralama ise “Turizm ve İlgili Altyapı”, “Güvenlik ve Sağlık” daha sonra da “Devlet Politikaları” olarak belirtilmiştir.

Özer ve Songur (2012) çalışmalarında Türkiye'nin sağlık turizmindeki yerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Yapılan çalışma kapsamında sağlık turizmi kavramı kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve mevcut durumda Türkiye'de sağlık turizminin dünyadaki konumuna ve ekonomik boyutlarına değinilmiştir. Bu bağlamda yurtdışına tedavi amaçlı giden Türk vatandaşları, tedavi için Türkiye'ye gelen gurbetçiler ve yabancılar ile yabancıların Türkiye'de bulunduğu dönem içinde yaptıkları sağlık harcamalardan yararlanılarak 2003-2009 dönemi için karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin hem medikal turizmde hem de termal turizmde birçok ülke vatandaşına hizmet vermesinden dolayı oldukça önemli oranda gelir elde ettiği belirtilmektedir. Sonuç olarak Türkiye sağlık turizmi açısından diğer dünya ülkeleri içinde önemli bir konuma geldiği belirtilmektedir. Ayrıca 2012/4 sayılı tebliğ ile döviz kazandırıcı işlem olarak sağlık sektörüne sağlanan desteklerin sağlık turizminin gelişmesine önemli katkılarının olduğu söylenmektedir.

Korkmaz vd. (2014) çalışmalarında 2004-2013 yılları arasındaki sağlık harcamaları ve sağlık turizmi verileri ile Türk ve yabancı bireylerin dağılımları gibi verilerden faydalanmışlardır. Buna bağlı olarak sağlık turizminin Türkiye'de sağlık sektörü içindeki yeri ve etkilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada frekans tabloları ile regresyon testleri kullanan araştırmacılar; sağlık turizminde en çok özel hastanelerin tercih edildiğini, Türkiye'ye en çok sağlık turisti gönderen ülkeler arasında Almanya, Bulgaristan ve Irak'ın yer aldığını, gelen sağlık turistlerinin en çok göz ve onkoloji alanında hizmet aldığını ve sağlık turizmi gelirlerinin turizmci sayısından etkilediği tespit etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise 2013 yılında Türkiye'ye sağlık için gelen ziyaretçilerin %70'ini yabancıların oluşturduğu ve sağlık turizmi gelirlerinin toplam sağlık gelirleri içinde önemli bir artış sağladığının belirlenmesidir.

Karababa (2017) yaptığı çalışmada Türkiye açısından sağlık turizmi pazarını meydana getiren ekonomik etkenleri teknik olarak ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada dünyada ve Türkiye'de sağlık turizmini etkileyen ekonomik faktörler farklı dönemler açısından karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye coğrafi konum olarak yakın olan, yabancı turist gönderen ve sağlık harcamalarında farklı finansman modelleri kullanan ülkelere ait veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, birtakım ekonomik problemlerin sağlık turizminin çıkış noktası olduğu ve Türkiye sağlık turizmi açısından da önemli bir pazar fırsatı yarattığı belirtilmektedir.

Prorok vd. (2017) çalışmalarında Dünya Ekonomi Forumu raporlarında ülkelerin turizm performansının değerlendirilmesinde kullanılan seyahat& turizm rekabet edilebilirlik endeksinden (ITCI) hareketle Batı Balkan ülkelerinde (Sırbistan, Bosna Hersek, Makedonya, Arnavutluk ve Karadağ) turizm rekabet koşullarını etkileyen belirleyiciler üzerinden Güney Avrupa turizm bölgesi üzerinde etkiye sahip olan belirleyicileri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Böylece turizm sektörünün rekabet koşullarını güçlendirmeye yönelik stratejileri tanımlamayı ve Batı Balkan ülkelerinin Güney Avrupa turizm bölgesindeki konumunu belirlemeyi hedeflemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Avrupa Birliği ülkeleri ile Avrupa Birliğinde olmayan ülkeler kümelere göre gruplara ayrılmıştır. Gözlemlenen tüm ülkeler için en yüksek puanı alan kriterler sırasıyla: güvenlik, sağlık güvenliği, hijyen ve ICT hazırlığıdır. Diğer taraftan Batı Balkan ülkelerinin değerlendirilmesindeki en sondaki kriterler hava ulaşım altyapısı, doğal kaynaklar, kültürel kaynaklar ve iş seyahati olarak sıralanmaktadır. Buna bağlı olarak Batı Balkan ülkelerinin bu kriterleri geliştirecek tedbir ve politikalar uygulaması gerektiği önerilmektedir.

Sayım (2017) çalışmasında ulusal sağlık harcamasının seyrini, temel istatistikler ve diğer ülkelerle kıyaslama yoluyla grafik ve tablolarla yorumlamayı amaçlamaktadır. Çalışma sağlık yöneticilerine, sağlık yönetimi ve sağlık ekonomisinde çalışma yapan kişilere hitap etmektedir. Buna ek olarak çalışmada Türkiye'de sağlık hizmetlerine ayrılan pay ve kamunun sağlık harcamalarını karşılama nedenleri de değerlendirilmektedir. Buna göre 1995-2014 dönemi için Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan ulusal sağlık harcamalarına ilişkin veriler incelenmiştir. Böylece Türkiye için verilerin gelişimi de değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen başlıca sonuçlara göre Dünya Sağlık Örgütü'nün 2014 verilerine göre Türkiye, kişi başı sağlık harcaması haritasında orta grupta yer almaktadır. Sağlık harcamalarının bütçeden aldığı pay açısından Orta ve Doğu Asya ülkeleri ile Doğu Avrupa arasında yer almaktadır. Sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı açısından ise Doğu Avrupa ve Asya ülkeleri

arasında yer almaktadır. Son olarak belediyelerin sağlık hizmetlerindeki yetki ve sorumlulukları da incelenip değerlendirilmeler yapılmıştır.

Bulut ve Şengül (2019) çalışmalarında Dünyada ve Türkiye’de sağlık turizmini kavramsal olarak incelemek amacıyla sistematik derleme yöntemini kullanarak bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda sağlık turizminin tarihsel gelişimi, özellikleri, türleri ve ekonomik boyutları incelenmiştir. Buna ek olarak sağlık turizminde öne çıkan destinasyonlar ve Türkiye’de sağlık turizmine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, tüketici davranışları gibi faktörler sağlık turizminin gelişmesinde önemli dinamikler olarak belirtilmektedir. Ayrıca Türkiye sağlık turizminin hızlı gelişme potansiyeline sahip olduğu ve sağlık turizminin geliştirilmesi için bazı önlemlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Son olarak sağlık turizminin gelişimini sağlamak ve önündeki engellerin çözümüne ilişkin öneriler yapılmaktadır.

Doğan ve Aslan (2019) çalışmalarında sağlık turizminin Türkiye’deki durumu, sağlık turizmi ile ekonominin ilişkisi ve ülke ekonomisine katkısını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada özelden genele doğru tümevarım yöntemi dahilinde bilgi içerikleri oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak sağlık turizmi ile ilgili açıklamalardan sonra sağlık turizminin ekonomik etkilerini milli gelire etkisi, döviz kaynağı olması, gelir kaynağı olması, yatırım ve istihdam kaynağı olması açısından değerlendirmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre 2010 yılında Sağlık Turizm Birimi’nin kurulması ile diğer sektörlerle göre daha hızlı sonuçlar veren ekonomi alanı oluşmuştur. Buna göre sağlık turizmi ekonomik boyutu açısından değerlendirilerek sağlık turizminin geliştirilmesine yönelik öneriler yapılmıştır.

Corne and Peypoch (2020) çalışmalarında sağlık turizminin karmaşık belirleyicilerini analiz etmek için yenilikçi bir perspektif önermeyi amaçlamaktadır. Buna göre 2017 yılında Fransa’nın bölgelerinin turizm performansını belirlemek için Veri Zarflama Analizi ve bulanık küme Niteliksel Karşılaştırmalı Analiz ile iki aşamalı verimlilik analizi uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre öncelikle turizm destinasyonlarının karmaşıklığı doğrulanmaktadır. Bu karmaşıklığın çözümü için fsQCA gibi yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Daha sonra asimetric analiz ve turizm çekicilik teorisi kullanılarak karmaşık kombinasyonlar için karar vericilere tavsiye verilmektedir. Sonuç olarak çalışmada gelecekte yapılacak çalışmalara ilişkin bazı perspektifler sunmaktadır. Buna göre gelecekteki çalışmalarda verimlilik puanı kalibrasyonunun kullanılması önerilmekte, kalibrasyonun fsQCA’nın kullanımında en önemli adımlardan biri olduğu vurgulanmakta, değişken sayısının çoklu regresyonda etkileşim terimleri ile karşılanabileceği belirtilmektedir. Buna ek olarak fsQCA ile belirleyicilerin yakın ve uzak faktörlerinin ayırt edilerek analiz edilebileceği, iki aşamalı yaklaşımın diğer alanlardaki performansın değerlendirilmesinde kullanılabileceği önerilmektedir.

Merdivenci ve Karabaş (2020) çalışmalarında bulanık mantık yönteminden yararlanarak sağlık turizmini etkileyen faktörleri belirlenmeyi amaçlamışlardır. Buna göre sağlık turizmi sektöründeki faaliyet gösteren firmalar DEMATEL yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre sağlık turizm performansının etkileyen on dört kriter belirlenmiştir. Belirlenene kriterlerin en belirleyici ilk üçü müşteri memnuniyeti, hizmet kalitesi ve rekabet olarak belirlenmiştir. Son sırada ise çalışan memnuniyeti, sosyal bakış açısı ve çevresel bakış açısı yer almaktadır.

Türkiye’de Sağlık Turizmi

Türkiye’nin coğrafi konumu, iklimi, denizi, termal su kaynakları, ormanları, yaylaları, donanımlı sağlık tesisleri ve alanında iyi yetişmiş deneyimli sağlık personelleri sağlık turizmi açısından Türkiye’yi en ideal bölgelerden biri haline getirmektedir. Ayrıca Türk Hava Yolları gibi dünyanın en çok noktasına uçuş yapan ulusal hava yolu şirketine sahip olması ulaşım kolaylığı açısından Türkiye’nin sağlık turizminde en iyi alternatiflerden biri olarak görülmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye tarihi geçmişi, benzeri olmayan doğası, iklimi, zengin kültürü ve geleneksel kaplıca ve Türk Hamamı olgularının varlığı ile çağdaş sağlık ve termal turizmin gelişmesinde oldukça iddialı olabilecek imkanlara sahiptir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Türkiye’deki termal su kaynaklarının verimli kullanımının sağlanması ve buna dayalı olarak turizmin desteklenmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı çerçevesinde Termal Turizm Master Planı oluşturulmuştur. Oluşturulan planın birinci etabında dört bölge belirlenmiş ve bu bölgelerdeki termal turizm potansiyeli değerlendirilmiştir. Bu çerçevede dört ana bölgede 17

ili kapsayacak şekilde 42 adet kaplıca alanı yeni turizm merkezi ilan edilmiş veya merkezlerin sınırları genişletilmiştir. Ayrıca ülke genelinde jeotermal potansiyele sahip alanlar belirlenerek genel planlama yaklaşımı çerçevesinde bugüne kadar 72 adet Termal Turizm Merkezi ilan edilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Türkiye'nin medikal turizm potansiyeli değerlendirildiğinde oldukça önemli avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Sağlık alanında nitelikli insan gücü ve üstün teknolojisi ile dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. Kamu, üniversite ve özel hastanelerinde fiziki, teknik, teknolojik altyapı ve alanında uzman çalışanlar konusunda batı ülkeleri standartlarına sahiptir. Birçok ülke ile kıyaslandığında Türkiye'de kullanılan cihazlar teknolojik olarak daha üstün bir niteliğe sahiptir. Ayrıca Türkiye'de yüksek sayıda akredite kuruluşu bulunmakta ve bu kuruluşlar faturalama vb. hususlarda dünya ile entegre olarak çalışabilmektedir (Akbolat ve Deniz, 2017). Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin başka ülkelere kıyasla maliyet açısından daha uygun olması bir fiyat avantajı oluşturmaktadır. Hastanelerinin yatak kapasiteleri yeterli olup, bu hastanelerde görev yapan hekimlerin kalitesi dünya standartlarını yakalamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki konumu hem doğu hem de batı ülkelerindeki hastalara hizmet vermesini kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin son yıllarda sağlık turizmine her geçen gün daha da önem vermesi rekabet gücünü artırarak, hastalıklarına şifa arayan bireylerin kararlarında etkili olmaktadır (Altın vd., 2012).

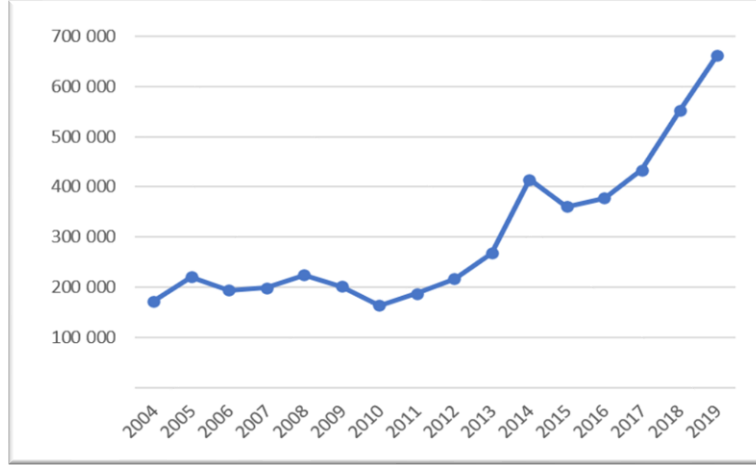
Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu'nun (SATURK) "Türkiye'nin Sağlık Turizmindeki Önemi" isimli raporuna göre Türkiye'ye hasta hareketliğinin olduğu ülkeleri yedi grupta sınıflandırmıştır (Tontuş, 2021a).

- Akrabalık bağları sebebiyle yakın ilişkilerin olduğu ülkeler (Yunanistan, Suriye, Bulgaristan vb.)
- Türk nüfusunun fazla olduğu ülkeler (Hollanda, Almanya, Fransa vb.)
- Hekim yetersizliği ve altyapı nedeniyle hizmet problemleri ile karşılaşan ülkeler (Balkan ülkeleri, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, Irak, Libya)
- Yüksek maliyetli sağlık hizmetlerinin olduğu ülkeler (Amerika, İngiltere, Almanya)
- Uzun bekleme sıraları olan ülkeler (İngiltere, Hollanda, Kanada vb.)
- Diş hastalıkları gibi hizmetlerin sigorta sistemleri tarafından geri ödeme planına alınmadığı ülkeler (İrlanda, İngiltere, Fransa, Almanya vb.)
- Özellikle hizmetlerin talep yoğunluğu olan ülkeler (Orta Doğu Ülkeleri, Balkan Ülkeleri gibi)

Medikal turizm, termal sağlık turizmi ve yaşlı sağlık bakımı turizmi ile sağlık turizmi sektörü 2014 yılı sonu itibariyle dünya çapında 100 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin ihracat temelli ürün üretiminde satış değerinin %80'inde ithal ürün duyarlılığı varken, sağlık temelli ihracat düşünüldüğünde bu oran %20'lere kadar düşmektedir. Dolayısıyla bireylerin sağlık turizmi için harcadığı her 100 liranın 80 lirası Türkiye'nin net kazanımı olmaktadır. Bu hususta bir diğer önemli veri ise eğlence ve tatil amaçlı Türkiye'ye gelen turistlerin kişi başı 650-1000 USD arasında bir harcama yaparken, sağlık hizmeti talebiyle gelen turistlerin kişi başı ortalama 6000-9000 USD arasında bir harcama yapmasıdır. Bu durum Türkiye için sağlık turizminin önemini ortaya koymaktadır (Tontuş, 2021b)

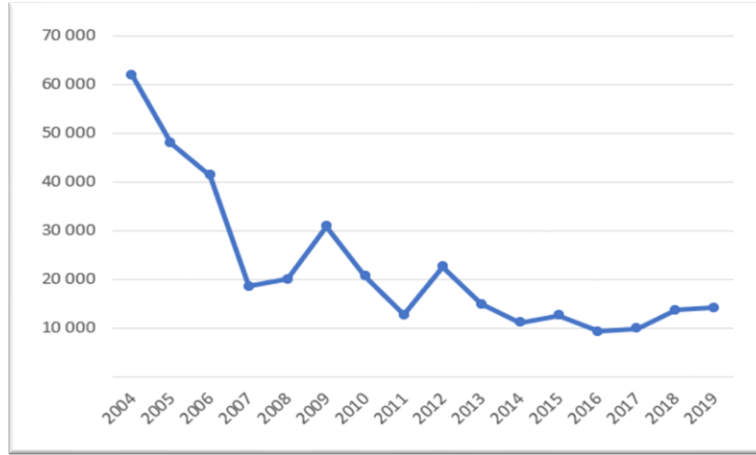
Türkiye'de Sağlık Turizminin Göstergeleri

Turizm potansiyeline bağlı olarak sağlık turizminin göstergeleri değerlendirildiğinde gelen ziyaretçi sayısı ve buna bağlı olarak elde edilen turizm gelirleri ülke ekonomisine döviz kazandırıcı işlem olarak önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca sağlık turizmi potansiyelini arttırıcı etkiye sahip olan toplam sağlık harcamaları da ülke ekonomisini orta ve uzun vadede desteklemektedir. Buna karşın sağlık turizmi için giden ziyaretçi sayısı ve turizm giderleri ise oluşturduğu döviz talebine bağlı olarak diğer ülkelerin ekonomilerine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu açıdan sağlık turizminin göstergeleri olarak belirlenen bu kriterlerden hareketle Türkiye'nin sağlık turizmi performansına ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır.

Not: Türkiye İstatistik Kurumu ve T.C. Turizm Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanları
Şekil 1. Sağlık Turizmi İçin Gelen Toplam Ziyaretçi Sayısı (2004-2019)

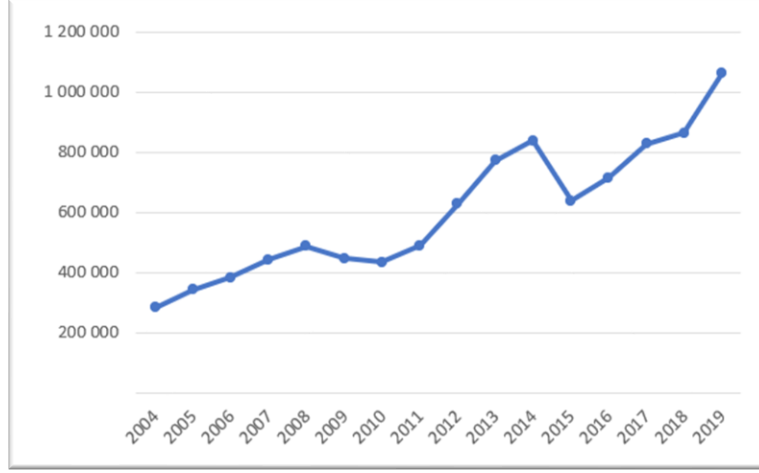
Şekil 1’de Türkiye’ye sağlık turizmi için gelen toplam ziyaretçi sayıları 2004-2019 dönemi için verilmektedir. 2004-2019 döneminde Türkiye’ye sağlık turizmi için gelen ziyaretçi sayıları değerlendirildiğinde 2004 yılında 171.994 olan ziyaretçi sayısı 2010 yılına kadar dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2010 yılında sağlık için gelen ziyaretçi sayısı 163.252 kişiye düşmesinden sonra Türkiye’ye gelen sağlık turistlerinin sayısı genellikle artma eğilimi göstermektedir. Buna göre 2014 yılında sağlık ziyaretçilerinin sayısı 414.648 kişiye kadar yükselmiştir. 2015 yılında ise gelen ziyaretçi sayısı 360.180 kişiye düşmüş olmasına rağmen sonraki dönemlerde artış eğilimi devam etmiş ve 2019 yılında 662.087 kişiye kadar yükselme göstermiştir. Özellikle son yıllarda sağlık için gelen ziyaretçi sayısındaki bu artışın nedenleri olarak Türkiye’nin sağlık sektörüne yapılan harcamalara bağlı olarak sağlık sektörünün potansiyelinin artması, sağlık turizm tesislerinin çeşitliliği, nitelikli insan gücünün istihdamı ve diğer ülkelere göre sağlık hizmetlerinin daha uygun fiyatlarda sunulmasının önemli katkıları olmuştur.

Not: Türkiye İstatistik Kurumu ve T.C. Turizm Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanları
Şekil 2. Sağlık Turizmi İçin Giden Toplam Ziyaretçi Sayısı (2004-2019)

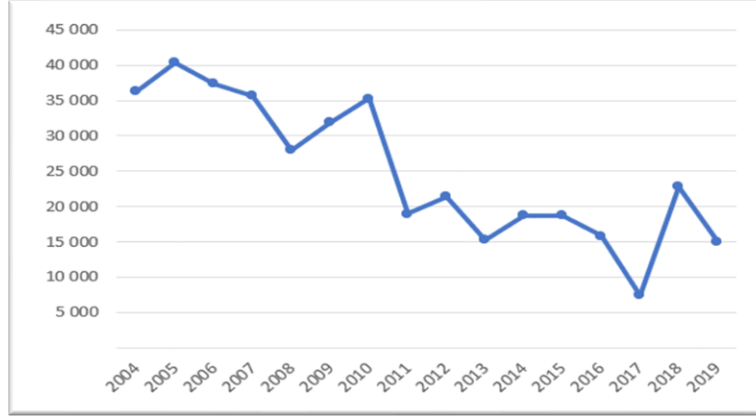
Şekil 2’de Türkiye’ye sağlık turizmi için giden toplam ziyaretçi sayıları 2004-2019 dönemi için verilmektedir. 2004-2019 döneminde Türkiye’den sağlık turizmi için giden ziyaretçi sayıları değerlendirildiğinde ilgili dönemde ziyaretçi sayısının genel olarak dalgalı bir seyir izlemesine rağmen azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2004 yılında 61.842 olan ziyaretçi sayısı 2007 yılında 18.504 ziyaretçiye hızlı bir şekilde düşmüştür. Daha sonra bu oran 2009 yılında 30.852 ziyaretçiye kadar çıkmış fakat 2011 yılında tekrar 12.699 ziyaretçiye

düşmüştür. Sağlık için giden ziyaretçi sayıları 2012 yılından itibaren önceki dönemdeki gibi dalgalı bir seyir takip etse de 2012 yılından sonra bu dalgalanmanın boyutu daha küçük olmuştur. Buna bağlı olarak 2012 yılında 22.531 olan giden ziyaretçi sayısı 2019 yılında 14.160 ziyaretçiye kadar düşmüştür. Sağlık hizmetleri için giden ziyaretçi sayısının bu seyrinde Türkiye'nin sağlık hizmetleri potansiyelinin artmasının, dünya standartlarında nitelikli ekipman ve personel sayısının artmasının ve sigorta hizmetlerinin daha kapsamlı hale getirilmesinin önemli etkilerinin olduğu belirtilmektedir. Dalgalanmanın azalma yönünde seyir izlemesi bu sağlık hizmetlerinin ülke içerisinde karşılandığını göstermektedir. Bu durum yapılan sağlık harcamalarının ve sağlık potansiyelinin genişletilmesinin bir etkisi olarak değerlendirilmektedir.

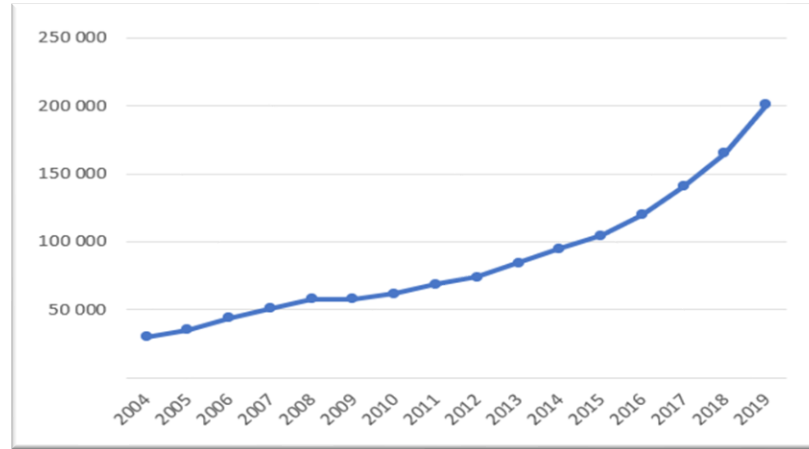
Not. Türkiye İstatistik Kurumu ve T.C. Turizm Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanları
Şekil 3. Türkiye Sağlık Turizm Geliri (Bin Dolar)

Şekil 3'de Türkiye'ye sağlık turizm geliri 2004-2019 dönemi için verilmektedir. 2004-2019 döneminde Türkiye'nin sağlık turizm gelirleri incelendiğinde 2015 yılındaki kırılmaya rağmen genellikle artan bir eğilim görülmektedir. 2004 yılında 283.789 bin dolar olan sağlık turizm gelirleri ilerleyen yıllarda artma eğilimi göstererek 2014 yılında 837.796 bin dolar seviyesine kadar yükselmiştir. 2015 yılında ise sağlık turizm gelirleri 638.622 bin dolar düzeyine gerilemiş olmasına rağmen 2016 yılından itibaren tekrar yükselme eğilimi göstermektedir. Buna bağlı olarak sağlık turizm gelirleri 2019 yılında 1.065.105 bin dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Sağlık turizm gelirlerinin bu eğilimi, Türkiye'ye sağlık için gelen ziyaretçi sayısından etkilenmektedir. Şekil 1'de ifade edilen sağlık ziyaretçilerinin sayısının 2004 yılından 2008 yılına kadarki artma eğilimi sağlık turizm gelirlerinin de artmasına yol açmıştır. Şekil 1 ve Şekil 3 birlikte değerlendirildiğinde sağlık turistlerinin sayısındaki dalgalanmalara bağlı olarak sağlık turizm gelirlerinin de dalgalı bir seyir takip ettiği görülmektedir. Bu açıdan gelen sağlık ziyaretçileri ile sağlık turizmi gelirleri arasında güçlü bir bağlantıdan söz edilmektedir. Son olarak turizm gelirlerini etkileyen diğer faktörler arasında Türkiye'nin jeopolitik konumu ulaşım çeşitliliği, Türk nüfusun yoğun olduğu ülkelerden yapılan ziyaretlerinde önemli etkilerinin olduğu belirtilmektedir.

Not. Türkiye İstatistik Kurumu ve T.C. Turizm Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanları
Şekil 4. Türkiye Sağlık Turizm Gideri (Bin Dolar)

Şekil 4'te ise 2004-2019 döneminde Türkiye'nin sağlık turizm giderleri gösterilmektedir. Bu dönemlere ait grafik incelendiğinde sağlık turizm giderlerinin dalgali bir seyir izlemesine karşın genellikle azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2004 yılında 36.272 bin dolar olan sağlık turizm giderleri 2008 yılına kadar düşme eğilimi göstererek 2008 yılında 28.015 bin dolara kadar gerilemiştir. 2010 yılında ise 35.266 bin dolara çıkan sağlık turizm giderleri tekrar azalma eğilimi sergilemiştir. Buna bağlı olarak 2017 yılında 7.456 bin dolara kadar düşmüştür. 2018 yılında önceki yıla göre oldukça yüksek seyrederek 22.818 seviyesine çıkan sağlık turizm giderleri 2019 yılında 10.683 bin dolar seviyesine gerilemiştir. Sağlık turizm giderlerini etkileyen başlıca faktörler arasında konjoktüre bağlı dalgalanmalar, sağlık turizm potansiyelinin genişlemesi, dünya standartlarındaki teknolojik altyapı ile uzman nitelikli çalışanların istihdamı gibi faktörler sıralanabilir. Ayrıca maliyet açısından düşünüldüğünde Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin diğer ülkelere göre daha az maliyetli olmasının da Türkiye'nin sağlık turizmde son yıllarda rekabet gücünü arttırmasında etkili olmaktadır (Altın vd.,2012).

Not. Türkiye İstatistik Kurumu ve T.C. Turizm Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanları
Şekil 5. Türkiye Toplam Sağlık Harcaması (Milyon TL)

Şekil 5'te Türkiye'nin 2004-2019 dönemindeki toplam sağlık harcamaları gösterilmektedir. Buna göre grafik incelendiğinde 2004 yılından 2008 yılına kadar yüksek artma eğilimi gösteren toplam sağlık harcamaları 2009 yılından sonra daha düşük bir eğilim sergilemesine rağmen artmaya devam ettiği görülmektedir. Buna bağlı olarak 2004 yılında 30.021 milyon lira olan toplam sağlık harcaması 2015 yılında 104.568 milyon TL düzeyine ve 2019 yılında ise 201.031 milyon TL seviyesine kadar yükselmiştir. Toplam sağlık harcamalarının 2004-2019

dönemindeki bu seyri sağlık turizm kapasitesinin yükseltilmesi, dünya standartlarındaki teknolojik altyapının elde edilmesi ve sağlık temelli ihracatın ithalata bağlılık oranının düşürülmesine katkı sağladığı belirtilmektedir (Tontuş, 2021b).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sağlık turizmi, küresel düzeyde hizmet sektörünün önemli parçalarından biri olması ve sağlık amaçlı ulusal ya da uluslararası ziyaretleri kapsamı açısından ülke ekonomileri açısından önemli gelir kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca sağlık turizminin birçok sektörle etkileşim halinde olması son yıllarda sağlık turizmüne olan ilginin artmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda araştırmada Türkiye'nin sağlık turizmi performansı 2004-2019 dönemi için değerlendirilecektir. Böylece sağlık turizmi göstergelerinden hareketle Türkiye'nin sağlık turizm performansının en iyi olduğu yıllar ve en kötü olduğu yılların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi: TOPSIS Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi 1980 yılında Yoon ve Hwang tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem karar verme sürecinde alternatifler arasında en iyi seçimin yapılmasına imkân tanımaktadır. Bu doğrultuda TOPSIS yöntemi sınırlı sayıda öznel değişken (faktör ağırlıkları) ile basit, anlaşılır ve karar vermeyi kolaylaştıran bir yöntem olması açısından birçok farklı alanda kullanılmaktadır. (Özdemir, 2014).

TOPSIS yönteminin temel prensibi karar noktalarının ideal çözüme yakınlığıdır. Bu yöntem ile karar verme sürecinde alternatiflerin daha ideal şekilde sıralanabilmesi için seçilen bir alternatifin pozitif ideal çözüme yakınlığı ile negatif ideal çözüme uzaklığı eşzamanlı olarak hesaplanmaktadır. Buna bağlı olarak alternatifler arasında belirlenen kriterlere göre ve bu kriterlerin alabileceği en düşük ve en yüksek değerler arasında ideal duruma göre karşılaştırma yapılmaktadır. Dolayısıyla TOPSIS yöntemi alternatiflerin kriterler doğrultusunda performanslarının ölçülmesi ve ideal çözüme göre sıralama yapılmasına imkân sağlayan bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Dumanoğlu ve Ergül, 2010; Shyith vd.,2008).

TOPSIS yöntemi altı aşamadan oluşmaktadır (Uyguntürk ve Korkmaz, 2012; Yaralıoğlu, 2021). İlk aşaması aşağıda görüleceği üzere karar matrisinin oluşturulmasıdır.

1.Aşama: Karar Matrisinin (A) Oluşturulması

Karar matrisi oluşturulurken üstünlükleri sıralanmak istenen karar noktaları satırlarda yer alırken, karar vermede kullanılacak değerlendirme faktörleri sütunlarda yer almaktadır. Aşağıdaki A matrisi karar verici tarafından oluşturulan başlangıç matrisidir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Oluşturulan matrisi $m \times n$ boyutlu bir matristir. Bu matriste m karar noktası sayısını, n değerlendirme faktörü sayısını vermektedir. Karar matrisi oluşturulduktan sonra yöntemin ikinci aşaması bu matristen yararlanılarak Standart Karar Matrisinin oluşturulmasıdır.

2. Aşama: Standart (Normalize Edilmiş) Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Standart Karar Matrisinin oluşturulmasında öncelikle her bir a_{ij} değerinin karesi alınmalı ve bu değerler toplanarak sütun toplamı elde edilmelidir. Daha sonra her bir a_{ij} değeri ait olduğu sütun toplamının kareköküne bölünerek standart karar matrisi oluşturulmalıdır.

Standart Karar Matrisi, A matrisinin elemanlarından yararlanılarak aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

Bu doğrultuda R matrisi aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Standart Karar Matrisinin Oluşturulmasından sonra üçüncü aşama olarak faktörlerin önem derecesine göre ağırlıkları belirlenerek ağırlıklı standart karar matrisi oluşturulmasıdır.

3. Aşama: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin (V) Oluşturulması

TOPSIS yönteminde faktörlerin önem derecesine göre yapılan ağırlıkların belirlenmesi, işlemi yöntemin subjektif yönünü ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki yöntemin tek subjektif parametresi bu ağırlıklandırma işlemidir. Bu ağırlıklandırma işlemi yapılırken öncelikle değerlendirme faktörlerine ilişkin ağırlık değerlerinin toplamı (w_i) 1

olmalıdır. Matematiksel olarak ifade edecek olursak ($\sum_{i=1}^n w_i = 1$) olmalıdır. Daha sonra R matrisinin her bir sütunundaki elemanlar ilgili değeri ile çarpılarak V matrisi oluşturulmaktadır. V matrisi aşağıda gösterilmektedir:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Ağırlıkları belirlenmiş Standart Karar Matrisi oluşturulduktan sonra yöntemin dördüncü aşaması olarak ideal ve negatif ideal çözüm değerleri elde edilmektedir.

4. Aşama: İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözüm Değerlerinin Oluşturulması

TOPSIS yöntemi, her bir değerlendirme faktörünün monoton artan veya azalan bir eğilime sahip olduğunu varsaymaktadır. Bu doğrultuda ideal çözüm değerlerinin oluşturulabilmesi için V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme faktörlerinin (sütun değerlerinin) maksimum ya da minimum değerleri seçilmektedir. Buna bağlı olarak İdeal çözüm setinin elde edilmesi için aşağıdaki formülden yararlanılmaktadır.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\}$$

Bu formülünden hesaplanacak set $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ şeklinde gösterilmektedir.

Negatif ideal çözüm seti ise aşağıdaki formül yardımıyla elde edilmektedir.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\}$$

Bu formülünden hesaplanacak sette $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde gösterilmektedir.

Her iki formülde de J fayda (maksimizasyon), J' ise kayıp (minimizasyon) değerini göstermektedir. Ayrıca bu yöntemde her iki çözüm değerleri (ideal ve negatif ideal) değerlendirme faktörü sayısı yani m elemandan oluşmaktadır.

5.Aşama: Ayırım Ölçülerinin (İdeal ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklıkların) Hesaplanması
TOPSIS yönteminde her bir karar noktasına ilişkin değerlendirme faktör değerinin İdeal ve negatif ideal çözüm setinden sapmalarının bulunabilmesi için Oklıdyen Uzaklık Yaklaşımından yararlanılmaktadır. Buradan elde edilen karar noktalarına ilişkin sapma değerleri ise İdeal Ayırım (S_i^*) ve Negatif İdeal Ayırım

(S_i^-) Ölçüsü olarak adlandırılmaktadır. İdeal ayırım (S_i^*) ölçüsünün hesaplanması ve negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçüsünün hesaplanma formülü aşağıda gösterilmektedir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (\text{İdeal ayırım ölçüsü})$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (\text{Negatif ideal ayırım ölçüsü})$$

Burada hesaplanacak S_i^* ve S_i^- sayısı doğal olarak karar noktası sayısı kadar olacaktır. İdeal ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklıkların hesaplanmasından sonraki aşama TOPSIS yönteminin son aşaması olan İdeal Çözümüne Göreli Yakınlığın Hesaplanmasıdır.

6.Aşama: İdeal Çözümüne Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığının (C_i^*) hesaplanmasında ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden yararlanılmaktadır. Burada kullanılan ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ayırım ölçüsü içindeki payıdır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanmasında aşağıdaki formülden yararlanılmaktadır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Burada C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer alır ve $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile C değerinin bire yakın değer alması pozitif ideal çözüme, sıfıra yakın değer alması ise negatif ideal çözüme yaklaştığını göstermektedir. Dolayısıyla C değerinin bire yakın değer alması ekonomik performansın daha iyi olduğunu ifade eder.

Bulgular

Türkiye'nin 2004-2019 yıllarına ait sağlık turizmi performansı aşağıdaki denklem yardımıyla ifade edilmektedir. $P(i) = W1 \text{Sağlık için gelen ziyaretçi sayısı/Toplam Gelen Ziyaretçi Sayısı oranı} + W2 \text{Sağlık için giden ziyaretçi sayısı/Toplam Giden Ziyaretçi Sayısı oranı} + W3 \text{Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri oranı} + W4 \text{Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri oranı} + W5 \text{Toplam Sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı} (\%)$

$i = (1,2,3\dots)$

Bu denkleme göre oluşturulan performans değişkenleri Sağlık için gelen ziyaretçi sayısı/Toplam Gelen Ziyaretçi Sayısı oranı, Sağlık için giden ziyaretçi sayısı/Toplam Giden Ziyaretçi Sayısı oranı, Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri oranı, Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri oranı, Toplam Sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranlarından oluşmaktadır. Bu verilere ait karar matrisi, verilerin 2004-2019 yılları arasındaki değerleri ile oluşturulmuştur. Oluşturulan karar matrisi aşağıdaki Tablo 1'de ifade edilmektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Sağlık Turizm Performans Değerleri (%)

Yıllar	Sağlık için Gelen Ziyaretçi Sayısı/Toplam Gelen Ziyaretçi sayısı (%)	Sağlık İçin Giden Ziyaretçi Sayısı/ Toplam Ziyaretçi Sayısı (%)	Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri (%)	Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri (%)	Toplam Sağlık Harcamasının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (%)
2004	0,848	1,608	1,661	1,227	5,2
2005	0,913	1,161	1,688	1,189	5,2
2006	0,836	1,018	2,056	1,143	5,6
2007	0,729	0,373	2,108	0,883	5,8
2008	0,725	0,409	1,913	0,656	5,8
2009	0,629	0,554	1,784	0,626	5,8
2010	0,494	0,314	1,738	0,600	5,3
2011	0,518	0,202	1,737	0,342	4,9
2012	0,592	0,388	2,164	0,465	4,7
2013	0,681	0,196	2,392	0,291	4,7
2014	1,001	0,139	2,442	0,342	4,6
2015	0,865	0,142	2,029	0,328	4,5
2016	1,203	0,117	3,236	0,313	4,6
2017	1,121	0,111	3,147	0,145	4,5
2018	1,209	0,163	2,925	0,466	4,4
2019	1,276	0,146	3,085	0,342	4,7

Oluşturulan bu karar matrisinden yola çıkarak Standart Karar matrisi oluşturulmaktadır. Standart karar matrisinde ağırlık derecesi (w) 1 olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Gelen Sağlık Turist Sayısı/Toplam Gelen Turist Sayısı oranı, Giden Sağlık Turist Sayısı/Toplam Giden Turist Sayısı oranı, Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri oranı, Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri oranı, Toplam Sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranlarının dışındaki diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayılmaktadır. Tablo 4'te ağırlık derecesinin 1 olarak kabul edilen ağırlıklı standart karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo 2. Ağırlıklı Standart Karar Matrisi

Yıllar	Sağlık için Gelen Ziyaretçi Sayısı/Toplam Gelen Ziyaretçi sayısı (%)	Sağlık İçin Giden Ziyaretçi Sayısı/Toplam Giden Ziyaretçi Sayısı (%)	Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri (%)	Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri (%)	Toplam Sağlık Harcamasının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (%)
2004	0,239	0,654	0,179	0,454	0,257
2005	0,257	0,472	0,181	0,440	0,257
2006	0,235	0,414	0,221	0,423	0,277
2007	0,205	0,151	0,227	0,327	0,287
2008	0,204	0,166	0,206	0,243	0,287
2009	0,177	0,225	0,192	0,231	0,287
2010	0,139	0,128	0,187	0,222	0,262
2011	0,146	0,082	0,187	0,127	0,242
2012	0,167	0,158	0,233	0,172	0,232
2013	0,192	0,080	0,257	0,107	0,232
2014	0,282	0,056	0,263	0,126	0,228
2015	0,243	0,058	0,218	0,121	0,223
2016	0,339	0,047	0,348	0,116	0,228
2017	0,316	0,045	0,339	0,053	0,223
2018	0,340	0,066	0,315	0,172	0,218
2019	0,359	0,059	0,332	0,126	0,232
MAX	0,359	0,654	0,348	0,454	0,287
MİN	0,139	0,045	0,179	0,053	0,218

Oluşturulan Ağırlıklı Standart Karar Matrisinde sütunlarda yer alan faktör değerlerinden en yüksek (en iyi) ve en düşük (en kötü) değerler seçilmelidir. Bu seçim yapılırken sağlık turizmi performans açısından yüksek ve düşük değerler iyi ya da kötü olması açısından değerlendirilmelidir.

Çalışmada kullanılan veriler dikkate alındığında sağlık turizm performansının yüksek olması (iyi durum) için sağlık için gelen ziyaretçi sayısı/toplam gelen ziyaretçi sayısı oranı, sağlık turizm geliri/toplam turizm geliri oranı ve toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının en yüksek seviyede olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak sağlık için giden ziyaretçi sayısı/toplam giden ziyaretçi sayısı ve sağlık turizm gideri/toplam turizm gideri oranı ise en düşük seviyede olması ile ifade edilmektedir.

Sağlık turizm performansının düşük olması (kötü durum) için ise sağlık için gelen ziyaretçi sayısı/toplam gelen ziyaretçi sayısı oranı, sağlık turizm geliri/toplam turizm geliri oranı ve toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının en düşük seviyede olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak sağlık için giden ziyaretçi sayısı/toplam giden ziyaretçi sayısı ve sağlık turizm gideri/toplam turizm gideri oranı ise en yüksek seviyede olması ile ifade edilmektedir.

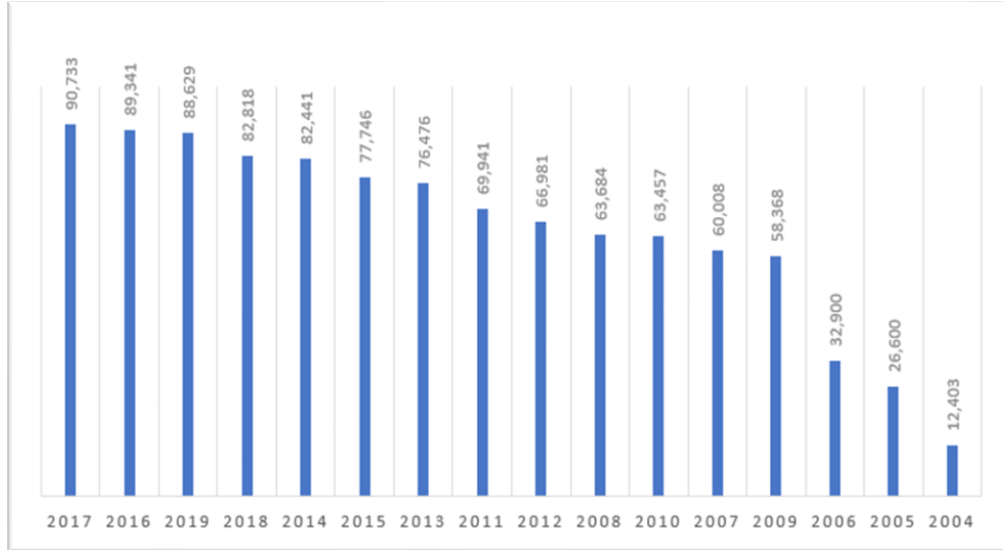
Bu aşamadan sonra maksimum ve minimum değerler ile pozitif ya da negatif ideal çözüme uzaklığı gösteren S matrisi elde edilmektedir. Oluşturulan bu S matrisi aşağıdaki Tablo 3'te ifade edilmektedir.

Tablo 3.Çözüm Uzaklığı Gösteren Matris

Yıllar	S+	S-	Önem Sırası
2004	0,759	0,107	12,403
2005	0,609	0,220	26,600
2006	0,552	0,270	32,899
2007	0,353	0,529	60,008
2008	0,308	0,540	63,684
2009	0,349	0,489	58,368
2010	0,332	0,577	63,456
2011	0,283	0,660	69,941
2012	0,283	0,574	66,980
2013	0,208	0,678	76,475
2014	0,149	0,702	82,440
2015	0,198	0,692	77,745
2016	0,088	0,742	89,341
2017	0,078	0,767	90,733
2018	0,144	0,696	82,817
2019	0,093	0,730	88,628

İdeal çözüme yakınlığı ifade eden matris oluşturulduktan sonra 2004-2019 dönemi için sağlık turizmi performans değerlerine göre sıralama yapma imkânı elde edilmiştir. Bu doğrultuda her bir yılı ifade eden değerlere göre sağlık turizm performansının en yüksek olduğu yıllar ve en düşük ekonomik performansın sergilendiği yıllar belirlenmiştir.

Tablo 3'ün son sütününün da görüleceği üzere ilgili dönemdeki performansa göre önem sırası oluşturulmuştur. Şekil 6'da ise sağlık turizm performansını ilgili değerler ışığında en iyi olduğu yıllardan en kötü olduğu yıllara doğru sıralama yapılmıştır.

Şekil 6. Türkiye'nin Sağlık Turizm Performansı (2004-2019)

2004-2019 yılları arasında sağlık için gelen ziyaretçi sayısı/toplam gelen ziyaretçi sayısı oranı, sağlık için giden ziyaretçi sayısı/toplam giden ziyaretçi sayısı oranı, sağlık turizm geliri/toplam turizm geliri oranı, sağlık turizm gideri/toplam turizm gideri oranı, toplam sağlık harcamasının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları ile çok kriterli

karar verme yöntemlerinden olan TOPSIS yöntemi yardımıyla sağlık turizm performansı değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda ilgili değişkenler ışığında turizminin en iyi performans gösterdiği yıllar sırasıyla 2017, 2016 ve 2019 yılları olmuştur. Buna ek olarak en kötü performans gösterilen yıllar ise en kötüden iyiye doğru sırasıyla 2004,2005 ve 2006 yılları olmuştur. Tablo 4 ve Tablo 5'te sağlık turizm performansının en iyi ve en kötü performans gösterdiği yıllara ilişkin değişkenler verilmiştir.

Tablo 4. 2004-2019 Döneminde Sağlık Turizm Performansın En İyi Olduğu Yıllar

Değişkenler	2017	2016	2019
	Oranlar	Oranlar	Oranlar
Sağlık için Gelen Ziyaretçi Sayısı/Toplam Gelen Ziyaretçi Sayısı (%)	1,12	1,20	1,28
Sağlık için Giden Ziyaretçi Sayısı/Toplam Giden Ziyaretçi Sayısı (%)	0,11	0,12	0,47
Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri (%)	3,15	3,24	3,09
Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri (%)	0,15	0,31	0,34
Toplam Sağlık Harcamasının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (%)	4,5	4,6	4,7

Tablo 4 Türkiye'nin 2004-2019 döneminde sağlık turizm performansının en iyi olduğu ilk üç yıla ilişkin değişkenleri özet halinde göstermektedir. TOPSIS uygulaması sonucunda elde edilen (Şekil 6) sıralamaya göre sağlık turizm performansının en iyi olduğu yıl 2017 iken ikinci en iyi 2016 yılı ve üçüncü en iyi yıl olarak 2019 olarak bulunmuştur. Bu yıllarda turizm performansının en iyi olmasında gelen sağlık turist sayısı/toplam gelen turist sayısı oranı, sağlık turizm geliri/toplam turizm geliri oranı ve toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının diğer yıllara göre daha yüksek olmasının olumlu etkileri vardır. Buna bağlı olarak giden sağlık turist sayısı/toplam giden turist sayısı oranı ve sağlık turizm gideri/toplam turizm gideri oranının ise diğer yıllardan daha düşük olması sağlık turizm performansının daha iyi olmasına yol açmıştır.

Tablo 5. 2004-2019 Döneminde Sağlık Turizm Performansın En Kötü Olduğu Yıllar

Değişkenler	2004	2005	2006
	Oranlar	Oranlar	Oranlar
Sağlık için Gelen Ziyaretçi Sayısı/Toplam Gelen Ziyaretçi Sayısı (%)	0,85	0,91	0,84
Sağlık için Giden Ziyaretçi Sayısı/Toplam Giden Ziyaretçi Sayısı (%)	1,61	1,16	1,02
Sağlık Turizm Geliri/Toplam Turizm Geliri (%)	1,66	1,69	2,06
Sağlık Turizm Gideri/Toplam Turizm Gideri (%)	1,23	1,19	1,14
Toplam Sağlık Harcamasının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (%)	5,2	5,2	5,6

Tablo 5 ise Türkiye'nin 2004-2019 döneminde sağlık turizm performansının en kötü olduğu ilk üç yıla ilişkin değişkenleri özet halinde göstermektedir. TOPSIS uygulaması sonucunda elde edilen (Şekil 6) sıralamaya göre

sağlık turizm performansının en kötü olduğu yıl 2004 iken ikinci en kötü 2005 yılı ve üçüncü en kötü yıl olarak 2006 olarak bulunmuştur. Bu yıllarda turizm performansının en kötü olmasında gelen sağlık turist sayısı/toplam gelen turist sayısı oranı, sağlık turizm geliri/toplam turizm geliri oranı ve toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının diğer yıllara göre daha düşük olması etkili olmuştur. Buna ek olarak giden sağlık turist sayısı/toplam giden turist sayısı oranı ve sağlık turizm gideri/toplam turizm gideri oranının ise diğer yıllardan daha yüksek olması sağlık turizm performansının daha kötü olmasına sebep olmuştur.

Sonuç

İnsanların karşılaştıkları sağlık problemlerine çeşitli tedavi yöntemleri geliştirmesi veya farklı tedavi yöntemleri araması sağlık turizmi kavramının ortaya çıkmasını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Buna bağlı olarak sağlık problemlerine tedavi amacıyla yapılan seyahatler olarak tanımlanabilen sağlık turizmi, ikamet ettiği ülke dışındaki tedavi olanaklarından, şifalı su kaynaklarından ve iklim tedavisinden yararlanmak için yapılmaktadır. Dolayısıyla sağlık turizminin hedef kitlesini sağlık konusunda duyarlı kişiler ile sağlığı bozulmuş kişiler oluşturmaktadır. Ayrıca sağlık turizmi sağlık ve turizm sektörlerinin yanında ulaşım, teknoloji ve ekonomi gibi birçok sektörü kapsayan bir turizm türüdür. Sağlık turizminin gelişimi ve birçok sektör ile yakından ilişkisi göz önüne alındığında bu turizm çeşidinin ülke ekonomilerine etkilerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların sayısı artış göstermiştir. Buna göre sağlık turizmi için gelen ziyaretçi sayısı ve buna bağlı olarak elde edilen turizm gelirleri ülke ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca sağlık turizmi potansiyelini artırıcı etkiye sahip olan toplam sağlık harcamaları da ülke ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir. Diğer yandan sağlık turizmi için giden ziyaretçi sayısı ve turizm giderleri ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

Mevcut literatürde vurgulandığı üzere ülkelerin sağlık turizmi performansının değerlendirilmesinde kullanılacak göstergelerin belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda belirlenen performans göstergeleri ilgili alanda yapılan literatür taramasına paralel olarak elde edilmiştir. Çalışmada ülkelerin sağlık turizmi performansının değerlendirilmesinde takip edilen farklı göstergeler bütüncül bir bakış açısıyla 2004-2019 dönemi Türkiye'nin sağlık turizmi performansının en iyi ve en kötü olduğu yıllar belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS yönteminden yararlanılmıştır. TOPSIS yönteminin uygulanmasında belirlenen performans değişkenleri sağlık için gelen ziyaretçi sayısı/toplam gelen ziyaretçi sayısı oranı, sağlık için giden ziyaretçi sayısı/toplam giden ziyaretçi sayısı oranı, sağlık turizm geliri/toplam turizm geliri oranı, sağlık turizm gideri/toplam turizm gideri oranı ve toplam sağlık harcamasının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranlarından oluşmaktadır.

Çalışmada kullanılan değişkenler eşit olacak şekilde ağırlıklandırılarak ve başarı puanlarına göre sıralama elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 2004-2019 yılları arasında Türkiye'nin sağlık turizm performansının en iyi olduğu yıllar sırasıyla 2017, 2016 ve 2019 olarak elde edilmiştir. Ayrıca bu dönemde sağlık turizm performansının en kötü olduğu yıllar ise en kötüden iyiye doğru sırasıyla 2004, 2005 ve 2006 yılları olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar performans değerlendirmesinde kullanılan değişkenlerin birlikte kullanılması ve değişkenlerin ağırlıklandırılmasındaki farklılığa rağmen literatürdeki çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

Türkiye'nin sağlık turizmi alanında önemli gelişmeler kaydetmesi ve sektörün hızlı gelişme potansiyeli ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir. Buna göre sağlık turizm performansını etkileyen göstergelerin takip edilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin sağlık turizm performansına yönelik yapılan bu çalışmada ilgili göstergeler birlikte değerlendirilerek performans sıralaması elde etmiştir. Gelecek çalışmalarda farklı ülke ya da ülke gruplarının sağlık turizmi performansına yönelik göstergelerin belirlenmesine yönelik alanında uzman kişilerin katılımı ile araştırmaların yapılması önerilmektedir. Ek olarak objektif bir şekilde kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinin sağlanarak performans kriterlerinin birlikte değerlendirileceği yöntemlerin kullanılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akbolat, M., ve Deniz, N. G. (2017). Türkiye’de Medikal Turizmin Gelişimi ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 123-139.
- Altın, U., Bektaş, G., Antep, Z., ve İrbán, A. (2012). Sağlık Turizmi ve Uluslararası Hastalar İçin Türkiye Pazarı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 157-163.
- Assaf, A., and Josiassen, A. (2011). Identifying and Ranking the Determinants of Tourism Performance: A Global Investigation. *Journal of Travel Research*, 388-399.
- Boz, M. (2004). *Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, A., ve Şengül, H. (2019). Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 45-62.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery. *Tourism Management* (27), 1093-1100.
- Corne, A., and Peypoch, N. (2020). On the determinants of tourism performance. *Annals of Tourism Research* 85, 1-11.
- Doğan, B. B., ve Aslan, A. (2019). Türkiye’de Sağlık Turizminin Mevcut Durumu ve Ülke Ekonomisine Katkıları. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 391-420.
- Dumanoglu, S., ve Ergül, N. (2010). İMKB’de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 100-111.
- Karababa, A. G. (2017). Türkiye’de Sağlık Turizminin Ekonomik Yönü. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 58-69.
- Korkmaz, M., Aytac, A., Yücel, A. S., Kılıç, B., Tokar, F., ve Gümüş, S. (2014). Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Ekonomik Boyutlarının Uygulamalı Örneği. 8. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi Bildiri Kitabı (s. 1146-1159). Lefke: Lefke Avrupa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. (2021). Türkiye’de Sağlık Turizmine Yönelik Yapılan Çalışmalar ve Etkinlikler. Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11479/turkiye39de-saglik-turizmine-yonelik-yapilan-calismalar-.html> adresinden 14 Mayıs 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Merdivenci, F., ve Karakaş, H. (2020). Analysis of Factors Affecting Health Tourism Performance Using Fuzzy DEMATAL Method, *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 8 (2), 371-392.
- Özdemir, M. (2014). *Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Özer, Ö., ve Songur, C. (2012). Türkiye’nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 69-81.
- Prorok, V., Popovic, B., Timotic, V., and Balotic, G. (2017). Identification of Key Determinants for the Tourism Performance Improvement in the Western Balkans Countries. *Mediterranean International Congress on Social Sciences* (s. 539-552). Ohrid: International Vision University.
- Sayım, F. (2017). Türkiye’de Sağlık Ekonomisi İstatistikleri ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13-30.
- Shyjith, K., Ilangkumaran, M., and Kumanan, S. (2008). Multi-criteria decision-making approach to evaluate optimum maintenance strategy in textile industry. *Journal of Quality in Maintenance Engineering*.
- Somunoğlu, S. (1999). Kavramsal Açıda Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 52-62.
- Tontuş, H.Ömer (2021a). Türkiye’nin Sağlık Turizmindeki Önemi. *Saturk Yayınlar*, <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/06.pdf> adresinden 15 Mayıs 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Tontuş, H.Ömer (2021b). Sağlık Turizminde Türkiye’nin Vizyonu. *Saturk Yayınlar*, <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/05.pdf> adresinden 21 Mayıs 2021 tarihinde edinilmiştir.
- Tutar, F., ve Kılınç, N. (2007). Türkiye’nin Sağlık Sektöründeki Ekonomik Gelişmişlik Potansiyeli ve Farklı Ülke Örnekleriyle Mukayesesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 31-54.
- Uyguntürk, H., ve Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 95-115.
- Yaraloğlu, K. (2021). TOPSIS Yöntemi. www.deu.tr/userweb/k.yaralioglu/dosyalar/TOPSIS_Yontemi.doc adresinden 12 Mayıs 2021 tarihinde edinilmiştir.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Health-care tourism is regarded as one of the significant sources of income for countries in the sense of not only globally being one of the important pieces of tertiary sector but also being one of the reasons for national or international tourism. In addition, the interaction of health-care tourism with many other sectors has led to an increase in the interest in health-care tourism in recent years. Accordingly, in this research, Turkey's performance in health-care tourism will be evaluated for the period 2004-2019. In this way, it is aimed to determine Turkey's best and worst years in its health-care tourism performance in the light of its health-care tourism statistics.

Methodology

This research aims to evaluate Turkey's health-care tourism performance in the period of 2004-2019. In the process of evaluation of the health-care tourism performance, the TOPSIS Method, which is one of the multi criteria decision making methods, has been applied. This method enables to choose the best option from the other alternatives in the decision-making process. Hence, the TOPSIS method is considered as a method that allows the performance of alternatives to be measured and to rank these alternatives for the ideal solution.

The criteria used in this research to evaluate the health-care tourism performance: the ratio of the number of inbound health tourists to the total number of inbound tourists in general, the ratio of the number of outbound health tourists to the total number of outbound tourists in general, the ratio of the amount of health-care tourism income to the total amount of tourism income in general, the ratio of the amount of health-care tourism expenditure to the total amount of tourism expenditure in general, the ratio of the total amount of health-care expenditure to gross domestic revenue. Correspondingly, each of five criteria determined has equal weight in the performance evaluation (sum must be 1). All the other variables remain the same (*ceteris paribus*).

Findings (Results)

In the process of evaluation of Turkey's health-care tourism performance in the period 2004-2019, the TOPSIS Method, which is one of the multi criteria decision making methods, has been applied. Correspondingly, in the light of relevant variables, the years in which tourism performed best are detected as in the exact order of 2017, 2016 and 2019. The fact that the ratio of the number of inbound health tourists to the total number of inbound tourists in general, the ratio of the amount of health-care tourism income to the total amount of tourism income in general and the ratio of the total amount of health-care expenditure to gross domestic revenue were higher in these years than in the other years has had a positive impact on health-care tourism performance to be the best in these years. Accordingly, the fact that the ratio of the number of outbound health tourists to the total number of outbound tourists in general and the ratio of the amount of health-care tourism expenditure to the total amount of tourism expenditure in general were lower in these years than in the other years has led health-care tourism performance to be better in these years, as well. On the contrary, the years in which health-care tourism performance was the worst are 2004, 2005 and 2006, from the worst to the best, respectively. The fact that the ratio of the number of inbound health tourists to the total number of inbound tourists in general, the ratio of the amount of health-care tourism income to the total amount of tourism income in general and the ratio of the total amount of health-care expenditure to gross domestic revenue were lower in these years than in the other years has had a significant impact on health-care tourism performance to be the worst in these years. Accordingly, the fact that the ratio of the number of outbound health tourists to the total number of outbound tourists in general and the ratio of the amount of health-care tourism expenditure to the total amount of tourism expenditure in general were higher in these years than in the other years has resulted in health-care tourism performance to be worse in these years.

Conclusion and Discussion

Having taken into consideration the developments in the area of health tourism and its close relations with several other sectors, the number of studies aiming to define the effects of this type of tourism on the national economy has been on the rise. Hence, the increase in the number of inbound health tourists; and as a consequence of this, the increase of the amount of tourism incomes have had some positive effects on the national economy. Furthermore, all the health-care expenditures which help higher potential for health-care tourism have had a positive effect on the national economy. On the other hand, the number of outbound health tourists and tourism expenditures has been leading to some negative effects on the national economy.

In this research, it is aimed to determine Turkey's best and worst years within its health-care tourism performance over the period 2004-2019. To do so, different methods which are used to evaluate countries' health tourism performance have been followed. For this purpose, the TOPSIS method, which is one of the multi criteria decision making methods, has been applied. As highlighted in the literature to determine the indicators, which is used in the evaluation of the health tourism performance of the countries, is of great importance. In this context, determined indicators were obtained in parallel with the reviewed literature. For the health performance of Turkey in the study, different indicators followed in the evaluation of the health tourism performance of the countries were determined from a holistic view. The research also has shown that the years, in 2004-2019 period, in which the health-care performance was the worst are 2004, 2005 and 2006, from the worst to the best, respectively. According to the results, the best years for Turkey's health-care tourism performance are found out the years of, 2016, 2017 and 2019 respectively.